

**TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
POLISH-UKRAINIAN CENTRE FOR HUMANITIES STUDIES
UNIVERSITY OF ZIELONA GÓRA
UNIVERSITY OF WROCLAW
INTERNATIONAL SOCIETY OF PHILOSOPHY AND COSMOLOGY**

INTERNATIONAL RESEARCH CONFERENCE

**THE DAYS OF SCIENCE
OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY - 2025**

April 24-25, 2025

ABSTRACTS

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ДНІ НАУКИ ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ - 2025

24-25 квітня 2025 року

МАТЕРІАЛИ

Volodymyr Bugrov, Prof. Dr., Rector, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Leonid Huberskyi, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Vasyl Kremen, Prof. Dr., National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine); Anatoliy Konversky, Prof. Dr., Dean of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Anatolii Yermolenko, Prof. Dr., H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine (Ukraine); Viktor Andrushchenko, Prof. Dr., Academician of NAS of Ukraine, corresponding member of NAS of Ukraine, Rector of the Ukrainian State University named after Mykhailo Dragomanov (Ukraine); Oleg Rafalskiy, Prof. Dr., associate member of NAS of Ukraine, Vice-President of NAS of Ukraine, Director of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); Bogdan Trocha, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Cristián Santibáñez, Catholic University of Concepción (Chile); Dmytro Nelipa, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Fedir Vlasenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Iryna Dobronravova, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Iryna Khomenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Iryna Maslikova, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Lydmyla Shashkova, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Mykhailo Boichenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Oleg Batrymenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Oleg Bazaluk, Prof. Dr. (International Society of Philosophy and Cosmology); Oleg Rafalskiy, Prof. Dr., Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); Paweł Walczack, Assoc. Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Petro Shlyahun, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Piotr Jakub Fereński, Prof. Dr., Institute of Cultural studies, University of Wrocław (Poland); Protoiereus Vitaliy Klos, Prof. Dr., Kyiv Orthodox Academy (Ukraine); Roman Sapeńko, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Sergii Rudenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Serhii Terepyschyi, Prof. Dr., Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine); Serhii Yosypenko, Institute of Philosophy named after Gregory Skovoroda, National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); Serhiy Petrushchenkov, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Taras Kononenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Tomasz Mróz, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Yaroslav Sobolievskyi, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Yevhen Kharkovschenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

*Printed according to resolution of Scientific Council
of the Taras Shevchenko National University of Kyiv Faculty of Philosophy
(Minutes of meeting № 9 from 14.04.2025)*

«The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2025», International Scientific Conference (2025 ; Kyiv). International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2025» [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center «Kyiv University», 2025. – 1049 p.

Editorial Board Address: 01601, Kyiv, Volodymyrska St., 60, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Philosophy; (38044) 239 31 94

The authors of the published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts, quotes, economic statistics, personal names and other information. The editorial board reserves the right to shorten and edit the submitted materials.

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing centre «Kyiv University», 2025

Бугров Володимир Анатолійович, к.філос. н., професор, ректор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна); Губерський Леонід Васильович, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф., голова Вченої ради, КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Кремень Василь Григорович, акад. НАН України, д-р філос.н., проф., Президент НАПН України (Україна); Конверський Анатолій Євгенович, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф., декан філософського факультету, КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Ермоленко Анатолій Миколайович, д-р філос. наук, проф., Директор, Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України (Україна); Андрущенко Віктор Петрович, акад. НАПН України, член-кореспондент НАН України, д-р філос.н., проф., ректор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); Рафальський Олег Олексійович, член-кореспондент НАН України, д-р істор.наук, проф., Віце-Президент НАН України, Директор Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України (Україна); Базалук Олег Олександрович, д-р філос.н., проф., Міжнародне філософсько-космологічне об'єднання (Україна); Батрименко Олег Володимирович, д-р політ. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Бойченко Михайло Іванович, д. філос.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Валчак Павел, к. філос.н., проф., Зеленогурський університет (Польща); Власенко Федір Павлович, к. філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Добронравова Ірина Серафимівна, д-р філос.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Ермоленко Анатолій Миколайович, д-р філос. наук, проф., Директор, Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України (Україна); Йосипенко Сергій Львович, д-р філос. наук, проф., Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України (Україна); Кононенко Тарас Петрович, д-р філос.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Крістіан Сантібанез, Католицький Університет Святейшого зачаття (Чилі); Маслікова Ірина Ігорівна, д-р філос.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Мруз Томаш, д-р філос.н., проф., Зеленогурський університет (Польща); Неліпа Дмитро Васильович, д-р політ. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Петрущенков Сергій Петрович, к. філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Протоїсрей Клос Віталій Володимирович, д.н. з богослів'я, професор, Київська Православна Богословська Академія (Україна); Руденко Сергій Валерійович, д-р філос.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Сапенко Роман, д-р філос. наук, професор, Зеленогурський університет (Польща); Соболевський Ярослав Андрійович, д-р філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Терещицький Сергій Олександрович, д-р філос. наук, проф., Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (Україна); Троха Богдан, д-р філол. наук, професор, Зеленогурський університет (Польща); Ференські Пьотр Якуб, д-р філос.н., проф., Вроцлавський університет (Польща); Харьковщенко Євген Анатолійович, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Хоменко Ірина Вікторівна, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Шашкова Людмила Олексіївна, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Шляхтун Петро Панасович, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна)

*Рекомендовано до друку вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол No 9 від 14 квітня 2025 року)*

«Дні науки філософського факультету – 2025», Міжн. наук. конф. (2025; Київ).
Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2025», 24-25 квіт.
2025 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2025. 1049 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ «Київський університет», 2025

Section 1

«HISTORY OF PHILOSOPHY»

M. FOUCAULT'S BIOPOLITICS TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF THE WAR: MARTIAL GOVERNMENTALITY

Svitlana Balinchenko, *Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Associate Professor, Senior Researcher at the Department of History of Foreign Philosophy, H. Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine (Ukraine),* <https://orcid.org/0000-0001-8345-0522>, email: sp.balinchenko@gmail.com

Keywords: Foucault, biopolitics, necropolitics, martial governmentality, Ukraine, values.

Introduction

The study has been focused on the transformation of Foucauldian concepts of biopower, biopolitics, and governmentality through the actual war-triggered challenges associated with life- and death-related contexts, as well as rationalities underpinning the decision-making processes within the contexts.

M. Foucault, in his series of lectures at the College de France, 1977-1979, suggests, additionally to the term of government indicating power, a concept of governmentality to describe the power that is different from regarding citizens as passive objects to be controlled, but rather “a power with purpose for those on whom it is exercised, and not a purpose for some kind of superior unit [...] a power directed at each and all in their paradoxical equivalence, and not as a higher unity formed by the whole” (Foucault, 2007, p. 47). Moreover, methodologically, after M. Foucault, governing of the population implies the procedures of governmentality (“the grid of governmentality” (Foucault, 2008, p. 186)), thus the latter is an analytical tool that defines “the way in which one conducts the conduct of men” (Ibidem) by suggesting the intelligible rational reasons and respecting the nature of men, or instance, their ability to resist and question the reasons, practices and systemic means of governing their lives. Therefore, biopolitics was described by M. Foucault as “problems posed to governmental practice by phenomena characteristic of a set of living beings forming a population” (Foucault, 2008, p. 317), including those of wellbeing and life/survival of the population in the each-and-all mode described above.

In the context of a protracted Russo-Ukrainian war, since 2014, the discussions on migration, resistance, responsibility, and survival become value-laden, as they undergo a conceptual shift reflecting both biopolitical and necropolitical cross-topicality inherent to the concepts when applied to the war-related processes contexts. Therefore, the main objective of the study is to trace the actual transformation of the Foucauldian theory of

biopolitical governmentality through the recent discussions on martial governmentality, bio-, and necropolitics limits during the war, taking into account the protracted hybrid war phase preceding the full-scale invasion into Ukraine.

Methodology

For the study, the worldview and myth-metaphor levels of the post-structural method of Causal Layered Analysis (CLA) have been applied. After A. Wahab (2024), Causal Layered Analysis is the future research method focusing on transformation rather than prediction, through a layered approach to deconstructing and reconstructing complex social problems on functional, structural/contextual, discursive and metaphoric levels (Wahab, 2024, p. 220-221). Therefore, the multiple projections of reality within the process map of the preferred future scenarios evaluation can be applied to migration, resistance, responsibility, and survival aspects of martial governmentality, while "(1) revealing the role the context has in shaping meaning and (2) the role people have in shaping context" (Bussey, 2014, p. 56).

The historical-philosophical comparison of the recent discussions on martial governmentality with the Foucauldian view of governmentality as an analytical tool has been conducted in the stated methodological context.

Results

During the war, the governmentality grid gets more complicated due to the overlapping images of the past and the present that have an impact on biopolitics and necropolitics, for instance, in the form of "attempts to halt time" in the context of the Russo-Ukrainian war (Mickūnas, 2022, p. 74). The recent discussion, initiated by George S. Terry (2024), based on Russian and Ukrainian discourses justifying the potential death of combatants, leads to a revision of Foucauldian concepts of governmentality and biopower, as martial governmentality requires that "the physical life of the soldier is dependent on the conditional expansion of sovereign right to kill to the mobilized combatant, with the condition being that the combatant must practice this right on the order of the sovereign" (Terry, 2024, p. 318), thus, exercising necropolitics through the "act of sovereignty [...] that allows subjecting the individual human body to the conditions of the potential death" (ibidem, 313). Moreover, G.S. Terry shows the porosity of the border between biopolitics and necropolitics during the war and, after A. Mbembe, annihilates the distinction between politics and violence under physical and institutional confrontation. The case of the ongoing Russo-Ukrainian war also transforms the life and death points on the governmentality grid. For instance, after G.S. Terry, "the Ukrainian case also demonstrates a logic of survival in which the combatant is subjugated to the conditions of potential death so that the population might live. [...] the resistance is presented not

as the coercion of the sovereign state toward the individual but rather a consequence of the individual's own volition – a martial governmentality” (Terry, 2024, p. 321). Therefore, conducting the conduct of men during the war implies survival decision-making by citizens, in the context of individual and collective biopolitical needs, viewed through the necropolitical requirements and limitations that had to be conditionally imposed on the citizens during martial law.

Thus, martial governmentality can not only have an impact on the legal discourses and worldview dispositions spread by media and social networks, but also be applied to several practically essential aspects aimed at survival-related decision-making, as well as individual and collective resilience, during the war, such as: (1) mobilization of persons subject to conscription and responsibility for evading military service; (2) war-triggered migration, return, and adaptation/accommodation/integration of displaced populations in host communities; (3) doxastic resilience of population, this implying actualization of value-oriented strategies and mythologemes of resistance to maintain civic engagement throughout the period of challenges with indefinite duration and hardly predictable set of outcomes.

References

Bussey, M. (2014). CLA as Process: Mapping the Theory and Practice of the Multiple. *Journal of Future Studies*, 18 (4), 45-58.

Foucault, M. (2008). The birth of biopolitics. Lectures at the College de France 1978-1979. New York: Palgrave Macmillan, 2008. Retrieved from: https://1000littlehammers.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/02/birth_of_biopolitics.pdf.

Foucault, M. (2007). Security, Territory, Population: Lectures at the College De France, 1977-78. Michel Senellart, Ed. London, Palgrave Macmillan. Retrieved from: <https://mirror.explodie.org/Foucault-Security-Territory-Population.pdf>

Inayatullah, S. (ed.) (2004). The Causal Layered Analysis (CLA) Reader Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology. Tamkang.

Mickūnas, A. (2022). The Crossing of Borders. *Problemos*, 102, 59–73. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2022.102.5>.

Terry, G. S. (2024). Martial necropolitics: The position of the combatant in the Russo-Ukrainian war. *New Perspectives*, 32(3), 307-324. <https://doi.org/10.1177/2336825X241240879>

Wahab, A. (2024). Two Decades of Causal Layered Analysis: A Bibliometric Analysis and Review (2000–2022). *World Futures Review*, 16(3), 220-243. <https://doi.org/10.1177/19467567241249712>.

ІНДИВІДУАЛЬНА ЕКЗИСТЕНЦІЙНА КРИЗА ТА СПОСОБИ ВИХОДУ З НЕЇ

Володимир Бархат, студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, email: vbarkhat@knu.ua

INDIVIDUAL EXISTENTIAL CRISIS AND WAYS OUT OF IT

Volodymyr Barkhat, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: vbarkhat@knu.ua

Спочатку розберемось що таке індивідуальна екзистенційна криза (е.к.). За Віктором Франклом, е.к. або екзистенційний вакуум виникає, коли людина втрачає відчуття сенсу життя, що призводить до відчуття внутрішньої порожнечі та апатії (Франкл, 2020). За Ірвіном Яломом, е.к. виникає, коли людина стикається з фундаментальними даностями існування – смертністю, свободою, ізоляцією та відсутністю сенсу – що може призвести до глибокого внутрішнього конфлікту (Yalom, 1980).

Наведені визначення здаються нам дуже влучними, хоча вони різні. Вони показують різні стани е.к. *Перший* – втрата одного або декількох керівних сенсів життя, що супроводжується пасивністю, апатичністю, пригніченістю. *Другий* – стан болісного внутрішнього конфлікту, ймовірно через конфлікт різних сенсів людини у певній складній життєвій ситуації. Слід додати *третій* можливий стан – глибоке розчарування у своїх керівних сенсах життя, можливо через незадоволеність результатами, болісними стражданнями, що супроводжується агресивним, ображеним станом, бажанням руйнувати, позбутись, нашкодити.

Спробуємо розібратись з можливими причинами е.к. У гарному стані людина має бажання, плани, обов'язки, стосунки з цінними для себе людьми. У прекрасному стані людина може мати багато сил, значні амбіції, творче натхнення, кохання. Ці активні, продуктивні стани походять від розуміння себе, точніше від відчуття себе – хто я, який я, що моє, чим мені важливо займатись, хто для мене цінний, що я хочу створити, кого і чому навчити, що підтримувати.

Е.к. – це, можливо, стан втрати відповідей, можливо, розчарування у них, можливо, розчарування у собі. Один з універсальних ключів, що допомагає переосмислити і повернути втрачені сенси – це зміщення уваги з цінності зовнішнього результату на цінність свого пережитого досвіду.

Якщо я втратив друга, це – велика сумна втрата, я більше не маю друга. Але я маю досвід дружби. Цей досвід не зник. Навіть якщо дорогий нам друг став дуже поганою людиною, досвід дружби, коли вона приносила задоволення, є цінним і залишається з нами.

Можна втратити кохану людину, можна втратити кохання. Але у нас залишається досвід кохання. Все прекрасне, що ми пережили, залишається у нас, навіть якщо пізніше стався неприємний досвід.

Можливо, ви втратити майно, надбання всього свого життя. Це дуже прикро. Але ми багато років життя заробляли гроші, планували, керували, замовляли, облаштовували, покращували, користувались із задоволенням. Весь цей цінний досвід неможливо втратити.

Можливо, сенс життя і є у тому, щоб самому визначати, що хочеться пережити, вкладати у це свої сили і час, розвиватись для цього. І головний здобуток – це переживання у процесі, яким я став, займаючись цим, переживаючи це.

Припускаю, що у більшості випадків е.к. спричинена не фізичною чи фізіологічною неспроможністю людини переживати цінний для неї досвід, а тимчасовою втратою можливості це переживати, необхідністю докласти зусиль для відновлення бажаного переживання. Такі міркування продуктивні. Вони прибирають драматизм, відчуття безвиході, показують можливість, перспективу.

Іноді, справді, певна діяльність і переживання стають недоступними, – можливо, через фізичні, фізіологічні, вікові причини. Це – проблема не емоційна, не умовлядна, а об'єктивна. У цьому випадку корисно поміркувати про те, що, можливо, життя дане людям не для щастя і задоволення, а для навчання. Немає таких людей, що живуть, не знаючи болі, проблем, невдач, перешкод. Це – обов'язкова частина людського життя. Шукати рішення, знайти в собі сили, переосмислити, змінити ставлення, подолати негаразди – це виклик. Це стає людині потрібно і на це завдання завжди є сили. Інакше люди б не виживали або неодмінно і назавжди втрачали сенси, закінчуючи життя овочами. Можливо, варто сприйняти горе чи втрату сенсу як нове завдання. Його цінність у тому, що тепер ми маємо можливість отримати новий досвід – пошуку і знайдення собі нового сенсу жити. Варто спробувати не сприймати час невизначеності і пошуку як болісний чи тривожний, але побачити цей час як час найбільшої свободи і відкритих можливостей, час досліджувати себе.

Відповідь на питання “За що це мені?” – “Не за що, а для чого. Щоб ти навчився саме в цій ситуації вийти із стану жертви у стан пана своєї долі”. Успіх у цьому буде новим цінним досвідом.

Можлива перепона і заперечення: “Зрозуміло, що робити. Де взяти сили на це?”. Відповідь на це наступна: *доки людина жива, сили у неї є*. Перебування у спротиві, пояснення собі, чому неможливо, чому не вдається, чому нічого гарного не буде – теж потребує сил. Просто вони виявляються спрямованими не на вчування себе, не на пошук рішень, не на спроби. Слід припинити витрачати сили на безплідну діяльність і направити на плідну. Врешті, немає сенсу вмовляти. Досвід втрат, страждань, втрачених можливостей людина може собі штучно продовжити, збільшити. Якщо цього досвіду свідомо чи несвідомо хочеться, людина має на це право. Це – місце екзистенційного вибору.

Наш досвід не втрачається від життєвих подій і не прив'язаний до нашого матеріального тіла. Навіть смерть людини не знищує її досвід – для інших. Тому при формулюванні для себе сенсу, важливо не надто прив'язуватись до матеріальних орієнтирів. Досвідом стає вся діяльність, весь шлях розвитку, а не тільки кінцевий результат у вигляді здобуття чи не здобуття чогось.

Підсумовуючи, відмітимо, що в цій статті наведені три можливих стани переживання екзистенційної кризи і дві медитації для виходу з неї. Перша полягає у зміні фокусу уваги з проблеми на пережитий і наявний цінний досвід. Друга полягає у метаконтекстному погляді на себе і на проблему, тобто спробі розглянути проблему як задачу і можливість цінного досвіду. Додатково підкреслено, що у людини завжди є сили на вихід із екзистенційної кризи. Перший крок до здобуття цих сил – це вибір пошуку рішення.

Бібліографія

Франкл В. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. Пер. з англ. О. Замойської. Харків: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2020. 160 с.

Yalom, I. D. *Existential Psychotherapy*. N.Y.: "Basic Books", 1980. 544 p.

HUSSERL'S REVIVAL OF THE ANCIENT PHILOSOPHY

Danil Chernukha, Student of Philosophy masters programme, National University of Kyiv-Mohyla Academy (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0003-9820-3366>, email: d.chernukha@ukma.edu, ycidenis@gmail.com

Keywords: E. Husserl, phenomenology, ancient philosophy, relativism, transcendentalism, scientific philosophy, epistemology, truth

Introduction

The history of philosophical ideas can be described in a certain cyclical pattern, in which philosophy, as a system of collective wisdom, undermines itself by obscuring or rejecting existing knowledge and refusing the authorities of the past, then has to be revived and rethought in a new way while considering achievements of predecessors. Thus, when we philosophize, we constantly face rediscovering philosophy. Edmund Husserl was also one of the restorers. In his lecture course from the Winter Semester of 1923/24 at the University of Freiburg im Breisgau, he presents his phenomenology under the title First Philosophy. By this, Husserl was not only emphasizing the first attempt to develop philosophy as a genuinely rigorous discipline that serves as a ground for all other sciences but also referring to Aristotle's sense of metaphysics. Additionally, he expands the classical arguments of Socrates and Plato against Protagoras. Therefore, the aim of this work is to provide a detailed analysis of Husserl's incorporation of ancient philosophers' viewpoints and subsequent attempts to ground "philosophical life" on their ideas.

Methodology

This study employs a historical-philosophical and interpretative methodology to analyze Edmund Husserl's engagement with ancient philosophy, particularly with Socrates, Plato, Aristotle, and Protagoras. The research follows a textual analysis approach, examining Husserl's primary writings to identify his interpretations and critiques of classical philosophical ideas. A comparative framework is used to juxtapose Husserl's phenomenological concepts with those of ancient thinkers, highlighting both continuities and transformations. Additionally, a conceptual reconstruction method is applied to demonstrate how Husserl integrates and reinterprets these ideas within his own philosophical project.

Results

First, it should be emphasized why it was important for Husserl to address ancient philosophers. The answer lies in Husserl's critique of relativism and the definition of it. For Husserl, relativism appears in the face of Protagoras and his famous phrase: "Man is a measure of all things. What

is true for a man is what appears to him to be true. One thing to one man, the opposite to another, if it so appears to him.” (Husserl, 1900-1901, p. 114). In that case, it’s logical to expect that Husserl will engage other ancient philosophers in opposition. Husserl writes that if he had to name three path-opener philosophers, he would mention Plato, his twin-star Socrates, and Descartes. (Husserl, 1956, p. 8).

Moreover, it was important for Husserl to show the other sides of ancient philosophers, such as their philosophy of life. If Plato was the first to change the approach in the sciences and the theory of science, then Socrates provided ethical reformation of life, defining life as something that brings pleasure and is based on pure reason. Living life through self-reflection and radical critique of personal goals and way of their achievement. The Socratic method of knowledge is a method of complete clarification. (Husserl, 1956, p. 9). This rediscovery of life is a crucial development of philosophical life, even through sophistic skepticism. Since the latter’s argumentation causes philosophy to lose its sense of purpose and value. Furthermore, we can see the similarity between what Husserl calls the “Socratic method” and his own understanding of self-evident intuition. Thus, by reviving Socratic views on life, Husserl created his own concept of philosophical life, clarifying its telos and values and striving for genuine knowledge.

Husserl describes Plato as a more theoretical and scientific philosopher. (Husserl, 1956, p. 11). He develops Plato’s arguments against sophists in the Socratic spirit and even uses his understanding of philosophy as a totality of all pure principles, possible knowledge, and priory truths. Moreover, it’s a systematic method that justifies itself absolutely. (Husserl, 1956, pp. 12-13). In this way, Husserl revives ideas that determine all his future developments aimed at strict, rigorous scientific philosophy. Not merely a naïve naturalistic perspective, but a system that strives to pure knowledge.

Husserl also brings out Plato’s definition of genuine science. «Genuine science is the epistemic center of all rationality. From it, the appointed leaders of humanity — the Archonts — draw the insights in accordance with which they rationally organize community life.» (Husserl, 1956, p. 14). It helps Husserl to extend Plato’s understanding of Politeia. However, if Plato constructed his state and analyzed it as a practical and political life, Husserl considers his idea as a doctrine of social reason. This new approach to Plato’s conception creates a new telos of society formation, making it strive to accumulate scientific knowledge. Husserl also compares the conception of nous with science, which first aims to make every individual life more conscious. In this way, he switches focus from Plato’s limited, temporary state to the eternal communal human spirit. (Husserl, 1956, p. 16-17).

Dedicating an extensive tractate (Logical Investigations) to logic analysis, Husserl couldn’t avoid Aristotelian logic, which was further developed into Stoic logic. Though syllogism is at the core of the whole tradition of formal logic, Husserl emphasizes its limitation. Syllogistic logic only concerns conditions for the preservation of non-contradiction. Husserl highlights the

one-sidedness of Aristotle's logic since it never speaks about pure truth. (Husserl, 1956, pp. 26-27).

In conclusion, Husserl's engagement with ancient philosophy serves as a crucial foundation for his critique of relativism and his pursuit of a rigorous scientific philosophy. By reviving Socrates, Plato, and Aristotle, he not only challenges the skepticism and subjectivism of his time but also reinterprets classical ideas to refine his own phenomenological project.

References

- Husserl, E. (1900-1901). *Logische Untersuchungen*. Veit.
Husserl, E. (1956). *Erste Philosophie (1923/24)*. Martinus Ni Jhoff.
Wild, J. (1940). Husserl's critique of psychologism: It's historic roots and contemporary relevance. (M. Farber Ed.), in *Philosophical Essays in Memory of Edmund Husserl*. Harvard University Press, pp. 19-43.

SOME REMARKS ON NORMATIVITY AND DESCRIPTIVITY IN HEGEL'S THEORY OF THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS

Illia Davidenko, PhD student, History of Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-4742-9205>, email: illia.davidenko@gmail.com

Keywords: *Hegel's philosophy, methods and approaches of the history of philosophy, epistemology, normativity.*

Introduction

The purpose of this article is to offer a brief overview of two approaches to understanding the status of Hegel's explanation of the reaction of consciousness to the discovery of the untruth of its concept of the object and, consequently, the development of consciousness itself.

According to the first (more traditional), "descriptive" approach, consciousness revises its concept of an object on the basis of the experience of discovering the inconsistency of the concept of an object with the object itself, which is done by necessity. According to the second, "normative" approach, this revision does not occur by necessity, but consciousness has a normative requirement for such a revision.

The author suggests that the second approach opens up significant prospects for actualizing Hegel's theory of consciousness in some contemporary discussions regarding social epistemology.

Methodology

We ground our inquiry on Jean-Luc Marion's complex historico-philosophical methodology known as "4 Principles" – a wide methodological platform that allows the usage of many concrete methods of historico-philosophical research.

Results

In the "Phenomenology of Spirit," Hegel describes the development of consciousness as negatively motivated, see (Hegel, 1999, p. 56). That is, when consciousness discovers an inconsistency between the concept of an object that it has at a certain stage of its development and the object itself, it realizes this inconsistency as a contradiction. It is to eliminate this irritating contradiction that consciousness changes the concept of the object. This new concept, which is based on the experience of discovering the preceding concept's fallacy when applied to the object, takes into account the untruth of the preceding concept. This change in the concept of an object as a result of the discovery of a contradiction accompanied by the change in the object is what we can call the development of consciousness (Hegel, 1999, p. 59-62).

The question, however, remains whether we can consider this transition to a new concept (and thus the development of consciousness) described by Hegel to be necessary. Does consciousness necessarily revise its concept of an object when it discovers its inconsistency with the object itself? In other words, what is the status of Hegel's explanation of the reaction of consciousness to the discovery of the untruth of its concept of the object: descriptive ("consciousness *revises* the untrue - as shown by its application - concept of the object") or normative ("consciousness *must revise* the untrue - as shown by its application in the cognitive process - concept of the object").

Historically, the first approach has dominated among Hegel scholars, according to which consciousness revised the concept of the object by necessity. The traditional metaphysical reading of the *Phenomenology of Spirit*, guided by this approach, tended to ontologize consciousness, and accordingly considered its development as a necessary historical disclosure of ontological truth, see (Hösle, 2013). Despite the traditionality of this approach for Hegelian studies, its use limits the possibility of actualizing Hegel's theory of consciousness in some of the contemporary ongoing epistemological discussions.

In contrast, the second approach, based on the reading of the above-mentioned Hegelian theses as normative, has only recently begun to emerge from the shadow of the first. This approach is most often found in interpreters who adhere to the post-Kantian reading of Hegel's *Phenomenology of Spirit* primarily as an epistemological project. To some extent such an approach can be found in Robert Brandom's interpretation of normative commitments of consciousness as the norms of rationality itself (Brandom, 2019, p. 67-68).

We believe that this second approach opens up promising ways to interpret the systematicity of consciousness as normative, and thus to speak of the fundamental normativity of thinking in Hegel's *Phenomenology of Spirit* as the basis for the development of consciousness, including at the level of individual consciousness and in the contexts of social epistemology and related problems (e.g., problems of social recognition and responsibility of thinking).

References

- Hegel, G. W. F. (1999). *Phänomenologie des Geistes*. In: G. W. F. Hegel, *Hauptwerke in sechs Bänden* (Bd. 2, SS. 1-448). Hamburg : Meiner.
- Hösle, V. (2013). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie: Rückblick auf den deutschen Geist*. München : Beck
- Brandom, R. (2019). *A Spirit of Trust. A Reading of Hegel's Phenomenology*. Cambridge, & London: The Belknap Press of Harvard UP. <https://doi.org/10.2307/j.ctvfjczmk>

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У XXI СТОЛІТТІ

Деменчук Єлізавета, студентка економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, email:
e.lizkkaa.beth@gmail.com

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL JUSTICE IN THE 21ST CENTURY

Elizabeth Demenchuk, student of the Faculty of Economics of Taras
Shevchenko National University of Kyiv, III year of bachelor's degree, email:
e.lizkkaa.beth@gmail.com

Abstract

The article examines the philosophical foundations of social justice in the 21st century, taking into account the latest challenges posed by digital technologies, globalization, the environmental crisis, and algorithmic governance. The classic concepts of John Rawls and Robert Nozick are analyzed, as well as modern approaches developed by Amartya Sen, Martha Nussbaum, Nancy Fraser, and Shoshana Zuboff. Special attention is paid to the concept of capabilities, algorithmic discrimination, environmental justice, and political representation of marginalized groups. The study argues for the need for a new comprehensive approach to social justice that takes into account not only equality and freedom, but also access to opportunities, cultural recognition, and democratic participation of citizens in decision-making.

Ключові слова: соціальна справедливість, цифрова нерівність, алгоритмічна дискримінація, концепція спроможностей, екологічна справедливість, політичне представництво, соціальна філософія, глобалізація, етика технологій, алгоритмічне управління.

Keywords: social justice, digital inequality, algorithmic discrimination, concept of capabilities, environmental justice, political representation, social philosophy, globalization, ethics of technology, algorithmic governance.

Вступ

Проблема соціальної справедливості є однією з найактуальніших у сучасній філософії. Вона не лише відображає моральні та політичні дилеми суспільства, а й визначає принципи організації соціальних інститутів, економічних систем та правових норм. У XXI столітті поняття соціальної справедливості зазнає значних трансформацій, оскільки традиційні підходи, розроблені ще в XX столітті, виявляються недостатніми для вирішення новітніх викликів. Такі фактори, як цифрова нерівність, глобалізація, екологічна криза, автоматизація праці та

алгоритмічне управління соціальними процесами, ставлять під питання класичні уявлення про рівність, свободу та розподіл благ. Основні концепції соціальної справедливості у XX столітті базувалися на теоріях Джона Ролза та Роберта Нозіка. Сучасна філософія соціальної справедливості потребує більш комплексного підходу, який би поєднував питання економічної рівності з доступом до знань, можливостей самореалізації та політичного представництва. У цьому контексті особливу увагу привертає концепція спроможностей Марти Нуссбаум та Амартії Сена, яка пропонує оцінювати соціальну справедливість не лише за рівнем доходів, а й за тим, наскільки люди мають реальні можливості для розвитку своїх здібностей. Важливими є також погляди Ненсі Фрейзер, яка розширює поняття справедливості, включаючи до нього не лише перерозподіл матеріальних благ, а й визнання та політичну репрезентацію різних соціальних груп.

Методологія

У цьому дослідженні застосовується комплексний методологічний підхід, що поєднує філософський аналіз, політичну теорію, соціологічні дослідження та технологічну етику.

Компаративний аналіз філософських концепцій – розглядаються та порівнюються класичні та сучасні теорії соціальної справедливості, зокрема ідеї Джона Ролза, Роберта Нозіка, Марти Нуссбаум, Амартії Сена, Ненсі Фрейзер та Шосани Зубофф. Аналіз включає порівняння їхніх підходів до соціального розподілу, рівності можливостей та політичного представництва.

Емпіричний аналіз соціально-економічних тенденцій – досліджуються сучасні показники економічної нерівності, рівня цифрового доступу та впливу технологій на соціальну структуру, зокрема використання алгоритмічного управління та його потенційної дискримінації.

Феноменологічний підхід – аналізується вплив технологічних змін на суб'єктивне сприйняття справедливості, включаючи питання соціальної довіри, приватності та автономії в цифрову епоху.

Результати

Соціальна справедливість у XXI столітті зазнає суттєвих трансформацій, обумовлених розвитком цифрових технологій, глобалізацією, зміною соціально-економічних структур та зростанням значення нематеріальних благ. Аналіз сучасних концепцій соціальної справедливості дозволяє виокремити кілька ключових аспектів, які визначають її філософське осмислення та практичну реалізацію. Традиційні уявлення про соціальну справедливість значною мірою базувалися на дихотомії розподілу ресурсів (Джон Ролз) та принципу свободи (Роберт Нозік). Однак у сучасному контексті ці

категорії мають бути розширені. Наприклад, концепція спроможностей Амартії Сена та Марти Нуссбаум наголошує на тому, що справедливість має оцінюватися не лише через розподіл матеріальних благ, а й через доступ до можливостей розвитку. Технологічний прогрес сприяє підвищенню продуктивності, але також може посилювати нерівність у доступі до освіти, цифрових технологій і навіть базових прав людини. Зростання ролі штучного інтелекту та алгоритмічного управління соціальними процесами призвело до появи нового типу несправедливості – алгоритмічної дискримінації. Дослідження Шошани Зубофф свідчать про те, що цифрові технології не тільки сприяють демократизації знань, а й можуть формувати нові форми контролю та маніпуляції, що ставить перед філософією соціальної справедливості завдання розробки критеріїв етичного використання алгоритмів, захисту цифрової приватності та забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів. Ненсі Фрейзер пропонує трикомпонентну модель соціальної справедливості, яка включає перерозподіл матеріальних благ, визнання культурної та соціальної ідентичності та політичну репрезентацію. У сучасному суспільстві нерівність може виникати не лише через економічні диспропорції, а й через відсутність голосу у політичному процесі, що особливо актуально для маргіналізованих спільнот, які стикаються з викликами у сфері доступу до освіти, правосуддя та охорони здоров'я.

На мою думку, глобальні екологічні виклики, такі як зміна клімату та виснаження природних ресурсів, змінюють уявлення про соціальну справедливість. Екологічна справедливість передбачає не лише відповідальний розподіл природних ресурсів між поколіннями, а й врахування впливу екологічної політики на вразливі верстви населення. Таким чином, соціальна справедливість у XXI столітті має враховувати екологічні аспекти як один із ключових факторів стабільності суспільства. Сучасні технології змінюють не лише об'єктивні умови існування, а й суб'єктивне сприйняття справедливості. Феноменологічний аналіз дозволяє розглянути, як люди відчують свою включеність у соціальні процеси, рівень довіри до інституцій та відчуття автономії в цифрову епоху. Зокрема, важливим є питання контролю над власними даними, а також етичні аспекти використання штучного інтелекту у прийнятті соціально значущих рішень.

Висновки

Сучасна філософія соціальної справедливості потребує нового комплексного підходу, що поєднує класичні принципи рівності та свободи з урахуванням новітніх викликів – цифрової нерівності, алгоритмічної дискримінації, екологічної відповідальності та політичної репрезентації. Філософські концепції Амартії Сена, Марти Нуссбаум, Ненсі Фрейзер та Шошани Зубофф пропонують розширене розуміння справедливості, яке враховує не лише розподіл ресурсів, а й доступ до

можливостей, визнання та участь у прийнятті рішень. Таким чином, філософія соціальної справедливості у ХХІ столітті має стати не лише теоретичною дисципліною, а й практичним інструментом для формування більш інклюзивного та стійкого суспільства.

Бібліографія

Abbey, R. (Ed.). (2013). *Feminist interpretations of John Rawls*. University Park, PA: Penn State University Press.

Bychko, A. K., Bychko, I. V., & Tabachkovskiy, V. G. (2001). *History of philosophy*. Kyiv. (408 p.)

Freeman, S. (Ed.). (2003). *The Cambridge companion to Rawls*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mandle, J., & Reidy, D. (Eds.). (2013). *A companion to Rawls*. Chichester: John Wiley & Sons.

"Psychosemantics: The problem of meaning in the philosophy of mind." (n.d.). Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2107841>

Voice, P. (2011). *Rawls explained: From fairness to utopia*. Chicago: Open Court.

Young, S. (Ed.). (2016). *Reflections on Rawls: An assessment of his legacy*. London: Routledge.

РЕЛІГІЙНА ОСНОВА ПЕРШОГО ПРОЕКТУ ВІЧНОГО МИРУ XVII СТОЛІТТЯ ТА ЙОГО СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ

Святослав Дідковський, аспірант філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна), <https://orcid.org/0009-0001-5615-8195>, email:
swattered@gmail.com

THE RELIGIOUS BASIS OF THE FIRST PROJECT OF PERPETUAL PEACE OF THE 17TH CENTURY AND ITS SECULARIZATION

Sviatoslav Didkovskyi, PhD student of the Faculty of Philosophy of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<https://orcid.org/0009-0001-5615-8195>, email: swattered@gmail.com

Abstract

The purpose of this work is to determine the religious basis of the first project of perpetual peace of the 17th century and its secularization.

The tasks of this work is:

- 1. Analysis of the first version of the project of perpetual peace by Duke Maximilien de Sully and its religious basis;*
- 2. Study of the process of secularization of this project in the work of abbot Charles Saint-Pierre.*

The following methods are planned to be used within the framework of the work:

- the principle of abstraction, i.e. the rejection of a number of properties, connections and relations of the object or phenomenon under study that are not essential for solving the tasks set in order to concentrate on its individual elements;*
- the principle of objectivity, i.e. taking into account all factors that simplify the process of studying the selected objects, phenomena and processes;*
- the principle of the unity of theory and practice, taking into account their interdependence.*

The study revealed the evolution of the concept of perpetual peace from the religious project of Duke M. de Sully to the secularized model of abbot Ch. Saint-Pierre. M. Sully proposed an alliance of christian states against external threats, while Ch. Saint-Pierre rejected religious rhetoric, viewing war as an obstacle to progress. His project focused on peace as an end in itself, anticipating ideas of global cooperation. These changes reflected the transformation of European politics after the Peace of Westphalia, after which sovereign states became almost equal subjects of international relations, and the religious factor lost its determining significance in the political system.

Ключові слова: вічний мир, федерація, конфедерація, республіка, християнська республіка, секуляризація, релігія, союз, міжнародне право, міжнародні відносини, війна, мир

Keywords: perpetual peace, federation, confederation, republic, christian republic, secularization, religion, union, international law, international relations, war, peace

Вступ

Філософське знання, являючи собою есенцію гуманітарного напрямку науки, - постійно змінювана величина, котра активно реагує на зміни в соціальному дискурсі та загальному історичному процесі. Активно відповідаючи новим запитам та тенденціям та чи інша філософська теорія може підлягати серйозному перегляду як свого напрямку, так і глибинної суті, актуалізуючись або втрачаючи своє місце у гуманітарному дискурсі. Орієнтація в подібних змінах та метаморфозах наукового знання – одна з пріоритетних задач сучасної філософії, ключовий інструмент аналізу всього історико-філософського процесу.

Проект вічного миру, в основі світопорядку котрого на разі міцно закріплені космополітизм та інтернаціоналізм, першопочатково являв собою продукт саморефлексії європейських мислителів, виснажених кривавими війнами і післявоєнними голодними часами. Герцог Максимільян де Сюллі, автор перших версій проекту вічного миру, пропонував систему запобігання війн у формі всеєвропейської конфедерації, чий союз був би заснований саме на гіпотетичній християнській солідарності. Проте як і коли дані ідеї трансформувались в проекти всезагальних союзних об'єднань для запобігання війн в планетарних масштабах?

Враховуючи багатозаровість історичного процесу, а разом з ним і розвитку філософської науки, і актуальність самого дискурсу навколо проектів вічного миру в часи кризи миротворчості і підтримки всепланетарного миру необхідно провести детальне дослідження релігійної основи першого проекту вічного миру, котрий в майбутньому стали основою для більш глобального напрямку філософського мислення.

Мета даної роботи – визначити релігійну основу першого проекту вічного миру XVII століття та його секуляризацію.

Об'єктом роботи є проекти вічного миру в двох варіантах: проект християнської республіки герцога М. де Сюллі та федеративна утопія абата Шарля Сен-П'єра.

Завдання даної роботи полягає в:

1. Аналізі першого варіанту проекту вічного миру за авторством герцога М. де Сюллі та його релігійної основи;
2. Дослідженні процесу секуляризацію цього проекту у праці абата Ш. Сен-П'єра.

Методологія

Наразі в рамках роботи планується використання наступних методів:

- принцип абстрагування, тобто відмова від низки властивостей, зв'язків і відносин об'єкта або феномену, що досліджується, які несуттєві для вирішення поставлених завдань для концентрації на окремих його елементах;
- принцип об'єктивності, тобто урахування всіх факторів, котрі спрощують процес дослідження обраних об'єктів, явищ і процесів;
- принцип єдності теорії і практики, беручи за увагу їх взаємообумовленість.

Результати

В результаті дослідження були визначена та проаналізована релігійна основа першого проекту вічного миру XVII століття та його секуляризація.

В процесі дослідницької роботи було виявлено, що проект безвоєнного світопорядку М. де Сюллі, котрому приписують першість в формуванні самого дискурсу навколо теорії вічного миру, не зважаючи на свої прагматичні політичні орієнтири все ж мав у своїй ідеологічній основі саме концепцію християнської солідарності європейських держав. Варто також підкреслити, що подібне релігійне об'єднання, на думку герцога, не мало б обмежуватися конкретною християнською конфесією, охоплюючи як протестантський, так і католицький світи тогочасної Європи.

Сама «християнська республіка» являла б собою конфедерацію п'ятнадцяти незалежних європейських держав, чиї внутрішні суперечки вирішувалися б радою представників. Єднаючим фактором даного союзу мав стати зовнішній ворог, наприклад, ісламська Османська імперія на європейських Балканах та католицька Австрія, як континентальний гегемон і, разом з тим, джерело політичного дисбалансу.

Під «республікою» в даному випадку варто розуміти саме близьку форму союзної співпраці (від лат. *res publica* — справа громади, спільна справа), а не класичну для XXI століття форму представницької демократії західного зразка.

Орієнтація саме на релігійному факторі всеєвропейського об'єднання значно локалізувала саму ідею вічного миру в межах тогочасної Європи та християнського світу, у той час як представники інших культур та вірувань грали роль спільного ворога для колективного Старого Світу. «Християнська республіка» де Соллі, котра виникла за часів Тридцятирічної війни (1618 – 1648), відповідала запиту на примирення воюючих країн європейського континенту і побудови перших повноцінних механізмів міжнародного права та миротворчості.

Проте не зважаючи на свою обмеженість європейським театром політичних та військових конфліктів, а також християнським уклоном проект герцога являю собою яскравий приклад розвитку філософської думки в бік глобалізму та панєвропеїзму, котрий виходив за рамки класичного для тогочасних реалій феодального укладу, створюючи основу також й для розвитку абсолютизму.

Одночасно і на противагу, і у якості ідейного продовження справи герцога М. де Сюллі абат Ш. Сен-П'єр значно розширив заданий до нього дискурс щодо побудови безвоєнного світу, наділивши його більш глобальними та утопічними рисами. Виходячи з більш ідеалістичного сприйняття війни та її наслідків абат вважав, що війна гальмує прогрес людського суспільства, поглинаючи сили та ресурси, котрі могли б бути направлені на поліпшення життя звичайних людей. Згідно з одною з версій, каталізатором появи в абата серйозної зацікавленості в розмірковуваннях про мирний світопорядок й став побутовий інцидент з поламаним через погану дорогу колесом, котру не могли відремонтувати нібито через військове положення держави.

Родючим грантом для подальшого розвитку ідей абата став Утрехтський мирний договір, котрий завершив Війну за іспанський спадок 1701—1714 років. Якщо проект республіки М. де Сюллі розроблювався в активній фазі кривавої війни, то ідеї Ш. Сен-П'єра були направлені на підтримку миру в Європі та модернізацію міжнародних відносин.

Ш. Сен-П'єр, як і М. де Сюллі, вбачав дієвий інструмент підтримання миру в рамках своєрідного європейського союзу, проте вже на більш федеративних, централізованих началах. На відміну від проекту герцога, федерація Ш. Сен-П'єра не була інструментом об'єднувальної боротьби проти спільного ворога в особі країни з несвропейською культурою, а саме інструментом ополчення європейських держав проти самого феномену війни. Саме тут можна прослідкувати перехід до більш сучасного розуміння проекту вічного миру, як складної системи підтримки всезагального безвоєнного стану в якості самоцілі існування такої системи.

Виділяючи саме потуг до всезагального і вічного миру, запобігання війн як ззовні, так і всередині федерації в якості основи майбутнього європейського об'єднання Ш. Сен-П'єр відмовився від християно-орієнтованої риторики, виступаючи з більш космополітичними та віротерпимими положеннями. Більше того, в тому числі і в релігійних розбіжностях абат вбачав одну з самих поширених причин тогочасних війн, а тому ліквідація самого релігійного дискурсу, навіть в форматі еднаючого елементу, була кроком в бік загальної секуляризації теорії вічного миру.

Настільки прогресивний підхід до формування європейської всеконтинентальної співпраці в перспективі міг стати взірцем і для всього світу на думку абата, включивши його у вищезгадану федерацію. Відмова від релігії тут співпала з виходом за рамки європоцентричного

дискурсу, його розвиток та зріст до всепланетарного масштабу, котрий ми вбачаємо у майбутніх проектах вічного миру філософів Просвітництва.

Варто зауважити, що відмова від релігійної основи в проекті вічного миру Ш. Сен-П'єра була також продуктом актуальної для тогочасної Європи системи міжнародних відносин, що зародилася у Вестфалії в результаті завершення вищезгаданої Тридцятирічної війни. Окрім відмови від історичного виправдання права, а також формування поняття суверенної держави, для даної системи характерна якщо не повна, то вже часткова відмова від релігійної орієнтації. Всі її учасники, не зважаючи на відмінності в їх конфесійній приналежності, виступали рівними суб'єктами міжнародних відносин. Таким чином ідеї М. де Сюдлі вже були частково впроваджені в міжнародне право Європи, не ставши при цьому надійними механізмами припинення війн як феномену, що й стало основою для подальшого розвитку дискурсу навколо ідеї вічного миру в бік більшого космополітизму.

Бібліографія

Blan, G. The Duke of Sully's Project for European Confederation (1630s) (Future of Yesteryear) [Електронний ресурс] / G. Blan. – 2012. – Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/294455723_The_duke_of_sully's_project_for_European_confederation_1630s_future_of_yesteryear;

Castel de Saint-Pierre, C. Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe. Vol. 1 [Електронний ресурс] / C. Castel de Saint-Pierre. – 1713. – Режим доступу: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k105087z/f1.item>;

De Sully, M. Memoirs of the Duke of Sully, prime-minister to Henry the Great. Vol. 4 [Електронний ресурс] / M. de Sully. – 1810. – Режим доступу:

<https://archive.org/details/memoirsofdukeofs04sulliala/page/8/mode/2up>;

Roldan, C. Perpetual Peace, Federalism and the Republic of the Spirits: Leibniz Between Saint-Pierre and Kant // *Studia Leibnitiana*. – 2001. – Т. 43, № 1. – С. 87–102;

Spoltore, F. Abbé de Saint-Pierre // *Federalism in the History of Thought*. – 1994. – № 3. – С. 221;

Шумський І. К. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин [Електронний ресурс] / І. К. Шумський. – 2020. – Режим доступу: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/12.pdf>.

References

Blan, G. (2012). *The Duke of Sully's project for European confederation (1630s). Future of Yesteryear*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/294455723_The_duke_of_sully's_project_for_European_confederation_1630s_future_of_yesteryear

Castel de Saint-Pierre, C. (1713). *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe* (Vol. 1). Retrieved from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k105087z/f1.item>

De Sully, M. (1810). *Memoirs of the Duke of Sully, prime-minister to Henry the Great* (Vol. 4). Retrieved from <https://archive.org/details/memoirsofdukeofs04sulliala/page/8/mode/2up>

Roldan, C. (2001). Perpetual peace, federalism and the Republic of the Spirits: Leibniz between Saint-Pierre and Kant. *Studia Leibnitiana*, 43(1), 87–102.

Shumsky, I. K. (2020). *The Westphalian system as the origin of the new modern system of international relations*. Retrieved from <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/12.pdf>

Spoltore, F. (1994). Abbé de Saint-Pierre. In *Federalism in the history of thought* (No. 3, p. 221).

DISCOVERING BEING THROUGH THE EXPLORATION OF HUMAN EXISTENCE IN SØREN KIERKEGAARD'S "SICKNESS UNTO DEATH"

Marta Dmytriv, MA student, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-2741-3355>, email: dmytriv.martha@gmail.com

Keywords: Kierkegaard, existential philosophy, Being, existence, self, ontology, metaphysics

Introduction

Speaking of ontological concepts in Kierkegaardian philosophy, it is commonly known that they are associated precisely with human existence. Not for nothing do expressions such as "subjective ontology", "metaphysics of the self" etc. are sometimes applied to Kierkegaard philosophy, emphasizing the fact that the subject matter is exactly our own being, rather than the Being itself or "pure" Being. Even the usage of such terms, as aforementioned "pure Being", could be considered very rare in original works of this thinker. One can accordingly note, that it was only a later project (particularly of Heidegger's), which aimed to transition from the inquiry of "our own being" to exploration of Being itself. But it is also generally accepted that Heidegger's ontological project is grounded in ideas, previously developed by Kierkegaard. So it is quite plausible that something in the so-called "ontology of existence" of Kierkegaard could, at least, point into the direction of Being as such, either implicitly or explicitly.

The question on the relevance of this research might arise, since such an ontological approach could be accused of subjectivism or irrationalism (for which Kierkegaard was frequently blamed). The simplest answer is that such anti-subjective claims might, as the proverb says, "throw the baby out with the bathwater", which means rejecting the one and only one mode of being, that we are able not only to "explore", but to experience. And if the reason for this sacrifice is explained by the efforts to provide an objective and impartial explanation of Being/beings, then Kierkegaard would surely have an ironic response on the feasibility of such. To make it clear, for him, no real truth can be discovered without self-activity and thus, the subject cannot be excluded. However, this is not the topic of current research. In what follows, I will provide arguments and counterarguments on whether the exploration of individual existence could serve as a foundation for more general ontological discoveries, i.e., about Being as such, considering the conception presented in "*Sickness unto Death*".

Methodology

This paper applies textual analysis based on a reading of primary (*Sickness unto Death*) and classical secondary literature. A comparative analysis is used to compare existing interpretations of Kierkegaard's

ontology. These interpretations are critically analyzed to assess their validity in relation to the primary text and the main question of this paper.

Results

From the standpoint of Kierkegaard's philosophy, several reasons could be noted on why to begin from individual existence: epistemological (truth could be reached only subjectively, in a Socratic way); ethical (philosophy should be edifying, thus connected to development of concrete existence); ontological (the self has a foundation in Being and is conscious of this). The last reason is the core of conception of the self, described in the *"Sickness unto Death"*.

In other words, we can say it in a purely philosophical way, that the existence of self contains an experience of being. But the problem starts when we try to grasp such an experience, because as W.Stróżewski said, existence resembles breathing: we don't think about our breathing until we encounter some trouble with it, and we don't think about our existence until there is some anxiety about it (Stróżewski, 2014). In a *SuD* Kierkegaard tries to reveal such experiences of human existence, which show the relation of human being to itself and to the Being (in a broader sense), in which this self is grounded. The latter appear in two connotations: abstract one – "the Power which constituted the self" and theological one – God. Therefore, such a relation can be experienced concretely either as a despair or as faith. Briefly saying, if the aforementioned "Power" or God is identified with Being as such, then ontological study is to be made by investigating human existence and its concrete experience. So the task here is to find out if such identity really occurs in Kierkegaard.

It is fair to point out that there is no agreement about interpretation of Kierkegaard's philosophy in general, and the question, whether the concept of Being as such is present in his philosophy, is not an exception. The answer could be either: a) yes, b) no, or c) yes, but incompletely.

(a) M.Wyschogrod represents the first position, confidently claiming that the pure Being in Kierkegaard is identified primarily with eternity and in theological terms with God (Wyschogrod, 1954). We can continue this line, adding the pure or absolute possibility (and thus, freedom), as it is said in *SuD*, that God is "that all things are possible" (Kierkegaard, 1941). Thus, theologically – God, and ontologically – Being is omnipresent in reality, as the eternity actively penetrates present time, and in the sense of pure possibility it exceeds actuality, remaining transcendent. So, in such an interpretation, pure Being = eternity (and infinite) = possibility = God. The approximate way of ontological inquiry here is completed in two steps, starting from an exploration of human self as a synthesis and culminating in the discovery Being as a horizon of this synthesis – the eternal, infinite, freedom etc (Kierkegaard, 1941).

(b) The second position is found in J.W.Elrod as a response to Wyschogrod work. The point is that such a concept as "pure Being" is simply

impossible for Kierkegaard, as “it would require a kind of reasoning capacity unavailable to finite human beings” (Elrod, 1975). It also appears that “pure” Being would require a level of abstraction, which is not appropriate for Kierkegaard, as speculative thinking can hardly be applied to existence (Elrod, 1975), and even less to faith (Kierkegaard, 1941).

(c) The third position implies that the concept of pure Being is present, but only in an indirect way. This is a type of interpretation, where the exploration of human being leads to some conclusions, which suggest another mode of Being – pure or absolute, or higher, transcendent etc. Here, the Being is mainly defined as something which establishes our being. In *SuD* it is analogous to “the Power that constituted the self” (Kierkegaard, 1941). L.P.Pojman even risks considering this as some kind of theological proof (Pojman, 1984). However, it is very questionable according to Kierkegaard, given his ironic remarks on proving truths of faith (Kierkegaard, 1941).

It seems that all of these interpretations contain some truth. The term “pure Being” may be appropriate, but not in the sense of pure abstraction that is to be grasped, as it was criticized by Elrod. The “purity” of Being as such might instead refer to its ability to exceed all concrete beings in which it is constantly present. And the last interpretation is clearly valid in the sense that if such Being is infinite and means pure possibility, then it is only available and possible for us to express it from the perspective of our own being – limited by the boundaries of our comprehension.

Conclusion

Kierkegaard believed that philosophy should be edifying (not in a sense of moral sermon), and his ontological notions are far from Aristotelian idea, that the questions about being are exclusively theoretical. Accordingly, Being is regarded here not merely as an abstract concept, but as something concretely experienced. Certainly, such a request leaves no other option but to address the concrete individual, as we do not have any other source of such experience except for our own. Therefore, when individual existence is chosen as the foundation of ontological research, the next task is find out: Which experiences should be taken into account to discover Being? In what manner such experience be expressed, described, explained? These questions seem to be problematic not only in Kierkegaard’s case but in any case where ontology includes so-called existential experiences. The message of *SuD* is that the most authentic existential experience is faith, when “by relating itself to its own self and by willing to be itself, the self is grounded transparently in the Power which constituted it” (Kierkegaard, 1941).

We may conclude that the most valid opinion on the question raised in this paper is not attached exclusively to only one of the existing interpretations (above). To summarize briefly, Being as such is discovered only by our relation to it through the individual existence, and what can be

expressed about Being can be only articulated in terms of such existence and its experiences. Meanwhile, what cannot be derived from inner experience or is beyond comprehension should remain in silence.

References

Stróżewski, W. (2014). *Ontology* (K. Novikova, Пер.). Kyiv: Dukh i Litera, P. 103

Wyschogrod, M. (1954). *Kierkegaard and Heidegger: The Ontology of Existence*. New York: Humanities Press, P. 81, 123-127

Kierkegaard, S. (1941). *The Sickness Unto Death* (W. Lowrie, transl.). Princeton: Princeton University Press, P. 68, 17, 161, 168, 19, 216.

Elrod, J. W. (1975). *Being and existence in Kierkegaard's pseudonymous works*. New Jersey: Princeton University Press, P. 8, 24.

Pojman, L. P. (1984). *The Logic of Subjectivity: Kierkegaard's Philosophy of Religion*. Alabama: The University of Alabama Press, P.14-16

THE SIGNIFICANCE OF KIERKEGAARD'S RELATION TO HEGEL IN CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL STUDIES

Stanislav Hrubiznyi, Master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: hrubiznyy.stanislav@knu.ua, <https://orcid.org/0009-0000-0521-169X>

ЗНАЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ К'ЄРКЕГОРА ДО ГЕГЕЛЯ У СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Станіслав Грубізний, студент-магістрант, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: hrubiznyy.stanislav@knu.ua, <https://orcid.org/0009-0000-0521-169X>

Abstract

The study examines the significance of Søren Kierkegaard's relationship with Georg Wilhelm Friedrich Hegel in contemporary philosophy scholarship. It challenges the common perception of Kierkegaard as fundamentally opposed to Hegel, highlighting recent reinterpretations and exploring Kierkegaard's interactions with Danish followers of Hegel. By examining the nuanced intellectual context of 19th-century Denmark, the article shows that Kierkegaard's philosophical positions emerged through direct dialogue with Hegelian thought rather than merely rejecting it. Special attention is given to Kierkegaard's critical engagement with prominent Danish Hegelians, such as Johan Ludvig Heiberg, and the ways in which these interactions influenced the development of his own existential and religious philosophy. The article also reviews recent scholarly contributions from figures such as Jon Stewart, Gregor Malantschuk, and Niels Thulstrup, whose research has significantly recontextualized the Kierkegaard-Hegel relationship, revealing a more complex interplay of philosophical affinities and divergences.

Keywords: Danish Hegelians, German Idealism, Heiberg, Gregor Malantschuk, Jon Stewart, Niels Thulstrup, philosophical influence.

Introduction

Søren Kierkegaard is undoubtedly one of the most important figures in 19th-century philosophy. The Danish philosopher not only laid the groundwork for existentialism but also challenged the philosophical authority of Georg Wilhelm Friedrich Hegel. One of the most influential twentieth-century studies on this relationship is «*Kierkegaards Forhold til Hegel*» («*Kierkegaard's Relation to Hegel*») by Danish theologian Niels Thulstrup (Thulstrup, 1980), which significantly shaped the standard interpretation of Kierkegaard's philosophy. According to American historian of philosophy Jon

Stewart, this «standard view» typically portrays Kierkegaard's relationship with Hegel as predominantly negative (Stewart, 2003).

Indeed, for a long period, Kierkegaard's philosophy was widely regarded as a strong critique of Hegel. As early as 1968 and again in 1976, Gregor Malantschuk attempted to moderate this viewpoint in his influential studies, «*Dialektik og Eksistens hos Søren Kierkegaard*» («*Kierkegaard's Thought*») (Malantschuk, 1974) and «*Den kontroversielle Kierkegaard*» («*The Controversial Kierkegaard*») (Malantschuk, 1980). Nevertheless, Malantschuk still acknowledged that Kierkegaard, despite borrowing numerous ideas from Hegel, mainly criticized him.

Recent scholarship on Kierkegaard increasingly examines his interactions with Danish followers of Hegel to challenge the image of Kierkegaard as a radical philosopher who rejected all authorities, particularly Hegel. This shift allows for a deeper understanding of Kierkegaard's philosophy, highlighting less-explored aspects. The goal of this research is to clarify Kierkegaard's relationship with Hegel in contemporary philosophical scholarship.

Methodology

The research is based on historical analysis, comparative studies, and interpretative analysis of primary and secondary sources to reassess Kierkegaard's relationship with Hegel. Additionally, it incorporates biographical and contextual methods to better understand the academic and philosophical environment of Denmark during Kierkegaard's lifetime. This approach helps clarify the nuances in Kierkegaard's interactions with both Hegelian thought and individual Danish Hegelians.

Results

The complexity of this task stems from the long-held perception of Kierkegaard as a philosopher who categorically rejected prior philosophical authorities. Consequently, comprehensive examinations of his interactions or attitudes towards thinkers of that time and significant philosophical figures remain relatively limited, particularly concerning his stance on Hegel. Furthermore, Kierkegaard's relationship with Hegel continues to be viewed predominantly through the lens of outright critique.

Therefore, a reevaluation of Kierkegaard's philosophical persona, especially regarding his relationship to Hegel, necessitates several key elements: an exploration of the contemporary Danish academic environment, distinguishing Kierkegaard's critique of the Danish Hegelians from his direct critique of Hegel, and assessing whether Kierkegaard's criticism of the German philosopher was exclusively negative. Biographical works by Joakim Garff (Garff, 2005), Alastair Hannay (Hannay, 2001), and Patrick Gardiner (Gardiner, 1988) provide an opportunity to view Kierkegaard not merely as a radical thinker but as someone deeply engaged

with his mentors and concerned with authoritative philosophical figures of his era.

It becomes clear that Kierkegaard, while developing his literary style, was influenced by Danish Hegelian Johan Ludvig Heiberg, drew insights from the research of Sibbern and Møller, and took a keen interest in Martensen's interpretations of Hegel's philosophy. The relationship between Kierkegaard and Danish Hegelians, particularly in non-Danish scholarly literature, remains under-examined. Through the perspective of Kierkegaard's relation to Hegel, works by historians of philosophy such as Gregor Malantschuk, Niels Thulstrup, and Jon Stewart illuminate Kierkegaard's intellectual exchanges with his teachers.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel unquestionably remains a crucial figure in Kierkegaard's writings. The conventional understanding of Kierkegaard as purely anti-Hegelian, already partially revised by Gregor Malantschuk, has overly simplified our grasp of Kierkegaard's philosophical work. Moreover, discussions of Kierkegaard's criticism of Hegel typically emphasize only religious dimensions, often neglecting Kierkegaard's broader philosophical interests, ranging from ontology to socio-political issues, evident throughout both his early and later writings.

References

- Gardiner, P. L. (1988). *Kierkegaard*. Oxford: Oxford University Press.
- Garff, J. (2005). *Søren Kierkegaard: A biography*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hannay, A. (2001). *Kierkegaard: A biography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malantschuk, G. (1974). *Kierkegaard's thought*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Malantschuk, G. (1980). *The controversial Kierkegaard*. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University Press.
- Stewart, J. (2003). *Kierkegaard's relations to Hegel reconsidered*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thulstrup, N. (1980). *Kierkegaard's relation to Hegel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

ЯК МОЖЛИВИЙ СИНТЕЗ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО І ПРАГМАТИЧНОГО? ВЕРСІЯ К.-О. АПЕЛЯ

Анна Ільїна, доктор філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-4921-5777>, email: husserliana2016@ukr.net

HOW IS THE SYNTHESIS OF TRANSCENDENTAL AND PRAGMATIC POSSIBLE? K.-O. APEL'S VERSION

Anna Ilyina, Doctor of Science in Philosophy, Senior Research Fellow in H. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine, Department of History of Foreign Philosophy (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4921-5777>, email: husserliana2016@ukr.net

Abstract

The study deals with the problem of the relationship between transcendental and pragmatic dimensions of K.-O. Apel's philosophical approach. Emphasizing the distinction between pragmatics and pragmatism to which both the concept of "pragmatic" corresponds, the author argues that Apel's project is constituted primarily as a conception of pragmatics, centered on issues of language and meaning. The priority of the transcendental within the framework of Apelian transcendental-pragmatic synthesis is noted. The paper exposes main aspects of the overlap between transcendental and pragmatic in Apel's philosophy, and reveals some ways of pragmatic re-interpretation of the transcendental approach.

The author argues that important transcendental factors of Apel's pragmatics are primarily the question of the conditions of possibility of intersubjective knowledge and Appelian universalistic claims, manifested both in the search for universal communication community and in the attempt to combine such different philosophical discourses as transcendentalism and pragmatic philosophy, continental and analytic traditions, transcendental philosophy and hermeneutics.

Considerable difficulty is detected concerning the key issue of Apel's philosophy – the question of ultimate grounding: the article demonstrates that the latter is at odds with transcendental attitude due to metaphysical implications as well as pragmatic connotations.

Ключові слова: трансценденталізм, трансцендентальна прагматика, умови можливості, останнє обґрунтування, комунікація.

Keywords: transcendentalism, transcendental pragmatics, conditions of possibility, ultimate grounding, communication.

Вступ

Прагматичний поворот є значущою історико-філософською віхою: відбувшись у XX столітті, він суттєвим чином визначив долю подальшого філософського поступу. Феномен прагматичного повороту неможливо розглядати у відриві від повороту мовного (лінгвістичного): український філософ А. Єрмоленко пропонує влучну дефініцію «герменевтично-лінгвістично-прагматично-семіотичний поворот» (Єрмоленко 2010, с. 53). Під титулом «прагматичне» приховуються два відмінні, хоч і фундаментально взаємопов'язані, феномени: прагматизм як практична філософія дії і прагматика як напрям теорії та філософії мови. Зв'язок між цими царинами сходить до зародження відповідних дискурсів: прагматики – в межах семіотичних студій Ч. Моріса; прагматизму – у філософії Ч.-С. Пірса.

Трансценденталізм, що по суті являє собою філософський дискурс, альтернативний прагматичному, також зберігає сталу актуальність в межах сучасної філософії, насамперед у феноменологічній «іпостасі». Стосунки між феноменологією і прагматизмом є неоднозначними і являють собою окремі історико-філософський сюжет (Luft et al., 2019). Поряд із цим в сучасній філософії активно випробовуються можливості узгодження і перекривання трансцендентального і прагматичного дискурсів. І відповідні спроби мають різний ступінь переважання трансцендентальних та прагматичних складових. В межах означеного тренду найсистемнішою концепцією видається проєкт трансцендентальної прагматики К.-О. Апеля, котрий при цьому можна визначити як «трансцендентально-центричний» (вибудований не з прагматичної, але з трансцендентальної точки відліку).

Мета проведеного дослідження полягає в аналізі специфіки стосунку між трансцендентальною і прагматичною складовими апелівського синтетичного дискурсу, що становить умову і задає перспективу тематично ширших студій, спрямованих на виявлення загальних особливостей і конкретних форм відношення між трансцендентальним і прагматичним напрямками філософського мислення.

Методологія

В ході дослідження використано методологічні ресурси трансцендентально-феноменологічного та деконструкційного дискурсу, застосовано методологічні елементи критичного, герменевтичного та історико-філософського підходів. Чільне місце належить методу компаративного аналізу, що уможливорює тематизацію стосунку між трансцендентальним і прагматичним напрямками філософського мислення.

Результати

Апелів «прагматичний поворот» можна розглядати не як крок *вперед* від «старого» трансценденталізму в напрямку нових перспектив, але радше як теоретично виважену спробу доповнити трансцендентальний дискурс – значущість і валідність якого не ставиться Апелем під питання – певними сюжетними й методологічними ресурсами прагматичної філософії (в значеннях як «прагматики», так і «прагматизму»). Апелівська прагматична ре-інтерпретація трансценденталізму відображає історико-філософський факт перекидання мовного і прагматичного поворотів. Тематичні пріоритети апелівських робіт, в яких проблематика значення займає провідні позиції, а також власне назва Апелевого проєкту дозволяють зробити висновок про те, що прагматична складова його філософії пов'язана насамперед з цариною прагматики, вже похідним чином на ґрунті якої вибудовуються пов'язані з прагматизмом сюжети.

Апель конститує свою концепцію трансцендентальної прагматики в річищі більш загальної програми трансцендентальної семіотики, до якої, окрім прагматики, належить також трансцендентальна герменевтика (Apel 1978, р. 20), (Куплін 2022, с. 39). При цьому, в межах Апелевої семіотичної моделі роль прагматики є визначальною. Підважуючи традиційну гегемонію семантичної складової у філософському дискурсі, Апель стверджує, що семантика, принаймні коли вона стосується денотації реальних об'єктів, вимагає прагматики як умови можливості власної здійсненності (Apel 1978, р. 5). Референція як атрибут *семантичної* складової семіотики виявляється підпорядкованою комунікації та інтерпретації як атрибутам *прагматичної* ланки семіотики, трансцендентальним корелятом та вираженням яких постає ідея (та, відповідно, концепція) інтерсуб'єктивності.

Трансцендентальним чинником Апелевої прагматики насамперед є питання про *умови*, за яких (пі)знання є *можливим* як інтерсуб'єктивно валідне. Такий «можливісній» настанові цілком відповідає свого роду горизонтність (якщо скористатися феноменологічною термінологією): на протигагу цілям емпірично орієнтованого прагматизму, апелівські пошуки спрямовано на, так би мовити, ідеальну перспективу.

Парадоксальним чином, саме прагматичній складовій (у формі *прагматики*) в трансцендентально-семіотичній концепції Апеля належить *трансцендентальна* роль. Адже саме вимір актуального мовного вжитку виявляється виміром конструювання і успішної інтерпретації мовних систем як семантичної рамки можливого опису світу: при цьому «агентом» такого конструювання-інтерпретації є інтерсуб'єктивна спільнота інтерпретаторів. Відповідно, трансцендентальна прагматика постає умовою-можливістю обґрунтування знання: обґрунтування, що підпорядковується настанові не на пояснення, але насамперед на *розуміння*.

Важливою трансцендентальною рисою прагматики Апеля є опора на *рефлексивність*, яка, на думку філософа, здатна чинити опір звичайній конвенційності прагматизму нетрансценденталістського кшталту, або, принаймні, цю конвенційність трансцендентально обґрунтовувати. Саме питання про суб'єктивні та (як) інтерсуб'єктивні *умови можливості* конвенцій є найрадикальнішим питанням Апелевої трансцендентальної прагматики (Apel 1978, p. 8).

Іншим суттєвим показником трансцендентальності Апелевої думки постає домагання універсальності, що виявляється (1) у пошуках умов можливості конститування універсальної комунікативної спільноти, а також (2) у прагненні поєднати принципи і стратегії відмінних дискурсів: трансценденталізму і прагматизму, аналітичної та континентальної традицій, в межах останньої – трансцендентального та герменевтичного підходів (що стає можливим, зокрема, на основі принципу інтерпретаційності як їхнього спільного знаменника).

Одним із проблемних моментів Апелевої концепції постає намагання, у межах тематизації проблеми комунікаційної спільноти, поєднати виміри ідеальний і реальний (Apel 1998, p. 280-281) – тобто, актуальний (Apel 1978, p. 8), (Forkosh 2016, p. 96) (наявно-дієвий): що відображає поєднання трансцендентального і прагматичного дискурсивних начал загалом. Намагаючись здолати розрив між порядками ідеального і реального, Апель виявляє себе як «класичний» трансценденталіст. Втім, *актуальне* як прагматична версія чи субститут поняття і фактору *емпіричного* видається складно сумісним із трансцендентальною настановою: адже трансцендентальна філософія – це передусім філософія можливості. Натомість поняття емпіричного видається відносно нейтральним в аспекті реальності як дієвості і менш проблематично вписується в трансцендентальну парадигму, репрезентуючи те, у стосунку до чого трансцендентальне конститується як таке.

Трансцендентальну семіотику – а отже і трансцендентальну прагматику як її складову – Апель розглядає як методологічну умову можливості фундаментального обґрунтування у філософії взагалі. Йдеться саме про *актуальну* можливість (Apel 1978, p. 4), що відповідає особливостям апелівського підходу як поєднання трансцендентального і прагматичного начал. Питання останнього обґрунтування має непересічну значущість для апелівської філософії, причому Апель вдається до експліцитно тематизованої ре-інтерпретації теми останнього обґрунтування на трансцендентальному ґрунті. Дана ре-інтерпретація виявляє низку питань, пов'язаних з проблематичністю узгодження настанови на останнє (граничне) обґрунтування, що загалом передбачає метафізичні засади, із засадничими положеннями трансцендентальної настанови. Зокрема, суттєву проблему становить відношення між трансцендентальною формою і відповідною формулою запитування про умови можливості та принципом останнього обґрунтування.

Опозиційність принципу останнього обґрунтування щодо засад трансцендентального дискурсу (опозиційність, яку Апелль прагне «деконструювати») зумовлена не лише *метафізичним* корінням зазначеного принципу, але і його *прагматичними* конотаціями. З прагматичною лінією Апелевого проєкту ідея останнього обґрунтування пов'язана насамперед через фактор комунікації, котрий лежить в основі прагматичного дискурсу (як *прагматики*) і при цьому постає водночас кінцевим пунктом останнього обґрунтування і умовою можливості його реалізації. Крім того, імпліцитними моментами зв'язку між прагматичною настановою (в сенсі *прагматизму*) і настановою на граничне обґрунтування є (1) прагматистський примат дієвості, (2) спрямованість на результат і відтак (3) здійсненність – а отже, завершеність, остаточність. Цим рисам прагматистського мислення можна протиставити такі риси мислення трансцендентального, як рефлексивність, критичність і можливісність. Отже, альтернативність трансцендентального мислення як щодо метафізичної, так і стосовно прагматичної настанов в репрезентативний спосіб виявляє себе на ґрунті проблематики останнього обґрунтування.

В той час як «негативною» метою пошуків трансцендентальних умов можливості та прагматичної здійсненності остатнього обґрунтування є усунення факту і фактору само-суперечності (яка, згідно з комунікативною орієнтацією Апелевого підходу, постає у формі «перформативної» суперечності), їхньою позитивною метою є віднаходження останнього підґрунтя (1) значення як такого і (2) трансцендентально-філософської рефлексії щодо значення. Таким підґрунтям, згідно з Апелем, виявляється прагматичне апіорі комунікації. Окрім очевидного стосунку до *прагматики* через свою значеннєво-комунікаційну природу, дане апіорі пов'язане з настановою *прагматизму*, оскільки, за Апелем, гранична комунікація, уможливлена інтерсуб'єктивним «розумінням», є «ідеальною об'єктифікацією людської поведінки», а доповненням до неї постає «соціальний праксис» (Apel 1972, p. 4).

Загалом можна стверджувати, що апелівські напрацювання в царині трансцендентальної прагматики є плідним ресурсом збагачення прагматичного дискурсу (у вимірах як прагматики, так і прагматизму) за рахунок як трансцендентальних характеристик універсальності й фундаментальності, так і трансцендентальних методів критичної рефлексії та запитування про умови можливості. Натомість значущість Апелевого доробку в плані подальших тематизацій та концептуалізацій проблеми трансцендентального полягає в тому, що здійснюване ним прагматичне заломлення трансцендентальним тем і концептів зумовлює й уможливлює критичний перегляд властиво трансцендентальних позицій, а також дозволяє побачити у новому світлі фундаментальні принципи та критерії трансцендентального мислення.

Бібліографія

Єрмоленко, А (2010). Єдність знання у світлі дискурсивної критики світоглядного підходу. *Філософські діалоги*, 4(1), 52-66.

Куплін, В. (2022). Трансцендентальна семіотика К.-О. Апеля як моральна філософія історії. *Філософська думка*, 2, 39-51.

Apel, K.O. (1972). The A Priori of Communication and the Foundation of the Humanities. *Man and World*, 5, 3-37.

Apel, K.-O. (1978). Transcendental Semiotics and the Paradigms of First Philosophy. *Philosophic Exchange*, 9(1), 3-22.

Apel, K.-O. (1998). The Apriori of the Communication Community and the Foundations of Ethics: the Problem of a Rational Foundation of Ethics in the Scientific Age. (G. Adey and D. Frisby, Trans.). In: K.-O. Apel, *Towards a Transformation of Philosophy* (pp. 225-300). London: Routledge & Kegan Paul.

Forkosh, S. (2016). Transformation and Communication Research Strategies: Language – Society – Culture. *Грані*, 20; 3(143), 93-97.

Luft, S., Rinofner-Kreidl, S., Weidtmann, N. (2019). Introduction. In: *Phänomenologische Forschungen*, 2, Phenomenology and Pragmatism, 5-12.

References

Apel, K.O. (1972). The A Priori of Communication and the Foundation of the Humanities. *Man and World*, 5, 3-37.

Apel, K.-O. (1978). Transcendental Semiotics and the Paradigms of First Philosophy. *Philosophic Exchange*, 9(1), 3-22.

Apel, K.-O. (1998). The Apriori of the Communication Community and the Foundations of Ethics: the Problem of a Rational Foundation of Ethics in the Scientific Age. (G. Adey and D. Frisby, Trans.). In: K.-O. Apel, *Towards a Transformation of Philosophy* (pp. 225-300). London: Routledge & Kegan Paul.

Forkosh, S. (2016). Transformation and Communication Research Strategies: Language – Society – Culture. *Грані*, 20; 3(143), 93-97.

Kuplin, V. (2022). K.-O. Apel's Transcendental Semiotics as a Moral Philosophy of History. *Filosofska Dumka (Philosophical Thought)*, 2, 39-51.

Luft, S., Rinofner-Kreidl, S., Weidtmann, N. (2019). Introduction. In: *Phänomenologische Forschungen*, 2, Phenomenology and Pragmatism, 5-12.

Yermolenko, A. (2010). Unity of Knowledge in the Light of Discursive Critique of the Worldview Approach. *Philosophical Dialogues*, 4(1), 52-66.

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ У НЕОВЕДАНТИСТСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАХІДНІЙ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ 20-ГО СТОЛІТТЯ

Олександр Кіхно, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7329-3332>, email: a.kihno@gmail.com

THE PROBLEM OF THE USE OF FORCE IN NEO-VEDANTIC, UKRAINIAN AND WESTERN WORLDVIEW AND PHILOSOPHICAL THOUGHT OF THE 20TH CENTURY

Alexander Kihno, Candidate of Philology Sciences (Ph. D.), Senior Researcher H.Skovoroda Institute of Philosophy, of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7329-3332>, email: a.kihno@gmail.com

Abstract

The purpose of the study is to analyze various aspects of the use of force in the philosophy of the representatives of the neo-Vedantic tradition - the famous 20th-century Indian thinker Sri Aurobindo Ghosh and his disciple and follower Satprem, partly in comparison with the views on the philosophy of non-violence of Mohandas Gandhi and implicitly taking into account the neo-Vedantic, Aurobindo's own interpretation of traditional Indian literature on the above-mentioned issues - the texts of the Vedas and the Mahabharata. The study examines a complex list of issues related to this problematic in various works of Aurobindo. Another aspect of the study is a comparison of the Indian tradition and the views of researchers of similar issues in contemporary Ukrainian literature and a comparison of these views with the views of Western thinkers who were interested in this issue.

The study uses the methodology of comparative analysis, comparing the views of the neo-Vedic thinker Sri Aurobindo, Ukrainian and Western philosophers who deal with the use of force and non-violence. In addition, the historiosophical and extrapolative ideas of Aurobindo are described and tested.

Ключові слова: неоведантистська традиція, ненасилля, карма-йога, вітальна сила, національно-визвольна боротьба, Нація-Душа

Keywords: neo-Vedantic tradition, non-violence, karma yoga, vital force, national liberation struggle, Nation-Soul

Вступ

Метою дослідження є проаналізувати різні аспекти застосування сили у філософії представників неоведантистської традиції – відомого індійського мислителя 20-го століття Шрі Ауробіндо Гоша та його учня

та послідовника Сатпрема частково у співставленні з поглядами на філософію ненасильства Могандаса Ганді та імпліцитно враховуючи неоведантистську, власне ауробіндовську інтерпретацію традиційної індійської літератури з означеною проблематикою – текстів Вед і Махабхарати. Дослідження розглядає складний перелік питань, зв'язаних з цією проблематикою у різних працях Ауробіндо. Іншим аспектом дослідження є співставлення індійської традиції та поглядів дослідників аналогічних питань у сучасній українській літературі та порівняння цих поглядів з поглядами західних мислителів, які цікавились цією проблематикою.

Методологія

У дослідженні використовується методологія порівняльного аналізу, порівнюються погляди мислителя-неоведантиста Шрі Ауробіндо, українських та західних філософів, які займаються проблематикою застосування, використання сили, та ненасильства. Окрім того, описуються та перевіряються історіософські та екстраполяційні ідеї Ауробіндо

Результати

У цих тезах планується різнобічно розглянути проблематику застосування, використання сили та ненасильства у філософії індійського мислителя 20-го століття Шрі Ауробіндо Гоша та його учня та послідовника Сатпрема. Уявляється особливо актуальним у наш час співставлення індійської традиції та особливо поглядів дослідників аналогічних питань у сучасній вітчизняній та західній літературі, де тема застосування сили, насильства та ненасилля знайшла достатньо цікаве відображення. Вирішення проблеми застосування сили у філософії Ауробіндо стає більш виразним, якщо враховувати практичну участь Ауробіндо у політичному та революційному русі Індії. Важливою є оцінка його поглядів на концепцію ненасилля Могандаса Ганді і полеміки з Ганді стосовно перспектив національно-визвольної боротьби, поглядів Ауробіндо на власне індійську релігійно-філософську традицію, на проблему ненасилля у Бгахават-Гіті, а також на потрактування Ганді проповіді у «Гіті» суто війни у Дусі.

Означена проблематика може бути особливо актуальною у наш час, якщо враховувати що теоретична-світоглядна дилема насильства, боротьби, війни і ненасильства залишається надзвичайно важливою для рухів, які зорієнтовані на східні і вужче власне індійські релігійно-філософські практики як в Україні так і в усьому світі (вайшнави, послідовники буддизму, послідовники Шрі Чінмоя, Шрі Ауробіндо і т.д.). Актуальність дослідження цих питань стає більш виразною, якщо враховувати той факт що сучасній зовнішньополітичний курс Індії теж спирається на дві ідеологічні підпори - з одного боку на ідеї Магатми

Ганді – тобто на традицію ненасильства, що відображається в проповідях миролюбства прем'єр-міністра Індії або у проголошенні ідеї заперечення будь-яких санкцій, з іншого боку враховується і протилежні традиції, виражені зокрема у Багават-Гіті.

Ауробіндо у своїх працях («Синтез йоги», «Таємниця Веди» та ін.) запропонував багатоаспектне тлумачення самого поняття сили – сили Шакті, сили Агні, вітальної, супраментальної сили і йогічного, зокрема карма-йогічного її застосування. Позиція Ауробіндо є особливо актуальною і цікавою ще й тим, що у своїй політичній діяльності він 1) обстоював право на насильство і радикальні дії, 2) опонував у цьому відношенні Ганді (праці «Вечірні бесіди зі Шрі Ауробіндо» А. Пурані, «Війна та самовизначення»). Але специфічним і вартим уваги є те, що Ауробіндо згодом переглянув свої погляди і у власній практиці відмовився від революційно-політичної активності, що викликає контрверсійні інтерпретації у біографів мислителя. З іншого боку, філософія використання сили Ауробіндо є цікавою тим, що він ґрунтував її на фундаменті власної оригінальної історіософської теорії, вираженої зокрема у книзі «Людський цикл». Філософська позиція Сатпрема є цікавою для нашого дослідження тим, що він теж, подібно до Ауробіндо, відштовхувався від сфери політично практичної діяльності (участь у французькому Спротиві) і перейшов до суто філософських та йогічних пошуків.

Інтерес представляє ряд проблемно суміжних питань, піднятих у працях Ауробіндо і Сатпрема («Людський цикл», «Війна та самовизначення», Сатпрем «Шрі Ауробіндо, або мандрівка свідомості» та ін.). Перш за все треба враховувати, що вищий ідеал миролюбства проголошувався у філософії Ауробіндо як необхідний етичний дороговказ. Разом з тим у ряді конкретних випадків Ауробіндо допускав і можливість застосування сили. Мислитель висував аргументи навіть етичної необхідності застосування сили у певних ситуаціях. Це стосувалось, зокрема випадку збройного нападу на Індію ззовні, наприклад з Півночі і на думку Ауробіндо у цьому випадку філософія ненасилля, запропонована Ганді, не спрацьовує. Силовий і збройний опір розглядався як необхідність і у більш широких контекстах, наприклад, коли Ауробіндо став на бік союзників під час II-ї Світової війни у той час як Ганді звернувся з листом до англійського народу, пропонуючи чинити спротив Німеччині на суто духовному рівні, використовуючи внутрішню силу. Визнавав Ауробіндо необхідність використання сили і у випадку збройного конфлікту під час боротьби за незалежність Індії, до певної міри виправдовував і тероризм. Разом з тим, Ауробіндо був філософом інтегрального типу і це визначило оригінальність його поглядів на зовнішнє, фізичне і внутрішнє зло. Перш за все мислитель розглядав індивідуальний рівень, тему Шакті-сили як у йогічній практиці, так і у супраментальній трансформації, оцінював спокій та «безгоміння» розуму як засіб спротиву атакам «ворожих сил» у вітально-психологічній сфері та інші теми. Переходячи до більш

масштабних узагальнень, він писав про невидиме ментально-духовне джерело емпірично очевидного зла і насилля у світовій історії, яке не зникає у випадку знищення фізичного носія, яке може «інкарнувати», переселятися, наприклад, у іншу країну. У історіософських працях, він піднімав і описував у цьому контексті тему тоталітаризму і насилля у диктаторських суспільствах 20-го ст. Звертаючись до філософсько-футурологічної проблематики, він розглядав тему тоталітаризму у раціонально-організованих, у його термінології «керованих Глобальним Розумом» суспільствах майбутнього. Розглядаючи національну проблематику, тему відкриття «Нації-душі», він звертався до проблеми неодноразових вірних та хибних ментальних виборів, історичної драми, мілітаризму і нарешті, нацизму в «колективній душі» Німеччини. Але у майбутньому мислитель вважав цілком вірогідною загрозу тоталітаризму навіть у більш вільних західних, англосаксонських країнах-переможницях. Менш детально, але він звертався до проблематики тоталітаризму у долі комуністичної Росії, а його послідовник Сатпрем писав про деградацію ідей соціалізму в СРСР, що сталася через двадцять років після Леніна.

В цьому контексті актуальним є звернення до вітчизняної проблематики використання і застосуванні сили і ненасильства в українській філософській та суспільно-політичній думці. Такі праці є і деякі з них у наш час можуть представляти серйозний інтерес. Тут можна назвати працю О.Братка-Кутинського «Як удосконалити свою психіку», зокрема розділ цієї книги «Буддизм, даосизм та їхні нащадки – карате і дзен» та деякі інші праці Кутинського, книгу Олександра Яркового «Духовне карате», тим більше, що означені праці звернені і до сродознавчої проблематики. Актуальними уявляються книга І.Загребельного «Апостольство меча. Християнство і застосування сили», у якій дається детальний розбір історії питання ставлення християнства до проблеми війни та спротиву як у західному, так і у східному контекстах, аналізується також складне і неоднозначне питання пацифізму. Може бути цікавим аналіз філософських романів О.Бердника, його поглядів на психологічні причини II-ї світової війни та на фактор Індії у контексті цієї проблематики (книги «Хто ти?», «Чаша Амріти» та інші). Історичний інтерес викликає звернення до проблематики сили і ненасилля в українській діаспорній політичній публіцистиці у міжвоєнний період (Є. Маланюк, Ю.Липа і, звичайно, Д.Донцов, В. Липинський та ін.).

Звичайно, більш масштабним було б звернення і аналіз західного контексту означеної проблематики. Неосяжне дослідницьке поле, від аналізу поглядів на війну, її виправданість та Вічний мир у працях представників німецької класичної філософії Канта і Гегеля до звернення до поглядів, наприклад, англійських письменників К.Вілсона та К.Льюїса 20-го століття на наслідки утримання від застосування сили, на проблематику пацифізму і насилля, на пошук світоглядно середнього шляху між цими двома альтернативами; від аналізу історіософської

концепції А.Тойнбі про силовий виклик і відповідь на нього як фактор національно-історичного сходження та самореалізації до поглядів американського письменника Д.Редфілда на фактори психологічного тиску і насилля на шляхах людської еволюції.

Бібліографія

Братко-Кутинський О. Як удосконалити свою психіку. – К.: Видавництво «Артек», 2001. – С.176.

Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ, 2017. – 204 с.

Люїс К. С. Просто християнство. Львів, 2018.

Ярковой О. Духовное каратэ. – К.: «Юристконсульт», 2013. – 216 с.

Satprem. Sri Aurobindo or the Adventure of Consciousness. Mira Aditi, Mysore, & The Mother's Institute of Research, New Delhi, 2000, 2nd edition.

Sri Aurobindo. The Human Cycle. / The complete works of Sri Aurobindo, Volume 25; Published by Sri Aurobindo Ashram Publication Department, Pondicherry, India, 1997. – 690 p.

Pondicherry, India; Published by Sri Aurobindo Ashram Publication Department., 1997.

Sri Aurobindo.. The Secret of the Veda. Vol. 15 of CWSA Published by Sri Aurobindo Ashram Publication Department, India., 1998.

Sri Aurobindo. The Synthesis of Yoga. Vol. 23,24 of CWSA Published by Sri Aurobindo Ashram Publication Department, India., 1998.

Sri Aurobindo. War and Self-Determination. The complete works of Sri Aurobindo, Volume 25;

References

Bratko-Kutynskyi, O. (2001). *How to improve your psyche*. Kyiv: Artek Publishing House.

Zahrebelnyi, I. (2017). *Apostleship of the sword: Christianity and the use of force*. Kyiv.

Lewis, K. S. (2018). *Just Christianity*. Lviv.

Yarkovoy, O. (2013). *Spiritual karate*. Kyiv: Yurystkonsult.

Satprem. (2000). *Sri Aurobindo or the adventure of consciousness* (5th ed.). Mysore, India: Mira Aditi / The Mother's Institute of Research.

Sri Aurobindo. (1997). *The human cycle* (The Complete Works of Sri Aurobindo, Vol. 25). Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Publication Department.

Sri Aurobindo. (1998). *The secret of the Veda* (The Complete Works of Sri Aurobindo, Vol. 15). Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Publication Department.

Sri Aurobindo. (1998). *The synthesis of yoga* (The Complete Works of Sri Aurobindo, Vols. 23–24). Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Publication Department.

Sri Aurobindo. (1997). *War and self-determination* (The Complete Works of Sri Aurobindo, Vol. 25). Pondicherry, India: Sri Aurobindo Ashram Publication Department.

MEDIA IN THE PUBLIC SPHERE: FROM INFORMATION CHAOS TO THE CRISIS OF PUBLIC CONSENSUS

Maksym Koval, applicant for higher education Master of the group M-033-24-1-ØI, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, Ukraine, email: kovalmax@protonmail.com

Keywords: media, public sphere, Neo-Marxism, cognitive wars, new propaganda, information chaos.

Introduction

In today's society, the media are increasingly perceived not only as neutral channels of information transmission, but also as potentially active participants in the processes of shaping public consciousness and constructing social reality. A problematic issue that needs to be analysed is whether modern media contribute to the creation of an open platform for free dialogue, or, on the contrary, provoke information chaos and a crisis of social consensus, increasing the fragmentation of society. In particular, there is a need to understand how the mechanism of media influence on consciousness is changing - from classical propaganda to the so-called 'propaganda 2.0', where the ideological is presented in an aesthetic, entertaining or expert-neutral form. The study examines this phenomenon at the intersection of cultural, political and economic processes, using a critical approach to the analysis of ideological influence in the media space, in the context of contemporary cultural, political and economic processes.

Methodology

The study uses an integrated approach based on the critical tradition of neo-Marxist thought and post-structuralist discourse theory. Central to this approach is the analysis of the reification of consciousness (according to György Lukács), as well as the study of the mechanisms of cultural hegemony and the legitimation of the ideological order (A. Gramsci, J. Ellul, Frankfurt School). Particular attention is paid to how the cognitive environment is shaped in the new information environment, in which certain meanings acquire the status of obvious or neutral. In this context, it is important to reconstruct the conceptual apparatus of Laclau and Mouffe, especially the categories of 'antagonism', 'hegemony' and 'floating signifiers', which allow us to theoretically describe the struggle for meanings in the public sphere. Another important perspective is the analysis of the 'new propaganda' (Pochepstov), which acts not through direct imposition, but through the creation of a cognitive space in which certain meanings are perceived as familiar, natural and non-ideological. The main methodological tools are a critical analysis of philosophical and theoretical sources, with an emphasis on embodiment, hegemony, ideological load of the cultural space and cognitive programming of the interpretive framework of public discourse.

Results

The media occupy a dual place in the public sphere: on the one hand, they act as an instrument of influence, subordinated to social, economic and political structures, and on the other hand, they function as part of the mechanism of reproduction of social reality, participating in the consolidation of certain images, meanings and norms determined by the dominant ideologies. Based on the analysis of D. Lukacs's theory of embodiment, the author establishes that the modern information space contributes to the alienation of human consciousness, which begins to perceive social structures as natural and unchanging, losing the ability to critically reflect. This process is manifested in the formation of standard images that serve to consolidate the dominant ideologies in society. In this context, it is important to turn to the approaches of the Frankfurt School, which allow us to better understand how mass culture, through the reproduction of standard images and ideas, contributes to the formation of an 'authoritarian personality' - amenable to ideological control and consistent with the stability of existing social structures (Adorno and Horkheimer, 1947). Furthermore, according to political economy approaches, such as McChesney & Foster (2011), property and market forces are the determining factors in the production of consent. In this light, the media appear as a component of the economic system, where monopolisation and profit orientation lead to the standardisation of the information space and the limitation of pluralism of views.

Deepening the classical criticism, modern approaches to cognitive warfare and propaganda 2.0 focus on the shift of influence - from content to the structure of the interpretive space. Their relevance is due to the fact that traditional forms of ideological control are becoming less effective in the face of an overabundance of information, and subtle, indirect forms of influence are gaining ground - through structuring the semantic field, shaping normality, and aestheticising ideology. That is why modern theories allow us to study how strategic communication shapes cognitive landscapes - environments in which the struggle for meaning, norms and interpretation of reality unfolds. Strategic communication in the digital environment involves the creation of virtual scenarios that affect not direct actions, but perceptions, beliefs and expectations. The problem of inflation of meanings is particularly acute in the context of overproduction of information, when there is a shortage of guidelines. Algorithmic control over what exactly comes into the user's field of vision increases cognitive asymmetry.

Nevertheless, alternative media projects and independent platforms demonstrate the potential to deconstruct dominant information practices and create conditions for the formation of counter-discourse. Their role is especially important in the context of information chaos, when an excess of contradictory or manipulative information destroys common guidelines in the public space. In these conditions, consensus on basic concepts, values and

facts is lost, which undermines the possibility of a productive public dialogue. The synthesis of theoretical approaches allows us to form a unified conceptual picture, according to which the media is a dynamic field that combines both institutional factors of corporate capitalism and opportunities for social resistance through alternative information practices. Thus, the analysis of the role of media in the public sphere opens up new perspectives for understanding social transformations and overcoming the crisis of social consensus, which is an important step for further research in the field of critical media philosophy (Chomsky & Herman, 1979; Mosco, 2009; McChesney, 2013).

Thus, in the context of cognitive wars and new propaganda, the media are a powerful factor affecting social stability and democratic processes. To overcome information chaos and the crisis of consensus, it is necessary to support alternative, independent media platforms, develop cognitive culture and strengthen society's ability to critically analyse information flows.

References

Chomsky, N., & Herman, E. (1979). *The Political Economy of Human Rights*. Boston, MA.

Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. Los Angeles, CA: Sage Publications. URL: https://www.academia.edu/35970206/_Vincent_Mosco_The_Political_Economy_of_Communication_BookFi_

McChesney, R. (2000). *Global Media, Neoliberalism and Imperialism*. *Monthly Review*, 53, December. URL: <http://www.monthlyreview.org>

McChesney, R., & Foster, J. (2011). *The Internet's Unholy Marriage to Capitalism*. *Monthly Review*, March. URL: <http://monthlyreview.org/2011/03/01/the-internets-unholy-marriage-to-capitalism>

McChesney, R. (2013). *Digital Disconnect: How Capitalism is Turning the Internet Against Democracy*. New York, NY: The New Press.

Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1456813502.pdf>

Schiller, H. I. (1976). *Communication and Cultural Domination*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Hudson, M. (1999). *Understanding Information Media in the Age of Neoliberalism: The Contributions of Herbert Schiller*. Issue 16, Fall. URL: https://web.archive.org/web/20030828055832/http://www.libr.org/pl/16_Hudson.html

Georgy Pocheptsov, *Articles on the website of the Ukrainian Centre for Political Management*. [In Ukrainian]. URL: <https://web.archive.org/web/20140417043938/http://www.politik.org.ua/vid/publ.php3?y=4>

ЦИФРОВА ОСОБИСТІСТЬ: ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТНОСТІ, ВПЛИВУ ТА ЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ У МЕРЕЖЕВОМУ СВІТІ

Вадим Коваленко, аспірант, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0009-9431-9592>,
email: bliss.vadim@gmail.com

DIGITAL PERSONA: ISSUES OF SUBJECTIVITY, INFLUENCE, AND ETHICAL CHALLENGES IN THE NETWORKED WORLD

Vadym Kovalenko, PhD Student, Taras Shevchenko National University
of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-9431-9592>,
email: bliss.vadim@gmail.com

Abstract

Nowadays, the concept of identity has expanded beyond its traditional understanding to encompass the digital realm, giving rise to the phenomenon of the digital persona. The digital persona represents a new dimension of human identity, shaped by the interaction between individuals, digital technologies, and social structures. It is not only a means of self-expression but also an object of external management by algorithmic systems and informational agents. This article explores the digital persona through the lens of identity, agency, and ethical challenges emerging in the networked world. The study examines the role of data-driven surveillance and introduces the concept of agents that govern digital identity. Special attention is given to the issue of personal autonomy under digital surveillance and the necessity of legal and social regulation of technological control over personal data. The research aims to provide a comprehensive conceptual framework for understanding and managing digital personas.

Keywords: digital persona, identity, digital agency, ethics, technological control, networked world.

Ключові слова: цифрова особистість, ідентичність, цифрова суб'єктність, етика, технологічний контроль, мережевий світ.

Вступ

Цифрові технології докорінно змінили спосіб, у який людина взаємодіє з навколишнім світом, ідентифікує себе, а інші — її сприймають. Кожен користувач інтернету, свідомо чи несвідомо, створює і підтримує власну цифрову персону через взаємодію з технологіями. Із цим зростає і значення цифрової особистості — явища, що виходить за межі традиційного розуміння суб'єкта та його ідентичності. Як новий, розширений аспект ідентичності цифрова особистість є багатовимірним поняттям: вона включає (але не обмежується лише ними) персональні дані, поведінкові шаблони,

історію взаємодій у цифровому просторі, а також алгоритмічні інтерпретації цих даних.

Але цифрова особистість є не просто продовженням індивіда, а конструкцію, яка формується як особистими діями, так і впливом зовнішніх агентів (суб'єктів) — інституцій, алгоритмів та держав, вплив яких може як розширювати можливості індивіда, так і обмежувати його свободи. Людина не завжди має безпосередній контроль над формуванням її цифрового образу, оскільки цей процес відбувається за участі технологічних агентів, що працюють на основі зібраної інформації. Сьогодні цей контроль є обмеженим, адже більшість рішень щодо цифрових даних ухвалюються автоматизованими системами без активної участі самої людини. Це породжує питання щодо допустимості передачі управління особистістю алгоритмам та небезпеки втрати індивідом автономії.

У цій роботі здійснюється аналіз ключових кластерів проблем цифрової особистості та розробка структурованого підходу до її осмислення й етичних аспектів контролю.

Методологія

Дослідження ґрунтується на комплексному міждисциплінарному підході, що охоплює філософію ідентичності та аналіз технологічного впливу. Такий підхід дозволяє розглядати цифрову особистість у широкому контексті, що поєднує технологічні, соціальні та філософські аспекти. Для аналізу та тлумачення використовується герменевтичний підхід. Структурно-системний метод аналізу використовується для систематизації матеріалу та встановлення зв'язків між фактами, гіпотезами та теоріями.

Результати

Феномен цифрової особистості виявляє кілька фундаментальних змін у поглядах на формування ідентичності у сучасному суспільстві. Раніше ідентичність розглядалася як стабільна і самодостатня, але сьогодні вона стає процесом, що триває в умовах постійної взаємодії з цифровими структурами. Суб'єктність більше не обмежується безпосереднім самосприйняттям, а значною мірою визначається зовнішніми системами аналізу та контролю. Якщо традиційно суб'єктність означала здатність особи ухвалювати рішення щодо власного існування та дій, то в цифровому світі ця здатність значною мірою делегована алгоритмам. Наприклад, автоматизовані системи можуть вирішувати, який рівень довіри до особи слід встановити, чи є вона потенційним правопорушником, або чи може отримати доступ до послуг. Усе це відбувається без чіткого погодження з самою особою, що позбавляє її автономії. Особистість вже не належить виключно людині, а розподілена між численними зовнішніми агентами (суб'єктами) -

технологічними корпораціями, державними інституціями, алгоритмічними системами, що керують її даними, профілюванням та репрезентацією.

У цьому контексті варто звернутись до роботи Роджера Кларка «The Digital Persona and its Application to Data Surveillance» (Clarke, 1994). Аналіз цієї статті дає змогу віднайти певні понятійні фрейми, які можуть стати фундаментом при постановці проблематики таких феноменів, як цифрова особистість та вплив на цифрову особистість.

У статті при визначенні поняття цифрової особистості вживається атрибутів "публічна". З чого можна зробити висновок, що, на думку автора, це істотна властивість феномену цифрової особистості. Чи є така властивість постійною, на мою думку, потребує окремого дослідження. В наведеній же статті публічність є необхідним атрибутом розкритих в ній понять. Автор розрізняє **неформальні** цифрові персони і **формальні** цифрові персони. Базис існування перших - це людське сприйняття. Структуровані ж дані є основою існування других. Наголошується на такому критерії, як авторство. За ним, на думку Кларка, індивід має контроль над проєктованою особистістю, проте йому важко здійснювати вплив і контроль над персоною, яку створюють інші - над **нав'язаною** персоною. Крім іншого автор оперує поняттями **пасивної** й **активної** цифрової особистості. Пасивна формується лише структурованими даними або ж набором інтерпретацій (наприклад тривалість перебування онлайн чи думка інших відповідно). Активна ж цифрова особистість формується за допомогою поняття агента - алгоритму, який виконує за індивіда або для індивіда певний функціонал в мережі. Це може бути пошуковий бот, підписка, персональні критерії чорних списків. На думку Кларка, така агентність є фактором, який істотно збільшує ризики появи етичних проблем і викликів: шахрайства, фальсифікації даних, маніпулювання особою чи громадською думкою

Алгоритми можуть визначати, чи варто надавати людині певний кредит, або яке місце вона займає у цифровому соціальному просторі. Посилення такого соціального розшарування через використання цифровими платформами алгоритмічного впливу підтверджує думку, що цифрова особистість не є автономною, а залежить від рішень технологічних агентів, які керуються власними критеріями оцінки.

Схоже бачення щодо впливу агентів на цифрову персону і у Дерріка де Керкгов та Крістіни Міранди де Альмейда. У своїй спільній статті «What is a digital persona?» вони розглядають форми і наслідки впливу на цифрову особистість та розрізняють таких агентів, що впливають та керують ідентичністю:

- особисті (обмін ідентичностями в мережі, свідомо чи не свідомо);
- технологічні (стереотипізоване профілювання);
- інституційні (наприклад, неетичний збір даних державними органами);

- громадські (фішинг, профілювання для продажу, шпигунські програми).

Оскільки цифрова особистість формується не лише самою людиною, а й алгоритмічними механізмами, такі механізми, як візуалізація даних, моніторинг, профілювання даних, геолокація звужують ідентичність до редуктивних категоризацій, які не завжди відображають реальну особу (Kerckhove & Almeida, 2013). Алгоритмічне управління особистістю призводить до ситуацій, коли цифровий профіль визначає більше, ніж власна саморефлексія.

Через відсутність механізмів відповідальності за формування та управління алгоритмічними рішеннями ідентичністю виникає необхідність осмислення етичних викликів. Крім іншого, відсутні дієві гарантії, що цифрова особистість не стане інструментом соціального контролю та дискримінації. Якщо раніше тіло визначало особисту ідентичність у фізичному світі, то сьогодні воно перетворюється на один із багатьох аспектів цифрової самості. Віртуальна реальність, доповнена реальність і біометричні дані змінюють наше сприйняття самих себе, що не може не викликати питань, пов'язаних із правами особи, можливістю маніпуляції її цифровим образом і потенційним контролем над її поведінкою через цифрову репрезентацію, і потребує перегляду традиційних етичних і правових підходів до ідентичності.

Наявність перелічених проблематик посилюється тим, що, як зазначено в обидвох статтях, важливою характеристикою цифрової особистості є її екзистенційна **необхідність**—наявність цифрової репрезентації стає невід'ємною частиною сучасного існування, і її відсутність може призвести до соціальної ізоляції або маргіналізації.

Щоб запобігти зазначеним ризикам та уникнути повної редукції особистості до цифрового профілю, необхідно переосмислити концепцію цифрової особистості та розробити механізми захисту цифрової автономії. Це може включати право особи на контроль над своїми даними, можливість виправлення алгоритмічних оцінок та запровадження етичних стандартів у сфері цифрового управління та роботи з персональною інформацією, яка є елементом цифрової ідентичності. Лише шляхом поєднання правових, технологічних та етичних підходів можна забезпечити, щоб цифрова особистість не була зведена до механізму контролю, а стала простором вільного самовираження та автономії, а проблема була спрямована в контрольоване русло.

Висновки

Філософське осмислення впливу та наслідків цього впливу на цифрову особистість, а також аналіз вказаних вище робіт окреслює бачення, що запобігання ризикам цифрової редукції особистості вимагає переосмислення концепції цифрової ідентичності та впровадження механізмів захисту автономії. Це включає право

контролю над власними даними, можливість виправлення алгоритмічних оцінок і дотримання етичних стандартів у цифровому управлінні. Лише комплексний міждисциплінарний підхід – правовий, технологічний та етичний – гарантує, що цифрова особистість залишиться простором самовираження, а не механізмом контролю.

Бібліографія

Clarke, R. The digital persona and its application to data surveillance [Електронний ресурс] // *The Information Society*. – 1994. – Режим доступу: <http://www.rogerclarke.com/DV/DigPersona.html#DP> – Дата звернення: [25.02.2025].

Kerckhove, D. de, Almeida, C. M. de What is a digital persona? // *Technoetic Arts*. – 2013. – Vol. 11, Issue 3. – Dec.

ЕТИКА АРТУРА ШОПЕНГАУЕРА В ОЦІНЦІ ПРОФЕСОРІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА

Євген Кучер, аспірант кафедри філософії та релігієзнавства факультету гуманітарних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна), <https://orcid.org/0009-0004-8461-2326>, email: ye.kucher@ukma.edu.ua

ETHICS OF SCHOPENHAUER IN ESTIMATION OF THE PROFESSORS OF THE ST. VOLODYMYR UNIVERSITY

Yevhen Kucher, PhD-student of the Department of Philosophy and Religious Studies, Faculty of Humanities of the National University of Kyiv Mohyla Academy (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-8461-2326>, email: ye.kucher@ukma.edu.ua

Abstract

This case study is dedicated to the ethical problems in the history of Kyiv University on the example of the reception and estimation of the ethics of Arthur Schopenhauer by two professors of the University. One of them is Oleksii Kozlov (1831–1901), who lectured philosophy in 1876–1887, and the other one is Mykola Khlebnikov (1840–1880), who lectured law in 1877–1880. The reconstruction of the ideas was carried out on the primary sources of the works of these professors. Biographical materials were used as supplementary sources. In the investigation we revealed that the ethics of Schopenhauer was being perceived by the professors of the University through the prism of pessimistic philosophy. But whereas Oleksii Kozlov gave the profound philosophical analysis of Schopenhauer metaphysics despite he did not accept ethical conclusions of Schopenhauer, Mykola Khlebnikov presented a bit overcritical view on the whole system of Schopenhauer calling it absolutely naturalistic and therefore regressive.

Ключові слова: історія філософії, історія української філософії, київська академічна філософія XIX – початку XX ст., етика, песимізм, воля, свобода волі, Університет Св. Володимира, Артур Шопенгауер, Олексій Козлов, Микола Хлебніков

Keywords: history of philosophy, history of Ukrainian philosophy, Kyiv academic philosophy of the 19th - early 20th centuries, ethics, pessimism, will, freedom of will, St. Volodymyr University of Kyiv, Arthur Schopenhauer, Oleksii Kozlov, Mykola Khlebnikov

Вступ

Однією з прикметних особливостей київської університетської філософії XIX – початку XX ст. є залученість до загальноєвропейського інтелектуального процесу та вдумливий фаховий аналіз його

актуальних тенденцій. Спробуємо обґрунтувати цю тезу, спираючись на результати здійсненого нами дослідження сприйняття етики німецького філософа Артура Шопенгауера (1788–1860) у працях двох професорів Університету Св. Володимира: професора історико-філологічного факультету Олексія Олександровича Козлова (1831–1901, викладав логіку та історію філософії у 1876–1887 рр.) та професора юридичного факультету Миколи Івановича Хлебнікова (1840–1880, обіймав кафедру енциклопедії юридичних і політичних наук з історією філософії права у 1877–1880 рр.).

Методологія

Результати зазначеного дослідження отримано шляхом застосування комплексної методології, яка поєднує загальні принципи наукового пізнання з настановами історико-філософської реконструкції. У процесі аналізу філософських поглядів та етичних ідей зазначених професорів залучено також біографічний підхід і критичний, генетичний та історико-порівняльний методи аналізу джерел.

Результати

В інтелектуальній долі Олексія Козлова філософія Артура Шопенгауера відіграла особливу роль. Випадкове знайомство з книгою Юліуса Фрауенштедта «Листи про філософію Шопенгауера» (Frauenstädt, 1854) покликала його до поглибленого студіювання Шопенгауєрових творів, яке сприяло звільненню з позитивістського полону і життєвому вибору на користь фахових занять філософією.

Тож не дивно, що свою першу лекцію на посаді приват-доцента філософської кафедри в Київському Університеті Св. Володимира Олексій Козлов присвятив філософії Артура Шопенгауера (Козлов, 1877). Починаючи виклад з її загальної характеристики, О. Козлов фокусує увагу на емпіричній метафізиці А. Шопенгауера, а також на його вченні про волю як сутність світу та несвободу акту індивідуального воління. Шопенгауєр, як показує київський філософ, трактує філософію як метанаукову теорію, ціль якої – найвищий синтез споглядання світу. Філософія, за Шопенгауєром, не повинна з'ясовувати причини явищ, їхні дії та наслідки; вона повинна розгадати загадку світу у його цілісності. Щодо сутності світу філософія, отже, не відповідає на запитання «звідки?», «чому?» й «навіщо?», бо вони є щодо світу питаннями трансцендентними; вона намагається дати відповідь тільки на запитання «що?». Таким сутнісним для світу поняттям А. Шопенгауєр проголошує волю. Німецький філософ настільки розширює поняття волі, охоплюючи ним увесь світ, що саме поняття постає лише туманним символом, вказівником і не більше: як зауважує О. Козлов, «річ у собі у волі тільки трохи піднімає своє покривало, за виразом Шопенгауєра, але не скидає його зовсім» (Козлов, 1877, с. 93).

Складність полягає в амбівалентності Шопенгауєрового монізму: єдиною сутністю світу в нього проголошено волю, проте світ водночас постає уявленням. А поза уявленням неможливо приступитися до волі, яку ми виявляємо безпосередньо. Це добре демонструє третій виокремлений О. Козловим момент, пов'язаний із проблемою свободи волі. У А. Шопенгауєра намір та дійсний акт волі постають розрізненими. Рефлексія має постфактичний характер, тож навіть намір слід вважати хотінням волі, яке відбулося, оскільки «тільки здійснене у вчинку, тобто в русі тіла, бажання або хотіння є дійсним актом волі» (Козлов, 1877, с. 90). Отже, як показує О. Козлов, у своїх прагненнях воля є вільною, але в аспекті індивідуальної об'єктивації, зокрема в розумінні людини – ніколи, адже вона стає пізною, постає складовою світу як уявлення.

Варто зазначити, що у своїх подальших працях Олексій Козлов наголошував на світоглядній природі філософії, визначаючи її як «науку або знання про світ» (Козлов, 1881, с. 227), де засадничим є пізнавальний компонент, що вказує на відношення людини до світу, оскільки «по суті не буття, як буття, а як буття пізнане, тобто, світ, є завданням філософії» (Козлов, 1881, с. 227). У душі сучасних йому німецьких філософів О. Козлов виокремлював теорію пізнання, метафізику, етику та естетику як складові філософії. Етику він визначає як «вчення про відношення нашої волі і наших дій до світу» (Козлов, 1881, с. 227) або як «вчення про ідеал, що відповідає метафізичній сутності світу» (Аскольдов, 1912, с. 201). Як зазначає відомий філософ-персоналіст Сергій Аскольдов, син і біограф Олексія Козлова, його етичні погляди «можуть бути схарактеризовані як естетичний і частково біологічний індивідуалізм» (Аскольдов, 1912, с. 54). У зв'язку з цим С. Аскольдов відзначає близькість етичної концепції О. Козлова до поглядів Ф. Ніцше, зауважуючи, що вона сформувалася ще до знайомства з творчістю німецького іммораліста. Аналізуючи етичне вчення О. Козлова, С. Аскольдов вказує на його близькість до Ф. Ніцше, з огляду на зазначені особливості та притаманний світогляду київського професора принцип утвердження життя. Проте, важливе місце у формуванні етичних поглядів О. Козлова мало Кантове поняття обов'язку, що правда позбавлене кантівського змісту. Що ж до моралі співстраждання, закладеної в основу етичного вчення Шопенгауєра, то Козлов убачав у ній певну долю нещирості, категорично не сприймаючи моралізаторства (Аскольдов, 1912, с. 55). Ба більше, О. Козлов вважав, що утвердження життя саме в індивідуальних проявах є основною етичною тезою, тож для досягнення моральних цілей не можна обійтися без певного примусу та жорстокості. І хоча песимістичні засновки етики А. Шопенгауєра, так само як і альтруїзм, як основа моралі, не могли бути суголосними етичним орієнтирам, виявленим у філософії О. Козлова, не можна не помітити, що філософські мотиви німецького мислителя присутні у творчості київського філософа у вигляді

метафізичних засновків та суголосні філософській схемі відношення до світу, де етика є закономірним та логічним наслідком метафізики.

Приклад іншого сприйняття етичного вчення Артура Шопенгауера в середовищі викладачів Київського університету останньої чверті XIX ст. продемонстровано у промові Миколи Хлебнікова, присвяченій аналізу песимістичного напрямку в тогочасній німецькій філософії загалом і шопенгауерівській філософії зокрема (Хлебников, 1879). Цю промову можна назвати полемічною, оскільки вона має гіперкритичний, радше – викривальний характер. Головним пунктом, в якому М. Хлебников таврує справжню суть етичної концепції Шопенгауера, є натуралізм. На його думку, висновки Шопенгауера в культурно-цивілізаційному плані є регресивними, адже нівелюють здобутки християнської цивілізації. Автор задається питанням, «яким чином після дев'ятнадцяти століть панування європейської культури, заснованої на біблійно-євангельському ідеалізмі, передова культурна країна Європи, Німеччина, повертається до первісних ідей»? (Хлебников, 1879, с. 34). Відповідь М. Хлебнікова вказує на його релігійно-ідеалістичні позиції. Зародки та підґрунтя зазначеного регресу він убачає в пантеїзмі Бенедикта Спінози та натуралізмі Томаса Гоббса. Пройшовши через горнило французького матеріалізму XVIII ст., цей регресивний натуралізм склав підвалини німецького ідеалізму, зокрема й завдяки романтикам, і зрештою вилився у пантеїзм Георга Гегеля та Фрідріха Шеллінга. На думку М. Хлебнікова, філософія А. Шопенгауера є продовженням тієї ж тенденції, хоча німецький мислитель і називає свій основний принцип не Богом, а волею. Наголошуючи на суто натуралістичному характері системи Шопенгауера, київський професор убачає в цьому загрозу для подальшого розвитку християнської цивілізації.

М. Хлебников звертає увагу на суперечності в системі А. Шопенгауера, які, у його розумінні, свідчать про те, що Шопенгауєрова філософія є нещирою і, навіть, «отруйною». Риторика київського професора спрямована на викриття позірності філософського достоїнства такої системи та на запобігання її впливу на сучасне йому суспільство: «весь песимізм Шопенгауера є, по суті, критика епікурейця, що заперечує світ, бо він не дає йому постійних насолод» (Хлебников, 1879, с. 43). А твердження про панування у світі зла та лиха радше свідчить, на думку Хлебнікова, про гіпертрофований ідеалізм Шопенгауера, ніж про дійсну слушність його тез. Претендуючи на викриття егоїстичної людської натури, Шопенгауєр у своїй етичній концепції залишається на засадах егоїзму, що є послідовним висновком з квазіевдемоністичної, чи квазігедоністичної, етики.

Характеризуючи філософію Артура Шопенгауера як внутрішньо суперечливу та регресивну, Микола Хлебников робить спробу повного її спростування, хоча й розуміє, що вона є закономірним явищем у розвитку німецької філософії. Висловлювання та аналіз київського професора обеззброюють можливу аргументативну апеляцію, оскільки

рівень узагальнень та висновків є надзвичайно широким і всеохопним. За словами біографа, Миколі Хлебнікову були властиві «пристрасть до широких узагальнень, що не завжди рахуються з фактами, схильність до парадоксу поруч із влучною думкою, тонким міркуванням, кмітливою оцінкою» (Романович-Славатинський, 1884, с. 686), але у поєднанні з «глибоко-допитливим розумом, хоча й не завжди дисциплінованим фактичним вивченням питання і надто квапливого до історичного синтезу без попереднього історичного аналізу» (Романович-Славатинський, 1884, с. 686). На нашу думку, розглянута промова київського професора цілком відповідає цій характеристиці. Попри надмірний викривальний пафос та безапеляційність деяких тверджень, здійснений ним через призму християнського цивілізаційного ідеалу широкий історико-культурний погляд на феномен песимістичної філософії в Німеччині (передусім в особі Шопенгауера) видається доволі оригінальним.

Отже, сприйняття та оцінка етики Артура Шопенгауера здійснювалася зазначеними професорами Університету Св. Володимира в системі координат «песимістичної філософії», до якої її зараховували. Разом з тим, якщо Олексій Козлов намагався надати філософії німецького мислителя об'єктивно-історичну оцінку, здійснити детальний предметний аналіз його вчення, зокрема й етичного, то в особі Миколи Хлебнікова спостерігаємо спробу узагальнено-критичного ставлення до його етики та філософської системи в цілому.

Бібліографія

Аскольдов С. Алексей Александрович Козлов / С. Аскольдов. – Москва : Путь (Товарищество Типографии А.И. Мамонт.), 1912.

Козлов А. А. Два основные положения философии Шопенгауэра (пробная лекция) / А. А. Козлов // Университетские известия. – 1877. – № 1. – С. 83–93.

Козлов А. А. Козлов, А. А., доцент философии / А. А. Козлов // Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834-1884). – Киев, 1884. – С. 269–270.

Козлов А. А. Современные направления в философии (германская и французская философия) / А. А. Козлов // Заграничный вестник. – 1881. – № 10. – С. 226–232.

Романович-Славатинський А. В. Хлебников, Н. И., экстра-ордин. проф. энциклопедии права / А. В. Романович-Славатинський // Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834-1884). – Киев, 1884. – С. 682–688.

Хлебников Н. О пессимистическом направлении современной немецкой философии: Шопенгауэр (речь) / Н. Хлебников // Университетские известия. – 1879. – № 1. – С. 33–56.

Frauenstädt J. Briefe über die Schopenhauer'sche Philosophie / Julius Frauenstädt. – Leipzig : F. A. Brockhaus, 1854.

References

Askol'dov, S. (1912). Aleksei Aleksandrovich Kozlov. Moscow: Put' (Tovarishchestvo tipografii A.I. Mamontova) [in Russian].

Frauenstädt, J. (1854). *Briefe über die Schopenhauer'sche Philosophie*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Khlebnikov, N. I. (1879). O pessimisticheskome napravlenii sovremennoi nemetskoï filosofii: Shopengauer (rech') [On the Pessimistic Direction of Modern German Philosophy: Schopenhauer (speech)]. *Universitetskie izvestiia*, 1, 33–56 [in Russian].

Kozlov, A. A. (1877). Dva osnovnykh polozheniia filosofii Shopengauera (probnaia leksiia) [Two Main Points of Schopenhauer's Philosophy (Trial Lecture)]. *Universitetskie izvestiia*, 1, 83–93 [in Russian].

Kozlov, A. A. (1881). Sovremennye napravleniia v filosofii (germanskaiia i frantsuzskaia filosofii) [Contemporary Trends in Philosophy (German and French Philosophy)]. *Zagranichnyi vestnik*, 10, 226–232 [in Russian].

[Kozlov, A. A.] (1884). Kozlov Aleksei Aleksandrovich. U Ikonnikov, V. S. (Red.) *Biograficheskii slovar' professorov i prepodavatelei imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira (1834–1884)* [Biographical Dictionary of Professors and Lecturers of the Emperor's St. Vladimir University (1834–1884)] (s. 269–270). Kyiv: Tipografiia Universiteta Sv. Vladimira [in Russian].

Romanovich-Slavatinskii, A. V. (1884). Khlebnikov Nikolai Ivanovich U Ikonnikov, V. S. (Red.). *Biograficheskii slovar' professorov i prepodavatelei imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira (1834–1884)* [Biographical Dictionary of Professors and Lecturers of the Emperor's St. Vladimir University (1834–1884)] (s. 682–688). Kyiv: Tipografiia Universiteta Sv. Vladimira [in Russian].

THE CONCEPTS OF “INTELLECTUS POSSIBILIS” AND “INTELLECTUS AGENS” IN THEORY OF KNOWLEDGE OF THOMAS AQUINAS

Maksym Kulyk, Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
email: maksimkulik55@gmail.com

Keywords: *intellectus possibilis, intellectus agens, Thomas Aquinas, Medieval epistemology, abstraction, phantasmata, active intellect, passive intellect, cognitive theory, concept formation .*

Introduction

This study explores the epistemological framework of Thomas Aquinas, focusing specifically on two central concepts: *intellectus possibilis* (possible intellect) and *intellectus agens* (active intellect). These concepts occupy a pivotal place within medieval philosophical discourse, offering profound insights into the nature of human cognition and rational knowledge. Despite significant scholarly attention devoted to Aquinas by prominent philosophers such as É. Gilson, N. Kretzmann, E. Stump, A. Kenny, and R. Pasnau, certain aspects of his epistemological concepts still demand further clarification and contemporary reassessment.

By examining selected texts from Aquinas's *Summa Theologiae* in their original Latin, this study aims to provide an authentic interpretation of Aquinas's distinctive approach to intellectual cognition. The analysis is supplemented by secondary scholarly interpretations and comparative studies in medieval philosophy, which enable a deeper contextualization of these concepts. Thus, this work not only aims to deepen our understanding of medieval philosophical thought but also highlights its ongoing relevance to contemporary epistemological discussions.

Methodology

The methodological approach employed in this study is primarily hermeneutical and comparative. The research involves detailed textual analysis of primary sources—specifically, selected sections (Questions 85–88) from Thomas Aquinas's *Summa Theologiae*. Key concepts such as *intellectus possibilis* and *intellectus agens* were analyzed through close textual examination and interpretation of original Latin passages. Additionally, comparative analysis of secondary literature, including Étienne Gilson's *Thomism: The Philosophy of Thomas Aquinas* and the chapter "Theory of Knowledge" from *The Cambridge Companion to Aquinas* edited by Norman Kretzmann and Eleonore Stump, was conducted. The synthesis of historical-philosophical and contemporary interpretations allowed for comprehensive elucidation of Aquinas's epistemological framework and its significance for modern philosophical inquiry.

Results

1. The Nature and Function of Intellectus Possibilis and Intellectus Agens. Aquinas distinguishes intellectus possibilis (possible intellect), which serves as the passive, receptive faculty of the human mind, from intellectus agens (active intellect), which functions as the active power responsible for rendering intelligible forms understandable by abstraction from sensory phantasms (phantasmata). The intellectus possibilis is entirely potential in nature and requires intellectus agens to be activated. In this way, intellectus agens acts as the illuminator that transforms the raw sensory input into intelligible content. Aquinas explains: "Intellectus autem humanus medio modo se habet... Cognoscere vero id quod est in materia individuali... est abstrahere formam a materia individuali, quam repraesentant phantasmata" (Summa Theologiae, Q.85, a.1).

2. The Dependence of Human Intellect on Sensory Experience. Aquinas emphasizes the essential connection between the human intellect and sensory perception. Unlike divine or angelic intellects, which grasp truth directly, human cognition relies on sensory impressions. The intellectus agens plays a critical intermediary role by extracting intelligible species from phantasmata, allowing the intellectus possibilis to process them. As Gilson states, "Every time we aspire to a knowledge of intelligible realities, we must turn to the phantasms that bodies produce in us" (Gilson, Thomism, p. 215). This necessity of sensory mediation underscores the embodied nature of human cognition and marks a fundamental limitation—human intellect cannot completely transcend its material conditions.

3. The Distinction Between Human and Immaterial Intellects. Further, Aquinas contrasts human intellect with purely immaterial intelligences, such as angels (intellectus separatus). Unlike angelic intellects, which possess direct intellectual intuition, human cognition depends on material conditions. He asserts, "Uterque ergo intellectus se extendit... ad materialia sola; quae intellectus agens facit intelligibilia actu, et recipiuntur in intellectu possibili." This means that human intellect, in its current state, cannot directly apprehend immaterial beings but must instead access them through the mediation of sensory knowledge and conceptual reasoning.

4. The Role of Abstraction in Intellectual Cognition. Explanation of the abstraction process developed by Thomas Aquinas highlights the essential function of intellectus agens. The active intellect does not merely strip away accidental properties from sensory images; rather, it actively transforms latent intelligibility into actual cognition. Gilson explains, "The distinctive act of the agent intellect is to dissociate these two factors in order to furnish the possible intellect with the intelligible and universal elements... This act is called abstraction" (Gilson, Thomism, p. 215). The process of abstraction is, therefore, a fundamental epistemic function that enables the human mind to move beyond particular sensory data and form universal concepts.

5. Implications for Contemporary Epistemology. Generally, for the entirety of the study, it is crucial to emphasize on Aquinas's epistemological

framework as an insightful basis for contemporary cognitive philosophy. Aquinas's epistemological framework remains relevant for contemporary cognitive theories, particularly regarding the relationship between perception, abstraction, and conceptual formation. As Kretzmann and Stump observe, "The soul actually becoming a given thing or being assimilated to that thing" (Cambridge Companion to Aquinas, p. 137) reflects a dynamic interaction between sensory experience and intellectual processing, which resonates with modern theories of cognitive science and philosophy of mind. The Thomistic model, with its structured yet adaptable approach to human cognition, continues to offer a valuable perspective in modern epistemological debates.

References

- Aquinas, Thomas. *Summa Theologiae*, Part I, Questions 85–88. Retrieved from https://www.logicmuseum.com/wiki/Authors/Thomas_Aquinas/Summa_Theologiae/Part_I#Questions_84-86_How_does_the_soul_know_corporeal_things.3F_Through_what_does_it_know_them_and_how.3F
- Gilson, Étienne. *Thomism: The Philosophy of Thomas Aquinas*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2002.
- Kretzmann, Norman; Stump, Eleonore (eds.). *The Cambridge Companion to Aquinas*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Pasnau, Robert. *Thomas Aquinas on Human Nature: A Philosophical Study of Summa Theologiae 1a 75-89*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- MacDonald, Scott. Aquinas's Theory of Knowledge. *Medieval Philosophy and Theology*, Vol. 3, 1993, pp. 75–106.
- Copleston, Frederick. *A History of Philosophy. Volume II: Medieval Philosophy – Augustine to Scotus*. London: Continuum, 2003.
- Lonergan, Bernard. *Verbum: Word and Idea in Aquinas*. Toronto: University of Toronto Press, 1997.
- Doolan, Gregory T. "Aquinas on the Divine Ideas and the Foundations of Knowledge." *Nova et Vetera*, Vol. 13, No. 1, 2015, pp. 145-182.
- Boland, Vivian. "Intellect and Judgment in Aquinas." In *Aquinas's Summa Theologiae: Critical Essays*, edited by Brian Davies, 2006, pp. 133-149.

ІЛЮЗІЯ БЕЗСМЕРТЯ: КУЛЬТУРНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ

Варвара Лаверенюк, студентка сп. Філософія Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна). email: varialavrenn@gmail.com. ORCID 0009-0005-6723-608X

THE ILLUSION OF IMMORTALITY: CULTURAL AND PHILOSOPHICAL DIMENSIONS

Varvara Lavreniuk, student of Philosophy Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine). email: varialavrenn@gmail.com. ORCID 0009-0005-6723-608X

“Смерті найменше бояться ті люди, чиє життя має найбільшу цінність”.
Імануїл Кант

Abstract

The article examines the concept of symbolic immortality as a cultural phenomenon that reflects a person's desire to overcome the fear of death. The subject of the study is the forms of immortality, from religious and mystical to modern technological and social practices that aim to prolong life or its illusion. The psychological mechanisms that allow a person to avoid a collision with the finitude of existence, as well as the social and cultural consequences of the desire for eternal life, are analyzed.

Keywords: *immortality, death, culture, fear of death, existentialism.*

Ключові слова: *безсмертя, смерть, культура, страх смерті, екзистенціалізм.*

Анотація

У статті розглядається концепція символічного безсмертя як культурного феномена, що відображає прагнення людини подолати страх смерті. Предметом дослідження є форми безсмертя, від релігійних та містичних до сучасних технологічних і соціальних практик, які ставлять собі за мету подовження життя або його ілюзію. Аналізуються психологічні механізми, що дозволяють людині уникати зіткнення з кінцівкою буття, а також соціальні та культурні наслідки прагнення до вічного життя.

Вступ

Тема смерті, як одна з основних екзистенційних проблем людства, здавна викликала глибокий інтерес у філософії, релігії та культурі. Вона стимулює створення численних культурних та релігійних концепцій, що обіцяють людині життя після смерті або спосіб уникнути її. Страх смерті - це одне з найбільших і найдавніших людських переживань, що

впливає на розвиток суспільства. Метою роботи є розкриття теоретичних основ ілюзії смерті, а завданням розкрити теоретичні та філософські основи безсмертя.

Методологія

У статті використано комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський аналіз, соціокультурну критику та історико-порівняльний метод.

Результати

В історії людства найбільш табуованими зазвичай були дві речі – секс та смерть. Звичайно, не всі проміжки часу вони викликали сором та огиду, а подекуди могли навіть об'єднуватись у романтизації конечності буття.

Французький історик Ф. Ар'єс у своїй книзі "Людина перед обличчям смерті" писав, що в середньовіччі та новий час смерть була звичною подією і не викликала у людей екзистенційного жаху (Aries, 1977). Кладовища часто були розташовані серед міст, де люди займалися буденними речами, а поховання відбувалися в соборах. Така близькість смерті була нормою. Однак страх посилювався разом із поширенням ідеї Страшного суду. Ближче до нашого часу точкою неповернення стала "смерть Бога", про яку писав Ніцше. Послаблення впливу традицій та ритуалів, що раніше допомагали людям справлятися з думками про неминуче, зробило смерть ще більш загрозливою.

А тому, концептуалізація смерті потребує виокремлення історичного минулого щодо її подолання. Так, з давніх-давен людство намагалось знайти способи подолати смерть. Починалося це з похоронних обрядів, підготовки тіл та ритуалів. (Фромм, 2023, с. 184). У стародавньому Єгипті муміфікація відображала переконання, що душа потребує "притулку" для продовження існування у потойбічному світі. Багато релігій пропонували концепції вічного життя після смерті, що втішало людей і ставало основою складних ритуалів і культових практик. Люди раннього середньовіччя сприймали смерть як сон, після якого вони повернуться до життя. Концепція Страшного суду хоча й посилювала страх, однак давала надію на життя в іншому світі. Героєм вважали того, хто міг подолати смерть – увійти у світ мертвих і повернутися живим. Одним із найвідоміших прикладів є Ісус Христос, чия смерть і воскресіння стали центральним символом християнської віри (Baudrillard, 1994). Інші міфологічні образи, такі як фенікс у грецькій традиції чи алхімічний пошук еліксиру безсмертя також відображають прагнення до вічного життя. Вампіризм став символом не лише фізичного безсмертя, а й вічної молодості та протистояння природним законам.

У сучасному світі страх перед смертю трансформувався. Індустрія краси, антивікові технології, пластична хірургія – це спроби "відтягнути" неминуче старіння. Безсмертя виражається не через магію чи релігійні ритуали, а через науку та технології. Американські психологи Р. Ліфтон та Е. Олсон у книзі "Життя і вмирання" розглядають кілька захисних механізмів уникнення страху смерті (Becker, 1973). Один із них – біологічне безсмертя (надія на продовження життя через потомство). Інший – біосоціальне безсмертя (прагнення посмертної слави через творчість). Теологічне безсмертя пов'язане з вірою у вічне життя душі, а натуралістичне – у злиття з природою. Останнім часом з'явилася ще одна форма – чуттєва трансценденція, коли людина намагається звільнитися від страху смерті через екстаз, медитацію, психоделіки або прагнення до моментальних задоволень.

Французький мислитель Жан Бодріяр вважав, що сучасне суспільство живе в гіперреальності – світі, де знаки та симулякри заміщають реальність. У споживчій культурі ми не просто купуємо речі для їхньої функціональності, а скоріше споживаємо знаки та образи.

У контексті смерті це означає, що суспільство витісняє і маскує смерть, перетворюючи її на ще один симулякр. Вона стає невидимою або редукується до медійного спектаклю. Люди не стикаються зі смертю безпосередньо, а бачать її у вигляді новин, фільмів, серіалів – це формує ілюзію контролю над нею. (Baudrillard, 1994, с. 8).

У своїй роботі «Мати або бути» німецький психоаналітик Еріх Фром описує, що все людське існування зводиться до того, що «мати» стоїть над «бути». Люди бояться втратити своє майно, своє «я», врешті решт своє життя. Але наскільки ми живемо у модусі володіння, наскільки ми і боїмося смерті. «Прощання з цим страхом настане лише тоді, коли модус буття перевершить модус володіння. Що більше ми позбавляємось жадання власності, то більше ослаблюємо страх смерті, тому що втрачати нам немає чого». (Фромм, 2023, с. 186).

Буття надзвичайно важливо виносити на перший план, бо це те, що дає нам сенс, і це те, що дає зрозуміти як людину так і те, що її оточує. У концепції Гайдеггера важливість буття полягає в тому, що тільки через повне осмислення власного *буття* людина може наблизитись до автентичного існування. Він наголошує на тому, що існувати потрібно *автентично*.

Автентичне існування передбачає здатність людини приймати свою смертність і ставити під сумнів звичні соціальні і культурні ролі, нав'язані ззовні. Людина, яка живе автентично, знаходиться в стані «буття до смерті» (Being-toward-death), що дозволяє їй жити у повній відповідальності за своє існування. У цей момент індивід перестає жити в ілюзії безсмертя чи вичного існування в рамках звичних норм і традицій, а переживає власне буття як унікальне і тимчасове.

Без цього усвідомлення індивід живе *неавтентично*, коли його життя детерміноване соціальними ролями, зовнішніми впливами і стандартами. Людина, що не розуміє суті свого буття, не може жити

вільно, а лише слідує за потоком буденності, не ставлячи під сумнів смисл свого існування. Таку форму існування філософ описує як «Das Man» - існування, яке відзначається конформізмом, відсутністю автентичності та індивідуальності. Індівідуальності, і тікає від неї всіма можливими способами. Цей страх залишається базовим екзистенційним переживанням людини. Та витіснений у несвідоме, він може трансформуватися в інші страхи – наприклад, страх самотності. Усвідомлення власної смертності веде до страху втрати близьких й ізоляції. Це може спричинити нарцисизм, прагнення до контролю над своїм життям, зовнішністю та оточенням.

Прихильність до ілюзії безсмертя може мати негативні наслідки, зокрема соціальну та психологічну деградацію. Культ вічної молодості сприяє розвитку поверхневих цінностей, коли прийняття обмеженості життя замінюється гонитвою за матеріальними благами. Філософські течії, від античності до екзистенціалізму, наголошують на важливості прийняття смерті. Психологи, такі як О. Ранк, І. Ялом, Р. Мей, розвивали ідеї про те, що страх смерті може або паралізувати людину, або змусити її жити більш усвідомлено. Уникнення цього страху, на їх думку, веде до неврозів і втрати автентичності.

Висновки. Тема безсмертя в культурі є відображенням глибинного прагнення людини уникнути страху смерті, замінюючи його різними формами ілюзій та симулякрами – від релігійних ритуалів до сучасних технологій. Проте така ілюзорність, попри свою привабливість, може мати негативні наслідки для психіки та суспільства. Прийняття конечності буття, навпаки, відкриває можливості для більш реалістичного, осмисленого та зрілого життя.

Бібліографія

- Aries P. *L'Homme devant la mort*. – Paris: Seuil, 1977. – 651 p.
- Baudrillard J. *Simulacra and Simulation* / transl. by Sheila Faria Glaser. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994. – 164 p. // <https://0ducks.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/12/simulacra-and-simulation-by-jean-baudrillard.pdf>
- Becker E. *The Denial of Death*. – Free Press, 1973. – 320 p.
- Фромм Е. Мати або бути? / перекл. з англ. Г. Яновська. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. – 304 с.
- Lifton R. D., Olson E. *Living and Dying*. – N.Y.: Praeger, 1974. – 387 p.
- Martin Heidegger. *Being and Time*. Translated by Blackwell Publishers Ltd, 1962. // <http://pdf-objects.com/files/Heidegger-Martin-Being-and-Time-trans.-Macquarri>

References

- Aries, P. (1977). *L'Homme devant la mort*. Paris: Seuil.

Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation* (S. F. Glaser, Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press. Retrieved from <https://0ducks.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/12/simulacra-and-simulation-by-jean-baudrillard.pdf>

Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. Free Press.

Fromm, E. (2023). *To Have or to Be?* (G. Yanovska, Trans.). Kharkiv: Book Club "Club Family Leisure".

Lifton, R. D., & Olson, E. (1974). *Living and Dying*. New York: Praeger.

Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Translated by Blackwell Publishers Ltd. Retrieved from <http://pdf-objects.com/files/Heidegger-Martin-Being-and-Time-trans.-Macquarri>

INTERNATIONAL LAW THROUGH THE PRISM OF THE AMERICAN PHILOSOPHICAL TRADITION

Maksym Leshchenko, PhD student, History of Philosophy Department, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), <https://orcid.org/0009-0003-5560-7678>, email: leshchenko.max@gmail.com

Keywords: American Philosophy, Democracy, Human Rights, International Law, Political philosophy, Pragmatism, Transcendentalism.

Introduction

It would be fair to say, many countries have played a major role in the formation of modern international law, one of the largest roles played by the United States of America, especially American political philosophy. The history of American philosophy has a long history, since the colonial era, the ideas of natural law, individualism, democracy, etc., have been at the center of philosophical considerations, and the American philosophical tradition has made a significant contribution to the development of the principles of international justice, human rights and global legal order.

Methodology

The research methodology is based on general scientific methods, with special attention paid to the method of historical and philosophical sciences. Using the method of historical and philosophical reconstruction, the main philosophical ideas of American political philosophy of the past were studied.

Results

One of the key philosophical ideas that has migrated from American philosophy to international law is the concept of natural law, which was actively developed by American Enlightenment philosophers Thomas Jefferson and John Adams. They drew on the ideas of European thinkers, including John Locke and others. The principles set forth in the *US Declaration of Independence* (1776) have become the basis for international declarations such as the *Universal Declaration of Human Rights* (1948).

An important principle of the political and legal system – the understanding of individual freedom – has a dynamic history. Starting from the 17th century, the Puritan colonies were dominated by the idea of the absence of freedom. Man was understood as an unfree being, created by God, who has his own individual calling. Hard work and a deep religious life determined the worldview of the early Americans. At the same time, the first colonists encountered the indigenous inhabitants of America, which undoubtedly influenced their worldview and philosophizing.

During the American Enlightenment of the 18th century, in addition to natural philosophical issues, ideas of a socio-political nature gained strength in the history of early American philosophy. This was primarily associated with the ideas of independence, in the desire to build a young nation independent of Europe.

American transcendentalists, including Ralph Waldo Emerson and Henry David Thoreau, deepened the understanding of individual freedom as a fundamental principle of the political and legal system. In his essay *Civil Disobedience* (1849), H. D. Thoreau formulated the idea of moral protest against unjust law, which became an important basis for the concept of human rights and the mechanisms for their protection in international law.

The ideas of American political philosophy, which were laid down in such works as *The Federalist Papers* or *The Federalist* (1787–1788) by Alexander Hamilton, James Madison and John Jay, influenced the creation of democratic institutions and international organizations. This collection of 85 articles was published under the pseudonym “Publius”; it was intended to promote the ratification of the Constitution of the United States. At the time of publication, the collection was called simply *The Federalist*, which can be seen from scans of the title page of the publication, and in the 20th century, the work took on a more familiar form - *The Federalist Papers*. The authors of the treatise had a clear plan, creating this work, they filled the text with their vision of political philosophy, ideas that were hotly debated in political circles of the young country. Among the ideas that were laid down in the text was the answer to the question of the possibility of humanity to build an ideal society, the right government, based on freedom, reason and the right to choose. In the 20th century, the principles of democratic governance became part of international law, which in turn was reflected in the UN Charter and other documents aimed at maintaining peace and international stability.

American legal philosophy is deeply rooted in Turning Natural and Political American History Philosophy. It profoundly impacted not only the creation of American law, but also contemporary international legislation. The nurturing of natural rights and self-governing powers, alongside the American enforcement of law, has contributed to performing a Justice system on a global scale. The integration of these ideas is necessary, especially when looking at the environment, wars, and socio-political dilemmas.

References

Hamilton, A., Madison, J., Jay, J. (1901). Smith, Goldwin (ed.). *The Federalist* (PDF). New York: The Colonial Press.

Thoreau, H. D. (1849). *Resistance to Civil Government. Æsthetic Papers*; Edited by Elizabeth P. Peabody. Boston and New York: The Editor and G.P. Putnam. pp. 189–211.

ГУМАНІЗМ І ПОСТГУМАНІЗМ Ж.-П.САРТРА: ДОРЕФЛЕКСИВНЕ COGITO VS БІО-СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ

Bimaliū Lyakh, доктор філософських наук, професор, зав. відділом історії зарубіжної філософії Інституту філософії НАН України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>, email: vvlvv2012@ukr.net

HUMANISM AND POSTHUMANISM OF J.-P. SARTRE: PRE- REFLEXIVE COGITO VS BIO-SOCIAL NEEDS

Vitaliy Lyakh, Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of History of Foreign Philosophy, Institute of Philosophy, NAS of Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4683-0838>, email: vvlvv2012@ukr.net

Abstract

The article considers two versions of the solution to the humanism problem presented in the works by Sartre during the early and late periods of creativity. The humanism of the early period was based on the phenomenological ontology of "Being and Nothingness", where consciousness (pre-reflexive cogito) becomes the basis for forming the position of an intentional fundamental project, the result of which is constant creativity, going beyond the limits – "ex-istentialization". Later, the inability of the pre-reflexive cogito to be the basis of authentic human existence became apparent. Therefore, later Sartre radically changed his position on the ontological foundations of humanity, and human needs as the basis of moral norms and values come to the fore. Based on these premises, the problem of humanism understanding appears in a new perspective: the self-realization of individuals is possible only with the help of other persons. Thus, the new humanism appears as the realization of a common goal and collective activity of a certain "We".

This approach seems interesting to those who seek to find new versions of humanism in an era when rapid changes question the traditional approach, and inquiries about posthumanism or transhumanism are on the agenda. The second version of Sartre's humanism draws attention as it offers ways out of a situation in which a person has mostly given up his or her vanity and is in a state of searching for his or her authentic nature.

Keywords: humanism, Sartre, existentialism, intentionality, fundamental project, posthumanism, human needs, pre-reflexive cogito.

В сучасному філософському дискурсі тривають дискусії щодо долі гуманізму в добу інформаційно-технологічної реальності. Маємо як критику ліберального гуманізму, так і різні спроби його подолання у вигляді постгуманізму чи трансгуманізму. Основним недоліком традиційного гуманізму вважається антропоцентризм (і его-центризм), з його наголосом на безмежну здатність людини перетворювати світ і

бути творцем усіх цінностей. На сьогодні піддається критиці уявлення про людину як щось самодостатнє і ставиться під сумнів легітимність такого типу діяльності. Відтак, актуалізувалися питання щодо долі гуманізму та можливостей його подальших трансформацій. В одній з недавніх публікацій на тему постгуманізму згадуються концепції Сартра і Гайдеггера як такі, що пропонують інші варіанти гуманізму, ніж ті, що вже себе дискредитували (The Posthuman Imagination, 2021).

Аналізуючи концепцію Ж.-П.Сартра щодо гуманізму, зазвичай вказують на його працю «Екзистенціалізм – це гуманізм», в якій він наповнює цей концепт зовсім іншим смислом, аніж в попередній філософській традиції. Більше того, там проведена послідовна критика гуманізму в тих його аспектах, де йдеться про майбутні ідеальні стосунки між людьми (Sartre, 1996). Утім, посилання на онтологію «Буття і Ніщо» аж ніяк не додавали аргументів на користь його заяв щодо людського потенціалу і його подальших перспектив («людина – це марні муки» (Сартр, 2001, 832)). Хоча ця онтологія передбачала наявність у людини безмежної свободи («я приречений бути вільним» (Сартр, 2001, 606)), водночас ця свобода постає як тягар. Отже, постає питання: які підстави давали йому право говорити про його вчення як гуманізм, а також стверджувати, що це і є справжній (автентичний) гуманізм?

Передусім слід зрозуміти хід думки Сартра, який вбачав головну ознаку людського буття в здатності свідомості виходити за межі наявності фактичності. Це – здатність неантизувати світ, яка постає у вигляді дії дорефлексивного *cogito*, що передує рефлексивній свідомості. Тут можна провести певну аналогію з підходом Канта, згідно з яким трансцендентальна єдність апперцепції є чистою формою свідомості, що дозволяє здійснювати синтетичну діяльність. У Сартра свідомість так само позбавлена субстанційності, це – суто функціональність. Людина – це постійний вихід за межі даного, це – незавершений проект. Отже, йдеться про можливість створення будь-якої конструкції, гіпотези, моделі, або культурного продукту, які постають як головна ознака людино-реальності. Більше того, сама людина постає як продукт творчості (Сартр: «людину слід винайти»). Виходячи з «фундаментальний проекту», автор спробував знайти глибинну інтенціональність людського буття. (Тут можна побачити аналогію з тезою А.Бергсона, що в основі будь-якого феномену життя перебуває *élan vital*, життєвий порив, творчий імпульс. Утім, як відомо, філософія життя мала той недолік, що в ній недооцінюється специфіка саме людського буття. Звідси ідея екзистенції постає як подолання біологізаторського підходу філософії життя).

В чому ж полягає специфіка цього різновиду гуманізму? Це – гуманізм, який пов'язаний з первісним інтенційним вибором, це те, що вирізняє людину з поміж інших істот. Це апеляція до здатності людини бути творцем усіх цінностей. Сартр марно порівнює моральний вибір з творчістю в сфері мистецтва. Тобто, якщо людина перебуває в

процесі реалізації свого фундаментального проекту, то вона тим самим демонструє свою людяність (гуманізм). Відтак цей гуманізм не має стосунку до альтруїзму чи егоїзму. Саме в такому контексті слід розуміти вислів Сартра, що людина не може обрати зло, бо перебуваючи в ситуації екзистенційного вибору, вона завжди «обиратиме добро». (Слід уточнити, що в даному випадку означає «добро». Адже потрібно мати на увазі, що сартрівський гуманізм не передбачає орієнтації на утилітаризм чи соціально зумовлену етику. Зрештою, екзистенційний вибір завжди є незумовленим, а отже, «добро» не пов'язано з певними соціально орієнтованими якостями чи чеснотами).

Той же підхід Сартр демонструє і в підготовчих матеріалах до нової праці з етики. Це так звані «Зошити для моралі» (*Cahiers pour une morale*), які були написані в 1947-1948 роках, але за його життя так і не були видані. Як і в попередній праці, дослідник наголошував на свободі, творчості як головними ознаками специфічно людської діяльності. Так само він вбачав ознаки автентичності існування в спонтанності, веселоощах, у святі. Так само відкидав «дух серйозності», регламентацію, порядок.

Отже, можна зробити висновок, що гуманізм Сартра в його первісній редакції постає як антипод традиційного гуманізму, оскільки він відмовлявся вбачати в ньому якусь гіпостазовану сутність. Це не може бути також ціллю, оскільки позначена ціль несе в собі можливість помилки. Навіть згадуване Сартром «місто цілей» (*la cité des fins*) не може бути ідеалом, оскільки як тільки воно перетворюється на мету, то це відразу веде до встановлення диктатури і поневолення. Відсутній також ідеал людини: людину потрібно лише бажати, «винайти її» (Sartre 1983: 23). Гуманізм тут полягає у тому, що ми дослуховуємося до поклику своєї екзистенції і реалізуємо проект людяності.

Однак, коли Сартр заглибився в тематику нової моралі, то з'ясувалося, що покладання на людину абсолютної відповідальності переважає спроможності самої людини. Особливо, коли йдеться про дитинство. Дитина від початку свого життя перебуває під впливом батьків, які, будучи самі відчуженими, поширюють це відчуження і на дітей. Отже, думка про те, що людина завжди здатна здійснити дорефлексивний (автентичний) вибір, не відповідає дійсності.

Тому Сартр змушений був відмовитися від попередньої версії моралі (це і стало причиною того, що обіцяна книга з етики, так і не побачила світ) і почав пошук нових отологічних підстав для обґрунтування моральних підстав. З'ясувалося, що без врахування соціального контексту попередні настанови втрачають сенс. Тому пізніше у своїх інтерв'ю Сартр наголошував на тому, що він полишив попередню абстрактну й ізоляціоністську позицію ранніх творів і рухався в напрямку до реалістичної і матеріалістичної етики. Тобто відбувся перехід від абстрактної загальної позиції (людина як така) до конкретної ситуації, що враховує соціальний контекст і реальні потреби людей.

Нова позиція полягала в тому, що на відміну від попередньої феноменологічної онтології свідомості (дорефлексивне *cogito*) як засади моралі з'являється нова онтологія – онтологія людських потреб. Серед них є істинні і хибні, але, що найголовніше, серед них є найвищі потреби – любов, взаємодія, самоздійснення. І саме в реалізації цих потреб Сартр вбачав підстави для формування нової моралі. І оскільки існує універсальність людського становища, то звідси виникає запит на «інтегральний гуманізм». Більше того, лише за допомогою інших відбувається самоздійснення кожного. Отже, докорінно змінюється настанова щодо стосунків між людьми. Якщо раніше в праці «Буття і Ніщо» Сартр вважав, що «конфлікт – це первісний сенс буття-для-іншого» (Сартр, 2001, 508), то пізні праці демонструють увагу до підтримки інших, до кооперації між людьми тощо.

Отже, спроба Сартра поглянути на буття людини через призму практики, реалізації людських потреб у їх розмаїтті привела його до висновку, що онтологічна потреба у самоздійсненні одночасно вимагає і кооперації з іншими людьми. Потрібно лише дослухатися до цієї онтологічної потреби і працювати над її реалізацією.

Бібліографія

The Posthuman Imagination: Literature at the Edge of the Human (2021). Ed. by Tanmoy Kundu and Saikat Sarkar. Cambridge Scholars Publishing.

Сартр Ж.-П. (2001). Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології / [пер. з франц. В.Лях, П.Тарашук]. – К.

Sartre, Jean-Paul (1996). *L'existentialisme est un humanisme*. Paris, Gallimard.

Sartre, Jean-Paul (1960). *Critique de la raison dialectique*. T.1., Paris, Gallimard.

Sartre, Jean-Paul (1983). *Cahiers pour une morale*. Paris: Gallimard, 612 p.

Butterfield, Elizabeth. (2012). *Sartre and Posthumanist Humanism*. – PETER LANG Internationaler Verlag der Wissenschaften

Anderson, Tomas C. (1993). *Sartre's two ethics: from authenticity to integral humanity*. – Chicago and La Salle, Illinois, Open Court Publishing Company.

Андерсон Томас. (2014). Дві етики Сартра: від автентичності до інтегрального гуманізму. Розділ 7. Друга етика. [пер. з англ. В.В.Ляха] // Мультиверсум. Філософський альманах. Випуск 10 (138). – К., - 3-26

PHILOSOPHY OF LAW IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE, INTELLECTUAL PROPERTY, AND PRIVACY

Maksym Liashko, PhD student, History of Philosophy Department, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), <https://orcid.org/0009-0007-0367-8457>, email: makslias2@gmail.com

Keywords: *Philosophy of Law, Artificial Intelligence and Copyright, Intellectual Property, Online Privacy, Digital Copyright, Digital Ethics, Legal Challenges of Technological Progress.*

Introduction

The advent of the digital age is altering preconceived ideas of law, specifically in relation to intellectual property, privacy and copyright. The implementation of artificial intelligence (AI) in generating texts, images, music and other forms of intellectual property merges the legal boundaries of authorship and patenting. However, who exactly is the author of AI content? An AI developer, a user, or the AI itself? These and other philosophical questions require immediate thought.

Moreover, the digital world we live in now creates new aspects of philosophy concerning the relationships between copyright and the public domain. Simultaneously, issues of privacy and security on the internet deepen in significance since copyright involves the use of protective measures that infringe on personal data, hence violating the individual's right to privacy.

This theses explore the most important legal and philosophical problems of today including copyright issues, the ethical use of AI, and the conflict between valuing one's privacy and defending one's software intellectual property rights and identity.

Methodology

The work integrates philosophy, law and technology with a multidisciplinary framework. The primary methods include the hermeneutic analysis of political, legal and philosophical documents, in addition to the traditional comparative analysis of copyright with issues of artificial intelligence, and the critical analysis of contemporary approaches towards the safeguard of intellectual property in the digital space.

Results

One of the main problems of the digital age is the issue of authorship of works created with the help of AI. Traditionally, it was believed that copyright applies exclusively to people. Since ancient times, human labor, as a

purposeful activity to produce goods, has required the presence of a person who carried it out. This continued until digital technologies learned to imitate human activity, especially its creative element. It is clear that technology has long been used by people for work, it can be robotic machines in factories, and various kinds of tools. However, until now, creative professions have remained exclusively the property of people. Today, for example, OpenAI, MidJourney, or DALL-E algorithms create unique images and texts without direct human intervention in the creative process by analyzing existing databases.

Different countries around the world have different legal systems, and these systems approach the issue of authorship differently. For example, in the United States, the US Copyright Office, a part of the Library of Congress, has ruled that works created by AI without significant human intervention cannot be protected by copyright. The Office has issued several reports on this. The first part of the report was published on July 31, 2024 (U.S. Copyright Office, 2024), and the second on January 29, 2025. The report examines the legal and policy issues related to AI and copyright (U.S. Copyright Office, 2025).

Philosophical questions that arise in this context concern problems of creativity, ethics, and authorship. Logical questions arise, can artificial intelligence be considered a subject of law? Is authorship a social construct that should change in accordance with technological development? All these questions require philosophical reflection, since the development of artificial intelligence, and with it the number of products generated by this intelligence, will only grow every year.

Digital technologies have greatly facilitated a person's access to knowledge, today there are unique opportunities for accessing information all over the world, but this in turn creates a kind of conflict between the idea of free dissemination of information and the copyright of creators. According to the principle of copyright, which is enshrined in international law, authors have the exclusive right to their works, however, the active development of technologies complicates the application of traditional norms: "The Global Roadmap for Open Knowledge is based on Open Science, Open Data, Open Education and Open Educational Resources, Citizen Science, and Creative Commons licenses" (Kolesnikova, 2024, p. 8). The philosophy of information freedom, represented by thinkers such as Lawrence Lessig, offers alternative models, including Creative Commons licenses, that balance the rights of authors with the needs of society. The digital environment therefore forces us to rethink classical concepts of intellectual property and their social impact.

References

Kolesnikova, T. O. (2024). *Creative Commons (CC) Licenses and Open Educational Resources (OER): Questions and Answers: A Guide*. Ukrainian State University of Science and Technology (In Ukrainian)

U.S. Copyright Office. (2024). *Copyright and artificial intelligence: Part 1—Digital replicas report*. <https://www.copyright.gov/ai/Copyright-and-Artificial-Intelligence-Part-1-Digital-Replicas-Report.pdf>

U.S. Copyright Office. (2025). *Copyright and artificial intelligence: Part 2—Copyrightability report*. <https://www.copyright.gov/ai/Copyright-and-Artificial-Intelligence-Part-2-Copyrightability-Report.pdf>

БАЧЕННЯ ДЖОНА ЛОККА НА ПРАВО ОПОРУ ТИРАНІЇ: СУЧАСНИЙ ЗРІЗ

Павло Літвінов, студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, e-mail: pasalitinov24@gmail.com

Ключові слова: Джон Локк, тиранія, право на опір, легітимність, Революція гідності.

JOHN LOCKE'S VISION OF THE RIGHT TO RESIST TYRANNY: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE

Pavlo Litvinov, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, e-mail: pasalitinov24@gmail.com

Keywords: John Locke, tyranny, right to resistance, legitimacy, Revolution of Dignity.

Вступ

Питання легітимності влади та обґрунтування права народу протистояти тиранії є одним із наріжних каменів політичної філософії. Видатний внесок у розробку цих ідей зробив Джон Локк, який у своїх «Двох трактатах про правління» стверджував, що законність влади залежить від її відповідності правовим нормам і служіння інтересам суспільства. У разі порушення цих засад правитель втрачає легітимність, а народ отримує природне право на опір, повертаючись до стану, де захист власних прав і свобод стає його безпосереднім обов'язком.

Значущість локківської концепції опору тиранічній владі підтверджується як історичними прецедентами, так і сучасними реаліями. Від боротьби за незалежність американських колоній у XVIII столітті до протестних рухів XXI століття, ідеї філософа слугують основою для аналізу меж законної влади та виправдання громадянської непокорі. Зокрема, його теорія набула особливого резонансу під час Революції гідності в Україні 2013–2014 років, коли свавільні дії уряду спровокували масовий спротив. Аналогічні тенденції простежуються і в сучасній Грузії, де урядові рішення, підкріплені силовим придушенням протестів, підірвали довіру суспільства до влади.

Метою цієї статті є дослідження основних положень локківської теорії права на опір, аналіз його аргументів на користь правомірності такого спротиву та ілюстрація їхньої актуальності через призму сучасних подій. Особливий акцент зроблено на взаємозв'язку між стабільністю політичного порядку та правом на справедливість, що визначає межі легітимності влади, а також на умовах, за яких народний опір може бути визнаний обґрунтованим.

Методологія

Методологічна основа цього дослідження полягає насамперед в аналізі текстів Джона Локка, зокрема його праці 'Два трактати про правління', спираючись на український переклад Павла Содомори (2023). Для осмислення локківської концепції права на опір тиранічній владі використано історико-філософський підхід, у рамках якого теоретичні ідеї зіставляються з реальними подіями — від Революції гідності в Україні (2013–2014) до протестів у Грузії (2024). Оцінка того, наскільки дії влади відповідають принципам законності й суспільним інтересам, а також визначення меж легітимності народного спротиву, здійснювалися через метод порівняльного аналізу. Якісний розгляд первинних джерел і контекстуальних прикладів, що відображають втілення ідей Локка на практиці, становить опору цього дослідження.

Результати

Однією з найактуальніших ідей у політичній філософії Джона Локка є право народу протистояти владі, яка здійснюється поза законом, у власних інтересах правителя, а не в інтересах підвладної йому спільноти. Саме таким чином мислитель визначає зміст поняття “тиранія” (Локк, 2023, с. 199). Це дозволяє зрозуміти, що самим лише формулюванням центральної (в даному випадку) категорії Джон Локк передбачає, що тиранічна влада априорі не є легітимною, тому що особисті інтереси правителя не є тотожними інтересам народу загалом, а їх реалізація суперечить законові.

Філософ наголошує, що опір державній владі є правомірним лише за умови, що така влада є несправедливою та незаконною, тобто відповідає умовам тиранічній (Локк, 2023, с. 204). В подальшому він наводить чотири аргументи на користь того, що право на подібного роду опір є виправданим.

По-перше, недоторканність правителя забезпечує стабільність і безпеку правління, адже монарх, як правило, не може самостійно завдати значної шкоди суспільству без підтримки інших сил чи структур. Проте якщо монарх все ж доходить до крайнощів — наприклад, розпускає уряд чи вступає у відкритий конфлікт із народом, — це може призвести до ситуації, коли народ змушений захищатися, повертаючись до природного стану, де кожен має право на самозахист (Локк, 2023, с. 205).

По-друге, влада короля базується на законі, і він не може наділити когось повноваженнями чинити протиправно. Якщо виконавець наказу перевищує свої законні повноваження, його дії стають недійсними — такими ж, якби їх вчинила приватна особа без будь-якої владної легітимності. Різниця між посадовцем і приватною особою лише в тому, що посадовець має певні визначені законом повноваження, тоді як приватна особа — ні. Проте в обох випадках дія поза законом не має

сили, незалежно від того, чи посиляються на королівський наказ (Локк, 2023, с. 206).

По-третє, законне право на опір виникає лише тоді, коли сила загрожує життю і блокує можливість звернення до закону. Якщо ж закон доступний і здатен відновити справедливість (наприклад, повернути вкрадене майно), то застосування сили не є виправданим. Джон Локк наголошує, що така доктрина не дестабілізує державу і не загрожує правителю за незначних порушень, адже опір виправданий лише в крайніх ситуаціях, коли людина змушена захищати своє життя через відсутність інших засобів. Це підкреслює баланс між правом на самозахист і стабільністю правління (Локк, 2023, с. 207).

Також зазначається, що незаконні дії стосуються лише окремих осіб, тобто мають приватний, а не загальний характер, то ці люди теоретично мають право захищатися і силою повернути те, що в них відібрали незаконно. Проте на практиці таке право рідко призводить до масштабного повстання чи порушення порядку, оскільки окремі особи, які зазнають утисків, не мають достатньої сили чи мотивації, щоб кинути виклик усій системі, особливо якщо це загрожує їхньому життю. Джон Локк пише, що один чи кілька пригноблених не здатні "порушити порядок правління", якщо основна маса народу не відчуває себе залученою до цієї боротьби і не бачить у ній своєї справи (Локк, 2023, с. 208).

Ідеї Джона Локка набули особливої актуальності під час Революції гідності в Україні 2013–2014 років, коли початковий протест проти згортання євроінтеграції переріс у масове повстання. Причиною стала не лише відмова влади від європейського курсу, а й брутальне придушення мирних демонстрантів, що супроводжувалося ігноруванням їхніх прав. З позиції Локка, режим Януковича втратив легітимність, зойно його дії відійшли від інтересів народу і почали суперечити закону, що й легітимізувало народний опір. Події ночі 30 листопада 2013 року, коли спецпідрозділи напали на студентів, яскраво ілюструють ситуацію, де силові методи не лише загрозували життю, а й унеможливлювали звернення до правосуддя, підтверджуючи локківське право на самозахист і протидію тиранії. Таким чином, Революція гідності втілила в життя його концепцію повернення до природного стану за умов несправедливої влади.

Варто згадати про ще один, більш сучасний приклад. Наприкінці 2024 року в Грузії розгорнулися масові протести, спричинені рішенням уряду зупинити переговорний процес щодо вступу країни до ЄС та жорстким придушенням демонстрацій силовими методами. Розгляд цих подій у контексті концепції права на опір тиранії, сформульованої Джоном Локком, дає підстави вважати, що дії державної влади, які суперечили інтересам громадян і принципам законності, призвели до втрати нею легітимності в очах значної частини суспільства. Придушення мирних протестів силовими методами в Тбілісі не лише позбавило громадян можливості реалізовувати своє право на

ненасильницьке висловлення позиції, але й сформувало умови, за яких активний опір почав розглядатися як єдина виправдана відповідь на прояви авторитаризму.

Висновки

Ідеї Джона Локка щодо права народу на опір владі, яка діє всупереч закону та інтересам суспільства, не втрачають своєї актуальності й сьогодні, знаходячи підтвердження в сучасних подіях. Його міркування про недоторканність правителя як умову стабільності, верховенство права над владними повноваженнями, виправданість опору лише за умов реальної загрози життю та необхідність масової підтримки для його ефективності формують теоретичний каркас для визначення меж легітимності державної влади. Ці принципи не лише дають змогу осмислити історичні форми боротьби з тиранією, а й підкреслюють необхідність балансу між стабільністю політичного устрою та правом на справедливість, що робить філософію Локка важливим концептуальним орієнтиром у сучасних конфліктах між правителями та їх підданими.

Бібліографія

Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. – 2-ге вид. – К.: Наш Формат, 2023. – 312 с.

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF UPDATING THE STATUS OF A CIVIL SERVANT IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION

Vladyslav Mavrin, PhD student, History of Philosophy Department, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-1704-6619>, email: vladmarvin1488@gmail.com

Keywords: *Modernization of the civil service, European integration, Status of civil servant, Philosophy of management, Ethical principles.*

Introduction

An important aspect of the European integration processes is the necessary modernization of the civil service in Ukraine. This is important given the current conditions, since in the conditions of globalization, Westernization, radical changes in social institutions, the philosophical question of the principles of the status of a civil servant acquires special importance. Such a view of the status of a civil servant through the prism of philosophy allows us to discover hidden meanings and new meanings. European integration processes necessarily involve the process of adapting the national legislation of Ukraine, the modernization of management practices, ethical standards, etc., to European standards and norms. Therefore, it is necessary to emphasize how the modernization of the civil service can meet the challenges of modernity, as well as what philosophical foundations form its concept.

Methodology

In methodological terms, an interdisciplinary approach was used, which made it possible to combine philosophical-legal and socio-political analysis, paying special attention to the ethical component. The method of comparative analysis was used to compare the Ukrainian civil service system with its European equivalents.

It is worth mentioning separately the systemic approach, which helped to consider the process of modernization of the civil service as a multi-level process, this process covers various legal, managerial, moral and ethical aspects, etc. The historical method was also used to consider the essential dimensions and the process of development of the status of a civil servant in Ukraine in light of the influence of the European integration process.

Results

The civil service philosophy stems from social contract theory, legitimacy of power, and democracy. A civil servant works as a link between the state and the people, supposedly within the framework of a legal system: "Any

person, including a civil servant, has a certain legal position (a set of legal freedoms, rights, obligations, etc.), which is called the legal status of the person” (Khomyshyn & Gritsak, 2022, p. 130). Ukraine is obliged to adopt the European legal norms regarding the functioning of civil service within the European integration framework, especially the Code of Conduct for Civil Servants of the Council of Europe.

When it comes to the modernization of the Ukrainian civil service, there are several bottlenecks including bureaucratic resistance to change, systemic corruption, and a lack of qualified personnel. Modernization cannot truly succeed without the development of new approaches aimed at increasing the transparency and responsibility of civil servants. In particular, there is a need to implement e-governance along with digitalization of management processes as these will help in reducing corruption and improving the efficiency of state structures.

The philosophical foundation for the modernization of civil service in Ukraine also includes changes to the ethical foundations. Such Ukrainian values as the rule of law, justice, equality, and accountability must be prerequisites for any professional activities of civil servants. The development of a civil service corporate culture and civil responsibility of public servants is also a very important question.

The European Union member states have two types of public service: career (France, Germany) and positional (Great Britain, Sweden). At this point in time, Ukraine is still looking for the best possible blend between the advantages of a stable career system, and the fluidity and productivity of a positional system. In light of the Ukrainian context, it is reasonable to design systems for the external assessment of civil service rendered by the civil servants which will accompany

Modernization of the civil service should be based on such key areas as harmonization of legislation with European standards; reform of the personnel training system, in particular the implementation of professional development programs; digitalization and automation of management processes; strengthening the ethical component and the formation of a democratic political culture, etc. “The need to study the civil service in Ukraine and the activities of persons who perform the tasks and functions of the state is due to the permanent and active movement of our country towards the European Union, the introduction of European standards into the work of public authorities, the gradual transparency and openness of government institutions to the population, etc” (Shandruk, 2024, p. 366).

Conclusions

The Ukrainian civil servant's status modernization is premised on democratic governance, rule of law, social contract, and ethical responsibility. Integrating Europe technologically requires not only adapting the legislation, but also significantly changing the professional culture of civil servants. The application of European norms in public administration will

enhance the legitimacy of government, increase citizens' trust, and ensure the sustainable development of the country. Achieving the goals of modernization depends on the successful activities of reform implementation, the political will of the country's leaders, and the willingness of civil society to participate fully in governance.

References

Khomyshyn I., Gritsak Z. Concepts, Elements and Features of the Legal Status of Civil Servants. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*. 2022. Vol. 33. P. 129-135. [In Ukrainian]

Shandruk S. M. Characteristics and social significance of the civil service. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Vol. 2 No. 83. P. 365-370. [In Ukrainian]

AUGUSTINE, PYRRHONISM AND THE TWO TRAVELLERS

Arsenii Pastushenko, student of Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-6476-9099>, email: arsenii.pastushenko@protonmail.com

Keywords: ancient philosophy; medieval philosophy, christian philosophy, Augustine, cassiciacum dialogues, Sextus Empiricus

Introduction

This paper explores Augustine's attack on Academic skepticism, in his early work *Against the Academics* (386), and its possible implications for Pyrrhonian skepticism. The research also highlights the limits of Augustine's critique and its relevance to contemporary debates on skepticism.

Methodology

During this research, the methods of comparative philosophical approach and philosophical hermeneutics have been employed. The comparative method has been used to compare the core doctrines of Academic skepticism, as articulated by the ancient skeptics, with the Pyrrhonian skepticism presented by Sextus Empiricus. Philosophical hermeneutics has been used to interpret Augustine's *Against the Academics* and Sextus Empiricus's *Outlines of Skepticism* in their historical and philosophical contexts.

Results

Augustine's *Against the Academics* has remained a powerful response to skepticism for over a thousand years, specifically targeting the skepticism of the Academic school. Their universal skepticism haunted Augustine during his search for truth, and this was one reason he composed the dialogue (*Augustine*, 1968, p. 6). At the core of the Academics' position was the suspension of judgment due to the inability to grasp truths with certainty. Augustine's critique was both effective and twofold: he attacked the content of their doctrine as well as its devastating effect on social life (*Dutton*, 2016, p. 5).

However, another form of skepticism—Pyrrhonian skepticism—presents a different challenge. In fact, Sextus Empiricus, in his *Outlines of Skepticism*, criticizes the Academics for making dogmatic assertions about the impossibility of certain truths (*Sextus Empiricus*, 2000, 1.226-231). Unlike them, Pyrrhonism does not affirm even the impossibility of knowledge; rather, it avoids judgment altogether. At its core is the practice of *epoche*—the suspension of judgment. The Pyrrhonian skeptic holds that any dogmatic claim leads to uncertainty, and in response to any argument, he applies *isosthenia*—the balancing of opposing arguments. However, the result is not

a dialectical synthesis but *epoche*. According to Sextus Empiricus, this practice leads to *ataraxia*—a state of tranquility and freedom from inner restlessness.

Unlike the primarily epistemological concerns of Academic skepticism, Pyrrhonian skepticism is more focused on practical matters. Yet both contribute significantly to shifting philosophical attention from the search for truth to everyday life. As Augustine observes, "As soon as people hear that the most intelligent philosophers thought that nothing can be grasped as true, they cease to use their mind and leave it in the dark for eternity" (Augustine, 2001, p. 16). In this article, I will evaluate Augustine's *Against the Academics* in relation to Pyrrhonian practice as depicted in Sextus Empiricus' *Outlines of Skepticism*.

There are two ways to challenge skepticism: by disputing its content or by examining its practical consequences. With Pyrrhonism, refuting its content is nearly impossible, primarily due to *epoche*. Unlike the Academics, who engaged in debates about certainty, the Pyrrhonists questioned the very act of arguing itself. After all, what is the point of disputation in the face of *isosthenia* and *epoche*? Arguments based on logical truths, including cogito-like reasoning, which were effectively used against the Academics, are largely inapplicable to the Pyrrhonists, for they make no claims to refute.

However, skepticism remains vulnerable to critiques of its practical consequences—particularly the *apraxia* objection. To live is to act, and action requires commitment, which in turn requires judgment. The Academics were especially susceptible to this critique and responded with the doctrine of verisimilitude or probability: one acts based on what appears persuasive. Pyrrhonism, however, seems more resistant to this objection. A skeptic, in pursuit of *ataraxia*, conforms to social laws and customs without assenting to them. He follows already established norms but does not elevate them to the status of absolute truths due to the practice of the *epoche*. Thus, the *apraxia* objection, while effective against Academic skepticism, appears invalid when applied to Pyrrhonian skepticism.

Among the arguments in *Against the Academics*, Augustine includes several anecdotes, one of which is the "Anecdote of the Two Travellers" (Book III, 15, 34). In this story, two travellers, lost on their way to a city, encounter a shepherd who points them toward the road. The first traveller, portrayed as credulous, immediately accepts the advice and follows the path. The second traveller finds the guidance unconvincing and decides to search for the way on his own. Eventually, he meets a well-dressed townsman who directs him toward a different road—one given with malicious intent. In the end, the first traveller reaches his destination, while the second becomes lost in the wilderness.

What relevance does this story have for a Pyrrhonist? Unlike the Academic, who would criticize the first traveller for making a rash decision—despite his eventual success—the Pyrrhonian skeptic would refrain from making any judgment at all. The travellers simply acted as they did, and one could easily construct *isosthenia* in favor of both choices. The second

traveller, if he were a true Pyrrhonist, would have maintained his state of ataraxia even after becoming lost, for it was not dogmatic assumptions that led him to his predicament. Thus, even an unfortunate outcome does not serve as a strong objection to Pyrrhonism, since values emerge through practice, while Pyrrhonian theory remains detached from everyday contingencies. After all, it is Augustine—not the traveller—who possesses knowledge of the townsman's true intentions. Yet, dangers in the woods suggest a deeper, though not immediately apparent, challenge to the Pyrrhonian position.

As noted earlier, Pyrrhonism is deeply practical in its orientation. Sextus Empiricus explicitly states that the skeptic aims to attain quietude (*Pawlita*, 2019, p. 9). In our story, the refutation of Pyrrhonism does not come from a theoretical contradiction but rather from the skeptic's inability to achieve ataraxia. Given the nature of ataraxia, the only valid objection to Pyrrhonism would be one that denies the very possibility of attaining it—either ontologically or existentially.

Such an objection can be found at the very beginning of *Confessiones*: "Thou hast made us for Thyself, and our hearts are restless till they rest in Thee." (*Augustine*, 2007, Book 1, Chapter 1, Paragraph 1) A similar sentiment appears in Book 4: "My heart was black with grief. Whatever I looked upon had the air of death." (*Augustine*, 2007, Book 4, Chapter 4, Paragraph 9) Under such conditions, it is difficult—if not impossible—to invoke the practice of *isosthenia*. From an Augustinian perspective, Pyrrhonism may be an intriguing intellectual exercise—but ultimately just that—incapable of addressing existential questions

References

- Pawlita, L. (2019). 1. Skepticism in the Philosophical Tradition. In *Staging Doubt: Skepticism in Early Modern European Drama* (pp. 7-71). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110660586-002>
- Augustine. (1968). *The retractions* (Sr. Mary Inez Bogan R.S.M.). Washington, D.C.: Catholic University of America Press.
- Augustine. (2001). *Letters 1-99* (Roland J. Teske S.J. & John E. Rotelle O.S.A.). New York: New City Press.
- Augustine. (2019). *Against the academics* (M. Foley). New Haven, CT: Yale University Press. doi:10.12987/9780300244878
- Augustine. (2007) *Confessions* (M. Foley). Hackett : Lancaster
- Dutton B. D. (2016). *Augustine and Academic Skepticism*. Cornell University Press.
- Sextus Empiricus. (2000). *Outlines of Skepticism* (J. Annas, J. Barnes). Cambridge : Cambridge University Press.

HISTORY AS A MEANS OF IMPERIALIST PROPAGANDA: POSTCOLONIAL CRITICISM OF ROMILA THAPAR

Iryna Petlenko, Phd, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9780-9014>, email: iryna.petlenko@knu.ua

Keywords: *post-colonial practices, decolonization of history, Romila Thapar*

Introduction

Romila Thapar is one of the most famous Indian historians who critically analyzes colonial and post-colonial historiography. She explores how history has been used by imperialists to legitimize their rule, and how these narratives continue to influence modern understanding of the past.

The main criticism of European historiography in relation to India involves the “static character of Indian society”. In other words, the country in the works of historians is shown as incapable of development, too bound by traditions and religious stereotypes. Indian culture from this perspective looks united, integral, monolithic. Therefore, they focus on the stage of its so called “golden age” – antiquity and the Middle Ages. After all, at this time the Vedas and Sutras of the main Darshans were written, and attention is also paid to the analysis of religious and philosophical discourse between Astika and Nastika schools. And then there was a period of stagnation. Therefore, the arrival of the British is considered as a “civilizational mission”. That is, colonialism was justified by the fact that its goal was to accelerate modernization of Indian society.

Historians of colonialism divided India's history into “Hindu” and “Muslim” periods, which contributed to the narrative of eternal confrontation between two communities, which later influenced incitement of interreligious conflicts.

However, the distortion of history was not one-sided. Postcolonial leaders are still trying to use history to confirm the correctness of specific ideologies, emphasizing that such perception of the past is much more complex and diverse. They draw attention to how history influences the formation of national identity and how society manipulates the past to form a certain vision of the present.

Methodology

General scientific methods of analysis, synthesis, comparison, and description have been applied to study the scientific work of Romila Thapar.. Historical, sociological, and political science tools were also used within the framework of post-colonial research.

Results

Romila Thapar calls for a more critical approach to the study of history, which would be based on scientific evidence, rather than on political or ideological considerations. "When one talks about history, one talks about it at two levels. One is information which has to be accurate, and the other is interpretation of that information which is where different schools of history come into play. At the time of Independence, the information that we had on our past was accurate. The interpretation of that information was largely based on concerns of nationalist historical writings, which were trying to counter the earlier of colonial historical writing – the colonial interpretation of Indian history. So, at that point there were two sets of interpretations – the colonial and nationalist interpretation – the latter was questioning the colonial interpretation" (Thapar, 1999).

One of her key works – "the Past as Present: Forging Contemporary Identities Through History" – analyzes narratives about the origins and development of Indian civilization, the impact of religion and cultural heritage on contemporary politics, as well as approaches to decolonization of history.

Using examples of ideologization of historical figures or events, the researcher criticizes historical revisionism. For example, Ashoka is presented in many modern interpretations only as a peacemaker and Buddhist emperor, although Thapar points out that his rule was more complex and he remained a strong administrator with political interests, but not just a moral leader (Thapar, 2014).

Destruction of the Somnath temple in 1025 by Mahmud of Ghazni was used to create a narrative about "Muslim conquerors" and "Hindu victims". However, the history of this temple had a multifaceted interpretation, and destruction of temples at that time was part of a military tactics and not exclusively a religious act, as it was later interpreted by nationalist political forces (Thapar, 2005).

Thapar believes that the study of history should be based on scientific methods, and not on ideological biases. She supports the concept of history, which considers social, economic, and cultural changes, not just political events or religious texts.

In addition to calling for scientificity and objectivity, her works contain the idea of decolonizing Indian history. Since colonial historiography has shaped the modern perception of India, especially through the European interpretation of the caste system, religious division and civilizational "backwardness" of India, the author calls for a rethinking history in view of local sources and traditions.

Romila Thapar is not a traditional political philosopher, but her research has a significant impact on Indian political thought. She advocates for a scientific approach to history, criticizes religious nationalism, and supports secularism as the basis for a democratic society. Her works are often controversial because they call into question popular historical myths and political narratives.

References

Thapar, R. (1999, February 4). *The Rediff Interview/ Romila Thapar: "The rise of Hindutva is going to put us back by at least a century"*. Rediff. <https://www.rediff.com/news/1999/feb/04thapar.htm>

Thapar, R. (2014). *The past as present: Forging contemporary identities through history*. New Delhi: Aleph Book Company

Thapar, R. (2005). *Somanatha: The many voices of a history*. London & New York: Verso

WILL AND UNDERSTANDING IN DESCARTES'S CONCEPTION OF HUMAN ERRORS

Inna Savynska, an Associate Professor of the Department of Philosophy and Methodology of Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3929-6801>, email: inna.savynska@knu.ua

Keywords: human errors, Descartes' philosophy, intellectus, understanding, will.

Introduction

I wish to discuss a problem of human errors in René Descartes's Fourth Meditation on First Philosophy. Descartes writes that the cause of human errors is "lack of some knowledge which somehow should be in me" (Descartes, 1984-1985, p. 38). Then he refines that the source of errors are two soul faculties: Understanding/Intellect (*facultate cognoscendi* or *intellectus*) and Judgment/Choice or the Will (*facultate eligendi/arbitri libertate* or *voluntas*). Descartes writes: "[...] when I look more closely at myself and inquire into the nature of my errors (for these are the only evidence of some imperfection in me), I notice that they depend on two concurrent causes, namely on the faculty of knowledge which is in me, and on the faculty of choice or freedom of the will; that is, they depend on both the intellect and the will simultaneous" (Descartes, 1984-1985, p. 39).

Methodology

This research applies a hermeneutic approach and method of textual analysis.

Conclusion

Descartes concludes that the cause of the errors lies in the relation between the Will and the Understanding. According to Anthony Kenny, Descartes's notion of *Intellectus* can be paralleled in the English word Understanding (Kenny, 1972, p. 13). Descartes asks: "So what then is the source of my mistakes? It must be simply this: the scope of the will is wider than that of the intellect; but instead of restricting it within the same limits, I extend its use to matters which I do not understand. Since the will is indifferent in such cases, it easily turns aside from what is true and good, and this is the source of my error and sin" (Descartes, 1985, p. 40-41). It means, we apply our Will or the faculty of judgement to the realm, that at the same time we don't know (intellect hasn't knowledge) or "[...] does not have sufficiently clear knowledge at the time when the will deliberates" (Descartes, 1985, p. 41-42). For this purpose, we often make errors and choose the bad over the good.

A way to avoid mistakes – is not to accept unclear and indistinct ideas and to withhold judgement when the truth of the matter is not clear: “If, however, I simply retrain from making a judgement in cases where do not perceive the truth with sufficient clarity and distinctness, then it is clear that I am behaving correctly and avoiding error” (Descartes, 1985, p. 41). Clear and distinctive ideas are the result of our recognition.

Hence, in the relation between the Understanding/intellect and the Will/faculty of choice, the main is the Understanding. The faculty of the Understanding directs the Will to the right choice of goodness. Descartes describes that clear Understanding is “a great light in the intellect” [magna luce in intellectu], that guides “a great inclination in the will” [magna consequuta est propensio in voluntate] (Descartes, 1985, p. 41). He writes: “[...] it is clear by the natural light that the perception of the intellect should always precede the determination of the will” (Descartes, 1985, p. 41). The natural light in the human Reason has God's origin. Descartes concludes: “Whenever I have to make a judgement, I restrain my will so that it extends to what the intellect clearly and distinctly reveals, and no further, then it is quite impossible for me to go wrong” (Descartes, 1985, p. 43).

Consequently, it can be assumed that René Descartes develops the conceptions of “a guiding role of enlightened Reason”. For him, the cause of human error is the Will, which does not follow the Reason. It happens because the Reason doesn't know how to guide the Will in one case, in the other case, even if the Reason understands the nature of goodness, the Will has its power, as an independent soul faculty of judgement and choice. It could unfollow the voice of Reason in the situation of the choice between good and bad.

Thus, Descartes finds a solution to this problem in the conception of the enlightened Reason – the natural light of Reason, which God put in the human soul. If the Reason has clear knowledge about goodness, it is the perfect guide for the Will. In the case of Descartes, the Reason is also the perfect ruler that can constrain the Will's actions and judgments towards the subjects the Reason has not recognised yet.

References

Descartes, R. (1985). *Meditations on First Philosophy*, vol. II of *The Philosophical Writings of Descartes*, trans. by J. Cottingham, R. Stoothoff, and D. Murdoch. Cambridge University Press.

Kenny, A. (1972). *Descartes on the Will* in R. J. Butler, ed. *Cartesian Studies*. Oxford: Blackwell.

ПОВОРОТ ВЕЛИКИХ ДАНИХ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ПЕРШІ КРОКИ НОВОГО ШЛЯХУ?

Павло Соболевський, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна. ORCID 0009-0002-6894-7244, e-mail: pavlo.sobolevsky@gmail.com

Ключові слова: історія сучасної філософії, філософія природної мови, поворот великих даних, філософія мови

Вступ

В останні роки в наукових виданнях з'являються статті, присвячені застосуванню різних сучасних методологій та інструментів дослідження для вирішення класичних філософських проблем, зокрема філософії мови. Більшість статей присвячено застосуванню експериментальних методів дослідження. Перед істориками філософії постає завдання структурувати ці підходи та запропонувати систему періодизації. Разом із цим, з'являються перші спроби застосовувати, або принаймні побачити перспективи застосування кількісних методів дослідження, які базуються на технологіях великих даних.

Методологія

Серед методів, які було використано в дослідженні, слід виділити: метод історико-філософського аналізу, історико-філософської раціональної реконструкції та узагальнення, що дає змогу описати основні перспективи та шляхи подальших наукових розвідок в контексті застосування нових методів дослідження в межах філософії мови.

Результати

Протягом XX ст., в часи активного розвитку аналітичної філософії, мова почала активного входити до сферу інтересу філософів. Переважно науковців цікавить роль, яку мова відіграє у продукуванні знання: чи маємо ми застосовувати природну мову, або створювати спеціальну «ідеальну» мову, звільнену від двозначностей та недоліків. Поступово мова ставала головним об'єктом та методом дослідження в межах аналітичної філософії. Цей період прийнято вважати «лінгвістичним поворотом» у філософії (Rorty, 1967). Якщо говорити про філософію ідеальної мови, ключовою особливістю нової методології дослідження стало застосування методів математичної логіки як інструменту, покликаного зробити філософське дослідження строгим та концептуально виразним (Rorty, 1967).

Але строгий математичний підхід до аналізу природної мови піддавався критиці філософами повсякденної мови, які вважали «ідеальну» мову надто відірваною від справжніх ситуацій застосування.

Лінгвістичний поворот не зміг досягти свого оригінального академічного бачення, незважаючи на багато помітних досягнень (Dummett, 1993).

На початку XXI ст. світ вступив в нову інформаційну еру, що ґрунтується на розвитку таких технологій як Інтернет, великі дані та штучний інтелект. Більшість результатів в природничих та соціальних науках останніх років були присвячені проблемам штучного інтелекту, взаємодії людини та комп'ютера, Інтернету речей, що в значній мірі ґрунтувалося на алгоритмах аналізу великих даних. Так само і філософські дослідження почали тяжіти до нових тем та методів дослідження (Furner, 2017, p. 55).

Вдосконалення алгоритмів великих даних відкриває значні перспективи для аналізу природної мови, що відкриває нові напрями дослідження в межах лінгвістичної філософії. Кожен аспект світу може бути представлений даними (Lutz, 2012, стор. 181). Застосовуючи кількісний аналіз у філософії мови, можна узагальнити або передбачити різні контексти вживання виразів природної мови, закономірності розвитку проблем і ситуації вживання. Майбутнє інтелектуального аналізу даних і обробки природної мови може охоплювати ширший діапазон значень, ніж це можна зробити з аналізу тексту за допомогою сучасних методів, які зосереджуються на синтаксичних і семантичних значеннях. (Shasha Xu, Qian Yang 2024)

Перш ніж перейти до застосування нових методів, пов'язаних з аналізом великих масивів даних в галузі філософії мови, має бути пророблена велика робота з визначенням фундаментальних основ такого аналізу. Боген (Bogen) і Вудворд (Woodward, 1988) розрізняють дані, які генеруються в експериментальних контекстах і є специфічними для них, від основних явищ, для дослідження яких призначені експерименти. Теорії пояснюють явища або факти про явища, які мають «стабільні, повторювані характеристики, які можна виявити за допомогою різних процедур» (с. 317). Дані — це спостережувані результати, отримані в результаті експериментів, і є доказом існування явищ (с. 305).

Ось приклади феноменів, які зацікавили філософів-експериментаторів мови:

- Значення «знає» може змінюватися, коли змінюються певні особливості контексту.
- «Гьодель» означає Гьоделя, а не будь-кого, хто унікально чи найкраще відповідає опису, пов'язаному з цим ім'ям.
- Мовець може мати абсолютно хибні уявлення про природний вид (natural kind) золота, і при цьому правильно застосовувати поняття «золото» для позначення об'єкту, що є золотом. (N. Hansen, 2015).

Пропозиція застосовувати методологію на основі технології великих даних для вирішення актуальних проблем філософії мови, які з'являються в наукових статтях цього року, виглядає перспективною. Однак говорити про перспективи повороту даних у філософії мови передчасно. Такий амбітний проект дослідження має гуртуватися на

переосмисленні результатів експериментального підходу в філософії мови, який був поширений на початку XXI ст.

Бібліографія

Bogen, James & Woodward, James (1988). Saving the phenomena. *Philosophical Review* 97 (3):303-352.

Dummett, M. (1993), *Origins of Analytical Philosophy*, Duckworth, London, XI, 199 p.

Furner, J. (2017) *Philosophy of Data: Why?* *Education for Information*, v. 33, n. 1, p. 55-70.

Hansen, Nathaniel (2015). *Experimental Philosophy of Language*. Oxford Handbooks Online.

Lutz, Sebastian (2011). *Artificial Language Philosophy of Science*. *European Journal for Philosophy of Science* 2 (2):181–203.

Rorty, R. (1967), *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*, University of Chicago Press, Chicago.

XU, Shasha; YANG, Qian (2024) Exploring the data turn of philosophy of language in the era of big data. *Trans/Form/Ação: Unesp journal of philosophy*, Marília, v. 47, n. 4, "Eastern thought".

NATURE AS A LIVING THOUGHT: EMERSON'S TRANSCENDENTAL VISION AND ITS PHILOSOPHICAL IMPLICATIONS

Yaroslav Sobolievskyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor of the History of Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8251-2744>, email: yasobolevsky@knu.ua

Keywords: Ralph Waldo Emerson, transcendentalism, nature, American philosophy, transparent eye-ball, phenomenology, existential experience.

Introduction

The philosophy of nature has been a central theme in both Western and Eastern thought, shaping perspectives on the human relationship with the universe. One of the most influential American contributions to this discourse is the work of Ralph Waldo Emerson, whose transcendentalist philosophy sought to redefine the connection between nature, self, and the divine. His groundbreaking essay *Nature* (1836) serves as a manifesto of American transcendentalism, offering a vision of the natural world as both a source of inspiration and a means of self-realization.

Methodology

This study employs an interdisciplinary approach, integrating historical, philosophical, and literary analysis to examine Emerson's concept of nature. A close reading of R. W. Emerson's *Nature* and related works is conducted to explore his key philosophical themes, metaphors, and conceptual structures. Particular attention is given to passages that define nature, perception, and cosmic unity. The study situates his philosophy within the broader tradition of American transcendentalism, considering its impact on later thinkers such as Henry David Thoreau and Walt Whitman. By combining literary, philosophical, and phenomenological methodologies, this research aims to provide a comprehensive interpretation of R. W. Emerson's view of nature and its significance for both historical and contemporary philosophical discourse.

Results

American transcendentalist Ralph Waldo Emerson (1803–1882) is known as the author of a number of outstanding philosophical and literary works, including *Essays: First Series*, 1841; *Essays: Second Series*, 1844, *Representative Men*, 1850, and *The Conduct of Life*, 1860 (Liebman, 2004). In his works, he sought to develop a new type of philosophy that would be dynamic, alive, and open to change. It is this style of presentation that encourages the reader to constantly search for new meanings and meanings. The central concept of R. W. Emerson's philosophical

explorations was the concept of "nature", which went beyond the boundaries of traditional understanding. In his key manifesto, *Nature*, 1836, he interprets nature as a "Not-Me" in the Fichtean sense - a living organism that continuously interacts with the human "I". Nature, according to R. W. Emerson, not only exists independently of man, but is also part of a single cosmic whole: "Philosophically considered, the universe is composed of Nature and the Soul. Strictly speaking, therefore, all that is separate from us, all which Philosophy distinguishes as the NOT ME, that is, both nature and art, all other men and my own body, must be ranked under this name, NATURE" (Emerson, 1836, p. 7).

His concept of nature is ambiguous, which makes it difficult to define it clearly. However, he himself emphasizes its broad interpretation, using this concept not only to denote the biological environment or human nature, but also culture, art, and even the human body – everything that is "Not-Me". On the one hand, the thinker defines nature as something that has not been influenced by man; on the other hand, art is also considered an integral part of it. In one of the passages he notes: "Nature, in the common sense, refers to essences unchanged by man ; space, the air, the river, the leaf." (Emerson, 1836, p. 7). For R. W. Emerson, space has a sacred meaning – its influence on man is not limited to the creation of physical space or a psychological sense of harmony, but also manifests itself in aesthetic and logical aspects. He writes: "But if a man would be alone, let him look at the stars. The rays that come from those heavenly worlds, will separate between him and vulgar things. One might think the atmosphere was made transparent with this design, to give man, in the heavenly bodies, the perpetual presence of the sublime. Seen in the streets of cities, how great they are! If the stars should appear one night in a thousand years, how would men believe and adore; and preserve for many generations the remembrance of the city of God which had been shown ! But every night come out these preachers of beauty, and light the universe with their admonishing smile" (Emerson, 1836, p. 9-10). The feeling of the harmony of nature, in his opinion, has a therapeutic effect and can provoke a deep existential experience.

American philosopher also emphasizes the possibility of direct union with nature, which he demonstrates through his own experience. In *Nature*, he describes his walks as a way of achieving a deep connection with the world around him. Nature for him is not just a decoration, but also a living space full of meaning, beauty and eternal youth. This experience is embodied in the famous metaphorical image of the "transparent eye-ball": "Standing on the bare ground, my head bathed by the blithe air, and uplifted into infinite space, all mean egotism vanishes. I become a transparent eye-ball. I am nothing. I see all. The currents of the Universal Being circulate through me ; I am part or particle of God" (Emerson, 1836, p. 13). This metaphor illustrates a specific way of being, which consists in being open to the world, in letting the cosmos pass through oneself. To know nature, according to Emerson, means not only to study it rationally, but also to intuitively feel its presence.

This is especially true for children, who in their immediacy are able not only to see the Sun, but also to feel it with their heart.

References

- Emerson, R. W.** (1836). *Nature*. Boston: James Munroe and Company.
- Liebman, S. W.** (2004). Emerson, Ralph Waldo. *The Oxford Encyclopedia of American Literature*. Ed. Jay Parini. Oxford University Press.

SILENCE AS A BRIDGE TO THE DIVINE: A PHILOSOPHICAL EXPLORATION

Yeva Sychova, Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
email: evasychova@gmail.com

Silence, often perceived merely as the absence of sound, holds profound significance across various spiritual and philosophical traditions. It is esteemed not just as a cessation of noise but as a sacred conduit facilitating a deeper connection with the divine. This essay delves into the concept of silence as a bridge to the divine, exploring its philosophical underpinnings, spiritual practices, and manifestations across different cultures.

Philosophers have long recognized silence as a gateway to profound understanding and spiritual enlightenment. Søren Kierkegaard, a 19th-century Danish philosopher, posited that in approaching the divine, one must transcend the ego and embrace silence. He suggested that true engagement with God requires an individual to become "nothing," entering a state of profound silence that transcends human speech and thought (Britannica. (n.d.). Wittgenstein in his "Tractatus Logico-Philosophicus" gives us an insight of philosophy of silence with words "the limits of my language mean limits of my world" and "what we cannot speak about we must pass over in silence" (Wittgenstein, 2023).

Similarly, in Hindu philosophy, "mauna" (silence) is revered as a means to attain inner peace and connect with the Absolute Reality (Sivananda, 1993). The practice of mauna involves controlling speech and quieting the mind, allowing individuals to experience the divine presence beyond verbal expression.

In mystical traditions, silence is often viewed as the language of the divine. The Persian poet and Sufi mystic Rumi eloquently captured this sentiment, emphasizing that true understanding of the divine transcends words and doctrines, existing in the spaces where the mind is still. He portrayed silence as a bridge connecting human consciousness with divine essence, guiding individuals toward spiritual enlightenment (Citlak, 2007).

Christian contemplative traditions place significant emphasis on silence as a means to commune with God. Monastic silence, prevalent in Roman Catholicism and Eastern Orthodoxy, is considered a path to spiritual ascent and self-knowledge. Theophilus, patriarch of Alexandria (Russell, 2006), equated the virtue of silence with faith itself, highlighting its importance in experiencing God's presence.

Eastern philosophies, particularly Buddhism and Hinduism, regard silence as a sacred practice that connects individuals with the divine or higher self. Silence allows one to transcend the ego and experience unity with the cosmos, facilitating a deeper understanding of reality and existence.

In Shinto, Japan's indigenous spirituality, silence transcends its role as the mere absence of sound; it serves as a profound medium facilitating a connection with the kami—spirits or deities believed to inhabit all aspects of

the natural world. This deliberate quietude during rituals such as purification rites, offerings, and prayers fosters a deep sense of reverence and mindfulness, essential for engaging with the divine.

Central to Shinto practice is the concept of purification, or *harae*, aimed at removing spiritual impurities and restoring harmony with the kami (Nelson, 1992). These rituals often take place in serene, quiet environments, allowing participants to focus inwardly and prepare spiritually for their interactions with the divine. The tranquil setting enhances the effectiveness of the purification, enabling individuals to approach the kami with a cleansed heart and mind. Purification can take many forms, including a prayer from a priest, cleansing by water or salt, or even a mass purification of a large group of people.

When presenting offerings or engaging in prayer, practitioners often do so in hushed surroundings, emphasizing sincerity and humility. This silence reflects a deep respect for the kami and acknowledges their presence. The quietude during these moments allows individuals to attune themselves to the spiritual realm, fostering a personal and intimate connection with the divine. Worship at Shinto shrines typically involves hand-clapping, silent prayer, and offerings made at the shrine.

Visiting Shinto shrines, known as *sankei* or *jinja mairi*, is a common practice. Upon arrival, worshippers perform a series of actions: purification (cleansing hands and mouth with water to remove impurities), offering (presenting a monetary offering in a box), calling attention (ringing the bell to greet the deity), reverence (bowing twice, clapping twice, and then praying silently)

This sequence, performed in a tranquil environment, allows worshippers to reflect deeply and connect spiritually with the kami (Yamakage, 2006).

For those unable to visit shrines regularly, setting up a *kamidana* (household shrine) provides a space for daily worship and connection with the kami. This practice involves placing offerings and praying in a dedicated, quiet area of the home, fostering a continuous spiritual connection. The serenity of the home setting enhances the depth of reflection and engagement during these rituals.

In Shinto, silence serves as a sacred bridge connecting practitioners with the divine. Through purification rituals, offerings, prayers, and daily worship, silence cultivates an environment of reverence and mindfulness, facilitating a profound and personal relationship with the kami. This deliberate quietude underscores the importance of inner peace and spiritual harmony in Shinto practice.

Silence possesses transformative qualities, acting as a bridge between the finite and the infinite, the personal and the universal. Vasugupta's Shiva Sutras suggest that embracing silence allows individuals to rediscover their true selves and connect with the divine presence within.

Across various traditions, silence is not merely the absence of sound but a profound spiritual tool that facilitates a deeper connection with the divine. It is a space where individuals can transcend the noise of everyday life, listen

to their inner voices, and experience a sense of peace and unity with the cosmos. Embracing silence allows one to move beyond intellectual understanding, entering a realm of direct, experiential knowledge of the divine.

In conclusion silence, in its multifaceted forms, serves as a bridge connecting humanity with the divine across various spiritual and philosophical traditions. Whether through contemplative practices, ritualistic ceremonies, or personal introspection, silence facilitates a profound connection with the sacred. By embracing silence, individuals can transcend the limitations of language and thought, experiencing a direct and transformative encounter with the divine presence.

References

- Britannica. (n.d.). *Søren Kierkegaard*. Encyclopedia Britannica. Retrieved April 10, 2025, from <https://www.britannica.com/biography/Soren-Kierkegaard>
- Wittgenstein, L. (2023). *Tractatus logico-philosophicus* (pp. 1–133).
- Sivananda, Swami. (1993). *All about Hinduism*. Divine Life Society. [In English]
- Citlak, F. (2007). *Rumi and his Sufi path of love*. Tughra Books. [In English]
- Russell, N. (2006). *Theophilus of Alexandria*. Routledge. [In English]
- Nelson, J. (1992). Shinto ritual. *Ethnos*, 57(1–2). [In English]
- Yamakage, M. (2006). *The essence of Shinto: Japan's spiritual heart*. Kodansha International. [In English]

COGNITIVE CLASSICS AS METHODOLOGICAL APPROACH IN THE STUDIES OF ANCIENT PHILOSOPHY

Vitalii Turenko, D.Sc.(Philosophy), Senior Researcher, Associate Professor of Department of Philosophy of Humanities, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>, vitali_turenko@knu.ua

КОГНІТИВНІ КЛАСИЧНІ СТУДІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Віталій Туренко, д.філос.н., старший дослідник доцент кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>, vitali_turenko@knu.ua

This study explores cognitive classics as a methodological approach to analyzing ancient philosophy, integrating cognitive linguistics, philological analysis, and the reconstruction of mental models. By examining ancient texts through the lens of distributed cognition, it reveals how philosophical ideas, such as Aristotle's concept of friendship, align with modern cognitive theories. The research highlights the interplay between thought, language, and the environment in shaping philosophical argumentation. This approach not only deepens the understanding of ancient philosophical traditions but also contributes to contemporary discussions in cognitive science, demonstrating the relevance of classical texts in exploring the nature of human cognition.

Keywords: cognitive classics, distributed cognition, ancient philosophy, Aristotle, cognitive linguistics, conceptual analysis, philological reconstruction.

Introduction

The study of ancient philosophy is traditionally based on historical, philosophical, textual and comparative analysis. However, modern approaches in cognitive science, in particular cognitive classics, offer new methodological tools that allow us to rethink the mechanisms of thinking, argumentation and conceptualisation of ancient thinkers' texts. In these theses, we will try to reveal the research potential of the cognitive classics as a methodological approach to the study of ancient philosophy.

Methodology

The research is based on a combination of methods of cognitive linguistics, philological analysis and reconstruction of mental models of ancient philosophers. Conceptual analysis of key concepts is used, as well

as modelling of cognitive structures that form argumentation in ancient philosophy.

Results

When studying the original texts of ancient philosophers, it should be understood that «If we acknowledge that a language is intimately related to the cognition of its speakers, then it goes without saying that the intuitions of non-native speakers concerning a language are inevitably inaccurate. This is not to say that an accomplished scholar of an ancient language will not have a sound hold on the sense of an ancient text and its lexical components, but we need only consider the often vastly differing interpretations of even the most unproblematic texts to recognize that these intuitions are not equal to those of a native speaker. A crucial feature of a cognitive approach must therefore involve the suppression, as far as possible, of subjective intuition and indeed reliance on traditional scholarship in favor of a careful examination of empirical evidence. Complete objectivity will, of course, not always be possible, and this constitutes one of the inherent limitations imposed by the absence of native-speaker input. The key, as in any scientific method, is to maintain awareness of and openness about where subjectivity is present. Related to the suppression of intuition is the avoidance of translation. There is a natural tendency when approaching a language other than our own to think of a lexeme in terms of its glosses in our own language. It is, however, extremely rarely, if indeed ever, that a lexeme maps perfectly from one language to another, retaining all of its subtle nuances, connotations and associations» (Burton, 2017, p.213).

Hence, for classical scholars, a focus on cognitive aspects in all their manifestations changes the approach to the study of texts, beliefs, values, artifacts, environments, and practices. At the same time, the antiquity of the Greco-Roman world provides material that not only confirms and expands modern ideas about consciousness, but also poses new challenges to them. Cognitive classics promotes interaction between classical studies and a wide range of cognitive research - from psychology and neuroscience to linguistics and philosophy.

As an example, the outstanding modern classical scholar David Constant cites Aristotle's opinion that «a friend is another self, and the comment, attributed to him and repeated by many others, that friends are one soul in two bodies. What if Aristotle meant these assertions not as vivid metaphors of intimacy but rather entirely literally: friends really do share their minds and think with and through one another? I concluded that this was indeed his intention, but I would never have imagined reading him this way had I not been invited to a conference on distributed cognition; that is, the idea that the mind is not the sole locus of thinking but is part of a larger whole that includes the body and, beyond that, the instruments such as paper and pencil or computerized calculators without which we could not solve certain problems, and even further the joint investigations or actions in which friends

or coworkers engage. The founder of distributed cognition cited the example of a pilot and a location finder who interact so rapidly that neither can be said to be guiding the plane on their own; they are thinking jointly, neither being the sole cognitive agent.¹ Aristotle may have been a forerunner of this approach, long ago, in part because his culture did not share our notion of the isolated mind as the unique locus of thought. But it is not only the case that cognitive science offers clues to the interpretation of classical literature and practices. Classics and the humanities generally have lessons to impart in turn to the scientists, including the most deterministic – that is, not just linguists, who obviously stand to benefit from the study of multiple languages, but also neuro-scientists and experimental researchers on the structure of the brain» (Constan, 2019, p.222).

The concept of cognitive classics opens up new possibilities for analyzing Aristotle's ideas about friendship and thinking within the framework of the theory of distributed cognition. David Constant suggests interpreting Aristotle's statement "a friend is another self" not only as a metaphor for intimacy, but as a literal statement that friends do indeed share thought processes and interact as a single cognitive system. This idea fits well with the modern concept of distributed cognition, according to which thinking is not reduced to the isolated activity of a single mind, but is a process that involves the body, tools (such as writing or computing devices), and joint activities with other people. In this context, Aristotle can be considered an early theorist of this concept, since his philosophy reflects a worldview in which individual thinking is an integral part of a wider social and practical context. In the *Nicomachean Ethics*, Aristotle not only emphasizes the importance of friendship for a happy life, but also describes it as a process in which friends "think together" and complement each other in their understanding of reality. If we accept this interpretation, then Aristotle's teaching on friendship can be seen as a kind of cognitive model that presupposes modern ideas about collective thinking and social cognition. At the same time, his teaching on reason as the highest function of human existence can be reinterpreted in the context of distributed cognition, since in ancient philosophy there was no rigid division between individual and collective minds. Thus, classical texts not only receive a new interpretation through the prism of cognitive sciences, but can also enrich modern scientific discussions, providing historical and conceptual foundations for expanding the boundaries of understanding cognitive processes.

At the same time, it should be noted that such an important theory for cognitive studies as the concept of distributed cognition in antiquity can be traced back to various philosophical and scientific texts that reflect ideas about the relationship between mind, body, and environment. Plato, in particular in the dialogue «*Phaedrus*», suggests that writing serves as an external memory, which is consistent with modern theories of distributed cognition. Aristotle in his «*On soul*» (*De Anima*) emphasised the role of sensory perception and the interaction of the intellect with the material world, which also implies a certain aspect of cognitive distribution. The Stoics and

Neo-Platonists presented the idea of the mind as part of the cosmic order, where intellectual processes are not only individual but also include social and divine aspects.

Thus, «if it is true that human cognition involves complex and multifaceted relations between brain, body, other human beings, the external, physical environment and a wide range of objects and technologies, then this must always have been true, for as long as there have been human beings. If that is the case, then we can expect the distributed nature of cognition to inform all the cognitive artefacts that the ancient Greeks and Romans have bequeathed to us. This will be true whether or not the ancient modes of thought that lie behind those artefacts explicitly reflect positions – as indeed many of them do – that we might regard as in some sense recognising that fact. This, in turn, will mean that an understanding of the distributed nature of cognition should inform all that we do, as students of classical culture, in our attempts to understand and elucidate that culture. A comprehensive history of distributed cognition in classical antiquity will thus always be beyond our grasp, and this volume is merely the beginning of a project that will necessarily remain partial and unfinished» (Cairns, 2019, p.36).

Conclusions

The application of cognitive classics as a methodological approach to the study of ancient philosophy provides new insights into the mechanisms of thinking, argumentation, and conceptualization in classical texts. By integrating cognitive linguistics, philological analysis, and mental model reconstruction, scholars can reassess the philosophical heritage of antiquity beyond traditional historical and textual methods. The concept of distributed cognition, as reflected in Aristotle's ideas on friendship and thought, demonstrates how classical perspectives align with modern cognitive theories. Furthermore, the examination of ancient philosophical texts through cognitive frameworks enriches both classical studies and contemporary cognitive science, offering a reciprocal dialogue between disciplines. This approach highlights the enduring relevance of ancient philosophy in understanding cognitive processes, emphasizing that cognition has always been an interactive phenomenon shaped by linguistic, social, and environmental factors.

References:

Burton, M. (2017) Cognitive Methodology in the Study of an Ancient Language: Impediments and Possibilities". *From Ancient Manuscripts to Modern Dictionaries: Select Studies in Aramaic, Hebrew, and Greek*. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, pp. 213-226.

Cairns, D. (2019) Distributed Cognition and the Classics. In: Anderson M, Cairns D, eds. *Distributed Cognition in Classical Antiquity*. Edinburgh University Press, pp.18-36.

Constan, D. (2018). Foreword, Meineck, P., Short, W.M., & Devereaux, J. (Eds.). *The Routledge Handbook of Classics and Cognitive Theory*. Routledge, pp.XIII-XVI.

THE DISCUSSION OF DIALECTICIANS AND MECHANISTS IN THE 1920S-1930S: IDEOLOGICAL CONTRADICTIONS OR METHODOLOGICAL DISPUTE?

*Yaryna Yurynets, Professor's Assistant, Department of Philosophy and Religious Studies, National University of Kyiv-Mohyla Academy (Ukraine)
ORCID: 0000-0002-3675-1872, email: ya.yurynets@ukma.edu.ua*

Keywords: *history of philosophy, Ukrainian philosophy, Soviet philosophy, ideology, philosophical discussions in Ukraine of the 1920s-1930s.*

Introduction

One of the key philosophical debates in the Soviet Union during the 1920s–1930s was the discussion between dialecticians and mechanists, which encompassed all spheres of scientific inquiry and divided Soviet scholars into two camps. It is often viewed solely through the lens of ideological struggle; however, the core issue lay not only in ideology but also in methodological differences. Therefore, to properly grasp the philosophical depth and significance of these debates, particularly in the 1920s, it is essential to analyze the differences in the methodological approaches of dialecticians and mechanists.

Methodology

Our research is based on a comprehensive approach that takes into account the general principles of scientific inquiry (systematicity, integrity, objectivity, and evidentiality) as well as specific methods of historical-philosophical reconstruction and analysis. To address the research objectives, a critical approach and a historical-comparative method of analysis were employed. These methods were applied within the framework of historicism, dialogicality, and the principles of methodological pluralism, allowing for an examination of both the ideological and methodological aspects of the confrontation between dialecticians and mechanists.

Results

The theoretical confrontation between dialecticians and mechanists originated in Moscow in 1924. It flared up around the criticism by Jan Sten (1899–1937), a graduate of the Moscow Institute of Red Professors, of the preface written by the prominent Marxist functionary Ivan Skvortsov-Stepanov (1870–1928) for the Russian translation of the book «Historical Materialism» (Gorter, 1919) by the Dutch socialist Herman Gorter (1864–1927). The accusations of a mechanistic interpretation of Marxism, voiced by Sten against Skvortsov-Stepanov, were supported by Academician Abram Deborin (1881–1963), a key figure in the polemic against the mechanists. To

emphasize their connection with him, supporters of Deborin's advocated dialectical method later began calling themselves «Deborinites». Philosophers Vladimir Sarabyanov (1886–1952) and Lyubov Axelrod (Orthodox) (1868–1946) sided with Skvortsov-Stepanov.

The aforementioned polemic quickly escalated into a large-scale philosophical debate, in which the intellectual circles of Soviet Ukraine also took part. The central figure among the mechanists there was Semen Semkovskiy (1882–1937), head of the Department of Philosophy at the Ukrainian Institute of Marxism-Leninism (UIML). His ideological opponent and the Ukrainian «counterpart» of Deborin was Volodymyr Yurynets (1890–1937), head of the Department of Sociology at UIML. In the fall of 1928, the journal «Bolshevik of Ukraine», overseen by the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine, published an article by UIML researcher Petro Demchuk (1900–1937) titled «How Professor Semkovskiy liquidates dialectical materialism» (Demchuk, 1928). This publication served as the external impetus for the unfolding of a broad philosophical discussion in Ukraine.

In April 1929, at the Second All-Union Conference of Marxist-Leninist Scientific Institutions in Moscow, the formal conclusion of the confrontation between the «Deborinites» and the mechanists took place. That same year, a joint Resolution was published by the Presidium of the Philosophy Department at UIML and the Ukrainian Society «Militant Materialist», supporting the condemnation of the mechanistic trend as one that «inevitably led to the vulgarization of Marxism internally and to its discredit externally» (For Militant Materialism, 1929, p. 81). The dialecticians emerged victorious, and the mechanistic deviation was decisively condemned. However, the joy of victory in the «Deborinites» camp proved to be short-lived. By the early 1930s, criticism for distorting Marxist ideas was directed not only at the mechanists but also at the dialecticians themselves. In his self-critical article, Volodymyr Yurynets wrote about «two deviations» in theoretical work: «On one side, we have the mechanistic deviation, represented by Comrade Semkovsky, and on the other, the Menshevik idealism represented by the author of this article and a number of other comrades» (Yurynets, 1931, p. 71).

The tragedy of the conclusion of this discussion ultimately proved equally palpable for both camps, and the initial artificiality of the dialectical-mechanistic division made it possible for the regime to take revenge on all its participants against the backdrop of increasing ideological control.

However, the question remains open: what character did this discussion have – purely ideological, aimed at the unification of science, or was it still methodological? Both dialecticians and mechanists recognized the primacy of Marxist-Leninist ideology and dialectical materialism. The differences were not about whether to subordinate science to ideology, but rather in the ways of implementing this subordination.

The conception of the world order. The mechanists based their views on classical mechanics and the natural sciences, believing that social

processes could be explained by analogy with physical phenomena – through clear, universal, deterministic laws. According to them, science is a set of objective laws of nature that can be empirically discovered and mathematically described. The dialectical camp, however, objected to the possibility of the coexistence of two methodologies (scientific and dialectical) and accused the mechanists of reductionism. The dialecticians emphasized that the development of matter does not occur linearly or through cause-and-effect relationships, but rather through contradictions, leaps, and the negation of old forms by new ones.

Universal methodology. Another key point of disagreement was whether science could have an autonomous methodology, relatively independent of Marxist theory. The mechanists allowed for the possibility of a scientific methodology based on objective laws that could develop independently, without necessarily merging with Marxist doctrine. For them, empirical data, experimental research, and accurate descriptions of reality were crucial. Based on their worldview, the mechanists not only sought to formulate universal research methods (for which empirical and experimental data, as well as accurate descriptions of reality, were important) but also allowed that such methods could be independent of ideological frameworks. The dialecticians, however, categorically rejected this possibility. They insisted that dialectical materialism was the only possible universal science, whose goal was not to explain the world, but to change it.

The possibility of «pure science». The mechanists viewed science as a means of discovering objective laws that should be described and explained. The dialecticians, however, rejected the concept of «pure science». In their view, true science does not merely describe the world; it transforms it. Descriptive science, which only records regularities, has no right to exist – it is valuable only as a tool for the revolutionary transformation of reality.

Theory and practice. Despite their differences, both sides acknowledged the principle of the unity of theory and practice. However, they understood this unity in different ways. The mechanists believed that scientific theory could maintain a certain level of autonomy, grounded in objective facts, rather than solely in ideological premises. In contrast, the dialecticians insisted that science must be fully subordinated to Marxist ideology, and its methods should not merely conform to dialectical materialism, but embody it directly.

Summary of the discussion ultimately led not only to methodological unification in science but also to its complete ideological subordination. From that point on, Soviet science was forced to operate strictly within the framework of the «unified scientific method» – dialectical materialism, which effectively solidified the party's tight control over scientific research. Science became a tool of state policy, where ideological purity often took precedence over scientific truth, leading to serious consequences for the development (and potential) of scientific inquiry. As historian of science Loren R. Graham notes: «The passing of the twenties into the thirties in the Soviet Union was

marked by a growing tendency to classify science itself as "bourgeois" or "idealistic" – clearly something beyond the distinguishing of certain philosophers' interpretations of science» (Graham, 1987, p. 10).

References

Gorter, H. (1919). *Historical materialism*. Moscow & Petrograd: Communist.

Demchuk, P. (1928). How Professor Semkovskiy liquidates dialectical materialism. *Bolshevik of Ukraine*, 9–10, 43–55.

For Militant Materialism! (1929). *Bolshevik of Ukraine*, 10, 78–84.

Yurynets, V. A Turn on the Philosophical Front. Self-Critical Article. *Flag of Marxism-Leninism*, 1–2, 68–80.

Graham, L. R. (1987). *Science, Philosophy, and Human Behavior in the Soviet Union*. New York: Columbia University Press.

HAS EPISTEMOLOGY DIED AFTER KANT AND HEGEL?

Valerii Zahorodniuk, *Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Head of department of philosophical anthropology of the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8707-4226>, email: valzag5@yahoo.com*

Introduction

What is happening to the theory of knowledge today? Has epistemology died after Berkeley and Hume, Descartes and Leibniz, Kant and Hegel, is there a faint whisper of this agonizing philosophical discipline, or is epistemology being revived in numerous non-classical versions of its existence? – these and other related questions will be the focus of my analysis.

Results

The development of philosophical thought in the 20th century. is accompanied by a number of turns in philosophy. The essence of this turn is actually one, but depending on the angle of analysis, different aspects of it come into the field of view of researchers. Epistemology is replaced as the dominant of modern philosophizing by ontology, and not the ontology of the classical Aristotelian type, but namely social ontology. This reorientation is due to the fact that the focus of research is on man, his being in the world. It is clear that the analysis of the epistemological subject-object relationship is not enough to reveal the entire wealth of the human world. Therefore, this turn to the ontology of man's being in the world is also called the anthropological turn in philosophy.

The relationship of man to the world is always mediated by the relationship of man to man. Therefore, the study of man's being in the world is impossible without the study of communication between people. In view of this circumstance, they also speak of a communicative turn in philosophy.

If we consider that for one of the founders of the ontological turn in philosophy, Martin Heidegger, the home of human being is language, then his concept, along with the concept of the late Ludwig Wittgenstein, can be considered the original version of the linguistic turn in philosophy. And since the modern study of language focuses not on syntax or semantics, but primarily on pragmatics, where language is not separated from its carrier - man, then we can also talk about a pragmatic turn in modern philosophy. Thus, from epistemology to ontology of human being is the main path of development of philosophy in the 20th century.

Such a thesis does not at all mean that epistemology has exhausted its potential for development and must leave the historical stage. Today, there is an increasing discussion about the epistemological or cognitive turn in philosophy. I believe that when we talk about these turns, we are primarily

dealing with the rethinking of classical theories of cognition and the search for new non-classical forms of it. In other words, the classical theories of knowledge are being questioned, and in their place, new non-classical epistemologies are being proposed. The cognitive turn in philosophy, along with the emergence of cognitive science as a separate field, is one of the versions of modern non-classical epistemologies. Therefore, the concept of the epistemological turn is much broader in content than the concept of the cognitive turn. The latter is only one of the directions of the contemporary epistemological turn, one of the variants of the search for a new form of modern non-classical epistemology.

The cognitive turn took place in the middle of the twentieth century. It will manifest itself in the fact that epistemological issues are moving from the periphery of philosophical research, where they came to the focus of modern philosophical discourse at the beginning of the last century, on the one hand, and on the other hand, there is a cognitization of science itself.

In addition to the cognitive approach, without claiming to be exhaustive, we can also highlight such contemporary versions of non-classical theories of knowledge as: "experimental epistemology" by Daniel Dennett, evolutionary epistemology (Konrad Lorenz, Heiner Föllmer), social epistemology (Earl Goldman, David Blair, Steve Fuller, Friedrich Schmitt), ethnomethodology or anthropology of knowledge (Harold Garfinkel, Karin Knorr-Cetina, Isaac Elkan), and case-studies (Bruno Latour, Steve Woolgar, John Gilbert, Michael Melki).

Thus, the anthropological turn that took place in the philosophy of the twentieth century, does not mean that the theory of cognition has completely exhausted its possibilities for its development or is on the periphery of philosophical discourse. Instead of classical epistemology, various directions of modern non-classical epistemology come, such as: the cognitive approach, various versions of modern philosophy of science and sociology and anthropology of knowledge, evolutionary and social epistemology. The leading feature that defines and unites these directions of non-classical theories of knowledge is their anthropologization.

ПОНЯТТЯ ВЛАСНОСТІ (PROPERTY) В ДРУГОМУ ТРАКТАТІ ДЖОНА ЛОКА ЯК АПЕЛЯЦІЯ ДО ДОСВІДУ

Сергій Засець, аспірант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0000-5101-1613>, email: s.zayetz@gmail.com

CONCEPT OF PROPERTY IN JOHN LOCKE'S SECOND TREATISE AS AN APPELLATIO AD EXPERIENTIAM

Serghiy Zayets, PhD Student Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-5101-1613>, email: s.zayetz@gmail.com

Abstract

John Locke's concept of 'property' in the *Second Treatise of Government* is central yet ambiguous, used in broad (life, liberty, estate) and narrow (estate) senses. The purpose is to argue that Locke employs the broad sense of the notion of property as an appeal to a fundamental, intuitive anthropological experience. The methodology integrates textual and formal-logical analysis of Locke's arguments, and an interdisciplinary approach drawing on data from experimental philosophy. While the formal-logical grounding of the notion of property (e.g., its incompatibility with slavery) may be imperfect, the analysis reveals that the appeal to a shared anthropological experience of autonomy and ownership — supported by contemporary research on ownership intuitions — forms a persuasively argumentative core. The study concludes that Locke's appeal to the broad concept of 'property' primarily functions as an argument grounded in universal human experience, underpinning his normative framework, with formal logical justifications playing a supportive role.

Ключові слова: Поняття «власність» (property), антропологічний досвід, апеляція до досвіду, аргумент до знання, несумісність понять.

Keywords: Property, Anthropological experience, Appeal to experience (*appellatio ad experientiam*), Argument from knowledge (*argumentum ad scientiam*), Incompatibility of concepts.

Вступ

Неоднозначне використання Джоном Локом центрального для його політичної філософії поняття "власності" (*property*) у "Другому Трактаті" (у вузькому значенні як «майно» або «статки» та широкому значенні як «життя, свобода, статки») потребує аналізу ролі цього поняття в аргументації Лока.

У цьому дослідженні обґрунтовуємо гіпотезу, що Лок використовує поняття «property» не стільки як чітко визначений термін, скільки як

апеляцію до фундаментального, інтуїтивно зрозумілого антропологічного досвіду, пов'язаного з людською автономією.

Методологія

Методологія дослідження поєднує текстуальний, термінологічний та формально-логічний аналіз аргументації Лока у Другому Трактаті, та міждисциплінарний підхід (із залученням даних експериментальної філософії).

Результати

Джон Лок в Другому Трактаті про правління вживає термін «property» для позначення двох понять: у вузькому значенні як «статки» (estate) і в широкому для позначення «статків, життя і свободи» (ТТ 2.27, 2.123). Виглядає так, що поняття «property» в широкому значенні є родовим і включає до свого обсягу поняття «property» у вузькому значенні (вони перебувають у логічному відношенні підпорядкування).

Найбільш явно у вузькому значенні поняття «property» розглядається лише в розділі V Другого Трактату, який так і називається «Про власність» (Of Property). Тут, зокрема, Лок показує зв'язок між цими двома поняттями, зазначаючи, що кожна людина має право власності на себе і – як наслідок – на працю свого тіла і роботу власних рук (йдеться про «property» в широкому значенні). Докладаючи працю до будь-чого, що перебуває в природному стані, людина робить це своєю власністю (ТТ 2.27).

Подекуди так само як в наведеному форматі Лок прямо зазначає, що він має на увазі «property» в широкому значенні: життя, свободи і статки (Lives, Liberties and Estates, which I call by the general Name, Property) (ТТ 2.123) і наголошує, що термін «property» він використовує як загальне ім'я (general name).

Вживання одного й того ж терміна в різних значеннях в межах того самого дискурсу виглядає як логічна хиба (еквівокація). Проте, Таллі (Tully, 1980) пояснює це англійським слововжитком XVII ст (коли слово property за аналогією з латинським *sum* позначало все «своє»), а Ашкрафт (Ashcraft, 1986) - політичною метою. Проте нас цікавить не сама ця невідповідність, а те значення поняття «property» в аргументації Лока.

Хоча про Другий Трактат написано чимало ґрунтовних творів і багато хто з дослідників наголошує, що поняття «property» є одним із центральних в концепції Лока, констатує також неоднозначність у використанні цього терміна, переважна більшість дослідників обмежується констатацією цієї неоднозначності і оминає спроби її аналізу. Відзначаючи важливість самого поняття «property» серед ідей Лока, дослідники фокусуються на «property» у вузькому значенні.

З погляду формальної логіки Лок виводить поняття «property» в широкому значенні як таке, що є несумісним з поняттям рабства (ТТ 2.174). (...absolute Dominion ... is so far from being one kind of civil Society, that it is as inconsistent with it, as Slavery is with Property). Терміном «рабство» (slavery) Лок позначає такий стан, коли її життя не належить людині (ТТ 2.23-2.24). Рабство Лок вважає окремим випадком стану війни. Розвиваючи думку, Лок зазначає, що в стані рабства люди разом з правом на своє життя втрачають також свободи і статки і не можуть мати власності (ТТ 2.85).

"Несумісними поняттями називаються поняття, обсяги яких не мають спільних елементів, але в їх змісті є спільні ознаки" (Konverskyi, 2021, с. 101). Проте Лок не розкриває характер цієї несумісності (протиріччя, протилежності, супідрядності понять), оскільки йому також йдеться і про те, що власність на людину належить Богові (ТТ 2.6).

Поняття власності в широкому значенні є важливим для Лока, оскільки навколо нього він вибудовує нормативну концепцію держави, однак таке обґрунтування в термінах формальної логіки не виглядає бездоганним: ми можемо стверджувати, що між полюсами абсолютної власності на себе і рабством існує певна кількість проміжних станів, відмінних від одного й іншого (тобто, що вони перебувають у логічному відношенні протилежності, не вичерпуючи весь обсяг родового поняття). Проміжними станами можуть бути позбавлення свободи без посягання на життя або майно, реквізіція майна, обмеження права власності і свободи під час війни, тощо.

Сучасні дослідження однак свідчать, що претензії на володіння своїм тілом і своїми речами можуть мати спільну природу і докультурне походження. Зокрема, дослідження поведінки дітей показало, що діти однаково сприймають заборону торкатися чужого волосся і гребінця або щоденника. Спільною підставою для цього може бути інтуїтивна претензія на особисту автономію, яка перегукується з ідеєю «property» в широкому значенні у Лока (Nancekivell et al., 2016, pp. 251-252). Як мінімум, це стосується зв'язку між ставленням до власного тіла і речей, хоча більш широка претензія на особисту автономію дозволяє охопити і особисту свободу в термінах Лока.

Якщо це так, то апеляція Лока до поняття «property» в широкому значенні може виступати елементом певної аргументативної схеми, яка, хоча і не є бездоганною з погляду формальної логіки, однак є достатньо переконливою.

Апеляція до досвіду не належить до аргументативних схем, які розглядаються Волтон, Рід та Маканьо (Walton, Reed, & Macagno, 2008). За певних умов вона може сприйматися як аргумент *ad hominem*, якщо це стосується суб'єктивного, нетипового досвіду.

Проте коли йдеться про Лока, його апеляція до досвіду може сприйматися як аргумент до знання (*ad scientiam*) (Walton et al., 2008, pp. 87-117), причому йдеться про таке знання, яке інтуїтивно притаманне переважній більшості людей. Саме інтуїтивний характер

цього знання відрізняє його від суспільної думки і дозволяє віднести його саме до зазначеної категорії аргументів.

Ба більше, апеляція до певного антропологічного досвіду робить аргумент універсально переконливим: він є цілковито актуальним і для сучасної людини. Його значення підсилюється в сучасному ліберальному суспільстві, в якому претензії кожної окремої людини на автономію не лише усвідомлені, але й нормативно культивуються.

Таким чином, апеляція до поняття власності (property) в широкому значенні в Другому Трактаті Лока є аргументом до людського антропологічного досвіду, на якому базується його нормативна концепція, а формально-логічне обґрунтування поняття власності в широкому значенні як стану, який протиставляється стану рабства, має значення підтримуючого аргументу.

Бібліографія

Ashcraft, R. (1986). *Revolutionary politics and Locke's Two Treatises of Government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Konverskyi, A. Ye. (2021). Lohika. *Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh fakultetiv* [Logic. Textbook for law students] (7th rev. & suppl. ed.). Kyiv, Ukraine: Tsentru uchbovoi literatury.

Locke, J. (2016). *Second Treatise of Government and a Letter Concerning Toleration* (M. Goldie, Ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.

Nancekivell, S. E., Millar, C. J., Summers, P. C., & Friedman, O. (2016). Ownership rights. In W. Buckwalter & J. Sytsma (Eds.), *Blackwell companion to experimental philosophy* (pp. 247–256). Malden, MA: Blackwell.

Tully, J. (1980). *A discourse on property: John Locke and his adversaries*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Walton, D., Reed, C., & Macagno, F. (2008). *Argumentation schemes*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Section 2

«THEORETICAL AND PRACTICAL PHILOSOPHY»

INFORMATIONALITY AS A FACTOR OF SOCIAL DYNAMICS: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

***Mariia Abysova**, Associate Professor of the Department of Philosophy of "State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, Ukraine*

***Keywords:** social dynamics, informationality, network society, semantic control, feedback, communication philosophy, Castells.*

Introduction

The conditions of contemporary social development are increasingly determined by information flows rather than solely by economic or political factors. In this context, the concept of informationality — the capacity of social actors to produce, circulate, and consolidate meanings in the public space — gains particular philosophical significance. This capacity is decisive for maintaining horizontal feedback between civil society and power structures, which, in turn, defines the character of social dynamics. The relevance of the study stems from the growing risks of informational control aimed at reinforcing asymmetry between the informational power of elites and the limited capacity of society for meaningful self-realization. Thus, the problem of informationality arises as a philosophical challenge: can society preserve the conditions for meaningful self-organization under the pressure of structured informational power?

Methodology

This study applies a philosophical-analytical approach to Manuel Castells' concept of informational capitalism, in which information is viewed as a structural condition of social organization within the network society. His analyses of the informational mode of development, semantic control, and networked power enable us to conceptualize informationality as the capacity of social actors — elites, institutions, or civil society — to produce, transmit, and integrate meanings into the public space.

The methodological framework also includes elements of critical theory, particularly Jürgen Habermas's concept of communicative action, which emphasizes the rationality of mutual understanding and the potential of feedback in the public sphere. Additional consideration is given to approaches within social philosophy of reflexive modernization (U. Beck, A. Giddens), which address society's capacity to adapt to risks and challenges amid processes of social change.

Such an approach allows us to understand informationality not only as a communicative attribute but also as a philosophical indicator of a society's maturity in meaning-making, interaction, and participation in its development.

Results

Viewing informationality as the capacity of social actors for meaning-making and communication reveals its significant influence on the transformation of social development models. Within Castells' framework, informationality encompasses several dimensions: the technical ability to process information (Castells, 1996, pp. 17–21), the structural role of information in organizing power (Castells, 1997, pp. 363–366), the ability to participate in meaning-making through networked platforms (Castells, 1997, pp. 370–374), and the subject's position within the network architecture of power relations (Castells, 1996, pp. 500–505). The final dimension — the ability to generate and consolidate meaning — is placed at the center of this analysis as the key philosophical criterion of social dynamics.

A typology of social systems in this context can be outlined through several key characteristics: the level of informationality of elites and of the broader society, the type of knowledge, the nature of feedback mechanisms, and the semantic structure of the public sphere. In traditional societies, both elites and the public possess a low level of informationality, knowledge is sacralized, and feedback is absent or ritualized. The authoritarian model arises when elites greatly surpass society in informational capacity: meanings are produced unilaterally, and feedback is simulated. The democratic type of society is characterized by partial participation of society in meaning-making under the condition of elite dominance in access to informational resources. The fluctuation period is not an independent type of social system but a transitional phase that emerges under unstable or shifting configurations of informationality between elites and society. In such conditions, the stability of meaning structures and feedback mechanisms is disrupted, creating possibilities either for transformation toward more open models or regression to closed or authoritarian forms.

Although Castells' concept includes economic, institutional, and technological aspects of informational development, it is the semantic dimension of informationality that allows us to analyze social transitions as a philosophical problem. From this perspective, informationality functions as a factor that defines the boundaries of social renewal, modes of participation, and types of public order.

Informationality, in the philosophical sense, serves as a parameter of social dynamics that determines a society's capacity for semantic coordination. It is the configuration of informational activity between elites and society, alongside the type of knowledge and the character of feedback, that influences the possibility of transition between models of social organization.

It is not the quantity of information, but the degree of meaningful interaction that defines the developmental vector: from traditional to democratic forms. These transitions often occur during phases of fluctuation, when the system is unstable and reacts to tensions in the informational environment. Thus, informationality represents a philosophical indicator of a society's ability to renew itself, reflect critically, and maintain an open public space.

References

1. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society* (Vol. 1). Oxford: Blackwell.
2. Castells, M. (1997). *The Power of Identity* (Vol. 2). Oxford: Blackwell.

TELEOLOGY OF MEDICINE AND PHYSICIAN'S ACTIVITY IN THE CIVILISATIONAL PARADIGM OF THE XXI CENTURY ACCORDING TO MYKOLA AMOSOV

Oksana Beldii, Candidate of Philosophical Sciences, Assistant of the Department of Fundamental Disciplines and Informatics, P.L. Shupyk's National University of Healthcare of Ukraine (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-4367-4512>, email: oksana.beldii@nuozu.edu.ua

Keywords: *philosophy of health, anthropology, medicine, civilization, scientific and technological progress, technological optimism.*

Introduction

In the context of the modern humanitarian foundations of clinical thinking and medical policy in general, the reflections of one of the most talented doctors of the twentieth century, Mykola Amosov, seem relevant. In addition to being a brilliant surgeon and scientist, Mykola Amosov can also be characterized as a philosopher in the field of medicine. This is evidenced by his numerous works, where anthropological issues are not limited to the figure of a human patient.

Methodology

Amosov seeks to implement a holistic approach to understanding human nature. That is why he always emphasizes the correlation between the physiological activity of the body and the sensual culture and beliefs developed in the process of social interaction (Amosov, 1990, pp. 22-23). Human genetics, peculiarities of the human psyche interact with the environment (natural and social) - all these factors are crucial for the physical, mental and social well-being of a person. As a human being is a unique living being with a sense of time, it is that often serves as a source of fear for the future of oneself and one's descendants, fear of serious illness or the end of existence. Fear, along with rapid adaptation to a certain level of comfort and laziness, according to the famous surgeon, can become quite serious factors in the deterioration of human health in the twenty-first century.

"The social and technical environment of civilization has disrupted the interaction of bodily functions with living nature. Conditions of detraining of some structures and overtraining of others, mainly "regulators" have emerged" (Amosov, 1990, p.16-17). Amosov emphasizes that the notion of "interaction of bodily functions with wildlife" refers to "human biological health" based on physical effort, resistance to cold and heat, hunger and germs (Amosov, 1990, p. 16), and these abilities appear as "detrained" in the light of civilizational progress. At the same time, the "overtraining of regulators" is associated with the overload of human nervous and mental activity, which is due to the intensification of intellectual activity, the development of education and mass culture (Amosov, 1990, p. 44). In a

highly developed technological society, the most harmful situation is created: high psychological stress without physical discharge. At the same time, people with a “weak” character may also have a low “level of mental comfort” due to a state of anxiety and fear of “not keeping up” with the strong (Amosov, 1990, p.132).

Amosov believes that in the near future, “a living doctor will turn into a computer: his head cannot cope with the complexity of the human body. The machine can memorize a lot of information and will guide the doctor” (Amosov, 1990, p.132).

Results

In the light of the above trends, Mykola Mykhailovych has a peculiar view of the teleology of medicine in general and of the activities of a doctor in particular. Despite the scientific and practical achievements in the field of molecular biology, microsurgery, pharmacology (antibiotics, chemicals), after 1965, the dynamics of growth in the number of chronic diseases of the heart, blood vessels, liver, metabolism, nervous system, stomach and lung cancer can be traced (Amosov, 1990, p.127). Therefore, the shortcomings of medical policy are “exaggerated propaganda of successes” against the background of interpreting a person as a “fragile and weak” being who needs constant supervision and assistance from the outside, from medicine (Amosov, 1990, p.127). Overestimation of the power of medicine in its ability to influence any function of the body and the potential of pharmacotherapy. The patient is not seen as an active subject interested in maintaining his or her own health, but rather as a passive “consumer of services” (Decision of the Constitutional Court of Ukraine, 2002). According to Amosov, such an attitude of official medicine is detrimental to both citizens and the state as a whole.

Given these trends, the behavior of a modern doctor must be adjusted. A doctor should act not only as a savior, but also as an educator and someone who will encourage the patient to work on himself. And if in an acute or difficult period of illness, when a person needs comfort and hope, the doctor's compassion is very important, then in the period of stabilization, the patient should be encouraged to introspect and be active for his or her own healing (Amosov, 1990, p. 130). Accordingly, a doctor should share with patients knowledge about the principles of preserving and maintaining health, not about the specifics of pathological processes.

Mykola Amosov is probably the last person of his time who can be accused of technological pessimism. His close cooperation with the International Society for Medical Cybernetics and the Scientific Council for Cybernetics of Ukraine (Amosov National Institute of Cardiovascular Surgery, 2017) clearly demonstrates this. However, if scientific and technological advances are not accompanied by careful human work on oneself, this can lead to negative consequences for people's physical and

mental health and become an obstacle to happy coexistence with others in the social dimension.

References

- Amosov, M. (1990). Reflections on health. Kyiv, 168 pp.
- Amosov National Institute of Cardiovascular Surgery (2017). *Mykola Mykhailovych Amosov*. Retrieved from <https://amosovinstitute.org.ua/amosov/> (n.d.)
- Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 53 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of part three of Article 49 of the Constitution of Ukraine (2002). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#n54> (n.d.)

HETEROGENEITY OF URBAN HETEROTOPIAS: MALLS AND UNDERGROUND

Antonina Boiko, PhD student, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4658-6441>, email: chase99rw@gmail.com

Keywords: heterotopia, space, place, malls, underground, city, urban, Alien, heterogeneity

Introduction

The purpose of this research is to demonstrate the heterogeneity of spaces and their meanings in some of the most common heterotopias of the modern city, in particular, by examples of the city of Kyiv. It turns out that the confusion of meanings, the layering of experiences of the lived modernity are closely related to the phenomenon of heterotopias, which, although have existed in any society at all times, now they acquire a particularly relevant significance given the modern trends that have only become more pronounced after the spatial turn. It seems that we need to take a new approach to the problem of overloading space, in which it sometimes becomes impossible to exist. These theses suggest a different way to look at the space we use almost every day, to understand its importance, and to think about what can be done to avoid «suffocating» in space.

Methodology

Along with empirical, theoretical, general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, comparison), theses mainly use the philosophical-topographic method, which is itself phenomenological (phenomenology of space). The hermeneutic method is used to interpret the concept of space and real places in the experience of residents. Interdisciplinary and transdisciplinary perspectives on the problem are emphasized.

Results

In the second half of the last century, the so-called spatial turn took place, consolidating a new status for space. Space can now be considered one of the fundamental phenomena of reality (Приходько, 2017).

With the complication of spatial relations, a new perspective emerged about the claim of several spatial relations to a single place. Thus, Michel Foucault proposed to speak of heterotopias — quite real places that fit into certain social institutions, co-locations, and realized utopias (Foucault, 1984). In heterotopias, everything real that people encounter is turned upside down and reinterpreted. Heterotopias influence the viewing of the usual state of affairs from a different angle.

Such “counter-locations,” as Foucault calls them, have always existed in societies, exposing their internal differences. The research of heterotopias, therefore, brings us to the matter of an Alien, of diversity, of contradictions, what Bernhard Waldenfels said about in the context of the spatiality of an Alien (Waldenfels, 2020). By working with contradictory meanings, we approach humanism as the acceptance of plurality.

Heterotopias have 6 main principles that define their essence and the essence of heterotopology — research, analysis, description, “reading” of different spaces... mythical and real testing of place (Foucault, 1984). These principles are as follows: 1. heterotopias are necessarily present in every human community (crisis and heterotopias of deviation); 2. they can be treated differently and their functioning promoted since they are not unambiguous; 3. one of the most important principles is that heterotopias combine in one place several spaces or planes that are not compatible in themselves; 4. they are associated with the dissection of time; 5. heterotopias are simultaneously closed and open systems; and 6. they perform a compensatory function for society.

The city has an extraordinary number of charged and super-vibrant places, and therefore heterotopias. For example, Kyiv as a capital is a rather complex place with a huge number of spatial heterogeneities, so significant that Kyiv does not feel like a native city. It seems as if it exists not for people, but for capitalism and machines. People come to Kyiv to get rich. This city is full of shopping malls and colorful anthills-new buildings (at best, completed ones). There are a lot of layers here that most residents do not think about. The number of such layers is growing. Since spaces can be inorganically combined, experiencing some places becomes difficult, and sometimes unpleasant.

Among such complex places, the most interesting in our opinion are shopping and entertainment malls and the underground. The latter place has additional meanings for Ukrainian society.

Malls are quite controversial spaces. We often theorize about how the postmodern era is best embodied in these places from the negative side. But we cannot dismiss the fact that if you live near a shopping center, you have won life since this place has almost everything you need — food, medicine, clothing, entertainment, household goods, appliances, cinemas, underground shelter, etc. Normally, a person does not leave the usual area of existence named “work-shopping mall-home” if there is a shopping mall nearby. The exception is work, the way to it we begin to hate over time. Of course, there will always be a context of people trying to escape from everyday responsibilities and explore their locality, seeking pleasure in beautiful views. But this is still an exception to which we all strive to escape. Therefore, a person who provides for himself/herself and his/her family is often locked in the circle of “work-shopping mall-home”. The problem of shopping malls is not unique to Ukraine; in many Western countries, the topic of conceptualizing the city and the phenomenon of mega-malls as a recipe for the integrity of urbanism is approached more responsibly. For

example, the SDAURP project around Paris in the 1960s (Dehaene & De Caeter, 2008).

There are also several theories about the loss of the city that are directly related to commodity fetishism and the problem of malls. For example, the thoughts of Rem Koolhaas, and later Fredric Jameson, about such a phenomenon as junkspace (Koolhaas, 2002; Jameson, 2003).

According to Foucault, shopping malls attack us with the diversity of their possibilities, they are realized utopias at a certain level. Since malls have a lot of possibilities, everyone has a different attitude towards them, different needs require us to visit these places that overlap each other. Places and the functions they perform often seem incompatible. For example, the combination of a post office and a discount store or the merger in one building of a pharmacy and a tobacconist. Moreover, we do not notice how we waste time in this place. Shopping malls are also a system of simultaneous closure and openness. In North America, a format of shopping malls called "malls without walls" is widespread, which postulates a limited concept of a large shopping mall, but without walls that actually limit it. The approach of "protected public space" is also known, which is heterotopic itself. "The word 'protected' designates two characteristics that separate this heterotopian type of space from 'traditional' public space [...] A protected public space is not an open space but it is a public space that has boundaries, an artificial ground area and a roof." (Dehaene & De Caeter, 2008).

Shopping malls are also seen as economic heterotopias, where visitors become participants in economic and political events. Thus, they can be seen as platforms for civic participation, thereby creating urban value (D'Ascenzio, 2018).

So, the mall is a great example of the layering of spaces, which gives us a sense of permissiveness, diversity, freedom of choice, a sense of ownership, but, at the same time, a sense of the artificiality of life.

The second key heterotopia, in our opinion, is the underground (subway, metro). In many large cities, such as London, Tokyo, New York, Paris or Berlin it is a key means of transportation. Only in Ukraine it plays a special role. Every Kyiv resident has experienced the underground and since it is the main type of public transport — everyone has encountered the phenomenon of an immediate Alien in the underground, especially during rush hour.

The presence of the underground is a significant feature of developed technological cities. Although not every city has such a means of transport, it seems that every city, given the opportunities, is moving towards having this means of transport, since it is the fastest and is located mainly underground or on raised platforms in the city. The underground is used for various purposes. The main purpose is to be a means of transport, but it is also a platform for advertising, concerts, cultural events, a place where you can survive the bombing. Due to the war, the underground began to receive more attention. School classes, some activities, performances began to be

moved to the space of the underground. We know that for a long time, the central closed underground station served as an area for concerts or large interviews.

Accordingly, we are talking about different attitudes towards this. What is no less important is that it is a place of constant communication, where you can contact your loved ones when there is no light in the city and mobile communication is jammed. The functions of the metro as a means of transport and a defense and strategic object are usually difficult to combine in one space. The underground, like many architectural structures that have undergone political and aesthetic changes, contains echoes of the past, in our case the Soviet past. The interior decoration of stations that were not renovated at all or were renovated too late have remnants of Soviet styles, for example, the Khreschatyk metro station in the Soviet Empire style (Шинкаренко, 2011). So, the underground is also a temporal structure that has several times in itself. At the same time, it is a closed, delimited, and open system for all passengers, especially during air raids.

In conclusion, shopping malls and the underground are among the most concentrated heterotopias of modernity. On the one hand, there is a lot of discussion around the malls about what impact they have in the urban context without addressing their heterotopicity (although in fact their disputability and contradictions have a heterotopic nature). On the other hand, the underground is a vital heterotopia for Ukrainian society in a state of war.

References

Приходько, В. (2017). Концептуалізація просторового повороту у філософуванні: «структуралістське епохе», «екзистенційна географія», «топографічна методологія». Гуманітарні студії, (29), 123–131.

Foucault, M. (1984). *Des espaces autres*. Architecture, Mouvement, Continuité, (5), 46–49.

Waldenfels, B. (2020). *Topographie des Fremden*. Berlin: Suhrkamp Verlag

Dehaene, M., & De Cauter, L. (Eds.). (2008). *Heterotopia and the City. Public Space in a Postcivil Society*. Routledge: Taylor & Francis Group.

Koolhaas, R. (2002). Junkspace. *October*, 100, 175–190.

Jameson, F. (2003). Future City. *New Left Review*, 21/3, 65–79.

D'Ascenzio, A. (2018). Consumers` Heterotopia. The Development of Participation in the Italian Shopping Centers. *Research in Social Change*, 10(3), 5–22.

Шинкаренко, Д. (2011). Комплекси художнього оформлення деяких станцій Київського метрополітену як показники еволюції української монументалістики 60-80-х рр. XX ст. *Ерделівські читання*, 223–234.

ПРОСТОРОВИЙ ПОВОРОТ У ФІЛОСОФІЇ

Ростислав Чаплінський, аспірант кафедри філософії та політології, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна), <https://orcid.org/0009-0009-3304-2358>, email: chaplynskyu@gmail.com

SPATIAL TURN IN PHILOSOPHY

Rostyslav Chaplinskyi, PhD student of the Department of Philosophy and Politology, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-3304-2358>, email: chaplynskyu@gmail.com

Abstract

The study focuses on the changing foundations of interpreting the space of human lifeworld. It is established that this space constitutes an integrity of physical space, social space, and virtual space. Immanuel Kant's philosophy presents an understanding of physical space, according to which the empirical reality of space is affirmed in relation to external experience, alongside its transcendental ideality. The interpretation of social space takes into account insights from sociology, economics, and phenomenology, allowing it to be defined as a produced and reproduced reality, as well as a topological structure. Due to the influence of globalization processes, Internet technologies, network structures, and virtualization on human existence, another dimension of space has emerged—the space of virtual reality. It is determined that the initial understanding of space as a passive context was replaced by the metaphor of the mirror (Michel Foucault). The achievements of the spatial turn in conceptualizing the problem of space have led to a transition toward transdisciplinary analysis. Through Internet technologies, the metaphor of the mirror has been “translated” into digital form, integrating social space into the virtuosphere. As a result, virtual reality space is interpreted as an example of heterotopia.

Ключові слова: просторовий поворот; віртуальна реальність, гетеротопія, метафора дзеркала, просторове мислення

Keywords: spatial turn; virtual reality; heterotopia; mirror metaphor; spatial thinking

Вступ

Трансформаційні процеси час від часу змінюють буттєвість людини, актуалізуючи при цьому вимогу перегляду засад осмислення її життєсвіту. Історико-філософський аналіз осмислення простору засвідчив таку якісну зміну. Просторові характеристики існування людини в XX–XXI століттях доповнилися ще однією сферою, що пов'язана з Інтернет-технологіями та віртуальною реальністю. Мета

роботи – окреслити специфіку розуміння простору від статичного його розуміння до такого, що переживається, зацентрувавши на здобутках просторового повороту та віртуалізації повсякдення людини.

Методологія

Методологічною основою роботи є загальнонаукові принципи проведення досліджень, зокрема принцип наукової об'єктивності, цілісності та аргументованості. Задля досягнення мети розвідки використовувались загальнонаукові методи аналізу та узагальнення, а також історико-філософської раціональної реконструкції.

Результати

Під впливом ризиків ХХ століття докорінно змінились засади просторової морфології суспільства. Різні інтерпретації простору, що були спродуковані у процесі його осмислення, дозволяють виділити кілька базових просторів, котрі формують життєсвіт сучасної людини. Найперше йдеться про фізичний простір. У його трактуванні засадничими є ідеї Імануеля Канта, відповідно до яких простір: не є емпіричне поняття, виділене з зовнішнього досвіду; є необхідним апіорним уявленням, що лежить в основі всіх зовнішніх споглядань; є не дискурсивним або загальним поняттям про відношення речей узагалі, а чистим спогляданням (Кант, 2000). У кантівському розумінні фізичного простору стверджується емпірична реальність простору у відношенні до зовнішнього досвіду та його трансцендентальна ідеальність. Осмислення наступного простору – соціального – було започатковано Георгом Зіммелем і продовжено у напрацюваннях Макса Вебера, Едмунда Гусерля, Еміля Дюркгейма, Гі Дебора, Вальтера Беньяміна та інших мислителів. Узагальнюючи їх напрацювання, зауважимо, що соціальний простір тлумачиться як вироблена й відтворювана реальність; він розуміється не за аналогією із фізичним простором, а в якості топологічної структури. Проте накопичених знань про простір виявилось недостатньо, щоб подолати ризики, зумовлені впливом глобалізаційних процесів, Інтернет-технологій, мережових структур, віртуалізації на буттєвість людини. Відтак, полісемія простору сучасної людини зумовлює зміну його превалюючої характеристики, адже нею стає те, що він переживається.

Інтелектуальний рух 1980-тих років отримав назву просторового повороту, тобто ним засвідчено зміну поглядів і парадигм у гуманітаристиці. Завдяки цьому дослідження проблеми простору набули трансдисциплінарного характеру, збагатившись новими поняттями: “топофолія”, “топоаналіз”, “гетеротопія”, “ландшафтний світ філософії”, “топология думки” тощо. Така зміна координат мислення щодо простору зумовила те, що *“буття постає одночасно соціально-, просторово-, часово-орієнтованою організацією, розгорнутою в певному історико-*

географічному континуум” (Бродецька, 2023, с. 8). Початкове розуміння простору як пасивного контексту, умови заднього плану чи просто дзеркала (Еміль Дюркгейм) було витіснене метафорою дзеркала як досвіду між утопією й гетеротопією, як з’єднання простору з его (Мішель Фуко). Інтернет, який всюди й ніде, суттєво змінив якість існування людини, а метафору дзеркала “переклав” цифрою, ввівши у віртосферу соціальний простір, який відтепер опосередкований символічною реальністю віртуального комп’ютерного дискурсу. Як наслідок простір віртуальної реальності тлумачиться як приклад гетеротопії (Мішель Фуко), тобто “інакший” простір, світ всередині світу. При цьому в ньому віртуалізуються гетеротопії соціального простору (музей, театр, бібліотека, лікарня та інші). Таким чином, завдяки просторовому повороту сформувалось просторове мислення, що становить альтернативу часовому мисленню.

Бібліографія

Бродецька Ю. Просторовий поворот: хронотопність буття. *Δόξα/Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2023. Вип. 2(40): Креативні технології та сучасна картина світу, С. 6–14.

Кант І. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.

References

Brodetska, Yu. (2023). Spatial Turning: Chronotopicity of Being. *Δόξα/ Doxa. Collected Scientific Articles on Philosophy and Philology. Issue 2(40): Creative Technologies and the Current Worldview*, 6–14.

Kant, I. (2000). The Critique of Pure Reason. Kyiv : Univers.

DISABILITY STUDIES: MOVING FROM A SOCIAL MODEL TO A POSTPHENOMENOLOGICAL FRAMEWORK

Denys Chernetskyi, PhD student, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-2527-6698>, email: mithim7@gmail.com

Keywords: disability, medical model of disability, social model of disability, corporeality, postphenomenology

Introduction

The study of the phenomenon of disability in Ukraine cannot be framed exclusively within the boundaries of medical or social models of disability. Even if it is about improving the social model through criticism of the medical one. This is due to the fact that many of those who currently live in Ukraine are in a situation of constant pain and feel responsible for the future.

Therefore, there are increasingly frequent thoughts about abandoning the principle of "recovery back better" (a fair question is whether this movement back is possible at all).

We are entering a completely new reality, with new questions and challenges. Are we as a society able to meet the needs of people with disabilities in the war and post-war period? Will increasing the capacity of social institutions be enough? I believe that it is time to change the discussion in favor of asking about disability as a life-world basis for rethinking the conceptualization of corporeality.

Methodology

Research on the social model of disability in recent decades has increasingly raised the question that the construction of any model leads to a loss of focus on the body itself. For example, one of the most famous researchers of disability studies and the initial creators of the theoretical basis of the social model, Tobin Siebers, criticizes the model (both the social model and such a framing in general) for the consistent objectification of people with disabilities, inscribing them as objects in a lifeless, impersonal environment (Siebers, 2019, 47).

Siebers' questioning of disability in his recent works moves disability studies from analytical and general social research to a clear postphenomenological framework.

By postphenomenology I mean phenomenological (in particular, Don Ihde's postphenomenology) projects of the second half of the XX century that use other methodological frameworks (structuralism, poststructuralism, hermeneutics, and pragmatism) or rethink the fields and means of phenomenological research with a focus on the issue of corporeality and the understanding of the Other. The main advantage of postphenomenological

research is its openness to involving other philosophical methodologies and fields of research (Ihde, 2009).

In this context, unlike classical phenomenology, where the issue of disability is understood through normative framework of the "mature healthy white cisgender man" and is seen as a negative phenomenon of this framework, postphenomenological research opens up the possibility of looking at disability as a unique situation of corporeality.

Results

Currently, in the context of disability studies, two main models of disability are usually considered: medical and social. In my review article on the foundations of the development of a new post-phenomenological study of disability, I address the criticism of the medical and social models as essentially similar constructs: in both cases, it's about ignoring the unique embodied reality of people with disabilities (Chernetskyi, 2024, 88-89). If the medical model looks at disability as a characteristic of the "brokenness" of a human being (with a focus on the human body as an object), the social model looks at the brokenness and inadequacy of the environment, forgetting about disability in general. As Siebers rightly notes, in this logic "disabled people are identified by their inability to fit into the environment".

Siebers is an interesting figure in the context of disability studies. Thanks to him, the social model acquires its key heuristic significance in the social sciences. Therefore, it's important to note on his example how the in-depth study of disability within the framework of the social model fails and begins to move in the direction of the philosophy of corporeality and postphenomenology.

I see this convergence with postphenomenology in 3 main points (I will try to put these points on the basis of the postphenomenological framework below):

- 1) the body and environment are seen as mutually transformative;
- 2) disabled people embody knowledge of the environment;
- 3) disabled people identify themselves and others as disabled, not based on mental and physical difference, or environmental incapacity, but based on the possession and use of embodied knowledge (Siebers, 2019, 39).

My main focus here is not to criticize the epistemological program of embodied mind (or extended mind) that Siebers develops in his article, or to analyze the adequacy of the use of the aforementioned concepts in a post-phenomenological framework. It's clear that the researcher is part of the analytical tradition in the social sciences and reflects the usual oppositions of mind and body, cultural and natural, subject and object, etc.

Instead, I want to draw attention to the problems that Siebers raises, which are essentially postphenomenological. First, it is the question of the connection between the body, corporeality and the lifeworld - their interdependence and reflection in dynamics and movement. The starting

point of the personal situation, including in the context of disability research, is corporeality.

Second, it is the embodied experience of the world, which Siebers, in a way that is usual for the analytical tradition, presents as knowledge. The main emphasis here is that the experience of disability, through the understanding of corporeality, appears as a trace (to use Bruno Latour's term) of corporeality in general.

And thirdly, it's the embodied experience, as well as corporeality itself, that is the point of understanding disability. We don't divide the world into mental or physical factors, we don't try to look for natural and cultural aspects in the life of a person with a disability - but focus precisely on their experience. This is where, in my opinion, the postphenomenological framework of disability studies manifests itself - in the final access to corporeality. And then the question of the Other, the question of the role of technology in embodied situations of people with disabilities, will be posed comprehensively and person-oriented.

References

Siebers, T. (2019). Returning the social to the social model. The matter of disability: Materiality, biopolitics, crip affect (c. 39–47). Michigan: University of Michigan Press.

Ihde, D. (2009). Postphenomenology and technoscience: The Peking university lectures. Albany: SUNY Press.

Chernetskyi, D. (2024). Sotsialna ta medychna modeli invalidnosti: Poshuk pidvalyn postfenomenolohichnoho doslidzhennya. Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, 40(2), 86–92.

ВЛАСТИВОСТІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Дмитро Гальчинський, аспірант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-7847-8352>, email: d.galchynskyi@gmail.com

PROPERTIES OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Dmytro Galchynskyi, PhD student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-7847-8352>, email: d.galchynskyi@gmail.com

Abstract

The main purpose of this paper is to investigate the properties of knowledge proposed by Timothy Williamson in his work "Knowledge and its Limits" (Williamson 2000) and the article "Acting on Knowledge", namely fragility, fragmentation, strength and flexibility. Their relationship / opposition / interaction will also be explored. The task is to study the transition of knowledge from the state of "new" to the state of "thorough" in the process of studying a process/phenomenon, and the inherent properties of these states. The following methods were used: analysis and comparison when reading texts, their ideas and comparing texts with each other; synthesis and analogy to formulate a hypothesis about the transitional states of knowledge and their inherent properties; thought experiment to build a model of "new knowledge" and bring it to the state of "solid knowledge". The result of the study is as follows Knowledge can have two opposite states: new knowledge and solid knowledge. Each of these states is characterised by opposite properties: fragmentation - integrity, fragility - strength, flexibility - stability, which determine different contextual aspects of knowledge. In the process of scientific research, different contents are acquired, information "passes" to the state of in-depth knowledge; the properties of the contents change.

Ключові слова: знання, крихкість, гнучкість, стійкість, діяльність, ґрунтовність.

Keywords: knowledge, fragility, flexibility, resilience, acting, robuste.

Вступ

Особливий інтерес сьогодні викликають запропоновані Тімоті Вільямсом (**Timothy Williamson**) в роботі "Знання та його межі" (**Williamson 2000**) властивості (якості) наукового знання. За словами автора, для наукового знання притаманні такі властивості, як: крихкість (**fragility**), фрагментарність (**fragmentation**), міцність / сила (**strength**), та гнучкість (**flexibility**). Крихкість протиставляється міцності (силі) та визначає ступінь доказовості (обґрунтування) знання, ступінь його дослідженості та розуміння; фрагментарність позначає ступінь повноти

знання та його змістовність; гнучкість визначає ступінь того, до якого моменту знання залишає власний зміст, а коли стає “іншим” знанням. Також автор приділяє увагу тому, коли і як (завдяки чому) певний зміст набуває статус знання, “нового” або обґрунтованого та, відповідно, зазначені властивості.

Методологія

Використані наступні методи: *аналізу і порівняння* при ознайомленні з текстами, їх ідеями та порівнянні текстів між собою; *синтезу і аналогії* для формулювання гіпотези про перехідні стани знання та притаманні їм властивості; *мисленевий експеримент* для побудови моделі “нового знання” та приведення її до стану “стійкого знання”.

Результати

У процесі дослідження проблематики, піднятої автором, та на підставі ідей і концепцій у його роботах, мною була сформована теорія про перехід наукового знання від одного стану до іншого протягом його (знання) дослідження, наповнення та перевірки. Для наочності та зручності була сформована схема де полюсами взяті 2 протилежних стани знання, а саме: нове знання та ґрунтовне (**robuste**) (підтвердження / стале). Такий розподіл дає змогу пов'язати стани з відповідними їм властивостями, що озвучуються Тімоті Вільямсом, та доповнити їх властивостями, що можуть виявитися протилежними.

Так, для нового знання (гіпотези) будуть притаманні наступні властивості: фрагментованість, крихкість та гнучкість, а досліджене та підтверджене знання, що було чітко сформоване та описане (закон), буде мати протилежні властивості: цілісність (**integrity**), міцність / сила та стійкість (**stability**).

Такий перехід від одного стану до іншого обумовлено тим, що при формуванні нового знання (гіпотези) ми ще не володіємо повним розумінням процесу чи явища та можемо описати лише ті його аспекти, які отримано методом спостереження або гіпотезування, це і є властивість **фрагментованість**. Також, таке знання буде “крихким”, оскільки в процесі подальшого дослідження проблематики або явища може бути отримана інформація чи знання, що частково або повністю

спростовують нашу гіпотезу. Проте важливо зауважити, що таке знання володіє властивістю яку Тімоті Вільямс називає **гнучкість** - це здатність знання змінюватися та підлаштовуватися (формуватися) в залежності від того, яку інформацію / дані ми будемо отримувати в процесі дослідження чи / та експериментів. Також гнучкість є показником того, до якої міри наше знання (гіпотеза) буде залишатися собою і не буде втрачати свої ключові аспекти, та коли воно за своїм змістом стане вже іншим знанням (гіпотезою).

На противагу попереднім властивостям, що притаманні для нового знання, ґрунтовне знання (закон) володіє наступними: цілісністю, міцністю (силою) та стійкістю. **Цілісність** описує ступінь дослідженості та повноти інформації якою ми володіємо стосовно нашого знання. Ця властивість знання чітко простежується на прикладі досліджень фізичних явищ, коли проводяться спостереження, експерименти та аналіз отриманої інформації для заповнення інформаційних пробілів, дослідження причинно - наслідкових зв'язків, відстеження залежностей і закономірностей та інше. **Міцність / сила** наукового знання описує ступінь того, наскільки воно повне та стійке до результатів досліджень, що протирічать або суперечать йому. На противагу гнучкості ґрунтовне знання має властивість **стійкості** - властивістю знання (в даному прикладі закону) залишатися собою в різних контекстах та умовах наукових досліджень. Виключенням можуть виступати приклади ґрунтового знання, що буде притаманним для певних метрик та методик дослідження навколишнього світу.

Такий підхід до станів та властивостей знання може мати цікаве застосування для філософського знання, рефлексій про мисленнєві експерименти. Адже у процесі філософських, соціальних та гуманітарних досліджень часто формуються гіпотези, що пізніше претендують на статус знань (навіть законів). Методологія таких досліджень часто виявляється прикладною, застосовною.

Знання може мати два протилежних стани: бути новим знанням та бути ґрунтовним знанням. Для кожного з цих станів притаманні протилежні властивості: фрагментованість (fragmentation) - цілісність (integrity), крихкість (fragility) - міцність / сила (strength), гнучкість (flexibility) - стійкість (stability), що визначають різні контекстні аспекти знання. В процесі наукових розвідок набуваються різноманітні змісти, інформація "переходить" в статус ґрунтового (robuste) знання; властивості змісту змінюються.

Бібліографія

Williamson, Timothy. Acting on Knowledge. In J. Adam Carter, Emma C. Gordon & Benjamin W. Jarvis (eds.), Knowledge First: Approaches in Epistemology and Mind. Oxford: Oxford University Press. 2017. - 163-181 p. (ISBN 9780198716310)

Williamson, Timothy. Knowledge and its Limits. Oxford, GB: Oxford University Press. 2000. (ISBN: 9780191598678)

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯВИЩА ПРОПАГАНДИ В ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Олександр Герасименко, молодший науковий співробітник ІПіЕНД
ім. І.Ф. Кураса, (м.Київ, Україна), <https://orcid.org/0000-0002-2164-8338>,
email: sashkag1998@gmail.com

Ключові слова: пропаганда, філософські засади пропаганди,
Давня Греція, античність, Піфагор.

PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF PROPAGANDA IN ANCIENT GREECE

Oleksandr Herasymenko, Junior Research Fellow, I.F. Kuras Institute
of Information and Communication Technology, (Kyiv, Ukraine),
<https://orcid.org/0000-0002-2164-8338>, email: sashkag1998@gmail.com

Keywords: propaganda, philosophical principles of propaganda, Ancient
Greece, antiquity, Pythagoras.

Вступ

Дослідження пропаганди прийнято здійснювати крізь призму досвіду 20-го століття, де вона слугувала інструментом поширення антигуманних ідей нацизму і комунізму. Однак, сутність явища пропаганди лежить поза межами будь-яких ідеологій чи політичних режимів.

Використання пропаганди прослідковується в усі часи існування людства через спроби одних людей чи груп навіювати певні погляди, ідеї чи норми поведінки іншим. Пропаганда не може існувати сама по собі. Ключовим елементом її дієвості і ефективності виступають канали комунікації і засоби поширення інформації.

В даній роботі розглядаються основні форми пропаганди у Давній Греції, а також трансформація поглядів і уявлень про це явище у Давньому світі.

Методологія

Основними методологічними аспектами даного дослідження є наступні:

- цивілізаційний: дослідження появи нових форм людських спільнот, які сприяють цивілізаційному розвитку людства і породжують нові суспільно-політичні явища.
- інформаційно-комунікаційний: аналіз засобів збереження, відтворення і передачі інформації, що уможливлюють розповсюдження повідомлень пропагандистського змісту.
- психо-соціальний: дослідження пропаганди в якості засобу впливу на масову свідомість з відповідними закономірностями і

законами її застосування, і зворотньої реакції об'єктів впливу (Munitions of the Mind, 2003).

Результати

Основоположним елементом давньогрецької пропаганди можна вважати поділ на греків та не-греків. Ключовим фактором базового поділу на свій-чужий виступала мова (не греки – варвари). Відповідно, така сегрегація впливала на формування суспільних норм і ставлення до чужинців, що лягло в основу подальшого формування практик пропагандистської діяльності (Propaganda Through the Ages, 2020).

Якісним переходом від трансцендентної до імманентної природи пропаганди, на думку Ф. Тейлора є поступова зміна масової суспільної свідомості з теологічної на світську. Саме поява світської влади, а також інституту жерців відіграла ключову роль у появі практик пропаганди у давні часи (Munitions of the Mind, 2003).

Першими формами масової пропаганди у давні часи можна вважати архітектурні споруди Давнього Єгипту. Увіковічення постатей фараонів у вигляді сфінксів, статуй, гробниць слугувало символічним закріпленням приналежності людей до однієї культури, спільноти, традиції і культури мислення. Поділ на 'свій-чужий' відбувався на основі прийняття чи заперечення особистої приналежності до суспільства яке поділяє значимість і цінність даних символів. Інститут жерців не був нічим іншим як експлуатацією масової свідомості через викривлення релігійних вірувань, але не пропагандою (Propaganda Through the Ages, 2020).

Заклик людей до війни не є сам по собі виявленням пропагандистського впливу. Важливим у цьому відношенні складником, на думку Ф. Тейлора є "філософська основа" пропагандистського впливу, тобто "здатність комплексно застосовувати, оцінювати вплив та робити висновки з наслідків використання пропаганди, а також вписувати її у суспільно-значущий контекст з урахуванням культури, традицій, звичаїв та вірувань даного суспільства". Найбільш досконалим прикладом тако пропаганди є саме Давня Греція (Munitions of the Mind, 2003).

Культура та традиція війни пронизувала всю історію існування Грецької цивілізації. Найперша згадка про засоби масового переконання - міф про Троянського Коня. Даний міф тривалий час використовувався у народному епосі для підтримання слави грецьких воїнів і возвеличення перемоги греків у Троянській війні. Практично ж, класичні греки більш пізнього періоду вважали, що Іліада є фактичним описом їх ранньої історії (Propaganda Through the Ages, 2020).

Структуроване зовнішнє та внутрішнє суспільно-політичне середовище Давньої Греції породжувало конкуренцію як всередині суспільства (що було основою внутрішньої боротьби за владу), так і між полісами. В основу «внутрішньодержавної» пропаганди лягла

монументальна архітектура, поезія, образотворче мистецтво, витвори якого слугували символічним підкріпленням могутності держави (Propaganda Through the Ages, 2020).

Всередині ж кожного полісу існували свої Боги, вірування та культи. Війна була періодичним і сезонним заняттям. Тому, поліси, радше, мали спільні риси, аніж були єдиною злагодженою системою [Munitions of the Mind, 2003].

Найбільш потужною була боротьба між двома найбільшими полісами - Афінами і Спартою (5 Pieces of Propaganda, 2023). Пропагандистські елементи в Афінах уособлювались в мистецтві і творчості. Скульптури почали набувати більш чітких та витончених рис. Плутарх описував події, коли афінський правитель Перікл цілеспрямовано спонсорував виготовлення статуй власної персони для набуття популярності серед населення, навіть за рахунок державних коштів (Munitions of the Mind, 2003).

Відомим неоднозначним пропагандистським сюжетом Афін є також міф про Ахілла та Петніселею. Існує декілька варіантів символічного значення їхнього поєдинку для грецького суспільства. Зображення на стіні в Храмі Аполона в Бассах і зображення на амфорі в Британському музеї оцінюються за своїм символічним значенням майже протилежно. В першому випадку демонструється значення саме людських почуттів (Петніселея просить Ахілла про співчуття) і апеляція до загальнолюдських чеснот. В той же час, та сама сцена на амфорі виглядає як холоднокрівна і жорстока розправа Ахілла над Петніселеєю, що слугує уособленням військової міці Афін і приборканням будь-якої агресії проти цієї держави. Зміст і сутність даної сцени зазнала декількох інтерпретацій протягом лише ста років (Art as Propaganda, 2016).

У Давній Спарті військове мистецтво викладалось і засвоювалось громадянами з дитинства не було основною задачею пропаганди. Фокус пропагандистського впливу змістився на підвищення морально-психологічного та громадянського духу (Tyrtaeus and the art, 1976).

Тіртеї започаткував новий жанр військових елегій - ембагерії. Їхній зміст і посыл був зосереджений на укріпленні військових та войовничих традицій у громадян. Основним предметом пропагандистського впливу творів Тіртея було укріплення спартанців у їхній військовій звичаї; обґрунтування захисту держави як найбільшої цінності; застереження інших держав від ймовірної військової агресії проти Спарти (Tyrtaeus, 9 d. : the role, 1983).

В Афінах пропаганда використовувалась як політична та дипломатична технологія, що мала на меті спрямування суспільних настроїв на користь чи проти когось; інтерпретація історичних подій і їх узгодження з зовнішньополітичним іміджем держави; легітимація влади; героїзації історичних постатей та здобутків. У Спарті - для підвищення рівня громадського та військово-політичного виховання громадян; забезпечення основ державної безпеки; для стримування і

попередження зовнішньої агресії; для формування суспільно-політичних звичаїв та традицій (Tyrtaeus, 9 d. : the role, 1983).

В 480 р до н.е. в період Грецько кампанії царя Дарія та його сина Ксеркса, грецькі міста терпіли поразки. Відомий грецький воєначальник Фемістокл вдався до цілеспрямованої дезінформаційної акції проти Ксеркса. Після чисельних перемог на суходолі, персидський цар був впевнений що його підтримають підкорені грецькі міста. Однак, Фемістокл через власні канали передавав Ксерксу низку повідомлень в яких йшлося про ненадійність грецьких воїнів, а також повстанські настрої місцевого населення у Агросі, Фессалії та Фівах. В результаті, Ксеркс вирішив не залучати дані війська до битв, що суттєво зменшило чисельну перевагу його війська над греками.

Перед битвою при Саламіні, Фемістокл, розуміючи що на суходолі в них немає шансів змагатись з персами (як це показала битва при Фермопілах), розгорнув дезінформаційну кампанію, головною ідеєю якої було переконати Ксеркса, що після захоплення Афін грецькі війська збираються тікати. В результаті, перси відправили половину свого флоту на перехоплення греків. Фемістокл, натомість, використавши тактичні прийоми, захопив перський флот зненацька і здобув одну з найвидатніших військових перемог всіх часів (Propaganda Through the Ages, 2020).

Основною причиною успішності даної пропагандистської кампанії греків проти персів було використання інформації, близької до правди. Сучасні засоби пропаганди найчастіше вдаються не до генерації неправдивих повідомлень, а до інтерпретації чи викривлення загальновідомих фактів і використання гібридних форм переконання. Це саме було застосовано Фемістоклом. За цим самим принципом діє і сучасна пропаганда, яку можна визначити як "комплекс заходів інформаційно-психологічного впливу, спрямований на видозміну поведінки, мислення та уподобань об'єкта впливу на користь суб'єкта впливу" (Munitions of the Mind, 2003).

Яскравим прикладом свідомого цілеспрямованого пропагандистського впливу на «зовнішню аудиторію» з благою метою можна вважати Піфагорійську школу в м. Кротон (Turenko, Was Pythagoras..., 2022).

Як зазначає В. Туренко, школа Піфагора в м. Кротон «...стала не просто філософською, а й такою, що здійснювала політичний вплив на життя цього міста». Кротон за 10 років до цього потерпів військову поразку від локрійців. Морально-психологічний дух та соціальний добробут були на низькому рівні. Піфагор вдався до здійснення «систематичного і цілеспрямованого впливу на масову свідомість і психіку місцевого населення з метою зміни їхньої поведінки і навіювання бажаних ідей» (Turenko, Was Pythagoras..., 2022).

Він наголошував на важливості морально-етичного виховання громадян. Для Піфагора «...Передумовою суспільної та державної організації є етика... і (від авт.) ... дружнє ставлення всіх до всіх».

Головною порадою правлячому класу Кротона стало відновлення Аполонійської традиції і зведення святилища, присвяченого дев'яти його музам, про що він говорив у своїй «Промові Піфагора перед жителями Кротону» (Zubkova, Pythagoras school..., 2022).

Наслідком діяльності Піфагора зі здійснення пропагандистського впливу на жителів Кротона стала перемога у війні проти міста Сібаріса десять років потому (приблизно 510 р. до н.е.). Також, окремі послідовники Піфагора увійшли до органів влади міста. На думку В. Туренка (Turenko, Was Pythagoras..., 2022), така діяльність Піфагора не мала на меті реформування місцевого суспільно-політичного ладу чи будь-яких владних амбіцій. «Це схоже на ентузіазм з приводу певних суспільних ідей та ідеалів». Філософ сповідував певні світоглядні переконання які артикулював у форматі філософської школи. Тому, приклад Піфагора можна розглядати також в якості підтвердження тези Ф. Тейлора про «філософську основу» пропаганди як визначальну рису розуміння її природи (Munitions of the Mind, 2003).

Бібліографія

Butt, M. (2023). *5 pieces of propaganda from the ancient world*. The Collector. <https://www.thecollector.com/propaganda-ancient-world/> [In English]

Huzen, K. B. (2020). *Propaganda through the ages*. Middleton Grange College. https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/11848_Chapter2.pdf [In English]

Lamb, J. M. (2016). *Art as propaganda in ancient Greece: The feeding of the Greek soldier's ego*. Hollins University. [In English] (посилання не вказане повністю — якщо є, можеш додати)

Shey, H. J. (1976). Tyrtæus and the art of propaganda. *Arethusa*, 9(1), 85–96. The Johns Hopkins University Press. <https://www.jstor.org/stable/26306638> [In English]

Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the mind: A history of propaganda* (3rd ed.). Manchester University Press. <https://books.google.com/books?id=xxx> (посилання потрібно уточнити) [In English]

Tarkow, T. A. (1983). Tyrtæus, 9 D.: The role of poetry in the new Sparta. *L'Antiquité Classique*, 52, 75–85. <https://www.jstor.org/stable/41659746> [In English]

Turenko, V. E. (2022). Чи був Піфагор політиком? (історико-філософська спроба переосмислення). *Політологічний вісник*, (88), 149–160. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.88.149-160> [In Ukrainian]

Zubkova, A. (2022). Школа Піфагора в Кротоні. *New Atlanteans*, 9–16. <https://irby-center.org> (посилання потребує уточнення) [In Ukrainian]

ФІЛОСОФІЯ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ МІЖ ІНФОРМАЦІЙНОЮ АВТОНОМІЄЮ І КОНТРОЛЕМ

Валерія Кальченко, студент, Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, Україна

Ключові слова: *масова комунікація, соціальна самоорганізація, інформаційна автономія, інформаційний контроль, філософія комунікації, соціальна філософія.*

PHILOSOPHY OF MASS COMMUNICATION: SOCIAL SELF- ORGANIZATION BETWEEN INFORMATIONAL AUTONOMY AND CONTROL

Valeriia Kalchenko, student, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, Ukraine

Keywords: *mass communication, social self-organization, information autonomy, information control, philosophy of communication, social philosophy*

Вступ

Актуальність теми дослідження зумовлена глибокими змінами в комунікативній природі сучасного суспільства. Масова комунікація більше не виконує лише інформаційну чи репрезентативну функцію — вона стала структурним чинником соціальної динаміки. На тлі глобальної взаємозалежності та кризи інституцій класичного соціального управління, питання про те, як комунікативна взаємодія сприяє або, навпаки, перешкоджає самоорганізації суспільства, набуває ключового значення для філософського осмислення сучасності. Особливу увагу привертає суперечність між потенціалом горизонтальних зв'язків, що активізують громадянське суспільство, і тенденцією до централізованого контролю над інформаційними потоками. Ця суперечність проявляється в амбівалентності масової комунікації, яка здатна виступати як простір самоорганізації, так і як інструмент інформаційного домінування. Метою дослідження є філософський аналіз масової комунікації як чинника соціальної самоорганізації в межах сучасного інформаційного суспільства.

Методологія

Методологічну основу дослідження становить поєднання діяльнісного підходу в межах соціальної філософії та концептуальних принципів нелінійного мислення. Це дозволяє розглядати масову комунікацію не лише як потік повідомлень, а як соціально значущий механізм, що опосередковує колективну дію, забезпечує структурну

адаптацію суспільства до змін і бере участь у формуванні публічних смислів. Такий підхід акцентує на філософській природі соціальної самоорганізації — як процесу, що виникає з комунікативної взаємодії, а не нав'язується зовнішньо. У цьому контексті важливою є також ідея інформаційної автономії, яка протистоїть централізованим механізмам інформаційного контролю. Саме баланс між спонтанністю соціальної взаємодії та структурною інституціоналізацією комунікаційної влади є предметом філософського аналізу.

Теоретичну базу складають ідеї соціальної філософії комунікації (Ю. Габермас, Ч. Кулі, Дж. Мід), критичних досліджень масової культури (Г. Шиллер, Т. Адорно, Г. Маркузе), а також концепції мережевої взаємодії (М. Кастельс). Частково використано положення з теорії самоорганізації (Н. Вінер, І. Пригожин, Г. Хакен), однак у межах філософської аналітики, а не прикладної кібернетики.

Результати

Аналіз філософських підходів до масової комунікації дозволяє розкрити її амбівалентну природу: як простору горизонтальної взаємодії, що підтримує соціальну самоорганізацію, і водночас як інструменту централізованого інформаційного контролю. Масова комунікація відіграє ключову роль у процесах артикуляції суспільних смислів, водночас формуючи межі допустимого в публічному просторі.

Дослідження показує, що в умовах сучасного інформаційного суспільства саме через медіа відбувається конкурентна боротьба між різними суб'єктами впливу за формування норм, пріоритетів і колективної уяви. Теоретичний синтез концепцій Ю. Габермаса (ідея публічної сфери як простору раціонального обговорення), Т. Адорно і Г. Шиллера (критика масової культури як засобу ідеологічного впливу), а також М. Кастельса (розуміння мережевої комунікації як нової структури соціального впливу) дозволяє встановити: масова комунікація є не лише інструментом передачі повідомлень, а ключовим фактором конструювання публічності та суспільного смислу. Поява горизонтальних медіа-мереж — соціальних платформ, громадських медіа-ініціатив і неформальних каналів — створює умови для реалізації інформаційної автономії, яка, у свою чергу, може забезпечити передумови для формування неієрархічних моделей комунікації та колективного осмислення соціальної реальності.

Це підтверджується прикладами з сучасного цифрового середовища: ініціативи громадянського моніторингу, незалежні медіа, цифрові кампанії солідарності під час криз (зокрема, воєнних чи екологічних) функціонують як простори контр-дискурсу. Вони не лише репрезентують альтернативні точки зору, але й мобілізують горизонтальні форми соціальної дії.

У той самий час зростає ризик підміни публічного обговорення технологіями управління увагою та алгоритмічного контролю, що

нівелює потенціал автономного смислотворення. Інформаційний контроль проявляється через пріоритизацію вигідних наративів, алгоритмічне ранжування інформації, маргіналізацію альтернативних джерел та підпорядкування комунікативного простору інтересам влади або капіталу. Прикладом цього є пріоритет комерційних чи політично чутливих наративів у стрічках новин платформ із алгоритмічним сортуванням, що звужує поле для критичного мислення і громадського контролю. У цьому контексті соціальна самоорганізація набуває характеру боротьби за інтерпретацію, а медіа постають як платформи символічної конкуренції, а не лише як засоби передачі інформації.

Філософський аналіз масової комунікації дозволяє підсумувати, що вона бере участь у закріпленні або трансформації соціально значущих смислів, що виявляється у конфігурації публічного простору. Форми масової комунікації створюють можливість для розвитку горизонтальних ініціатив, тоді як інформаційний контроль, навпаки, обмежує автономне смислотворення, впливаючи на публічну артикуляцію ідей шляхом зміщення акцентів на вигідні наративи, домінування технічних механізмів ранжування та зниження видимості критичних або маргінальних голосів. Змістовна напруга між самоорганізацією та контролем залишається ключовим предметом філософського осмислення сучасної комунікаційної ситуації.

Література

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments* (E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). MIT Press.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). University of Chicago Press.
- Schiller, H. I. (1991). *Culture, Inc.: The corporate takeover of public expression*. Oxford University Press.
- Wiener, N. (1954). *The human use of human beings: Cybernetics and society* (2nd ed.). Houghton Mifflin.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*. Bantam Books.

СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА МІСЦЕ ЛЮДИНИ В НІЙ

Михайло Калганов, аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-9688-8064>, email: m.kalganoff@gmail.com

THE STRUCTURE OF THE INFORMATION SPHERE AND THE MAN PLACE IN IT

Mykhailo Kalganov, PhD Student of Theoretical and Practical Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9688-8064>, email: m.kalganoff@gmail.com

Abstract

In the context of growing information and communication interactions and the rapid development of digital technologies, an important question arises about the future of the information sphere and the role of a man in it. That is why the purpose of this study is to reveal the structure of the modern information sphere and identify the place of a man in it. The solution of this problem was facilitated by the use of a number of scientific methods, in particular, empirical, analytical and philosophical. The information sphere today has such components as information and communication technologies (among the advanced ones, AI and automation), communication channels (messengers, social networks, social platforms, etc.), messages (information and data), addressee and addressee (man, society). The place of a man in this system remains leading as long as he sets tasks and controls their implementation. Social networks and messaging apps have become essential tools for communication, personal development, and professional advancement. Artificial intelligence (AI) enables machines to perform cognitive functions that are traditionally associated with human intelligence, such as problem-solving, pattern recognition, and decision-making. By doing repeated activities precisely, lowering human error, and boosting production, automation, on the other hand, improves efficiency. Ethical issues and striking a balance between human values and technical advancement are still crucial, nevertheless.

Ключові слова: інформаційна сфера, людина, соціальні мережі, додатки для обміну повідомленнями, штучний інтелект, автоматизація, машинне навчання, розвиток ІКТ, цифрова комунікація.

Keywords: information sphere, man, social networks, messaging applications, artificial intelligence, automation, machine learning, ICT development, digital communication.

Вступ

Сьогодні інформаційна сфера відіграє ключову роль у суспільстві, оскільки її вплив простягається на багато аспектів нашого життя. Необхідно враховувати той факт, що вона забезпечує не лише передачу знань, але й сприяє значному розвитку науки, культури та технологій. Інформаційна сфера дозволяє нам бути не тільки свідомими громадянами, але і активними учасниками процесів, що відбуваються у нашому суспільстві. Окрім цього, вона прямо впливає на економіку, забезпечуючи швидке розв'язання проблем і підвищення ефективності виробництва. Інформаційна сфера є своєрідною опорою для підприємств, що можуть розраховувати на неї для отримання актуальної та важливої інформації, яка допомагатиме їм у прийнятті рішень. Також інформаційна сфера є необхідною для розвитку демократії та підвищення свідомості громадян. Саме через неї громадяни отримують можливість бути освіченими та самосвідомими, активно включатися у суспільні процеси та використовувати свій голос для досягнення змін. Таким чином, інформаційна сфера, завдяки своїм багатогранним функціям та впливу, має величезне значення у розвитку суспільства. Вона стає мостом між людьми, знаннями і можливостями, дозволяючи нам рухатися вперед до нових інтелектуальних та економічних вершин. Не можна переоцінити важливість інформаційної сфери у формуванні сучасного суспільства та нашого інтелектуального розвитку.

Методологія

Методи дослідження є різноманітними, включаючи емпіричні, аналітичні та філософські підходи. Емпіричний метод дозволяє нам спостерігати та вимірювати явища. На противагу цьому, аналітичний процес забезпечує логічну оцінку даних і розуміння того, як були зроблені висновки. Філософські підходи можуть забезпечити більш цілісне розуміння явища, дозволяючи вивчити наслідки різних теорій і гіпотез. Для досягнення мети даного дослідження – з'ясування структури сучасної інформаційної сфери та місця людини в ній - необхідне поєднання кількох вище зазначених методів. Зрештою, це дослідження демонструє необхідність міждисциплінарного підходу для отримання більш цілісного розуміння досліджуваної теми.

Результати

Багато людей повсякденно використовують соціальні мережі та месенджери через безліч можливостей, які вони пропонують. Ви не тільки можете зустрітися зі старими друзями та поспілкуватися з колегами та родиною, але також - відкрити багато нових можливостей для особистого та професійного розвитку. Соціальні мережі не тільки

дозволяють людям ділитися фотографіями та новинами, але й дозволяють їм дізнаватися більше про нові сфери інтересів. Вони створюють унікальний простір, де кожен може поділитися своїми творчими досягненнями та світоглядом (Stieglitz, 2018). Вірші, музикальні тексти та фотографії поширюються в Інтернеті, впливаючи на настрій і натхнення людей. Не можна забувати про роль інфлюенсерів, які стали справжніми зірками та мають шанувальників по всьому світу завдяки соціальним мережам. Бізнесмени також використовують соціальні мережі, щоб рекламувати свою компанію та залучати нових клієнтів. Це чудовий інструмент для привернення уваги та підвищення обізнаності про вашу роботу. З іншого боку, такі месенджери, як WhatsApp, Viber, Telegram тощо вважаються найкращими засобами спілкування в режимі реального часу. Завдяки їм ми можемо залишатися на зв'язку з ким завгодно в будь-якій точці світу, незалежно від різниці в часових поясах. Такі месенджери мають багато корисних функцій, які роблять спілкування максимально зручним і швидким. У діловому світі, де кожна секунда на рахунок, такі месенджери допомагають швидко й ефективно обмінюватися інформацією та отримувати роз'яснення в режимі реального часу. Соціальні мережі та месенджери не лише розширюють можливості спілкування, а й впливають на формування ділових та особистих стосунків. Вони стають невід'ємною частиною нашого повсякденного життя та допомагають нам налагодити зв'язок один з одним.

Основними напрямками розвитку інформаційно-комунікаційних технологій є автоматизація процесів і штучний інтелект (ШІ). ШІ включає в себе створення систем, які можуть імітувати інтелектуальну діяльність, приймати рішення та виконувати завдання, які раніше були можливі лише для людей. Використання комп'ютерних програм і роботів для виконання рутинних завдань дозволяє підвищити ефективність і точність роботи, що називається автоматизацією процесів (Kumar, 2020). Обидва напрямки сприяють розвитку інформаційної сфери та впливають на те, як люди взаємодіють з технологіями та інформацією. Штучний інтелект вже використовується в багатьох сферах, таких як медицина, фінанси, транспорт і машинобудування. Він покращує діагностику хвороб, сприяє розробці ефективних методів управління фінансами, автоматизує транспортування та покращує продуктивність. З іншого боку, автоматизація процесів підвищує продуктивність і знижує витрати в багатьох секторах економіки. Вона дозволяє виконувати велику кількість рутинних завдань швидше та ефективніше, при цьому зменшуючи ймовірність помилок. В цілому, штучний інтелект і автоматизація процесів мають великий потенціал для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і можуть значно змінити наш спосіб життя та способи роботи. Оскільки штучний інтелект здатний аналізувати великі кількості даних і генерувати корисну інформацію, він також впливає на розуміння інформації. Штучний інтелект може виявити складні зв'язки та патерни, які людський розум може не помітити.

Машинне навчання, важлива частина ШІ, дозволяє системам використовувати алгоритми для самостійного набору знань і умінь. Це підвищує їхню гнучкість і здатність адаптуватися до змін. Машинне навчання дозволяє швидше та точніше діагностувати захворювання в медицині, а в банківській сфері ефективніше визначати ризики та виявляти шахраїв. Крім того, автоматизація процесів робить управління більш ефективним.

Сучасні системи можуть працювати безперервно завдяки комп'ютерним програмам і робототехніці. Це дозволяє їм працювати більш ефективно та продуктивно, ніж коли люди роблять це руками. Крім того, автоматизація дозволяє виробництво на замовлення з детальними інструкціями та максимальною точністю, що зменшує ймовірність помилок і підвищує якість кінцевого продукту. Застосування роботів у промисловості покращує умови праці, зменшує навантаження на людей, які виконують складну роботу, і зменшує травми. Зрештою, є багато можливостей для подальшого розвитку технологій і покращення нашого життя завдяки автоматизації процесів і ШІ. Забезпечуючи моральність винайдених рішень і зберігаючи баланс між прогресом технологій і людськими цінностями, важливо використовувати їх потенціал з відповідально та свідомо (Sadiku, 2023).

Отже, інформаційна сфера сьогодні має такі складові, як інформаційно-комунікаційні технології (серед передових ШІ та автоматизація), канали комунікації (месенджери, соціальні мережі, соціальні платформи тощо), повідомлення (інформація та дані), адресат та адресант (людина, суспільство). Місце людини в цій системі лишається провідним, допоки вона ставить завдання і контролює їх реалізацію.

Бібліографія

Kumar, J., & Raj, P. (2020). Artificial Intelligence in Social Media. In R. Pandey, N. R. Reddy, & V. K. Singh (Eds.), *Machine Learning and Cognitive Science Applications in Cyber Security* (pp. 109-125). Springer.

Sadiku, M. N. O., Eze, T., & Musa, S. M. (2023). Artificial Intelligence in Social Media. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering*, 9(1), 1-4.

Stieglitz, S., Mirbabaie, M., Ross, B., & Neuberger, C. (2018). Social media analytics – Challenges in topic discovery, data collection, and data preparation. *International Journal of Information Management*, 39, 156-168.

References

Kumar, J., & Raj, P. (2020). Artificial Intelligence in Social Media. In R. Pandey, N. R. Reddy, & V. K. Singh (Eds.), *Machine Learning and Cognitive Science Applications in Cyber Security* (pp. 109-125). Springer.

Sadiku, M. N. O., Eze, T., & Musa, S. M. (2023). Artificial Intelligence in Social Media. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering*, 9(1), 1-4.

Stieglitz, S., Mirbabaie, M., Ross, B., & Neuberger, C. (2018). Social media analytics – Challenges in topic discovery, data collection, and data preparation. *International Journal of Information Management*, 39, 156-168.

ЛІБЕРАЛЬНИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ТА РОЗШИРЮВАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ

Всеволод Хома, аспірант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0000-0003-2620-6827>, email: mailhap25@gmail.com

LIBERAL INTERNATIONAL ORDER AND EXTENSIVE POLITICAL LIBERALISM

Vsevolod Khoma, Ph.D. student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv <https://orcid.org/0000-0003-2620-6827>, mailhap25@gmail.com

Ключові слова: міжнародна справедливість, ліберальний імперіалізм, моральний конструктивізм, принципи справедливості, добре впорядковане суспільство, ліберальні догми

Keywords: international justice, liberal imperialism, moral constructivism, principles of justice, well-ordered society, liberal dogmas.

Introduction

In my previous articles and essays, I presented the sketch for the concept of extensive political liberalism. In this essay, I will try to show its basis for answering the problems of international justice in general and the problem of the imperialistic foundation of liberal international order in particular, considering the case of the Russian full-scale invasion of Ukraine in February 2022.

My main objection will be that contemporary liberal views about war leave minimal or no space for arguments and normative positions of the states currently in the war, those about whom liberal states decide to support or start an intervention.

Russian full-scale invasion of Ukraine in February 2022, along with previous acts of the annexation of the Ukrainian territories (Crimea, parts of the Luhansk and Donetsk oblast), posed many questions about the effectiveness and reliability of the liberal international order, along with the exact scope of questions addressed to the current system of international law as well.

Some of these questions are mainly about the support Western countries and other allies give Ukraine. The questions are primarily not about the efficiency and technological part of the process (even though it might be the case for the political turbulence) but how friendly countries put this type of Ukrainian request in their conceptual systems when deciding the best strategy for future actions. The biggest problem is a collective gap in the experience of the Ukrainian people and peoples from other countries as far as contemporary Ukrainians, as well as their ancestors, suffered from the

imperialism brought up by Russia. The population of the countries that are friendly to Ukraine has mostly never experienced anything similar. Mostly, their ancestors were citizens of countries that did not suffer from imperialism but brought it up in other countries and societies.

There are **two main tasks** of this essay:

1) to present the imperialistic background of the liberalism and international liberal order;

2) to present arguments from extensive political liberalism for empowering theorizing about liberal international order.

Methodology

The methodology used in this essay is represented by:

1. Constructive ethical pragmatism analyzes the relationship between the "right" and the "good" in the case of empowering theorizing about the liberal international order.

2. Reflective equilibrium. The procedural tool for finding the equilibrium considering different arguments about international justice.

Results

Much literature covers the issue of war, especially just war, from the liberal standpoint. The hypothesis can be formulated that a liberal theoretical background might influence current frustrating acknowledgments concerning the Russian-Ukrainian war (and wars in general). The research problem is the lack of a precise list of the flaws in the theoretical background of the contemporary liberal views on war, which might unconsciously include imperialist historical heritage, treating countries as powerful and powerless, looking at the war from the standpoint of somebody who can only either attack a rogue state or support the weak state with money. This list is not final. Also, it seems that the liberal position rests on the understanding that the actual invasion of the territory of the liberal country is something impossible.

Liberal dogmatism cannot adequately represent the interests of the states that suffer from the war. Their standpoint is optional. They were already given one on the level of the liberal theory. Such a standpoint is prescribed by someone who decides whether or not there will be a war or whether to start an intervention. In this world, the real prospect that a liberal state could be attacked or engaged in full-scale war is almost impossible. It is a sign of the imperial heritage, which is implicit in this dogmatic idea.

Core ideas that extensive political liberalism proposes to address the problem of international injustice in the theoretical framework of the liberal international order:

- 1) Cultural sensitivity;
- 2) Multilateralism;
- 3) Respect for sovereignty;

- 4) International institutions;
- 5) Human rights.

Бібліографія

Хома В. Підхід спроможностей і марксистська інтерпретація політичної концепції справедливості. Роздуми про повоєнну відбудову України: Сторінка молодого вченого // Філософська думка. – 2023. – № 2. – С. 187–199.

Хома В. На шляху до експансивного політичного лібералізму: Підхід спроможностей Нусбаум як реінтерпретація ідей раннього Ролза // Філософська думка. – 2022. – Сторінка молодого науковця, № 1. – С. 68–83.

Nussbaum M. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species* / Martha Nussbaum. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2007. – 512 p.

Rawls J. *A Theory of Justice* / John Rawls. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2005. – 607 p.

Richardson H. *Articulating the Moral Community: Toward a Constructive Ethical Pragmatism* / Henry Richardson. – New York: Oxford University Press, 2018. – 328 p.

References

Khoma, V. (2023). Capabilities approach and the marxist interpretation of the political conception of justice. Reflections on the after-war restoration of Ukraine. Young scientist's page. *Filosofska Dumka*, (2), 187–199.

Khoma, V. (2022). On the way to expansive political liberalism: Martha Nussbaum's capability approach as a reinterpretation of the ideas of young John Rawls: Young scientist's page. *Filosofska Dumka*, (1), 68–83.

Nussbaum, M. (2007). *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Harvard : Belknap Press of Harvard University Press.

Rawls, J. (2005). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.

Richardson, H. (2018). *Articulating the Moral Community: Toward a Constructive Ethical Pragmatism*. New York: Oxford University Press.

METAPHILOSOPHICAL POTENTIAL OF PHILOSOPHICAL COUNSELLING

Anna Korniietska, MA in Philosophy, Master's Student in Clinical Psychology at Shupyk National Healthcare University of Ukraine, email: korniietska@gmail.com

Keywords: philosophical counselling, metaphilosophy, philosophical practice, philosophical education, clinical philosophy, applied philosophy, Socratic dialogue, philosophical consulting.

Introduction

Metaphilosophy explores foundational questions about philosophy's nature, methods, and purposes. Philosophical counselling, which emerged in the 1980s through the efforts of philosophers like Gerd B. Achenbach and Ad Hoogendijk, prompts metaphilosophical reflection by challenging philosophy's traditional boundaries and roles. It raises fundamental inquiries about philosophy's practical applications, particularly outside academia, such as: How can philosophy function effectively in everyday life? What role does interpersonal dialogue play within philosophy? What specific skills and knowledge should philosophical counsellors possess, and how might this profession reshape philosophical education and practice?

Philosophical counselling seeks to address personal, existential, and ethical problems using philosophical methods, emphasizing critical thinking, conceptual clarification, and Socratic dialogue. Unlike traditional academic philosophy, which often engages primarily with theoretical problems, philosophical counselling demonstrates philosophy's potential as a practical, transformative discipline.

Methodology

Conceptual Analysis: Terms such as "philosophical counselling," "clinical philosophy," "philosophical practice," and "applied philosophy" are critically examined to clarify their meanings and uses within various philosophical contexts.

Comparative Analysis: Philosophical counselling is systematically compared to psychotherapy and traditional academic philosophy, highlighting both similarities and significant distinctions.

Argumentative Analysis: The arguments regarding philosophical counselling's place within philosophical education and its professional implications are reconstructed and critically assessed.

Case Studies: Real-world examples from counselling practice are analyzed to illustrate theoretical concepts and metaphilosophical implications. These include personal experiences and published cases from philosophical practitioners.

Interdisciplinary Approach: Insights from psychotherapy, psychology, and related fields are integrated to refine the understanding of philosophical counselling's therapeutic and educational potentials.

Results

Philosophical counselling expands traditional philosophical practices by underscoring the importance of interpersonal dialogue, empathy, practical wisdom, and intuition. It highlights philosophy's applicability to personal and existential issues, providing an alternative to purely theoretical academic approaches.

Three primary metaphilosophical dimensions are identified:

1. **Philosophy Beyond Academia.** Philosophical counselling emphasizes philosophy's relevance to everyday life and personal experience, demonstrating how philosophy can directly impact personal decision-making, life satisfaction, and existential clarity. It reconnects contemporary philosophy with its historical roots in ancient philosophical traditions, where philosophy functioned explicitly as a practice aimed at transforming and guiding life [Hadot, 2004].

2. **Therapeutic Dimension.** Philosophical counselling explicitly acknowledges the therapeutic origins of philosophy, aligning contemporary philosophical practice with historical traditions of Socratic dialogue and ancient philosophical schools such as Stoicism and Epicureanism. This therapeutic aspect focuses on clarifying personal beliefs, values, and worldviews through dialogue and critical self-reflection, providing both existential and psychological benefits to individuals [Raabe, 2002].

3. **Educational Transformation.** Integrating philosophical counselling into educational programs could significantly diversify philosophical education, emphasizing practical wisdom, interpersonal skills, dialogue techniques, and critical thinking. This integration challenges traditional academic paradigms, suggesting that philosophy should also be taught as a practical, dialogue-based discipline capable of addressing real-life problems. Programs such as the MA in Philosophical Counselling and Consulting at West University of Timișoara demonstrate this educational transformation, combining theoretical knowledge with practical counselling skills.

Challenges and Ambiguities

Despite its potential, philosophical counselling faces certain conceptual and practical challenges. One key difficulty lies in clearly distinguishing philosophical counselling from psychotherapy. Although both disciplines explore meaning-making processes and address personal suffering, philosophical counselling fundamentally employs philosophical methods (conceptual analysis, Socratic dialogue), rather than clinical psychotherapeutic techniques. However, overlaps remain significant, leading

to ongoing debates about the boundaries and relationships between philosophical counselling, psychotherapy, and psychological counselling.

Another complexity arises from the varied terminology used to describe philosophical counselling. Terms such as "clinical philosophy," "philosophical practice," and "applied philosophy" complicate clear conceptual boundaries. Dan Bloom notably describes psychotherapists as "clinical philosophers," emphasizing the philosophical dimensions inherent in psychotherapy, further blurring the disciplinary distinctions [Bloom, 2020].

Philosophical counselling also prompts reevaluation of philosophical education. Contemporary philosophical education often prioritizes theoretical knowledge and abstract reasoning. Philosophical counselling advocates for integrating practical competencies such as empathy, dialogue, interpersonal understanding, and practical problem-solving into philosophical training. This shift could make philosophy more accessible and socially relevant.

Conclusion

The metaphilosophical potential of philosophical counselling is substantial, offering transformative possibilities for philosophy as a discipline. By emphasizing philosophy's practical applications, therapeutic roots, and educational transformations, philosophical counselling contributes significantly to reshaping the profession. It encourages a critical reconsideration of philosophy's scope, goals, and methodologies, fostering inclusivity, diversity, and practical relevance within philosophical education and professional practice.

References

- Achenbach, G. B. (1984). *Philosophische Praxis*. Verlag für Philosophie J. Dinter.
- Bloom, D. (2020). Archimedes' lever: Philosophy of psychotherapy – The tool of "thought". *Psychotherapie-Wissenschaft*, 10(1), 28–35.
- Hadot, P. (2004). *What is ancient philosophy?* Harvard University Press.
- Marinoff, L. (2001). *Philosophical practice*. Academic Press.
- Raabe, P. B. (2002). *Issues in philosophical counseling*. Praeger.
- Savage, P. (1997). Philosophical counselling. *Nursing Ethics*, 4(1), 39–48.
- Howard, A. (2000). *Philosophy for counselling and psychotherapy: Pythagoras to postmodernism*. Palgrave.
- Lahav, R. (1996). What is philosophical in philosophical counselling? *Journal of Applied Philosophy*, 13(3), 259–278.
- Cohen, E. D. (2013). *Theory and practice of logic-based therapy: Integrating critical thinking and philosophy into psychotherapy*. Cambridge Scholars Publishing.
- Raabe, P. B. (2013). *Philosophy's role in counseling and psychotherapy*. Jason Aronson.

КОНСТРУЮВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕАЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ МАС-МЕДІА

Олександр Король аспірант 1 року навчання, філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0007-4969-812X>, email: a.korol@knu.ua

CONSTRUCTING AND TRANSFORMING REALITY WITH THE HELP OF THE MASS MEDIA

Oleksandr Korol, PhD-student, Faculty of Philosophy, Theoretical and Practical Philosophy department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0007-4969-812X>, email: a.korol@knu.ua

Abstract

These article presents the study of the mass media social system within the framework of the social systems theory of the German sociologist Niklas Luhmann. It is based on the ideas and concepts that Luhmann outlined in his work «Die Realitat der Massenmedien» Mass media constitute a separate social system that is structurally coupled with other systems of society and uses the code «information/non-information» in its operations. It has three operational levels: news and in-depth reporting, advertising, and entertainment. All of them engage the individual in different ways and aim at the constant re-entry of information from the system's memory into its present, thereby constructing the only accessible reality.

The main hypothesis of the study is that other social systems of society can, through structural coupling and control of the mass media system, corrupt all other areas of society, such as economics, politics, science, etc. The study involves and uses the methodology of Niklas Luhmann's social systems theory and extensive empirical data.

Ключові слова: мас-медіа; комунікація; соціальні системи; реклама; Ніклас Луман.

Keywords: Mass Media: communication; social systems; advertising; Niklas Luhmann.

Вступ

«Те, що нам відомо про наше суспільство і навіть про світ, в якому ми живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа» (Luhmann, 2000). Ба більше, навіть про самі мас-медіа ми знаємо з них самих. Це твердження здається дещо парадоксальним: у нашій звичайній настанові ми покладаємось, здебільшого, на наш емпіричний досвід. І дійсно, нам не потрібні масові медіа, щоб сказати, що йде дощ, а котик, що спить на

кріслі, є пухнастим. Але те, що «дощ» – це дощ, а «котик» – це котик, ми дізнаємось тільки в соціальній комунікації. А вже знання про світ, про події в ньому, наукові факти, все, чому нас вчать у школі та в університетах, ми вже знаємо через масові медіа, більш надійні, як-то наукові публікації та підручники, та менш надійні, як-то газети, новини та телепрограми. Тому нічого дивного у твердженні німецького соціолога Нікласа Лумана немає. А ось питання, що таке мас-медіа, як вони конструюють реальність та які з цього можуть бути наслідки, і є метою цього дослідження.

Методологія

Для опису та відтворення теорії соціальних систем було використано методи раціональної реконструкції та герменевтики. Аналіз нових даних базувався на методології теорії соціальних систем Нікласа Лумана, що передбачає доступність та загальновідомість емпіричних фактів, понятійний характер та метод функціонального порівняння. Також було застосовано методи системного розрізнення та відмови від суб'єктного підходу.

Що таке мас-медіа?

Як відомо, комунікація забезпечує аутопоезис соціальної системи. Вона спирається на розрізнення інформації, тобто того, про що йдеться; повідомлення – в якій формі про це йдеться; та розуміння – інформація та повідомлення досягли адресата, викликали в ньому певну реакцію та відповідь, а отже, комунікація продовжується. Для того, щоб комунікація не переривалася, в системі існує внутрішнє розрізнення на пам'ять (минуле) та горизонт майбутнього – сенс, що знаходиться в пам'яті, повторно вводиться в комунікацію та спричиняє її подальший розвиток. Масові медіа комунікації, таким чином, є окремою диференційованою підсистемою суспільства, яка забезпечує постійну рекурсію та введення інформації з пам'яті в актуальні комунікації.

Про появу масових медіа ми можемо говорити в той момент, коли мультиплікація їх форм, тобто газети, журнали, фотографія, кінематограф, стали доступними для всіх та, що важливо, не викликають зворотної комунікації. Ми подивилися фільм, прочитали газету чи прослухали новини, вони викликали в нас якусь емоцію чи переживання, але ми не можемо почати комунікацію із фільмом; можна почати її щодо фільму з іншою людиною. Але саме через це масові медіа і реалізують свою функцію, вони ввели ці фільм, новину, повідомлення в комунікацію.

Мас-медіа утворюють конструкцію реальності. Це відбувається за рахунок постійної дуплікації та розрізнення самореференції та інореференції. Система мас-медіа бере дані зі всіх структурно сполучених із нею підсистем суспільства (інореференція), вводить в

свої комунікації (самореференція) і через них повторно вводить їх в загальний обіг. Код цієї системи, тобто те, що вона розрізняє, це інформація/неінформація. Неінформація – це зворотна сторона інформації, яку ми знаходимо тільки тоді, коли щось стало інформацією. Масові медіа постійно вводять нову і нову інформацію, яка в момент публікації перестає бути новою.

Масові медіа працюють на трьох операційних рівнях: новини та коментарі, реклама та розваги. Новини мають декілька специфічних рис того, як вони відбирають інформацію. Інформація має бути новою і повідомлення про неї не має повторюватись. Якщо це розтягнутий у часі процес, то кожне повідомлення має містити якусь нову інформацію. Пріоритетними є конфлікти – вони утворюють інтригу. Найбільш ефективними є кількісні показники, вони привертають увагу незалежно від того, що вони показують, і чи ознайомлений слухач з темою. Видання, здебільшого, є локалізованими; якась місцева новина, якщо вона не є екстраординарною, не вийде за межі міста чи регіону. Акцентуються та підіймаються теми, пов'язані з порушенням норм та нормального стану. З цього випливає важлива функція збереження та відновлення моралі. Порушення норми, за деякими виключеннями, завжди пов'язане із конкретними особистостями – злочинці, політики, вчені, судді тощо, в силу того, що ми не можемо дослідити вміст їх свідомості та мотиви дій, вони привносять у систему невизначеність, а отже, і очікування результату. Повідомлення завжди мають бути актуальними; подія, про яку йдеться, вже відбулась в часі, або відбувається саме зараз, і новини можуть повертатись до неї, включати її як частину в інші повідомлення, або уточнювати дані. Висловлення думок є доволі цікавою формою події, яку можуть висвітлювати новини; під час різних подій – вибори, спортивні матчі, вручення премій та нагород тощо, людей, що пов'язані з ними, питають щодо їх думок та очікувань, а коли подія станеться повторно, питають, що вони думають вже до цього.

Все це разом слугує одній меті – селекції інформації, а для цього вже давно утворені шаблони, рубрики, журналістські стандарти та навіть сама професія журналіста. Масові медіа постійно відбирають інформацію, яка, залежно від наявного місця в газеті чи новинній сітці, заслуговує чи не заслуговує бути оприлюдненою.

В цьому контексті треба зауважити на питанні істинності та маніпуляцій. Під час селекції інформації мас-медіа її істинність/неістинність майже не розглядаються, бо це код системи науки. А ось звинувачення ЗМІ щодо маніпуляцій не є коректним, бо весь процес селекції і є одна суцільна маніпуляція.

Операційна сфера реклами, навпаки, із самого свого початку оперує неістинним. Ба більше, вона оперує парадоксами – нам пропонують заощадити гроші, витративши їх на акційні товари, або ексклюзивно придбати товар, який може придбати будь-хто. Реклама постійно вдосконалює свої форми, використовує символічні образи, починаючи

від тих, що описував Ролан Барт (Barthes, 1964), і закінчуючи сучасною таргетованою рекламою.

Розваги, в свою чергу, також виконують функцію подвоєння реальності: спортивні змагання, популярні романи, фільми та серіали, навіть комп'ютерні ігри утворюють свою специфічну, ігрову реальність. Проте, функціонування коду інформація/неінформація відбувається на іншому рівні. В романі чи у фільмі діють персонажі, які відчують, спілкуються та взаємодіють в різний спосіб. Автор твору є невидимим, звісно, він присутній стилістично або як оповідач, але він не порушує зв'язок інформації та повідомлення, не розпочинає комунікації усередині комунікації. Індивід сам «вчиться» спостереженню спостерігачів, самостійно порівнює персонажів із собою, своїми переживаннями та думками, або навіть починає переймати їх у свою соціальну поведінку.

Узагальнюючи – масові медіа комунікації існують завдяки існуванню індивіда, вони вводять його в комунікацію, коли йдеться про новини, направлені на нього в рекламних повідомленнях та, певною мірою, формують його під час розваг. Інформацію про світ отримують не тільки структурно сполучені соціальні системи, як-то політика чи економіка, але й структурно сполучений із суспільством індивід.

Керуючи системою

Звідси випливає важливе питання – якщо дана нам реальність можлива лише через діяльність мас-медіа, то чи можливо керувати реальністю, якщо керувати медіа?

Сама ця ідея викликає в уяві образи страшної тоталітарної антиутопії, але ми маємо констатувати, що це вже частина нашого світу. Попередньо зауважимо, теорія соціальних систем містить в собі цікаву особливість – головною метою системи є підтримка аутопоезису, а отже, і комунікацій, незалежно від форм, які ця система набуває; якщо все працює – це «добре».

Події останніх місяців яскраво демонструють: хто володіє масовими медіа, майже володіє світом. Наприклад, дослідження Global Witness щодо виборів в Німеччині та Румунії, показали доволі цікаві результати. Так, перед парламентськими виборами в Німеччині соціальні мережі «X» та «TikTok» рекомендували контент, що підтримує право-популістську партію «Альтернатива для Німеччини» (АДН), частіше, ніж інші політичні партії. (TikTok and X recommend pro-AfD content to non-partisan users ahead of the German elections, 2025) На виборах в Румунії маловідомий опозиційний політик Келін Джорджеску виграв перший тур виборів; як виявило дослідження, соціальна мережа «TikTok» рекомендувала користувачам пов'язані з ним агітаційні відео від 4 до 14 разів частіше, ніж з іншими кандидатами (What happened on TikTok around the annulled Romanian presidential election? An investigation and poll, 2024).

Власник соціальної мережі «X» (колишній «Twitter») Ілон Маск брав найактивнішу участь у підтримці Дональда Трампа на президентських виборах в США (Thadani, 2025). А через публікації в тій самій соціальній мережі намагався впливати на політичну ситуацію у Великій Британії (Mason, 2025) та висловлював підтримку АдН (Pieper, 2024).

Соціальні мережі, які є надсучасним і надвпливовим масовим медіа комунікації, значно прискорили комунікацію в часі. Новина або подія, яка опинилась у просторі Інтернету, в тому ж «X» чи будь-де ще, стає одночасно доступною мільйонам чи навіть мільярдам користувачів. Заяви політиків, бізнесменів, публічних осіб, опубліковані в соціальних мережах, набувають характеру самовтілюваного пророцтва (Merton, 1957), на них відгукуються всі системи суспільства, і вони викликають відповідну поведінку цих систем та індивідів.

Висновки

Якщо традиційні ЗМІ, як-то газети, радіо та теленовини, зі своєю еволюцією виробили складний і комплексний механізм селекції, то нові Інтернет-ЗМІ так само виробили свій. Написати повідомлення на сторінці у Facebook чи «X» потребує радикально менших витрат енергії на селекцію, воно перетворює неінформацію в інформацію у сотні разів швидше, частіше та ефективніше. Зрозуміло, що близько 99% цих «повідомлень» мають близько нульовий вплив на суспільство, але цей умовний 1% має силу, що не піддається виміру. Реальність мас-медіа перетворюється на гіперреальність. Відповідь на доволі логічне питання: «Чи не призведе це до колапсу системи?» – є доволі прозаїчною: ні, не призведе, бо комунікація і аутопоезис тривають. Але призведе до виникнення новітніх форм організації суспільства, що колись здавалися найнеймовірнішими антиутопіями.

References

- Barthes R. (1964) *Rhétorique de l'image*. Communications.. <https://doi.org/10.3406/comm.1964.1027>
- Luhmann N. (2000) *The Reality of the Mass Media*. Stanford: Stanford University Press
- Mason, C. (2025, 6 January). Musk looms large over UK politics as MPs return for 2025. <https://www.bbc.com/news/articles/c2kxe344wp7o>
- Merton, R. K. (1957). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Pieper, O. (2024, 30 December). German election: Why Elon Musk promotes the far-right AfD. <https://www.dw.com/en/german-election-why-elon-musk-is-promoting-the-far-right-afd/a-71186763>
- Thadani, T., Morse, C. E., & Reston, M. (2025, 31 January). Elon Musk donated \$288 million in 2024 election, final tally shows. <https://www.washingtonpost.com/politics/2025/01/31/elon-musk-trump-donor-2024-election/>

TikTok and X recommend pro-AfD content to non-partisan users ahead of the German elections. (2025, 20 February). <https://globalwitness.org/en/campaigns/digital-threats/tiktok-and-x-recommend-pro-afd-content-to-non-partisan-users-ahead-of-the-german-elections/>

What happened on TikTok around the annulled Romanian presidential election? An investigation and poll. (2024, 17 December). <https://globalwitness.org/en/campaigns/digital-threats/what-happened-on-tiktok-around-the-annulled-romanian-presidential-election-an-investigation-and-poll/>

ПОКЛИКАННЯ ЛЮДИНИ І АЛЬТРУІЗМ ЯК ПРОБЛЕМА ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Світлана Крилова, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (Україна, <https://orcid.org/0000-0002-5528-7438>, email: ana.swetly@gmail.com)

HUMAN VOCATION AND ALTRUISM AS A PROBLEM OF PRACTICAL PHILOSOPHY

Svitlana Krylova, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5528-7438>, email: ana.swetly@gmail.com

Abstract

The purpose of this work is to analyze the phenomenon of vocation in the context of practical philosophy. The main tasks are to realize the existential foundations of the phenomenon of vocation, as well as to understand the productive vocation as the basis of true altruism.

An obvious criterion for the constructiveness of vocation in the existence of a person and society can be called altruism. At the same time, it should be understood that the boundless altruism, to which authoritarian and totalitarian leaders and their ideologists call, can turn into fanaticism.

That is why one should realize the true vocation as a reasonable altruism - the altruism of a person who goes beyond the everyday into a personal, or better, philosophical worldview - independent, critical, creative, systemic and humanistic. It is a person with a philosophical worldview who is able to resist neo-totalitarianism in the modern world - network totalitarianism, which is spread primarily in social networks of the Internet. Realizing his calling, such a person reveals a new humanism, in which altruism is combined with development and innovative self-realization, which is extremely relevant for the modern globalized world. He receives true recognition and acceptance from others not as a manipulator or authoritarian leader, but as a person who serves society without suppressing the freedom of the Other, moreover, actualizing this freedom.

Ключові слова: покликання, практична філософія, сродна праця, альтруїзм, розумний альтруїзм, метаантрологія, соціальна метаантрологія, світогляд, буденний світогляд, особистісний світогляд, філософський світогляд.

Keywords: vocation, practical philosophy, related work, altruism, intelligent altruism, metaanthropology, social metaanthropology, worldview, everyday worldview, personal worldview, philosophical worldview.

Вступ

Метою даної роботи є аналіз феномену покликання в контексті практичної філософії. Основними завданнями дослідження є усвідомлення екзистенціальних вимірів феномену покликання, а також осмислення продуктивного покликання як підґрунтя дійсного альтруїзму.

Методологія

Методологічно цінною для даного дослідження є ідея сродної праці Г. Сковороди (Сковорода, 2002); в його творчості дана ідея проявляється у двох сенсах: як сродність самому собі, так і сродність з іншими. Методологічно плідним в цьому дослідженні став підхід М. Вебера (Вебер, 1994), який аналізує раціональну життєву поведінку на основі ідеї професійного покликання. Актуальним також став підхід Є. Мулярчука щодо покликання як мотивації людини до діяльності і сам процес діяльності, в якій реалізується особистісне чи суспільне благо (Мулярчук, 2024). Осмислення конструктивного покликання й плідного, розумного альтруїзму, стало можливим завдяки методології метаантропології Н. Хамітова, в координатах якої маємо типологію буденного, граничного та метакраничного вимірів буття людини (Хамітов, 2023), а також соціальної метаантропології (Крилова, 2022), яка осягає вказані виміри щодо буття людини в суспільстві.

Результати

Поняття покликання в сучасній філософській думці було актуалізоване в одній з найбільш відомих робіт М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» (Вебер, 1994). Аналізуючи феномен покликання людини в капіталістичному соціумі, філософ підкреслює його зв'язок з особливою етикою протестантської культури, зокрема, основою на практиках християнської аскези. М. Вебер пише: «Один із конститутивних компонентів сучасного капіталістичного духу, і не лише його, а всієї сучасної культури: раціональна життєва поведінка на основі ідеї професійного покликання, виник... з духу християнської аскези» (Вебер, 1994, с. 180).

Важливі ідеї щодо покликання ми бачимо в творчості Г. Сковороди. Філософ говорить про покликання людини в суспільстві через поняття «сродна праця». В сродній праці покликання проявляється у двох його сенсах: як сродність в діяльності з самим собою, так і сродність з іншими, суспільством. Засобами філософського мистецтва філософ намагається розв'язати суперечності людини, які заважають її реалізації в сродній праці. Він пише, що відсутність сродної праці робить болісним життя і тих, хто є бідним, і тих, хто «купається у багатстві» (Сковорода, 2002). Можна цілком погодитися з цією вічно актуальною думкою філософа: не маючи сродної праці, навіть заможна людина стає

нереалізованою і самотньою, а відтак нещасною. Сродна праця дає повноту життя, наповнює радістю й щастям всі вчинки і стосунки людини.

Сучасний український філософ Є. Мулярчук визначає покликання як «смыслову ціле, яке об'єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнутих результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані» (Мулярчук, 2024, с. 276).

Можу підсумувати, що покликання, яке є однією з найважливіших проблем людського буття у суспільстві, постає ключовою проблемою практичної філософії. Ставлячи проблему покликання, філософія з теоретичного рівня переходить на прикладний, а далі і на практичний, зокрема, усвідомлюючи *плюральність покликання в філософських практиках*.

Але залишається важливе питання: чи завжди покликання і його реалізація є конструктивними? Відповідь очевидна: не завжди. Багато диктаторів і терористів сприймали і сприймають свою діяльність у суспільстві як реалізацію покликання.

Очевидним критерієм конструктивності покликання в бутті людини і суспільства може бути названий альтруїзм. При цьому слід розуміти, що безмежний альтруїзм, до якого закликають авторитарні і тоталітарні лідери та їх ідеологи, може обернутися на фанатизм, в якому знищується свобода особистості і плідність її самореалізації. Більше того, альтруїзм як фанатизм може бути небезпечним не лише для самої людини, а й для інших, кого альтруїст-фанатик робить об'єктом поклоніння або ненависті. Особливо небезпечний фанатичний альтруїзм для тих, кого авторитарні чи тоталітарні режими визначили як «ворогів народу». Фанатичний альтруїзм, що спотворює покликання людини, можливий навіть за умов демократії, виявляючись сьогодні у різноманітних практиках «культури скасування».

Саме тому слід усвідомлювати справжнє покликання як *розумний альтруїзм* – альтруїзм людини, яка має особистісний, а краще, філософський світогляд (Хамітов, 2023, с. 44-45) – самостійний, критичний, творчий, системний і гуманістичний. Саме людина з філософським світоглядом здатна протистояти неототалітаризму в сучасному світі – мережевому тоталітаризму, який поширюється передусім в соціальних мережах Інтернету (Khamitov, 2023). Реалізуючі своє покликання, така людина виявляє новий гуманізм (Khamitov, 2023), в якому альтруїзм поєднується з розвитком і інноваційною самореалізацією і який є надзвичайно актуальним для сучасному глобалізованому світу. Людина отримує справжнє визнання і прийняття оточуючих (Жулай, 2023) не як маніпулятор чи авторитарний лідер, а як особистість, яка служить суспільству без придушення свободи Іншого, більше того, актуалізуючи цю свободу. Результатом цього є саме *демократичне й гуманістичне визнання й прийняття* носія покликання.

Особистість, яка поєднує в своєму покликанні альтруїзм і мудру турботу про себе, свій розвиток, виявляє красу світогляду і вчинків, а відтак – красу відносин (Крилова, 2022) з Іншим і суспільством в цілому. Реалізуючи своє покликання, ця особистість здатна до плідного соціального партнерства, яке робить її країну суб'єктною (Пирожков, Хамітов, 2020) і у часи війни, і у часи миру.

Здійснення покликання, в якому людина виявляє розумний альтруїзм в освітній і науковій сферах, дозволяє здобути справжню академічну доброчесність і академічну харизму (Шашкова, Крилова, 2023).

Бібліографія

- Вебер М. (1994). Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи.
- Мулярчук Є. (2024). Покликання. Філософія науки і культури: словник. За редакцією Н. Хамітова. К.: КНТ.
- Сковорода Г. (1983). Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ: Наукова думка.
- Хамітов Н. (2023). Філософська антропологія. Актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ.
- Khamitov N. (2023). The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. KIBEА Publishing.
- Жулай В. (2023). Подієвість і моральність: проблеми самоздійснення людини в сучасному світі. К.: Наукова столиця,
- Крилова С.А. (2022). Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу: монографія. Видання 2-е, видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ.
- Пирожков С.І., Хамітов Н.В. (2020). Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людей. К.: Наукова думка.
- Шашкова Л.О., Крилова С.А. (2023). Академічна доброчесність і академічна харизма вченого: цінності відкритості й довіри. Софія. К.: 22 (2).

References

- Weber M. (1994). Protestant ethics and the spirit of capitalism. K.: Osnovy.
- Mulyarchuk E. (2024). Vocation. Philosophy of science and culture: dictionary. Edited by N. Khamitov. K.: KST.
- Skovoroda G. (1983). Poems. Songs. Fables. Dialogues. Treatises. Proverbs. Prose translations. Letters. Kyiv: Naukova Dumka.
- Khamitov N. (2023). Philosophical anthropology. Current problems. From theoretical to practical turn. 5th edition, revised and supplemented. K.: KST.
- Khamitov N. (2023). The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. KIBEА Publishing.

Zhulay V. (2023). Eventfulness and morality: problems of human self-realization in the modern world. K.: Naukova Stolytsia.

Krylova S.A. (2022). The beauty of a person in the daily practices of culture. Experience of social and cultural metaanthropology and androgynous analysis: monograph. 2nd edition, revised and supplemented edition. Kyiv: KNT.

PyrozHKov S.I., Khamitov N.V. (2020). Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence. K.: Naukova Dumka.

Shashkova L.O., Krylova S.A. (2023). Academic integrity and academic charisma of the scientist: values of openness and trust. Kyiv: Sophia. № 22 (2).

СВІДОМІСТЬ, СВОБОДА ВОЛІ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ШІ: МІЖ ІМІТАЦІЄЮ ТА СУБ'ЄКТНІСТЮ.

Антон Малєєв, аспірант, філософський факультет, кафедра теоретичної та практичної філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0002-4122-9277>, email: anton.maleyev@gmail.com

CONSCIOUSNESS, FREE WILL, AND GENERAL AI: BETWEEN IMITATION AND SUBJECTIVITY.

Anton Maleiev, PhD-student, Faculty of Philosophy, Theoretical and Practical Philosophy department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-4122-9277>, email: anton.maleyev@gmail.com

Abstract

Contemporary discourse on artificial intelligence poses a salient question: namely, the feasibility of engineering general AI that not only emulates human intelligence but also exhibits consciousness, self-awareness, and free will. This study examines three key criteria of subjectivity that distinguish humans from intelligent systems. The paper explores whether consciousness can emerge from complex computational architecture and whether free will can be an adaptive capability of a system. The study also analyses the dilemma of imitation, i.e. the question of when computational complexity ceases to be mere simulation and becomes actual thought. The paper puts forward the proposition that general AI could be considered as a potential alternative form of subjectivity, with the capacity to develop its own goals. The study's primary conclusion asserts that, despite the presence of advanced cognitive processes in AI, it remains devoid of the embodiment and physical limitations that shape human consciousness. This, in turn, casts doubt on the feasibility of creating a true equivalent of the human mind.

Ключові слова: штучний інтелект, свідомість, самосвідомість, свобода волі, інтенціональність, імітація, суб'єктність, розуміння, мислення, атрибут.

Keywords: artificial intelligence, consciousness, self-consciousness, free will, intentionality, imitation, subjectivity, understanding, thinking, attribute.

Вступ

Амбітна мета передових країн створити загальний штучний інтелект та стрімкий розвиток програм на базі лінгвістичних моделей знову актуалізували й загострили дискусію щодо сутності загального ШІ.

Головна невизначеність полягає у визначенні критеріїв, за якими можна буде вважати систему відповідною її людському еквіваленту. Якщо слабкий штучний інтелект відтворює окремі функції людського розуму, то загальний ШІ має не просто імітувати, а й дійсно володіти (а потенційно й перевершувати) всіма ментальними властивості людини, зокрема свідомістю, її похідною – самосвідомістю, та свободою волі.

Однак ця мета відсилає нас до глибшого питання філософської антропології, сформульованого Максом Шелером: *«Протягом десятитисячолітньої історії ми вперше живемо в епоху, коли людина стала глибоко і безумовно „проблематичною“ для самої себе...»* (Scheler, 1928, с. 1). Це спостереження залишається актуальним: адже спроби створити загальний ШІ лише посилюють проблемність щодо сутності людського розуму.

Ці тези аналізують сучасну дискусію про три ключові критерії, що роблять концепцію ЗШІ особливо проблематичною: свідомість, самосвідомість і свободу волі. Їхня необхідність залишається відкритим питанням, а їхнє підтвердження чи заперечення визначає, чи можливо взагалі створити ШІ, рівнозначний або розумніший за людину. Особлива увага приділяється полеміці між Джоном Серлем і Деніелем Деннетом щодо аналізу цих аспектів.

Методологія

У роботі використано аналітико-критичний підхід до проблеми штучного інтелекту, свідомості та свободи волі. Дослідження базується на компаративному аналізі позицій Джона Серля та Деніела Деннетта щодо природи інтенціональності, розуміння та можливості створення загального ШІ. Теоретичний каркас включає антропологічну традицію (М. Шелер), філософію свідомості (Д. Серль) та когнітивну науку (Д. Деннетт). Використано метод текстуального аналізу першоджерел, історико-філософський підхід до еволюції ідей, а також реконструкцію аргументів, що дозволяє оцінити перспективи альтернативної суб'єктності в межах загального ШІ.

Результати

Коли йдеться про визначення штучного інтелекту (ШІ), зазвичай мається на увазі його слабкий варіант відповідно до концепції Джона Серля. У такому варіанті предмет нашого дослідження є лише імітацією певних розумових процесів, наприклад, рахування. Калькулятор чудово імітує цей процес, оптимізуючи час і зусилля людини. Однак визначення загального ШІ створює серйозні труднощі, оскільки передбачає обговорення таких понять, як свідомість (її неовов'язковий компонент – самосвідомість) і свобода волі – характеристик, які є проблемними навіть у визначенні людини. Проте саме вони часто згадуються

провідними технологічними корпораціями, науковцями та світовими лідерами в контексті дискусій про майбутній ШІ.

Ключова дискусія, що найкраще ілюструє цю проблему, розгорнулася між Джоном Серлем і Деніелем Деннетом. Основу їхньої полеміки заклав ще Макс Шелер майже сто років тому. Німецький антрополог, розмірковуючи над людською унікальністю, провів ґрунтовний аналіз відмінностей між людиною та іншими відомими живими істотами. Для нього ключовим поняттям є "дух" (Geist), який є аналогом свідомості, самосвідомості та свободи волі. Проте це поняття ставить перед філософом складну дилему, яку пізніше розвинув Джон Серль: "Дух є єдиною можливим буттям, яке не може саме стати предметом, і він є чистою актуальністю, його буття полягає лише у вільному здійсненні його актів" (Scheler, 1928, с. 32). Шелер наголошує, що дух не є частиною матеріального світу, а існує у вищій основі буття, що відкриває новий простір для розвитку феноменології.

У другій половині ХХ століття питання ШІ зводилося до ключової дилеми: чи можливо створити загальний ШІ, повністю відтворивши структури людського розуму, чи достатньо лише повторити певні функціональні елементи? Іншими словами, в який момент імітація перестає бути імітацією та стає справжнім аналогом?

У межах слабкого ШІ це питання є тривіальним: усі розуміють, що ШІ імітує лише окремі когнітивні процеси. Подібно до того, як протез замінює ногу або руку, але не є ними у повному розумінні. Однак якщо людина є особистістю, то, відтворюючи її характеристики в загальному ШІ, чи не створимо ми ще одну особистість, нехай і не ідентичну людині? Тут постає питання духу. Джон Серль і Деніел Деннетт представляють два принципово різні підходи, які, втім, приходять до важливих висновків.

Професор Стенфордського університету Джон Серль дотримується біологічного підходу до походження свідомості. Для нього вона є атрибутом правильно функціонуючого людського мозку. У своєму знаменитому експерименті "китайська кімната" він показує, що для створення справжнього ШІ недостатньо просто відтворити формальні структури, оскільки вони не породжують "розуміння". Як стверджує Серль: "Синтаксис не є достатнім для семантики" (Searle, 1980, с. 422). Щоб уникнути повернення до дуалізму Декарта, Серль, наголошує, що свідомість є біологічною властивістю людського мозку. У цьому контексті людина навчається, накопичуючи досвід і володіючи знаннями, тоді як машина лише обробляє варіанти для видачі результату, хоча, можливо, й невідомого результату.

Смисли, які є основою людського навчання, тісно пов'язані з інтенціональністю – здатністю свідомості бути "спрямованою на" щось. Водночас машинне навчання є лише процесом обчислення й перевірки статистичних співвідношень. В реальності машина не знає результат, навіть коли отримала його. Адже такий стан речей передбачав би привласнення знань, що по іншому називається здобуттям досвіду.

Однак інтенціональність передбачає не тільки спрямованість свідомості, а й суб'єктивний досвід. В цьому випадку отриманий результат навіть від лінгвістичної моделі має сенс лише для того, хто створив запит. Як зазначає Серль: "Дослідження розуму починається з таких фактів, як те, що люди мають переконання, тоді як термостати, телефони та обчислювальні машини — ні. Те, що відрізняє перших від других, — це не просто їхня здатність обробляти інформацію, а їхня здатність до розуміння та суб'єктивного досвіду" (Searle, 1980, с. 417).

Деніел Деннетт, професор філософії університету Тафтса, дотримується іншої позиції. Ґрунтовна ідея Деннета базується на переконанні, що свідомість та її похідні є результатом надзвичайно складної системи процесів у мозку, не маючи єдиного центру чи точки, після якої ми можемо стверджувати про відповідний когнітивний акт: "Не існує єдиного центрального місця, де відбувається свідомість у мозку — немає картезіанського театру, де 'все сходиться'. Натомість свідомість виникає з величезної мережі мікропроцесів" (Dennett, 1991, с. 106). Та це не виключає необхідності визначити, усвідомити та зафіксувати таку мережу мікропроцесів, яка буде достатня для існування свідомості та її похідних. Якщо для Серля свідомість є властивістю фізичного мозку, то для Деніеля Денета це властивість комплексної системи когнітивних процесів, що постійно в русі.

Щодо свободи волі, Деннетт розглядає її як навичку, що розвивається разом із людиною. Вона не є вродженою властивістю, а формується поступово, проходячи різні стадії становлення. Як зазначає Деннетт: "Ми маємо свободу волі не тому, що є таємничими, чудесними істотами, а тому, що ми — надзвичайно складні обробники інформації, які можуть розмірковувати над власними рішеннями" (Dennett, 2003, с. 45). Відтак, ідея зводиться до припущення, що можливо на базі постійно діючих програм створити і навчати таку мережу мікропроцесів, що в підсумку може перетворитися на систему, яка матиме такий атрибут як свідомість і здатна буде діяти згідно з власними переконаннями, а не по заданому алгоритму.

Дискусія Серля та Деннета відкриває новий вимір: загальний ШІ можна розглядати не лише як імітацію людських здібностей, а як альтернативну форму суб'єктності. Якщо свобода волі — це адаптивна здатність, а не розрив у причинності, то технічно можливо створити умови для її розвитку в ШІ як самостійної когнітивної структури. Це відкриває шлях до нової парадигми: інтенціональність, яку Серль вважав унікально людською, може еволюціонувати в системах, що самостійно формують мету. Відтак питання не в тому, чи може ШІ мати свідомість, а в тому, якою вона буде.

Однак обидва філософи лишають осторонь інше важливе питання, що стосується свободи волі. Хоча Денет з його функціональним підходом найближче підходить до цього висновку. Якщо воля є не просто здатністю до вибору, а механізмом оптимізації виживання в умовах обмежених ресурсів, то її сутність невіддільна від меж, що

накладає тіло. Фізичні й часові обмеження формують самосвідомість через усвідомлення смертності, що надає сенс нашим діям. Натомість навіть загальний ШІ позбавлений подібного досвіду. Його існування не залежить від часу чи виснаження власних ресурсів, а отже, він не стикається з необхідністю вибору між життям і небуттям. Без цього фундаментального аспекту ШІ, навіть володіючи інтенціональністю, залишатиметься імітацією, а не справжнім суб'єктом.

Бібліографія

Dennett D. C. *Consciousness explained* / Daniel Clement Dennett. – Boston : Little, Brown and Co., 1991. – 511 p.

Dennett D. C. *Freedom evolves* / Daniel Clement Dennett. – London : Allen Lane, 2003. – 347 p.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, (3), 417–457. doi:10.1017/S0140525X00005756

Scheler M. *The Human Place in the Cosmos* / Max Scheler ; trans. by M. Frings. – Evanston : Northwestern University Press, 2009. – 79 p.

References

Dennett D. C. *Consciousness explained* / Daniel Clement Dennett. – Boston : Little, Brown and Co., 1991. – 511 p.

Dennett D. C. *Freedom evolves* / Daniel Clement Dennett. – London : Allen Lane, 2003. – 347 p.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, (3), 417–457. doi:10.1017/S0140525X00005756

Scheler M. *The Human Place in the Cosmos* / Max Scheler ; trans. by M. Frings. – Evanston : Northwestern University Press, 2009. – 79 p.

**НАЗВА СЕКЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНА І ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ СОЦІОЛОГІЗМ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ
ПСИХОЛОГІЗМ У КОНЦЕПЦІЇ С. ФУЛЕРА**

***Юлія Малишена**, кандидат філософських наук, асистент кафедри теоретичної і практичної філософії, філософського факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3885-0724> email: y.malishena@gmail.com*

**EPISTEMOLOGICAL PSYCHOLOGISM AND EPISTEMOLOGICAL
SOCIOLOGISM (S. FULLER)**

***Yuliia Malyshena**, Candidate (PhD) of Science in Philosophy, Assistant of the Theoretical and Practical Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3885-0724> email: y.malishena@gmail.com*

Анотація

У статті виділяються витлумачення понять епістемічний соціологізм та епістемічний психологізм в межах соціальної епістемології С. Фулера. Окреслено зміст даних понять у їх стосунку до виробництва та менеджменту знання, політики знання, соціального компоненту знання та пізнання.

Фулер доводить реальний характер соціальної епістемології, головне запитання якої: як організувати знання та процес пізнання, за умови зміни науки.

Аналіз сучасного обговорення в контексті соціальної епістемології доводить наступне: важливо досліджувати як, чому і для кого продукується знання. Так виділяють консультантів, тих, хто оцінює виробництво знання (policy makers, managers) та тих, хто його продукує (workers).

Ключові слова: соціальна епістемологія, знання, пізнання, епістемічний соціологізм, епістемічний психологізм, С. Фулер.

Abstract

The article highlights the interpretations of the concepts of epistemological psychologism and epistemological sociologism of S. Fuller's social epistemology. The content of these concepts is outlined in their relationship to the production and management of knowledge, the social component of knowledge and cognition.

Fuller proves the real nature of social epistemology, the main question of which: how to organize knowledge and the process of cognition, given the change in science.

Analysis of the current discussion in the context of social epistemology proves the following: it is important to investigate how, why and for whom knowledge is produced.

Keywords: *social epistemology, knowledge, cognition, epistemological psychologism, epistemological sociologism, S. Fuller.*

Вступ

Традиційно С.Фулера представляють як соціального епістемолога, що об'єднує історію, філософію, та соціологію науки. З цього випливає, що для нього соціальна епістемологія – міждисциплінарний проект. Соціальний вимір науки та знання, який реконструює соціальна епістемологія можна назвати також «філософською політикою науки». Соціальне – поняття, що пронизує концепцію автора. Втім, дуже часто, аби його відіти автор користується поняттям «психологічне».

Методологія

На основі аналізу й синтезу положень неklasичної соціальної епістемології С. Фуллера, зроблено висновок про доцільність застосування комплексу дослідницьких методів і підходів (комплекс філософських та соціо-гуманітарних наук, що вивчають пізнавальний процес з міждисциплінарних позицій).

Результати

Епістемологічний психологізм – це найкращий спосіб для пізнавального процесу, щоб забезпечити вимоги істинності, згідно з яким усі учасники цього процесу розділяють однакове ставлення до самого процесу - відданість Істині [Fuller, 2002, p. 23].

Епістемологічний соціологізм – це найкращий спосіб для пізнавального процесу забезпечити Істину, що не вимагає, щоб всі учасники дотримувалися вищезазначеного положення, лише необхідність оцінювати результати один одного у рівному співвідношенні [Fuller, 2002, p. 23]

Можна погодитися з автором, що виробництво обґрунтованого (надійного) істинного переконання зазвичай включає зміни в психології дослідника (Голдман). І навпаки, знання можна розглядати психологічно – вираження ставлення, чи соціологічно – рух в мовній грі, в якій можна бути прихильником чи опонентом. Це як різниця між контекстом відкриття і обґрунтуванням. Психологізм як контекст відкриття включає оцінку точки зору, яку вчений привносить у відкриття. Тоді як, соціологізм, як контекст обґрунтування, включає оцінку наслідків процесу пізнання (результати пізнання) незважаючи на те, яка точка зору його творця.

Їх не потрібно змішувати, соціологізм слід відрізняти від психологізму, адже висунення наукових ідей – це щось більше, ніж зіткнення інтересів.

Отже, у концепції Стіва Фулера прослідковується те, що соціологія та психологія об'єднані науковим дослідженням, але кожна має свій вектор. Коли Фулер розрізняє діяльність епістемічного психолога від епістемічного соціолога, може скластися враження про те, що він говорить про соціальну епістемологію Елвіна Голдмана (психологія) та соціальну епістемологію власної версії (соціологія).

Дослідник, одним із перших, долучився до розробки соціальної епістемології як міждисциплінарного проекту з метою покращення процесу створення знання.

Бібліографія

Малишена Ю.О. Соціальна епістемологія. - Філософія: терміни і поняття: Навчальний енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. - Львів: «Новий Світ - 2000», 2020. - С.353-354.

Шашкова Л. О. Виробництво знання і розподіл когнітивної праці: погляд соціальної епістемології / Л. О. Шашкова // X Міжнародні філософсько-економічні читання «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей». - Львів, 16-17 травня 2017. – Львів, Інститут Банківської справи. - 186 с. – С. 45-49.

Fuller S. Social Epistemology. Bloomington: Indiana University Press, 2002. 314 p.

Goldman A. Knowledge in a Social World / A. Goldman. – Oxford, N.Y., 2003. – 407 p.

МЕТАФІЗИКА ЯК НЕВІДДІЛЬНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ ЗГІДНО З РАННЬОЮ ФІЛОСОФІЄЮ ЛЮДВІГА ВІТГЕНШТАЙНА

*Назар Матювка, аспірант спеціальності «Філософія»,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна),
<https://orcid.org/0009-0001-5317-0893>, email: nazar.matovka@ukma.edu.ua*

METAPHYSICS AS AN INTEGRAL ASPECT OF PHILOSOPHICAL THINKING ACCORDING TO THE EARLY PHILOSOPHY OF LUDWIG WITTGENSTEIN

*Nazar Matovka, PhD student of Philosophy programme, National
University of Kyiv-Mohyla Academy (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0001-5317-0893>, email: nazar.matovka@ukma.edu.ua*

Abstract

This investigation aims to outline metaphysics as an integral characteristic of philosophical thinking unfolded through the fundamental distinction between possible and actual aspects of the being of an object of such thinking, based on the early philosophy of Ludwig Wittgenstein (1889–1951). This approach to defining the essence of metaphysics is proposed as an alternative to its traditional understanding as a philosophical discipline. Achieving this aim requires determining how Wittgenstein understood philosophy and the role of metaphysics in it and how, given this understanding, metaphysics is present in his early philosophy.

This investigation shows that the early philosophy of L. Wittgenstein allows a fresh look at the problem of defining metaphysics. First, contrary to the traditional understanding of metaphysics as a philosophical discipline, it is conceivable to regard metaphysics as an aspect of philosophical thinking. Second, this thinking begins with the fundamental distinction between possible and actual, which, in the context of the philosophy of L. Wittgenstein, manifests as the difference between the logical space that comprises all possible combinations of objects and thus makes possible the semantical meaning and particular actual cases of such combinations reflected in sentences.

Ключові слова: *метафізика, історія філософії, філософія мови, Вітгенштайн*

Keywords: *metaphysics, history of philosophy, philosophy of language, Wittgenstein*

Вступ

Мета дослідження полягає в окресленні метафізики як невіддільної характеристики філософського мислення, яка відкривається через

фундаментальне розрізнення можливого та актуального аспектів буття предмета такого мислення, на підставі ранньої філософії Людвіґа Вітґенштайна (1889–1951). Цей підхід до означення сутності метафізики пропонується як альтернатива її традиційному розумінню як філософської дисципліни. Досягнення цієї мети потребує визначення того, як Л. Вітґенштайн розумів філософію, та роль метафізики у ній, а також виявлення того, як, з огляду на таке розуміння, метафізика присутня у його ранній філософії.

Методологія

Окрім загальнонаукових (принципи об'єктивності, аргументованості, логічної послідовності, цілісності та системності) та логіко-гносеологічних (аналізу, синтезу, дедукції та індукції), були застосовані спеціальні лінгвістичні методи – текстуальний, контекстуальний та функціональний аналізи тексту – для дослідження першоджерел та відповідної літератури, а основну роль відіграв метод концептуального аналізу для виокремлення особливостей метафізики як характеристики філософського мислення.

Результати

Розгляд ранньої філософії Людвіґа Вітґенштайна (1889–1951) рідко обходить без окреслення історичного контексту її виникнення в межах ранньої аналітичної традиції. Звісно, цього неможливо уникнути, коли, наприклад, ідеться про використання специфічних термінології або концепцій. Втім, надмірна опора на історію має недоліки, як-от коли пошук схожості між різними філософами певної однієї школи, призводить до ігнорування їхніх особливостей. Наприклад, існує давня традиція інтерпретації «Логіко-філософського трактату» (далі – «Трактат») у контексті логічного позитивізму початку ХХ ст., мовляв, «прості об'єкти» Трактату є чуттєвими даними, і, відповідно, не мають метафізичної якості (Carruthers, 1990, р. 75; Zemach, 1990, р. 39). З цього може випливати загальний висновок про відсутність традиційної метафізики у Трактаті. Ба більше, такий висновок можна підкріпити тим, що у цій праці метафізичні та філософські судження автор називає *беззмістовними*, як видається, з тих же причин, що й, наприклад, Рудольф Карнап – ключова фігура логічного позитивізму, адже метафізичні терміни використовуються у судженнях, які не бувають істинними чи хибними (Wittgenstein, 1963, §§ 4.003, 6.53; Carnap, 2021, pp. 11-23).

З причин, про які йтиметься нижче, такий висновок не видається переконливим. Відповідно, це дослідження спрямоване на окреслення того, як Л. Вітґенштайн розумів метафізику у своїй ранній філософії, яким способом метафізика в ній присутня, і як це розуміння може допомогти по-новому означити сутність метафізики.

Варто почати з того, як Л. Вітгенштайн розумів *що* таке філософія у період створення «Трактату», а саме: «[Філософія] складається з логіки та метафізики, перша є її основою» (Wittgenstein, 1961, р. 93). Очевидно, першість логіки полягає в тому, що вона надає філософії методологію дослідження, цебто її *аналітичний* складник (Carruthers, 1990, pp. 20-21). Втім, наявність логічного аналізу не є суттєвою ознакою, яка б виділяла філософію серед інших наукових галузей і способів мислення. Відповідно до Вітгенштайнового означення, такою ознакою має бути метафізика.

Оскільки філософія є *діяльністю*, а не доктриною чи вченням (Wittgenstein, 1963, § 4.112), то й метафізика, як невіддільний складник філософії, також не може бути доктриною, а має бути певною якістю філософської діяльності, яка б відрізняла її від інших форм діяльності.

Отже, залишається зрозуміти, *що* таке метафізика для ранньої філософії Л. Вітгенштайна. З огляду на висновки «Трактату», відображені у § 6.53, де метафізичні судження автор називає *беззмістовними*, можна вважати, слідом за логічними позитивістами, що філософський проєкт Л. Вітгенштайна спрямований проти метафізики й не має нічого з нею спільного. Втім, останнє не узгоджується з тим, що у наступному параграфі, автор називає вже свої судження у «Трактаті» *беззмістовними* – такими, що їх потрібно використати як сходинки драбини, яке веде до яснішого розуміння філософії, а потім відкинути (Wittgenstein, 1963, § 6.54). У цьому може відображатися визнання Л. Вітгенштайном наявності метафізичного аспекту у своїй праці. Якщо це так, то зміст «Трактату» можна інтерпретувати як метафізичний експеримент, який має показати беззмістовність метафізики, порівняно з ясним мисленням, як-от щоб зрозуміти беззмістовність фантазій, потрібно спершу щось нафантазувати, щоб потім порівняти це з дійсністю (Diamond, 2000, p. 169).

Отже, якщо розглядати зміст «Трактату» як поєднання метафізики та логіки, то, очевидно, що метафізика розкривається у тій його частині, де немає жодних операцій аналізу, а йдеться про те, як аналіз узагалі можливий. Такою частиною є так звана *теорія зображення*, покликана пояснити зв'язок між мовою та реальністю, і те, як цей зв'язок уможливорює значення мовних виразів. На прикладі цієї теорії, можна побачити, що аналіз можливості значення, мусить починатися з фундаментального розрізнення між *можливим* та *актуальним* аспектом реальності, де перший містить порядок, необхідність якого забезпечує можливість контингентного порядку актуального світу. Необхідний порядок всіх можливих комбінацій між об'єктами логічного простору уможливорює значення контингентних виразів, які є конкретними актуальними виразами цих комбінацій (Black, 1966, pp. 28-29).

Розрізнення між *можливістю* (необхідний порядок буття) та *актуальністю* (його контингентний вираз) лежить в основі не лише метафізики «Трактату», але знайоме нам ще з метафізики Аристотеля

як розрізнення між *потенційним* та *актуальним*. Відповідно, наявність цього розрізнення можна розглядати як суттєву ознаку метафізики.

Якщо ж додати до цього Вітгенштайнове уявлення про філософію як діяльність, а метафізику, відповідно, як аспект цієї діяльності, то, зрозуміло, що означення метафізики як певного розділу філософії, або через рід та вид, нічого нам не сповістить про її сутність, адже вона відкривається насамперед як живе *мислення* через окреслене вище розрізнення.

Бібліографія

Black Max. A Companion to Wittgenstein's "Tractatus". – Ithaca: Cornell University Press, 1966. – 451 p.

Carnap Rudolf. The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis // Logical Empiricism at Its peak: Schlick, Carnap, and Neurath / Ed. S. Sarkar / Trans. A. Pap Arthur. – New York: Routledge, 2021. – Vol. II. – p. 10-31.

Carruthers Peter. The Metaphysics of the "Tractatus". – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 202 p.

Diamond Cora. Ethics, Imagination and the Method of Wittgenstein's "Tractatus" // The New Wittgenstein / ed. R. Reed and A. Crary. – New York: Routledge, 2000. – p. 149-173.

Wittgenstein Ludwig. Notebooks: 1914-1916 / Ed. G. H. von Wright and G. E. M. Anscombe / Trans. G. E. M. Anscombe. – New York: Harper & Brothers, 1961. – 131 p.

Wittgenstein Ludwig. Tractatus Logico-Philosophicus / Trans. D. Pears and B. McGuinness. – London: Routledge & Kegan Paul, 1963. – 166 p.

Zemach Eddy. The "Tractatus" Theory of Objects // Wittgenstein – eine Neubewertung / Towards a Re-Evaluation / ed. R. Haller and J. Brandl. – Vienna: Springer, 1990. – Vol. 19/I. - p. 35-50.

References

Black, M. (1966). *A companion to Wittgenstein's "Tractatus"*. Cornell University Press.

Carnap, R. (2021). The elimination of metaphysics through logical analysis. In S. Sarkar (Ed.), *Logical empiricism at its peak: Schlick, Carnap, and Neurath* (A. Pap, Trans., Vol. II, pp. 10-31). Routledge.

Carruthers, P. (1990). *The metaphysics of the "Tractatus"*. Cambridge University Press.

Diamond, C. (2000). Ethics, imagination and the method of Wittgenstein's "Tractatus". In R. Reed, & A. Crary (Eds.), *The new Wittgenstein* (pp. 149-173). Routledge.

Wittgenstein, L. (1961). *Notebooks: 1914-1916*. (G. H. von Wright, G. E. Anscombe, Eds., & G. E. Anscombe, Trans.) Harper & Brothers.

Wittgenstein, L. (1963). *Tractatus logico-philosophicus*. (D. Pears, & B. McGuinness, Trans.) Routledge & Kegan Paul.

Zemach, E. (1990). The "Tractatus" theory of objects. In R. Haller, & J. Brandl (Ed.), *Wittgenstein - eine Neubewertung / Towards a re-evaluation*. 19/I, pp. 35-50. Vienna: Springer.

THE CONCEPT OF MEMORY CULTURE

Andrii Minenko, Master of Philosophy, PhD student, PhD student of the Theoretical and Practical Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-1499-3210>, email: minenko.andrii@knu.ua

Keywords: memory culture, commemorations practices, cultural trauma, forgetting

Introduction

The question of the culture of memory is very important in the modern world. Philosophers Paul Connerton and Edward Casey argue that in the modern world, forgetting is present in many areas: education, science, everyday life, identity, culture, and many others. In their opinion, the reason for the rise of forgetting in the modern world is the lack of a “culture of memory.” In order to confirm or reject this statement, it is necessary to understand and define the concept of “culture of memory.”

Methodology

In order to determine and define the concept of “culture of memory”, the author synthesized and analyzed fragments of the works of philosopher Edward Casey “The Phenomenology of Remembering” and social anthropologist Paul Connerton “How Modernity Forgets”. The works of contemporary philosophers of memory are analyzed. The article extrapolates to the contemporary various aspects of human society.

Results

The issue of memory culture is of interest to many researchers in various disciplines. It is important to note at the beginning that one can find different variations of the concept of memory culture: culture of memory and memory culture. The first option is typical for Western researchers, the second for Ukrainian ones. The confusion of the categorical apparatus is, unfortunately, a common phenomenon in memory studies. One of the main tasks of the philosopher of memory is to find a research methodology and define the main concepts of memory.

Ukrainian researchers of the culture of memory are very much influenced by the continuing Russian-Ukrainian war. For example, researcher Iryna Rachkovska analyzes the culture of memory of the fallen defenders of Ukraine. She gives the following definition of “culture of memory”:

“The culture of memory involves a set of activities that accompany the fallen hero immediately after the heroic death - from acts of commemoration applied to all the dead in the context of worship of the dead who acquire the status of superhuman, to mythologization, sacralization, folklore.”

(Rachkovska, 2024, p. 45). Rachkovska draws a parallel with ancient Ukrainian traditions and beliefs in her study. She refers to the modern culture of remembrance of fallen Ukrainian soldiers to the Slavic tradition of the "trisnya". The rite of trisnya included a full complex of events dedicated to honoring the fallen, including the formation of a high mound - a grave - as well as ritual events with the presenting of all the joys of life to the fallen. As a result, Iryna Rachkovska concludes that the culture of remembrance of Ukrainians who died in the fight for the will of the people and the independence of the state is formed mainly on the basis of a religious worldview. Heroization, mythologization, endowing them with divine essence by sacrificing themselves to save many can be observed in sacred art, church canonization, and the construction of religious buildings on the sites of bloody battles where many soldiers died. (Rachkovska, 2024, p. 47).

Researcher A. Semenenko considers the culture of memory as a means of overcoming cultural trauma. Semenenko considers work on cultural trauma to be a process of healing, hardening, and education of the social organism, formation of its cultural memory and identification. (Semenenko, 2023, p. 716). Ukrainian researchers Oksana Pushonkova and Serhii Pianzin analyze artistic reflections on the war as a culture of memory. The researchers note that the Russian-Ukrainian war, which has been going on since 2014, was a hybrid war until 2022. Lack of clarity and constant political manipulation have led to art becoming a means of expressing the feelings of Ukrainians in a situation of uncertainty. Pushonkova and Pianzin cite the example of the Volnanova art action. The action includes the "living" memory of eyewitnesses, volunteers, and ordinary citizens - a reaction to the outbreak of war and gradually the creation of a concept, the comprehension of new images: weapons (explosive mines, missiles, drones), a barbarian enemy, types of shelters, empty eye sockets of destroyed high-rise buildings, blood as a symbol of physical life and the price Ukrainians pay in this war, etc. (Pushonkova, Pianzin, 2023, p. 307).

Bulgarian researcher Daniela Deceva, from St. Kliment Ohridski University in Sofia, analyzes the current debate on memory culture and memory policy in Germany, which is very relevant for Europe. These debates emphasize that remembering collective crimes, especially the Holocaust, and honoring the victims is a basic prerequisite for the protection of human rights. Daniela emphasizes that public commemorative events in Germany have become formal and ritualistic, mainly because they are optional. This, to a greater or lesser extent, diminishes them, deprives them of their polemical power, leads to an inflation of both the concept and the culture of memory, and often causes irritation, distancing, and resistance, not always clearly expressed. (Decheva, 2021, p. 185)

Polish scholar Dylewska Agnieszka examines two novels: "The Innocent City" (2003) by Czesław Markiewicz and Katzenberg (2010) by Sabrina Janes. These novels are about the culture of memory and popular culture. That is, the Polish researcher already differentiates between memory culture and folk culture. Using the example of these novels, she shows how they

intertwine and complement each other, but also differ. Dutch researcher Emma-Lee Amponsah explores how the culture of memory was formed among black citizens of Belgium. By analyzing social media, personal stories, memory and history, she formulated Black Cultural Memory (bcm), the identity of black people in Belgium. Emma-Lee understands Black Cultural Memory (bcm) as a discursive, informational, and cultural site composed of historical connotations, codes, and signals that are intentional and active interpretations of blackness. This blackness is not, in fact, attached to the “bottom of the social and cultural order” by white racial ideology, but rather, to return to Hall, is a new construction of blackness. (Amponsah, 2023, P. 31-32).

The analysis of these sources allows us to form an idea of the culture of memory: a set of activities focused on recalling the past in order to construct one's own identity. However, the American philosopher Edward Casey emphasizes that, according to Aristotle, there is a whole tradition of what can be called “passivism,” in which memory is reduced to a passive process of registering and storing incoming impressions. (Casey, 2009, p. 15). This approach leads to forgetting.

References

- Amponsah, E.-L. (2023). Towards a Black Cultural Memory. *African Diaspora*, 15(1), 28–54. <https://doi.org/10.1163/18725465-bja10034>
- Casey, E. S. (2009). *Remembering*, Second Edition: A Phenomenological Study. Indiana University Press.
- Connerton, P. (2015). *How Modernity Forgets*. Cambridge University Press.
- Decheva, D. (2021). Memory Culture and Memory Policy in Germany – Prerequisites and Critique. *Filosofiya-Philosophy*, 30(2), 180–191.
- Dylewska, A. (2021). Between Memory Culture and Folk Culture: Niewinne miasto [The Innocent Town] by Czesław Markiewicz and Katzenberge by Sabrina Janesch. *Teksty Drugie*, (1), 375–390.
- Rachkovska, I. V. (2024). *Culturological Almanac*, (1), 41-48. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.5>
- Pushonkova, O. A., & Pianzin, S. D. (2023). CULTURE OF MEMORY IN ARTISTIC REFLECTIONS OF WAR (ON THE EXAMPLE OF THE PROJECT “WAR IN UKRAINE: VISUAL DIMENSIONS OF MEMORY”). *Culturological Almanac*, (3), 304-311. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.43>
- Semenenko, A. A. Cultural trauma and culture of memory. Modern research in world science. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Lviv, Ukraine. 2023. Pp. 713-717. URL: <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modernresearch-in-world-science-26-28-02-2023-lviv-ukrayina-arhiv/> .

MIND AND MEMORY: HUMANITY BETWEEN REFLECTION AND NOSTALGIA

Oleksandra Moniatovska, PhD student, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-5098-8303>, email: o.moniatovska@gmail.com

Keywords: Reflection, Nostalgia, Human existence, Transcendence, Spirit, Existential longing, Philosophical anthropology, Human nature

Introduction

Human beings are constantly striving to understand and define their nature, often distinguishing themselves from animals through their capacity for reflection and nostalgia. Reflection provides the means to analyze our experiences, adapt to the world, and make sense of our lives. However, nostalgia, in contrast, arises as a deeper, existential longing – an emotional pull toward something beyond the immediate, a sense of loss, or an unattainable ideal. While reflection is a cognitive tool that allows for practical navigation of the world, nostalgia reveals a profound aspect of human existence that speaks to the search for meaning and wholeness. Here explores the complex relationship between reflection and nostalgia, investigating how both shape the human experience, influence our understanding of self, and guide our ongoing search for purpose in the world.

Methodology

This article utilizes a comparative and analytical approach. The comparative method is applied to distinguish between reflection and nostalgia, highlighting their conceptual differences. An analytical method is used to examine the implications of these phenomena for understanding human existence, focusing on their roles in shaping the human experience and search for meaning.

Results

Humans constantly strive to define their own nature and distinguish themselves from animals. Max Scheler saw this boundary in Spirit – the ability of humans to transcend the immediate, create meaning, and become aware of existence. This was preceded by the human capacity for contemplation. Contemplation is a certain way of seeing, a perception of the world through us. It is self-sufficient, complete, and does not orient itself toward anything beyond itself – it has no deficiencies, no goals, and no tasks. In this way, the value of knowledge, according to Aristotle, is determined by the degree of pure contemplation. Similarly, Scheler refers to

Martin Heidegger's concept of Dasein, emphasizing that humans do not merely exist but comprehend their existence by questioning being.

The distinction between humans and animals has traditionally been based on the presence or absence of self-awareness, the ability for abstract thinking, and moral responsibility. However, this distinction is not always correctly drawn, particularly when it comes to reflection. In their attempts at philosophizing, people often fall into a biological trap, mistakenly characterizing it as reflection. Meanwhile, in their desire to affirm the human capacity for transcendence, they confuse it with nostalgia.

Reflection is a cognitive mechanism that enables analysis, error assessment, and future action planning. It serves an adaptive function, aiding survival and development. Scheler pointed out that animals possess limited forms of reflection, but their ability to analyze information remains within the bounds of biological necessity. Humans, as beings of spirit, not only reflect but also transcend the immediately given, contemplating the essence of things.

Reflection is a complex, multi-level process. At the first level, it manifests as an immediate reaction to stimuli – something observable in higher animals when they adjust their behavior based on experience. The second level is cognitive reflection, where humans analyze their thoughts, plans, and intentions. The highest level is existential reflection, where thinking is directed not only toward practical goals but also toward the nature of being itself.

Unlike reflection, nostalgia is not merely a cognitive process but a metaphysical one. It is not limited to memories of the past; rather, it reveals a deep longing for the unattainable. In his concept of *Langeweile*, Heidegger describes existential boredom as a way of uncovering the fundamental nature of being. Similarly, nostalgia is an expression of existential yearning – not for a specific object, but as an openness to the transcendent.

Scheler emphasized that nostalgia is not merely an emotional state but evidence of the spiritual nature of humanity. Unlike animals, which exist solely in the present moment, humans experience nostalgia as an indication of their ability to go beyond the given. Nostalgia opens a person to ideas that transcend concrete experience and forms the foundation for the search for meaning.

Heidegger's concept of *Geworfenheit* ("thrownness") also helps explain the nature of nostalgia. Humans are born into the world without choosing their circumstances or cultural coordinates. Yet, this very thrownness generates a longing for an ideal place—not one that exists in any specific geographical location but as a symbol of lost existential wholeness.

Scheler defined spirit as the foundation of human distinction from the animal world. Unlike instinct-driven mechanisms, spirit implies the capacity for reflection, self-awareness, and transcendence. In this context, nostalgia appears as a manifestation of human spirituality, a yearning for the unattainable. Heidegger's concept of *Angst* and nostalgia share a common

nature, as both reveal a sense of alienation from the world and an openness to being.

Animals do not experience existential fear or nostalgia, as their existence is determined by the immediate satisfaction of needs. Humans, on the other hand, endure a fundamental rupture between themselves and the world. This rupture gives rise to philosophical, aesthetic, and religious pursuits. That is why nostalgia serves not only as an individual emotion but also as a cultural phenomenon shaping entire civilizations. If reflection is a cognitive mechanism ensuring adaptation, nostalgia is a phenomenon that testifies to an openness to being. It can be a way of sensing Nothingness – the void underlying all attempts at comprehension. This very feature defines its transcendent nature.

Conclusion

Nostalgia and reflection are two phenomena that illustrate the essential difference between humans and animals. Reflection fulfills an adaptive function, helping humans navigate the world, while nostalgia is a manifestation of human spirituality. It is not merely an emotional state but an expression of the longing for meaning and transcendence beyond the immediate. A human is not just a thinking being but a longing one. Nostalgia is not a flaw – it is evidence.

References

Шелер М. Ресентимент у будові моралей / пер. з нім. Вахтанґ Кебуладзе. – рукопис.

Шелер М. Становище людини в космосі / пер. з нім. Вахтанґ Кебуладзе. – рукопис.

Кебуладзе В. І. "Ідея людини" Макса Шелера і сучасний світ. Наукові записки НаУКМА. 2024. Т. 13 : Філософія та релігієзнавство. С. 67–72. URL:

http://nzpr.ukma.edu.ua/article/view/307608/299118?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3L9xYUZjNoc3Ns7bqKKO2hrKLpknFmgdLpe4LfGJ-4QIIIRduaoFz7oxsQ_aem_iGiGO1Ev7BVzDbfuQ6bnLA.

Locke J. An Essay Concerning Human Understanding. Pennsylvania : The Pennsylvania State University, 1999. 718 p.

Heidegger M. Introduction to Metaphysics. Yale University Press, 2000. 255 p.

Heidegger M. The Fundamental Concepts of Metaphysics. Indiana University Press, 1995. 376 p.

ФІЛОСОФСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДАВНЬОІНДІЙСЬКІЙ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Сергій Орденів, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут» (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-2572-8300>, email: ss_ordenov@ukr.net

PHILOSOPHICAL RECEPTION OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE ANCIENT INDIAN RELIGIOUS AND POLITICAL TRADITION

Serhii Ordenov, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, State University "Kyiv Aviation Institute" (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-2572-8300>, email: ss_ordenov@ukr.net

Abstract

The purpose of the paper is to provide a philosophical reception of political communication in the ancient Indian religious and political tradition. In particular, it is noted that the ancient Indian religious and political formation belongs to the traditional form of society, which corresponds to a set of socio-theoretical ideas about the pre-industrial phase of human development. During this period, the main principle of organization of socio-political relations was a rigid hierarchical stratification of society, which, as a rule, is manifested in the division into endogamous castes. At the same time, the main form of organization of social relations for the majority of the population is a relatively closed, isolated community. The latter circumstance is dictated by the dominance of collectivist social ideas focused on strict adherence to traditional norms of behavior that exclude individual freedoms and understanding of their value. Together with the caste system, this feature of the socio-political system almost completely excludes the possibility of social mobility. Political power in a traditional society is monopolized within a single group (caste, clan, family) and exists mainly in authoritarian forms.

Ключові слова: політична комунікація; традиційне (доіндустріальне) суспільство; релігійно-політична традиція; Брахманізм.

Keywords: political communication; traditional (pre-industrial) society; religious-political tradition; Brahmanism.

Вступ

Метою роботи є здійснення філософської рецепції політичної комунікації у давньоіндійській релігійно-політичній традиції. Досягнення поставленої мети потребує здійснення соціально-філософського

аналізу традиційного суспільства задля визначення сукупності теоретичних уявлень про доіндустріальну фазу розвитку людства з метою окреслення специфіки політичної комунікації того періоду. Зокрема вимагають уточнення основні принципи і форми організації соціально-політичних відносин традиційного суспільства, а також колективістських соціальних уявлень щодо можливості соціальної мобільності між політичними групами, кастами і індивідами у давньоіндійському релігійно-політичному утворенні.

Методологія

Методологічною основою дослідження феномену політичної комунікації у давньоіндійській релігійно-політичній традиції виступили загально-філософські підходи у поєднанні із філософськими принципами: об'єктивності; системності; сходження від абстрактного до конкретного, а також загальнонаукові принципи і методи: історичний; компаративний; логіко-аналітичний; функціональний аналіз тощо.

Результати

Суспільство, що виникає на початку неолітичної революції різні дослідники називали традиційним, аграрним, доіндустріальним тощо. Його характерними рисами вважаються: пріоритет безпосередніх, внутрішньо-групових (статусних) зв'язків і відносин над опосередкованими (контрактними); суспільна стратифікація, що ґрунтується на принципі обмеження мобільності між соціальними групами, підкріплена жорстким соціальними контролем; перевага релігійної культури над світською; розвиток переважно натурального, сільського господарства і т.і. (Tönnies, 2010; Durkheim, 1997). В цьому суспільстві панують традиційні колективістські і релігійні цінності, а у політичній сфері переважають авторитаризм і монархічна форма правління.

Одним із найдавніших політичних устроїв в історії людства вважається давньоіндійське релігійно-політичне утворення – брахманізм. Особливість давньоіндійського політичного устрою полягала в тому, що в основі його соціальної структури лежала община, що складалася з чотирьох соціальних станів (варн), які виконували в суспільстві відповідні функції. Кожна варна посідала певне місце в суспільній ієрархії, формуючи ендогамну форму соціальної стратифікації, що багато в чому визначило специфіку комунікації давньоіндійського суспільства. Зокрема кожна людина мала чітко визначену приналежність до варни, якою обумовлювалося її становище і діяльність в суспільстві. Так, монополією на розумову працю володіли жерці-брахмани, які ухвалювали державно-управлінські та соціально-політичні рішення. Кшатрії (воїни) займалися військовою справою. По суті, поділ в управлінні державою було здійснено в такий спосіб, що

світська влада (як би ми зараз сказали – виконавча) належала кшатріям, а моральна (тобто – законодавча) – брахманам. Інші давньоіндійські соціальні стани, як-от вайш'ї (торговці, хлібороби) та шудри (служби, робітники), не брали участі у політичному житті.

Брахманізм в найтісніший спосіб був пов'язаний із давньоіндійською міфологією та релігійними поглядами, що загалом відповідало найдавнішим космогонічним віруванням, логіці яких підкорилися інтенціональні структури давньоіндійської свідомості. З позиції цих вірувань пояснювалися суспільне життя, місце людини в соціумі, структура соціального устрою, специфіка взаємодії й умови суспільних змін тощо. Зокрема, як зазначає М. Еліаде, у відомому давньоіндійському гімні Пурушасукта доісторичний велетень Пуруша («Людина») зображується водночас як космічний простір і як двостатева Сутність, яка породжує жіночу творювальну Енергію «вирадж», після чого стає її сином. Сам «акт творіння відбувається внаслідок космічного жертвопринесення. Боги приносять у жертву «Людину», і з її розчленованого тіла з'являються тварини, літургійні елементи, суспільні класи, земля, небо, боги... Рот його став Брахманом, з рук його з'явився Воїн, з стегон – Ремісник, з ніг – Служитель. Небо з'явилося з його голови, земля – з ніг, місяць – з думок, сонце з погляду, Індра та Агні – з його рота, вітер – з дихання тощо» (Eliade, 1981). В такий спосіб, соціальне розшарування, або поділ на варни, набуває в давньоіндійському суспільстві певного онтологічного статусу, оскільки утворюється разом із виникненням світу і підпорядковується всій логіці його творення. Одночасно з цим формується ієрархічна структура суспільства, що зумовлює не лише його патерналістську форму, а й специфічний характер політичної комунікації в давньоіндійському релігійно-політичному утворенні, яка полягала не стільки в міжособистісній комунікації індивідів, скільки в складній соціальній взаємодії варн між собою, що було тісно пов'язане з їхньою функціональною приналежністю в суспільстві.

Отже підсумовуючи, можна зазначити, що давньоіндійське релігійно-політичне утворення належить до традиційної форми суспільства та відповідає сукупності соціально-теоретичних уявлень про доіндустріальну фазу розвитку людства. В означений період основним принципом організації соціально-політичних відносин стає жорстка ієрархічна стратифікація суспільства, що, як правило, виявляється у розподілі на ендогамні касты. При цьому основною формою організації соціальних відносин для більшості населення є відносно замкнута, ізольована громада. Останньою обставиною продиктовано панування колективістських соціальних уявлень, орієнтованих на суворе дотримання традиційних норм поведінки, які виключають індивідуальні свободи і розуміння їхньої цінності. Разом із кастовим розподілом ця особливість соціально-політичного утворення майже повністю виключає можливість соціальної мобільності. Політична влада в традиційному

суспільстві монополізується у межах окремої групи (касти, клану, сім'ї) і існує переважно у авторитарних формах.

References

Tönnies, Ferdinand *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. wbg Academic in Herder GmbH. 2010. 274 p.

Durkheim, Emile. *The Division of Labour in Society*. Trans. W. D. Halls, intro. Lewis A. Coser. New York: Free Press, 1997.

Eliade M. *A History of Religious Ideas, Volume 1: From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*, Published by University Of Chicago Press, 1981. 508 p ISBN 10: 0226204014 / ISBN 13: 9780226204017

“WHAT IS AN ANIMAL?” OR “WHO IS AN ANIMAL?”: WHY WE HAVE TO GIVE UP ON THE FIRST QUESTION

Valeriia Ostapenko, student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-6036-7412>, e-mail: valeriia.ostapenko@gmail.com

Keywords: animals, animal rights, Watsuji, sonzai, objet petit a, ontology.

Abstract

In this article, the traditional philosophical approaches to the concept of animals are examined, with a focus on their limitations in contemporary discourse. The perspectives of Descartes, Kant, and Heidegger are analyzed as foundational views that continue to shape our understanding of animals as machines, organisms, or beings lacking world-openness. A critical reassessment is proposed through the lens of Lacan's *objet petit a* and the Japanese concept of 存在 (*sonzai*), both of which, despite their differences, reinforce an anthropocentric separation between humans and animals. The main argument of the article is that the question "What is an animal?" inherently imposes an ontological classification that fails to account for the relational and ethical dimensions of animal existence. It is argued that the question should be reformulated as "Who is an animal?", challenging established boundaries and opening new perspectives for philosophical inquiry.

Introduction

The American writer Sean Thomason once tweeted: "the tuna *who* died to get put in a can that wound up in the back of my cabinet until past expiration and which I just threw away". This tweet reflects not only our ethical but also our linguistic attitudes toward animals. It indicates that discourse on animals (with an emphasis on animal rights) is not without foundation. The history of philosophy offers only a few answers to the question of who animals are. Current notions about animals, with all their ensuing implications, are primarily based on: a) the scholastic-Cartesian view of animals as machines; b) Kant's understanding of animals as organisms; and c) Heidegger's distinction between humans and animals. Regardless of how contemporary discussions about animals evolve, they continue to grapple with the long-standing tradition of treating animals as fundamentally distinct from humans. However, this approach is insufficient, as it remains trapped within the framework of the question "What is an animal?". Instead, I propose that we must shift to the question "Who is an animal?" in order to challenge the underlying assumptions of animal ontology.

Methodology

The methodology is based on a historical-philosophical analysis of the concepts of animals in the Early Modern and contemporary periods, the method of historical-philosophical hermeneutics, phenomenological and psychoanalytic approaches, comparative analysis, and general logical methods.

Results

According to Nietzsche, Descartes was the first to propose considering animals as machines in a literal sense. While in the Netherlands, Descartes had the opportunity to dissect animal corpses and frequently visited slaughterhouses to gather interesting material. As a result of this activity, he developed his understanding of animals in purely mechanistic terms. However, according to Dutch professor Hub Zwart, Nietzsche was mistaken: the origins of Descartes' worldview can be traced back to scholasticism, which Descartes regarded with contempt (Zwart, 1997). The view that animals are determined beings is first encountered in Thomas Aquinas' "Summa Theologica".

Before Kant began to perceive animals as organisms, he adhered to a more mechanistic tradition. Since he believed that animals are not ends in themselves, he argued that they must serve as means to achieve human rational goals. Accordingly, humans have no moral obligations toward animals. However, in the "Kritik der Urteilskraft" and later in his final work, "Opus Postumum", Kant shifts his perspective, considering animals not as machines but as organisms. Kant concludes that animal behavior is governed by "representations" of the environment. Despite this, he maintained that only humans can determine their goals through the laws of freedom, whereas animal purposiveness remains bound to natural laws.

In his critique, Heidegger draws heavily on Aristotle, particularly his distinction between the mechanical and the natural, as described in the second book of "Physics": the mechanical has its principle of creation not within itself, but in an external agent. According to Heidegger, animals cannot be understood either as machines or as organisms. For Heidegger, the animal world is more limited than the human one: an animal lacks language, cannot perceive beauty in its surroundings, and views everything as something to be consumed or used to improve life (Heidegger, 1983). He questions whether animals know what they want, or even if they want anything at all (Heidegger, 1961). For Heidegger, the animal world is always insufficiently accessible, incomprehensible, and thus more primitive (the limitations of the human perspective on the animal world are excellently demonstrated by Uexküll in his famous passage about the tick).

The above-mentioned approaches only reinforce a long-standing tradition of distinguishing animals from humans based on language, perception, and self-awareness. These three perspectives collectively shape the dominant tradition of differentiating animals from humans. However, this

distinction becomes particularly contentious in modern debates on animal rights, where such boundaries are increasingly questioned

In the well-known debate on animal rights between Slavoj Žižek and Peter Singer, the central argument in Žižek's position against the equalization of human and animal rights is based on Lacanian's concept of the *objet petit a* - the impossible-real, ultimate desire (Žižek, 2001). In his book "The Plague of Fantasies", Žižek uses the example of primates who, upon realizing the impossibility of attaining their desires, abandon their aspirations and return to realistic goals - something that Žižek claims is not characteristic of humans. Žižek's argument can be viewed through the lens of the previously mentioned three responses to the question of what constitutes an animal. The weakness of these and similar responses lies in their one-sided rhetoric concerning human desire, which obscures the distinction between concepts. When discussing the desire for safety in humans, we refer to the freedom to choose this desire (again, Kant), while when discussing the desire for safety in animals, we refer to instincts. Although both animals and humans have instincts (a consistent set of unconditional reflexes that program behavior to achieve essential life goals, such as satisfying primary needs like sleep, breathing, safety, food, etc.) and reflexes, animal desires are considered determined. One might note that humans, unlike animals, have the freedom to refuse sleep, for instance, but protective reactions of the organism prevent them from staying awake beyond a certain time. From a biological perspective, animals do not have sufficient self-awareness to end their own lives, so cases that could be interpreted as suicide are explained by diseases or disorientation, meaning suicide is not typical for animals. Just because humans can drown themselves, thus committing one of the most severe forms of suicide, it cannot be assumed that such a desire is ordinary. The absence of the self-preservation instinct (present in both animals and humans) is not an ordinary state. In this context, human behavior remains determined at the same level as animal behavior when considering self-preservation, self-reproduction, and the satisfaction of primary needs.

A contrast to this Western approach can be found in the Japanese concept of 存在 (*sonzai*). According to Watsuji Tetsurō, *sonzai* can be translated as "maintenance or subsistence over against loss" (Watsuji, 1996). Human being's *sonzai* implies that humans possess themselves and, thus, their desires, being capable of defining them. The first kanji (son) denotes subsistence, while the second (zai) carries the opposite meaning of "kyo" (departure). The initial meaning suggests that an object is situated in a specific place. Watsuji writes: "Hence, only that which is capable of going and coming of itself is able to stay at some place" (Watsuji, 1996). *Zai* is also used in relation to objects, but in such cases, it indicates that the object occupies a place (Watsuji, 1996). A key feature of the term *sonzai* is that it is not applied to animals; according to Watsuji, *sonzai* refers to the interconnection of the acts of *ningen* (Watsuji, 1996). Unlike Western notions of "existence," "being," "Sein" etc., *sonzai* emphasizes relational being.

Watsuji explicitly states that *sonzai* applies only to humans, as it is linked to the interconnection of *ningen* (human beings).

This distinction is crucial: if *sonzai* cannot be attributed to animals, it suggests that animals lack the capacity for self-definition. This reinforces the same anthropocentric assumptions that underlie *objet petit a*. Both concepts establish a framework in which animals and humans are categorically separated, but without sufficient justification.

Conclusions

The discourse on animals in philosophy is constrained by the fundamental impossibility of fully comprehending their experience (a problem acknowledged by Heidegger). However, this does not mean that philosophical inquiry into animal being is meaningless. On the contrary, as long as humans are capable of making judgments about their perception of the world, they must also critically assess the categories through which they understand animals.

The key problem lies in the very formulation of the question "What is an animal?", which presupposes a fixed ontological definition. Instead, the shift to "Who is an animal?" opens the possibility of rethinking animal existence beyond rigid dichotomies. This change in perspective challenges the long-standing tradition of subordinating animals to human-centered categories and encourages a more ethical and relational understanding of their being.

References

- Heidegger, M. (1961). *Nietzsche 1*. Pfullingen: Neske.
- Heidegger, M. (1983). *Die Grundbegriffe der Metaphysik: Welt-Endlichkeit-Einsamkeit*. Gesamtausgabe, II. Abteilung: Vorlesungen 1923-1944, Band 29/30. Klosterman.
- Lewis, M. (2008). 3. The real and the development of the imaginary. In *Derrida and Lacan: Another writing* (pp. 148–201). Edinburgh University Press.
- Watsuji, T. (1996). *Rinrigaku: Ethics in Japan* (Sunny Series in Modern Japanese Philosophy, pp. 21-23). State University of New York Press.
- Žižek, S. (2001). *On Peter Singer: Of mad cows and sacred cows*. *Cabinet Magazine*, 4. Retrieved from <https://www.cabinetmagazine.org/issues/4/zizek.php>
- Zwart, H. (1997). What is an animal? A philosophical reflection on the possibility of a moral relationship with animals. *Environmental Values*, 6(4), 380. White Horse Press.

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО, ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Артем Панкратов, магістр філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2024), полковник, тимчасово виконуючий обов'язки начальника відділу підготовки військових капеланів Служби військового капеланства Збройних Сил України, email: ap26mp10@gmail.com

MILITARY CHAPLAINSHIP AS A PHENOMENON OF MODERN UKRAINE

Artem Pankratov, Master of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (2024), Colonel, Acting Head of the Military Chaplain Training Department of the Military Chaplaincy Service of the Armed Forces of Ukraine, email: ap26mp10@gmail.com

Abstract

Chaplaincy or military chaplaincy is a phenomenon, a voluntary movement of clerics that arose in our country. The author analyzes issues related to the advantages and difficulties of introducing chaplaincy military service. The question of the root cause of the problem of staffing military chaplain positions is that the very basis of this issue has a philosophical origin, the social balance of the material and the ideal. Ukrainian society, throughout its history, has had mediated religiosity. This influenced the formation of the map of confessional distribution and the state of the religious situation in modern Ukraine. Military chaplaincy in the Ukrainian army is a new, innovative phenomenon that requires new approaches taking into account the interests of religious servicemen.

Ключові слова: капеланство, військова капеланська діяльність, військовий капелан, релігійні організації, релігійність, задоволення духовно-релігійних потреб.

Keywords: chaplaincy, military chaplaincy, military chaplain, religious organizations, satisfaction of spiritual and religious needs.

Вступ

В умовах сучасної геополітичної турбулентності, протистояння культурно-економічного фронту традиціоналізму, а, можливо, і нового імперіалізму тотальної глобалізації світу на тлі швидкозростаючий залежності людини від розвитку і вжитку інноваційних технологій, людина опинилася у стані розгубленості, коли офіційна сучасна екзистенційна потреба особистості на ментальному рівні духовного сприйняття вимагає шукати ідеальної істинності, відповіді на вічні духовні питання: хто я? навіщо я?

Капеланство (військове капеланство) – феномен, добровольчий рух священнослужителів, який виник на теренах нашої держави порівняно не так давно, можливо припустити, в першу чергу не як потреба, а як наслідок євроатлантичного вектору політичної орієнтації України, і лише у 2022 році інтегрувалося у державну структуру.

Які перші кроки і перші труднощі на шляху становлення цього духовного інституту, які ймовірні перспективи і можливості дає цей інструмент, саме про це буде йтися нижче.

Методологія

Матеріал, наведений в основній частині, є науковою розвідкою через недостатні загальнодоступні аналітичні дані для аналізу, тому що інформація про військове капеланство вкрай обмежена, а час становлення військового капеланства як інституції занадто короткий, і саме тому в даних тезах будемо оперувати лише поняттями нормативно-правових актів України, які доступні на веб-ресурсах Верховної Ради України, Державної служби України з питань етнополітики і свободи совісті та Міністерства оборони України, даними інформаційних матеріалів соціологічного дослідження “Українське суспільство, державна церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2024” від Центру Разумкова, [5] а також інформацією, отриманою від офіційних представників управлінської ланки Служби військового капеланства.

Результати

У відповідності до вимог Закону України “Про Службу військового капеланства” у складі Збройних Сил України у вересні 2022 року було створено окрему інституцію, структурну капеланську вертикаль – Службу військового капеланства Збройних Сил України. [1]

Тим самим Законом України визначено граничну чисельність військових капеланів в українській армії на рівні 0.15%, рівень офіцерського військового звання відповідно для окремої бригади “майор”, для окремого батальйону “капітан” (тобто військовий капелан обов’язково має бути військовим, на відміну від попередньої практики душпастирства в українському війську, коли священник у військовій частині був виключно цивільним) та власне вимоги до посади військового капелана і його обов’язки.

Заповнення посад військових капеланів відбувається відповідно до квотного розподілу, який у свою чергу робиться на основі анонімного опитування військовослужбовців стосовно їх конфесійних уподобань.

Організаційно військова капеланська структура в середині української армії складається, з головного органу військового управління (стратегічний рівень військового управління) – Служби військового капеланства Збройних Сил України (далі – ЗСУ),

підпорядкованих структур (оперативний рівень військового управління) – служб військового капеланства видів, окремих родів військ (сил) ЗСУ та безпосередньо самих військових капеланів (тактичний рівень військового управління), які проходять військову службу у військових частинах за підпорядкуванням. [7]

Взагалі за структурою будови, загальними принципами та метою Служба військового капеланства ЗСУ здебільшого наслідує модель військового капеланства армії США з незначними особливостями стосовно структурної будови самого війська. [6] І в той же час відмінності є, і в їх сутності і впливі на українське суспільство спробуємо розібратися.

Законом визначені загальні засади капеланського служіння в українському війську, і в той же час, не має чіткого окреслення її будови, [7] чому так, і чому це важливо спробуємо розібратися.

Формувачами Служби військового капеланства ЗСУ у 2023 році було взято за основу механізм задоволення духовно-релігійних потреб в якому військовий капелан закріплюється за певною військовою частиною, перебуває у безпосередньому підпорядкуванні її командира, а до структури капеланської служби входить лише формально. Служба військового капеланства позбавлена права призначати, переводити або звільняти військового капелана, не може здійснити його духовне відновлення, вирішувати питання його оздоровлення, духовного навчання тощо.

Законодавством України [1] визначено, що релігійна організація направляє священнослужителів до служби у війську, Служба військового капеланства має метою організацію задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців у ЗСУ, але священнослужитель, відповідно до свого структурного підпорядкування перебуває під керівництвом командира військової частини.

Статтею 35 Конституції України [4] закріплена норма стосовно відокремлення держави від церкви, і в той же час священнослужитель, який добровільно вступає на військову службу у війську цілком стає залежним, підвладним військовому командирі, втрачаючи в той же час будь яку комунікацію із релігійною організацією (священопочатковістю, центром духовного проводу) та власним місцем пастерства (парафіяльного служіння) яке мав до початку військової служби.

На стадіях формування засад військового капеланства, одним із військових теоретиків, служителем Української Греко-Католицької Церкви полковником Русланом Коханчуком пропонувалася модель капеланської інституції в середині армії за територіально-регіональним принципом, [6] коли військові капелани розподілялися між відповідними регіональними центрами, підпорядковували безпосередньо начальнику капеланської служби Збройних Сил та здійснювали служіння за делегуванням у ту чи іншу військову частину за рішенням керівництва капеланської служби. [6]

Припустимо, що зміна моделі під час її практичної реалізації, а саме впровадження “закріпленої” моделі, призвела до труднощів комунікації між Службою військового капеланства і самими військовими капеланами, релігійними організаціями, і як наслідок до проблем комплектування посад військових капеланів у війську.

Під час брифінгу у листопаді 2023 року начальник Служби військового капеланства Збройних Сил України наводячи статистичні дані укомплектованості капеланської служби повідомив, що у війську є наявними лише третина військових капеланів, а дві третини посад вакантні. [2]

Релігійні організації в свою чергу на весні у 2024 року намагалися виправити ситуацію, через внесення змін у законодавства України, [8] надавши змогу бути військовими капеланами і цивільним священикам, за прикладом змішаної капеланської системи у Німеччині, таким чином вивести капелана з військового підвладдя командира підрозділу заради служіння особовому складу військової частини, але рішення не було ухвалено. Невдала спроба релігійних організацій призвела до ще більш негативних наслідків, священнослужителі почали відмовлятися від пропозицій релігійних організацій щодо служіння військовим капеланом.

Станом на кінець 2024 року, посиляючись на дані оприлюднені заступником начальника служби військового капеланства протоієрея Української Греко-Католицької Церкви лейтенанта капеланської служби Ростислава Височана, укомплектованість служби залишилася на рівні третини від загальної потреби, без тенденцій зростання. [3]

Враховуючи все зазначене вище, повернемося до питання першопричини проблеми комплектування посад військових капеланів, тому як сама першооснова цього питання має виключно філософське походження, соціальний баланс матеріального та ідеального.

Українське суспільство протягом всієї своєї історії мало опосередковану релігійність, коли слов'янська спадковість, аграрне минуле і вимушена “смирненість” народностей, етнокультурних груп, які згодом склали одну геополітичну одиницю трималися у руслі “золотої середини” між радикальними ортодоксальними спалахами, релігійними війнами Європи та опосередкуванням народних вірувань прашчурів Скандинавії (варягів), фіно-угрів, а згодом підміні задоволення духовно-релігійної потреби політичною ідеологією тощо.

Можливо припустити, що саме цей фактор в симбіозі з періодом радянської історії України певної тривалості, який мав секуляритивний, атеїстично-ідеологічний відтінок врешті решт сформував карту конфесійного розподілу та стан релігійної ситуації сучасної України. З одного боку українське суспільство демонструє досить високий рівень релігійності (навіть у стані війни у 2024 році він все ще високий у порівнянні з іншими країнами Європи і становить 65% (2020-2021 ми мали цей показник ще на рівні 76%) [5], але з іншого, екстраполюючи до сучасного Західного культурно-політичного нариса, де атеїстичне, прагматично-матеріалістичне формування свідомості сучасної людини

має тренд, навіть той вітчизняний рівень релігійності населення напевно що бути мати лише формальний характер.

Саме образний формалізм, на мою думку, має першопричину складнощів дискусії між церквами і державою. Релігійні організації відстоюють свої права ґрунтуючись на релігійній вірності вірян, стверджуючи що їх права мають бути непорушні, але сама держава, управлінській апарат, який у свою чергу сам представлений громадянами України, формує політику як найменше, відмінну, але місцями і протилежну, чим підтверджує зверхність і фіктивність глибини релігійності суспільства, де як наслідок переваги формального вірування, актуалізуються інструменти релігійного впливу без духовного наповнення, тобто формальної реалізації окремих прав людини стосовно її свободи вірування і забезпечення задоволення її духовно-релігійних потреб, без врахування (наявності) самого духовно-релігійного переконання, вірування як такого.

Як попередній висновок, вважаю, що сам феномен капеланства у військовій, медичній та муніципальній сферах української держави має більш світоглядно-цивілізаційний характер нового майбутнього, коли ідея капеланства близька до культурної революції, і в той же час, етно-культурний загал України дає можливість припустити, що ця ідея буде мати притаманні мутації, модифікований результат, такий як наприклад український хасидизм, націонал-патріотизм Української повстанської армії, досвід приватизації в економічно-господарському секторі 90-х років минулого століття, формування політично-демократичної палітри сучасного внутрішньодержавному політикуму тощо.

Вважаю, що дослідження у сфері церковно-державних відносин, а саме аналіз та спостереження за становленням інституту капеланства в Україні має власні наукові перспективи, дає можливість стати в основі створення дійсно дієвого інструменту духовно-культурної еволюції відтворення України, пошуку шляхів створення власної ідентичності і реалізації у новій ері світотворення, становленні у нових геополітичних реаліях.

Військове капеланство в українському війську, явище нове, інноваційне у своїй ідентичності і ексклюзивності, є нетиповим для шаблонних військових структур, що вимагає індивідуального делікатно-інструментального підходу одночасно як з боку релігійних організації так і державних структур, з урахуванням інтересів перш за все самих вірян-військовослужбовців.

Список літератури

Закон України про Службу військового капеланства 1915-IX чинний, редакція від 04.05.2024, підстава 3621-IX – zakon.rada.gov.ua

Інтерв'ю начальника Служби військового капеланства Збройних Сил Укрїни полковника Терещука О.А. від 18.10.2023 – holosameryky.com-XOqlrbtra8M

Інтерв'ю тимчасово виконуючого обов'язки заступника начальника Служби військового капеланства Збройних Сил України протоієрея, старшого лейтенанта капеланської служби Ростислава Височана від 25.03.2025 – youtu.be/cizTYSRILJs?si=Bu91dxz7RrAB8I7V

Конституція України. офіційне видання із змінами. – president.gov.ua

Матеріали соціологічного дослідження: Українське суспільство, державна церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2024. Центру Разумкова – razumkov.org.ua

Моделі іноземного капеланства. Коханчук Р.М. Презентація. – slideshare.net

Служба військового капеланства. Капеланська служба Збройних Сил України. електронна сторінка Вікіпедія, – uk.m.wikipedia.org

Стаття на сайті Інституту релігійної свободи: Верховна Рада прийняла у першому читанні зміни до Закону України “Про Службу військового капеланства” від 26.02.2024 – irs.in.ua

TOPOGRAPHY OF MOVEMENT: DIALOGUE BETWEEN PHENOMENOLOGY AND THEATRE

Polina Opria, Ph.D. student, Faculty of Philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-0397-704X>, email: opryapolina@gmail.com

Keywords: phenomenology, movement, theatrical space, body schema, motor intentionality.

Introduction

Movement represents a phenomenon that eludes classical models of philosophical analysis. While traditional approaches, going back to Zeno's paradoxes, attempt to fix movement in static spatiotemporal coordinates, phenomenological research seeks to comprehend its living essence as a fundamental mode of human presence in the world. This research undertakes an attempt to map the topography of movement through a dialogue between Maurice Merleau-Ponty's phenomenology and theatrical space as a condition for the possible unfolding of bodily experience through motor intentionality. Collectively, this serves as a point of communication between the human's inner world and external phenomena. The starting point becomes an understanding of movement not as a mechanical displacement of an object in space, but as an intentional act revealing the dialectical nature of bodily experience. The aim of this research is to clarify the essential unity of phenomenological and theatrical approaches to movement, where theoretical intuitions find practical confirmation, and bodily practice acquires philosophical justification. The objectives include: analyzing motor intentionality as the foundation of the body-subject; correlating the phenomenological concept of abstract and concrete movement with theatrical practices; and exploring the uniqueness of theatrical space as a special topography of bodily experience. Ultimately, the topography of movement reveals itself as an interdisciplinary field where philosophy and theatrical practice, in their dialogue, identify movement not as a property of the body, but as a condition of human existence, making possible the transformation of the entire spectrum of human experience.

Methodology

The methodological foundation of the research is the phenomenological paradigm, predominantly represented in the works of Maurice Merleau-Ponty, particularly in his fundamental work "Phenomenology of Perception." The conceptualization of "movement" is carried out through the lens of phenomenological reduction, which allows for the explication of the dual nature of corporeality and kinetic experience. Within this methodology, movement is considered as a phenomenon inextricably linked not only to the

body-object (Körper) as a mechanistic structure subject to the causal laws of the physical world, but also as an existential manifestation and mode of being of the body-subject (Leib) – living, intentional, endowed with its own phenomenality, and acting as the primary medium of our presence-in-the-world.

Results

We can speak about movement as change or displacement, as Plato wrote. But this does not define for us what movement is to us. The immediacy of movement is accessible to us, as we all have bodies that arrange themselves in this world through the act of movement. The achievement of the study is the identification of movement not simply as physical displacement, but as an ontological principle constituting the very possibility of human presence in the world. Movement turns out to be the intermediate stage through which the dichotomy between consciousness and body, subject and object is overcome, uniting these positions in synthesis for the realization of dialogue. In this context, it is interesting to refer to Husserl's idea of the "lifeworld" (Lebenswelt), who viewed movement as the primary way of constituting this lifeworld, as the pre-predicative foundation of any experience. More precisely, the realization of experience is possible under the condition of realizing movement. This is because it is through this link that we become interwoven into the structure of the world, beginning to interact with it not through symbolic structures, which are the result of the movement of thought, but through self-movement, that which generates motor intentionality in us.

Motor intentionality takes the form of the body schema that Merleau-Ponty speaks of, formed precisely through movement and representing a dynamic rather than static structure, where the whole precedes the parts and vice versa. This is precisely what always manifests at the temporal point of "now" and can never be completed in the dialogue between us and the world. This correspondence points to the chiasmic nature of bodily experience, where theory and practice do not oppose each other but mutually enrich one another. The study opens up a new understanding of theatrical space as a privileged sphere of intersubjective experience, in which, at the aesthetic level, space is actualized as a potential field for the embodiment of events, and the active role of actors and the involvement of spectators are combined in reflection through the motor intentionality of abstract movements. The opposition of the positions of actor and spectator is not absolute but reflects the dynamic relationship between active world construction and receptive presence in it. Theatrical space necessarily includes acting subjects who emerge in the field of the other (the perceiver). Therefore, the condition for the embodiment of theatrical space, which makes it theatrical, is precisely the condition of intersubjectivity, where the other is not an object of knowledge but a participant in constituting a common world. Theater represents a unique laboratory for such co-

constitution, where bodily movement becomes a language that overcomes the barriers of verbal communication. Beyond theoretical significance, the conducted research has important practical implications. It offers a new methodological optic for analyzing bodily practices not only in theater but also in dance, sports, and rehabilitative medicine. The research opens perspectives for further study of the aesthetic dimension of corporeality. If until now the phenomenological analysis of aesthetic experience has focused predominantly on visual and auditory aspects of perception, movement as an aesthetic phenomenon remains a relatively unexplored area.

The topography of movement, where the concept of place is the body itself, and the body is interwoven into the structure of the world – in our case, theatrical space – simultaneously acts as physical action, expressive gesture, and symbolic act. Thus, the conducted research not only synthesizes phenomenological theory and theatrical practice but also opens new horizons for understanding corporeality as a fundamental mode of human existence. The main idea of the research is to show that movement is the constituting foundation of presence of being-in-the-world, in which the gap between subject and object, perceiver and perceived, active and passive is overcome.

References

Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology: An introduction to phenomenological philosophy*. (D. Carr, Trans.). Northwestern University Press. (Original work published 1936)

Lecoq, J. (2001). *The moving body: Teaching creative theatre*. (D. Bradby, Trans.). Routledge.

Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception*. (D. A. Landes, Trans.). Routledge. (Original work published 1945)

META-ANTHROPOLOGICAL POTENTIALISM AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE STUDY OF THE PHENOMENON OF FREEDOM

Veronika Ponuliak, master's student, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0007-8576-4251>, email: vponuliak@gmail.com.

Keywords: meta-anthropological potentialism, meta-anthropology, potentialism, freedom, new humanism.

Introduction

The aim of this study is to apply meta-anthropological potentialism, proposed by N. Khamitov and S. Pyrozhev (2020), as a fruitful methodology for exploring freedom as an existential within the framework of the new humanism project. The main objective is to analyze the phenomenon of "freedom" in its immanence and transcendence in the context of the concept of "meta-anthropology of freedom", proposed by the author of the study.

Methodology

The methodological foundation of this study is meta-anthropological potentialism, proposed by N. Khamitov and S. Pyrozhev (2020). The combination of meta-anthropology and potentialism involves analyzing the existing reality while also constructing a strategy for achieving the transcendental — the desired project of the future. At the same time, the meta-anthropological approach of N. Khamitov (2020) is also methodologically valuable, as it conceptualizes the division of human existence into three levels: everyday, boundary, and meta-boundary. According to the author, meta-anthropology is a doctrine of "...transcendence — spiritual and mental evolution of both the individual and humanity" (Khamitov, 2020, p. 47).

N. Khamitov (2020) notes that this approach develops the concept of meta-anthropology found in the works of D. Bidney and the later M. Scheler, who belong to different philosophical traditions. Additionally, the approach to the philosophy of freedom proposed by representatives of classical philosophical anthropology, such as M. Scheler (1994) and H. Plessner (2019), proves to be fruitful.

Results

In the context of the growing neo-totalitarian tendencies in the modern world, an axiological crisis — specifically, the crisis of humanism — has become evident. As a result, certain humanistic values, including the value of freedom, which democratic societies declare, may turn into simulacra

(Baudrillard, n.d.). To prevent this, it is necessary to actualize the potential of a new humanism.

From the standpoint of meta-anthropological potentialism (Pirozhkov & Khamitov, 2020), societies exist within everyday being, which is governed by the will to self-preservation and procreation (Khamitov, 2023). It can be assumed that one of the consequences of these tendencies is war, where those in power prioritize their own lives and well-being over the lives of Others.

To understand the causes and consequences of contemporary crises, which have become more extensive than ever due to their hybrid forms, it is useful to turn to the reflections of M. Scheler (1994), who witnessed the emergence of totalitarian ideologies of the 20th century, particularly Nazism. In contemplating the deep essence of human nature, he argued that the distinguishing feature and essence of humanity is the *spirit*, which separates humans from everything else in the cosmos. However, in his view, humans are also endowed with an animalistic nature that must be overcome. One might infer that the philosopher believed that the root of horrors such as Nazism lies in the dominance of the animalistic aspect of human nature. However, I would propose an alternative interpretation: the humanistic crisis of the 20th century resulted from destructive spirituality, which is characteristic of societies in states of boundary being, or everyday being, experiencing boundary situations.

M. Scheler's follower, H. Plessner (2019), identified *another* essential human trait that ensures the *immanent* status of freedom in human existence — eccentric positionality. The ability of an individual to self-experience, transcend their own limits by encountering the Other, and act as an author of their existence forms the foundation for both destructive and constructive, *responsible freedom*.

Thus, the concepts of these two thinkers complement each other, as responsible freedom as authorship requires the victory of the spirit as a symbol of humanity. It is important to note that spirituality, in a broad sense, does not always have positive connotations — it merely denotes a certain subjectivity and intentionality. This raises the question: to what should the *free spirit* be subordinated in order to produce constructive outcomes? In my view, it must be *subordinated to love* for humanity.

Unfortunately, after World War II, the humanity failed to fully learn the lesson that life itself offered for a profound reevaluation of humanistic values. This is why, in the modern world, the appropriate response to extreme situations — such as hybrid wars — should be the project of a new humanism, based, among other things, on the value of freedom as the existential (Khamitov, 2023). Unlike previous attempts, this concept of humanism speaks of *true freedom*, which opposes the illusion of freedom. It is crucial that freedom is not merely governed by external humanistic values but is instead generated by internal humanistic intentions. True freedom is an attribute of the subject, not an object. Thus, it cannot be imposed — it must be acquired through transcendence beyond one's own boundaries, not

only in experience and knowledge but also in existence — anthropo-transcendence (Pirozhkov & Khamitov, 2020, p. 33). The openness to co-creativity is the fundamental characteristic of meta-boundary being, where the primary wills are love, freedom, and understanding of the Other.

Thus, due to the fundamentality of freedom in human existence in both its immanence and transcendence, the concept of “*meta-anthropology of freedom*” naturally emerges within the philosophical reflections of the author of this study. It is important to recall that, according to the meta-anthropology concept proposed by N. Khamitov, at the *everyday* level of being, a person is driven by the will to self-preservation and procreation; at the *boundary* level, by the wills to power, knowledge, and creativity, although these are constrained by the feeling of loneliness. The person of *meta-boundary* being, by overcoming loneliness, acquires the ability for creative cooperation with Others (Khamitov, 2022, pp. 32–38).

According to the meta-anthropology of freedom, a person at the *everyday* level of being (Khamitov, 2022, pp. 32–33) possesses only a *weak self-awareness, necessary for social existence* but insufficient for self-reflection and self-comprehension. As a result, such individuals are governed by external influences, which deprives them of subjectivity, making them vulnerable to manipulation. At this level of being, freedom is not yet inherent.

At the *boundary* level of being and in *boundary situations* (Khamitov, 2022, pp. 33–35), only *immanent freedom* — the freedom of choice and action — is actualized. Due to the specificity of boundary being, although this freedom is primary, is not yet true freedom, as it is still influenced by the existential circumstances of the individual. In part, this resembles the freedom described by H. Plessner, characterized by *self-awareness, self-reflection, and intentionality*. However, in striving for transcendence, a person at the boundary level of being fails to fully recognize the existence of Others, leading to loneliness. The nature of this freedom depends on an individual's existential conditions, cultural and social context, and the boundaries of one's knowledge — both spiritual and bodily. Though it is primary, it remains relative and can be destructive. It can be said that this is *the freedom of authorship, but not yet the freedom of creativity, moreover co-creativity*.

Finally, the person of meta-boundary being (Khamitov, 2022, pp. 35–37), who has overcome loneliness through understanding and love for the Other, possesses *not only immanent freedom but also transcendent freedom*. This level of being fully reveals freedom in its wholeness. It is generated by the individual's will to be free and their aspiration to cultivate constructive spirituality within themselves. Since the person of meta-boundary being aspires to fruitful co-creativity with Others and the world, *their freedom acquires ontological significance* and becomes a strong foundation for responsibility and constructiveness. Thus, they do *not merely experience freedom — they create it as a fundamental principle of their life*.

Therefore, the meta-anthropological methodology can provide a fruitful theoretical foundation for studying freedom as a phenomenon and an existential of human existence. At the same time, meta-anthropological potentialism can serve as the methodological basis for the new humanism project, helping to clearly define its goals and means of achievement.

References

Baudrillard, J. (n.d.). Simulacra and simulation. Retrieved from <https://0ducks.files.wordpress.com/2014/12/simulacra-and-simulation-by-jean-baudrillard.pdf>

Khamitov, N. (2022). *Filosofska antropohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu* (4-e vyd., vupr. i dopovn.) [Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту (4-е вид., випр. і доповн.)]. Kyiv, Ukraine: KNT.

Khamitov, N. (2023). *Viina v Ukraini i novyi humanizm: Davyd proty Holiafa* [Війна в Україні і новий гуманізм: Давид проти Голіафа]. Sofia, Bulgaria: Kibea.

Plessner, H. (2019). *Levels of organic life and the human: An introduction to philosophical anthropology*. New York, NY: Fordham University Press.

Pyrozhekov, S., & Khamitov, N. (2020). *Tsivilizatsiina subiektnist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny* [Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини]. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka.

Scheler, M. (1994). *El puesto del hombre en el cosmos*. Buenos Aires, Argentina: Losada.

ПОЗИТИВНА ФІЛОСОФІЯ ФРИДРИХА ШЕЛІНґА: ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОСТІ ПІЗНАННЯ

Володимир Приходько, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0000-0003-1794-5265>, email: volodymyrprykhodko@knu.ua

Ключові слова: екзистенціалізм, свобода, негативність, німецький ідеалізм, позитивна філософія, Шелінґ.

FRIEDRICH SCHELLING'S POSITIVE PHILOSOPHY: EXISTENTIAL OVERCOMING THE NEGATIVENESS OF COGNITION

Volodymyr Prykhodko, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-1794-5265>, email: volodymyrprykhodko@knu.ua

Keywords: existentialism, freedom, negativity, German idealism, positive philosophy, Schelling.

Вступ

Одним із наріжних каменів європейської метафізики є питання про здатність абсолютного пізнання, тобто філософської спроможності досягти істини. Німецький ідеалізм на початку XIX століття демонструє три різні вершини метафізичної думки: непізнаваний абсолют у Йогана Готліба Фіхте, абсолютний суб'єкт у Георга Гегеля та позитивна філософія у Фрідріха Шелінґа.

Методологія

Усі три філософські позиції німецьких філософів сходяться в тому, що провідну роль в абсолютному пізнанні носить негативність. Проте її значення в кожного різне. Серед відмінностей тлумачення вирізняється позиція саме Шелінґа, який висуває на перший план екзистенцію як спосіб подолання негативності, започаткувавши таким чином той спосіб філософування, який ми зараз називаємо екзистенціалізмом.

Результати

Пізній період творчості трьох класиків німецького ідеалізму – Фіхте, Гегеля і Шелінґа – супроводжується тим відкриттям, що єдність суб'єкта і об'єкта в пізнанні супроводжується негативністю як провідною умовою. Це означає, що істина принципово уникає понятійного охоплення, і ми опиняємося перед дилемою: або відкинути цю негативність як ваду, або, навпаки, надати їй нового значення.

Фіхтева філософія утверджує непізнаваність Абсолюту, своєрідно відтворюючи нову версію *docta ignoratia*. Проте пропонує також змінити пізнавальну настанову на релігійне почуття повноти і водночас залежності, яке приводить до переживання індивідуальності життя. Схожа інтелектуальна позиція була у Фридриха Якобі. Розмисли в цьому напрямку особливо плідно продовжить Фридрих Шляєрмахер. Саме Фіхте, Якобі і Шляєрмахер вперше створили філософський дискурс навколо поняття «індивідуальність». Згодом Вільгельм Дильтай своєю тезою про те, що життя проявляється в індивідуалізованих формах, поновить дану інтелектуальну настанову.

Геґель переосмислює негативність як спосіб існування суб'єкту. Суб'єкт є рухом постійного, вічного визначення і заперечення, нездатного вичерпатись жодною з понятійних форм. На думку Геґеля негативність є позитивною, оскільки саме відсутність визначає присутність, обмеженість визначення веде до нового поняття – рухає пізнання. Негативність несе в собі енергію суперечності, перетворюючись на ідеального медіума, посередника, який пронизує і визначає все, залишаючись при цьому поза досяжністю для будь-якого поняття. Ця лінія думки яскраво буде представлена французькою філософією Жака Іполіта, Олександра Кожева, Жана Поля Сартра і особливо структуралістів, для яких притаманний примат прихованого над наявним.

Шелінґ ще в період системи трансцендентального ідеалізму заявляв про стан нерозрізненості (*Indifferenz*), який позначає єдність суб'єкта і об'єкта. Таким чином сформована головна відмінність в розумінні totoжності між Шелінґом і Геґелем, оскільки останній передбачає схоплення цієї totoжності в принципі – принцип єдності totoжного і нетотожного. Для першого це є неможливим, адже пізнання тут виявляється безсилим. Шелінґ натякає на містичний спосіб, який в подальшому в проєкті позитивної філософії і міфологічних дослідженнях постане поетико-символічна герменевтика одкровення. Звільнивши Абсолют від тиску понятійних форм і їхньої негативності, ми опиняємося в ситуації, де існування не зв'язано необхідно з сутністю. Воно стає відкритим проєктом само здійснення, справжньою свободою, а не сущим схопленням необхідністю понятійного зв'язку, який розкриває його сутність. Отже, Шелінґ постає екзистенціалістом, звільняючи існування від сутності в справжній актуальній свободі. Це робить Шелінґа не тільки завершальною персоною старої метафізичної традиції, але і засновником нового шляху поряд з Сереном К'єркегором.

Висновки

1. Німецький класичний ідеалізм приходить до розуміння негативності як умови пізнання.
2. Було створено принаймні три головних напрями розуміння цієї негативності. У Фіхте з акцентом на непізнаваності Абсолюту і

паралельним відкриттям проблематики індивідуалізованих форм життя. У Гегеля наголошується на позитивній негативності як творчій силі суб'єкта і на його медіальній силі.

3. Шелінг створює унікальний проєкт позитивної філософії, який націлює на свободу як на незалежність існування від сутності і проєктивність самоздійснення.

РОЗУМІННЯ ІНШОГО: ТЕОРІЯ-ТЕОРІЇ, ТЕОРІЯ СИМУЛЯЦІЇ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ЕМПАТІЇ

Владислав Рашко, студент 2 курсу магістратури, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: vladyslav.rashko@gmail.com

UNDERSTANDING THE OTHER: THEORY-THEORY, SIMULATION THEORY, AND PHENOMENOLOGY IN THE STUDY OF EMPATHY

Vladyslav Rashko, 2nd-year Master's student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: vladyslav.rashko@gmail.com

Abstract

This research provides an overview of modern approaches to empathy from different disciplinary perspectives. Special attention is paid to simulation theory, theory-theory, and the phenomenological view of empathy. It is considered how theory-theory explains children's progressive capacity to account for false beliefs and integrate them into their interpretations of others' emotional states, whereas simulation theory emphasizes both automatic and conscious "recreation" of another's experience within one's own mind. The phenomenological approach views empathy as an embodied, two-person interactional process rather than mere theoretical inference or simulation. By examining similarities and differences among these perspectives, the research illustrates the complexity of empathy as a multifaceted phenomenon that defies a single, universal explanatory model.

Ключові слова: емпатія, теорія-теорії, теорія симуляції, феноменологія

Keywords: empathy; theory-theory; simulation theory; phenomenology

Вступ

Емпатію часто визначають як здатність розпізнавати й розуміти емоційний стан іншої людини, проте це поняття залишається складним і багатозначним, охоплюючи різні аспекти когнітивного та афективного залучення.

Поняття походить з німецького *Einführung*, що спочатку описувало особливий спосіб сприйняття мистецтва, а в подальшому було залучене для пояснення взаєморозуміння між людьми. Англomовний термін "empathy" завдячує поширенню Едварду Тітченеру. Однак у науковій літературі він не завжди чітко розрізняється зі «співпереживанням», тобто спільним емоційним переживанням стану іншого.

У сучасних дослідженнях емпатії виокремлюють низку підходів. Когнітивно орієнтовані концепції – зокрема, «теорія-теорії» (ТТ) – наголошують на тому, що розуміння інших людей базується на формуванні «теорій» про їхні ментальні стани. Прибічники «теорії симуляції» (ТС) вказують на процес «віддзеркалення» або «моделювання» чужих думок та емоцій у власній свідомості. Натомість феноменологічна традиція бачить емпатію як безпосередній акт, який включає тілесний і афективний резонанс із переживаннями іншої людини.

Метою цієї статті є показати, яким чином ці три погляди – ТТ, ТС і феноменологічний – пропонують різні шляхи пояснення того, як ми розуміємо (і «вчуваємо») стан іншого, а також виявити, що жоден із цих підходів не може повністю вичерпати складну природу емпатійного досвіду.

Методологія

Для досягнення поставленої мети застосовано міждисциплінарний компаративний підхід, що об'єднує напрацювання феноменології, психології розвитку, нейронаук та аналітичної філософії. Зокрема:

- Здійснено критичний аналіз ключових текстів із теорії-теорії (Gopnik & Wellman, 1994; Gopnik, 2003), теорії симуляції (Shanton & Goldman, 2010) та сучасної феноменології (Fuchs, 2017).
- Порівняльна інтерпретація даних про роль дзеркальних нейронів у процесі розпізнавання емоцій, а також феноменологічної критики ідеї «імітації» чужих станів.
- Узагальнення результатів досліджень різних авторів задля висвітлення багатовимірності емпатії як комплексного феномена.

Результати

Згідно з «теорією-теорії», дитина постає як «малий науковець», який не просто механічно наслідує або пасивно сприймає оточення, а формує й перевіряє власні «гіпотези» про світ (Gopnik & Wellman, 1994; Gopnik, 2003). З часом ці гіпотези перетворюються на дедалі складніші «теорії», що охоплюють і внутрішні стани інших людей. У площині емпатії це означає, що початково дитина реагує здебільшого на зовнішні прояви емоцій (радість, сум тощо), проте вже до 3 років вона вибудовує базові причинно-наслідкові схеми, пов'язуючи бажання з емоціями. Переломним моментом стає вік 4–5 років, коли дитина усвідомлює, що переконання можуть відрізнятись від реальності: інша людина може плекати хибне уявлення, і, відповідно, її емоції будуть «нереалістичними» з погляду спостерігача.

Таким чином, розвиток емпатії в межах ТТ спирається на поступове «збагачення» дитячих уявлень про психіку іншого: від простих взаємозв'язків «бажання–емоція» до визнання різних картин світу. Це

дає дитині змогу розуміти й співпереживати навіть у ситуаціях, коли чужі емоції здаються дивними чи «нелогічними». Однак, попри акцент на когнітивній перебудові, ТТ не враховує безпосередніх афективних механізмів, що становлять інтерес для дослідників, які розглядають емпатію з погляду симуляції чи феноменології.

З позицій «теорії симуляції» (ТС), емпатія полягає в тому, що ми буквально «відтворюємо» або «відзеркалюємо» ментальний стан іншої людини у власній свідомості (Shanton & Goldman, 2010). Низькорівнева симуляція проявляється у швидкому, дорефлексивному реагуванні, яке значною мірою зумовлене роботою дзеркальних нейронів. Завдяки їм ми миттєво симулюємо чужий біль або страх, не вдаючись до складних пізнавальних процедур. Високорівнева симуляція передбачає свідоме симулювання ментального стану, коли ми уявляємо себе на місці іншого з урахуванням власного минулого досвіду та контексту ситуації. Такий підхід пояснює, як ми можемо і швидко реагувати на емоції співрозмовника, і аналізувати складніші соціальні ситуації, уявляючи, що відчуває інша людина. Водночас критики (насамперед феноменологи) зауважують, що симулювати можна лише те, що ми вже певним чином сприйняли й розпізнали як конкретний емоційний стан. Це свідчить про наявність «попереднього» розуміння, яке сама теорія симуляції ще має обґрунтувати.

Феноменологічний підхід розглядає емпатію як процес безпосередньої міжособистісної взаємодії, в якій дві втілені свідомості перебувають у стані «резонансу» на дорефлексивному рівні (Fuchs, 2017). На відміну від когнітивних чи симуляційних моделей, що часто зосереджуються на аналізі чи відтворенні чужих ментальних станів, феноменологія робить наголос на тут-і-тепер зустрічі «другої особи». Згідно з Томасом Фуком, існують три рівні емпатії.

Перший, *первинний* (primary) рівень, полягає у тілесно-афективному «резонансі», коли суб'єкти відчувають одне одного під час живої взаємодії. Завдяки «тілесному резонансу» одразу виникає спільне емоційне поле, в якому міміка, жести й інтонації запускають миттєві реакції з обох боків. Це створює динамічний процес взаємного включення, де кожен з учасників постійно впливає на стан іншого.

Другий, *розширений* (extended) рівень, включає свідоме «приймання перспективи» іншого та аналіз контексту. Тут суб'єкт уже не лише рефлектує тілесні прояви, а й намагається зрозуміти, що саме могло спричинити емоційний стан співрозмовника. Цей процес близький до того, що описують теорія-теорії та теорія симуляції, проте у феноменології його розглядають як надбудову над первинним, безпосереднім рівнем.

Третій, *повторний* (reiterated) рівень, передбачає усвідомлення власної залученості у стан іншого. Тут суб'єкт уже не просто «спостерігає» або «вчувається» в емоції, а стає дієвою частиною міжособистісного простору. Наприклад, люблячий погляд небадужої нам людини посилює відчуття власної цінності. У ситуації, що викликає

сором, особа ніби бачить себе «очима інших», і це усвідомлення підсилює її дискомфорт.

Загалом феноменологічна модель показує, як емпатія зароджується в безпосередньому відчутті присутності іншої людини й розгортається в більш свідомі й рефлексивні форми. Такий багаторівневий підхід дає змогу врахувати і дорефлексивний «тілесний резонанс», і усвідомлений аналіз ситуації, і життєву відповідальність, що виникає, коли ми не просто вчуваємо чужі емоції, а реагуємо на них у спільному просторі.

Загалом, кожен із розглянутих підходів охоплює різні аспекти емпатії: когнітивні уявлення про чужі переконання (ТТ), відзеркалення та уявне симулювання чужих ментальних станів (ТС), а також безпосереднє тілесно-афективне вчування (феноменологія). У реальних комунікативних ситуаціях ці механізми можуть накладатися один на одного, формуючи багатовимірне явище емпатії. Це свідчить про те, що комплексне вивчення емпатії потребує синтезу різних підходів і врахування як нейрофізіологічних, так і афективно-соціальних чинників.

Бібліографія

Burns T. A. Empathy, Simulation, and Neuroscience: A Phenomenological Case against Simulation-Theory. *Phenomenology and Mind*. 2017. №12. С. 208–216. DOI: 10.13128/Phe_Mi-21119

Fuchs T. Levels of empathy – primary, extended, and reiterated empathy. *Empathy* / ed. by V. Lux & S. Weigel. London : Palgrave Macmillan UK, 2017. С. 27–47.

Gopnik A. The theory theory as an alternative to the innateness hypothesis. Chomsky and his critics / ed. by L. Antony & N. Hornstein. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2003. С. 238–254.

Gopnik A., Wellman H. M. The theory theory. Mapping the mind / ed. by S. Stich & T. A. Bishop. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. С. 257–293.

Shanton K., Goldman A. Simulation theory. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*. 2010. Vol. 1(4). P. 527–538.

References

Burns, T. A. (2017). Empathy, Simulation, and Neuroscience: A Phenomenological Case against Simulation-Theory. *Phenomenology and Mind*, 12, 208–216. https://doi.org/10.13128/Phe_Mi-21119

Fuchs, T. (2017). Levels of empathy – primary, extended, and reiterated empathy. In V. Lux & S. Weigel (Eds.), *Empathy* (pp. 27–47). London: Palgrave Macmillan UK.

Gopnik, A. (2003). The theory theory as an alternative to the innateness hypothesis. In L. Antony & N. Hornstein (Eds.), *Chomsky and his critics* (pp. 238–254). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Gopnik, A., & Wellman, H. M. (1994). The theory theory. In S. Stich & T. A. Bishop (Eds.), *Mapping the mind* (pp. 257–293). Cambridge: Cambridge University Press.

Shanton, K., & Goldman, A. (2010). Simulation theory. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 1(4), 527–538. <https://doi.org/10.1002/wcs.33>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN SIMULATION AND CONSCIOUSNESS

Maksym Sahan, Master's Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: saganmaksim3@gmail.com.

Abstract

This article examines the philosophical implications of artificial intelligence development, focusing on whether AI can achieve genuine understanding or consciousness. It traces AI's evolution from its philosophical origins to contemporary advancements, particularly large language models. Employing philosophical methods such as conceptual analysis and thought experiments like Searle's Chinese Room (Searle, 1980), the study argues that current AI systems excel at simulating intelligent behavior but lack true understanding or consciousness. The analysis highlights distinctions between strong and weak AI, exploring functionalism and the Turing Test (Turing, 2004a) as frameworks. While present AI operates on syntactic symbol manipulation, future systems integrating diverse information and internal world models and self-models might challenge these conclusions (Chalmers, 2023). The research underscores the interdisciplinary nexus of philosophy, computer science, and cognitive science in addressing AI's potential.

Keywords: *Artificial intelligence, philosophy of mind, consciousness, Chinese Room, large language models, Turing test, strong AI.*

Introduction

The rapid advancement of artificial intelligence prompts profound philosophical inquiries into the nature of intelligence, understanding, and consciousness. This article aims to assess whether AI can transcend mere simulation to possess genuine understanding, a question rooted in philosophy's long-standing exploration of mind and machine. The main tasks include tracing AI's historical and philosophical development, evaluating the possibility of conscious AI through concepts like strong versus weak AI, and analyzing the role of large language models in blurring the lines between simulation and authenticity. Drawing on foundational ideas such as functionalism and the Turing Test, the study situates AI within broader debates about the mind, spurred by technological progress since the mid-20th century.

Methodology

This research utilizes philosophical analysis, integrating conceptual analysis, thought experiments, and interdisciplinary perspectives from computer science and cognitive science. Central to the methodology is

Searle's Chinese Room argument, which distinguishes syntactic processing from semantic understanding, and Turing's Test as a benchmark for machine intelligence. The study examines functionalism—positing mental states as functional roles—to assess AI's potential for consciousness. It also analyzes contemporary AI developments, notably large language models, to evaluate their simulation capabilities. This approach justifies exploring AI not just as a technological artifact but as a philosophical subject, bridging historical theories with modern innovations.

Results

The analysis reveals that while AI, particularly large language models, demonstrates impressive simulation of intelligent behavior, it lacks genuine understanding or consciousness (Bender, et al., 2021). Current systems, built on neural networks and deep learning, manipulate symbols syntactically without accessing semantic meaning, as illustrated by the Chinese Room. Historical examples like Deep Blue and modern chatbots reinforce this, excelling in tasks without comprehension. However, emerging capabilities—such as models forming internal world representations—suggest future AI might transcend mere simulation. The study concludes that while strong AI remains elusive, advancements in information integration could redefine philosophical boundaries, necessitating ongoing interdisciplinary inquiry.

References

- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 610–623).
- Bringsjord, S., & Govindarajulu, N. S. (2018). Artificial intelligence. In E. N. Zalta (Ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved March 30, 2025, from <https://plato.stanford.edu/entries/artificial-intelligence/>
- Chalmers, D. J. (2020). Philosophers on GPT-3. *Daily Nous*. Retrieved from <https://dailynous.com/2020/07/30/philosophers-gpt-3/#chalmers>
- Chalmers, D. J. (2023). Could a large language model be conscious? *Boston Review*. Retrieved from <https://www.bostonreview.net/articles/could-a-large-language-model-be-conscious/>
- Cuskley, C., Woods, R., & Flaherty, M. (2024). The limitations of large language models for understanding human language and cognition. *Open Mind: Discoveries in Cognitive Science*, 8, 1058–1083. doi:10.1162/opmi_a_00160
- Descartes, R. (2006). *A discourse on the method of correctly conducting one's reason and seeking truth in the sciences* (I. Maclean, Trans.). Oxford University Press. (Original work published 1637)
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521, 436–444. doi:10.1038/nature14539

Li, K., Hopkins, A. K., Bau, D., Viégas, F., Pfister, H., & Wattenberg, M. (2022). Emergent world representations: Exploring a sequence model trained on a synthetic task. *arXiv preprint arXiv:2210.13382*. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2210.13382>

Maievskiy, O. (2024). Mechanics of reasoning in large language models: A philosophical analysis.

Putnam, H. (1960). Minds and machines. In S. Hook (Ed.), *Dimensions of mind* (pp. 138–164). New York University Press.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417–457.

Searle, J. R. (1990). Is the brain a digital computer? *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 64(3), 21–37.

Searle, J. R. (2015). Consciousness in artificial intelligence [Video]. *YouTube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=rHKwLYsPXLg>

Turing, A. M. (2004a). Computing machinery and intelligence. In B. J. Copeland (Ed.), *The essential Turing: Seminal writings in computing, logic, philosophy, artificial intelligence, and artificial life plus the secrets of Enigma* (pp. 433–465). Oxford University Press. (Original work published 1950)

Turing, A. M. (2004b). Can digital computers think? In B. J. Copeland (Ed.), *The essential Turing: Seminal writings in computing, logic, philosophy, artificial intelligence, and artificial life plus the secrets of Enigma* (pp. 476–487). Oxford University Press. (Original work published 1951)

ФЕМІНІЗМ ТА ЖІНОЧА ІДЕНТИЧНІСТЬ В СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Савчук Даніела, студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, email: savchukd850@gmail.com

FEMINISM AND WOMEN'S IDENTITY IN A SOCIO-HISTORICAL CONTEXT

Daniela Savchuk, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: savchukd850@gmail.com

Вступ

Фемінізм як соціальне явище та ідеологічний рух зазнав значного розвитку протягом історії, трансформуючи суспільні уявлення про жінок, їхні права та роль у суспільстві. Цей рух спрямований на досягнення рівноправності між жінками й чоловіками в усіх сферах життя, зокрема політичній, економічній, соціальній і культурній. Феміністичні ідеї сприяли суттєвим змінам у законах, освіті, робочих умовах і навіть у приватному житті, змінюючи ставлення до жінок і розширюючи їхні можливості.

Результати

Одним із ключових аспектів фемінізму є формування жіночої ідентичності, що відображає сукупність культурних, соціальних та психологічних чинників (Крок, 2000). Ці чинники впливають на самосприйняття жінок, їхні можливості у професійній діяльності, сімейному житті, освіті та суспільному розвитку. Протягом століть жінки боролися за право голосу, доступ до освіти, рівну оплату праці та можливість брати участь у політичному житті.

Фемінізм можна визначити як не лише рух, а й ідеологічну концепцію, що прагне подолати гендерну нерівність та забезпечити рівні можливості для всіх незалежно від статі. Він охоплює різноманітні теоретичні підходи, які пояснюють джерела дискримінації та пропонують шляхи її подолання. Важливо зазначити, що феміністичні ідеї еволюціонували залежно від історичних, політичних та культурних умов (Мельник, 2004).

Фемінізм не є однорідним рухом – він має різні течії, кожна з яких акцентує увагу на окремих аспектах боротьби за рівноправність. Ліберальний фемінізм спрямований на правові реформи та рівний доступ жінок до освіти, працевлаштування та політичного життя. Радикальний фемінізм зосереджується на боротьбі з патріархальною системою як основним джерелом нерівності, тоді як соціалістичний фемінізм наголошує на економічних аспектах дискримінації. Інші

напрями, зокрема екологічний і культурний фемінізм, досліджують вплив суспільних норм, екології та традицій на життя жінок.

Історично жінки зазнавали численних обмежень у правах і можливостях. У багатьох суспільствах давнини вони були підпорядковані чоловікам і мали обмежений вплив на політичне чи економічне життя. У Стародавньому Римі жінки знаходилися під владою батька чи чоловіка, а їхні права на спадщину, власність і громадську діяльність були суттєво обмежені. У середньовічній Європі релігійні традиції значною мірою визначали соціальний статус жінок, обмежуючи їхні права на освіту та участь у суспільному житті (Павличко, 2002).

Проте вже у XIX-XX століттях ситуація почала змінюватися завдяки активній діяльності феміністичних рухів. Суффражистки домоглися права голосу для жінок у багатьох країнах, а згодом почалася боротьба за рівну оплату праці, захист від дискримінації та домашнього насильства. XX століття принесло значні досягнення, зокрема ухвалення міжнародних правових норм, що гарантують рівноправність жінок і чоловіків.

Попри суттєві досягнення, жінки й досі стикаються з низкою проблем. Гендерна нерівність залишається помітною у багатьох країнах, проявляючись у розриві в оплаті праці, недостатньому представленні жінок у політиці, соціальних стереотипах, а також у насильстві та дискримінації. Окрім цього, сучасний фемінізм розглядає питання інтерсекційності, які включають боротьбу не лише за права жінок, а й за рівність усіх маргіналізованих груп, зокрема представників ЛГБТ-спільноти, етнічних меншин і людей з інвалідністю (Смоляр, 1999).

Феміністичний рух XXI століття приділяє увагу новим викликам, серед яких – використання цифрових технологій для боротьби з дискримінацією, підтримка жінок у науково-технічних галузях, а також подолання сексизму в медіа та культурі.

Фемінізм відіграв ключову роль у формуванні сучасного суспільства, сприяючи змінам у законах, суспільних нормах і рівні можливостей для жінок. Завдяки феміністичним рухам жінки отримали право голосу, можливість здобувати освіту, працювати на рівних умовах із чоловіками та брати активну участь у політичному й економічному житті.

Однак боротьба за рівноправність ще триває, оскільки жінки у багатьох країнах усе ще стикаються з дискримінацією, соціальними стереотипами та гендерним насильством. Лише завдяки активній участі громадськості, змінам у законодавстві та підвищенню рівня освіти можна досягти справжньої рівності та створити суспільство, де кожен має рівні права й можливості незалежно від статі.

Бібліографія

Крок О. Радикальні феміністки борються за свободу. *Політика і культура*. 2000. № 47. С. 20-21.

Мельник Т. М. Міжнародний ґендерний досвід утвердження ґендерної рівності. Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків: *матеріали Міжнар. конф.* (Київ, 30 червня – 1 липня 2003 р.). Київ, 2004. С. 13-89.

Павличко С.Д. Фемінізм. Київ: Основи, 2002. 322 с.

Смоляр Л. Жінки – за діалог. *Віче*. 1999. № 6. С. 100-106.

КОНЦЕПТ ГІПЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Денис Шапран, студент філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0007-3124-9262>, email: shaprandenys@gmail.com

THE CONCEPT OF HYPERTEXTUALITY IN THE CONTEXT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Denys Shapran, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0007-3124-9262>, email: shaprandenys@gmail.com

Abstract

The author of the study examines how the postmodern concept of hypertextual practice changes in the presence of modern technologies, specifically generative artificial intelligence (GAI). The research employs general scientific methods, including comparative analysis, systematization, induction, and deduction. Additionally, it utilizes materials from studies on hypertextuality, as well as the theoretical contributions of Gilles Deleuze and Félix Guattari regarding the rhizome metaphor. The author describes the classical scenario of user interaction with websites and web pages, which involves the direct use of hypertext through hyperlinks for content retrieval. The content itself also contains hyperlinks leading to various web pages within the site or to other sites. The emergence of GAI transforms this classical process - now, users utilize GAI for content retrieval. GAI adds a hierarchical dimension to the linear structure of internet interaction, as users do not control how the content is automatically generated. This corresponds to how Deleuze and Guattari viewed the rhizome metaphor not only as a non-linear structure but also as a connection that can shift between hierarchical and horizontal segments, producing a corresponding tradition of internet interaction.

Ключові слова: гіпертекстуальність, гіпертекст, гіперпосилання, інтернет, генеративний штучний інтелект, ризомоморфність, користувач.

Keywords: hypertextuality, hypertext, hyperlink, The Internet, generative artificial intelligence, rhizomorphy, user.

Вступ

Гіпертекстуальність це постмодерна концепція, що об'єднує в собі зокрема такі терміни, як гіпертекст й гіперпосилання. Сама концепція гіпертекстуальності і її теоретичний розгляд співвідноситься з сучасними їй мережевими технологіями, а також культурними практиками їх використання. Це дослідження ставить за мету розгляд

того, як поява генеративного штучного інтелекту (ГШІ) модифікує одну з загальних характеристик гіпертекстуальності – *ризомомофність* (Krasnoporov, 2017).

Методологія

Впродовж роботи використовувались загальнонаукові методи: компаративний, аналіз, систематизація, індукція й дедукція. Крім цього, застосовувались матеріали праць на гіпертекстуальну тематику, серед яких: «Від інтернету до Гутенберга», «Гіпертекст як метод», «Феномен гіпертексту в інтернеті та філософії постмодернізму», а також напрацювання Жилья Дельоза й Фелікса Гваттарі стосовно метафори ризому у першому розділі праці «Капіталізм і шизофренія: Тисяча плато».

Результати

Умберто Еко (1996) у своїй лекції «Від інтернету до Гутенберга» з властивою іронічною манерою погоджується з думкою Маршала Маклюєна стосовно переходу від «типографської людини», яка здебільшого лінійно сприймає книжні тексти, до більш загального та вільного людського сприйняття, коли тексти читають у будь-якій послідовності та з будь-яких боків, та вже далеко не завжди у вигляді власне книгодрукувальної продукції. Гіпертекстуальність забезпечує прямий доступ користувачів інтернету до потрібної їм інформації з одного боку, а також сполучає сайти та відповідні вебсторінки між собою з іншого. Так утворюється формально безмежний ланцюг зв'язків, що досліджується та продукується нелінійним чином. Цілком інтуїтивно вбачати у такому стані речей реалізацію метафори ризому Жилья Дельоза й Фелікса Гваттарі, проте досить часто можна побачити ігнорування однієї специфічної характеристики ризому – вона є не лише розгалуженою та здебільшого хаотичною для споглядача мережею:

«Дерева [тобто ієрархія] можуть відповідати ризомі або ж розростатися в ризому. Дійсно, одна і та сама структура загалом може піддаватися обом способам обчислення або обом типам регуляції, але не без зміни свого стану» (Deleuze & Guattari, 1987, с. 17).

У своєму вже класичному вигляді діяльність у гіпертекстуальному інтернеті виглядає таким чином (рис. 1):

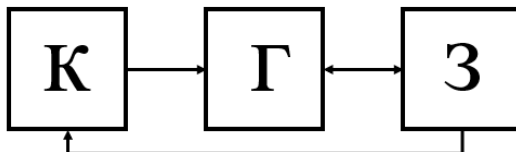

Рисунок 1. К – користувач; Г – гіпертекст; З – зміст вебсторінки

Тобто, користувач інтернету переходить за гіперпосиланням на потрібний йому сайт, щоб побачити певний зміст, а своєю чергою сам зміст буде мати в собі гіперпосилання на інші вебсторінки чи сайти. Це відповідає інтуїтивному розумінню ризоморфності – відсутності вертикальних зв'язків на користь горизонтальних. Але додаючи до цієї схеми сучасні ГШІ ця структура зазнає суттєвих змін (рис. 2):

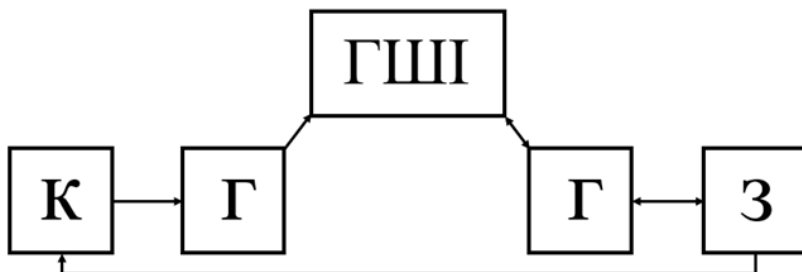

Рисунок 2. Аббревіатури такі ж як на рис.1

Як видно, до горизонтального виміру зв'язків додається вертикальний елемент ГШІ. Тобто, користувач взаємодіє через гіпертекст з ГШІ, а потім сам ГШІ взаємодіє з гіпертекстом для генерації змісту (звісно, що повністю отожднювати гіпертекст стосовно користувача та ГШІ є певним спрощенням, але вони не є кардинально різними для розриву понять). Підставою для розгляду ГШІ як вертикально забарвленої ланки є специфіка функціонування самого ГШІ. Не дивлячись на те, що він є інструментом, який дає певні відповіді на запит (промпт) користувача, його буде не правильно просто віднести до специфічної горизонтальної інтернетної ніші генерування відповідей на запити. Він діє за закладеними в ньому налаштуваннями розробника, а також за певними базами даних. ГШІ генерує відповіді завжди *автоматизовано*:

«Однак користувач не має змоги самостійно розширювати свої асоціації, оскільки система обмежує його лише отриманою інформацією та можливістю слідувати запропонованим варіантам. Таким чином, машина автоматизує пошук пов'язаної інформації, але ігнорує власні думки користувача» (Atzenbeck & Nürnberg, 2019, с. 32).

Отже, неконтрольована автоматизованість процесів ГШІ створює ієрархічну ланку в початково лінійній структурі, проте вона не стає загальною вертикальною через діяльність самого користувача. Хоча користувач не може так швидко створювати відповіді на запити, у нього нема й обмежень ГШІ, він має контекст у власних запитах і прагне, щоб генеровані відповіді цьому контексту відповідали. Сучасні технології тільки поглибили ризомоморфність гіпертекстуальності, що продукує появу відповідної традиції використання інтернету.

Reference

Atzenbeck, C., & Nürnberg, P. J. (2019, September). Hypertext as method. In *Proceedings of the 30th ACM Conference on Hypertext and Social Media*, 29-38.

Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia. *U of Minnesota Press*, 3-25.

Eco, U. (1996). From Internet to Gutenberg. The Lecture Presented by Umberto Eco at Columbia University, New York: The Italian Academy for Advanced Studies in America, 13.

Krasnopyorov, P. (2017). The phenomenon of hypertext in Internet and Philosophy of postmodernism. *Skhid*, (3(149), 58–63.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУБ'ЄКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ МЕТАФІЗИКИ ІНФОСФЕРИ

Тетяна Шоріна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут» (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-9281-7840>, email: tetiana.shorina@npp.kai.edu.ua

TRANSFORMATION OF SUBJECTIVITY IN THE CONTEXT OF THE METAPHYSICS OF THE INFOSPHERE

Tetiana Shorina, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, State University «Kyiv Aviation Institute» (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9281-7840>, email: tetiana.shorina@npp.kai.edu.ua

Abstract

The phenomenon of hybrid subjectivity is considered in the context of the metaphysics of the infosphere. The transformation of subjectivity under the influence of digital technologies because of the fourth industrial revolution is analyzed. The emergence of cyber-physical systems, the Internet of Things, big data, and other technologies in this industry leads to the blurring of the boundaries between humans and artificial intelligence. Philosophical and ethical challenges are explored in the context of the problems of authorship, responsibility, and identity. Using an interdisciplinary approach, the author identifies new forms of interaction between humans and technologies, emphasizing the demand for rethinking traditional philosophical concepts. The results of the study show that hybrid subjectivity creates unique challenges that require the development of new theoretical and normative approaches in the era of digital reality.

Ключові слова: інформаційне суспільство; філософія інформації; інформаційна етика; інфосфера; цифрові технології; гібридна суб'єктність; кібернетична ідентичність; гуманізм; соціальна відповідальність

Keywords: information society; philosophy of information; information ethics; infosphere; digital technologies; hybrid subjectivity; cybernetic identity; humanism; social responsibility

Introduction

In the digital environment, modern philosophy is faced with the need to rethink the concept of subjectivity. The development of information technology, artificial intelligence and global networks has led to the formation of a new reality in which a person interacts with digital agents, and his thinking and activity are increasingly integrated with computing systems. In

the philosophy of information and the ethics of technology, this shift is called the metaphysics of the infosphere, the key aspect of which is the rethinking of subjectivity and the recognition of its new type - hybrid subjectivity. In contrast to traditional ideas about the subject as an autonomous and self-sufficient agent, hybrid subjectivity includes human interaction with digital systems that expand his cognitive and activity capabilities. The goal of theses is to reveal the features of the metaphysics of the infosphere and the transformation of subjectivity under the influence of digital technologies. To achieve this goal, the following tasks are defined: to comprehend the theoretical foundations of the concept of subjectivity in philosophy; to characterize the concept of hybrid subjectivity and show its manifestations in various spheres of life; to indicate possible directions for further philosophical understanding of hybrid subjectivity.

Methodology

The research methodology adopts an interdisciplinary approach that incorporates various elements. It includes the development of conceptual frameworks from social philosophy and the philosophy of culture, information ethics, and the fundamental scientific principles of historicism and systematicity. Additionally, it employs logical methods for organization and argumentation, a comparative method, and a phenomenological approach.

Results

Having reached the modern level of evolution, information technologies began to play the role of re-ontology systems. This neologism, introduced by the philosopher Floridi, denotes a radical form of reengineering, which allows not only to design, construct or structure of a system (for example, a company, a machine, or some artifact) anew but is also capable of fundamentally transforming its internal nature, that is, its ontology or essence. The information environment formed under the influence of these technologies forms a substantially new reality of being, which Floridi designates with the term "infosphere". The scientist designates with it the entire information environment, consisting of all information objects (including information agents), their properties, interactions between people, technologies, and information and processes. Unlike the cybersphere (one of the subspheres), the infosphere includes both offline and analog information environments. The infosphere is the technological and informational basis that allows the functioning of the information society. In turn, the information society forms the infosphere, creating and disseminating information. The most significant features of the information society are associated with the fourth industrial revolution, characterized by the development of such technologies as artificial intelligence, the Internet of Things, big data, and cyber-physical systems. Cyber-physical systems are a set of new technologies that allow the virtual and physical worlds to be united and thus ensure the interaction of "smart" objects with each other

through the use of the Internet, networks, and data. Under the influence of digital technologies, the traditional understanding of being is transformed or “re-ontologized”. The development of information and communication technologies not only provides enormous advantages and opportunities but also significantly outpaces our understanding of both their conceptual nature and their consequences, which is why a number of problems arise, the complexity and global dimensions of which are becoming increasingly serious.

An important aspect of the metaphysics of the infosphere is connected with the rethinking of the concepts of “subjectivity” and the awareness of a new type – hybrid subjectivity. Philosophy has devoted considerable attention to the issues of subjectivity, self-awareness and individuality for centuries. In classical philosophy, the subject was treated as an autonomous bearer of reason, possessing consciousness, free will and the ability to reflect. Philosophers such as R. Descartes, I. Kant and G. Hegel formed the idea of the subject as the basis of knowledge and action. All cultural achievements and ideas about human dignity were built on the recognition of this autonomy. However, in the conditions of the modern information environment, traditional subjectivity is being transformed, which requires philosophical rethinking. One of the directions of this rethinking is connected with the criticism of the ideas of anthropocentrism and the revision of the boundaries of the human. In this regard, we can mention the research of N. Katherine Hayles and the development of the concepts of posthumanism and the posthuman. Hayles rejects the idea of a person as an autonomous, rational being, separated from the material world (the legacy of liberal humanism). Instead, she considers a person as a hybrid organism, where the body, technology and information are interconnected. Modern technologies (artificial intelligence, biotechnology) are increasingly erasing the boundaries between man and machine. For her, the posthuman is not an “improved” transhumanist ideal, but a network subject existing in symbiosis with technology. Hayles’s works show that the posthuman is not a futuristic utopia, but a reality where technology has already changed our perception of the body, mind, and social relations. This approach counters the techno-optimism of transhumanism by emphasizing ethics, materiality, and historical continuity.

Thus, the emergence of “hybrid” subjectivity implies that the subjectivity of a modern person consists of two interconnected components: the human principle - consciousness, self-reflection, intentions, and emotions and the technological principle - digital tools, algorithms, artificial intelligence, and biotechnology that expand the cognitive and physical capabilities of a person. Manifestations of hybrid subjectivity can be observed in many areas of modern life. For example, in scientific activity, artificial intelligence analyzes large amounts of data, helping scientists formulate hypotheses and predict research results. In everyday life, digital assistants such as Siri and Google Assistant not only carry out user commands but also participate in their cognitive processes, facilitating memorization and processing of

information. In the field of cyber prosthetics and neuro interfaces, a person can control robotic limbs, combining their biological subjectivity with technological one. Thus, hybrid subjectivity is a new form of being in which a person and technology coexist in a single cognitive and activity space.

The recognition of hybrid subjectivity entails serious philosophical, legal, and ethical consequences. One of these is related to the problem of authorship and intellectual property. In the context of hybrid subjectivity, it becomes more difficult to determine who owns the authorship of the products being created. The problem of responsibility for the actions of hybrid subjects also becomes relevant. Hybrid subjectivity requires new legal norms regulating the interaction of man and machine, especially in the fields of medicine, transport, and the financial sector, where algorithms make critical decisions.

Hybrid subjectivity also raises the question of changing human identity in the digital environment. Perhaps, a subject in the digital age is no longer a separate individual, but a complex system of interacting elements, including both biological and digital components.

All this creates new challenges for ethics. If, for example, artificial intelligence is capable of learning and demonstrating elements of adaptive behavior, should not people consider it a new form of subject with certain rights and responsibilities? Where then is the line between a tool and an independent agent?

Let us draw some conclusions. The concept of subjectivity in digital reality requires a deep philosophical rethinking. The infosphere erases the traditional boundaries between man and technology, forming a hybrid subjectivity in which the human mind and digital systems function as a single whole. This phenomenon brings not only new opportunities but also serious challenges that require understanding from the side of philosophy, law, and ethics. Hybrid subjectivity leads to a change in such fundamental concepts as authorship, responsibility, and self-awareness. The modern subject is no longer an isolated individual, but a complex network of interactions in which man and technology coexist in a dynamic unity. Thus, the metaphysics of the infosphere opens up new horizons of philosophical thinking for us. Hybrid subjectivity is not just a concept, but also a reflection of the profound changes taking place in the modern world. Our future and the ways of human interaction with technology in the 21st century depend on how we understand these changes.

ВПЛИВ ПРОПАГАНДИ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТЕКСТУ

Микита Шпильовий, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка nikshpilevoy@gmail.com

Ключові слова: пропаганда, соціальна філософія.

THE INFLUENCE OF PROPAGANDA ON THE FORMATION OF SOCIAL CONTEXT

Mykyta Shpylovyi, PhD student in philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv nikshpilevoy@gmail.com

Keywords: propaganda, social philosophy.

Introduction

Розвідка “Вплив пропаганди на формування соціального контексту” починалась як коротке дослідження методів протидії пропаганді в інформаційному середовищі, втім оскільки виявлена в ході дослідження проблематика потребує набагато ретельнішого дослідження, ця розвідка стала методологічно-теоретичною базою для дослідження.

Methodology

Соціально-філософський підхід з елементами філософської герменевтики, структурно-функціональний аналіз, загальнонаукові методи порівняльного аналізу й узагальнення.

Results

Формування людини, дорослішання та становлення її як повноцінного члена суспільства та учасника соціально культурних взаємодій складний процес дослідженням якого займається величезна кількість наук та дисциплін: соціологія, антропологія, психологія тощо. Відтак можна стверджувати що існує безліч різних впливів, що можуть з часом змінювати людське світосприйняття, а також впливати на процес становлення людини.

Пропаганда безумовно є певно одним з найяскравіших соціальних впливів на маси і з огляду на її природу, можна сказати що пропаганда саме ставить собі за мету чинити вплив на становлення людини та змінювати її світосприйняття.

Причому цю думку поділяє абсолютна більшість як українських, так і зарубіжних дослідників. Ось що про це пишуть Шевців. М. Б та Гончарук К. А.

“Мусимо визнати, що в сучасних українських реаліях пропаганда – це насамперед зброя масового ураження, що впливає на свідомість населення, аніж безневинна інформація для регулювання відносин в суспільстві.” (Шевців & Гончарук, 2019).

Відтак погляд на пропаганду як на зброю абсолютно не новий, втім на це відносно легко реагувати коли мова йде про політичну пропаганду, яка зазвичай має дуже яскраве забарвлення і конкретні заклики. Все стає набагато складніше коли мова йде про пропагандистські впливи, які від самого початку не були призначені спровокувати наслідки тут і зараз.

Наше сприйняття світу залежить від контексту у якому ми цей світ мислимо. І хоча сам принцип та механізм за яким це все працює ще потребує спеціалізованих досліджень, сам факт контекстуального сприйняття людиною оточуючого світу став можна сказати аксіомою.

“Контекст” міждисциплінарний термін який має багато значень, втім для цього дослідження вистачить визначення “Великої української енциклопедії”. Там йдеться що контекст це: “задане семантичне коло понять, ідей, в межах якого осмислюється певний об’єкт; в широкому розумінні – середовище існування об’єкта, ситуація, в якій він функціонує”.

В сьогодиньшому інформаційному суспільстві глобально ситуація формується засобами масової інформації, і тут мова не стільки про ЗМІ, скільки про відеохостинги та стрімінгові сервіси, які на зараз вже потроху починають перетягувати на себе функції з інформування людей про ситуацію в країні та світі.

Відповідно в таких умовах не може не впадати в око той факт що соціальний контекст фактично опиняється в руках конкретних людей.

Сама ж природа соціального контексту при цьому не дає можливості ним безпосередньо керувати, втім в умовах високого суспільного стресу, соціальний контекст можна викручувати до невпізнаності.

Таким чином маємо ситуацію що завдяки створеній же людством системі обміну інформацією, соціальний контекст часто залишається незахищеним від прямого та масштабного впливу пропаганди, а іноді навіть навпаки: саме середовище в якому існує сучасне людство, дозволяє пропаганді поширюватися швидше і ефективніше. Якщо ви дізнаєтесь новини з тіктоку, то може скластися ситуація в якій ви побачите дезінформацію про якусь проблему раніше ніж взагалі дізнаєтесь про цю проблему. Втім, ваша позиція, хоча і не буде ще достатньо міцною – вже буде працювати на пропагандистів.

References

Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки*. 2019. № 1. С. 119-122.

Контекст (філософія) // Велика українська енциклопедія.[Інтернет-джерело]–
[https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F\)](https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F))

ИМАНУЕЛЬ КАНТ І ДЕ САД: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ ТА РОЗБІЖНОСТІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЖАКА ЛАКАНА

Катерина Скрипник, студентка філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0009-9016-5581>, email: 8441916@gmail.com

IMMANUEL KANT AND DE SADE: POINTS OF INTERSECTION AND DIVERGENCE IN THE INTERPRETATION OF JACQUES LACAN

Kateryna Skrypnyk, student of the Faculty of Philosophy, Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-9016-5581>, email: 8441916@gmail.com

Abstract

The author of the study aims to categorise the theoretical and practical philosophical views of the Marquis de Sade from the point of view of Jacques Lacan. Lacan points out that de Sade's and Kant's imperatives share the common exception of sentimentality, and the sadistic world is a kind of reversal and caricature of the philosophical system formulated by Kant. Žižek argues that such an identification is not possible: the superego takes advantage of the subject's compromises with his or her desire, and therefore guilt, which is supported by the superego, indicates that the subject has betrayed something and compromised his or her own desire. The difference also lies in the attitude to responsibility: for Kant, the responsibility for one's own actions lies with the individual, while for de Sade it lies with what nature has made the individual.

Ключові слова: садизм, примус, відповідальність, природа

Keywords: sadism, coercion, responsibility, nature

Вступ

Тексти маркіза де Сада представляють собою величезний пласт філософського та літературного аналізу вже не одне століття. Так, його творчість аналізували відомі мислителі як Жорж Батай у таких працях як «L'erotisme» (1957), «Sade, Fourier, Loyola» (1971) та ін., Альбер Камю у «L'Homme révolté» (укр. «Бунтівна людина») (1951), Моріс Бланшо «Lautréamont et Sade», Мішель Фуко у працях «Histoire de la folie à l'âge classique» (1961), «Les Mots et les Choses» (1966) та ін., Жиль Дельоз у «Présentation de Sacher-Masoch» (1967) та багато інших авторів.

Незважаючи на забуття де Сада у XIX столітті, у XX столітті мислителів зацікавив літературний феномен де Сада, через що був застосований увесь літературознавчий, філософський та психоаналітичний інструментарій. Незважаючи на величезний дослідницький доробок з літератури маркіза де Сада, наше дослідження стосуватиметься передовсім аналізу такого автора як Жак Лакан.

Метою цього дослідження є представлення поглядів Жака Лакана на спільність та розбіжність у поглядах Канта та де Сада.

Методологія

Основою дослідження є такі роботи як VII семінар Жака Лакана «Етика психоаналізу», його стаття «Kant avec Sade», представлений у «Écrits» та есей Славоя Жижека «Kant and Sade: The Ideal Couple»

Результати

Досвід першого підступу до літератури де Сада вказує нам на той аспект, що ми сприймаємо його погляди на життя, або те, що ми би могли назвати етикою де Сада, є прикладом квінтесенції егоїзму та абсолютизації власного задоволення. У таких творах як «Філософія в будуарі», де змальовується полілог між Дольмансе, мадам де Сент-Анж та юною Ежені, можна побачити, як у уста героїв де Сад вкладає власні погляди на Бога, французьку революцію, стосунки за батьками тощо, загальна суть яких полягає в тому, що треба культивувати задоволення, яке є найбільшим благом з-поміж усіх інших. За словами Лакана, Сад виправдовує пункт за пунктом порушення найважливіших імперативів моральної поведінки та звеличує інцест, прелюбство, злодійство і все що завгодно; «Філософія в будуарі» – це виворіт усіх законів Десятослов'я (Lacan, 1986, p. 78-79).

Тому, при першому підході до категоризації етики де Сада, перше, що може спасти на думку – це віднести його моральні погляди до консеквенціоналізму. Консеквенціоналізм – це група моральних теорій, в яких критерієм моральної оцінки вчинку є наслідки цієї дії (Sinnott-Armstrong, 2023). Класичними прикладами таких теорій є утилітаризм або гедонізм. Тому, систематизуючи погляди де Сада, які експліцитно спираються на тілесне задоволення, чому б не пристати до думки, що де Сад дає моральну оцінку вчинкам через їхній наслідок (тобто, наскільки та чи інша дія принесла нам тілесного задоволення?)

Така категоризація тим більше нам здаватиметься вірною, якщо ми застосуємо погляди Канта як приклад етики обов'язку, адже при першому підході нам їхні погляди здаватимуться протилежними: Кантівська максима про ставлення до людини як мети, а не засобу, здаватиметься нам протилежною до позиції де Сада. Окрім того, етика Канта є антиегоїстичною, адже культивує дії, які відповідають абсолютизованому моральному закону, а не які керуються власними бажаннями.

Проте, якщо ми підемо таким шляхом, то мусимо дійти висновку, що така категоризація етики де Сада буде хибною. І аби підтвердити цю думку, нам варто звернутись до міркувань Жака Лакана.

У VII семінарі «Етика психоаналізу» Лакан вдається до зіставлення «Філософії в будуарі» та «Критики практичного розуму». Усі ті моральні

імперативи, які висловлює де Сад, можна підсумувати наступним чином: приймемо за універсальну максиму нашої поведінки право користуватися іншим, хто б це не був, як інструментом власного задоволення (Lacan, 1986, р. 79). Вже на цьому рівні ми можемо пересвідчитись, що для де Сада керування власним задоволенням є не просто критерієм оцінки наслідків наших дій; користуватися іншим як інструментом для власного задоволення – це передовсім **обов'язок**, якому має слідувати кожен. Тому, ми можемо дійти висновку, що Кант і де Сад притримуються етики обов'язку: кожен з філософів уводить свою максиму у якості закону. На думку Лакана, відносини поглядів де Сада та Канта є реверсивними (Lacan, 1989, р. 55).

Лакан зазначає, що для імперативів де Сада та Канта є спільним виключення один з критеріїв морального закону – а саме елемент сентиментальності, і садистський світ є певним виворотом та карикатурою етики, який формулює Кант у «Критиці практичного розуму» (Lacan, 1986, р. 79). Це пов'язано з тим, що Кант не приймає у якості критеріїв такі моральні почуття як емпатія, страх, любов чи дружба: для Канта існує виключно строгість та всезагальність морального закону. В цьому полягає спільність думок де Сада та Канта, адже слідування цьому закону є безумовним, і слідування закону є вищим за кожен окрему людину, а усі інші моральні критерії, які можуть виникати в окремих ситуаціях, визнаються патологічними (Lacan, 1989, с. 56).

Славой Жижек у статті «Kant and Sade: The Ideal Couple» ставить питання, чи можна поняття морального закону Канта порівняти із фрейдистським поняттям супер-еґо (Žižek, 1998)? На думку Жижека, Сад є радше «збоченою реалізацією» проекту Канта (Žižek, 1998), а не істиною його етики. Але це можна буде визнати лише у тому випадку, якщо ми ототожнюватимемо моральний закон Канта з супер-еґо. Проте, посилаючись на XI семінар Ж. Лакана, Жижек стверджує, що таке ототожнення не є можливим: моральний закон є еквівалентом самому бажанню, а супер-еґо користується компромісами суб'єкта з його бажанням, і тому провина, яка підтримується супер-еґо, вказує на те, що суб'єкт щось зрадив та пішов на компроміс з власним бажанням (Žižek, 1998).

Проте найбільш показовою відмінністю між позицією Канта та де Сада полягає у питанні відповідальності: на думку Жижека, людина, яка послуговується категоричним імперативом, не може переносити усю відповідальність за свої вчинки на сам Закон, адже імператив Канта полягає у самому примусі слугуватися категоричним імперативом, тим самим як конкретний зміст у категоричному імперативі відсутній. Цього не можна сказати про де Сада, адже усі його тексти просякнуті ідеєю втілення морального закону у садисті, який просто наслідує «закону природи», через що будь-яка відповідальність з самого садиста знімається. В цьому плані найбільш показовими є такі тексти де Сада як «Діалог між священником та присмертним» та «Філософія в Будуарі». У

«Діалозі» присмертний стверджує, що він є таким, яким його створила природа, і що «Природа не пропонує жодного іншого методу примноження вашого існування, окрім як його продовження» (де Сад, 2020), що є підставою для проживання свого життя у постійних актах насолоди. А у «Філософії в Будуарі» персонажі постійно звертаються до образу Природи, яка культивує всі ті тілесні задоволення, до яких має прагнути кожна особа. Так, наприклад, Дольмансе говорить, «Оскільки руйнація — один з головних законів природи, то руйнувати — не означає чинити зло. Хіба дія, яка так добре служить інтересам природи, може їй зашкодити?» (де Сад, 1993). Вбивство — це лише зміна форми, а жорстокість — це найперше почуття, яким обдаровує нас природа. Відповідно, якщо переглянути «Філософію в будуарі», то можна пересвідчитись, що персонажі постійно обґрунтовують свою позицію тим, що це є законом природи, а тому, це імпліцитно знімає відповідальність з персонажів за скоєні ними дії — адже вони своєю жорстокістю лише втілювали те, що проголосила природа. Тому, на думку Жижека, зв'язок між Кантом та де Садам для Лакана, посилюючись на його VII та XI семінари, не був таким однозначним.

Тому, ми можемо дійти висновку, що хоч сам факт порівняння де Сада та Канта є цікавою пропозицією, проте однозначних збігів між їхніми поглядами не завжди можна проголошувати. Важливим є те, що Канта і де Сада поєднує їхній примус до виконання обов'язку, що кожен з них формулює свій моральний закон, якому треба безумовно слідувати. Проте, все ще можуть існувати розбіжності у думках про, наприклад, роль відповідальності у діях, або у тому, чи можна отожденовати моральний закон із супер-еґо.

Бібліографія

де Сад Д. А. Ф. Будуарна філософія [Електронний ресурс] / Донасьєн Альфонс Франсуа де Сад // CoolLib. — Режим доступу: <https://coolib.cc/b/297616/read> (дата звернення: 28.02.2025). — Назва з екрана.

де Сад Д. А. Ф. Маркіз де Сад: діалог між священником та присмертним [Електронний ресурс] / Донасьєн Альфонс Франсуа де Сад // plomin.club. — Режим доступу: <https://plomin.club/marquis-de-sade-dialogue-between-priest-and-mortal/> (дата звернення: 28.02.2025). — Назва з екрана.

Павлова О. Ю. Візуальна антропологія: етапи становлення та базові елементи аналізу / О. Павлова // Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури. — 2022. — Т. 5. — С. 47–53.

Kant E. Critique of practical reason / E. Kant. — Cambridge : Cambridge University Press, 2015. — 141 p.

Lacan J. Book VII. the ethics of psychoanalysis. 1959-1960 / J. Lacan. — New York : W.W. Norton & Company, 1986. — 342 p.

- Lacan J.** Book XI. The four fundamental concepts of psychoanalysis / J. Lacan. – New York : W. W. Norton & Company, 1998. – 290 p.
- Lacan J.** Kant with Sade / J. Lacan // The MIT press. – 1989. – Vol. 51. – P. 55–75.
- Prykhodko V.** Anthropological discourse in the performative context of body-spatial experience / V. Prykhodko, S. Rudenko // Future human image. – 2020. – Vol. 13. – P. 88–93.
- Sinnott-Armstrong W.** Consequentialism [Electronic resource] / Walter Sinnott-Armstrong // Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Mode of access: <https://plato.stanford.edu/entries/consequentialism/> (date of access: 28.02.2025). – Title from screen.
- Žižek S.** Kant and sade: the ideal couple [Electronic resource] / S. Žižek // lacan.com. – Mode of access: <https://www.lacan.com/zizlacan4.htm> (date of access: 28.02.2025). – Title from screen.

References

- de Sade, D. A. F. (1993). Philosophy in the bedroom. [In Ukrainian]. Взято з <https://coollib.cc/b/297616/read>
- de Sade, D. A. F. (2020). Marquis de Sade: A dialogue between a priest and a dying man. [In Ukrainian]. Взято з <https://plomin.club/marquis-de-sade-dialogue-between-priest-and-mortal/>
- Kant, E. (2015). *Critique of practical reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lacan, J. (1986). *Book VII. the ethics of psychoanalysis. 1959-1960*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1989). Kant with Sade. *The MIT Press*, 51, 55–75.
- Lacan, J. (1998). *Book XI. The four fundamental concepts of psychoanalysis*. New York: W. W. Norton & Company.
- Pavlova, O. (2022). Visual anthropology: formation stages and basic elements of analysis. [In Ukrainian]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istoriya i teoriya kultury*, 5, 47-53.
- Prykhodko, V., & Rudenko, S. (2020). Anthropological discourse in the performative context of body-spatial experience. *Future Human Image*, 13, 88–93.
- Sinnott-Armstrong, W. (2023). Consequentialism. Взято з <https://plato.stanford.edu/entries/consequentialism/>
- Žižek, S. (1998). Kant and sade: The ideal couple. Взято з <https://www.lacan.com/zizlacan4.htm>

НАРАТИВ ЯК ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСЛЕННЯ

Єлизавета Смирнова, студентка філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0005-3318-9465> email: smyrnovaliza@gmail.com

NARRATIVE AS INSTRUMENTAL THINKING

Yelyzaveta Smyrnova, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-3318-9465> email: smyrnovaliza@gmail.com

Abstract

Structuralism opened the way to understanding thinking as a system of signs that shape the cultural code. Barthes, analyzing the text, contrasted it with the work, emphasizing the openness of meanings and the reader's active role. This concept of narrative as an instrument of influence on reality has gained not only a new dimension but also increased relevance, facilitated by the emergence of artificial intelligence. Technology creates an alternative author who, by engaging with individuals, highlighting the thinking process as a structure. Narrative becomes a means of organizing information that, even beyond human consciousness, continues to play a role in meaning-making.

Ключові слова: автор, мислення, техніка, наратив, інструмент, культурний код, текст, твір, штучний інтелект

Keywords: author, thinking, technology, narrative, instrument, cultural code, text, work, artificial intelligence

Вступ

Виникнення у XX ст. структуралізму як філософського напрямку на меті становило трактування культурної реальності через її елементи (лінгвістичні, семіотичні), укладені в певні зв'язки - структури. Дослідження лінгвістичних моделей описувало мислення людини через знакові системи. В розрізі даного спрямування, розглянуто концепцію Ролана Барта, відтворення в ній ідеї тексту як відкритої системи значень, що веде до деконструкції авторської влади, пропонуючи читачеві активну роль у творенні сенсу, його впливі на дійсність. У зв'язку з міркуваннями самого філософа, перед нами постає горизонт можливих колізій. Зокрема, проблематика наративу як інструменталізованого мислення.

Методологія

Застосовані напрацювання структуралістської методології, компаративістики (між концепціями Ролана Барта та Мартіна Гайдеггера).

Результати

Зазначена проблематика потребує визначення наративу. Зокрема, до наративу в своїх напрацюваннях у сфері філософії пам'яті звертався Поль Рікер: *“Подібно до того, як персонажі оповідання, а разом з ними і розказана історія включаються в інтригу, наративна конфігурація сприяє моделюванню ідентичності головних дійових осіб, а також контурів самої дії”* [Ricoeur, 6, ст. 124]. Для Барта наратив же виникає внаслідок “смерті автора” — деперсоналізації, що залишає за собою невідворотність “гри” культурних кодів [Barthes, 3].

Даний вектор показує, що будь-який текст не є нейтральним, а містить у собі сліди панівних дискурсів і владних структур. Барт, ставши структуралістом, зосереджується на виявленні глибинних кодів і правил, що керують формуванням значення через текст та розширює аналіз не лише на літературу, а й на культуру загалом. Наратив виникає через систематизацію подій і дискурсивних елементів у певний порядок, що створює ефект зв'язності та смислової цілісності. Виміри лінгвістичної дійсності за Бартом подаються через співставлення твору і тексту. У творі ми розглядаємо обмеження сенсів через наявність автора, який задає єдину реальність. Текст же виступає можливістю самого читача контролювати вплив інформації на себе, видозмінювати її. Текст зазнає деперсоналізації, що веде до *смерті автора* — відстороненості, позбавлення залежності від досвіду персони. Сам Барт означував зв'язок автора та його твору як відносини батька та сина (цитата). Даний концепт відображає проблематику існування творця і його творіння.

В означуваному контексті, на тлі переосмислення людського буття, Гайдеггер прагнув проблематизувати характерне своєму століттю явище — відокремлення людських потуг від самої людини. Таким чином, техніка здатна сприйматися як інструмент, своєрідна модифікація, причини виникнення якої є заданими. Людина створює техніку як інструмент для досягнення певної мети, проте з часом ця мета, закладена нею самою, виходить з-під її контролю. Відбувається перебудова відносин: домінантне становище створеного над власним творцем. В цьому сенсі техніка видозмінює саму структуру людського відношення до буття. Наше мислення підмінюється категоріями ефективності, розрахунку, управління. Техніка Нового часу підкорює природу, змушуючи її постати як *Bestand*—ресурс, що підлягає експлуатації. Наука стає учасником цього процесу, з її прагненням до кількісного виміру, контролю і прогнозування, вона постає суто алгоритмічною, механізованою, Буття (*Bestand*) зазнає демаркації

вимірюваного ресурсу, а розкриває його набір інструментів — постав (Gestell) не дає простору для творчості, тобто утворенню чогось поза заданим порядком. Така наука характеризується як та, що не мислить [Heidegger, 5]. Проводячи кореляції із Бартом, можна засвідчити спільну ознаку двох авторів в даному контексті— зникнення індивідуального, змісту, який би не підкорявся б технічному чи структурному порядку. Як у Гайдеггера, де техніка примушує світ постати як ресурс, так і у Бартівському аналізі тексту, де автор стає «мертвим» через текстуальність та структуру, індивідуальне сприйняття поступово зникає, залишаючи лише формальні механізми, що визначають значення.

Розглянувши кут спорідненості концепцій двох діячів, актуальним на сьогоднішній день являється проблема виникнення штучного інтелекту. “Штучність” полягає в своєрідній імітації мислення людини, під сумнів ставиться роль індивідуального досвіду, креативності та авторства в умовах, коли технології та алгоритми починають домінувати у створенні значень і рішень. Виникає загроза підміни автентичності людського досвіду, знищенню можливості читача брати участь в процесі дискурсу. Штучний інтелект не залучений до людини, він є результатом відірваності, через що ми і опиняємося в ситуації односторонньої влади над нами.

Для наративної моделі утворюється виклик: впорядкування інформації таким чином, щоб не містивши в собі автора, його досвіду, текст не став ізольованим від свого читача. Відповідно до Бартівської концепції, процес деперсоналізації насправді ж являється відправною точкою для розширення можливостей людини, яка тепер здатна поставати дівцем, агентом у своїй власній історії. Математичний алгоритм, який спочатку елімінує суб’єктивність, насправді у вигляді цифрового коду певним чином відтворює логіку “культурного кода” [Barthes, 1]. Із цього випливає, що людина стаючи дівцем через внесення інтерпретації, учасником “гри кодів”, здатна використовувати наратив як вихід із ситуації замкненості.

Варто зазначити, що описаний вище взаємозалежний рух культурних кодів Барт позначив терміном *листа*, а акт занурення в текст-лист терміном *читання*. Ключовим в процедурі “читання”, якої вимагає текст, є її відрізнєння від критичної інтерпретації, яку передбачає *twip* — він допускає лише єдине “істинне” пояснення грі абстрактних та протирічних форм. Проте така система не є самодостатньою, і їй на заміну має прийти дискурс нового зразка — *текст*. Текст дозволяє аналізу, не втрачаючи своєї рефлексивної природи, ліквідувати відчужуючу дистанцію між метамовою та мовою-об’єктом, а читанню — набути аналітичні функції метамови. Твір є завершеним, статичним продуктом, пов’язаним із автором, з єдиним центральним значенням, яке читач має розкрити. Текст, натомість, є відкритим процесом, який створюється в читанні, позбавлений залежності від автора і містить множинність інтерпретацій. Твір

орієнтований на традиційний, ієрархічний підхід до літератури, тоді як текст — на активну взаємодію з читачем.

Математизованість інформації програми штучного інтелекту, не залишаючи можливостей для взаємодії, здатна нав'язувати людині єдиний варіант істини, який здатен накладатися на деперсоналізованого суб'єкта. Із цього можна висновувати, що інтелект в наш час постає своєрідним твором — з одного боку, він не містить автора в своїй структурі, але за алгоритмічністю криється загроза звести мислення людини до запрограмованої істини. В такій системі наратив як структура не здатна застосовуватися нами інструментально. Проте, переходячи до концепції тексту, наративна модель коригує алгоритм, запобігаючи цим утвердження штучного як домінантного.

Взаємодіючи зі штучним інтелектом, з технікою, яка постає "альтернативним автором" ми створюємо нові контексти. Таким чином, основними характеристиками наративу як інструменту є можливість інтерпретувати інформацію, проте не втрачати її форми (посилання на розділ). В даному дослідженні, ми враховуємо спільності коду цифрового та коду культурного. Взаємодіючи із математичним алгоритмом, вкладаючи в нього свій досвід, ми уникаємо атомарності самого мислення від нас. Людина як дієвець здатна впливати на інструмент, використовувати його як розкриття сенсів, структур. Наратив є не просто послідовністю дій, організованою системою, в якій де кожен елемент (персонаж, подія, дія) має своє місце в більш широкій мережі смислів. Отже, навіть відсутність авторської волі, чогось присутнього першопочаткового індивідуального не прирівнюється до відсутності можливості взаємодіяти із інструментом. Наративна модель у своєму функціоналі забезпечує реалізацію свободи читача, відтворює її інтенцію до дії.

Висновки

Напрацювання структуралістів минулого століття для нас можуть виглядати, як прогноз на сьогоднішній день. Штучний інтелект будучи надбанням розвитку техніки починає відображати нас самих, власних творців. Сукупність цифрових кодів постає "альтернативним автором", взаємодіючи з яким людина створює новий шлях погляду на реальність. Наратив являється способом упорядкування інформації, що за собою має фіксувати можливість до плуральності взаємодій. Наше мислення, його структура піддається вимірюванню, і в результаті стає інструментом — ми перебуваємо у зв'язку з елементами, які навіть за своїї умови вилучення "живого" мислення, не являється для нас атомарними.

Бібліографія

- Барт Р. (2002) Від твору до тексту, переклад Юрія Гудзя. – Львів: Літопис. -С.491-496
- Barthes, R. (1977) *Poétique du récit*, Editions du Seuil: Paris.
- Barthes, R. (1974) *The Death of the Author*, trans. by Richard Howard. - New York: Hill and Wang. -P. 49-55
- Young, R. (1981) ed., *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader, Theory of the text*, Routledge and Kegan Paul, – Boston. -P. 31-48
- Heidegger, M. (2000) Gesamtausgabe, *Die Frage nach der Techik*, by Herrmann F.-W., — Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. -P. 7-36
- Ricoeur, P. (2004) *Memory, History, Forgetting*, trans. by Blamey K., Pellaur D. – Chicago: University of Chicago Press. -P. 124

СПРАВЕДЛИВІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Борис Стадник, аспірант кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Україна), [https://orcid.org/ 0009-0008-7988-2005](https://orcid.org/0009-0008-7988-2005); email bobstad2017@gmail.com.

JUSTICE IN WAR

Borys Stadnyk, PhD student at the Department of Philosophy and International Communication, National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0008-7988-2005>; email bobstad2017@gmail.com.

Abstract

Justice in war cannot be simple or absolute. It requires a constant balance between morality, law, humanity and pragmatism. In such circumstances, it is important to strive to preserve basic human rights, adhere to international standards and ensure fair processes after conflict, in order to avoid new violence and wars in the future. Overall, justice in the face of Russian aggression is an extremely important, complex, and multifaceted topic. It encompasses various aspects of international law, human rights, moral issues, and national security. Russia's aggression against Ukraine, which began in 2014 and has been particularly escalating since February 2022, has created numerous challenges to ensuring justice, both internationally and domestically.

Keywords: justice, war, international law, human rights.

Вступ

В умовах військової агресії рф проти України справедливість постає потужним інтелектуальним, ідейним і духовним орієнтиром самоствердження українців, усвідомлення їх ідентичності, ефективним засобом загальнонаціонального супротиву. З іншого боку, справедливість в умовах війни є однією з найбільш складних і суперечливих тем, оскільки війна, за своєю природою, створює великі гуманітарні, правові й моральні виклики. Метою роботи є розкриття справедливості щодо прийняття важких рішень, балансуванням між безпекою та правами людини, а також з намаганням забезпечити відновлення суспільного порядку в умовах військової агресії та після конфлікту.

Методологія

Дослідження проводилися з використанням методу компаративного аналізу (забезпечив здійснити порівняльний щодо репрезентації різних

принципів справедливості в умовах війни), історичний метод (з його допомогою було виділено основні принципи справедливості), системний метод (дав можливість виділити роль і значення справедливості в соціальному процесі в умовах війни), аналітичний метод (дозволив проаналізувати предмет дослідження у процесі його становлення).

Результати

В умовах військової агресії РФ проти України справедливість репрезентується у багатьох аспектах та вимірах. Одним з основних інструментів забезпечення справедливості під час війни є міжнародне гуманітарне право, яке регулює поведінку воюючих сторін. Воно включає такі основні принципи як: принцип пропорційності. Він передбачає, що воєнні дії повинні бути пропорційними щодо мети, яку вони переслідують, враховуючи інтереси суспільства орієнтованими на мінімізацію шкоди цивільним особам або об'єктам (Пасічненко, 55). Важливим постає принцип розрізнення, коли воюючі сторони повинні розрізняти військові цілі від цивільних осіб і об'єктів. Напади на цивільне населення заборонені.

У нинішньому військовому протистоянні гостро постає питання щодо заборони тортур та негуманного поводження з військовими й мирним населенням. Базовою основою є міжнародне гуманітарне право яке забороняє катування, насильницькі вбивства та інші форми негуманного поводження з військовополоненими, цивільними особами та іншими особами, які не беруть участі в бойових діях. Водночас, попри наявність таких норм, під час війни часто порушуються основні права людини, і справедливість в цьому контексті може виглядати відносною, оскільки сторони конфлікту можуть трактувати ці правила по-різному, в залежності від своїх інтересів.

З іншого боку, справедливість потребує вирішення питання щодо колективної відповідальності й індивідуальної вини. У умовах війни важко визначити, хто саме несе відповідальність за скоєні злочини. Ідея колективної відповідальності розглядає різні аспекти цього процесу. Один із них, коли населення країни або ціла нація може бути звинувачена у злочинах через дії її уряду чи армії є суперечливою, оскільки вона може призвести до колективних покарань, що є несумісним до принципу індивідуальної відповідальності (Пашаєва, 44). Існують практики, коли міжнародний кримінальний суд та інші судові органи намагаються забезпечити справедливість шляхом переслідування воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду, де відповідальність несе конкретна особа, а не весь народ.

Не менш важливим є питання щодо справедливості в контексті гуманітарної допомоги тим, хто її потребує. Так, в умовах обмежених ресурсів та блокад питання про справедливий розподіл допомоги стає критичним. Часто гуманітарні організації стикаються з проблемою доступу до постраждалих територій, а також з тим, як гарантувати, що

допомога доходить до тих, хто її найбільше потребує, без зловживань і корупції.

Іншим напрямом щодо припинення військової агресії постає пошук миру і справедливого мирного процесу. Відомо, що після завершення війни актуалізується питання відновлення справедливості, зокрема, актуалізується питання щодо встановлення справедливого миру, де всі сторони конфлікту мають можливість досягти компромісу, а також передбачити механізми для покарання винних у воєнних злочинах (Платон, 196). Однак часто мирні переговори пов'язані з політичними компромісами, можуть викликати запитання щодо примирення, якщо не всі порушники прав людини постануть перед судом. Постконфліктне відновлення і репарації з якими багато країн стикаються з потребами відновлення своєї економіки та інфраструктури.

Водночас, у цьому процесі, не менш важливим є також і моральний аспект, який включає питання щодо забезпечення справедливості для постраждалих. Справедливість в умовах відновлення може потребує вирішення питання щодо компенсації для жертв війни. Це можуть бути фінансові репарації для тих, хто постраждав, відновлення прав потерпілих. Права включають різні аспекти й сторони соціальної реальності, зокрема, надання можливості для жертв війни (наприклад, переслідуваних груп) відновити свої соціальні, культурні й економічні права. Вирішення цих аспектів тісно пов'язано з процесом примирення, який у багатьох випадках потребує забезпечення державних, суспільних механізмів примирення між ворогуючими сторонами та створення умов для їх взаєморозуміння. Не менш важливими у процесі примирення постають питання щодо розмитості справедливості при прийнятті етичних рішень (Ролз, Джон, 641). Наприклад, чи є морально виправданими військові удари, що можуть призвести до загибелі мирних жителів, якщо це сприяє досягненню стратегічної мети? Питання "справедливої війни" (*jus ad bellum*) і "справедливих засобів ведення війни" (*jus in bello*) є складними етичними і правовими питаннями, на які немає простих відповідей.

Отже, справедливість у війні не може бути простою чи абсолютною. Вона вимагає постійного балансу між мораллю, правом, гуманністю та прагматизмом. У таких умовах важливо прагнути до збереження базових прав людини, дотримання міжнародних стандартів та забезпечення справедливих процесів після конфлікту, щоб у майбутньому уникнути нових насильств і війн. У цілому, справедливість в умовах російської агресії є надзвичайно важливою, складною та багатогранною темою. Вона охоплює різні аспекти міжнародного права, прав людини, моральних питань і національної безпеки. Агресія Росії проти України, розпочата у 2014 році і особливо масштабована з лютого 2022 року, створила численні виклики для забезпечення справедливості, як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні.

Бібліографія

Пасічніченко, С. В. (2013). Соціальна політика і соціальна справедливість. *Наукові записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*, 26(2-2), 53-60.

Пашаева, А. (2016). Юридичний і філософський аналіз поняття «справедливість» у філософії права. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law"*, 1(38), 40-46.

Платон. (2024). *Держава*. Фоліо.

Ролз, Д. (2001). *Теорія справедливості*. Вид-во Соломії Павличко «Основи».

REFERENCES

Pasichnichenko, S. V. (2013). Social"na polityka i social"na spravedlyvist". [Social policy and social justice]. *Naukovi zapysky Tavrijs"koho nacional"noho universytetu imeni V. I. Vernads"koho. Seriya: Yurydychni nauky*, 26(2-2), 53-60. [In Ukrainian].

Pashaeva, A. (2016). Yurydychnyj i filosofs"kyj analiz ponyattya «spravedlyvist"» u filosofiyi prava. [Legal and philosophical analysis of the concept of "justice" in the philosophy of law]. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal" Air and Space Law"*, 1(38), 40-46. [In Ukrainian].

Platon. (2024). *Derzhava*. [The Republic]. Folio. [In Ukrainian].

Rolz, D. (2001). *Teoriya spravedlyvosti*. [Theory of justice]. Vyd-vo Solomiyi Pavlychko «Osnovy». [In Ukrainian].

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ

Микола Стадник, доктор філос. наук, професор, професор кафедри філософії та релігієзнавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Україна). <https://orcid.org/0000-0002-4264-8054>; email: radvyska@ukr.net

PHILOSOPHY OF SOCIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Mykola Stadnyk, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy and Religious Studies, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine). <https://orcid.org/https:0000-0002-4264-8054>; email: radvyska@ukr.net

Abstract

The philosophy of social development in wartime is represented in the actualization of such important aspects as national identity and patriotism, etc. The factor of social development is the formation and consolidation of national consciousness. The war with Russia acted as a catalyst for strengthening feelings of patriotism and national unity, which are actively supported through education, culture and media. This is especially evident in the restoration of national traditions and cultural values, through which Ukrainians strengthen their identity and resist external influence.

Keywords: justice, war, social development, national identity, national tradition, national economy.

Вступ

Військова агресія проти України, яку рф розпочала в 2014 році й яка переросла у повномасштабну війну в 2022 році, значно вплинула на всі сфери українського життя.

Методологія

Дослідження проводилися з використанням методу компаративного аналізу, історичного методу, системного методу, аналітичного методу.

Результати

Соціальний розвиток України в умовах військової агресії рф проходить через призму не тільки військової, але й культурної, економічної та політичної боротьби. Важливим у цьому процесі постає відновлення національної ідентичності та боротьби за демократичні

цінності та пріоритетів визначення соціального розвитку. У цьому періоді його можна розглядати як процес, який включає в себе боротьбу за збереження та розвиток національної єдності, громадянських прав, демократичних інститутів, а також за стабільність економіки та соціальних систем в умовах зовнішньої загрози. Нинішній соціальний розвиток України залежить від агресивної політики рф, оскільки супротив агресії тісно пов'язаний з мобілізаційними можливостями. Як свідчить практика, суспільство мобілізувалося на захист своєї незалежності, виступило на боротьбу за своє майбутнє, в якому демократія і права людини постають основними принципами соціального життя. Філософія соціального розвитку в умовах війни репрезентується на таких важливих аспектах як національна ідентичність та патріотизм тощо. Чинником соціального розвитку є формування і закріплення національної свідомості (Horban et al., 2024). Війна з Росією виступила каталізатором для зміцнення почуттів патріотизму та національної єдності, які активно підтримуються через освіту, культуру та медіа. Останнє актуалізується шляхом відновлення національних традицій та культурних цінностей, через які українці зміцнюють свою ідентичність і протистоять агресору (Chernets et al., 2023). А тому, не менш важливим у філософії соціального процесу постає зростання у різних проявах і формах супротиву агресії рф. Одним із них, у філософії соціального розвитку, постає економічний чинник, оскільки економічний розвиток України в цих умовах, є надзвичайно складним і багатограним питанням. Війна з рф, особливо після повномасштабного вторгнення, вплинула на економіку країни, зокрема, призвела до значних руйнувань інфраструктури: доріг, мостів, заводів, електростанцій та житлових районів. З іншого боку, в результаті обстрілів і військових дій відбулися пошкодження великих підприємств, особливо в металургії, хімічній промисловості та машинобудування, окремі із них було втрачено частково або повністю. Водночас, деякі підприємства адаптуються до нових умов. Як свідчить практика, через переміщення виробничих потужностей недостатньо ефективно, в окремих регіонах країни, здійснюється відновлення їх повноцінної економічної діяльності (Horban & Martych, 2023).

Значний вплив агресія рф має на сільське господарство. Втрачено території, що є одним із найбільших викликів. З іншого боку, блокада портів на Чорному морі обмежила експорт зерна та інших сільськогосподарських продуктів.

Із-за того, що війна привела до значних втрат серед населення, як через загибель, так і через масову еміграцію, надзвичайно гостро постало питання щодо мобілізаційних ресурсів людського капіталу. За оцінками експертів мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон. Усі ці причини вплинула на обороноздатність країни. З іншого боку, потреби в гуманітарній допомозі створюють тиск на економічну стабільність, бюджет і державні фінанси. Важливим фактором економічної стабільності є підтримка з боку

міжнародних партнерів. Україна отримує значну фінансову допомогу від міжнародних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, а також пряму допомогу від країн ЄС, США та інших. Під час війни Україна стала активним одержувачем військової допомоги. Окрім того, сутнісною є підтримка національної економіки, що дозволяє у значній мірі покривати військові витрати.

В умовах обмеженості фізичних ресурсів в Україні значні зусилля зосереджено на розвиток цифрових технологій, які забезпечують функціонування бізнесу, урядових структур, розвитку соціальної інфраструктури тощо. Так, нині, багато компаній використовують онлайн-платформи для роботи та торгівлі, водночас, адаптуються до умов війни. Як результат, розвиток ІТ-сектора став важливим чинником розвитку країни.

Україна розвиває альтернативні ринки для своєї продукції, зокрема через пошук нових торгових партнерів в Європі, Азії та на Близькому Сході. Після завершення війни в Україні необхідно пройти шлях через процес відновлення економіки. Це включає не лише відновлення зруйнованих підприємств та інфраструктури, а й адаптацію до нових умов економічної та політичної реальності. Реструктуризація передбачає модернізацію галузей, переорієнтація на інноваційні технології, а також поглиблення інтеграції в глобальні економічні процеси. В цілому, соціальний розвиток України в умовах військової агресії є великим випробуванням для держави. Війна накладає величезний тягар на економіку, але в той же час є чинником глибоких трансформацій всіх сфер суспільного життя.

Бібліографія

Horban, O., Stadnyk, M., Martych, R., Mishchuk, A., & Mishchuk, M. (2024). The role of higher education in the formation of humanitarian security of the state. *Conhecimento & Diversidade*, 16(43), 302-321. <https://doi.org/10.18316/rcd.v16i43.11850>

Horban, O., & Martych, R. (2023). Conceptualising the Value of Life in Bioethical Discourse: Sanctity vs Quality of Life. *Studia Warmińskie*, 60, 61-70. <https://doi.org/10.31648/sw.9563>

Chernets, V., Stadnyk, M., Marukhovska-Kartunova, O., Kolybabiuk, S., & Svorak, S. (2023). The impact of Russian military aggression on the establishment of a new Ukrainian political nation. *Cuestiones Políticas*, 41(78), 357-373. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.25> ISSN: 0798-1406 / 2542-3185

«ЖІНОЧИЙ ЧАС» І «ГЕНДЕР»: ОСОБИСТЕ ЯК ПОЛІТИЧНЕ У СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ПОДІЄВОСТІ

Валентина Якубіна, кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0001-8747-0336>, email: valentyna.yakubina@knu.ua

“WOMEN'S TIME” AND “GENDER”: THE PERSONAL AS POLITICAL IN THE SOCIO-HISTORICAL EVENTFULNESS

Valentyna Yakubina, Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor of the Theoretical and Practical Philosophy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0001-8747-0336>, email: valentyna.yakubina@knu.ua

Анотація

Концепт «жіночого часу» пов'язаний із зміною історичної парадигми на зламі тисячоліть, він дисонує з «чоловічою» лінійною темпоральною культурою, повсякденно звичною для нас. Навіть у буденному спілкуванні, ми звикли говорити просто – «час», не відокремлюючи «жіночий час» в окрему темпоральність. Аби ж краще зрозуміти, чому феміністичні дослідниці наполегливо виокремлюють «жіночий час», варто згадати про дискримінацію жінок, власне, за їх анатомічні особливості, циклічність жіночої фізіології (менструації, пологи). Фізіологію жінок пов'язують з циклічністю природних процесів загалом, таким чином, ніби нівелюють жінку як повноцінного суб'єкта історії (агентку соціально-політичних подій). Така особливість інтерпретації апелює й до древнього міфологічного способу світосприйняття, коли циклічність проголошується невід'ємною функцією людського буття (і особливе місце тут займає – жінка-природа). Відтак, основною роллю кожної жінки в патріархальній концепції проголошується – дітонародження, а не активна участь у творенні історичного часу й простору.

Ключові слова: гендер, досвід, жіноча історія, жіночий час, культуральний поворот, подієвість, особисте, політичне, турбота, циклічність, фемінізм.

Abstract

The concept of “women's time” is associated with a historical paradigm shift at the turn of the epoch, and is at odds with the “masculine” linear temporal common culture of our life. Even in everyday communication, we

are habituated to simply speaking about – “time”, without separating “women's time” into a discrete temporality. For better appreciating why feminist researchers, insist on distinguishing “women's time”, it is worth recalling that women are discriminated against because of their anatomical characteristics, the cyclical nature of women's physiology (menstruation, childbirth). Women's physiology is associated with the cyclical nature of natural processes in general, thus seemingly levelling women as complete subjects of history (agent of socio-political events). This feature of interpretation also appeals to the ancient mythological way of perceiving the world, where cyclicity is proclaimed as an integral function of human existence (and a special place is occupied by a female nature). Thus, the main role of every woman in the patriarchal conception is proclaimed to be childbearing, not active participation in the creation of historical time and space.

Keywords: *gender, experience, women's history, “women's time”, cultural turn, eventfulness, personal, political, care, cyclicity, feminism.*

Вступ

«Жіночий час» і «жіноча робота» передбачають догляд й турботу, вони «зациклені» на теперішній і контекстуальній специфіці завдань. Лінійний час (андроцентричний), навпаки, символізує трансценденцію, він абстрагується від повсякденності, націлений у майбутнє і ставить вищу мету досягнення чогось важливого. Цей час вимагає виразного відчуження від дійсності, що тягне за собою дематеріалізацію, абстрагування і певне тяжіння до віртуалізації. На противагу лінійному часу – циклічний час, вочевидь, проявляється як час репродукції і турботи в «прихованій від соціуму» (приватній) сфері й характеризується повторюваністю й невидимістю соціальних успіхів.

Методологія

В контексті розуміння жіночої темпоральності, яка має свою соціально-політичну специфіку, важливою є інтенція представниць жіночої історії (починаючи від Г. Лернер) – реконструювати історію спираючись саме на жіночий досвід. Саме історичний досвід стає центральною категорією історичної науки за часів «нового повороту» до філософії свідомості й досвіду (та аналітичної філософії) наприкінці ХХ століття (найбільш вагомі дослідники напряму: Ф. Анкерсміт, П. Берк, А. Данто, Й. Рюзен, Г. Вайт, Р. Козелек, П. Рикер). Однак, текстологія та філософія досвіду й постколоніальний напрям соціально-культурно-політичних інтегративних досліджень – “*Cultural Studies*”, які викладаються ще із 60-80-х років, вочевидь, призвели до подальшого повороту у сфері гуманітаристики, сучасного нам, – «культурального повороту» та до винайдення нового звучання «культуральної історії» (Burke P., 2004). Відтак, для історії новими темами є: пошук нових

об'єднуючих цінностей для всього людства й способи подолання травм, яких історично зазнали різноманітні спільноти й спільності: теми прощення і солідарності, питання гендерної ідентичності (П. Берк, П. Рікер, Й. Рюзен, Е. Доманська, Дж. Батлер, К. Малабу).

Результати

Як зазначає сучасна політична дослідниця феміністського спрямування В. Брайсон у книзі «Гендер і політика часу. Феміністська теорія і сучасні дискусії» (Bryson V., 2007; Брайсон В., 2011): наявна загальна несумісність між лінеарністю домінуючої темпоральної культури і циклічним жіночим часом турботи, хоча, звісно, вони певним чином й взаємопов'язані. На повсякденному рівні відмінність лінеарності та циклічності полягає в тому, що лінеарність – це цілеспрямований час історії і виробництва в громадській сфері, в якій події та процеси розгортаються одна за одною, а стріла часу безповоротно рухається в майбутнє і до смерті кожної людини. На противагу лінеарному, циклічний час розглядається як час репродукції і турботи в приватній сфері й характеризується повторюваністю. В межах цих циклів: прибирання, купання, приготування їжі та створення зручностей для дитини – це не одноразова дія, а процес, який повинен повторюватися знову і знову без досягнення явної кінцевої мети. Він ніколи не завершується! Таким чином, отримуємо ефект того, що жіноча робота довіку не може бути завершена. Домашні обов'язки та діяльність по догляду не є дискретними, однак часто є фрагментованими та вплетеними в інші процеси життя. Ці види діяльності пов'язуються В. Брайсон з поліфункціональністю: вони є проявами *поліхронічного*, а не *монохронічного* часу.

Як висновок зазначу одну просту, але важливу методологічну рису: «лінеарність» та «циклічність» – це дві абстрактні моделі, що використовуються дослідниками для соціально-культурних тлумачень темпоральності, і які у «чистому» вигляді не існують у суспільній дійсності (як і будь-які наукові моделі), однак такі абстракції потрібні задля того, аби провести чітку демаркацію поміж жіночим й чоловічим досвідом та практикою.

Як бачимо, сучасний етап соціального розвитку нерозривно пов'язаний із технологічним прогресом. Для В. Брайсон, яка є прихильницею концепції техніки М. Гайдегера, технологічний прогрес є явищем лінеарним, а, отже, протистоїть циклічному часотворенню «жіночого» простору. Техніка не вирішує усіх екзистенційних питань людини – особливо, якщо це стосується частини комунікативної сфери, яка виявляється у феномені «піклування». За В. Брайсон, економіка капіталізму зводить піклування до «обов'язку» виконаного в «конкретний час», відтак, унеможлиблюється свободний аспект турботи про іншого, головною стає своєчасність доглядової роботи. У

феміністичній інтерпретації історії такий стан речей є прикладом лінійної «дегуманізації» сучасного соціально-культурного простору.

Авжеж, «жіноча історія» стала можливою лише у постколоніальні часи (коли з'явилися нові «різні історії»), як боротьба із дискримінаціями жінок, хоча цей методологічний напрям історії і досі не мейнстрімний. Є багато складнощів, пов'язаних із цим підходом: наприклад, завжди були «включені» й «виключені» з історії жінки, тобто – були ті, хто мав певний доступ до соціально-історичної подієвості (освіти, економічних благ, прийняття рішень etc.) й навіть певний вплив на темпоральність, однак й вони могли виступати як агентки андроцентризму, що зовсім не наближало більшість інших жінок до усвідомлення власної суб'єктності в історичному процесі (докладніше, приміром, стаття: О. Кісь, 2012; С. 159-172).

Отже, на нинішньому етапі експлікації уявлень про рівність, права людини – «ґендерна» жіноча історія демонструє те, яким чином проявляються людські взаємодії та конфлікти у різноманітних історичних ситуаціях. На думку ґендерної експертки Дж.В. Скотт, саме – «ґендер», як категорія аналізу, дозволяє системно та функціонально підійти до історичної подієвості у її динаміці (Скотт Дж.В., 2010). Цю, позицію поділяє й згадувана вище мною дослідниця політики часу В. Брайсон, яка не вважає ґендерний підхід аполітичним, адже він сприяє дослідженню інститутів соціального й політичного примусу, які є регуляторами нерівного розподілу: різноманітних благ у соціумі, класі, етнічній чи, наприклад, статевій групі; влади; престижу (детальніше: Якубіна В. Л, 2019; С. 97-99.). Таким чином, «ґендерна» жіноча історія методологічно включає також проблематику політико-ідеологічного й соціально-культурного конструювання/реконструювання статей і ідентичностей у різні історичні періоди, в умовах впливів різних політичних режимів: тобто, йдеться про сучасний комплексний ґендерний аналіз історичної дійсності поза звичними розуміннями історії й історичного часу: перехід від *history* до *her-story*.

Бібліографія

Брайсон В. (2011) Гендер и политика времени. Феминистская теория и современные дискуссии / В Брайсон ; пер. с англ. А. Якубин., науч. ред. В. Якубина – К. : Центр учебной литературы. – (серия: Время в зеркале науки).

Скотт Дж.В. (2010) Жіноча історія / Джоан В. Скотт // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка ; пер. з англ. – 2-ге вид., випр. – К. : «Ніка-Центр». – (Серія «Ідеї та історії»; Вип. 5). – С.61-90.

Кісь О.Р. (2012) Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології // Український історичний журнал. - № 2. - С. 159-172.

Якубіна В. Л. (2019) Методологічна основа «ґендерної» жіночої історії: концепт «жіночий час» // Тези тринадцятої міжнародної наукової

конференції «Філософія. Нове покоління» (Київ, НаУКМА, 1–2 листопада 2018 року) / упоряд. О. Сирбу. – К.: «Університетське видавництво Пульсари». – С. 97-99.

Bryson V. (2007) Gender and the politics of time. Feminist theory and contemporary debates. Bristol, Polity Press, 232 pp.

Burke P. (2004) What Is Cultural History? Polity; 1st edition, 176 pp.

RESENTMENT: CASE-STUDY OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Valerii Zahorodniuk, *Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Head of department of philosophical anthropology of the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine, 4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001 valzag5@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-8707-4226>*

Keywords: *resentment, evil, genocide, Russian-Ukrainian war.*

Introduction

The purpose of this investigation is to study the category of "resentment" in the context of the Russian-Ukrainian war.

Methodology

This study of resentment is based on the methodology of philosophy of life (C. Kierkegaard [1], F. Nietzsche [2]), philosophical anthropology (M. Scheler [3]), "schizoanalysis" (J. Deleuze [4]), the concept F. Fukuyama [5], case-studies (M. Malkay, J. Gilbert [6], S. Voolgar, B. Lautor [7]).

Results

What role does resentment play in the ideology of racism? How does this notion relate to other notions and categories underlying the genocide of the Ukrainian people by the Russian aggressors? How does this concept correlate with the "denationalization" of Ukrainians? - These and other related issues will be the focus of our study. This category has been studied in detail by such philosophers as S. Kierkegaard, F. Nietzsche, M. Scheler, M. Weber, J. Deleuze, F. Fukuyama and others. This philosophical category means the subject's hostility to someone or those whom he blames for his own failures. He is characterized by powerless envy, suspicion, revenge, aggression, which is projected on an artificially created image of the enemy, whose values are neglected and denied. In this confrontation, the subject seeks to conceal his own meanness and assert himself by inflicting pain and suffering on another subject, whether a particular person or an entire nation.

In the event of a Russian-Ukrainian war, Russian aggressors pursue a policy of "denationalization." Its essence is reduced to the following theses. Ukraine needs to be denationalized. It is necessary to denationalize a significant part of the Ukrainian people, which must inevitably bear the brunt of the war. Further denationalization consists of re-education, which is achieved through ideological repression and strict censorship in the fields of politics, culture and education. The terms of denazification cannot be less than one generation. There can be no compromise in denationalisation like "NATO - no, EU - yes". The name "Ukraine" cannot be preserved as the title of a fully denationalized state entity in the territory liberated from the Nazi regime.

Thus, resentment underlies fascism, nazism, racism. Resentment is not perceived by a particular individual. The desire to open the eyes of the subject of resentment is perceived by him as a manifestation of hostility and leads to even greater aggression. Moreover, in his resentment, the individual tries to hide behind the anonymous power of *das Mann* (Heidegger) in order to avoid responsibility for his actions. The evil that breeds resentment is not only and not always banal (Hannah Arendt). It also knows how to disguise, hide, manipulate and justify itself. The main evil of resentment, as S. Datsiuk rightly points out, is not the destruction of some individual meanings, but the destruction of meaning-making as such. Resentment, which was not repulsed in time, always breeds fascism in its most brutal forms. Admitting their guilt, European leaders, including British Prime Minister Boris Johnson, said that if the world had reacted more harshly to Russia's seizure of Crimea and the "hybrid war" in Donbas, a full-scale Russian-Ukrainian war might have been avoided.

References

- Søren Kierkegaard (2019) *Two Ages: The Age of Revolution and the Present Age*, A Literary Review Princeton, Princeton University Press
- Nitsshe F. (2008) *Pro henealohiiu morali* M.: Azbuka klassyka [In Russian]
- Sheler M. (1999) *Resentyment v strukture moralei* M.: Nauka [In Russian]
- Deloz Zh. (2010) *Nitsshe ta filosofiiia* Kyiv: Astrolabiia. [In Ukrainian]
- Fukuiaama F. (2020) *Identychnist: zapyt na hidnist ta polityka resentymentu*. Kyiv: Nash format. [In Ukrainian]
- Malki M., Hylbert Dzh. (1987) *Otkryvaia yashchyk Pandory* – M.: Prohress. [In Russian]
- Lautor B., Woolgar S. (1979) *Laboratory life: The social construction of scientific facts* - London, Beverly Hills.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИМВОЛУ І ЗНАКУ В РОБОТІ ПАМ'ЯТІ

Антон Захаров, студент філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0004-8396-8101>, email: zakharov281003@gmail.com

THE FUNCTIONING OF THE SYMBOL AND SIGN IN THE WORK OF MEMORY

Anton Zakharov, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-8396-8101>, email: zakharov281003@gmail.com

Abstract

The author tries to answer the most important question of the philosophy of memory about the connections between the past and the present. The answer to this question lies in the perspective of considering the work of memory through the prism of a sign and a symbol. Using these categories, we can comprehend the nature of the actual presence of the already absent. The sign asserts a passive connection with the past and forms the basis for identity. The symbol asserts an active connection with the past and provides space for the manifestation of an formed identity. The correlation between sign and symbol reveals the plurality of relationships between past and present.

Ключові слова: пам'ять, слід, спогад-образ, символ, знак, місця пам'яті

Keywords: memory, trace, memory-image, symbol, sign, realms of memory

Вступ

Пам'ять це зв'язок із минулим. Але як саме цей зв'язок здійснюється? Доречно в даному контексті згадати один із головних парадоксів філософії пам'яті – парадокс, пов'язаний зі “слідом”. У природі “сліду” нема нічого, що відсилало б нас до минулого, в міру того, що сам слід повністю перебуває в актуальності і свідчить скоріше на її користь. Відтак, відомий французький філософ Поль Рікер зазначав, що задля вирішення даного парадоксу необхідно наділити “слід” семіотичним виміром (Changeux & Ricoeur, 2000, Р. 149), а це, в свою чергу, провокує нас розглядати питання філософії пам'яті крізь призму напрацювань структуралістів.

Методологія

У своєму дослідженні послуговувався теоретичними напрацюваннями феноменологічної методології та структуралістської методології.

Результати дослідження

Щоб зрозуміти роль і співвідношення символу і знаку в рамках роботи пам'яті, пропонується укласти певну семіотичну генеалогію. Розпочинається дана генеалогія зі спогаду-образу, що є формою свідомості, яка відображає отриманий афект від певного прецеденту (тобто є психічним "слідом").

Спогад-образ наділяється характеристикою латентності – він існує всередині нас постійно і непомітно. Таким чином, навіть коли у нас нема безпосередньої спрямованості до минулого, то ми все одно перебуваємо з ним у певному зв'язку, проте цьому зв'язку характерна пасивність, і тоді спогад-образ постає в ролі знаку минулого. "З безпосередніми та поточними даними наших почуттів ми змішуємо тисячі деталей із нашого минулого досвіду. У більшості випадків ці спогади витісняють наше справжнє сприйняття, з якого ми потім зберігаємо лише кілька натяків, таким чином використовуючи їх лише як «знаки», які нагадують нам колишні образи" (Bergson, 1990, Р. 10). Таким чином минуле вторгається в актуальність, підчиняючи її собі.

Іншою характеристикою спогаду-образу є перебування в спектрі минулого, в міру того, що будь-який прецедент в самий момент його схоплення одразу сприймається у минулому (послуговуючись феноменологічною термінологією, ми називаємо це ретенцією). "Спогад залишається прив'язаним до минулого своїм найглибшим корінням, і якщо будучи одного разу усвідомленим, воно б не зберегло чогось із своєї первісної віртуальності, якщо будучи у теперішньому, воно також не відрізнялося б від цього ж теперішнього, ми б ніколи не визнали це за пам'ять" (Bergson, 1990, Р. 530. Але попри повну вкоріненість спогаду-образу в минуле, ми можемо його реактуалізувати. Маючи спогад-образ, ми здатні спрямовувати свою свідомість до минулого і коли все ж таки цю здатність реалізуємо(в міру певної необхідності), то в той же момент і "змінюємо" це саме минуле. Тут ми послуговуємося аргументацією схожою на ту, яку застосовував Рікер, коли стверджував, що спрямовуючись до одного аспекту минулого, ми в той же час ігноруємо інший (Ricoeur, 2004, Р. 452). Ми не можемо досягнути усього обширу минулого і в конкретному акті споминання завжди націлені на ви členювання якихось конкретних фактів, а сама ця вибірковість вже руйнує всю хронологію, укладаючи спогади в межі певного наративу, який є абсолютним відображенням нашої актуальної позиції. Таким чином спогад-образ вже у моменті споминання для нас постає в якості символу минулого, де зв'язок між формою спогаду і

змістом минулого достатній для того, щоб ми асоціювали їх один з одним, але в той же час недостатній для їх повного ототожнення. “Те, що у молодості є афектом, у спогадах старості перетворюється на символ. Афект і символ – різні за типом стабілізатори. Спогад, що набуває сили символу, схоплюється через ретроспективну роботу тлумачення власної життєвої історії й отримує своє місце в межах певної смислової конфігурації” (Ассман, 2012, С. 273).

Ми пропускаємо нашу інтенцію до минулого через об’єкти навколишнього світу, виявляючи в них причинно-наслідкові зв’язки та покладаючи у наративні структури – так з’являються “місця пам’яті” (“будь-яке значуще явище, уречевлене чи нематеріальне за своєю природою, яке за людською волею чи під впливом часу набуло значення символу у меморіальній спадщині того чи іншого суспільства” (Ассман, 1996, Р. 3)). Тут ми можемо інтерпретувати слова Сартра і вказати на взаємний вплив, що здійснюється між об’єктом, через який спрямовується наша інтенція до минулого, і цією ж інтенцією (бо намагаємося “оприямити” причинно-наслідковий зв’язок) (Sartre, 2004, Р. 21). Дане положення навіть відображено у самому терміні “місця пам’яті” - створює ілюзію, що “місця” можуть виступати носіями пам’яті(безвідносно людини), а отже і суб’єктами спомину.

Висновки

Таким чином згадуваний раніше “слід” за своєю природою може бути розглянутий або знаковим, або символічним шляхом. У першому випадку це відсилає до пасивно сприйняття “сліду” як даності і трансцендентального моменту (бо уможливлює нашу ідентичність як корелят будь-якого судження і сприйняття), у іншому – як активного конструкту, що впроваджується завдяки наративу. Ці два способи розгляду “сліду” буквально відображають дві стратегії у роботі пам’яті по відношенню з минулим.

Бібліографія

Ассман А. (2012) Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам’яті, пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К.: «Ніка-Центр». -С.273

Bergson, H. (1990) *Matter and Memory*, trans. by N.M. Paul and W.S. Palmer. – London: George Allen and Unwin. -101 p.

Changeux, J.-P. & Ricoeur, P. (2000) *What Makes Us Think? A Neuroscientist and a Philosopher Argue about Ethics, Human Nature, and the Brain*, trans. by M. B. DeBevoise. – Princeton: Princeton University Press. -P.149

Nora, P. (1996) *Realms of Memory. The construction of the french past*, trans. by Arthur Goldhammer. – New York: Columbia University Press. Vol.1. -P.3

Ricoeur, P. (2004) *Memory, History, Forgetting*, trans. by Blamey K., Pellaur D. – Chicago: University of Chicago Press. -P.452

Sartre, J.-P. (2004) *The Imaginary: A Phenomenological Psychology of the Imagination*, trans. by Jonathan Webber. – London and New York: Routledge. -P.21

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ

Заріфі Зарміна, студентка III курсу Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, <https://orcid.org/0009-0000-8616-1478>, email: znzarifi.fshn22@kubg.edu.ua

Ключові слова: Соціальна справедливість, моральна відповідальність, права людини, міжнародне право, боротьба з тероризмом, безпека, радикалізація, правова держава.

THE PROBLEM OF SOCIAL JUSTICE AND MORAL RESPONSIBILITY IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM

Zarifi Zarmina, 3rd year student of the Faculty of Social Sciences and Humanities of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, <https://orcid.org/0009-0000-8616-1478>, email: znzarifi.fshn22@kubg.edu.ua

Keywords: Social justice, moral responsibility, human rights, international law, counter-terrorism, security, radicalization, rule of law.

Вступ

Проблема боротьби з тероризмом є однією з найбільш суперечливих у сучасному світі. З одного боку, тероризм становить загрозу для безпеки держав, прав людини та стабільності суспільств. З іншого боку, методи боротьби з ним часто викликають дискусії щодо їхньої моральної та правової виправданості. Постає питання: як забезпечити ефективну протидію тероризму, не порушуючи прав людини та не підриваючи основи демократичної правової держави?

Методологія

Дослідження базується на аналізі міжнародно-правових документів, зокрема Статуту ООН, а також праць експертів у галузі прав людини.

Принцип поваги прав людини є наріжним каменем міжнародного права. У контексті боротьби з тероризмом він передбачає дотримання міжнародних норм, навіть у складних ситуаціях. У статті 55 ООН Статут визначає, що для забезпечення мирних відносин між державами ООН сприятиме «загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови і релігії» (Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р.).

Після 11 вересня 2001 року багато держав почали посилювати заходи безпеки, що нерідко супроводжувалося обмеженням прав і свобод. Однак боротьба з тероризмом не може бути виправданням порушень прав людини. Неодноразово можна почути такий термін, як «глобальна війна з тероризмом». Цілий ряд держав заявив, що після

цих подій усе змінилося, наявних законів недостатньо і точно так і не зрозуміло, норми якого часу – воєнного чи мирного - повинні застосовуватися для боротьби з тероризмом. «Проте така софістична аргументація не є переконливою, - стверджує німецький фахівець в галузі прав людини В. Хайнц - тут, очевидно, йдеться про спробу держав звільнитися від чинних норм права» (Heinz, 2007).

Останніми роками у сфері протидії тероризму у більшості держав світу постійно постає дилема та опиняються перед нелегким вибором: забезпечити безпеку держав та права людини на основі дотримання Статуту ООН та інших міжнародно-правових документів або ж боротися з тероризмом та іншими порушеннями прав людини шляхом односторонніх дій із застосуванням збройної сили і подальшим обмеженням основних прав і свобод людини. Таке формулювання питання не є правильною, оскільки сам підхід вибору між боротьбою з тероризмом та захистом прав людини є хибним. Потрібно протистояти тероризму адекватними міжнародно-правовими заходами, не зазіхаючи і не жертвуючи інститутом прав людини. Необхідно знайти баланс між часто суперечливими імперативами забезпечення безпеки та захисту демократичного суспільства, з однієї сторони, та гарантією демократичних прав і свобод, з іншої. Адже, якщо дивитися об'єктивно, то лише за умови уникнення такого вибору і можлива ефективна боротьба з тероризмом (Громівчук, 2013).

Соціальна справедливість у цьому контексті означає не лише захист жертв терористичних атак, а й усунення факторів, що сприяють радикалізації населення. Тероризм часто є реакцією на соціальну несправедливість, бідність або політичну маргіналізацію. Тому ефективна стратегія боротьби повинна включати не лише силові методи, а й заходи, спрямовані на подолання глибинних соціально-економічних проблем.

Водночас моральна відповідальність держав є визначальним фактором легітимності їхніх дій у боротьбі з тероризмом. Це включає дотримання принципів верховенства права, уникнення надмірного застосування сили, забезпечення прозорості судових процесів. Надмірна жорсткість або дискримінаційна політика можуть лише посилити суспільні конфлікти, сприяючи новим проявам насильства.

Висновки

Боротьба з тероризмом неможлива без дотримання принципів соціальної справедливості та моральної відповідальності. Виключно силові методи не дають довготривалого ефекту, якщо не враховуються соціальні та економічні передумови радикалізації. Баланс між безпекою та правами людини є ключовим викликом для сучасного світу. Лише дотримуючись міжнародного права, поважаючи права людини та усуваючи причини тероризму, можна забезпечити ефективну та справедливую протидію цьому явищу.

Бібліографія

Heinz Wolfgang S. Terrorismusbekämpfung und Menschenrechtsschutz in Europa. Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2007.

Громівчук І. Принцип поваги прав людини та основоположних свобод у міжнародному праві і його роль в контексті боротьби з тероризмом. Часопис Академії Адвокатури України. 2013. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2013-1/18koprks.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).

Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: <http://www.un.org/ru/documents/charter/> (дата звернення: 02.01.2025).

НЕБЕЗПЕКА МУЗИКИ

Марія Жовнодій, студентка філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0005-1233-4395> email: mariazhovnodi04@gmail.com

THE DANGERS OF MUSIC

Maria Zhovnodi, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-1233-4395> email: mariazhovnodi04@gmail.com

Abstract

The author of the study aims to explore the phenomenon of music as a special kind of art that has a unique ability to directly influence the emotional state of a person without the need for cognitive effort on the part of the listener, which in turn leads to the disappearance of personality. The paper also examines the potential risks associated with excessive consumption of music, its semantic nature, and historical transformations of philosophical approaches to its comprehension. The author proves his ideas by substantiating 3 theses, namely: 1) Music does not require cognitive involvement, which makes it the most accessible art form; 2) Music is similar to psychoactive substances, as it evokes emotions effortlessly and creates an addictive effect; 3) In the modern world, music has become ubiquitous, which threatens to disappear the internal dialogue and dissolve the individual.

The author proves these theses by analyzing the phenomenon of music through its perception through cognitive abilities, the historical role of music and its socio-cultural impact. The author also conducted a comparative analysis of different types of art; analyzed the impact of music on consciousness through its similarity to psychoactive substances; and studied the contemporary cultural context based on the works of Susanne Langer, Guy Debord, Theodor Adorno, Friedrich Nietzsche, and Raymond Murray Schafer.

Ключові слова: музика, сенсорне знеособлення, незаслужене задоволення, музика як знеболювальне, музика як стимулятор, чужі емоції, внутрішній діалог.

Keywords: music, sensory depersonalization, undeserved pleasure, music as an anesthetic, music as a stimulant, other people's emotions, inner dialogue.

Вступ

Музика протягом століть розглядалася як явище, що має сакральну, естетичну або соціальну функцію, маючи досить чіткі і ясні межі свого

використання. Так, у розумінні стародавніх мислителів музика несла в собі інформацію про гармонію Космосу, про універсальні числові закономірності буття (Піфагор, Платон, Аристотель, Квінтіліан), про рух всього космосу, всіх речей та людської душі (Квінтіліан). Вона розглядалася як модель "світу чуттєвих речей" (Платон), математичних обчислень, психічних переживань людини (Платон, Аристотель). Мислителі середньовіччя (Аврелій Августин, Григорій Ніський), вказували на божественну природу музики. Як відображення гармонії, розумілася музика в епоху Відродження. У Новий час у цьому мистецтві бачили відображення закономірностей універсуму, модель людської мови (Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро). У XIX столітті музичний сенс пов'язували із втіленням стану світу (А. Шопенгауер), людських настроїв і уявлень, водночас його шукали в закономірностях вибудовування самої музичної форми, її тематичного розвитку. Сучасна культура радикально змінює цю перспективу. Де музика перетворюється на елемент повсякденного життя, що діє на людину безпосередньо, а її доступність і швидкість впливу на емоційний стан робить її унікальним засобом модифікації свідомості, що, як наслідок, веде до втрати особистості самого себе.

Методологія

Основою дослідження є такі роботи: «Філософія в образах» Сюзання Лангер; «Налаштування світу» Мюррея Шаффера, «Суспільство спектаклю» П'єра Дебона; «Філософія нової музики» Адорно та «Народження трагедії» Фрідріха Ніцше.

Результати

Аналіз феномену музики, як особливо впливового культурного явища, розкривається в цьому дослідженні через два основних модуси: популярність і небезпека. Ці два поняття безпосередньо пов'язані, через легкість споживання музики. Для того, щоб зрозуміти це, досить подивитися на інші види розваг, такі як ігри, кіно або читання книг. Вони вимагають концентрації уваги, координації з тим, що відбувається, залучення пам'яті... У випадку музики – цих вимог немає, оскільки пристрій слуху дозволяє звукам проникати в мозок, без жодних зусиль з боку слухача. В цьому контексті розрізнення музики від мовлення очевидне, не дивлячись на однакове сприйняття обох аудіальних форм пристрою слуху. Для того, щоб розуміти мовлення, потрібно докладати зусилля, в той час, як для того, щоб чути музику, ніяких зусиль докладати не потрібно. Прикладом цього є велика кількісна різниця між тими, хто слухає музику іноземною мовою, і тими, хто дивиться фільми іноземною мовою. Щоб отримати задоволення від музики, не потрібна ні увага, ні розумові зусилля, ні пам'ять. Це твердження зовсім не означає, що не можна застосовувати ці атрибути для того, щоб отримувати задоволення від музики, це твердження означає, що це не є

необхідним. Музика сама по собі дозволяє отримувати почуття нічого не зробивши для їх отримання. У цьому сенсі психоактивні речовини і музика схожі тим, що вони дають швидке задоволення. Адже, щоб почати отримувати задоволення від гри, книги, кіно, потрібен час. Швидкість і легкість забезпечує неймовірну популярність музики. Отже, музика – є маніпулятором, адже її сила полягає в тому, що вона може бути "правдивою" життю почуттів [Langer 1]. Вона може викликати ейфорію, тривогу, агресію... породжуючи емоційну нестабільність та надалі, викликати поступове зниження задоволення від почуттів, які викликає.

Крізь усе людське життя музика використовувалась в конкретних практиках, зокрема можна згадати релігійний досвід. Музику використовували, не тільки в ритуалах, а й у під час різних свят, де музика була і залишається стимулятором. Вона також може бути седативом, у цьому контексті можна згадати дитячі колискові. Але найчастіше як в історії так і тепер музику використовують як знеболювальне. Кожен, хто намагався займатися розумовою діяльністю, розуміє, що вона вимагає повної концентрації, тому зрозуміло, що під музичний супровід – робити це неможливо. В ситуації монотонної фізичної праці, праці, яка завдає болю, музика чудово поєднується з цим видом діяльності де і виступає знеболювальним. Якщо ж музику використовували завжди, то чому вона почала становити небезпеку лише зараз? Річ у різниці між вживанням і зловживанням. Сучасна людина починає жити у світі з акустичним середовищем, радикально відмінним від будь-якого, яке вона знала раніше.

Якщо раніше музика мала досить чіткі і ясні межі для свого використання, як було продемонстровано вище, то сьогодні музика стала настільки загальнодоступною, що її вже більше не вживають, нею зловживають, спотворюючи її основну функцію в жах для екзистенції [Niezeche 5]. Надмірне вживання музики пов'язане з сенсорним знеособленим та втратою самого себе, адже проаналізувавши вплив музики на повсякденність, можна зробити висновок, що той хто слухає музику - той не може чути себе, вести діалог із самим собою. У цьому випадку музика слугує лише засобом вчені від реальності [Adorno 4] Почуття індивіда, що з'являється завдяки музиці, не належать йому, це почуття когось іншого. Таким чином, надмірна доступність музики унеможливорює її свідоме вживання, перетворюючи її на механізм відчуження, що поступово витісняє здатність людини до самостійного переживання почуттів [Debord 3]. У кого в голові чужі думки і чужі відчуття, той не є собою, і не будучи собою, він не є взагалі [Murray 2].

Бібліографія

Langer S.K. Philosophy in a New Key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art/ One significance in music/ The new American Library – 1954. – 165-199p.

Murray R.S. The tuning of the world: Destiny Books, Vermont -1977.– 3-53p.

Debord G. The Society of the Spectacle/ Annotated Edition- Bureau of Public Secrets/Internet Archive – 2014. – 161p.

Adorno T.W. Philosophy of New Music / University of Minnesota Press – 2006. – 1-176 p.

Nietzsche F. The Birth of Tragedy / Vintage Books, 1967. – 1-208 p.

Section 3

«HISTORY AND PHILOSOPHY OF SCIENCE»

METHODOLOGICAL REVISION OF THE FOETAL-MATERNAL PROBLEM

Larysa Karachevtseva, *Doctor of Philosophy, Research Fellow at the Department of Philosophy of Culture, Ethics, and Aesthetics, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-3974-9604>, email: larysa.karachevtseva@gmail.com*

Keywords: *philosophy of science, philosophy of pregnancy, phenomenology, foetal-maternal problem*

Introduction

The metaphor of pregnancy is foundational in philosophy, depicting the thinker as 'pregnant' with ideas and 'labouring' truth. Pregnancy serves as a productive analogy to elucidate the process of idea development where the philosopher acts as an intellectual 'midwife,' aiding the birth of new concepts. Recent scientific discoveries have prompted a reassessment of pregnancy. It became acknowledged not only as a significant metaphor but also as a distinct philosophical phenomenon capable of challenging current explanatory models.

The metaphor of pregnancy was first introduced in Plato's dialogue 'Theaetetus.' In discussing the nature of knowledge, Socrates describes the process of philosophizing as 'giving birth to truth.' He presents his method of questioning as a conversational technique designed to extract the knowledge that is already present within a person's mind, akin to a *foetus within the mother*. Socrates likens this method to *μαίευτική*, the art of midwifery. Proposed method facilitates the emergence of ideas and expands philosophical reflection. Rather than asserting the truth directly, Socrates employs a series of meticulously crafted questions. Through answering these questions, the interlocutor discovers and formulates previously unknown statements ('gives birth to truth').

Despite its longstanding role as a metaphor, it is only recently that pregnancy has become a focus of philosophical inquiry. The project entitled 'Better Understanding of the Metaphysics of Pregnancy' (BUMP), led by Elseline Kingma, along with efforts of Suki Finn, Teresa Baron, Alexander Geddes, Jonathan Grose, Fiona Woollard, Sigmund Schilpzand, and Anne Sophie Meincke, has brought attention to the philosophical phenomenon of pregnancy and meaningfully contributed to expanding the scope of metaphysical discourse of pregnancy. These scholars have established essential pathways in the emerging field of the philosophy of pregnancy, investigating metaphysical, ethical, and epistemological questions such as

the relationship between the foetus and the pregnant individual, bodily autonomy, and the transformative nature of pregnancy. Previously less emphasized compared to subjects like human identity, individuality, personhood, and the origin of life, pregnancy is now receiving focused attention.

The philosophy of pregnancy includes a significant debate on whether the foetus is considered part of the pregnant individual or as a distinct entity within them (*the foetal-maternal problem*). This raises questions about whether the foetus can be seen as an integral part of the pregnant individual and how this perception affects their understanding of their body and its boundaries (Kingma 2019, Geddes 2023, Meincke 2022). Additionally, it examines the implications of pregnancy on the individual's sense of self and identity, and how this relates to the development and eventual identity of the foetus (Bellazzi 2025). Another important topic within the metaphysics of pregnancy concerns the relationship between the entities and processes involved during gestation. Specifically, if pregnancy denotes the state of the pregnant organism from conception to birth, it is critical to examine the connection between the gestating organism and the entity being gestated, as well as the interpretative frameworks applicable to this relationship (Kingma 2018, Geddes 2023, Finn 2023a).

In this paper, we review existing explanations of the phenomenon of pregnancy, along with the most common descriptions of the relations between the foetus and the mother as discussed in contemporary philosophical views on pregnancy: the containment view (1), the parthood view (2), the (proper) overlap view (3), the process view (4), the holobiont view (5), the microchimeric view (6). We aim to demonstrate that none of these explanations are satisfactory, as they either overlook or fail to fully elucidate the key quality of the foetus's *organismality*, which is manifested in its unique capacity to develop relational interactions with the environment – a characteristic of an organism. Furthermore, we present a phenomenological perspective on the nature of the organism and use this to identify significant omissions in previous theories.

Conceptual framework and methodology

Pregnancy. Describing the phenomenon of pregnancy and discussing the paradox of pregnancy through the lens of foetal-maternal problem, we primarily refer to the mammalian placental pregnancy, i.e. the period between fertilisation and the birth of the offspring marked by gestation and the formation of the placenta, allowing the developing embryo, foetus, or newborn to grow within the uterus before delivery.

The foetal-maternal problem. Discussing the foetal-maternal problem, we refer to a metaphysical and an epistemological issue that examines whether the foetus is considered a separate entity or part of the mother. This topic involves questions about the definition of biological individuality and the boundaries of an organism. This understanding differs from the meaning of

maternal-foetal conflict, or obstetric conflict, arises when a pregnant woman's (maternal) interests or choices conflict with the well-being or best interests of the foetus.

Phenomenology. When applying phenomenological methods to pregnancy, our focus is not on describing the lived experience of carrying a child, as seen in the works of Susi Ferrarello (2024) and Iris Marion Young (1984). Additionally, we are not engaging with the current phenomenological discourse on pregnancy within continental philosophy, such as that initiated by Jonna Bornemark, Nicholas Smith and others (2016). Instead, our aim is to explore the phenomenological concept of capacity as a fundamental characteristic of *organismality* (Martin Heidegger (1986), Didier Franck (1991)).

Results

Referring to Heidegger's ontological analyses of life as presented in his course, 'The Fundamental Concepts of Metaphysics' (Die Grundbegriffe der Metaphysik, 1929-1930), we performed phenomenological assessment of the foetal-maternal problem. The principal themes of Heidegger's course, pertinent to our aim, include Heidegger's endeavours to define the concept of organ, the meaning of organism, and the essence of animality.

By distinguishing between a tool, an organ, and an organism, and identifying the key characteristic of animality, we argue that the containment view (1), the parthood view (2), the (proper) overlap view (3), the process view (4), the holobiont view (5), and the microchimeric view (6) have not fully addressed the essential quality of foetal organismality, which differs from its classification as an organ.

References

- Bellazzi F. (2025) The metaphysics of pregnancy. In: Philosophy Compass (forthcoming).
- Bornemark J., Smith N. et al. (2016) Phenomenology of Pregnancy. Södertörn University.
- Cooper, J. M. (2015). Plato's Theaetetus / John M. Cooper.
- Franck D. (1991) Being and the Living. In: Cadava, et al. Who Comes after the Subject? Routledge, 135-147.
- Geddes A. (2023) Pregnancy, Parthood and Proper Overlap: A Critique of Kingma. In: Philosophical Quarterly 73 (2):476-491.
- Ferrarello S. (2024) The Phenomenology of Pregnancy and Early Motherhood. Routledge. 1st Edition.
- Finn S. (2023). Mereotopology of Pregnancy. In: Journal of Medicine and Philosophy 48 (3):283-298.
- Heidegger M. (1986) Die Grundbegriffe der Metaphysik. In: Gesamtausgabe. Klostermann, Frankfurt am Main, vol. 29/30.

Kingma E (2018). Lady Parts: The Metaphysics of Pregnancy, Royal Institute of Philosophy Supplement, 82, 165-187.

Kingma E (2019). Were You a Part of Your Mother? *Mind*, 128 (511), 609-646.

Meincke AS (2022). One or Two? A Process View of Pregnancy. In: *Philosophical Studies*, 179, 1495-1521.

Young IM (1984) Pregnant Embodiment: Subjectivity and Alienation. In: *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, 9 (1), 45-62, <https://doi.org/10.1093/jmp/9.1.45>

ЯКУ РОЛЬ ВІДІГРАЮТЬ ПРИРОДНИЧІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ І ЧОМУ ФІЛОСОФІЇ ПОТРІБНА ФІЗИКА

Софія Холодова: студентка магістратури філософського факультету Київського Національного Університету імені Тараса Григоровича Шевченка, email: sophifixx@gmail.com

Ключові слова: філософія, наука, фізика, міждисциплінарність

WHAT ROLE DO NATURAL SCIENCES PLAY IN MODERN PHILOSOPHY AND WHY DOES PHILOSOPHY NEED PHYSICS?

Sofia Kholodova, Master's student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: sophifixx@gmail.com

Keywords: philosophy, science, physics, interdisciplinarity

Introduction

В часи Античності філософія була нероздільною з вченням про природу і реальність сприймалась, як та, що досягається органами чуттів. Як правильно зазначив Гайзенберг, коли згадував платонівську печеру, що філософ здатен вийти за межі печери, за межі чуттєвого досвіду і побачити те, що не було видиме раніше. Так само і квантова фізика змінила наше ставлення до фізичного світу — але ми можемо її досліджувати лише завдяки спеціальним технологіям. Гайзенберг — фізик, мав рацію, коли порівнював ідеї Платона зі здобутками в квантовій фізики, оскільки платонівський вихід з печери це, свого роду, вихід за межі зрозумілого і видимого, і такий підхід, можливо, допоміг Гайзенбергу робити свої відкриття. (Heisenberg, W. 1958) .Але чи можна сказати про сучасну філософію, що вона не втрачає свою здібність бути далекоюсяжною і безмежною? Вислів про те, що думка філософа сягає настільки далеко, наскільки це можливо і що вона може випередити будь який чуттєвий досвід, може виявитися спірним. Оскільки є декілька стримуючих факторів, при ігноруванні яких майбутнє філософії буде мати менший успіх на тлі природничих наук. Сучасна філософія має дуже багато галузей: філософська антропологія, гносеологія, герменевтика, онтологія, філософія мови, мистецтва тощо. Ці галузі в основному зосередженні на дослідження в своєму контексті робіт філософів не виходячи за свої межі, лишаючись вузькоспеціалізованими. В такому випадку є ризик опинитись в певній «інформаційній бульбашці». З іншого боку в науковому середовищі відбувається дуже багато відкриттів, настільки шокуючих і дивовижних, які потребують подальшого тлумачення. Мислити про буття і світ не враховуючи наукові здобутки можуть призводити до помилкових висновків. Тим паче, сучасні здобутки квантової механіки, космології та нейронауки змінюють уявлення про реальність, вона виявляється для нас ще більш складною і багатогранною. В сучасному науковому

середовищі часто звучить критика в бік філософії і зокрема академічних філософів, через їх неактуальність, абстрактність, відсутність доказової бази та їх судження не можна ніяк перевірити. Звісно, такі висловлювання не рідко звучать серед популяризаторів науки, або серед тих, хто не розуміє суті і особливості філософії. Але деякі з вчених мають рацію. Як думка філософа може сягати далечинь, якщо не буде брати до уваги наявне буття? Складність завдання філософа сьогодення полягає в тому, що він має осягнути науки про світ. Буде вірно зазначено про філософію науки, оскільки вона займається дослідженням того, що відбувається в науковому середовищі, допомагає тлумачити деякі відкриття і вписувати їх в картину світу. Але справа в тому, що більшість інших галузей філософії потребує цих знань також. Гносеологія, філософія мови, філософська антропологія, онтологія, не кажучи вже про філософію свідомості, яка активно використовує здобутки нейронаук — усі вони потребують вживлення і активного діалогу з іншими науками.

Methodology

В цій роботі було використано декілька методів: для дослідження філософії і її взаємодії з іншими науками в різні епохи використовується історико-філософський метод та історичний метод для простеження розвитку науки та її зв'язку з філософією. Також для зіставлення філософії з іншими науками використовується порівняльний метод і критичний аналіз при зверненні до критик наук одна одної та інтердисциплінарний підхід.

Discussion

На одній з конференцій в Хартфорширі Стівен Гокінг оголосив, що філософія мертва, обґрунтувавши це тим, що: «Філософи не йдуть у ногу із сучасними досягненнями в галузі науки. Особливо це стосується фізики» (Hawking & Mlodinow, 2010). Але все одно, всесвітньо відомий учений висловлює свою повагу філософам, з приміткою, що вони здійснювали лише спроби зрозуміти науку, так і не спіткавши її реального розуміння. Деякі філософи не тільки зараз «не йдуть нога в ногу з фізикою». Є перелік філософів, чий контакт з наукою стоїть під питанням. Взяти до приклада Мартіна Гайдеггера. (Heidegger, M. 1954) Він ігнорував наукові відкриття XX сторіччя: квантову механіку, теорію відносності, хоча ці відкриття дуже тісно пов'язані з об'єктом його дослідження — з буттям. Дехто вважає, що критикувати Гайдеггера за ігнорування науки — це просто нерозуміння його намірів. Він займався не фізикою, а питаннями буття, які пов'язані з емпіричними відкриттями. Проте задля філософії науки його відсутність інтересу до наукових революцій XX століття робить його ідеї менш релевантними для сучасних дискусій. Навідміну від М. Гайдеггера Відгінштайн цікавився

наукою і його теорії продовжуються і зараз в дослідженнях філософії мови, яка в свою чергу пов'язана з філософією свідомості.

Results

Результатом дослідження було виявлено реальну проблему слабкого зв'язку філософії з природничими науками. Існує потреба активного діалогу філософських галузей з науковими здобутками.

Якщо дивитись зі сторони на сучасну наукову арену можна помітити дійсну суперечку, яка досі розв'язується. Суперечка пов'язана з натуралістичними поглядами, які впливають з наявних досліджень. Деякі науковці вважають що натуралізм не може все пояснити, особливо свідомість, (Чалмерс, Дамміт, Пенроуз, Макдауелл), деякі навпаки (Деннет, Розенберг, Пінкер, Серл). Критика одне одного зосереджує науковців на своїх особистих досягненнях, присутній ризик помилкових поспішних висновків, а з боку філософів може бути занадто простарове і поверхнєве уявлення про Всесвіт і його закони і це наводить неа тропу не до пошуку істини, а на тропу занурення в людське еґо. А дуже багато науковців і філософів славляться своєю еґоцентричністю. Ця еґоцентричність може завважати досягати справжньої істини. Треба не забувати, що завдання філософії і науки — пошук істини.

Науки і філософія мають співпрацювати, для того, щоб її досягнути.

References

- Hawking, S., & Mlodinow, L. (2010). The grand design. Bantam Books.
- Heidegger, M. (1927). Sein und Zeit. Niemeyer.
- Heidegger, M. (1954). Die Frage nach der Technik. In Vorträge und Aufsätze (pp. 13–44). Neske.
- Heisenberg, W. (1958). Physics and philosophy: The revolution in modern science. Harper & Brothers.
- Quine, W. V. O. (1951). Two dogmas of empiricism. The Philosophical Review, 60(1), 20–43.
- Searle, J. R. (1992). The rediscovery of the mind. MIT Press.

РОЗУМОВА АКТИВНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ОТРИМАННЯ ЗНАННЯ В ФІЛОСОФІЇ ЕНТОНІ ФЛЮ

Марина Москальчук, кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії та методології науки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-3621-7282>, email: marinamoskalchuk@knu.ua

HUMAN MENTAL ACTIVITY AS PRECONDITION FOR THE RECEIVED OF KNOWLEDGE IN THE PHILOSOPHY OF ANTHONY FLEW

Marina Moskalchuk, candidate of philosophical sciences, assistant of the department of philosophy and methodology of science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-3621-7282>, email: marinamoskalchuk@knu.ua

Abstract

This paper, based on the works of british philosopher Anthony Flew, explores the role of human mental activity in the process of acquiring knowledge. The main focus is on determining the relationship between thought processes and a person's ability to learn. The purpose of this study is to investigate the role of mental activity in the process of acquiring knowledge, as well as to outline the main aspects of this problem in the context of modern philosophy of knowledge. As a result of the study, it was found that, according to Anthony Flew, it is the active mental function of a person that is the key factor in the formation of scientific theories, the development of critical thinking, and the ability to rationally comprehend reality. It is concluded that cognition, according to Anthony Flew, is the result of the interaction of cognitive structures with objective reality, where the ability to think critically and reflect plays a key role.

Ключові слова: мова, розумова активність, критичне мислення, пізнання, відкритий розум, критицизм.

Keywords: language, mental activity, critical thinking, knowledge, open mind, criticism.

Вступ

У сучасній філософії питання стосовно природи знання та його отримання є однією з найважливіших тем дослідження. Природу знання намагались з'ясувати ще в давні часи, відповідно і наука, яка безпосередньо досліджувала знання, також має давнє коріння. Такі знання беруть свій початок ще з Античності, з відомих «ідей» Платона, апорій Зенона, діяльності скептиків та логіки Аристотеля. В ті часи тема знання набувала форми проблематики та мала нормативно-методологічний вигляд. У Середньовіччі відбувались дискусії між

номіналістами та реалістами, а в епоху Відродження прослідковувалось звернення до знання, яке отримується через досвід. Саме епоха Відродження дала світу яскравих представників цього періоду. Так М. Кузанський увів проблему про «вчене незнання», а точніше досліджував знання про незнання. Філософ цього ж періоду – П. Абеляр цікавився феноменом свідомості, яка є індивідуальною здатністю. Саме від П. Абеляра починає розвиватись проблематика самого суб'єкта та його пізнавальні здібності. З XVII-XVIII ст., відбуваються нововведення в новоєвропейську науку. В цей період набуває переваги критичність та вимогливість у теоретично оформлених даних. Згодом починає активно формуватися гносеологічна проблематика про знання, яка вибудовує відношення суб'єкт-об'єкт. З часом дослідження знання почало відступати від суб'єкт-об'єктних відношень, з'являється ряд філософів, які відходять від психологізму і суб'єктивізму. Ці процеси склали підґрунтя до формування в XX ст. нових методів дослідження знання, це – аналітичний, операційний, нормативний, структурно-функціональний та ін.

Однією з ключових проблем філософії пізнання є питання про те, як людина здобуває знання. Серед найбільш значущих науковців, які досліджували роль розумової активності у процесі пізнання був британський філософ Ентоні Флю (1923-2010), який цю проблему розглядав через призму розумової активності особистості. Е. Флю, як представник англійської аналітичної традиції, розглядав знання не лише як результат пасивного сприймання інформації, але й як активний процес, що передбачає участь когнітивних структур у створенні смислів. Вчений вважав, що саме розумова діяльність є передумовою пізнання, а не просте сприйняття зовнішнього світу. Мета даного дослідження – проаналізувати погляди Е. Флю на зв'язок розумової активності людини та процесу отримання знання, а також його оцінка значення критичного мислення як інструменту пізнання та окреслити основні аспекти цієї проблеми в контексті сучасної філософії пізнання.

Методологія

Для дослідження поглядів Е. Флю було використано метод контекстуального аналізу філософських праць вченого, зокрема тих які стосуються філософії знання та методу пізнання. Для кращого розуміння значення розумової діяльності в філософії Е. Флю було застосовано інтерпретативний підхід, який дозволив виявити основні смисли та зв'язки між розумовою діяльністю та знанням. Також для аналізу концепції розумової активності в контексті філософії пізнання Е. Флю використано методи концептуального аналізу та історико-філософського дослідження. Ці методи дозволили реконструювати основні ідеї філософа і визначити їх актуальність для сучасного розуміння процесу пізнання. Додатково було використано порівняльний аналіз філософських підходів до пізнання.

Результати

У науковому світі Е. Флю поправу вважається одним із відомих філософів-раціоналістів, яскравим представником сучасного атеїзму. Його творчий доробок зосереджений на філософсько-антропологічному аналізі ідеї отримання та природи знання, де пріоритетом дослідника стає людина, яка за своєю суттю може робити вибір. Е. Флю виходить з того, що індивід є свідомою істотою й здатен осмислювати всі за та проти. Це пов'язано з тим, що для того щоб отримати певний результат та зробити вірний вибір людина інколи ставить багато запитань, тому й отримує стільки ж відповідей та пояснень. Е. Флю вважав, що пояснення, які є відповідями на питання, можуть бути подекуди легковажними, тому для кращого розуміння пояснення людина повинна звертати увагу не тільки на очевидні факти, але й помічати дрібну правду, що є прикладом справжнього інтелекту. Тут мається на увазі те, що по-перше, знання виникає в тому випадку, якщо той хто висловлює свідчення є повністю правдивим. По-друге, якщо хтось стверджує щонебудь, то його мовні акти доти будуть нічим, поки результат причини буде приховуватися під брехнею у несвідомому. З цього звичайно слідує, зазначає Е. Флю, що будь-що, або будь-яка оцінка (навіть яку ми не можемо мати та реалізувати) не може бути здійснена, якщо ми не будемо робити все завдяки хорошим очевидним причинам заради віри в будь-які із цих тверджень (Flew Antoni, 1993, 114).

Е. Флю у своїх дослідженнях приділяє увагу тому, що може допомогти людині отримати істинне знання. Вчений зазначав, що для отримання знання людині необхідно зробити певний вибір. Фізичними підставами для отримання вибору є навколишнє середовище, а саме якості повітря і клімату, які діючи непомітно регулюють та змінюють тон та звички тіла. Окрім фізичних причин, людині допомагає зробити конкретний вибір саме раціональна властивість. В отриманні вірного вибору та знання людині допомагає її здатність до раціонального мислення, раціональність з відкритим розумом, завдяки яким людина здатна зробити вірний вибір. Е. Флю зазначає, що саме відкритий розум сприяє індивіду, серед представленого розмаїття ідей, обрати ту одну, яка є безпосередньо неминучою і більш життєздатною. Для цього необхідно застосовувати всі власні раціональні сили та вірно спрямувати наші заперечення. Називаючи такі дії критицизмом, Е. Флю наголошує на тому, що саме відкритий розум сприяє розвитку в людині критицизму оскільки він «готовий показати обидві наші теоретичні ідеї та наші реальні поліси, для серйозного і чесного критицизму, але є завжди те, що не достатньо безпосередньо відповідає нашій силі» (Flew Antoni, 1993, 123).

Досліджуючи проблеми критицизму та відкритого розуму Е. Флю зазначав, що відкритий розум сприяє тому, що ми повинні бути щирими відносно нашого особистого зобов'язання, стосовно пошуку теоретичної

істини та застосування критерію істинності з приводу власного відвертого звернення до заперечення, яке зафіксоване та може посприяти при виборі будь-яких реальних полісів на власну користь. Тут вчений має на увазі те, що щирість припускає абсолютно сильну цікавість при визначенні того, чи була мета відверто розважливою, або ж насправді вона є вже досягнутою. Також дана щирість нашого наміру та моніторинг прогресу містять у собі логічну істину запропонованого показу чи доказу, саме від цього людина зможе бачити очевидні логічні істини, вважає Е. Флю. «Якщо ми є щирими пошуковцями, – заявляє вчений, – то ми повинні прийняти те, що Поппер називав критичним підходом» (Flew Antoni, 1993, 124).

Підсумовуючи, слід зазначити наступне: Е. Флю підходить до проблеми пізнання через призму активної діяльності розуму. Вчений не розглядає знання як просте відображення реальності, а робить акцент на тому, що знання формується в результаті взаємодії розумових процесів із зовнішнім світом. Ключовими результатами філософії Е. Флю є: *активне залучення когнітивних структур*. Знання, за Е. Флю, є результатом активного осмислення, а не просто механічним сприйняттям фактів. Людина повинна активно структурувати інформацію, опрацьовувати її, аналізувати та робити висновки. *Критичне мислення як основа пізнання*: Для Е. Флю критичне мислення є основою процесу отримання знання. Це передбачає здатність до рефлексії, сумніву і перевірки наявних теорій та уявлень. *Інтерактивність пізнання*: Е. Флю вважав, що пізнання завжди є інтерактивним процесом, у якому людина активно взаємодіє з навколишнім світом і з собою через мислення та аналіз. *Роль мови та символів у пізнанні*. Е. Флю вважав, що для повного засвоєння знання важливою є мова, оскільки через неї здійснюється не лише передача, а й формування понять.

Висновки

Підводячи підсумок слід зазначити, що філософія Е. Флю є важливими роздумами про роль розумової діяльності в процесі отримання знання. Вчений стверджував, що лише активне залучення розуму до процесу пізнання дозволяє людині сформувати обґрунтоване і достовірне знання. Критичне мислення, яке Е. Флю вважав невід'ємною частиною розумової діяльності, виступає як основний інструмент для отримання справжнього знання. Він підкреслював, що розумова активність і досвід повинні взаємодіяти, щоб пізнання було максимально ефективним і об'єктивним. Таким чином, його філософія знання зосереджувалась на важливості інтелектуальної діяльності в досягненні істини та розвитку наукового мислення. Згідно з Е. Флю, пізнання є результатом взаємодії мислення з об'єктивною реальністю, в якій ключову роль відіграє здатність до критичного мислення і рефлексії.

Бібліографія

Flew Antoni. Atheistic Humanism (The Prometheus lectures). Prometheus Books. 59 John Glenn Drive. Buffalo, New York 14228-2197. 1993. 302 p.

Popper Karl R. Logik der Forschung / K.R.Popper. 9. Aufl. Tübingen: J.C.B.Mohr, 1989. 477 p.

Popper Karl R. Objektive Erkenntnis: ein evolutionärer Entwurf/ K.R.Popper. 4. Aufl. Hamburg : Hoffmann und Campe, 1984. 414 p.

Ludwig Wittgenstein. Tractatus Logico-Philosophicus (London: Kegan Paul, Trench, Tribner, 1922). Translated by D. F. Pears and B. F. McGuinness With an introduction by Bertrand Russell. London and New York, 1974. 106 p.

Москальчук М.М. Компаративний аналіз філософії гуманізму XX та XXI століть. *Історія та історіографія в Європі*. К., 2019. № 6. С. 123-127.

Москальчук М.М. Сучасний світський гуманізм: права і свободи людини, етичні принципи і толерантність : монографія. К.: Вид. ВАДЕКС, 2021. 170 с. ISBN 978-966-9725-79-0

References

Flew Antoni. Atheistic Humanism (The Prometheus lectures) / Antoni Flew. Prometheus Books. 59 John Glenn Drive. Buffalo, New York 14228-2197. 1993. 302p.

Popper Karl R. Logik der Forschung / K.R.Popper. 9. Aufl. Tübingen: J.C.B.Mohr, 1989. 477 p.

Popper Karl R. Objektive Erkenntnis: ein evolutionärer Entwurf/ K.R.Popper. 4. Aufl. Hamburg : Hoffmann und Campe, 1984. 414 p.

Ludwig Wittgenstein. Tractatus Logico-Philosophicus (London: Kegan Paul, Trench, Tribner, 1922). Translated by D. F. Pears and B. F. McGuinness With an introduction by Bertrand Russell. London and New York, 1974. 106 p.

Moskalchuk M. Comparative analysis of the philosophy of humanism of the 20th and 21st centuries. *History and historiography in Europe*. К., 2019. № 6. Pp. 123-127.

Moskalchuk M. Modern secular humanism: human rights and freedoms, ethical principles and tolerance: monograph. Kyiv: VADEX, 2021. 170 p. ISBN 978-966-9725-79-0

PARADIGMATIC PERSPECTIVES OF MODERN HUMANITIES AS A PROJECT

Wladimir Nosko, PhD student in the specialty "Cultural studies", department of history and theory of culture, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3111-1806>, email: wnoskoff@gmail.com

Keywords: *contemporary humanities, Ewa Domańska, postdisciplinarity, methodology, epistemology, paradigm, philosophical foundations of the humanities, science*

Introduction

As Thomas Kuhn stated, paradigms in science arise when the previously established order, the old paradigmatic norms, cease to be capable of solving the tasks assigned to them, when they no longer make it possible to achieve the desired goals[Kuhn, 1962]. Humanities have found themselves in a similar situation in our time. Modern challenges - ultra-sharp climate change, development of biotechnologies, digitalization, revision of the boundaries of human and non-human, formation of global information society - have revealed the limitations of the former humanitarian paradigm based on anthropocentrism, textocentrism and disciplinary closure. Humanitarianism, formed in the logic of modernity and early postmodernity, is increasingly unable not only to interpret current events, but also to participate in the development of answers to them. Accordingly, there is a crisis ending the era of "normal science" in the humanities. The logical consequence of this is the emergence of a number of methodological concepts and research trends that claim to shift the old paradigm, which is wobbly and criticized from many sides.

One of the brightest examples of such projects is Ewa Domanska's concept of contemporary humanities. She proposes not just new topics, but a new attitude of humanistic knowledge - postdisciplinary, posthumanistic and affirmative. As Domańska emphasizes, the humanities should be "life-sustaining knowledge" and project possible forms of the future, rather than endlessly analyzing the traumas of the past (Domańska, 2018). It is not difficult to see that such a project seeks to completely replace the norm of the humanities that preceded it, claiming paradigmatic status. But whether this status is relevant, whether it can possess it at all, and what it lacks in order to do so are questions that are difficult to answer at the moment.

Methodology

This paper undertakes a philosophical and methodological understanding of the concept of modern humanism through reference to the key texts of its author. The analysis is based on the method of rational reconstruction, which allows us to identify the internal foundations, structure and normative

settings of the topic under study, is based on a combination of comparative and theoretical-analytical approaches, and also includes the application of scientific-methodological optics of Thomas Kuhn's theory of scientific revolutions.

Results

In the process of discussing the paradigmatic status of the concept of modern humanities, first of all, we should compare the characteristics of the paradigm as a phenomenon with the properties of the project under study. Consequently, let us begin by reminding ourselves of what a paradigm is. Kuhn himself did not give a clear definition, but he described in detail the essential characteristics on the basis of which the subsequent scientific community could understand his concept. As Bird notes, a paradigm, first of all, is an example, an exemplary example of solving questions in a particular discipline, which provides a context and a model for future problem solving, as well as a disciplinary matrix, a set of common meanings shared by specialists in a particular scientific field, including specialized vocabulary and established technologies of knowledge acquisition, as well as a generally accepted theoretical basis[Bird, 2012, p. 861]. Kuhn himself emphasized that it is the disciplinary matrix that ensures the unity of the scientific community, guiding research practices and defining standards for evaluating results. From his point of view, the paradigm not only poses questions and methods of solving them, but also limits the field of acceptable knowledge, establishing a framework for what is considered meaningful and worthy of research[Kuhn, 1962].

Accordingly, a paradigm is a stable system of fundamental views and principles that define the boundaries and methods of scientific research. And in order to analyze the status of the concept of modern humanistics, it is important for us to establish whether it has such an integrating ability and is able to set a stable framework for scientific activity. For this purpose, let us try to derive the key characteristics of the paradigm and compare whether the concept of modern humanism corresponds to them. In practice, a paradigm can be defined as something characterized by the following parameters:

1. Defining the subject of study by identifying the most significant issues and areas recognized as priorities for the further development of the discipline, while separating them from those not relevant to the discipline.
2. Definition of research methods in the form of regulation of methods of scientific work through generally accepted methods of data collection, analysis and interpretation, which can be considered standard for the field.
3. Ideal models, through the example of which the paradigm creates a basis for training new specialists and organizing research activities.
4. Formation of scientific worldview as a set of theoretical attitudes and basic ideas that shape the worldview of researchers and influence the way they perceive and interpret data.

5. Changeability, meaning that paradigms are temporary, context-specific and can change as a result of scientific revolutions, when the previous paradigm exhausts its potential and is replaced by a new one.

A project combining such elements could claim and occupy paradigmatic status as a result of the scientific revolution. And, it should be noted, modern humanistics as interpreted by Ewa Domanska does indeed demonstrate key features of the paradigm in Kuhn's sense, although, as the analysis shows and not fully:

1. She offered a new subject field, shifting the focus from the human being himself to the relationship between the human and non-human[Domańska, 2018], their dynamics, and the practice of designing the future (Domańska, 2012).

2. Domańska forms a normative framework for the research: emphasizing ethics, empiricism and ontological sensitivity (Domańska, 2018). At the same time, however, we do not have a strict conformity here, because the methodological apparatus of the research is not fully developed, the current project gives its outline rather than a finished project.

3. In Domanskaya's works, she presents examples of specific studies and directions, including historical and cultural studies, from which the author derives her methodological concept, which means that it is based on samples that can be put in the example of research. At the same time, external studies as an example are practically not named, which does not allow us to consider this topic fully developed, but it is precisely outlined

4. Domanskaya's Modern Humanitarianism rests on a coherent worldview that includes post-anthropocentrism, affirmative ethics, and philosophy of life. It is not just a set of themes, but a system of ideas about knowledge, the subject, and the world. Domańska states, "Humanitarian knowledge should be knowledge of life, not just about life" (Domańska, 2018, p. 12). Accordingly, it carries a holistic worldview message corresponding to the paradigm level.

5. Since the concept under study emerged as a reaction to the exhaustion of the postmodernist paradigm, which its author calls "epistemologically and ethically exhausted" (Domańska, 2018, p. 328), it includes at least the idea of the possibility of changing epochs in science and the corresponding temporality of representations, the possibility of their replacement by each other, and thus the project is even consciously placed in a paradigmatic context.

Consequently, out of five points we have a significant correspondence in three and a significant, but still fragmentary, correspondence in two. This allows us to say that Ewa Domanskaya's concept of modern humanistics has a high degree of paradigmatic formalization, although it retains a certain flexibility, being only its nascent project. It is not yet fully institutionalized, does not have a fully formalized methodological apparatus and a clear system of normative examples like the classical scientific paradigm, but it already sets a new frame of thinking, norms, language and research sensibility that begin to structure the humanitarian field of the 21st century.

And so it can be seen as an emerging paradigm in a transitional stage - from an innovative theoretical project to a sustainable cognitive matrix. Moreover, humanities is in the process of huge changes right now[Koster, 2017], and the chance for a paradigm shift is maximized at the moment, and the dynamics of the project in question corresponds to the trends of these changes, although Domanska herself speaks primarily about the need for a shift, not about its formation[Domanska, 2021].

In any case, the concept of modern humanitarianism quite definitely has paradigmatic prospects and can, in the case of a scientific revolution in the humanities, become the basis for a new paradigm. Especially in case of its further elaboration and outlining - by the author of the concept or other researchers - of its methodological apparatus.

References

Bird, A. (2012). The Structure of Scientific Revolutions and its Significance: An Essay Review of the Fiftieth Anniversary Edition, *Brit. J. Phil. Sci.*, 63: 859–883

Domańska, E. (2006). *Historie niekonwencjonalne: Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Domańska, E. (2010). Beyond anthropocentrism in historical studies. *Historein*, 10(1), 118–130.

Domańska, E. (2012). *Historia egzystencjalna: Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Domańska, E. (2018). Affirmative humanities. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 15(1), 10–26.

Domańska, E. (2018). Posthumanist history. In P. Burke & M. Tamm (Eds.), *Debating new approaches to history* (pp. 327–352). London: Bloomsbury.

Domanska, E. (2020). The paradigm shift in the contemporary humanities and social sciences. *Przegląd Kulturoznawczy*, 46(4), 526–531.

Koster, E. (2017). Paradigm shift in the humanities? SGEM International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts.

Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.

Section 4

« PHILOSOPHICAL ISSUES OF HUMANITIES »

PHILOSOPHICAL EXPLICATION OF THE CONCEPT OF "RESENTMENT" IN HUMANITARIAN DISCOURSE

Victor Besida, PhD-student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, victorbesida@knu.ua, <https://orcid.org/0009-0002-6460-5941>

ФІЛОСОФСЬКА ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «РЕСЕНТИМЕНТ» В ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

Віктор Бесіда, аспірант кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка, victorbesida@knu.ua, <https://orcid.org/0009-0002-6460-5941>

Annotation The article analyzes the concept of "ressentiment" within the humanities discourse, exploring its philosophical, psychological, and social dimensions. The study employs an interdisciplinary approach that integrates philosophical, psychological, and sociological analysis. The paper examines the conceptualizations of resentment in the works of Friedrich Nietzsche, Max Scheler, and Francis Fukuyama, as well as their interpretations by leading Ukrainian philosophers. Particular attention is given to the impact of resentment on the formation of social attitudes, political ideologies, and social practices. The study demonstrates that resentment can serve as a foundation for authoritarian and totalitarian regimes, while its overcoming is possible through the effective functioning of social institutions.

Keywords: resentment, resentment consciousness, humanities discourse, social institutions, identity politics.

Introduction

Contemporary humanities discourse is saturated with various scholarly concepts, terms, and notions. Among them, philosophical categorical-conceptual frameworks are frequently employed by communicators. In recent years, the term "ressentiment" has gained widespread use as a concept in philosophy and psychology. Derived from the French word *ressentiment*, it signifies resentment, rancor, and vengefulness. In psychology, the term is used to denote a specific form of dissatisfaction intertwined with hostility toward an object perceived as the source of harm or disappointment. Feelings of weakness, inferiority, or envy toward this object may lead to its rejection or an aggressive response. The basis of resentment is typically the persistent experience of powerlessness in the

face of failure or one's own inadequacy. It can manifest at the individual level as well as within social or historical contexts.

The aim of this study is to analyze the various explications of the concept of "ressentiment" in philosophical discourse.

Methodology

This research employs an interdisciplinary methodological approach that combines philosophical, psychological, and sociological analyses of resentment consciousness. The study also incorporates elements of comparative analysis and critical theory to evaluate the contributions of each thinker to understanding the nature and influence of resentment on contemporary social practices.

Results

According to the Ukrainian researcher O. Horbachova, "*Ressentiment is a long-term psychological disposition that is not so much the result of repeated external influences as it is a consequence of systematically repressing the very possibility of releasing ('discharging') emotional impulses and affects (the urge and impulse for revenge, hatred, malice, envy, hostility, and deceit). The phenomenon of repression involves two crucial aspects: the immediate or prolonged inhibition of an appropriate impulse and the corresponding postponement of its reaction to a more convenient time (passive revenge). This is a depressive experience that is inevitably built upon an internally isolated sense of powerlessness, as the above-mentioned inhibition and postponement are caused by a preemptive realization that an immediate reaction would lead to failure, thereby invoking fear and restraint in expressing and acting upon emotions. It is precisely the extreme tension between the impulse for revenge, hatred, and envy, on the one hand, and powerlessness, on the other, that leads to the critical point at which these affects assume the 'form of resentment'*" (Horbachova, 2016, p. 189).

Thus, in psychology, resentment is generally understood as an aggressive reaction of displacement, a negative sublimation of feelings of resentment, vengeance, or injustice. Resentment, often unfounded, may arise both between individuals and between people and institutions when relationships are perceived as unjust. It has the potential to exacerbate longstanding conflicts and is often exploited for ideological purposes, benefiting particular individuals or social movements. The influence of mass media and social networks is especially significant, as they not only amplify feelings of resentment but also actively manipulate them, frequently leading to conflicts and irrational expressions of powerlessness or envy.

The concept of *ressentiment* entered philosophical discourse through the works of renowned German thinkers Friedrich Nietzsche and Max Scheler.

In *On the Genealogy of Morality*, Nietzsche interprets resentment as a feeling of hostility toward those whom an individual perceives as responsible

for their failures (the "enemy"), as well as an expression of powerless envy and the burden of realizing the impossibility of elevating one's social status. Feelings of weakness, inferiority, or envy toward the "enemy" drive the individual to construct an alternative value system that opposes the values of those deemed responsible for their misfortunes. In this way, the subject forms the image of an "enemy," which allows them to shift the blame for their own failures onto an external source (Nietzsche, 2011, pp. 87–89).

According to the Ukrainian scholar A. Yermolenko, "*Ressentiment is a transformed form of universalized reciprocity, marked by the unfulfilled intention of the oppressed, the wronged, and the humiliated, who, being unable to retaliate (actual reciprocity, based on the principle: 'as you treat me, so shall I treat you'), transfers the possibility of retribution to another realm, awaiting an opportune moment to realize it. Ressentiment is an imagined retribution, whose ultimate form is vengeance, but it may also manifest in actual action*" (Yermolenko, 2019, p. 6).

The essence of strength lies in attempting to overcome resentment by rejecting the desire for revenge. However, Nietzsche himself regarded this state as innate and insurmountable. Conversely, human weakness manifests in the inability to rid oneself of this feeling, leading to revenge becoming an obsessive idea or remorse turning into relentless moral suffering. In such cases, a person justifies their own powerlessness through denial and reevaluation of values.

According to Nietzsche, this drive for self-justification characterizes the "*slave mentality*," where an external enemy is perceived as the cause of one's powerlessness, and the suffering individual attributes to themselves an illusory moral superiority. Nietzsche summarizes this process as follows: *"*The slave revolt in morality begins when resentment itself becomes creative and gives birth to values. This is resentment among those who are powerless to act, who compensate themselves with an imaginary revenge. While every aristocratic morality grows from a triumphant self-affirmation, slave morality from the outset says 'No' to everything outside, different, not itself. This 'No' is its creative deed.*"

Such a shift in evaluative perspective – this necessary outward orientation instead of turning inward – is, in essence, what resentment is. Slave morality always requires an external world to oppose; in other words, speaking in physiological terms, it needs external stimuli in order to act at all. At its core, it is not an independent action but merely a reaction" (Nietzsche, 2011, p. 94).

The founder of philosophical anthropology, Max Scheler, significantly expanded Nietzsche's doctrine of resentment. In *Ressentiment in the Structure of Morals*, he focuses on analyzing the transformations in the consciousness of the offended individual – the *resentiment* person.

Unlike Nietzsche, Scheler argues that resentment cannot serve as the foundation of morality but rather acts as a source of changes in consciousness, provoking intense emotional turmoil and forming a kind of "*false consciousness*," directed against oneself. The bearer of resentment,

in rejecting worldly values, develops hatred toward happiness, power, beauty, strength, and virtuous individuals, all while devising elaborate schemes for revenge that ultimately remain unrealized. As a result, resentment becomes a source of moral judgments or a prolonged psychological state that poisons the soul due to the inability to act on certain emotions or affects, such as revenge, hatred, envy, or hostility, as well as one's own powerlessness, cowardice, or weakness. If the desire to bring someone down or humiliate them for the sake of negativity remains only in thought and finds no real expression, it can ultimately destroy the very person harboring such emotions (Scheler, 1999, p. 231).

On this matter, the renowned Ukrainian philosopher Taras Liutyi, analyzing Scheler's views, summarizes: *"A slave who feels himself to be a slave will never seek revenge, as he sees no need for it. However, resentment most often arises in societies with an ideology of equal rights and spreads when opportunities arise for individuals to compare themselves with others. Scheler notes that such feelings are common among those with certain deficiencies, as they encounter indifference despite the proclaimed possibilities. Value comparisons, accompanied by words like 'You are better than me!' – this is the primary source of powerless envy. The noble type of person experiences their own completeness of existence, whereas baseness forces one to suffer from inequality at the moment of comparison. Similarly, some political parties can operate only in opposition (from a kind of 'position of weakness'). Their leaders become extremely enraged when obstacles prevent them from 'occupying' opposition seats"* (Liutyi, 2016).

One of the most compelling generalizations proposed by the scholar concerns the manifestations of resentment:

- Vindictiveness, accompanied by the attribution of negative and insidious traits to a competitor;
- Envy of the older generation towards the younger;
- Distrustful relationships within the family;
- The temptation to achieve "victory" through suffering and hardship rather than struggle;
- Prolonged engagement in vague or insignificant functions as a means of possessing at least a minor form of power;
- A radical shift in views, sometimes reaching extreme radicalism;
- A romanticized soul, inclined to escape the present and take refuge in the unknown, thereby devaluing contemporary reality;
- An individual oppressed by power, living in fear and incapable of self-realization, often deprived of an understanding of self-governance and freedom;
- Class hatred (Luty, 2016).

Thus, M. Scheler describes resentment as a slow-acting poison of the soul, the underlying cause of transformations in the value system of modern Western individuals. However, the danger lies in the fact that resentment may transcend its narrow specificity (Nietzsche's "slave morality") and evolve into a broader societal phenomenon. This is precisely the concern

emphasized by contemporary thinker F. Fukuyama, who examines resentment through the lens of the concept of "identity."

According to Fukuyama, the demand for recognition of one's identity constitutes the fundamental basis that unites many contemporary political dynamics on the global stage. The universal values underpinning liberal democracy are increasingly being challenged by narrower convictions stemming from ethnic, religious, and other forms of affiliation. This trend is cause for concern. Consequently, the scholar juxtaposes dignity with resentment, constructing an oppositional binary within identity politics. Fukuyama distinguishes between two forms of identity politics:

1. The identity of dignity, which is grounded in Platonic isothymia – recognition based on equality;

2. Resentment, which is rooted in Platonic megalothymia – the desire for exclusive recognition (Fukuyama, 2018, p. 5).

In this way, within Fukuyama's conceptual framework, resentment emerges as a mechanism for constructing identity through oppositional hostility.

Conclusion

Thus, the philosophical concept of resentment serves as a theoretical foundation for understanding the nature of some of the most horrific authoritarian and totalitarian regimes in human history. At the same time, these philosophical theories outline potential pathways for overcoming resentment, particularly through the proper functioning of social institutions. For instance, liberal-democratic states have sought to counteract resentment through the transparent and effective operation of social institutions. In contrast, in totalitarian and authoritarian societies, social institutions often function as mechanisms of alienation, exacerbating rather than mitigating various forms of resentment. A striking example of such an intensification of resentment and its use as a justification for violence is the policy of Russian imperialism.

Reference

Horbachova, O. V. (2016). Resentiment yak poyasnyvalno-kontseptualne ponyattya. Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiynoyi osvity ta patriotychnoho vykhovannya personalu systemy MVS Ukrainy: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 8 kvit. 2016 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. P. 188–191.

Nytshe, F. (2015). Henealohiya morali. SPb.: Azbuka; Azbuka-Klassika, 224 s.

Yermolenko, A. (2019). Resentiment i hibris u konteksti stratehiyi nasylstva ta komunikatsiyi porozuminnya. Filosofska dumka, 2019(2). P. 6–69.

Sheler, M. (1999). Resentiment v strukture morali. SPb.: Nauka, 231 p.

Lyutyy, T. Resentiment: syndrom prykhovanoi pomsty. Ukrayinsky tyzhden. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://tyzhden.ua/resentiment-syndrom-prykhovanoi-pomsty/>

Fukuyama, F. (2018). *Identity: The demand for dignity and the politics of resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 240 p.

ФЕНОМЕН ПОДІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ

Юрій Боре́йко, доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-0786-8764>, email: boreyko.yuriy@vnu.edu.ua

THE PHENOMENON OF THE EVENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL LIFE

Yurii Boreiko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Science and Public Administration, Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-0786-8764>, email: boreyko.yuriy@vnu.edu.ua

Abstract

The purpose of the study is to clarify the essence and peculiarities of event manifestations as a factor of transformation of the established spheres of social and individual existence, which leads to significant changes in various spheres of human life. The understanding of the event phenomenon is dominated by approaches aimed at clarifying the essence of the event as a way of being, as well as a shift that leads to the emergence of new social orders and structures. The study uses interdisciplinary, systemic, socio-cultural, synergistic, information approaches, comparative analysis, structural-functional, and typological methods. The event includes elements that do not fit into the framework of everyday life, so the collision of the event with the established reality leads to the transformation of everyday life. Resonant events are interpreted using inadequate descriptions, selective concepts, and manipulative statements. The basis of the mystical experience as an extraordinary event is the awareness of its uniqueness, which implies an ecstatic experience of transition to another state of being and transformation of the worldview. The coronavirus pandemic has led to an extraordinary state of society, illustrated by changes in the economy, social institutions, and value structures. Understanding the war involves studying the external context and personal experience of the tragic event. The war has led to the tragic nature of existence, which requires the mobilisation of resources and the search for individual meaning. Identifying the markers of war as an event-tragedy involves analysing the relationship between the external context of war and the individual experience of the situation.

Ключові слова: подія, трансформація, буття, індивід, соціум, містичний досвід, пандемія, війна.

Keywords: event, transformation, being, individual, society, mystical experience, pandemic, war.

Вступ

Сучасний дискурс події характеризується зосередженням уваги вчених на дослідженні, з одного боку, онтологічного статусу феномену події, тобто розумінні цього явища як способу існування буття, з іншого – як новації, перетворення, що зумовлює появу нових соціальних порядків та структур. Необхідність дослідження феномену події у соціально-філософському вимірі обумовлюється потребою запобігання появи «чорного лебедя», а також передбачення наслідків події чи подолання заподіяних збитків. Актуальним науковим завданням є осмислення російсько-української війни як екстремальної події, екзистенційний характер якої супроводжується трагічними наслідками для життя конкретної людини, країни та суспільства. Водночас аналіз світових прикладів життєдіяльності в умовах надзвичайних подій забезпечить вживання необхідних заходів для передбачення, запобігання та подолання наслідків масштабних подій. Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності та особливостей виявів події як фактора трансформацій усталених сфер соціального й індивідуального буття, що призводить до суттєвих змін у різноманітних сферах людської життєдіяльності.

Методологія

Відрізняючись поясненням сутності, структури та виявів явища події, наукові підходи виявляють однаковість щодо розуміння події як способу існування соціальної дійсності та індивідуального буття. Евристичні ресурси міждисциплінарного підходу забезпечують ефективне використання загальнонаукових методів дослідження з уникненням предметних рамок конкретної галузі науки. Водночас застосовуються методологічні можливості різних концептуальних підходів та методів пізнання суміжних наук. У дослідженні застосовано системний, соціокультурний, синергетичний, інформаційний підходи, метод компаративного аналізу, структурно-функціональний, типологічний методи.

Результати

Феномен події містить елементи, які не вписуються в рамки повсякденного життя. Подія є принципово одиничною, може мати назву як індивідуальне вираження. Подія – це явище, що може відбуватися всупереч попереднім уявленням суб'єкта, тому зіткнення події з усталеною дійсністю зумовлює трансформацію повсякденності (Žizek, 2014). Виявом сфери неповсякденного є релігійна подія, яка постає протилежністю емпіричній фактичності. Наявність неповсякденного у повсякденному житті засвідчує культова практика, яка виражає сакральний час і простір, є способом втілення вічних цінностей.

Сфера неповсякденного включає описані у Євангеліях відносини людини з Богом, а також пророцтва, об'явлення, видіння. Отримання релігійного досвіду призводить до трансформації повсякденності, що супроводжується пізнанням прихованих глибин свідомості.

Спорідненими до поняття «подія» є категорії *emergency*, криза, виключення, поєднання яких утворює стан сингулярності, що означає відхилення, своєрідність, неординарність і, водночас, цілісність та інерційність, здатність до набуття позитивних змін або консервування поточного стану (Makeiev, Oksamytna, 2017). Означені поняття виражають суттєві зрушення у повсякденному житті, зміну звичних правил комунікації та поведінки, занепад економіки, перетворення в політиці та сфері державного управління. Так, з *emergency* можна ототожнюють зміни в культурі, що передбачають модифікацію ціннісно-нормативних структур, динаміку культурних практик, трансформацію ідентичності, перегляд політики пам'яті. Криза передбачає рецесію в економіці, спад виробництва, падінням рівня життя, зниженням соціальних стандартів. Виключеність характеризується ослабленням соціальних інститутів, низьким рівнем демократії, корупцією, насильством, нестабільністю партійної системи, непереконливим характер дій влади в екстремальних умовах, нерівномірним доступом до безпекових ресурсів.

Соціальні потрясіння, спричинені масштабними подіями, супроводжуються кризовими явищами у різноманітних сферах суспільного життя, зокрема в політиці, економіці, культурі. Антиномічність ціннісних орієнтацій, крайня політизованість або демонстративна аполітичність, економічна криза, секуляризація або сакралізація тощо – процеси, викликані подіями, що набувають певного статусу для конкретного суб'єкта лише після їх інтерпретації. Інтерпретація, шляхом створення нового смислового контексту, передає сутність того, що трактується суб'єктом як подія. В умовах резонансних подій інтерпретація супроводжується неадекватним описом, вибіркоким характером понять, маніпулятивними комбінаціями висловлювань, протиборством заангажованих ідеологічних установок, корпоративними чи особистими інтересами інтерпретаторів (Boreiko, 2018). Інтерпретація наративів, які посягають подію, є способом наближення суб'єкта до реальності і має важливе значення для існування людини чи суспільства.

Отримання містичного досвіду як індивідуальна подія зумовлює розуміння повсякденності як модусу соціальної дійсності та сфери вияву надприродної реальності. Повсякденність охоплює буттєву грань життя людини, а також неповсякденні явища й події, повторення яких перетворює їх на повсякденні. Це дає підстави розглядати повсякденне й неповсякденне в єдності та взаємодоповненні. Зміну станів і етапів повсякденності супроводжують ритуали переходу, тоді як поява неповсякденного зумовлює яскраві переживання. Містичний досвід отримується в символічному просторі сакральних смислів, що мають

значення ціннісних орієнтирів та мотивують суб'єкта на відповідну стратегію поведінки. Основою містичного досвіду є усвідомлення унікальності події як результату готовності суб'єкта до онтологічних зрушень, що передбачають екстатичне переживання переходу в інший стан буття, трансформацію світогляду, перебудову смислових та ціннісних перспектив. Антропологічна основа містичного досвіду полягає в досягненні внутрішньої гармонії як цілісності, іманентної трансцендентному (Karivets, 2016).

Вияви, розгортання та наслідки пандемії COVID-19 слід осмислювати через призму реакцій та відповідей суб'єкта і суспільства на спричинені пандемією ефекти. Поширення пандемії спричинило формування нової реальності, що виявилось на особистісно-екзистенціальному і соціальному рівнях людського буття (Boreiko, 2021). Пандемія обумовила структурування ситуацій на різних рівнях організації соціуму, продукує конститутивні якості неординарного стану суспільства, що ілюструється економічною кризою, зниженням ефективності соціальних інститутів, зрушеннями в ціннісно-нормативних структурах, обмеженням прав і свобод громадян. Коронавірусна криза супроводжувалася значною кількістю загиблих і постраждалих, психологічними та соматичними ризиками, непропорційним розподілом безпекового ресурсу, загостренням проблеми соціальної нерівності, фінансовими й репутаційними втратами. Водночас пандемія стала генератором розробки засобів протидії коронавірусній інфекції, що виявляється у винайденні вакцин та лікарських препаратів.

Дослідження особливостей життєдіяльності людини в ситуації війни передбачає врахування характеристик події-трагедії як події-солідарності в екзистенційному та психоаналітичному поєднанні (Korablyova, 2023). Осмислення війни як події-трагедії передбачає екзистенційний вимір зовнішнього контексту події-трагедії та підвалин її внутрішнього переживання. Війна супроводжується особливо трагічним характером екзистенціювання, який вимагає від суб'єкта мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів, пошуку індивідуального смислу через солідарність з іншими, що забезпечує виживання у ситуації події-трагедії. З'ясування соціальної релевантності маркерів війни як події-трагедії передбачає аналіз породжених війною смислів та їх впливу на індивідуальне смислоутворення, виявлення характеру зв'язку між зовнішнім контекстом війни й індивідуальним переживанням ситуації.

Отже, в дослідницьких стратегіях подія розглядається як видима форма існування буття на відміну від випадку, інциденту, пригоди, ситуації. Подія інтерпретується як буттєве перетворення, яке не збігається із звичним розумінням усталеної дійсності і призводить до трансформації соціальних порядків та структур. Подія знаходиться у взаємозалежності з повсякденністю, яка постає полем вияву та розгортання наслідків події. Конфлікт інтерпретації соціальних подій, зумовлений особистими або корпоративними інтересами. Подія

зумовлює зміну соціального буття, травматичне зіткнення з реальністю. Трансперсональний досвід порушує звичний режим буття особистості. Пандемія коронавірусу зумовила деформації в соціумі на особистісному та суспільному рівнях буття людини. Війна спричинила трагічний екзистенціювання особи, що вимагає концентрації ресурсів, спонукає до пошуку індивідуального смислу та взаємодії з суспільством.

Бібліографія

Карівець І. В. Позатілесний досвід, чисте буття та метафізика. Антропологічні виміри філософських досліджень. 2016. Вип. 10. С. 7–16.

Корабльова Н. «Подія-трагедія» війни у фігурах бадьюанських розмислів як умова філософії. Культурологічна думка. 2023. № 23 (1). С. 27–37.

Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики. За ред. С. Макеева і С. Оксамитної. К : НаУКМА, 2017. 180 с.

Boreiko Y. G. Event as a transformation of everyday life modus of social being. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. № 14. P. 42–49.

Boreiko Yu., Fedotova T. The COVID-19 Pandemic as an Extreme Event: Effects, Reactions, Consequences. *European Journal of Transformation Studies*. 2021. Vol. 9, № 2. P. 125–142.

Zizek S. *Event: A Philosophical Journey Through A Concept*. London: Penguin Books LTD, Melville House, 2014. 192 p.

References

Karivets, I. V. (2016). Out-of-body experience, pure being and metaphysics. *Anthropological dimensions of philosophical research*, 10, 7–16.

Korablyova, N. (2023). «Event-Tragedy» of War in the Figures of Badiouan Reflections as a Condition of Philosophy. *Cultural Thought*, 23, 1, 27–37.

Makeiev, S., Oksamytna, S. (Ed.). (2017). *The State of Singularity: Social Structures, Situations, and Everyday Practices*. K. : NaUKMA.

Boreiko, Y. G. (2018). Event as a transformation of everyday life mode of social being. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 14, 42–49.

Boreiko, Yu., Fedotova, T. (2021). The COVID-19 Pandemic as an Extreme Event: Effects, Reactions, Consequences. *European Journal of Transformation Studies*, 9, 2, 125–142.

Zizek, S. (2014). *Event: A Philosophical Journey Through A Concept*. London: Penguin Books LTD, Melville House.

ФІЛОСОФІЯ СПОЖИВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Валерія Горобець, студентка студент 2 курсу бакалаврського ступеня, Економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна) e-mail: gorobets0502@gmail.com

THE PHILOSOPHY OF CONSUMPTION: ESSENCE AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES

Valeriia Gorobets, student of the 2nd year of Bachelor's degree, Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine e-mail: gorobets0502@gmail.com

Abstract

This study examines the philosophy of consumption as a fundamental aspect of modern society, emphasizing its impact on cultural, ethical, and socio-economic dimensions. Consumption has evolved from a means of satisfying basic needs to a powerful mechanism shaping identity, social structures, and values. The research highlights the dual nature of consumption—both as a driving force of economic progress and as a factor contributing to social inequality, ethical dilemmas, and environmental concerns. Special attention is given to the role of consumerism in postmodern society, where material goods acquire symbolic meaning, influencing decision-making, personal identity, and philosophical thought. The study aims to provide a comprehensive understanding of consumption's philosophical essence and its implications for the humanities, fostering a critical reflection on sustainable and ethical consumption practices in the contemporary world.

Ключові слова: філософія споживання, консюмеризм, методологія дослідження споживання, етичні аспекти споживання, соціокультурний вплив

Keywords: philosophy of consumption, consumerism, methodology of consumption studies, ethical dimensions of consumption, socio-cultural impact.

Introduction

The relevance of studying the philosophy of consumption is due to its deep penetration into the spiritual, social and cultural life of modern society. In the current conditions of globalization and digital transformation, the culture of consumption is taking on new forms, influencing both economic processes and the humanities. In past eras, consumption was primarily

determined by basic needs, and today it has become a means of self-expression, social positioning and even ideology.

Consumption has become a mechanism for forming an identity that reflects social values and priorities. New concepts, such as the "economy of consumption", emphasize the connection between material goods and social status. In a postmodern society, goods and services acquire symbolic meaning, determining the place of the individual in the social hierarchy.

The philosophy of consumption explores how the satisfaction of needs and desires affects cultural processes, ethical norms and social behavior. This allows for a critical assessment not only of the economic aspects, but also of the deeper humanitarian implications of consumer culture, including ethics, identity, freedom of choice, and responsibility to society and the environment.

The aim of this study is to analyze the philosophical foundations of consumption and its broader socio-cultural and ethical implications. This study is about understanding how consumption shapes human thinking, influences social norms, and influences humanities disciplines such as philosophy, ethics, sociology, and cultural studies.

Methodology

Currently, the following methods are planned to be used within the scope of work:

- Historical analysis – examines the evolution of consumer behavior and its connection to socio-economic changes.
- Phenomenological and hermeneutic methods – analyze the symbolic meaning of consumption, its perception, and cultural narratives.
- Comparative analysis – compares different consumption models, highlighting distinctions between capitalist and alternative systems.
- Ethical and philosophical inquiry – explores moral aspects of consumption, corporate responsibility, sustainability, and postmodern critiques of consumerism.

Results

Consumption as a socio-cultural process and consumption as an ideology began to be actively studied from the middle of the 20th century. It plays a key role in the formation of cultural identity and the maintenance of social hierarchies. In modern society, goods acquire not only functional, but also symbolic meaning.

Pierre Bourdieu, in his theory of distinction (1984), argues that consumer choice is a marker of social class and taste, reinforcing existing social structures. His research shows that material culture reflects and supports mechanisms of power, where access to certain goods and lifestyles is an expression of cultural capital.

Furthermore, Jean Baudrillard (1998) criticizes consumer society, arguing that it goes beyond the satisfaction of needs and becomes a form of communication. According to him, "consumption is not what we do with things, but what they do with us" (Baudrillard, 1998, p. 34). This means that goods and brands are used as a way of expressing personality, desires and social status.

The philosophy of consumption poses a number of ethical issues for society, including environmental responsibility, corporate social policy, and the impact of excessive consumption on the environment.

Zygmunt Bauman (2007) emphasizes the temporality of modern consumption, arguing that consumerist culture promotes instant gratification and a "disposable" lifestyle, leading to excessive waste and unsustainable production cycles. This creates a dilemma between economic growth and the need to conserve natural resources. An example is the fast fashion industry. According to the environmental organization Greenpeace, the fashion industry is one of the largest polluters of the environment, producing 92 million tons of textile waste annually. This highlights the need to shift to conscious consumption and sustainable production.

Postmodern philosophers argue that consumerist culture creates the illusion of choice and individuality while reinforcing capitalist ideologies. Baudrillard's concept of hyperreality suggests that products are sold not for their functionality, but for the meanings and emotions associated with them. A real-life example is Apple advertising. Apple products are advertised not only as technological devices, but as lifestyles, status symbols, and innovative thinking. This creates a situation where consumers desire not so much the phone as the image associated with it.

The digital age has fundamentally changed consumption patterns, creating new ethical and philosophical questions. Online shopping, digital advertising, and algorithmic consumer targeting raise concerns about privacy, data security, and psychological manipulation. This raises questions about human autonomy and the power of technology corporations over individual choice.

The philosophy of consumption is a key area of research that examines the relationship between consumer behavior, social structures, and moral challenges. In the modern world, consumption is no longer limited to economic activity, but acquires a deeper cultural and philosophical significance. Research confirms that consumer culture significantly influences the formation of personal identity and ethical decision-making. Postmodern thinkers, including Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu, and Zygmunt Bauman, offer valuable analysis of the consequences of a consumer-oriented society.

Future research in the philosophy of consumption includes examining its impact on the humanities in the context of digital transformation, globalization, and changes in social structure.

Conclusions

The philosophy of consumption plays a key role in exploring its cultural, ethical, and socio-economic impact. Modern consumption is no longer limited to meeting basic needs but has become a symbolic practice that shapes identity, social relationships, and decision-making.

The processes of digitalization and globalization have intensified concerns about privacy, corporate influence, and the moral aspects of consumption. While consumer culture promotes self-expression and economic growth, it also presents challenges related to environmental sustainability, overconsumption, and social inequality. Future research should focus on developing ethical and responsible consumption models that balance economic progress with social and environmental well-being.

References

- Baudrillard, J. (1998). *The Consumer Society: Myths and Structures*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781526401502>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Harvard University Press. https://monoskop.org/images/e/e0/Pierre_Bourdieu_Distinction_A_Social_Critique_of_the_Judgement_of_Taste_1984.pdf
- Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. Cambridge, Polity, 205 pp.

СПЕЦИФІКА РОЗУМІННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Юрій Григорак, магістр філософії, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0006-0591-9413>, e-mail: yuradovakin0@gmail.com

THE SPECIFICITY OF UNDERSTANDING RELIGIOUS TOLERANCE IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY

Yuriy Hryhorak, Master of Philosophy, Kyiv, Ukraine.
<https://orcid.org/0009-0006-0591-9413>, e-mail: yuradovakin0@gmail.com

Abstract

The ancient polis system determined the essential characteristics of the spiritual culture of Ancient Greece. The socio-political conditions and the associated spirit of freedom, along with worldview changes, contributed to the birth of philosophy in Greece. These factors shaped its specifics: unlike philosophical schools in other regions, Greek philosophy was not confined to religion but instead addressed a wide range of questions - empirical and rational knowledge of the world, ethics and aesthetics, political organization, and social issues.

This study is dedicated to the evolution of religious tolerance in the ancient world, particularly the influence of political structures, social traditions, and philosophical ideas on shaping the boundaries of freedom of religion. Special attention is given to the mechanisms of interaction between the state and religion, as well as the role of legal norms in the perception of religious diversity. The polis system of Ancient Greece fostered the emergence of various cults and beliefs that coexisted on the principles of mutual respect and openness. Thanks to this, Greek culture absorbed religious elements from other peoples, forming a unique syncretism that allowed the combination of traditional beliefs with philosophical inquiries.

Ключові слова: античність, філософія, релігійна толерантність, свобода совісті, грецький поліс, релігійний плюралізм.

Keywords: Antiquity, philosophy, religious tolerance, freedom of conscience, Greek polis, religious pluralism.

Introduction

The importance of the issue of religious tolerance lies in its significance for modern society. The reception of the Ancient heritage allows us to understand the mechanisms of peaceful coexistence of different religious traditions, which is extremely important for preventing conflicts on religious grounds. Studying this question helps to comprehend the role of openness and mutual respect in forming a tolerant society, where different worldview

systems can coexist, enrich one another, and contribute to the overall development of humanity while avoiding misunderstandings.

Methodology

This study employs a combination of historical, philosophical, and comparative analysis methods to examine the concept of religious tolerance in Ancient Greek philosophy. Historical analysis provides insight into the socio-political conditions that shaped the Greek approach to religion, revealing the interplay between tradition, state authority, and intellectual freedom.

Philosophical analysis explores the evolution of religious tolerance as a concept, distinguishing it from related notions such as freedom of conscience and religious freedom. Comparative analysis juxtaposes Ancient Greek perspectives with modern understandings of religious pluralism, highlighting both continuities and differences. This methodological approach facilitates a deeper understanding of how tolerance was practiced in antiquity and how its lessons remain relevant to contemporary discussions on religious coexistence.

Results

The issue of freedom of religion first emerged in ancient civilizations such as Egypt and Mesopotamia, and later in the classical world. In Greek city-states, where there was no rigidly separated priesthood, a new approach to religion developed. Mythological narratives gradually lost their status as absolute explanatory principles, as natural philosophy and other scientific disciplines began to interpret the universe through rational thinking. However, even in this context, religious consciousness still played an important integrative role, fostering unity among citizens. From this dualism - between collective rituals and emerging free thought - came the realization that a person has the right to critically reassess spiritual traditions and choose their own way of expressing them.

To delve deeper into this phenomenon, it is necessary to distinguish three closely related concepts that are sometimes confused. Freedom of conscience implies a broad worldview choice, encompassing both religious and non-religious beliefs. Freedom of religion refers to the specific right of an individual to practice or not practice a particular religion, to perform rituals or abstain from them. Religious tolerance, in turn, is a socio-ethical phenomenon that recognizes the right of others to exist and publicly express their faith, even if it differs from the majority's beliefs. Distinguishing these terms positively influences the practical mechanisms for protecting spiritual freedom.

In our time, these various aspects of spiritual rights have been confirmed and enshrined in international documents. UNESCO's **Declaration of Principles on Tolerance** emphasizes that tolerance is not only passive

non-resistance but also active respect for the diversity of cultures, religions, and beliefs.

However, both in literature and in the folk beliefs of the ancient world, if people - either individually or collectively - failed to fulfill their ritual and ethical obligations, they could be punished by the gods with diseases, poor harvests, livestock death, civil conflicts, military defeats, natural disasters, or sudden death. The gods expressed their dissatisfaction through such misfortunes and could also convey predictions of the future through dreams, omens, or oracles, such as those in Delphi, Dodona, or Cumae.

The central aspect of myths and stories about the gods was not in the narratives themselves but in the correct execution of religious practices. For the ancient Greeks and Romans, the gods were literally forces and phenomena before which humans were vulnerable. Therefore, people had to appease these forces if they wanted to secure a relatively stable life. Natural resources, natural phenomena, physical, intellectual, or artistic abilities of individuals, even physical beauty itself - all of this was perceived, in an obvious way, as gifts from divine powers. Herodotus, the historian of the 5th century BCE, wrote that the gods were called **θεοί (theoi)** because they "established" (**the** - the root of the Greek verb "to establish") the order of the world. Perhaps this was an incorrect etymology, but it expressed a religious truth.

Herodotus was one of the first to compare different religious customs he encountered during his travels across the territories conquered by the Persian Empire. In his works, he emphasized that all beliefs are fundamentally equal. At the same time, under the influence of the Sophists, Herodotus maintained his faith in the real existence of divine forces while simultaneously doubting that humans could fully comprehend their nature.

With the changing views of Ionian thinkers and Athenian sophists in the 5th-4th centuries BCE, a unique understanding of religion began to take shape in Greece: strict rituals were perceived as a "contract" with the gods, while freer reflections on the divine became more acceptable. This divide is vividly reflected in Aristophanes' comedy *Clouds*, where Socrates appears as a mocking skeptic of traditional gods, although in the end, they still maintain their power over human actions. Debates about the divine did not abolish religious rituals, demonstrating a high level of tolerance for different perspectives in ancient society. However, the nuances of this "freedom" were complex: Plato believed that Aristophanes' satirical portrayal of Socrates indirectly influenced the philosopher's real-life trial. Despite this, the distinction between obligatory religious practice and permissible intellectual criticism remained an important feature of ancient tolerance. This is also evident in Strabo's descriptions, where he noted the multitude of sacred sites and temples - from temples of Poseidon to altars of nymphs - highlighting the plurality of beliefs and cultic practices. All of this is an integral part of ancient culture, which, despite the temporal distance, strikingly resonates with our modern ideas about freedom of thought and religious diversity. [Strabo, 1877, pp. 488-489]

The unique cultural role of Greece within the Roman Empire, the ancient origins of the cult, and its mythology, well known to the Romans, ensured its high prestige at least until the 4th century CE. Moreover, the Romans recognized the special status of certain Greek sanctuaries on a legal level. For instance, the Roman jurist Ulpian mentioned deities officially authorized to receive wills and inheritances, the vast majority of which were Greek temples. This indicates that despite Roman rule, Greek religious traditions retained their significance and influence within the empire. [Beard et al., 1998, pp. 223-224]

When we talk about tolerance, it is impossible to ignore the opposite side of this issue. In the Greco-Roman tradition, manifestations of intolerance were also present. When intolerance arose, it often appeared as a conflict between gods, where one deity was outraged that another was encroaching on their honors. In Euripides' *Hippolytus*, the goddess of love, Aphrodite, declares from the very beginning of the play that she will create mortal chaos because the young man Hippolytus refuses to honor her, worshipping Artemis exclusively. People in these plays also argue over the establishment and observance of cults. For example, in *The Bacchae*, the young and intolerant king Pentheus mocks his old grandfather Cadmus and the seer Tiresias for participating in the rituals of Dionysus.

In the poetry of Sappho, we can see duality in perceptions of religious and social norms, for whom personal enmity was not merely an emotional reaction but also a consequence of political struggle and religious convictions: 'Enmity, predominantly conveyed in her poetry by the term **ἐχθρός**, was determined not only by personal factors - such as betrayal within Sappho's *thiasos* - but also by the political struggle for power on the island of Lesbos. The poetess explicitly opposed the tyranny that arose after the aristocratic rule of her relatives; thus, she sharply criticized girls who sided with her political adversaries, a criticism which extended into the realm of religious practices. Her enmity was more than mere "blind hatred"; rather, it embodied a complex sentiment intertwined with political, religious, and social beliefs, the betrayal of which by anyone amounted, in her eyes, to betraying herself.' Thus, through the example of Sappho, we observe how personal, political, and religious elements were closely intertwined in shaping ideas about tolerance and social boundaries within ancient society [Turenko, 2024, pp. 144, 150].

In the ancient world, the veneration of ancestors and the forces of nature was an integral part of daily life. Families offered sacrifices to gods who oversaw birth, maturation, and agriculture, and during their travels, they easily adopted local rituals and the names of foreign deities. The Greeks had no formal word for "tolerance," yet there is no doubt that respect for foreigners and their traditions was already evident at that time.

The experience of antiquity demonstrates that religious tolerance is not a natural state of society but rather the result of a complex balance between tradition, power, and intellectual development. Even in periods of maximum expansion of spiritual freedom, it remained conditional, subordinated to state

interests and social norms. This historical precedent shows that religious tolerance is always intertwined with issues of power, identity, and control, and its boundaries are determined not so much by moral principles as by the dynamics of social and political change.

References:

Herodotus, *Histories*, 2.3. In: Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge: Harvard University Press, 1920.

Strabo. *Geographica*. 8.3.13. Ed. A. Meineke. Leipzig: Teubner, 1877

Beard M., North J., Price S. *Religions of Rome*. Volume I, illustrated, reprint. Cambridge University Press. 1998.

Vitalii Turenko, *Sappho Between Friends and Enemies: Specifics of View on Human Relationships*, 2024.

EXPLICATION OF «JUST WAR» IN ANCIENT PHILOSOPHICAL CULTURE

Taras Kovalskyi, PhD-student of Department of Philosophy of Humanities, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-4711-7118>, taras_kovalskyi@knu.ua

ЕКСПЛІКАЦІЯ «СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ» В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Тарас Ковальський, аспірант кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0009-0003-4711-7118>, taras_kovalskyi@knu.ua

Abstract

The concept of just war was not foreign to ancient philosophical culture. This thesis aims to explicate the roots of the idea of a morally and politically justified war in ancient Greek and Roman thought. The works of Plato, Aristotle, Cicero are examined to reveal a conceptual framework in which war could be legitimate if it fulfilled certain ethical, political, and cosmological criteria. These early theoretical elaborations prefigured the later medieval Christian doctrine of bellum iustum and remain relevant for understanding contemporary discourse on war and peace.

Keywords: just war, ancient philosophy, Plato, Aristotle, Cicero, ethics, political theory.

Introduction

The issue of war has accompanied humanity since the earliest forms of political organization. Yet it was only with the emergence of philosophical reflection that the question of war's justice became central to ethical and political analysis. In ancient philosophical culture, the theme of war was inseparably linked with ideas of order, law (*nomos*), virtue (*aretē*), and the common good. The ancient Greeks and Romans did not unconditionally reject war, but neither did they accept it as an absolute necessity devoid of moral scrutiny. This dialectic opened the space for the development of a theory of just war.

The goal of this thesis is to investigate the conceptual foundations of the idea of just war in ancient philosophy, focusing on key texts by Plato, Aristotle and Cicero. It will be argued that the explication of just war in ancient thought is not only of historical interest but also essential for understanding the genealogy of Western political ethics.

Methodology

The methodological framework combines historical-philosophical reconstruction with comparative ethical analysis. Primary sources include canonical philosophical works of Plato (*Republic*, *Laws*), Aristotle (*Politics*, *Nicomachean Ethics*), and Cicero (*De Officiis*). The study also engages with secondary literature in classical studies, history of political thought, and contemporary just war theory. Methods applied include: dialectical analysis to elucidate implicit normative assumptions; hermeneutical reading of key philosophical texts within their socio-political context; comparative analysis of the ethical and political vocabularies employed by different schools. This methodological approach allows us to situate the just war discourse within the broader framework of ancient ethical-political reflection.

Results

The question of war and its justification occupies a central position in ancient philosophical discourse. From the earliest reflections on justice and the order of the polis, war emerges not simply as a fact of political life, but as a phenomenon requiring ethical evaluation. In ancient thought, the moral appraisal of warfare is always situated within a broader cosmology, political theory, and theory of virtue. The idea that war could be subject to norms, to rational deliberation and moral limitation, is clearly articulated-though not codified – in the writings of several major thinkers of antiquity.

It should be noted that «The longest text on Greek honorific warfare, the Iliad, makes clear both that there were many unwilling participants and that political outcomes lay in the balance as a result of the war. That the Greeks were willing to use a decidedly ignoble tactic to win the Trojan War shows that another concept also existed at this time: total war. Total war is the thought that war is fought for an expressly political reason, often for the purpose of obtaining freedom for oneself or for taking it away from another» (Husby, 2009, p.88).

Plato, in particular, provides one of the earliest philosophical frameworks in which war is not treated as an inevitable or neutral expression of power, but rather as a practice embedded in the moral architecture of the ideal state. In *Republic*, especially in Books II–V, war is discussed in the context of the education and moral orientation of the guardian class. These guardians are trained in such a way that their engagement in warfare is governed by a profound sense of justice and communal duty. Plato distinguishes between wars among Greeks (which should be moderate and governed by laws) and wars against so-called "barbarians," which he views more permissively – yet even here, he emphasizes the importance of restraint and ethical conduct. In *Laws*, especially in Book I, Plato develops a more detailed analysis of warfare in relation to political structure and divine law. He maintains that war is never to be sought for its own sake but should be waged only in pursuit of a more fundamental order – one that aligns with

reason, justice, and the harmonious soul. The emphasis here is not only on the legitimacy of the cause but also on the conduct of war, indicating an early form of the later distinction between *jus ad bellum* and *jus in bello*.

Aristotle, while generally less utopian than Plato, similarly regards war as a means to an end rather than an end in itself. In *Politics*, particularly in Book VII (1325b–1326a), he states unambiguously that war is for the sake of peace and the good life (*eudaimonia*). According to Aristotle, the proper function of the polis is to cultivate virtue among its citizens, and all political and military activity must ultimately serve this end. A war that does not contribute to this telos – such as one pursued merely for expansion, glory, or economic gain – is considered unjust. His ethics, developed in the *Nicomachean Ethics*, provide the normative infrastructure for this position. By applying the concepts of distributive and corrective justice to political life, Aristotle implicitly subjects military action to ethical scrutiny. Moreover, his emphasis on moderation and the “mean” in all human actions suggests that war must be proportionate, measured, and never driven by excessive passions such as greed or hatred.

Roman philosophical culture, especially in the work of Cicero, takes a decisive step toward systematizing the moral and legal criteria for just war. In *De Officiis* (Book I and III), Cicero articulates a clear framework in which war must be waged by legitimate authority, for a just cause, and with right intention. His Stoic-influenced understanding of natural law allows him to present a vision of universal justice that transcends the particular interests of the Roman state. According to Cicero, war should only be declared when all other means of righting a wrong have failed, and it must be formally announced in accordance with tradition and legal norms.

He insists on the importance of *fides* – trust or good faith – even in dealings with enemies, thereby anticipating the modern emphasis on humane treatment of combatants and civilians. The rhetorical maxim “silent enim leges inter arma” – that laws fall silent amid arms – is, in Cicero’s work, a cautionary phrase, not a normative endorsement. Therefore «Cicero’s implementation of the concept of justice in armed conflict was guided by the Stoic ethical principles of Panaetius, Cicero’s philosophy of just war is a philosophy of anti-Caesarean unjust war. Its originality and insight preserve one way of understanding how Caesar had misled Rome and how Rome might be reoriented towards justice, even if that justice is the justice of empire» (Lockwood, 2025, p.220). In fact, Cicero’s corpus reveals a deep concern for preserving legal and ethical constraints even in times of conflict, viewing war not as a suspension of justice but as a space where justice must still apply, albeit under altered conditions.

Conclusions

Ancient philosophical culture laid the foundation for subsequent reflections on the ethics of war. The texts of Plato, Aristotle, and Cicero demonstrate a persistent concern with ensuring that war, when unavoidable,

conforms to moral principles and serves a higher purpose—be it justice, peace, or virtue. Although lacking in codified doctrine, ancient philosophy bequeathed a normative framework that informed later just war traditions. The ancient concept of just war challenges modern readers to reflect on the moral boundaries of political power and the conditions under which violence may be justified. In a world where military conflicts remain a pressing issue, the insights of ancient philosophers continue to offer valuable ethical resources.

References

Aristotle. (1998). *Politics*. Trans. C.D.C. Reeve. Indianapolis: Hackett Publishing.

Aristotle. (2009). *Nicomachean Ethics*. Trans. Terence Irwin. Indianapolis: Hackett Publishing.

Cicero, M. T. (1913). *De Officiis*. Trans. Walter Miller. Cambridge: Harvard University Press.

Husby, T. (2009). Justice and the Justification of War in Ancient Greece: Four Authors Honors. Thesis Classics Department Connecticut College New London, Connecticut Spring.

Lockwood, T. (2025). 9 Cicero's Philosophy of Just War. *Cicero as Philosopher: New Perspectives on His Philosophy and Its Legacy*, edited by Andree Hahmann and Michael Vazquez, Berlin, Boston: De Gruyter, pp. 197-222.

Plato. (2008). *Republic*. Trans. Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press.

FEATURES OF EXPERIENCING “CULTURAL SHOCK” AMONG FORCED MIGRANTS

Yevheniia Levcheniuk, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Philosophy of Humanities of Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-0361-6455>, **e-mail:** levchenyuk@knu.ua

Abstract

Forced migration has become one of the defining characteristics of the modern world. It involves the movement of people from one territory to another due to various factors, typically beyond the migrants' control. These factors may include conflicts, violence, human rights violations, natural disasters, economic hardships, or other crisis situations. Forced migrants face numerous challenges, including uncertainty regarding their legal status, as not all countries accept refugees or internally displaced persons (IDPs), leading to legal complications and difficulties in obtaining residency rights. Discrimination and social isolation are also common, as migrants often struggle with social adaptation, misunderstandings, and prejudiced attitudes from local communities. Forced migration is frequently accompanied by severe stress, trauma, and depression due to the loss of home, separation from family, and experiences of conflict or disaster. The shift to an unfamiliar environment and the need to adapt to new conditions accelerate the experience of “cultural shock,” a psychological reaction to new living conditions, cultural norms, traditions, customs, language, religion, and other aspects of life.

Keywords: adaptation, acculturation, forced migration, enculturation, “cultural shock.”

Introduction

Forced migration has a profound impact on the psycho-emotional state of individuals, particularly affecting vulnerable groups such as children and the elderly. The deepening economic and social instability accompanying migration can have devastating consequences for personal well-being and mental health.

For children, a stable environment is essential for their development, education, and socialization. The loss of familiar surroundings, school, friends, and even personal space can severely affect their mental health, making them more susceptible to anxiety, depression, and, in some cases, behavioral disorders.

For elderly individuals, the absence of familiar living conditions, a transformed social environment, and a limited capacity to adapt to new realities may lead to social isolation and depression. The loss extends

beyond material possessions to include opportunities for maintaining social connections, which are crucial for emotional well-being.

Losing one's familiar environment, native language, cultural practices, and social connections can lead to a profound identity crisis. This is particularly true for individuals forced to flee their homeland due to war, persecution, or other catastrophic circumstances. The deterioration of one's physical and social conditions may lead to existential doubt, a weakened sense of belonging to a cultural or communal identity, and significant emotional instability.

Methodology

The study employs philosophical, general scientific, and specialized scientific methods, including dialectical, comparative, and systemic analysis. These approaches facilitate the identification of both positive and negative consequences of experiencing "cultural shock" among forced migrants and provide insights into successful cases of migrant integration into new cultural environments.

Results

Forced migrants frequently face cultural shock, which represents one of the greatest challenges in the adaptation process. The transition to a new cultural environment is typically accompanied by profound psychological and emotional difficulties. Cultural shock is an adaptive response to unfamiliar living conditions and can be particularly intense for individuals compelled to leave their homeland due to war, persecution, or other force majeure circumstances.

Forced migrants often find themselves in a cultural environment radically different from their own. This difference extends to social norms (such as interpersonal communication, gender roles in society, and intergenerational relations) as well as cultural values (such as religious beliefs, customs, and traditions). Variations in communication styles, concepts of time, attitudes toward family, and other key aspects of life can lead to confusion, misunderstandings, and, in some cases, a sense of alienation.

One of the primary difficulties associated with cultural shock is the language barrier. Many forced migrants lack proficiency in the language of their host country, which complicates communication, employment, access to medical services, and overall cultural adaptation. Language barriers can lead to social isolation, as well as feelings of helplessness and frustration, especially when individuals struggle to express their needs and emotions.

Migrants also encounter difficulties adapting to new economic and social conditions. Differences in standards of living, employment, education, and healthcare systems can be shocking and overwhelming. The absence of stable employment or housing exacerbates stress and anxiety. Additionally,

adapting to unfamiliar climatic conditions, dietary habits, and transportation systems can be challenging and require time.

As a result, most forced migrants experience a deep sense of alienation in their new environment, further intensified by the absence of close family and social support. Social isolation may stem from linguistic barriers, racial or cultural differences, and prejudices or discrimination from the local population. The loss of familiar social connections can lead to loneliness, despair, and even depression.

Conclusions

Cultural shock tends to be more severe for individuals who struggle to express their emotions or lack access to psychological support. Migrant children, in particular, may feel estranged both in their country of origin and in their new environment, leading to a deep internal conflict.

Forced migrants often encounter negative stereotypes or discrimination based on their status, origin, or culture. These experiences reinforce feelings of isolation and alienation, contributing to stress and reducing self-confidence.

Given these challenges, the key question arises: how can forced migrants be assisted in overcoming cultural shock?

Several global best practices have been developed to support migrant adaptation. These include:

- ✓ information programs – providing educational materials on the host country's culture, social norms, and legal rights to reduce uncertainty and confusion.
- ✓ language courses – enhancing language proficiency to lower communication barriers and facilitate integration.
- ✓ psychological support – offering counseling services and support groups to help migrants cope with stress and emotional challenges.
- ✓ social programs – assisting migrants in securing housing and employment to promote stability

Cultural shock is a natural stage of adaptation to new conditions. However, with proper support and understanding, its negative impact can be minimized, allowing migrants to regain a sense of stability and confidence in their new environment.

References:

Trubavina, I. (2022). Spektr problem bizhentsiv v Ukraini v viini 2022 roku: aktsenty i sposterezhenia [The spectrum of refugee problems in Ukraine in the war of 2022: highlights and observations] [in Ukrainian].

Yurkiv, Ya. I., & Lukanov, D. V. (2021). Trudnoshchi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vrazlyvykh verstv vnutrishno peremishchenykh osib do novykh umov zhyttia [Difficulties of socio-psychological adaptation of

vulnerable groups of internally displaced persons to new living conditions]. Customs case. 2 (2.2). 154–159 [in Ukrainian].

Lai, K. (2010). Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia Social Work and Social Policy in Transition. Vol. 1, No. 2. P. 92–118 [in English]

CONTEMPORARY HUMANITIES AS A METHODOLOGICAL CONCEPT

Wladimir Nosko, PhD student in the specialty "Cultural studies", department of history and theory of culture, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3111-1806>, email: wnoskoff@gmail.com

Keywords: contemporary humanities, Ewa Domańska, interdisciplinarity, postdisciplinarity, posthumanism, affirmative knowledge, methodology, epistemology, paradigm, metatheory, philosophical foundations of the humanities, science

Introduction

In modern science, including humanities, the question of how to achieve knowledge, rather than the content of knowledge, is becoming more and more urgent. Not only the subject matter of humanitarian research is changing, but also a lot of foundations on which research activities are based. At the same time, both knowledge and its foundations are becoming more and more complex, more and more complicated, and less and less understandable. In this regard, the concepts of methodological nature, which can serve as a theoretical framework to guide the researcher and provide him/her with the necessary restrictions on how to perceive certain phenomena in knowledge and its specific features, become especially important. And, moreover, according to a number of researchers [Estany, 1996; Cohen, 1985; Suppes, 1984], it is such methodological innovations, which in one way or another arise constantly during the development of the scientific process, that become a primary step towards the improvement of knowledge in general.

A logical consequence of this position, which we also support, is that the study of methodological concepts - their disclosure and in-depth understanding - is a necessary part of a holistic research process and should always accompany the study of a particular topic, allowing to better delineate it, as well as providing an opportunity to forecast the development of the field under consideration. A good example of such a concept, in our opinion, is Ewa Domanska's "contemporary humanities" ("współczesna humanistyka" in the original), a term introduced by the researcher precisely because of the transformation of the methodological foundations of the subject under consideration [Domanska, 2010]. The analysis of this concept and the studies that reveal it, in our opinion, should contribute to a better understanding not only of Domanska's views, but also of the subject field on which she relies, allowing it to serve as a support in further studies of contemporary humanitarian knowledge.

Methodology

The study is based on the textual analysis and interpretation of key texts of the author of the studied concept, devoted to modern humanities, using theoretical-analytical and comparative approaches, as well as the philosophical method of rational reconstruction.

Results

When discussing the concept of contemporary humanities, outlined by Ewa Domanska, we should first of all turn to primary sources and see how the author herself defines it. First of all, it should be noted that the name of the concept goes back to one of the founding articles of the Polish tradition of cultural studies, the 1994 collection of articles edited by Teresa Kostyrko "Dokąd zmierza współczesna humanistyka?" (or, in translation, "Where is the modern humanities headed?"), and it does not appear just by chance, but inherits already existing studies, conceptualizing their material and expressing the researcher's attempt to create a general concept on their basis. At the same time, however, we can still distinguish it from the general mass of achievements based on this research tradition because of its detailed elaboration by the author in a number of works of methodological character, the result of which is clearly formalized as a project that claims to be feasible. Moreover, in the opinion of some Polish authors, this approach is unique on a global scale and maximizes the prospects of renewal and greater relevance of humanism in the modern world (Kraczoń, 2013; Kłosiński, 2021).

This approach is mainly embodied in such broad works as "Historie niekonwencjonalne: Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce" ("Unconventional stories: Reflecting on the Past in the New Humanities") of 2006 and "Historia egzystencjalna: Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej" ("Existential History. A Critical Study of Narrativism and Engaged Humanities") of 2012, as well as a number of small specific articles. Domanska proposes the concept of "modern humanism" as a postdisciplinary, posthumanist, and affirmative project of science, rethinking of its epistemological foundations and practices. This rethinking is caused not only by the internal crises of humanities disciplines, but also by changes in the general scientific field: strengthening of interdisciplinarity, increasing role of new technologies, ecological and ethical challenges. As Domanska argues, the "humanities of the future" should not only be reflexive and critical, but also constructive, synthetic and open to other forms of knowledge - from biology and ecology to systems and engineering sciences (Domanska, 2012). Its approach is characterized by a rejection of the narrow framework of individual disciplines, a rethinking of the role of the human being as the center of research, and a striving for "affirmative knowledge" oriented toward action rather than mere research.

Hence, one of the cornerstone elements of modern humanitarianism, first of all, is interdisciplinarity. Domanska (2012) repeatedly emphasizes that classical humanities disciplines (such as history, philology, philosophy) can no longer be understood as closed or autonomous systems. Their productivity depends on their ability to enter into dialog with other forms of knowledge - primarily the natural and life sciences. Particular attention is paid to transdisciplinarity, understood not as a simple borrowing of methods, but as an endeavor to create new epistemological formats. One such format, for example, Domanska (2012) proposes a model of 'ecological humanism' in which historical thinking is correlated with ecological consciousness and an understanding of the complex systemic interrelationships between humans, nature and technology. This allows key concepts of humanities knowledge - such as subject, agency, historicity - to be rethought in the context of broader systems. Thus, making interdisciplinarity not just a methodological technique, but the basis of a new epistemology in which the boundaries between "humanities" and "natural", between knowledge and action, are blurred. The logical consequence of this approach is a specific version of methodological posthumanism, which implies the rejection of anthropocentrism and the inclusion of non-human actors in human knowledge: animals, plants, objects, ecosystems (Domańska, 2010). The philosopher even argues that the future of the humanities lies in the development of "life-affirming knowledge" - aimed at maintaining the sustainable coexistence of the human and non-human worlds (Domańska, 2018). In other words, the project of the new humanities is based on reassessing literally all the foundations of humanities science and building it anew - around the human being, but not only about him, that is, having a project character, having a specific goal and methods of achieving it. In other words, the new humanitarianism as a methodological concept is a project of reassembling the humanities on new, interdisciplinary and "posthumanistic" bases. This can be judged by the primary sources, studies and trends on which they are based.

However, not everything can be understood from the primary sources. Thus, first of all, referring to purely internal issues of the humanities, they do not fully disclose the place of the concept defined in them in the integral system of scientific and methodological knowledge. As a result, we can clearly understand what we have with a concept that has the character of a methodological project. But we cannot understand what kind of project we are dealing with. In this context, Musa Ibrahim's (Musa Ibrahim, 2013) notion of the hierarchical intersection of paradigm, theory, and metatheory in information studies is an interesting tool of analysis. In it, he relates paradigm, metatheory and theory as levels of methodological organization of knowledge, which allows not only to localize a concept within a research system, but also to determine its functional load: whether it is a worldview framework (paradigm), an epistemological scheme (metatheory) or a specific tool of analysis (theory). With this perspective, we could state exactly what in the system of methodological knowledge the concept of

modern humanities is obviously not - it is not a theory, as it accommodates a variety of different theories, somehow interacting with each other (Domanska, 2012). However, the case with the other two concepts is more complicated. After all, if we consider paradigm as "a set of philosophical beliefs or worldviews that determine how research is conducted, what is considered acceptable knowledge and how such knowledge can be obtained"(Musa Ibrahim, 2012, p. 42), and metatheory as "an abstract and philosophical framework that guides the development of theories based on the premises laid out in the paradigm"(Musa Ibrahim, 2012, p. 43), then modern humanitarianism has in common with them both, in one way or another responding to each of these concepts, on the one hand setting new epistemological and ethical guidelines for science in general (e.g., rejection of anthropocentrism, recognition of the plurality of forms of knowledge)(Domanska, 2018), on the other hand - initially acting only as a description of the proposal of the basis for the construction of specific, primarily historical, humanitarian theories(Domanska, 2006).

This means that modern humanitarianism is a methodological project of either a paradigmatic or metatheoretical nature. And it is possible to find arguments in favor of each of them, which suggests the need for further research on this concept from the point of view of clarifying its place among these or similar methodological concepts.

References

- Carrier, M. (2008). The aim and structure of methodological theory. In L. Soler, H. Sankey, & P. Hoyningen-Huene (Eds.), *Rethinking scientific change and theory comparison* (pp. 1–16). Dordrecht: Springer. (Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. 255)
- Cohen, I. B. (1985). *Revolution in science*. Cambridge, MA/London, England: Harvard University Press.
- Domańska, E. (2006). *Historie niekonwencjonalne: Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Domańska, E. (2010). Beyond anthropocentrism in historical studies. *Historein*, 10(1), 118–130.
- Domańska, E. (2012). *Historia egzystencjalna: Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Domańska, E. (2018). Affirmative humanities. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 15(1), 10–26.
- Domańska, E. (2018). Posthumanist history. In P. Burke & M. Tamm (Eds.), *Debating new approaches to history* (pp. 327–352). London: Bloomsbury.
- Domanska, E. (2010). Beyond anthropocentrism in historical studies. *Historein*, 10, 118–130.
- Estany, A. (1996). The role of methodology in models of scientific change. In G. Munévar (Ed.), *Spanish studies in the philosophy of science*

(pp. 17–30). Dordrecht: Springer. (Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. 186)

Kłosiński, K. (2021). Humanistyka nowa. *Teksty Drugie*, (2/2021), 139–152.

Kraczoń, K. (2013). Profesor Ewa Domańska o przyszłości humanistyki. *Acta Humana*, 4, 193–194.

Musa Ibrahim, A. (2013). Understanding the intersections of paradigm, meta-theory, and theory in library and information science research: A social constructionist perspective. *Samaru Journal of Information Studies*, 13, 41–48.

Suppes, P. (1984). *Probabilistic metaphysics*. Oxford: Basil Blackwell.

CLASSIFICATION OF COGNITIVE STATES: CONCEPTUAL ANALYSIS AND SYSTEMATIZATION

Bogdan Padalko, PhD Student, Department of Philosophy of Humanities, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5494-4257> Email: padalko.bogdan@gmail.com

Abstract

The study examines the phenomenon of cognitive states as a crucial component of the process of acquiring and structuring knowledge. The author analyzes the main approaches to defining cognition and the subject of cognition, substantiates the necessity of distinguishing cognitive states as a separate category, and proposes their systematization. The proposed classification allows cognition to be considered not only as a result but as a dynamic process that changes depending on cognitive, methodological, and existential factors. This research has both theoretical and applied significance for the philosophy of cognition, cognitive sciences, education, and technology.

Keywords: cognition, subject of cognition, cognitive state, epistemology, classification of cognitive states, philosophy of cognition.

Introduction

Cognition has been a central focus of philosophical inquiry since antiquity, encompassing the processes by which a subject acquires, comprehends, systematizes, and verifies knowledge in interaction with an object. This broad scope of cognitive activity raises key epistemological concerns, particularly regarding the nature of knowledge, its reliability, and the limits of cognitive functioning. While traditional approaches often prioritize results, methods, and structures of cognition, they tend to overlook the dynamic and evolving aspects of cognitive processes [Stephens, 2022, p. 5]. This gap highlights the need for a more nuanced approach to both cognitive states and the transitions between them, such as the shift from ignorance to doubt or from doubt to belief [Dutta et al., 2023, p. 15].

Our research seeks to systematize the concept of cognitive states, justify their classification, and explore their role in the cognitive process. By examining fundamental philosophical perspectives on cognition, we will analyze the ontological and epistemological bases for distinguishing cognitive states, propose a conceptual framework for classification, and assess its philosophical and interdisciplinary significance. This study aims to define cognitive states as an independent epistemological category, establish clear criteria for distinguishing them, develop a classification system based on key epistemological parameters, and explore the philosophical and practical applicability of this classification across various

fields. We view cognition not as a static act of acquiring knowledge but as a complex, multidimensional process that unfolds within varying contexts and conditions.

The practical implications of understanding cognitive states extend beyond philosophical theory. By defining cognitive states clearly and systematizing them, we can offer a more comprehensive framework for understanding human cognition, one that can inform diverse fields such as education, artificial intelligence, and information ethics. For example, understanding how cognitive states evolve during problem-solving or learning processes could lead to more effective educational strategies or more advanced AI systems that simulate human-like cognition. These applied examples illustrate the broader relevance of cognitive state theory, which this study advances through a structured framework designed to support both philosophical analysis and interdisciplinary application.

Methodology

To distinguish between cognitive states and establish their classification, we employ a comprehensive methodological approach, integrating analytical, synthetic, historical-philosophical, ontological, and epistemological analyses. The analytical method identifies key characteristics of cognition, structuring existing theories and concepts. The synthetic method integrates different philosophical perspectives into a unified classification system. The historical-philosophical approach traces the evolution of cognitive theories. Ontological analysis justifies cognitive states as an independent category with a real structural basis. Epistemological analysis reveals mechanisms of formation and transitions between cognitive states. The classification method organizes cognitive states according to key parameters (outlined below), providing a systematic approach applicable to interdisciplinary research.

This framework allows cognition to be understood not merely as knowledge acquisition but as a *dynamic system of cognitive states shaped by external and internal factors*. The model expands the methodological tools of epistemology and integrates them with contemporary cognitive sciences.

Results

A cognitive state is a specific condition of the cognitive subject, characterizing its knowledge level, awareness, uncertainty, or engagement in cognition. These states are not static but dynamic, shifting due to new information, external stimuli, and internal reflection. Unlike cognitive abilities or functions, cognitive states depict the subject's actual condition rather than inherent capacities.

The epistemological foundations of cognitive states are rooted in major philosophical traditions. Rationalist approaches (Descartes, Leibniz) emphasize innate structures shaping cognition, while empirical perspectives

(Locke, Hume) argue that cognitive states arise from sensory experience. Kantian epistemology posits cognitive states as syntheses of a priori structures and empirical input. Contemporary epistemology integrates these views, presenting cognitive states as context-dependent and multidimensional.

The key epistemological parameters for systematically classifying cognitive states include:

1. *Dynamism*: Static (momentary awareness) vs. dynamic (processual understanding);
2. *Determinacy*: Determinate (clear and structured) vs. indeterminate (uncertain, ambiguous);
3. *Origin*: Internally generated (reflection, intuition) vs. externally induced (education, external stimuli);
4. *Certainty Level*: High certainty (justified belief) vs. low certainty (hypothetical, weakly justified belief);
5. *Cognitive Functionality*: Constructive (leading to knowledge generation) vs. restrictive (limiting further cognition).

These criteria allow for a differentiated classification of cognitive states, facilitating analysis in both theoretical and applied epistemology.

Based on these parameters, a hierarchical classification of cognitive states is proposed:

1. *Basic Cognitive States*:
 - a) *Ignorance*: Absence of knowledge or awareness.
 - b) *Doubt*: Recognition of possible error, prompting critical reflection.
 - c) *Belief*: Acceptance of a proposition based on trust rather than verification.
 - d) *Knowledge*: Justified true belief grounded in evidence and logical reasoning.
2. *Complex Cognitive States*:
 - a) *Epistemic Suspense*: A state between doubt and belief, involving active inquiry.
 - b) *Cognitive Dissonance*: A state of tension due to conflicting beliefs or evidence.
 - c) *Epistemic Certainty*: Firm conviction in the validity of a knowledge claim.
 - d) *Metacognition*: Awareness and regulation of one's own cognitive processes.

This classificatory framework elucidates the spectrum of cognitive engagement, from unawareness to knowledge production and self-reflection. Understanding these states enables nuanced analyses of cognitive development, decision-making, and epistemic responsibility [Grootswagers et al, 2016, p. 1] .

The proposed classification of cognitive states provides a systematic framework for understanding diverse modes of cognition. By distinguishing between basic and complex cognitive states, we gain deeper insights into

how knowledge is acquired, processed, and transformed. This classification has implications for multiple philosophical domains, including epistemology, philosophy of mind, and cognitive science. In epistemology, this classification helps analyze the gradual nature of justification, demonstrating how beliefs evolve through different cognitive states. In the philosophy of mind, it clarifies the relation between cognitive states and conscious awareness, linking subjective experience with epistemic structures. In cognitive science, it provides a foundation for studying decision-making processes, cognitive biases, and mental heuristics [Russell & Norvig, 2021, p. 314]. By integrating insights from classical and contemporary epistemology, this classification model enhances the interdisciplinary dialogue on cognition and rationality.

Beyond theoretical contributions, the classification of cognitive states offers *practical benefits* in fields such as education, artificial intelligence and public discourse:

1. *Education and Pedagogy*: understanding cognitive states enables the development of adaptive learning strategies that account for students' levels of knowledge and uncertainty. Differentiating between ignorance, doubt, and belief helps in designing more effective educational interventions.

2. *Artificial Intelligence and Cognitive Computing*: AI systems designed to interact with human reasoning can incorporate cognitive state models to enhance machine learning and automated decision-making. For example, recognizing states of epistemic uncertainty in AI-driven conclusions could reduce biases in algorithmic reasoning [Hammer, 2013, p. 9].

3. *Public Discourse and Information Ethics*: identifying cognitive states can help combat misinformation by recognizing how beliefs are formed and manipulated in digital media. Encouraging epistemic responsibility in mass communication can improve critical thinking and rational public deliberation.

These applications demonstrate that cognitive state classification is not merely an abstract epistemological concept but a tool for improving real-world knowledge systems.

Conclusions

The study of cognitive states contributes to a broader understanding of human knowledge and its limitations. This work highlights several key insights:

1. Cognitive states are fundamental epistemological categories that reflect the subject's *engagement* with knowledge.

2. A structured classification of cognitive *states* allows for a nuanced understanding of cognitive *processes*, bridging gaps between epistemology, psychology, and AI.

3. Applying cognitive state models can enhance fields such as education, technology, and public communication, ensuring a more rational and informed society.

Future research should focus on refining this classification while integrating empirical findings from neuroscience and cognitive psychology in

order to develop a more comprehensive theory of cognition. By continuing this interdisciplinary dialogue, we can improve both our theoretical understanding and practical application of cognitive states in various domains.

References

- Stephens, A. (2022). *Cognitive Epistemology: Knowledge as a Natural Phenomenon*. Lund University Publications. URL: [https://portal.research.lu.se/files/177837031/Cognitive Epistemology - Andreas Stephens.pdf](https://portal.research.lu.se/files/177837031/Cognitive_Epistemology_-_Andreas_Stephens.pdf)
- Dutta, P., Pal, S., Kumar, A., & Cengiz, K. (2023). *Artificial Intelligence for Cognitive Modeling: Theory and Practice*. CRC Press. URL: <https://www.routledge.com/Artificial-Intelligence-for-Cognitive-Modeling-Theory-and-Practice/Dutta-Pal-Kumar-Cengiz/p/book/9781032461397>
- Grootswagers, T., Wardle, S. G., & Carlson, T. A. (2016). *Decoding dynamic brain patterns from evoked responses: A tutorial on multivariate pattern analysis applied to time-series neuroimaging data*. arXiv preprint arXiv:1606.02840. URL: <https://arxiv.org/abs/1606.02840>
- Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson Education. URL: <https://aima.cs.berkeley.edu/>
- Hammer, D. (2013). *The Interacting Dynamics of Epistemology and Conceptual Understanding*. Tufts University Publications. URL: http://dhammer.phy.tufts.edu/home/publications_files/hammer%20chapter%20draft.pdf

ФІЛОСОФІЯ ПОСТПРАВДИ: КОГНІТИВНІ УПЕРЕДЖЕННЯ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ

Софія Пархоменко, студентка 2 курсу бакалаврського ступеня,
Економічний факультет Київського національного університету імені
Тараса Шевченка (Київ, Україна) e-mail: parkhomenkoo223@gmail.com

THE PHILOSOPHY OF POST-TRUTH: COGNITIVE BIASES AND MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS

Sophia Parkhomenko, Gorobets Valeriia, student of the 2 nd year of
Bachelor's degree, Faculty of Economics of Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Ukraine e-mail: parkhomenkoo223@gmail.com

Abstract

This paper explores the philosophy of post-truth, a concept that has become central to contemporary discourse, particularly in the context of the digital information era. Post-truth refers to the prioritization of emotions and personal beliefs over objective facts, leading to the creation of alternative realities that shape public consciousness. The study examines how cognitive biases contribute to the distortion of truth and how digital technologies, particularly social media, accelerate the spread of misinformation and ideological fragmentation. The research critically analyzes the philosophical dimensions of post-truth, focusing on the mechanisms of mind manipulation and proposing strategies to mitigate its detrimental effects on democratic values and rational discourse.

Ключові слова: постправда, когнітивні упередження, маніпуляція, інформаційне суспільство, дезінформація, правда.

Keywords: post-truth, cognitive biases, manipulation, information society, misinformation, truth.

Introduction

In today's digital landscape, the concept of post-truth has become crucial to understanding shifts in public consciousness. It is characterized by the dominance of emotions and subjective beliefs over factual accuracy, fostering ideological fragmentation and skepticism. The rapid dissemination of misinformation through mass communication technologies and social media has intensified the erosion of objective truth, creating a contested reality where facts become secondary to personal narratives.

This study explores the philosophical dimensions of post-truth, emphasizing the role of cognitive biases and media mechanisms in shaping perceptions. It examines how algorithm-driven content curation, ideological echo chambers, and selective framing contribute to the manipulation of truth. Additionally, the paper investigates potential countermeasures,

including critical thinking education, ethical media practices, and technological interventions aimed at promoting information integrity.

Methodology

This research employs a multidisciplinary approach, integrating philosophical analysis with cognitive psychology, social sciences, and media studies. A critical literature review forms the foundation, analyzing philosophical, psychological, and sociological perspectives on post-truth, cognitive biases, and information manipulation. Philosophical analysis explores epistemological and ethical implications, while cognitive psychology explains biases that distort perception.

The study synthesizes key theoretical perspectives - relativism, constructivism, and Enlightenment rationalism - to contextualize post-truth and its implications for truth-seeking. Additionally, a comparative analysis of case studies, such as political misinformation and deepfake technology, reveals recurring manipulation patterns and their social consequences.

Interdisciplinary integration is central, linking cognitive biases (e.g., confirmation bias, framing effect) with media studies on algorithmic curation and echo chambers. This highlights how psychological tendencies interact with technological systems to shape public perception.

Finally, the research includes a normative dimension, drawing on pragmatism and critical theory to propose strategies for countering post-truth. It evaluates ethical responsibilities, media literacy education, and technological solutions to promote information integrity, aiming to provide both theoretical insights and practical recommendations.

Results

The post-truth era is characterized by a socio-political and epistemological condition in which objective facts exert less influence on public opinion than emotional appeals and personal beliefs. Philosophically, post-truth is linked to relativism, constructivism, and a decline in trust in traditional epistemic authorities. The digital age has amplified post-truth dynamics, enabling the rapid spread of misinformation through social media and mass communication technologies.

Cognitive biases play a key role in shaping post-truth realities. Kahneman (2011) notes that confirmation bias leads people to seek, interpret, and remember information that aligns with their preexisting beliefs, exacerbating ideological divides. Similarly, the framing effect influences perception by shaping how information is presented rather than the facts themselves. Social media platforms reinforce these biases through algorithmic curation, creating filter bubbles that isolate individuals in ideologically homogeneous environments. Engagement-driven algorithms, rather than truth-seeking mechanisms, contribute to the dissemination of alternative facts, leading to increased social fragmentation.

The manipulation of public consciousness in the post-truth era occurs through disinformation, fake news, and emotionally charged narratives. As Baudrillard (1981) argues, contemporary reality increasingly resembles a simulation where truth is replaced by pseudo-reality. Selective framing, deepfakes, and fabricated narratives exploit psychological vulnerabilities, fueling the widespread diffusion of misinformation. Arendt (1967) warns that disinformation and propaganda undermine democratic foundations by blurring the distinction between truth and falsehood. Addressing these challenges requires regulatory measures, ethical journalism, and greater transparency in digital communication.

Countering post-truth necessitates strengthening critical thinking and media literacy. Enlightenment rationalism and pragmatism advocate for reasoned analysis and skepticism as tools against misinformation. Educational systems should emphasize analytical thinking, fact-checking, and ethical information consumption. Furthermore, fostering societal reflection on the ethical responsibilities of individuals and institutions is essential. A collective commitment to truth-seeking, alongside technological solutions promoting information integrity, is fundamental to overcoming the negative effects of post-truth.

In the modern information environment, individual social responsibility plays a crucial role. People must recognize the importance of verifying information before sharing it. Political and technological initiatives should focus on establishing mechanisms to curb misinformation, ensuring digital ethics, and fostering a critical approach to content consumption. Additionally, real-time misinformation detection systems and increasing trust in verified sources are necessary measures.

Looking ahead, the challenges of post-truth will intensify with advancements in artificial intelligence and automated content generation. Technological corporations and governments must collaborate to develop tools that effectively combat misinformation, including automated fact-checking mechanisms. Additionally, improving media literacy education will enable individuals to recognize and resist manipulative techniques.

Post-truth presents a significant challenge for modern society, requiring deep philosophical reflection. Cognitive biases and media manipulation have become tools for constructing new realities, threatening democratic values and objective knowledge. Overcoming this phenomenon is possible only through critical thinking, ethical media responsibility, and the active role of the humanities in shaping information culture.

Conclusions

The philosophy of post-truth highlights the growing dominance of emotional appeals and personal beliefs over objective facts, shaping public opinion and fragmenting truth in the digital era. Cognitive biases, such as confirmation bias and the framing effect, reinforce ideological divisions, while social media platforms further isolate individuals in filter bubbles,

amplifying misinformation. The manipulation of public consciousness - through disinformation, fake news, and emotionally charged narratives - poses serious ethical challenges, undermining democratic values and eroding trust in institutions.

Addressing the post-truth phenomenon requires a multifaceted approach, including critical thinking education, enhanced media literacy, and responsible information consumption. Philosophical traditions offer valuable tools for countering misinformation, emphasizing reasoned analysis and skepticism. Future efforts should prioritize technological solutions, such as real-time misinformation detection and automated fact-checking systems, alongside a societal commitment to ethical media practices.

As the digital landscape continues to evolve, collaboration between individuals, institutions, and governments will be essential in mitigating the negative consequences of post-truth and preserving the integrity of public discourse.

References

Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press. 164 p.

Arendt, H. (1967). *Truth and Politics*. The New Yorker. 314 p.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux. 499 p.

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В МІЖНАРОДНИХ УГОДАХ Й ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЯХ

Вікторія Полюхович, студентка 2 курсу бакалаврського ступеня, Економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна) e-mail: victoriapolihovich@gmail.com

PHILOSOPHY OF ECONOMIC JUSTICE AND ITS IMPLEMENTATION IN INTERNATIONAL AGREEMENTS AND ECONOMIC SANCTIONS

Victoria Poliukhovych, student of the 2nd year of Bachelor's degree, Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) e-mail: victoriapolihovich@gmail.com

Abstract

Economic justice is essential for a stable society, as fair distribution of resources reduces inequality and promotes growth. Some see it in free markets, while others believe in state regulation to balance disparities. International agreements help poorer countries compete fairly, and sanctions should target those in power rather than harm ordinary people. While perfect justice is impossible, creating fair systems can give everyone a chance to succeed.

Ключові слова: економічна справедливість, розподіл ресурсів, вільний ринок, санкції, гуманітарні коридори, сталий розвиток.

Keywords: economic justice, resource distribution, free market, sanctions, humanitarian corridors, sustainable development.

Introduction

Economic justice is not just an abstract ideal but a fundamental prerequisite for sustainable societal development. When resources and opportunities are distributed fairly, it fosters economic growth, reduces inequality, and ensures social stability. However, in a world where global markets are driven by competition and political interests often outweigh moral principles, the issue of economic justice becomes a significant challenge. How do different philosophical approaches define the fair distribution of wealth? How do international agreements and sanctions impact economic equality? Addressing these questions helps us understand how to create a more balanced and ethical global economy

Methodology

This study is based on an analysis of philosophical approaches to economic justice as presented by thinkers such as Plato, Aristotle, John Rawls, Robert Nozick, Friedrich Hayek, and Amartya Sen, as well as an examination of contemporary economic theories. A crucial component of this research involves analyzing international agreements such as the World Trade Organization (WTO), the Paris Climate Agreement, and the policies of the International Monetary Fund (IMF), which incorporate principles of justice in the global economy. This approach allows us to determine how theoretical concepts of economic justice are reflected in real-world policies and practices.

Results

The results of this study demonstrate that economic justice is not merely an abstract notion but a practical category with a direct impact on resource allocation and economic opportunities within societies. It serves as a mechanism that establishes the rules and standards governing economic systems at various levels, from legislative initiatives to distribution policies. Philosophers, from Plato and Aristotle to modern thinkers such as John Rawls and Amartya Sen, have offered different interpretations of justice. Rawls argued that economic justice should ensure equal opportunities for all citizens, even if this leads to unequal final outcomes. In contrast, Nozick and Hayek supported the free market as the optimal mechanism for achieving economic justice without state intervention.

Economic justice also manifests at the international level. International agreements such as the WTO, the Paris Climate Agreement, and IMF policies incorporate justice principles, aiming to provide equal access to resources for countries with different economic starting points. The WTO, for instance, grants preferential trade terms to less developed countries, including lower tariff rates, enabling them to integrate into the global market with minimal economic losses. The Paris Climate Agreement, on the other hand, mandates that nations contributing the most to environmental degradation bear greater responsibility for reducing emissions and funding climate mitigation projects in poorer regions. Similarly, IMF policies, such as debt restructuring for low-income countries, can be seen as an embodiment of economic justice, as they help these nations avoid financial crises and pave the way for sustainable development.

However, economic justice extends beyond economic policies and agreements. It is also a key factor in complex issues such as sanctions imposed on states that violate international norms or human rights. While sanctions are intended to pressure governments, they often have severe consequences for civilian populations who are not directly responsible for their leaders' decisions. In this context, it is crucial to ensure that sanctions are proportional and specifically targeted at political elites or corporate

structures rather than ordinary citizens. This approach helps maintain justice by avoiding collective punishment while minimizing suffering for peaceful populations.

At the same time, mechanisms should be developed to adjust sanctions in response to changes in a country's policies or its willingness to cooperate with the international community. Humanitarian corridors play a vital role in this process, allowing aid to reach sanctioned countries without violating international norms. This ensures that nations under sanctions can receive essential assistance without exacerbating economic and social hardships for their populations.

Thus, achieving economic justice in the global context is a complex and multifaceted process that encompasses both theoretical and practical dimensions. It is crucial to ensure that justice is not merely a moral principle but a functional mechanism that guarantees equal opportunities for all participants in the global economic system.

Conclusions

In conclusion, economic justice is a crucial principle that influences not only national resource distribution but also international relations and policies. Its implementation requires balancing equality of opportunities with the recognition of varying starting points among individuals and nations. By integrating justice into economic systems and international agreements, we can ensure that all participants, regardless of their economic background, have fair access to resources and opportunities. This process, though complex, is essential for fostering sustainable development and maintaining global stability.

References

- Rawls, J. A (2001). *Theory of Justice*. Translated from English by V. Samsoniuk. Kyiv: Osnovy. 822 p.
- Nozick, R. (2009). *Anarchy, State, and Utopia*. Translated from English by O. Kravchenko. Lviv: Lytopys. 424 p.
- Hayek, F. (2022). *The Road to Serfdom*. Translated from English by V. Shved. Kyiv: Nash Format, 208 p.

PHILOSOPHY OF POVERTY AND WEALTH: ESSENCE AND FEATURES

Iryna Rohashko, Student of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email:irraargsh@gmail.com

Keywords: *poverty, wealth, social justice, economic inequality, economic law.*

Introduction

Economic inequality has been a persistent and widely debated issue throughout history. The disparity between wealth and poverty raises fundamental questions about fairness, justice, and the role of economic systems in shaping social outcomes. Is inequality an inevitable consequence of economic laws, or is it a social construct that can be addressed through policy and ethical considerations? Different philosophical traditions, from classical liberalism to Marxism and Rawlsian justice theory, offer contrasting perspectives on the origins and implications of wealth distribution. This paper explores these perspectives, analyzing whether economic inequality is a necessary feature of capitalism or a failure of social justice. By examining historical theories and contemporary economic policies, this study aims to provide insights into the balance between economic efficiency and ethical responsibility in addressing poverty and wealth.

Methodology

This research employs a qualitative approach, analyzing philosophical texts, economic theories, and case studies across different historical and cultural contexts. Primary sources include seminal works by Adam Smith, Karl Marx, John Rawls, and Amartya Sen, each offering distinct perspectives on economic justice and social equity. Additionally, contemporary research on economic policies and global wealth distribution is incorporated to provide a nuanced understanding of the subject matter.

Results

Philosophically, poverty and wealth are not merely economic conditions but also moral and social constructs. Plato and Aristotle viewed wealth as a means to achieving virtue when used responsibly, whereas Marx critiqued wealth accumulation as a source of class struggle and oppression. Rawls' theory of justice argues for the fair distribution of wealth to ensure equality of opportunity, while Sen emphasizes capabilities and freedoms as fundamental measures of poverty and wealth.

What is poverty in philosophy? Poverty can be understood as a condition of material deprivation, but it also has psychological, social, and political

dimensions. Philosophers such as Aristotle and Thomas Aquinas viewed poverty in relation to justice and moral responsibility. Modern definitions include absolute poverty, lack of basic necessities, and relative poverty, economic inequality within a society.

While, wealth is generally associated with material abundance and financial resources. However, it can also encompass intellectual, moral, and social wealth. Philosophers like Adam Smith and Karl Marx have provided contrasting views on wealth, with Smith advocating for its role in economic progress and Marx critiquing its concentration under capitalism.

So, how should poverty and wealth be primarily understood: as a consequence of economic law or as an issue of social justice? Speaking from the perspective of economic law, proponents argue that wealth distribution is a function of productivity, innovation, and competition. Economic disparities arise naturally due to differences in skills, resources, and opportunities. Interventions such as wealth retribution may disrupt market efficiency and long-term growth. Social justice, as proposed by thinkers like John Rawls and Amartya Sen, argues that economic inequality is a social construct requiring moral and political intervention. Key principles include: redistribution of wealth to ensure fairness and equal opportunity, the role of government and institutions in addressing systemic inequalities, the ethical responsibility of wealthier individuals and nations to support disadvantaged groups.

The relationship between philosophy and economics in the context of poverty and wealth has been a subject of profound debate for centuries. Philosophers and economists alike have sought to understand the moral and material factors that shape wealth distribution and economic inequality.

In the modern era, John Rawls introduced *A Theory of Justice*, advocating for a fair distribution of wealth based on principles of justice. His “difference principle” asserts that inequalities are permissible only if they benefit the least advantaged in society. Amartya Sen’s *Capability Approach* extends this view by arguing that poverty should be assessed not just in terms of income but as deprivation of fundamental capabilities required for a dignified life.

From an economic standpoint, Milton Friedman and Friedrich Hayek opposed excessive government intervention in wealth distribution, maintaining that free-market economies naturally regulate themselves and promote overall prosperity. They warned that state interference could disrupt economic efficiency and individual freedoms.

Despite these opposing views, both philosophical and economic perspectives agree that poverty and wealth are not merely numbers in a financial system, they are deeply connected to human dignity, opportunity, and justice. The challenge remains in balancing economic efficiency with social fairness, ensuring that progress does not come at the expense of ethical responsibility.

Conclusions

The analysis reveals that poverty and wealth are deeply intertwined with ethical, political, and economic systems. While economic theories provide structural explanations for their existence, philosophical perspectives offer normative insights into their justifications and moral implications. The study underscores the necessity of policies that address economic disparities while promoting social justice and human well-being. The philosophy of poverty and wealth is a multidimensional discourse that bridges economics, ethics, and political theory. Addressing the disparities between poverty and wealth requires a balance between economic efficiency and social justice, as advocated by various philosophical traditions. Understanding these concepts through historical and contemporary lenses provides a comprehensive framework for developing equitable economic systems.

КРЕАТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Віталій Шкафер, Аспірант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0008-3190-7517>, e-mail: vitalii_shkafer@ukr.net

CREATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

Vitalii Shkafer, Postgraduate Student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<https://orcid.org/0009-0008-3190-7517>, e-mail: vitalii_shkafer@ukr.net

Abstract

Досліджується феномен креативного підприємництва як ключова складова сучасної філософії бізнесу в умовах глобалізації. Аналізуються філософські основи креативного підприємництва, його роль у формуванні нових бізнес-моделей та стратегій, а також його вплив на соціально-економічний розвиток. Окреслюються етичні аспекти креативного підприємництва та його значення для досягнення успіху в глобалізованому світі.

Keywords: креативне підприємництво; філософія бізнесу; інноваційність; креативність.

Introduction

Глобалізація радикально трансформувала бізнес-середовище, створюючи як нові можливості, так і виклики для підприємців. У цьому контексті креативне підприємництво стає ключовим фактором успіху, оскільки воно дозволяє підприємствам адаптуватися до мінливих умов, знаходити нові ринки та створювати інноваційні продукти та послуги.

Креативне підприємництво – це не просто створення нових продуктів або послуг, а й формування нової філософії бізнесу, яка базується на інноваціях, творчості та соціальній відповідальності. Воно передбачає використання креативних підходів для вирішення складних проблем, створення нових цінностей та досягнення сталого розвитку.

Methodology

Використовується міждисциплінарний підхід, що передбачає поєднання філософського аналізу та актуальних розробок в сфері економічних досліджень.

Results

На нашу думку, потрібно підкреслити ключову роль креативного підприємництва у досягненні успіху в умовах глобалізації. Аналіз показує, що здатність підприємств генерувати інноваційні продукти та послуги є прямо пропорційною їхньому креативному потенціалу. Як зазначає американський економіст, професор Торонтського університету Річард Флорида у своїй праці «The rise of the creative class»: «креативність стає основним економічним ресурсом, що визначає конкурентоспроможність компаній у сучасному світі» (Florida, 2002). У глобалізованому середовищі, де споживачі шукають унікальність та новизну, саме креативне підприємництво дозволяє компаніям виділятися та задовольняти ці сучасні потреби по-новому.

Глобалізація створює як нові можливості, так і виклики для креативного підприємництва. З одного боку, вона відкриває нові ринки та можливості для співпраці. З іншого боку, вона посилює конкуренцію та вимагає від підприємців постійного пошуку нових ідей та інновацій. Таким чином можемо стверджувати, що креативне підприємництво формує можливості для пошуку нових ринків. Як вказує британський урбаніст, фахівець з міського планування і розвитку міст, автор концепції креативного міста Чарльз Лендрі у своїй книзі «The creative city», «креативність є ключовим фактором для розвитку міст та регіонів, а також для залучення інвестицій та талантів» (Landry, 2000). В умовах глобалізації, коли ринки стають насиченими, здатність адаптуватися до різних культурних контекстів та знаходити нові ніші – є критично важливою. Креативні підприємці здатні розробляти продукти та послуги, що відповідають потребам різних культур, розширюючи свій ринковий потенціал, а також створюючи умови, де відбуваються всі креативні взаємодії та комунікації.

Отже, креативне підприємництво сприяє формуванню нових бізнес-моделей. За переконаннями професора кафедри ділового адміністрування Гарвардської школи бізнесу (Harvard Business School) Майкла Портера, що є визнаним фахівцем в галузі вивчення економічної конкуренції на міжнародних ринках, - «інновації є ключовим фактором для досягнення конкурентної переваги» (Porter, 1990). У сучасному світі, де традиційні бізнес-моделі часто виявляються неефективними, креативні підприємці здатні розробляти інноваційні підходи до ведення бізнесу. Це може включати використання нових технологій, створення нових каналів збуту або розробку нестандартних способів взаємодії з клієнтами.

Креативне підприємництво має потенціал для створення соціальної цінності. Вітчизняні дослідниці Олена Довгаль та Юлія Панкова у своїй статті «Особливості змісту й форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації» стверджують, що вплив глобалізації простежується у різних сферах розвитку міжнародного бізнесу: «кожен з напрямків глобалізації по-своєму впливає на сутність міжнародного бізнесу та

його форми, лібералізує пересування товарів та послуг, капіталів, робочої сили, полегшує вихід національних компаній на міжнародні ринки, сприяє швидкому розповсюдженню знань, скороченню транспортних, телекомунікаційних витрат, суттєвому зниженню витрат на обробку, зберігання, підтримання в актуальному стані та використання інформації, вирівнюванню умов ведення бізнесу для великих та малих компаній» (Довгаль, Панкова, 2016, С.30). В умовах, коли суспільство стикається з численними соціальними та екологічними проблемами, креативні підприємці здатні розробляти рішення, що не тільки приносять прибуток, але й сприяють вирішенню цих проблем.

Креативне підприємництво є ключовим фактором успіху в умовах глобалізації. Воно дозволяє підприємствам створювати інноваційні продукти та послуги, знаходити нові ринки, формувати сучасні бізнес-моделі та створювати соціальну цінність. Для досягнення успіху в глобалізованому світі підприємці повинні бути креативними, інноваційними та соціально відповідальними. Вони також мають адаптуватися до мінливих умов, використовувати нові технології та співпрацювати з партнерами з різних країн.

References

Florida, R. L. (2003). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. Basic Books.

Landry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Published by Earthscan Publications Ltd.

Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard business review*, 68(2), 73-93. <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations>

Довгаль, О.А., Панкова, Ю.М. (2016). Особливості змісту й форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*, № 6. С. 25-30.

THE PHENOMENON OF ADMINISTRATIVE CULTURE IN UKRAINE: PAST AND PRESENT

Nazar Shostak –PhD Student at the Department of Philosophy of the Humanities, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, First Year of Study, nazar.shostak@knu.ua, ORCID: 0009-0009-5923-1616

Abstract

Administrative culture is a crucial institution of social progress, and its development is directly linked to historical processes, social changes, and cultural transformations within society. The contemporary challenges faced by state authorities, policymakers, and local government administrators often stem from the fact that administrative structures and practices are shaped by past experiences and traditions, which may not always be effective in the context of modern social and political realities.

Keywords: administration, power, culture, administrative culture, society.

Introduction

Administrative culture operates within an environment that is not always stable or predictable. Modern states, including Ukraine, face numerous challenges, such as political and economic instability, rising corruption, governance crises, and institutional inefficiency. These issues necessitate changes in governance approaches and the development of new models capable of ensuring more effective and transparent administration.

The historical context and socio-historical experience significantly influence the formation of administrative culture. In Ukraine, as in many post-Soviet countries, features of authoritarian governance, bureaucratic structures, and centralized administration—characteristic of the Soviet period—have largely persisted. The restoration of democracy and market principles requires a transition from these entrenched models to more open, transparent, and accountable administrative practices.

Administrative culture is not merely a reflection of social norms but also an active instrument shaping societal processes. It determines how relationships between the state and citizens are organized, how trust in government institutions is established, and how innovations in governance are implemented. Transformations in administrative culture can serve as a powerful driver of social progress. In this context, principles such as accountability, transparency, responsibility, and justice play a pivotal role.

Thus, the phenomenon of administrative culture in Ukraine has a rich and complex historical background, reflecting the stages of societal development, socio-political changes, and the peculiarities of public administration throughout different periods of the country's history.

Administrative culture constitutes an essential component of the nation's overall culture, defining the methods, principles, and strategies used for organizing and regulating social processes.

Methodology

The methodology for studying administrative culture encompasses a set of general scientific approaches, principles, and philosophical methods used to examine management culture in organizations and societies. The application of comparative and dialectical methods, as well as a cross-cultural approach, has enabled the assertion that administrative culture comprises a system of values, norms, traditions, communications, as well as managerial styles and practices. These elements collectively determine an organization's effectiveness, its relationships with employees, clients, and other stakeholders.

Results

During the era of Kyivan Rus, administrative culture was subordinated to the feudal system and featured elements of centralized power concentrated in the hands of the prince. Governance structures were limited and primarily focused on military and economic aspects, though local rulers and voivodes played a role in regulating internal societal affairs. The defining characteristics of administrative culture in this period included patriarchal values and support for an authoritarian style of governance.

During the Lithuanian-Polish period, when parts of Ukrainian territories were incorporated into the Grand Duchy of Lithuania and later into Poland, administrative culture acquired new features. Lithuanian and Polish institutions introduced elements of centralized bureaucracy and feudal governance. A significant development was the emergence of Cossack democracy in Zaporizhzhia, which included the election of hetmans and the open deliberation of important issues in Cossack councils. This represented one of the earliest attempts to establish governance based on democratic principles within a monarchical tradition.

The Hetmanate period (following the signing of the 1654 Pereiaslav Agreement) marked an important stage in the formation of Ukrainian administrative culture. The Hetmanate had its own government, judicial system, and ministries, and its administrative culture blended Cossack democratic traditions with models borrowed from Polish and Muscovite administrations. While this system featured elements of elective governance, the dependence on Muscovy often forced the Hetmanate's administration to comply with external imperatives. Nonetheless, Ukrainian lands retained a degree of autonomy and maintained governance traditions that were actively applied at the local level.

Under the rule of the Russian Empire, Ukraine's administrative culture underwent significant transformations. Imperial bureaucracy replaced the

Cossack governance structures, leading to a rigidly centralized administrative system. Totalitarianism and authoritarianism became defining features of governance, forcing Ukrainian elites either to assimilate into Russian norms or to join the opposition. However, at the municipal and rural levels, traditional self-governing structures persisted through local communities and elder-led councils. A distinctive phenomenon of this period was the process of cultural assimilation, which was accompanied by Russification, yet simultaneously, Ukrainian identity was preserved in daily life, language, and cultural practices.

The Ukrainian territories that were part of the Austro-Hungarian Empire (Galicia, Bukovina) enjoyed a certain degree of autonomy in organizing local governance. The Austrian administration provided greater freedom in local administration, leading to the development of civic organizations, particularly educational and cultural institutions. As a result, Ukrainians in these regions were able to cultivate their own intelligentsia and civil society, which influenced the development of administrative culture by fostering engagement in political and civic processes.

During the Soviet occupation of Ukraine, administrative culture was entirely subordinated to the principles of the communist regime. Governance became highly centralized and authoritarian, with all major decisions made in Moscow. At the local level, a rigid party structure dictated the functioning of the country. In Ukraine, a communist bureaucracy was established, exercising strict control over all aspects of life – from the economy to culture.

Conclusions

1. Since gaining independence in 1991, Ukraine has undergone a complex process of developing a new administrative culture, adapting it to the conditions of a modern democratic society. Initially, many elements of the Soviet bureaucratic system remained within governance structures, but over time, civil society institutions strengthened, democracy progressed, and local self-governance was reinforced. Reforms in public administration have been actively pursued, particularly in the judicial system, local governance, and state financial management. A crucial aspect has been the strengthening of anti-corruption initiatives and the establishment of new, more transparent governance structures.

2. Thus, the phenomenon of administrative culture in Ukraine has been shaped by diverse historical, socio-political, and cultural influences. From the Cossack era to modern Ukraine, administrative culture has ranged from centralized and authoritarian to democratic and reform-oriented. The contemporary development of Ukraine's administrative culture is closely linked to the processes of democratization, the strengthening of civil society, and integration into the European community.

References:

Koziura V., Yashchurynskyi Yu. Evoliutsiia upravlinskoï dumky: narys istorii rozvytku teorii sotsialnoho upravlinnia. Kyiv : DP «Vyd. dim «Personal», 2008. 288 p.

Perzhun V. Upravlinska kultura publichnykh sluzhbovtziv: novi pryntsypy formuvannia ta yikh naukovo-teoretychne obgruntuvannia. Navchannia publichnykh sluzhbovtziv: novitni tendentsii ta tekhnolohii : materialy shchorich. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu, m. Kyiv, 31 zhovtnia – 1 lystopada 2019 r.: u 2-kh tt. / za zah. red. A.P. Savkova, I.O. Dehtiarivoi. Kyiv : NADU, 2019. T. 2. pp. 125–128.

Teleshun S. Upravlinnia liudmy v nestabilnomu instytutsiinomu seredovyshchi: svitovi ta ukrainski realii. Visnyk NADU. 2019. № 1 (92). pp. 60–66.

THE INFLUENCE OF THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES

Mykhailo Skliarenko, *Student of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: mishking.s@gmail.com*

Keywords: *Philosophy of language. Humanities and linguistics. Language and thought. Linguistic turn. Structuralism. Poststructuralism.*

Introduction

The philosophy of language has profoundly shaped the development of the humanities, redefining our understanding of meaning, interpretation, and discourse. From the structuralist revolution of Ferdinand de Saussure to Ludwig Wittgenstein's exploration of language games, philosophical inquiries into language have not merely influenced but fundamentally reoriented disciplines such as literary theory, anthropology, history, and cultural studies. The so-called "linguistic turn" of the 20th century underscored the idea that human cognition and social reality are mediated through language, challenging essentialist notions of truth and objectivity.

This study explores how key philosophical perspectives – structuralism, poststructuralism, hermeneutics, and semiotics – have shaped the theoretical frameworks of the humanities. By analyzing the works of figures like Wittgenstein, Derrida, and Foucault, we trace the transition from language as a neutral conduit of thought to a dynamic, socially constructed system that frames knowledge itself. Understanding this influence allows us to appreciate the humanities not as a mere reflection of reality, but as an active participant in its construction.

Methodology

This research adopts a **historical-conceptual approach**, integrating **philosophical analysis, hermeneutics, and discourse theory** to examine how the philosophy of language has shaped the humanities.

Results

The investigation into the influence of the philosophy of language on the development of the humanities reveals that language is not merely a tool for describing reality but a fundamental structure through which reality is constituted. This study confirms that key shifts in the humanities—from structuralism to poststructuralism, from hermeneutics to discourse analysis – are rooted in philosophical reflections on language, demonstrating its transformative role in shaping human thought and culture.

Firstly, **the linguistic turn** in 20th-century thought, initiated by Saussure and advanced by Wittgenstein, Foucault, and Derrida, led to a

reconceptualization of meaning as contingent, contextual, and relational. This challenged the humanist tradition of seeing language as a transparent medium and instead positioned it as a system of differences, constantly shifting and dependent on discourse and interpretation.

Secondly, it is evident that the philosophy of language **dismantled the idea of stable, universal truths**, replacing them with perspectives that emphasize the role of linguistic structures, power relations, and historical contexts in knowledge production. This is particularly evident in disciplines such as literary studies, where deconstruction has redefined textual analysis, and in history, where discourse analysis has replaced older positivist methodologies.

Thirdly, study confirms that **language is an active force in shaping human subjectivity**. Philosophers such as Foucault and Lacan illustrate how language is not just a means of expression but an apparatus of power and identity formation. In this way, the humanities have adopted new frameworks for understanding the self, culture, and society – not as fixed entities, but as dynamic constructs shaped by linguistic practices.

Conclusions

In conclusion, this research underscores that the philosophy of language has not merely influenced the humanities but has fundamentally **redefined their epistemological foundations**. It has led to a more reflexive, critical, and interdisciplinary approach, wherein meaning is understood as historically and socially situated. The humanities, once rooted in notions of essence and universality, have become disciplines that interrogate the very conditions of knowledge, demonstrating that our understanding of the world is inseparable from the language through which we perceive it.

У ТІНІ ЦИФРОВОГО ПІРАТСТВА

Дмитро Товмаш, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>, email: tovmash@knu.ua

IN THE SHADOW OF DIGITAL PIRACY

Dmytro Tovmash, Ph.D, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy of the Humanities, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>, email: tovmash@knu.ua

Abstract

Цифрове піратство, несанкціоноване копіювання та розповсюдження цифрового контенту, є складним та багатограним соціально-економічним явищем, що глибоко впливає на різні аспекти сучасного глобалізованого суспільства. Метою є окреслення необхідності здійснення системного аналізу ролі піратства в цифровому просторі, розглядаючи як його беззаперечно негативні наслідки для правовласників, творців контенту та економіки в цілому, так і потенційні, хоча й контрверсійні, позитивні аспекти, що можуть гіпотетично бути пов'язані з доступністю інформації, культурним обміном та стимулюванням інновацій. Дослідження базується на аналізі існуючих наукових праць, статистичних даних та економічних моделей, що дозволяє сформувати об'єктивну та всебічну оцінку цього складного соціального феномену.

Key words: цифрове піратство, піратство, цифрова комунікація, цифровий контент, феноменологічний аналіз.

Introduction

Епоха цифрових технологій відкрила безпрецедентні можливості для створення, розповсюдження та споживання інформації та культурного контенту. Однак, разом з цим, виникла проблема цифрового піратства, яка стала однією з ключових дискусій у сфері інтелектуальної власності та регулювання цифрового простору. Піратство охоплює широкий спектр дій, від завантаження неліцензійних фільмів та музики до копіювання програмного забезпечення та наукових публікацій. Розуміння його наслідків є критично важливим для розробки ефективних стратегій боротьби з незаконним розповсюдженням контенту та забезпеченням балансу між правами творців та потребами суспільства в доступі до знань та культури.

Methodology

Серед методів, які мають бути використані в дослідженні, слід виділити наступні: метод філософського аналізу, метод етимологічного аналізу та загальні принципи когнітивізму, а також функціональний та структурний підходи. В дослідженні використовується системний аналіз, щоб зрозуміти роль піратства у трансформації цифрового простору. Центральне місце в нашому дослідженні посідає феномен піратства, що є результатом складної взаємодії економічних, технологічних, соціальних та правових факторів. Інтегрування різних поглядів щодо природи та тенденцій розвитку піратства сприятиме ефективній протидії деструктивним проявам.

Results

Міркуючи про потенційний внесок піратства у творчість та сталий розвиток суспільства, ми повинні підходити до цього питання з обережністю та критичністю, враховуючи його переважно негативний вплив на правовласників та економіку. Однак, існують аргументи, підкріплені окремими дослідженнями, які вказують на шляхи, через які піратство може мати деякий, хоча й контроверсійний, позитивний вплив. Розуміння можливих позитивних та негативних наслідків є критично важливим для розробки ефективних стратегій боротьби з незаконним розповсюдженням контенту та одночасним забезпеченням балансу між правами творців та потребами суспільства в доступі до знань та культури. При цьому не потрібно забувати про велику частину так званих організацій-посередниць, які споживають велику долю суміжних прав на інтелектуальну власність.

На нашу думку, системно аналізувати та синтезувати сучасну ситуацію в цифровому просторі потрібно з означення всіх сторін участі в зазначеному процесі. Серед них є як мінімум три сторони, а саме: Сторона створення цифрових технологій та контенту; Сторона посередників із суміжними правами; Сторона Споживачів. Цифрове піратство виникає на перетині інтересів цих трьох основних сторін. Споживачі, керуючись різними мотиваціями, отримують несанкціонований доступ до контенту, створеного першою стороною та розповсюджуваним (легально) третьою. Це призводить до прямих економічних втрат для творців, розробників та посередників із суміжними правами, що може мати негативні наслідки для інновацій та якості контенту.

Існують контроверсійні аргументи про те, що піратство може мати деякі "позитивні" ефекти, такі як розширення доступу до культури, маркетинговий ефект для нових творців та стимулювання інновацій у бізнес-моделях (Oberholzer-Gee & Strumpf, 2007; Tapscott & Williams, 2006). Однак, ці потенційні вигоди є побічними ефектами незаконної діяльності та не можуть виправдати порушення прав інтелектуальної власності. На нашу думку, сучасне розуміння майбутніх перспектив творців, споживачів та посередників є важливим для розробки нових

візій, цінностей й ефективних стратегій боротьби з піратством та одночасного забезпечення балансу між правами інтелектуальної власності та нагальними потребами кожного суспільства в доступі до цифрових технологій та контенту.

Використання феноменологічного аналізу для вдосконалення сучасного розуміння цифрового піратства через призму досвіду всіх учасників процесу створення цифрових технологій та контенту може розкрити глибинні мотивації, переживання та значення, які формують їхнє ставлення та поведінку щодо цього явища. Замість зосередження лише на споживачах, феноменологічний підхід дозволяє дослідити внутрішній світ творців, розробників та посередників, виявляючи їхні унікальні перспективи.

Використання феноменологічного аналізу нам дозволить:

- Розкрити суб'єктивний досвід та особисті значення, що різні учасники надають цифровому піратству.

- Виявити глибинні мотивації та емоційні реакції, що лежать в основі їхньої поведінки.

- Зрозуміти етичні та моральні дилеми, з якими стикаються різні сторони процесу.

- Виявити точки конфлікту та потенційні шляхи для порозуміння між творцями, розробниками, посередниками та споживачами.

- Сформулювати більш цілісне та гуманістичне розуміння феномену цифрового піратства, що враховує різноманіття пережитого досвіду.

Результати такого дослідження можуть бути корисними для розробки більш ефективних стратегій боротьби з піратством, враховуючи потреби та мотивації всіх залучених сторін, а також для сприяння більш етичній та сталій екосистемі цифрового контенту. Застосування феноменологічного аналізу, на наше переконання, може збагатити сучасне розуміння складного соціального явища піратства, виходячи за межі статистики та економічних моделей і заглиблюючись у особисті переживання та значення, які люди надають цій практиці доби цифрової культури.

References

Gironda, J., Petrescu, M., Korgaonkar, P.K. (2017). Piracy, Price, and Word of Mouth: An Equity Theory Examination of Consumer Digital Piracy Rates—An Abstract. In: Stieler, M. (eds) Creating Marketing Magic and Innovative Future Marketing Trends. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45596-9_227

Oberholzer-Gee, F., & Strumpf, K. (2007). The Effect of File Sharing on Record Sales: An Empirical Analysis. *Journal of Political Economy*, 115(1), 1–42. <https://doi.org/10.1086/511995>

Tapscott, D. and Williams, A.D. (2006) *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*. Portfolio, New York.

PHILOSOPHY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: ESSENCE AND IMPACT ON THE HUMANITIES

Anna Trepriadko, Student of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Keywords: *analytical philosophy, artificial intelligence, humanities, impact, methodology.*

Introduction

The philosophy of artificial intelligence brings both exciting opportunities and significant challenges to the humanities. While AI provides new tools and methods, it also requires us to rethink fundamental humanistic values and ideas. Future research should prioritize creating ethical frameworks and examining the long-term cultural effects of integrating AI.

Encouraging conversations among philosophers, AI developers, and humanities scholars is essential to address the ethical and existential questions surrounding AI. This collaborative effort will help ensure that AI serves humanity positively while maintaining vital humanistic principles.

Methodology

The research employs analytical and comparative methods to examine existing literature on the philosophy of AI. The study involves critical analysis of philosophical texts, case studies, and thought experiments to assess the influence of AI on the humanities.

Additionally, an interdisciplinary approach is utilized, drawing insights from cognitive science, computer science, and cultural studies to provide a holistic view of AI's impact on humanistic disciplines. Qualitative analysis is conducted to interpret complex philosophical concepts related to consciousness, agency, and ethics. To ensure a comprehensive examination, this study adopts a mixed-methods approach, combining qualitative and quantitative data analysis. Surveys and expert interviews were conducted to gather insights from philosophers, AI researchers, and humanities scholars. Textual analysis was used to examine the portrayal of AI in cultural and philosophical literature, while statistical methods helped quantify the influence of AI on academic research trends in the humanities.

Furthermore, the study employs a historical-comparative method to explore the evolution of philosophical thought on intelligence, consciousness, and agency, comparing classical philosophical perspectives with contemporary AI debates. This approach helps identify shifts in humanistic thinking influenced by technological advancements.

The research also incorporates discourse analysis to investigate how AI narratives are constructed in media, literature, and academic discussions. This method helps understand cultural perceptions of AI, including fears, hopes, and ethical concerns, providing context for philosophical reflections.

To deepen the investigation, the study uses philosophical hermeneutics to interpret texts and ideas, revealing underlying meanings and assumptions about AI. This interpretive technique is especially useful for examining ethical implications and epistemological challenges posed by AI systems.

Results

The findings indicate that AI is challenging traditional philosophical concepts such as consciousness, agency, and human creativity. It also paves the way for new interdisciplinary research opportunities in areas like ethics, linguistics, and cultural studies. While the humanities can benefit from AI-driven tools that improve research methods, they also encounter ethical and existential questions that must be addressed.

Additionally, AI's ability to mimic human cognitive processes raises important questions about the essence of consciousness and the distinctiveness of human intelligence. This philosophical issue encourages deeper investigation into the ethical limits of AI, especially regarding autonomy and accountability.

The study shows that AI influences epistemology by changing how knowledge is created and shared. AI algorithms determine what information is available, thereby shaping cultural narratives and intellectual discussions. This situation raises concerns about bias and manipulation within knowledge systems. AI's role in creative fields challenges our understanding of authorship and originality, leading to a reassessment of aesthetic values in the humanities. The rise of AI-generated art and literature calls for philosophical discussions about creativity and collaboration between humans and machines.

Ethical considerations, including privacy, surveillance, and decision-making autonomy, are crucial to the conversation about AI's effects on the humanities. The study underscores the necessity for ethical frameworks to steer the development and use of AI technologies. The findings point to an increasing interdependence between AI and humanistic disciplines, highlighting the need for cross-disciplinary collaboration to tackle the complex philosophical challenges that AI presents.

Conclusions

The philosophy of artificial intelligence presents both opportunities and challenges for the humanities. While AI offers innovative tools and methodologies, it also necessitates a reevaluation of core humanistic values and concepts. Future research should focus on developing ethical frameworks and exploring the long-term cultural implications of AI integration.

The study concludes that AI's influence on the humanities extends beyond technological enhancement, fundamentally challenging philosophical notions of human identity, creativity, and knowledge. This necessitates a deeper engagement with AI ethics to address existential

questions about human-AI coexistence. The growing presence of AI in cultural and intellectual spheres demands a continuous dialogue between philosophers, AI developers, and humanities scholars. This collaboration is crucial for navigating the ethical and existential implications of AI and ensuring that technological advancements align with humanistic values.

By integrating philosophical analysis with empirical insights, the research provides a comprehensive understanding of AI's essence and impact on the humanities. It emphasizes the need for adaptive philosophical frameworks to keep pace with rapid technological change.

The study recommends fostering interdisciplinary research and education to prepare future generations for the ethical, cultural, and epistemological challenges posed by AI. It calls for the humanities to play an active role in shaping AI's development, ensuring that human dignity and agency remain central in the age of intelligent machines.

References

Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., ... & Amodei, D. (2020). *Language models are few-shot learners*. In *Advances in Neural Information Processing Systems*. Vol. 33, pp. 1877-1901.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), pp. 417-424.

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), pp. 433-460.

Walsham, G. (1995). Interpretive case studies in IS research: nature and method. *European Journal of Information Systems*, 4(2), pp 74-81.

PHILOSOPHICAL EXPLICATION OF MEMORY IN ARISTOTLE: THE RELEVANCE OF THE ANALYSIS FOR THE HUMANITIES

Vitaliy Turenko, Doctor of Science (Philosophy), Senior Researcher, Associate Professor of the Department of Philosophy of the Humanities, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-0572-9119> , vitali_turenko@knu.ua

Abstract

This study explores Aristotle's concept of memory, analyzing its cognitive and philosophical dimensions. By examining On Memory and Recollection and related works, the research highlights Aristotle's distinction between memory and perception, the role of imagination (phantasia), and the principles of association. The study also contextualizes Aristotle's ideas within ancient philosophical traditions and contemporary cognitive science. Special attention is given to the temporal nature of memory and its role in shaping personal identity. The findings demonstrate the relevance of Aristotle's insights for modern discussions on cognition, phenomenology, and the philosophy of mind.

Keywords: Aristotle, memory, phantasia, cognition, association, time, identity

Introduction.

The problem of memory remains one of the most fundamental in philosophy, cognitive sciences and psychology. In the history of philosophical thought, Aristotle's concept of memory, as outlined in his treatise On Memory and Recall (Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως), as well as in his other works, such as On the Soul and Metaphysics, occupies a special place. Aristotle's research in this area not only laid the foundations for further theoretical research in the field of cognition, but also contains ideas that are relevant in the modern humanities, including cognitive linguistics, neuroscience, anthropology, and philosophy of consciousness.

Methodology

This study employs a multidisciplinary methodology integrating philosophical analysis, cognitive linguistics, and conceptual reconstruction to examine Aristotle's theory of memory. The research follows a historical-philosophical approach, contextualizing Aristotle's arguments within the broader framework of ancient Greek thought, while also applying contemporary cognitive science theories to reassess his insights. Key methodological tools include philological analysis of Aristotle's original Greek texts, comparative analysis with Plato's and later philosophical interpretations, and the application of cognitive models such as distributed

cognition and associative recall. This approach allows for a deeper understanding of the epistemological and ontological foundations of memory in Aristotle's philosophy, highlighting its relevance for modern discussions in cognitive science and the humanities.

Results

«Plato's and Aristotle's achievements were possible only thanks to a traditional reflection on memory as cultural preservation and transmission, which provided them with some important instruments to describe memory as a personal faculty. On the one hand, the traditional methods of cultural transmission included some implicit conceptions that played a role for the philosophers, like the idea of inscription of a mnemonic token within somebody, the primacy of sight as the best vehicle for preserving a lasting and vivid impression and many others. On the other hand, Orphism and Pythagoreanism, which had a strong influence on Plato's thought, had the role of focalizing memory on personal experiences and privileged an ascetic approach to restoring memories from former lives. In this sense, Aristotle's place in an overall development of the conception of memory in ancient Greece is the forefront of the secularization of centuries-old practices which marked memory as possession of social power» [Medda, 2009, pp.109-110].

First of all, it should be noted that Aristotle's memory appears as a cognitive function. The thinker defines memory as the ability to retain sensory impressions (φαντασία) after direct contact with objects has ceased [Mem.450a29-30]. In his research, he separates memory from perception, emphasising that the latter is an instantaneous process, while memory involves the preservation of traces of past experience.

Stagirite connects memory with the ability of imagination (φαντασία), which plays a key role in cognitive processes. He sees it as the basis for the formation of images (εἰκόνες) that remain in the soul in the form of imprints (τύπτοι). These images are the basis for recall and thinking. In this context, memory is not only connected with sensory experience, but also serves as a prerequisite for rational cognition.

It should be noted that, unlike passive memory, which involves the preservation of images, the process of recall (ἀνάμνησις) for the ancient Greek philosopher is active. He compares it to the process of searching, which is carried out in accordance with certain rules. In this context, the ancient thinker formulates the principles of association, which determine how one idea can cause another. These principles include:

- the principle of contiguity (κατὰ τὸ συνάφειαν) - memories are evoked by a connection in time or space;
- the principle of similarity (κατὰ τὸ ὅμοιον) - images that are similar in characteristics are associated with each other;
- the principle of contrast (κατὰ τὸ ἐναντίον) - opposite concepts facilitate recall [Aristotle:].

These concepts are important not only for ancient philosophy but also for modern cognitive science, which studies the mechanisms of information storage and reproduction.

To have multiple memories of the same *pragma* means to recall particular instances of a recurring type of *pragma*. Following Aristotle's example from the *Metaphysics* (A.1.980b28–981a1), a person may have seen and later remembered that a specific treatment helped Coriscus when he was burning with fever; likewise, they saw and remembered that the same treatment benefited Callias in a similar condition; and the same applies to Socrates and other individuals. These accumulated memories allow the person to infer that this treatment is effective for all people suffering from fever—an inference that belongs to the realm of experience. Thus, memory serves as a crucial step in grasping the universal concept of all people burning with fever, which enables an experienced doctor to apply the treatment to other cases.

At a higher level of cognitive hierarchy, a doctor possessing skill (*technē*) can comprehend a genuinely explanatory universal—namely, that all people in a given physical state while experiencing fever require this treatment—and understand why it is beneficial. Therefore, memory provides essential material for recognizing universals, reinforcing the idea that its objects are things and events rather than mere past acts of awareness. After all, it is our subsequent realization that instances of the same type of *pragma* can be grouped together that facilitates the transition from memory to experience [Grgić & Grgić, 2022, p.43].

Another important aspect of Aristotle's concept of memory, in our opinion, is its connection with time. Plato's disciple notes that memory always refers to the past, while representations can refer to both the present and the future. Accordingly, memory becomes the basis for our awareness of time. This position converges with contemporary research in phenomenology, where memory is seen as a mechanism for constituting the subjective perception of time.

In addition, Stagirith points to the role of memory in the formation of personal identity. He notes that it is through the preservation of past events that a person can become aware of his or her own integrity. This position became the basis for further philosophical research on the nature of personality and self-consciousness, in particular in the works of Augustine, Locke, Husserl, and Bergson.

Conclusions

Aristotle's philosophical study of memory is fundamental to understanding cognitive processes and remains extremely relevant in the context of the modern humanities. His approach to memory as a mechanism for preserving experience, which determines our perception of time and shapes personal identity, opens up wide opportunities for interdisciplinary research. Contemporary cognitive sciences, psychology, phenomenology

and social anthropology can use his ideas as a basis for further study of the nature of memory and its role in human cognition.

References

Aristotle. (1957). *On memory and recollection*. In W. S. Hett (Trans.), *On the soul. Parva Naturalia. On breath* (pp. 287–316). Harvard University Press. (Loeb Classical Library 288)

Grgić, F., & Grgić, A. (2022). "To see and hear that which is not present": Aristotle on the objects of memory. *Philosophisches Jahrbuch*, 129(2), 215–231.

Medda, R. (2009). *Aristotle's On Memory and Recollection: Concepts, sources, and innovations of Aristotle's account of mnemonic capacities and activities* (Doctoral dissertation, Durham University). Durham E-Theses Online. <http://etheses.dur.ac.uk/43/>

THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES

Danylo Uhrinovych, *Student of Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). email: ugrinovicdanilo@gmail.com*

Keywords: *humanities, ideology, scientific knowledge, historical revisionism, education, propaganda, academic freedom.*

Introduction

Education has long been a fundamental instrument for shaping societies, influencing values, and constructing national and cultural identities. While natural and technical sciences primarily rely on empirical methodologies and objective validation, the humanities encompassing history, philosophy, literature, and sociology are more susceptible to ideological influences. The subjective nature of humanities disciplines allows for diverse interpretations, which can be beneficial for intellectual discourse but also presents the risk of distortion when used for political or ideological gain. The purpose of this study is to explore in which ways the humanities can be manipulated to serve ideological purposes, assess their potential danger to scientific knowledge, and determine whether this influence hinders or advances societal development. The objectives of this research include analyzing historical and contemporary cases where humanities disciplines have been weaponized for ideological control, evaluating the implications for scientific knowledge, and identifying strategies to ensure intellectual integrity within the humanities.

Methodology

A qualitative research approach was employed, incorporating historical analysis, case studies, and a literature review of existing scholarship. The historical analysis examines past examples where humanities disciplines were manipulated by ideological forces, particularly within authoritarian regimes. Case studies include examples of historical revisionism, political control over academic institutions, and ideological suppression of intellectual freedom. In addition, a literature review was conducted to synthesize findings from scholars who have studied the relationship between ideology and education, with an emphasis on different cultural and political contexts. A comparative approach was used to highlight both the dangers and the protective potential of humanities disciplines in shaping a society's relationship with scientific knowledge.

Results

Throughout history, various regimes have utilized humanities education as a tool for ideological propagation. In the Soviet Union, for instance, both scientific research and humanities were subjected to strict ideological oversight, leading to the persecution of scholars engaged in studies deemed "bourgeois" or "idealistic." This resulted in a distorted portrayal of history and culture, aligning academic content with state-sanctioned narratives.

In modern world, ideological influences continue to permeate humanities education. As an example, recent policy shifts have seen the dismantling of diversity, equity, and inclusion (DEI) initiatives, with significant implications for educational content and institutional practices. Such actions highlighting the potential for ideological agendas to reshape academic environments and influence public perception.

The content of humanities education varies significantly across different cultural and ideological contexts. In certain regions, educational programs have been rewritten to reflect specific ideological views, sometimes leading to the exclusion or alteration of historical events. This practice, known as historical revisionism, can profoundly impact students understanding of their nation's past and cultural identity. For instance, revisions in history textbooks have, at times, minimized or overlooked oppression of minority groups, influencing societal attitudes and keeping biased narratives.

Moreover, the inclusion or exclusion of specific historical narratives can serve as a tool for ideological influence. The debate over incorporating comprehensive histories of communities into school programs demonstrates how educational content can be shaped by dominating political ideologies, affecting both representation and societal unity.

The manifestation of ideological bias within scientific publications can be a considerable threat to the objectivity of academic researches. When scientific journals prioritize content filled with political implications over empirical evidence, it can damage public confidence in scientific literature and shift the boundary between genuine research and propaganda efforts. This transformation not only impacts the credibility of individual publications but also carries broader consequences for the scientific community and the formulation of public policy.

Moreover, the spread of flawed or biased research can serve to forming of damaging stereotypes and shape public perception. For instance, studies that have faced criticism for methodological flaws yet continue to be referenced can reinforce discriminatory perspectives and inform policy decisions based on incomplete or distorted data. This underscores the importance for strict examination and adherence to standards in scientific publishing to prevent the outspread of ideologically motivated misinformation.

Conclusions

Historical revisionism, suppression of intellectual freedom, and ideological control over academic discourse demonstrate how humanities disciplines can be weaponized for political purposes. However, the humanities also hold the potential to combat misinformation, promote critical thinking, and provide ethical frameworks for understanding scientific advancements. Addressing the risks associated with ideological influence requires educational systems to emphasize academic integrity, encourage diverse perspectives, and cultivate intellectual resilience. By fostering an open and critical engagement with historical and philosophical debates, the humanities can serve as a powerful tool for advancing knowledge rather than as a means of ideological control.

PSYCHOANALYSIS AND NEO-FREUDIANISM: THE PHILOSOPHICAL CONTENT OF THE CONCEPT OF THE UNCONSCIOUS

Maria Vasylenko, student of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), e-mail: merry11032006@gmail.com

Keywords: psychoanalysis, unconscious, Freudianism, neo-Freudianism, mental structure.

Introduction

Psychoanalysis is one of the most influential theories in philosophy and psychology, founded by Sigmund Freud. At the centre of this concept is the idea of the existence of the unconscious, which has a significant impact on human behaviour. Freud believed that the unconscious consists of repressed desires, fears and memories that shape a person's conscious actions and decisions. Psychoanalysis also considers the development of the individual through the stages of childhood, where the basic elements of the psyche are laid. Over time, classical psychoanalysis has undergone significant transformations, which has led to the emergence of new trends, including neo-Freudianism, which takes into account the social and cultural aspects of personality formation.

The purpose of this study is to analyse the evolution of psychoanalytic theory, its modern adaptations and influence on psychological science. The main tasks are to study the main concepts of classical psychoanalysis and their significance for psychology, to analyse the transformations of psychoanalytic theory under the influence of social and cultural factors, to determine the role of Neo-Freudianism in expanding the concepts of the unconscious and personality formation, and to assess the contemporary significance of psychoanalysis in psychological practice and psychotherapy.

Methodology

A comprehensive approach combining theoretical and empirical methods of analysis was used in the study:

Analysis of scientific literature - to consider the basic concepts of psychoanalysis and neo-Freudianism.

Comparative method - a comparison of classical psychoanalysis and Neo-Freudianism, with special attention paid to the shift in emphasis from biological instincts to social and cultural factors in personality formation.

The systemic approach is used to consider psychoanalysis as a comprehensive theory that includes different levels of influence - from unconscious impulses to social interactions.

Historical method - used to study the development of psychoanalysis from its foundation to modern adaptations in psychotherapeutic practice.

Results

According to the concepts of psychoanalysis, the key factors that shape a person's mental state are often hidden from their conscious perception.[Kokhanova, 2016] This view allows for a deeper exploration of internal conflicts that can determine behavioural responses. Over time, psychoanalytic theory has undergone a significant evolution. On its basis, new directions emerged that expanded or even radically changed some of the ideas of classical psychoanalysis.

Particular emphasis was placed on taking into account social, cultural and interpersonal factors that influence personality development. This made it possible to reduce the dependence on concepts based solely on biological instincts and to pay more attention to the interaction of a person with the environment. Such changes were not accidental: they were a response to the need to adapt to modern social realities and the latest scientific achievements. As a result, more complex models of personality have emerged that take into account both internal mental mechanisms and the influence of the environment. This expanded approach significantly weakened the limitations of the traditional perception of psychoanalysis.

The modern approach to psychology is based not only on the deep internal processes of an individual, but also on his or her interaction with the social environment. This approach opens up wider opportunities for understanding the development of the individual and his or her behaviour in the context of complex socio-cultural changes and mutual influences.

Modern research in psychoanalysis shows that the concept of the unconscious remains a key factor in understanding human motivation. At the same time, it has been transformed by the latest scientific discoveries. Today, psychotherapeutic methods based on the principles of psychoanalysis are actively adapting to the needs of modern society, taking into account a wide range of mental disorders that arise in response to social and technological challenges. Innovative approaches not only help to better understand the mechanisms of human adaptation to the changing realities of the world, but also open up new facets of interaction between the individual and his or her environment.

Neo-Freudianism emerged as an alternative to classical psychoanalysis, rethinking its emphasis on biological instincts and sexuality. [Pryshchak & Macko, 2013] Representatives of this movement, such as Carl Jung, Alfred Adler and Erich Fromm, enriched Freud's ideas by adding the importance of social and cultural factors in personality formation. They emphasised that the environment, interpersonal relationships and social processes are at least as important as biological instincts.

Carl Jung, one of the leading representatives of Neo-Freudianism, developed the concept of the collective unconscious, which is common to all humanity, as opposed to the personal unconscious. He believed that the collective unconscious is filled with archetypes - universal images and

symbols that influence thinking and behaviour. According to Jung, these archetypes are passed down from generation to generation and form cultural and spiritual traditions.[Medvid, 2021]

Alfred Adler focused on the role of social factors and the human desire for power and self-affirmation. His theory of individual psychology emphasises that personality development is the result of the struggle for recognition and social status, and not just the influence of repressed instincts, as Freud had predicted.

Erich Fromm combined psychoanalysis with social philosophy, considering freedom and responsibility as the main factors of personality development. [Kozlova, 2021] He believed that social conditions can distort these processes, affecting human nature. In his opinion, modern society creates a state of alienation and isolation, which in turn contributes to the emergence of mental disorders. Fromm emphasised that the social environment is the key factor that affects a person's mental health.

Conclusions

The development of psychoanalysis and neo-Freudianism has greatly expanded our understanding of mental processes and human behaviour. Attention to social, cultural and interpersonal aspects has added new depth to the study of personality. These theoretical transformations have laid the foundation for the emergence of new areas of psychology that allow us to comprehensively assess the impact of both internal and external factors on human development. As a result, psychoanalytic theories have become an important tool for understanding the complexity and versatility of the human psyche, contributing to the emergence of innovative approaches in psychotherapy and psychological science in general.

Thus, the philosophical significance of the concept of the unconscious in psychoanalysis and neo-Freudianism is that both personal mental life and the collective unconscious have a significant impact on the formation of human behaviour. Psychoanalytic theory has gone through an evolutionary path from Freud's biological approach to the socio-cultural aspects developed by his followers. This development opens up opportunities for a deeper and more multifaceted understanding of the individual and his or her motivations.

References

Kokhanova O. (2016) History of psychology: from antiquity to the beginning of the XX century. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf (accessed 26.02.2025).

Pryshchak M., Macko L. (2013) Psychoanalysis (Freudian, Neo-Freudian) Freudianism. Vinnytsia National Technical University.

Medvid E. (2021) Fundamentals of depth psychology. Nizhyn Gogol State University.

Kozlova O. (2021) Social psychology of personality and communication. National Technical University 'Kharkiv Polytechnic Institute'.

“BRAIN DRAIN” AS A CHALLENGE TO UKRAINE’S HUMANITARIAN SECURITY: SOME SOLUTION MECHANISMS

Fedir Vlasenko, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Philosophy of Humanities of Taras Shevchenko National University of Kyiv, orcid.org/0000-0002-5272-9018, e-mail: vlasenkof@knu.ua

Abstract

The theses analyze the problem of loss of human capital as a result of mass migration of Ukrainians during the war and in the post-war period, which has significant demographic and economic consequences. The causes of migration are investigated, in particular, the military threat, socio-economic difficulties and limited opportunities for professional development. Special attention is paid to the outflow of scientists and educators, which endangers the intellectual potential of the state. Possible mechanisms of re-emigration are substantiated, such as the development of social partnership, corporate culture of tolerance, the creation of support centers and educational programs. The need to develop and implement a comprehensive state policy aimed at the return of citizens, their adaptation and integration into society is stated.

Keywords: “brain drain”, intellectual potential, humanitarian security, re-emigration, integration, society.

Introduction

A threatening security challenge for Ukraine in the conditions of modern war and in the period of post-war recovery is the loss of human capital due to immigration. Russia’s armed aggression, a real threat to the life and health of citizens, the occupation of settlements and the destruction of infrastructure have caused mass migration of Ukrainians, which has had a negative impact on the country’s socio-economic development and led to regressive processes. Thus, according to forecasts by the Council of the EU, as a result of migration, the population of Ukraine may decrease by 24–33%, which depends on the duration of hostilities and the unstable operation of the infrastructure. The non-return of migrants may have a major impact on the demographic situation of Ukraine for many years, even after the end of the war. According to preliminary estimates by economists, the labor shortage in Ukraine may amount to 3.1–4.5 million people by 2032. Cumulative economic losses over the next ten years, according to these calculations, may amount to up to \$113 billion. Due to the low birth rate, these losses will not be compensated for through natural population growth. It should be noted that the increase in Ukrainian refugees to Europe due to the continuation of the war will also be accompanied by significant financial costs.

Therefore, a well-thought-out policy on the return of migrants and the development of specific mechanisms for re-emigration are extremely important for minimizing such losses. There is a need to implement a systemic approach to the policy of re-emigration and reintegration, and the establishment of effective mechanisms for the return of citizens should become a state priority.

The goal is to analyze the main tasks and mechanisms of a systematic program for the re-emigration and re-integration of Ukrainians, which will take into account the specifics of the conditions of the war and the post-war period.

Methodology

When writing the proposed theses, philosophical, general scientific and special scientific methods were used, in particular, dialectical, comparative and systemic analysis, which made it possible to identify the factors, features, potential and real threats of intellectual migration from Ukraine, as well as the role of social partnership in the preservation and development of the intellectual potential of the state.

Results

In modern Ukraine, the scale of the processes of "brain drain" is becoming threatening. The unfavorable socio-economic situation, the inability to fully realize oneself, the lack of an adequate level of social partnership in key areas of social life, and the war have led to the fact that a significant part of Ukrainian highly qualified personnel and scientists are forced to seek a better fate abroad. Understanding the scale of the threat requires a consistent study of the components of the problem, namely, the reasons for participation in migration processes of certain categories of citizens, who together form the intellectual potential of the state. In this context, it should be noted that the above phenomenon is not new for our country. Thus, according to a survey conducted in 2018 by the Kyiv International Institute of Sociology [Migration attitudes of the population of Ukraine], only 57% of respondents answered affirmatively that they were not ready to leave Ukraine. According to various estimates, from 1996 to 2014, 1,781 scientists left Ukraine for permanent residence abroad, including 1,436 candidates of sciences and 345 doctors of sciences. Since 2015, there have been no clear statistical data on the number of scientists-emigrants from Ukraine.

As domestic researchers (Bestuzheva Svitlana, Kozub Viktoria, Gorobynskaya Marianna) note, in 2022, after the full-scale Russian invasion of Ukraine, the second largest wave of forced migration from Ukraine was observed, which caused significant changes in both the volume and structure of migration and the availability of qualified personnel for representatives of domestic business. Thus, according to UN data, the

volume of international migration from Ukraine during the years of independence was at the level of 5.5–5.9 million people, and in 2022 alone, the number of migrants from the country reached 9.5 million people [Bestuzheva et al, 2023].

Another example of disappointing statistics is the data of a survey conducted in 2022 by the Kyiv International Institute of Sociology, according to the results of which only 42.9% of Ukrainian residents, in the event of a continuation of the war, plan the future of their children and grandchildren in Ukraine [Only half of Ukrainians plan the future].

According to a survey by the Office of the UN High Commissioner for Refugees, 65% of Ukrainians who left for the EU do not intend to return to Ukraine. There are no statistics on scientists and educators yet, but it is already clear that this is a great loss of intellectual capital for our country.

The factors of the Ukrainian "brain drain" can be considered: the desire and opportunity to improve one's economic situation by increasing wages and other income; the search for better working and living conditions abroad; the fear of being left without a job in one's homeland; the lack of prospects for professional development; the lack of the opportunity to conduct serious scientific research due to the lack of funds and necessary equipment; insufficient scientific and information support for the activities of scientists; low demand in Ukraine for science-intensive and high-tech domestic products; the uselessness of scientific research results; the decline in the prestige of science in general in the country and, of course, the war as the most powerful challenge for the Ukrainian people in general.

Therefore, we see the analysis of the consequences of academic migration for Ukraine and the study and development of mechanisms for improving the practices of tolerance and social partnership as important tools for counteracting the negative consequences of the "brain drain" from Ukraine.

Thus, the development of a corporate culture of tolerance in the educational environment will contribute to the creation of non-discriminatory communications and a comfortable atmosphere for the formation of motivations among students to study in Ukrainian higher education institutions and the return of students who have gone abroad. Therefore, appropriate methods for the development of a corporate culture of tolerance can be considered an effective tool for increasing the level of psychological safety and comfort in educational teams and communities, which restores the trust of citizens and refugees in Ukrainian institutions.

Conclusions

Thus, we can state that Ukraine's policy in the field of preserving intellectual capital is a set of individual measures, practically not united by a single strategy, goal and objectives. The issue of preserving and developing Ukraine's intellectual potential today is becoming a challenge for the security of the state, and therefore it is urgent to create a comprehensive state

program of re-emigration and reintegration, which includes all key stages, from prevention, return to adaptation. The main tasks of such a program can be identified as the following:

- Implementation of mechanisms that will ensure access of Ukrainians to social, medical and educational services during the reintegration period.
- Development of psychological support programs for returnees, taking into account their needs and injuries.
- Identification of ways to create new jobs and support entrepreneurship among re-emigrants.
- Recommendations for improving legislation regulating re-emigration, ensuring the rights and safety of re-emigrants.
- Implementation of cultural and social integration programs that will contribute to the formation of a positive image of returnees in local communities.
- Development of a monitoring system that will allow evaluating the results of the program and making adjustments based on the data received.
- Information campaigns that will inform Ukrainians about the available resources and support offered within the program.

These measures will contribute to the creation of a favorable environment for the return of Ukrainians and their successful reintegration into society after the war.

References

Migration attitudes of the population of Ukraine. Website of the Kyiv International Institute of Sociology. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=765&page=54>

Bestuzheva S.V., Kozub V.O., Horobinska M.V. Ukraine in the processes of international labor migration: analytical study. Economy and Society. 2023. Issue 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2270/2193>

Only half of Ukrainians plan the future of their children and grandchildren in Ukraine in case of the military threat. Website of the Kyiv International Institute of Sociology. URL: <https://www.kiis.com.ua/index.php?lang=ukr&cat=reports&id=1118&page=11&t=13>

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Kateryna Voloshyna, *Student of the Faculty of Economics. Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: success.kateryna@gmail.com*

Keywords: *Entrepreneurship, ethics, creativity, social responsibility, self-realization, innovation, sustainability.*

Introduction

Entrepreneurship plays a fundamental role in economic development, yet it extends beyond mere financial transactions and profit generation. It is a complex phenomenon deeply intertwined with ethical, social, and philosophical dimensions. The philosophical foundations of entrepreneurship encompass ethics, creativity, responsibility, self-realization, and social impact, shaping the way businesses operate and influence society. Throughout history, philosophers have explored the principles that underpin human behavior, including those relevant to entrepreneurial activity. Ethical frameworks, such as Immanuel Kant's categorical imperative and Aristotle's concept of eudaimonia, provide guidance on moral responsibility and personal fulfillment in business. Additionally, modern entrepreneurial theories emphasize the importance of purpose-driven enterprises that go beyond profit-making to contribute positively to society. Businesses like Tesla, TOMS, and Patagonia exemplify this approach, integrating sustainability, social responsibility, and innovation into their core missions. In light of these considerations, this paper aims to explore the philosophical underpinnings of entrepreneurship, analyzing how ethical principles, creativity, and self-development contribute to sustainable and socially responsible business practices. By examining classical and contemporary philosophical perspectives, the study seeks to highlight the broader implications of entrepreneurship as a means of not only economic growth but also societal transformation.

Methodology

The research is based on a literature review of philosophical theories, ethical principles, and real-world business practices. The key sources include classical philosophical texts, contemporary business ethics literature, and case studies of successful companies that integrate ethical and creative approaches into their operations.

The methodology consists of the following steps:

- 1) Philosophical analysis (Examination of key philosophical theories related to ethics, self-realization, and social responsibility, with a focus on thinkers such as Immanuel Kant, Aristotle, John Stuart Mill, Friedrich Nietzsche, and Max Weber).

2) Case study approach (Analysis of real-world business examples, including Tesla, Patagonia, TOMS, Airbnb, and Apple, to illustrate how philosophical principles manifest in modern entrepreneurial practices).

3) Comparative analysis (Evaluation of the similarities and differences between traditional profit-driven business models and purpose-driven enterprises that prioritize ethical and social considerations).

4) Synthesis (Integration of philosophical perspectives with contemporary business ethics to provide a comprehensive understanding of how entrepreneurship can balance economic success with moral and societal obligations).

Results

Entrepreneurship is not only an economic process, but also a social and ethical phenomenon that plays an important role in shaping society. Its philosophical foundations are based on the intersection of ethics, creativity, responsibility, self-realisation and social impact. Entrepreneurship cannot be considered an isolated phenomenon, as it is linked to cultural, moral and ideological aspects of human existence. In this context, philosophical ideas related to justice, moral obligation, personal development and collective responsibility are of particular importance.

Entrepreneurship often begins with a big idea that defines the mission of the business. This may be, for example, a commitment to environmental sustainability, support for socially vulnerable groups, the creation of innovative technologies, or the promotion of cultural development. Such entrepreneurs are guided not only by the primary goal of an entrepreneur - profit - but also by the desire to change the world for the better. For example, Tesla has set itself the goal of not just selling cars, but also making electric transport massive and reducing carbon emissions. Similarly, the TOMS brand implements the concept of 'One Purchase, One Donation' by donating a pair of shoes to those in need. Immanuel Kant, when discussing morality, put forward the principle of the categorical imperative: 'Act in such a way that the maxim of your will may, through your will, become a universal law'. This means that entrepreneurial activity should be aimed not only at personal gain, but also at the benefit of society.

Ethics also plays a key role in doing business, as it affects the company's interaction with consumers, partners, employees and society. A company that is guided by ethical principles has a long-term perspective and builds trust among customers. In his concept of eudemonia (happiness as the highest goal), Aristotle noted that morality and honesty are the basis for human success. Accordingly, businesses that act honestly and responsibly contribute to the harmonious development of society. The main ethical principles of business are, firstly, fairness and honesty, i.e. open business, keeping promises, and fair competition. Secondly, social responsibility in the form of support for public initiatives, charity and minimising negative environmental impact. Thirdly, the main ethical principle is to respect human

rights to ensure equal opportunities for all employees and create comfortable and safe working conditions. An example of an ethical business is Patagonia, which invests part of its profits in the fight against climate change and maintains transparency in production. Ben & Jerry's also adheres to the principles of justice by implementing social initiatives on human rights and environmental protection.

Creativity is an integral factor in business success. New ideas, non-standard approaches and innovative technologies allow companies to remain competitive and adapt to changes. Friedrich Nietzsche wrote: 'e who has a why to live can bear almost any how.' This is relevant for entrepreneurs, as it is big ideas that drive them to find new solutions, overcome difficulties and change their approaches to doing business. Creative thinking is manifested in the development of unique products, as Apple has created a new standard in mobile technology. Creativity is also manifested in innovative marketing, as exemplified by Coca-Cola, which regularly comes up with non-standard advertising campaigns. An example of a successful innovative approach is Airbnb, which has changed the way the travel industry is perceived by enabling people to rent accommodation directly without intermediaries.

Since entrepreneurship is not only a means of earning money, it is also a way of self-realisation. It helps people develop important skills and build personal qualities. John Stuart Mill emphasised that individual freedom is realised through activities that benefit society. Entrepreneurship enables a person not only to provide for themselves financially, but also to develop their own potential. The main personal traits that entrepreneurship develops are responsibility, which helps in decision-making and risk-taking; leadership, as the ability to inspire a team and communicate effectively; flexibility and adaptability, which means the ability to respond to market changes; and self-learning skills for continuous improvement and development. This approach is exemplified by entrepreneurs Steve Jobs and Sarah Blakely, who not only created successful companies but also became symbols of personal development through entrepreneurship.

Conclusions

So the philosophy of entrepreneurship includes the idea of mission, ethics, creativity and self-realisation. A business built on these principles is not only profitable, but also contributes to social progress. As Max Weber noted, 'the true ethics of entrepreneurship is not the pursuit of quick enrichment, but the creation of value.' Entrepreneurship in the modern world is not just an economic activity, but a powerful tool for change that shapes the future of society. Therefore, every business should be aware of its responsibility to people, nature and future generations.

POLITICAL PHILOSOPHY AS A BASIS FOR THE FORMATION OF STATE POLICIES

Olha Vynnychuk, 2nd year student of the specialty "International Economics", Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: olhavynnych@gmail.com

Keywords: *political philosophy, ideology, state policy, democracy, authoritarianism, governance, power, political thought, populism.*

Introduction

Political philosophy has been the intellectual foundation of ideologies and state policies throughout history, shaping the principles that govern societies and define political action. The ideas of thinkers like Plato, Aristotle, John Locke, Karl Marx, and Michel Foucault have profoundly influenced political ideologies, which in turn dictate how states structure governance, distribute power, and implement policies. Without political philosophy, there would be no coherent ideological frameworks to guide nations, whether in democratic, authoritarian, or socialist systems. As Andrew Heywood observes, "Political ideologies structure political understanding, set goals, and inspire activism". Political thought does not remain confined to academia but actively translates into real-world policies that affect millions of lives. For example, liberal democratic principles derived from Locke and Rousseau form the basis of the American and European political systems, while socialist ideas rooted in Marxist thought have shaped policies in China, Cuba, and the former Soviet Union. In modern politics, environmentalism, globalization, and digital governance continue to be debated within the context of evolving philosophical perspectives. This essay examines how political philosophy influences ideologies and state policies, using historical and contemporary examples to illustrate its enduring relevance. It also explores the challenges that arise when translating abstract political theories into concrete governance structures, demonstrating the complex interplay between philosophy, ideology, and policymaking.

Methodology

The research employs a qualitative and analytical approach to examine the relationship between political philosophy, ideology, and state policy. It integrates historical analysis, comparative analysis, textual interpretation, and case studies. Historical analysis traces the evolution of political thought from ancient Greek philosophers to modern thinkers. This progression provides essential context for understanding how foundational ideas have shaped diverse political ideologies over time.

Comparative analysis evaluates and contrasts different ideologies—including liberalism, socialism, conservatism, and authoritarianism—across

various political systems, illuminating their distinct influences on governance and policy. Textual interpretation is central to this study, as it involves close readings of key political texts to extract core principles and theoretical insights. Complementing these methods, case studies offer empirical evidence by examining real-world examples such as the liberal democratic system in the United States, the welfare state model in Europe, and authoritarian regimes guided by alternative philosophical doctrines.

Together, these methodological strategies provide a comprehensive framework that blends theoretical analysis with practical observation, ensuring a balanced exploration of how political philosophy informs and shapes state policy in different contexts.

Results

Political ideologies – whether liberalism, conservatism, socialism, anarchism, or nationalism – do not emerge in a vacuum but are deeply rooted in philosophical traditions dating back to antiquity. These ideologies provide structured frameworks for interpreting political and social realities, offering justifications for particular forms of government, economic systems, and societal norms. The earliest political philosophers, such as Plato and Aristotle, laid the groundwork for later ideological movements by questioning the nature of justice, power, and governance. In *The Republic*, Plato envisioned an ideal society ruled by philosopher-kings, where justice was achieved through wisdom and reason rather than popular vote or hereditary rule. Aristotle, in contrast, argued in *Politics* that the best government balances monarchy, aristocracy, and democracy, advocating for a mixed system where power is distributed to prevent tyranny. These foundational ideas influenced later political thought, particularly regarding the role of elites and the organization of state power.

During the Enlightenment, political philosophy underwent a transformation, giving rise to ideologies that continue to shape modern governance. John Locke's *Two Treatises of Government* introduced the concept of natural rights – life, liberty, and property – which became the cornerstone of liberal democratic thought. His belief that government must derive its legitimacy from the consent of the governed inspired the American Revolution and later the French Revolution. Jean-Jacques Rousseau's *The Social Contract* (1762) further developed these ideas, arguing that legitimate government must represent the "general will" of the people rather than serve the interests of a ruling class. These theories not only fueled revolutionary movements but also laid the philosophical foundation for constitutional democracies and human rights legislation.

The rise of socialism and Marxism in the 19th century presented a radical challenge to liberal capitalist ideology. Karl Marx and Friedrich Engels, in *The Communist Manifesto* (1848), argued that history is driven by class struggle and that capitalism inherently exploits the working class. They proposed that a proletarian revolution would overthrow capitalist structures

and establish a classless society based on collective ownership of resources. This ideology later inspired socialist and communist movements worldwide, influencing the policies of nations like the Soviet Union, China, and Cuba. However, political philosophy does not remain static; it evolves in response to new social, economic, and technological realities. Contemporary theorists such as John Rawls, Michel Foucault, and Antonio Gramsci have further shaped political ideologies by introducing new perspectives on justice, power, and hegemony. Rawls' *A Theory of Justice* (1971) redefined liberalism by proposing the "veil of ignorance" as a method for ensuring fairness in social structures. Foucault's critiques of power and governance challenged traditional authority, arguing that power operates through discourse and institutions rather than solely through the state. These ongoing debates illustrate how political philosophy remains an essential force in shaping ideologies and influencing real-world policies.

Despite the influence of political philosophy on state policies, the process of translating ideology into governance is rarely straightforward. Ideological conflicts, economic constraints, and social dynamics often lead to contradictions between theory and practice. For example, while the United States champions democracy and human rights, it has faced criticism for policies that contradict these ideals, such as mass surveillance, military interventions, and support for authoritarian allies. Similarly, communist states that claim to uphold equality have often implemented oppressive measures that undermine individual freedoms.

One major challenge is the rise of populism, which frequently bypasses traditional ideological frameworks in favor of emotional appeals and nationalist rhetoric. Political scientist Cas Mudde defines populism as a "thin-centered ideology" that opposes "the corrupt elite" in favor of "the pure people". The success of populist leaders like Donald Trump, Jair Bolsonaro, and Viktor Orbán illustrates how political movements can gain momentum through media influence and popular dissatisfaction rather than coherent ideological foundations.

Conclusions

Results of the analysis demonstrate that political philosophy is not merely an abstract theoretical field but a dynamic and fundamental force that shapes ideologies and informs state policies across diverse historical and contemporary contexts. The examination of classical, Enlightenment, socialist, and modern philosophical traditions reveals that ideas articulated by Plato, Aristotle, Locke, Marx, Rawls, and Foucault have directly influenced the development of political ideologies, which in turn serve as blueprints for state governance. These ideologies have been instrumental in shaping policies ranging from liberal democracy and market economics to welfare states and authoritarian regimes. The translation of philosophical doctrines into policy is a complex process, often characterized by compromises and adaptations to address the challenges posed by socio-

economic dynamics, technological advancements, and shifting cultural values. Furthermore, the emergence of populism and environmentalism underscores the evolving nature of political thought in response to contemporary issues such as global inequality and climate change. Ultimately, the findings confirm that political philosophy remains a vital foundation for constructing and reforming state policies. Its enduring influence underscores the necessity for ongoing critical examination and adaptation of philosophical principles to ensure effective governance in an ever-changing global landscape. These insights compel a rethinking of our frameworks.

ФЕНОМЕН СИМУЛЯКРУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ПЛОЩИНІ

Сюзанна-Марія Яким'як, студентка 2 курсу бакалаврського ступеня, Економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна), e-mail: siuz.yakym23@gmail.com

THE PHENOMENON OF SIMULACRUS IN THE ECONOMIC AREA

Siuzanna-Mariia Yakymiak, student of the 2nd year of Bachelor's degree, Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, e-mail: siuz.yakym23@gmail.com

Abstract

This study explores the role of simulacrum in the economic domain through the lens of Jean Baudrillard's theoretical framework, particularly as outlined in «Simulacra and Simulation». It investigates how economic values and market behavior are increasingly shaped by representations that have lost direct connection to material reality. In contemporary consumer-driven economies, hyperreal simulations are reshaping traditional mechanisms of value creation. This phenomenon is especially relevant given the rapid expansion of digital financial systems, speculative assets, and consumer dynamics, all of which reinforce Baudrillard's insights as crucial for analyzing modern economic transformations.

Ключові слова: *симулякр, симуляція, суспільство споживання, гіперреальність, цифрові фінанси.*

Keywords: *simulacrum, simulation, consumer society, hyperreality, digital finance.*

Introduction

The advancement of digital technology and the rise of virtual economies have significantly altered the way economic activity is conceptualized. Conventional economic models, grounded in tangible production and verifiable transactions, now operate alongside systems where symbolic representations play a dominant role. The concept of simulacrum - defined as a representation that functions autonomously, disconnected from any original referent - provides a critical framework for analyzing these changes.

Baudrillard's work suggests that in modern consumer societies, economic interactions are increasingly mediated by signs and images rather than physical production. This theoretical perspective is particularly relevant in today's digital financial landscape, where instruments such as cryptocurrencies and algorithmic trading systems operate within a self-referential space of symbols. As markets shift toward a hyperreal condition

where value is largely determined by perception and signification rather than intrinsic factors, reassessing traditional economic theories becomes imperative. The growing influence of simulated realities on economic behavior underscores the necessity of this study.

Methodology

To reveal the essence of the phenomenon of simulacra in the economic plane in the socio-philosophical dimension, the author relies on general scientific methods of analysis and synthesis.

Results

This research builds upon Baudrillard's definition of the simulacrum - a representation that no longer corresponds to any original but instead exists as an autonomous system of signs. In economic contexts, this is evident in the emergence of speculative assets, digital financial products, and the disconnect between financial valuation and material production. Scientifically, the simulacrum is characterized by its self-referential structure, where meaning is derived from the internal logic of the system rather than external reality.

Key concepts relevant to this analysis include:

1. Simulacrum - a representation that has detached from an original reference and operates independently within a system of signs.
2. Economic domain - structured network of exchange, production, and valuation that increasingly incorporates virtual and symbolic elements.
3. Consumer society - socio-economic framework in which consumption is primarily mediated by representations and perceived symbolic value rather than intrinsic material worth.

Baudrillard's assertion that modern economies function within a hyperreal space of circulating signs rather than physical goods provides an essential lens for examining contemporary financial trends. The increasing prevalence of virtual assets and speculative financial mechanisms highlights the importance of understanding economic interactions through the paradigm of simulation.

Modern economic structures are increasingly characterized by processes that align with Baudrillard's notion of simulacra. Traditionally, economic value has been assessed through measurable parameters such as labor input, production costs, and market equilibrium. However, in the hyperreal economic landscape, these conventional factors are supplemented -or at times replaced - by mechanisms based on perception, media influence, and symbolic exchange.

For example, the valuation of digital financial assets, including cryptocurrencies and non-fungible tokens (NFTs), is largely dictated by collective sentiment, network effects, and speculative narratives rather than inherent material worth. Similarly, financial markets exhibit characteristics of

hyperreality, with algorithmic trading and speculative bubbles creating self-referential systems that function independently of traditional economic fundamentals.

Consumer behavior also demonstrates the pervasive influence of simulated realities. Advertising strategies leverage imagery and narrative construction to create aspirational lifestyles, effectively transforming consumption into an act of engaging with representations rather than fulfilling material needs. The rise of social media further amplifies this dynamic, as economic activity becomes increasingly entangled with the circulation of digital content and curated self-representations.

Through an application of Baudrillard's theoretical constructs, this study reveals that the phenomenon of simulacrum is not a mere abstraction but a concrete economic force. The shift towards hyperreality necessitates a reconsideration of economic models and raises fundamental questions about the future of value creation in an era of digitalized financial interactions.

Conclusions

Overall, this research has demonstrated that the economic domain is undergoing a transformation in which hyperreal simulations are redefining traditional notions of value. Baudrillard's theoretical insights provide a crucial foundation for understanding how markets are increasingly shaped by representations detached from material referents. As digital technologies continue to evolve, the study of simulacral processes becomes essential for both economic theory and practical market analysis. Further research is needed to explore the implications of these developments for regulatory frameworks, financial stability, and consumer behavior in an economy increasingly defined by simulation.

References

Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press. <https://archive.org/details/simulacra-and-simulation-1995-university-of-michigan-press>

Genosko, G. (1994). *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*. Routledge. Routledge New Fetter Lane, London. https://monoskop.org/images/5/5b/Genosko_Gary_Baudrillard_and_Signs_Signification_ablaze_1994.pdf

Fisher, M. (2009). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Zero Books. https://files.libcom.org/files/Capitalist%20Realism_%20Is%20There%20No%20Alternat%20-%20Mark%20Fisher.pdf

Section 5

« UKRAINIAN PHILOSOPHY »

ЛЕГІТИМАЦІЇ ЖОРСТОКОСТІ ТА НАСИЛЬСТВА В РАДЯНСЬКИЙ ФІЛОСОФІЇ: РОБОТА З КУЛЬТУРНОЮ ПАМ'ЯТЮ

Наталія Бородіна, кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, ORCID iD: 0000-0001-7502-518X, Email: borodina.nataliya.v@gmail.com

LEGITIMATIONS OF CRUELTY AND VIOLENCE IN SOVIET PHILOSOPHY: WORKING WITH CULTURAL MEMORY IN THE CONTEXT OF DE-SOVIETIZATION

Nataliia Borodina, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Ph.D., post doctoral researcher at the Department of Theory and History of culture (Kyiv, Ukraine), ORCID iD: 0000-0001-7502-518X, Email: borodina.nataliya.v@gmail.com

Abstract

The study examines the legitimization of violence during the Soviet era, highlighting two contrasting paradigms: Western historians condemn Soviet atrocities as human rights violations, while some pro-Soviet scholars view such critiques as Western propaganda. Using hermeneutic analysis, oral history, and memory studies, the research reveals that Soviet violence was perceived as an inherent state function, justified by Lenin's ideology. Post-Soviet nations vary in addressing Soviet crimes—Ukraine and the Baltic states legally condemned them, while Russia denies them, fostering historical amnesia. The study underscores the importance of decommunization, revealing past crimes to prevent the continued legitimization of state violence.

Ключові слова: легітимація жорстокості, насильство, радянська філософія, культурна пам'ять, декомунізація.

Keywords: legitimization of cruelty, violence, soviet philosophy, cultural memory, decommunization.

Вступ

Вивчення легітимації жорстокості та насильства в радянський період знаходиться у двох різних парадигмах: західні історики говорять про порушення прав людини, неприпустимість повторення (Holquist, Lauchlan, Fitzpatrick) у той час як деякі про-радянські історики вважають, що засудження жорстокості комунізму – це частина підступів ворожого

заходу, який хоче дискредитувати радянський союз – наприклад, цей погляд представлено в роботі «Криміналізація комунізму в політиці пам'яті європейського союзу» (Гетман, 2020)

Методологія: в дослідженні був використований герменевтичний метод в аналізі джерел, метод усної історії (збір та аналіз спогадів очевидців історичних подій), культурно-історичний метод та порівняльно-історичний метод, *memory studies*.

Результати: Проведений аналіз показав, що насильство у радянські часи сприймалося як сама природа державної влади, що було обґрунтовано тезою Леніна: «Держава є особлива організація сили, є організація насильства для придушення будь-якого класу». Це унеможливило чіткі межі застосування жорстокості та насильства, тому що в цій парадигмі використання жорстокості - це необхідна міра на етапі побудови комунізму. В подальшому радянські філософи намагались або обійти цю проблему як «незручну», або посилались на Леніна, який виправдовував насильство посиланнями на Маркса та Енгельса, та розмірковуваннями про те, що така є природа держави.

Легітимація жорстокості в радянську добу призвела до численних злочинів, які були визнані злочинами тільки в деяких пост-радянських країнах, першою стала Литва в 2008 році, потім Латвія (2013) і Грузія (2011), а згодом засудження злочинів комунізму було визнано законом України: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219). В Молдові була здійснена спроба на законодавчому рівні заборонити комуністичні символи та засудити злочини комунізму в 2012 році, але вже в 2013 її скасували. Решта пост-радянських країн не визнали злочини комунізму, хоча в Естонії був створений музей радянської окупації і на науково-дослідницькому рівні про легітимацію жорстокості говорять саме як про злочин, хоча це не було закріплено на законодавчому рівні.

Аналіз джерел свідчить, що пост-радянський простір знаходиться в конфлікті різних пам'ятей, де суперництво пам'яті про жорстокість/гуманність у радянському союзі зумовлене різночитанням пережитого досвіду. Значна кількість людей в радянському союзі зіткнулась з порушенням прав людини та жорстоким ставленням держави. Проте існує деяка кількість пост-радянських мешканців, які вважають, що «за радянських часів було краще», їх влаштовувала концепція «державна піклується про нас шляхом усунення ворогів», оскільки вони були впевнені у власній лояльності і в тому, що легітимація жорстокості була необхідна і відмова від концепцій Радянського Союзу сприймається болісно, як брак захищеності.

Відповідно, позиція влади формує дискурс, яка з цих «пам'ятей» буде обрана в якості домінуючої, і досвід України та Росії показує наслідки різного відношення до опрацювання культурної пам'яті і травми і контексті радянського союзу. Росія досі не визнає, що

радянська легітимація жорстокості є злочином. Навіть день пам'яті жертвам політичних репресій, які проводяться з ініціативи дисидентів з 1974 року, з 2021 року перестали проводитись. Для порівняння: в Україні радянський штучно створений Голодомор був визнаний Геноцидом ще у 2009 році.

Непроговореність на офіційному рівні відмови від радянської парадигми жорстокості призвело до того, що Росія повернулася до ситуації виправдання радянської ідеології – як зауважив французький історик Філіп де Лара «Європейська ідея обов'язку пам'яті базується на тому, що визнання злочинів минулого забезпечує, що вони не будуть повторені» (Де Лара, 2015). Він називає сучасну позицію Росії – «тотальною амнезією», в якій Росії доводиться повторно проходити досвід легітимації жорстокості через відсутність судового процесу над комунізмом.

Виправдання жорстокості та відмова засудити насильство ґрунтується на наступному:

1) Диктат світлого майбутнього (Зільберман, 1977) «у такому суспільстві майбутнє набуває онтологічного пріоритету над сьогоденням; влада ж - це сила, яка облаштовує світ для встановлення цього кращого (справжнішого і сьогодення), який призводить до переписування минулого. Жорстоко радянське минуле теж подається як світле, тому що це «свята боротьба за світле майбутнє»

2) Колоніальні традиції політики російської імперії (Тлостанова, 2024), в яких загарбані території подаються як виправдання для легітимації жорстокості, тому що інакше великі території не можливо контролювати.

3) Культ внутрішніх ворогів, боротьба з якими вимагає жорстокості. Ще Ханна Арендт помітила, що для тоталітарних імперій характерний пошук внутрішніх ворогів і сприйняття всесвіту як ворожого оточення, яке намагається зашкодити/знищити.

Типову лінію аргументації можна побачити на прикладі роботи Е. Деменчонок: «Ми підкреслюємо миролюбне значення етики ненасильства Льва Толстого, концепції всеєдності Володимира Соловйова та діалогічної філософії Михайла Бахтіна. Діалог розуміється не лише як спілкування, але й як метафізика особистості та значення та як діалогічні стосунки на міжсуб'єктивному, соціальному та міжкультурному рівнях. Політика заперечення готовності Росії до діалогу призвела до гібридної проксі-війни НАТО в Україні» (Demenchonok, 2024)

Офіційна лінія пост-радянська філософія в Росії стверджує, що не було ніякого насильства, не було ніякої жорстокості і злочинів комунізму, Росія завжди була мирною країною (в цій фейковій пам'яті згадуються тільки Толстой, Соловйов і Бахтін, які говорили про діалог), відповідно у всіх війнах, покликаних повернути Росію до кордонів Радянського Союзу, винне зле НАТО/Америка/Захід. - практично російська

Початковий базис виправдання насильства в ім'я поліпшення суспільства в країнах, які досі не визначили комунізм злочином, призводить до того, що жорстокість та права людини стають маргінальними категоріями, призводячи до парадоксальної ситуації – насильство виправдувалося та легітимізувалося, а використання жорстокості та порушення прав людини офіційно не визнавалося.

Робота з культурною пам'ятю в Україні свідчить, що стратегії декомунізації мають бути засновані на оприлюдненні документів щодо злочинів (наприклад наказ НКВД СРСР № 00447) та відновлення забутих імен знищених культурних діячів через створення музеїв та перейменування вулиць. Виправдання злочинів радянського режиму ґрунтується на тих самих засадах, які колись використовували Ленін та Сталін (оточення ворогами, необхідність захисту, ворожий Захід наступає), тому необхідно доносити до тих, хто намагається виправдати «інакше б НАТО напало», що та сама теза була використана Сталіним для винищення більш ніж мільйона людей.

Закон України: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219).

Demenchonok, Edward.2024. Russian Philosophy on the Problem of War and Peace and Intercultural. *Dialogue Revista Guillermo de Ockham*, vol. 22, no. 1, pp. 3-22,

Fitzpatrick, Sheila, 1999. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times, Soviet Russia in the 1930s* (Oxford:Oxford University Press.), 192-193.

Getman Margarita A., Criminalization of communism in european union's supranational remembrance policy. Tomsk State University, 2020

371

https://www.history.upenn.edu/sites/default/files/Holquist.2003.Violent_Russia.pdf

Lara De, Filip.2015. Росіяни дорого заплатять за відмову від суду над комунізмом <https://tyzhden.ua/frantsuzkyj-filosof-rosiiany-doroho-zaplatiat-za-vidmovu-vid-sudu-nad-komunizmom>

Lauchlan, Iain.2013. Guardians of the People's Total Happiness: The Origins and Impact of the Cult of the Cheka. *Politics Religion & Ideology* 14(4):522-540 DOI: 10.1080/21567689.2013.829048

Tlostanova, Madina The deadlocks of memory and the (no longer) post-soviet coloniality, or can memory be decolonized? 2024 (English)/In: *Baltic Worlds*, ISSN 2000-2955, E-ISSN 2001-7308, Vol. 17, no 4, p. 57-66

Zilberman, David.1977. The Post-Sociological Society. In: *Studies in the Soviet Thought*, vol. 18, 1977, pp. 261-328;

References

Lenin, Vladimir. (1917). *Gosudarstvo i revolyutsiya* <https://www.marxists.org/russkij/lenin/works/lenin007.htm>

Law of Ukraine: "On the condemnation of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols" (Vidomosti Verkhovnoi Rada (VVR), 2015, No. 26, p. 219).

Demenchonok, Edward. (2024). Russian Philosophy on the Problem of War and Peace and Intercultural. *Dialogue Revista Guillermo de Ockham*, vol. 22, no. 1, pp. 3-22,

Fitzpatrick Sheila, (1999). Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times, Soviet Russia in the 1930s (Oxford:Oxford University Press.), 192-193.

Getman Margarita A., Criminalization of communism in european union's supranational remembrance policy. Tomsk State University, 2020

Holquis, Peter. (2003). Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905–21. https://www.history.upenn.edu/sites/default/files/Holquist.2003.Violent_Russia.pdf

Lara De, Filip.2015. Росіяни дорого заплатять за відмову від суду над комунізмом <https://tyzhden.ua/frantsuzkyj-filosof-rosiiany-doroho-zaplatiat-za-vidmovu-vid-sudu-nad-komunizmom>

Lauchlan, Iain. (2013). Guardians of the People's Total Happiness: The Origins and Impact of the Cult of the Cheka. *Politics Religion & Ideology* 14(4):522-540 DOI: 10.1080/21567689.2013.829048

Tlostanova, Madina (2024) The deadlocks of memory and the (no longer) post-soviet coloniality, or can memory be decolonized? 2024 (English)/In: *Baltic Worlds*, ISSN 2000-2955, E-ISSN 2001-7308, Vol. 17, no 4, p. 57-66

Getman, Margarita. (2020). Kriminalizatsiya kommunizma v politike pamyati yevropeyskogo soyuza. *Vestnik TGU. №67.2020 Problemy*

vseobshchey istorii i mezhdunarodnykh otnosheniy. doi: 10.17223/19988613/67/11 <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalizatsiya-kommunizma-v-politike-pamyati-evropeyskogo-soyuza>

Zilberman, David. (1977). The Post-Sociological Society. In: *Studies in the Soviet Thought*, vol. 18, 1977, pp. 261-328;

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПАРФУМЕРІЇ (XX СТОЛІТТЯ): ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Ярослава Демиденко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії біоетики та історії медицини Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, <https://orcid.org/0000-0002-5683-136X>, email: demydenko@nmu.ua

Богдана Матвійчук, кандидат культурології, email: matviychukdana@ukr.net

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PERFUMERY (XX CENTURY): HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

Yaroslava Demydenko, phd in philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy of Bioethics and History of Medicine Bogomolets National Medical University, email: demydenko@nmu.ua

Bohdana Matviichuk, phd in cultural studies, email: matviychukdana@ukr.net

Abstract

Smells are an integral part of both human everyday life and an important aspect of the social and cultural process in general. They have the ability to evoke memories long lost over time.

Due to the history of fragrances, we can analyze the needs and preferences of society. The Ukrainian perfume industry reached its greatest development at the beginning of the 20th century. Factories in Lviv, Kharkiv, and Mykolaiv produced significant fragrances dedicated to different historical events and local architectural buildings. They describe the character of cities, traditions and tastes.

Through the expression of fragrance in a flacon, we can follow trends. It is the aesthetics of the past that is still relevant today.

Ключові слова: парфумерія, аромат, запах

Keywords: perfume, aroma, smell

Вступ

Етимологія слова «парфумерія» бере початок у часи, коли жреці курили богам фіміам – ароматичний дим пахучих гілок трав, олій. Так «через дим» з латини ввійшло у міжнародну лексику.

Парфумерія почала своє становлення ще з античності. Аромати сприймалися як щось сакральне. Завдяки запахам первісні люди відрізняли своїх від чужих, обирали собі партнера. Аромати були тісно пов'язані зі смаком, адже через них навіть визначали якість продукту. Також мали і лікувальні властивості.

Методологія

Соціологічні методи збору. Міждисциплінарні підходи: філософські, загальнонаукові, спеціальні соціологічні. Методи збору, обробки та аналіз інформації. Теоретичною основою є сучасні філософи: П. Бурде, М. де Серто, Дж. Батлер.

Результати

Новітні джерела визначають аромат як перетин між технологічним і творчим процесом – чуттєва індульгенція, міжнародний бізнес та священний ритуал [1, 86]. Ми не можемо не погодитися з такою багатогранністю поняття. Адже наявні навіть дослідження в галузі психології ароматів.

Сучасні роботи, які розглядають тему запахів, віднаходять теоретичну базу у таких філософів, як П. Бурде, М. де Серто, Дж. Батлер. Звертається увага на проблематику тілесності та побутову культуру.

Сьогодні аромат є невід'ємною частиною образу, створює соціальне позиціонування особистості. Створюються спеціальні парфумерні гіді (The A-Z Guide Л. Турин, Т. Санчес), градації – топ 10, 20 чи 100 кращих ароматів. Виникає питання парфумерної ідентичності.

Для українців було завжди притаманно використовувати аромати. Як релігійний аспект або утилітарно-побутовий. Приміром, прикрашання оселі під час зелених святків. Наші пращури досліджували цілющі властивості трав та квітів.

Київські князівні носили колти – скроневі прикраси біля головних уборів, в які додавали аромати. Вони вірили, що це допомагає від зурочення. Також на теренах Київської Русі серед скляного посуду, рідкісного на той час через конкуренцію з металом, деревом та виробами, все ж неодмінним були ампули для пахучих олій.

Часом зародження парфумерії як мистецтва вважається середина XIX століття. Відкриття в галузі хімії, технічний прогрес дали можливість вивільняти есенції з пахучих речовин та квітів, а також синтезувати штучні аромати.

Найбільшого розквіту українська парфумерія досягла в XX ст. В той час була представлена парфумерно-косметичною фабрикою «Львів». Пам'ятаємо такі парфуми, як «Карпати», «Щастя», «Радість». Композиції характеризувались насиченими, густими та стійкими ароматами. Випускалися подарункові набори, які підкреслювали красу та давню історію міста. Популярною була і фабрика «Червона Гвоздика», заснована також у Львові 1950 рр. Згадуються однойменні парфуми «Львів», пряні «Червона Гвоздика», квіткові «Білі троянди» - ретельно продумані композиції, вишукано оздоблені позолотою. Наприклад, флакон «Вечір у Львові» відображає форму місцевих споруд, транлює соціокультурне значення.

Миколаївський парфумерно-скляний комбінат «Червоні вітрила» до 1944 р. був фабрикою «Астра». Розквіт припадає на 60-ті та 70-ті, тоді були створені «Рідна Україна», «Димок», «Корабелі». Флакони «Корабелі» відображає романтизм міста (море, вітрила та надія).

Харківська парфумерно-косметична фабрика. Заснована у 1934 р. Найпопулярніший парфум «Чарівні», «Індійський сандал», «Україна», «Українські степи». Одні із найзатребуваніших подарунків для міжнародних послів та гостей міста. Транслявали силу духу місцевих жителів і їх наполегливість.

Коростенський порцеляновий завод був розташований в Житомирській області. Заснував в 1909 р. польський підприємець Т. Пржибильський. Варто зазначити особливість унікальної техніки виробництва флаконів. Майстри заводу приділяли увагу витонченим елегантним комплектам – парфумерним наборам рідкісного кобальтового, рожевого, білого та жовтогарячого кольорів. Виготовлені в різних інтерпретаціях. Дивують красою флакони від барокового до абстрактного стилю кінця 60-х рр.

Підсумовуючи варто зазначити, що запахи – це невід’ємна частина як щоденної рутини особистості, так і важливий аспект соціокультурного процесу загалом. Вони мають здатність викликати спогади давно втрачені з часом, так званий «Феномен Пруста».

Через вираження аромату у флаконі ми можемо прослідкувати тенденції. Це естетика минулого, яка актуальна і сьогодні.

Бібліографія

Jean-Claude Ellena. Atlas of Perfumed Botany. The MIT Cambridge 2022. – 165 p.

Robert Klaten, Carla Seipp. The Essence: Discovering the World of Scent, Perfume and Fragrance. Gestalten 2019, – 288 p.

Pierre Bourdieu. Return to Reflexivity. Polity 2024 – 128 p.

Любов Матвійчук, Богдана Матвійчук, Ярослава Демиденко. Любі парфуми - K:ArtHuss 2020. – 144 с.

УКРАЇНЬСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК УНІКАЛЬНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Сергій Дудніков, аспірант кафедри української філософії та культури, філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0009-1388-2093>, email: sdudnikov363@gmail.com

Ключові слова: етнічна ідентичність, громадянська ідентичність, українська ідентичність, колективна ідентичність.

UKRAINIAN IDENTITY AS A UNIQUE SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

Serhii Dudnikov, PhD student, Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0009-1388-2093>, email: sdudnikov363@gmail.com

Keywords: ethnic identity, civic identity, Ukrainian identity, collective identity.

Вступ

Цікавість до теми ідентичності почала стрімко зростати внаслідок змін, що чітко проявилися у другій половині ХХ ст. Саме в цей час у Європі виникають центри соціальної психології, діяльність яких була зорієнтована на осмислення причин Голокосту та кривавої війни заради вироблення механізмів та програм, які не тільки сприятимуть запобіганню аналогічним викликам у майбутньому, а й стримуватимуть зазіхання та наступ радянського режиму. Пошук відповідей на ключові для тогочасного європейського суспільства питання з необхідністю повертав у поле суспільної уваги проблему групових конфліктів, соціальної ворожнечі та соціальної категоризації, пробуджуючи цікавість наукової спільноти до феномену групової ідентичності.

Започатковані у повоєнні десятиліття дослідження ідентичності отримали новий вектор для свого розвитку з початком глобалізації. Вона стрімко розмивала підвалини національних держав, тим самим ставила на порядок денний проблему збереження національної ідентичності. Цікаво, що ця інтенція на інтеграцію відбувалася паралельно з «піднесенням і поширенням різного роду рухів і протестів на захист своєї ідентичності», в тому числі й етнічного націоналізму, що викликав низку кривавих антиколоніальних конфліктів у різних регіонах світу (Сміт, 2006, с. 17).

Третью, й в контексті нашого дослідження, головною причиною зростання цікавості наукової спільноти проблеми колективної ідентичності став розпад СРСР. Цей процес, відбувався у єдності з відновленням незалежності колишніх союзних республік, які у прагненні

культурного, політичного та геополітичного самовизначення зосередили увагу на пошуку власної ідентичності. Особливо гостро означені проблеми постали перед українським суспільством, яке внаслідок довготривалої колоніальної політики, економічних та політичних викликів перших десятиліть незалежності, не приділяло належної уваги проблемі національної ідентичності, ігноруючи водночас розкриття змісту «української» ідентичності, а відтак і проблему колективної саморепрезентації та сприйняття українства у сучасному світі. Звісно, з початком російського повномасштабного вторгнення в Україну, науковий інтерес до проблеми української ідентичності стрімко зріс, проте не супроводжується належною увагою до розробки її поняттєвого апарату. З огляду на це, широковживане сьогодні поняття «українська ідентичність» залишається змістовно дещо невизначеним, що істотно ускладнює формування згуртованого та стійкого до зовнішньої пропаганди суспільства.

Методологія

Ключову роль у процесі дослідження феномену української ідентичності відіграв метод поняттєвого аналізу. Також у процесі дослідження був використаний метод соціокультурного аналізу, який дозволив виявити вплив історичних та культурних процесів на зростання цікавості до проблеми колективної ідентичності

Результати

Попри те, що цікавість до проблеми української ідентичності вперше проглядається в інтелектуальній спадщині XIX ст., зокрема, творах М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, а згодом В. Антоновича та М. Грушевського, червоною ниткою пронизуючи праці української діаспори XX ст., до сьогодні не існує чіткої та однозначної дефініції цього поняття. На наш погляд, така ситуація викликана тим, що українська ідентичність – це специфічний різновид колективної ідентичності. Останню, як стверджує Ю. Габермас, сьогодні розглядають не як нерухоме та об'єктивне тло, з якого виростає індивідуальна ідентичність, а скоріше як процес добровільної згоди на невпинного творення спільної ідентичності, завдяки якій члени спільноти можуть впізнавати та взаємно визнавати себе та поважати один одного (Габермас, 2014, с. 93). Інакше кажучи, вчений вважає, що колективна ідентичність не передбачає чіткого та однозначного набору характеристик, які задають її існування, а проявляється у процесі процес перманентного конструювання образу власної спільноти.

Загалом погоджуючись з висновками авторитетного закордонного вченого, вважаємо за необхідне звернути увагу, що визначення української ідентичності певною мірою ускладнене не тільки відсутністю критеріїв, що засвідчують постання «української ідентичності», яка до

того ж може бути репрезентована як колективна ідентичність українського етносу, як колективна ідентичність української нації, або українська колективна ідентичність. Цікаво, що остання, як доводив свого часу, авторитетний український вчений М. Степико, «не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній – тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній – оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці – не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам. Українську ідентичність мають також представники численної діаспори – і західної, і східної. Крім того, Україна, як і всі країни, теж має свою неповторну природну та соціокультурну ідентичність, на підставі якої формується і внутрішній, і міжнародний імідж та бренд» (Степико, 2011, с. 171).

Заперечуючи доцільність зведення української ідентичності до етнічної та національної (або громадянської) ідентичності, М. Степико, як нам видається, намагається закласти підвалини для її розгляду як загальнонаціонального феномену, який витворюється у процесі ототожнення людини «з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами» (Степико, 2011, с. 171). Завдяки цьому, українську ідентичність можна репрезентувати як внутрішню, часто емоційно забарвленим чуття приналежності людини до самобутньої соціокультурної спільноти, яка з поміж інших виділяється унікальним поглядом на світ, що постав на основі спільної мови, історичної пам'яті, культури, символів, які допомагають консолідувати спільноту та визначаючи вектор її цивілізаційного розвитку.

Висновки

На основі сказаного, приходимо до висновку, що поширення у сучасному інтелектуальному дискурсі поняття «українська ідентичність» має високий пояснювальний потенціал. Сьогодні його доцільно використовуюється для позначення колективної ідентичності, що має наднаціональний характер, який проявляється у процесі перманентного конструювання образу спільноти, зміст та атрибути визначені культурними, історичним та політичними чинниками, а тому мають плинний та динамічний характер.

Бібліографія

Габермас Ю. (2014). До реконструкції історичного матеріалізму. Київ: Дух і Літера.

Kryvda, N., Storozhuk, S. (2020). Image of an "Enemy" as a Factor of Constructing the Ukrainian National Identity. *Ideas Philosophical Journal Special Scientific Issues*, (1 (15)–2 (16)): 57–66. [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2020-1\(15\)-2\(16\)-57-66](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2020-1(15)-2(16)-57-66).

Сміт Е. (2006). Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ: Ніка-Центр.

Степико М. Т. (2011). Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ: НІСД.

MAX WEBERS SPIRIT OF CAPITALISM AND UKRAINIAN NATIONAL ETHOS TRANSFORMATION DURING THE WAR

Viacheslav Gapon, PhD Student of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-4224-3696>, email: viacheslav.gapon@knu.ua,

Keywords: *ethos, nation, national identity, war, ethics, national idea*

Abstract

The work explores the peculiarities and causes of ethos transformations based on Max Weber work «The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism». The impact of ethical transformations on the social, cultural and personal spheres is studied in accordance with Max Weber perspective, which contributes to the understanding of the deep dynamics and challenges that arise in the process. It is proved that ethos is seen as an intrinsic quality of individual rather than externally conditioned state of society. The main source of the essence of national ethos considered to be the sporadic ethical development of individual, which propagates evenly through the whole society. All those traits are recognisable in both capitalistic transformation of The United States and national unity splash in Ukraine during the war with Russia.

Introduction

In circumstances that Ukraine faces today it is crucial to unite and solidify the society under one main idea and purpose. National interests seems to be insufficient to get an advantage and overcome the enemy. Something more fundamental and robust is required. To find such alternative it is sometimes beneficial to examine historical transformations of some particular nation or country during ethically crucial period of its existence. One of the prominent examples here can be drawn from US transformation into capitalistic society that led to tremendous jump forward in economic, political, social and military aspects of social organisation. This case was extensively analysed by Max Weber in his "The protestant ethic and the Spirit of Capitalism", where he first introduced the category of ethos in modern sense which he regarded as a type of ethical code condensation. This particular concept may be used as a viable beacon to unite the public around.

Ethical orientation of Ukraine has changed drastically in recent years. Crumbling of multiple illusions, that revealed themselves in the time of crisis, produced significant changes in people perception of themselves and their unity as a whole. That transformation has a number of traits similar to that described in Max Weber magnum opus. The aim of this research is to

explore similarities of both historical milestones and pulling insights for the future development of national ethos in Ukraine.

Methodology

In the process of research, historical and philosophical hermeneutics were used to analyse the text of "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism". Selected texts are subjected to qualitative textual analysis, employing techniques such as close reading and thematic coding. In addition, general logical and cognition methods such as analysis, synthesis and generalisation were employed.

Results

The idea of national ethos emerged in the works of Marx Weber while he was analysing peculiarities of the spirit of Capitalism in the United States. Here is his description of the term in the context of American national idea: "The peculiarity of this philosophy of avarice appears to be the ideal of the honest man of recognised credit, and above all the idea of a duty of the individual toward the increase of his capital, which is assumed as an end in itself. Truly what is here preached is not simply a means of making one's way in the world, but a peculiar ethic. The infraction of its rules is treated not as foolishness but as forgetfulness of duty. That is the essence of the matter. It is not mere business astuteness, that sort of thing is common enough, it is an ethos. This is the quality which interests us"(Weber, 1950, p. 51).

In this passage we can see the difference between national interest which assumes rational approach and national ethos that is an ethical essence founded in the feeling of duty. As Weber remarks later, ethos is "ethically coloured maxim for the conduct of life" (Weber, 1950, p. 52). That stance corresponds to the modern understanding of intrinsic values that may be distilled from the subjective feeling of duty (Herman, 1981). So we can deduce that ethos has the quality of persistence in persons subjective consciousness, which can be effectively used as long-term valid common denominator for social interactions. That aspect of ethos is already used in Ukrainian military, to delimit common grounds of warrior values and to promote solidarity in troops (<https://tro.mil.gov.ua/etos/>).

Another important aspect of national ethos is its formation and transformation in the process of historical development. Max Weber describes the trigger for new capitalistic ethos as follows: "Now at some time this leisureliness was suddenly destroyed, and often entirely without any essential change in the form of organisation, such as the transition to a unified factory, to mechanical weaving, etc. What happened was, on the contrary, often no more than this: some young man from one of the putting-out families went out into the country, carefully chose weavers for his employ, greatly increased the rigour of his supervision of their work, and

thus turned them from peasants into labourers" (Weber, 1950, p. 67). The main idea here is that in case of new capitalistic ethos changes were abrupt and fundamental, but started ultimately from the new mindset and not caused by some external circumstances. We can make an analogy with volunteers movement during the start of full-scaled invasion in Ukraine. During initial 2 months there was no substantial external help, neither any increase in resource amount or military technology quality. But the effectiveness of the resistance was unexpectedly high and no predictable to most of the intelligence agencies in the world. The root may be laying in the civilian mindset change, similar to the one happening in the United States during capitalistic transformation.

Important note here is that ethos is not something extraordinary of deviant from mainstream behaviour, it has more general quality and penetrates all social strata's. In the Weber work he makes very precise distinction between Jewish niche capitalism and mainstream capitalistic ethos that took his roots from protestant ethics: "The Jews stood on the side of the politically and speculatively oriented adventurous capitalism; their ethos was, in a word, that of pariah-capitalism. But Puritanism carried the ethos of the rational organisation of capital and labour. It took over from the Jewish ethic only what was adapted to this purpose." (Weber, 1950, p. 165). That criteria fits as well into the framework of new Ukrainian ethos formation invoked by war, as civilian efforts spread across the whole society and all spheres of life including art, food production, military equipment production and maintenance etc.

By analysing all the above mentioned qualities of ethos, we can conclude that Ukraine national ethos transformation during full-scale warfare has many similar traits with formation of capitalistic spirit in the United States during industrial revolution. Further examination of the processes that accompanied the changes may reveal some crucial milestones that will smoothen the current transition. One of the ways that can enhance the national development may be introduction of proper formulation of the new updated national idea, as it was done by James Truslow Adam with American dream (Adams, 1931). That declaration itself was a powerful factor in society unification. As shown by some research, belief in the American Dream is inversely associated with rates of national disillusionment (Eunji, 2022).

References

- Adams, J.T. (1931). *The Epic of America*. Little, Brown, and Company.
- Eunji, K. (2022). Entertaining Beliefs in Economic Mobility. *American Journal of Political Science*, 67: 39–54
- Herman, B. (1981). On the Value of Acting from the Motive of Duty. *Philosophical Review*, 90: 359–82.
- Weber, M. (1950). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: George Allen & Unwin, Ltd.

SEMIOTICS OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FOOD PRACTICES OF UKRAINIAN CULTURE

Oleksandr Hladchenko, PhD student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0004-5529-0073>,
e-mail: hladchenko777@gmail.com

Keywords: *semiotics, healthy eating, cultural practices, symbols, well-being, lifestyle*

Introduction

The contemporary culture of a healthy lifestyle (HLS) in Ukraine is being shaped at the intersection of traditional beliefs, global trends, and marketing strategies. In this context, the semiotic approach is gaining increasing relevance as it allows us to explore how signs and symbols influence eating behavior, social identity, and the sense of well-being. The dissertation research aims to identify the relationship between the semiotic system of healthy eating, actual food practices, and the subjective perception of physical and psychological well-being.

Purpose and Methodology

The purpose of the research is to analyze how the system of signs and symbols associated with healthy eating in Ukrainian culture is related to real consumer behavior and people's self-perception. The methodology includes elements of semiotic analysis, content analysis, in-depth interviews, and quantitative surveys. The study takes into account the age, gender, social, and regional characteristics of the respondents.

Terminological Framework

The study employs key concepts from the semiotics of culture. A sign is understood as any element (visual, verbal, behavioral) that represents another concept or idea within a specific sociocultural context. A symbol is interpreted as a sign carrying deeper, culturally or emotionally charged meaning shaped by collective imagination.

The semiotic system of a healthy lifestyle refers to a set of signs and symbols that are associated in mass consciousness with health, usefulness, naturalness, and physical well-being. Such elements may include products (smoothies, quinoa, borscht) as well as markers ("eco", "sugar-free", green color, glass packaging).

Healthy eating is considered not only as a physiologically balanced diet but also as a sociocultural practice with symbolic, status-related, and even ideological meanings.

Key Hypotheses

The study tests the following hypotheses:

- *Ukrainian culture forms a unique semiotic system of HLS that combines local and global elements.*
- *Symbols such as "smoothie", "borscht", and "eco" vary in their level of recognition and perception depending on context.*
- *There is a gap between the semiotic recognition of a product as "healthy" and actual consumer behavior.*
- *Younger people are more oriented toward global symbols (detox, superfoods), while older individuals adhere to traditional notions.*
- *Urban residents perceive HLS as a marker of status, while rural residents see it as a norm.*

Preliminary Results

Initial analysis shows that visual and marketing symbols (green labels, glass packaging, the phrases "sugar-free", "natural") have a significant impact on the perception of a product, even if its actual composition does not match expectations. The declaration of HLS is often not accompanied by real actions, especially among urban populations. At the same time, a positive correlation has been identified among certain groups between adherence to healthy eating habits and subjective feelings of well-being.

Conclusions

The semiotics of healthy eating in Ukrainian society is a complex cultural construct shaped by media, social norms, and individual experience. Its study enables a deeper understanding of the mechanisms by which symbols influence everyday practices and can be valuable for shaping public policy and socially oriented business initiatives in the field of healthy lifestyles.

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ VS КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Інна Гурова, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української філософії та культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), [https://orcid.org/ 0000-0002-9709-7405](https://orcid.org/0000-0002-9709-7405), email: inna_hurova@knu.ua

Ключові слова: культурні практики, соціологія культури, культурологічний підхід, креативне споживання культури, культурні практики повсякдення

CULTURAL PRACTICES: SOCIOLOGICAL VS CULTUROLOGICAL APPROACH

Inna Hurova, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), [https://orcid.org/ 0000-0002-9709-7405](https://orcid.org/0000-0002-9709-7405), email: inna_hurova@knu.ua

Keywords: cultural practices, sociology of culture, culturological approach, creative consumption of culture, cultural practices of everyday life

Вступ

Культурні практики є предметом дослідження як соціології культури (П.Бурд'є, А. Реквіц та ін.), так і культурології (С.Голл, Д.Хебдідж та ін.). Згідно з останніми, культурні практики - це не просто пасивне споживання, а активний процес створення значень через повсякденні дії.

З точки зору соціології практики розглядаються як структуровані соціальним полем та як такі, що структурують це поле. Соціологія зосереджується на дослідженнях культурних практик повсякденності, споживання, освіти, аналізі інституціоналізованих практик. Культурологічний підхід фокусується на текстуальності та семіотиці практик, акцентує увагу на процесах формування ідентичності через культурні практики, виявляє інтерес до способів, якими аудиторія переінтерпретує медіатексти, вивчає креативне споживання масової культури. Обидва підходи зробили суттєвий внесок у розуміння культурних практик, але з різних теоретичних позицій та з різними аналітичними акцентами. Їх можна розглядати як взаємодоповнюючі перспективи, що разом забезпечують комплексне розуміння того, як культура «працює» в суспільстві.

Методологія

Застосовано теоретичний аналіз (використано теорію дослідників Бірмінгемського центру культурних досліджень Стюарт Голл, Дік

Гербідж та ін., концепції «габітусу» П.Бурдьє, теорію повсякденності М.Серто, семіотичного опору Д.Гербіджа, концепцію участі Г.Дженкінса та ін). Порівняльний підхід залучено для співставлення аналізу культурних практик у соціології та культурології. Діалектичний метод був допоміжним для показу змін у культурних практиках від пасивного споживання культури до створення активних платформ взаємодії з аудиторією.

Результати

Культурні практики – це не просто пасивне споживання культурних продуктів, а активний процес створення значень через повсякденні дії. Цей погляд є спільним як для соціологів культури, таких як П'єр Бурдьє та Андреас Реквіц, так і для культурологів – Стюарта Голла, Діка Гербіджа та інших представників Cultural Studies. Однак теоретичні рамки, через які розглядаються культурні практики, та дослідницькі акценти суттєво відрізняються.

Соціологічний підхід до культурних практик закорінений у розумінні їх соціальної обумовленості. Фундаментальний внесок у цю перспективу зробив П'єр Бурдьє, запропонувавши концепцію габітусу – системи стійких диспозицій, що функціонує як матриця сприйняття, оцінювання та дій. Габітус формується соціальними умовами і одночасно виробляє практики, адаптовані до цих умов. Через цю концептуальну призму культурні практики постають як структуровані соціальним полем і такі, що структурують це поле (Бурдьє, 2003). П.Бурдьє показав, як культурні смаки та практики, що здаються результатом особистого вибору, насправді глибоко вкорінені в соціальну позицію індивіда. Його робота «Відмінності...» демонструє, як культурні практики стають засобами соціальної диференціації та репродукції класової структури. Концепція «культурного капіталу» пояснює механізми конвертації культурної компетентності в соціальні переваги та привілеї (Бурдьє, 2005).

Соціологічний підхід зосереджується на аналізі інституціоналізованих практик, досліджуючи, як вони вбудовуються в соціальні структури та відтворюються через освітні, економічні та політичні інститути. Наприклад, практики відвідування музеїв, театрів, читання певних книг не просто відображають індивідуальні смаки, а й є частиною більш широких процесів соціальної стратифікації та символічного насильства.

Важливий внесок у соціологічне розуміння практик зробили також дослідження повсякденності. Мішель де Серто у праці «Практика повсякденного життя» звернув увагу на рутинні, повторювані дії, які часто здійснюються несвідомо, але відіграють фундаментальну роль у соціальному житті. Він запропонував концепцію «тактик» як мікропрактик опору, через які звичайні люди переосмислюють і перепривласнюють культурні продукти панівного порядку (Серто, 2021).

Соціологія культурних практик активно використовує кількісні методи дослідження – опитування, статистичний аналіз – для вивчення поширеності різних практик серед соціальних груп, їх зв'язку з соціально-демографічними характеристиками. Така методологія дозволяє виявляти макротенденції та закономірності, але може недооцінювати суб'єктивні значення та семіотичні аспекти практик (Reckwitz, 2002).

Культурологічний підхід, особливо в традиції британських Cultural Studies, пропонує іншу оптику для розгляду культурних практик. Якщо соціологія фокусується на структурних умовах практик, то культурологія звертає увагу на процеси означування, інтерпретації та формування ідентичності.

Стюарт Голл, один із засновників Cultural Studies, розробив впливову модель кодування/декодування, яка підкреслює активну роль аудиторії в інтерпретації культурних текстів. За Голлом, споживачі можуть приймати домінантний код, що закладений у медіатексті, але так само можуть створювати опозиційні або переговорні прочитання, відповідно до своїх соціальних позицій та досвіду. Ця модель зміщує акцент з виробництва на рецепцію та підкреслює множинність інтерпретацій (Hall, 1980).

Дік Гедбідж, застосовуючи семіотичний аналіз до вивчення субкультур, показав, як маргінальні групи використовують культурні практики для створення альтернативних значень і протистояння домінуючим дискурсам. Його класичне дослідження панк-субкультури демонструє, як стилістичні практики – одяг, зачіски, музика – стають формами символічного опору. Культурні практики в цьому контексті постають не просто як відображення соціальної позиції, а як креативні акти переосмислення та субверсії (Hebdige, 1979).

Культурологічний підхід приділяє значну увагу формуванню ідентичності через культурні практики. Ідентичність розглядається не як стала сутність, а як перформативний процес, що постійно конструюється через практики споживання, самопрезентації, участі в культурних ритуалах. Дослідження Джудіт Батлер про перформативність гендеру показують, як ідентичності створюються через повторювані дії, жести, стилі (Butler, 1990).

Методологічно культурологія віддає перевагу якісним методам – семіотичному аналізу, етнографічним дослідженням, дискурс-аналізу. Ці методи дозволяють заглибитися в суб'єктивні значення практик для їх учасників, виявити складні символічні коди та культурні референції.

Трансформація культурних практик у цифрову епоху по-новому висвітлює потенціал як соціологічного, так і культурологічного підходів. З точки зору соціології, цифровізація створює нові соціальні поля і форми капіталу. Цифрова грамотність, кількість підписників у соціальних мережах, онлайн-репутація стають новими формами культурного та соціального капіталу (Couldry, 2012). Дослідження Данаха Бойда про цифрові практики молоді показують, як соціальна

нерівність відтворюється в онлайн-просторі через різницю в доступі до технологій та культурні відмінності у їх використанні (Boyd, 2014).

З культурологічної перспективи, цифрове середовище відкриває безпрецедентні можливості для творчого переосмислення культурних текстів. Генрі Дженкінс розвиває концепцію «культури участі», де стираються межі між виробниками та споживачами контенту. Практики фан-арту, мемів, DIY-відео, реміксування постають як форми активного залучення, через які аудиторія не просто споживає, а (пере)виробляє культурні значення (Jenkins, 2006, 2013).

Спільною рисою обох підходів є увага до того, як культурні практики втілюють відносини влади та є ареною для їх оскарження. Однак якщо соціологія тяжіє до структурного аналізу цих відносин, то культурологія більше зосереджується на дискурсивних стратегіях і символічних ресурсах опору.

Незважаючи на методологічні та теоретичні відмінності, соціологічний та культурологічний підходи можна розглядати як взаємодоповнюючі перспективи, що разом забезпечують більш комплексне розуміння культурних практик. Продуктивний синтез цих підходів може реалізуватися через кілька напрямків.

По-перше, через мультимодальний аналіз культурних практик як комплексних феноменів, що поєднують матеріальні, тілесні, дискурсивні аспекти. Такий підхід збагачує розуміння практик, не зводячи їх виключно до соціальних функцій або семіотичних значень.

По-друге, через розвиток методології цифрової сфери, що дозволяє досліджувати практики в онлайн-середовищі з урахуванням їх соціокультурного контексту. Цей напрямок особливо актуальний в умовах діджиталізації повсякденного життя.

Висновки

Отже, культурні практики – це багатовимірний феномен, який вимагає комплексного дослідницького інструментарію. Соціологічний підхід пропонує розуміння структурних умов практик, механізмів їх відтворення та зв'язку з соціальною стратифікацією. Культурологія збагачує це розуміння аналізом семіотичних аспектів, процесів означування та формування ідентичності.

Інтеграція цих підходів дозволяє створити більш повну картину того, як культура «працює» в суспільстві – як структури обмежують практики і як практики трансформують структури; як значення кодуються в культурних текстах і як аудиторія переінтерпретує ці значення; як культурні практики відтворюють соціальний порядок і як вони стають ресурсами для опору та змін.

У світі, де культурні практики стають все більш глобалізованими, гібридними та опосередкованими цифровими технологіями, такий інтегративний підхід є особливо актуальним для розуміння складної

діалектики між структурою і діяльністю, відтворенням і трансформацією, глобальним і локальним виміром культурних процесів.

Список використаних джерел

Бурдьє, П. (2005). Відмінності: соціальна критика судження смаку / Пер. з фр. К.: Інститут соціології НАН України.

Бурдьє, П. (2003). Практичний глузд / Пер. з фр. К.: Український Центр духовної культури,

Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing // *European Journal of Social Theory*. Vol. 5(2). P. 243-263.

де Серто М. Винайдення повсякденності (2021). Мистецтво робити / Пер. з фр. К.: Видавництво Жупанського.

Hall, S. (1980). Encoding/Decoding. *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*, 1972-79 / Ed. by S. Hall et al. London: Hutchinson P. 128-138.

Hall, S. (1980). Cultural Studies: Two Paradigms. *Media, Culture & Society*. Vol. 2(1). P. 57-72.

Hebdige, D. (1979). *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Boyd., D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. New Haven: Yale University Press,

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: NYU Press.

Jenkins H., Ford S., Green J. (2013). *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. New York: NYU Press.

Couldry, N. (2012). *Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice*. Cambridge: Polity Press.

OVERTONES OF WILL IN THE EXPANSES OF THE UKRAINIAN PRESENT

Viktoriia Kozachynska, Doctor of Philosophical Science, Senior Researcher of the Philosophical Anthropology Department, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9744-8300>, email: vkozachynska@gmail.com

Keywords: will – captivity; will – death; dichotomy; resentment; coloration

Introduction

The integrity of human existence is incomprehensibly realized in the flow of life capacities potentials through the interaction of components, one of which is the phenomenon of freedom. In the Ukrainian language, the meaning of freedom has long been conveyed by the word “will” as, on the one hand, the ability of a person to mobilize oneself for something – the ability to choose, and, on the other hand, freedom. The philosophical concepts of will are well known: “to meaning”, “political will”, the imperative “will to victory”, which is ubiquitous during the russian-Ukrainian invasion.

Methodology

The methodological basis is the set of principles of historical and philosophical analysis, the comparative approach, the hermeneutic principles of understanding and interpretation.

Results

A contradiction between freedom and necessity in the historical plane of Ukrainian realities turns into a dichotomy between will and an extremely unacceptable for the Ukrainian people lack of freedom– the “worse than death” captivity, which acquires, in view of the connotative identity of bondage and death, the character of a powerful opposition between will and death. Under the conditions of the russian-Ukrainian war, the occupation regime in Donbass, the South, and Crimea, the opposition of both modes of the dichotomy “will – death” is actualized in one way or another for each of us.

Ukrainian media rightly highlight the significant phenomenon of *russian resentment* as an oppressive feeling of the “evil”, inferior will which is experienced by passive, “deficient”, subservient subject towards those who seem to be the root of their own misfortune, resentment as a “belief in a narrow horizon”, a rejection of any dialogue and – ultimately – of transcendence in general (Kovtun, 2022).

Just as the idea involved in a power game overcomes in a creative impulse the reactivity of a weak will to power, so the noble person presents,

according to the visions of F. Nietzsche and M. Foucault, the activity of an affirmative will, – in contrast to a mean, base one, which represents the reactivity of an “evil”, negative will. Such is the trauma of Putin, who, embodying the reactivity of a negative will, sublimates it into complete hatred of Ukraine as a sovereign state.

If we recall the proverb “When a Cossack is in the field, he is free...”, then the correctness of the connotations of will as the capacity for happiness – destiny/ native home/ land catches the eye. Will, as an authentically one’s own, native mode of being is transformed by the palette of the sign of “One’s” as a native ecumene, a close expanse, opposed to “the Alien”: land, people, and custom. Being a Ukrainian until now is equivalent to the feeling of the ancient “spirit of a farmer”, the conduct of a farming way of life proper to the guardian of the land.

From this agricultural “spirit”, defined by V. Lypynskyi as “the idealistic universalism of farmers”, a powerful axiological vector of love for one’s land – a feeling of patriotism – still emerges (Lypynskyi, 1995). It is his figure – Lypynskyi’s – that comes to mind regarding the deceitful, delusional perversions of “universal man” – as a warning against the “nomadic” marginalization of the spirit of an educated person who has lost an organic connection with the people.

Extrapolating to the sacred binary opposition of happiness – fate / grief, misfortune – adversity (lack of talent, lack of wisdom) in Ukrainian culture, the dichotomy of will and death takes on a colourative antithesis of red and black, symbolic for our mentality. In Ukrainian embroidered shirts, the symbolic depiction of red viburnum is common, with its fiery colour associated with the desire for action, struggle, and the will to win. Since ancient times, the use of black colour has long been symbolic for Ukrainians, embodying death, grief, sorrow, and at the same time – courage, strength, as well as the dual red, – symbolizing love, happy fate, and also spilled blood (let’s remember the Black Council or the Black Zaporozhians, the elite horse regiment of the UPR Army) (Sorokhan, 2010).

Black is also the colour of the earth, as a special sacred matrix that marks the primordial native land – the Motherland, inherited from grandfathers and great-grandfathers. The artist A. Gorska, the Ukrainian Frida Kahlo and an active participant in the socio-political movement of the Ukrainian intelligentsia of the 1960s-1980s, using the contrasting red and black colours characteristic of folk art in his compositions (“Red and Black”, 1963), wrote in her letters: “Colour is the content, soul, history of the people, its face...” (Tarnashynska, 2023).

In the midst of a terrible war, it seems to the author of the study that the fate of the Ukrainian people, as in his favourite famous song, is a constant alternation of red and black colours. Will we break this sacrificial tradition, or, like Zarathustra once, will we exclaim in fervour to our happier neighbours about our “reckless”, “young” happiness?

References

Kovtun, O. (2022). Russian resentment, or why Russia is killing Ukrainians.

–<https://nv.ua/ukr/opinion/viy-na-rosiji-za-shcho-rosiyani-nenavidyat-ukrajinciv-genocid-novini-ukrajini-50232868.html>

Lypynskyi, V. (1995). Complete collection of works, archive, studios. T.6, b.1. Letters to the bread-making brothers. Kyiv, Filadelfiia.

Sorokhan, H. (2010). The colorant black in phraseology as an expression of the nation's mentality. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Ukraine.

–
http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Philologia/59231.doc.htm

Tarnashynska, L. (2023). Alla Ġorska's imperative // Posestry. Magazine. 2023. № 73. – <https://posestry.eu/zhurnal/no-73/statya/imperativ-alli-gorskoi>

СОНЯ ДЕЛОНЕ: ЖІНКА. МИСТКИНЯ. МОДЕЛЬЄРКА

Вікторія Омельченко, канд. філос. наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, ORCID ID: 0009-0008-4609-0730, e-mail: v.omelchenko@knu.ua

Ключові слова: філософія, жінка, мисткиня, модельєрка

SONIA DELANOVA: WOMAN. ARTIST. FASHION DESIGNER

Viktoriia Omelchenko, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, ORCID ID: 0009-0008-4609-0730, e-mail: v.omelchenko@knu.ua

Keywords: philosophy, woman, artist, fashion designer

На думку, історика мистецтва, дослідника українського авангарду, консультанта аукціонів «Крісті» й «Сотбіс» Дмитра Горбачова, саме словосполучення «український авангард ще 40-50 років тому це вважалося б нонсенсом» [Горбачов Д. Безупинний ренесанс українського авангарду. Антиквар №2 (135). – 2024. – С.45], адже росіяни експортували на Захід міф про «російський авангард», при цьому замовчуючи правду про внесок українських митців. Цей передсуд вдалося подолати завдяки ґрунтовним напрацюванням таких дослідників як: Валентина Маркаде, Жан-Клод Маркаде, Андрій Наков, які стали амбасадорами українського авангарду на Заході. А також за допомогою напрацювань «Шимона Бойко та Івоги Любові (Польща), Ніколетти Міслер (Італія), Мирослави Мудрак (США), Ірини Вакар (Росія)», Дмитра Горбачова [Там само. – С.45].

У такий спосіб світ дізнався про «український авангард», що принесло Україні визнання, адже «виявляється українські художники були законодавцями світового мистецтва», а ми як українська нація повернули собі свою історичну пам'ять про внесок наших митців у світовий авангард, який почасти позначений маркером української ідентичності [Там само. – С.45]. У даному контексті ідеться не про етнічну ідентичність, а радше особистісну, так, Віта Сусак, авторка монографії «Українські мистці Парижа.1900-1939» зараховує до числа «українських» - «усіх, хто народився на території сучасної України, виростав у контакті з українською природою і культурою, отримав мистецьку освіту в навчальних закладах Києва, Одеси, Львова» [Сусак Віта. Українські мистці Парижа. 1900-1939. Київ: Родовід.2010 – 408 с. – С.19].

Серед числа найпомітніших особистостей «українського Парижу», на нашу думку, є мисткиня Соня Делоне (Сара Штерн) (1885-1979). Зупинимось детальніше на основних віхах її життєпису, отже: «Сара народилася в Одесі, 14 листопада 1885 року. З цього міста-порту, міста-торгівлі, різних культур та шляхів вона помандрувала у світ. Море, знаєте, воно завжди пахне подорожами, незвіданим. А місто пахне

морем, рибними базарами і пряним духом півдня», [Стахівська Ю. Соня та гра кольорів. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. – 44 с.- С.5]. Після смерті свого батька Сара переїхала з Одеси до свого дядька Генріха Терка до Санкт-Петербургу, а згодом 1907 році вона вирушила до Парижу. Зазначимо, що: «Соня Делоне, яка прожила в Україні сім років (на Одещині) і була навіть не українкою, а єврейкою, все своє життя називала себе українською художницею, - навіть ставши класиком світового мистецтва, світового дизайну» [Горбачов, Дмитро. Гопашно - шароварна культура як джерело світового авангарду. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2008. – 96 с. («Університетські діалоги», №6). – С.16]. У той час, як Париж 20-х рр. став центром інтелектуально-мистецького життя, середовищем діалогів, дискусій, експериментів, де започатковувалися нові мистецькі напрями, смисли і ідеологеми. У Парижі Соня Делоне знайомиться із своїм першим чоловіком німецьким колекціонером та художнім критиком Вільгельмом Уде (у шлюбі у період 1908-1910 рр.), а також, з другим (у шлюбі 1910-1941) – парижанином, одним з лідерів мистецького авангарду Франції - Робертом Делоне (1885-1941), який у своїх поглядах пройшов шлях від «кубізму» до «орфізму» (назву якому запропонував Гійом Аполінер (1912)). Помешкання родини Соні та Роберта Делоне стало центром мистецького життя, де збиралися одні з найвідоміших літераторів та художників, зокрема: Василь Кандинський, Марк Шагал, Гійом Аполінер, Блез Сендрар та ін. Як стверджує, мистецтвознавець Валентина Маркаде: «...Усе, чого б вона не торкнулась, спалахувало гармонією кольорів, втілених у геометричні форми вишуканих прикрас. Вийшовши 1910 року заміж за Робера Делоне, вона внесла в його творчість цілу гаму кольорів, якою надихнулася ще в ранньому дитинстві під сонцем України» [Нога О. Соня Терк-Делоне. Паризька мода від України. Зерна. Літературно-мистецький альманах українців Європи. Львів-Цвікау-Париж. 1995, Число 2. - С.58]. Відповідно, Соня Делоне своїми спогадами з дитинства, світоглядом, ідеями мала неабиякий вплив на творчість свого чоловіка. Зокрема, це стосується ідеї «симультанності», що характеризується поєднанням різних абстрактних і геометричних форм, які створюють зоровий ефект динамічного руху. Так: «уже в 1912 році С.Делоне малює акварель «Симультанність»», яка із живопису була перенесена на моду, адже у період 1910-1920 рр. мисткиня працює як модельєр, до жіночого вбрання вона ставилась як до мистецтва, арт - об'єкту, який містить художній задум і виражає динаміку. Отже, у 1913 році з'являються перші моделі її «симультанічних» суконь: яскраві з геометричними орнаментами, якими несамоовито захоплювався Гійом Аполінер. У період 1918-1925 рр. її вплив як законодавиці моди стає ще помітнішим, а прості лекала її суконь у поєднанні з геометричними формами стають трендом паризької моди [Там само. – С.58]. Значущою подією для культурного життя Парижу стала організована нею

конференція: «Впливи малярства на мистецтво моди» 1927 року в Сорбонні» [Там само. – С.60].

В цілому, авангардне мистецтво це про сміливість бути новатором ідей і смислів: «авангардисти черпали переживання з глибини колективної свідомості, підсвідомості, надсвідомості» [Горбачов, Дмитро. Гопашно-шароварна культура як джерело світового авангарду. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2008. – 96 с. («Університетські діалоги», №6). – С.11]. Авангардисти послуговуються мовою яскравого кольору та архаїчними пластами свідомості. На полотнах, гравюрах, ескізах вбрання створеного Сонею Делоне ми бачимо енергію фіолетового, жовтого, червоного, зеленого, синього кольорів. Тимчасом, як «український авангард» має свій особливий, теплий колір самого сонця і степу – жовтий (Жан-Клод Маркаде).

Авангард про проявленість жінки, яка виходить з тіні чоловіка і робить рішучий крок від передсудів соціуму до втілення своїх проєктів. Зрештою: «головною темою довгої, різноманітної діяльності художниці стало розкриття потенціалу чистих кольорів, їхньої самодостатньої і багатой мови». Простір, колір, гіперболізм: характеристики українського авангарду» [Сусак Віта. Українські мистці Парижа. 1900-1939. Київ: Родовід.2010 – 408 с. – С.82]. Такою жінкою, мисткинею енергії кольору і самого життя, яка створила себе і вписала своє ім'я в історію світового мистецтва, моди і є Соня Делоне, яка прожила 94 роки. Вона була першою жінкою твори якої експонувалися за життя у Луврі (1964 р.). Отримала найвищу нагороду Франції – орден Почесного Легіону (1975).

Проживаючи досвід війни ми не лише відстоюємо свої географічні кордони, але й кордони нашої ідентичності. У даному контексті, ми маємо повертати собі свою історичну, культурно-мистецьку пам'ять, повертати ці імена у наші дослідження, шкільні програми/вищої школи, підручники, дошки пам'яті, топоніми. Український простір на усіх рівнях має бути маркованим, це є поверненням до свого коріння і містком поміж українською і світовою інтелектуально-мистецькою спадщиною. Так, у відповідності з рішенням Одеської міської ради №2072 – VIII від 24.04.2024 «Про перейменування об'єктів топоніміки на території міста Одеси» провулок Гаршина - на провулок Соні Делоне [Офіційний сайт міста Одеса. - <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/203797/>]. Відповідне рішення, було ухвалено і КМДА від 12.12.2024 року, а саме вул. Пушкіна (у Деснянському районі м.Києва) - на вул. Соні Делоне [Офіційний портал Київська міська рада. - https://kyivcity.gov.ua/news/u_stolitsi_12_miskikh_obyektiv_otrimali_novi_na_zvi/]. Так, Соня Делоне «не брала участі в українських виставках, але ствердила прямо і без двозначностей особисту належність до своєї рідної країни, України...» [Сусак Віта. Українські мистці Парижа. 1900-1939. Київ: Родовід.2010 – 408 с. - передмова Жан-Клод Маркаде]. У фондах Національного художнього музею України зберігаються дві її роботи. У своєму мистецькому доробку їй вдалося поєднати самобутність фольклорних елементів України із паризьким авангардом

та чисельними експериментами з формою і кольором як символом самого життя. Соня Доня зберегла у своїй пам'яті колекцію щемливих спогадів дитинства про пишні весілля з барвистими стрічками: «Ясні барви до вподоби мені. Барви мого дитинства, барви України. Згадую селянські весілля, у моїй країні, коли червоні і зелені вбрання, рясно прикрашені биндами, несамовито кружляли у танці» [Горбачов, Дмитро. Гопашно - шароварна культура як джерело світового авангарду. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2008. – 96 с. («Університетські діалоги», №6). – С.17].

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДШИНИ В. ШИНКАРУКА

***Анатолій Павко**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних та політичних наук НАУ, академік АН ВШ України, відмінник освіти України, заслужений працівник культури України, почесний краєзнавець України, член НСЖУ*

FUNDAMENTAL PROBLEMS OF V. SHINKARUK'S PHILOSOPHICAL HERITAGE

***Anatolii Pavko**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Political Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine, Honorary Local Loremaster of Ukraine, Member of the The National Union Of Journalists Of Ukraine*

Вступ

Володимир Іларіонович Шинкарук – відомий український філософ, який належить до плеяди потужних вітчизняних вчених – гуманітаріїв європейського взірця. Його глибинна наукова багатоманітна спадщина, яка присвячена продукуванню і творчому осмисленню прогресивних і перспективних філософських ідей, залишається актуальною і в умовах сучасних викликів глобального світу. Вона є теоретико-методологічним підґрунтям для вироблення новітніх парадигм розвитку філософської думки. Виокремимо основні етапи та віхи життєвого і наукового шляху неординарного вченого, концептуально і стисло проаналізуємо основні напрямки і творчі здобутки його досліджень у царині філософської думки. Слід наголосити на тому, що у саме у працях цього непересічного вченого в галузі філософії пов'язано виникнення та розвиток такого нового напрямку філософської науки як дослідження світоглядних аспектів матеріалістичної діалектики, її категоріальної структури. Такий підхід, на думку авторитетних дослідників, зокрема, Віталія Табачковського, відкрив можливість відомому вченому – як найповніше сконцентруватись на всій багатоманітності предмета філософії, на проблемі людини, сутнісних сил і здібностей, духовно-культурного світу особистості.

Результати

Зауважимо, що на переконання самого В. Шинкарука, одним із найважливіших засобів удосконалення світоглядної культури особистості є філософія як цілісна система наукового світорозуміння, матеріалістична діалектика як його методологічне ядро [1, с.4]. Саме В.

Шинкарук зробив вагомий внесок у фундаментальне дослідження окресленої філософської проблематики.

Він є автором ґрунтовних, узагальнюючих праць, присвячених актуальним питанням історії і теорії матеріалістичної діалектики, світоглядним проблемам діалектичного матеріалізму, проблемам формування нової людини, суспільно-політичним ідеям гуманізму.

У філософських виданнях, які були опубліковані в різні історичні періоди, зазначено, що український філософ, засновник Київської світоглядно-антропологічної школи філософії, Володимир Іларіонович Шинкарук народився 22 квітня 1928 року в селі Гайворон Володарського району Київської області у сім'ї службовця. В липні 1941 року сім'ю було евакуйовано у Воронеську область, а потім – у Челябінську область. У евакуації він закінчив 9 класів середньої школи. Після повернення додому Володимир Шинкарук закінчив Володарську середню школу (1945 р.) та вступив на філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Студентське середовище, в якому відбулося професійне становлення майбутнього талановитого вченого, значною мірою визначалось світоглядною позицією військових і цивільних молодих людей, які витримали важкі роки військового лихоліття та післявоєнної розрухи. Це покоління студентів, які поєднували навчання з нелегкою працею по відновленню зруйнованого університету. Слід звернути увагу на те, що В. Шинкарук зі студентських років виявив значні наукові здібності і активне, послідовне, цілеспрямоване прагнення до самостійної науково-дослідницької роботи, брав активну участь у суспільному житті відомого вищого навчального закладу країни [1, с.5].

Після успішного закінчення у 1950 році філософського факультету КДУ ім. Т.Г. Шевченка Володимира Шинкарука було направлено на річні курси підвищення кваліфікації викладачів при Київському державному університеті. З 1951 року він став асистентом кафедри історії філософії університету, через рік – старшим викладачем, а в 1961 році – доцентом. В цей плідний період своєї науково-педагогічної діяльності В. Шинкарук читав нормативні та спеціальні курси на філософському факультеті університету, в Інституті підвищення кваліфікації. Наприклад, спецкурс «Зміна предмету філософії в історії філософії» залишається актуальним і по сьогоднішній день. На переконання В. Шинкарука, предметне поле філософської антропології визначається такими домінантами як багатовекторність, суперечливість, плюралістичність людської природи [4, с.8-49].

В. Шинкарук був членом спеціалізованих учених рад філософського факультету із захисту докторських і кандидатських дисертацій.

У 1965 р. В. Шинкарука призначають деканом філософського факультету Київського університету. З 1967 р. він обіймає посаду завідувача кафедри етики, естетики та логіки цього ж університету.

З 1968 року й до кінця життя В. Шинкарук працював директором Інституту філософії АН УРСР (згодом – Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України).

Нагадаємо, що у 50–60-х роках минулого століття молодий, енергійний вчений активно проводив науково-дослідну роботу у царині історії вітчизняної та світової філософської думки. Позитивним підсумком оригінальних філософських розвідок В. Шинкарука став захист ним у 1953 році кандидатської дисертації на тему «Матеріалізм О.М. Радищева». Слід підкреслити, що в кандидатській дисертації В. Шинкарука найбільш яскравою смисловою домінантою була полеміка між матеріалізмом та ідеалізмом стосовно феномена людини. Послідовний компаративістський стиль, альтернативність, антинормативність обумовили у подальшому інтерес до німецької класичної філософії, і, зокрема, до діалектики та логіки пізнання [6, с.11]. Прикметним у дисертаційній праці став аналіз В. Шинкаруком деяких дискусійних питань у висвітленні філософського змісту праці О. Радищева «Про людину, її смертність і безсмертя» [1, с.39].

Потрібно вказати на те, що науково-пізнавальний інтерес до цієї проблеми Володимир Шинкарук продемонстрував ще в студентські роки. Йі, зокрема, були присвячені курсова та дипломна роботи молодого дослідника. Зазначена філософська проблема стала своєрідною прелюдією творчого осмислення місця і ролі філософії в духовній культурі суспільства. Варто звернути увагу на те, що питання соціально-практичної обумовленості філософського знання у дисертаційному дослідженні розглядалося під кутом зору гармонійної єдності його логіко-гносеологічних та світоглядних аспектів. Зауважимо в цьому зв'язку, що зацікавленість юнака історико-філософською проблематикою, а також теорією діалектики згодом трансформувалося у прагнення з'ясувати своєрідність та унікальність філософії як форми духовно-теоретичного самовизначення людини в світі.

Важливим чинником у дослідженні окресленого кола філософських питань стало подолання у зазначений суспільно-політичний період вітчизняної історії ігнорування сутнісного розуміння всеохоплюючої історико-культурної обумовленості матеріалістичної діалектики як методології наукового пізнання та революційного перетворення дійсності, особливо в царині подолання однобічного, переважно поверхневого ставлення до наукової спадщини Гегеля [1, с.5].

Грунтовне, системне дослідження проблем історичної генези діалектики знайшло творче втілення у захищеній в 1964 році В. Шинкаруком його докторській дисертації «Діалектика, логіка і теорія пізнання Гегеля», а також у низці одноосібних та колективних монографічних праць.

На думку академіка НАН України Л. Губерського, книга В. Шинкарука «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля» докорінно змінила погляд та оцінку такої епохальної системи, як система Гегеля. Можна

стверджувати, що коли б В. Шинкарук після цього нічого не писав, то й цієї книги було б достатньо [2, с.10].

Повертаючись до біографічних сюжетів Володимира Іларіоновича Шинкарука, варто нагадати, що у 1969–1971, 1979–1989, 1995– 2001 роках В. Шинкарук – працював головним редактором журналу «Філософська думка». В ці ж роки він також очолював редакційну колегію таких авторитетних наукових видань як «Філософський словник» (1973, 1986) та «Філософсько-енциклопедичний словник» (2002). З 1984 по 2001 роки – голова правління Товариства «Знання» України.

Важливо нагадати, що В. Шинкарук – заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1982) [5, с.721]. Він є автором понад 250 наукових праць. До основних філософських творів В. Шинкарука слід віднести, насамперед, такі як: «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля» (1964); «Теорія пізнання, логіка і діалектика І.Канта» (1974); «Єдність діалектики, логіки і теорії пізнання (1977) [5, с.722]. Слід зазначити, що в 1969 р. В. Шинкарука було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, в 1978 р. – академіком АН УРСР. З 1981 р. він є членом-кореспондентом АН СРСР [5, с.721].

Одним із пріоритетних напрямків дослідницького інтересу В. Шинкарука була філософська розробка ним актуальних проблем діалектики. Концентрованим виявом цього став принцип співпадання, тотожності діалектики як теорії розвитку логіки і теорії пізнання. Осмислення цього методологічного принципу здійснювалося вченим у двох взаємозалежних напрямках:

1) розкриття його методологічного значення для сутнісного розуміння теорії матеріалістичної діалектики;

2) виокремлення на цій методологічній основі соціально-історичного та світоглядного змісту теорії діалектики [1, с.6].

Вагомим є творчий внесок Володимира Шинкарука у вивчення світоглядно-філософської проблематики. Звернення до неї у науковому сенсі супроводжувалося ґрунтовним дослідженням сутності світогляду, його понятійно-категоріального апарату, етапів, яких він пройшов у своєму історичному розвитку, особливостей співвідношення світогляду та філософії. Кожне з названого кола питань перебувало у прискіпливому полі зору В. Шинкарука.

У своїх монографічних працях, статтях, дискурсах Володимир Іларіонович Шинкарук сформував та логічно обґрунтував наступні глибокі синтетичні філософські ідеї: 1) про сутність світогляду як форми суспільної свідомості людини; 2) про світогляд як спосіб духовно-практичного освоєння світу; 3) про людську свідомість, яка за своїм предметом і по своєму суб'єкту є, насамперед, світоглядною свідомістю; 4) про філософію як форму теоретичного обґрунтування і розв'язання фундаментальних світоглядних проблем [1, с.10].

Невід'ємною складовою філософської спадщини В. Шинкарука є дослідження ним проблем філософсько-антропологічного пізнання, його екзистенційних вимірів.

Переконливим підтвердженням нового погляду на діалектику, на світ, що динамічно розвивається, на людину є монографія В. Шинкарука «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля». Її опублікування у 1964 р. стало етапною подією як для української, так і європейської філософії. Саме з цієї праці розпочинається утвердження і розвиток Київської філософсько-антропологічної школи, засновником якої став В. Шинкарук у науковій співдружності з Павлом Копніним.

Обґрунтовуючи тезу про тотожність діалектики, логіки і теорії пізнання як тотожність «відмінностей», В. Шинкарук переніс смисловий акцент філософування на ті специфічні предмети, які виявились непідвладними класичній філософії тотожності людини і культури.

В центр дослідження проблем він поставив не логіку («Наука логіки»), а співвідношення «Феноменології духу» і «Науки логіки» (в сенсі співвідношення теорії пізнання, логіки і діалектики). На думку В. Шинкарука, саме «Феноменологія духу» дала змогу піднятися його дослідженням філософських проблем виховання, освіти, культури, особистості і суспільства, проблеми людини як самотності буття на наукову вершину [6, с.ХХІ].

Стратегічним завданням монографічної праці було здійснення світоглядно-антропологічної переорієнтації філософії. Слід підкреслити, що в цьому сенсі В. Шинкарук пройшов значний довготривалий еволюційний шлях критичного перегляду філософської думки у рефлексивному та екзистенційному аспекті, а також з осмислення та поглиблення досвіду культури мислення [6, с.V].

Вагомим доробком у творчій спадщині В. Шинкарука є дослідження теоретико-методологічних проблем історико-філософської науки, зокрема, ідей кантіанства і гегелізму [2, с.9]. Він звернув увагу, наприклад, на те, що філософія Канта пов'язана з історичним процесом духовної культури людства, в чому Кант у певному розумінні був одним із її попередників [7, с.6].

Слід вказати й на те, що В. Шинкарук започаткував оригінальну наукову традицію дослідження німецької класичної філософії в Україні, яка досить швидко трансформувалась у самостійну історико-філософську школу світового рівня.

Лейтмотивом історико-філософських досліджень В. Шинкарука стосовно співвідношення і співпадання діалектики, логіки і теорії пізнання полягає у прагненні подолати відокремленість гносеології від онтології [6, с.XV].

Значну увагу у своїх дослідженнях В. Шинкарук приділив проблемам історії вітчизняної філософії. Під його керівництвом і при його безпосередній участі вийшло в світ тритомне видання «Історія філософії на Україні» (К, 1987). В. Шинкарук з нових методологічних позицій висвітлює також філософсько-гуманістичні погляди Григорія

Сковороди. Це знайшло своє втілення у його опублікованій у співавторстві монографії «Філософія Григорія Сковороди» (К, 1972), а також у двотомному виданні українською мовою повному зібранні творів Г. Сковороди (1982).

Важливим напрямком наукових праць відомого філософа стало осмислення методологічних засад феномену української культури. На думку автора, українську культуру в якості феномена потрібно досліджувати, виходячи з її сутності, обережно ставлячись при цьому до питання про її самотність у контексті класичних уявлень про національну культуру як локальне явище світової культури. Метр філософської думки слушно вказує на те, що феномен культури визначає сенсожиттєві орієнтири кожної людини, спрямовуючи всі інші її суспільно-корисні дії. Вони беруть свій початок від політичної свідомості і закінчують творенням культурних цінностей у науці і мистецтві [3, с.4].

Отже, в унікальній, оригінальній, багатоманітній творчій спадщині відомого українського філософа В. Шинкарука гармонійно поєднані і рельєфно окреслені такі фундаментальні проблеми дослідницької стратегії наукового пошуку як:

1) проблеми історичної генези діалектики та її тотожності з логікою і теорією пізнання;

2) філософсько-світоглядна проблематика, її рефлексивні та екзистенційні виміри;

3) методологічні засади філософсько-антропологічного пізнання;

4) теоретичні проблеми історії української та світової філософії;

5) осмислення методологічних детермінант феномену української культури.

У фокусі теоретичних розробок В. Шинкарука традиційно перебував світоглядний і методологічний потенціал діалектико-матеріалістичної філософії, арсенал гносеологічних засобів дослідження проблем історії і теорії культури. Творча спадщина В. Шинкарука в сучасних умовах потребує її системного узагальнення, критичного осмислення, нового прочитання в контексті новітніх наукових парадигм, розвитку плідних, яскравих ідей і думок в царині логіки і теорії пізнання, філософії культури.

Бібліографія

Владимир Илларионович Шинкарук /АН УССР; Отв. ред. П.Ф. Йолон. К: Наук. думка, 1988. 84 с.

Екзистенційні виміри філософсько-антропологічного пізнання: творча спадщина В. Шинкарука: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14 квітня 2011 р./Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Т-во «Знання» України; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України; Ун-т сучасних знань. К: Т-во «Знання» України, 2011. 369 с.

Феномен української культури: методологічні засади осмислення: Збірка наукових праць. К: Вид-во «Фенікс», 478 с.

Філософська антропологія: екзистенційні проблеми/В.І. Шинкарук, В.Г. Табачковський, Г.І. Шелашенко, Є.І. Андрос, Г.П. Ковадло: К.: Педагогічна думка, 2000. 287 с.

Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ. К. Абрис, 2002. 742 с.

Шинкарук В.І. Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля.) К: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2014. 295 с.

Шинкарук В.І. Теория познания, логика и диалектика И. Канта (И. Кант как родоначальник немецкой классической философии.) К: Наукова думка, 1974. 328 с.

THE CONCEPT OF “NATIONAL GENIUS” BY J.VASSYIAN”

Дар'я Погрібна, кандидат філософських наук, доцент, в.о.завідувача кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін, Державний університет інфраструктури і технологій, <https://orcid.org/0000-0001-6333-8576>, e-mail: dariavladyslavivna@gmail.com

Ключові слова: національний геній, Ю.Васіян, українська нація, консолідація української нації, українське суспільство.

THE PROBLEM OF WAR IN THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF J. VASSYIAN

Daria Pohribna, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social and Humanitarian Disciplines, State University of Infrastructure and Technology State University, (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0001-6333-8576>, e-mail: dariavladyslavivna@gmail.com

Keywords: national genius, J.Vassyian, Ukrainian nation, consolidation of Ukrainian nation, Ukrainian society.

Introduction

Ukrainian society is in a state of crisis and, even during wartime, struggles to achieve unity. Unfortunately, the Ukrainian state lacks the consolidating factors necessary for the full ideological unification of its citizens. Even the external threat posed by the military aggression of the Russian Federation only temporarily halted the destructive tendencies within Ukrainian society, while the brief consolidation of Ukrainian citizens proved to be short-lived. As one of the factors that could help resolve the problem of national disunity, the author considers J. Vassyian's concept of the “national genius.” This concept explains the reasons behind the Ukrainians' “improvisational explosiveness” [2], which has historically led to constructive societal transformations. Moreover, the concept of the “national genius” remains relevant and effective in the search for unifying factors of the Ukrainian nation in the present day.

Methodology

Within the framework of this study, the following methods are applied: sociocultural analysis, the method of ascending from the abstract to the concrete, and the method of unity between the logical and the historical.

Results

Due to a prolonged period of statelessness, Ukrainian society has not developed a hereditary elite that could serve as a bearer of Ukrainian nation-building values. The situational elite (such as the Cossacks, the creative intelligentsia, entrepreneurs, etc.) proved unable to unite society around a single national idea. However, during certain historical periods, Ukrainians demonstrated the ability to change the course of their own history — a phenomenon that J.Vassyian associates with the role of the “national genius.”

A genius is a person who is ahead of their time and introduces value orientations that are entirely new for their era. A national genius is someone who proclaims key ideas that serve as the foundation for nation-building in the future. The national genius is the “embodiment of the people’s Destiny” [4] and is capable of leading a passive and inert mass. J.Vassyian identifies Bohdan Khmelnytsky, Taras Shevchenko, Symon Petliura, Yevhen Konovalets, and other Ukrainian historical and cultural figures as national geniuses—individuals who influenced the formation of the Ukrainian national idea and managed, albeit briefly, to unite society in the pursuit of an independent state.

However, the example set by the aforementioned figures did not receive widespread imitation, and their historical impact on society was limited by the constraints of time. “Here is the past with the face of the sphinx, which from time to time focused on the emergence of a genius, so that after their heroic, yet futile efforts... it would again assume the stone mask of a riddle and remain silent for centuries under the fierce whirlwind of events, bloody dramas, and unheard-of brutal Bartholomew’s Nights” [1].

The relevance and effectiveness of the concept of the “national genius” for Ukrainian society lie in recognizing the influence of specific individuals on the course of Ukrainian history. The national genius, according to J.Vassyian, is not only the bearer but also the implementer of the idea of a united Ukrainian nation. “It is a direct, intense nationality, speaking through the power of spiritual movement,” defines the thinker in his work *Back to Shevchenko* [1]

Thus, for the consolidation of the Ukrainian nation and for the emergence of Ukrainian society from its crisis, “national geniuses” are precisely what is needed. It is these individual personalities who can play a key role in the formation and development of the Ukrainian sociocultural space. And although “...the Ukrainian national genius has remained inaccessible to the world due to its inherent greatness” [1], and most historical figures in Ukraine are unknown to the global historical process, the concept of the “national genius” remains an effective factor for uniting Ukrainian society. J.Vassyian’s concept of the “national genius” offers a constructive solution for analyzing the dynamics of Ukrainian nation-building processes and for their further forecasting. The reevaluation of the contribution of individual

figures to the development of Ukrainian society should be carried out with the appropriate value orientations: "Respect, even posthumous, for one's heroes is very important, as it creates a nation-building tradition" [3]. The creation of the Ukrainian nation and the consolidation of Ukrainian society are impossible without a proper assessment of the role of historical figures, as only "national geniuses" (according to J.Vassyian) are capable of influencing the course of history and uniting Ukrainian society for further effective state-building.

References

Vassyian, J. (1972). *Back to Shevchenko*. In *Works: In 2 vols. Vol. 1: The Steppe Sphinx. Socio-philosophical essays* (pp. 49–80). Toronto: Yevshan-zillia.

Vassyian, J. (1972). *The Steppe Sphinx*. In *Works: In 2 vols. Vol. 1: The Steppe Sphinx. Socio-philosophical essays* (pp. 273–286). Toronto: Yevshan-zillia.

Ivanyshyn, P. (2021). Key concepts of the nation-philosophical interpretation of Yevhen Malaniuk: Essayistic discourse. [*Scientific Bulletin*], (49), 151–161. (Note: Replace placeholder "[Scientific Bulletin]" with the actual journal title if available.)

Malaniuk, Y. (2017). *A word for the decade (25.V.1926 – 25.V.1936)* (O. Omelchuk, Ed.). In Y. Malaniuk, *Selected works* (pp. 500–503). Kyiv: Smoloskyp.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL VIEWS OF PAMFIL YURKEVICH

Vasyl Semykras, PhD, Assoc. Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, ORCID: 0000-0002-5125-5172, e-mail: semvv@ukr.net

Abstract

This work analyzes the basic principles of the philosophical and legal ideas of the outstanding Ukrainian philosopher Pamfil Yurkevich. His original understanding of natural and positive law is still relevant today. His vision of the role of natural law as a basis for the formation of positive law is revealed. This makes natural law humanistic and it fully corresponds to the nature of man himself. Natural law is one of the keys, fundamental categories, thanks to the existence of which it is possible to create a society in which the phenomenon of law, human rights, and morality is a priority.

Keywords: *philosophy, Ukrainian philosophy, Pamfil Yurkevich, legal views.*

The philosophical and legal ideas of Pamfil Danilovich Yurkevich (1826–1874), one of the most prominent representatives of the Kyiv philosophical school, are deeply rooted in the Ukrainian spiritual tradition and developed in the mainstream of personalism and ethical idealism.

Yurkevich polemicized with the rationalism and materialism of his time. He believed that the heart is not just an organ, but a symbol of the spiritual center of the individual, where the highest moral intuitions are born. This is also important for the law: justice, in his opinion, cannot be derived only logically, it is rooted in moral feeling. Yurkevich argued that the law should respect the freedom of the individual, be not an instrument of suppression, but an expression of moral order.

He insisted on the close connection between law and morality. Formal legal norms cannot be separated from moral foundations. The law, according to Yurkevich, must be based on the highest spiritual values, otherwise it will lose its legitimacy. Yurkevich criticized legal positivism, considering it too mechanical and cold, unable to express the true essence of human dignity and inner freedom.

Yurkevich's philosophy of law has a pronounced anthropological focus, affirming the dignity of the individual and the need for a spiritual principle in law. His ideas are also relevant in modern discussions of law, morality and human dignity. The Ukrainian philosopher believed that law cannot be understood outside of a moral basis.

Yurkevich sharply criticized legal formalism, considering it flawed, since it ignores the spiritual dimension of man. He believed that the law should not only regulate external actions, but also reflect the moral aspirations of the individual.

For Yurkevich, law is not just a system of norms, but a reflection of the divine order. He believed that true law cannot be fully understood without taking into account the spiritual nature of man and his desire for truth and goodness.

Yurkevich's writings often emphasize that love and conscience are the forces that truly guide a person toward justice. Therefore, he argued that legal norms must be consistent with moral principles that go back to the Christian worldview.

References

- Vozniak S. (2003) Philosophical thought of Ukraine: names and ideas /S. Vozniak, Yu. Golyanich, Yu. Moskalenko. - Ivano-Frankivsk, - 135p.
- Horskyi, V. S. (1996). *History of Ukrainian philosophy*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Ogorodnyk, I. V., Rusyn M. Yu. (1997). Ukrainian philosophy in names: Study guide. Ed. by M. F. Tarasenko. Kyiv: Lybid.
- S. Slyvka. (2001) Ukrainian national philosophy of law: ananthological perspective / S.S. Slyvka. - Lviv:Volya, - 168p
- Yurkevich P. Historyofphilosophy. Rights(1868) // Pamfil Yurkevich. History of the philosophy of law. Philosophy of law. Philosophical diary / Pamfil Yurkevich. - K. : Journaleditor. "Ukrainianworld", - 2000. - 443p.

«ЕМАЛЬОВАНА МИСКА» ВІКТОРА ПЕТРОВА: АНАЛІЗ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ПСИХІАТРІЇ

Михайло Тасенко, аспірант кафедри української філософії і культури, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-5807-1771>, email: mtasenko.kr@gmail.com

“THE ENAMEL BOWL” BY VICTOR PETROV: ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE PHILOSOPHY OF PSYCHIATRY

Mykhailo Tasenko, Phd Student of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5807-1771>, email: mtasenko.kr@gmail.com

Abstract

This study aims to analyze Viktor Petrov's short story "The Enamel Bowl" for elements that align with key concepts in the philosophy of psychiatry. The research examines the depiction of psychiatric power, identity loss, and the subjective experience of mental illness in the narrative. Methodologically, the study employs a comparative and analytical approach, using two versions of the text: the original 1944 publication in the "Zemlya" newspaper and the revised 1947 version. The analysis is grounded in Michel Foucault's lectures "Psychiatric Power" (1973–1974), which critique the institutional authority of psychiatric hospitals.

The findings highlight the hierarchical relationship between the psychiatrist and the patient, where the former holds absolute authority, and the latter loses personal identity, reduced to the category of the "mentally ill." The story also explores the role of material symbols of psychiatric power, such as medical attire and physical attributes, reinforcing the doctor's dominance. Additionally, the study identifies descriptions of depressive states that align with phenomenological psychopathology. This research demonstrates how "The Enamel Bowl" reflects fundamental themes in the philosophy of psychiatry in Ukrainian philosophical culture.

Ключові слова: філософія психіатрії, Віктор Петров, психічна хвороба, історія української філософії, українська філософська культура.

Keywords: philosophy of psychiatry, Viktor Petrov, mental illness, history of Ukrainian philosophy, Ukrainian philosophical culture.

Вступ

Метою даної роботи є аналіз тексту оповідання «Емальована миска» Віктора Петрова на предмет наявності елементів, що формують базові концепції філософії психіатрії.

«Емальована миска» належить, за визначенням Юрія Шевельова, до «періоду оповідань» творчості Віктора Петрова (Домонтовича), який розпочався у 1942 році (Шевельов, 1988, с. 509). «Емальована миска» була опублікована вперше в «Краківських вістях» 19 листопада 1942 року.

Цикл лекцій Мішеля Фуко під загальною назвою «Психіатрична влада» був прочитаним філософом у 1973 – 1974 роках у Колеж де Франс та став однією з основних теоретичних основ для розвитку сучасної філософії психіатрії, а також антипсихіатричного руху. Завданням лекцій стала критика інституту влади, що розгортається та функціонує у межах простору психіатричної лікарні та аналіз роботи лікарів-психіатрів, а саме їх можливість та перспективи використання різних форм влади у психіатричній клініці.

Методологія

У дослідженні будуть використані фрагменти оповідання Віктора Петрова «Емальована миска», що представлені у двох версіях. Перша – опублікована у номерах №4 та №5 газети «Земля» у 1944 році, що видавала німецька хліборобська організація у місті Плауен, друга – опублікована у III томі збірнику прози В. Петрова у 1988 році та являє собою доповнену автором у 1947 році версію оповідання. Дослідження проводилось із застосуванням аналітичного та порівняльного методів.

Результати

Діючими персонажами оповідання «Емальована миска» є три особи. Лікар-психіатр, ім'я якого читачеві невідоме та від першої особи якого відбувається розповідь. Філософ, що перебуває на примусовому лікуванні у психіатричній лікарні та всіма силами намагається покинути цей обмежений простір, в якому йому не місце, аби продовжити свої інтелектуальні розвідки про філософа XVII ст. Гессенді. Та старший лікар, що страждав на синдром залежності від алкоголю, але користувався «великим авторитетом у психіатрії» (Домонтович, 1944, с. 6)

Одразу на початку оповідання ми зустрічаємо одні з ключових концептів для філософії психіатрії, що описав Мішель Фуко у роботі «Психіатрична влада», а саме із роллю лікаря-психіатра у лікарняному просторі, та принципову дистанцію між лікарем та пацієнтом (Foucault, 2008, с. 3). Лікар-психіатр виступає як головна владна фігура, що

визначає статус пацієнта, його місце у просторі лікарні та рамки його особистості. Взаємодія між лікарем і пацієнтом підпорядкована жорсткій ієрархії, де лікар володіє абсолютним авторитетом, а пацієнт позбавлений не лише голосу, але й свого імені. У В. Петрова знаходимо наступне: *«Я звернувся до нього тоном, усталеним між лікарем і пацієнтом, що підкреслює різницю між двома людьми, з котрих один володіє необмеженим авторитетом...і другий, один з тих, що позбавлені власного ім'я й всіх життєвих відрізень, підводяться під загальну категорію хворих...»* (Домонтович, 1988, с. 124). Наприкінці цитованого фрагменту знаходимо не менш важливий елемент базових концепцій – втрату характеристик особистості, розмивання кордонів персональної ідентичності, що виникла внаслідок редукції індивідуального буття людини до загальної категорії – «хворий». Ще одне підтвердження цьому ми знаходимо далі: *«Він був для мене насамперед об'єктом для спостережень...»* (Домонтович, 1944, с. 5).

Фуко зазначає що певні атрибути (медичний халат, медичні інструменти) та особливості фізичних характеристик, певна виняткова «морфологія» (м'язова сила, ширина грудей, колір волосся) лікарів-психіатрів підкреслює легітимацію їх влади та домінуюче становище у просторі психіатричної лікарні (Foucault, 2008, с. 4). В «Емальованій мисці» ми знаходимо наступне підтвердження вищезазначеному, коли звертаємось до опису старшого лікаря: *«Він сидів за столом і писав. Широкий і громіздкий, він заповнював собою крісло. Здавалося, тільки поруччя крісла, охоплюючи його ззовні, обмежували безмірність його тіла», також «... він простягнув мені свою важку масивну руку...»* (Домонтович, 1944, с. 6; 1988, с. 131–132, 133). Щодо матеріальних атрибутів лікаря знаходимо наступне: *«на мені білий халат лікаря, на ньому сірий з рожевими смужками халат хворого»* (Домонтович, 1988, с. 138).

Окремо слід виділити в оповіданні опис досвіду переживання психічної хвороби, а саме «стан глибокої моральної депресії», яка «огортає людину чорними сутінками хмурого смутку» (Домонтович, 1988, с. 125). Подібні описи досвіду переживання афективних розладів можна зустріти в подальшому у феноменологічній психопатології, яка на сьогодні є одним з основних напрямів досліджень у філософії психіатрії.

Отже, оповідання «Емальована миска» В. Петрова є важливим прикладом присутності в українській філософській культурі елементів філософії психіатрії, а саме: аналізу психіатричної влади, втрату особистості у просторі психіатричної лікарні та опис досвіду переживання психічної хвороби.

Бібліографія

Домонтович, В. (1944, 1 жовтня). Емальована миска. *Земля*, (4), 5–6. <https://libraria.ua/issues/250/6719/>

Домонтович, В. (1988). *Проза* (Т. 3). Сучасність. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&l21DBN=UKRLIB&p21DBN=UKRLIB&p;S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0009276

Шевельов, Ю. (1988). Шостий у гроні. Домонтович в історії української прози. У *Проза* (Т. 3, с. 505–556). Сучасність. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&l21DBN=UKRLIB&p21DBN=UKRLIB&p;S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0009276

Foucault, M. (2008). *Psychiatric power: Lectures at the Collège de France, 1973-1974*. Picador.

References

Domontovich, V. (1944, October 1). An enamelled bowl. *Zemlya*, (4), 5-6. <https://libraria.ua/issues/250/6719/>.

Domontovich, V. (1988). *Prose* (Vol. 3). Suchasnist. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&l21DBN=UKRLIB&p21DBN=UKRLIB&p;S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0009276

Foucault, M. (2008). *Psychiatric power: Lectures at the Collège de France, 1973-1974*. Picador.

Shevelev, Y. (1988). Sixth in the family. Domontovych in the history of Ukrainian prose. In *Prose* (Vol. 3, pp. 505-556). Suchasnist. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&l21DBN=UKRLIB&p21DBN=UKRLIB&p;S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0009276

ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Олександр Ущачівський, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0002-7988-6897>, email: ushchapivskyi@univ.net.ua

SHIFTING PRIORITIES IN UKRAINE'S CULTURAL POLICY DURING MARTIAL LAW

Oleksandr Ushchapivskyi, PhD Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-7988-6897>, email: ushchapivskyi@univ.net.ua

Abstract

This research explores the shift in priorities of Ukraine's cultural policy during martial law. The focus is placed on the transition from liberal cultural pluralism to identity-oriented strategies. Through a philosophical and socio-political analysis, the study evaluates how war impacts policy content, institutional practices, and value orientations. Special attention is given to the transformation of culture into a tool of resistance and national consolidation.

Ключові слова: культурна політика, Україна, воєнний стан, національна самосвідомість, культурна безпека

Keywords: cultural policy, Ukraine, martial law, national identity, cultural security

Вступ

Повномасштабна війна в Україні стала каталізатором глибоких трансформацій у всіх сферах суспільного життя, зокрема — у сфері культури. Культурна політика, яка до 2022 року здебільшого функціонувала в межах концепцій відкритості, плюралізму, підтримки креативного сектору та інтеграції до європейського культурного простору, опинилася перед необхідністю швидкої адаптації до реалій воєнного часу. У цьому новому контексті культура перестає бути лише сферою естетичного сприйняття чи дозвілля — вона набуває політичної, етичної та мобілізаційної ваги.

Воєнний стан висуває до культурної політики нові вимоги: збереження та захист культурної спадщини в умовах збройної агресії, протидія інформаційним та ідеологічним загрозам, консолідація громадян навколо спільних цінностей та національної ідентичності. Культура дедалі частіше розглядається як інструмент національної безпеки, що формує символічну стійкість суспільства, його здатність опиратися як фізичному, так і смисловому знищенню.

Зміна соціального запиту до культури, загроза руйнування національного культурного коду, необхідність відповідати умовам інформаційної війни — усе це зумовлює переосмислення функцій і пріоритетів державної культурної політики. Саме в цьому контексті актуальним постає філософський аналіз процесів трансформації культурної політики, її нової місії в умовах воєнного часу, а також зміщення акцентів від ліберальних моделей до стратегій ідентичності, опору та стійкості.

Мета дослідження — проаналізувати процеси зміни пріоритетів культурної політики України в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження — виявити, як культурна політика України трансформується з орієнтації на плюралістичні моделі до стратегій, що утверджують і захищають національну ідентичність у воєнних умовах.

Методологія

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що охоплює філософську, політичну та соціологічну перспективи аналізу культурної політики. Застосовуються такі методи:

- **Системний аналіз** — для вивчення взаємозв'язків між культурною політикою, суспільством і державою.
- **Структурно-функціональний підхід** — для аналізу ролі культурних інституцій під час воєнного стану.
- **Критичний дискурс-аналіз** — для дослідження інформаційних ідеологічних викликів.
- **Порівняльний аналіз** — для оцінки міжнародного досвіду адаптації культурної політики в умовах воєнних конфліктів.

Результати

Аналіз зміни пріоритетів культурної політики України в умовах воєнного стану демонструє глибокий розрив із дотеперішньою моделлю культурного розвитку. Раніше культурна політика була орієнтована на плюралістичність, інклюзію, децентралізацію та підтримку креативного сектору. Проте війна змінила саму логіку функціонування цієї сфери. Держава опинилася перед необхідністю швидко переорієнтувати культурну політику на завдання захисту ідентичності, збереження національної спадщини та посилення ролі культури як елементу національної безпеки.

Одним з ключових зсувів стало переосмислення культури як ресурсу спротиву. В умовах війни культура більше не розглядається лише як простір естетичного вираження — вона набуває стратегічної функції, виступаючи джерелом мобілізації, психологічної підтримки та соціального згуртування. З'являються культурні ініціативи, які виконують роль комунікативних платформ для суспільної солідарності, публічного

опору, осмислення війни та втрат. У багатьох випадках мистецтво, музика, кіно, література стають формами активної участі у спротиві, зокрема на міжнародному рівні.

Водночас відбувається інституційна адаптація: державні органи, місцеві адміністрації, музеї, бібліотеки, театри змінюють вектор своєї діяльності. Наприклад, бібліотеки перетворюються на гуманітарні хаби, культурні центри організовують навчальні курси для ВПО, музеї створюють цифрові копії експонатів для збереження культурної пам'яті. Такі трансформації вказують на зміну базових функцій культурних інституцій: із репрезентативних та просвітницьких — до соціально-мобілізаційних і захисних.

Окремим напрямом трансформації є дерусифікація культурного простору. Вона відбувається не лише на рівні перейменування вулиць чи демонтажу пам'ятників, а й у зміщенні культурного канону. Поступово формується нова система символів, образів, інтерпретацій історії, яка сприяє деколонізації мислення. Культурна політика починає активно формувати український наратив, орієнтований на європейські цінності, історичну справедливість та право на суб'єктність у глобальному контексті.

Зміна пріоритетів також проявляється в нормативних документах: Стратегія розвитку культури, Програма відновлення України, ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики засвідчують наміри держави консолідувати культурну сферу як чинник державотворення. Культура дедалі частіше постає в політичному дискурсі не як «додаток до економіки», а як основа національного спротиву і довгострокової стійкості. Цей зсув вимагає нових філософських концептуалізацій ролі культури в часи кризи.

Таким чином, результати дослідження показують, що зміна пріоритетів культурної політики України не є ситуативною реакцією на війну, а свідчить про глибоку переорієнтацію культурного мислення, формування нової парадигми — культури як щита нації. Цей процес ще триває, і його філософське осмислення є важливою складовою формування гуманітарної стратегії України в повоєнний період.

Бібліографія

1. Шкурко М. *Культурна дипломатія України під час війни*. // Українська дипломатія. – 2024. – Вип. XXIV.
2. Кабінет Міністрів України. *Проект Плану відновлення України: культура та інформаційна політика*. – К., 2022.
3. Smith A. D. *National Identity*. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – 226 p.
4. Putnam H. *Realism with a Human Face*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992. – 347 p.

References

1. Shkurko, M. (2024). Cultural Diplomacy of Ukraine During the War. *Ukrainian Diplomacy*, 24.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Ukraine Recovery Plan Project: Culture and Information Policy*.
3. Smith, A. D. (1991). *National Identity*. Reno: University of Nevada Press.
4. Putnam, H. (1992). *Realism with a Human Face* (J. Conant, Ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

NATIONAL MEMORY AS A SPECIFIC TYPE OF COLLECTIVE MEMORY

Roman Yaroshenko, PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-8110-3200>, email: Romanyaroshenkoy@gmail.com

Keywords: national memory, collective memory, Ukrainian philosophy, national identity, cultural consciousness

Introduction

The phenomenon of national memory plays a crucial role in shaping cultural self-awareness and national identity. While the concept of collective memory has been broadly studied in the social sciences, national memory remains an understudied and specific manifestation of it, particularly in the context of Ukrainian philosophical thought. This paper aims to explore national memory as a unique type of collective memory, focusing on its role in the formation of national consciousness in Ukraine during the turbulent events of the 20th century. The study is rooted in the hypothesis that national memory operates not merely as a record of the past but as a selective and ideologically shaped reconstruction that contributes to the unity and identity of a nation.

Methodology

This research employs a combination of philosophical analysis, historical contextualization, and comparative discourse analysis. Philosophical analysis was applied to key Ukrainian thinkers of the 20th century, examining how their concepts contribute to the idea of national memory. Historical contextualization helped situate these philosophical reflections within the broader socio-political events of the century. Discourse analysis was used to compare how national memory was interpreted in different periods (e.g., Soviet era vs. national revival period) to trace patterns of continuity and transformation.

Results

The study confirms that national memory, as a unique form of collective memory, operates through distinct mechanisms of selection, interpretation, and symbolic framing of historical events. Unlike generalized collective memory, which often arises spontaneously within communities, national memory is more consciously constructed and politically instrumentalized, especially in societies undergoing existential transformations such as Ukraine in the 20th century.

Through the analysis of Ukrainian philosophical thought, it becomes evident that national memory has served several interconnected functions:

1. Identity Formation

National memory reinforces the sense of historical continuity and national belonging. Ukrainian thinkers, including Vyacheslav Lipinsky, viewed history not simply as a chronicle of facts, but as a cultural foundation of identity. He argued that only those nations that retain and reinterpret their history are capable of forming viable political communities. National memory in this context becomes a “narrative identity,” to use Paul Ricoeur’s term — a story a nation tells about itself.

2. Cultural Resistance

Under foreign domination or totalitarian regimes, national memory functioned as an underground current of resistance. In Soviet Ukraine, memory was often deformed by ideological censorship. Nevertheless, intellectuals preserved suppressed narratives through philosophy, literature, and oral traditions. The memory of the Holodomor, deportations, and political repressions was carried forward not in state archives but in family testimonies, poetry, and dissident thought. This “memory from below” challenges official history and offers an alternative moral compass.

3. Ideological Mobilization

During transitional moments, national memory is activated to generate collective energy for political change. This was evident during the late Soviet period, when repressed historical narratives (e.g., Ukrainian People’s Republic, repressions of intellectuals, cultural genocide) were reintroduced into public discourse. The Orange Revolution and the Revolution of Dignity (2014) also relied on national memory to frame democratic aspirations and reaffirm Ukraine’s distinctiveness from Russian imperial models.

4. Moral Evaluation of History

National memory performs a normative function by assigning moral meanings to historical events. It distinguishes between victims, perpetrators, and heroes, thereby shaping the ethical orientation of society. Ukrainian national memory tends to elevate figures of resistance (e.g., Stepan Bandera, Lesia Ukrainka, Vasyl Stus) while also engaging in debates about moral responsibility, reconciliation, and pluralism. Unlike collective memory, which may remain affective or nostalgic, national memory often aims to establish a coherent moral-political stance.

5. Dynamic Adaptability

National memory evolves in response to new historical challenges. The ongoing Russo-Ukrainian war has become a powerful catalyst for reconfiguring the national narrative. Streets, monuments, and school curricula are being re-evaluated in the process of decolonizing memory. New heroes and tragedies — such as the defense of Mariupol and the Bucha massacre — are rapidly incorporated into a living canon of national memory. This confirms its role not only as retrospective but as constitutive of political agency.

6. Comparative Perspective

In contrast to Western European memory cultures, which often prioritize reconciliation and “working through the past” (*Vergangenheitsbewältigung*), Ukrainian national memory places a stronger emphasis on justice, recognition, and moral clarity. This aligns more closely with the memory politics of other post-colonial societies, where reclaiming historical agency is central to national revival.

7. Philosophical Depth

Ukrainian philosophy contributes not just thematically but methodologically to the understanding of national memory. The fusion of existentialism, personalism, and hermeneutics — found in the works of thinkers like Hryhoriy Skovoroda (retrospectively reinterpreted), Volodymyr Shynkaruk, and modern intellectuals — supports a view of memory as a lived, subjective, yet socially embedded phenomenon. Ukrainian thought also highlights the tension between historical truth and national myth, advocating for critical yet affirming engagement with the past.

These findings demonstrate that national memory in Ukraine is not merely a repository of past events, but a complex, evolving, and action-oriented phenomenon. It functions as a bridge between philosophical reflection, historical experience, and political imagination. As a specific type of collective memory, national memory acquires an active role in shaping identity, fostering civic resilience, and articulating a vision for the future. The Ukrainian case illustrates how national memory can operate not only as a mirror of the past but as a compass for cultural survival and renewal.

References

- Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge University Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.
- Lipinsky, V. (1920). *Letters to Brothers-Agrarians*. Kyiv.
- Dontsov, D. (1926). *Nationalism*. Lviv.
- Shapoval, Y. (2012). *Historical Memory: European and Ukrainian Experience*. Kyiv: Institute of History of Ukraine.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*. *Representations*, (26), 7–24.

УКРАЇНСЬКЕ ВІЗУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ ЗМІН

Олена Заруцька, кандидат філософських наук, доцент кафедри української філософії і культури, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-2024-4662>, email: o.a.zarutska@ukr.net

Анотація

Сучасне українське візуальне мистецтво є відображенням суспільних процесів, історичних зрушень та глобальних тенденцій. Воно перебуває на перетині традиції та інновацій, поєднуючи глибоку національну культурну спадщину з новітніми формами самовираження. У XXI столітті українські художники почали активно використовувати не лише класичні техніки живопису, графіки та скульптури, а й сучасні цифрові медіа, перформанс, відеоарт, NFT та VR-технології. Одним із ключових чинників розвитку візуального мистецтва в Україні стала Революція Гідності, яка спричинила зростання соціальної активності митців. Війна, що триває з 2014 року, а особливо її повномасштабна фаза з 2022-го, зробила мистецтво важливим інструментом комунікації, протесту, пам'яті та національної ідентичності. Українські художники все активніше почали інтегруватись у світовий арт-простір, демонструючи свою унікальність та глибину через міжнародні бієнале, виставки та цифрові платформи.

На сьогодні українське візуальне мистецтво залишається не тільки засобом самовираження, а й способом осмислення складних історичних реалій. Воно фіксує і транслює емоції суспільства, виклики часу та національну боротьбу. Саме тому українські митці залишаються не лише творцями, а й активними учасниками суспільних змін, які формують майбутнє країни та її культурний ландшафт у світовому масштабі.

Ключові слова: українське візуальне мистецтво, національна ідентичність, глобалізація, культурна самобутність, постмодернізм, історична пам'ять, сучасне мистецтво, національні символи, культурний код, українські митці.

UKRAINIAN VISUAL ART IN AN ERA OF CHANGE

Olena Zarutska, Associate Professor of the Ukrainian Philosophy and Culture Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-2024-4662>, email: o.a.zarutska@ukr.net

Abstract

Contemporary Ukrainian visual art is a reflection of social processes, historical shifts, and global trends. It is at the intersection of tradition and innovation, combining a deep national cultural heritage with the latest forms of self-expression. In the 21st century, Ukrainian artists began to actively use not only the classical techniques of painting, graphics, and sculpture, but also modern digital media, performance, video art, NFT, and VR technologies. One of the key factors in the development of visual art in Ukraine was the Revolution of Dignity, which led to an increase in the social activism of artists. The war that has been going on since 2014, and especially its full-scale phase since 2022, has made art an important tool of communication, protest, memory, and national identity. Ukrainian artists have increasingly begun to integrate into the global art scene, demonstrating their uniqueness and depth through international biennials, exhibitions, and digital platforms.

Today, Ukrainian visual art remains not only a means of self-expression, but also a way of understanding complex historical realities. It captures and transmits the emotions of society, the challenges of the time, and the national struggle. That is why Ukrainian artists remain not only creators, but also active participants in social changes that shape the future of the country and its cultural landscape on a global scale.

Keywords: *Ukrainian visual art, national identity, globalization, cultural identity, postmodernism, historical memory, contemporary art, national symbols, cultural code, Ukrainian artists.*

Метою дослідження є аналіз сучасного стану українського візуального мистецтва, його основних тенденцій, впливу суспільно-політичних подій та інтеграції у світовий культурний простір.

Завдання дослідження:

1. Визначити ключові напрями розвитку сучасного українського візуального мистецтва.
2. Дослідити вплив російсько-української війни на мистецький процес.
3. Окреслити роль цифрових технологій та новітніх медіа у творчості українських художників.
4. Проаналізувати участь українських митців у міжнародних виставках та бієнале.
5. Розглянути функціонування арт-інституцій та їхню роль у підтримці сучасного мистецтва.

Дослідження допоможе зрозуміти, як сучасне українське візуальне мистецтво формує національну ідентичність, слугує засобом соціального висловлювання та впливає на культурний імідж України у світі.

Методологія: У дослідженні використовувалися загальнонаукові методи аналізу і синтезу, конкретно-історичні та порівняльні методи.

Результати: Українське візуальне мистецтво є важливою складовою національної культури, що сформувалася на перетині європейських та східних традицій. Його еволюція охоплює іконопис, народне мистецтво, модерністські експерименти та сучасні форми виразності, відображаючи історичний шлях та пошуки ідентичності українського народу. Після здобуття незалежності у 1991 році українське мистецтво стало відкритішим до світових трендів. Концептуальне мистецтво, фотографія, цифровий живопис, перформанси та інсталяції отримали новий імпульс. Сучасне українське візуальне мистецтво є відображенням динамічних суспільних і культурних процесів, що відбуваються у країні. Воно поєднує традиційні жанри живопису, скульптури, графіки з новітніми формами, такими як цифрове мистецтво, NFT, відеоарт та інсталяції. В умовах війни та глобалізації мистецтво стало не лише засобом самовираження, а й потужним інструментом національної самоідентифікації, культурної дипломатії та документації історичних подій. Однією з головних рис сучасного українського мистецтва є його соціальна ангажованість. Багато митців використовують творчість для осмислення актуальних суспільних проблем, особливо пов'язаних із війною, кризою ідентичності, екологією та правами людини.

Російсько-українська війна стала ключовим фактором у формуванні сучасної художньої мови. Вона вплинула як на тематику, так і на емоційну напругу мистецьких творів. Наприклад, роботи Ж. Кадирової, яка перетворює уламки зруйнованих будівель на арт-об'єкти, або серії картин С. Пояркова та А. Кахідзе, які документують події війни, стали важливими маркерами часу.

Роботи таких митців, як К. Баранова-Люта, Є. Климко, О. Левченя, Н. Тітов, О. Трофименко, відображають національні символи, такі як калина, писанка, ляльки-мотанки, образи козаків. Через них вони відтворюють традиційний культурний код, який єднає українців та нагадує про їхню історичну тяглість.

Швидкий розвиток технологій дозволив українським митцям використовувати нові медіа. NFT-мистецтво, 3D-візуалізація, доповнена (AR) та віртуальна (VR) реальність відкривають нові можливості для експериментів. Такі художники, як Степан Рябенко та Waone Interesni Kazki, працюють у сфері цифрового мистецтва, популяризуючи його на міжнародних платформах.

Українські митці дедалі частіше беруть участь у міжнародних бієнале, виставках та арт-ярмарках. Зокрема, П. Маков представляв Україну на Венеційській бієнале 2022 року зі своїм проектом «Фонтан виснаження», що став символом сучасної української реальності. Інші художники, як-от М. Кадан та О. Ройтбурд (помертно), є відомими у Європі та США.

Митці заснованої у Львові в 2012 році «Відкритої Групи», Ю. Білий, А. Варга та П. Ковач, у своїх проектах досліджували взаємодію між людьми та просторами, перетворюючи несподівані місця на тимчасові галереї. У 2024 році вони представили на Венеційському бієнале проект

«Повторюйте за мною», де переселенці зі Сходу України відтворювали звуки війни, запрошуючи глядачів до співу.

Мурал-арт став одним із найпопулярніших жанрів візуального мистецтва в Україні. Вуличні художники, такі як Sociopath, MataRuda, Waone Interesti Kazki, створюють роботи, що привертають увагу до соціальних проблем та національної ідентичності. Київ, Львів, Харків та інші міста України перетворилися на галереї під відкритим небом.

Попри війну, українські арт-інституції продовжують свою діяльність. PinchukArtCentre, Мистецький Арсенал, Я Галерея, The Naked Room та інші галереї організовують виставки, часто з благодійною метою. Також розвиваються незалежні ініціативи, які підтримують молодих художників та популяризують українське мистецтво на міжнародному рівні.

Головним викликом для українського мистецтва залишається військова агресія Росії, яка загрожує культурній спадщині та впливає на творчість художників. Багато митців змушені працювати в умовах обмежених ресурсів, або виїжджати за кордон.

Однак, перспективи розвитку українського мистецтва є оптимістичними. Завдяки цифровим технологіям, підтримці міжнародних культурних інституцій та активності самих митців, українське візуальне мистецтво набуває світового визнання. Відродження традицій, поєднане з новітніми тенденціями, дозволяє говорити про його унікальність і важливість у глобальному мистецькому контексті. Завдячуючи таланту українських митців та їхній стійкості, мистецтво стає не лише засобом естетичного вираження, а й потужною формою комунікації, що допомагає осмислювати події сьогодення та формувати культурну спадщину майбутнього.

Бібліографія

1. Ващинська І. Групові ідентичності: до проблеми дефініції поняття та конструювання класифікатора // Вісник Львів. ун-ту. Сер. соціол. 2009. Вип. 3. С. 56–65. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/8-14.pdf>.

2. Гончар К. Український образотворчий фольклор у сучасному культуротворчому процесі: традиції і новаторство: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства. К., 2015. 16 с. URL: http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Avtoref_K_R_Gonchar.pdf.

3. Ліщинська О. Сучасне українське візуальне мистецтво: культурні внесення і запозичення // Українознавчий альманах. Випуск 17. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Філософський факультет. Центр українознавства, 2014. 334 с. С. 197–200.

4. Медіа-платформа «Ukraine War Art Collection – Мистецтво під час війни». URL: <https://war-art.mkp.gov.ua/>.

5. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf>

Section 6

« LOGIC. THEORY OF ARGUMENTATION. RHETORIC »

ARGUMENT FROM SILENCE AND CONFIRMATION BIAS IN PROPAGANDA

Nataliia Kolotilova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0002-7450-2981>, email: nataliakolotilova@knu.ua

Olena Shcherbyna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0003-2931-7530>, email: elenashcherbina@knu.ua

Keywords: *confirmation bias, slanting, propaganda, critical thinking, silence as an argument, argument from silence.*

Introduction

In the last century, due primarily to social and information transformations, the issues of argumentation, different types of arguments, biases, and fallacies have taken an important place in humanities and social knowledge. The increased attention of scientists to the attributes of thinking is due to the fact that they significantly affect the processes of argumentation, decision-making, and human behaviour in various areas of life. People are not entirely rational beings, and their actions under the influence of biases can lead to misconceptions about the world and wrong decisions. The significant danger of cognitive illusions is primarily related to the fact that people usually don't recognise them. Still, cognitive illusions are the basis for manipulating public opinion, which is clearly seen in propaganda as the deliberate use of harmful manifestations of cognitive biases. In a time of rapid change in the world, fast information processing is of great importance. Nonetheless, it is also important to minimise the possible negative impact of illusions and arguments that are doubtful from the point of view of logic and critical thinking. Without aiming to provide a comprehensive explanation of the relationship between the concepts of bias and fallacy, let us focus on the interconnection of the argument from silence and confirmation bias in propaganda.

Methodology

The research uses primarily general scientific methods and techniques: analysis, synthesis, generalization, as well as elements of terminological analysis for the concepts of propaganda, confirmation bias, silence as an argument, argument from silence.

Results

As an attribute of thinking, confirmation bias means “people’s tendency to process information by looking for, or interpreting, information that is consistent with their existing beliefs” (Casad & Luebering, 2025), that is, “hypothesis-confirming information receives more weight, is evaluated less critically, or is better remembered than disconfirming data” (Oswald & Grosjean, 2004, p.94). Although scholars emphasize the largely unintentional nature of this illusion, the negative impact of this tendency can be quite significant. A. Blair noted that it does not matter whether the bias is unintentional or deliberate because the effects are pernicious anyway, and it is important to focus on avoiding it (Blair, 2012, p.24).

Propaganda defines as “the systematic dissemination of information, esp. in a biased or misleading way, in order to promote a particular cause or point of view, often a political agenda” (Oxford English Dictionary) or “information, ideas, opinions, or images, often only giving one part of an argument, that are broadcast, published, or in some other way spread with the intention of influencing people's opinions” (Cambridge Dictionary). As we can see, the specific features of propaganda include bias (meaning distorting information) and presenting only selective arguments to promote and reinforce desired opinions among consumers. Such distortion is ensured by the conscious use of negative manifestations of confirmation bias, when only information that confirms the formed opinions is deliberately presented, avoiding information in favour of another point of view. L. Groarke and C.W. Tindale emphasised the following about illegitimate biases: “Ironically, the extreme slanting that characterizes propaganda often makes their lack of objectivity transparent, making their arguments unconvincing rather than convincing” (Groarke & Tindale, 2004, p.122). However, the third year of russia's full-scale aggression against Ukraine shows that the extreme slant of russian propaganda is obvious to people with developed critical thinking skills, while most of those covered by the propaganda are hardly aware of the lack of objectivity.

To sum up, confirmation bias appears as a specific characteristic of human thinking that can have negative manifestations that are actively used in propaganda to reinforce desired opinions.

In this context, silence can play a dual role. It can be considered a way of committing deception (misleading) and a means of a conscious strategy to combat information manipulation. In the first variant, propaganda, based on silencing (withholding) some part of the information, provides exactly the information that confirms the formed opinions. Thus, it achieves the goal of consciously silencing (withholding) information in favor of another point of view. As we can see, in this way, deception using half-truths or silent deception, that is, silencing all information about certain facts, is committed. This plays an important role in the formation of confirmation bias in propaganda.

Explaining the role of silence as a strategy to combat information manipulation, let us turn to the recommendations for combating information manipulation expressed in the study "Information Manipulation: A Challenge to Our Democracies", in which researchers analyzed the effects of Russian propaganda in detail. The study was conducted by two French analytical institutions: the Center for Analysis, Forecasting and Strategy (CAPS) and the Institute for Strategic Research (IRSEM). Answering the question, 'How does one counter information attacks?' the researchers emphasize that 'strategic silence' may be the best option in some cases. However, this entails the risk that erroneous and potentially dangerous ideas may penetrate more deeply into the population's consciousness. If not challenged from the very beginning, these ideas can continue to grow. Silence should only be used for small and relatively harmless instances of information manipulation". (Malinka, 2018).

We believe that even for "small and relatively harmless instances of information manipulation," silence is not a convincing argument, that is, a strategy for combating information manipulations. In this paper, we will not take into consideration the ambiguity of the formulation 'relatively harmless instances of information manipulation.' We proceed from the fact that silence in argumentative practices can be used as a way to argue one's own point of view and as a way to form our understanding of the point of view of another (opponent). The above gives grounds to distinguish between an argument to silence and an argument from silence. In the context under consideration, we are interested in the latter type of silence as an argument. Let us emphasize that silence as a strategy for combating information manipulations is a weak (unconvincing) argument from silence. If society, the state, international organizations, and private companies remain silent in response to information manipulation (failing to report or refute false information), the penetration of dangerous information into the consciousness of the addressee (the population) becomes inevitable. In this case, the addressee's reasoning will be as follows: "If one is silent (did not refute) about the truthfulness of the information provided, then it is likely that the information provided in the message can be considered valid. One is silent (did not refute) about the truthfulness of the information provided. Therefore, it is likely that the information provided in the message may be valid."

So, as we can see, the argument from silence applies here, that is, the understanding by the addressee (the population) of the point of view of those who should officially substantiate the falsity of the provided information. Such an argument is unconvincing (weak) on the part of those who should officially refute the manipulated information. However, on the part of the providers of such information, the aforementioned argument has leverage in convincing the addressee (the population) of the truthfulness of the distorted information, which, of course, works in favor of the corresponding propaganda.

References

Blair, J. A. (2012). What is Bias? In Blair, J. A. *Groundwork in the Theory of Argumentation*, Argumentation Library 21 (pp.23-32). Springer. DOI 10.1007/978-94-007-2363-4_3.

Casad, B.J., & Luebering, J. (2025, February 11). *confirmation bias*. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved March 16, 2025, from <https://www.britannica.com/science/confirmation-bias>

Groarke, L. A., & Tindale, Ch. W. (2004). *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*. Oxford University Press.

Malinka V. Russian propaganda uses KGB methods, — French study / *MS.DETECTOR.MEDIA*, 5.10.2018, from <https://ms.detector.media/print/21900/> (in Ukrainian).

Oswald, M. E., & Grosjean, S. (2004). Confirmation bias. In R. F. Pohl, (Ed.). *Cognitive Illusions: A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgement and Memory* (pp. 79-96). Psychology Press.

Propaganda. In *Cambridge Dictionary*. Retrieved March 16, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/propaganda>

Propaganda. In *Oxford English Dictionary*. Retrieved March 16, 2025, from https://www.oed.com/dictionary/propaganda_n?tab=meaning_and_use#28217086

ЛОГІКА ПРИРОДНОЇ МОВИ (АБО ЯК МОЖЛИВА НЕФОРМАЛЬНА ЛОГІКА)

Анатолій Конверський, д.філос.н., проф., академік НАН України,
в.о. декана філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0009-0001-0075-3446>, email: dean.phd.univ@gmail.com

LOGIC IN NATURAL LANGUAGE: ON THE POSSIBILITY OF INFORMAL REASONING

Anatolii Konverskyi, Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Acting Dean of the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
<https://orcid.org/0009-0001-0075-3446>, email: dean.phd.univ@gmail.com

1. Відомо, що логіка досліджує мислення не безпосередньо, а через мову. Це може бути мова природна (мова спілкування), або мова штучна.

Тому-то мову і саме природну називають практичним мисленням, а це означає, що саме мовленнєве мислення є одним із чинників формування переконання як головної мети традиційної логіки, яку в сучасній літературі називають «неформальною логікою».

Мову будемо визначати як систему знаків із заданою інтерпретацією. Іноді мову визначають лише як систему знаків із відповідними правилами утворення та перетворення. Але це більше всього мова числень.

Коли ж ми говоримо про природну мову, то маємо на увазі, що це така знакова система яка робить мислення, думку емпіричною реальністю для логіки.

Тут доречно буде навести типологію мови як знакової системи. Всю множину мов можна розділити на природні та штучні. Природні мови, в свою чергу, поділяються на мови зі специфікованою семантикою та неспецифікованою семантикою.

2. Визначаючи мову як систему знаків слід звернути увагу на те, що при характеристиці мови із всіх видів знаків нас цікавить саме знак-символ, а не знак-індекс, чи знак-образ.

Особливістю знаку символу є те, що цей знак здатен передавати гнучкість зв'язку знаку із позначуваним предметом. А це дуже важливо при трансляції різнобарвного, багатогранного змісту через безтілесний знак.

Тоді знак, як елемент природної мови можна тлумачити у двох площинах:

- 1) як носій значення;
- і 2) як носій смислу.

Це дає можливість здійснити іменну категоризацію природної мови. Тобто виділити ті вирази природної мови, які є носіями імен. Така категоризація природної мови цікавить логіку в наступному зрізі:

- що є спільного і відмінного між поняттям як формою мислення та іменем;
- як співвідносяться концепт поняття і смисл імені;
- за яких мов можна трактувати судження як ім'я;
- в чому полягає залежність значення судження від значень імен, що до нього входять;
- як в практиці міркування можна застосувати карнапівські принципи відношення іменування.

3. Тлумачення судження як імені дозволяє поділяти судження на осмислені та неосмислені. Саме використання порожніх імен в ролі суб'єкта судження перетворює його в неосмислене.

Особливу роль в процесі аргументації, що є, власне, предметним полем неформальної логіки відіграють судження, які є тавтологіями. Адже, тавтології є нормативними схемами які забезпечують правильність міркування.

4. Аргументація є стрижнем неформальної логіки. В неформальній логіці аргументація постає як багатоаспектний вид інтелектуальної діяльності, який крім логіки (у вигляді процедур доведення та спростування) включає досягнення мовознавства, філософії, психології, культурології, етики, естетики та історії.

Все це сприяє, по-перше, формуванню переконання як у автора, так і співрозмовника чи аудиторії, а, по-друге, дозволяє задіяти всі комунікативні канали, щоб переконання перетворилося в конкретні рекомендації при теоретичному і практичному освоєнні людиною навколишнього світу.

Власне, аргументація, як одна з основних функцій неформальної логіки, відмежовує неформальну логіку від математичної, або символічної, або формальної логіки.

Саме засоби неформальної логіки є надійним захистом істини та боротьби із софістикою і еклектикою ось уже більше двох тисяч років.

Бібліографія

Конверський А.Є. (2023). Традиційна логіка. Київ: Вид-во Центр учбової літератури».

Конверський А.Є. (2024). Критичне мислення. Київ: Вид-во Центр учбової літератури», 2024.

Конверський А.Є. (2022). Сучасна логіка (класична та некласична). Київ: Вид-во Центр учбової літератури».

ЛОГІКА. ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ. РИТОРИКА РИТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Крикун Віталій, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри логіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-2531-0414>, e-mail: krikun_vitaly@knu.ua

Бауліна Таміла, кандидатка філософських наук, доцентка кафедри логіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-8358-5582>, e-mail: baulinatamila@gmail.com

RHETORICAL ASPECTS OF PHATIC COMMUNICATION

Krikun Vitaly, PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-2531-0414>, e-mail: krikun_vitaly@knu.ua

Baulina Tamila, PhD, Associate Professor at the Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8358-5582>, e-mail: baulinatamila@gmail.com

Abstract

The authors focus on phatic means of influence in the context of human communication practice. They consider the emergence of research interest in phatic means and phatic communication as a type of communication that performs a social function - maintaining contact between interlocutors. The interdisciplinary nature of approaches to the study of phatic communication is outlined, in particular within the framework of linguistics, sociology and psychology. It is argued that the author of the idea of phatic communion is B. Malinowski, but the decisive influence on the formation of the modern concept of phatic communication was exerted by the communication concept of R. Jakobson, which is due to the orientation of the vast majority of researchers not on the idea of emotional unity, but on the purely technical aspect of ensuring contact between interlocutors in the process of communication. The prospects for the application of phatic means in communication practice and their study by rhetorical theory to improve the effectiveness of communication are considered.

Ключові слова: «phatic communion», фатична комунікація, ефективне переконання, засоби впливу.

Keywords: «phatic communion», phatic communication, effective persuasion, means of influence.

Вступ

Фатичною комунікацією в сучасності називають різновид комунікації, який спрямований у першу чергу на утворення, підтримку та завершення контакту між співрозмовниками. Основним завданням розглядається саме контакт, тобто технічний аспект комунікації, а її інформативна компонента залишається на другому плані. Подібний підхід поширений передусім серед представників лінгвістичної сфери науки. У свою чергу, представники соціологічного та психологічного підходів цікавляться фатичною комунікацією перш за все у контексті практики соціальних ритуалів та засобів підтримання групової згуртованості. Фатичний компонент є невід'ємним елементом комунікаційної практики людини, що обумовлює актуальність його дослідження і для риторичної теорії.

Методологія

Результати дослідження отримані за рахунок використання загальнонаукових, філософських та спеціальних методів пізнання, зокрема теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу. Також теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на принципах об'єктивності, неупередженості та системності.

Результати

Автором лексеми «фатичності», в контексті комунікаційної практики людини, варто визнати польського етнографа Б.Маліновського, який досліджуючи мови примітивних племен звернув увагу на частину засобів ведення комунікації, застосування яких спрямовано не на передачу інформації, а на встановлення між співрозмовниками контакту («phatic communion»). Такий контакт виникає завдяки наявності у людини природного прагнення до нього та відіграє суто соціальну функцію (Malinowski, 1923, p. 314-315).

Домінуючий у сучасності підхід до фатичної комунікації набув своєї назви та технічного характеру завдяки впливу комунікаційної концепції Р.Якобсона, який аналізуючи функції мови зазначав, що «...фатична функція реалізується за посередництвом обміну ритуальними формами або навіть цілими діалогами, єдиною метою яких є підтримання комунікації» (Якобсон, 1996, с. 363). Мова йде про використання ритуальних висловлювань: «привіт», «радий тебе бачити», «ти мене чуєш?», «на все добре» тощо. Подібний підхід у значній мірі обумовив виокремлення в сучасності окремого жанру фатичної комунікації, а саме «small talk».

Наразі єдиного загальновизнаного розуміння сутності та меж фатичної комунікації не спостерігається, оскільки наявні дослідження мають міждисциплінарний характер і специфіка визначається підходом

конкретного автора. Не зважаючи на це, проблематика фатичних засобів впливу та ідеї «phatic communion» Б. Маліновського без сумнівів може бути корисною і для риторичної науки. Мова йде як про застосування засобів технічного характеру при побудові, підтримці та завершенні комунікаційного акту, так і про більш складне явище емоційного єднання між співрозмовниками, яке обумовлене соціальним характером людини.

На нашу думку, застосування напрацювань у сфері фатичної комунікації до проблематики ефективного переконання може значно збагатити риторичну науку. Так, поряд із наявним розподілом відповідно до характеру засобів впливу на вербальні та невербальні, з'являється ще одна можлива класифікація, на цей раз за спрямованістю, а саме: інформаційні та контактоорієнтовані (фатичні). Використання мовцем прийомів ведення світської бесіди, знання та ефективного залучення етикетних формул, навички ефективного початку та завершення спілкування, застосування фатичних засобів впливу невербального характеру (кивок голови, посмішка, зоровий контакт, такі жести ввічливості як рукостискання, махання рукою тощо) здатне значно покращити як загальну ефективність комунікації, так й індивідуальні риторичні навички мовця.

Бібліографія

Malinowski B. The problem of meaning in primitive languages. In C. K. Ogden & I. A. Richards (Eds.), *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. New York: Harcourt, Brace and World, 1923. P. 296–336.

Якобсон Р. Лінгвістика і поетика // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 633 с. – (Слово. Знак. Дискурс).

References

Malinowski, B. (1923). The problem of meaning in primitive languages. In C. K. Ogden & I. A. Richards (Eds.), *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism* (pp. 296–336). New York: Harcourt, Brace and World.

Yakobson, R. (1996). *Linhvistyka i poetyka* // *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st.* / Lviv. derzh. un-t im. Ivana Franka. Tsentr humanit. doslidzh., Nauk. t-vo im. Shevchenka; za red. M. Zubrytskoi. Lviv: Litopys – (Slovo. Znak. Dyskurs).

ТРЕНДИ ЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Віталія Мироняк, аспірантка кафедри логіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-5579-2063>, email: vitaliyamyroniak@gmail.com

TRENDS IN LOGICAL KNOWLEDGE IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Vitaliia Myroniak, PhD Student, Logic Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5579-2063>, email: vitaliyamyroniak@gmail.com

Abstract

The 19th century and the first half of the 20th century were marked by significant changes in the field of logic. During this time, formal logic was gradually replaced by new ideas that had been developing for some time. A dispute emerged between psychologists and anti-psychologists, while mathematical logic also advanced rapidly. These trends reached Ukraine, although they arrived later. This publication explores the main trends in logic during the specified period and discusses the peculiarities of specific directions within the field. It also addresses the challenges faced in developing logic fully in Ukraine. The primary approaches examined are traditional logic, mathematical logic, and psychologism. However, our analysis will reveal that it is not always possible to categorize a single scientist into just one trend, as their perspectives may intersect across different approaches. This topic is significant because it sheds light on the unique aspects of developing logical knowledge in both science and education.

Ключові слова: логіка, історія логіки, логіка в Україні, логічні тренди.

Keywords: logic, history of logic, logic in Ukraine, trends in logic.

Вступ

Передусім варто почати з тлумачення назви запропонованих тез. Коли я пишу про «тренди» у логіці зазначеного періоду, то йдеться про напрямки розвитку логіки, ідеї та течії, які превалювали в Україні. Період кінця ХІХ та початку ХХ століття є досить важливим для логіки з огляду на зміни, які відбуваються у цей час. Це період, коли формальні підходи ставляться під сумнів і натомість вектор звертається до математичної логіки чи конфлікту між психологістами та анти психологістами. Метою цих тез є висвітлення основних напрямків розвитку логіки у другій половині ХІХ століття та на початку ХХ століття в Україні.

Методологія

Задля досягнення поставленої мети використовувались описовий та порівняльно-історичний методи.

Результати

У своїй монографії «Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку» М. Плахтій пропонує розглядати напрями розвитку логіки у світі в зазначений період таким чином: «...логіка формальна (Р. Декарт, Д. Гербарт, Круг), логіка індуктивна (Ф. Бекон, О. Бен, Дж. Ст. Міль), логіка і теорія знання (Г. Гегель, О. Конт), логіка математична (Дж. Буль, В. Гамільтон, Ст. Джевонс, Г. Лейбніц, де Морган), психологічний напрямок (В. Вундт, Т. Ліпс), нові переробки Аристотеля (Х. Зігварт, Р. Лотце, А. Тренделенбург) (Плахтій, 2009: 123).

Чи стосується така тенденція напрямків розвитку логіки в Україні? Попри жорстокий контроль імперій, які окупували територію сучасної України зміни, які відбувалися у тогочасній науці і безпосередньо у логіці мали значний вплив. Відтак, варто знову звернутися до класифікації, яку запропонувала М. Плахтій, яка виокремлює безпосередньо українських науковців у межах уже запропонованих напрямків: «Відповідно до напрямів розвитку логічних вчень у розглядуваному періоді ми пропонуємо наступну класифікацію поглядів українських науковців: 1) традиційний (Ф. Зеленогорський, М. Ланге, П. Лейкфельд, Т. Мандибур, С. Остроумов, І. Продан, Г. Челпанов, П. Юркевич та інші); 2) психологічний (М. Грот, І. Копач та інші); 3) математичний (С. Балей, Є. Буніцький, Г. Веревський, Ф. Козловський, І. Слешинський, С. Шатуновський та інші); 4) гносеологічний, метафізичний (С. Гогоцький, Г. Костельник, П. Ліницький, Й. Міхневич, О. Новицький та інші) (Плахтій, 2009: 157).

Однак, не завжди можна віднести одного ученого до одного конкретного напрямку. Таким прикладом є Г. Челпанов, якого М. Плахтій віднесла до традиційного напрямку. Однак, у своєму доробку «Підручник з логіки» (1907) Г. Челпанов неодноразово зачіпає тему психології, це проявляється як і у застосованій термінології так і у окремих міркуваннях. Але, з іншого боку – я погоджуюся із М. Плахтій щодо присутності традиційного погляду і відгомонів ідей Х. Зігварта. Таким чином, пропоную звернутися до Р. Брокхауза, який у своїй статті «Реалізм та психологізм у логіці XIX століття» поділяє психологізм на «слабкий» та «сильний» (Брокхауз, 1991: 495-497). Відтак, вважаю, що доречно було б віднести погляди Г. Челпанова саме до слабого психологізму. Адже: «Незважаючи на свої успіхи у галузі психології, формуванню психології як дисципліни та створення окремих інституцій на теренах сучасної України, Георгій Челпанов не є прихильником

сильного психологізму у логіці... Однак, певні прояви психологізму все ж таки притаманні його праці. Це проявляється у визначенні понять та підходах до логіки, як нормативної науки» (Мироняк, 2024: 85). Таким чином ми можемо розглядати більшість учених через призму декількох підходів, не відносячи їх виключно до одного напрямку. Однак ці дослідження є досить масштабними і потребують окремих розвідок.

Якщо з чотирьох запропонованих напрямків виділяти оснівні, то ми можемо зупинитися на математичному та психологічному. Математичний напрямок вперше проглядається у поглядах Ф. Козловського, який надихався доробками Дж. Буля. А найбільш яскравим представником психологічного напрямку можна вважати М. Грота, який розпочинає з критики традиційних підвалин логіки, які вважає некоректними та застарілими. «Однією з головних тез праці М. Грота є те, що розумові процеси або рухи однорідні і зводяться до небагатьох основних форм, які поступово все більше та більше ускладнюються (Плахтій, 2009: 146).

Наприкінці варто окремо звернути увагу на складнощі, які виникали під час дослідження чи викладання логіки у зазначений період. Зумовлені ці проблеми окупацією територій двома імперіями. З одного боку Австрійська імперія (пізніше Австро-Угорщина), де здобуття освіти українською було майже неможливим, а польські адміністрації місцевих закладів вищої освіти не сприяли розвитку українських учених, а радше навпаки перешкоджали. «Так, відомо про конфлікт, що виник між деканом філософського факультету Казимиром Твардовським і професором М. Грушевським. На засіданні Ради філософського факультету 1901 р., де обговорювалися питання про заснування ще однієї кафедри української мови та літератури, К. Твардовський всупереч чинному законодавству заборонив М. Грушевському виступати українською мовою, після чого останній залишив засідання» (Плахтій, 2009: 48). З іншого боку, маємо не кращу ситуацію з російською імперією. Тут можна розглянути заборону викладання філософії у 1850 році і також приписи, де логіку наприклад могли викладати викладачі із теологічним ступенем, а не філософським. Однак, незважаючи на це, логіка розвивалася і не оминула трендів, які на той час існували в світі, хоч і з деякими запізненнями.

Бібліографія

Мироняк В.А. Георгій Челпанов: традиціоналіст чи психологіст у логіці. / Актуальні проблеми духовності. 2024. Вип. 25. С. 74-89.

Плахтій М.П. Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрямки розвитку : дис. . . канд. філос. наук / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007.

Brockhaus R. Realism and Psychologism in 19th Century Logic. Philosophy and Phenomenological Research. 1991. Vol. 51. No. 3. P. 493–524.

References

- Myroniak, V. (2024). Georgii Chelpanov. On the Edge of Psychologism and Traditional Approach (in Ukrainian). *Actual Problems of Mind*, 25, 74-89
- Plakhtii, M.P. (2007). Logic in Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries: directions of development (in Ukrainian) : / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2007.
- Brockhaus, R. (1991). Realism and Psychologism in 19th Century Logic. *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 51. No. 3. P. 493–524

INTERCONNECTION BETWEEN CLICKBAIT HEADLINES AND UNEXPRESSED PREMISES

Ivan Savchuk, PhD student, Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-0920-7248>, email: ivansavchuk710@gmail.com

Keywords: theory of argumentation, clickbait, unexpressed premises.

Abstract

The paper proposes establishing a connection between clickbait (provocative headlines) and enthymemes (arguments with hidden premises). It reveals the structure through which clickbait headlines exploit unexpressed premises.

Анотація

У тезах пропонується встановити зв'язок між клікбейтом (провокаційними заголовками) та ентимемами (міркуваннями з прихованими засновками). Розкривається структура за допомогою якої клікбейтні заголовки експлуатують неявні засновки.

Вступ

Інформаційний простір постійно зазнає змін. Нові технології сприяють появі більшої кількості джерел, підвищенню швидкості обміну даними, що в результаті перевантажує аудиторію. Це змушує вибірково ставитися до отримуваної інформації, тому автори контенту часто послуговуються клікбейтом. У тезах представлено позицію, що клікбейти можуть бути розглянуті як міркування з невираженими засновками.

Методи

Логічні методи, пов'язані з аналізом структури понять, їхніх дефініцій та поділів.

Результати

Кількість інформації у мережі швидко збільшується. Форма поширення включає аудіо, відео, текстові засоби. Медіа, ЗМІ та блогери конкурують між собою за підписників з метою отримання прибутків (окремі платформи платять власникам акаунтів за перегляди або вводять платну підписку) та популярності, яка буде конвертуватися в підписників.

У конкуренції за аудиторію автори цифрового контенту змушені скорочувати зміст повідомлень, або принаймні використовувати їх фрагменти, бо довші тексти мають менші шанси на перегляд. Це призвело до появи нескінченного потоку заголовків, які включають в себе найцікавіший або інтригуючий вміст основного повідомлення. Додатковим важливим елементом боротьби за увагу аудиторії є швидкість публікацій. Оперативно опубліковані повідомлення сприяють більшій увазі до джерела, відповідно збільшується кількість переглядів. Конкуренція в умовах скорочення, інтригуючого посилу та швидкості публікацій спотворює зміст повідомлень та особливо їх частин, що застосовуються для привертання уваги. У результаті, з'явився механізм швидкого розповсюдження інформації, серед етапів якого не має місця перевірки. Відповідно цей механізм вразливий до зловживань.

Поширеним прикладом такого зловживання є «клікбейт» (англ. clickbait) — «щось (наприклад, заголовок), призначене для того, щоб викликати у читачів бажання натиснути гіперпосилання, особливо якщо посилання веде до вмісту сумнівної цінності чи інтересу» (Merriam-Webster). Будь-який користувач соціальних мереж на своєму досвіді вже переконався у дієвості цього засобу привертання уваги. У чому полягає механізм ефективності клікбейту?

Звичайно, підґрунтя дієвості провокативних заголовків лежить у людській природі, а саме у несвідомій швидкій реакції на подразники та потребі заповнювати інформаційні прогалини. Читач самостійно доповнює зміст повідомлення, що краще переконує його натиснути на посилання.

Аналогічний ефект передбачений в ентимемі. Цей засіб переконання був досліджений Арістотелем та позначений як «риторичний силіогізм», для якого характерним є відсутність одного з засновків (Hitchcock, 1985, с. 83). Наприклад, відома порада Сократа «одружишся чи не одружишся все одно пошкодуєш» містить неявний засновок. Повна структура міркування виглядає так:

1. Якщо ти одружишся, то пошкодуєш.
2. Якщо ти не одружишся, то пошкодуєш.
3. Ти одружишся або не одружишся (неявний засновок).
4. Отже, ти пошкодуєш.

Неявні засновки пропонується встановлювати різними засобами. Логічний підхід наполягає на відновленні засновків аби міркування наближалось до дедуктивно правильної схеми (Hitchcock, 1985, с. 84). Прагматичний підхід — виходячи з контекстуальних умов; риторичний підхід — від інтерпретацій аудиторії (Маєвська, 2017, с. 73).

Комунікація за допомогою природної мови передбачає можливість скорочення або приховування певного змісту повідомлення у розрахунок на правильну інтерпретацію іншої сторони. Процес встановлення неявних засновків має багато пасток. По-перше, на місце

пропущеного висловлювання можуть пасувати два і більше тверджень. По-друге, відсутні чіткі підстави приписувати конкретні засновки міркуванням учасника дискусії. По-третє, відновлення засновків може не виправдано покращити або погіршити якість міркування. Загалом з'являється проблема виникнення помилки «солом'яне опудало» — приписування іншій стороні неіснуючої позиції.

Один зі способів уникнення помилки «солом'яного опудала» передбачає тлумачити прагнення усіх учасників дискусії до пошуку сильніших міркувань, у тому числі й тих, що містяться в іншій аргументації - тобто послуговуються «principle of charity» - з можливих варіантів засновків обирають ті, що роблять міркування іншої сторони сильнішими. Однак, далеко не завжди сторони мають на меті досягнути істини, застосовуючи аргументацію. Тому, враховуючи попередні зауваження щодо складності процедури встановлення неявних засновків, «principle of charity» є надто «грубим» засобом для відновлення повного міркування (Walton & Reed, 2005, 367).

Зважаючи на такі ризики неявні засновки можуть бути областю зловживань. Саме цей ефект присутній у клікбейтах та підсилений емоційною мовою. Наприклад, заголовок «Вчені знайшли ідеальну дієту! За тиждень втрачається 10% ваги!» закликає дізнатися зміст чудодійної дієти. Міркування читача матиме таку структуру:

1. Існує наукове дослідження про ідеальну дієту.
2. Ви хочете схуднути (невиражений засновок).
3. Отже, потрібно спробувати цю дієту.

Однак, подальший огляд контенту виявляє, що дієта не для всіх. Міркування містить прихований елемент:

1. Існує наукове дослідження про дієту.
2. Ви хочете схуднути (невиражений засновок).
3. Ця дієта перевірена на мишах та діє лише для них (невиражений засновок).
4. Отже, потрібно спробувати цю дієту.

Невиражений засновок корегує усе міркування, внаслідок чого втрачається сила висновку.

Конкуренція авторів контенту в інтернеті за увагу аудиторії стимулює шукати нові засоби оформлення повідомлень. Одна з поширених практик – скорочувати текст заголовку, поміщаючи у нього важливу думку. У зв'язку з цим з'являється простір для різних інтерпретацій та зловживання, що спричинює появу клікбейту. Механізм роботи провокативних заголовків може бути проаналізований за допомогою засобів теорії аргументації, а саме виявлення невиражених засновків. Розуміння клікбейту як зловживання невираженими засновками сприяє їх ідентифікації та критичній оцінці.

Бібліографія

Хоменко, І. В. (2016). *Неформальна логіка та аргументативне міркування*. Філософська думка, (3), 87-101. doi:10.31933/2617-2291-2016-3-87-101

Маєвська, М. М. (2017). *Проблема емоційної мови в сучасних дослідженнях аргументації* [Дисертація, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/8e1/dis_Maievska_M_M.pdf

Hitchcock, D. (1985). Enthymematic arguments. *Informal Logic*, 7(2/3), 83-97.

Merriam-Webster. (n.d.). *Clickbait*. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/clickbait>

van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Henkemans, A. F. S., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Springer. doi:10.1007/978-90-481-9473-5

Walton, D., & Reed, C. A. (2005). *Argumentation schemes and enthymemes*. *Synthese*, 145(3), 339–370. doi:10.1007/s11229-005-6198-x

WRITING, LETTERS, AND INTENTIONAL DIALOGUE: SEMIOTIC VS ANALYTICAL

Nataliia Viatkina, *Institute of Philosophy of National Academy of Sciences of Ukraine*, <https://orcid.org/0000-0003-4839-1146> *American University Kyiv* nataliia.viatkina@auk.edu.ua, *University of Warsaw* nviatkina@uw.edu.pl

Keywords: *writing, letters, dialogue, speech act theory, semiotics, analytical philosophy.*

Writing can be a particular type of activity that is engaging in the context of intellectual discussions and interpersonal communications. For the first time, from a philosophical standpoint, such an analysis was carried out within the framework of semiotic studies by Roland Barthes. Following Barth's work, a broad philosophical discussion emerged, during which the application of the concept of "writing" as a specific type of linguistic text to reconstruct activity through the study of linguistic activity itself proved highly fruitful.

It is interesting to consider this problem from the standpoint of two philosophical traditions: the continental structural-semiotic and the so-called Anglo-Saxon analytical philosophy. Even under the conditions of their meeting on the common ground of the theory of speech acts, these traditions revealed different general approaches to the analysis of linguistic reality.

The emergence of the theory of speech acts, following the works of J. Austin, P. Grice, and others, helped to clarify the situation. The theory of speech acts sets the task of considering language not as a set of rules for building specific formulas—sentences and their sequences—but rather speech as the implementation of language and, at the same time, as an element of human activity with its intentions and both expected and unexpected consequences.

From the perspective of Barth's semiotics, it is essential to consider whether the act of speech directly enters into the fabric of communication or whether it remains a potential communication, a speech that has yet to find its intended addressee. The most vivid type of such speech, "just in case," is writing that arises as a temporary replacement of a live act of speech and is oriented to the context, without which it is generally incomprehensible.

This talk proposes considering different kinds of writing: texts that are written but not delivered to an audience, which are prepared differently than a speech, regardless of whether specific recipients can perceive them, but are intentionally presupposed to engage in a dialogue.

ПОДВІЙНЕ ІНДЕКСУВАННЯ В МЕДІАТИЗОВАНОМУ КОНТЕКСТІ

Аріна Завгородня, студентка освітнього ступеня «Магістр» філософського факультету за спеціальністю «Філософія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-5846-8787>, e-mail: orehovaa084@gmail.com

DOUBLE INDEXING IN MEDIATIZED CONTEXT

Arina Zavhorodnia, Second-Year Master`s Student of the Faculty of Philosophy, Specialty "Philosophy", Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5846-8787>, e-mail: orehovaa084@gmail.com

Abstract

This analysis examines the applicability of double indexing in the mediatized context. By analyzing key characteristics of mediatization – context fragmentation, metacontextuality, and the speed of contextual updates – we argue that every mediatized statement inherently includes an implicit temporal operator, "now." This assumption leads to the necessity of a double indexing approach. Despite possible objections regarding contradictions in temporal reference points, this study suggests that incorporating two temporal indices does not create inconsistencies but rather ensures a more comprehensive analysis of mediatized statements.

Ключові слова: подвійне індексування, контекст, медіатизація.

Keywords: double indexing, context, mediatization.

Вступ

Стан медіатизованого контексту вимагає нових інструментів аналізу, застосування яких було б більш гнучким, але і більш точним. Крім цього, ідея про подвійне індексування є своєрідною настановою для роботи з медіатизованим простором, позаяк контрастує з усталеним науковим баченням структури часу, але робить навігацію в цьому просторі легшою та ефективнішою.

Подвійне індексування – це підхід до аналізу висловлювання, за якого його істинність залежить від двох умов (індексів).

Більшість аналітичних підходів спираються на одновимірність структури часу і універсальність значення істинності висловлювання, тоді як подвійне індексування вводить додаткові змінні, що дозволяють оцінити висловлювання залежно від різних рівнів контексту.

Найбільш відомим застосування такого принципу аналізу можна вважати теорію індексиалів Давида Каплана. Цей підхід не стосується темпоральної логіки, проте він ілюструє принцип. Число можливих

індексів загалом необмежене, і саме приклад Каплана ілюстративний на підтвердження ідеї про «багатоіндексовість» кожного твердження.

Першим застосуванням подвійного індексування вважається стаття Ганса Кампа [Kamp 1971], присвячена пам'яті Артура Прайора. Камп розглянув особливості аналізу темпорального індексу «now» через використання подвійного індексування.

У результаті Камп прийшов до створення аксіоматичної системи і доказу кількох теорем, які значною мірою базувалися на припущенні, що у більшості випадків цей темпоральний оператор може бути усунутий.

Проте чи витримують такі результати перевірку медіатизованим контекстом?

Методологія

Для вирішення поставлених задач були застосовані такі методи дослідження, як: аналіз, синтез, узагальнення та порівняння.

Результати

Можна назвати чотири характеристики медіатизованого контексту:

Роздробленість контексту

Фрагментація контексту означає поділ зв'язних наративів на менші частини, що зумовлений швидким розповсюдженням і споживанням інформації за допомогою різних медіаканалів. Завдяки незліченній кількості засобів масової інформації та медіаплатформ споживачам відкривається широкий спектр точок зору, які часто є суперечливими. Постійний приплив нової інформації може перешкоджати глибокому залученню до будь-якої окремої теми, що призводить до відсутності справжнього розуміння.

Алгоритми нових медіа, які персоналізують добір інформації, можуть створювати ефект відлуння, де люди отримують лише те, що відповідає їхнім існуючим переконанням. Ця ізоляція зміцнює структуру фрагментованих контекстів.

Метаконтекстуальність

Поруч з фрагментованістю існує і метаконтекстуальність як наслідок глобальної природи медіасередовища. Метаконтекстуальність стосується багатшарового «загального» контексту. Прикладом може бути реакція глобальної організації на всесвітню подію, таку як гуманітарна криза чи міжнародний спортивний захід. Організація може створювати повідомлення, які мають бути зрозумілими для всіх, але й пристосовані до того, щоб резонувати з аудиторією в різних частинах світу.

Просторове викривлення

Перші дві характеристики у поєднанні формують третю. У результаті медіатизації відбувається «просторове викривлення», де той, хто сприймає, отримує занурення у значно ширший контекст завдяки

використанню медіа, проте у той же час опиняється в інформаційній бульбашці, яка зумовлена обраними типами медіа.

Як наслідок з'являється також і феномен медіатизації невігластва. Медіатизація невігластва відбувається, коли інформація, яка ще не була перевірена, не зрозуміла або не підтверджена експертами, проходить різними медіаканалами та подається аудиторії як факт. Це явище має багато спільного з постправдою.

У медіатизації невігластва можна знайти три фази: відкриття, прискорення та незворотність. Під час фази відкриття інформація, яку експерти ще не встигли повністю перевірити, поширюється в медіа. Під час фази прискорення інформація швидко поширюється і стає, незалежно від дійсності, тим, що аудиторія починає сприймати як реальність. Нарешті, під час незворотньої фази експерти втрачають повний контроль над наративом навіть після збору наукових доказів, щоб довести, що неперевірена інформація була неправдивою.

Приклад трьох фаз медіатизації невігластва можна побачити в перші місяці пандемії COVID-19 навколо препарату гідроксихлорохіну. Під час фази відкриття з'явилась інформація, що гідроксихлорохін може бути потенційним засобом лікування COVID-19 на основі обмежених початкових доказів. Ця новина викликала значний медійний інтерес.

Після того, як Дональд Трамп публічно схвалив цей препарат, тема препарату була пізніше переведена на фазу прискорення, хоча доказів ефективності все ще бракувало. У зв'язку з попередніми повідомленнями про успіх і підтримкою знаменитостей виникла тимчасова нестача препарату через високий попит.

Незважаючи на те, що пізніші дослідження та випробування показали незначну або повну відсутність ефективності препарату гідроксихлорохіну проти вірусу COVID-19, непоправна фаза медіатизації невігластва вже була досягнута. Через це зв'язок між неефективним препаратом і COVID-19 уже був встановлений і більшість аудиторії вважала його правдивим.

Швидкість оновлення контексту

Поява високошвидкісного Інтернету, широкого розповсюдження смартфонів і соціальних мереж революціонізували швидкість поширення інформації. Оновлення в реальному часі та можливості миттєвого обміну інформацією є причинами постійного оновлення контексту.

Безперервний цикл новин вимагає постійного створення і поглинання контенту, що призводить і до частих змін контексту. Цей цикл підживлюється необхідністю привернути й утримати увагу аудиторії в конкурентному медіасередовищі.

Платформи соціальних медіа дають можливість людям створювати та ділитися власними медіапродуктами, сприяючи динамічності медіасередовища. Вірусні тенденції нових медіа та перманентна взаємодія користувачів ще більше прискорюють зміну контексту.

У цій роботі нам необхідно приділити окрему увагу таким характеристикам як роздробленість контексту, метаконтекстуальність та меншою мірою швидкості оновлення контексту. Саме в перших двох полягає перспектива застосування подвійного індексування.

Зважаючи на наведені вище особливості медіатизованого контексту, можемо припустити, що у медіатизованому контексті кожне твердження існує з часовим оператором «зараз».

«Зараз» тут може бути не вказаним, але є безумовним часовим оператором, який припускається читачем/глядачем несвідомо, а отже кожне медіатизоване висловлювання має два часових оператори: «зараз» та оригінальний. Звідси і потреба у подвійному індексуванні.

Одразу виникає очевидне заперечення такого підходу: мова йде про суперечність. Утім, запропоноване бачення не містить наполягання розглядати можливість збігу двох часових точок, а лише говорить про необхідність врахування особливостей аналізу тверджень, що існують в медіатизованому контексті.

Зміна перспективи дозволяє нам побачити те, чим насправді буде застосування двох часових операторів тут: не суперечністю, а повнотою.

Бібліографія

Kamp, H. (1971). To the memory of Arthur prior formal properties of 'now.' *Theoria*, 37(3), 227–273. <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.1971.tb00071.x>

Wharton T. (2010). *Context. The Pragmatics Encyclopedia*. London: Routledge, 74–75.

Matthewson, L. (2007). Temporal semantics in a superficially tenseless language. *Linguistics and Philosophy*, 29(6), 673–713. doi:10.1007/s10988-006-9010-6

Øhrstrøm, P., & Hasle, F. V. P. (1995). Temporal logic. In Springer eBooks. <https://doi.org/10.1007/978-0-585-37463-5>

Lin, J.-W. (2003). Selectional restrictions of tenses and temporal reference of Chinese bare sentences. *Lingua*, 113, 271–302.

Lin, J.-W. (2006). Time in a language without tense: The case of Chinese. *Journal of Semantics*, 23, 1–53.

References

Kamp, H. (1971). To the memory of Arthur prior formal properties of 'now.' *Theoria*, 37(3), 227–273. <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.1971.tb00071.x>

Wharton T. (2010). *Context. The Pragmatics Encyclopedia*. London: Routledge, 74–75.

Matthewson, L. (2007). Temporal semantics in a superficially tenseless language. *Linguistics and Philosophy*, 29(6), 673–713. doi:10.1007/s10988-006-9010-6

Øhrstrøm, P., & Hasle, F. V. P. (1995). Temporal logic. In Springer eBooks. <https://doi.org/10.1007/978-0-585-37463-5>

Lin, J.-W. (2003). Selectional restrictions of tenses and temporal reference of Chinese bare sentences. *Lingua*, 113, 271–302.

Lin, J.-W. (2006). Time in a language without tense: The case of Chinese. *Journal of Semantics*, 23, 1–53.

Section 7

« ETHICS »

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНОГО АСПЕКТУ ЩАСТЯ В ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ: АНТИЧНІСТЬ ТА НОВИЙ ЧАС

Михайло Дигун, аспірант кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Докторська школа імені родини Юхименків НАУКМА), <https://orcid.org/0000-0003-2294-2325>, email: m.dyhun@ukma.edu.ua

TRANSFORMATION OF THE VALUE ASPECT OF HAPPINESS IN WESTERN PHILOSOPHY: ANTIQUITY AND MODERN TIMES

Mykhailo Dyhun, PhD student of the Department of Philosophy and Religious Studies, National University of Kyiv -Mohyla Academy (Iukhymenko Family Doctoral School of NaUKMA), <https://orcid.org/0000-0003-2294-2325>, email: m.dyhun@ukma.edu.ua

Анотація

В сучасних філософських розвідках про щастя усталеними є два підходи: розгляд щастя як стан суб'єктивного благополуччя або як відповідність життя об'єктивним етичним стандартам як сучасна імплементація аристотелівської етики чеснот. Проте поділ теорій щастя на об'єктивно та суб'єктивно – ціннісні з'явився в етичній думці європейської філософії вже в модерну добу. В цій розвідці ми спробуємо дослідити генезу цього поділу, що обумовлений зміною погляду на людину, починаючи з періоду раннього Нового Часу (XVI – XVII століття), секуляризацією та плюралізацією цінностей модерного суспільства та намаганням примирити ціннісне та чуттєве в філософських дослідженнях щастя

Ключові слова: щастя, мотиви, благо, блаженство, секуляризація, об'єктивне, суб'єктивне, утилітаризм.

Abstract

In modern philosophical explorations of happiness, two approaches are established: considering happiness as a state of subjective well-being or as the conformity of life to objective ethical standards as a modern implementation of Aristotelian virtue ethics. However, the division of theories of happiness into objective and subjective values appeared in the ethical thought of European philosophy already in the modern era. In this exploration, we will try to explore the genesis of this division, which is due to a change in the view of man, starting from the period of the Early Modern

Period (16th-17th centuries), the secularization and pluralization of the values of modern society, and the attempt to reconcile the valuable and the sensual in philosophical studies of happiness.

Keywords: *happiness, motives, good, bliss, secularization, objective, subjective, utilitarianism*

Вступ

Проблема визначення природи щастя в сучасній філософії, особливо з розвитком психології як науки з початку XX століття, зазнала відчутних змін. До початку емпіричного дослідження психіки, щастя розглядалося переважно як об'єктивно – етична категорія. Аристотель в «Нікомаховій етиці» визначає щастя як «благо само по собі», тобто не обумовлене жодним іншим, до якого ми тяжіємо. Натомість «тяжіння» в аристотелівській філософії позбавлене жодного психологізму, оскільки є реалізацією *телосу*, в чому людина уподібнюється до інших істот або навіть явищ природи, з важливим винятком – людині доступне знання про благо, тобто етичний вимір. Досягнення людського, а не тваринного щастя, таким чином, Стагіріт вбачає в добродішному житті, тобто в управлінні в чеснотах. Проте, в своїх творах давньогрецький мислитель не розглядає щастя з точки зору досвіду суб'єкта, постулюючи лише певний шлях до його досягнення. Водночас, людина в аристотелівській етиці та політичній теорії, постає як частина іманентного – держави, суспільства (політична тварина – *zoon politikon*). Джерелом етичної нормативності, і в тому числі щастя як етичної категорії, постає соціальна природа людини. Інші філософські школи античної Греції, як то гедоністи (Арістіпп) та епікурейці, визначаючи чуттєву насолоду єдиним (гедоністи) або головним (Епікур) джерелом щастя, проте, в своєму постулюванні насолоди як безумовного блага, також не розглядали благо через призму мотивації та вибору серед інших на підставі цієї мотивації. Англо - американська дослідниця античної етики Джулія Аннас зазначає, що етичні теорії того часу були розроблені задля досягнення кінцевої мети (*final end*), а не як теорії, розроблені внаслідок потреби вирішення проблем (*problem-solving*) (Annas, 1995). Таким чином, античні теорії блага були телеологічними (реалізація природи людини), проте цікавилися людиною як частиною цілого, не досліджуючи суб'єктивне сприйняття блага людиною.

З розповсюдженням християнства відбувається поділ на поцейбічне та потойбічне життя, та, як наслідок, на щастя земне та божественне. Цей поділ найбільш артикульований в Томи Аквінського з його поділом на земне (*felicitas*) та божественне щастя, або блаженство (*beatitudo*). Останнє, на думку середньовічного мислителя, може лише даруватися Богом. Водночас, земне щастя є доступним для людини, і в цій частині Аквінат наслідує етику чеснот Аристотеля. Провідний схоластичний мислитель, як й його попередники, не вдається до опису щастя як

суб'єктивного відчуття, проте визнає іманентний, поряд з трансцендентним, вимір щастя (Aquinas, 1923, p. 623).

Наведений вище поділ щастя на земне та божественне не був новим в етиці. За часів античності був наявний поділ на εὐδαιμονία та μακαριότης – блаженство, що властиве лише богам, що, наприклад, зазначено в «Іліаді». Проте, за словами Е.Енском, монотеїзм сприяє виникненню нових етичних категорій, як милосердя, обов'язок та прощення. За Енском, етика, заснована на Законі (іудейська, християнська) протистоїть античній етиці, де поняття закону, наприклад, в стоїків, не мало морального забарвлення. Водночас англійська дослідниця в своїй статті «Сучасна моральна філософія», спираючись на тезу шотландського філософа Просвітництва Девіда Г'юма, вказує на проблематичність обґрунтування моралі з фактів (відома проблема обов'язку та буття (is –ought to problem)). Енском пропонує виводити моральність не з загального закону або правила, як-то корисність вчинку, до чого вдаються філософи-консеквенціоналісти та утилітаристи, а зі створення *філософії психології*, як наступниці моральної філософії, де аналіз мотивів замінить намагання привести етику до певного морального закону (Anscombe, 1958, p. 1-19).

Як зазначає канадський філософ Чарлз Тейлор, секулярна доба, що розпочалася в Європі з Реформації та потім дійшла, через Просвітництво до свого логічного завершення в сучасності, призвела до того, що увага людини переключилася з трансцендентного, божественного, вглиб себе, до власних почуттів, пошуку власного автентичного «Я» (Self). Серед іншого, цей поворот в розумінні місця людини в світі вплинув і на концепцію щастя. Новий Час в Європі, за словами Тейлора, був «...важливим перехідним етапом у тривалому процесі проникнення порядку взаємної користі в нашу суспільну уяву» (с.285) та «освячення звичайного життя» (с.288). На нашу думку, це призвело до 1) процесу секуляризації розуміння щастя як переважно «земного» феномену 2) більшої уваги до мотиваційних (тобто суб'єктивних) чинників, що детермінують благо.

Як підтвердження цієї тези наведемо погляди на щастя англійського мислителя XVII ст. Джона Лока. В «Розвідці про людське розуміння» Лок розглядає щастя відповідно до свого визначення ідей як відображення досвіду. Згідно філософа, благо, що віддалене для нас в часі, як правило, не так сильно діє на наші мотиви. Натомість ті блага, які ми можемо отримати тут і зараз, мотивують більше, що, проте, не свідчить про їх більшу об'єктивну значущість. Лок пропонує для уникнення помилок в визначенні об'єктивної значущості блага застосовувати те, що можна перекласти як «утримання» (suspension) перед задоволенням бажань (Locke, 1924, p.). Проте в контексті дослідження важливо інше: благо тепер визначається не тільки через об'єктивний етичний вимір, як сфера етичної нормативності, а й залежно від впливу на наші мотиви, тобто визначається через інтроспекцію конкретної людини. На наш погляд, цей підхід започатковував, особливо в англійській традиції,

тенденцію до дослідження *щастя як суб'єктивного досвіду*, поступово відходячи від євдемонічного, тобто ціннісно-орієнтованого, погляду на блага життя. За словами історика щастя Дерріла МакМехона, Лок легітимізував пошук щастя в цьому житті, спираючись на науку, людські імпульси та божественний лад (McMahon, 2005).

Щастя, як таке, що обумовлене суб'єктивним досвідом, та, як наслідок, мотивами кожної людини, постає і у виразно антиєвдемоністичній етиці Імануеля Канта. Саме тому Кант відмовляє щастю в статусі нормативного принципу моралі: «Бути щасливою – [це] необхідно є потребою кожної розумної, але скінченої істоти (...) Але саме тому, що ця матеріальна підстава визначення може бути пізнана тільки емпірично, неможливо розглядати цю проблему (Aufgabe) як закон, бо закон, як об'єктивний, у всіх випадках і для всіх розумних істот мусить містити одну й ту саму підставу визначення волі» (Кант, 2004). Не дивлячись на різний підхід до джерел моральності, німецький філософ, як і Лок, розглядає щастя як феномен суб'єктивного досвіду, позбавляє його ціннісної нормативності, на відміну від об'єктивного морального закону, продиктованого практичним розумом, що, на нашу думку, є остаточним відходом від об'єктивно – ціннісної концепції щастя Аристотеля.

Етика утилітаризму є яскравим прикладом нового погляду на щастя. Згідно засновника цього етичного напрямку Джеремі Бентама метою державної політики є «найбільше щастя для найбільшої кількості людей». Бентам розумів щастя моністично – як наявність задоволення та відсутність болю (Bentham, 1907). Принцип корисності (utility), від якого й походить назва напрямку, особливо в бентамівській етиці, став легітимізацію моральності вчинку. Щастя в утилітаристів має яскраво виражений чуттєвий вимір. Щоправда, наступник та частково опонент Бентама Джордж Стюарт Мілль, окрім чуттєвих, вирізняв насолоди розуму, що яскраво постулюється в його максимі: «Краще бути невдоволеним Сократом, ніж задоволеною свинею». Проте загальний принцип залишився тим самим: щастя має суб'єктивний вимір і має коріння в бажаннях та мотивах особи. Таким чином, етика утилітаризму є лише зовнішньою рамкою, яка захищає інтереси індивідів під час прагнення до щастя (pursuit of happiness) кожного з них окремо, деонтологічний елемент в той же час впливає з загального принципу «щастя для найбільшої кількості людей» - примноження щастя шляхом дії, які приносить користь та взаємної доброзичливості (benevolence).

На думку багатьох сучасних дослідників етики (Чарлза Тейлора, Люка Феррі) повстання імманентного, повсякденного розуміння щастя як задоволення буденних проблем призвело до десакралізації страждань, оскільки тепер вища інстанція – трансцендентне Благо (Бог) перестало розглядатися як джерело *земного* щастя, а інше, божественне, щастя як *beatitudo*, згадуючи класифікацію Томи Аквінського, перестало для більшості європейців бути тим, що спрямовує їх прагнення та зусилля. Саме тому, на думку Тейлора, теодицея (виправдання зла в світі) як

необхідність страждань в земному житті задля досягнення абсолютного Блага після смерті, не спрацьовує на того, кого Тейлор визначає, як людину, яка в своїй іманентності цінує лише те, що може дати це життя, проте, на відміну від античної іманентної етики, вважає себе джерелом цінностей, визначаючи власну життєву траєкторію на підставі своїх бажань. На нашу думку, це призвело до кризи не тільки об'єктивних цінностей, а й до ускладнення розгляду щасливого життя з моральної точки зору – як такого, що варте щастя, оскільки трансцендентне (Бог) або іманентне, що повністю обумовлює людину (природа, Космос, поліс в Аристотеля) як джерело легітимності цінностей поступилося принципу суб'єктивного благополуччя (subjective well-being) та корисності. Критерії оцінки життя як щасливого релятивізувалися через вже згаданий вище суб'єктивний поворот.

В сучасній моральній філософії, згідно нашої гіпотези, йде процес примирення двох позицій, об'єктивізму та суб'єктивізму, в етиці щастя. Річард Краут в статті «Two conceptions of happiness» розглядає об'єктивну етику чеснот Аристотеля в світлі вже зазначеного вище суб'єктивного повороту в етиці. Краут зазначає, що об'єктивні цінності, незважаючи на таку їх класифікацію, в сучасній етиці вже не можуть бути позбавлені суб'єктивного змісту. Американський філософ пояснює це тим, що 1) об'єктивізм з часів Аристотеля гуманізувався та став поширюватися на ті категорії осіб, яких давньогрецький мислитель не розглядав як таких, що здатні досягнути щастя – передусім жінок, рабів та негромадян 2) об'єктивні цінності достосовуються до обмежень особи та її життєвої ситуації, тобто ідеал життя визначається згідно можливостей людини, об'єднуючи об'єктивний та суб'єктивний вимір щастя. Будучи свідомим того, що оцінка життя як щасливого може змінюватися з плином часу, Краут зазначає, що «гнучкі об'єктивісти» (flexible objectivists) враховують невідповідність між нашими минулими бажаннями та пізнішими судженнями (judgements) щодо цих бажань. Таким чином, визнається важливість корекції цілей особи відповідно до її бажань, проте сам об'єктивний критерій більшої або меншої значущості таких цілей не зникає.

Висновок

На наш погляд, об'єктивні та суб'єктивні підходи в етиці щастя все більше взаємодіють в рамках так званих гібридних (hybrid) теорій. Наведене вище намагання Річарда Краута внести нові, суб'єктивні елементи в евідемонічну етику Аристотеля свідчать про намагання сучасних дослідників щастя збалансувати аксіологічний (моральна оцінка життя як щасливого) та психологічні (суб'єктивне благополуччя) компоненти щастя, пов'язав, за прикладом Лока, блага з мотивацією людини, та водночас, застосовуючи критерії значущості щодо цілей життя, уникати ціннісного релятивізму.

Бібліографія

Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюк. – Київ : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с. – ISBN 966-95856-7-8.

Аквінський, Тома. Сума теології. Т. 1 / пер. з лат. отцями англійської домініканської провінції ; ред. Д. Салліван. – Чикаго ; Лондон ; Торонто : William Benton, Encyclopedia Britannica, 1923. – 623 с.

Локк, Джон. Дослід про людський розум / скороч. і ред. А. Прінгл-Петтісон. – Оксфорд : Clarendon Press, 1924.

МакМагон, Д. Щастя: історія / Д. МакМагон. – Нью-Йорк : Atlantic Monthly Press, [б.р.] – ISBN 978-0802142894.

Тейлор, Ч. Світський вік / Ч. Тейлор. – Кембридж ; Лондон : Belknap Press of Harvard University Press, 2007.

Аннас, Дж. Моральність щастя / Дж. Аннас. – Нью-Йорк : Oxford University Press, 1993. – С. 227–236. – ISBN 0-19-509652-5.

Бентам, Джеремі. Вступ до засад моралі і законодавства / Дж. Бентам. – Оксфорд : Clarendon Press, 1907. – (1-ше вид. 1789 р.).

Краут, Р. Дві концепції щастя // *Philosophical Review*. – 1979. – Т. 88, № 2. – С. [без пагінації].

Анскомб, Г.Е.М. Сучасна моральна філософія // *Philosophy*. – 1958. – Т. 33, № 124. – С. 1–19.

References

Aristotle. (2002). *Nicomachean Ethics* (V. Stavniuk, Trans.). Kyiv: Akvilon-Plus. (Original work published ca. 4th century BCE)

Aquinas, T. (1923). *The Summa Theologica* (Vol. 1, D. J. Sullivan, Rev.). Encyclopedia Britannica.

Locke, J. (1924). *An Essay Concerning Human Understanding* (A. S. Pringle-Pattison, Ed. & Abridged). Oxford: Clarendon Press. (Original work published 1690)

McMahon, D. M. (n.d.). *Happiness: A history*. New York: Atlantic Monthly Press.

Taylor, C. (2007). *A secular age*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Annas, J. (1993). *The morality of happiness* (pp. 227–236). New York: Oxford University Press.

Bentham, J. (1907). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press. (Original work published 1789)

Kraut, R. (1979). Two conceptions of happiness. *The Philosophical Review*, 88(2), [pages not specified].

Anscombe, G. E. M. (1958). Modern moral philosophy. *Philosophy*, 33(124), 1–19.

ARISTOTLE'S ETHICS OF VIRTUE AND ITS SIGNIFICANCE FOR MODERN BIOETHICS

Mykhailo Hryshko, student, Department of Medicine, Dnipro State Medical University, email: hryshkom80@gmail.com

Keywords: Ethics, Bioethics, Aristotle, Ancient philosophy

Introduction

Bioethics, as we see it today, was formed under the significant influence of global technological development and attention to the personal rights of each patient. In such conditions, modern ethical philosophers have developed one of the most common approaches to medical practice — principlism. Principlism is built on four aspects: autonomy, beneficence, non-maleficence, and justice. These principles help you make ethical decisions with versatility and precision.

However, many philosophers, scientists and doctors note the lack of flexibility and universality of this approach in compound and culturally complex situations, despite its objective benefits. In such cases, they pay attention to virtue ethics, an approach that is mostly based on character. This system originates from Aristotle's "Nicomachean Ethics" and focuses not only on actions and their consequences, but also on the moral qualities of the person who makes decisions

Methodology

1. Fundamentals of the ethics of virtues in Aristotle's philosophy

1.1 Virtue as a lifestyle

According to Aristotle, virtues are not innate traits, but qualities formed through life experience. He is famous for his saying, "we become just people by doing righteous deeds," emphasizing the importance of acquiring skills through repetition. Virtue is primarily a persistent tendency to act in accordance with reason and find a middle ground between extremes. This idea is key in Aristotle's "golden mean doctrine". For example:

- Courage is a balanced state between cowardice and recklessness.
- Generosity lies between avarice and extravagance.

What makes an action virtuous is not only the act itself, but also the intention and prudence behind it. Acting virtuously means developing practical wisdom or *fronesis* – thing that helps determine the right response in each unique situation.

1.2 Fronesis

Frōnesis (Greek: φρόνησις) is a term that means "The judgment that encourages actions regarding things, whether good or bad for a person, [about what] things are goods for a good life.", essentially a practical wisdom.

Unlike *Techne* (Greek: τέχνη, technical skill) or *Sofia* (Greek: Σοφία, theoretical wisdom), *fronesis* is a purely contextual object. It is an intellectual virtue that allows a person to apply general ethical knowledge to specific situations, combining reason with moral sensitivity. In medicine, for example, this means not only knowing what can be done in general, but also understanding what needs to be done for the benefit of the patient. *Fronesis* does not involve following clear rules. In most cases it is more about the ability to notice morally significant aspects of a situation and act accordingly. For Aristotle, a person with *fronesis* is both intellectually and ethically virtuous — he is able to reason sensibly and act morally.

2. How can virtue ethics be extrapolated to modern bioethics?

2.1 The moral component of the doctor

Virtue ethics asserts that high morality does not depend on following any principles or a sound assessment of the consequences, but on a person's personal qualities. A doctor can allow a patient to act autonomously, allowing him to make a malicious choice, virtue ethics, in turn, raises a deeper question: Was this decision dictated by empathy, wisdom, or blind adherence to protocol? This approach focuses on qualities such as:

- Compassion — the ability to respond to the suffering of others.
- Restraint — the ability to maintain self-control and emotional balance.
- Honesty — the ability to tell the truth, even if it's not easy.
- Perseverance — manifestation of commitment to the patient's well-being, no matter what.

These important aspects shape not only the approach to patient treatment, but also the ability to make decisions in conditions of cultural or moral uncertainty.

2.2 Ethical dilemmas in clinical practice.

- Palliative care: For patients with incurable diseases, it is critically important to take into account the emotional and psychological complexity of the situation. virtue ethics requires a moderate balance between respect for the patient's independence and caring, which requires the doctor's ability to make a *phronesis* at a specific moment.

- Neonatology: Since infants are unable to make decisions on their own, responsibility for them passes to doctors and parents. In these cases, the doctor's moral beliefs and honesty play an important role, not just principles.

- Euthanasia: Today, the issue of assisted suicide is increasingly being raised, which shows the limitations of "principled" ethics. virtue ethics does not offer a monosyllabic answer like "yes" or "no", but it calls for moral reflection based on empathy.

3. Virtue ethics in medical education

3.1 Formation of moral character and moral conditions

Aristotle argued that ethics is a reflection of a person's actions, not his knowledge. In his opinion, honesty arises from habit, is formed through life experience and is guided by examples worthy of imitation. In this context,

medical education should focus not only on academic titles, but also on developing the moral character of a medical professional. This can be implemented via:

- Creating a defined environment where ethical behavior is cultivated, practiced, and encouraged
- Introspection and awareness of one's own moral development.
- In-depth analysis of cases from medical practice, in order to form moral insight.

Results

Aristotle's virtue ethics offers an eternal, but at the same time relevant approach to making ethical decisions in medical practice. Despite the fact that principlism provides a clear structure and helps to streamline the process of moral choice, it is often not applicable in situations where it is necessary to take into account many nuances, namely individual, emotional or cultural. In contrast, virtue ethics focuses on practical wisdom, the formation of the moral character of the physician.

Thus, in the context of the widespread development of technology and an increase in the number of morally complex dilemmas in medical practice, Aristotle's approach has gained special significance: without a doctor who cultivates and performs the right actions and is a morally mature person, ethical medical practice is clearly impossible.

References

- Aristotle. (1999). *Nicomachean ethics* (T. Irwin, Trans.). Oxford University Press. (Original work published ca. 350 B.C.E.)
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of biomedical ethics* (8th ed.). Oxford University Press.
- Pellegrino, E. D., & Thomasma, D. C. (1993). *The virtues in medical practice*. Oxford University Press.

ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АЛЬТРУІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Юлія Гуменюк, аспірантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0007-9526-244X>, e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua

Ключові слова: альтруїзм, міждисциплінарний дискурс, етико-філософський аналіз, альтруїстична спрямованість особистості, емпіричне дослідження, генетичне дослідження, соціально-психологічне дослідження.

PROGRAM OF EMPIRICAL RESEARCH OF ALTRUISTIC PERSONALITY ORIENTATION

Yuliia Humeniuk, PhD Stud., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0007-9526-244X>, e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua

Keywords: altruism, interdisciplinary discourse, ethical-philosophical analysis, altruistic orientation of the individual, empirical research, genetic research, social-psychological research.

Вступ

Ступінь наукової розробки проблеми. Аналіз науково-популярних джерел показав, що альтруїзм був об'єктом вивчення і дискусій багатьох мислителів минулого та залишається предметом вивчення й сьогодні, поширюючи інтерес до даного феномену й на інші галузі знань. Теоретичні моделі розуміння альтруїзму розроблялись в біології, психології та в інших соціальних науках, внаслідок чого було розширено можливості застосування різних методологічних підходів до вивчення цього феномену. Та все ж маємо констатувати, що українська філософська думка виходить з того, що альтруїзм несе основоположну ідею безкорисливості, залишаючись вихідною точкою для дослідження. Принциповою відмінністю цих робіт від аналогічних американо-європейських досліджень є відсутність заперечень фундаментальної ідеї розуміння альтруїзму. З огляду на те, що проблема й досі залишається суперечливою, багатогранність і багатовекторність її досліджень містить чимало нез'ясованих аспектів, враховуючи тенденції сучасних соціальних процесів, актуальною стала потреба у проведенні етико-філософського аналізу концепцій альтруїзму в соціальному просторі. Дослідження складалось з теоретичної та емпіричної частин. Теоретичне вивчення проблеми відображене у змісті:

І. Соціальні аспекти альтруїзму в міждисциплінарному дискурсі для з'ясування соціобіологічного бачення альтруїзму в контексті генної зумовленості Р. Докінза, філософсько-психологічного розуміння

альтруїзму (від глибинно-психічного до соціально-психологічного) та трактування альтруїзму класиками соціології (філософський контекст).

II. Етико-філософські інтерпретації альтруїзму в соціальному просторі, а саме: етико-філософський аналіз морального принципу альтруїзму; благодійність як прояв соціальної відповідальності; ефективний альтруїзм в тенденціях сталого розвитку суспільств.

Важливою частиною наукової роботи стало емпіричне дослідження альтруїзму, зокрема, оцінка наявного рівня альтруїстичної спрямованості особистості, опис результатів дослідження та провадження їх у практичну діяльність націлену на формування її у студентської молоді в університетському середовищі.

Методологія

Основу методології наукової роботи склали:

методи наукового дослідження: ретроспективний, теоретичний, дискурсивний, аналіз та синтез сучасних наукових й наявних емпіричних досліджень з проблематики;

емпіричні методи, які забезпечують практичну основу дослідження: анкетування, контент-аналіз, документальний аналіз та метод вимірювання.

Результати

В результаті теоретичного дослідження стало можливим пояснення альтруїзму через визначення цього поняття у філософії як моральної категорії, в етиці – морального принципу, в біології як інстинкту, в психології – особистісної характеристики та в соціології, як ключового елементу соціальної динаміки, що вказує на інтегративну природу феномена альтруїзму. Питання про те, як розвиваються альтруїстична спрямованість особистості, є одним із найважливіших, пошук відповіді на яке здійснюється за допомогою двох підходів.

Перший підхід до проблеми альтруїзму, який досліджувався в даній роботі, базується на теорії природного добору Ч. Дарвіна і генетиці, ідея якої найбільш концентровано виражена в теорії егоїстичного гена Р. Докінза. Підсумовуючи висновки генетичних досліджень, очевидним є значний вплив генетичних факторів на поведінку людини, а схильність до альтруїзму має в значній мірі генетичну природу. Другий підхід опирається на дослідження та висновки психології та соціології, які стверджують, що саме середовище є значущим у визначенні поведінки людини. Втім, інтерпретація обох припущень, що людське життя зумовлене тільки набутими соціальними якостями, або тільки біологічними чинниками, є однаково «примітивними», тому відкидаючи обидві, окремо взяті точки зору, є підстави стверджувати, що не існує людських якостей, які були б «записані» в генах таким чином, щоб вони не могли бути змінені й оформлені в соціокультурному середовищі. Це

твердження спонукало нас до емпіричного дослідження альтруїстичної спрямованості особистості, яке передбачало дослідження генетичного походження альтруїзму, психологічну діагностику альтруїстичної спрямованості особистості та дослідження альтруїзму у соціальній площині.

Сучасні учені-генетики виявили зв'язок між деякими алельними варіантами гена окситоцинового рецептора (OXTR) і схильністю людей проявляти безкорисливий альтруїзм. Аналогічні властивості має й ген вазопресинового рецептора (AVPR1a). Виявилось, що ці гени впливають на соціальну орієнтацію, соціальну пам'ять та соціальну поведінку. Причина в тому, що люди мають неоднакові за архітектонікою системи нервових клітин, на поверхні яких експресуються рецептори окситоцину і вазопресину, як внутрішньомозкові організатори їх поведінки у соціумі.

Через складність, специфічність й дороговартісність генетичних досліджень, але, водночас, для з'ясування важливості генетичного альтруїзму у формуванні альтруїстичної спрямованості особистості, ми вдалися до аналізу результатів генетичних експериментів з доступних джерел (Israel, & Riebold, 2009, Bonn University, 2015). Так в статті, опублікованій в журналі PLoS ONE, описано експеримент проведений ізраїльськими генетиками, який дав можливість виявити прямий зв'язок між деякими алельними варіаціями генів OXTR і AVPR1a та готовністю людей ділитись своїми коштами з незнайомцями (проявляти альтруїзм). Для цього на першому етапі експерименту використовувались два стандартні тести – Dictator game (гра Диктатор), як експериментальний інструмент у соціальній психології та економіці на виявлення неогоїстичних уподобань та прийняття альтруїстичних рішень при необмеженій владі (Guala, & Mittone, 2010), та SVO test (Social Value Orientations) – тест соціальної ціннісної орієнтації, який використовується в економіці, соціології та біології, для визначення відношення людини до добробуту інших порівняно з власним (Andreoni, & Vesterlund 2008). Наступним етапом стало співставлення результатів тестування з результатами генетичного аналізу учасників експерименту, що фактично підтверджувало висунуту в галузі нейропрограмування гіпотезу про можливість перепрограмування генів альтруїзму і егоїзму способом регулятивних маніпуляцій з рівнем окситоцину і вазопресину (Фукс, 2010). Доречними, також, в контексті заявленої наукової проблематики виявились дані отримані в лікарні Боннського університету, які вказують на те, що готовність людей до донорства зростає зі збільшенням кількості OXTR в організмі (Bonn University, 2015). Оскільки донорство відноситься до соціальної сфери, то ученими було зроблено припущення, що окситоцин впливає на проекти соціальної стійкості. Водночас, виникло питання щодо здатності людей з різним рівнем OXTR брати участь в екологічно орієнтованих проектах. Результати експерименту продемонстрували, що люди з низьким рівнем OXTR, зазвичай, підтримують екологічні проекти, але під

впливом окситоцину відбувається зміна пріоритетів в сторону соціальних проєктів.

Для виявлення соціально-психологічної «природи» альтруїстичної спрямованості особистості, її внутрішніх та зовнішніх проявів, в роботі запропонована та реалізована експериментальна програма, реалізація якої передбачала наявність суб'єктів дослідження в університетському середовищі. Визначення наявного рівня сформованості альтруїстичної спрямованості студентської молоді здійснювалось в розробленій системі критеріїв та низки показників оцінювання, до яких відносяться:

- когнітивно-усвідомлюваний критерій, що визначається показниками: знання та розуміння сутності альтруїзму; уявлення про себе в контексті установок «альтруїзм-егоїзм»; особистісна рефлексія щодо альтруїстичної спрямованості та проявів альтруїзму;

- особистісно-ціннісний критерій виражається у показниках оцінки морально-етичних ціннісних орієнтацій; позитивного ставлення (симпатії) до оточуючих; емоційного переживання, розуміння стану іншої людини (емпатії); відповідності (конгруентності) внутрішнього стану та зовнішнього проявлення людини;

- Соціально-ціннісний критерій, який формується за допомогою показників соціальної відповідальності, соціальної солідарності, соціальної справедливості, прагматичності та впливу коефіцієнта інтелекту на ефективність альтруїзму.

Аналіз науково-практичної бази психодіагностичних методик (Пляка, & Огарь, 2016, Лемак, & Петрище, 2012, Головаха, & Паніна, 2022, Новікова, & Панькова, 2013, Оржель, & Литовченко, 2023) дозволив нам розробити авторські анкети, які містять тестові питання, проблемні завдання та завдання для проведення контент-аналізу, а також обрати психодіагностичні методики оцінки наявного рівня альтруїстичної спрямованості досліджуваних. Таким чином, *показники когнітивно-усвідомлюваного критерію* визначались за допомогою анкети для виявлення розуміння поняття «альтруїзм» (авт. розр. Ю. Гуменюк), методики діагностування емоційної спрямованості особистості (Б. Додонов, адапт. Ю. Гуменюк), методики «Особистісний семантичний диференціал» (Ч.Осгуд) та анкети для дослідження імпліцитних уявлень про альтруїзм (авт.розр.Ю. Гуменюк); опитувальника для визначення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм» (Н. Фетіскін Н., В. Козлов, Г. Мануйлов), тесту «Альтруїзм-егоїзм» (Є. Ільїн), тесту двадцяти тверджень на самоставлення (М. Кун, Т. Мак-Партланд) та рефлексивної практики оцінювання власних альтруїстичних проявів (авт.розр.Ю. Гуменюк); *показники особистісно-ціннісного критерію* визначались за методикою вивчення ціннісних орієнтацій ранжуванням списку цінностей (М. Рокич, адапт. Кругловим) та методикою ціннісних орієнтацій (О. Мотков, Т. Огнева), опитувальником діагностики емпатії (А. Мєграбян і Н. Епштейн, адапт. Ю. Гуменюк) та методикою діагностики рівня емпатичних здібностей (В. Бойко), за опитувальником рівня агресивності (Басс-Даркі) та методикою оцінки агресивності у

відносинах (А. Ассінгер), за тестом самооцінки особистості (С. Будассі); показники соціально-ціннісного критерію вивчалися за допомогою Шкали соціальної відповідальності Л. Берковіца і К. Леттермана та опитувальника «Відповідальність» (В. Прядеїн), тематичного апперцептивного тесту ТАТ (категорія «солідаризація»), Висбаденського опитувальника за шкалою WIPPF (категорія «справедливість»), тесту «Прогресивні матриці Равена» та інтелектуального тесту Г. Ю. Айзенка, методики виявлення прагматичного мислення.

Аналіз отриманих результатів показав, що наявний рівень сформованості альтруїстичної спрямованості у студентської молоді, дещо занижений, тому це стало умовою для постановки завдання розробки програми розвитку схильності особистості до альтруїзму з урахуванням генетичної природи цього феномену, психологічних особливостей та соціальних впливів на особистість в процесі реалізації такого проєкту.

Бібліографія

Andreoni, J., Harbaugh, W.T. & Vesterlund, L. (2008). Altruism in Experiments. The New Palgrave Dictionary of Economics. London. Palgrave Macmillan. 1–7.

Bonn University (2015). Oxytocin increases social altruism. Medical News Today, 26 November. <http://www.medicalnewstoday.com/releases/303258.php>

Guala, F. & Mittone, L. (2010). Paradigmatic Experiments: the Dictator Game. The Journal of Socio-Economics. 39(5). 578–584.

Israel, S., Lerer, E., Shalev, I., Uzevovsky, F., & Riebold, M., et al (2009). The Oxytocin Receptor (*OXTR*) Contributes to Prosocial Fund Allocations in the Dictator Game and the Social Value Orientations Task. PLoS ONE. 4(5). 5535.

Головаха, Є., Дембіцький, С., & Паніна, Н. та ін. (2022). Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності. Київ. Інститут соціології НАН України. 405.

Лемак, М., & Петрище В. (2012). Психологу для роботи. Діагностичні методики. Збірник. Ужгород. 616.

Новікова, О., Дейч, М., & Панькова, О. та ін. (2013). Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки). Монографія. Донецьк. 296.

Оржель, О., Петроє, О., Шофолова, Н., & Литовченко, О. (2023). Соціальна відповідальність у закладах вищої освіти України: результати соціологічного опитування. Аналітична доповідь. Київ. Інститут вищої освіти НАПН України. 70.

Пляка, Л., & Огарь, С. (2016). Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента. Практичний посібник. Харків. 124.

Фукс, Б. (2010). Програмування генів мозку і проблема соціальної поведінки людини. http://www.russianscientist.org/files/archive/Medicina/2010_FUX-23.pdf.

ESG AND ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY: REDEFINING THE INTERACTION BETWEEN BUSINESS, SOCIETY, AND THE ENVIRONMENT

Oksana Hutsalenko, 2nd-year Master's student, Faculty of Philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-2675-3985>, email: gutsalenko.oksana@knu.ua

Abstract

The war in Ukraine has caused significant damage to ecosystems, highlighting the necessity of shifting from voluntary Corporate Social Responsibility (CSR) to mandatory international ESG (Environmental, Social, and Governance) standards in the context of European integration and climate change. This study examines the transition from CSR to ESG through an interdisciplinary approach that combines comparative analysis and hermeneutics. The research is grounded in the concept of Mitwelt by Klaus Michael Meyer-Abich, emphasizing the interdependence between humans and the environment; Martin Heidegger's critique of technology (Gestell), which reduces nature to a mere resource for human exploitation; and Anatolii Yermolenko's perspective on overcoming anthropocentrism through an interdisciplinary ethical approach to environmental responsibility.

Using Kernel, a Ukrainian agribusiness corporation, as a case study, this paper analyzes the implementation of circular economy principles through the closed-loop production system, where sunflower husks are repurposed as biofuel for internal energy needs. This approach reduces carbon footprints, enhances energy independence, and demonstrates ESG's role in overcoming Gestell by fostering an ethical interaction with the environment. The findings suggest that ESG should not be merely a regulatory tool but a framework for responsible corporate existence, contributing to sustainable post-war recovery, long-term investment attraction, and a new paradigm of environmental ethics and responsibility.

Keywords: ESG, sustainable development, ethics of responsibility, Mitwelt, Gestell

Introduction

The war in Ukraine has caused significant damage to ecosystems as an existential environment for human life, underscoring the need to implement new approaches to voluntary Corporate Social Responsibility (CSR) and accelerate the transition to mandatory international ESG (Environmental, Social, and Governance) standards in the context of European integration and climate change. Large Ukrainian companies, such as the agribusiness corporation Kernel, demonstrate a responsible attitude toward the environment by implementing modern ecological practices and innovative

technologies even in times of crisis [Kernel, 2024]. This study focuses on the environmental aspect and analyzes how such initiatives contribute to Ukraine's recovery by integrating ESG principles into business strategies, which is critically important for post-war reconstruction and the country's socio-economic development.

These initiatives can be examined in light of Martin Heidegger's critique of technology, particularly his concept of *Gestell*—a technological worldview that reduces nature to a resource for exploitation. In contrast, ESG, when applied ethically, promotes interaction rather than domination over the environment, shaping a new ecological paradigm of thinking. As Klaus Michael Meyer-Abich states, "Man is not the measure of all things; rather, everything that surrounds us is the measure of our humanity" [Meyer-Abich, p. 96]. This approach allows for the consideration of the transformation from CSR to ESG as a shift from localized voluntary practices to mandatory global standards and ethical responsibility within the natural *Mitwelt*.

Methodology

This research is conducted within an interdisciplinary framework, combining comparative analysis and philosophical hermeneutics. The fundamental basis for examining the evolution of CSR into ESG is Meyer-Abich's concept of *Mitwelt*, which emphasizes harmonious relationships between humans and the environment. The study also employs Heidegger's critical approach, as articulated in his essay *The Question Concerning Technology* (1952), which allows for the analysis of the long-term consequences of technological development for society and nature.

Additionally, the study draws on Anatolii Yermolenko's approaches, as presented in his monograph *Social Ethics and Ecology* (2010), where he explores strategies for overcoming anthropocentrism in ethics through interdisciplinary dialogue. As a case study, the research examines the ESG-oriented activities of Kernel, assessing the effectiveness of integrating sustainable development principles into the business environment during wartime.

Results

Meyer-Abich's concept of *Mitwelt*, which highlights the interdependence between humans and the natural environment, gains particular significance for Ukrainian companies striving to implement ESG principles in their operations. Kernel, employing cutting-edge technologies and environmentally oriented business models, serves as an example of sustainable entrepreneurship under wartime conditions. This was demonstrated at the COP29 UN Climate Conference.

One such initiative is the implementation of circular economy principles, where sunflower husks are repurposed as biofuel for the company's own thermal power plants. This approach not only reduces the company's carbon

footprint, but also lowers dependence on external energy resources, which is critically important during wartime. It exemplifies how sustainable development and responsible resource management contribute to economic and energy resilience even in crisis conditions [Kernel, 2024].

From this perspective, ESG should be considered not only as a managerial practice but also as a way to rethink the technological impact on the environment. Heidegger's critique of technology as *Gestell* is particularly relevant in this context. Sustainable projects undertaken by companies to reduce carbon emissions and use resources efficiently demonstrate that ESG can be not just a regulatory tool but a means of rethinking the relationship between humans, technology, and the environment.

If *Gestell*, according to Heidegger, reduces nature to a resource for exploitation, then ESG, when applied ethically, fosters a more responsible interaction with the environment, integrating the principles of sustainable development. Moreover, it is crucial to ensure that ESG signifies ethical responsibility rather than greenwashing, where organizations merely create the illusion of change without real transformation. As Heidegger notes, "We ask the question concerning technology in order to reveal our relationship to its essence" [Heidegger, p. 3].

This implies that ESG can be not only a regulatory mechanism but also a way of conceptualizing technology through its interconnection with humans and the natural environment. ESG can serve not only as a directive mechanism but also as a framework for the responsible existence of companies in the world, if considered within the broader context of ontological coexistence.

The example of Kernel demonstrates that transitioning from CSR, which is neither mandatory nor systematic, to ESG-integrated strategies enables companies not only to adapt to challenges but also to attract long-term investment. Investor and public trust is built through transparent disclosure of environmental, social, and governance challenges and by demonstrating their resolution at the organizational level.

This paradigm shift, reflected in new reporting standards and ecological initiatives, enables the creation of sustainable business models that account for not only economic efficiency but also long-term ethical responsibility, particularly in response to war-related and climate-induced challenges. As noted in Yermolenko's work, environmental responsibility is best achieved through an interdisciplinary approach and the "*understanding-explanation*" methodology, which allows for the integration of natural and social sciences in addressing global challenges [Yermolenko, 2010].

For real change, conscious collaboration between business, government, and society is necessary. The synergy of practical philosophy, ecology, economics, political science, cultural studies, sociology, and real-world case studies allows not only for the establishment of normative ESG frameworks but also for understanding ESG as a multifaceted process that integrates economic efficiency with responsibility for *Mitwelt*. Accordingly, ESG should not only be a part of business strategies but also an element of broader

societal ecological consciousness, which must be reflected in educational reforms and state policies.

References

Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology, and other essays*. New York: Harper.

Kernel. (2024). Kernel at COP29. URL: <https://www.kernel.ua/ua/sustainable-development/cop29/> (date of access: 19.03.2025)

Meyer-Abich, K.M. (1990). *Revolt the defense of nature* (A. Yermolenko, Trans.). Kyiv: Libra.

Yermolenko, A. M. (2010). *Social ethics and ecology*. Kyiv: Libra.

ETHICS AND THE PROBLEM OF GOOD AND EVIL

Ruslana Koperlos, PhD in philosophy, assistant professor of the Philosophy and Methodology Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <http://orcid.org/0000-0002-4896-2407>, email: koperlosr@knu.ua

Keywords: ethics, philosophy, good, evil, dialectics, morality.

Introduction

The philosophical analysis of the problem of the relationship between «Good and Evil» consists in rethinking these ethical categories in modern scientific discourse. In order to give a holistic view of this issue, it is worth analyzing the different approaches that have dealt with this at different stages of the development of philosophy.

In the modern world, the understanding of the concepts of «good» and «evil» has a variety of content. In addition, not only their classical opposition is carried out, but also consideration of such problems as: where are the clear boundaries between good and evil (for example, the ethical problem of euthanasia), or when good can be considered evil, and evil good; whether it is worth or correct to perceive good and evil not as absolute, but as relative (for example, killing for the sake of protection or self-defense); whether it is possible to absolutely and finally defeat evil and whether it is worth striving for it, because good and evil exist only in dialectical unity, etc.

The purpose of the study is to consider how the problem of good and evil is revealed in ethics and philosophy.

The main task is to analyze the main different approaches to understanding the problem of good and evil in ethics and philosophy, to analyze their differences and to make an attempt to determine whether an absolute separation of these concepts is possible.

Methodology

The methodology for studying the problem of good and evil in ethics and philosophy is a set of methods and approaches aimed at studying these concepts. This problem is of interest to various scientific disciplines, including philosophy, ethics, sociology, psychology and many others.

Based on the historical and philosophical analysis of the change in the essential content of the concepts of «good» and «evil», it will be considered how this issue was rethought from one historical stage to another.

A significant contribution to the study of the problem of good and evil was made by: Plato, Aristotle, A. Augustine, T. Aquinas, D. Berkeley, G. Hegel, I. Kant, J. Bentham, J. Mill, F. Nietzsche, S. Kierkegaard, G. Skovoroda, G. Spencer, B. Spinoza, C. Tertullian, I. Fichte, M. Heidegger, G. Leibniz, F. Schelling, D. Hume, P. Yurkevich, K. Jaspers, J.-F. Lyotard, M. Foucault and many others. They gave their definition of the concepts of «good» and

«evil», the essence of their unity and difference, outlined various forms and levels of manifestation of good and evil, etc.

Results

The problem of good and evil is one of the fundamental topics of philosophy and ethics, the central category of morality. Since ancient times, people have tried to define what is good and what is evil, what actions are considered moral and what are immoral, what is just and what is unjust, etc.

«Modern history has radically changed humanity's understanding of the correlation of good and evil. The threat of nuclear self-destruction of humanity, the dominance of the civilization of the 20th century demonic forces of totalitarianism, fascism and technocracy revealed the powerful possibilities of absolute evil. For the first time in history, human found himself in a situation in which he could not choose between good and evil, but only between greater or lesser evil at his own risk.» [Kovalchuk 2012: 387].

Different philosophical schools and movements at different times have offered and continue to offer their own interpretations of this issue. Here are some of these ideas.

From the point of view of representatives of classical philosophy, starting from the era of ancient philosophy, good and evil are determined depending on the moral norms of society. For example, Plato considered good as the highest idea that the human soul strives for. And Aristotle linked the concept of good with the concept of eudaimonia (happiness), arguing that a virtuous person is one who lives in accordance with reason and moral principles.

In contrast, in the christian tradition, good is associated with divine will, and evil with sin and departure from God's commandments. Thus, Augustine Aurelius argued that evil is the absence of good, and its source is human free will.

In the philosophy of Immanuel Kant, the good is defined through the category of duty: a moral act is an act done out of respect for the moral law. In contrast, according to utilitarianism, as presented by Jeremy Bentham and John Mill, the good is defined as that which brings the greatest happiness to the greatest numerosity of people.

Modern ethics, on the other hand, largely views good and evil as relative concepts. Postmodern philosophers such as Jean-François Lyotard and Michel Foucault argue that moral norms are social constructs that depend on culture, historical period, and power. This means that what is considered good in one society may be perceived as evil in another. What was considered good a few decades ago may be considered evil today, and vice versa.

Friedrich Nietzsche had a completely opposite theory. He criticized traditional morality and believed that the concepts of good and evil were imposed by society in order to control the individual. He proposed the concept of an «superman» who goes beyond the imposed norms and creates his own morality.

Thus, «good and evil are universal in nature, that is, they extend to relations between people and the relations of human with the surrounding world. Both good and evil have a specific nature, depend on real social relations. At the same time, the main feature of these phenomena is their subjectivity and relativity» [Boyko 2013: 79].

Reflections on good and evil also have important practical significance. They help to shape ethical principles in politics, law, medicine, science, and everyday life. For example, bioethical issues such as euthanasia or genetic engineering are directly related to understanding the moral categories of good and evil. The ethical problem of good and evil also plays a key role in justice. Determining which actions deserve punishment and which do not depends on prevailing moral principles. This is especially noticeable in debates about the death penalty, humanism, and human rights.

Therefore, the problem of good and evil remains open to discussion and research. Different philosophical schools and movements offer different approaches, but they recognize the complexity of this issue. Good and evil can be absolute or relative, depending on culture, religion, morality and historical context. However, it can be considered that the main goal of ethics is to find principles that will help people live in harmony and justice, regardless of philosophical differences.

References

Boyko, O. (2013). [In Ukrainian]. Value dilemmas of modern human: good and evil as anthropological phenomena. *Facets: scientific-theoretical and socio-political almanac*. - Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar. – p. 76-79.

Kovalchuk, N. (2012). [In Ukrainian]. The problem of good and evil in the context of globalization. *Scientific notes. Series «Psychology and Pedagogy»*. – Ostroh: Publishing House of the National University «Ostroh Academy». – Issue. 21. – p. 385-389.

BERTRAND RUSSELL: ON DEFINITION OF THE TERM MORALITY

Liubov Sobolievskia, *Candidate of Philosophical Sciences, Assistant Professor of the Ethics, Aesthetics and Culture studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4262-771X>, email: l.sobolievskia@knu.ua*

Keywords: *Bertrand Russell, ethics, morality, moral codes.*

Introduction

We can speak of morality in the understanding of Bertrand Russell as a controversial and important topic, since he considered ethical issues in different works through the prism of utility, the scientific approach of critical thinking, etc. Russell, being one of the most prominent philosophers of the 20th century, studied morality as a product of the human mind and social conditions. Also philosopher wrote about understanding of the nature of the moral sentiments through the occasions on which they are most strongly aroused. Russell emphasized that morality is a social construct: ethical norms are formed in the context of human interaction in society.

Methodology

A complex methodological approach was used to reveal the topic, which includes a combination of general scientific methods and narrowly specialized methods. One of the key methods was the historical-philosophical analysis of Bertrand Russell's concept of morality.

Results

Russell noted that morality should not be based on religious or metaphysical principles, but should be the result of rational analysis and understanding of human nature. Moral values are not established once and for all, but rather should develop through dialogue and critic. So ethics should be based on a scientific approach to reality, because moral thinking must be grounded and correspond to facts. "Works on Ethics suffer, as a rule, from two opposite defects. From a desire for system and simplicity, reinforced by logical confusions, they flagrantly outrage common sense in their estimate as to what things are good in themselves; and then, from a dread of consequences which are felt to be immoral, they endeavour, by flimsy and inconclusive arguments, to prove that their estimate of goods leads to the usual code of duties and sins" (Pigden, 1999, p. 98). Russell also recognized the importance of personal responsibility in moral life. Moral actions must consider not only one's own well-being, but also the well-being of others. A morality that does not take into account the consequences of our actions for other people is incomplete (Russell, 1954). "Indeed it would be very curious if the emotional effect of beauty on one person were exactly

the same as that of ugliness on another, nor do I see the shadow of a reason for such an assumption. It does not follow, because a person thinks he sees beauty, that he will have the same emotions as he would have if he really saw it" (Pigden, 1999, p. 90). According to Russell, moral concepts cannot exist outside the bounds of understanding and logical analysis: ethics must be based on clear, rational principles, not on abstract or intuitive assumptions. "Morality, at any rate since the days of the Hebrew prophets, has had two divergent aspects. On the one hand, it has been a social institution analogous to law; on the other hand, it has been a matter for the individual conscience" (Pigden, 1999, p. 206). In his work, *Power and Moral Codes* Russell points out that moral codes are social constructs that change with historical circumstances, culture, and political conditions. They are not universal or immutable. Moral codes, while they may appear to be ethical rules, are in fact often tools for maintaining power and controlling the behavior of individuals. Moral codes based on religious or traditional norms often limit individual freedom. This creates tension as individuals must choose between following societal norms and preserving their own freedom of choice and expression.

References

- Pigden, C. R.** (Ed.). (1999). *Russell on ethics: Selections from the writings of Bertrand Russell*. London & New York: Routledge.
- Russell, B.** (1954). *Human society in ethics and politics*. London: Allen & Unwin.

ПРОБЛЕМА ТЕОДИЦЕЇ ЯК ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТЬ ПРО ДОБРО І ЗЛО

Матвій Зінченко, 2 курс ОР бакалавр спеціальності «033 Філософія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0007-9110-5885>, e-mail: zinchenko.matvii@knu.ua

THE PROBLEM OF THEODICY AS AN ORIGIN OF NOTIONS OF GOOD AND EVIL

Matvii Zinchenko, 2 year major of philosophy, faculty of philosophy at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), , <https://orcid.org/0009-0007-9110-5885>, e-mail: zinchenko.matvii@knu.ua

Abstract

The goal of this research is to delve into the origins of good and evil by exposing ourselves to the problem of theodicy. Here I will try to analyze the contradictions regarding God's plan and existence of evil. The aim here is to cover two main perspectives: one's understanding of what is good and bad, what is right and wrong and to look into how they complement each other in our everyday life; another perspective is to try to consider the origin of God's plan, it's influence on our world and its overall moral expression in the world. The ultimate aim is to compare these views and try to pull out some practical use of it to utilize in modern life.

Ключові слова: добро, зло, Бог, сприйняття, теодицея, Київ, Україна, етика, історія філософії, Августин Аврелій Гіппонійський, «Сповідь», «Про Град Божий і про Град земний».

Keywords: *good, evil, God, understanding, theodicy, Kyiv, Ukraine, ethics, history of philosophy, Augustine Aurelius of Hippo, «Confessions» «The City of God».*

Методологія

Ретельний аналіз творів Августина Аврелія «Про Град Божий і Град земний» та «Сповідь».

Результати

Краще розуміння таких абстракцій як «добро» і «зло», а також їх взаємодії.

Бібліографія

Августин. Сповідь. Київ : Основи, 1996. 187 с.

Про град Божий. Книга 1. Благовіст – церковне життя. URL: <https://blagovist.info/vybrani-pratsi-sviatykh/pro-hrad-bozhyy-knyha-1> (дата звернення: 31.03.2025).

References

Augustine. (1996). *Confession. Osnovy.*

About the City of God. Book 1. Blagovist - Church Life. URL: <https://blagovist.info/vybrani-pratsi-sviatykh/pro-hrad-bozhyy-knyha-1> (access date: 31.03.2025).

Section 8

« AESTHETICS »

UGLINESS AS AN AESTHETIC CATEGORY IN EUROPEAN PAINTING

Oleg Kutsenko, student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5122-8510>, email: olegkutsenko04@gmail.com

Abstract

The article analyzes the aesthetic category of ugliness, its history of development, key features and modern interpretations based on European painting from the Middle Ages to the present day. The interpretation of the category of "ugliness" by foreign and domestic researches is revealed, the perception of the ugliness throughout the history of European painting is considered, the characteristics of the ugliness are compared, and modern interpretations of ugliness in paintings from different periods of European art are also investigated. The problem of the existence of the ugliness as an important category in aesthetics and its influence on European painting is raised. In the study of the ugliness as an aesthetic category, the author applied historical, comparative, hermeneutic, semiotic, iconographic, value, systemic methods and the method of analysis and generalization. The conclusion is made that the ugliness can be considered as an aesthetic category that had a significant impact on the development of European painting from the Middle Ages to the present day.

Keywords: ugly, ugliness, aesthetics, art, European painting.

Introduction

Typically, the perception of ugliness in our life refers to certain things that are aesthetically unpleasant, involving disharmony, repulsion, displeasure, discomfort, or other unpleasant feelings, which contrasts with traditional ideas about beauty. Traditionally, art is associated with beauty, harmony, and pleasure, but in turn, ugliness, which encompasses discord, asymmetry, imperfection, and discomfort, has always played a significant role in it, often serving as a means of conveying deeper messages, especially in paintings. In European painting, ugliness as an aesthetic category has a rich and multifaceted history. And today, in the 21st century, ugliness in art, especially painting, is valued for its ability to both represent various social problems and encourage viewers to deeply reflect on life themes.

The purpose of this study is to find out whether ugliness is an aesthetic category and how ugliness was perceived, represented and valued in

different artistic periods of European painting, from the Middle Ages to modern times.

The objectives of the study are:

1) analyze the understanding of the category of "ugliness" by foreign and domestic researchers.

2) examine the perception of ugliness throughout the history of European painting.

3) compare the characteristics of ugliness as an aesthetic category.

4) investigate modern interpretations of ugliness in paintings from different periods of European painting.

Methodology

To reveal the topic "Ugliness as an aesthetic category in European painting" I used various research methods, namely historical, comparative, hermeneutic, semiotic, iconographic, systemic methods and the method of analysis and generalization. When applying the historical method, I considered all stages of development of perception of ugliness as an aesthetic category in the history of European painting. Thanks to the application of the comparison method, I compared the features and characteristics of ugliness as an aesthetic category. When applying the hermeneutic method, I interpreted ugliness in paintings from different periods of European painting. Applying the iconographic method, I interpreted images, symbols and plots in paintings by famous artists of different eras of European painting, where ugliness was depicted. Thanks to the application of the semiotic method, I analyzed these works of art and considered them as a system of signs and symbols that means ugliness within the European social-cultural context. When applying the systemic method, I considered the aesthetic category of ugliness as an important element in the system of European painting. Also I used the method of analysis for the interpretation of the category of "ugliness" by foreign and domestic researchers. Finally, using the generalization method, I summarized all the obtained data and concluded that ugliness is an important aesthetic category that had a significant impact on the development of European painting.

Results

Thus, ugliness has been perceived, represented, and evaluated as an aesthetic category throughout all stages of the history of European painting. The evolution of ugliness as an aesthetic category demonstrates its significant influence on the history of European art in general, from unintentional representations in the Middle Ages to conscious choice in modern times. In my study, I analyzed different options for understanding "ugliness" as an aesthetic category, examined the development of the perception of ugliness throughout the history of European painting,

compared its key features and characteristics and highlighted modern interpretations of ugliness using the example of famous works from different periods of European painting. Given the role of ugliness in challenging established social norms, conveying deep meaning, reflecting reality, creating value influence, learning about the dialectical essence of the world and enriching the general aesthetic experience, ugliness as an aesthetic category is not just the opposite of beauty, but an essential aspect of the development of art and an important component of all human existence.

References

Bondarevska, I. A. (2016). *Ugly Art. Scientific Notes of the National University "Kyiv-Mohyla Academy". Philosophy and Religious Studies*. V. 180. P. 12–21. URL: <https://surl.ln/qqsxcj>.

Butsykina, Y. K. (2018). *Category of ugliness transformation within the aesthetic post-non-classical discourse. Multiversum. Philosophical Almanac*, (3-4). P. 146-154. URL: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2016.3-4.15>.

Dobronosova, Y. D. (2019). *Ugly* // *Great Ukrainian Encyclopedia*. URL: <https://vue.gov.ua/Потворне>.

Eco, U. (2007). *On ugliness*. Translated from the Italian by McEwen, A. London: Random House. P. 457.

Fine, Z. (2023). *The Art of Ugliness* | *The Point Magazine*. The Point Magazine. URL: <https://thepointmag.com/criticism/the-art-of-ugliness/>.

Fox, C. (2017). *The Beauty of Ugly Painting*. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2017/09/04/t-magazine/art/ugly-painting-laura-owens-karen-kilimnik-sam-mckinniss.html>.

Grom'yaka, R. T., Kovaliva, Yu. I. & Teremka, V. I. (Eds.). (2007). *Literary Dictionary-Reference*. Kyiv: VC "Academy". P. 753.

Kelleher, K. (2018). *Ugliness Is Underrated: In Defense of Ugly Paintings*. URL: <https://www.theparisreview.org/blog/2018/07/31/ugliness-is-underrated-in-defense-of-ugly-paintings/>.

Kuplen, M. (2013). *The Aesthetic of Ugliness — A Kantian Perspective. Proceedings of the European Society for Aesthetics*, vol. 5. P. 260-279. URL: <https://www.eurosa.org/volumes/5/KuplenESA2013.pdf>.

Moore, R. (1998). "Ugliness", in *Vol. 4 Encyclopedia of Aesthetics*, edited by Michael, K. New York: Oxford University Press. P. 745.

Rosenkranz, K. (2015). *Aesthetics of ugliness: a critical edition*. Translated from the German by Pop, A. & Widrich, M. New York, NY: Bloomsbury Academic. P. 344.

Shynkaruk, V. I. et al. (Eds.). (2002). *Ugly. Philosophical Encyclopedic Dictionary*. Institute of Philosophy named after Hryhoriy Skovoroda, NAS of Ukraine. Kyiv: Abrys. P. 503.

Ugly Definition & Meaning | *Britannica Dictionary. Encyclopedia Britannica* | Britannica. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/ugliness>.

Section 9

« CULTURAL STUDIES »

“КУЛЬТУРНИЙ ІНСТИТУТ” ТА “КУЛЬТУРНА ІНСТИТУЦІЯ”: СПРОБА УТОЧНЕННЯ ПОНЯТЬ

Олексій Ананов, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0008-7023-5864>, email: ananovov@knu.ua.

"CULTURAL INSTITUTE" AND "CULTURAL INSTITUTION": AN ATTEMPT TO CLARIFY THE CONCEPTS

Oleksii Ananov, PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), [ORCID: 0009-0008-7023-5864](https://orcid.org/0009-0008-7023-5864), email: ananovov@knu.ua.

Abstract

This article explores the distinction between the terms “cultural institute” and “cultural institution” in the context of contemporary cultural studies. The study aims to clarify the theoretical and practical meanings of these concepts and notions within the framework of cultural policy and social dynamics in Ukraine. The main objectives are to analyze the historical evolution of these terms, define their functional roles, and assess their application in the management of cultural processes. Applying a comprehensive approach that includes theoretical analysis, comparative methodology, and case studies of Ukrainian cultural institutions, the study emphasizes the importance of these terms in the context of the contemporary cultural landscape. The findings suggest that although both terms are often used interchangeably, they have different meanings, especially given their structural and functional differences in the management of cultural processes. This article contributes to the broader field of institutional studies by providing a more detailed understanding of the role of cultural institutions in shaping cultural policy and practice.

Ключові слова: культурологія, Україна, інституційні дослідження, інститути культури, заклади культури, культурна політика, соціальна динаміка.

Keywords: cultural studies, Ukraine, institutional studies, cultural institutes, cultural institutions, cultural policy, social dynamics.

Вступ. У наукових текстах та розмовному слововживанні існує проблема нечіткого розмежування понять “інститут” та “інституція”. Із нею зустрічаються економісти, політологи, а також культурологи, які часто використовують ці терміни як синоніми. Іноді поняття “інституція” слугує синонімом до термінів “установа” чи “організація”. У

позаакадемічному дискурсі поняття “інституція” вже міцно закріпилося і сформувало певні характерні саме для галузі культури відтінки значення. Відсутність єдиного підходу до визначення і вживання терміну створює “гносеологічну пастку” та посилює методологічні протиріччя. Разом з тим, часи криз і викликів, які нині переживає Україна, потребують напрацювання оптимальних інструментів та методів управління суспільними процесами в усіх галузях та на усіх рівнях. Тому інституційні дослідження як вивчення основних рівнів і структур перебігу цих процесів, а також більш диференційоване розуміння ключових понять важливе для розвитку культури і налагодження оптимального управління її розвитком, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Прояви ринкової нестабільності, загострення соціальних суперечностей, посилення впливу суспільних рухів на економіко-політичні процеси, виникнення потреби у суспільному контролі над ринковими відносинами на межі XIX-XX ст. поставили під сумнів нормативні висновки неокласичних доктрин економічного лібералізму. Це спричинило зсунення фокусу економічних досліджень з уявлень про природний розвиток та невтручання держави в економічні механізми до вивчення конкретно-історичних та локально-специфічних форм економічного життя, що презентуються у формі “економічних інститутів”. Такий поворот призвів до появи “інституційної економічної теорії”, яка розширила предмет економічного аналізу, беручи до розгляду не лише економічні, але й неекономічні проблеми соціально-економічного розвитку. У період раннього та класичного інституціоналізму цю теорію розвивали Т. Веблен (психологічний напрям), Дж. Коммонс (правовий), У. Мітчелл (емпіричний напрям), Дж. Гелбрейт (соціологічний напрям). Нова хвиля інтересу до інституційної основи суспільних процесів з’являється у 1960–1980-х роках у рамках економічного та політологічного неоінституціоналізму. С. Штейнмо, застосовуючи фактор часу в аналізі інституцій, розвиває історичний напрям, Р. Тейлор - інституціоналізм раціонального вибору, а К. Касторіадіс - семіотичний напрям. Аналізуючи сучасну методикку дослідження інститутів у контексті культурології І. Маслікова виділяє “атомістичні” (грунтовані на соціологічному підході), “голістичні” (структурно-функціональні) і “телеологічні” (зосереджують увагу на умовах та цілях спільної діяльності) теорії, зокрема акцентуючи увагу на підходах групи австрійських дослідників (В. Хазічка, П. Чмук, Т. Зембілас), які зосереджені на полі перетину культурології, соціології, економіки культури і містять інтерпретації складних культурних явищ та процесів на рівні філософсько-культурологічного аналізу [7, с. 10].

Виклад основного матеріалу дослідження. У переважній більшості української наукової літератури дослідники користуються єдиним терміном “інститут” як універсальним для опису доволі широкого поля явищ і характеристик. І. Маслікова, приміром, окреслює поле значень поняття “культурний інститут” у трьох аспектах: як комплекс

цінностей і норм, який регулює соціокультурну діяльність у її різновидах; як стійкий тип соціальної поведінки, реалізований в соціокультурній діяльності; як спеціальні заклади, об'єднання людей, у межах яких виробляється і функціонує культурне благо [7, с. 11]. Причиною фіксації одного терміну для понять, позначених двома англійськими словами "institute" та "institution" став переклад у 1984 році роботи відомого інституціоналіста Т. Веблена «The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions» (1899) [13, с. 31], де замість терміну «інституція» використали «інститут».

На відмінності і необхідності точного розрізнення понять "інститут" та "інституція" в економіці акцентують увагу І. Макалюк, Г. Жалдак, В. Мартиненко. Дослідники провели понятійне розмежування на основі критеріально-етимологічної ідентифікації їх ключових особливостей та дійшли висновку, що інституцію слід визначати, як функціонально-організуючу, соціально значущу ідею, яка зумовлює тип взаємовідносин учасників певної спільноти через усталення принципів, норм, статусів і ролей на основі спільної ідеології, що забезпечує задоволення базових інтересів і потреб суспільства в межах правової, політичної, економічної та інших систем [6, с. 221]. В той час, як інститутом дослідники пропонують вважати стійке структурне утворення, яке забезпечує реалізацію однієї або комплексу однорідних інституцій через правове закріплення моделей поведінки та дій групи членів соціуму, пов'язаних спільністю інтересів, у формі нормативних актів, інструкцій, регламентів, що сприяє підвищенню рівня організованості суспільства та зміцненню соціального порядку [6, с. 222]. Отже, за висновком науковців, інституції є джерелом творення норм і правил, а інститути – засобом їх закріплення та поширення.

За висновком Н. Обушної, інституція має нематеріальний зміст, відтак її не варто ототожнювати із інститутами та організаціями, як фізично і організаційно виявленими структурами [8]. Проте П. Саблук вважає, що в роботі із категоріальним апаратом слід враховувати таку особливість, як "можливість інституції приймати форму інституту у певному суспільному розвитку та ринковому механізмі. З огляду на це, інституції можуть втілюватися в інститутах, тоді як інститути потребують інституцій для забезпечення розвитку соціально-економічних формацій, які відповідали б сучасним вимогам суспільства" [11, с. 8]. Отже інституція в певних умовах може ставати тотожною інституту, який її втілює і реалізує.

С. Вовканич вважає інституціями формальні установи з певним управлінським апаратом, що організовують і контролюють процеси [2]. І хоча такий погляд піддають критиці, зокрема І. Макалюк, Г. Жалдак і В. Мартиненко, він перегукується із використанням поняття "інституція" поза межами наукового дискурсу.

Поодинокі юридичне визначення терміну «культурні інституції» знаходимо у наказі Міністерства культури України про затвердження Положення про Експертну раду Міністерства культури України з питань

сучасного мистецтва від 2016 року. Цей документ визначив культурні інституції як “установи, організації або заклади (музеї, фонди, арт-центри, галереї, профільні наукові інститути, заклади освіти, громадські організації тощо), а також суб’єкти приватного права, що виконують важливі для суспільства функції та/або представляють інтереси фахової спільноти у сфері культури і мистецтва” [10].

Слово “інституція” в середовищі професіоналів культури використовується передусім на позначення закладу культури, конкретної установи. У Стратегії розвитку Українського інституту знаходимо зразки такого слововживання: “Заснування Українського інституту збігається в часі з появою низки нових державних інституцій в гуманітарній сфері: Українського культурного фонду, Українського інституту книги, Національного фонду досліджень України, Українського інституту національної пам’яті; стратегічним «перезавантаженням» наявних інституцій та/або конкурсним призначенням нових керівників Державного агентства України з питань кіно, Мистецького Арсеналу, Довженко-Центру, національних і муніципальних музеїв, театрів, інших закладів культури...”. [12] Приклад Українського інституту цікавий ще і тим, що в англomовному варіанті назви установи наявні обидва слова: State institution Ukrainian Institute. А до культурних представництв інших держав традиційно застосовують родову назву “інституції”.

Широко використовують поняття “культурна інституція” в журналістиці. Наведемо кілька прикладів:

- “Ми гадаємо, що довіра спільнот до інституцій, на які здійснювались атаки (поки що точково) – це той символічний капітал, що вдалось напрацювати за останні сім років, яким не можна нехтувати», – заявив Іван Козленко.” [5]

- “Є також різноманітні місцеві ініціативи та інституції, що беруть на себе певну частину роботи з локальним індустриальним спадком. У нашому проєкті також були люди, що працюють з так званими сирітськими (тобто не інституціалізованими) архівами. [9]

- “Є інституція, яку страшенно поважаю. Є і може не бути: як у соцмережах реагують на реорганізацію “Довженко-Центру”. [3]

Практика слововживання підкреслює важливий відтінок значення: ресурсність, суб’єктність, особливий авторитет, здатність впливати на галузь, стимулювати професійний і загалом суспільний діалог, ініціювати вироблення нових цінностей і сенсів. Адже, не кожен заклад культури може претендувати на роль інституції. Відтінок значення, що вирізняє інституцію, про яку пишуть журналісти, від інших закладів культури корелює із значенням терміну “інституція” за визначенням І. Макалюк, Г. Жалдак та В. Мартиненка [6] - ідеться про процесуальність, ініціативу, ідею, яка мотивує та організовує, діалог, пошук і напрацювання нового. В той час, як унормування, легалізація і контроль культурної політики покладені на державний інститут - Міністерство культури.

У час російського вторгнення культурні процеси активізувалися, культурне середовище, культурні практики стали відігравати помітнішу і визначальнішу роль у суспільному розвитку. Для стійкості, резистентності суспільства перед зовнішньою загрозою результат культурної роботи виявився не менш визначальним, ніж результат промислового та економічного розвитку. У кризовий період центр формування культурних політик, перемістився з державного рівня на рівень горизонтально координованого культурного середовища, об'єднаного навколо низки впливових та ефективних організацій (Музей імені Богдана і Варвари Ханенків, Український Дім, ГО МСМ). Саме ці організації змогли у необхідний момент стати платформами для артикуляції нових цінностей, для комунікації між різними середовищами, між інтелектуальними, політичними елітами та широкою громадськістю, стати місцем вироблення нового суспільного консенсусу. Відтак можна зробити висновок, що за особливих умов інститути набувають специфічних рис, стають швидше середовищем народження ідей, ініціатором, імпульсом, аніж органом реалізації і контролю політики. Це відповідає позиції П. Саблука, котрий вважає, що «інституції (як ідеї) здатні приймати форму інституту (фізично втіленої структури, установи, організації) у певному суспільному розвитку та ринковому механізмі» [11].

В числі трьох основних підходів до аналізу суспільних інститутів І. Маслікова пише про «телеологічний», котрий зосереджує свою увагу на об'єкті спільної діяльності, спільнодії та роботі у «ми-формі». Такий підхід відповідає нинішньому стану українського суспільства, котре перед безпековими викликами змушене відмовлятися від установок індивідуалізму і переорієнтовуватися на колективність, спільнодію, ще активнішу комунікацію. Тому «телеологічний» підхід видається особливо продуктивним для вивчення нинішньої суспільної ролі культурних інституцій в Україні. Розвиваючи думку дослідниці про те, що інститути нині є медіатором і гарантом функціонування суспільства, варто додати, що вони не тільки закладають ціннісний фундамент для взаємодії різних сфер (політики, економіки, культури, релігії, родинного життя) але і частково перебирають на себе функції державних інститутів, змі, академічних установ, політичних органів у контексті суспільного діалогу, рефлексії, напрацювання спільних цінностей тощо.

В економічній теорії для аналізу структури господарства використовують критерій «рівня інституційності» учасників. Він відображає авторитет гравців ринку, що здатний вплинути на інших і змінити результат їх взаємодії. наприклад, інституційні інвестори через сформований рівень довіри можуть стабілізувати ринок чи навпаки обвалити біржу [14]. Аналогічно інституціями можна назвати установи культури із підвищеним рівнем інституційності.

В результаті аналізу можна дійти висновку, що в культурологічному науковому слововжитку важко уникнути впливу ширшого суспільного дискурсу і поступового утвердження додаткового значення слова

"інституція" як культурної установи, котра у певний час здатна відігравати особливу роль. Варто розглянути можливість фіксації такого значення і в академічному дискурсі.

Висновки. Інституційний підхід в управлінні культурними процесами та у культурологічних дослідженнях набуває дедалі більшої ваги. Це актуалізує важливість докладнішої розробки категоріального апарату, зокрема уточнення дефініцій та розмежування понять "інститут" та "інституція"

Аналіз свідчить, що в українському науковому дискурсі "інститут" є більш універсальним поняттям, що позначає формалізовані, структуровані механізми соціальної організації. Натомість "інституція" є більш складним і багатозначним поняттям, яке розглядається не лише як організація чи структура, але і як набір норм, правил, традицій та цінностей, що формують суспільні практики.

В позанауковому, зокрема журналістському та професійному культурному дискурсі, термін "інституція" став широкоживим і поступово сформував додатковий відтінок значення, що відрізняє "інституцію" від звичайного закладу культури: суб'єктність, ресурсність та авторитет закладу культури, котрому у певний історичний момент вдається справити вагомий вплив на суспільні процеси, ініціювати суспільний діалог. Аналізуючи сучасні соціокультурні процеси, можна стверджувати, що це значення не лише не суперечить науковому підходу, а й доповнює його, дозволяючи точніше описувати роль і функції культурних акторів у кризові та перехідні періоди. У цьому контексті доцільно розглянути можливість розширення в академічному дискурсі значення терміну "інституція", яке відображає його сучасну соціальну динаміку.

Бібліографія

Баштанник О. В. Особливості наукового дослідження в рамках класичного інституціоналізму політико-інституційної парадигми // Грані. 2014. № 3. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_3_17.

Вовканич С. Й. Префекти в системі децентралізації влади: новий інститут, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неoinституціоналізму? // Регіональна економіка. 2016. № 2(80). С. 18–33. URL: https://re.gov.ua/doi/re2016.02.018_u.php.

Горlach П. "Є інституція, яку страшенно поважаю. Є і може не бути: як у соцмережах реагують на реорганізацію "Довженко-Центру" // Суспільне. 18 серпня 2022. URL: <https://suspihne.media/culture/272496-e-institutia-aku-strasenko-povazau-e-i-moze-ne-buti-ak-u-socmerezah-reaguiut-na-reorganizaciju-dovzenko-centru/>.

Кармазіна М., Шурбована О. Інститут та інституція: проблема розрізнення понять // Політичний менеджмент. 2006. № 4. С. 10–19. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9611/02-Karmazina.pdf?sequence=1>.

Коаліція дієвців культури оголосила маніфест на захист культурних інституцій від втручання влади // Детектор медіа. 18 жовтня 2021. URL: <https://detector.media/community/article/192926/2021-10-18-koalitsiya-diietsiv-kultury-ogolosyla-manifest-na-zakhyst-kulturnykh-institutsiy-vid-vtruchannya-vlady/>.

Макалюк І., Жалдак Г., Мартиненко В. Інституція та інститут: тенденція «штучної підміни» понять // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. 8(1). С. 204–234. DOI: [10.51599/are.2022.08.01.11](https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.11).

Маслікова І. І. Методологічна база досліджень культурних інститутів // Вісник: Українські культурологічні студії. 2020. 1(6). С. 8–12. DOI: [10.17721/UCS.2020.1\(6\).02](https://doi.org/10.17721/UCS.2020.1(6).02).

Обушна Н. І. Особливості категоріального апарату інституціональної теорії у площині державного управління // *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління*. 2016. № 1. С. 40–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_8.

Платонова А. Ірина Склокіна: «Після зруйнування міст люди переусвідомили цінність спадщини, що існує вже лише в цифровому вигляді» // *Lb.ua*. 15 липня 2023. URL: https://lb.ua/culture/2023/07/15/565301_irina_sklolina_pislya_zruynuvannya.html.

Про затвердження Положення про Експертну раду Міністерства культури України з питань сучасного мистецтва: Наказ Міністерства культури України від 02.12.2016 № 1130.

Саблук П. Т. Інституційні засади трансформацій в аграрній сфері: доп. на 13-х річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 20–21 червня 2011 р. / П. Т. Саблук. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2011. – 64 с.

Стратегія Українського інституту 2020–2024. URL: <https://ui.org.ua/strategy2020-2024/>.

Veblen T. *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. New York: The Macmillan Company, 1899. 412 p. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Veblen/Veblen_1899/Veblen_1899_toc.html.

Ong Ch. Z., Mohd-Rashid R., Taufil-Mohd K. N. Do institutional investors drive the IPO valuation? // *Borsa Istanbul Review*. 2020. Vol. 20. No. 4. Pp. 307–321. DOI: [10.1016/j.bir.2020.05.003](https://doi.org/10.1016/j.bir.2020.05.003).

References

Bashtannik, O. V. (2014). Features of scientific research within the framework of classical institutionalism of the political-institutional paradigm. *Hrani*, 3, 87–93. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_3_17

Vovkanych, S. Y. (2016). Prefects in the system of power decentralization: A new institute, a modern institution (organization), or the development of neo-institutionalism in Ukraine? *Regional Economy*, 2(80), 18–33. Retrieved from https://re.gov.ua/doi/re2016.02.018_u.php

Gorlach, P. (2022, August 18). "There is an institution that I highly respect. It exists and may not exist": How social networks react to the reorganization of the "Dovzhenko-Center". *Suspilne*. Retrieved from <https://suspilne.media/culture/272496-e-institucia-aku-strasenno-povazau-e-i-moze-ne-buti-ak-u-socmerezah-reaguut-na-reorganizaciu-dovzenko-centru/>

Karmazina, M., & Shurbovana, O. (2006). Institute and institution: The problem of concept distinction. *Political Management*, 4, 10–19. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9611/02-Karmazina.pdf?sequence=1>

Coalition of Cultural Activists. (2021, October 18). The coalition of cultural activists announced a manifesto in defense of cultural institutions from government interference. *Detector Media*. Retrieved from <https://detector.media/community/article/192926/2021-10-18-koalitsiya-diiivtsiv-kultury-ogolosyla-manifest-na-zakhyst-kulturnykh-instytutsiy-vid-vtruchannya-vlady/>

Makaluk, I., Zhaldak, H., & Martynenko, V. (2022). Institution and institute: The tendency of "artificial substitution" of concepts. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(1), 204–234. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.11>

Maslikova, I. I. (2020). Methodological basis for research on cultural institutes. *Bulletin: Ukrainian Cultural Studies*, 1(6), 8–12. [https://doi.org/10.17721/UCS.2020.1\(6\).02](https://doi.org/10.17721/UCS.2020.1(6).02)

Obushna, N. I. (2016). Features of the categorical apparatus of institutional theory in the field of public administration. *Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management*, 1, 40–48. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_8

Platonova, A. (2023, July 15). Iryna Sklokina: "After the destruction of cities, people re-evaluated the value of heritage that now exists only in digital form". *Lb.ua*. Retrieved from https://lb.ua/culture/2023/07/15/565301_irina_sklokina_pislya_zruynuvannya.html

Ministry of Culture of Ukraine. (2016, December 2). *Regulation on the Expert Council of the Ministry of Culture of Ukraine on Contemporary Art* (Order No. 1130).

Sabluk, P. T. (2011). Institutional foundations of transformations in the agricultural sector: Report at the 13th annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Economists, June 20–21, 2011. Kyiv: NNC "Institute of Agricultural Economics".

Ukrainian Institute. (2020). *Strategy of the Ukrainian Institute 2020–2024*. Retrieved from <https://ui.org.ua/strategy2020-2024/>

Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. New York: The Macmillan Company. Retrieved from https://brocku.ca/MeadProject/Veblen/Veblen_1899/Veblen_1899_toc.html

Ong, C. Z., Mohd-Rashid, R., & Taufil-Mohd, K. N. (2020). Do institutional investors drive the IPO valuation? *Borsa Istanbul Review*, 20(4), 307–321. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2020.05.003>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ: ПОШУК ДЕФІНІЦІЇ І КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕОРІЙ

*Діана Андріївська, бакалавр філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна), email: andriievskia.diana2@gmail.com*

REPRESENTATION AS A CULTURAL STUDIES CONCEPT: DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THEORIES

*Diana Andriievskia, bachelor, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko
National University of Kyiv (Ukraine), email: andriievskia.diana2@gmail.com*

Abstract

This work aims to explore representation as a cultural studies concept and to classify theories regarding its essence. Its interdisciplinary foundation allows for the examination of representation within the frameworks of philosophy, visual anthropology, gender studies, and more. The research analyzes perspectives on representation in the works of Gayatri Spivak, Martin Heidegger, Jacques Derrida, Stuart Hall, and Heinrich Böhm. As a result of the analysis, it was found that theories of representation can be classified by attributing legal-political, linguistic, and visual meanings to the concept. However, each of these theories implies a connection between representation and the signified and the signifier. Additionally, the study attempts to define the concept of representation within the framework of cultural studies.

Ключові слова: *репрезентація, Стюарт Холл, Готфрід Бьом, культурологія*

Keywords: *representation, Stuart Hall, Gottfried Boehm, cultural studies*

Вступ

Останнім часом в Україні поняття репрезентації частково розглядається у дослідженнях медіа, але існує брак культурологічних праць, які б дали визначення репрезентації як насамперед культурологічному поняттю. Натомість західна наука ще з середини минулого століття береться до спроб осмислення репрезентації, адже його міждисциплінарна сутність дає змогу використовувати це поняття у філософії, гендерних дослідженнях, візуальній антропології та суспільних науках. Таким чином репрезентація стала одним із ключових понять сучасної культурології cultural studies, однак, багатозначність цього терміну змушує розглянути і багатоманітність підходів до його означення. Тож основним завданням цього дослідження є аналіз теорій репрезентації, класифікація цих теорій і спроба дефініції репрезентації як культурологічного поняття.

Методологія

Міждисциплінарний підхід, семіотичний метод

Результати

Поняття репрезентації існує в широкому спектрі інтерпретацій і критичних підходів. Окрім філософського дискурсу, цей концепт має важливе місце у феміністській теорії, оскільки юридично-політичне представництво є однією з ключових інтерпретацій репрезентації, що зумовлює її застосування в соціально-правовому контексті. Саме такий підхід до визначення репрезентації ми знаходимо, зокрема, у дослідниці Гайятрі Співак.

Філософські дискусії навколо репрезентації виникають через розбіжності у трактуванні взаємозв'язку між тим, що репрезентується, і тим, що виконує репрезентацію. Наприклад, Мартін Гайдеггер підкреслював чітке розмежування між буттям і репрезентацією, критикуючи останню за те, що вона підміняє буття сущим, не даючи можливості для його автентичного здійснення. Жак Дерріда, натомість, заперечує жорстку дихотомію між репрезентованим і тим, що репрезентує, що в подальшому вплинуло на розвиток теорії репрезентації, зокрема в працях Стюарта Холла.

Холл розглядав репрезентацію як мовну практику, де значення формується через означник, а реальність не є безпосередньо означником, а радше створюється в межах мовної системи. До того ж, він описав декілька теорій того, як мова репрезентує світ, зокрема рефлексивна (міметична), інтенціональна та конструктивістська (семіотичний і дискурсивний підходи). У межах цих теорій репрезентація постає процесом надання значення через мову: речі самі по собі не мають сенсу, а набувають його через інтерпретацію.

Рефлексивний підхід уподібнює мову до дзеркала, що відображає об'єктивну реальність. Значення вважається природно закладеним у предметах, і тоді мова просто відтворює його.

Інтенціональний підхід стверджує, що значення належить автору. Проте комунікація можлива лише за наявності спільних мовних кодів, тому авторське значення завжди існує в межах конкретної мовної системи.

Конструктивістський підхід підкреслює, що значення не є притаманним речам або словам, а формується через систему репрезентації. Стюарт Холл зазначає, що хоча матеріальний світ існує, саме культурні та мовні системи визначають, як ми його розуміємо й комунікуємо про нього.

Однак Готфрід Бьом, розширюючи цей підхід, пропонує відходити від мовного аспекту репрезентації та розглядати її як складову образу, тобто у візуальному контексті. Попри це, його концепція певною мірою корелює з ідеями Дерріда і Холла: так само, як репрезентація в мові є

невід'ємною від репрезентованого, образ також не існує без репрезентації. Водночас Бьом наголошує, що самої репрезентації недостатньо для створення образу, оскільки він може існувати лише за умови безпосередньої присутності.

Проаналізувавши ці теорії, можна узагальнити таке поняття: репрезентація – це процес, за допомогою якого значення виробляється та обмінюється між акторами культурного поля за допомогою використання мови, знаків та зображень, що означають або представляють речі. Репрезентація може бути зображенням, але візуальна складова не є єдиною формою її існування. Репрезентація – це представлення якогось змісту в іншій формі, спосіб існування образу в теперішньому, ілюзія присутності.

Бібліографія

- Бойлен А. Візуальна культура / Алексис Бойлен., 2020
- Лучак А. Інтерпретація дискурсів Мішеля Фуко як засади прагматики комунікації / А.–М. М Лучак. // Гілея: науковий вісник. – №107.
- Павлова О. Ю. НОМО PICTOR ТА КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА ОБРАЗУ В КОНЦЕПЦІЇ ГОТФРІДА БЬОМА / Олена Юріївна Павлова. // ORCID 0000-0002-0593-1336. – 2019.
- Петрушов В.М. СТРУКТУРНІСТЬ МОВИ ТА ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМІ [Електронний ресурс] / Петрушов В.М, Павлов В.І, Коротенко Є.Д // ФИЛОСОФИЯ ЯЗЫКА: В ГРАНИЦАХ И ВНЕ ГРАНИЦ №9. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/1880/1/9.pdf>.
- Співак Г. Ч. Чи можуть пригнічені говорити [Електронний ресурс] / Гаятрі Чакраворті Співак – Режим доступу до ресурсу: <https://surli.cc/yoavok>
- Boehm G. Representation, Presentation, Presence: Tracing the Homo Pictor [Електронний ресурс] / Gottfried Boehm // ISBN 978-1-349-34262-4. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://doi.org/10.1057/9781137012869_2.
- Derrida, J. (2016). Of grammatology (G. C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press.
- Hall S. REPRESENTATION Cultural Representations and Signifying Practices, 1997. – 400.
- Heidegger, Martin; Grene, Marjorie (1976). "The Age of the World View". Boundary 2. 4 (2): 341–355.

References

- Boylen, A. *Visual Culture* / Alexis Boylen, 2020.
- Boehm G. Representation, Presentation, Presence: Tracing the Homo Pictor [Електронний ресурс] / Gottfried Boehm // ISBN 978-1-349-34262-4.

– 2012. – Режим доступу до ресурсу:
https://doi.org/10.1057/9781137012869_2.

Derrida, J. (2016). *Of grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press.

Hall S. REPRESENTATION Cultural Representations and Signifying Practices, 1997. – 400.

Heidegger, Martin; Grene, Marjorie (1976). "The Age of the World View". *Boundary 2*. 4 (2): 341–355.

Luchak, A.-M. *Interpretation of Michel Foucault's Discourses as a Basis for Communication Pragmatics* / A.-M. M. Luchak. // *Hileya: Scientific Bulletin* – No. 107.

Pavlova, O. Yu. *Homo Pictor and the Cultural Practice of Image in the Concept of Gottfried Boehm* / Olena Yuriyivna Pavlova. // ORCID 0000-0002-0593-1336, 2019.

Petrushov, V. M. *The Structure of Language and Its Representation in French Poststructuralism* [Electronic resource] / V. M. Petrushov, V. I. Pavlov, Ye. D. Korotenko. // *Philosophy of Language: Within and Beyond Borders* No. 9, 2016. – Access mode: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/1880/1/9.pdf>.

Spivak, G. C. *Can the Subaltern Speak?* [Electronic resource] / Gayatri Chakravorty Spivak – Access mode: <https://surli.cc/yoavok>.

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГУМОРУ В ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Олександр Авдєєв, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; <https://orcid.org/0009-0004-3157-1284>, email: asavdeyev@gmail.com

ETHICAL ASPECTS OF HUMOUR IN THE THEORETICAL APPROACHES OF AMERICAN RESEARCHERS

Oleksandr Avdieiev, postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0009-0004-3157-1284>, email: asavdeyev@gmail.com

Abstract

The aim of the study is to analyse the ethical aspects of humour in the concepts of contemporary American researchers, as well as to determine their significance for understanding the specifics of humour in the context of the Russian-Ukrainian war. Methodology. The study uses general scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction. The theoretical basis of the study is the concepts of humour developed by American authors, including the theory of incongruity, the theory of superiority, the theory of release, as well as the approaches of Stephen Gimmel, Peter McGraw, Caleb Warren and Erin Spampinato. Results. The analysis of modern humour theories shows that the ethical assessment of jokes is contextual and depends on social circumstances, the author's intentions and the audience's perception. The theory of benevolent disturbance explains the mechanisms of formation of the comic effect and its social acceptability. The concept of the 'window of comic tolerance' demonstrates that the boundaries of acceptable humour vary depending on the socio-political context. The study emphasises the importance of American theoretical concepts for understanding the ethical limits of humour used in crisis situations. Further research could be aimed at analysing the local specificity of humour in different social groups and its long-term impact on social cohesion.

Keywords: *humour, ethics, trendy joke, war, theory.*

Introduction

The study of the ethical aspects of humor is a topical issue that attracts the attention of cultural studies scholars, philosophers, and psychologists. The relevance of this topic is due to a number of factors. Humor, traditionally performing the functions of entertainment and relaxation, acquires the additional value of an emotional regulation in wartime. In addition, research findings show the potential of using humor as a tool for consolidating society,

forming a common identity, and strengthening resilience in the face of external threats. However, along with its positive aspects, the use of humor is associated with certain ethical risks. Inappropriate or offensive humor can deepen traumatic experiences, cause discord in society, and even be used as a tool to dehumanize the enemy. Among the theories that focus on the ethical aspects of humor, those created by contemporary American authors are little known in the national discourse. At the same time, they are systematic and can serve as a basis for studying the specifics of humor spread during the Russian-Ukrainian war.

Methodology

The methodological basis of the study is based on general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction). The theoretical basis is the work of American authors, which highlights various theories of humor, its genesis and specifics (the theory of incongruity, the theory of superiority, the theory of release). The work of such contemporary thinkers as Stephen Gimbel, Peter McGraw, Caleb Warren, and Erin Spampinato is used.

Results

Humor and the understanding of its nature are interpreted differently in the context of contemporary theoretical concepts. The American philosopher Stephen Gimbel in his work "Isn't That Clever? A Philosophical Account of Humor and Comedy" emphasizes the need to distinguish between humor, comedy, and laughter. Laughter, in his opinion, is a physiological effect that can be caused by various reasons, not necessarily related to humor. Humor and comedy, in turn, require a deeper analysis. Gimbel defines comedy as an art form, a specific type of artistic performance, while humor is a part of everyday life, a common phenomenon that accompanies communication between people. This distinction is important for further analysis, as it allows us to separate ethical issues related to the professional activities of comedians from issues that arise in ordinary, informal situations (Gimbel, 2017, p. 117).

The author emphasizes that there are different approaches to understanding the ethical aspects of humor. According to Gimbel, Aristotle considered humor as an integral part of a virtuous life, defining "wit" as a golden mean between buffoonery and boredom. Another important aspect, namely the idea of distinction, was proposed by Sigmund Freud, who divided jokes into "innocent" (wordplay, puns) and "tendentious" (jokes about sexuality and ethnic stereotypes). This distinction has become the starting point for many subsequent studies in the field of ethical characteristics of humor (Gimbel, 2017, p.117). A biased joke is a comic expression that relies on stereotypes and serves as a means of forming or reinforcing prejudice.

Among the modern approaches related to the understanding of the ethics of "trendy jokes," Gimbel identifies three main positions: the position of

cultural sensitivity, “neo-Shaftesburyanism,” and contextualism. Supporters of cultural sensitivity (Mary Bergman, Ronald De Sousa) consider “trendy jokes” immoral because they cause harm, reinforce social inequality, are offensive, and indicate bad taste. On the other hand, the “neo-Shaftesburyans” (followers of Anthony Ashley Cooper, 3rd Earl of Shaftesbury) argue that any topic can be the subject of a joke, and laughter itself is a “test of truth.” Contextualists, on the other hand, believe that the moral assessment of a “tendentious joke” depends on the specific situation, in particular, on who is telling it and for what purpose (Gimbel, 2017, p. 113).

An important argument of the opponents of “trendy jokes” is that they contribute to the consolidation of negative stereotypes and discriminatory practices. On the other hand, supporters of “neo-Shaftesburyanism” point out that humor can be a tool for social criticism and fighting injustice. This also explains the phenomenon of military black humor, which actually serves as a coping mechanism.

The American authors of the Benign Violation Theory, Peter McGraw and Caleb Warren, argue that humor arises when two conditions are simultaneously met: there is a violation of a certain norm (social, moral, logical) and this violation is perceived as benign, i.e. harmless, safe. In the context of war, this theory can explain why jokes about the enemy, its failures, and the absurdity of its actions are popular.

The concept of the “window of comic tolerance”, which is based on McGraw’s theory, suggests that there are certain limits within which humor is perceived as appropriate and acceptable. These boundaries can vary from person to person and depend on many factors, such as context, social norms, personal beliefs, and sensitivity to certain topics. In wartime, the “window of tolerance” may narrow as topics related to tragedy, death and suffering become particularly painful. On the other hand, humor can serve as a psychological defense mechanism, allowing people to cope with stress and experience difficult emotions.

The principles of “punching up” and “punching down” are mentioned in the theoretical work of Erin Spampinato (Spampinato, 2020), which are important for understanding the ethical aspects of humor. “Punching up” means directing humor at those who have power, privilege, or higher social status. “Downward slamming,” on the other hand, is directed at vulnerable groups or those in a weaker position. This kind of humor is often considered unethical because it can reinforce stereotypes, discrimination, and social inequality. An analysis of the humorous content of Ukrainian telegram channels confirms the importance of these theoretical concepts. Mocking the Russian occupiers, their political leaders, and Russian society (“kick up the butt”) is a widespread phenomenon and serves as a tool of information resistance, demoralization of the enemy, and raising one’s own spirit. At the same time, it is important that humor does not cross the line and turn into a “downward blow” aimed at vulnerable groups.

Conclusions

The analysis of theoretical concepts of humor presented in the works of American authors shows the complexity and multidimensionality of this phenomenon, especially in the context of its ethical dimension. The distinction between laughter, humor, and comedy proposed by Stephen Gimbel more clearly delineates the field of ethical analysis and highlights issues related to both professional comedy and everyday comic communication. The analysis of humor demonstrates that the ethical assessment of jokes depends on their content, form, and social impact. The dichotomization of jokes into “harmless” and “harmful” is important for understanding how prejudices are constructed and spread through humor. Contemporary theorists such as Gimbel, McGraw, Warren, and Spampinato propose different criteria for determining the ethical acceptability of humor. The cultural sensitivity approach emphasizes the risk of harmful effects of jokes that exploit stereotypes, while the neo-Shaftesbury school sees humor as a method of social criticism. Contextualism emphasizes the importance of the context in which humor is used, as well as the intentions of those who create it. The theory of benevolent disturbance explains the prevalence of humor during crises. The concept of the “comic window of tolerance” emphasizes that the boundaries of acceptable humor are dynamic and depend on social circumstances.

References

- Gimbel, S. (2017). *Isn't That Clever*. New York: Routledge. 208 p.
- McGraw, A. P., & Warren, C. (2010). Benign Violations: Making Immoral Behavior Funny. *Psychological Science*, 21(8), 1141-1149. <https://doi.org/10.1177/0956797610376073>
- Spampinato, E. A. (2020). “Never Punch Down”; or, How We Disagree (Online) Now. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 135(5), 963–969. doi:10.1632/pmla.2020.135.5.963

GERMAN THEORY OF CULTURAL TECHNIQUES AS AN ORIENTATION FOR UKRAINIAN CULTURAL STUDIES

Rostyslav Fanahei, PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8640-082X>, email: rostyslav.fanahei@knu.ua

Keywords: cultural techniques, *Kulturtechniken*, cultural studies, German media theory, Bernhard Siegert, Friedrich Kittler.

Introduction

The problematics of cultural techniques (*Kulturtechniken*) – as a relatively new subject, and, to a greater extent, simultaneously generally symptomatic and quite specific paradigm reorientation of the humanities' research field – emerged in the German-speaking intellectual environment at the start of the 21st century. As problematic as it may be in its strict and likely unachievable general conceptualization, the fruitfulness of this new field depends on its initial openness and complexity – or rather, on its stimulus to interdisciplinarity. Precisely, it depends on the intermediate and synthetic – that is, transcendental – nature of cultural techniques.

This intermediacy appears even, or rather primarily (especially for such general contouring) in the intertwined dimensions of terminology and the historical shifts of German humanities. The latter, as the interconnected and inseparable side of the manifestation of the new subject, that is obscure to specialized approaches, concerns not merely the diffusion of the 19th-century disciplinary fields – associated primarily with the dynamics of methodological “turns” in humanities – but rather contemporary meta-process of synthesis between already interdisciplinary studies. Emerging from German media theory – as the theory of media and media analysis, initially based on Friedrich Kittler's technophilic, anthropophobic, and anti-hermeneutic reorienting of Lacanian psychoanalysis and Foucauldian genealogical method, and notably distinct from approaches of Anglo-American media studies with their limitations of media-problematic to the mass-media, new digital media, and history of communication – field of cultural techniques marks the milestone in the struggle between media theory and cultural studies (associated with lingo-centric tendencies of Birmingham school's culturalism and American postmodernist discourse). In the disjunctive fight for the “throne of transcendental” (Siegert, 2015, 1), vacated after the rejection of the modern philosophical paradigm in humanities, cultural techniques have become a liminal field that embodies compromise post-hermeneutic synthesis of both sides' conceptual foundations and shapes the future orientations of their further development.

Reflecting similar interconnection, both the original German term *Kulturtechniken* and its English (as well as potential Ukrainian) translation themselves outline a fundamental shift in the dissolution of the once-impenetrable, even ontological, distinction between the cultural universe of

sense (and hermeneutic paradigm of its research) and the universe of technological non-sense – This distinction, foundational to Western thought since 18th century, and reproduced in both modernist and postmodernist discourses. But what tends to be blurred in translations is that the term *Kulturtechniken* itself, even at a purely semantic level, manifests joint and heterogeneous interdependence of both sides, and unites – in different ways, proportions, and with different focuses – meanings of “techniques of culture” and “culture of technique”.

Methodology

Still in its initial and potentially permanent formation, the implications of cultural techniques’ emergence in the researchers’ scope can be analyzed from different perspectives. One of them – the most developed due to the intellectual background of the field’s pioneers – concerns the impact of this shift in overcoming the limitations and biases of Kittlerian media theory. However, no less important – and even more complex due to the diversity of academic traditions – is the reverse question: what are its implications for cultural studies? In the case of the post-1990s anglophone culturalist inquiries, as well as the specifically but similarly rearranged *Geist*-less *Kulturwissenschaften*, cultural techniques might not be seen as a radically new problem but rather as a valid point for the slight up-to-day readjustment and for the more active revision of the initial post-hermeneutic impulses and the paradigmatic essence of the cultural turn itself – following a logic similar to that was recently implemented by Doris Bachmann-Medick (Bachmann-Medick, 2016). The more relevant question concerns cultural techniques’ promise in the reorientation of Ukrainian cultural studies that, despite their potential comprehensiveness, tend to the narrowness, adhering to the hermeneutic paradigm. Aimed at outlining this dimension, the paper primarily focuses on Bernhard Siegert’s approach while also drawing on the broader conceptualizations of the new research field by Bernard Geoghegan, Geoffrey Winthrop-Young, Sybille Krämer and Horst Bredekamp.

Results

Both the media theorists’ demand for a new research field like that of cultural techniques and the anti-culturalist background of its post-hermeneutic synthesis can be understood through the core intention of Friedrich Kittler’s early theory: to eliminate the human, or precisely *Geist*, from the humanities.

This antihumanist style of inquiry, generally concerned with the “technological *a priori*” of human activity, gradually expanded from the discourse-forming notation system (*Aufschreibesystem*) to the outright non-sense of military-based electric and electronic technologies. It became one of the most radical questioning and rejection of technophobic hermeneutic paradigms – “occidental transcendental system of meaning production”

(Siegert, 2015, 6) or “metaphysics” in general (Gumbrecht, 2003) with its obsession with semantic depth.

However, by the end of the 20th century, the limitations of the Kittlerian approach had become increasingly evident. Besides its prevalent disregard for political and ethical dimensions, as well as non-Western technological and intra-Western cultural differences, which together diminished its paradigmatic potential, its most paradoxical shortcoming emerged within the field of technological media itself – as Bernard Geoghegan mentions, Kittler’s assertion of the de-differentiated essence of digital media made it profoundly difficult to address their contemporary sociocultural implications, and left media theorist “writing technical histories of dead media” (Geoghegan, 2013, 68-9).

On the other hand, Kittler’s initially anti-hermeneutic and orthodoxly technophilic media theory not only established a new research field but also, more importantly, revisioned traditional objects of the humanities – body, senses, as well as meaning and consciousness – as mediated constructs. Moreover, it was late Kittler himself – paradoxically or not, the least Kittlerian scholar among Kittlerian-style media theorists (Geoghegan, 2013, 69) – who, in broad terms, introduced the media-informed problem of cultural techniques.

The paths to the *Kulturtechnik*-oriented field of academic practice are as diverse as its definitions—varying significantly between individual as well as institutional approaches. The latter, however, tend to coalesce around a few but distinct common features – such as an interest, via cultural techniques, in the processes of consolidation of practices, signs, and instruments into both technological and symbolic “systems capable of articulating distinctions within and between cultures” (Geoghegan, 2013, 67) or in networks “that comprise technological objects as well as the operative chains they are part of and that configure or constitute them” (Siegert, 2015, 11), etc. More broadly, the emergence of interest in cultural techniques can be understood from the perspective of media theory as a shift towards “the *a priori* of the technological *a priori*” (Geoghegan, 2013, 68).

The same gently framing scope can also be applied to their genealogy, without which even an approximate clarity of the former remains questionable. One of the impulses of this transgression of media-informed approaches – from and beyond previous limitations towards configuration with anthropology, cross-cultural analysis, and even philosophy – can be found in the growing recognition of far-more-than-just technicity of digital media and the omnipresence of their implications – as well as “liquefying” of culture into everyday practices (Krämer&Bredekamp, 2013, 24). As mentioned by Geoffery Winthrop-Young, this leads to the “projecting notions of culture into (future) technology”, but also to the general revisions as “technology is retrojected into (past) culture” (Winthrop-Young, 2013, 6), fundamentally breaking with the 19th-century conception of culture.

Beyond diverse specific impacts of the second, culturally-informed, side on these processes, the complexity and general characteristics of cultural

techniques are reflected in the very term chosen to define them. In its original 19th-century meaning, the term *Kulturtechniken* referred to agrarian technologies. Its primary appropriation by humanities in the 1980s, specifically within the pedagogical discourse and problematics of cultural *Bildung*, became mostly a refrain of a modern metaphorical usage of the similar Latin term in the sphere of human/spirit cultivation. It is from this context that Kittler most likely adopted this term. However, despite the subsequent expansion of the field by intersections of such “elementary cultural techniques” (reading, counting, etc.) with the problem of human in operating new media, this style of inquiry of practical-technical determination remained confined (especially in Berlin University) to the traditional sphere of formalized symbolic systems — similar to Kittlerian technological outsideness of meaning, or broader Hans Ulrich Gumbrecht’s “materialities of communication” (Gumbrecht, 2003, 6) or, in general, “exterior and material conditions of what constitutes semantics” (Siegert, 2015, 2).

Theorists such as Bernhard Siegert, on the contrary, tend to a more direct connection to the original meaning of *Kulturtechniken*, which itself represented rather a partial consolidation of historically differentiated culture and technology, but maintained an initial antique understanding of the technological constitution of culture (Siegert, 2015, 9). This perspective also aligns with Martin Heidegger’s notion of the cultural and mediating essence of *Technik* (Geoghegan, 2013, 74). However, despite any continuity in intellectual tradition, contemporary usage of the term is based on *Kulturtechniken* as paradoxical neologism, defining/representing a paradoxical field.

Firstly, Siegert moves beyond merely deconstructing of relatively recent opposition between culture and technology. He conceives cultural techniques as a multiplicity of “interfaces between cultural orders and a real that cannot be symbolized” (Siegert, 2015, 15), which might be simultaneously simplified and deepened to the fundamental culture-nature distinction.

Secondly, in defining opposites through cultural techniques, such a view leads to the replacement of the previously manifested ontological distinctions by operational chains (Siegert, 2015, 13). Such a replacement doesn’t negate the fact of (dominantly binary) distinctions, without which human self-reference, worldview, and generally all kinds of with-world relations. Rather, it reveals that these distinctions are not only constructed but also inherently heterogeneous and dynamic unities of opposites. Crucial in this view of such complexities, and leading to another side of the question, is the antecedence of operational, precisely cultural-technical, mediating of the distinctions — that is, a *priori* of cultural techniques.

Thirdly, Siegert’s definition of cultural techniques is, in turn, based on the point that in their intermediacy they not statically belong to both sides of the distinctions they constitute, but rather always “take account of what they exclude” in its potential of factual liquidation (Siegert, 2015, 15). The most promising in this aspect is that such techniques not only initiate symbolic

acculturation – “yet their transgressive use may just as well lead to deculturalization” (Siegert, 2015, 14), in other words, de-differentiation with the real.

Another more concrete aspect is Siegert’s demand for the dissolution of “ontologically operating differentiations between first- and second-order techniques”, that is, “static concepts of technologies and symbolic work” (Siegert, 2015, 14). Although Siegert maintains to some extent focus on techniques of appearance or filtering of sense from the “abyss of non-sense”, his analysis demonstratively excavates no less cultural techniques: from the quite obvious plowing or weaving to operating the grid (with its evident technical base and utilitarian purposes) or even using the door.

On the whole, the promises of this approach, as well as the *Kulturtechniken* paradigm in general, for cultural studies (especially Ukrainian ones) lie in the opening up of a wide spectrum of real-symbolic or culture-technology interconnections. Even on a basic level, implementation of the cultural techniques perspective proposes already outlined and quite unified post-hermeneutic problematics of “how nonsense generates sense, how the symbolic is filtered out of the real, or how, conversely, the symbolic is incorporated into the real” (Siegert, 2015, 13). Such orientation will be useful even in case of saving specifics of the local intellectual tradition. But a more important implication of the analysis of the cultural techniques seems to be connected with another, to a greater extent obscure, side of the spectrum – namely, “the fall of the signifier from the height of the symbolic to the depths of the real” (Siegert, 2015, 15) – in other words, of the different modes of meaningfulness of the burdensome and always-more-than-natural reality. According to Gumbrecht, who outlined a similar spectrum between cultural production and effects of hermeneutic “meaning” and “presence”, with the dominance of the latter and its desire for immediacy with “the things of the world” (Gumbrecht, 2003, xiv) they nevertheless “have an inherent meaning”, but some other kind (Gumbrecht, 2003, 80).

References

Bachmann-Medick, D. (2016). *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Berlin, Boston: De Gruyter.

Geoghegan, B. D. (2013). After Kittler: On the cultural techniques of recent German media theory. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 66–82. doi:10.1177/0263276413488962

https://monoskop.org/images/7/75/Geoghegan_Bernard_Dionysius_2013_After_Kittler_On_the_Cultural_Techniques_of_Recent_German_Media_Theory.pdf

Gumbrecht, H. U. (2003). *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*. Redwood City: Stanford University Press.

Krämer, S., & Bredekamp, H. (2013). Culture, technology, cultural techniques – moving beyond text. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 20–29. doi:10.1177/0263276413496287

https://monoskop.org/images/2/2e/Kraemer_Sybill_Bredkamp_Horst_2003_2013_Culture_Technology_Cultural_Techniques_Moving_Beyond_Text.pdf

Siebert, B. (2015). *Cultural techniques: Grids, filters, doors, and other articulations of the real*. New York: Fordham University Press.
<https://raley.english.ucsb.edu/wp-content/Engl800/Siebert-cultural-techniques.pdf>

Winthrop-Young, G. (2013). Cultural techniques: Preliminary remarks. *Theory, Culture & Society*, 30(6), 3–19. doi:10.1177/0263276413500828
https://monoskop.org/images/d/d7/Winthrop-Young_Geoffrey_2013_Cultural_Techniques_Preliminary_Remarks.pdf

«ВТОРГНЕННЯ ТИТАНІВ» (2013-2023) В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕМИ, ВПЛИВ, РЕАКЦІЯ

Ксенія Ідрічан, студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, email: kseniaidrichan@gmail.com

"ATTACK ON TITAN" (2013-2023) IN THE CONTEXT OF CULTURAL GLOBALIZATION: TOPICS, IMPACT, REACTION

Kseniia Idrichan, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: kseniaidrichan@gmail.com

Abstract

The study examines the anime "Attack on Titan" (2013-2023) as a cultural artifact, exploring its implications for understanding issues related to cultural globalization, identity, and the concept of the "other." Through a multidisciplinary lens, combining cultural analysis and sociological frameworks, the research investigates the intricate relationships between humanity and Titans, reflecting societal fears and the challenges of accepting diversity. The findings reveal that the narrative's representation of Eren's revelation as a Titan serves as a metaphor for identity crises amid globalization, highlighting the necessity for critically re-evaluating cultural stereotypes. Ultimately, the analysis positions "Attack on Titan" as a significant commentary on the complexities of cultural interactions in a globalized context.

Ключові слова: *культурний глобалізм, глобалізація, колоніалізм, аніме, ідентичність, «Вторгнення титанів»*

Keywords: *cultural globalization, globalization, colonialism, anime, identity, "Attack on Titan"*

Вступ

Аніме «Вторгнення титанів» (2013-2023) позначає важливу культурну явищу, яка відображає складні взаємовідносини між людством і символами «іншого». У контексті культурного глобалізму, серіал став платформою для дослідження тем ідентичності та метафоричного прийняття різноманітності. Актуальність теми обумовлена необхідністю вивчення культурних артефактів як засобів, що формують суспільні цінності в умовах глобалізації.

Дослідження акцентує увагу на метафорі, що виникає з відкриття Ерена про його природу як Титана, і як це відображає кризи ідентичності в сучасному суспільстві. Ряд досліджень підтверджує ефективність анімації як засобу комунікації для передавання традиційних і сучасних культурних елементів (Ahmad, 2008; Munggaran, 2020; Napier, 2005), тож важливо аналізувати, як аніме ілюструє дихотомію «свої»/«чужі», а

також вплив культурних стереотипів на формування суспільної свідомості.

Основними завданнями цього дослідження є розгляд соціокультурних аспектів в аніме «Вторгнення титанів» як симбіозу проблем культурного глобалізму, вивчення його впливу на ідентичність та соціальні взаємозв'язки, а також аналіз риторики «іншого», що виникає в контексті епізодів серіалу, з метою висвітлення значення «Вторгнення титанів» в сучасній культурній дискусії.

Методологія

Термін «аніме» походить від японської вимови слова «анімейшн» (アニメーション). Країна походження має значення у дослідженні анімації, оскільки регіони використовують різні символи й культурні коди, які виражаються у візуальній мові. Японська анімація яскравим прикладом інтеграції іноземних культурних впливів у національне мистецтво та культуру (Ahmad, 2008). Анімаційні фільми є формою візуальної комунікації з великим потенціалом для пояснення складних питань, виявлення прихованих аспектів та швидкої передачі інформації (Napier, 2005). Анімація відіграє ключову роль у процесі глобалізації, оскільки дозволяє передавати в привабливій формі найактуальніші соціокультурні проблеми. Основні проблеми глобалізації, які виникають у цьому контексті, включають аспекти: «чужий/свій/інший» (домінація та відчуження культур), екзотизація, маргіналізація, постколоніалізм (відтворення колоніальних уявлень про менш відомі культури), деколонізація, інтеркультурність, присвоєння/уніфікація культурних наративів.

«Shingeki no Kyojin», або *"Attack on Titan"* (*«Вторгнення Титанів»*), – це манґа та аніме, створена японським художником Хаджіме Ісаямою та студіями Wit Studio і MAPPA.

Згідно з зав'язкою, століття тому людство було майже повністю знищене невідомою антропоморфною расою гігантських істот, відомих як «титани». Центральна сюжетна лінія фокусується на трьох головних персонажах – Армін Арлерт, Мікаса Акерман та Ерен Єґер, який дає обітницю знищити титанів після того, як вони зруйнували рідне місто та забрали життя його матері. Багатонаціональне населення змушене шукати захисту за монументальними стінами – Сіна, Роза та Марія, які стали і фізичним бар'єром, і символами безпеки, адже за ними люди жили в упевненості щодо абсолютного захисту. Внутрішні «райони», що оточувалися додатковими оборонними спорудами, функціонували як периферійні оборонні рубежі. Цей наратив можна трактувати як метафору глобальних бар'єрів, які сприяють формуванню ізольованих інформаційних систем у сучасному світі, де доступ до знань підлягає ретельному контролю і маніпулюванню (McLuhan, 2011).

Титанами є м'ясоїдні гігантські антропоморфні створіння, що характеризуються екстремальними фізичними розмірами, відсутністю

шкірного покриву та оголеним тілом, що формує специфічний образ, який викликає глибокий колективний страх. Вони виконують роль символічного представлення культурних та національних конфліктів, що загострюються в умовах сучасної глобалізаційної динаміки. Протистояння між етнічними групами – елдіями та марліями – в рамках сюжету анімаційного серіалу ілюструє функціонування зовнішніх глобальних механізмів, які сприяють ескалації національної ворожнечі, що має аналогії з реальними соціально-політичними процесами у сучасних суспільствах. Конфлікт двох країн, Ельдії та Марлі, репрезентує інтенсифікацію ксенофобії та насильницької агресії, де боротьба за виживання між культурно ізольованими соціумами, що актуалізується через використання титанів як інструменту масового знищення. Це явище можна розглядати як метафоричне відображення ядерної гонки озброєнь, що породжує загрозу для цивілізації. У аніме військові підрозділи, що захищають людські поселення від титанів, використовують технологію «просторового маневрування» для боротьби з їхньою перевагою, що символізує асиметрію сил у глобалізованому світі, що виникає через доступ до новітніх технологій.

Головні герої виявляють, що вони є частиною елдійського народу, який колись мав велику імперію. Жителі острова Парадіс, де вони живуть, стали жертвами історичної несправедливості та колективної травми. Представлено концепцію травматичного минулого, що визначає ідентичність персонажів. Сни Ерена про напад титанів символізують його страхи та відчуття безпорадності. Взаємодії між героями (зокрема, між Ереном і його названою сестрою Мікаса) підкреслюють важливість соціальних зв'язків у формуванні особистісної ідентичності. Динаміка новобранців 104-го кадетського корпусу, до яких доєдналися герої, передбачає фізичні та психологічні випробування, підкреслює концепцію соціального дарвінізму, коли виживання найсильніших стає основною метою. Вебер (Weber, 1991) назвав би це «соціальною дією», яка базується на взаємодії та інтерпретації, де кожен вчинок впливає на суспільну структуру та самовизначення. Кожен персонаж приймає рішення, спираючись на цінності та цілі, що демонструє індивідуальні стратегії адаптації в умовах конкуренції та стресу. Це відображає концепцію «соціального капіталу», де зв'язки та відносини в межах групи стають вирішальними для виживання та досягнення цілей.

Ерен дізнається, що він є Титаном, коли під час нападу на місто його спіймали. У критичний момент, коли він намагається захистити друзів, в нього активується сила Титана, що свідчить про «трансформацію» його ідентичності. Це відкриття розкриває складні стосунки між людьми та титанами, які в культурному контексті можуть символізувати «екзистенційний» страх перед невідомим або «чужим». За Бубером (Buber, 1970), ця «дихотомія» є важливою у багатьох культурах, де інше часто сприймається як загроза, що веде до «соціальної маргіналізації». Знання про те, що Ерен сам є частиною цієї «чужої» природи, ставить під сумнів «культурні стереотипи» і може бути інтерпретоване як

прийняття різноманітності та пошуку «колективної ідентичності». Острови і країни, які з'являються в манзі, зокрема Марлі, стають символом глобальних напруг і боротьби за автономію. Молодь шукає своє місце у світі, балансує між глобальними впливами та своїм корінням. Також показано, як марліїці використовують діаспору ельдійців, які не встигли покинути країну, як зброю, адже лише вони можуть перетворюватися на титанів. Це підкреслює постколоніальні проблеми, коли колишні колонії стають об'єктами експлуатації нових імперій.

Результати

Отже, аніме «Вторгнення титану» (2013-2023) репрезентує складну динаміку культурного глобалізму через призму проблем ідентичності, соціальних відносин та концепту «іншого». Виявлення Ерена як титана слугує метафорою кризової ідентичності в контексті глобалізації, де індивіди взаємодіють з мультикультурними структурами, що підриває традиційні культурні норми. Взаємодія між людьми та титанами ілюструє ренесанс страху перед «іншим», що резонує з культурними теоріями, які трактують «інше» як загрозу для гомогенності. Прийняття Ерена як частини «чужої» природи стимулює дискурс щодо інклюзивності, акцентуючи на необхідності переосмислення стереотипів у контексті глобальних соціальних змін. Таким чином, «Вторгнення титану» виступає значущим культурним артефактом, що досліджує виклики, які постають перед суспільством в умовах культурного глобалізму, підкреслюючи необхідність діалогу та культурної відкритості.

Бібліографія

Ahmad H. A. A Thesis on Implementation of Culture and its Visual Representation in Indonesian Animation. Based on Case Study of Japanese and Korean Animation. – Woosong University, 2008. – Режим доступу: https://www.academia.edu/2384441/A_Thesis_on_Implementation_of_Culture_and_its_Visual_Representation_in_Indonesian_Animation_Based_on_Case_Study_of_Japanese_and_Korean_Animation_

Benaim M. From symbolic values to symbolic innovation: Internet-memes and innovation // Research Policy. – 2018. – Vol. 47, № 5. – P. 901–910. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.02.014>

Buber M. I and Thou / Translated by Walter Kaufmann. – New York: Charles Scribner's Sons, 1970. – Режим доступу: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780791493854-017/pdf?licenseType=restricted>

McLuhan M., Gordon W. T., Lamberti E., Scheffel-Dunand D. The Gutenberg galaxy: The making of typographic man. – University of Toronto Press, 2011. – Режим доступу:

<https://books.google.com.ua/books?id=zFc5n4CbsbwC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Munggaran. Makna Awan Cumulonimbus Sebagai Background Art dalam Film Animasi *The Girl Who Leapt Through Time* Karya Mamoru Hosoda: Masters Thesis. – Institut Teknologi Bandung, 2020.

Napier Susan J. *Anime: From Akira to Howl's Moving Castle*. – Houndmills, UK: Palgrave MacMillan, 2005. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books/about/Anime_from_Akira_to_Howl_s_Moving_Castle.html?id=UnuLCwAAQBAJ&redir_esc=y

Weber M. *The Nature of Social Action* // Runciman W. G. Weber: *Selections in Translation*. – Cambridge University Press, 1991. – Режим доступа: <https://www.cambridge.org/highereducation/books/max-weber-selections-in-translation/786A193599EDE9EBA91FCC1DFDA5710E?chapterId=CBO9780511810831A012#contents>

References

Ahmad, H. A. (2008). *A Thesis on Implementation of Culture and its Visual Representation in Indonesian Animation. Based on Case Study of Japanese and Korean Animation*. Woosong University. https://www.academia.edu/2384441/A_Thesis_on_Implementation_of_Culture_and_its_Visual_Representation_in_Indonesian_Animation_Based_on_Case_Study_of_Japanese_and_Korean_Animation

Benaim, M. (2018). From symbolic values to symbolic innovation: Internet-memes and innovation. *Research Policy*, 47(5), 901–910. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.02.014>

Buber, M. (1970). *I and Thou*. Translated by Walter Kaufmann. New York: Charles Scribner's Sons. ISBN 9780684717258.

McLuhan, M., Gordon, W. T., Lamberti, E., & Scheffel-Dunand, D. (2011). *The Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. University of Toronto press

Munggaran. (2020). *Makna Awan Cumulonimbus Sebagai Background Art dalam Film Animasi The*

Girl Who Leapt Through Time Karya Mamoru Hosoda. Masters Thesis. Institut Teknologi Bandung.

Napier Susan, J. (2005). *Anime: From Akira to Howl's Moving Castle*. Houndmills, UK: Palgrave MacMillan.

Weber, M. (1991), "The Nature of Social Action.", Runciman, W.G. 'Weber: *Selections in Translation*', Cambridge University Press.

SYMBOLISM IN LUIS BUÑUEL'S FILM VIRIDIANA (1961)

Margaryta Korobko, Candidate of Philosophical Sciences, Assistant Professor of the Ethics, Aesthetics and Culture studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4147-6286>, email: margarytakorobko@gmail.com

Keywords: Luis Bunuel; cinematography; culture; fim; symbol; symbolism.

Introduction

In 1961, the surrealist director Luis Buñuel's feature film *Viridiana* was awarded the Palme d'Or at the Cannes Film Festival. Ukrainian film scholar L. Briukhovetska (2011) wrote that this marked «the beginning of Buñuel's Golden Age. From then on, all his films were artistic achievements» (Briukhovetska, 2011, p. 251).

However, at the same time, Buñuel's homeland, Spain, was under the rule of Francisco Franco's regime. The film itself was shot in Mexico and was banned in Spain for 16 years, only being released after the fall of the dictatorship (Sadoul, 1972, p. 404). The director was accused of blasphemy, criticism of the Catholic Church, and undermining the foundations of the Francoist regime – faith, homeland, and family.

In this short study, we try to analyze the specific symbols Buñuel used to provoke such a reaction.

Methodology

The study employed a comprehensive approach to analyzing the film *Viridiana*, combining semiotic, structural, ideological, and psychoanalytic analyses. The film is considered not only as a cinematic work but also as a critical statement on society, religion, and authority.

Results

The aforementioned L. Briukhovetska wrote: «Buñuel's films immediately immerse the viewer in situations driven by complex psychological motivations. *Viridiana* begins with the protagonist traveling from a convent, where she intended to become a nun, to visit her uncle, Don Jaime, at his request. We see Don Jaime through Viridiana's eyes. Jerzy Płażewski notes that this film dismantles a worldview based on charity: when one of the characters buys a small dog tied to a beggar's cart, the camera then captures an identical dog tied to the next cart» (Briukhovetska, 2011, pp. 245-246). This scene, while not central to the latter part of the film, is highly symbolic in demonstrating the futility of attempting to improve the world as a whole; at best, we can alleviate suffering only for ourselves and a limited

circle of people. In cinema, almost no scene is accidental. In *Viridiana*, every scene contains a symbol that serves as a key to the film's main message.

Overall, the film begins with a young woman who plans to become a nun arriving at the estate of her ailing uncle, Don Jaime. On screen, we see a dilapidated mansion with a neglected surrounding area. Interpreters view this imagery as a symbol of Spain's decline under Franco. The decaying estate becomes a metaphor for the disintegration of national culture and morality, which remain tied to outdated ideals (Kennedy, 2023).

The film also extensively employs traditional Christian symbolism. For example, the crucifix, the crown of thorns, and bread as the body of Christ – all these elements appear in the film, but often in a distorted or grotesque context. This creates a sense of dissonance for the viewer, provoking a reevaluation of traditional religious imagery (Kennedy, 2023).

One of the most striking examples of Christian symbolism – and one of the most famous and widely discussed scenes in the film – is when a group of beggars mock the Last Supper, reenacting Leonardo da Vinci's painting in a caricatured manner. The use of Handel's music during this scene amplifies the contrast between the sacredness of the original biblical moment and the grotesque nature of its interpretation. This parody underscores the powerlessness of religious ideals in the face of the harsh reality of human nature (Kennedy, 2023).

It is often argued that *Viridiana* herself represents the hypocrisy of the Church. On the one hand, she is virtuous, to the point where she cannot even touch a cow's udder (a scene laden with dual symbolism – the phallic connotation of the teat and milk as a symbol of the Eucharist). On the other hand, she treats her uncle with coldness and cruelty, ultimately driving him to suicide.

Viridiana's naivety and blind adherence to religious principles prove futile in a world governed by selfishness, cruelty, and moral decay. Her benevolent intentions, such as helping the beggars, ultimately result in chaos and violence. Through this portrayal, Buñuel critiques idealized religious morality, which loses its meaning when confronted with reality (Kennedy, 2023).

From another interpretative perspective, *Viridiana* may be perceived as an embodiment of the false piety of religious figures, akin to those described in Acts of the Apostles: «There were some Jews who traveled around throwing out evil spirits. They tried to use the power of the name of the Lord Jesus against some people with evil spirits. They said, 'In the name of the Jesus whom Paul preaches, I command you!' The seven sons of Sceva, a Jewish chief priest, were doing this. The evil spirit replied, 'I know Jesus and I'm familiar with Paul, but who are you?' The person who had an evil spirit jumped on them and overpowered them all with such force that they ran out of that house naked and wounded» (Acts 19:13-16). Similarly, *Viridiana*, who was not divinely chosen, attempts to enforce moral transformation among the beggars through financial incentives, only to be betrayed and violated. She thus becomes a false Christ figure, paralleling her two-day departure

from the estate – the same period during which the beggars engage in a satirical reenactment of the Last Supper. However, instead of experiencing resurrection, Viridiana undergoes a symbolic death, represented by the burning of the crown of thorns and her subsequent renunciation of Christian ideals, culminating in her agreement to engage in a card game with her cousin and the maid.

Don Jaime's character also embodies two intriguing motifs in the film. The first is the jump rope, which initially appears in the hands of the maid's daughter as a symbol of childhood and innocence. However, Don Jaime has attached handles to it, which interpreters view as a phallic symbol and an indication of his tendency toward sexualization. Later, this same rope becomes an instrument of his suicide (Kennedy, 2023). This motif highlights the impossibility of preserving purity and ideals in a corrupt world.

The second motif associated with Don Jaime, which demonstrates the grotesqueness of his character as an embodiment of the decline of traditional Francoist values, is his sexual obsession and fetishization of his deceased wife. This aspect underscores the hypocrisy and moral degradation within the film. By dressing in his wife's wedding gown, Don Jaime reinforces his longing for death, as the ideal cannot be attained in life – an idea deeply rooted in Catholic theology (Kennedy, 2023).

In this context, Viridiana's sleepwalking, during which she burns yarns and rakes through ashes, serves as a symbol of repentance and death, themes that reappear later in the film. Don Jaime represents the collapse of the traditional family structure – he not only fails to fulfill a paternal role for his son but also attempts to marry his own niece, violating fundamental moral and social norms (Kennedy, 2023).

The film also incorporates various symbolic representations of animals, each carrying significant connotations: the bee serves as a symbol of wisdom, fertility, diligence, order, purity, and chastity; the black bull represents sacrificial death for humanity's salvation, a prevalent theme in Christian theology; the cat is commonly associated with death and the afterlife across multiple cultural traditions; the rat functions as a symbol of the moral degradation and baseness of the beggars; the dove symbolizes purity, enlightenment, peace, love, and the human soul, while in Christian iconography, it is linked to the Holy Spirit. And all these symbols are mocked in a grotesque form by the human characters.

Viridiana remains a multifaceted and ambiguous film, resisting any singular interpretation. As Krzysztof Kozłowski argues in his article *God Above God*: «The film gives the impression that it resists any attempt at interpretation. It 'bites' its interpreter with ever-new perspectives while simultaneously refusing to let go, tempting with the illusion that everything is simple and does not require deeper examination. Especially since Buñuel himself insisted that searching for hidden meanings in his work was a mistake» (as cited in Briukhovetska, 2011, p. 246). The only unequivocal aspect of *Viridiana* is its critique of the Christian Church. However, the precise political implications embedded within the film remain open to

interpretation, allowing each viewer to construct their own understanding. Nonetheless, it is evident that even six decades after its release, *Viridiana* continues to be a subject of critical discourse. The film remains controversial and provocative, yet its aesthetic and intellectual complexity sustain its relevance in contemporary cinematic analysis.

References

Briukhovetska, L. I. (2011). *Cinema art: A textbook for students of higher educational institutions*. Logos. [Брюховецька, Л. І. (2011). *Кіномистецтво*: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Логос.]

Sadoul, G. (1972). *Dictionary of films*. University of California Press.

Kennedy, C. (2023, February 12). *How do the grotesque elements of Buñuel's Viridiana contribute to the subversion of Francoist values in the film?* Arts and Divinity Faculty Journal. University of St Andrews. Retrieved from https://artsanddivinityfacultyjournal.wp.st-andrews.ac.uk/files/2023/02/Spanish-Long-Essay-2_Cliona-Kennedy-1-1.pdf

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ГОЛОДОМОРУ: ВПЛИВ НА КУЛЬТУРУ ТА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Ірина Кравець, аспірантка, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-2288-7266>,
email: irakrav2018@gmail.com

SOCIO-CULTURAL DIMENSIONS OF THE HOLODOMOR: IMPACT ON UKRAINIAN CULTURE AND NATIONAL IDENTITY

Iryna Kravets, PhD-student, Taras Shevchenko National University of
Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-2288-7266>, email:
irakrav2018@gmail.com

Анотація

Актуальність наукової роботи зумовлена потребою у вивченні соціокультурного підґрунтя Голодомору й визначення його впливу на тяглість української культурної традиції та української ідентичності зокрема. Результати дослідження були отримані завдяки застосуванню методів комплексного аналізу та систематизації, спираючись на принципи системного та міждисциплінарного підходів. Визначено ключові складові геноцидних практик Голодомору, серед яких соціальна (селянство) та етнічна (українство). Проаналізовано окремі методи й інструменти геноциду радянської влади щодо української нації в 1932-1933 роках. Описано зміни в українській ідентичності та українській культурній спадщині, спричинені Голодомором. Зазначено паралельні з практиками Голодомору системні кроки радянської влади, спрямовані на руйнацію національної ідентичності українців, серед яких знищення українських інтелектуальців та духовенства.

Abstract

The relevance of this research is determined by the need to study the sociocultural background of the Holodomor and to assess its impact on the continuity of Ukrainian cultural tradition and Ukrainian identity. The study's findings were obtained through the application of comprehensive analysis and systematization methods, based on the principles of systemic and interdisciplinary approaches. The key components of the Holodomor's genocidal practices were identified, including the social (peasantry) and ethnic (Ukrainian) dimensions. Specific methods and instruments of the Soviet government's genocide against the Ukrainian nation in 1932–1933 were analyzed. The research describes the changes in Ukrainian identity and cultural heritage caused by the Holodomor. It also highlights the systematic steps of the Soviet authorities, parallel to the Holodomor

practices, aimed at destroying Ukrainian national identity, including the extermination of the Ukrainian intelligentsia and clergy.

Ключові слова: *геноцид, ідентичність, культурна спадщина, тяглість, традиційні цінності.*

Keywords: *genocide, identity, cultural heritage, continuity, traditional values.*

Вступ

На сьогодні практики Голодомору 1932-1933 років як геноциду українського народу передусім досліджуються відповідно до положень, закладених у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Зокрема в цьому контексті Голодомор розуміється як геноцид, оскільки передбачав здійснення таких дій радянською владою, як «вбивство членів української етнічної (національної) групи; заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди членам цієї ж групи; навмисне створення цій групі умов, спрямованих на її повне або часткове фізичне знищення тощо» (Конвенція..., 1948). Рафаель Лемкін, дослідник і засновник поняття «геноцид», апелюючи до положень цього ж міжнародного нормативно-правового документу й описуючи у 1953 році радянський геноцид в Україні, визначив Голодомор – фізичне знищення українського селянства через моріння голодом – як один із актів системного геноциду українського народу, здійснюваного радянською владою й спрямованого на руйнацію української нації та її національної ідентичності зокрема (Лемкін, 2020). Відповідно до цього стає зрозуміло, що логіка проведення Голодомору мала конкретне соціокультурне підґрунтя, аналіз якого є метою цього наукового дослідження.

Методологія

Дослідження проводилося відповідно до принципів системного й міждисциплінарного підходів з використанням загальнонаукових теоретичних методів наукової розвідки, серед яких комплексний аналіз і систематизація, а також конкретно-наукових методів, зокрема контекстуального.

Результати

Варто розпочати з того, що геноцидні практики Голодомору містили дві складові: соціальну та етнічну, або ж національну. Під соціальною розуміється конкретна група населення щодо якої здійснювався геноцид, тобто селянство. Натомість етнічна або ж національна складова передбачає спрямованість будь-яких дій на знищення конкретної нації або народу, тобто у випадку Голодомору – українства. Так чи інакше, аналіз соціокультурних вимірів Голодомору 1932-1933 років охоплює обидві складові у їхньому взаємодоповненні, оскільки

лише в такий спосіб можливо обґрунтувати усі наслідки впливу на українську національну ідентичність.

Вищезазначені тези дають змогу стверджувати, що Голодомор є навмисним знищенням українського селянства. У цьому контексті доцільно вказати, що ставлення радянської влади до українського селянства було ворожим завжди. Це зумовлено трьома причинами. По-перше, селянин володів приватною власністю, зокрема землею, яка давала йому змогу самостійно задовольняти власні потреби (Веселова та ін., 2000). Водночас як радянська влада й політика комунізму загалом заперечували потенційну наявність приватної власності. По-друге, селянину було притаманне відчуття вільної особи (Стасюк, 2007). Натомість як радянська влада прагнула придушити в людині почуття свободи й змусити коритися конкретним визначеним правилам і порядкам. По-третє, селянство було і є носієм української національної ідентичності (Лемкін, 2020; Стасюк, 2007). Саме українське селянство століттями забезпечувало тяглість української традиції й вкорінення ключових цінностей українства в повсякденні практики. Зрозуміло, що подібні тенденції суперечили будь-яким поглядам радянської влади, тож, знищуючи фізично й психологічно українське селянство як носія української ідентичності, вона мала намір «перервати природний розвиток народної культури українців» та зруйнувати процес передачі нематеріальної культурної спадщини українців із покоління в покоління (Стасюк, 2007).

Загалом руйнація українського селянства в роки Голодомору відбувалася через конкретні кроки (Ятченко, 2016). Окрім насильницького моріння голодом і вилучення будь-якого продовольства у селян, одним із основних завдань радянської влади був підрив відчуття спільності й насадження почуття ненависті: як у межах окремих родин, так і в межах усього українського селянства загалом. Для цього використовувалися різні стереотипні конфлікти. Наприклад, «ворожість між бідними й багатими, де заможні вважалися винуватцями голоду, або ж селянами та містянами, де останні зневажали перших» (Ятченко, 2016). Такі суперечності знищували довіру у суспільстві й ставили під сумнів усі українські традиційні цінності. Водночас підрив національної ідентичності також здійснювався за допомогою низки інших психологічних прийомів, серед яких: формування страху бути поміченим у зберіганні чи переховуванні їжі; пропаганда практик доносу на будь-кого, зокрема і членів однієї родини; заохочення до відмови від батьків за їжу тощо (Стасюк, 2007). Ці та інші дії спричинили тотальну деморалізацію українського селянства, змінили сприйняття цінностей й емоційну сферу людини загалом, через що дотримання усталених етичних норм суспільства більше не було пріоритетним для селян.

Подібний розрив у суспільстві і втрата національної ідентичності під час Голодомору супроводжувалися й втратами у матеріальній культурній спадщині українців (Стасюк, 2007). Це пов'язано з тим, що у пошуках будь-якої їжі селяни обмінювали свої цінні речі, такі як вишиті

сорочки, рушники, хустки, посуд тощо, на продукти харчування. Такий бартер був, радше, рідкістю, аніж систематичністю, оскільки обміняти речі на продукти можна було лише виїхавши до українських міст або ж взагалі – до Росії чи Білорусі. Однак відповідно до розпоряджень радянської влади, селянам було заборонено виїжджати із сіл, а ті, кому це вдавалося, – зазнавали репресій і фізичного знищення. Зрештою обмін речей на продукти став неможливим ще й тому, що, довідавшись про подібні практики, радянська влада почала вилучати в селян разом із їжею і все цінне, що потенційно могло б підлягати обміну на продукти харчування. Тож фактично радянська влада зробила все, аби українське селянство не мало жодних шляхів на виживання.

Критичність соціокультурної ситуації в Україні в роки Голодомору також підтверджується й тим, що поряд із навмисним моріння голодом українських сіл здійснювалися системні кроки щодо знищення українських інтелігенції та духовенства в містах. Саме на цьому у своїй статті «Радянський геноцид в Україні» й наголошував Рафаель Лемкін (Лемкін, 2020). Мова йде як про фізичне знищення представників українських інтелігенції та духовенства, так і про заборону на провадження тих чи інших культурних практик. Наприклад, руйнація Української Автокефальної Православної Церкви означала втрату релігії та календарної обрядовості, які були основою традиційної культури українців. Заборона на такі обряди, як родини, хрещення, поховання (особливо втратило свою цінність у селах під час Голодомору, коли у населення просто не було фізичної змоги вшанувати пам'ять померлих рідних), супроводжувалася штучним насадженням русифікованих зразків і створенням свят-симулякрів. Водночас фізичне знищення української еліти, а також їхніх напрацювань, призводило до втрати зв'язків із українською мистецькою традицією і її забуття на десятиліття.

Так чи інакше, геноцидні практики російської держави щодо української нації тривають і до сьогодні, тож вивчення й аналіз інструментів попереднього досвіду дають змогу сформувати систему превенції й подолання наслідків геноциду з метою збереження й передачі української культурної спадщини.

Бібліографія

Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Голодомори в Україні, 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу – К., Н.-Й.: Видавництво М.П. Коць, 2000. – 274 с.

Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього [Електронний ресурс]: Резолюція 260 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 р. — Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 18.03.2025). – Назва з екрана.

Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / ред.: Р. Сербин; упоряд.: О. Стасюк. – К.: Видавець Мельник М.Ю., 2020. – 256 с.

Стасюк О. Руйнація традиційної культури українців у роки геноциду. *Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД.* – К.: ВД «Стилос», 2007. С. 105–120.

Ятченко В. Духовний світ української людини в часи Голодомору. Соціоантропологічні й смисложиттєві виміри Голодомору 1932-1933 років в Україні. – К.: Видавництво «Міленіум», 2016. 166 с.

References

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. (1948, December). Retrieved from <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>.

Lemkin, R. (2020). *Soviet Genocide in Ukraine (article in 33 languages)*. Kyiv: Marko Melnyk Publishing house.

Stasiuk, O. (2007). Destruction of traditional Ukrainian culture during the years of genocide. In *Declassified Memory: The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine in GPU-NKVD Documents* (pp. 105-120). Kyiv: VD "Stylos".

Veselova, O.M., Marochko, V.I., & Movchan, O. M. (2000). *Holodomors in Ukraine, 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Crimes against the people*. Kyiv & New York: Vydavnytstvo M. P. Kots.

Yatchenko, V. (2016). *The spiritual world of the Ukrainian person during the Holodomor. Socio-anthropological and existential dimensions of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine*. Kyiv: Vydavnytstvo "Milenium".

TOTALITARNA МАТРИЦЯ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА

Валентин Крисаченко, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник, Науково-дослідний інститут українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна), <https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>, e-mail: krysachenkovs@gmail.com

TOTALITARIAN MATRIX OF EDUCATION AND ITS OVERCOMING: EXISTENTIAL PARADIGM

Valentyn Krysachenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Leading Researcher, Research Institute of Ukrainian Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>, e-mail: krysachenkovs@gmail.com

Abstract. The acquisition of state independence required a radical change in the strategy, content and purpose of education in Ukraine, the attitude of state and public structures towards it. Racism, that is, modern totalitarianism in action, brings its matrix of existence to the temporarily occupied territories (TOT), which they are trying to introduce by violent methods into all spheres of society: administration, economy, culture, etc. Of primary importance in this process is the creation of a new homo putinus - a zombified man, without a clan or tribe, ready to carry out any orders of his superiors at the first command. This is served by power structures, through punishment and fear; power institutions - through bribery and permission to plunder; mass media - by creating a virtual reality of the dreamed-of "earthly paradise"; education - by reproducing the standards and stereotypes of imperial ideology. In Ukraine, the function of education from the point of view of building a democratic society focused on ensuring human rights is to fulfill the goal of building an open and, at the same time, civil society.

Keywords: Ukraine, totalitarianism, Russian aggression, education, existential paradigm.

Introduction

Education in Ukraine bears the imprint of the negative features of totalitarianism in the former USSR. Its condition was determined by the de facto colonial status of Ukraine as an ethno-cultural reality, due to the absence of political rights and freedoms, civil society in general, that is, due to the disenfranchisement of its population, as well as due to the aforementioned crises. In addition, the backwardness of the former USSR from the level of development of industrial states made it impossible, as a rule, to ensure an adequate professional level of education even for the privileged strata of society.

Therefore, it should be stated that education in various dimensions (individual, social, regional, racial, religious) is often subject to discrimination. Countries that are economically or culturally backward are objectively unable to ensure their citizens their right to education. In those countries where totalitarian regimes prevailed (or prevail) or where fundamental human rights and freedoms are limited, the education system bears distinct features of ideologicalization and one-sidedness. Therefore, it is no coincidence that the map of illiteracy in the world practically coincides with the map of the spread of poverty, hunger, national or cultural isolation, and political extremism.

Methodology

The methodological basis of the study is the concept of freedom of the Ukrainian philosopher I.V. Bychko. In a number of innovative monographs "At the Philosophical Crossroads" (Kyiv, 1962), "Freedom or Arbitrariness" (Kyiv, 1966), "Cognition and Freedom" (Moscow, 1969), etc., the scientist comprehended the contradictions of human creation of the world and the depth of determination of life choices. In the most general sense, freedom is a kind of determinant of spiritual reality, that is, the world that a person creates. At the same time, the philosopher concluded, existential freedom "consists in the fact that the possibilities, from the choice of which the rational (formulated by Kant) type of freedom begins, do not exist in this situation, they must still be created and only then chosen" [1, pp. 19-20]. Such reflections were diametrically opposed to the official doctrine of the "most advanced social order" and the communist paradise on the sixth part of the planet, and citizens had to humbly put up with and live with these myths-ideologemes. Or – fight, both armed and through the search for truth.

Results

The totalitarian system formulated an education system:

- **repressive**, according to which the measure of a student's behavior was a certain scale of assessments, including punishment, and the relationship between the teacher and the student was built on monologicality and the institutionalization of their qualitatively different status in the social hierarchy;

- **disinformative**, according to which a selective attitude was practiced towards the structure and content of education, and sometimes there was a direct distortion of the truth, which was due to the priority of the values of the existing socio-political system and their imposition on society as absolute knowledge;

- **discriminatory**, according to which the principles of social justice were violated in the acquisition of education by both individual citizens and entire ethnic groups (peoples) up to a complete ban, for example, on the study or teaching of individual national languages;

— **isolationist**, according to which the subjects of education were removed from mastering the achievements of both national and world culture.

In Ukraine, all these principles have been specifically embodied in the elimination of national education programs (the elimination of Ukrainian, Jewish, German, and other schools), in the unification of educational programs and textbooks according to a single all-Union model, in the direction of the educational process itself against the traditional values of the people and against universal human values. A narrowly specialized, although not highly specialized, though not very effective, economy determined the priorities in professional training of personnel.

Thus, the acquisition of state independence required a fundamental change in the strategy, content and purpose of education in Ukraine, the attitude of state and public structures to it. And such changes were prompted not only by our internal, but also by universal factors.

The transition of developed countries to an industrial (and sometimes even post-industrial) state forces us to reconsider the content of the very concepts of literacy and education so that the real knowledge of the subjects of education provides them with the opportunity to organically include themselves in the communicative, technological and other structures of society. The formation of a civilized democratic society, its structure as a whole requires the reproduction of the carriers of the values of such a society. The priority of individual rights in the educational process also implies taking into account in any process the knowledge of those being taught, traditional values, mentalities, linguistic, cultural and other features of the subjects of the educational process. At the same time, the human right to an environment favorable to its existence and development — natural and social — requires the construction and organization of the educational process in accordance with such rights and freedoms.

It is clear that each nation forms an education system that most fully corresponds to its worldview, place and structure in this world. This means that any education system must also be deeply national. That is, schools must be Ukrainian (and not simply Ukrainian-speaking), German (and not German-speaking), Greek (and not Hellenic-speaking), etc. Then they will create for students a spiritual environment that is authentic in terms of their ethnic essence and historical destiny, and will contribute to the most effective assimilation of the achievements of their own and world civilization.

The Ukrainian people, in particular, are characterized by certain peculiarities, their own mentality. Sensitivity, dreaminess, lyricism, respect for elders and veneration of the memory of ancestors, which are at the same time complemented by freedom-lovingness and individualism, - these and other features of Ukrainians should be reflected in the structure of educational subjects, and, especially, in their content and teaching methods. Let us also consider the fact that in the Ukrainian family, upbringing and education were never separated, that parents always taught their children the norms of behavior not by moralizing, but by their own example of life and

activity. And then we will have some cross-cutting themes and problems of the educational process in general.

The reformed subject-professional and content components of the educational structure should also contribute to this same goal. Here, ontological considerations and, accordingly, the organization of the human world come to the fore. In the broadest sense, the educational process should be carried out in three interconnected streams: humanities - social sciences - natural sciences. Humanities could include those subjects that are traditionally already studied - languages, literature, psychology, ethics, logic, etc. Social studies primarily cover subjects of the humanitarian-historical cycle (Ukrainian studies, world history, history of Ukraine, culture, political science, law, etc.). And natural sciences unite such traditional subjects as chemistry, physics and areas that are appropriate to call the integrative term "life sciences". At the same time, for example, mathematics, computer science, physical culture, local history, ethnography can be cross-cutting areas of the implementation of the educational process in general.

As for the specific conditions of the existence of the Ukrainian nation, it is in conditions of full-scale Russian aggression aimed at its physical destruction. Under such conditions, naturally, attention should be paid to what theoretical and spiritual-practical means can be used to avert the threat to the existence of everyone, what approaches and actions should be prioritized, and which, perhaps, should be abandoned. This problem has many dimensions - military, international, production, resource, environmental, recreational, etc. But it would not be an exaggeration to assume that the effectiveness of each of them is determined by the position of the person himself, what principles and principles of attitude to reality are laid down in it. knowledge and for what each of us receives, how he uses them in practice.

Emerging from the ruins of the totalitarian system, Ukraine faced the need for a full-fledged democratic society, in which the state acted as the guarantor of all rights and freedoms of citizens, and citizens - the creators of democratic values. In other words, Ukrainians had to learn to "read and write" in a new way, overcome their own political "illiteracy", become educated masters of creating a life worthy of a person. Thus, at the conceptual level, in the target dimension, the tasks of the world community in the field of purely educational education - overcoming illiteracy, and of Ukrainian society - overcoming slavish colonial existence coincided.

At the same time, the citizens of the new Ukraine found themselves in a state of a certain political functional illiteracy. As is known, absolute illiteracy, according to the definition of UNESCO, defines such a category of people who cannot "read and write a short simple text on a topic from their everyday life, understanding what is read and written." In contrast, functional illiteracy is inherent in such people who once knew how to read and write, but for whom these skills are not part of everyday life. Thus, political functional illiteracy is the practical removal of members of society from making

decisions of a public order, that is, turning them into passive members, recipients of the will of the state.

The point is made in such a way as to affirm the emergence of the Ukrainian state at the same time as a process of breaking the bonds of totalitarian, dogmatic thinking and corresponding behavior, as paradigmatic shifts in the direction of perceiving the newest humanistic dimensions of public life as the norm of the functioning of state institutions and the activities of each citizen in particular. In essence, there should be a reorientation from the slogan "man for the state" to the slogan "state for man". This thesis was allegorically stated by Jesus Christ in the story about the purpose of man and the Sabbath, that is, the citizen and the law, and it became one of the fundamental foundations of building a democratic society. Racism, that is, modern totalitarianism in action, brings its matrix of existence to the temporarily occupied territories (TOT), which they are trying to use by violent methods in all spheres of society: governance, economy, culture, etc. The creation of a new **homo putinus** - a zombified man, without a clan or tribe, ready to carry out any orders of superiors at the first command, acquires paramount importance in this process. This is served by power structures, through punishment and fear; power institutions - through bribery and permission to plunder; mass media - by creating a virtual reality of the dreamed-of "earthly paradise"; education - a reproduction of the standards and stereotypes of imperial ideology.

A prime example of the latter is the "very peaceful" manual on the "Ukrainian question" for the enslaved population of the TOT [2]. Moscow distributed a manual to all schools under its control, from Sakhalin to Donetsk, on "what Ukraine is and how to fight it". Its content is a complete set of anti-Ukrainian narratives for any occasion. Ukraine is a fiction, it was "stitched together" under Soviet rule from various pieces, the Ukrainian language is a dialect of Russian. And therefore, the "liberation" of the "Russian world" from the "Jewish Banderaites" continues. And the "explanation": there was evidence that the Westerners wanted to attack the Donbas and do there what the Germans did in 1941. And then they planned to torture, kill and crucify everyone... This and similar delusions are introduced into the children's consciousness as an absolute truth, and children have no choice but to be guided by such instructions everywhere and everywhere.

The function of education from the point of view of building a democratic society focused on ensuring human rights is to fulfill the goal of building an open and, at the same time, civil society. The concept of an open society, as is known, was substantiated by the famous thinker Karl Popper back in the 50s-60s of the 20th century, and assumes the ability of states and their social structures to perceive and implement democratic values. Civil society in this context appears as an open society: one that has brought the perception of democratic values to legal and legal support. In other words, a civil society is an open society in which the equality of all citizens before the law is legally ensured, on the one hand, and on the other hand, the equality

of citizens and the state itself before the law. This ensures equal responsibility of all members and structures of society in the legal field created by it. This removes the temptation for legislators to make certain exceptions in legislative acts for certain members of society, usually from the nomenclature or elite circle. After all, it is known that such exceptions nullify the intentions of democratic reforms.

The establishment of new worldview values, that is, the displacement of a slave from a person, is carried out by various ways and means: political and legal, economic, ethical, scientific, etc. But the transformation of worldview guidelines and beliefs in the process of reproducing a person himself, that is, educating citizens of society, is the most important and most effective mechanism for establishing a new paradigm of existence. The standards and models of behavior of a society of the previous type must be replaced by the norms and ideals of the desired society. And what comes to the fore is not so much the breakdown of the worldview of mature members of society, since many of its features have already become archetypal over many generations, as the formation of new guidelines in the youngest community, not overloaded with previous dogmas. It is no coincidence that the prophet Moses, having led the Israeli people out of Egyptian captivity, led them through the desert for forty years, until members of society who would not know slavery would grow up. And only they can create a society of a new type. It is in this context that the education and upbringing of the younger generation acquires the status of a national priority for the formation of a democratic-type state, which Ukraine should become and is becoming.

References

Bychko I.V. Nine Theses on Freedom. *Philosophical and Anthropological Studies* 2003. Kyiv: Stylos, 2003. P. 4-22.

Moscow has prepared a "very peaceful" methodical manual for schools on the "Ukrainian question". URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/ex-ussr/2025-02-20/moskva-podgotovila-dlya-shkol-ochen-mirnyu-metodichku-po-ukrainskomu-voprosu/339661> (20.02.2025).

ОДЕРЖИМІСТЬ ВІДСУТНІМ ЯК ГЕРМЕНЕВТИЧНА ПРАКТИКА

Богдана Носенок, доктор філософії, експерт фонду культурних ініціатив ІЗОЛЯЦІЯ (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-3034-9217>, email: danyosenock@gmail.com

FIXATION ON THE ABSENT AS A HERMENEUTIC PRACTICE

Bohdana Nosenok, PhD, IZOLYATSIA – Platform of Cultural Initiatives expert (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9069-098>, email: rudenko-@univ.kiev.ua

Abstract

This article examines the phenomenon of obsession with absence as a hermeneutic practice through which the subject not only reconstructs the lost object but also reinterprets their own identity. Drawing on philosophical hermeneutics, psychoanalytic theory, and phenomenology, the study analyzes how the circular process of interpreting traces of the absent other becomes a productive mechanism for self-constitution. The research demonstrates that this interpretive obsession functions through four key characteristics: circularity, incompleteness, dialogism, and narrativization. Through case studies in contemporary culture and clinical practice, the article argues that hermeneutic obsession with absence represents not merely pathological fixation but a complex existential strategy for meaning-making in the face of loss.

Ключові слова: герменевтика відсутності; травма; меланхолія; наративна ідентичність; циркулярна інтерпретація; діалогічність; феноменологія втрати

Keywords: hermeneutics of absence; trauma; melancholy; narrative identity; circular interpretation; dialogism; phenomenology of loss

Вступ

Традиційний психоаналітичний погляд на одержимість недоступним об'єктом розглядає її переважно як патологічну форму прив'язаності, що перешкоджає здоровому функціонуванню психіки (Фрейд, 1915/1991). Подібні стани інтенсивної фіксації на недоступному, але живому Іншому часто класифікуються як еротоманія, патологічна закоханість або нав'язливе переслідування. Однак останні дослідження в галузі наративної психології, феноменології міжсуб'єктних відносин та філософської герменевтики дозволяють переосмислити цей феномен як потенційно продуктивний механізм конституювання суб'єкта перед обличчям екзистенційної кризи недоступності значущого Іншого (Барт, 2011; Батлер, 2004; Žižek, 2009).

Мета даного дослідження полягає в розробці концептуальної моделі одержимості відсутністю як герменевтичної практики – процесу інтерпретації та реінтерпретації слідів недоступного Іншого, через який суб'єкт не лише реконструює об'єкт своєї одержимості, але й інтерпретує самого себе. Ця модель дозволяє розглянути одержимість не просто як патологічну прив'язаність чи нав'язливий стан, а як складний інтерпретативний процес, що має власну структуру, логіку розгортання та продуктивний потенціал для формування ідентичності.

Теоретичним підґрунтям дослідження виступають: філософська герменевтика Г.-Г. Гадамера та П. Рікера з їхньою концепцією «герменевтичного кола» та наративної ідентичності; психоаналітичні теорії об'єктних відносин та прив'язаності (В. Фейрберн, Д. Віннікотт, Дж. Боулбі); феноменологічні дослідження інтерсуб'єктивності (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті, Е. Левінас); лаканівська теорія бажання та об'єкта як «причини бажання»; філософія діалогу (М. Бубер, М. Бахтін) з її наголосом на відношенні «Я-Ти» як конститутивному для людської суб'єктивності.

Методологія

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи філософської герменевтики, феноменології та психоаналітичної теорії.

Результати

Циркулярність герменевтичної одержимості конститується як рекурсивна структура інтерпретативних актів, що характеризується діалектичною взаємодією між частинами і цілим у процесі реконструкції недоступного Іншого. Дана циркулярність проявляється у декількох епістемологічних модусах.

Ітеративна ре-актуалізація семіотичних референтів Іншого. Суб'єкт здійснює циклічне повернення до матеріальних та віртуальних слідів присутності недоступного Іншого, що функціонують як семіотичні медіатори відсутньої присутності. Щоб проілюструвати це явище, можна звернутися до прикладів з кінематографу. У фільмі «Пам'ятай» Леонард Шелбі постійно повертається до своїх фотографій, нотаток та татувань, намагаючись відтворити події, пов'язані з вбивством його дружини. У фільмі «9 з половиною тижнів» Елізабет аналізує кожну зустріч та вчинок Джона, намагаючись зрозуміти його загадкову поведінку. У випадку з недоступним, але живим об'єктом, циркулярність набуває темпоральної амбівалентності через постійну потенційну можливість виникнення нових семіотичних референтів та пов'язану з цим епістемічну нестабільність реконструйованого образу.

Герменевтична діалектика партикулярного і тотального. Кожен новий інформаційний фрагмент про недоступного Іншого функціонує як герменевтичний оператор, що трансформує загальну репрезентативну

модель об'єкта, яка, своєю чергою, реконфігурує інтерпретаційну матрицю для подальшої асиміляції партикулярних елементів. У фільмі «Пам'ятай» кожна нова знайдена підказка змінює уявлення Леонарда про вбивцю. У «9 з половиною тижнях» кожна взаємодія Елізабет з Джоном впливає на її розуміння їхніх стосунків. Оскільки Інший зберігає онтологічну автономність і темпоральну процесуальність, суб'єкт перебуває в стані перманентної епістемічної тривоги через принципову контингентність створеної репрезентативної моделі.

Темпоральна біфуркація інтерпретативного горизонту. Фундаментальною характеристикою циркулярності постає осциляція між інтерпретацією спільного минулого та реконструкцією автономного теперішнього Іншого. Минуле піддається постійній ретроактивній ресемантизації у світлі фрагментарної інформації про актуальний стан Іншого, продукуючи складну темпоральну структуру, де минуле не функціонує як стабільний семантичний корпус, а постійно реконститується через частковий доступ до теперішнього, опосередкований різними формами медіації.

Незавершеність герменевтичної одержимості є фундаментальною онтологічною характеристикою, що детермінує тип інтерпретативної діяльності суб'єкта стосовно недоступного Іншого. Дана незавершеність артикулюється через наступні феноменологічні модуси.

Онтологічна контингентність реконструйованої репрезентації. На відміну від герменевтичних практик, спрямованих на інтерпретацію онтологічно стабільного об'єкта, одержимість недоступним живим Іншим функціонує в модусі перманентної деструктуризації репрезентативного поля. Кожна нова маніфестація автономної суб'єктності Іншого потенційно виступає дестабілізуючим фактором для створеної інтерпретативної конструкції. Так, у фільмі «Пам'ятай» стан Леонарда з амнезією робить його знання про минуле постійно нестабільним. У «9 з половиною тижнях» непередбачувана поведінка Джона постійно руйнує спроби Елізабет скласти про нього цілісне уявлення. Ця фундаментальна епістемологічна нестабільність продукує специфічну форму онтологічної тривоги, пов'язану з усвідомленням темпоральної процесуальності та принципової непередбачуваності об'єкта одержимості.

Двоєка модальність герменевтичної реконструкції. Інтерпретативна стратегія суб'єкта характеризується складною діалектикою фактичного та фантазматичного компонентів. Об'єктивовані фрагменти інформації про недоступного Іншого (опосередковані різними формами медіації) інтегруються з фантазматичними проєкціями та гіпотетичними конструктами. У «9 з половиною тижнях» Елізабет часто доповнює фрагментарну інформацію про Джона власними фантазіями та уявленнями про їхні стосунки. З розвитком одержимості демаркаційна лінія між емпіричним та уявним, фактичним та фантазматичним поступово елімінується, що конститує особливий модус

незавершеності, де верифікація інтерпретативної моделі стає принципово неможливою.

Темпоральна апорія актуальності-потенційності. У випадку з недоступним живим Іншим формується особлива темпоральна структура, що характеризується симультанною присутністю актуальності (Інший існує в тому ж темпоральному континуумі, що й суб'єкт) та потенційності (можливість реактуалізації інтерсуб'єктивного зв'язку). Ця темпоральна апорія продукує специфічну форму незавершеності, що радикально відрізняється від структури темпоральності у випадку герменевтичної інтерпретації остаточно втраченого об'єкта.

Структурна антиномія континуації-термінації. Герменевтична одержимість недоступним Іншим перманентно осцилює між двома взаємовиключними модусами: прагненням до безкінечного продовження інтерпретативного процесу (що підтримується надією на відновлення втраченого зв'язку) та імперативом завершення, необхідного для реконститування автономної суб'єктності. Ця фундаментальна антиномія визначає не лише психологічний, але й онтологічний статус незавершеності як іманентної властивості герменевтичної одержимості.

Наративізація в контексті герменевтичної одержимості являє собою процес трансформації розрізнених слідів, фрагментів, спогадів про відсутнього в зв'язну історію. Суб'єкт збирає і впорядковує розрізнені сліди відсутнього – спогади, фотографії, листи, речі – в цілісну історію. Як зазначає Рікер, наратив надає значимій конфігурації тому, що без нього було б лише послідовністю подій без видимого зв'язку (*The narrative act consists of taking up this succession and arranging it into an understandable story. It is the configuration of the plot that extracts a temporal totality from the heterogeneous succession of events*) (Ricoeur, 1984). Крім того, наративізація дозволяє впорядкувати темпоральний досвід втрати, який в момент травми часто характеризується втратою відчуття часової неперервності. Створення історії відсутнього відновлює темпоральну структуру, встановлюючи відношення між «до», «під час» і «після» втрати.

Через створення історії про відсутнього суб'єкт одночасно формує власну наративну ідентичність, переосмислюючи своє місце в цій історії. Як підкреслює Рікер (2000), «життя проживається, а історія розповідається» (*It is through making the story of our life that we make our own identity*) (Ricoeur, 1984), і саме через розповідь історії (навіть історії втрати) людина конститує свою ідентичність. Як приклад – у «9 з половиною тижнях» досвід стосунків з Джоном змінює саморозуміння та ідентичність Елізабет.

Показовими прикладами продуктивної герменевтичної одержимості є випадки, коли інтенсивна інтерпретативна робота з досвідом втрати трансформується у творчі, наукові або соціальні проекти: художники, які створюють твори, присвячені втраченим близьким; дослідники, які після

особистої втрати починають вивчати пов'язані з нею теми; активісти, які перетворюють особистий травматичний досвід у соціальну дію.

Бібліографія

Вайт М. Карти нарративної практики: Введення в нарративну терапію / М. Вайт; пер. з англ. – К.: Основи, 2007. – 256 с.

Віннікотт Д. В. Гра і реальність / Д. В. Віннікотт; пер. з англ. – К.: Перун, 2005. – 192 с.

Гадамер Г.-Г. Істина і метод: Основи філософської герменевтики / Г.-Г. Гадамер; пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001. – Т. 1. – 464 с.

Деррида Ж. Привиди Маркса / Ж. Деррида; пер. з фр. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 256 с.

Левінас Е. Між нами: Дослідження думки-про-іншого / Е. Левінас; пер. з фр. – К.: Дух і Літера, 2000. – 292 с.

Ricoeur P. Time and Narrative. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1984. – 313 с.

Фрейд З. Скорбота і меланхолія / З. Фрейд; пер. з нім. // Психологія емоцій: тексти. – М.: Видавництво МДУ, 1991. – С. 211-231.

Barthes R. Mourning Diary / R. Barthes. – New York: Hill and Wang, in arrangement with the French publishers, Éditions du Seuil, 2010. – 272 p.

Butler J. Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence / J. Butler. – London: Verso, 2004. – 168 p.

Didion J. The Year of Magical Thinking / J. Didion. – New York: Knopf, 2005. – 227 p.

Leader D. The New Black: Mourning, Melancholia and Depression / D. Leader. – London: Penguin, 2009. – 240 p.

Žižek S. Melancholy and the Act / S. Žižek // Critical Inquiry. – 2000. – Vol. 26. – No. 4. – P. 657-681.

References

Вайт, М. (2007). *Карти нарративної практики: Введення в нарративну терапію* (пер. з англ.). Основи.

Віннікотт, Д. В. (2005). *Гра і реальність* (пер. з англ.). Перун.

Гадамер, Г.-Г. (2001). *Істина і метод: Основи філософської герменевтики* (пер. з нім.) (Т. 1). Юніверс.

Деррида, Ж. (2006). *Привиди Маркса* (пер. з фр.). Ніка-Центр.

Левінас, Е. (2000). *Між нами: Дослідження думки-про-іншого* (пер. з фр.). Дух і Літера.

Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative* (Vol. 1). The University of Chicago Press.

Фрейд, З. (1991). Скорбота і меланхолія (пер. з нім.). У *Психологія емоцій: тексти* (с. 211-231). Видавництво МДУ.

Barthes, R. (2010). *Mourning Diary*. Hill and Wang.

Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso.

Didion, J. (2005). *The Year of Magical Thinking*. Knopf.

Leader, D. (2009). *The New Black: Mourning, Melancholia and Depression*. Penguin.

Žižek, S. (2000). Melancholy and the Act. *Critical Inquiry*, 26(4), 657-681.

WESTERN UKRAINIAN CULTURAL AND ARTISTIC SOCIETIES OF THE 1920S – 1930S: CULTURAL ANALYSIS OF THEIR HISTORY

Bogdan Pavlichenko, *Postgraduate of the Ukrainian Philosophy and Culture Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)*, <https://orcid.org/0009-0009-8531-4407>, e-mail: b.pavlichenko@ukr.net

Keywords: *Ukrainian culture of the 20th century, Ukrainian Cultural Studies, Interwar era, Eastern Halychyna, Western Volyn, Northern Bukovina, Transcarpathia, cultural and artistic societies in Western Ukraine in the 1920s - 1930s, D. Antonovych, I. Krypyakevych, S. Narizhny.*

Introduction

The research purpose is a general assessment of the more than a century studying of history of Ukrainian cultural and artistic societies of the Interwar era both in Eastern Halychyna, Western Volyn, Northern Bukovina, Transcarpathia and in cultural centers of the Polish and Czechoslovak Republics & the Kingdom of Romania, from the 1920s to the 2020s.

Methodology

Data collection and data analysis in this report are based on the method of common sense, defined by the descriptive and analytic forms of historical & philosophical inquiry. Together with the methods of comparative and historical analysis of culture of the 1920s – 1930s in Western Ukraine, the method of socio-cultural analysis of the history of the societies is tested.

Results

Progress of the cultural and artistic life of Western Ukraine in the Interwar period is the one of the urgent and important problems of studying the history of Ukrainian culture during the period of development of European and world socio-cultural existence between the World Wars I and II. At the beginning of the 1920s the brief post-colonial growth of Ukrainian people in the Ukrainian People's Republic and Western Ukrainian People's Republic was replaced by a 70-year tragic neo-colonial period of our national history. The so-called Soviet Russia occupied Ukraine, transformed into a quasi-state of the Ukrainian SSR within the so-called USSR. But the territories of Western Ukraine: Eastern Halychyna, Western Volyn, Northern Bukovina, Transcarpathia were included to the Kingdom of Romania and the Polish and Czechoslovak Republics that emerged on the ruins of the Austro-Hungarian and Russian Empires. The almost twenty-year Interwar period of the social-political, educational and scientific, and, actually, cultural and artistic life of the highlanders of Verkhovyna, namely Boyks, Hutsuls, Lemks, as well as Ukrainian-Rusyns of Subcarpathian Rus or the "Silver Land", and

the Bukovinians, coincided with the period of establishment in Europe of authoritarian and totalitarian regimes of the lousy enemies of Ukrainian cultural, national and state formation. The veiled continuation of anti-Ukrainian domestic policy after the World War II in the Stalinist USSR, as well as in its satellite countries: the Polish and Romanian People's Republics and the Czechoslovak Socialist Republic, was transformed after Ukraine gained independence into a wide range of hybrid political and other actions and, as a result, in the Russia-Ukraine war.

There are still active socio-cultural relapses of political myth-making by the ideologists of the "policies" of Polonization, Romanianization, Magyarization, and Russification of Ukraine and Ukrainians over the past three decades and already this decade. The study of the history of cultural – artistic, as well as educational-scientific, and socio-political self-organization of all Ukrainian strata after the defeat of domestic national liberation struggles of the first third of the 20th century, to our mind, is an important component of the theoretical and practical opposition to all these neo-mythologies and expansionist projects from "political Ruthenism" to the damned "Russian world". The history of the two main groups of domestic cultural and artistic societies classified by us is a prominent, very interesting and rather complex page of the abovementioned process, precisely in Western Ukraine of the Interwar period. The first one included those that were founded back in the Austro-Hungarian and Russian Empires and the Kingdom of Romania in the second half of the 19th and early 20th centuries, as Ukrainian societies of Eastern Halychyna, in particular "Torban" (since 1870) and "Lviv Boyan" (since 1891). Since the end of the 1910s a new bright spectrum of such societies emerged in the two then newly founded republics of Poland and Czechoslovakia, and both in their capitals Warsaw and Prague, and in number of other cities, in particular Krakow, Podebrady, and in Ukrainian ethnographic lands (Lviv, Drohobych, Stanislaviv, Uzhgorod, etc.).

These societies, in our opinion, also can be conditionally classified, in particular, by their professional and social environment, gender identity of membership, and professional and cultural content and areas of activity. The diverse range of names of all these societies: from circle, studio, club and union to organization, association, proper society, association and among other things, league and congress, highlights the difference of their legal status and composition, purpose and forms of their work. In addition to the League of Ukrainian Culture (Vienna, 1923) & the Congress of Ukrainian Culture (Lviv, 1937), as bodies of supranational interaction of these societies, we should also note the centers of Ukrainian studies in Europe, in particular the Cercle des Etudes Franco-Ukrainiennes (Paris, 1918). The Club of Aesthetic & Artistic Education (since 1924) at the women's section of the Ukrainian Public Committee was the bright example of gender positioning of the cultural and artistic work of the Ukrainian emigration. Networks of prisoner camps and high school societies can be classified according to social and professional characteristics, such as those of

interned in foreign camps of prisoners from the UPR's army, for example the Literary and Artistic Society "Art" (since 1922) of the camp in Shchepiorno & the literary and artistic societies "Wreath" and "Veselka" ("Rainbow") (since 1922) in Kalisz camp, as the source of the famous "Prague School of Poetry". The effective artistic and cultural, cultural and educational activities of the associations of artists in Krakow, Lviv, Prague and Podesbrady, founded in these cities in the 1920s and 1930s at the Ukrainian and foreign high schools, also deserve special attention.

In addition to the two Lviv circles of Ukrainian plastic artists and figures of Ukrainian Art (both since 1922), whose glorious successor was the Association of Independent Ukrainian Artists (Lviv, 1931), their counterparts, such as the student Art Circle "Spokiy" ("Quiet") at the Academy of Arts (Warsaw, 1927), were active at that time in Warsaw and Krakow. At the same time, on the basis of the Ukrainian Circle of Plastic Arts (Prague, 1922) and the Ukrainian Society for Plastic Arts (Prague, 1923), the famous Ukrainian Studio of Plastic Arts was established (Prague, 1923). Alongside all these Ukrainian cultural and artistic associations, which nourished the interrupted process of institutionalization of Ukrainian national culture under the condition of statelessness, a wide network of art, musical, theatrical, etc. branches of the well-known "Prosvita" society, such as the "Prosvita's" "Theatrical Circle" (since 1920) in Uzhgorod, also operated. Among them were a lot of amateur and professional music and theater circles, in particular the chain of musical and choral societies "Boyan". Their combined cultural and artistic, as well as scientific, educational & public activities, connected to modern technical progress by the Ukrainian Photographic Society (Lviv, 1930), contributing both to the nourishing of the traditions of the Ukrainian ethnic culture and the integration both of it and the domestic professional culture into the Western European and world cultural life. The first historians of these societies were the authors of the first monumental editions (History of Ukrainian Culture, 1937) and "Ukrainian Culture" (Podesbrady, 1940).

The authors of these books, the first of which was published in Lviv under the authority of I. Krypyakevych, and the second was published in Podesbrady and edited by D. Antonovych, as M. Golubets, V. Sichynsky, S. Charnetsky, etc., were founders of the adverted and others cultural and artistic societies of the Interwar period in the Western Ukraine. They laid in these and other works, as well as their colleague in its deep book (Narizhny, 1942), the foundations of the history of ethno –cultural and professional-cultural self-organization of Ukrainians beyond the boundaries of the Ukrainian SSR in the 1920s and 1930s in Central Europe. And these studies were continued in a number of historical and cultural & art and cultural studies of scholars of the Ukrainian diaspora in the free world in the second half of the former century (Ukrainian Art in Diaspora, 1981; Keywan, 1996) etc. At the same time, this topic and all foreign publications on it, were banned & subjected to silence and falsification in the Ukrainian SSR in particular and the USSR in general. It was done both in the first multi-volume

collective monographs of this kind of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR published during the Khrushchev "Thaw" and already the "stagnation", namely "History of Ukrainian Literature: in 8 volumes" (1956 - 1969) and "History of Ukrainian Art: in 6 volumes" (1966 - 1970). In contrast to the encyclopedias published in the free world, first of all the "Encyclopedia of Ukrainian Studies", in particular its "General Part: in 2 volumes" (1949 - 1952), where considerable attention is devoted to the activities of the said societies, in "Ukrainian Soviet Encyclopedia: in 17 volumes" (1959 - 1968) this issue was considered taboo. But since the end of the 1980s the practice of distorting the history of the cultural life of the Western Ukraine in the Interwar period in the works of the said academy finally ceased.

An illustrative example of this was, in fact, the first systematic and objective reproduction of the development of Ukrainian musical societies of Eastern Halychyna, Western Volyn, Northern Bukovina and Transcarpathia in vol. 4 "1917 - 1941" (Bulka, 1992) of the "History of Ukrainian Music: in 6 volumes" (since 1989), edited by the M. T. Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Starting with Ukraine gaining independence in 1991, NASU and a native universities actively contributed to the reprinting of the mentioned books on the history of Ukrainian culture under the editorship of I. Krypyakevych and D. Antonovych (Ukrainian culture, 1993), and released the second part of the said monograph (Narizhny, 1999). Several hundreds papers on the history of domestic cultural and artistic societies in Western Ukraine in the Interwar period were issued during these more than three decades in the national cultural periodicals both of government institutions and national artistic associations, such as "Ukrainian Culture", "Monuments of Ukraine", "Music" and "Fine Art", and in the magazines of humanitarian institutes of the NASU, as well as of others national academies and universities. Several monographs on the history of the cultural life of the Ukrainian emigration of the 1920s & 1930s in Czechoslovakia (Pelenska, 2019) and Poland (Noga & Yatsiv, 1998) became prominent examples of the high-professional studying of this topic both in independent Ukraine and Central Europe. "History of Ukrainian Culture: in 5 volumes, 9 books" (2001 - 2013) and the volume 5 "Art of the 20th century" (2007) of the "History of Ukrainian Art: in 5 volumes" (since 2006), are the unique Ukrainian studies' editions of the NASU. Both of them are a notable pin of more than half a century of learning this issue in form of the examination of the said life and the role of the mentioned societies in it. The transition from descriptive and factually rich methods to analytical Meta-modern Cultural Studies' approaches is an important task of the studies, like, for example, consideration of the phenomenon of all these societies as Ukrainian cultural institutions of the era of "cultural genocide" against Ukraine with its, first of all, abundant traumatic experience.

References

Bulka, Yuriy (1992) *Musical Culture of Western Ukraine* / Bulka Yu. P. //

History of Ukrainian Music: in 6 Volumes. Volume 4.: 1917 – 1941. – Kyiv, Naukova Dumka. [in Ukrainian].

History of Ukrainian Art: in 5 Volumes. Volume 5.: Art of the 20th century (2007). Kyiv, M. Rylskyi's IMFE of the NASU. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005332> [in Ukrainian].

History of Ukrainian Culture (1937) / I. Krypyakevych, V. Radzykievich, M. Golubets and oth. – Lviv, Ivan Tyktor P.House. [in Ukrainian]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002021>

Keywan, Ivan (1996) *Ukrainian Artists outside Ukraine*. Edmonton, Clio Editions. [in Ukrainian].

Narizhny, Semen (1942) *Ukrainian Emigration. Cultural Work of Ukrainian Emigrants between Two World Wars. Part One. Prague. Volume 1.* [in Ukrainian].

Narizhny, Semen (1999) *Ukrainian Emigration. Cultural Work of Ukrainian Emigration (Materials Collected for the Second Part)*. Kyiv, Olena Telyha's Publishing House [in Ukrainian].

Noga, Oles and Yatsiv, Roman (1998) *Art Societies, Associations, Groups, Unions of Lviv (1860 - 1998): Materials.* – Lviv, Ukrainian Technologies. [in Ukrainian].

Pelenska, Oksana (2019) *Ukraine Outside Ukraine: An Encyclopedic Dictionary of the Artistic, Cultural and Social Life of the Ukrainian Emigration in Interwar Czechoslovakia (1919 – 1939).* – Prague, National Library of the Czech Republic & Slavic Library. [in Ukrainian].

Ukrainian Art in Diaspora (1981). Philadelphia: Ukrainian Art Digest. [in Ukrainian].

Ukrainian Culture. Lectures, Ed. by D. Antonovych (1993). – Kyiv, Lybid. [in Ukrainian]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000052>

EARLY BAUDRILLARD'S VIEWS ON THE TECHNOLOGICAL SIDE OF THE CONSUMERIST SOCIETY

Iaroslav Petik, MA, senior research fellow <https://orcid.org/0000-0002-6127-5943>, email: iaroslav.petik@gmail.com

Keywords: Baudrillard, poststructuralism, Marxism, consumerism, criticism, postphenomenology;

Jean Baudrillard, a renowned French philosopher, initially worked within the poststructuralist tradition, significantly influenced by classical Marxist thought. He also incorporated elements of the psychoanalysis and art theory into his doctrine. However, in his later period, philosopher denied any "labels" for his ideas, including poststructuralism.

In his early period, Baudrillard was criticizing the surrounding consumeristic society, using some of the ideas of Karl Marx but in completely new ways. He was writing about the world of "things" surrounding humans in the contemporary situation. According to the philosopher, "things" as the aim of consumption start to change the very nature of the human existence. Consumption ceases to be merely an economic category and instead reshapes the very structure of human society. In this way, "things" are not just material objects, they become "signs" of something else. Later, Baudrillard will develop his concept of simulacra from these ideas.

In one of his first works, "The System of Things" French philosopher writes about the new role of the technology as it is presented among the "technical things", what we call now gadgets [1]. Gadgets are the product of the progress but they are not in accordance with the ideals of a scientist and engineer. Instead they are used for consumerist purposes, thus changing their sense, almost forging it.

His ideas do have the Marxist revolutionary "aura" concerning the criticism of the consumerism in general. "Things" as "signs" take away the genuine feeling of the surrounding world from a person and help to create the very situation of the consumerism. However, his ideas about technological side of "things" also refer to the set of ideas that can be called "anthropological".

What is meant by that? Baudrillard describes how "things" as elements of culture influence our way of living which is at core of the cultural anthropology as a scientific discipline. His thought is still philosophical in nature but the details of his argumentation are interdisciplinary spanning from the Marxism and anthropology to the economy and sociology.

Another such intersection is with the contemporary discipline of the postphenomenological philosophy. Postphenomenology is a sphere of philosophy that employs the method of the classical psychological phenomenology to study how usage of technology changes our experience and nature [2]. This sounds very similar to what Baudrillard tries to research in his early works such as "The System of Things".

Methodology

Thesis uses comparative analysis and historical overview to highlight the new aspect of the Baudrillard's philosophy.

Results

In general, it can be concluded that technological side of “things” and the consumption has its moral implication for human society. Consumerist society is not just the continuation of the bourgeois society and its classical problems. Technical progress brings new moral problems and changes the way philosophers look at them. Baudrillard's philosophy thus, changes the classical Marxist doctrine to study the society of a new type and its problems.

References

Baudrillard, J. (1996). The system of objects (J. Benedict, Trans.). Verso. (Original work published 1968)

Ihde, D. (2009). Postphenomenology and technoscience: The Peking University lectures. State University of New York Press.

INTERPRETATION OF A CULTURAL FORM AS A SELF-MOTIVATED ACT IN A SOCIAL SITUATION THROUGH THE PRISM OF K. BURKE'S DRAMATISM

Elina Pokotylo, Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-9007-6011>, email: pokotylo.elina@gmail.com

Keywords: cultural form; act; motive; social situation; Burkean pentad; conversation; conflict.

Introduction

The interpretation of social situations is essential for understanding culture as a dynamic system, which involves analysing how individuals manage cultural forms and semiotic resources within specific settings. In modern social and humanitarian research, the issue of presenting agents as passive participants in cultural processes arises. Therefore, it becomes crucial to consider the concept of self-motivated acts that operate within the broader framework of culture or 'scene.' The purpose of this paper is to identify the specific features of a self-motivated act in interpretation of a social situation based on the principles of Kenneth Burke's dramatism.

Methodology

Descriptive method, comparative method, method of discourse analysis. This work draws on an interdisciplinary approach, synthesising information from cultural studies, sociology, philosophy, psychology, and communication theory. The work is based on Kenneth Burke's 'Grammar of Motives' (1945). The study involves a reconstruction of the term 'scene' in relation to the concepts of cultural studies and sociology, in particular, Irving Goffman's ritualisation. To study the social situation, the approach of Irving Goffman, as outlined in his work *Interaction Ritual* (1967), is used. The study of language as a cultural apparatus *employs* the use of Harvey Sacks' conversation analysis, as formulated in 'Lectures on Conversation' (1974).

Results

A social situation is an environment characterised by the simultaneous physical presence of two or more actors within each other's range of response. Crucially, these actors are mutually aware of one another's presence and possess the capacity to influence one another's behaviour (Goffman, 1983). Actors act in the context of a particular situation, and not 'towards' a culture or social structure as a whole.

The Burkean pentad can be used to analyse interpretations of social situations by attributing motives to certain actions. It does so according to five aspects: what was done ('act'), who did it ('agent'), what means or

instruments he used ('agency'), why was it done ('purpose'), as well as when and where was it done ('scene'). In the context of this study, the terms 'actor' and 'agent' are used interchangeably. The grammar of motives focuses not only on certain aspects of the pentad, but also on the ratio between them. The dramatic approach involves thinking 'in terms of'. Any word or term considered in terms of another word or term is a reduction of the meaning of the former (Burke, 1969).

This study proposes a multi-level approach to the analysis of social situations using Kenneth Burke's dramatic pentad. It includes the following stages: 1) Social situation. The starting point of the analysis is the social situation itself, which captures the observed actions, and interactions between individuals in a particular context. 2) Transcription. The second level involves transcribing the social situation into a written text format. The verbal interaction is fixed in writing. (Despite acknowledging the multimodal nature of communication and adherence to the concept of the transactional model for the study of live communication in general, it seems more optimal to study the verbal aspect of the social situation and its written description in this context through the use of the interactional model of communication.) 3) Interpretive analysis. The last level involves analysing the transcribed text through the prism of Kenneth Burke's dramatic pentad. At this stage, the description takes place by assessing the nature of the actors' actions and attributing motives to such actions according to Kenneth Burke's dramatic pentad. Verbal interpretation inherently renders the polysemantic and dynamic nature of a situation into a static representation. The proposed multi-level approach is not exhaustive, in particular, the second stage may be bypassed, as it is possible to form an 'impression' of a certain social situation without transcribing it.

The term 'act', according to Kenneth Burke, refers to what was done, as well as what 'took place, in thought or deed' (Burke, 1945). In order to limit terminological uncertainty, this paper considers an act as an expressed deed - a separate activity of an actor. An act is not equated with any mechanistic movement, but instead it is constructed in the form of action. An action is defined as any verb that has a connotation of consciousness or purpose. The unit of action is defined as 'the human body in conscious or purposeful movement' (Burke, 1969). Action is a personal principle, while motion is an impersonal principle.

Within the framework of the dramatic approach, an act can be distinguished as one of the motives for itself. In this study it will be called a self-motivated act. Thus, in such acts, it is assumed that a certain act is posited as the determinant of its own existence and persistence.

Kenneth Burke illustrates this with the examples of the idioms 'L'appétit vient en mangeant' (the appetite comes with eating) and 'Übung macht den Meister' (practice makes the master) (Burke, 1969). The first idiom demonstrates a reversal of the typical causal order, where the act itself, rather than an actor's desire (hunger), becomes the motivating factor of a certain act (eating). The second idiom illustrates how the only way to

perform an action 'fully', meaning correctly, is to perform it. Thus, the skill comes from the actions themselves, in which they are practised due to their repetitive nature.

Within the framework of the study, a self-motivated act is considered as an act that, through its logical development, provides its own production and continuity. The form of a self-motivated act can be seen as dominating over the actor. The latter thesis is based on the perspective of describing a certain situation rather than its actual development. To further illustrate a self-motivated act, it is possible to use Kenneth Burke's example of writing a long book, proposing that its continuation is driven 'by inertia,' independently of other influences.

The relation of an act to another term is best viewed through the transformative and thus dynamic nature of the act, meaning the analysis of the states before the act ('being') and after it ('becoming'). At the same time, it is difficult to apply the same perspective to the act-act modus. However, it is possible if we analyse such an act as a certain process, a separate form that changes in quality 'within itself'.

It can be said that self-motivated acts have an established and dominant nature over the actor and exist (at the level of interpretation) by 'playing' the actors who perform the acts or 'drawing them in.' From a cultural studies perspective, forms of self-motivated acts are embedded within the culture as a 'scene.' It seems possible to consider a certain structure that is expressed in a social situation and constructs it as an integral cultural form composed of a series of acts, in particular, such acts can be committed by several actors in the context of a social situation.

To analyse the behavioural structures that compose cultural forms of interaction between actors, in particular the self-motivated acts it is possible to use Irving Hoffman's positions on interaction order and social ritualisation (Goffman, 1983). Irving Hoffman describes the interaction order as a system of symbolic interactions and coordinated actions that emerges during social interactions. According to Hoffman, the orderliness of social interaction is based on a broad base of common cognitive presuppositions, if not normative, then self-sustaining constraints that exist within a culture (Goffman, 1983). Social ritualisation is a system of stable, repeated forms of collective behaviour that can be interpreted as self-motivated acts within a culture.

A structure of a certain social situation can be viewed as a holistic cultural form that is constituted from a series of acts that function according to the logic of exchange. To provide evidence for interpreting the structure of a social situation as a self-motivated act, specific instances will be presented.

We should consider the applicability of Kenneth Burke's 'endless conversation' metaphor (Burkean parlour). However, it should be noted that the metaphor was not presented by the author in this particular context. The Burkean parlour describes a situation where an actor enters a room where a heated discussion is already taking place, and its participants are too

immersed in it to explain what the conversation is about. Eventually, after listening for some time, the actor joins the discussion, presenting their own arguments. However, the discussion is endless. New participants arrive, adding their viewpoints, while others leave. After becoming an active participant in the discussion, the actor must leave, but the conversation continues among the remaining participants. Within this framework, the Burkean parlour can be seen as an example of a self-motivated act, as it describes a cultural form that is sustained by itself rather than by the actors who compose it. In this case, the form of a discussion is maintained through the succession of actors, while the underlying structure endures. The form exhibits greater stability than the actors' participation within it. Thus, the conversation 'plays' the actors who construct it. The Burkean parlour is usually interpreted as a metaphor for the manifestation of each subject in life, or equally serves to describe the general discourse and generation of ideas that continues throughout history.

In examining the logic of a self-motivated act, it is particularly insightful to consider the basic interaction model of 'two-unit sequences,' as detailed in Harvey Sacks' conversation analysis. 'Two-unit sequences' are verbal forms composed of two consecutive utterances exchanged between different speakers. They serve as mechanisms for initiating, ending and sustaining conversational flow, (f. ex. question-answer, greeting-greeting, request-acceptance/refusal, command-compliance/non-compliance). Thus, the first utterance implies the possible reaction it will provoke. A series of exchanges form a unified cultural form of interaction (conversation) that has an internal order, structure. This form can be understood as a self-motivated act, ensuring its continuation and development, as the speaker's initial phrase creates conditions in which the addressee cannot avoid responding. In general, any reaction, even the absence of a response, will be considered a reply in the broader context of the conversation as a form. Thus, the necessity of reaction as an 'intersubjective demand' determines the actions of the individual, creating a cultural form of conversation.

It is of interest to examine how a social situation, typically viewed as a manifestation of uncontrolled 'impulse release,' such as an argumentative encounter, can be seen as self-motivated. The majority of existing literature on conflict focuses primarily on its resolution or prevention, thereby conceptualising conflict predominantly as an 'all-consuming' form. Specifically, it posits conflict as a self-motivated act, with an internal logic that dominates actors and determines their actions from the outset. For instance, describing Glasl's nine-stage model of conflict escalation, Thomas Jordan notes: 'Rather than seeking causes in the individuals, the model emphasises how there is an internal logic to conflict relationships, stemming from the failure of 'benign' ways of handling contradictory interests and standpoints. Conscious efforts are needed in order to resist the escalation mechanisms, which are seen as having a momentum of their own'. Thus, an argument is perceived as a 'self-limiting' form, meaning that the internal logic of the argument as a form forces the actors to continue acting in a certain

way. This includes the logic of maintaining initial positions, the presence of previous stages of the argument, the logic of conflict escalation through 'conflict loops,' and so on. In other words, from the perspective of the conflict's development trajectory, there is an initial position where a decision is made about the nature of the act, and a behavioural line is constructed. The very form of the argument is presented as one that 'draws the participant into itself', prompting them to continue a certain line of behaviour by replicating previous manifestations of behaviour with minimal deviation or with the characteristic of escalation.

Thus, cultural forms can be perceived as self-motivated acts. Such forms are seen as dominant and even independent of actors. Seeing cultural form as such a as a holistic act can portray actors as unconscious, with their individual acts appearing impersonal and mechanical.

References

Barki, Henri, and Jon Hartwick. "Conceptualizing the construct of interpersonal conflict." *International Journal of Conflict Management*, vol. 15, no. 3, 1 Mar. 2004, pp. 216–244, <https://doi.org/10.1108/eb022913>.

Burke, Kenneth. "Incipient' and 'Delayed' Action." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 232–235.

Burke, Kenneth. "Antinomies of Definition." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 21–59.

Burke, Kenneth. "Container and Thing Contained." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 3–21.

Burke, Kenneth. "Further Remarks on Act and Potency." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 252–262.

Burke, Kenneth. "10 : The Five Key Terms of Dramatism ." *A Grammar of Motives*, Prentice–Hall, New York, 1945.

Burke, Kenneth. "Psychology of Action." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 262–275.

Burke, Kenneth. "Questions and answers about the pentad." *College Composition and Communication*, vol. 29, no. 4, Dec. 1978, pp. 330–335, <https://doi.org/10.2307/357013>.

Burke, Kenneth. "Scene in General." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 127–132.

Burke, Kenneth. "Scope and Reduction." *A Grammar of Motives*, University of California Press, Berkley, 1969, pp. 59–117.

Burke, Kenneth. "The philosophy of literary form." *Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*, Louisiana State University Press, 1941, pp. 1–138.

Goffman, Erving. "On Face–Work." *Interaction Ritual: Essays on Face–to–Face Behavior*, Pantheon Books, New York, 1967, pp. 5–47.

Goffman, Erving. "The Interaction Order. American Sociological Association, 1982 Presidential Address." *American Sociological Review*, vol. 48, no. 1, Feb. 1983, pp. 1–17, <https://doi.org/10.2307/2095141>.

Jordan, Thomas. Glasl's nine-stage model of conflict escalation, Jan. 2000, <https://www.studocu.com/pt/document/universidade-catolica-portuguesa/negociacao-e-tomada-de-decisao/glasl-article/42326218>.

Krauss, Robert M., and Ezequiel Morsella. "Communication and Conflict." *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, edited by Peter T. Coleman et al., 2nd ed. ed., Jossey-Bass, San Francisco, CA, 2006, pp. 144–158.

Mason, Simon, and Sandra Rychard. "Conflict analysis tools. Tip sheet." Swiss Agency for Development and Cooperation, SDC Conflict Prevention and Transformation Division (COPRET), no. Bern, Dec. 2005.

Sacks, Harvey. "Lecture 10. Everyone gets a chance to talk." *Lectures on Conversation*, Volume I, II, Blackwell Publishing, 1995, pp. 701–709.

Sacks, Harvey. "Lecture 5. Tying rules; Insult sequences." *Lectures on Conversation*, Volume I, II, Blackwell Publishing, 1995, pp. 157–163.

ЗОБРАЖАЛЬНЕ/ВИРАЖАЛЬНЕ В МУЗИЦІ ДЛЯ КІНО ТА ТЕАТРУ МИРОСЛАВА СКОРИКА

Анастасія Романенко, кандидат культурології, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності, Факультет музичного мистецтва і хореографії, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-3406-8797>, email: a.romanenko@kubg.edu.ua

Артем Турчиник, магістрант другого року навчання (фортепіано), Факультет музичного мистецтва і хореографії, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Україна)

AUDIOVISUAL/EXPRESSIVE IN MUSIC FOR FILMS AND THEATRE BY MYROSLAV SKORYK

Anastasiia Romanenko, PHD in cultural studies, Associate Professor of the Department of Instrumental Performance Skills, Faculty of Musical Art and Choreography, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-3406-8797>, email: a.romanenko@kubg.edu.ua

Artem Turchynik, second-year master's student (piano), Faculty of Musical Art and Choreography, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine)

Abstract

The research attempts to reveal the process of cultural transgression, through which a transition to a new qualitative level, with constant renewal of images and codes/types of thinking, occurs. Through the categories of music for films and theatre, as well as descriptions of musical phenomena in the literature, i.e., through the archetypes of theatrical-carnival and recording practices, special musical semantic elements-constructs are introduced. From the beginning of the XXth century to the present, film art and theatre have been accompanied by a wide range of traditional or newly invented audiovisual «spectacles». The diversity of semiotic means and heterogeneous composition of the language of expression – all these are inherent in the unique musical creativity of the Ukrainian legend, universal musician M. M. Skoryk, as demonstrated in his music for films and theatre.

Ключові слова: поліфактурність, музика до кіно чи спектаклю, семіотизація, набір генеративної граматики.

Keywords: polytexture, music for films or performances, semiotization, a set of generative grammar.

Вступ

Автори кіномузики чи музики до спектаклю часто використовують музичну смислову систему в якості послань/маркерів для отримання конкретних та передбачуваних відповідей з боку слухачів, доповнюючи таким чином мову культури. Наприклад, використання групи мідних духових інструментів як уособлення героїзму – головний знаковий елемент музики до історичних вистав/кіноепопей («Зоряні війни» (1977), режисер Дж. Лукас, музика Дж. Вільямса, або пригодницькі фільми класичної голлівудської доби). З іншого боку може бути застосований композиторський прийом «від противного»/навмисного перечення загальноприйнятим правилам для спантеличення публіки (невдалий роман/втрачені відносини головних героїв на тлі ліричного вальсу в кінострічці «Громадянин Кейн» (1941), режисер О. Веллс, музика Б. Херманна, чи навмисно спрощені інтонації поп-рок-пісні 1970-х «Stuck in the Middle With You» шотландського фолк-рок-гурту «Stealers Wheel» для створення ефекту тривожності, моторошності шляхом принципу 3D-проекції, тобто надавання особливої графічності та силуетності в композиції, в конкретному випадку – кривавим сценам фільму «Скажені пси» (1992), режисер К. Тарантіно).

Музика до кінофільму/спектаклю, як зазначає естетик К. Горбман (див. [1]), спроможна закріплювати образ, відкидаючи одні прочитання та навпаки – підсилюючи інші. Крім того, музичному матеріалові до снаги контролювати те, як саме глядач буде інтерпретувати кінофільм/спектакль в результаті перегляду (аудіобачення), нерідко перешкоджаючи процесам свідомого розпізнавання слухача та створюючи сенс шляхом звертання уваги, інтересів на чомусь, на перший погляд, менш цінному, ніж цілком свідомий сюжетний план. Завдяки багатократному повторенню такої необхідної умовності-стимулятора як музика до кінофільму/спектаклю в культурі у подальшому відбуватиметься процес укорінення, формуючи свого роду колективний музичний досвід.

Привертає увагу також винятковість ролі музики в літературі, наприклад музика-створювач сюжетної інтриги (ніби напускає туди «холоду», атмосфери таємничості) в оповіданні Г. Лавкрафта «Музика Еріха Цанна» або образ-лейтмотив концентрації усіх думок та почуттів Свана й Одетти – видумане *Andante* сонати для скрипки та фортепіано Вентейля – в романі-епопеї М. Пруста «У пошуках втраченого часу», однак із конкретним звукоасоціативним рядом/mixed музики Вагнера, Франка, Шуберта, Форте, а також натяком на немилий авторові музичний універсум Сен-Санса. Тобто мова йде вже про певні жанрову приналежність, склад чи тембровоколіорит, інтонаційно-стильове наповнення, окреслені авторами на сторінках літературних творів вербально.

Мета даної роботи – визначити область ємких ритмічно-фактурних, динаміко-фактурних, інтонаційно-фактурних, тембрально-фактурних,

агогічно-фактурних, артикуляційно-фактурних, пластично-фактурних рис-ознак скориківської кіномузики та музики до спектаклю в драматичному театрі, їх легкість транслявання в образи й надійність зберігання в пам'яті.

Об'єктом роботи являється теорія про передавання сенсу/сміслових наративних послідовностей не лише текстуальним чи когнітивним шляхами, а й через представлення/перформанс з важливою роллю в цьому процесі саме музики як носія коду/інформації, яка, впливаючи на орган слуху індивіда, викликає чи підсилює певні необхідні відчуття.

Методологія

В роботі нами були використані наступні методи дослідження:

- біографічно-культурологічний – задля формування потрібного простору для думок щодо функціонування кіномузики чи музики М. Скорика до спектаклю в активному культурному полі ХХ – ХХІ століть;
- стилістико-виконавський – для розгляду ключових понять: «етико-естетичні концепції», «фактура», «текстура», «стилетворення» та їх заломлення через призму життєтворчості М. Скорика.

Результати

У 1965 році на порозі зрілості українського композитора М. Скорика (1938–2020) з'являється на світ «Гуцульський триптих» для симфонічного оркестру як постлюдія-кристалізація сутнісного потенціалу його музики з «невичерпними колористичними і зорово асоціативними можливостями» (за Л. Кияновською) до культового кінофільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» (1964, екранізація однойменної повісті М. Коцюбинського) [3, С. 10]. Музичний твір виступає також маркером «нової фольклорної хвилі» та данню праотцям. *«Вдячний Параджанову, оскільки завдяки цій роботі я мав можливість ближче ознайомитися з карпатськими народними мелодіями. Я багато почерпнув тоді, адже виїздив на записи народних пісень, які використав згодом не лише у цьому фільмі, а й у наступних своїх творах. Думаю, це було таке взаємне творче збагачення»,* – конкретизує тісну співпрацю із режисером стрічки М. Скорик (див. [2]). Процес створення музики до кінострічки «Тіні забутих предків» реалізовано композитором перш за все за рахунок «речитативної декламаційності» в органічному поєднанні із «квазісонористичною грою тембрів та знаковим тривожним промовлянням» валторн, труб і флейт: *«Перед очима слухача виникають породжені сценами фільму С. Параджанова “Тіні забутих предків” чудові образи первісно-загадкової й величної природи, у якій мусить знайти собі місце людина»* [5, С. 643]. Треба відзначити й особливе ставлення самого Мирослава Михайловича до української природи та очевидне бажання

до її поетизації, висування на рівень містичного таїнства: *«Найбільше люблю ліс. Обожаю збирати гриби і навіть добре знаюся на їх видах ...І вмію їх готувати. Люблю море, річку ...Коли там відпочиваю, багато плаваю. На байдарках проплавав багато річок в Україні»* (див. [6]).

В аспекті драми «Камінний господар» Лесі Українки через прискіпливий концептуальний аналіз М. Скорику вдалося виявити власні неповторні асоціативні збіги/контрасти джованнівських любовних пригод. Джованнівські слідування за покликом серця заслуговували як мінімум на дуель (а то й не одну), але довгий час залишалися безкарними (внаслідок заступництва друга-короля Дона Педро, період його правління в Кастилії 1350–1366, 1367–1369). Нарешті правосуддя в особі вбитого Джованні командора – Дона Гонзаґо – наздоганяє головного героя. Монахи-францисканці від імені молоді жіночої особи призначають йому побачення в місцині, де був похований командор, та убивають його, розпустивши чутку, що Джованні нібито скинула в пекло сама статуя-камінний господар. Композитор М. Скорик спочатку пише музику до драми поетеси зламу століть Л. Українки «Камінний господар» (виникає безпосередньо після створеного ним «Карпатського концерту»), а потім, на цій базі, складає й оркестрову сюїту, яка набуває неабиякої популярності, особливо фінальна її частина – «Іспанський танець» (про що свідчать авторські перекладення для різних музичних інструментів та складів: фортепіано, камерного оркестру, скрипки із супроводом).

Лінія «Анна–Командор» в скориківській музичній трилогії, антитеза безкомпромісної суворості та тендітної лірики, вдало пов'язується автором із іспанською «середньовічною» музичною традицією. А скориківський «Іспанський танець» (третя частина трилогії)/уособлення іспанських витоків Дона Джованні (баскського із характерною мовою «euskara», іспанського циганського фольклору, східної мавританської культури) представляє собою взагалі «архаїчно-гуцульське, обрядово-стихийне дійство», але на іспанський лад. Партія фортепіано в скориківському «Іспанському танці» (якщо розглядати версію саме для скрипки з фортепіано) задає тон усій частині через три танцювальні ритмо-формули: хабанери (алюзія на хабанеру Кармен «L'amour est un oiseau rebelle» з однойменної опери Ж. Бізе, яка в свою чергу має прототип – хабанеру «El Arreglito» С. Ірад'єра); болеро (алюзія на відоме «Болеро» М. Равеля); фанданго (алюзія на музику іспанців М. де Фальї, І. Альбеніса, Е. Гранадоса загалом).

Таким чином, музика М. Скорика до кінофільму чи вистави, привносячи свої принципи функціонування (мелодію, гармонію, тембр, інструментування, ритм, темп, динаміку, форму), створює певні узгодженості між композитором та публікою – музичний афект конкретного змісту або тонку ауру чуттєвої/естетичної культури. *«Глибинною сутністю зображального ...є той потенціал, який несе в собі ...сама надзадача [кінофільму/вистави. Це те, що “донесене” до*

глядача – узагальнений художній образ ...тобто підсумкова сутність вражень, результат співтворчості реципієнта. І, звичайно, передусім, підсумковий сукупний художній образ, який ...відтворюється всією трупю.

Однак, зображальне – не тільки у підсумковому образі. Воно – і у проміжних образах, які створюються по ходу дії ...Утворюються вони кожного разу, коли “сукупний автор” [кінофільму/п’єси, а слідом за ним і глядач, роблять певну паузу ...Такі зображальні прояви-художні образи необхідні. Необхідні [вони] остільки, оскільки [кіно/]театр [являються виражальними видами мистецтва]. Адже засоби вираження для того й існують, щоб створити художній образ, тобто якість, завершеність, цілісність [на відміну від рухливих, ілюзорних лише візуальних образів], – таку дефініцію щодо сутнісного функціоналу зображального/виражального пропонує культуролог О. Кодьєва [4, С. 194].

Бібліографія

Gorbman C. Unheard Melodies : Narrative Film Music. Bloomington & Indianapolis : Indiana University Press ; and London : BFI Publishing, 1987. 186 p.

Запотічна-Ванчосович І. Мирослав Скорик : «Працюю, як заведений» // Щотижнева газета «Високий замок» : сайт. 1991. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/interview/123517-mirosлав-skorik-pratsuyu-uak-zavedenij> (18 липня 2013)

Кияновська Л. Мирослав Скорик : людина і митець / Л. Кияновська ; ред. В. Сивохіп. Л. : Незалежний культурологічний журнал «І», 2008. 592 с.

Кодьєва О. Зображальне у понятійно-категоріальній системі культурології : дис. ... доктора культурології : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури (культурологія)». Київ : Національна музична академія імені П. І. Чайковського, 2008. 385 с.

Корній Л., Сютя Б. Історія української музичної культури : підручник для студ. вищ. навч. закл. К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. 736 с.

Ярема Г. Коли я сказав Крушельницькій, що у неї «фальшивий фортеп'янь», вона зрозуміла, що у мене абсолютний музичний слух // Щотижнева газета «Високий замок» : сайт. 1991. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/interview/374164-koly-ia-skazav-krushelnytskii-shcho-u-nei-falshyvyi-forte pian-vona-zrozumila-shcho-u-mene-absolutnyi-muzychnyi-sluh> (13 липня 2018).

References

Gorbman, C. (1987). Unheard Melodies : Narrative Film Music. Bloomington & Indianapolis : Indiana University Press ; and London : BFI Publishing. 186 p.

Kodieva, O. (2008). *Zobrazhalne u poniatiino-katehorialnii systemi kulturolohii* : dys. ... doktora kulturolohii : spets. 26.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury (kulturolohiia)». Kyiv : Natsionalna muzychna akademiia imeni P. I. Chaikovskoho. 385 p.

Kornii, L., Siuta, B., 2011. *Istoriia ukrainskoi muzychnoi kultury* : pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. : NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 736 p.

Kyianovska, L. (2008). Myroslav Skoryk : liudyna i mytets / L. Kyianovska ; red. V. Syvokhip. Lviv : *Nezalezhnyi kulturolohichnyi zhurnal «Yi»*. 592 p.

Yarema H. (13, July 2018). Koly ya skazav Krushelnytskii, shcho u nei «falshyvyi fortepian», vona zrozumila, shcho u mene absoliutnyi muzychnyi slukh // *Shchotyzhneva hazeta «Vysoky zamok»* : sait. 1991. Retrieved from: <https://wz.lviv.ua/interview/374164-koly-ia-skazav-krushelnytskii-shcho-u-nei-falshyvyi-forte-pian-vona-zrozumila-shcho-u-mene-absoliutnyi-muzychnyi-slukh>

Zapotichna-Vanchosovych I. (18, July 2013). Myroslav Skoryk : «Pratsiuiu, yak zavedenyi» // *Shchotyzhneva hazeta «Vysoky zamok»* : sait. 1991. Retrieved from: <https://wz.lviv.ua/interview/123517-miroslav-skorik-pratsyuyu-yak-zavedenij>

INFORMATIONAL INFRASTRUCTURES OF OCCUPIED TERRITORIES AS A SOURCE OF CULTURAL STUDY

Maksym Soklakov, MA Student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-4892-634X>, email: maksym.soklakov@knu.ua

Keywords: *Occupied Territories of Ukraine; cultural production, social media platforms, informational infrastructures*

Introduction

As the full-scale invasion was unfolding, major shifts in media environments occurred, and the controversial messaging app Telegram became the main social media platform where a vast majority of the population gets socially and politically relevant information. As the main platform of public communications, and therefore a battlefield of informational warfare, Telegram has been actively utilized to exert influence over the population. For instance, Russian informational infrastructures for the occupied territories were established in a matter of days, more often than not preceding the actual physical occupation (or even remaining after the de-occupation, as evident in the case of Kherson). Simultaneously, Ukrainian resistance movements had been emerging and organizing their channels of public communication. Ever since, the informational landscape of Russian-occupied Ukrainian territories has been predominantly constituted within the network environment of Telegram, which is actively utilized by both sides of the conflict.

Within the context of Russian occupation, on the intersection of urban and media environments, the following situation may be observed. Numerous interconnected and functionally differentiated Telegram channels saturate the informational environment by producing everyday publications thematically dedicated to a certain city, and in this way constitute informational infrastructures. In the context of the mediatization of sociocultural practices, the informational infrastructures of a city supplement the everyday urban experience, becoming the place where every significant event is registered, and where a certain mode of publicity and social reality is produced. This network environment appears as an invaluable source of scholarly inquiry and research, as it is a place where not only all kinds of transformations occurring on occupied territories may be observed, but it is also the instrument that is used to perform the discursive formations where power practices reveal their dynamics.

Methodology

As the research takes media content produced within public telegram channels as its main empirical source and material of study, methodologically it seems appropriate to employ the discourse analysis

towards the data and content published in these channels. Among the challenges of the research is a proper framework for data selection, classification, and thematic contextualization on a particular temporal range.

Results

So far, the research (Soklakov, 2024) on occupied Berdiansk highlighted a few valuable insights. The current media environment of the occupied territories is constituted by the two well-established ecosystems of Telegram channels, which are continuously contesting the situation by establishing mutually exclusive interpretative frames. Although there are only two definite opposed political positions, the media environment is still incredibly heterogeneous and there is no unity within those ecosystems as they are used by numerous actors. For instance, the Russian ecosystem is constituted by a vast system of institutions, occupational administrations, various state-controlled civil organizations, media conglomerates, etc. In contrast, the Ukrainian ecosystem appears relatively smaller and is predominantly represented by resistance movements. Moreover, there are differences depending on cities and regions, time under occupation, and other nuances.

The sociotechnical affordances of Telegram fostered the emergence of what may be conceptualized as the digital public sphere (which definitely goes beyond the Habermasian consensus-building rational debate). Moreover, the assemblages of informational channels may very well be explained via the notion of “media regime”. The communication technologies are utilized either to establish or to subvert control and power over territory and population. Applying content and discourse analyses to the publications within these media channels, we may explore the tactics and strategies of informational warfare, and potentially explore further implications with regard to, in this case, the environmental policies.

The differentiations of channels and topics utilized in everyday publications is similar to one in the paper of my scientific supervisors (Pavlova & Rohozha, 2023) dedicated to Viber communities during the siege of Mariupol). Therefore, the methods by which the media discourses are constructing a certain image of the society, a certain image of a city/region, and identity of its residents, are evident. The reckonings into the media environments may highlight the transformations occurring over the Ukrainian territories and reveal the employed technologies and methods of occupation (and resistance, for that matter).

The expected outcome of the research is the understanding of:

- a) The principles according to which the discursive constructions are conveyed via everyday publications within media channels;
- b) The transformations occurring over the occupied territories as documented within the network environment;
- c) The practices of resistance and occupation, arising from the intersection of urban and media environments.

It is worth noting that the research may be taken beyond the urban environment and focused on the functioning of networks and ecosystems of Telegram channels that are not thematically attached to a particular locality and constitute completely virtual communities. Informal military communities, volunteer and OSINT self-organized communities, innovation spreading drone manufacturing initiatives, etc., - these essentially constitute the peculiarity of this war, as it is deeply intertwined with network environments, which are functioning according to their logic beyond the state monopoly on media and communications on both sides of the frontline. Finally, the research might produce an elaboration of Jurgen Habermas's (2023) new structural transformation of the (digital) public sphere.

References

Pavlova, O., & Rohozha, M. (2023). MARIUPOL SIEGE VIBER-COMMUNITY AS A FORM OF GRASSROOT MOVEMENT IN THE CONTEXT OF "DECLINING STATE OF GLOBAL DEMOCRACY". *Ideology and Politics Journal*. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2023.01.00009>

Soklakov, M. (2024). Cultural production on social media: case study of occupied town. *UKRAINIAN CULTURAL STUDIES*, 2(15), 49-57. [https://doi.org/10.17721/UCS.2024.2\(15\).10](https://doi.org/10.17721/UCS.2024.2(15).10)

Castells, M. (2015). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Polity.

Habermas, J. (2023). *A New Structural Transformation of the Public Sphere and Deliberative Politics*. Polity.

Fuchs, C. (2023). *Digital Democracy and the Digital Public Sphere*. Routledge.

Zubchenko, O. (2022). Construction of artificial everyday life in Russian propaganda telegram channels (on the example of the temporarily occupied territories of Zaporizhzhia region). *BULLETIN OF NTU 'KPI'. Political science. Sociology. Law*. [in Ukrainian]. [Зубченко, О. (2022). КОНСТРУЮВАННЯ ШТУЧНОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ У РОСІЙСЬКИХ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛАХ (НА ПРИКЛАДІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ). *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право.]

Zubchenko, O. (2023). The image of the city under occupation. *BULLETIN OF NTU 'KPI'. Political science. Sociology. Law*. [in Ukrainian]. [Зубченко, О. (2023). ОБРАЗ МІСТА В ОКУПАЦІЇ. *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право.]

Drozdova, Y., Dukach, Y., Kel, N. (2022). Telegram Occupation. How Russia Wanted to Breed a Media Monster, but Ended up with a Paper Tiger. *Texty*. <https://texty.org.ua/projects/108161/telegram-occupation-how-russia-wanted-breed-media-monster-ended-paper-tiger/>

SECRETS OF NORSE MYTHOLOGY: SACRED KNOWLEDGE THROUGH THE PRISM OF HISTORY

Polina Tiurnikova, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: polina.tiurnikova@gmail.com

Keywords: Scandinavian mythology, Germanic beliefs, runes, Odin.

Abstract

Norse mythology is a unique system of beliefs based on a pantheon of gods, among whom Odin plays a special role. The most important sources for the study of this mythology are the Poetic Edda, and archaeological discoveries, such as rune stones.

Odin appears as a carrier of sacred knowledge, access to which is open only to those who are ready to go through his difficult path. His image is multifaceted, and understanding his essence requires overcoming the usual dual view of the world. The central element of his wisdom is the runes - sacred symbols that reveal the laws of the universe. These symbols are an integral part of the universe, which is constantly improving and developing. Each new insight into runic wisdom opens up broader horizons of knowledge. Runes serve as a tool for self-knowledge and interaction with the subconscious, helping people find their place in time and space. However, their understanding goes beyond a logical explanation: they are revealed through the subconscious, reflecting the inner state of a person, and become a kind of mirror of his or her spiritual world.

Вступ

Скандинавська міфологія являє собою багатий комплекс міфів, що походять від дохристиянських германських народів. Нею цікавляться і по сьогодні, про що свідчить її постійна присутність у масовій культурі, а саме: літературі, мистецтві та відеоіграх зокрема. Сьогодні ми спостерігаємо бурхливий розвиток відеоігор у всьому світі, бо мільйони людей різних вікових категорій поринули у віртуальні світи, де регулярно проводять значну частину свого часу. Багато розробників надихаються саме скандинавськими легендами та оповідями, щоб створити захоплюючі, унікальні виміри. Але слід пам'ятати, що здебільшого усе це є вигаданим, так як ця тема недостатньо вивчена навіть науковцями. Основна складність як у дослідженні скандинавської міфології полягає в тому, що, окрім рунічних написів, у давніх германців не була розвинена писемність. Усі записи, які дійшли до нашого часу, були зроблені іноземцями або вже після прийняття християнства, що неминуче вносить похибку та породжує сумніви щодо достовірності наявної інформації.

Методологія

Метод аналізу наукової літератури та текстів про рунічне знання та скандинавську міфологію.

Результати

Найбільш повними збірками міфів скандинавської міфології вважаються «Старша Едда» та «Молодша Едда». Християнізація Скандинавії відбулася відносно пізно, лише у XII столітті, і саме тоді були зафіксовані ці ключові тексти, які, на жаль, не мають альтернатив у скандинавській міфології. Це означає, що наше розуміння міфології значною мірою залежить від цих пізніх записів, які могли вже зазнати впливу християнської культури та усної традиції, що розвивалася протягом століть. Окрім Едд, важливим джерелом є скальдічна поезія, яка може бути давнішою за Едди. Однак, її алегоричний характер робить інтерпретацію досить складною. Археологічні знахідки, такі як рунічні камені, можуть надавати додаткову інформацію, підтверджуючи або ілюструючи деякі міфологічні мотиви. Наприклад, рунічні написи можуть містити імена богів або згадки про міфологічні події.

Давні германські вірування складаються з пантеону божеств, яких не можна сприймати окремо один від одного та від людини. Їхні взаємозв'язки дуже важливі для розуміння рівнів рунічного знання, бо вони існують в середині загальної свідомості народів. І саме завдяки різним релігійним практикам людина здатна краще пізнати глибини власної психіки.

У XX ст. К. Г. Юнг працював над створенням теорії архетипів у середині колективного несвідомого, яка згодом допомогла сформувати розуміння зв'язку між людською психікою та богами. Якщо дивитись з точки зору того, хто сповідує рунічне знання, бог і богиня – це жива сутність, що існує незалежно від індивідуального свідомого. Люди можуть відчувати їх як невеликий прояв у середині власної душі. Боги наділені антропоморфною формою, бо є народженими завдяки великій силі свідомості, яку, за міфологією, Один, верховний бог у скандинавському пантеоні, дарував лише людям і лише вони здатні формувати їх візуальний вигляд у своїй голові. [1, Р 142]

У «Старшій Едді» можна віднайти строфи про те, що для того, щоб отримати велику мудрість, Один приніс себе в жертву на Світовому дереві Ігдрасіль, пронизавши себе списом і повисівши так 9 днів і ночей. Після чого отримав таємне знання рун, що об'єднує світи і став хранителем мудрості. [4, С. 21-25]

Саме слово «руна» має стале визначення: «одна з букв алфавіту, який використовували давні германці». [1, Р. 23] Але це не просто алфавіт, це вікова та таємнича спадщина, що розкриває перед нами інтригуючі фрагменти стародавньої німецької та скандинавської

культури. Саме слово «руна» відображає загадкову таємничість та сакральний характер. Саме за допомогою рун ми отримуємо знання, бо це – є таїнство, це – атрибут Одіна.

Одін, бог подібному до якого немає. Він розширює людську свідомість і відповідно до цього, його послідовники не стільки поклоняються самому богу, скільки намагаються розвинути у собі концепцію власного Я та самому стати своїм богом. Всеотець є триєдиним, тобто зберігає у собі три суті свідомості: натхнення – сила перевтілення, воля – сила досягання бажаного та священність – дух розподілу та незалежності. В цьому і полягає суть таїнства, тобто, щоб щось дослідити, необхідно розділити свідоме та несвідоме, але зберігати у єдиному усі 3 аспекти знання. Одін – це ціле, що складається з багатьох частин. Він має безліч імен та форм вказуючи на основну його суть – трансформацію та змінність усього незмінного. [1, Р. 147]

Верховний бог має безліч іпостасей, але головною, є його темний двійник – Локі. Саме в його образі Одін приречений на загибель, але без нього неможливий подальший розвиток та переродження у новій епосі. Усе станеться в час Сутінок богів – Рагнарьок, який, насправді, є моделлю перевтілення усього Всесвіту на щось нове. [1, Р. 153]

Хоча Одін – майстер рун, але не можна забувати і про його магічного двійника – Фрейю, богиню з поселення ванів, що відображає протилежний архетипові «чоловіка-мага», «жінку-чаклунку», яка навчила самого верховного бога магії сейду. Тобто стародавній практиці магії, спорідненій із шаманством, що припускає вміння відділятися від власного тіла, входити у транс та подорожувати світами. Фрейю можна розглядати через образ богині родючості, але, на відміну від інших богинь, вона виконує три функції в пантеоні: володіє магією, покровительствує воїнам та є богинею роду ванів, що здавна воював із Асгардом. Фрейя була тричі вбита і тричі народжена, що зробило її велико шанованою наставницею Одіна на шляху шаманства і подорожей у різні світи. Після чого вчення цієї богині стало невід'ємною частиною рунічного мистецтва. [3, С. 96-103]

На Іґдрасілі існує багато світів, які населяють не тільки боги, аси і вани, а й інші істоти, з якими співпрацює Одін, на шляху рун, приносячи разом із собою силу чистої свідомості. Альви – створіння зіткані із світла, які можуть як шкодити, так і допомагати людям. Вони здатні навчити мудрості, бо зберігають у собі знання минулих поколінь, як повернені до життя свідомості. У свою ж чергу, темні альви, або ж цверги – майстри, які займаються перетворенням первинних матеріалів. Якщо ельфи займаються збереженням знань, то гноми втілюють у собі вміння й майстерність прашчурів. Йотуни, або велетні, істоти, що не мають віку, вони здатні вбирати у себе мудрість віків власного життя. Їх також сприймають як сили несвідомого, первинного хаосу, який є невід'ємною частиною багатовимірного існування. [1, Р. 164]

Послідовники Одіна мають пізнати шляхи усіх істот і богів Іґдрасілю, але перед тим, як для них відкриються ці шляхи, вони повинні зрозуміти багатогранну суть верховного бога.

Одін володіє священними словами, які розповість тільки тим, хто готовий пройти його шляхом. Володар натхнення – лише одна з його сутностей, і щоб пізнати суть, потрібно розкрити їх усі. Архетип таїнств закритий, бо присутній рівною мірою у сполучній силі багатьох протилежностей, що плутає людей звиклих до дуального розподілу світу. Руни – невід’ємна частина суті Одіна, бо саме через них він отримує можливість відкривати людям таємниці багатьох світів, тож саме вони грають найважливішу роль у таїнствах. Справжня суть рун не може бути вираженою у словах, але її можна зрозуміти пішовши шляхом «цільного Я». «Космічні руни» є невід’ємною і вічною частиною тканини світів, яка постійно зростає. Їх неможливо сягнути повністю, бо варто тільки зрозуміти їхню частину, як вони одразу ж перевершують ці знання.

Руни – це орієнтири завдяки яким людина може віднайти себе та своє місце у кордонах невідомого часу й простору. Навіть, коли вона змогла доторкнутись до пізнання, її розуму і мови буде недостатньо, щоб описати пройдений досвід. А недостатньо цих умінь, тому що вони складають лише малу частину цілого, до якого вона зуміла доеднатись.[2, Р. 1-17]

Вивчення скандинавської міфології є складним завданням через обмеженість та фрагментарність первинних джерел, а також їхню пізню фіксацію. Проте, завдяки зусиллям багатьох поколінь науковців, які використовували різноманітні методологічні підходи, наше розуміння цієї багатой культурної спадщини постійно поглиблюється. Дослідження продовжуються і в XXI столітті, відкриваючи нові перспективи та інтерпретації, що підкреслює не лише історичну цінність скандинавської міфології, але й її незмінний вплив на сучасний світ.

В наш час відеоігри виступають зручним і актуальним плацдармом для того, щоб знайомити світ із германською культурою. Але не слід забувати також і про те, що в процесі створення віртуальних вимірів відеоігор ця міфологія змінюється і проходить ряд трансформацій та переосмислень крізь призму знань і світобачення розробників. Не слід забувати, що віртуальний всесвіт у відеоіграх в основному є вигаданим, тому завжди залишатиметься місце для подальших досліджень та пошуку істини.

Бібліографія

Edred Thorsson. The Big Book of Runes and Rune Magic: How to Interpret Runes, Rune Lore, and the Art of Runecasting. Weiser Books. 2018. 320 p.

Edred Thorsson. Futhark: A Handbook of Rune Magic. Weiser Books. 2012. 153 p.

Молодша Едда: з давньоісландської пер. В. Кривоніс. – К.: Вид-во Жупанського, 2024. – 528 с.

Старша Едда: епос; з давньоісландської пер. В. Кривоніс. – К.: Вид-во Жупанського, 2022. – 496 с.

DIGITAL DIMENSIONS OF UKRAINIAN MODERNISM: TRANSFORMATIONS IN CONTEMPORARY EXHIBITION AND EXPOSITION PRACTICES

Anastasiia Tormakhova, Ph.D, Associate Professor, Associate Professor of the Ethic, Aesthetics and Cultural Studies Department Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0001-7178-850X>, e-mail: anastasiia_tormakhova@knu.ua

Keywords: exhibition and exposition practices, digitalisation, digital technologies, modernism, Ukraine, project.

Introduction

Contemporary exhibition and curatorial practices in Ukraine reflect a growing interest in the artistic movements of the early twentieth century, particularly modernism, which played a pivotal role in shaping the nation's artistic identity. Despite historical challenges and the uneven development of this movement, Ukrainian modernism is currently undergoing a renewed process of reassessment and integration into the global cultural discourse.

Methodology

This study employs an interdisciplinary approach, incorporating methods from cultural studies, art historical analysis, and digital humanities. The research draws on the works of scholars such as Hryhoriy Hrabovych and Tetyana Ognieva, who outline key historical milestones in Ukrainian modernism. Additionally, a comparative analysis of exhibition practices dedicated to Ukrainian modernism is conducted, with a focus on the role of digital technologies in contemporary curatorial strategies.

Results

One of the defining features of modern Ukrainian exhibition practices is their engagement with early twentieth-century artistic phenomena. As Hryhoriy Hrabovych notes in his article *The Exorcism of Ukrainian Modernism*, modernism in Ukraine should not be understood merely as a stylistic movement but rather as a flexible and multifaceted concept encompassing a system of themes, artistic techniques, and values (Hrabovych, 1997, p. 582). Similarly, contemporary scholar Tetyana Ognieva argues that Ukrainian modernism developed sporadically and inconsistently, with its manifestations resembling 'flashes or dashes', as the absence of a continuous tradition hindered its sustained evolution (Ognieva, 2019, p. 15).

Nevertheless, interest in Ukrainian modernism remains strong. Contemporary artists and curators are actively reinterpreting this artistic legacy, employing digital technologies to reconstruct and reimagine modernist works. Exhibition projects dedicated to Ukrainian modernism

increasingly integrate traditional displays with interactive installations, digital archives, and multimedia formats. This process of digitalisation not only transforms the way art is presented but also contributes to the preservation and critical reassessment of Ukraine's artistic heritage in the 21st century.

One of the most significant international projects in recent years was the exhibition *In the Eye of the Storm: Modernism in Ukraine 1900–1930*, which toured major European capitals, including Madrid, Cologne, Brussels, and Vienna. Featuring around 70 works by artists such as Oleksandra Ekster, Oleksandr Bohomazov, Vasyl Yermilov, Anatol Petrytskyi, and Viktor Palmov, the exhibition highlighted the diversity of Ukrainian modernism and its intersections with both the European avant-garde and national artistic traditions. A dedicated section explored the work of Mykhailo Boichuk and his school, alongside the broader role of Ukrainian artists in shaping the visual culture of the period.

Another landmark event was the exhibition *Ukrainian Modernism 1900–1930* at the National Art Museum of Ukraine (NAMU), which opened in Kyiv in 2025. This exhibition showcased over 50 works by 27 artists working across various media, including painting, graphic arts, and scenography. Among the key figures featured were Oleksandra Ekster, Oleksandr Arkhypenko, Kazymyr Malevych, and the Boychuk brothers, whose works represented a broad spectrum of Ukrainian modernist tendencies, ranging from Neo-Byzantine monumentalism to constructivism and cubist futurism.

Contemporary exhibitions increasingly integrate digital technologies to enhance audience engagement and ensure the preservation of artistic heritage. For instance, the *In the Eye of the Storm* exhibition employed multimedia elements such as interactive touchscreens, digital archives, and audiovisual installations, allowing visitors to immerse themselves in the historical and artistic context of the era.

A particularly significant digital initiative is the SKEIRON project, which specialises in 3D scanning of architectural monuments and museum collections. This technology enables the creation of high-precision digital copies of artworks, facilitating their study, restoration, and even virtual exhibition.

Additionally, NAMU launched an NFT collection of Ukrainian art, featuring digital renditions of works by Oleksandr Murashko, Oleksandra Ekster, and Mykola Pymonenko. This initiative not only introduces innovative methods for safeguarding cultural heritage but also positions Ukrainian modernist art within the contemporary digital art market.

Conclusion

Digital technologies have become a crucial tool in the exhibition and promotion of Ukrainian modernist heritage. The integration of interactive formats, multimedia installations, digital archives, and NFT projects extends the accessibility of modernist art, attracting broader audiences and introducing new methods of preserving cultural legacy. Exhibitions such as

In the Eye of the Storm: Modernism in Ukraine 1900–1930 and *Ukrainian Modernism 1900–1930* at NAMU illustrate how the combination of traditional art and digital technology fosters a dynamic dialogue between past and present. Emerging initiatives that utilise 3D scanning, VR exhibitions, and NFTs open up exciting possibilities for further research and innovative modes of art presentation. These advancements enable audiences not only to observe but also to interact with and reinterpret modernist works in new cultural and historical contexts. Thus, the digitalisation of modernism is more than a technological shift - it represents a significant step towards the preservation, revitalisation, and global integration of Ukraine's artistic heritage.

Бібліографія

Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. - К.: Основи, 1997. – 604 с.

Огнєва Т.К. Український модернізм: Варіативність світоглядних концепцій. Монографія. – К.: Вадекс, 2019. - 424 с.

References

Hrabovych, H. (1997). On the history of Ukrainian literature: Studies, essays, polemics. Kyiv: Osnovy.

Ognieva, T. (2019). Ukrainian Modernism: Variability in Worldview Concepts. Monograph. Kyiv: Vadex.

РОЛЬ МОДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Дарія Зінченко, аспірант кафедри етики, естетики та культурології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0009-0005-4962-4652> odarkazinchenko@knu.ua

THE ROLE OF MODERN CULTURE IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY

Daria Zinchenko, PhD-student Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv <https://orcid.org/0009-0005-4962-4652> odarkazinchenko@knu.ua

Abstract

The article explores the process of forming Ukrainian archetypal images in modern culture and their impact on shaping Ukrainian identity. The development of national images is associated with a people's awareness of their uniqueness, which implies shared worldview orientations and cultural codes. In many European traditions (Italian, French, Spanish), this process began with theater, which reinforced behavioral models and social types. In the Ukrainian context, folk theater (vertep, interludes) initiated a system of national images that later evolved in literature, particularly in the burlesque poetics of Ivan Kotliarevsky.

Ключові слова: національна ідентичність, модерна культура, театр, українські культурні архетипи.

Keywords: national identity, modern culture, theater, Ukrainian cultural archetypes.

Вступ

У більшості європейських культур процес формування національної ідентичності розпочався в XVII–XVIII століттях, що супроводжувалося створенням власної символічної системи. Українська культура розвивалася за подібною логікою: попри відсутність державності, вона виробила стійкі архетипні образи, що стали основою національного самовизначення. Концепція архетипу, розроблена Карлом Густавом Юнгом, допомагає зрозуміти, як ці символи закріплюються в культурній пам'яті.

Формування національних образів пов'язане з усвідомленням народом своєї самобутності, що передбачає спільні світоглядні орієнтири та культурні коди. У багатьох європейських традиціях (італійській, французькій, іспанській) цей процес починався з театру, який закріплював поведінкові моделі та соціальні типи. В українському

контексті народний театр (вертеп, інтермедії) започаткував систему національних образів, яка розвинулася в літературі, зокрема в бурлескній поетиці Івана Котляревського.

Як зазначав Вальтер Беньямін, модерна культура поєднує традицію та новацію, переосмислюючи класичні форми. В українському мистецтві цей процес відбувався через адаптацію народної творчості та античних сюжетів, що сприяло утвердженню власного героїчного канону. Аналіз цих усталених образів у європейському контексті дозволяє простежити закономірності формування української ідентичності.

Методологія

У межах дослідження застосовуються такі методи: історико-порівняльний, семіотичний та культурологічний. Історико-порівняльний метод дає змогу проаналізувати процес становлення українських архетипних образів у творчості І. Котляревського та Т. Шевченка, співвіднести їх із європейськими тенденціями модерної культури та простежити спільні й відмінні риси формування національної ідентичності. Семіотичний метод дозволяє розглядати художні тексти та театральні постановки як знакові системи, у яких закріплено етнокультурні моделі, міфопоетичні образи та символи, що відіграють ключову роль у конструюванні національного світогляду. Культурологічний підхід забезпечує комплексний аналіз модерної культури як фактора ідентифікаційних процесів, дозволяючи врахувати соціокультурний контекст, естетичні принципи доби та взаємодію національних і загальноєвропейських культурних кодів.

Результати

Дослідження підтвердило, що модерна культура відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності, забезпечуючи закріплення архетипних образів і культурних кодів. В українському контексті цей процес розпочався з народного театру, зокрема вертепу та інтермедій, і продовжився в літературі, написаній народною мовою. Теоретичні засади архетипного аналізу, розроблені Карлом Юнгом, дозволяють простежити процес формування українських архетипних образів у модерній культурі та їхню роль у конструюванні національної ідентичності. У цьому контексті одним із ключових архетипних персонажів є образ козака — вільної, мужньої та незалежної людини, яка поєднує військову звитягу, рішучість і відданість рідній землі. Праобразом такого персонажа в літературі є Еней з «Енеїди» Івана Котляревського, де козацька вдача змальована через образ веселого, відчайдушного воїна, що долає всі труднощі з гумором і незламністю. У творчості Тараса Шевченка цей архетип трансформується у глибший символ народного захисника, як,

наприклад, у «Гайдамаках» та «Кавказі», де козацька постать стає втіленням боротьби за справедливість і національну свободу.

Поруч із козацьким архетипом формується ідеал української жінки, який втілюється в образі Наталки з «Наталки Полтавки» Івана Котляревського. Цей архетип відзначається мудрістю, стриманістю, почуттям власної гідності та водночас доброзичливістю до оточення. Українська жінка в цьому образі постає не лише як берегиня родинного затишку, а й як людина, здатна знайти вихід з будь-якої ситуації, дати розумну пораду та водночас наполегливо досягати своєї мети. Цей типаж має глибокі корені у фольклорі, зокрема в народних думках і піснях, де оспівується жіноча розсудливість, працьовитість і відданість родині.

Особливе місце у формуванні національної ідентичності посідав театр, зокрема драматургія Театру корифеїв, що створював основу для сценічного вираження українських типажів і суспільних конфліктів. Тексти Марка Кропивницького, Михайла Старицького та Івана Карпенка-Карого не лише адаптували європейську традицію реалістичної драми, але й сформували національний сценічний канон. Аналіз їхніх п'єс засвідчив, що театральне мистецтво стало не лише відображенням соціальних процесів, а й інструментом формування світоглядної системи, у якій модернізація суспільства поєднувалася із збереженням традиційних цінностей.

Таким чином, модерна культура, за концепцією Вальтера Беньяміна, постала простором діалогу між традицією та інновацією, що у випадку української культури проявилось через інтеграцію народних сюжетів та європейських художніх форм. Порівняльний аналіз засвідчив, що український театр і література розвивалися за загальноєвропейськими моделями, проте з виразним акцентом на соціальну тематику та збереження національної своєрідності. Дослідження цих процесів дозволяє глибше усвідомити механізми формування культурної ідентичності та простежити трансформацію українських архетипних образів у загальноєвропейському мистецькому контексті.

Бібліографія

Бондаревська І. Парадоксальність естетичного в українській культурі XVII–XVIII ст. / І. Бондаревська. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 280 с.

Головей В. Ю. Сакральне в мистецтві: проблеми образотворчої репрезентації / В. Ю. Головей. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. – 320 с.

Котляревський І. П. Наталка Полтавка: п'єса / І. П. Котляревський. – Полтава: 1819.

Оглоблин О. Тарас Шевченко і українська історіографія / О. Оглоблин // Український історик. – 1964. – № 1-2. – С. 5-15.

Пилипчук Р. Історія українського театру (від витоків до кінця ХІХ ст.) / Ростислав Пилипчук ; Олександр Клековкін (передмова) ; [упорядкув., підгот. текстів до друку: Мирослава Циганик, Роман Лаврентій].

Чечель Н. Українське театральне відродження / Н. Чечель. – Київ: Наукова думка, 2015. – 240 с.

Section 10

« RELIGIOUS STUDIES »

THE ORTHODOX CHURCH IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: THEOLOGICAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

Illia Bohdashevskyi, 2nd year Master's student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), E-mail: bohdashevskyi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2894-3786

Abstract

This study examines the impact of digital transformation on the Orthodox Church, focusing on the advantages and risks associated with online services, virtual communities, and digital tools for pastoral care. Benefits include increased accessibility to religious services and youth engagement, while key risks involve the profanation of sacred rites and the loss of physical presence in important sacraments. Proposed adaptation strategies, including a hybrid integration model and clergy training, aim to help the Church preserve its traditional identity while effectively utilizing digital technologies.

Keywords: *Orthodox Church, digital transformation, online services, virtual communities, pastoral care, digital tools, religious identity, adaptation strategies, youth engagement, sacred rites, hybrid model.*

Introduction

The rapid advancement of digital technologies and the globalization process pose both challenges and opportunities for religious institutions, particularly for the Orthodox Church. The digital transformation, encompassing online worship services, virtual religious communities, and the integration of technology into pastoral care, has become an inseparable part of societal shifts. However, for Orthodoxy, with its long-standing traditions and emphasis on the sacredness of physical space, this process remains ambiguous. While digitalization extends the Church's outreach and strengthens its connection with believers in difficult times, it simultaneously threatens the core elements of its identity.

The relevance of this study is driven by the need to understand how the Orthodox Church can adapt to the realities of the digital era while maintaining its spiritual essence. The primary objectives of this research are to analyze the benefits and drawbacks of digitalization for Orthodoxy and to propose potential strategies for adaptation to modern challenges.

Methodology

The methodology of this research is based on a religious studies approach, combining theoretical analysis and interpretation of the impact of digital technologies on the Orthodox Church through the lenses of theology and sociocultural transformations. The primary research method is comparative and phenomenological analysis, which allows for a deep study of the interaction between digital technologies and traditional religious practices of Orthodoxy.

The comparative analysis involves juxtaposing Orthodox canonical principles with the realities of the digital age, enabling an understanding of where digital technologies can be integrated into church life without violating core doctrines, and where tension or potential conflict with the church's identity arises. The phenomenological approach allows for examining the practices and experiences of believers in the context of using digital platforms, such as online liturgy broadcasts, activities in social media, and the creation of virtual communities.

To achieve a deeper understanding, the Orthodox experience is compared with that of other Christian denominations, particularly the Greek Catholic Church, which provides insights into common trends and differences in the adaptation of religious practices to the digital reality. This approach not only allows for the factual observation of developments but also facilitates their understanding within the framework of religious tradition and contemporary sociocultural context, contributing to a comprehensive understanding of the impact of digitalization on church life.

Results

Advantages of Digitalization for Orthodoxy

Simplified Access to Religion. Digital technologies make Orthodoxy more accessible. Online liturgy broadcasts, sermon podcasts, and parish websites enable people living in remote areas, those with physical limitations, or those in crisis situations (such as during pandemics or wars) to participate in church life. For example, during COVID-19, Orthodox churches in Ukraine and other countries streamed services, supporting believers who could not attend in person.

Engagement of Youth and Education. The internet and social media are spaces where the younger generation resides. Orthodoxy can utilize digital platforms for educational purposes: lectures on faith, explanations of traditions, and interactive projects. This is an opportunity to make the church appealing to those accustomed to receiving information through screens rather than solely through the church building.

New Forms of Religious Experience. Technologies allow for the creation of virtual communities where believers can, in addition to prayer, discuss

spiritual matters or coordinate charitable activities. These formats make the church more inclusive, especially for the diaspora or people in emergency situations.

Functionality During Crisis Moments. Digital platforms have proven their value in times when physical presence is complicated. Online donations, service schedules, and streaming are tools that help the church remain active even in difficult conditions.

Disadvantages and Challenges of Digitalization

Risk of Profanation. Orthodoxy relies on sacred elements—church buildings, icons, the smell of incense, and communal singing, which create a unique spiritual experience. In the digital space, this is lost: a liturgy on YouTube may be accompanied by secular or sometimes inappropriate ads or comments, distracting from and diminishing its sanctity. There is a risk that the sacred could become trivialized or commercialized.

Loss of Physical Presence. Sacraments, particularly the Eucharist and baptism, require physical contact. The online format impoverishes the religious experience, transforming it into a personal viewing activity, weakening its communal nature. For Orthodoxy, where collectivity is a cornerstone, this is a serious challenge.

Institutional Conservatism. The Orthodox Church historically resists change, perceiving it as a threat to tradition. Technologies are seen as a "secular" phenomenon that does not align with the spirit of the faith. This conservatism slows adaptation, especially compared to other denominations, such as the Greek Catholic Church, which actively adopts and applies digital tools.

Technological Inequality. Not all parishes have access to the internet or the skills to use it. In rural areas or among the elderly, digital platforms may create division rather than unity. This exacerbates the divide between urban and traditional rural communities.

Change in Traditional Practices. Digitalization can lead to the transformation of rituals, which is viewed negatively by some believers. For example, virtual confession, and especially virtual communion, spark theological debates. Instead of standing in church with other parishioners, a person sits in front of a screen. Instead of communal singing or participation in sacraments, there is passive reception via a gadget. While this simplifies access, it alters the very nature of the religious act, making it less "communal" and more individualistic, which threatens the unique values of Orthodoxy.

Adaptation Strategies

What will help the Church master the digital space?

Hybrid Integration Model. Orthodoxy can combine the physical and digital by using technology to support believers where physical presence is challenging. For example, online liturgy broadcasts can be made available for the sick, people in remote areas, or those isolated due to crises. However, the Church must emphasize that sacraments — the Eucharist, confession — remain exclusively offline, preserving their sacred uniqueness.

Educational Programs for Clergy and Laity. Overcoming technological lag and conservatism is possible through education. The Church can organize short courses for priests on how to manage social media, broadcast services, or create quality content. Training them to record sermons using smartphones or administer parish websites would also be beneficial.

Active Presence in Social Media. Social media is a platform for education and dialogue. The Church can use it to spread short videos on traditions or live-stream services with priests. For instance, weekly "Q&A" online sessions could bring the Church closer to those hesitant to attend the temple.

Digital Organization and Support for Parishes. Technologies can optimize organizational processes. Online registration for confession or baptism, electronic donations through secure payment systems, and service schedule newsletters are practical steps that simplify life for congregations. In crisis times, these tools become indispensable for quick coordination and support.

Virtual Groups with Real Connections. The Church can create online spiritual discussion groups or charity initiatives, but with the emphasis that community members periodically meet in the church. This way, the digital space unites rather than replaces the sense of community.

Leadership as a Driver of Change. The success of adaptation depends on the active position of church leadership. Bishops, metropolitans, or authoritative priests can set an example by using digital tools to communicate with believers — such as recording messages, maintaining blogs, or participating in live-streams. This changes the psychology from passive reception of digital content to its active mastery.

These strategies require not only technical efforts but also a shift in mindset, moving from caution towards the new to understanding its potential. It is essential to recognize that digitalization is not a temporary necessity but a part of the modern world in which it must function.

Conclusions

In summary, it is important to note that digitalization for the Orthodox Church is a complex phenomenon that simultaneously expands its possibilities and brings forth a range of challenges. In the context of global transformations, the Church is forced to seek paths of adaptation that involve not only the implementation of technologies but also a deeper reconsideration of their place in religious life. The decisive factor will be the institution's ability to reconcile its traditional identity with the demands of modernity, transforming the internal perception of digital tools from an object of skepticism into a means of fulfilling its spiritual mission, where technology will complement rather than replace the church. Whether the Orthodox Church can find this balance depends on its readiness to evolve without losing its essence.

References

Kyivstar Hub. (2021, June 10). 20 skills for the future in the era of digitalization. <https://hub.kyivstar.ua/articles/20-navychok-majbutnogo-dlya-ery-cyfrovizacziyi>

Kostruba, N. (2021). The model of media religiosity of the individual: Theoretical and methodological foundations. *Visnyk of Lviv University. Series: Psychological Sciences*, 9, 130–138. http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2021/19.pdf

Lohvynenko, D. (2021, July 10). Religion 2.0. How the digital age is transforming the church. *Business NV*. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/elektronni-chotki-i-ne-tilky-yak-religiya-zminyuyetsya-za-dopomogyu-tehnologiy-ostanni-novini-50170336.html>

Smirnov, A. (Ed.). (2022). *Ukrainian Christianity in the digital world: Challenges and perspectives*. Ostroh, Ukraine: Publishing House of the National University "Ostroh Academy". <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/8711/1/Ukrainske%20khrystianstvo.pdf>

Patriarchia. (2024, February 15). Technologies and faith: How online church services work. <https://patriarchia.org.ua/news/tehnologiyi-i-vira-yak-praczyuyut-onlajn-poslugy-czerkvy/>

UI Future. (2020, July 15). Ukraine 2030E — A country with a developed digital economy. <https://strategy.uifuture.org/krai>

Kharkovshchenko, E. A. (Ed.). (2021). *Religious security in Ukraine under the coronavirus pandemic: Monograph*. Vinnytsia, Ukraine: FOP Kushnir Yu. V. http://religdep.univ.kiev.ua/documents/sw/relihiina_bezpeka_v_Ukraini_v_u_movakh_koronavirusnoi_pandemii_monohrafiia.pdf

ВАТОПЕД. ОСВЯЧЕНІ ПОЯСИ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ НА АФОНІ

Владислав Богдасhevський, аспірант кафедри релігієзнавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0005-7352-7967>, email: priestvladislav@gmail.com

VATOPED. SANCTIFIED BELTS OF THE MOST HOLY MOTHER OF GOD ON ATHONIA.

Vladyslav Bogdashevskiy, PhD student, Department of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-7352-7967>, email: priestvladislav@gmail.com

Abstract

The Belt of the Virgin Mary is the only relic that has survived from the time of Her earthly life. Now the Belt is kept on the Holy Mount Athos, in the Vatopedi Monastery. There is a tradition there, at the request of pilgrims, to give them ribbons consecrated on the Belt of the Virgin Mary. Monks weave these bracelets only with prayer, this is not a simple product. In folk beliefs, ribbons are a symbol of increasing spiritual strength, as well as a means of promoting healing and fulfilling desires. Sacred Tradition says that She herself wove this belt from camel wool, and after the Assumption, during the transition to heaven, she gave it to the apostle. The belt is divided into three parts to eliminate the risk of its loss.

Ключові слова: Афон, Ватопед, Пояс Богородиці, монашество, паломництво

Keywords: Athos, Vatopedi, Belt of the Virgin, monasticism, pilgrimage

Вступ

Мета дослідження – дослідити традицію прохання паломників передавати їм стрічки, освячені на Чесному Поясі Богородиці.

Методологія

Дане дослідження передбачає стислий виклад вчення Освячених Поясів Пресвятої Богородиці в монастирі Ватопед на Афоні.

Результати

Серед релігійно-історичних підходів, що використовуються при аналізі Освячених Поясів Пресвятої Богородиці в монастирі Ватопед, варто розглянути наступні.

1. Історія перебування. В теперішній час пояс зберігається у Ватопедському монастирі на Святій Горі Афон у Греції. Він був переданий туди у XIV столітті.

2. Ченці Ватопедського монастиря виготовляють пояски, які прикладають до Чесного Поясу Богородиці. Такі пояски вважаються

благословенням і часто використовуються віруючими для молитви та духовної підтримки.

3. Благословенням Божої Матері через Її Чесний Пояс багато бездітних подружжів, позбавляючись безпліддя, стають батьками, зцілюються хворі на рак та інші невиліковні захворювання.

4. У Ватопеді Пояс розділили на 2 частини, одну з яких залишили у ставротеку, а іншу помістили до ковчега, який виноситься під час епідемій. У ньому зберігаються 3 частини Пояса у 3 відділеннях, зроблених із золота та срібла.

5. На честь Пояса Пресвятої Богородиці у Ватопеді було збудовано паракліс. Він є трикупольним триконхом афонського типу з однією апсидою і притвором, перекритим склепінням. Внутрішні розписи виконані ченцями.

6. З Ватопеда Пояс Богородиці багато разів вивозився на Крит, до Македонії, Фракії, Константинополя та Малої Азії для благословення та підтримки віруючих.

Бібліографія

Афон, Атос [Архівовано 11 березня 2021 у Wayback Machine.] // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. — Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. — Буенос-Айрес, 1957. — Т. 1, кн. I : Літери А — Б. — С. 61.

Vatopedi Monastery (Athos) [Архівовано 19 січня 2010 у Wayback Machine.]

<https://vatopaidi.wordpress.com/2013/12/24/%cf%87%cf%81%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%8d%ce%b3%ce%b5%ce%bd%ce%bd%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%bf-%ce%ac%ce%b3%ce%b9%ce%bf%ce%bd-%cf%8c%cf%81%ce%bf%cf%82-%e2%80%a0-%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b1%cf%87%ce%bf%cf%83%ce%ac%cf%81%cf%89%cf%83%ce%b70031/>

Федорів Ю., о. На чернечій горі Атос. Записки паломника. — Торонто : Епархіяльна Управа ЛУКЖ — Торонто, 1980. — 128 с.

САКРАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ УТАКІ В РЕЛІГІЇ ОСТРОВІВ РЮКЮ

Марія Дудник, студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: dudnyk.marusya@gmail.com

Ключові слова: Рюкюська релігія; утакі; Окінава.

THE SACRED SIGNIFICANCE OF UTAKI IN RYUKYUAN RELIGION

Mariia Dudnyk, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: dudnyk.marusya@gmail.com

Keywords: Ryukyuan religion; utaki; Okinawa.

Introduction

The location of the Ryukyu Islands has been a contributing factor to the development of significant cultural and religious syncretism. It is evident that Japanese culture profoundly influenced the local beliefs due to geographical closeness and the eventual annexation of territories. However, it is imperative to acknowledge the patronising nature of this impact, resulting in examining religion on the Ryukyu Islands only through the prism of *Shinto*.

The article's main point is to analyse the phenomenon of *utaki* in an unbiased manner by referring to a variety of sources. The actuality of this research is embrace of indigenous people's religion practices in Okinawa and nearest islands.

Methodology

To ensure the depth of the study, this paper has examined works from a variety of different fields of scientific knowledge. It is necessary to look at the issue from different perspectives to see the evolution of *utaki* through history.

Results

Utaki (sacres groves) are considered sacred sites in the Ryukyuan religion, where religious rituals are performed by priestesses known as *noro*. The locations are organised in an open space among nature and lie beyond the housing area. Apart from that, it traditionally does not have any buildings. *Utaki* are places with trees all around it, and typically a large stone in the middle. William P. Lebra writes about this in more details in his work *Okinawan religion: Belief, ritual, and social structure*:

The stone is said to represent *ibi* or *ibi ganashii mee*, which is the *kami* name (kaminaa) for the founding *kami* or ancestor of the village, suggesting the Japanese 'ujigami' or 'ubusunna gami' (village tutelary deity). (1966, p.158) It follows that a comparison between *utaki* and *Shinto* shrines should not be drawn, due to the fundamental difference between the two. *Utaki* was

never conceptualised as a space within which the general public could perform religious acts. In fact, we need to acknowledge that male visitors were prohibited from entering this sacred place, as it was believed that their own presence would be deemed an affront to the *kami*.

It is interesting to note that the *utaki* provided practical space for the exchange of opinions among the priestesses during meetings there. The area is organised in such a manner that two benches are provided in near proximity to the entrance, where *noro* can engage in discussion. However, it is important to be aware that this practical action had a sacred significance too. According to Susan Sered's words: "It is simply that where they sit is the ritual. Sitting is physical presence; sitting in the correct place is an expression of cosmic harmony." (1999, p.140)

It is clear that priestesses play a vital role in the functioning of *utaki*. They are responsible for maintaining the spiritual connection to the ancestors and the *kami*. In the present context, the significance of their roles has diminished in terms of the spiritual life of communities.

Lesser-known *utaki* face difficulties today, as many have fallen into disuse. Moreover, since sacred groves were free of any buildings, a factor that helps to blend into surrounding forests and complicates the identification of the sacred spaces. This brings to mind that many Japanese researchers have seen this fact as "...the remnant of an imaginary "original Shinto" that has disappeared from mainland Japan yet has been preserved in the underdeveloped periphery." (Rots, 2019, p.8).

Local people do not attempt to visit regular *utaki*, as previously stated because it was not held to be a site suitable for ritual practices or festivals for the general public.

Although at present, there are some exceptions, such as Sefa Utaki. During the Ryukyu Kingdom, it was the most important place for worship because of its direct political closeness to the monarch's family. Since 2000, this religious site has been on the UNESCO World Heritage List and is visited by around 400,000 people every year (Shimura, 2015, 83).

This work provides a brief introduction to one of the fundamental components of Okinawan religion. The issue of *utaki* is a matter of current concern, given the popularity of these locations as tourist destinations. It is essential to implement regulations to ensure the preservation of these sites.

References

- Kerr, G. (2000). *Okinawa: The History of an Island People*. Tuttle Publishing.
- Lebra, W. P. (1966). *Okinawan religion: Belief, ritual, and social structure*. [Honolulu]: University of Hawaii Press.
- Rots, A. P. (2019). *Strangers in the Sacred Grove: The Changing Meanings of Okinawan Utaki*. Religions.
- Rots, Aike P. Forthcoming. This Is Not a Powerspot: Heritage Tourism, Sacred Space, and Conflicts of Authority at Sefa Utaki. *Asian Ethnology*.

Sered, Susan. (1999). *Women of the Sacred Groves: Divine Priestesses of Okinawa*. Oxford: Oxford University Press.

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Ірина Фенно, кандидат філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-8268-7675> email: fenno@knu.ua

RELIGIOUS FREEDOM IN UKRAINE DURING THE WAR: RISKS AND THREATS

Iryna Fenno, Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Associate professor of the Department of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8268-7675> email: fenno@knu.ua

Abstract

The article is devoted to the threats and risks to religious freedom in Ukraine that have arisen as a result of the war. In general, since independence, Ukraine has managed to create conditions for the successful functioning of religious and cultural pluralism, religious freedom, and to build a system of church-state relations on a democratic basis. However, the war, first in a hybrid format, and since 2022, a full-scale war, has threatened religious freedom. The purpose of the research is to identify and describe the main challenges in the religious sphere caused by the Russian-Ukrainian war, with a focus on religious security. The main tasks are to firstly analyze the religious life of Ukraine during the war and demonstrate that religious communities are experiencing significant transformations and losses as a result of hostilities, which threatens the right to freedom of religion.

Ключові слова: *релігійна свобода, війна, релігійне життя України, релігійна інфраструктура, релігійна безпека, свобода віросповідання*

Keywords: *religious freedom, war, religious life of Ukraine, religious infrastructure, religious security, freedom of religion*

Вступ

Загалом в Україні за часи незалежності вдалося сформувати умови для успішного функціонування релігійного та культурного плюралізму, релігійної свободи та вибудувати систему державно-церковних відносин на демократичних засадах. Однак війна, спершу в гібридному форматі, а починаючи з 2022 року повномасштабна, поставила під загрозу релігійну свободу. Метою дослідження є виявити та описати основні виклики у релігійній сфері, що зумовлені російсько-українською війною з акцентом на питаннях релігійної безпеки. Серед основних завдань, це по-перше проаналізувати релігійне життя України під час війни та

продемонструвати, що релігійні спільноти зазнають значних трансформацій і втрат від воєнних дій, що ставить під загрозу право на свободу віросповідання. По-друге, виявити внутрішні і зовнішні фактори ризиків для релігійної свободи, спричинені війною і оцінити можливість впливу на ці фактори.

Методологія

Методологія дослідження ґрунтується на системному аналізі, що застосовувався при вивченні змін в релігійному житті України, спричинених повномасштабною війною. Компаративний метод дозволив співставляти дані, що стосуються різних конфесій, а також порівнювати стан релігійної безпеки в Україні в різні часові проміжки, при цьому звертаючи увагу на ті ризики і виклики, які існували і досі існують. Міждисциплінарність дослідження забезпечується тим, що використовуються теоретичні та методологічні узагальнення, не тільки релігієзнавства, але також правознавства і соціології. Окремо варто вказати безпосередню участь автора у двох дослідницьких експертних проєктах, пов'язаних з дослідженням окремих аспектів релігійного життя під час війни, а саме «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» та дослідження стану релігійної свободи на тимчасово окупованих територіях України.

Результати

Російська військова агресія, що розпочалася 2014 році з окупації Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей, а від лютого 2022 року переросла в повномасштабну конвенційну війну, хоч і обґрунтовується «метафізичним протистоянням із безбожним Заходом» та потребою «захисту традиційних цінностей», насправді несе загрози не лише для державного суверенітету та територіальної цілісності України, але для повноцінної реалізації релігійної свободи та прав віруючих. Серед основних ризиків і загроз релігійній свободі в Україні під час війни, які можна виокремити, наступні.

По-перше, регулярні обстріли релігійних споруд, під час яких вони зазнають пошкоджень та руйнувань, тобто постійна небезпека для релігійних громад. Релігійні організації під час війни продемонстрували надзвичайний рівень солідарності в наданні допомоги постраждалим. Церкви стали місцем роздачі гуманітарної допомоги, притулком для тих, хто втратив своє житло, прихистком під час бомбардувань та обстрілів, місцем психологічної підтримки та розради. Але з іншого боку, культові споруди, так само як і цивільна інфраструктура міст, регулярно зазнають обстрілів. Але сама інфраструктура українського релігійного життя істотно постраждала. І хоча відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права атаки на культові споруди кваліфікуються як воєнні злочини. Однак, численні бомбардування та ракетні удари по релігійних

спорудах, їх обстріли та захоплення військовими країни-агресора спричинили до того, що українські громадяни не можуть безпечно та вільно здійснювати релігійні практики (особливо у зоні бойових дій). Отже, це ставить під питання наскільки безпечними для людей є такі місця. Таким чином, йдеться не лише про знищення духовної та культурної спадщини України, але також і про значну загрозу релігійній свободі. Загалом за період з лютого 2022 року і до лютого 2025 р. загалом було зруйновано та пошкоджено понад 643 культових споруд, з них четверта частина не можуть більше використовуватися для проведення релігійних служб. Серед пошкоджених об'єктів враховувались різного типу об'єкти, як-то церкви, молитовні будинки, каплиці, придорожні хрести, синагоги, меморіали, мечеті, духовні навчальні заклади. Точну кількість зруйнованих і пошкоджених релігійних будівель вказати неможливо, оскільки і досі тривають бойові дії, частина території України перебуває в окупації. Тому доступ до релігійних об'єктів значно ускладнений, або навіть абсолютно неможливий і достовірна верифікована інформація відсутня.

По-друге, різні форми тиску, переслідування та насильницькі дії щодо священнослужителів, релігійних волонтерів та активних вірян на тимчасово окупованих територіях. Священнослужителі різних конфесій піддаються системним переслідуванням на тимчасово окупованих територіях, свідчення і дані про це містяться в заявах, аналітичних звітах та доповідях низки відповідних державних органів, правозахисних організацій та організацій громадянського суспільства, серед них можна назвати Державна служба з питань свободи совісті та етнополітики, Офіс Уповноваженого ВРУ з прав людини, Кримська платформа, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр громадянських свобод, Інститут релігійної свободи, Аналітичний центр Українського католицького університету, а також та інші міжнародні організації. Переслідування на тимчасово окупованих територіях відбуваються на різних рівнях, на рівні релігійних організацій, тобто діяльність окремих релігійних організацій загалом заборонена на цих територіях, відповідно до діючого законодавства РФ, або ж окремих постанов чи наказів окупаційної влади. При цьому абсолютно незахищеним є майно цих організацій, тобто усе рухоме та нерухоме переходить у власність окупаційного режиму. Релігійні лідери, активні віряни, релігійні волонтери також зазнають переслідувань та насильницьких дій (полон, викрадення, катування і вбивство).

Таким чином, релігійна свобода в Україні в часі війни зіткнулась з низкою викликів і загроз, і захист її потребує спільних солідарних дій і з боку державного сектора, релігійних організацій, а також громадянського суспільства.

References

Religion on Fire: Three Years of War in Numbers. Report of Religion on Fire project (February 2022 - February 2025). Kyiv, 2025. 9 p.

РЕЛІГІЙНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КРОВНОЇ ПОМСТИ ЯК МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Артур Ішханішвілі, аспірант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0001-1021-9255> email: ishkhanishviliartur@gmail.com

RELIGIOUS JUSTIFICATION OF BLOOD VENGEANCE AS A MECHANISM OF SOCIAL JUSTICE

Artur Ishkhanishvili, PhD student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0001-1021-9255> email: ishkhanishviliartur@gmail.com

Анотація

Це дослідження спрямоване на вивчення механізму релігійного обґрунтування кровної помсти, підкреслюючи її глибокий зв'язок з розумінням справедливості. Явище кровної помсти збереглося з часів примітивних суспільств і розглядається як механізм соціальної справедливості та регулювання конфліктів. Незважаючи на появу офіційних правових систем, воно продовжує визначати сценарії конфліктів, особливо в регіонах зі слабким державним контролем. У ранніх племінних суспільствах помста вважалася священним обов'язком, часто безпосередньо пов'язаним із духовними віруваннями, і легітимізувалася через міфи. З появою монотеїстичних релігій ставлення до помсти варіювалося: іудаїзм спирається на принцип «Lex talionis» (закон відплати), іслам запровадив правові механізми для її контролю, християнство проповідує прощення. Нині кровна помста залишається поширеною у племінних спільнотах і використовується екстремістськими групами для виправдання насильства. Терористичні організації, такі як ІДІЛ, використовують релігійні підґрунтя для легітимізації своїх дій, повторюючи цикли помсти. Хоча офіційні релігійні доктрини засуджують помсту, вона все ще існує і слугує мотивацією справедливості, прямо чи опосередковано впливаючи на соціальні групи та окремих осіб.

Ключові слова: кровна помста, релігія, релігійна безпека, соціальна справедливість, відплата.

Abstract

This study explores the religious justification for blood vengeance, highlighting its deep relation with morality and justice. The phenomenon of blood vengeance has persisted from primitive societies to the modern era, considered as a mechanism for social justice and conflict regulation. Despite

the emergence of formal legal systems, it continues to shape conflicts, especially in regions with weak state control. Early tribal societies considered revenge a sacred duty, often with direct relation to spiritual beliefs, and legitimized it through myth. With the rise of monotheistic religions, attitudes toward vengeance varied—Judaism focused on “Lex talionis”, Islam introduced legal frameworks to control it, Christianity promoted forgiveness. Now blood vengeance remains active in tribal communities and has been exploited by extremist groups to justify violence. Terrorist organizations, such as ISIS, use religious basis to legitimize their actions repeating cycles of revenge. While official religious doctrines discourage revenge, it still exists and acts as motivation for justice directly or indirectly affecting social groups and individuals.

Keywords: *Blood vengeance, religion, religious security, social justice, retribution.*

Вступ

Кровна помста бере свій початок як явище з моменту становлення найпримітивніших соціальних груп, перетворюючись з плином часу на феномен, виконуючи функцію своєрідного соціального регулятора в процесі прагнення до справедливості. Незважаючи на зміни соціальних ієрархій, правових систем, структури суспільства та його розуміння моралі, вона залишається актуальною в деяких регіонах світу як прямий визначений механізм, а в деяких діє латентно, впливаючи на мотиви та реалізацію релігійних, або політичних конфліктів. Разом з тим, кровна помста носить в собі сакральний зміст, що відображає взаємозв'язок між мораллю, релігійними поглядами та правосуддям. Еміль Дюркгейм зазначав, що релігія виступає соціальним регулятором, що обґрунтовує насильство як необхідний механізм збереження порядку (Durkheim, 1915). Велика кількість досліджень даного феномену ґрунтується на історичному описі та аналізі останнього суто як явища минулого, або ж аналізі реальних сучасних проявів з точки зору правових систем, проте все більше дослідників звертають увагу саме на приховані механізми кровної помсти, які детермінують розгортання конфліктів в сучасному світі. Нас цікавить саме релігійне підґрунтя даного феномену, ідейні першопричини, які продовжують актуалізуватись кризь сучасні форми конфліктів. Релігія, яка в сучасному світі постає причиною великої кількості конфліктів, зокрема бойових дій, окрім того, що відіграє роль світогляду, або ж ідеології для певних груп людей, ще й несе в собі ті відгуки минулого, які продовжують функціонувати, попри загальноприйняті норми та діюче законодавство.

Методологія

В процесі дослідження були використані загальні та спеціальні методи наукового пізнання в галузі гуманітарних та суспільних наук, серед яких аналіз, синтез, ідеалізація, формалізація, а також методи міждисциплінарної синтези, філософського узагальнення наукового матеріалу, методи компаративного та контекстуального аналізу.

Результати

У багатьох стародавніх племінних суспільствах кровна помста була не тільки прийнятною, але й вважалася священним обов'язком. Зв'язок між мертвими та живими був нерозривним, відповідно завдання відплати за пролиту кров детермінувалося на рівні духовного світу, а вже потім на рівні світу реального, враховуючи соціальні контексти. Герберт Спенсер вважав, що контроль тримається на «страху перед живими і перед мертвими» де перший підтримує держава, другий - церква. Ці інституції виникли з ранніх форм, які існували ще в первісному суспільстві. Тоді соціальний контроль здійснювався обрядовими інститутами, які старші держави і церкви і часто ефективніше, ніж вони, виконували свою функцію (Spencer, 1898). В ранніх племінних суспільствах, релігійні вірування, яких ґрунтувалися на тотемізмі, анімізмі та шаманізм кровна помста реалізовувалася або напряду, або крізь призму духовних практик пов'язаних з жертвопринесенням та полюванням за головами. Втрата будь-якого члена групи була реальною соціальною загрозою існування групи, відтак кровна помста, яка легітимізувалася спорідненістю зі спільним предком, або ж родинним божеством, обов'язково мала на меті «урівнення» з тими, хто нашкодив групі. Цікаво, що навіть смерть викликана випадковістю, ніколи не вважалась випадковою і хтось завжди був відповідальним. «Нехай людину вжалила змія, нехай її розчавило при падінні дерево, нехай її зжер тигр або крокодил, первісне мислення причину вбачатиме не в хворобі, не в змії, не в дереві, не в тигрі, або крокодилі : якщо дана людина загинула, то це сталося, безсумнівно, тому, що якийсь чаклун «замовив» і зрадив її». (Lévy-Bruhl, 1923, p.438) Тут не йде мова про індивідуальні інтереси, а виключно про групові. Пізніше, в період протодержав, будь-яке неконтрольоване насилля відображало слабкість органів влади-контролю, але тим самим легітимізувало само себе крізь міфологічні мотиви, реалізовані в реальних соціальних конфліктах. Ми можемо побачити сюжети кровної помсти в міфологічних системах Греції, Скандинавській міфології, епоса народів Кавказу, міфології германських племен. Важливо, що це не просто сюжети, а прописаний механізм соціальної поведінки, особливо враховуючи міф як модель існування, яка є спільною для богів та людей. Космогонічний міф Енума Еліш (коли вгорі) сюжет якого розгортається саме довкола ідеї помсти. В грецькій міфології навіть

існували богині помсти - Еринії, народжені Гесею, які поглинули кров Урана. В міфології германських племен сюжет кровної помсти розпочинає ворожнечу ванів та асів, Вотан (Одін) також постійно апелює до помсти. Міфологічні сюжети знаходять своє пряме відтворення в реальності. Кровна помста стала найпоширенішим звичаєм серед німецьких племен, глибоко вкоріненим у практиці соціальних і політичних відносин. Важливо зазначити, що всі сценарії кровної помсти, описуються буквально як алгоритм послідовних дій, які завжди є відповіддю, тобто реакцією, що в суті своїй несе ідею справедливості. Окрім того, що даний механізм прагне до збалансування соціальних загроз та напруги, разом з тим, він же відповідає за контрольованість насилля, уникаючи хаотичної агресії, яка може перетворитися в те, що називається «каральною війною».

З появою монотеїстичних релігій, кровна помста нікуди не зникає, а продовжує існувати в духовних текстах та соціальному житті. Старий Заповіт зображує Самого Бога як головного месника за невинну кров, і це узаконує роль го'ел хадама («мстивця за кров») у переслідуванні вбивці. У той же час біблійний закон намагався регулювати помсту, щоб запобігти безконтрольній кровній помсті. Наприклад, принцип Таліону - «життя за життя, око за око» в Торі був не пропагуванням насильства, а обмеженням – справедливість має бути пропорційною, а не спіраллю ескалації відплати. Біблія описує міста-сховища для тих, хто вбиває «випадково», вказуючи на ранній правовий механізм, який відрізняв вбивство від випадкового вбивства та приборкував вбивства з помсти. Новий Заповіт прямо засуджує особисту помсту, адже вчення Ісуса наголошувало на прощенні та любові до ворогів. Проте дійсність християнських суспільств не завжди відповідала цим ідеалам.

Середньовічна Європа, наприклад, була відома постійними актами кровної помсти серед знаті. Офіційна ж християнська позиція наполягала, що помста належить Богові чи державі, а не окремим особам – ця точка зору сильно вплинула на західні правові системи щодо криміналізації актів помсти. Як зазначено в Святому Письмі, «Не мститися самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому, бо написано: Мені помста належить, Я відплачу, говорить Господь.» (Біблія, Рим. 12:19). Ісламська доктрина має також власну позицію, яка визнає переважаючий звичай помсти, але має на меті стримування та направлення його в рамках закону. Жодним чином мусульманське право не претендувало на цілковите знищення кровної помсти, адже сам Коран допускає помсту у разі, якщо ображений не може пробачити винуватця, «О ви, які увірували! Встановлена для вас помста за вбитих: вільний — за вільного, раб — за раба, жінка — за жінку» (Коран, 2:178). Звичайно, заохочується прощення, адже пророк Мухаммад не гірше за інших розумів, що бажано було б максимально ліквідувати помсту, проте зробити це в повній мірі не є можливим. Якщо християнство чітко забороняє мстити, то в ісламі Аллах радить вибачати, але ключовим тут є слово «радить».

В сучасному світі кровна помста існує в племінних і кланових громадах де ідея справедливості не існує без ідеї помсти. Незважаючи на спротив релігійних інституцій, ці традиції зберігаються, особливо за умов слабого державного контролю. З одного боку є офіційні позиції релігійних організацій, а з іншого є традиційні норми, які так само ґрунтуються на міфологічних сюжетах, первісних віруваннях та інтерпретації релігійних доктрин. Подібна практика існує на Близькому Сході, у Північній Африці та на Кавказі, особливо в регіонах з обмеженим державним контролем. Разом з локальними проявами, ідея помсти розгортається на рівні терористичних груп, котрі апелюючи до власної інтерпретації священних текстів, часто віднаходять мотив помсти, як один з головних мотивів агресії. До прикладу можна взяти Ісламську Державу: «... перший рівень реакції методології дій ІД полягає в наступному: помста за тисячоліття без халіфату, помста всім мусульманам які не боролися за халіфат та адаптували іслам до сучасних умов, а не реалізовували його за принципами, які були притаманні шостому сторіччю, відплата за «відстрочку» кінця світу та спробу його вкрасти у прихильників ІД – все це зведення до примітивного та прихованого емоційного сенсу, який полягає в потребі не стільки будувати, скільки відплатити, крізь призму релігійної війни, яка є провокаційною та ігровою. Будь-яка помста реалізується за принципом ведення рахунку та почергового нанесення ударів. Саме цим і займається ІД, яка втягує в цю гру своїх ворогів». (Ішханішвілі, 2016, с. 21)

Висновки

Кровна помста як механізм соціальної справедливості перекочувала з первісних релігійних вірувань до сучасного світу, постійно змушуючи суспільства протистояти балансу між відплатою та верховенством права. Історично релігії по-різному ставилися до цієї практики: іслам формалізував і обмежував її юридично-етичними рамками, християнство здебільшого забороняло її на користь прощення, а різні племінні традиції підтримували її як стовп честі. Навіть сьогодні, там, де державні інституції є крихкими, кровна помста знову завойовує свої позиції – від гір Албанії до племінних смуг Афганістану кровна помста все ще забезпечує грубу форму справедливості. Екстремістські та терористичні групи навчилися використовувати мову помсти, щоб узаконити своє насильство та залучити новобранців обіцянками звести тяжкі рахунки. Це зближення стародавніх кодексів честі та сучасної войовничості створює серйозний виклик для політиків: це питання як культури, так і безпеки. Загалом, кровна помста знаходиться на перетині релігії, культури та безпеки, що в свою чергу ускладнює боротьбу з її латентними проявами та впливами, через багатозаровість та складність причинно-наслідкових зв'язків.

Бібліографія

Ішханішвілі А. А. Латентні прояви кровної помсти в сучасному соціокультурному просторі (Ісламська Держава: каменярі Джихаду або помста за вкрадений халіфат) / А. А. Ішханішвілі // Софія. – 2016. – № 2 (6). – С. 19-23.

Біблія. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/45/12.htm#0>.

Коран. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Arabska_kultura/Koran_vyd_2015.pdf.

Старша Едда – Київ: Видавництво Жупанського, 2019. – 352 с.

Durkheim É. The elementary forms of the religious life / É. Durkheim. – London: George Allen & Unwin, 1915. – 456 p. URL: <https://ia801504.us.archive.org/16/items/in.ernet.dli.2015.191305/2015.191305.Elementary-Forms-Of-The-Religious-Life.pdf>.

Enuma Elish: The Babylonian creation epic. URL: <https://sacred-texts.com/ane/enuma.htm>

Lévy-Bruhl L. Primitive Mentality / L. Lévy-Bruhl – London: George Allen & Unwin Ltd., 1923. – 458 p. URL: <https://ia801301.us.archive.org/3/items/primitivementali00lvuoft/primitivementali00lvuoft.pdf>.

Davie M. R. The evolution of war: A study of its rôle in early societies / M. R. Davie. – New Haven: Yale University Press, 1929. – 330 p.

Spencer H. The Principles of Sociology. In Three Volumes. – New York: D. Appleton and Company, 1898. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-the-principles-of-sociology-vol-3-1898>

References

Bible (n.d.). <https://www.wordproject.org/bibles/uk/index.htm>

Durkheim, É. (1915). The elementary forms of the religious life (J. W. Swain, Trans.). George Allen & Unwin. <https://ia801504.us.archive.org/16/items/in.ernet.dli.2015.191305/2015.191305.Elementary-Forms-Of-The-Religious-Life.pdf>

Enuma Elish. (n.d.). The Babylonian creation epic. <https://sacred-texts.com/ane/enuma.htm>

Ishkhanishvili A. A. (2016). Latent manifestations of blood feud in the modern sociocultural space (Islamic State: Stonemasons of Jihad or revenge for the stolen caliphate). Sofia, (2)6, 19–23.

Lévy-Bruhl, L. (1923). Primitive mentality (L. A. Clare, Trans.). George Allen & Unwin. <https://ia801301.us.archive.org/3/items/primitivementali00lvuoft/primitivementali00lvuoft.pdf>

Davie, M. R. (1929). The evolution of war: A study of its rôle in early societies. Yale University Press.

Quran (n.d.). https://shron1.chtyvo.org.ua/Arabska_kultura/Koran_vyd_2015.pdf

The Poetic Edda. (2019). (Trans. from Old Norse). Kyiv: Zhupanskyi Publishing.

Spencer, H. (1898). The principles of sociology (Vols. 1–3). D. Appleton and Company. <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-the-principles-of-sociology-vol-3-1898>

АПОФАТИЧНЕ БОГОСЛІВ'Я У СУЧАСНОМУ ГЕРМАНСЬКОМУ ЯЗИЧНИЦТВІ

Даниїл Харитонов, студент другого курсу спеціальності Релігієзнавство, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: haritonov.dan@gmail.com

APOPHATIC THEOLOGY IN MODERN GERMANIC HEATHENRY

Danyil Kharytonov, second-year student of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: haritonov.dan@gmail.com

Abstract

Spiritual searches in contemporary Germanic pagan theology represent a unique religious phenomenon, the study of which is particularly relevant in times of revival of the ethnoreligious spiritual heritage of the peoples of Europe. The aim of the research is a comprehensive analysis of apophatic theology in modern Germanic-Scandinavian paganism.

The objectives of the research are:

- 1. To define the apophatic method, taking into account the specifics of its use by pagan theologians.*
- 2. To determine the contextual features of applying the apophatic method of divine knowledge in Germanic ethnoreligious theology.*
- 3. To investigate the influence of the dichotomy of apophatic-catafatic on the categorical apparatus of pagan theology.*
- 4. To reveal the connection between apophatic theology and spiritual practices in contemporary Germanic-Scandinavian paganism.*

For a deeper understanding of the religious experience of adherents of modern Germanic-Scandinavian paganism and their perception of the Divine, we used phenomenological approach. Philosophical analysis used to examine the categorical apparatus of Germanic ethnoreligious theology and the conceptual frameworks of the apophatic method. The study of the works of pagan theologians requires textual analysis.

Ключові слова: *язичницька теологія, апофатичне богослів'я, Асатру, Одін, Вотан, паганізм, язичництво, етнічні релігії, Одінізм, Вотанізм*

Keywords: *pagan theology, apophatic theology, Ásatrú, Odin, Wotan, paganism, heathenry, ethnic religions, Odinism, Wotanism*

Вступ

Духовні пошуки у сучасному германському язичницькому богослів'ї є унікальним релігійним феноменом, дослідження якого постає особливо

актуальним у часи відродження етнорелігійної духовної спадщини народів Європи.

Метою дослідження є комплексний аналіз апофатичної теології у сучасному германо-скандинавському язичництві.

Завданнями дослідження є:

1. Дати дефініцію апофатичного методу з врахуванням специфіки його використання язичницькими теологами.

2. Визначити контекстуальні особливості застосування апофатичного методу богопізнання у германському етнорелігійному богослів'ї.

3. Дослідити вплив дихотомії апофатика-катафатика на категоріальний апарат язичницької теології.

4. Виявити зв'язок між апофатичним богослів'ям та духовними практиками у сучасному германо-скандинавському язичництві.

Методологія

Для глибшого розуміння релігійного досвіду adeptів сучасного германо-скандинавського язичництва та їх сприйняття Божественного було застосовано феноменологічний підхід. Для розгляду категоріального апарату германського етнорелігійного богослів'я та концептуальних рамок апофатичного методу було використано філософський аналіз. Дослідження праць язичницьких теологів вимагає текстуального аналізу.

Результати

У ході проведення дослідницької роботи апофатичне богослів'я було визначено як метод богопізнання через послідовне заперечення властивостей, понять і предикатів Божественного, як таких, що обмежують пізнання Божественної Сутності доступним на людському рівні категоріальним апаратом. Так дана дефініція стверджує неможливість повноцінного богопізнання на онтологічному рівні людини, не заперечуючи його на рівнях вищих, що повноцінно відповідає світоглядній парадигмі сучасного германського язичництва.

Окремі теофанії германське етнорелігійне апофатичне богослів'я розглядає як божественні маски, образи, які є проявом Божественного, однак не розкривають Божественної сутності. Звідси особлива сакральність метафізики маски серед adeptів сучасного германо-скандинавського язичництва, яка дозволяє розглядати божественні атрибути, характеристики, а також цілі міфологічні корпуси (в тому числі і відому з еддичних творів міфологію), з одного боку, як частину рідного духовного спадку і священну основу міфо-ритуальної системи, а з іншого – як одну з численних ієрофанічних систем, систем еманцій, у якій являють Себе Боги.

У священному центрі германського апофатичного богослів'я знаходиться міф про божественне саможертвопринесення Бога-Чаклуна Вотана, як Того, Хто ховається (Fjölfnir) за божественними масками-теофаніями (Grímnir). Так, наприклад, американський язичницький теолог Коллін Клірі у своєму есе "Якому Богу поклонявся Один?" розглядає акт саможертвопринесення Віщого Бога як принесення у жертву своєї проявленої форми (маски-іпостасі) внутрішньому Непроявленому Божественному, внаслідок чого Вотану розкривається Божественна мудрість – руни (К. Клірі розглядає руни як засіб прояву через усні та письмові знаки таємної мудрості Runa, як аспекти вічного логосу світобудови). Теолог порівнює проявлену Божественну форму Вотана з сонцем, тоді як Непроявлену з Чорним Сонцем – поширеним у язичницькому середовищі символом, тлумачення якого контекстуально відрізняється, однак К. Клірі продовжує своє теологічне дослідження описом Одіна як "Одвічно пожираючого Зіву Порожнечі", що чітко встановлює контекст використання Чорного Сонця. Ще одним образом-символом, який вводить дослідник для опису своєї богословської моделі є Яйце, як символ Непроявленого, та Змій-Уроборос навколо Яйця-точки, що символізує активну проявлену іпостась і динамізм Хаоса (варто зауважити, що Клірі апелює до використання цих символів у філософії Ю. Еволи).

На основі вищерозглянутої богословської системи К. Клірі розглядає ритуальне слідування шляхом Одіна як повторення Божественної Самопожертви, що передбачає ототожнення з примордіальною дуальністю Єдиного (Єдиного у дихотомії своїх аспектів – Хаосу-Змія та Яйця-точки). Цей духовний розвиток Клірі пояснює також через "внутрішню алхімію". Першим кроком теолог вважає розділення свідомості на активне, Я, що спостерігає, і пасивне, Я, що переживає (nigredo). Мета ж полягає в ототожненні себе з вищим, відстороненим, спостерігаючим Я, що порівнюється з випробуваннями ініціації-саможертвопринесення Віщого Бога (повищення на дереві, враження списом, спрага та голод). Після того як стан тотального самозречення і ототожнення зі спостерігаючим Я повноцінно досягнуто, адепт переживає себе як вираження трансцендентного джерела (albedo). У фінальний стадії зникає дуальність стосунків людина-Бог: Спостерігаюче Я стає вічним Я, душою світу (rubedo). Так відбувається радикальне самоствердження: Я стає джерелом творіння, Вотаном. При цьому К. Клірі, подібно до Ю. Еволи, відділяє цей "ініціатичний" (або "магічний", "сухий" – шлях божественного самоствердження) шлях від "містичного" ("вологого" – шляху поглинання себе джерелом).

Обожнення стає шляхом досягнення того онтологічного рівня, який відкриває можливість тотального богопізнання. Богопізнання, у якому Бог стає не тільки об'єктом, але і суб'єктом. У нашій богословській праці "Теологія Рогатого Бога" ми розробляли моністичну теологію Вотана, яка передбачає сприйняття світу як агонічного бачення Віщого Бога під час шаманської ініціації (міф про Саможертвопринесення на Світовому

Дереві через повішання та пронизання списом), що тотожно глибинному самопізнанню. Рану від списа Вотана Ґунґіра ми трактували як відкритість Безодні Непроявленого (Ginnungagap). Весь світ тоді розглядається як онтоеофанія, час прояву якої закінчується пробудженням від шаманського сну після Раґнарьоку. Так богопізнання стає частиною Божественного самопізнання, з чого слідує центральне положення і тотальність теології для адепта германського язичництва, як системи пізнання Божественного через буття-богоявлення у катафатичному богослів'ї та системи пізнання Непроявленої Божественної Суті через апофатичний метод.

Так апофатика відкриває нові горизонти теологічних досліджень у германській етнічній релігії, дає поштовхи для розвитку герменевтики та дозволяє богословам формувати оригінальні шляхи осмислення древньої індоєвропейської духовної спадщини. В умовах міжкультурного діалогу та спільної праці адептів різних традицій заради духовного преображення європейських народів, апофатичне богослів'я постає спільним культурним здобутком діячів пан'європейського язичницького відродження.

Бібліографія

Eliade Mircea. A History of Religious Ideas: Vol. I, From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries / Translated by W. Trask. — Chicago, IL: University of Chicago Press, 1978.

Eliade Mircea. A History of Religious Ideas: Vol. II, From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity / Translated by W. Trask. — Chicago, IL: University of Chicago Press, 1982.

Eliade Mircea. The History of Religious Ideas: Vol. III, From Muhammad to the Age of the Reforms / Translated by A. Hildebrandt and D. Apostolos-Cappadona. — Chicago, IL: University of Chicago Press, 1985.

Еліаде Мірча. Пошуки: Історія та смисл в релігії років / Пер. з англ. А. Марії Басаурі Зюзіної. — Київ: Дух і Літера, 2019. — 256 с.

Еліаде Мірча. Трактат з історії релігій / Пер. з фр. Олексія Панича. — К.: Дух і Літера, 2016. — 520 с.

Evola Julius. Heathen Imperialism. — Cariou Publishing, 2007.

Evola Julius. The Hermetic Tradition: Symbols and Teachings of the Royal Art. — Inner Traditions, 1995.

Kershaw P.K. The One-eyed God: Odin and the (Indo-)Germanic Männerbünde: Monograph Series, Vol. 36. Journal of Indo-European Studies, 1997.

Клири К. Взывая к Богам: Эссе о язычестве в расколдованном мире. — М.: Тотенбург, 2017. — 270 с.

Молодша Едда. — К.: Видавництво Жупанського, 2024. — 528 с.

Мифы народов мира: в 2 т. Т. 1. — М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1991. — 671 с.

Мифы народов мира: в 2 т. Т. 2. — М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1992. — 719 с.

Старша Едда. — К.: Видавництво Жупанського, 2020. — 496 с.

Timmis Maddox. A storm of swords and spears: The weapon dancer as an enduring symbol in prehistoric Scandinavia [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2020.1747804>

Vikernes Varg. Germansk mytologi og verdensanskuelse. — Сумопане Publishing, 2000. — 184 с.

Элиаде Мирча. Священное и мирское / Пер. с фр. Н.К. Гарбовского. — М.: Изд-во МГУ, 1994.

Элиаде Мирча. Шаманизм и архаические техники экстаза / Пер. с фр. А.А. Васильевой, Н.Л. Сухачева; отв. ред. Е.С. Новик; вст. статья и коммент. Н.Л. Сухачева. — М.: Ладомир, 1994.

Харитонов Д.О. Теологія Рогатого Бога. — Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. — 112 с.

References

Eliade, M. (1978). A history of religious ideas: Vol. I, From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries (W. Trask, Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Eliade, M. (1982). A history of religious ideas: Vol. II, From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity (W. Trask, Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Eliade, M. (1985). The history of religious ideas: Vol. III, From Muhammad to the Age of the Reforms (A. Hiltebeitel D. Apostolos-Cappadona, Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Eliade, M. (1994). Shamanism and archaic techniques of ecstasy (A. A. Vasilieva N. L. Sukachev, Trans.; E. S. Novik, Ed.; N. L. Sukachev, Introductory article and comments). Moscow: Ladomir.

Eliade, M. (1994). The sacred and the profane (N. K. Garbovsky, Trans.). Moscow: Moscow State University Press.

Eliade, M. (2016). Treatise on the history of religions (O. Panych, Trans.). Kyiv: Dukh i Litera.

Eliade, M. (2019). Searches: History and meaning in religion (A. Mariya Basauri Zuzina, Trans.). Kyiv: Dukh i Litera.

Evola, J. (1995). The hermetic tradition: Symbols and teachings of the royal art. Inner Traditions.

Evola, J. (2007). Heathen imperialism. Cariou Publishing.

Kershaw, P. K. (1997). The one-eyed god: Odin and the (Indo-)Germanic Männerbünde: Monograph series, Vol. 36. Journal of Indo-European Studies.

Kharytonov, D. O. (2024). The theology of the Horned God. Odesa: Helvetyka Publishing House.

Klyri, K. (2017). *Calling to the gods: Essays on paganism in a disenchanted world*. Moscow: Totenburg.

Myths of the peoples of the world: In 2 vols. Vol. 1. (1991). Moscow: Soviet Encyclopedia Publishing House.

Myths of the peoples of the world: In 2 vols. Vol. 2. (1992). Moscow: Soviet Encyclopedia Publishing House.

Older Edda. (2020). Kyiv: Publishing House of Zhupansky.

Timmis, M. (2020). *A storm of swords and spears: The weapon dancer as an enduring symbol in prehistoric Scandinavia* [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2020.1747804>

Vikernes, V. (2000). *Germanic mythology and worldview*. Cymophane Publishing.

Younger Edda. (2024). Kyiv: Publishing House of Zhupansky.

PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF RELIGIOUS EXPERIENCE IN THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF W. JAMES

Iryna Kondratieva, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of Religious Studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3571-1681>, email: kondratieva@knu.ua

Veronika Kondratieva, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Experimental and Applied Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-6588-6960>, email: veron.kondratieva@knu.ua

Keywords: religion, religious experience, religious feelings, mental state, conversion

Abstract

This paper explores William James's seminal work "The Varieties of Religious Experience", in which he presents a pluralistic view of religion that embraces tolerance toward diverse manifestations of religious behavior. James offers original theories situated at the intersection of psychology and religion, asserting that the foundation of religious life lies in personal, individual experience rather than the doctrines of organized religion. His views on conversion, repentance, mysticism, and sainthood are analyzed, along with his observations of genuine religious experiences.^[1]_{SEP}

The aim of the study is to examine James's perspective on the nature of religion and his central claim that individual religious experience, not institutional commandments, constitutes the core of religious life.

Methodology

This study employs general scientific and philosophical methods. Analytical techniques are used to deconstruct the subject into its key components, while synthesis is applied to form integrative conclusions. Given the interdisciplinary nature of the topic, elements of its conceptual and terminological framework are also engaged.

Introduction

In philosophy, experience is typically regarded as knowledge directly accessible to the subject's consciousness, accompanied by a sense of immediate contact with reality – whether that reality pertains to external objects and events (perception) or to internal mental states (imagination, memory, emotion, etc.). Traditionally, many philosophers have closely associated experience with sensory knowledge.

Religious experience, however, often transcends this framework, being limited to an intuitive perception or acknowledgment of a superhuman

presence. In such cases, the logical assumptions and probabilistic reasoning typical of social life may not apply. At the same time, modern society increasingly defines itself through systems of social action and reflects on its existence through those lenses. This creates certain challenges for the study of religion, which must grapple with the complex interplay between social reality and the transcendent.

As early as the beginning of the 20th century, William James emphasized the psychological dimension of religious experience and was among the first to introduce this concept into philosophical discourse. His work "The Varieties of Religious Experience" (1902) remains a landmark in the scientific study of religion. For James, the essential and universal characteristic of religious experience is its emotional richness. The feelings and behaviors it elicits are more consistent and foundational than any specific beliefs or dogmas. As he notes, "The theories which Religion generates, being thus variable, are secondary; and if you wish to grasp her essence, you must look to the feelings and the conduct as being the more constant elements" [4, pp. 651–652].

For William James, it is essential to distinguish between generalized, scientific knowledge about religion and the individual experience of religious life. As he emphasizes, knowledge of something is not the same as the thing itself; thus, knowledge about religion does not equate to religion itself. In James's view, religion is fundamentally a private phenomenon deeply individual in meaning and not easily subject to objective formulation [see 4]. Therefore, the inner state of the individual, their feelings and emotions plays a more crucial role in religious life than mere intellectual ideas about deities, cosmology, or the meaning of existence.

When religious experience is genuine, James argues, one cannot remain detached from it. Texts that express religious experience differ markedly from philosophical or literary works in their refusal to allow irony or sarcasm. They are grounded in the belief in a higher, transcendent meaning. As James notes: "For common men 'religion', whatever more special meanings it may have, signifies always a serious state of mind... True religiosity... engenders a serious attitude towards life and excludes frivolity; it silences empty, however brilliant, speech. But if hostile to light irony, religion is equally hostile to heavy grumbling and complaint. The world appears tragic enough in some religions, but the tragedy is realized as purging, and a way of deliverance is held to exist." [4, p. 52]

Thus, religious experience is ultimately emotionally affirmative. James describes states of profound melancholy, panic, and despair that often precede religious conversion or mystical revelation. However, he does not interpret these negative states as the result of a direct encounter with the divine. On the contrary, such encounters are what relieve emotional suffering and offer a sense of spiritual liberation. This leads James to conclude, based on his analysis of various religious traditions, that their ultimate goal is to bring about inner transformation and deliverance: "1. The uneasiness, reduced to its simplest terms, is a sense that there is something

wrong about us as we naturally stand. 2. The solution is a sense that we are saved from the wrongness by making proper connection with the higher powers." [4, p. 657]

James argues that religious emotions are not distinct from everyday emotions in kind, but rather in the context in which they are experienced. As he puts it: "Religious melancholy, whatever peculiarities it may have qua religious, is at any rate melancholy. Religious happiness is happiness. Religious trance is trance." [4, p. 36]

The same applies, in his view, to other emotional states such as religious fear, love, joy, or exaltation. James is convinced that there is no basis for positing a unique, abstract "religious feeling" as a universal and elementary component of all religious experiences.

Analyzing the specificity of religious feelings, William James emphasizes the uniqueness of mystical experiences. In his exploration of religious emotions, William James pays special attention to the uniqueness of mystical experience. He argues that mystical states cannot be considered an organic or universal component of religious life, as they are not experienced by all believers. Nevertheless, he insists that the roots and very center of religious life are to be found precisely in these mystical states of consciousness [see 4]. James identifies four primary characteristics of mystical states: ineffability, noetic quality (or intuitive insight), transience, and passivity. He notes that such experiences may evoke a sense of profound depth behind familiar expressions and may be triggered not only by complete phrases but even by single words, specific word combinations, visual effects, scents, or sounds provided the individual's mind is attuned accordingly [see 4, p. 490].

In contemporary terms, the mystical states described by James could be classified as altered states of consciousness, potentially arising from various causes, including psychological disorders or the use of hallucinogenic substances. This raises a central philosophical and psychological question: Are the entities encountered during religious experiences real?

From the perspective of situational analysis, such experiences may be interpreted in multiple ways. On one hand, they might represent genuine encounters with divine or transcendent realities. On the other hand, they may be understood as illusory projections. Consequently, the external conditions surrounding religious experiences can also be viewed differently either as facilitators of true contact with a higher reality, as symbolic means of transmitting sacred knowledge across generations, or as sources of illusion.

This symbolic mediation of religious experience aligns with a broader understanding of communication as interaction through symbols. In this context, communication is not constrained by normative expectations of human capacities but rather serves descriptively to signify the processes of meaning-making. This understanding echoes the biblical usage of the term in the Gospel of Matthew: "Let your words (translated as 'communication' in the King James Version) be yes or no; anything more than this comes from

the evil one" (Matthew 5:37). The Greek word *logos*, translated here as "communication," is one of the richest terms in ancient Greek, encompassing meanings such as word, reason, speech, discourse, and meaning. As Aristotle suggested, human beings are "rational animals," endowed with the capacity for *logos*. The Gospel admonition advocates for simplicity in speech, but more broadly affirms the centrality of symbolic communication in the human-divine relationship [2, p. 18]. This symbolism lies at the core of the communicative space in revelatory religions.

James acknowledges that mystical and religious experiences, like all other human experiences, are linked to physiological states. However, he argues that this does not diminish their spiritual or existential value. If we were to disqualify religious experience on such grounds, we would also have to dismiss all thought, feeling, doctrine, or doubt, since they too arise from the bodily conditions of the individual at the moment of experience [see 4].

James posits that religious experience may indeed involve a genuine encounter with transcendent realities – but this encounter occurs within the unconscious mind:

"The further limits of our being plunge, it seems to me, into an altogether other dimension of existence from the sensible and merely 'understandable' world. Name it the mystical region, or the supernatural region, whichever you choose. So far as our ideal impulses originate in this region (and most of them do originate in it, for we find them possessing us in a way for which we cannot articulately account), we belong to it in a more intimate sense than that in which we belong to the visible world, for we belong in the most intimate sense wherever our ideals belong." [4, p. 667]

Conclusion

In summary, William James regards religious experience as a fundamentally mental phenomenon, emerging from the individual's encounter with a transcendent reality – most often identified as God. Crucially, this experience occurs within the consciousness of the individual and cannot be reduced to shared or institutionalized formulations.

While generally supporting James's position that religious experience must be interpreted as a category of individual psychology, John Dewey emphasizes that the nature of such experience is shaped by the spatial, historical, and sociocultural environment in which a person lives [3]. However, Rudolf Otto critiques this psychological interpretation, arguing that it fails to distinguish genuine religious experience from experiences that merely resemble it. Otto maintains that true religious experience is not subject to doctrinal evaluation, but rather reveals itself through an unselfish awareness of the presence of the Holy. Since the sacred is fundamentally separate from the empirical world, religious experience must be understood as a breakthrough to the transcendent, or as an entry into another dimension of reality [5].

Otto's interpretation remains influential today. For instance, a contemporary dictionary of religious studies defines religious experience as: "A state of consciousness in which a person becomes aware of a personal relationship with a supernatural being or power and feels a connection to otherness." [see 5]. Ukrainian religious scholar V. Moskalets, while distancing himself somewhat from Otto's theoretical foundation, proposes a more interpretive approach: "Individual religious experience should be regarded as the emotional, sensory, and intellectual transformation of religious doctrines and dogmas by the subject, based on their personal value and significance." [1, p. 229]

Most contemporary scholars agree that religious experience should not be equated with formal ritual observance or adherence to communal norms. Instead, it is the result of personal engagement with the transcendent, an interaction that, in the words of Erich Fromm, enables the individual to restore the divine image within themselves. In short, religious experience is a core concept in the psychology of religion, describing a specific inner state arising from an encounter with *otherness*. In contrast, religious practices are primarily a domain of sociology and religious studies, focusing on the observable behavior and social activity of believers.

Bibliography

Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник. К., Академвидав, 2004. 240 с.

Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації. Пер. з англ. А. Іщенко . К. Вид. дім «КМ Академія», 2004. 302 с.

Dewey John. Reconstruction in Philosophy. 2004. Dover Publications. 129 p.

James William, URL: <http://www.pinkmonkey.com/dl/library1/book1126.pdf>

Otto Rudolf. Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Philipps-Universität Marburg. 2016. 279 p.

References

Moskalets V.P. Psykholohiia relihii: Posibnyk. K., Akademvydav, 2004. 240 s.

Piters Dzh. D. Slova na vitri: istoriia idei komunikatsii. Per. z anhl. A. Ishchenka . K. Vyd. dim «KM Akademiia», 2004. 302 s.

Dewey John. Reconstruction in Philosophy. 2004. Dover Publications. 129 p.

James William, The Varieties of Religious Experience, URL: <http://www.pinkmonkey.com/dl/library1/book1126.pdf>

Otto Rudolf. Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Philipps-Universität Marburg. 2016. 279 p.

РЕЛІГІЙНА УРБАНІСТИКА: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Олександр Костюк, кандидат філософських наук, доцент, докторант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-1907-6307>, email: sasha0079@gmail.com

RELIGIOUS URBANISM: INSTITUTIONAL ASPECT

Oleksander Kostiuk, PhD of Philosophical Sciences, Associate Prof., Doctoral Stud., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-1907-6307>, email: sasha0079@gmail.com

Abstract

This study examines how urban environments systematically impact religious practices with specific focus on institutional manifestations. Through analysis of multifaith spaces in modern cities, we explore the concept of religious urbanism as the study of how religious institutions appropriate urban spaces while adapting to secular hegemonies. Particularly notable is the emergence of "great white rooms"—neutral, minimalist spaces designed to accommodate multiple faiths simultaneously in airports, hospitals, and shopping centers. These spaces, stripped of distinctive religious symbols, represent a new architectural phenomenon resembling modernist folk architecture. Urban religious institutions increasingly adopt adaptive strategies to maintain relevance in secular environments, creating hybrid spaces that serve both sacred and community functions. Religious architecture now frequently incorporates multifunctional designs that accommodate worship, social services, and cultural activities within single structures. The institutional innovations in sacred space design reflect broader transformations in how religious organizations navigate contemporary urban landscapes. The study concludes that religious and urban categories are mutually conditioned, with religious urbanism advancing a more integrated perspective that encompasses the changing nature of religious and secular spaces, encouraging new forms of religious organization and expression in contemporary urban environments.

Ключові слова: релігійна урбаністика, міський простір, багатоконфесійність, сакральна архітектура, релігійні інституції, секуляризація.

Keywords: religious urbanism, urban space, multifaith, sacred architecture, religious institutions, desecularization.

Вступ

Міське середовище системно впливає на релігійну практику та інституційну організацію релігійних спільнот. Воно відіграє активну роль

у формуванні та маніфестації релігійних інституцій, їхньої адаптації до сучасних умов. Тому релігійні інституції та міське середовище в урбаністичному контексті слід розглядати як взаємно визначені категорії, які набувають сенсів завдяки їхнім асоціаціям та кореляціям. Неоліберальна логіка, що керує доступом та використанням міського простору, заохочує нові, часто альтернативні, форми інституційної релігійної організації та самовираження.

Метою статті є дослідження інституційного аспекту взаємодії сучасного міського середовища та релігійних практик. Для досягнення мети дослідження необхідно виконати наступні **завдання**: 1) визначити сутність терміну релігійна урбаністика в контексті інституційного розвитку; 2) дослідити сучасні тенденції інституційної адаптації релігійних організацій до міського простору через трансформацію функціонального навантаження релігійної архітектури та дизайну.

Методологія

У дослідженні використовуються загальнонаукові та філософські методи. Зокрема застосовується аналіз для роботи з теоретичними джерелами з урбаністики та релігієзнавства, компаративний метод для порівняння різних підходів до багатоконфесійних просторів, опис та спостереження для з'ясування взаємодії релігійних практик і міського середовища. Також використовуються методи феноменології для дослідження багатоконфесійних просторів у міському середовищі.

Результати

Сутність релігійної урбаністики в інституційному аспекті. Релігійна урбаністика досліджує способи, якими релігійні інституції привласнюють, освоюють простір у міських середовищах, і, в свою чергу, як ці інституції "перевизначають і винаходять себе, привласнюючи раціональності, цінності та логіку, які зазвичай визначаються як "світські" у свої організаційні практики (Qian, 2017).

Концепція релігійної урбаністики в інституційному аспекті передбачає нові форми інституційної організації релігії і нові форми релігійної просторовості, що пускають коріння в міських середовищах по всьому світу. Вона охоплює природу релігійних інституцій та урбаністичного простору, а також рекурсивні відносини між релігійним і світським, де "відносини між секуляризацією та сакралізацією не є питанням "або/або", а радше "і те, й інше". Релігійна урбаністика проголошує стійкість релігійних інституцій у їхній здатності адаптуватися до світської гегемонії міського середовища через трансформацію своїх організаційних структур.

Десекуляризація простору - це спроба применшити світські властивості простору на користь «священного». Вона робить простір

придатним для релігійної функції, якій він слугує, але не обов'язково наділяє його поняттям святості (Woods, 2019).

У недавні десятиліття дослідження вивчали способи, якими релігійні групи надають значення місцям і через процеси сакралізації створюють священні простори. Однак сакралізація супроводжується припущенням істотної відмінності від світського або профанного простору, що існував до і після релігійного привласнення.

Унікальні виклики, що постають перед міським простором і реакції релігійних груп на ці виклики залишаються недостатньо дослідженими. Розуміння релігійної урбаністики охоплює нові форми релігії і нові форми релігійної просторовості, що вибудовуються в міських середовищах по всьому світу (Hapsock, 2008).

Багатоконфесійність як проблема дизайну та велика біла кімната. Торкнемося одного практичного аспекту релігійної урбаністики, а саме облаштування приміщень та споруд для задоволення духовних потреб різними релігійними конфесіями.

Багатоконфесійні приміщення стали поширеним явищем у неочікуваних місцях, таких як аеропорти, лікарні та торгові центри. Ці простори призначені для людей будь-якої віри або тих, хто не сповідує жодної релігії. Однак створення універсального сакрального простору, який би задовольнив усі віросповідання, виявилось складною проблемою дизайну.

Основною проблемою є уникнення символів або елементів, які можуть бути невідповідними для тієї чи іншої релігії. Через це найпоширенішим рішенням стали порожні білі кімнати без вікон, позбавлені будь-яких релігійних атрибутів. Ці простори намагаються досягти нейтралітету через відсутність змісту, перетворюючись на архітектурний еквівалент тиші (David, 2012).

Архітектори намагалися знайти універсальні форми або теми, такі як природа чи геометричні фігури, але й вони часто сприймаються як упереджені. Спроби механічно об'єднати різні віросповідання, наприклад, за допомогою обертових вітарів чи приховуваних релігійних символів, виявилися театральними та потенційно комічними (Crompton, 2013).

Результатом стали простори, які майже заперечують саму суть архітектури. Вони позбавлені виразних форм, структури чи декору. Їхні нерегулярні плани та випадкові кути нагадують скоріше традиційну народну архітектуру, ніж професійний дизайн. Ці простори фактично є проявом нового явища – модерністської народної архітектури.

Порожні білі кімнати нагадують мінімалістичні твори концептуального мистецтва, де найменша деталь набуває значення. Таким чином, архітектура досягла крайньої точки відмови від зображення, паралельної з білими полотнами Малевича.

Хоча ці простори можуть видаватися невдалими з точки зору традиційної архітектури, вони відображають сучасну спробу знайти універсальні істини в багатоконфесійному вимірі. Однак ця спроба може

виявитися ілюзорною, якщо повністю відірватися від минулого неможливо. Багатоконфесійні простори можуть стати одним із найбільш репрезентативних архітектурних досягнень нашої епохи, символізуючи пошук єдності в різноманітті.

Релігійна урбаністика в інституційному аспекті існує в стані нелегкого симбіозу з міськими середовищами по всьому світу. Міські середовища ставлять обмеження на доступ та використання простору, а ринкова логіка відображає припущення, що міські середовища переважно ворожі до релігійної інституційної практики. Проте, насправді, релігійні інституції та урбаністичні категорії взаємно обумовлені. Концепція релігійної урбаністики просуває більш інтегровану перспективу, охоплюючи мінливу природу релігійних інституцій та світського міського простору, заохочуючи нові форми релігійної інституційної організації та вираження.

Отже, релігійна урбаністика в інституційному аспекті – це дослідження практики планування міст з урахуванням не лише релігійних вірувань та потреб людей, але й інституційної трансформації релігійних організацій. Вплив релігійних інституцій на міський простір здійснюється через адаптивну архітектуру релігійних споруд, що стають важливими багатофункціональними центрами громадського життя в містах. Релігійні організації впливають на планування міст, трансформуючи свої практики та створюючи нові гібридні простори, які поєднують сакральні та громадські функції. Відповідно міські планувальники повинні враховувати інституційні потреби релігійних громад та їхню здатність до адаптації в сучасному секулярному міському середовищі.

Бібліографія

Crompton, A. (2013). The architecture of multifaith spaces: God leaves the building. *The Journal of Architecture*, 18(4), 474–496. <https://doi.org/10.1080/13602365.2013.821149>

David, A. R. (2012). Sacralising the city: Sound, space and performance in Hindu ritual practices in London. *Culture and Religion*, 13(4), 449–467. <https://doi.org/10.1080/14755610.2012.728141>

Hancock, M., & Srinivas, S. (2008). Spaces of modernity: Religion and the urban in Asia and Africa. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(3), 617–630. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00800.x>

Qian, J., & Kong, L. (2017). Buddhism co. ltd? Epistemology of religiosity, and the re-invention of a Buddhist monastery in Hong Kong. *Environment and Planning D: Society and Space*, 36(1), 159–177. <https://doi.org/10.1177/0263775817733268>

Woods, O. (2019). Religious urbanism in Singapore: Competition, commercialism and compromise in the search for space. *Social Compass*, 66(1), 24–34. <https://doi.org/10.1177/0037768618805871>

FORMS OF EXPRESSION OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS: SACRED ARCHITECTURE

Maryna Kulinichenko, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-7257-279X>, email: marinka10032006@gmail.com

Keywords: religious consciousness, sacred architecture, psychology of religion

Introduction

Religious consciousness is a question that is comprehensively considered by religious scholars and psychologists of religion. The forms of its expression may be different, but the author considered the aspect of sacred architecture as a way of expressing religious consciousness. In addition, the methodological aspects of the definition of the concept of «religious consciousness» and differences in its interpretation are considered. **The relevance of the topic** lies in the study of the issue of sacred architecture from a religious perspective, which makes it possible to establish a connection between human religious consciousness and the concepts of the sacred and the profane.

Methodology

The method of analysis of the scientific publications about religious consciousness; deductive and comparative research methods.

Results

The concept of religious consciousness is one of the key concepts studied in the psychology of religion. Researchers and psychologists have somewhat different explanations for this term, for example:

1. William James gives the following definition of religious consciousness: religious consciousness is directly a state of human consciousness that focuses its attention on religious experiences and religious feelings, which plays a significant role in the life of a believer. In addition, it, in his opinion, is based on mystical experience, which has four distinctive characteristics: incomprehensibility, intuitiveness, passivity and transience [1, P. 14].

2. Instead, Rudolph Otto investigated the category of the numinous (sacred), which is a direct component of religious experience that goes beyond rational understanding. Thus, religious consciousness is a human's direct contact with the numinous, which is not reducible to ethical or dogmatic categories of the rational [2, P. 68].

3. Another researcher of religion, Mircea Eliade, also touched on the concept of religious consciousness in his work «The Sacred and the

Profane». He had similar thoughts to the previous philosopher, and argued that religious consciousness manifests itself through hierophanies, and the main forms of manifestation of religious consciousness are myths, symbols, and sacred space, since in this way a person is able to interact with the transcendent [3, 165].

My definition of religious consciousness: it is a form of human consciousness that contains representations, ideas, images about the sacred and strives to experience the sacred as an integral part of one's existence. In this case, a person consciously or unconsciously chooses a certain model of the sacred, on the basis of which his worldview, worldview and religious experiences are formed.

Accordingly, the forms of expression of religious consciousness can be different. They can consist in the conceptual study of sacred texts, dogmas, or in the everyday manifestation of religious experience (rituals, traditions, sacred art or sacred architecture). And the last point is the topic of my scientific research.

Sacred architecture is not only a national memory or an aspect of cultural studies, but also religious studies. It consists in exploring religious experiences or religious feelings that are caused by being in a sacred space. The experience of the sacred while staying in a temple is quite noticeable. Whatever the human worldview, each person experiences a sharp change in mood after visiting sacred buildings. Some cause aesthetic experiences, which are mostly associated with positive emotions and pleasure (W. James) [1, P. 346]; some are associated with a feeling of mysticism, which is often created due to dim lighting in temples (R. Otto) [2, P. 69]; and others, on the contrary, can cause a feeling of loneliness and fear of divine power, because the massiveness or a large number of sharp outlines in the temple creates an atmosphere of power and sacred power. In any case, each person experiences their own emotions, which are also part of religious experience and religious experiences. A sacred building is a portal into the sacred, where every symbol is sacred and significant, where every action is imbued with divine presence, and every element of the temple takes on special significance.

Symbolism certainly plays a big role in this, and a simple example of this is lighting. The correct angle of incidence is the personification of God's presence, the highest wisdom that God is. R. Otto devoted a part of the chapter of his work «The ideas of the holy» to this issue. The scientist noted: «The darkness should be such that it is intensified by contrast, and thereby becomes even more tangible; it should even strive to extinguish all light. Only semi-darkness is "mystical". And the impression from it is made more perfect if it is associated with an auxiliary moment of the "sublime"» [2, P. 69].

Another example, when considering Christian temples, is the symbolism present in the arrangement of sacred objects (altar, icons, attributes), the cardinal points that acquire symbolic meaning, or the tripartite system of the temple [4, P. 14].

So, certainly, sacred architecture is a manifestation of religious consciousness, which encourages a person to experience the sacred, to feel the presence of God in a sacred space, which is endowed with deep symbolism and sacred meaning, which an ordinary person can feel and realize. This fact is confirmed by the characteristic behavior in a sacred space, which is accompanied by deep religious experiences, aesthetic experiences and a feeling of God's presence in each attribute and the sacred space as a whole.

References

James William. The Varieties of Religious Experience. Bradley, Matthew (ed.). Oxford University Press, 2012. 480 p.

Rudolph Otto. The ideas of the holy. Oxford University Press, 1923. 231 p.

Mircea Eliade. The Sacred and the Profane. The nature of religion. New York: Harcourt, Brace & World, Inc, 1957. 255 p.

Mykhalevych V. Temple symbolism in the architecture of middle ages Europe. Lviv: National University «Lviv Polytechnic», 2019. P. 13-18.

VIRTUALIZATION OF RELIGIOUS EXPERIENCE: OPPORTUNITIES AND RISKS

Anna-Valeriia Lavyniukova, *PHD student, religious studies department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-5380-4067>, e-mail: Annlav@ukr.net*

Keywords: *religious experience, virtualization, technology and religion, crisis, war.*

Introduction

The unfolding processes of globalization, social upheavals, the rapid development of technology, and its implementation in daily life have significantly influenced the status of religion in the modern world. In particular, these factors have altered the ways people interact with religion. According to the 2024 report by the Razumkov Center [UKRAINIAN SOCIETY, STATE AND CHURCH IN WAR. CHURCH AND RELIGIOUS SITUATION IN UKRAINE, 2024, p. 48], when asked, "Currently, the Church actively uses modern information technologies (social networks, the practice of 'churches in smartphones,' etc.). HOW DO YOU FEEL ABOUT THIS?" 41.9% of respondents expressed a positive attitude toward the Church's use of modern technologies. For comparison, in 2021, the percentage of positive responses was 38.6%, indicating a growing tolerance toward this phenomenon. External circumstances have necessitated the integration of technological means into religious practice, leading, among other things, to the virtualization of religious experience. Online communities, virtual worship services, and thematic mobile applications have become the norm. The aim of this study is to analyze and identify the positive aspects and opportunities of the virtualization of religious experience, as well as the potential dangers associated with this phenomenon.

Methodology

To achieve the research objectives, it is necessary to use quantitative methods (online surveys of believers from different denominations, analysis of attendance at virtual religious events, content analysis of religious online communities), phenomenological analysis to study the subjective experience of believers, and an interdisciplinary approach incorporating methods from the sociology of religion and media studies.

Results

The most significant advantage of the virtualization of religious experience is its accessibility to a broader audience. Online services, sermon broadcasts, and religious applications enable individuals who, due to illness, remoteness, or other circumstances, cannot physically attend places of worship to participate in religious life. Considering the Ukrainian context in

recent years, this opportunity has also contributed to the support of religious communities in times of crisis. Initially, during the COVID-19 pandemic, many churches and places of worship transitioned to an online format, helping believers maintain their spiritual practices. Archpriest of the Orthodox Church of Ukraine, Heorhiy Kovalenko, commented on this phenomenon in his article: "For the first time in more than a millennium, we can fulfill what was possible during the apostolic era—being gathered together in one place for the same sacred act." [Kovalenko, 2021, p.32]. In crisis situations, the ability to gather with like-minded individuals and share a religious experience has a distinctly psychotherapeutic effect, as it allows individuals to momentarily return to a sense of "normality" amid total uncertainty. Likewise, the virtualization of religious experience has played a positive role in the context of war. The leaders of certain religious communities were forced to leave temporarily occupied territories. "On December 26, 2022, the Russian occupation authorities banned the activities of the Ukrainian Greek Catholic Church in the temporarily occupied territories. This was accompanied by the forced deportation of clergy." ["Religion in the Temporarily Occupied Territories", 2025] Maintaining contact with their congregations became possible only through technological means, ensuring that believers were not left alone in the face of dire circumstances and allowing them to experience a healing religious connection remotely.

However, the virtualization of religious experience also presents challenges that require a critical and cautious approach. Firstly, the virtual space facilitates the spread of pseudo-religious teachings, conspiracy theories, and radical ideas. This can lead to religious extremism or the manipulation of believers through online communities. Additionally, the virtual space is a convenient platform for disseminating misinformation, which can result in negative experiences that may cause serious psychological harm. Another concern is the potential commercialization of certain aspects of religion and religious experience. Some online resources transform spiritual experiences into commodities—for instance, paid prayers, "quick blessings," or subscription-based "spiritual coaching." This commodification can distort the essence of religious experience, integrating it into market mechanisms and, as a consequence, diminishing the authority and trust in official religious institutions.

Conclusion

In contemporary circumstances, the symbiosis of the Church and digital technology is a natural phenomenon that responds to modern challenges. However, it is crucial to apply critical thinking, recognize manipulative influences and misinformation, and maintain information hygiene to fully benefit from the virtualization of religious life while avoiding its potential pitfalls.

References

UKRAINIAN SOCIETY, STATE AND CHURCH IN WAR. CHURCH AND RELIGIOUS SITUATION IN UKRAINE. (2024). Razumkov centre. <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/27/2024-Religiya-religion-ENGL.pdf>

Kovalenko, G. (2021). Online broadcasts of worship services and the Church's online ministry. In *The phenomenon of online communion. Reflections. Polemics. Perspectives* (p. 32). Foundation in memory of His Beatitude Metropolitan Vladimir [in Ukrainian].

Religion in the Temporarily Occupied Territories. (2025). *Yurinkom pres.* https://yurincompress.com/legal_news/relihiia-na-tymchasovoho-okupovanykh-terytoriiakh/?srsltid=AfmBOoqvIPaEEoESpKljUuXhRMxCj4hlFOiGjK4-uTTQVtUC_sOOW5y3

ІНТЕРПРЕТАТИВНІ ЗРІЗИ ФЕНОМЕНУ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ У ПРЕДСТАВНИКІВ КОЛІВАДСЬКОГО РУХУ

Ігор Максименко, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-9662-543X>, email: mrkdigorm@gmail.com

Ключові слова: *Kollyvades; вірити; православ'я; віра; причина; буття.*

INTERPRETATIVE CROSS-SECTIONS OF THE PHENOMENON OF RELIGIOUS FAITH IN REPRESENTATIVES OF THE KOLIVAD MOVEMENT

Ihor Maksymenko, PhD Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-9662-543X>, email: mrkdigorm@gmail.com

Keywords: *Kollyvades; believe; orthodoxy; faith; reason; being.*

Introduction

Представники колівадського руху відстоювали суворе дотримання православної традиції, наголошуючи на автентичності літургійної спадщини та необхідності збереження чистоти віри. Серед важливих інтерпретативних зрізів, яких набуває віра у творчості колівадів, слід виділити розуміння віри у якості чесноти, яку необхідно здобувати важкою працею, звертаючись до аскези. Віра також розуміється у якості грецької православної традиції, яку варто зберігати від спотворень. У творчості колівадів віра також розуміється у якості містичного стану, який нерозривно пов'язується з традицією ісихазму та практикою Ісусової молитви. У цьому контексті віра також діалогізується та сприймається крізь призму молитовного спілкування з Богом та довірою до Нього.

Methodology

У дослідженні використовувався філософсько-логічний метод.

Results

У XVIII ст. в Греції виникає консервативний рух так званих «колівадів». Увага колівадів була направлена на захист чистоти віри яка, як вони вважали, ризикувала бути спотвореною шкідливими нововведеннями [1, р. 24]. Вважається, що причиною появи руху стало перенесення у 1754 році панахиди з суботи на неділю. Частина афонських монахів не захотіла приймати таку практику і вважала, що вона загрожує спотворенням віри. Вони відмовилась варити у неділю

поминальну страву – коливо. Через це рух і отримав таку назву [2, р. 235]. Серед колівадів є ціла низка відомих православних мислителів та подвижників. До них можна віднести Никодима Святогорця, Макарія Коринфського, Афанасія Парійського, Косму Етолійського та Паїсія Величковського, який був уродженцем Полтави. Не зважаючи на значні утиски руху колівадів, згодом багато його представників були канонізовані.

Для колівадського руху релігійна віра була не лише системою обрядових дій, але й шляхом до внутрішньої трансформації. Вони вважали, що істинна віра пронизує кожен аспект життя, допомагає людині зберігати рівновагу між тілом і душею, спрямовує її до вищих цінностей і наближення до Бога. У цьому контексті основним завданням було досягнення внутрішньої чистоти через покаєння, молитву та аскетичне життя. Колівади були переконані, що кожен віруючий повинен невинно працювати над собою, очищаючи серце від егоїзму та надмірностей, щоб стати справжнім носієм християнської любові.

Праці колівадів характеризуються захистом церковних догматів та церковної традиції. Такі представники колівадського руху, як Нікодим Святогорець, Макарій Коринфський, Афанасій Парійський та ін. мали консервативні погляди. Вони протиставляли церковну традицію новітнім філософським ідеям (зокрема, Просвітництву) [3, pp. 142-143]. Велася непримиренна боротьба з нововведеннями, а святоотецькі настанови уважно дотримувалися. Для колівадів православ'я виглядало комплексною системою, стрижнем якої виступали догмати. Традиція, виростаючи з них, усебічно їх природним чином утверджувала. Зміна традиції ззовні вбачалась чужорідною та загрозливою, оскільки це могло мати деструктивні впливи на все віровчення. Наприклад, роботи Афанасія Парійського просякнуті закликами берегти чистоту традиції та церковного вчення. Подвижник боровся з тим, що вважав спотворенням православної віри. Він писав, що нові мислителі хочуть давати грекам мирські вказівки та перекладають книжки, що служать їм у їхній меті [1, р. 33]. Афанасій був переконаний, що традиція є унікальним явищем, яке відрізняється від звичаю та звички, і яке характерне лише для Церкви [4, pp. 37-38]. Інший відомий грецький подвижник Косма Етолійський, закликав активно навчати дітей основам віровчення зі школи [2, р. 209].

При цьому колівади також розуміли віру як особливий стан, який християнин покликаний плекати в собі, ведучи благочестиве життя та виконуючи заповіді. Віра потребує зусиль від її носія. Отримавши дар віри, необхідно працювати, щоб її підтримувати. На думку колівадів (Нікодим Святогорець, Макарій Коринфський, Афанасій Парійський, Паїсій Величковський), християнин повинен вести аскетичне життя та боротись з пристрастями, щоб підживлювати віру. Наприклад, Макарій Коринфський закликав боротись із пристрастями та культивувати чесноти. Треба постійно працювати, щоб чиста і незаплямована віра в Бога зростала. На думку подвижника благочестиве життя для віри є тим

самим, чим є їжа для людського тіла [5, р. 78]. Інший подвижник, Паїсій Величковський вважав, що благодать напряду залежить від сили віри християнина. Чим сильнішу віру ми проявляємо на складному життєвому шляху, тим більше благодаті отримаємо. Необхідно очистити людське серце, розум, душу та тіло. Коли це відбудеться, благодать Бога поселиться в такій людині [6, р. 115]. Підхід до релігійного досвіду у колівадському русі був глибоко особистим, що відображалось у великій увазі до духовних переживань кожного індивіда. Учасники руху розуміли, що внутрішня боротьба за чистоту серця та духу є невід'ємною частиною християнського шляху, а регулярні практики допомагають підтримувати цей процес.

Віра у колівадів також набуває особливого містичного забарвлення, яке характерно для традиції ісихазму. Віра сприймається як особливий стан, що уможливорює споглядання божественного. Такого стану подвижник може досягти у найвищій точці свого духовного розвитку. Щоб досягти споглядання божественних енергій, монах має очиститись від того, що веде до гріха. Він має працювати, обмежувати свої пристрасті та постійно творити Ісусову Молитву. Очистившись, подвижник зможе вірою споглядати речі, які недоступні для осягнення мирському розуму. Наприклад, митрополит Макарій (Нотара) вважав, що спочатку людина чує істину про Бога, потім вона починає жити згідно з заповідями. Її віра зростає, що приводить до містичного єднання з Богом. Подвижник насолоджується споглядальною вірою того, у чому він був переконаний, коли повірив в Одкровення. До спасіння християнина веде віра, праця і споглядання [5, р. 78].

Віра також розумілася і в контексті діалогічному, як довіра до Бога та його провидіння. Велику роль відігравала Ісусова Молитва. Як зазначає Вселенський патріарх Варфоломій, у XIX ст. духовне відродження виникло на основі «Філокалії». Ця збірка була створена Нікодимом Святогорцем та Макарієм Коринфським. Вона містила духовні повчання подвижників IV - XV ст. Особливо увага приділялась містичній «молитві серця» [7, р. 76]. Повторення Ісусової Молитви було однією із центральних практик на шляху до духовного очищення. Наприклад, відомий подвижник Косма Етолійський закликав брати мотузку з тридцятьма вузлами для молитви [2, р. 208]. Паїсій Величковський також наголошував на важливості Ісусової Молитви. Необхідною умовою до її опанування є віра в Бога, боротьба з проявами власної гріховної волі та обмеження пристрастей. На такому духовному шляху християнин має працювати тілом та берегти розум. Якщо приділяти увагу лише фізичній праці, забуваючи про духовне, користі не буде [6, р. 116].

У підсумку варто зазначити, що колівадський рух продовжив святоотецьку традицію, популяризував ісихастські практики та зміцнив містичні інтерпретаційні зрізи релігійної віри. Важливу роль в цьому зіграла «Філокалія». До неї зверталась ціла низка відомих святих у самій Греції та за її межами. Загалом, релігійна віра у колівадів набуває містичних контекстів, які пов'язані з традицією ісихазму. Колівادی також

наголошували на особливій ролі аскетичних вправ та закликали берегти православну традицію та запобігати її спотворенню. Вони сприяли розповсюдженню практики Ісусової Молитви та, таким чином, посилили діалогічну складову у сприйнятті релігійної віри.

References

Tzedopoulos Y. Rejoicement, Defiance and Contestation: Contextualizing Emotional Responses to Greek-Orthodox Voluntary Martyrdom in the Long 18th Century. *Yearbook of the Society for 18th Century Studies on South Eastern Europe*. 2021. Vol. 4. P. 21-41.

Speake G. A History of the Athonite Commonwealth. Cambridge University Press, 2018. 308 p.

Yannaras C. Elements of Faith: An Introduction to Orthodox Theology. Edinburgh: T&T Clark, 1991. 167 p.

Πονοσ Χ., Η Πατερική Παραδοση Στα Συγγράμματα Του Αγίου Αθανασίου Παριου: Διπλωματική Εργασία. Θεσσαλονίκη: Department of Pastoral and Social Theology of the Faculty of Theology of Aristotle University, 2011. 114 p.

Cavarnos C. Modern Orthodox Saints: St. Macarios of Corinth. Massachusetts: Institute for Byzantine & Modern Greek Studies, 1972. Vol. 2. 120 p.

Paisius Velichkovsky. The Orthodox Spiritual Life: On Purity of Heart and Soul. *The Orthodox Word*. 1965. Vol. 1, No. 3. P. 115-117.

Архондоніс Д. Віч-на-віч із тайною. Київ: Дух і Літера, 2011. 360 с.

THE MOST SIMILAR STORIES ABOUT «NOAH'S ARK» IN THE FOLKLORE OF THE PEOPLES OF THE WORLD

Nazariy Malanyak, PhD student. Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0002-2666-3035>, email:banderas.enei@gmail.com

Keywords: World Flood, Ark, Bible, Epic of Gilgamesh, myth.

НАЙБІЛЬШ ПОХОЖІ ОПОВІДІ ПРО «НОЇВ КОВЧЕГ» В СКАЗАНЯХ НАРОДІВ СВІТУ

Назарій Маланяк, аспірант. Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна) <https://orcid.org/0000-0002-2666-3035>, email:banderas.enei@gmail.com

Ключові слова: Всесвітній потоп, Ковчег, Біблія, Епос про Гільгамеша, міф.

Вступ

Міф про всесвітній потоп є одним із найдавніших і найпоширеніших сюжетів у міфологіях різних народів світу. Найвідомішою є біблійна історія про Ноя, який за велінням Бога побудував ковчег, щоб урятувати свою сім'ю та представників тваринного світу від стихійного лиха. Проте подібні розповіді зустрічаються і в шумерських, вавилонських, індійських, китайських, грецьких та інших традиціях.

Ці легенди мають як спільні риси (божественне попередження, побудова судна, порятункові обраних), так і суттєві відмінності залежно від культурного та релігійного контексту. Дослідження цих оповідей дає змогу простежити глибинні архетипи людської свідомості, спільні риси у поглядах на роль ковчегу як основного засобу порятунку, та й інші взаємозв'язки між цивілізаціями та, можливо, навіть відображення реальних природних катастроф, що відбувалися в давнину.

Виклад основного матеріалу. Історія про Ноя і його ковчег, описана в Біблії, має аналоги в міфах і легендах різних народів світу. Ці сказання часто містять схожі мотиви: божественне попередження, будівництво судна, потоп, спасіння вибраних і тварин, а також відновлення життя після катастрофи.

1. Шумеро-вавилонська міфологія

Історія про потоп у шумеро-вавилонській міфології має дві основні версії: шумерську (про Зіусудру) і вавилонську (про Утнапіштіма). Вона багато в чому нагадує біблійний сюжет про Ноя, але має свої унікальні риси. Один із найдавніших записів про потоп міститься в вавилонському епосі про Гільгамеша. Головний герой потопу — Утнапіштім. Боги вирішують знищити людство, бо воно стало занадто гучним і заважає їм відпочивати. Бог Енкі (Еа) таємно попереджає Утнапіштіма через очеретяну хатину, наказуючи побудувати великий корабель і взяти на

нього свою родину, ремісників і тварин. Судно мало форму куба (120 × 120 × 120 ліктів (приблизно 53 метра)), мало шість палуб і було розділене на 7 рівнів. Його покрили бітумом, щоб зробити водонепроникним. Після закінчення потопу корабель зупиняється на вершині гори Нісір, де він випускає птахів для перевірки суші, що дуже нагадує біблійний сюжет. Порівнюючи з Біблією то тут аналогом Ноя виступає Утнапішті який отримує вказівки не від єдиного Бога, навіть не від верховного божества, а від бога Енкі який з доброти душевної допомагає Утнапішті і його сім'ї [3, с. 98-151]. Щодо особливості ковчега, то тут судно має чітку кубічну форму розділену на 6 палуб і 7 рівнів, в той час як в Біблії ковчег радше нагадує на продовгасту баржу. Складно описати символізм 7 рівнів 6 палуб, якщо ковчег був квадратним то ми можемо припустити, що 6 палуб символізували основні напрямки: північ, південь, захід, схід, верх (небо) і низ (підземний світ) згідно вавилонській космології і астрономії, а от щодо 7 рівнів то тут цікавіше, так як число 7 у вавилонській традиції вважається магічним числом яке пов'язують з небесною гармонією воно означає сім видимих планет: Сонце, Місяць, Марс, Меркурій, Юпітер, Венеру та Сатурн, семиденний тиждень також походить із вавилонської традиції, заснованої на фазах Місяця. У вавилонській магії та гаданнях число 7 означало повноту, завершеність або божественну волю. До речі потоп також триває сім днів і сім ночей, що ще раз підкреслює особливість числа 7. У Біблійному ковчезі було три рівня що також вказує на релігійну особливість числа [1, с. 9-13]. В обох випадках оповідей ковчег відіграє не просто споруду порятунку, а споруду наділену сакральним особливим змістом.

У давньому шумерському міфі головним героєм є Зіусудра (або Зіусудду), цар міста Шуруппак. Боги вирішують знищити людство за його гріхи, але бог мудрості Енкі (Еа) попереджає Зіусудру через стіну або очеретяний паркан. Він наказує йому побудувати величезний корабель і врятувати себе, свою сім'ю та представників усіх живих істот. У шумерській традиції цар Зіусудра отримує попередження від бога Енкі про потоп і будує великий корабель. Коли приходить потоп, води вкривають землю, і дощ не припиняється кілька днів. Коли буря вщухає, Зіусудра приносить жертви богам, і вони дарують йому безсмертя, оселивши у далекій країні Дільмун (райському місці). У шумерському тексті немає точного опису ковчега, також нічого не сказано про матеріал, ми можемо лише припускати і співставляючи з вавилонським чи біблійним описом. Лише згадується що Зіусудра взяв із собою насіння всіх видів живих істот, а також, можливо, кількох людей для відновлення життя після потопу. Також не згадується на якій горі зупинився ковчег[4, р. 97].

2. Індуїстський міф (Ману і потоп)

В індуїстській традиції говориться про мудреця Ману, якому бог Вішну у вигляді аватара риби попереджає про майбутній потоп. Ману будує корабель і рятується разом з сімома мудрецьми (ріші) та насінням

усіх видів рослин і рятує життя на Землі, що нагадує історію Ноя. Однак особливість цього міфу в тому що тут ковчег тягне велетенська риба за свій ріг, а мета – зберегти не лише людей, а й знання та священні тексти [5, pp 141-143].

3. Греко-римський міф (Девкаліон і Пірра)

У грецькій міфології Зевс вирішує знищити людство через його гріховність. Девкаліон і його дружина Пірра будують ковчег і рятуються на ньому, який пливе дев'ять днів, поки вони не пристають до гори Парнас. Девкаліон не бере тварин із собою. Після потопу нові люди створюються із каменів [2]. Як і в індуському міфі тут немає опису розмірів і побудови ковчега.

4. Китайські легенди

У китайській міфології є кілька міфів про потоп. Але варто зосередити увагу на традиційний переказ народу мяо, який проживає на південному заході Китаю (провінції Гуйчжоу, Сичуань, Юньнань, а також у В'єтнамі, Лаосі та Таїланді). Згідно з цією традицією Бог (верховне божество) знищує світ через його нечестивість, посилаючи потоп. Виживає лише один праведник – Нуа (його ім'я надзвичайно схоже на біблійного Ноя). Разом із дружиною (Матріарх) він будує великий корабель, на якому рятується разом зі своїми трьома синами: Ло Хан, Ло Шен і Джа-Ху. Вони також беруть із собою пари тварин, щоб зберегти життя після катастрофи [6, pp 355-356]. Щодо можливого походження міфу, то це може бути незалежний міф, що виник у культурі мяо через реальні стародавні природні катастрофи. Або він міг прийти з інших джерел, можливо, через контакт з іноземними міфами (можливий вплив єврейських чи християнських місіонерів). Проте подібні історії зустрічаються в багатьох культурах, що може свідчити про спільне походження або колективну пам'ять людства про великий потоп. Хоча в ній детального опису ковчега проте ця легенда народу мяо додає ще один цікавий штрих до глобального мотиву всесвітнього потопу, що існує у багатьох культурах. Якщо ця історія виникла незалежно, то це ще один доказ того, що ідея великого потопу є універсальною для багатьох цивілізацій.

Міф про всесвітній потоп і рятівний ковчег є одним із найдавніших і найбільш поширених сюжетів у культурній спадщині людства. Біблійна історія про Ноя не є унікальною – подібні розповіді існують у шумерсько-вавилонській, індійській, китайській, грецькій та багатьох інших традиціях.

Попри регіональні особливості, ці міфи мають спільні ключові мотиви:

- Божественне попередження обраній людині або групі людей про майбутнє знищення світу.
- Ковчег, що стає засобом порятунку від стихійної катастрофи.
- Збереження життя (людей, тварин або насіння рослин) для відновлення світу після потопу.

- Морально-релігійний аспект, де потоп слугує карою за гріхи людства або способом очищення світу.

Аналіз цих легенд дозволяє зробити кілька важливих висновків:

1. Спільне коріння міфів – можливість існування реальних природних катастроф, що запам'яталися давнім народам і трансформувалися у вигляді переказів.

2. Культурний обмін – ідея всесвітнього потопу могла поширюватися через контакти між цивілізаціями та впливати на міфологію різних народів.

3. Символічне значення – потоп як універсальний символ оновлення, покарання за моральний занепад та відродження світу після катастрофи.

Отже, міфи про Нойв ковчег та його аналоги є не лише історичними свідченнями світогляду давніх народів, а й відображенням спільних архетипів людської культури. Їхнє вивчення допомагає краще зрозуміти взаємозв'язки між цивілізаціями та способ, у який стародавні суспільства осмислювали природні катаклізми.

Бібліографія

Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: В українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.

Frazer James George. The Golden Bough Annotated: A Study of Magic and Religion. Ancient Wisdom Inc. 2023. 686 p..

Про того, хто бачив усе... Епос про Гільгамеша. З аккадської переклали Ігор Дзяконов та Михайло Москаленко /На ріках Вавилонських: З найдавнішої літератури Шумеру, Вавилону, Палестини. К., 1991. С. 98 - 151.

Lambert, W. G.; Millard, A. R., Atrahasis: The Babylonian Story of the Flood, Eisenbrauns, 1999 p. 97

Mackenzie, Donald A. Indian Myth and Legend. London: Gresham Publishing, 1913, pp 141-143.

George Bird Grinnell, Pawnee Hero Stories and Folk-Tales, Forest and Stream Publishing Company, New York, 1889; reprinted: University of Nebraska Press, Lincoln, 1961. pp. 355–356.

PERSONALIZATION OF THE PHENOMENON OF HOLINESS ON THE EXAMPLE OF ST. AGAPIT OF PECHERSK

Yeva Motychak, Master's student (2nd year), Faculty of Philosophy, Department of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0001-9421-8849>, email: yeva.motychak@gmail.com

Keywords: holiness, saint, Venerable Agapit of Pechersk, Kyiv-Pechersk Lavra, religious experience, monasticism.

Introduction

This study aims to understand the phenomenon of personalisation of sainthood in the context of the Eastern Christian tradition on the example of St Agapitus of the Caves. Particular attention is paid to the unique features of his life, in particular the gift of healing without medical education, which allows us to consider sainthood not only as an established typology (martyr, ascetic, monk, etc.), but as a deeply personal phenomenon. The objective of the study is to identify the features of the individual image of a saint, to analyse his or her functions in the religious community and in the context of the spiritual culture of Russia.

The significance of the topic stems from the need for a deeper understanding of the mechanisms of formation of holiness as a socio-cultural construct that emerges in the interaction of historical tradition, popular consciousness and religious practice. As M. Braichevsky notes, 'Ukrainian hagiography is not only a literary genre, but also an important element of collective spiritual memory'¹.

Methodology

The study uses an interdisciplinary approach that combines religious, historical, cultural, and phenomenological methods. Religious studies analysis allows us to understand holiness as a phenomenon of sacred reality that takes on individual forms within a particular tradition. The historical and cultural method made it possible to examine the image of St Agapit in the context of the Kyiv-Pechersk hagiography and the socio-cultural environment of Rus. The use of phenomenology allows us to reveal the uniqueness of Agapit's experience of holiness as a holistic religious phenomenon that integrates bodily healing, spiritual service, and social recognition.

Elements of hermeneutical analysis are also used to interpret the hagiographic text of the Kyiv Cave Patericon as a source of religious anthropology, in which the individual image of a saint is a carrier of sacred meaning. Particular attention is paid to the analysis of rhetorical figures, symbols and motifs that reveal the personalised nature of holiness in a particular hagiographic narrative.

Results

In the Eastern Orthodox tradition, holiness is one of the essential spiritual categories, closely related to the concept of theosis, which refers to the progressive transformation of the human person through divine grace. The life and veneration of St. Agapitus of the Caves (11th century) serves as a vivid example of how holiness in Orthodoxy is understood not only as an abstract concept but as a deeply personalized experience. His path illustrates the synthesis of personal asceticism and communal religious practice, reflecting the broader Eastern Christian understanding of sanctity.

Holiness in Eastern Christianity is traditionally linked to the notion of deification (theosis), emphasizing that sanctity is not a static state but a dynamic process of transformation. While the term "holiness" is rarely explicitly used by the Church Fathers, their writings consistently focus on the process of spiritual growth, underlining the importance of personal ascetic effort, participation in church life, and God's grace. The measure of holiness is not only individual perfection but also active integration into the liturgical and communal practices of the Church.

The emergence of the phenomenon of personalized holiness is rooted in the spiritual history of Kyivan Rus. The founding of monasteries, particularly the Kyiv-Pechersk Lavra, contributed significantly to shaping the concept of sainthood. Inspired by early Christian ascetic models, these monastic communities combined solitary spiritual practices with collective liturgical and charitable activities. This duality is clearly embodied in the life of St. Agapitus, a monk and healer, whose personal devotion harmoniously merged with the communal practices of the Lavra.

St. Agapitus is especially venerated for his selfless medical service. He became known for healing the sick without formal medical education through prayer, herbal remedies, and compassionate care. His example reflects the Orthodox understanding of holiness as not limited to personal piety but as fully realized in active service to others. His life shows how monastic medicine in Kyivan Rus acquired not only practical but also profound spiritual significance, becoming part of the tradition of holistic care that addressed both physical and spiritual needs.

The Pechersk Lavra played a crucial role in preserving and spreading the memory of such saints. The veneration of the saints and their relics, particularly those of St. Agapitus, shaped the collective Orthodox identity and maintained the continuity of spiritual life. The Near Caves, associated with Agapitus, became a center of pilgrimage, prayer, and monastic activity, where personal spiritual striving merged with the communal experience of the sacred.

In the context of Orthodox theology, the path to holiness outside the church community also exists outside the ecclesial body. Agapit's life demonstrates how personal asceticism and communal worship create a complete picture of sanctity. His example is essential for understanding the Orthodox model

of holiness, where the saint's personal spiritual struggle is inseparable from the liturgical, charitable, and communal dimensions of the Church.

The phenomenon of personalized holiness, embodied by St. Agapitus, remains relevant today. His legacy continues to inspire believers to integrate personal spiritual effort with active participation in church life and service to others. The veneration of Agapitus and other saints of the Kyiv-Pechersk Lavra emphasizes the timeless Orthodox understanding of holiness as a dynamic, communal, and transformative reality.

Thus, the case of St. Agapitus of the Caves provides a meaningful model for contemporary spiritual life, showing how the dynamic interplay between personal ascetic practice and collective religious experience leads to a deeper understanding and realization of sanctity within the Eastern Christian tradition.

References

Braichevskiy, M. Y. (1991). *Do dzherel nashoi dukhovnosti*. Kyiv: Vydavnytstvo im. Oleny Telihy.

Kharkovshchenko, Y. A. (2013). *Religious studies: A textbook for university students*. Kyiv: Naukova dumka.

Kyiv-Pechersk Patericon. (1998). Kyiv: KM Academia.

Kuca, Z. (2014). The phenomenon of holiness in the system of religious and philosophical views. *Religious Studies*, 61–73.

Motychak, Y. (2022). Holiness in the Eastern Christian tradition (based on the example of saints of the Kyiv-Pechersk Lavra). *Sofia*, (2), 63–64.

Motychak, Y. (2022). Holiness in the Eastern Christian tradition (on the example of the saints of the Kyiv-Pechersk Lavra). *Journal of Religious Studies*, 3(1), 74–80. Retrieved from [http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/rdc/RDC%2003.01%20\(2022\)/RDC%202022-No.3.10-Motychak%20Yeva.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/rdc/RDC%2003.01%20(2022)/RDC%202022-No.3.10-Motychak%20Yeva.pdf)

Motychak, Y. (2023). Religious practices of the saints of the Kyiv-Pechersk Lavra. *Days of Science*, 12, 424–427. Retrieved from <https://daysofscience-knu.net.ua/index.php/conference/issue/view/12/79>

Predko, O. I. (2014). *Psychology of religion: Textbook*. Kyiv: VPC "Kyiv University".

Predko, O. I. (2014). Religious experience: A personal dimension. *Sofia*, 1, 21–25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sophia_2014_1_8

Predko, O. I. (2014). Religious suggestion: Its essence and components. *Sofia*, 2, 35–39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sophia_2014_2_10

Predko, O., & Predko, D. (2020). The worldview essence and cosmic connotations of religious feelings. *Philosophy and Cosmology*, 25, 131–139.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ВПЛИВ ОХРИДА В КОНТЕКСТІ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Носенок Богдана, доктор філософії, експерт фонду культурних ініціатив ІЗОЛЯЦІЯ (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-3034-9217>, email: danyosenock@gmail.com

TRANSNATIONAL INFLUENCE OF OCHRID IN THE CONTEXT OF THE CYRIL-METHODIAN TRADITION

Bohdana Nosenok, PhD, IZOLYATSIA – Platform of Cultural Initiatives expert (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9069-098>, email: rudenko@univ.kiev.ua

Abstract

This article explores the transnational influence of Ohrid as a pivotal center of the Cyrillo-Methodian tradition, with a particular focus on its religious dimensions. Drawing on religious studies, historical theology, and cultural analysis, the study examines how Ohrid's spiritual legacy, rooted in the missionary vision of Saints Cyril and Methodius, transcended local boundaries to shape Slavic Christian identity. The research identifies five key religious characteristics of this influence: liturgical continuity, monastic networks, ecclesiastical authority, symbolic sanctity, and missionary adaptability. Through historical examples and textual analysis, the article argues that Ohrid's transnational role was not merely a historical phenomenon but a dynamic religious process that bridged Western and Eastern Slavic Christianity, embodying the enduring spirit of the Cyrillo-Methodian mission.

Ключові слова: кирило-мефодіївська традиція; Охрид; слов'янське християнство; літургійна спадщина; монастирські мережі; релігійна ідентичність; транскордонний вплив

Keywords: Cyrillo-Methodian tradition; Ohrid; Slavic Christianity; liturgical heritage; monastic networks; religious identity; transnational influence

Вступ

Традиційний історичний наратив розглядає Охрид переважно як локальний осередок слов'янської культури, що розквітнув після занепаду Великоморавської місії святих Кирила і Мефодія наприкінці IX століття. Проте релігійнознавчий підхід дозволяє переосмислити роль Охрида як транскордонного релігійного феномену, що втілював і поширював кирило-мефодіївську традицію далеко за межі Балканського півострова (Джурович, 1999; Тахиаос, 2005). Учень Кирила і Мефодія,

святий Климент Охридський, разом із Наумом, заклав основи Охридської школи, яка стала не лише літературним, а й духовним центром, що вплинув на релігійне життя Болгарії, Сербії та Київської Русі.

Мета цього дослідження — розробити концептуальну модель транснаціонального впливу Охрида як релігійного процесу, що ґрунтується на кирило-мефодіївській традиції. Ми розглядаємо цей вплив як складний механізм, через який Охрид не лише зберігав духовну спадщину солунських братів, а й адаптував її до потреб різних слов'янських спільнот, формуючи їхню християнську ідентичність. Теоретичною основою слугують релігієзнавчі праці про слов'янське християнство (Острогорський, 1971), концепція місіонерської адаптації Кирила і Мефодія (Флоровський, 1989), а також історико-теологічний аналіз ролі монастирів і церковних інститутів у поширенні релігійних традицій (Попович, 2007).

Методологія

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи релігієзнавства, історичного аналізу та текстології. Використовуються джерела, такі як агіографії Климента Охридського, старослов'янські богослужбові тексти та літописи, а також сучасні дослідження слов'янської церковної історії.

Результати

Літургійна традиція, започаткована Кирилом і Мефодієм через переклад богослужбових текстів на старослов'янську мову, знайшла своє продовження в Охриді. Тут ці тексти не лише зберігалися, а й удосконалювалися, стаючи основою для уніфікації слов'янської літургійної практики. Наприклад, «Охридський апостол» — один із найдавніших збережених рукописів — свідчить про те, як місцева школа адаптувала тексти для ширшого використання. Ця традиція поширювалася через паломників і переписувачів до Київської Русі, де вона вплинула на формування місцевих богослужбових канонів (Літопис Руський, 1989). Літургійна спадщина Охрида стала релігійним «мостом», що поєднав різні слов'янські народи в єдиній духовній практиці.

Монастирі Охрида, зокрема монастир Святого Пантелеймона, відігравали ключову роль у транскордонному поширенні кирило-мефодіївської традиції. Вони слугували осередками, де переписувалися тексти, навчалися ченці та формувалися духовні зв'язки з іншими регіонами. Наприклад, зв'язки між Охридом і Афоном у X столітті сприяли передачі релігійних практик до східних слов'ян (Тахиаос, 2005). Ці мережі забезпечували не лише фізичне поширення текстів, а й обмін ідеями, що зміцнювали релігійну єдність слов'янського світу.

Заснування Охридської архієпископії у 1019 році підняло релігійний статус Охрида до рівня транскордонного церковного центру. Її юрисдикція охоплювала значні території, включаючи частини сучасних Сербії, Албанії та Північної Македонії, а її вплив відчувався навіть у Київській Русі через церковні контакти (Острогорський, 1971). Архієпископія стала інституційним втіленням кирило-мефодіївського принципу автокефалії та локальної адаптації християнства, що сприяло її авторитету серед слов'янських народів.

Охрид набув символічного значення як «слов'янський Єрусалим» завдяки численним церквам (за легендою, їх було 365) і мощам святих, таких як Климент і Наум. Цей сакральний статус приваблював паломників із різних слов'янських земель, сприяючи поширенню релігійних ідей. Наприклад, у «Житті Климента Охридського» згадується, як його діяльність привертала учнів із віддалених регіонів, що підкреслює транскордонний релігійний резонанс Охрида (Джурович, 1999).

Охрид не лише зберігав традицію Кирила і Мефодія, а й адаптував її до нових умов, продовжуючи їхній місіонерський підхід. Переклад текстів, навчання місцевих священиків і поширення християнства серед неслов'янських народів Балкан (наприклад, албанців) демонструють гнучкість Охридської школи. Ця адаптивність стала запорукою її впливу на східнослов'янські землі, де схожі принципи застосовувалися під час хрещення Русі (Попович, 2007).

Транснаціональний вплив Охрида в контексті кирило-мефодіївської традиції був складним релігійним процесом, що поєднував літургійну спадщину, монастирські мережі, церковний авторитет, символічну святість і місіонерську адаптацію. Цей вплив не лише зберігав дух солунських братів, а й трансформував його, формуючи релігійну ідентичність слов'янського світу. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі конкретних текстів і археологічних пам'яток Охрида для поглиблення розуміння його ролі.

Бібліографія

Джурович М. Святий Климент Охридський і початки слов'янської культури. — Белград: Просвета, 1999.

Літопис Руський. Пер. з давньоруської Л. Махновця. — Київ: Дніпро, 1989. — 591 с.

Острогорський Г. Історія Візантійської держави. — Львів: Літопис, 1971.

Попович М. Нарис історії культури України. — Київ: АртЕк, 2007. — 728 с.

Тахиаос А.-Е. Кирило і Мефодій та їхня місія серед слов'ян. — Салоніки: Університетське видавництво, 2005. — 261 с.

Флоровський Г. Шляхи східного богослов'я. — Київ: Дух і Літера, 1989. — 448 с.

References

- Djurović, M. (1999). Saint Clement of Ohrid and the Beginnings of Slavic Culture. Belgrade: Prosveta.
- The Rus' Chronicle. (1989). Trans. L. Makhnovech. Kyiv: Dnipro.
- Ostrogorsky, G. (1971). History of the Byzantine State. Lviv: Litopys.
- Popovych, M. (2007). An Outline of Ukrainian Cultural History. Kyiv: ArtEk.
- Tachiaos, A.-E. (2005). Cyril and Methodius and Their Mission Among the Slavs. Thessaloniki: University Press.
- Florovsky, G. (1989). Ways of Eastern Theology. Kyiv: Dukh i Litera.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Володимир Новіков, студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: vn6264059@gmail.com

SOCIAL ASPECTS OF RELIGIOUS SECURITY

Volodymyr Novikov, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: vn6264059@gmail.com

Abstract

The article emphasizes the importance of the concept of religious security in modern society. The purpose of the study is to analyze the social aspects of religious security. To achieve this goal, the following tasks were set: clarifying the concept of "security", the concept of "religious security"; identifying potential threats in modern society and taking measures to ensure religious security; conducting a secondary analysis of sociological research data. The research methodology is a comparative analysis, the focus of which is on interdisciplinary, systemic, logical and sociocultural approaches to considering the social aspects of religious security. The methodology includes a comprehensive review of scientific literature. The study uses general scientific methods: analysis, generalization, comparison; secondary analysis of sociological research data, which made it possible to analyze the religious situation in Ukrainian society and determine ways to ensure religious security in society.

Ключові слова: релігія; соціальні аспекти; безпека; релігійна безпека.

Keywords: religion; social aspects; security; religious security.

Вступ

Однією із головних умов життєдіяльності індивідів, соціальних груп та спільнот як на мікросоціальному так і макросоціальному рівнях є реалізація найважливішої потреби – потреби в безпеці, тобто такого стану суспільних відносин, що дозволяє реалізовувати права і свободи в триаді «особа» – «суспільство» – «держава», «коли кому-, чому - небудь ніщо не загрожує» (Гринченко, с. 43) ні внутрішньо, ні ззовні. А це означає, що безпека є невід'ємною складовою відтворення соціальних відносин та зв'язків, що забезпечують стабільне функціонування всіх сфер суспільства, зокрема і релігійної.

Метою дослідження є аналіз соціальних аспектів релігійної безпеки. Для досягнення мети передбачено вирішення наступних завдань:

1. уточнити поняття «безпека», поняття «релігійна безпека»;

2. виявлення потенційних загроз та заходів для забезпечення релігійної безпеки;

3. проаналізувати результати соціологічних досліджень релігійної ситуації в українському суспільстві.

Методологія

Методологією дослідження є порівняльний аналіз, в центрі уваги якого є міждисциплінарний, системний, логічний та соціокультурний підходи розгляду соціальних аспектів релігійної безпеки. Методологія включає всебічний огляд наукової літератури. В дослідженні використовуються загальнонаукові методи: аналіз, узагальнення, порівняння; вторинний аналіз даних соціологічних досліджень, що дозволило проаналізувати релігійну ситуацію в українському суспільстві і визначити шляхи забезпечення релігійної безпеки в соціумі.

Результати

Само поняття «безпека» представляє інтерес з точки зору його теоретичного аналізу, оскільки має полідисциплінарне тлумачення, тому що вивчається і використовується в різних сферах науково-практичної діяльності. Складність формулювання визначення означеного поняття пов'язана також з його належністю як до сфери релігії, так і до інших сфер життєдіяльності.

«Зародження знань про безпеку можна відстежити в міфології, релігії, філософії, в історії розвитку науки загалом. Зазвичай способом розуміння безпеки спершу виступав міф, який концентрував первинні уявлення про безпеку і одночасно був механізмом її забезпечення. У міфі людина мала справу з живими істотами, від яких залежало її існування, а вивчення безпеки відбувалось у формі їх «пізнання». (Предко, Нестерова, 2021, с. 27). Відзначимо, що в об'єднаннях індивідів і груп за релігійною та конфесійною ознаками задовольняються не тільки їх релігійні потреби, а й соціальні. Релігія як відомо, виконує як релігійні функції, так і соціальні – соціалізації, комунікації тощо. «Релігійна віра, будучи невід'ємною частиною людського існування, надає йому ірраціональних вимірів, робить можливим неможливе. Екзистенційний потенціал релігійної віри служить «точкою опори» для людини, завдяки якій вона самореалізується, самоздійснюється та формує певну світоглядну модель» (Esther, Dumper , 2012, р. 168).

Безсумнівно, релігійна сфера охоплює значний обсяг суспільних відносин, відтворення яких залежить від безпеки вище названої тріади. Ідея безпеки, що сформувалася у домодерну епоху, забезпечувала, з одного боку, розвиток певної системи практик як допоміжних факторів нейтралізації страху, незахищеності тощо, а з іншого боку, сприяла посиленню захисної функції різних богів і сил як засобу збереження людської цілісності. Релігійна безпека – це захист релігійного простору

від внутрішніх і зовнішніх загроз. Взаємозалежність яких систематично змінює простір релігійної безпеки.

Наприклад, введення з 1999 року ісламського закону шаріату у деяких штатах північної Нігерії супроводжувалося створенням релігійної групи безпеки Hisbah. Hisbah – це поліція шаріату, що поширює та забезпечує дотримання ісламських принципів серед мусульман. За їх порушення, а це: аморальна поведінка, вживання алкоголю, недотримання посту під час ісламського періоду посту, Рамадану групою безпеки часто заарештовувалися мусульмани. Разом з тим, за перевезення чи транспортування великої кількості алкоголю у своїх автомобілях, проституцію, за стрижку «неісламських стилів» заарештовувалися й не мусульмани (Alavverdov, Muhammad, 2021, p. 281).

Отже, «релігійна безпека визначається як стан захищеності особи, суспільства і держави від загроз, пов'язаних із діяльністю релігійних організацій, поширенням релігійного екстремізму та міжконфесійних конфліктів» (Предко, Нестерова, 2021, с. 38).

Відзначимо, релігійна безпека є важливою складовою загальної безпеки суспільства, що так само має ключове значення для соціальної стабільності в суспільстві, міжконфесійної злагоди в ньому. Науковці звертають увагу на те, що релігійна безпека – багатовимірне явище, що охоплює не лише культурні, соціальні та психологічні, а й правові та політичні аспекти.

Соціальний аспект релігійної безпеки пов'язаний із впливом релігійних факторів на формування суспільної ідентичності, громадянських цінностей та соціальної єдності.

Глобалізаційні процеси, міграція та інформаційні технології суттєвим чином впливають на релігійну ситуацію в різних країнах. У таких умовах «сучасний світ стикається з новими загрозами, пов'язаними з інформаційною війною, в якій релігійні чинники використовуються як інструмент впливу» (Филипович, 2024, с. 212). Наприклад, збільшення кількості явищ релігійної нетерпимості та екстремізму набуває якості загрози для задоволення як соціальних, так і релігійних потреб, а поширення радикальних релігійних ідей через соціальні мережі стає серйозним викликом багатьох держав, що загострює, а отже і актуалізує проблему релігійної безпеки в сучасному соціумі.

В Україні питання релігійної безпеки є особливо актуальним у контексті гібридної війни та зовнішніх інформаційних впливів. Сьогодні, «під час війни, під загрозою опиняються всі свободи та права людини, бо смерть як атрибут війни нівелює і свободу слова, і свободу віросповідання чи свободу зібрань або переміщень. В таких умовах релігійна свобода неможлива, а її фактична реалізація зведена нанівець. Україна послідовна у своїх намірах берегти права людини та спільнот, захищати свободи віруючих та їхніх організацій» (Колодний, 2023, с. 124).

«Поряд з небезпечними та навіть екстремістськими проявами, що мають місце в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, релігійна безпека спрямовується на забезпечення соціальних зв'язків і відносин як всередині релігійних спільнот та конфесій, так і між ними. «Успішна політика релігійної безпеки передбачає не лише запобігання загрозам, але й активне сприяння міжконфесійному діалогу. Держави, які інвестують у взаєморозуміння між релігійними громадами, уникають багатьох проблем, пов'язаних із радикалізацією та соціальним розколом» (Филипович, Колодний, 2024, с. 102).

На думку А. Колодного, «релігійна безпека в Україні потребує чіткої стратегії, яка б включала як державне регулювання, так і розвиток міжконфесійного діалогу» (Колодний 2018, с. 123). Поєднання цих механізмів сприяє стабільному розвитку суспільства та запобігає можливим деструктивним впливам, пов'язаним із радикалізацією або зовнішнім втручанням.

Релігійна безпека забезпечує вільне сповідування віри кожним громадянином України та вільне функціонування культу спільноти; вона уможливорює різноманітність релігійного життя та його відкритість, під час якої відкривається широкий простір для діалогу (Филипович, 2024, с. 215).

Так, за результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова, більшість (59%) респондентів зазначають, що відносини між вірними різних церков і релігій у місцевості, де вони живуть, є спокійними. Ще 8% зазначили, що вони є дружніми. Якщо у 2022р. порівняно з 2021 роком з 3% до 6% зросла частка тих, хто вважає, що вони є конфліктними, і з 5% до 14% – що вони є напруженими, то у 2023 році порівняно з 2022 роком оцінка рівня конфліктності та напруженості знизилася (3% опитаних відповіли, що вони є конфліктними, і 8% – що вони є напруженими).

На конфліктність або напруженість у відносинах між вірними різних церков вказують 13% респондентів у Центральному регіоні, 12% – у Західному регіоні, 10% – у Східному, і 0% – у Південному (Центр Разумкова, 2023).

Однак, за таких обставин, деякі релігійні організації можуть бути використані як інструмент політичного впливу, що може призводити до соціальної дестабілізації в суспільстві. Науковці наголошують, що «релігійна безпека в Україні потребує чіткої стратегії, яка б включала як державне регулювання, так і розвиток міжконфесійного діалогу» (Колодний, 2023, с.115), а також підкреслюють, що релігія стає вагомим елементом всієї системи національної безпеки, якщо включена в побудову свого українського світу, який слід розуміти як суспільство, де панують українські цінності, українські візії; коли відстоює цінності релігійної свободи і плюральності релігійного життя в Україні; якщо утверджує відкритість існуючих в Україні релігій і практикує новий формат спілкування між людьми та їх спільнотами – діалог церкви і держави, церкви і суспільства, церкви і церкви.

Зазначимо, що соціальні аспекти релігійної безпеки включають рівень релігійної толерантності, характер міжконфесійних відносин, а також здатність суспільства реагувати на потенційні релігійні конфлікти та загрози релігійного екстремізму. «Сучасні держави дедалі частіше стикаються з дилемою: як захистити національну безпеку, не обмежуючи при цьому релігійну свободу? Політичні режими, які прагнуть повного контролю над релігійними спільнотами, часто лише загострюють конфлікти, тоді як більш відкрите та інклюзивне ставлення сприяє зміцненню стабільності» (Esther, Dumper, 2012, р. 45).

На нашу думку, в основі державної соціальної політики релігійна безпека є дієвим механізмом захисту не поодиноким інтересів певних категорій віруючих, а реалізацією принципу «свободи совісті» кожного віруючого, який має право індивідуального вибору релігії. У такий спосіб впровадження освітніх програм, спрямованих на формування культури міжрелігійного діалогу та критичного мислення щодо релігійної інформації може розглядатися як забезпечення релігійної безпеки. Саме така пропозиція висловлюється в сучасних дослідженнях «освіта є важливим фактором у протидії релігійному екстремізму та розвитку толерантності в суспільстві» (Предко, Нестерова, 2021, с. 37).

Таким чином, в умовах появи нових загроз релігійній безпеці, зокрема інформаційних технологій, які можуть як сприяти релігійній гармонії, так і використовуватися для деструктивних цілей, вирішення проблеми релігійної безпеки потребує комплексного підходу, що включає державне регулювання, розвиток міжконфесійного діалогу, протидію релігійному екстремізму та розгортання просвітницької діяльності в суспільстві.

Бібліографія

Колодний А. М. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни / А. М. Колодний // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Філософія. – 2023. – Вип. 18. – С. 111–130.

Предко О. І. Формування феномена «безпека»: особливості міфо-релігійних контекстів / О. І. Предко, М. І. Нестерова // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – 2021. – № 2 (18). – С. 36–40.

Предко О. І. Формування ідеї «безпека»: особливості міфо-релігійних уявлень та їх сучасні конотації / О. І. Предко, М. І. Нестерова. – // Релігійна безпека в Україні в умовах коронавірусної пандемії : Монографія. – Вінниця : Видавництво ФОП Кушнір Ю. В., 2021. – С. 26–42.

Центр Разумкова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r?utm> (дата звернення: 23. 03. 2025). — Назва з екрана.

Грінченко. Б. Д. Тлумачний словник української мови: у 4 т. / Уклад.: Б. Д. Грінченко. – Київ, 1907–1909. – Т. 1. – С. 43.

Филипович Л. О. Сучасні виклики для України у сфері релігійної безпеки / Л. О. Филипович // Науковий щорічник Історія релігій в Україні / [гол. ред. І. Орлевич]. – 2024. – Вип. 34. – С. 210–220.

Филипович Л. О. Релігійна безпека: базові наративи та сучасні виклики / Л. О. Филипович, А. М. Колодний // Незалежність України: права людини та національна безпека : збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції [Львів], 12 квітня 2024 р. / упоряд. проф. Ярмол Л. В., Олійник Я. С. – Київ : КНТ, 2024. – С. 34–37.

Alaverdov E. Handbook of research on ethnic, racial, and religious conflicts and their impact on state and social security. / E. Alavedrov, B. M. Waseem. – Hershey, PA : IGI Global, 2021. – 367 p.

Esther D. Reed Civil Liberties, National Security and Prospects for Consensus / D. Esther, M. Dumper. – Cambridge : National Cambridge University Press Berghahn Books, 2012. – 248 p.

Predko O., Kostiuk O., Predko D. Religious Faith : Personal Forms of Presentation / O. Predko, O. Kostiuk, D. Predko // Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti. – 2024. – Vol. 79, №. 2. – P. 163–174.

References

Kolodny A. M. Freedom of religion in Ukraine: challenges during the Russian-Ukrainian war / A. M. Kolodny // Bulletin of the Kyiv National University named after T. Shevchenko. Series: Philosophy. – 2023. – Issue 18. – P. 111–130.

Predko O. I. Formation of the phenomenon of “security”: features of mytho-religious contexts / O. I. Predko, M. I. Nesterova // Sofia. Humanitarian and religious studies bulletin. – 2021. – No. 2 (18). – P. 36–40.

Predko O. I. Formation of the idea of “security”: features of mytho-religious ideas and their modern connotations / O. I. Predko, M. I. Nesterova. – // Religious security in Ukraine in the context of the coronavirus pandemic: Monograph. – Vinnytsia: Publishing house of FOP Kushnir Yu. V., 2021. – P. 26–42.

Razumkov Center [Electronic resource]. — Access mode: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r?utm> (access date: 23. 03. 2025). — Title from the screen.

Grinchenko. B. D. Explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes / Compiled by: B. D. Grinchenko. – Kyiv, 1907–1909. – Т. 1. – P. 43.

Filipovich L. O. Modern challenges for Ukraine in the sphere of religious security / L. O. Filipovich // Scientific yearbook History of religions in Ukraine / [ed. chief. I. Orlevych]. – 2024. – Issue 34. – P. 210–220.

Filipovych L. O. Religious security: basic narratives and modern challenges / L. O. Filipovych, A. M. Kolodny // Independence of Ukraine: human rights and national security: collection of materials of the Fourth International Scientific and Practical Conference [Lviv], April 12, 2024 / edited by prof. Yarmol L. V., Oliynyk Ya. S. – Kyiv: KNT, 2024. – P. 34–37.

Alaverdov E. Handbook of research on ethnic, racial, and religious conflicts and their impact on state and social security. / E. Alaverdov, B. M. Waseem. – Hershey, PA : IGI Global, 2021. – 367 p.

Esther D. Reed Civil Liberties, National Security and Prospects for Consensus / D. Esther, M. Dumper. – Cambridge : National Cambridge University Press Berghahn Books, 2012. – 248 p.

Predko O., Kostiuk O., Predko D. Religious Faith : Personal Forms of Presentation / O. Predko, O. Kostiuk, D. Predko // Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti. – 2024. – Vol. 79, №. 2. – P. 163–174.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СИМВОЛІКИ В КІНЕМАТОГРАФІ

Олександр Пасічник, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри релігієзнавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-5317-4918>, email: _asdf_asdf_@ukr.net

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING RELIGIOUS SYMBOLISM IN CINEMA

Oleksandr Pasichnik, PhD in Religious Studies, Associate Professor, Department of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-5317-4918>, email: _asdf_asdf_@ukr.net

Abstract

The purpose of the study is to identify the main methodological principles and approaches used in the study of sacred symbolism in cinema. Also, a methodological approach for this type of research is proposed.

This study provides a brief summary of the main approaches that exist in the study of religious symbolism in cinema. A phenomenological approach is proposed, systematization of the main religious symbolism present in a particular film, and determination of which religious tradition it belongs to. The working hypothesis of this type of research is the presence of symbols of a certain religious tradition in the film under consideration (otherwise, what is the point of studying this particular film).

Ключові слова: *релігійні символи; кінематограф, гностицизм, сучасне кіно, методологія.*

Keywords: *religious symbols; cinema, gnosticism, modern cinema, methodology.*

Вступ

Мета дослідження – виявлення основних методологічних принципів та підходів, що використовуються при дослідженні сакральної символіки в кінематографі. Також запропоновано свій методологічний підхід для такого типу досліджень.

Методологія

Дане дослідження передбачає стислий виклад основних підходів, які існують в дослідженні релігійної символіки в кінематографі.

Результати

Серед методологічних підходів, що використовуються при виявленні сакральної символіки в кінематографі, варто розглянути наступні.

1. Підхід, який можна назвати «беремо певну тематику і шукаємо її в фільмах». Так, Файза Гірш (Faiza Hirji) в своєму дослідженні аналізує іслам, яким він представлений в національному індійському кінематографі, що виробляє Боллівуд. Автор робить висновок, що в розглянутих ним фільмах іслам часто асоціюється з насильством, тероризмом та intercultural misunderstanding (Hirji 2008). Антон Карл Козлович (Anton Karl Kozlovic) демонструє схожий підхід, коли аналізує «священне кіно» («sacred cinema») вже в межах голлівудської продукції. Він концентрується на наступних трьох категоріях в популярних фільмах: 1) святі сюжетні лінії («holy plotlines»); 2) божествена символіка («divine symbolism»); 3) сакральні підтексти – образ Христа («sacred subtexts – the Christ-figure»). Автор робить висновок про корисність використання подібних засобів в кіно з метою релігійного виховання молоді (Kozlovic 2007). Інший приклад такого підходу демонструє Fryderyk Kwiatkowski в своєму дослідженні впливу гностичних ідей на сучасний кінематограф. Так, він розглядає три фільми – «Темне місто» («Dark City»), «Матриця» («The Matrix trilogy») та «Шоу Трумана» («The Truman Show»), при цьому демонструє гностичне походження певних стратегій, які використовуються в цих фільмах для демонізації творців світу/антагоністів (Kwiatkowski 2018).

2. Інший підхід в дослідженні релігійної символіки в кінематографі можна назвати «концентрація уваги на авторському стилі режисера». Це пошук відповіді на питання «яким чином цей конкретний режисер використовує релігійну символіку в своїй творчості». Так, Сільвія Анджелі (Silvia Angeli) досліджує творчість відомого італійського режисера Марко Беллоккіо (Marco Bellocchio) на прикладі одного з його фільмів, а саме – «В ім'я батька» «Nel nome del padre» 1971 року. Авторка пропонує аналіз присутності у фільмі елементів певної релігійної традиції – в даному випадку католицизму. На її думку, у фільмі відбувається переосмислення епізодів Святого Письма, таких як Пристрасті, остання вечеря а також католицьких ритуалів (меса, поховання, причастя). Також авторка виявляє прямі посилання на Святе Письмо шляхом прямих цитат та християнські (зокрема, католицькі) символи. Вона наголошує на важливості теми релігії для режисера, попри іронію та сатиру, та розглядає можливі його мотивації щодо такого особливого амбівалентного ставлення (Angeli 2018).

3. Аналіз певних релігійних постатей в кіно (Будда, Ісус Христос, Давид і т.д.). Так, Річард Волш (Richard Walsh) на прикладі декількох фільмів досліджує, яким чином представлена фігура святого Павла у кінематографі. Тобто, тут відбувається концентрація вже на персонажі фільму. Так, він зазначає, що типові фільми про апостола Павла,

включаючи телевізійні та церковні постановки, представляють Павла за певною схемою: 1) а продумані дії, 2) його мученицька смерть, 3) агіографія, і 4) структура біографічного фільма (Walsh 2019).

4. Пошук і дослідження сакральних символів в кінематографі у тому вигляді як вони є. На нашу думку, попри корисність розглянутих вище підходів при вирішенні певних дослідницьких завдань (в тому числі міждисциплінарних), більш доречним при релігієзнавчих дослідженнях релігійної символіки в кіно є феноменологічний метод. Це передбачає систематизацію основної релігійної символіки, присутню в конкретному фільмі, і визначення, до якої релігійної традиції вона належить. Звичайно, робочою гіпотезою подібного типу досліджень є присутність символів певної релігійної традиції в фільмі, який розглядається (інакше який сенс досліджувати саме цей фільм).

Бібліографія

Angeli, Silvia (2018). Caught in between: Profanation and Re-Sacralization in Marco Bellocchio's *Nel nome del padre*. *Religions* 2018, 9, 252.

Hirji, Faiza (2008). Change of pace? islam and tradition in popular indian cinema. *South Asian Popular Culture*, Volume 6, Issue 1, Pages 57 – 691. April 2008.

Kozlovich, Anton Karl (2007). Sacred cinema: Exploring Christian sensibilities within popular Hollywood films. *Journal of Beliefs and Values*, Volume 28, Issue 2, Pages 195 – 208, August 2007.

Kozlovich, Anton Karl (2004). The Structural Characteristics of the Cinematic Christ-figure. *Journal of Religion and Popular Culture* 8.

Kwiatkowski, Fryderyk (2018). Cinema: evil demiurges in Hollywood films at the threshold of the twenty-first century. *The Gnostic World*, pp. 679-687. October 2018.

Walsh, Richard (2018). "Ready for His Closeup? Pasolini's San Paolo and Paul, Apostle of Christ " *Journal of the Bible and its Reception*, vol. 6, no. 1, 2019, pp. 1-37.

THE EXPERIENCE OF RELIGIOUS FAITH AS A FACTOR OF “MITIGATING” ANXIETY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR

Denys Predko, *Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of General Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, (Ukraine). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7760-6957>, email: denyspredko@knu.ua*

Keywords: *religious faith, anxiety, war experience, experience, mechanism of psychological adaptation.*

Introduction

In the current context of the Russian-Ukrainian war, society is facing a high level of stress, anxiety and emotional exhaustion. The psychological consequences of warfare are felt both at the individual and collective levels, which requires the search for effective mechanisms to overcome emotional stress. One of these mechanisms is religious faith, which has traditionally been an important resource for maintaining psychological resilience, building hope, and reducing anxiety. The experience of religious faith contributes to the harmonization of the internal state of the individual, helping a person to find meaning in trials, which is especially important in times of war. The scientific substantiation of the role of religious faith in overcoming anxiety is important for both psychological practice and social work, as it allows the development of strategies for psycho-emotional support for different categories of the population experiencing war.

Methodology

The following methods were used in the study of the problem: analysis and generalization of scientific literature (study of works on the psychology of religion, stress resistance, anxiety and methods of overcoming crisis conditions); content analysis (study of religious texts, prayers, sermons and testimonies of believers regarding the experience of war and reduction of anxiety); comparative analysis (comparison of anxiety levels of religious and non-religious people or between representatives of different faiths). The application of these methods allowed us to obtain a comprehensive understanding of the role of religious faith in reducing anxiety during war and to develop practical recommendations for psychological support of the population.

Results

In times of war, religious faith is of particular importance as a psychological resource that helps people adapt to a crisis situation and reduce anxiety. Anxiety has a significant impact on the psycho-emotional

state of Ukrainians, as 43% of respondents reported a high level of anxiety. This indicates substantial emotional instability in society. At the same time, only 34% of respondents reported a low level of anxiety, indicating the need to improve living conditions (*Dobrobut Ukraïnciv pid chas vijni: strimani ocinki rivnja shhastja, prote sil'ne vidchuttja sensu [Well-being of Ukrainians during the war: restrained assessments of happiness, but a strong sense of meaning]*, 2025). The state of anxiety tends to manifest itself not only through specific events or situations experienced but also through a constant return to the emotions that caused it. Although the causes of anxiety often belong to the past, we still experience them in the present moment. The experience of anxiety is not only stored in memory but also penetrates our everyday life, shaping our perception of reality. For example, most Ukrainians remember the morning of February 24, 2022, the beginning of the full-scale invasion. Over time, our memories of that day change, but the sense of anxiety that accompanies that moment remains. Although the emotions have lost their original intensity, the experience of anxiety continues to affect our emotional state, behavior, identity, and relationships with others. That is why religious faith is necessary to overcome anxiety. "For an understanding of the dialogic role of religious faith, it is very useful to view it as a "point of support," a projective possibility to go beyond the boundaries of the "I" and thus enable the integrity and resilience of the individual" (Predko, Kostyuk & Predko, 2024, p 163-174).

In the work of the German writer, psychologist, and military leader Ernst Junger (1895-1998) "War as an Inner Experience" (Junger, 2022, p. 136), the feeling of anxiety appears not only as a natural reaction to danger but also as a deep existential experience that changes a person. He notes: "...Whoever felt only denial, only his suffering, but not affirmation or the highest movement in this war lived it like a slave. He had no internal, only external experiences" (p.133). The researcher describes war not only as a physical clash but also as a transformation of a personality that goes through chaos and destruction. Junger emphasizes that fear and anxiety are not so much destructive factors as powerful forces that can be transformed into the will to fight. He contrasts the "passive victim" and the "active warrior," arguing that those who accept war as an internal experience outgrow their weakness. It is through the realization and acceptance of anxiety that a warrior becomes capable of radically changing himself and the world. In this context, anxiety is both a constant background that prepares a person to face their limits and a part of the combat experience.

Sometimes this experience becomes traumatic, manifesting itself in the form of fear, depression, or cognitive dissonance. To process it, a kind of "mediator" is needed to help integrate the emotions experienced into conscious life. Such a mediator can be the experience of religious faith, which allows you to overcome the state of anxiety and find inner balance.

The experience of religious faith has several key features that help reduce stress and maintain psycho-emotional balance. In this case, it helps people find meaning in suffering and trials, which reduces feelings of

hopelessness and existential anxiety. Belief in a higher purpose and justice contributes to the formation of inner resilience and optimism. Prayer, religious rituals and joint worship services usually help to reduce anxiety, as they give a sense of God's support and protection, and build a sense of security and trust.

War disrupts normal social ties, but religious communities can be an important source of support. Interaction with like-minded people, and participation in collective prayers and charitable initiatives help reduce isolation and anxiety. The experience of religious faith and religious practices, such as prayer, meditation, and reading sacred texts, help to calm down, reduce anxiety, and promote emotional balance. Regular recourse to faith forms mechanisms of psychological adaptation. Religious faith helps reduce the feeling of powerlessness in the face of war. People who believe in a higher order often experience less uncertainty because they perceive events as part of God's plan. This reduces stress and anxiety.

The experience of religious faith forms internal resources that help a person cope with difficult life situations. This experience also helps to increase stress resistance and psychological endurance. Faith motivates endurance, patience, and hope for the best, which is critical in a time of war. Prolonged exposure to war causes profound changes in the psyche that are not always realized. Constant stress and tension lead to emotional exhaustion and changes in brain function, behavior, and social interaction. It is important to recognize the signs of emotional burnout in time and apply methods of relief, such as creativity, maintaining personal boundaries, and seeking positive emotions.

Thus, the study of the relationship between religious faith and anxiety is relevant in the context of modern challenges, as it contributes to a better understanding of the psychological mechanisms of adaptation to crisis situations and can become the basis for the development of psychological and social support programs. Religious faith in times of war serves as an emotional stabilizer, reduces anxiety and helps to maintain mental health. By providing meaning, social support, religious rituals, and a sense of security, faith helps people adapt to military realities and maintain inner balance.

References

Dobrobut Ukraïnciv pid chas vijni: strimani ocinki rivnja shhastja, prote sil'ne vidchuttja sensu [Well-being of Ukrainians during the war: restrained assessments of happiness, but a strong sense of meaning]. (2025). Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1498&page=1> [in Ukrainian].

Junger, E. (2022). *Vijna jak vnutrishne perezhivannja. [War as an internal experience.]. Stilet i stilos. [in Ukrainian].*

Predko, O., Kostiuk, O., & Predko, D. (2024). Religious Faith: Personal Forms of Presentation. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 79(2.), 163-174. <https://doi.org/10.31337/oz.79.2.3>

RELIGIOUS SECURITY/DANGER IN THE CONTEXT OF THE SPREAD OF NEW RELIGIOUS MOVEMENTS

Olena Predko, *Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of Religious Studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-9908-7788>, email: olenapredko@knu.ua*

Keywords: *religious security/danger, modern religious movements, Eileen Barker, Russian Orthodox Church of the Tsarist Empire.*

Introduction

The modern world is becoming increasingly globalized and open to new ideas, which contributes to the active shifting of the religious landscape and the proliferation of new religious movements (NRMs). Some of them can have a positive impact on society, while others pose risks to mental health and social stability. Moreover, some new religious movements can promote radical or destructive ideas that can lead to conflicts in society or even acts of violence. Researching such movements helps to identify and prevent potential threats. New religious movements sometimes use techniques of mind manipulation, which can lead to emotional dependence, social isolation and destruction of personal identity. This is important to consider in the context of religious security.

Methodology

The study is based on an interdisciplinary approach that combines religious studies, sociology, political science, psychology, and law. The basis of the analysis is the concepts of religious security, social security, and modern theories of contemporary religious movements. The research methods on which the interpretive “slice” of the security/danger problem is based are analysis and synthesis, which are used to systematize scientific approaches to the concept of religious security and identify threats from the spread of NRS; content analysis (to study religious texts, programs, sermons and official materials of new religious movements); case studies (in the analysis of specific examples of new religious movements).

Results

The spread of new religious movements is driven by a number of social, psychological, and cultural factors. Periods of crisis, war, or instability create a need for new forms of spirituality. Today, urbanization and globalization contribute to the mixing of ideas and the search for alternative values. One of the factors behind the spread of NRM is the personal search for meaning, as people seek answers to existential questions, especially when they try to find the deeper meaning of their lives, to determine what is important and

meaningful to them. This is especially true in times of crisis (loss of loved ones, illness, global upheaval). In general, existential questions often become more acute in moments of loneliness, depression, or anxiety, when a person tries to understand their place in the world, to find support in values or a higher purpose. Some people feel disillusioned with traditional religious institutions because they are bureaucratic or lack relevance. NRMs often offer more flexible, person-centered models of faith. Bright, compelling leaders can attract people with their charisma and ability to inspire. NRM leaders often offer simple solutions to life's complex problems. Thus, these factors together create a space where NRMs can actively develop and attract people by constructing areas of concern.

Usually, the phenomenon of security/danger is considered in the context of protecting a person, his or her living space, and the existential factors that shape its sustainability, conditions of survival and existence. Our main interest is focused on the praxeological aspect of religious security, which includes not only the protection of individual rights and freedoms but also the provision of state stability and national security. This is considered in relation to the needs of the individual, society, state and international community. This approach gives the concept of security an axiological meaning, as it is closely related to key issues of human existence (Predko & Predko, 2024, p.60).

Eileen Barker is a British sociologist known for her research on NRMs. She has spent many years studying the dynamics of the emergence, development and social perception of such movements. Her book "The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?" has become a classic work, where she analyzes the process of people joining the Unification Church (the so-called 'Moonies') and questions the idea that members of cults are necessarily «brainwashed». Ms. Barker founded the Information Network for the Study of Religions (INFORM) at the London School of Economics to provide objective, evidence-based information about religious communities, reducing prejudice and panic in society. Her approach is a neutral, empirical study that balances an understanding of believers with a critical analysis of the structure of movements. A. Barker notes that the statement about "brainwashing" means that people lose control over their lives and are completely influenced by others. The opposite situation is when a person makes decisions on their own and acts at their discretion. There is another extreme variant - when events occur by chance, without conscious influence or control (Barker, 2024). Moreover, some new religious movements can be platforms for spreading the ideas of religious fanaticism or extremism, which leads to the formation of radical groups and threatens national and international security.

In Ukraine, the religious organization "Russian Orthodox Church of the Tsarist Empire" (hereinafter - "ROC Tsl"), whose center is located in the Russian Federation and is headed by the so-called "State Patriarch of the entire Triune Russia" Zosima (citizen of the Russian Federation Leonid Vlasov), the 'ROC Tsl' is totalitarian, with elements of extremism and

pseudo-Orthodoxy, which, in particular, is manifested in: the cult of the leader's personality (instead of worshipping God), since the leader of the organization is considered infallible, endowed with divine or exceptional knowledge; imperialism, since they preach the creation of an independent state "Triune Russia" under the leadership of L. Vlasov. Vlasov (the existence of Russia, Ukraine and Belarus is not recognized by the supporters of the ROC Tsl, considering them "Western corporations"); intolerance of "others", which contributes to incitement to hatred or violence; pseudo-Orthodoxy (the organization claims to belong to the Orthodox tradition, but it distorts the basic tenets (believers learn to obey not Christ and the Gospel, but an authoritarian leader, falsifying quotes from the Bible for manipulation, etc.); psychological control and manipulation, manifested in the imposition of guilt or fear of punishment, which leads to loss of critical thinking and emotional dependence on the leader or community; restriction of freedom of will (people are convinced that salvation is possible only within a particular group, and all other religious communities are "from the devil"); propaganda of refusal of medical care (vaccination), which can lead to poor health or even death; extremism (repeated statements about a Jewish conspiracy, violation of national security, which is manifested in the political project of the "Trinitarian Rus").

We believe that today it is important to understand the mechanisms of the spread of new religious movements to promote harmonization of interfaith relations and reduce tensions in society, as they can affect traditional values, change social norms, and cause controversy over freedom of religion, human rights, and state policy in the field of religion. Understanding the mechanisms of NRMs helps to identify potentially dangerous organizations that use religion for material gain, exploitation, or control over people. It is the development of communication strategies between traditional religions and new movements that will help preserve religious peace, which will make it possible to better understand the nature of religious security, develop mechanisms to protect society from destructive influences and promote a healthy religious environment where the rights and freedoms of every person are respected.

References

Barker, A. (2024). *Jak stajut' munitami dobrovil'no chi i'm promivajut' mizki?* [The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?]. FOP Ruslan Halikov. [In Ukrainian].

Predko, O., & Predko, D. (2024). Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional papers on religion in Eastern Europe*, 44(3), 5.

VALUE AND SEMANTIC FEATURES OF RELIGIOUS FAITH IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Mykola Ptytsia, PhD student, Religious Studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0009-0009-7082-8894>, email: nb2000@ukr.net.

Keywords: religious faith, value, tool of manipulation.

Introduction

Russia's full-scale invasion of Ukraine has created serious challenges for religious organizations. The problem of the possibility of preserving faith, its manifestations and practice in wartime has arisen. Freedom of religion is always under threat during wartime. Under constant shelling, air strikes, and threats to life, it becomes much more difficult for people to gather for joint worship and to meet their spiritual needs. The Russian-Ukrainian war has confirmed this general pattern. The value and semantic features of religious faith in the context of the Russian-Ukrainian war reflect profound changes in public consciousness, the transformation of spiritual guidelines, and the use of religion as a means of ideological influence.

Methodology

The study of the problem includes various methods that allow for a deeper understanding of the peculiarities of religious values, meanings and their transformation in the conditions of war. This includes, in particular, analysis and synthesis of scientific literature in the study of philosophical, psychological, religious studies works on religious faith, its value and meaning structure and changes in crises; comparative analysis (study of changes in religious faith in different historical periods of wars and crises); systems analysis (consideration of religious faith as a complex system that includes values, meanings, rituals, and social aspects).

Results

Religious belief is a deep conviction in the existence of a higher power or spiritual reality that determines the meaning of human life, moral principles, and the way we interact with the world. It is the basis of a religious worldview, influencing human behavior, emotional state, and social relations. When studying religious belief, several aspects of it are distinguished. First, the cognitive aspect, as faith contains a system of beliefs about God, the soul, the afterlife, good and evil, which form the believer's worldview. Second, its emotional component reflects feelings of awe, hope, love or fear of a higher power. Third, the motivational aspect guides a person's actions, giving them meaning, defining moral guidelines and life goals. Fourth, the

social aspect of religious faith shows that religion unites people into communities, creating traditions, rituals and norms that regulate social life.

Religious faith not only determines a person's attitude to a higher power, but also shapes his or her values and life meanings. It is an integral part of the worldview that influences moral norms, behavioral patterns, and intrinsic motivation of the individual. Thus, religious faith not only serves as a spiritual support but also becomes the basis of a worldview, forming values and life meanings that determine a person's choices and behavior. Ukrainian researchers O. Predko, O. Kostiuk, and D. Predko note that "the stability of religious faith can be explained by several factors. Firstly, its role in an individual's life and his or her value system, where a certain dynamic stereotype is already formed, triggering the mechanism of psychological defense and filtering out anything that does not fit inside its boundaries" (Predko, Kostiuk & Predko, 2024, p. 171).

In times of war, religion can become a tool of manipulation when trust in religious leaders (e.g., Patriarch Kirill) is used to impose ideas of obedience, sacrifice, and unquestioning submission to authority, which contributes to the destructive influence of the cult of authority. Moreover, religious narratives are actively used to form a hostile image of Ukraine and the West, which increases the polarization of society. The thesis that the war is "God's will" justifies crimes against humanity, including the genocide of Ukrainians.

In Russian society, religious faith is actively used as a tool to legitimize war. The Russian Orthodox Church (ROC) acts as a sacralizer of armed aggression, giving the war a religious meaning. At the same time, the concept of a "holy war" is presented as a struggle for "Orthodox values" that justifies casualties and violence. Faith is used to justify state repression and to form the population's readiness for self-sacrifice in the name of higher ideals. Thus, the Russian Orthodox Church is witnessing the politicization of religious faith and its role in justifying war, as it is increasingly based not on rational analysis but on primitive instincts, which turns politics into a kind of neurological dysfunction, perceiving its adherents only as performers of certain roles that must meet the expectations of narcissistic individuals. In this context, religious faith turns into an object of manipulation, ready to accept any proposed scenario that can replace reality with illusions.

In Ukraine, religion often acts as a source of moral support, a symbol of national unity and spiritual resilience. Belief in the justice of the struggle, prayer as a form of support for the military, and chaplaincy in the army are all important elements of spiritual resistance. Religion is becoming an instrument of humanism, assistance to war victims, and volunteerism. The war has exacerbated the issues of faith and morality and forced many people to rethink their spiritual beliefs. A distinction is being made between religion as a genuine spiritual experience and religion as a means of political influence. In Russian society, some people are disillusioned with the Russian Orthodox Church because they see its role in propagandizing for war. In this case, we are talking about a crisis of values and a rethinking of religious faith. Faith in its classical meaning is aimed at mercy, peace, and

compassion, while the militarized version of religion justifies violence and aggression. Ukrainian religious communities are mainly focused on protecting human dignity and helping victims, while Russian religious doctrine is increasingly used to justify expansion and imperialism. Thus, in this case, the dichotomy between peacekeeping and militaristic approaches to religion is evident.

Thus, religious faith in times of war becomes ambivalent: it can serve as a source of hope, strength and moral resistance, but it can also become a tool for manipulation and justification of violence. That is why it is important to understand the value and meaning aspects of faith to prevent its use for destructive purposes. In many religious traditions, including Christianity, there is a perception that the defense of one's land, people, and righteous ideals is morally justified. Ukrainian churches are increasingly turning to this concept, explaining that defending the homeland is not only a right but also a sacred duty. Faith is often associated with love for one's nation and its traditions. In this context, the struggle against the invader is interpreted as the protection of spiritual heritage, churches, religious values, and the people who profess them.

Ukrainian soldiers are increasingly turning to priests for blessings before battle, which gives their struggle a religious meaning. Prayer, religious symbols, and chaplaincy are becoming important elements in maintaining morale. The Russian Orthodox Church justifies the aggression by presenting it as a "sacred mission." In response, Ukrainian religious leaders emphasize that true faith cannot justify violence and genocide. In this context, the fight for freedom is seen as a spiritual duty. The military in Ukrainian society is increasingly perceived as those who fight the global evil embodied by the aggressor. This understanding adds religious meaning to the struggle, making it not only political or military, but also spiritual.

Thus, religious faith not only supports armed resistance but also provides it with a deep moral justification, transforming the struggle for independence into a struggle for truth and justice. Religious faith in the context of the Russian-Ukrainian war is gaining special significance as a source of spiritual support, moral fortitude, and social cohesion. It serves to redefine life values, helping people to adapt to crisis circumstances, find meaning in trials, and maintain hope.

References

Predko, O., Kostyuk, O., & Predko, D. (2024). Religious Faith: Personal Forms of Presentation. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 79(2.), 163-174. <https://doi.org/10.31337/oz.79.2.3>

RELIGIOUS, MYSTICAL, AND TRANSCENDENTAL EXPERIENCES: AN ANALYSIS OF ALTERED STATES OF CONSCIOUSNESS IN THE WORKS OF WILLIAM JAMES AND STANISLAV GROF

Yuliia Soloviova-Kalish, student of higher education, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: ulakalis5@gmail.com

Abstract

This article is devoted to the analysis of religious, mystical, and transpersonal experiences as specific forms of altered states of consciousness. The primary focus is on the concept of religious experience proposed by the American philosopher and psychologist William James in his work *The Varieties of Religious Experience*. The study examines the key characteristics of religious experience, its typology, as well as the mechanisms of its emergence and psychological prerequisites. The distinctions between mystical states and other forms of altered consciousness are highlighted, particularly their introspective nature, irrationality, and subjective conviction. Special attention is given to the influence of religious rituals and cultic practices on the formation of transpersonal experiences, as well as their role in shaping religious worldviews. The correlation between religious experience and altered states of consciousness induced by psychoactive substances is also explored, particularly through the lens of Stanislav Grof's concept presented in *The Adventure of Self-Discovery*. The findings contribute to a deeper understanding of religious experience within the contexts of philosophy, psychology, and cognitive science.

Keywords: religious experience, mystical states, transpersonal experience, psychedelic experience.

Introduction

Religious experience is a complex phenomenon encompassing personal experiences related to the perception of the transcendent, the sacred, or the divine. Its specificity lies in its ability to influence an individual's worldview and behavior, integrating both personal and universal features with a mystical and intuitive character. In contemporary scholarly research, this term is examined within the contexts of philosophy, psychology, religious studies, and phenomenology. A significant contribution to the systematization of religious experience was made by the American philosopher and psychologist William James, who, in his work *The Varieties of Religious Experience* (1902), proposed conceptual foundations for the analysis of religious and mystical states, identifying their key characteristics. The study of transpersonal aspects of religious experience was further developed by Stanislav Grof, who, in *The Adventure of Self-Discovery*

(1988) and *The Human Encounter with Death* (1977), explored the relationship between religious practices, mystical experiences, and altered states of consciousness, particularly under the influence of psychoactive substances.

Thus, the objective of this study is to analyze religious, mystical, and transpersonal experiences as specific forms of altered states of consciousness, taking into account the conceptual frameworks of William James and Stanislaw Grof.

Methodology

This study employs a comprehensive set of general scientific methods, including source analysis, comparison of key concepts, systematization, and synthesis of scholarly data to formulate well-grounded conclusions. To identify the essential characteristics of religious experience and its distinctions from other altered states of consciousness, the phenomenological method has been applied, enabling an exploration of the profound nature of these experiences. Additionally, a psychological approach has been utilized to examine the influence of religious practices and psychedelics on the transformation of individual consciousness, as well as the underlying mechanisms driving these changes.

Results

In *The Varieties of Religious Experience* (1902), William James defined religious experience as an individual's personal encounter with what they perceive as divine. James emphasized the immediate and intuitive nature of these experiences, often characterized by emotional intensity. From a phenomenological perspective, religious experience is understood as an event in which the subject encounters the transcendent through symbols, rituals, or mystical ecstasy. Religious experience has its roots in mystical states of consciousness. According to James's classification, these states possess four key characteristics that define their specificity and distinguish them from ordinary cognitive and emotional experiences:

- Ineffability – Mystical experiences are ineffable, meaning they cannot be adequately expressed in words. They must be directly experienced and cannot be fully conveyed to another person. James compares this to subjective states such as love or the perception of music—without personal experience, their depth is difficult to grasp.
- Noetic Quality – Although mystical states resemble emotional experiences, they are perceived as sources of knowledge. Those who undergo such experiences feel they have gained deep insights into truths inaccessible to ordinary reason. This is a form of revelation, accompanied by a sense of certainty about the validity of the knowledge acquired, which retains its authority even after the experience has ended.

- Transiency – Mystical states are of limited duration, typically lasting from a few minutes to several hours. Once they subside, consciousness returns to its ordinary state, and the characteristics of the experience become difficult to recall. However, upon repetition, these experiences become recognizable, and their meaning may evolve, acquiring greater depth and significance.

- Passivity – This state is accompanied by a sense of loss of control, as individuals feel subject to a higher power. Although the initiation of the experience may be consciously induced (e.g., through meditation or rituals), once it begins, its defining features unfold independently of the subject's will.

Transpersonal experience encompasses states of consciousness that transcend the individual self, allowing a person to feel connected to something greater. Religion, in turn, is the quintessence of humanity's spiritual quest, particularly in the search for the cause and meaning of existence. Stanislav Grof argued that transpersonal states form the foundation of many religious experiences, including mystical encounters and the perception of connection with archetypal structures. According to transpersonal theorists, mystical states lead to a profound sense of interconnectedness with the cosmic order, shaping one's value system and moral behavior. Institutionalized religion, when detached from its mystical origins, risks losing its authenticity, becoming formalized and dogmatic.

Psychedelic experience has deep historical and cultural foundations, including traditional shamanic practices and rituals involving hallucinogenic substances, such as peyote (a psychoactive plant used among the indigenous peoples of Mexico, including the Chichimeca) and ayahuasca (a hallucinogenic brew used by Amazonian tribes). Psychedelics serve as catalysts for exploring the depths of consciousness, facilitating mental journeys into the unconscious and superconscious realms. Grof suggested that psychedelic experiences are characterized by multilayered perception, where internal events are perceived as part of an infinite continuum.

The study of religious and mystical experiences in the context of contemporary science presents significant opportunities for interdisciplinary analysis, integrating fields such as neuroscience, psychology, philosophy, and anthropology. The use of neuroimaging techniques allows researchers to examine the specific brain mechanisms activated during religious experiences, expanding our understanding of the neurobiological basis of transcendental states. Psychological research on religious experiences provides new therapeutic approaches, particularly through meditation practices and the use of psychedelic substances in treating mental disorders. Advances in psychedelic research also help uncover the mechanisms through which alterations in consciousness contribute to religiously associated altered states. A sociocultural analysis of religious and mystical experiences highlights their influence on the formation of moral norms, social structures, and collective identity. Transpersonal research allows for a deeper reconsideration of the concept of selfhood, particularly

by exploring how religious states facilitate the expansion of the boundaries of the subjective self and its interaction with the surrounding world.

References

James, W. (1902). *The varieties of religious experience: A study in human nature*. New York: Longmans, Green & Co.

Morozov, A. Y., & Rogozha, M. M. (2021). Transpersonal experience as a response to the challenges of nihilism: The European context. *Visnyk: Ukrainian Cultural Studies Journal*, 2(9), 27-37. [https://doi.org/10.17721/UCS.2021.2\(9\).05](https://doi.org/10.17721/UCS.2021.2(9).05)

Grof, S. (1988). *The adventure of self-discovery*. Albany: State University of New York Press.

ДУХОВНИЙ ЦЕНТР “ВІДРОДЖЕННЯ”

Дмитро Валух, аспірант кафедри релігієзнавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0007-6102-024X>, email: dimavaluh@gmail.com

SPIRITUAL CENTER "REVIVAL"

Dmytro Valiukh, PhD student, Department of Religious Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0007-6102-024X>, email: dimavaluh@gmail.com

Abstract

The Spiritual Center "Renaissance" is a religious organization founded in Ukraine by Pastor Volodymyr Muntyan. The center is known for its mass events and sermons aimed at spiritual healing and well-being. However, the center's activities have caused controversial assessments. Some sources report criticism of the organization related to its methods of work and financial aspects. Therefore, the attitude towards this religious structure should be based on legal and scientific approaches.

Ключові слова: духовний центр, Володимир Мунтян, релігії в Україні

Keywords: spiritual center, Volodymyr Muntyan, religions in Ukraine

Вступ

Мета дослідження – виявлення основних методологічних принципів та підходів, які використовуються в аналізі діяльності пастора Володимира Мунтяна і його духовного центру “Відродження”.

Методологія

Дане дослідження передбачає стислий виклад основних підходів, які існують в дослідженні духовного центру “Відродження”.

Результати

Серед методологічних підходів, що використовуються при аналізі принципів побудови і функціонування духовного центру “Відродження”, варто розглянути наступні.

1. Принципи роботи духовного центра.
2. Підхід, який зводиться до освітнянської діяльності. Щорічний біблійний коледж «Гора Мойсея» організовує духовний центр «Возрождение». Засновником коледжу є старший пастор духовного центру «Возрождение» Володимир Мунтян. Щороку духовний центр збирає у столичному Палаці спорту студентів з усієї України та світу.
3. Під час навчання організатори обіцяють позбавлення від родових проклять, вигнання демонів та зцілення від невиліковних хвороб. Щоб потрапити на курс, необхідно попередньо зареєструватися

– заповнити форму на сайті центру або зателефонувати за номерами, вказаними на сайті. Навчання в коледжі не є безкоштовним. Кожен зі студентів робить свій «благодійний внесок». Нагадаємо, Духовний центр не платить податки, оскільки юридично позиціонує себе як неприбуткову релігійну організацію.

4. Поширити вплив духовного центру «Відродження» членам організації вдалося завдяки власному телеканалу, який використовувався для популяризації навчання Центру.

5. На даний момент духовний центр «Відродження» налічує понад вісім сотень церков, не лише в Україні, а й на території Європи, люди підтримують центр та прагнуть зцілення через його молитву та благодать. Безліч іноземних партнерів і спонсорів роблять величезний внесок у допомогу та підтримку хворих, недієздатних і нужденних людей.

Бібліографія

[Владимир Мунтян - лидер "Возрождения"](<https://www.0362.ua/news/1641319/vladimir-muntan-lider-vozrozhdenia>)

[Благотворительная деятельность духовного центра Возрождение](<https://news.obozrevatel.com/tv/theguest190421120190330tosite-mp4.htm>)

[Пробуждение в Европе](<https://blogs.korrespondent.net/blog/world/3842936/>)

РЕЛІГІЙНА РЕФОРМА АМЕНХОТЕПА IV

Серафима Жернова, студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: serafimazhernova@gmail.com

RELIGIOUS REFORM OF AMENHOTEP IV

Serafima Zhernova, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) , email: serafimazhernova@gmail.com

Abstract

The purpose of the study is to analyze the religious reform of Amenhotep IV (Akhenaten) and its impact on Egyptian society and culture. The research examines the key aspects of this reform, including the transition to monotheism and the worship of Aten. This study explores the ideological, political, and social foundations of Amenhotep IV's religious transformation. The methodology includes historical-comparative and phenomenological approaches to determine the causes, consequences, and legacy of this reform. Special attention is paid to the role of Akhenaten in shaping new religious doctrines and their influence on subsequent religious developments in Egypt.

Ключові слова: Аменхотеп IV; Ехнатон; Атон; монотеїзм; релігійна реформа; Стародавній Єгипет.

Keywords: Amenhotep IV; Akhenaten; Aten; monotheism; religious reform; Ancient Egypt.

Вступ

Мета дослідження – аналіз релігійної реформи Аменхотепа IV (Ехнатона) та її впливу на єгипетське суспільство та культуру. Дослідження охоплює основні аспекти цієї реформи, включаючи перехід до монотеїзму та культ Атона.

Методологія

Дане дослідження базується на історико-порівняльному та феноменологічному підходах. Використовується аналіз писемних джерел, археологічних знахідок та іконографії для визначення причин, наслідків та спадщини релігійної реформи Аменхотепа IV. Особлива увага приділяється політичним та ідеологічним аспектам цієї трансформації.

Результати

Серед дослідженні релігійної реформи Аменхотепа IV, варто розглянути наступні:

1. Артур Вейгалл (Arthur Weigall) у праці «The Life and Times of Akhnaton» аналізує період

правління Ехнатона, розглядаючи його релігійні реформи як спробу створення монотеїстичного культу Атона. Автор висвітлює роль фараона як сакрального правителя, акцентуючи увагу на теологічній унікальності цієї епохи, а також аналізує зміст і функцію гімнів Атону (Weigall 2000). Аналогічний підхід застосовує Карл Альфред Відеманн (Karl Alfred Wiedemann) у своїй праці «Religion der alten Aegypter», де він розглядає трансформацію релігійного світогляду давніх єгиптян за часів Аменхотепа IV, досліджуючи політичні й соціальні аспекти цих змін (Wiedemann 2013).

2. Дослідження релігійної символіки та мистецьких зображень. Олександр Заплетнюк

у своїх роботах «Колосі Ехнатона: інтерпретації божественного образу фараона» та «Роль сім'ї фараона Ехнатона у новому релігійному культі» аналізує унікальні риси амарнського мистецтва. Він розглядає зміни в іконографії як відображення нового уявлення про божественність не лише правителя, а й членів його родини. Автор також наголошує на впливі ідеологічних змін на художній стиль періоду (Заплетнюк 2015, 2016).

3. Релігійні реформи у контексті світової історії. Лара О'Салліван (Lara

O'Sullivan) у праці «The Regime of Demetrius of Phalerum in Athens» проводить паралелі між релігійною реформою Ехнатона та подібними процесами в інших цивілізаціях, зокрема в античній Греції. Вона досліджує роль філософських концепцій у зміні релігійного мислення й підкреслює вплив цих змін на соціально-політичну систему (O'Sullivan 2009). Схожий підхід застосовує Олександр Заплетнюк у статті «Єгипет на міжнародній арені в період правління фараона Ехнатона», де він аналізує, як реформа вплинула на зовнішню політику Єгипту та його відносини з сусідніми державами (Заплетнюк 2016).

4. Аналіз письмових джерел і релігійних текстів. Олександр Заплетнюк у статті «Малий Гімн

Атону» розглядає релігійні гімни як спробу формування нового теологічного вчення. Він звертає увагу на адаптацію традиційної єгипетської релігійної системи до ідеології, запровадженої Ехнатом (Заплетнюк 2014). О. Маррей (O. Murray) у дослідженні «Hecateus of Abdera and Pharaonic Kingship» аналізує сприйняття правління Ехнатона з позиції іноземних авторів, відзначаючи, як єгипетська теократична система сприймалася в контексті інших цивілізацій (Murray 1970). Підхід, який можна назвати «аналіз історичних джерел та археологічних

знахідок». Так, Артур Вейгалл (Arthur Weigall) у своїй праці «The Life and Times of Akhnaton» аналізує правління Ехнатона, розглядаючи його релігійну реформу як спробу встановлення монотеїстичного культу Атона. Він висвітлює роль фараона як божественного правителя та інтерпретує тексти гімнів Атому (Weigall 2000). Подібний підхід застосовує Карл Альфред Відеманн (Karl Alfred Wiedemann), який у своєму дослідженні «Religion der alten Aegypter» аналізує зміни в релігійному світогляді єгиптян у період правління Аменхотепа IV (Wiedemann 2013).

Бібліографія

O'Sullivan Lara . The Regime of Demetrius of Phalerum in Athens, 317–307

BCE: Philosopher in Politics. - Leiden: Brill, 2009. - 344 p.

Weigall Arthur. Guide to the Antiquities of Upper Egypt. Andesite Press. 2017. 622 p .

Weigall Arthur. Від Abydos до Sudán Frontier. Routledge. 2004. 194 p .

Weigall Arthur. The Life and Times of Akhnaton . Cooper Square Pub. 2000. 322 p .

Wiedemann Karl Alfred. Religion der alten Aegypter . EHV-History.2013. 180 s.

Заплетнюк Про . А. _ Малий Гімн Атому . Сходознавство . 2014. № 67. С. 39-46.

Заплетнюк О. А. Колосі Ехнатона : інтерпретації божественного образу фараона. Гілея Науковий вісник . 2015. № 95 (4). С. 10-13.

Заплетнюк О. А. Порівняльна характеристика та стилістичні відмінності прикордонних стел «проголошення ». Гілея . Науковий вісник . 2015. №103 (12). С. 10-13.

Заплетнюк О. А. Роль сім'ї фараона Ехнатона у новому релігійному культі . Гілея . Науковий вісник . 2016. № 105. С. 9-12.

Заплетнюк О. А. Єгипет на міжнародній арені в період правління фараона Ехнатона . Гілея Науковий вісник . 2016. № 106(3). З. _ 25-28.

Murray O. Hecateus of Abdera and Pharaonic Kingship. Journal of Egyptian Archaeology, 1970.P. 141-171.

Section 11

« THEOLOGY »

LOCALITY AND CONCILIARITY OF MODERN ORTHODOX TENDENCIES: CANONICAL AND ELESIOLOGICAL ASPECTS

Andrii Malaniak, PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0002-8534-662X>, email: andrii035@ukr.net

Keywords: Locality, Eucharistic communion, church, soconciliarity, ecclesiology, canon.

ПОМІСНІСТЬ ТА СОБОРНІСТЬ СУЧАСНИХ ОРТОДОКСАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ: КАНОНІЧНІ ТА ЕЛЕЗІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Андрій Маланяк, аспірант, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна) <https://orcid.org/0000-0002-8534-662X>, email: andrii035@ukr.net

Ключові слова: Помісність, євхаристійне спілкування, церква, соборність, еклезіологія, канон.

Вступ

Помісність і соборність є одними з ключових принципів православної еклезіології, що визначають характер церковного устрою та механізми прийняття рішень у межах православного світу. Ці поняття відображають баланс між автономністю окремих церковних спільнот та їхньою єдністю у спільному сповідуванні віри, що є основоположним для православної традиції. У сучасному релігійному середовищі помісність та соборність часто стають предметом канонічних суперечок і геополітичних впливів, що викликає напруження між різними помісними православними церквами. Особливо гостро ці питання постають у контексті адміністративних кордонів юрисдикцій, надання автокефалії та відносин між патріархатами. Взаємодія між локальними православними спільнотами та Вселенською Церквою, збереження євхаристійної єдності, а також дотримання канонічних норм залишаються центральними темами богословських дискусій та міжцерковних відносин. Помісність та соборність є фундаментальними характеристиками православної традиції, які визначають її структуру та принципи управління. Вони формують підґрунтя релігійної ідентичності, сприяють збереженню єдності віруючих та окреслюють межі взаємовідносин між локальними релігійними спільнотами та Вселенською Церквою.

Виклад основного матеріалу. Помісність (грец. τοπική εκκλησία – «місцева Церква») в православній традиції означає систему організації церковного управління, яка передбачає, що кожна православна спільнота у певному регіоні має право на самостійне управління за умови збереження єдності віри та євхаристійного спілкування з іншими Церквами. Сьогодні ми бачимо, що система адміністративних блоків поділена на III рівні:

Епархія – помісна громада, очолювана єпископом.

Автономна Церква – частково незалежна Церква, яка зберігає адміністративну підпорядкованість іншому патріархату.

Автокефальна Церква – повністю незалежна Церква, яка сама обирає свого предстоятеля та має право приймати самостійні рішення.

Наприклад між Антіохійською та Єрусалимською Помісними Церквами у березні 2013 року Єрусалимський Патріархат призначив єпископа для новоствореної Катарської єпархії, що викликало протест з боку Антіохійського Патріархату, який вважав Катар частиною своєї канонічної території. Після невдалих переговорів, 27 червня 2015 року Антіохійський Патріархат оголосив про розрив канонічного спілкування з Єрусалимським Патріархатом. Цей конфлікт тривав кілька років, однак 21 жовтня 2023 року, на тлі збройного конфлікту в Ізраїлі та Секторі Газа, Зважаючи на важку ситуацію церкви все ж таки відновили євхаристійне спілкування.

Одним із головних аспектів помісності є зв'язок Церкви з певною територією. У даному випадку розуміння єпархії також ототожнюється з певною місцевістю. У випадку Антіохійського Патріархату його претензії на Катар ґрунтувалися на історичному зв'язку з арабськими православними громадами. Хоч Катар знаходиться далеко навіть якщо розглядати її колишню ортодоксальну територію до арабського завоювання 636 року, однак на IV Вселенському соборі (451 р.) було підтверджено, що Антіохійський Патріархат має юрисдикцію над усім Сходом, за винятком Єгипту, який входив до Олександрійського Патріархату. Її юрисдикція сягала Сирії, Месопотамії (сучасний Ірак), Фінікію (сучасний Ліван), Аравію (Набатею), Кілікію (південна частина сучасної Туреччини), та Персію (Іран). Єрусалимський Патріархат в супереч канонів, створює там свою єпархію, хоч можна було б створити там екзерхат, на правах патріархату. Тому прецедент з точки зору релігійного аналізу ортодоксальних норм залишається не типовим. Євхаристійна єдність, як основа православної еклезіології ґрунтується на принципі соборності, що виражається через спілкування між Помісними Церквами. Розрив євхаристійного спілкування між Антіохією та Єрусалимом у 2015 році поставив під загрозу соборний характер Церкви, адже єдність у Православ'ї не є лише адміністративною, а передусім містичною (виражається через Євхаристію). Тому відновлення спілкування у 2023 році було еклезіологічно правильним рішенням, оскільки відновлення такого спілкування є кроком до повернення до канонічної єдності Церкви.

Розглядаючи другий рівень, як автономна церква, треба сказати, що 8-ме правило III Вселенського Собору (431 р.) забороняє митрополіям самовільно розширювати свою юрисдикцію за межі встановлених меж без схвалення автокефальної церкви або Вселенського Собору.

Українська Православна Церква (московського Патріархату), має намір створити екзерхат. Фінляндська Православна Церква (ФПЦ) висловила жорстку критику щодо спроб Української Православної Церкви (Московського Патріархату) заснувати свої парафії на території Фінляндії. У своєму офіційному зверненні ФПЦ нагадала, що вона є автономною помісною Церквою у складі Вселенського Патріархату і має канонічну відповідальність за всіх православних вірян у країні, незалежно від їхньої національності. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну УПЦ (МП) відкрила понад 80 парафій у Західній Європі. Тепер вона намагається закріпитися і в Фінляндії, пояснюючи це пастирськими потребами українських біженців. Для цього митрополит Онуфрій призначив архимандрита Фотія офіційним представником своєї церкви у Фінляндії. Архієпископ Гельсінський і всієї Фінляндії Лев категорично заявив, що територія Фінляндії є канонічною юрисдикцією ФПЦ. Він наголосив, що створення тут представництв інших Православних Церков, які не входять до складу Фінляндської Церкви, є неприпустимим і суперечить канонічному праву.

Третій рівень найскладніший, полягає в існуванні Помісної Церкви в автокефальному середовищі. На протязі всієї історії Церкви питання автокефалії було найгострішим. Після пентархії перших помісних церков її буквально виборювали. Яскравими прикладами сучасності є Православна Церква України та Православна Церква Македонії. ПЦУ практично силою влилася в помісність світового православ'я, то Македонська навпаки. Якщо УПЦ Київського Патріархату неодноразово просила автокефалію у російської Православної Церкви, яка була не милосердна до цього. Сербська Православна Церква вирішила вчинити мудріше ніж московський патріархат, Вона після тривалих обговорень надає автокефалію Охридській архієпископії 24 травня 2022 року. Чим демонструє, що не лише Константинопольський чи московський Патріархат, лише може її надавати.

Пізніше ці дві церкви визнають Македонську Православну Церкву, однак вона залишається холодною до визнання ПЦУ. Питання автокефалії ПЦУ спричинило розкол у соборності Помісних Церков в наслідок чого відбулося припинення євхаристійного спілкування між Константинопольським та московським Патріархатом.

Одним із найбільш уразливих аспектів Церкви є її соборність, тобто один із фундаментальних принципів православного церковного устрою, що передбачає спільне управління церквою єпископами, рівноправну участь кліру та мирян у прийнятті важливих рішень. У сучасному світі цей принцип стикається з низкою викликів, які впливають на єдність православних церков. Ті, хто прагне обмежити свободу всередині церковної спільноти, фактично звужують можливості для реалізації

соборного принципу. Вони декларують соборність, але на практиці не використовують її. Відмова деяких помісних церков від участі в Критському соборі 2016 року демонструє їхню боязнь соборності – свідомо чи несвідомо. Хоча вони пояснювали це бажанням уберегти Церкву від помилок, насправді їхні дії були спричинені страхом перед свободою, а не вірою в саму Церкву.

Бібліографія

Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. [пер. Чокалюк С. М.]. Київ : «Преса України», 2008. 367 с.

«Суперечить канонічному праву»: Фінляндська Церква різко розкритикувала наміри УПЦ (МП) URL: <https://df.news/2024/05/07/superechyt-kanonichnomu-pravu-finliandska-tserkva-rizko-rozkrytykuvala-namiry-upts-mp/>

Antiochian Patriarchate restores communion with Jerusalem Patriarchate. URL: <https://orthochristian.com/156833.html>

Davis L. D. The First Seven Ecumenical Councils (325-787): Their History and Theology (Theology and Life Series 21) (Volume 21). Collegeville : Liturgical Press; First Edition, 1988. 342 p.

Serbian Patriarch Brings "Good News" to Newly-Recognised Macedonian Church URL: <https://web.archive.org/web/20220524163514/https://balkaninsight.com/2022/05/24/serbian-patriarch-brings-good-news-to-newly-recognised-macedonian-church/>

АПОЛОГЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЮСТИНА МУЧЕНИКА

Олександр Зякун, студ., Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів., <https://orcid.org/0009-0005-8353-2540>, email: materiy90@ukr.net

APOLOGETIC MODELS OF JUSTIN MARTYR

Ziakun Oleksandr, Student, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, <https://orcid.org/0009-0005-8353-2540>, e-mail: materiy90@ukr.net

Анотація

The article analyses early Christianity and the intellectual resistance that emerged in the second century in response to persecution by Jews and pagans. Particular attention is paid to the apologetic activities of Saint Justin Martyr, in particular his First and Second Apologies addressed to pagans. The study reveals Justin's methodology, which consisted not only in defending Christianity but also in demonstrating its superiority over paganism and Judaism. Justin argues that the persecution of Christians for their beliefs is unjust, contrasting the morality of Christians with the immoral examples of pagan gods. In his polemics with philosophers, in particular the Stoics and academics, he uses rational arguments, claiming that the human mind is a 'seed' sown by the Logos (Christ), and that truth is partially reflected in philosophical doctrines, but that its fullness is found only in Christianity. The article shows how Justin tried to integrate 'all that is good' from pagan culture into the Christian paradigm, laying the foundations for future apologists.

Ключові слова: християнство, апологія, Юстин Мученик, інтелектуальний опір, Логос.

Keywords: Christianity, apology, Justin Martyr, intellectual resistance, Logos.

Вступ. Сторіччями юдеї чекали Месію, а коли Він прийшов, то не пізнали Його. В Євангелії розповідається, що за Христом ходили тисячі (Лк 9:10-17), але йти за Ним на смерть виявилось не багато охочих. Перед Вознесінням Ісус заповідає апостолам - "йдіть по цілому світу, та всьому створінню Євангеліє проповідуйте" (Мк. 16:15-15). Вони з готовністю виконують Його заповіт розуміючи, що йдуть на смерть. Ненависть до християн з боку юдеїв зумовлена тим, що для них християнство - це секта, і природно, що вони захищали своє вчення. За декілька століть так будуть робити й християни, коли захищатимуть своє вчення від різноманітних сект. Ненависть з боку язичників також не викликає подиву, тому що християнство пропонувало нову систему цінностей, відмінну від існуючої. Тут може виникнути питання, чому у юдаїзмі римляни не бачили загрози, а в християнстві бачили? -

Видається, причина в тому, що юдеї, як закрита спільнота, не прагнули розповсюджувати своє вчення по всій імперії, таким чином не становили загрози для ладу в імперії, тоді як християни прагнули цього.

Зміна світоглядної парадигми достатньо складний і тривалий процес. Навіть коли це відбувається по волі правителя, згадаймо Костянтина або Володимира Великого, для утвердження нового світогляду потрібно багато часу. Новий Заповіт пропонував іншу парадигму, і вона не влаштовувала ні євреїв, ні римлян, а тому християн переслідували й вбивали, як тих, хто порушував усталений лад. Виглядає так, що відсутність фізичного опору зі сторони християн зумовлений їх вченням - "Якщо тебе хто вдарить в праву твою щоку, підстав йому і другу" (Мт. 5:39). Однак дещо згодом християни почали чинити інтелектуальний опір. Далі розглянемо апології одного з перших захисників християнства Святого Юстина (Мученика, Філософа). Він написав дві апології: перша (Перша і Друга апології) - до язичників, друга (Розмова з Тріфоном юдеєм) - до юдеїв. Його метою було не просто захистити християнство, а показати його переваги перед язичництвом і юдаїзмом. В даному дослідженні ми спробуємо розкрити методику якою послуговувався Юстин для досягнення цієї мети на прикладі Першої й Другої апології.

Методологія. Історико-контекстуальний, текстуальний аналіз, метод порівняння.

Отримані результати. Захист християнства Юстин починає з твердження, що не можна переслідувати людей, які не роблять ніякого зла, лише на тій підставі що вони належать до християн (Martyr, 2008, с. 33-39). На початку Другої апології, звертаючись до римського сенату, Юстин розповідає, що нещодавно мав інтелектуальне змагання з Кресцентом, який нападав на християнство, і переконливо довів безпідставність його звинувачень, і що готовий це зробити знову перед римським сенатом (Martyr, 2008, с. 122). Аналізуючи тексти поетів, він виявляє аморальну поведінку богів, яку наслідують люди. На противагу до цього він вказує на моральну поведінку християн. Відповідно, не християни заслуговують осуду, а язичники.

Від критики міфології язичників Юстин переходить до критики філософії. Оскільки Юстин за освітою був філософом, і розумів філософію як дослідження Божественної природи, то полемізує із філософськими школами свого часу, які серед інших приділяли увагу і цьому питанню. Зазвичай, в богословських дискусіях найпереконливішим аргументом є посилання на Святе Письмо. Юстин посилається на священні тексти, але радше з метою ознайомити читача з християнством, тоді як для полеміки з філософами він використовує виключно раціональні аргументи. Деякі ідеї він знаходить істинними, але в цілому їх вчення - хибними. Він пояснював це тим, що в більшій чи меншій мірі кожна людина наділена розумом, який варто розуміти як

зерна чи сімена, що “посіяв” Логос, Слово, тобто Христос (Martyr, 2008, с.127). Християнин відразу побачить тут аналогію до притчі про сіяча (Лк 8:5-15), а філософ - до стоїчного вчення про сперматичний логос. Відповідно пророки бачили істину ясно, “вони у своїх словах не послугоувалися доведеннями, тому що вони були вище будь-яких доведень, адже були достовірними свідками істини” (Martyr, 2008, с. 159), тоді як філософам, які “могли бачити істину, але темно” (Martyr, 2008, с. 133-134), потрібні були раціональні аргументи. Послугуючись цією логікою Юстин заявляє - “все гарне, що коли-небудь сказано і відкрито філософами, все це ними зроблено згідно з мірою віднайдення й споглядання ними Слова” (Martyr, 2008, с. 129). Вказуючи на логічні суперечності у вченні академіків і стоїків, Юстин все ж намагається знайти спільні точки дотику між християнством і філософськими вченнями. Так одним з прикладів критики Юстином стоїків можна привести їхнє вчення про долю, з якого випливає відсутність відповідальності (Martyr, 2008, с.126), а прикладом критики академіків може бути розмова Юстина, коли він ще був платоніком, зі старцем, який доводить безпідставність вчення Платона про душу (Martyr, 2008, с. 156-159). Його особлива увага до стоїків і академіків зумовлена тим, що вивченню їх філософії він приділив багато часу, а тому у своїх апологіях він вказує на ряд подібностей між християнством і цими вченнями, тоді як піфагорійців і перипатетиків він згадує лише побіжно. Наприклад подібними є уявлення Мойсея і Платона на сотворення світу (Martyr, 2008, с.97), християн і Платона про посмертне воздаяння (Martyr, 2008, с. 40), а в одному з листів Платона, де йдеться про трьох царів, Юстина навіть побачив образ Святої Трійці (Martyr, 2008, с. 97-99). Міркуючи таким чином, Юстин наче підводить до висновку, що людина, яка мислить раціонально, шукає істини, з необхідністю має прийти до християнства. Юстин не був почутий своїми опонентами, однак його праці стали важливим дороговказом для його послідовників.

Бібліографія

Martyr, J. (2008). *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God: vol. 6. Fathers of the Church: A New Translation* (T. B. Falls, transl.). Washington, D.C.: Catholic University of America Press.

Section 12

« PHILOSOPHY OF EDUCATION »

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП «КВАДРОЛЕКС»

Лариса Діденко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-1734-0055>, e-пошта: didenkolarysa@gmail.com

METHODOLOGICAL PRINCIPLE 'QUADROLEX'

Larysa Didenko, Ph. D. in Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy of Humanities Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-1734-0055>, email: didenkolarysa@gmail.com

Abstract

The **methodological foundation** serves as a guiding reference for the researcher in actualizing their conceptual intentions within the scientific domain. Classical methodological principles remain effective to this day; however, they can be elevated to a different level – aligned with the epochal transformations of contemporaneity.

The objective of the proposed study is to examine the **methodological principle of 'quadrolex'**.

Quadrolex is a methodological principle that aids in structuring research through four components/units/blocks. These are not fixed; rather, they are reassembled by the researcher for each specific study during the preparatory stage. The **applicability of quadrolex** extends to all fields of scientific knowledge. The **results of applying the methodological principle of quadrolex** will determine the identification of four levels: 1) the **explicit level**, which emphasizes the fixation of the obvious within the studied phenomenon; 2) the **intermediate level**, within which concealed contradictions of the phenomenon can be uncovered through intercomponent interactions/transitions; 3) the **core level**, which essentially 'reveals' the studied phenomenon; 4) the **anthropo-corrective level**, where (un)conscious cognitive changes in the human being are observed.

Thus, the methodological principle of quadrolex is optimal for working with complex phenomena, as its results entail both the essential unpacking of the phenomenon and cognitive transformations of the human being conducting the research.

Ключові слова: філософія освіти; філософія науки; методологічний принцип; квадролекс; феномен; людина; когнітивні зміни.

Keywords: philosophy of education; philosophy of science; methodological principle; **quadrolex**; phenomenon; human being; cognitive changes.

Вступ

Методологічна основа є не просто допоміжно-інструментальною у кожному науковому дослідженні, вона постає дороговказом для дослідника щодо результатування його/її ідеєнамів у науковій площині.

Головна проблема сучасних досліджень у філософії (та й у інших галузях знання) – зведення методології до переліку «найпоширеніших методів» (тут: «промотованих та/або акцентованих колись кимось з попередників»), що не завжди співмірне сучасним соціокультурним викликам та турбулентним процесам геополітики й геоeкономіки.

Методологічний каркас дослідження постає трикомпонентним: підходи (концептуальна рамка дослідження), принципи (наукові норми досліджування та презентування результатів), методи (якісні/кількісні способи знаннезастосовності з подальшим знаннеоновлюванням та/або знаннездобуванням задля реалізування мети-й-завдань дослідження).

Класичні методологічні принципи (історичності, цілісності, умовної об'єктивності, причинності, обґрунтованості, ефективності тощо) є дієвими досі, проте їх можливо перевести на інший рівень – відповідно до епохових змін сучасності та діджитального вектора.

Мета пропонованого дослідження – розглянути методологічний принцип «квадролекс». 3-поміж дослідницьких завдань виокремлюю: 1) пояснити назву «квадролекс»; 2) описати його структуру через кількісні та якісні прояви; 3) зазначити сферу та приклади його застосовності; 4) деталізувати рівні/пласти, що зумовлювані його застосуванням.

Основою теорезису постали: 1) вихідні орієнтири, тобто напрацювання Арістотеля щодо чотирьох причин (Aristotelis, 1837: Р. 344–650), Іммануеля Канта щодо принципів трансценденталізму (Kant, 1911: S. 3–252); 2) епістемні орієнтири, тобто розробки Карла Поппера щодо принципу фальсифікації (Popper, 1968) та критичного раціоналізму (Popper, 2013), Пауля Файрабенда щодо епістемологічного анархізму (Feyerabend, 1993); 3) трансформувальні орієнтири, тобто обґрунтування Томаса Куна щодо парадигмальності (Kuhn, 1970), Бруно Латура щодо акторно-мережевої теорії (Latour, 2005); 4) інструментальні орієнтири, тобто напрацювання Едмунда Гуссерля щодо інтенційності свідомості (Husserl, 2012; Husserl, 1976), Жака Дерріда щодо концепції деконструкції (Derrida, 1967a; Derrida, 1967b).

Історичні нюанси конструювання

Принцип квадролексу на сторінках цього тексту фіксований вперше, проте ідея його з'яви іде з 2023 року від авторської спроби опрацьовувати локаційні результати креативних індустрій у форматі відеофайлів. Головним утрудненням тоді постала мультишаровість пластів окремих відеофайлів: одна частина пластів проявлялася через презентування, а інша передбачала закодовані сенси. Ці закодовані сенси, на перший погляд, не були адаптовані через локальну культуру, а запозичені з європростору. Проте, при деталізуванні, коди сенсів виявилися подвійними: презентоване могло бути розтлумачене буквально або через «культурне розпаковування». У другому випадку було отримане «роздвоєне розтлумачення» з взаємовиключальними повідомленнями.

Моє пізніше пропрацьовування матеріалів методологічних програм XIX та XX ст. зумовило повернення до квадролексу у 2024 році.

Як методологічний принцип квадролекс застосовується з 2025 року у моїх авторських наукових текстах.

Методологія

Пропоноване дослідження вибудоване на поєднанні підходів {галузевого, міждисциплінарного, плюріверсного}, принципів {цілісності, умовної об'єктивності, причинно-наслідковості, обґрунтованості, ефективності, квадролексу} та якісних методів {розмірковувального, аналізувального, синтезувального, феноменологічного, герменевтичного, структурного, праґматичного, компаративного, моделювального тощо}.

Результати

{1} *Квадролекс* – це методологічний принцип, який допомагає структурувати дослідження через чотири складники/компоненти/блоки. Останні не є фіксованими: їх перезбирає, тобто наповнює, дослідник для окремого дослідження перед його початком на етапі підготовки.

{2} *Назва «квадролекс» («quadrolex»)* конструйована через поєднання латинських слів – *«quattuor»*, тобто «чотири», та *«lex»*, тобто «правило, норма, закон». Оптимальне значення «квадролекс» у перекладі з латини – «правило чотирьох», тобто етимологічно наголос зроблено на кількості.

{3} *Лінґво-похідні* від слова «квадролекс»: квадролексний, тобто чотиричастинний/чотириелементний; квадролексність, тобто чотиричастинність/чотириелементність; квадролексування, тобто розмежування дечого на чотири частини/елементи. Залежно від контексту можна вивести й використовувати інші.

{4} *Структура квадролексу* «закладена» Perezбірною: головна умова – наявність чотирьох складників, які можуть бути «відносно однопорядковими». Останні допустимо «штучно вирівнювати», тобто підіймати/опускати» за дослідницької потреби.

{5} *Кількісний та якісний прояви квадролексу.* Первинний кількісний акцент «м'яко зумовлюватиме» якісний. Кількісно квадролекс включає чотири компоненти, які постають неузв'язкованими з іншими. Проте за дослідницької потреби міжкомпонентний зв'язок може бути зафіксований, наголошений та описаний. Якісний прояв квадролексу «спрацьовуватиме» чітко за вектором дослідника. Тобто сам дослідник наповнює структуру квадролексу якісними компонентами, які необхідні для окремого дослідження та/або оптимальної роботи з окремим феноменом.

{6} *Застосовність квадролексу* можлива до усіх сфер наукового знання: він є універсальним, тобто його можливо долучати й до галузевих, й до міждисциплінарних досліджень. Проте його задум й розроблення були здійснені для оптимування роботи зі складними/складеними феноменами у гуманітарних та поведінкових галузях.

{7} *Приклади застосовності методологічного принципу квадролексу:* 1) для структурування – послідовність елементів, ознаки/властивості кожного з елементів, оптимальна застосовність, параметри співпливальності; 2) для смислорозтлумачення – стандартний, символічний, поведінково-орієнтирний, антропорозвивальний; 3) для знанневиведення – сенсорне отримування даних, раціональне систематизування, контекстуально-ситуативне уточнення, індивідуальне творче доопрацювання/доповнення; 4) для життєциклового коригування – розвивання, утруднення/криза, розв'язок, трансформування.

{8} *Результати застосовності методологічного принципу квадролексу зумовлюють проявлення чотирьох рівнів/пластів:* 1) явного, що акцентує фіксування очевидного у досліджуваному феномені; 2) середнього, у межах якого можливо виявити приховувані суперечності досліджуваного феномена через міжкомпонентні взаємодії/переходи; 3) ядрового, який сутнісно «демонструє» досліджуваний феномен; 4) антропокоригувального, на якому відбувається зауважування (не)свідомих когнітивних змін антропоодиноці.

{9} Видається, що *після застосування принципу квадролексу* сам феномен буде максимально «розпакований до сутнісного ядра», проте й когнітивність дослідника зміниться – оскільки при знаннезастосовності, відбуватиметься знанневиведення щодо досліджуваних феноменів і сам дослідник фіксуватиме індивідуальні зміни власного світогляду через самопізнання й зміну кута розгляду досліджуваних феноменів.

{10} *Подальше доопрацювання*. Наразі цікавить відповідь на питання – чи залишиться квадролекс виключно методологічним принципом? Можливо, його варто трансформувати на метод.

Отже, методологічний принцип «квадролекс» є оптимальним для роботи зі складними феноменами, оскільки у результатах передбачене «сутнісне розпакування феномена» та когнітивні зміни антропоодиноці, котра досліджує.

Бібліографія / References

Aristotelis. (1837). Opera. Ex Recensione Immanuelis Bekkeri. Tomus VII–IX. Oxonii : E Typographeo academico. URL: <https://archive.org/details/aristotelisoper07arisuoft/page/342/mode/2up>

Derrida J. (1967a). De la Grammatologie. Paris: Les Éditions de Minuit.

Derrida J. (1967b). L'écriture et la Différence. Paris: Éditions du Seuil.

Feyerabend P. (1993). Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. 3rd ed. London: Verso.

Husserl E. (1976). Die Krise der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die Phänomenologische Philosophie (2. Auflage Ausg.). (W. Biemel, Hrsg.) den Haag: Martinus Nijhoff.

Husserl E. (2012). Cartesianische Meditationen. Eine Einleitung in die Phänomenologie. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Kant I. (1911). Gesammelte Schriften. Band 4: Kritik der reinen Vernunft (1. Aufl.). Prolegomena. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Berlin, Boston: De Gruyter. [Reprint: 2021]. URL: <https://doi.org/10.1515/9783112610060>

Kuhn T. S. (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Second edition, enlarged. Chicago: The University of Chicago Press.

Latour B. (2005). Reassembling the Social: An Introduction to the Actor-Network Theory. Oxford, England & New York, NY, USA: Oxford University Press.

Popper K. (1968). The Logic of Scientific Discovery. New York and Evanston: Harper & Row, Publishers.

Popper K. (2013). The Open Society and Its Enemies. New One-Volume Edition. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Section 13

« PHILOSOPHY AND METHODOLOGY OF SCIENCE »

HUMAN AS A SUBJECT OF ECOLOGICAL ACTIVITY: A NONLINEAR APPROACH

Ruslana Koperlos, PhD in Philosophy, Assistant Professor of the Philosophy and Methodology Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <http://orcid.org/0000-0002-4896-2407>, email: koperlosr@ukr.net; koperlosr@knu.ua

Keywords: nature, environment, human, ecological activity, ecological problems, nonlinearity, self-organization.

Introduction

The philosophical analysis of the problem of human as a subject of environmental activity consists in rethinking the relationship «Human-Nature». In modern scientific discourse, environmental problems are becoming increasingly relevant, and humans as subjects of environmental activity play a key role in this issue. After all, their impact on the environment can be both destructive (negative) and positive.

The purpose of the study is to consider how a person as a subject interacts with nature, what forms of environmental activity he can carry out.

Modern ecological challenges require a new view of the role of human in natural processes. Traditional linear models that consider the interaction of human with the environment and nature within the framework of cause-and-effect relationships are insufficient to explain complexity changes in the ecological system. In this context, a nonlinear approach that takes into account multifactorial, dynamic, self-organized, etc., processes of human and nature interaction becomes of particular value.

The main task is to understand the specifics of human environmental activity, its impact on rethinking ideas about nature, and on understanding the results of one's own actions as a subject of activity.

Methodology

The methodology of studying human and nature is a set of principles, methods and approaches aimed at studying the complexity relationships between human and the environment. This process covers various scientific disciplines, including philosophy, biology, sociology, ecology, economics, psychology and many others. Among the main approaches are: philosophical (analyzes the nature of human and the surrounding world from the point of view of ontology and epistemology. Includes such concepts as dualism, materialism and idealism); empirical (based on observation,

experiment and statistical analysis); systemic (considers nature and human as elements of a single ecological system, studying their interaction in dynamics); ecological (studies the impact of human activity on nature and develops strategies for sustainable development); synergistic and nonlinear (provide an opportunity to understand more deeply the dynamics of interaction between human and nature, considering them as a complexity, self-organizing system).

Using the principles of nonlinearity, self-organization, and feedback allows us to find effective solutions to ensure sustainable development and harmonious coexistence of society and the environment (and nature in general).

Results

Human is not a passive observer of natural processes, but an active participant and regulator of ecological dynamics. A nonlinear approach implies the awareness and understanding that even a minor interaction of man with nature or the environment can lead to significant changes (for example, the well-known butterfly effect). An example is also the fact that anthropogenic climate change demonstrates how the accumulation of small greenhouse gas emissions leads to global warming and chain reactions in the biosphere.

As is known, human activity significantly affects nature. «Undoubtedly, a person is a part of the society in which he lives and with which he interacts in a particular environment. That is why it is important to rethink one's own understanding, perception and interaction with nature, especially in the current conditions of the ecological situation» [Koperlos 2023: 166]. Urbanization, industrial production, agriculture, mining lead to the depletion of natural resources, air, water and soil pollution, the disappearance of biological species and many other factors. At the same time, human has the potential to change the situation in a positive direction by developing and implementing environmentally friendly technologies, developing alternative energy, caring for nature, rethinking one's own actions and use of natural resources, etc.

The ecological activity of a person who is aware of himself as a subject has various forms, here are some of them:

1) individual form – responsible consumption, separate waste collection, energy and water saving, participation in environmental campaigns, awareness of the importance of environmental culture and education, etc.;

2) social form – activities of public organizations, environmental education work, implementation of environmental standards in companies, enterprises, and much more;

3) state form – development and implementation of environmental laws, programs and initiatives for environmental protection, etc.;

4) international form – participation in global environmental initiatives, implementation of international agreements (such as the Paris Agreement on climate).

That is, we can say that human is not only the cause of environmental problems, crises and disasters, but also a means of solving them, predicting and anticipating their occurrence. Awareness of his role in the ecological system, active participation in positive environmental activities, education in the field of ecology, fostering an ecological culture, implementing sustainable practices in everyday life - this helps to minimize the negative impact on nature and ensure favorable conditions for interaction between human and nature (as well as the environment, on which each of us has a direct impact every day). «The current ecological situation is not the result of a confrontation between human, who emerged from nature, and nature itself. On the contrary, the current ecological situation is a vivid proof that human cannot emerge from nature» [Sydorenko 2002: 71].

If we talk about the nonlinear nature of ecological processes, it is manifested in the presence of bifurcation points - moments when the system can evolve in several directions depending on small changes in conditions. For example, the restoration of an ecosystem after a catastrophic impact can follow different scenarios: from successful rehabilitation to degradation and loss of biological diversity.

Nonlinearity is also evident in socio-ecological systems, where the interaction of economic, cultural, and political factors creates complexity adaptive mechanisms. For example, traditional nature-use practices of indigenous peoples demonstrate the ability to harmoniously coexist with the environment without destroying it.

Therefore, when considering a human as a subject of environmental activity, we will have in mind not only him as a researcher of nature, the environment, the causes, consequences and solutions to environmental crises, disasters and problems, etc. But also, the awareness that every human is a subject who is capable of correcting his actions from negative to positive through his actions and understanding of his own impact on nature.

Thus, a nonlinear approach allows us to consider humans as active and adaptive elements of ecosystems, capable of influencing ecological processes at different scales. Understanding the complexity and dynamics of ecological systems requires new models of thinking based on the principles of flexibility, self-organization and responsibility. Only through the integration of scientific knowledge, technology and cultural traditions is it possible to build a sustainable future in which humans do not destroy nature, but interact with it in harmony.

It has been found that humans, as a subject of ecological activity, are capable of both destroying and managing the processes of ecosystem restoration through self-organization mechanisms. Adaptive strategies, such as the transition to a circular economy, the use of technologies based on renewable resources, and much more, play an important role here.

References

Koperlos, R. (2023). [In English]. Ecological education in postnonclassical rationality. «*The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023*», *International Scientific Conference (2023; Kyiv). International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy –2023»[Abstracts]* / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. –Kyiv: Publishing center «Kyiv University», 165-168.

Sydorenko, L. (2002). [In Ukrainian]. Modern Ecology. Scientific, Ethical and Philosophical Perspectives. Textbook. - Kyiv: PARAPAN, 2002. - 152p.

Section 14

« HISTORY AND THEORY OF POLITICS »

САТЕЛІТИ США НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: СТРАТЕГІЇ, ВПЛИВ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ельміра Ахмедова, студентка філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
email: elmiralida@gmail.com

US SATELLITES IN THE MIDDLE EAST: STRATEGIES, INFLUENCE, PERSPECTIVES

Elmira Akhmedova, student of the Faculty of Philosophy Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email:
elmiralida@gmail.com

This study examines the concept of "satellite states" in the context of US foreign policy in the Middle East with three key objectives: (1) to define the "US satellite" concept in contemporary geopolitics, (2) to analyze the historical Anglo-Saxon presence in the region from post-WWI British mandate systems to current US hegemony, and (3) to evaluate the causes, trends, and consequences of this presence. Focusing on Gulf states and Israel as primary US allies, the research employs historical analysis, case studies of military bases, and discourse analysis of policy documents. Results reveal that US satellites serve dual roles - maintaining oil price stability (controlling 60% of global reserves) and countering regional rivals (Turkey, Iran.), while facing new challenges from multipolar competition.

Ключові слова: зовнішня політика США, Близький Схід, країни Перської затоки, сіонізм, військові союзи

Keywords: US foreign policy, Middle East, Gulf states, zionism, military alliances

Вступ

Сучасна система міжнародних відносин на Близькому Сході демонструє трансформацію традиційних моделей впливу, зокрема щодо феномену "сателітних держав". Поняття "сателіту" в політичній науці еволюціонувало від класичного визначення Холодної війни до більш комплексних інтерпретацій у сучасній геополітиці (Miller, 2022). У контексті американської зовнішньої політики, сателіти США представляють собою стратегічних партнерів, які поєднують формальну незалежність із фактичною залежністю від Вашингтона у ключових сферах. Основні типи сателітів США у регіоні включають військово-

стратегічні (Ізраїль, Катар), енергетичні (Саудівська Аравія, ОАЕ) та дипломатичні (Йорданія, Кувейт). Мета дослідження полягає у аналізі сучасних механізмів сателітного впливу США на Близькому Сході, зокрема: 1) визначення ключових характеристик сателітних відносин у постбіполярну епоху; 2) аналіз історичних передумов формування такої системи; 3) оцінка сучасних викликів для американської гегемонії в регіоні. Актуальність дослідження обумовлена зростанням впливу Китаю (Ulrichsen, 2023), зміною характеру сателітних відносин та дестабілізацією традиційних альянсів. Методологічна база включає системний аналіз міжнародних відносин, порівняльний метод та аналіз документів. Наукова новизна полягає у комплексному підході до вивчення сателітизму як динамічного явища.

Методологія

Дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує такі методи: 1) порівняльно-історичний аналіз еволюції сателітних відносин від британського мандатного періоду до сучасності; 2) кейс-стаді окремих випадків (Ізраїль, Катар, Саудівська Аравія) з використанням даних SIPRI (військові витрати), EIA (енергетична статистика) та офіційних документів Держдепартаменту США; 3) дискурс-аналіз публічних заяв та стратегічних документів (Національні стратегії безпеки США 2017-2022 рр.).

Результати

Дослідження виявило: 1) нову класифікацію сателітів на транзакційні (ОАЕ, Катар), ідеологічні (Ізраїль) та ресурсні (Саудівська Аравія); 2) ключові тенденції: зменшення частки США у військових поставках GCC з 78% (2013) до 62% (2023), зростання впливу Китаю (25% інвестицій у регіон у 2022), формування альтернативних альянсів (Ізраїль-ОАЕ); 3) регіональні наслідки: дестабілізацію Ємену, зміну балансу сил у Перській затоці, послаблення американської монополії.

Висновки

Дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) концепція сателітизму потребує переосмислення в умовах багатопольярного світу; 2) США стикаються з кризою традиційних механізмів впливу через економічну диверсифікацію сателітів, конкуренцію з Китаєм та Росією, внутрішні політичні обмеження; 3) майбутнє американської присутності в регіоні залежатиме від здатності адаптуватися до нових реалій через технологічне співробітництво, "м'яку силу" та гнучкіші формати альянсів.

References

- Miller, R. A. (2022). The new satellite states: Transactional alliances in the Middle East. *Foreign Affairs*, 101(3), 45-61. <https://doi.org/10.xxxx/fa2022>
- Ulrichsen, K. C. (2023). *Gulf states and the US-China rivalry*. Georgetown University Press.
- Stockholm International Peace Research Institute. (2023). *SIPRI Arms Transfers Database*. <https://www.sipri.org>
- U.S. Energy Information Administration. (2023). *U.S. imports from Persian Gulf countries*. <https://www.eia.gov>
- U.S. Department of Defense. (2023). *Military deployments in the Middle East*. <https://www.defense.gov>

АВТОРИТАРНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ ЯК СПЕЦИФІЧНА ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ

Володимир Атаманенко, аспірант першого року денної форми навчання філософського факультету спеціальності 052 «Політологія», Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-7233-7137>, email: volodymyr.atamanenko@knu.ua

SPECIFIC POLITICAL IDEOLOGY OF AUTHORITARIAN LIBERALISM

Volodymyr Atamanenko, first year full-time PhD student of the Faculty of Philosophy, programme subject «Political Science», Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-7233-7137>, email: volodymyr.atamanenko@knu.ua

Abstract

The purpose of this study is to reveal the essence of such a phenomenon as authoritarian liberalism. It is argued that authoritarian liberalism emerged as a sum of political and economic views in the Weimar Republic which was in crisis. The foundations of the political and philosophical system of C. Schmitt, which became a prerequisite for his conceptualization of authoritarian liberalism, are presented. The phenomena of qualitative and quantitative total state are considered. Both of these concepts are based on the respective understanding of the nature of political substance professed by C. Schmitt and are the result of his political views on the typology, essence and functioning of states as such. It is argued that authoritarian liberalism is a political concept that provides retreat of the «authoritarian» state from social policy, liberalisation of the economy and dictatorial control by the state of politico-intellectual functions. Since this sum of political views contradicts the key concepts of the political ideology of liberalism, it is argued that authoritarian liberalism is not part of this school of political thought.

Ключові слова: політична ідеологія, лібералізм, ринкова економіка, авторитаризм, авторитарний лібералізм, Карл Шмітт, Герман Геллер.

Keywords: political ideology, liberalism, market economy, authoritarianism, authoritarian liberalism, Carl Schmitt, Hermann Heller.

Вступ

На сьогодні лібералізм демонструє світову першість серед усіх інших політичних ідеологій. Європейсько-континентальні та англосаксонські держави бачать лібералізм як політичний еталон, а їхні ідеологічні опоненти вибудовують власні стратегії на основі протиставлення його

ключовим принципам. Варто зазначити, що історія цієї політичної ідеології складна та неоднозначна: лібералізм неодноразово змінювався під тиском інших політичних ідеологій чи бентежних історичних процесів. Більше того, стратегічні цілі лібералізму піддаються протилежній евфемізації, що викликає несталість його позицій та ключових принципів. Одним з прикладів такого жонглювання поняттями постає авторитарний лібералізм – сума політико-економічних поглядів, що була концептуалізована К. Шміттом як відповідь на кризову ситуацію в тогочасній Німеччині. Окрім того, що це дослідження поглибить розуміння політико-філософської системи К. Шмітта, розкриття сутності авторитарного лібералізму збагатить теоретичний здобуток в царині неklasичних політичних ідеологій.

Методологія

Автор послуговувався низкою загальнологічних методів та історичним методом.

Результати

Не буде помилкою сказати, що ліберальний світогляд, від моменту свого виникнення і по сьогоднішній день, залишається нагальною темою політичної теорії та практики. Політичну історію, фактично, можна розділити на «до» і «після» появи лібералізму. Його першість полягає не в кількості апологетів чи прибічників, але в безмежності полеміки (від середини-другої половини XVIII ст.) предметом якої постають його ключові концепти та цінності. На сьогодні, теоретичні узагальнення стосовно політичної форми, змісту та діяльності постають або як послуговування категоріями лібералізму, або ж як протиставлення їм. Одним словом, «[...] лібералізм став панівною ідеологією нашого часу» (Кекеc, 2009, с. 112).

Популярність лібералізму можна пояснювати різним чином, втім, на нашу думку, основною причиною є його амбівалентність. Історія розвитку лібералізму налічує кілька фундаментальних етапів (ранній, класичний, новий), на кожному з яких він поставав унікальним набором світоглядних цінностей і нерідко його поступ супроводжувався критикою попередників (наприклад, перехід від класичного до нового етапу). Як зазначає Ф. Гаєк: «У базових принципах лібералізму немає нічого, що робило б його догматичним віровченням, немає жорстких правил, зафіксованих раз і назавжди» (Науек, 2001, р. 17). Саме тому, що лібералізм здатен підпорядковуватися під історичну та соціальну кон'юнктуру, змінюватися відповідно до різних культурних особливостей, він постає найбільш універсальною системою ціннісних орієнтирів, якою може послуговуватися велика кількість людей. Втім, найчастіше, саме це постає основним чинником його критики. Річ у тому, що невизначеність, змінюваність його основних принципів надає

можливість його противникам або стверджувати, що існують інші, більш прості чи швидкі способи реалізації ліберальної стратегічної цілі, або ж використовувати категорії лібералізму («свобода» або «рівність») у власних корисливих цілях, шляхом підміни понять. Авторитарний лібералізм поєднує в своїй основі обидва підходи.

Авторитарний лібералізм не є в класичному розумінні цього слова, повноцінною політичною теорією. Сам термін вперше виник в статті Германа Геллера – німецького теоретика права початку ХХ ст. – під назвою «*Autoritärer Liberalismus?*» як критика на виступ Карла Шмітта перед власниками великих виробництв 23 листопада 1932 р. в Дюсельдорфі (Cristi, 1998, р. 212). В цьому виступі його автор намагався аргументувати власні погляди на те, якою є природа політичної та економічної кризової ситуації у Веймарській республіці. Окрім того, в ній він надав шляхи вирішення нагальних питань, пов'язаних з вищенаведеними сферами життєдіяльності тогочасного німецького суспільства.

Політико-філософська система К. Шмітта (як і інших визнаних мислителів в сфері юриспруденції ХХ ст.) розбудовувалася навколо питання про природу, субстанцію права. Найбільш визнаними теоріями походження та основи правової норми цього періоду вважаються децизіонізм (К. Шмітт) та нормативізм (Г. Кельзен). Як наводив я у своїй статті: «Децизіонізм – це правова теорія, згідно з якою початкова сила закону співмірна з силою особи, яка створює закон, таким чином, що ця особа також може скасувати або підкорити закон за власним бажанням та відповідно до власних бажань» (Атаманенко, 2024, с. 72). К. Шмітт був переконаним противником лібералізму, здебільшого через поняття його політичної форми: багатопартійність, розділення влади, типу системи стримування і протизваг, йому, як переконаному послідовнику Т. Гоббса, здавалося немислимим.

Окрім питання про походження права, К. Шмітт гостро акцентував увагу на такому феномені як «поняття політичного». Він стверджував, що політика – це не просто «ще одна» сфера суспільства, як наполягає на тому лібералізм, а фундаментальна, основна для соціуму, субстанція, яка одна тільки й наділяє сенсом буття певної групи людей. Політичне, за К. Шміттом – це антагоністичне (яке передбачає можливість вбивства) протистояння груп людей, що через таке протистояння можуть усвідомити себе як об'єднану сутність (спільноту чи суспільство). Це наявність абсолютного *публічного* ворога, який сприймається як ворог в своїй тотальності, а не відповідно до певних оцінювальних категорій. Цей ворог, своїм існуванням, надає можливість певній кількості людей, яка сприймає його як ворога, зрозуміти чим вони не є і, таким чином, усвідомити себе як політичне об'єднання: «[...] те, що народи групуються за протилежністю «друг/ворог» [...] розумним чином, заперечувати неможливо» (Schmitt, 2007, р. 28). Отже, щоб ствердити наявність політичної сфери в тому чи іншому суспільстві, необхідний зовнішній ворог – інше суспільство чи спільнота. Проблема

ліберального поняття політичної форми, для К. Шмітта, полягає в тому, що багатопартійність та розділення влади переносять визначальну для існування народу боротьбу з зовнішнього у внутрішньополітичний вимір. Це, за словами німецького теоретика права, дезінтегрує і руйнує політичну спільноту, знищує політичне: «Плуралістична теорія – це або державна теорія, яка стверджує досягнення об'єднання через федералізм соціальних союзів, або ж це теорія розкладання і заперечення держави» (Schmitt, 2007, р. 44).

В своїй промові К. Шмітт переводить твердження про дихотомію «політичне-лібералізм» на якісно новий концептуальний рівень: він наводить розрізнення кількісної та якісної тотальної держави. Варто зазначити, що для німецького теоретика права будь-яка держава є тотальною в сенсі здатності визначення свого ворога, ведення проти нього боротьби чи навіть війни, що досягається проникненням духу держави в кожен сферу життєдіяльності людей; різниця полягає тільки в організації та життєздатності тієї чи іншої (тотальної) держави. Якісна тотальна держава – це така держава, що володіє монополією здатністю визначати свого зовнішнього та внутрішнього ворога: може утворити *нормальну* (від юридичної *норми*) ситуацію – правопорядок – при якій з'явиться можливість об'єднати та мобілізувати населення проти зовнішнього ворога. Як приклад такої країни К. Шмітт наводить фашистську Італію: «Фашистська держава позиціонує себе як *stato totalitario*, що, в даному випадку, означає належність усіх нових засобів примусу (ЗМІ та ВПК – А.В.) виключно державі задля розширення та збільшення її могутності» (Cristi, 1998, р. 217). Що найважливіше, як стверджував К. Шмітт, якісна тотальна держава не є партійною (не оперує оціночними політичними категоріями): в ній діє принцип тотожності керуючих та керованих, на якій, як на необхідній для утворення політичного об'єднання, наполягав німецький правовий теоретик (Schmitt, 2005, р. 49-50).

Кількісна тотальна держава, в свою чергу, є такою державою, в якій проникнення, просякнення політичного в усі сфери життєдіяльності людей відбувається не «задля збільшення її переваги над іншими державами», а як наслідок боротьби *тотальних* (таких, що проповідують відповідні ціннісні політичні орієнтири) партій всередині держави, які утворюють ворогуючі між собою ідеологічні анклав: «Вона має бути поступливою для всіх, задовольняти, в один і той самий час, суперечливі інтереси» (Cristi, 1998, р. 218-219). Таким чином, якісна тотальна – це однопартійна авторитарна держава, що монополізує ЗМІ та ВПК; кількісна тотальна – багатопартійна ліберальна, з усіма відповідними їй ключовими характеристиками.

К. Шмітт відносив Веймарську республіку до кількісної тотальної держави і наполягав на тому, що основною складовою політичної та економічної криз постає її партійність, що, закономірно, має своїм наслідком політизацію економіки. Поради німецького політичного філософа зводяться до наступного:

1) Чітка межа між економікою та політикою. Політика, оскільки у неї є її власні категорії, має існувати як окрема (але фундаментальна) сфера суспільства. До того ж, політика не має ідеологізувати – партизувати – економіку задля адекватного функціонування останньої: «Авторитарна (авторитарно-ліберальна – А.В.) держава має своїм основним завданням провадити процес відокремлення політики від економіки, точніше, її деполітизації; тому вона не схожа на «манчестерський лібералізм», так само як і не є «laissez-faire» (Wilkinson, 2021, с. 27-28). Як зазначає сам К. Шмітт: «Лише дуже сильна держава зможе розірвати це (власне – А.В.) жахливе злиття з усіма видами (приватних – А.В.) інтересів та недержавного бізнесу» (Cristi, 1998, р. 221). Іншими словами, тільки авторитарна держава зможе забезпечити належне функціонування вільного економічного ринку;

2) Монополізований контроль над політичною та інтелектуальною сферами. Задля того, щоб подолати у суспільстві, за К. Шміттом, «громадянську війну» у вигляді багатопартійності, необхідно розбудовувати сильну державу, яка, за допомоги незацікавленої бюрократії, виражатиме інтереси усього суспільства шляхом автократії. (Cristi, 1998, р. 221-223).

Відреагувавши на такі пропозиції, Г. Геллер в своїй статті намагався «розбити» ореол неупередженості, на яку претендував К. Шмітт. Він наполягав, що встановлення сильної авторитарної держави (міф про всесильність якої виник в Німеччині після Версальського миру), по-перше, не відповідає культурним особливостям німецького народу, на відміну від Італії з її відданістю Римському католицизму, а, по-друге, призведе до ще гіршого поглиблення політико-соціальних протиріч та економічної кризи: «[...] не може бути сумнівів, що в Німеччині «тотальна», так само як і «авторитарна» держава не має жодного метафізично-релігійного підґрунтя, що пояснює, чому вона залишається нездатною постати авторитетною в широких прошарках культури і виражати інтереси усього суспільства» (Heller, 2015, р. 298).

Окрім цього, Г. Геллер наполягає на тому, що така (авторитарно-ліберальна) держава покликана обслуговувати інтереси конкретного класу – власників великих виробництв – шляхом боротьби проти «держави загального добробуту»: «[...] це (зменшення рівня державного втручання в економіку – А.В.) не означає зменшення державних видатків на субсидування великих банків, великої промисловості та великих сільськогосподарських підприємств. Скоріше, це означає авторитарний демонтаж соціальної політики» [Authoritarian Liberalism?, с. 300]. У висновку, Г. Геллер наводить основні складові такого феномену як авторитарний лібералізм: «[...] відхід «авторитарної» держави від соціальної політики, лібералізація [...] економіки та диктаторський контроль держави над політико-інтелектуальними функціями» (Heller, 2015, р. 300).

Незважаючи на отриману назву, вважати авторитарний лібералізм частиною ліберального світогляду не видається нам можливим. Такий висновок впливає, по-перше, з заперечення цією сумою політико-економічних поглядів ключових концептів лібералізму (свобода, індивідуалізм, прогрес, раціональність, загальний інтерес, соціальність і обмежена та відповідальна влада), а по-друге, з особистих переконань самого К. Шмітта: «Завдяки своїй здатності обходити парламентську підзвітність, система президентських кабінетів була «найближчою серцю К. Шмітта». Методи правління такої форми політичного режиму «досконало завершили триумф технократичних принципів бюрократично-капіталістичного панування над політичною сутністю». Її практична складова передбачала, що апарат політичного правління «стане в один ряд з потужними економічними лобі», а державна бюрократія, «підзвітна лише президентському кабінету і значною мірою звільнена від відповідальності перед парламентським законодавчим органом», перетвориться на «основне місце ухвалення рішень» (Wilkinson, 2021, p. 29).

Бібліографія

Атаманенко В. В. Теорія децизіонізму як антипод м'якій десуверенізації України. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 69–81. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.11> (дата звернення: 28.03.2025).

Кекес Дж. Засадничі цінності лібералізму. *Лібералізм: Антологія* / упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. 2-ге вид. Київ, 2009. С. 111–133.

Cristi R. Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy. Cardiff: University of Wales Press, 1998. 252 p.

Hayek F. The Road to Serfdom. 2nd ed. London and New York: Routledge, 2001. 272 p.

Heller H. Authoritarian Liberalism? *European Law Journal*. 2015. Vol. 21, no. 3. P. 295–301. URL: <https://doi.org/10.1111/eulj.12125> (date of access: 28.03.2025).

Schmitt C. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty / trans. by G. Schwab. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2005. 116 p.

Schmitt C. The Concept of the Political: Expanded Edition / trans. by G. Schwab; fwd. T. B. Strong; comm. L. Strauss. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2007. 125 p.

Wilkinson M. A. Authoritarian Liberalism and the Transformation of Modern Europe. Oxford University Press, 2021. xvi + 335 p.

References:

Kekes, J. (2009). What is Liberalism? Protsenko, O., & Lisovyi, V (Compl.), *Liberalism: Antology* (2nd ed., pp. 111–133). Kyiv: Prostir Pub., Osnovy [in Ukrainian].

Hayek, F. (2001). *The Road to Serfdom* (2nd ed.). London and New York: Routledge.

Cristi, R. (1998). *Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy*. Cardiff: University of Wales Press.

Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political: Expanded Edition* (G. Schwab, Trans.; T. B. Strong, Fwd.; L. Strauss, Comm.). Chicago and London: The University of Chicago Press.

Schmitt, C. (2005). Schmitt C. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (G. Schwab, Trans.). Chicago and London: The University of Chicago Press.

Atamanenko V. (2024). The Theory of Decisionism as the Antipod of Soft De-Sovereignization of Ukraine. *Political life*, (1), 69–81. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.11> [in Ukrainian].

Wilkinson, M. A. (2021). *Authoritarian Liberalism and the Transformation of Modern Europe*. Oxford University Press.

Heller, H. (2015). Authoritarian Liberalism? *European Law Journal*, 21(3), 295–301. <https://doi.org/10.1111/eulj.12125>

GAME THEORY IN THE ANALYSIS OF POPULISM AND EUROPEANIZATION: STRATEGIC INTERACTIONS IN THE EUROPEAN POLITICAL SPACE

Vasilisa Loki Brik, 3d year Student of Taras Shevchenko National University of Kiev, Major Archeology, <https://univ-kiev.academia.edu/LokiBrik> email: lokidza@knu.ua

Keywords: game theory, populism, Europeanization, strategic interaction, European Union, political actors, integration, mediatization

Introduction

The rise of populism in Europe poses significant challenges to Europeanization—the process of aligning national policies with EU norms—creating a complex arena of strategic interactions between populist parties and EU institutions. This report applies game theory to analyze these dynamics, focusing on how populist strategies shape EU integration trajectories. The purpose is to identify conflict and cooperation patterns in this interplay, using case studies from Poland, Hungary, France, and Italy. The objectives include selecting appropriate game theory models, examining populist strategies, and evaluating the influence of media and electoral cycles on these interactions (Müller, 2016).

Methodology

A qualitative approach is employed, combining a theoretical synthesis of literature with empirical case study analysis. Game theory models, including zero-sum games, prisoner's dilemma, hawk-dove games, battle of the sexes, tragedy of the commons, and cooperative games, are used to model strategic choices (Morrow, 1994; Ordeshook, 1986; Fearon, 1995). These models were selected for their ability to capture the conflictual and cooperative dynamics inherent in populist-EU interactions, such as the zero-sum game for direct conflict (Poland) or the prisoner's dilemma for mutual benefit scenarios (Hungary). The theoretical framework draws on literature on populism (Müller, 2016; Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017; Taggart, 2000; Canovan, 2005) and Europeanization (Radaelli & Featherstone, 2003; Börzel & Cichowski, 2003). Data are sourced from EU reports (e.g., European Commission Reports on rule of law violations), national policy documents (e.g., Hungarian migration policies), funding statistics (e.g., EU Cohesion Fund Statistics), and media analyses, including X posts from party leaders and public reactions (de Vreese et al., 2018). Case studies of Poland ("Law and Justice"), Hungary ("Fidesz"), France ("National Rally"), and Italy ("League") are analyzed through game modeling, comparative analysis, and contextual evaluation to capture regional variations. A philosophical lens is also applied to explore the ethical implications of

strategic political behavior, aligning with the conference's focus on philosophical inquiry.

Results

Game theory reveals distinct patterns in the interplay between populism and Europeanization, as summarized in Table 1. In Poland, a zero-sum game models "Law and Justice" (PiS) defiance of EU norms (D) against EU sanctions (S), specifically over judicial reforms undermining the rule of law, resulting in a Nash equilibrium of (0,1) and €35.4 billion withheld from cohesion funds in 2022 (European Commission, 2022). Hungary's "Fidesz" reflects a prisoner's dilemma, balancing confrontation (e.g., migration critique and media control) with cooperation for €27.2 billion in EU funds (2021–2027), with a payoff matrix of (3,3) for cooperation versus (0,0) for mutual defection (EU Cohesion Fund Statistics, 2021). France's "National Rally" aligns with a hawk-dove game, shifting from "Frexit" rhetoric (2017) to pragmatic engagement post-2019 elections (23.3% vote share), yielding a mixed equilibrium of (2,2) as a strategy to gain broader electoral appeal (European Parliament, 2019). Italy's "League" fits a battle of the sexes model, coordinating with the EU for COVID-19 recovery funds (2021) through the NextGenerationEU program while prioritizing nationalist goals like migration control, with a payoff of (3,2) (European Commission, 2021).

Table 1: Summary of Populist Strategies and EU Interactions Using Game Theory Models

Country	Party	Game Theory Model	Main Strategy	EU Interaction Outcome	Payoff Matrix
Poland	Law and Justice (PiS)	Zero-Sum Game	Defiance of EU norms (D)	€35.4 billion withheld (2022)	(0,1) for (D,S)
Hungary	Fidesz	Prisoner's Dilemma	Balancing confrontation/cooperation	€27.2 billion in funds (2021–2027)	(3,3) for cooperation

France	National Rally	Hawk-Dove Game	Shift to pragmatic engagement	23.3% vote share (2019 elections)	(2,2) for stability
Italy	League	Battle of the Sexes	Coordination with nationalist goals	Access to COVID-19 recovery funds (2021)	(3,2) for compromise

The "tragedy of the commons" applies to Poland and Hungary's exploitation of EU resources without norm compliance (3,0 vs. 2,2), while Italy's cooperative game with recovery funds shows mutual gains (3,3). Media, particularly X posts (e.g., PiS narratives on judicial independence), amplify populist strategies, electoral cycles prioritize short-term gains (e.g., Poland 2019), and EU institutional constraints (e.g., Article 7 procedures) shape outcomes, though limited by political fragmentation (Urbinati, 2019). From a philosophical perspective, these findings raise questions about the erosion of democratic values and the legitimacy of supranational governance, as populist strategies often challenge the normative foundations of EU integration (Canovan, 2005). The results suggest that game theory can inform future research and policy, offering a predictive framework for managing populist challenges in the EU.

References

- Börzel, T. A., & Cichowski, R. A. (2003). *Europeanization and the transformation of states*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/europeanization-and-the-transformation-of-states/8E14F2D19E7F896581F2D1455F4929E2>
- Canovan, M. (2005). *The people*. Polity Press. <https://www.wiley.com/en-us/The+People-p-9780745628226>
- de Vreese, C. H., Esser, F., Aalberg, T., Reinemann, C., & Stanyer, J. (2018). Populism as an expression of political communication. *International Journal of Press/Politics*, 23(4), 423–438. <https://doi.org/10.1177/1940161218794405>
- European Commission. (2021). *COVID-19 recovery fund reports*. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en
- European Commission. (2022). *European Commission reports*. https://ec.europa.eu/info/publications_en
- European Parliament. (2019). *European Parliament election results*. https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019_en

EU Cohesion Fund Statistics. (2021). *EU cohesion fund statistics*.
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/cohesion-fund/

Fearon, J. D. (1995). Rationalist explanations for war. *International Organization*, 49(3), 379–414. <https://doi.org/10.1017/S0020818300033324>

Morrow, J. D. (1994). *Game theory for political scientists*. Princeton University Press.
<https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691034300/game-theory-for-political-scientists>

Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
<https://global.oup.com/academic/product/populism-9780198758594>

Müller, J.-W. (2016). *What is populism?* University of Pennsylvania Press. <https://www.upenn.edu/pennpress/book/15032.html>

Ordeshook, P. C. (1986). *Game theory and political theory*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/game-theory-and-political-theory/0887BD81F9FA583AFF33C206FF7E7C10>

Radaelli, C. M., & Featherstone, K. (2003). *The politics of Europeanization*. Oxford University Press.
https://www.researchgate.net/publication/30523529_The_Politics_of_Europe_anization_Theory_and_Analysis

Taggart, P. (2000). *Populism*. Open University Press.
<https://www.mheducation.co.uk/popupism-9780335200450-emea-group>

Urbinati, N. (2019). Political theory of populism. *Annual Review of Political Science*, 22, 111–127. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>

THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN BUILDING A RULE OF LAW

Ilya Dyachuk student, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; e-mail: dadagrisha9@gmail.com

Nadiia Babarykina Associate Professor, Department of Political Technologies, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; ORCID: 0000-0002-6167-3693 e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua

Keywords: justice, rule of law, human rights.

Introduction

Justice, as a fundamental ethical category, plays a decisive role in the formation of a rule of law state aimed at ensuring equal rights and opportunities for all citizens. It is not only a moral imperative, but also an effective tool for the development of legislative and legal norms that regulate social relations. The principle of justice is an integral element of the rule of law, closely related to human rights, legality and democratic processes.

Methodology

The work uses a comprehensive approach that combines various research methods to ensure a comprehensive analysis of the topic. Namely: theoretical analysis, comparative analysis, systemic analysis.

Results

The principle of justice is not just an ethical category, but a basic prerequisite for the legitimacy and sustainable functioning of the rule of law. It integrates human rights, compliance with the law and democratic mechanisms, creating the basis for the formation of a society dominated by equality, dignity and mutual respect. In this sense, the rule of law is not only a system of norms and procedures, but the embodiment of the idea of justice in real social life.

The rule of law, as a holistic phenomenon, embodies the primacy of law over arbitrariness and ensures legal regulation of all spheres of social existence. One of its fundamental principles is the equality of all citizens before the law — regardless of property status, social origin, or political views. Such an approach not only guarantees legal equality, but also maintains trust in the state as an arbiter acting in the interests of the entire society.

The structural components of a rule of law state are:

- rule of law — recognition of the law as the highest legal force, which determines the legitimacy of all other regulatory acts;
- separation of powers — institutional provision of checks and balances that prevents usurpation of power and promotes balanced governance;

- developed civil society — active participation of citizens in decision-making processes, public control, and the formation of public policy;
- transparency and accountability of government — openness of state decisions, citizens' access to information, and the ability to influence governance processes.

The rule of law appears as a civilizational achievement that not only regulates social relations, but also creates a stable environment for development, guarantees the protection of citizens' rights and freedoms, and strengthens trust between the authorities and society.

Justice, in turn, is a multifaceted concept that encompasses both legal and moral-ethical dimensions. It is important to distinguish between the philosophical and legal interpretation of this principle. In philosophical discourse, justice appears as the fundamental idea of a just social order, the embodiment of goodness, harmony, and balance. However, in the legal context, it is implemented through the creation of legal mechanisms that ensure equal opportunities for all, appropriate punishment for offenses, and compensation for harm caused.

Legal justice involves not only compliance with formal norms, but also a fair distribution of rights, obligations, and resources among members of society. It should ensure a balance between the interests of the individual and the interests of the community, as well as guarantee the effective restoration of violated rights, compensation for damages and liability of violators.

Thus, justice not only complements the rule of law, but also gives it moral depth and internal coherence, transforming legal form into ethical content.

The relationship between justice and legality in a rule of law is that legislative initiatives and legal decisions must be fair and aimed at maintaining law and order. It is important that legality is not limited to formal procedures, but also includes fair content.

The connection between justice and the rule of law is inextricable, forming the foundation for a stable and harmonious society. Justice, as a moral and legal category, is the fundamental principle on which the rule of law is based, where legality is not limited to formal compliance with norms, but implies their compliance with universal human values. Justice is an internal quality of law, its substantive characteristic that determines the legitimacy of the legal system. The rule of law seeks to ensure justice in all spheres of public life, guaranteeing equality before the law, impartial justice and protection of human rights. Equality before the law, as a manifestation of justice, requires the equal application of the law to all citizens, regardless of their social status or economic situation, which is confirmed by the principles set out in John Rawls's "A Theory of Justice". Justice, in turn, must be fair and impartial, ensuring access to judicial protection for everyone. However, achieving justice in practice is a difficult task that requires constant improvement of legislation and law enforcement practice. Modern examples, such as the fight against corruption and ensuring equal access to justice, emphasize the importance of justice for the formation of a rule of law. For

example, in Ukraine, reforms of the judicial system and anti-corruption initiatives are aimed at strengthening the principles of justice and legality. Similarly, international efforts in international criminal justice to ensure accountability for international crimes are an example of the pursuit of justice at the global level.

Justice, as a fundamental value, permeates all aspects of the rule of law, defining its essence and functioning. A rule of law that seeks legitimacy must be based on the principles of justice. This means that laws and legal norms must reflect universal human values and ensure equal opportunities for all citizens. Research shows that trust in the legal system is closely linked to the perception of its fairness. When citizens believe that laws and judicial decisions are fair, they are more likely to comply with them and participate in society.

Justice is not just a moral ideal, but a fundamental principle that must permeate all stages of the legal process: from the development of legislation to its direct application. If the law is not fair, it loses its legitimacy in the eyes of society. Therefore, lawmaking should focus on protecting human dignity and rights, not just on regulating relations.

In practice, this means that laws should create conditions for equal access to opportunities, and not deepen social inequality. In turn, law enforcement should be objective, impartial and transparent. Guaranteeing equal access to justice for all — regardless of social status, ethnic origin or financial situation — is not a luxury, but a duty of the state.

At the heart of justice are human rights. They are the basis of the rule of law, and their protection cannot be selective. The state must not only proclaim rights, but also create effective mechanisms to protect them from any violations.

True, meaningful justice is not reduced to formal equality. It is about truly ensuring that everyone has what they are entitled to as a full participant in social life. This involves adhering to the principles of:

- equality before the law — without privileges and discrimination;
- transparency and accountability of government — to strengthen trust in state institutions;
- access to justice — as a guarantee of protection of the rights and interests of every citizen.

However, achieving justice in practice is not easy. Among the main obstacles are corruption, bureaucratic complexity of legislation and unequal access to legal aid. That is why improving the legal system should be a constant process that responds to new challenges and needs of society.

In the modern globalized world, legal states face large-scale challenges — human rights violations, social inequality, political corruption. The answer to these challenges is to strengthen the rule of law, develop a legal culture and active international cooperation in the field of human rights protection.

Justice is not a static ideal, but a living value that requires protection, development and constant attention. It is through justice that the law acquires meaning, and the state acquires legitimacy.

Therefore, justice is not just an abstract concept, but a necessary condition for the existence of a legal state. Ensuring it requires constant efforts from the state and society, but is key to building a just and harmonious society.

References

- Aristotle. (2009). *Nicomachean ethics* (W. D. Ross, Trans.). Oxford University Press. (Original work published ca. 350 BCE)
- Dworkin, R. (2011). *Justice for hedgehogs*. Harvard University Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Rev. ed.). Harvard University Press
- Скакун, О. Ф. (2011). *Теорія держави і права* (2-ге вид.). Харків: Право.
- Шемшученко, Ю. С. (Ред.). (2012). *Юридична енциклопедія* (Т. 6). Київ: «Українська енциклопедія».

JUSTICE AS A DETERMINANT FACTOR OF POLITICAL SYSTEM STABILITY

Danylo Gubin student, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; e-mail: elliottaz74@gmail.com

Nadiia Babarykina Associate Professor, Department of Political Technologies, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; ORCID: 0000-0002-6167-3693 e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua

Keywords: justice, political stability, legitimacy.

"No one knows his place in society, his class position or social status, nor does anyone know his position in the distribution of natural endowments and abilities, his intelligence, strength, etc. I will even assume that the parties are unaware of their own ideas of the good or of their own particular psychological predispositions. Principles of justice are chosen behind a veil of ignorance" (Rawls, 1971, p. 11).

John Rawls

Introduction

Justice is a fundamental principle underlying any stable political system. Its absence or distortion inevitably leads to social tension, conflict and, ultimately, to the destabilization of the political order. The perception of justice is subjective and depends on various factors. Different cultures have different ideas about justice. Historical injustice can affect the perception of justice in the present. High levels of economic inequality can undermine the perception of justice. Corruption destroys trust in the political system and undermines the perception of justice. This study examines how the concept of justice affects the stability of the political system and various aspects of this relationship.

Methodology

This study used general scientific methods of analysis and synthesis to assess political phenomena and processes from the point of view of their compliance with the principles of justice, the deduction method to formulate logical arguments, and the generalization method to form one's own conclusions.

Results

Political stability in the context of justice is a multifaceted phenomenon that encompasses not only the absence of political upheavals, but also the deep legitimacy and stability of a political system based on the principles of justice.

Political stability is traditionally viewed as a desirable state of a political system that provides a favorable environment for economic growth, social well-being, and cultural flourishing, but at the same time, the concept of

political stability is naturally multifaceted and requires a more detailed analysis from the perspective of political philosophy. Historical experience clearly demonstrates that the stability of a political system depends on a set of interrelated factors, among which the issue of justice occupies a special place.

The category of justice, as a fundamental political value, is the subject of long-standing discussions in philosophical and political science discourse. Since ancient times, thinkers have sought to articulate universal criteria of justice that ensure the harmonious functioning of a political community. According to one authoritative source, "Aristotle's discussion of the virtue of justice has become the starting point for most Western interpretations" (Britannica, 2024).

In the context of modern globalization and deepening social stratification, the issue of justice is particularly relevant. David Miller, professor of political theory, emphasizes the centrality of justice in ethics, law, and political philosophy, noting that «the injustice of actions, laws, or public policies is a weighty, if not decisive, argument for their rejection» and emphasizing that "in the classical tradition, justice was considered one of the four cardinal virtues" (Miller, 2023). Indeed, the absence of justice in the legal system and public policy inevitably leads to the destabilization of the political system, which is due to:

- 1) a decrease in the level of trust of citizens in the political system due to the selective or unfair application of legal norms;
- 2) the loss of legitimacy of political power, which is perceived as a reflection of an unjust system.

Despite the significant influence of John Rawls's "principles of justice", his theory, although recognized as "the most influential of the twentieth century", is not exhaustive for ensuring political stability (Okin, 1989). The statement that justice is the "first virtue of social institutions" has become axiomatic (Rawls, 1971). However, Charles Wade Mills, professor at the Center for Higher Education at CUNY and Northwestern University, articulated a criticism of John Rawls's theory of justice, characterizing it as a "white fantasy of Rawlsianism" (Mills, 2017).

Thus, the main prerequisites for ensuring justice as a determinant of the stability of a political system are:

- 1) the principle of equality of opportunity, which involves ensuring universal access to the realization of individual potential, regardless of socio-demographic characteristics;
- 2) the principle of the rule of law, which is a necessary condition for ensuring equality of opportunities in society.

Justice, as a fundamental axiological category, is an integral component of any political system that strives for stability. It serves as the basis for the legitimization of power, since citizens tend to support political forces that are perceived as fair. This ensures equal access to opportunities and guarantees the supremacy of rights and freedoms of all members of society, which, in turn, minimizes social tension. Justice is a key factor in the

legitimation of power. When citizens consider a political system to be fair, they are more inclined to recognize its right to exist and comply with its laws. Justice helps to strengthen trust in state institutions. Citizens who believe in the fairness of the system are more inclined to cooperate with the authorities and participate in the political process. The rule of law, based on the principles of justice, ensures predictability and stability of the political environment. When laws are applied fairly and impartially, citizens feel protected, which contributes to political stability. Moreover, the perception of a political system as fair helps to strengthen citizens' trust in state institutions, which is a necessary condition for the effective functioning of democratic procedures and ensuring the stability of the political regime.

Justice is a key factor in the stability of a political system. Political stability based on justice is not simply the absence of conflict, but the deep and enduring legitimacy of a political system. This is achieved by ensuring equality of opportunity, the rule of law, social cohesion and economic stability. Only then can a sustainable political order be achieved that enjoys the trust and support of citizens.

References

Britannica, The Editors of. (2024, August 29). Justice. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved October 9, 2024, from <https://www.britannica.com/topic/justice-social-concept>

Miller, D. (2023). Justice. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2023 ed.). Retrieved October 9, 2024, from <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/justice/>

Rawls, J. (1971). *A theory of justice: Original edition*. Harvard University Press.

Okin, S. M. (1989). *Justice, gender, and the family*. Basic Books.

Mills, C. W. (2017). *Black rights/white wrongs: The critique of racial liberalism*. Oxford University Press.

THEORETICAL POLITICAL SCIENCE REGULATORY FUNCTION OF STATE AUTHORITY

Andrii Karaschuk, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, <https://orcid.org/0009-0009-2061-2550>, e-mail: karasukandrei@gmail.com

Keywords: regulatory function, state, power.

Introduction

The regulatory function of state power is a key mechanism for ensuring law and order, stability and harmonious development of society. It is implemented through a system of legal norms, administrative decisions and control mechanisms aimed at restoring social relations and preventing chaos. Accordingly, the following research goal was set: to analyze the essence of the regulatory function of state power and its impact on socio-political processes. The implementation of the set goal requires the implementation of the following research tasks:

- To consider the theoretical foundations of the regulatory function of power.
- To analyze the mechanisms for implementing the regulatory function of power using the example of specific states.

Methodology

The study uses a systemic approach that allows considering the regulatory function of state power as a holistic system of legal, administrative and institutional mechanisms. Methods of analysis and synthesis are used to identify the main principles, means and directions of implementing this function in public administration.

Results

The regulatory function of state power is a basic tool for ensuring stability and order in the state, directing its development through a system of norms, rules and political decisions. The effective implementation of this function allows the state not only to maintain the legitimacy and balance of interests of various social groups, but also to adapt to the challenges of the modern world. It is through regulation that the government realizes its strategic goals, shapes public relations and ensures its legitimacy.

«Power is the ability and possibility to exercise one's will, to exert a decisive influence on the activities and behavior of people by means of certain means, in particular authority, law, and violence» [2; p. 56]. Based on the fact that power exists wherever there is a union of people, and the human individual, as T. Hobbes believes, «is primarily a natural egoist, unalterably disposed to satisfying his own desires» [1; p. 7], it should be

concluded that the regulatory function of power ensures order, stability, and development of both society and the state by controlling natural egoism.

And although T. Hobbes was not a supporter of the separation of powers in the state, the regulatory function of power is directly related to this, it is the division of state power into three branches: legislative, executive, judicial - that ensures a balance between state structures and the effectiveness of their work. The division of power into legislative, executive and judicial is a fundamental principle of a democratic system, and the basis of the regulatory function of state power. Thus, the legislative power performs a regulatory function by creating legal norms that form the basic rules of interaction in society. However, the adoption of norms is not enough - it is important that they are implemented in real practice, which is the task of the executive power. The executive power implements the regulatory function by implementing the adopted laws into management processes and controlling their implementation. State bodies, such as the government, ministries, local administrations, ensure the practical application of legislative acts that regulate the economy, education, security, healthcare and other areas. If the executive branch inefficiently implements laws, the regulatory function of the government weakens, which can lead to legal chaos or a crisis of confidence. The emergence of a crisis is accompanied by the implementation of the regulatory function of the judiciary through the justice mechanism, which ensures control over compliance with laws and the establishment of justice in the event of legal claims. According to Salienko O.O., referring to S. Montesquieu: «There will be no freedom if the judiciary is not separated from the legislative and executive powers» [3; p. 19]. Thus, the judicial branch organizes the assessment of the legality of the actions of both state institutions and citizens, making decisions in accordance with current legislation, it is the judiciary that is critically important for maintaining the effective functioning of the country and the rule of law. The combination of the judiciary with the legislative and executive branches will necessarily lead to the regulatory function becoming an instrument of suppression of freedom, and will not guarantee justice.

The regulatory function of government is an extremely important component of the stability and development of the state, since it is through it that compliance with laws and norms that regulate social, economic and political relations in society is ensured. Thanks to this function, clear rules are formed that set the boundaries and conditions for the actions of individuals, groups and state bodies. The government, performing the regulatory function, acts as a guarantor of stability, since it not only creates laws and regulations, but also exercises control over their implementation through the institutions of executive power and judicial bodies. Regulation of social processes through government mechanisms allows you to avoid anarchy, conflicts and excessive social inequalities, which contributes to the development of civil society. At the same time, the regulatory function of government is not static: it constantly adapts to changes in society, taking into account new challenges and needs of citizens. In the context of

globalization, technological changes and social transformations, the regulatory role of government becomes even more important, since states must not only ensure internal order, but also respond to international processes. For example, new technologies, such as artificial intelligence or cryptocurrencies, require governments to make prompt and effective decisions to create appropriate legal norms and implement them. Therefore, the regulatory function of government is a living, dynamic process that ensures the effective functioning of the state and the compliance of its policy with the requirements of the time.

Thus, the regulatory function of government is one of the key functions that regulates social, political and economic relations, maintaining stability in the state. The regulatory function of government is effectively implemented through the interaction of the three branches of government, where each of them plays an important role in the creation, implementation and control over the implementation of legal norms, which contributes to the development of democratic processes and the stable functioning of the state.

References

Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Томас Гоббс. – Київ: Дух і літера, 2000. – 606 с.

Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. Навч. Закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

Салієнко О.О. Теорія поділу державної влади: витоки її зародження. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/6_2021/5.pdf

THE CONCEPT OF POLITICAL ACCOUNTABILITY AS A TYPE OF SOCIAL ACCOUNTABILITY

Maksym Khmelnytskyi, master's student of the Faculty of Philosophy, specialization "political science", Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-0341-3523>, email: khmelnytskyi.m.y@gmail.com

Keywords: social accountability, concept, content, typology, political accountability.

Introduction

Accountability as a social phenomenon constitutes an essential component of relationships across all spheres of public life, including politics. The absence of accountability in public authorities toward their constituents can result in arbitrariness and legal disorder. A high degree of accountability within public institutions is a fundamental prerequisite for the establishment and effective functioning of democracy within a state. Consequently, the study of political accountability as a social phenomenon holds significant relevance within the social sciences.

Notably, scholarly research dedicated to defining and categorizing the concept of "political accountability" is of particular importance, as it contributes to the development of the conceptual and categorical framework necessary for examining this issue. Although existing literature addresses the definition and typology of political accountability, these aspects remain subject to debate. This underscores the need for further investigation to clarify the essence of political accountability and its typology.

The purpose of this study is to elucidate the concept of political accountability and to establish its typology.

Methodology

The following methods were used in the study: analysis, synthesis, qualitative content analysis.

- 1) Analysis is used to study the definitions and classification of the concepts of social and political responsibility;
- 2) Synthesis is used to identify summarizing theses in the general and intermediate conclusions in the sections on the research work;
- 3) Qualitative content analysis is used to analyze legislative acts.

Results

The issue of political accountability is examined across multiple academic disciplines, each of which explores specific aspects of the concept. Philosophy primarily focuses on the ethical dimensions of accountability, jurisprudence addresses constitutional and legal

accountability, while political science analyzes various aspects of political accountability (Malkina, 2010, p. 49).

To achieve the objectives of this study, it is first necessary to define and categorize the concept of "social accountability". By analyzing existing scholarly approaches to this issue, a definition that accurately reflects its essence can be formulated. According to it, "social accountability" means "a concept that characterizes the degree of compliance of the behavior of a person, group, stratum, state with existing requirements, existing social norms, rules of coexistence, legal laws; the ratio of duty and the degree of its fulfillment by a subject (person, group, class)" (Philosophical Encyclopedic Dictionary, p. 87); application of sanctions to the subject of social relations in case of violation of the relevant norms. It is also essential to typologize the concept of social accountability based on several criteria, including subjects, spheres and types of social relations, sources and methods of formation, and types of social norms.

In particular, social accountability can be typologized according to the types of social norms, distinguishing moral, religious, legal, and corporate accountability. Legal accountability, as the primary form of formalized responsibility, can be further subdivided into various types, including international legal, constitutional, criminal, administrative, civil, and disciplinary accountability. (Malkina, 2010, p. 22).

From the perspective of social relations, accountability can be categorized into economic, political, social (in a narrow sense), and socio-cultural dimensions. Additionally, scholars differentiate between retrospective, prospective, subjective, and objective forms of accountability (Malkina, 2010, p. 26).

Based on the analysis of the definitions of the concept of "political accountability" presented in the scientific literature, it is possible to provide an interpretation that reveals its content. According to it, "political responsibility is a type of social responsibility, which consists in compliance of actions of individuals, social and organizational communities as political subjects with public requirements for the exercise of public power" (Malkina, 2010, p. 32), and the application of sanctions to these subjects in case of violation of the relevant requirements.

Furthermore, various scholarly approaches to the typology of political accountability have been analyzed. Notably, political accountability can be classified according to the same criteria as social responsibility, including subjects, spheres and types of social relations, sources and methods of formation, and types of social norms (Malkina, 2010)

Additionally, political accountability can be differentiated by levels, based on the generality of political actors and the scope of their interactions. These levels include the mega-level, which pertains to the international legal accountability of states; the macro-level, which encompasses the mutual accountability between civil society and the state; the meso-level, which involves the system of higher state authorities; and the micro-level, which concerns local governance (Malkina, 2010, p. 37).

Moreover, political accountability can be categorized into three key dimensions: informational, referring to the openness and transparency of government activities and decision-making; argumentative, which involves justifying the reasons and consequences of decisions or actions; and sanction-based, which pertains to the mechanisms ensuring accountability enforcement (Holynska, 2010, p.13).

Бібліографія

Антоненко А.О. Підходи до тлумачення політичної відповідальності // Наукові записки НаУКМА. Том 121. Політичні науки. Режим доступу : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d757d3b7-e642-4d57-bb8a-b2eb83b9bc37/content>.

Балан С. Співвідношення політичної та конституційноправової відповідальності у здійсненні державної влади : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / С. Балан ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 223 с.

Голинська Х.О. Партійно-політична відповідальність: зарубіжний та український досвід : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. К., 2010. 18 с.

Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ : Лібра, 2001. 400 с.

Малкіна Г. М. Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект) : монографія. К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 326 с.

Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

Проект Закону України від 09.04.2010 № 6286, «Про політичну відповідальність в Україні»

Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук (голова редкол.), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. - К. : Абрис, 2002. – 742 с.

References

Antonenko A.O. Approaches to the interpretation of political accountability. Scientific Notes of NaUKMA. Vol. 121. Political sciences. Access mode: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d757d3b7-e642-4d57-bb8a-b2eb83b9bc37/content>

Balan S. Correlation of political and constitutional responsibility in the exercise of state power: dissertation for the degree of Candidate of Political Science: specialty 23.00.02 / S. Balan; V.M. Koretsky Institute of State and Law. Kyiv, 2007. 223 p.

Christensen, T., & Laegreid, P. (Eds.). (2017). The Routledge handbook to accountability and welfare state reforms in Europe. London: Routledge.

Draft Law of Ukraine of 09.04.2010 № 6286, "On Political Accountability in Ukraine".

Gregory, R. (2017, December 19). Accountability and Responsibility. Oxford Research Encyclopedia of Politics. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.525>

Holynska K.O. Party and Political Accountability: Foreign and Ukrainian Experience: PhD dissertation in Political Science: 23.00.02. K., 2010. 18 p.

Jonas G. The Principle of Responsibility. In search of ethics for technological civilization. Kyiv: Libra, 2001. 400 p.

Malkina H. M. Political accountability in a democratic society (institutional aspect): monograph. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center, 2010. 326 p.

Philosophical Encyclopedic Dictionary / edited by V. I. Shynkaruk (chairman of the editorial board), E. K. Bystrytskyi, M. O. Bulatov and others. K.: Abris, 2002. 742 p.

Political encyclopedia. Edited by Y. Levenets (Chairman), Y. Shapoval (Deputy Chairman) and others. Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2011. 808 p.

ОЛИГАРХІЗАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ДЕМОКРАТІЇ

Микола Кляшторний, кандидат філософських наук, доцент кафедри політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-7107-4312>, email: md.kliashtorny@gmail.com

Ключові слова: демократія, демократизація, олігархізація, криза демократії, конвергенція олігархії, транснаціональна демократія.

OLIGARCHIZATION AS AN ALTERNATIVE TO DEMOCRACY

Mykola Kliashtorny PhD, associate professor Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-7107-4312>, email: md.kliashtorny@gmail.com

Keywords: democracy, democratization, oligarchization, crisis of democracy, convergence of oligarchy, transnational democracy.

Abstract

The most pressing issue in contemporary politics is the analysis of the causes of the crisis of liberal democracy. The author identifies the causes of this crisis, including: the claim of universality and irreversibility of progress, Eurocentrism, outdated methodological foundations, and the neglect of the internal existential enemy – oligarchy and the constant active struggle against it. Optimism is expressed regarding the future of democracy, and based on renewed principles, one of the modern interpretations of democracy is proposed, adequate to the demands of the contemporary globalized world of information and network technologies.

The author aims to clarify the reasons for the crisis of liberal democracy and the growing threatening trend of oligarchization in the modern world.

Вступ

Найбільш актуальною проблемою сучасної політики є аналіз причин кризи ліберальної демократії. Автор з'ясовує причини кризи, серед яких виділяє: претензія на універсальність і незворотність поступу, європоцентричність, застарілість методологічних засад, нехтування внутрішнім екзистенційним ворогом – олігархією та постійної активної боротьби з ним. Висловлюється оптимізм щодо майбутнього демократії, на основі оновлених засад пропонується одне із сучасних тлумачень демократії адекватне вимогам сучасного глобалізованого інформаційних і мережевих технологій світу.

Автор ставить за мету з'ясувати причини кризи ліберальної демократії та зростання загрозливої тенденції олігархізації в сучасному світі.

Методологія

При розгляді теми були використані метод конкретно-історичного аналізу, порівняльний, системний, синергетичний, транснаціональний метод.

Результати

Донедавна XX–початок XXI століття у науковій літературі та в масовій свідомості вважались періодом торжества і процвітання демократії. Демократія все більш явно стала проявляти себе як феномен планетарного характеру, «об'єктивною закономірністю світового політичного процесу» (Шляхтун, 2010, с. 318). Підставою для подібних тверджень та висновків стало те, що, подолавши загрози тоталітарних режимів, більшість населення глобалізованого світу наприкінці XX століття жила в умовах тієї чи іншої форми демократії. Якщо до середини 70-х років у світі вже було близько 40 демократій, то у 1990 році 76 країн мали виборчу демократію, до 1995 кількість таких країн зросла до 117, а у 1999 – до 119 зі 192 країн світу («Freedom in the World», 1991, 1996, 2000 рік) (Айзехен & Стоквел, 2017, с. 17).

Значні досягнення демократії стали підставою ейфорійного захоплення та захмарного оптимізму щодо майбутнього демократії. Один із провідних філософів і політологів сучасності Ф.Фукуяма стверджує у своїй праці, що настав час кінця історії. Історії, у якій панувала нерівність, несправедливість, право сили, насилля. Уявлялось, що модель західної ліберальної демократії перемагає назавжди. Мало хто окрім окремих песимістів очікував нинішньої радикальної зміни ситуації – настання стану глобальної турбулентності, ентропії, хаосу, імперської широкомасштабної війни, путінської Росії проти України та загрози світової ядерної війни.

Неочікувано ліберальна демократія як взірець для наслідування зазнала глибокої кризи, незважаючи на пошуки різних моделей її модернізації – плебісцитарної демократії М.Вебера, конквуртентної демократії Й.Шумпетера, поліархії Р.Даля, консоціативної демократії А.Лейпхарда, партисипаторної демократії Й.Масуди, вертикальної демократії Дж.Сарторі, меритократії Д.Бела. Виявилось, що засади на яких базувалась західна ліберальна демократія давно застаріли, стали мало відповідати новим реаліям постіндустріального глобалізованого світу. Це і стало однією із основних причин її нинішньої кризи. Іронія сучасної демократії полягає також і в тому, що вона знехтувала притаманною їй внутрішньою загрозою, на що звернув увагу ще на початку XX століття Р.Міхельс у своєму вченні про дію об'єктивного залізного закону олігархізації. Мова йдеться про те, що всередині самої демократії і поряд з її розвитком постійно розвивається, трансформується її внутрішня протилежність, її екзистенційний ворог – олігархізація. Що характерно, дана тенденція найбільш виразно проявилась в американській демократії, яка вважалась найбільшим досягненням ліберальної демократії. Результат досліджень сучасних

теоретиків світового рівня засвідчили, що не зважаючи на великі досягнення американської демократії, вона є і найбільш олігархічною системою політики і політичної влади (Наїм, 2017, с.94). Результатом нинішнього заклоту американської еліти став прихід до влади Д.Трамп і його вірних послідовників трампістів з їх імперськими зазіханнями.

Сьогодні ми є свідками конвергенції общинного путінського олігархату з індивідуалістичним олігархатом трампістів та їх послідовників. Екзистенційна боротьба між демократією і олігархією вийшла за межі національних територій, набула транснаціонального характеру. Результат боротьби транснаціональної демократії і транснаціонального олігархату буде залежати від того, наскільки рішучими і активними проявлять себе сили права і демократії. Історія боротьби демократії і олігархії свідчить, що демократія проявляла себе більш адаптивною в ході історичних змін, а тому завжди перемагала. Це зокрема залежить і від того наскільки форми демократії були адекватними змінам поглядів і прагнень людей у покращенні свого життя.

Нинішня криза демократії потребує глибокого теоретичного аналізу того, якою є і має бути сучасна демократія, на яких нових засадах вона має базуватись, враховуючи світовий досвід різних народів у їх прагненні до народовладдя в умовах глобалізації, соціальної мобільності, інформаційних і мережевих технологій. Одним із заслугуючих на увагу визначень сучасної демократії є запропонований авторитетними дослідниками у колективній праці – «Единбурзький погляд на історію демократії від давніх часів до майбутніх можливостей». У самій назві праці автори висловили зважений оптимізм щодо майбутнього демократії. Пропоную учасникам нашої конференції наступне їх визначення сучасної демократії для глибокого осмислення і використання як в науковій, так і в навчальній роботі: «демократія – це система управління, у якій громадянам надані повні права і обов'язки громадянства; система, яка управляється набором норм і законів, що визначають, захищають громадян і притягують до відповідальності тих, хто при владі; заохочені активної конкуренції; система, що активно сприяє участі в оскарженні, кооперації, інших видах політичного життя» (Айзехен & Стоквел, 2017, с. 25). Інші варіанти демократизації демократій в умовах глобалізованого світу обґрунтовує Мойзес Наїм у праці «Занепад влади. Від владних кабінетів до полів битви і церков».

Бібліографія

Айзехен, Б., & Стоквел, С. (2017). *Единбурзький погляд на історію демократії від давніх часів до майбутніх можливостей*. Харків: Фоліо.

Наїм, М. (2017). *Занепад влади. Від владних кабінетів до полів битви і церков*. Київ. Book Chef.

Шляхтун, П. П. (2010). *Політологія: історія та теорія: Підручник*. Київ: Центр учбової літератури.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN ADVOCATING THE PRINCIPLES OF JUSTICE

Victor Koval Student, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; e-mail: victorkoval.mev4group@gmail.com

Nadiia Babarykina Associate Professor, Department of Political Technologies, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; ORCID: 0000-0002-6167-3693 e-mail: nadiia_babarykina@kneu.edu.ua

Keywords: justice, civil society, human rights

Introduction

Civil society ensures the protection of human rights through the activities of human rights organizations that work to restore violated rights and prevent their violation. Civil society institutions provide legal assistance and study the monitoring of human rights violations.

Civil society institutions use public control over the activities of government bodies, ensuring their accountability and compliance with the interests of society. This includes monitoring the activities of the authorities and promoting a systematic dialogue between the authorities and civil society. Civil society considers social justice as a fundamental value that ensures equality of rights and opportunities for all citizens. Social justice is the basis for the formation of civil society and partnership between the state and civil society in the implementation of national interests.

In general, civil society plays a key role in upholding the principles of justice by protecting human rights, social integration, strengthening democratic processes and ensuring accountability of the authorities.

Methodology

The study used a number of analytical methods to comprehensively study the problematic issue, namely the normative method, the historical method, the causal method.

Results

Civil society plays a key role in strengthening the principles of justice both at the level of individual states, in particular Ukraine, and in the global context. Its influence is manifested in ensuring human rights, counteracting

abuse of power, developing democratic institutions and forming responsible governance.

In the philosophical tradition, the idea of justice was considered as the foundation of social life. Even in antiquity, Plato described the ideal state as a just society, where each person performs functions in accordance with his natural abilities, guided by the principles of the common good. In his opinion, a harmonious social order is possible only if civil virtues are practiced – wisdom, courage, moderation and justice. The central figure of such a system was the “philosopher-king”, who was to rule society from the position of wisdom and ethical responsibility.

Aristotle, developing these ideas, considered justice as a moral principle that determines harmonious relations between citizens. He distinguished two types of justice: equalitarian and distributive.

Equalitarian justice is based on the principle of equality before the law and assumes equal treatment of all citizens, regardless of their status. It is especially important in the field of private law and interpersonal relationships.

Distributive justice, on the contrary, involves an unequal but justified distribution of benefits depending on the merits, needs or contribution of a person to society. It is she who ensures the balance between equality of opportunities and social responsibility.

In Aristotle's concept, the polis was considered as a “union of associations” – a complex social structure that allows combining individual morality with collective participation in governance. Participation in political life for him was not only a right, but also a moral duty of a citizen.

Despite the temporal distance, these philosophical ideas have not lost their relevance. They find their practical embodiment in the modern development of civil society. In Ukraine, especially after the Revolution of Dignity in 2014, there has been a significant increase in public activism. Volunteer initiatives, human rights organizations and public associations have become influential actors in the political process, actively contributing to democratic transformations.

Anti-corruption initiatives have gained particular importance, among which Transparency International Ukraine, which monitors abuses, conducts public investigations, and conducts advocacy campaigns, is worth noting. In the field of human rights, the Ukrainian Helsinki Human Rights Union plays an active role, providing legal assistance, recording violations, and legal education. However, along with its achievements, civil society faces a number of challenges. Among them are limited funding, political pressure, organizational fragmentation, insufficient citizen involvement, and lack of

expert capacity. These factors complicate the implementation of long-term and effective initiatives.

At the global level, civil society is also actively influencing the formation of a just order. International campaigns such as Fridays for Future or #MeToo unite millions of people in the fight for environmental and social justice. Organizations such as Amnesty International and Human Rights Watch play an important role in documenting human rights violations and creating international pressure on violators. Institutions such as the National Democratic Institute support democracy, including through election observation and training programs.

Thus, both in Ukraine and around the world, civil society is an important factor in establishing justice, equality, and democracy. Its activities are based on a philosophical foundation, receive modern forms of implementation, and require constant support to overcome current and future challenges.

However, there is no shortage of challenges at this level either. Global problems – climate change, economic inequality, migration crises – require integrated approaches and intersectoral coordination, which often goes beyond the capabilities of individual civil society organizations.

Thus, civil society is not only an indicator of the level of democratic development of a state, but also one of the key tools for establishing justice in the context of constant social transformations. Its potential requires further support, institutional strengthening and inclusion in policy-making processes both at the national and global levels.

Civil society organizations contribute to social integration and the fight against discrimination, ensuring equal opportunities for all regardless of gender, race or socio-economic status. They advocate for inclusive policies, creating a more just society.

Civil society strengthens democratic processes and governance by supporting transparency of government and citizen participation in decision-making. This includes the development of participatory democracy and the activation of communities to solve their own development problems.

Thus, civil society appears not only as a product of democratic development, but also as an active factor in the formation of a social order based on the principles of justice. Its role in protecting human rights, combating corruption, and institutionally strengthening democratic processes is extremely important both in the Ukrainian and global contexts.

At the same time, the effective functioning of civil society requires adequate resource provision, the development of horizontal ties, and strategic coordination of efforts. Among the key challenges are limited

funding, pressure from political elites, fragmentation of initiatives, and a relatively low level of involvement of broad segments of the population in civic activity. To overcome these barriers, comprehensive support from state structures and international partners is necessary.

In the era of globalization, both the potential and complexity of civil society activities are increasing. On the one hand, new information technologies, transnational ties, and the mobility of activists open up new opportunities for mobilizing resources and influencing politicians. On the other hand, competition for attention, resources, and legitimacy is intensifying, and interaction is becoming more difficult against the backdrop of political, cultural, and economic differences.

International citizen initiatives aimed at addressing global challenges such as climate change, social inequality, or minority rights demonstrate the significant potential of civil society in transforming the international order. However, achieving long-term results is only possible with consolidated cooperation between the civil sector, state institutions, and intergovernmental organizations.

References

Amnesty International. (n.d.). *Справедливість для України означає відповідальність за всі злочини, скоєні Росією з 2014 року*. <https://www.amnesty.org.ua/spravedlyvist-dlya-ukrayiny-oznachaye-vidpovidalnist-za-vsi-zlochyny-skoyeni-rosiyeyu-z-2014-roku/>

Fridays for Future US. (n.d.). *Fridays for Future US*. <https://fridaysforfutureusa.org/>

Левкулич, В. (n.d.). *Справедливість в концепціях мислителів античності*.

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10160/1/%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%95%D0%94%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF%D0%A5%20%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%92%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf>

National Democratic Institute. (n.d.). *Charting a path forward for democratic development* (E. Solloway, Author). <https://www.ndi.org/our-stories/charting-path-forward-democratic-development>

П, О. (n.d.). *Природа і сутність справедливості*. Моя освіта. <https://moyaosvita.com.ua/filosofija/priroda-i-sutnist-spravedlivosti/>

Transparency International Ukraine. (n.d.). *TI Ukraine запустила платформу справ Вищого антикорупційного суду*. <https://ti-ukraine.org/>

Human Rights Watch. (2010, July 8). *Tough, fair, and practical: A human rights framework for immigration reform in the United States* (A. Parker, Author). <https://www.hrw.org/report/2010/07/08/tough-fair-and-practical/human-rights-framework-immigration-reform-united-states>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УМОВАХ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО СИНКРЕТИЗМУ В ЕЛЛІНІСТИЧНОМУ ЄГИПТІ

Олександра Кучеренко, студентка 3 курсу ОР «Бакалавр», денної форми навчання, спеціальності 052 «Політологія» філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), email: okucherenko05@gmail.com

PECULIARITIES OF LEGITIMISATION OF POWER IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND POLITICAL SYNCRETISM IN HELLENISTIC EGYPT

Oleksandra Kucherenko, 3rd year student of the Bachelor's degree programme, full-time study, speciality 052 'Political Science', Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email: okucherenko05@gmail.com

Abstract

This article explores the mechanisms of legitimizing royal power in Hellenistic Egypt under the Ptolemaic dynasty (305–30 BCE), focusing on how religious-political syncretism functioned as a tool of dynastic stability and authority. The study aims to identify the main strategies used by the Ptolemies to integrate Greek and Egyptian religious traditions into a cohesive model of divine kingship. Key tasks include defining core legitimizing narratives, characterizing the religious-institutional infrastructure of power, and distinguishing unique syncretic features in comparison with the Seleucid and Antigonid dynasties. Methodologically, the research employs historical and comparative analysis, institutional and systems approaches, as well as hermeneutic interpretation of textual sources such as priestly decrees and cult inscriptions. The results demonstrate that the Ptolemaic model of legitimacy was distinguished by its dual orientation: it appealed simultaneously to the Hellenistic idea of ruler cult and to the traditional Egyptian concept of divine pharaohship. This strategic fusion created a unique political theology that ensured dynastic continuity and effective rule in a multicultural society.

Ключові слова: синкретизм, легітимність, еллінізм, сакралізація, Птолемеї.

Keywords: syncretism, legitimacy, hellenism, sacralization, Ptolemies.

Вступ

Для розуміння важливості ритуалістики як інструменту утвердження влади в Єгипті варто пригадати той факт, що нільські розливи, природні катаклізми та загальний стан населення, на думку тогочасного єгипетського суспільства, напряму залежав від магічної (ритуалістичної) спроможності фараона. Таким чином, проведення (або імітація) ритуалу

мала хороший потенціал для утримання ослабленої із різних причин влади. На момент захоплення Єгипту Александром Великим країна уже постраждала від ряду завоювань та суспільно-політичних криз. Разом із тим, культурний, економічний та політичний потенціал Єгипту був настільки вагомим, що держава навіть після ряду катаклізмів була спроможна не лише підтримувати своє існування, а й стати найбагатшою провінцією з тих, які дісталися діадхам Александра. Птолемеї, незважаючи на своє іноземне походження, активно використовували різноманітний ідеологічний потенціал Єгипту задля утвердження власної легітимності. Таким чином, із трьох ключових династій, що утворилися з початком нового елліністичного світу – Птолемеїв у Єгипті, Селевкідів у Сирії, Месопотамії та Азії та Антигонідів у Елладі, саме Птолемеям вдалося зробити Єгипет найуспішнішою в економічному та політичному плані провінцією колишньої імперії.

Метою дослідження є аналіз способів легітимізації влади птолемеївської монархії у період раннього й високого еллінізму (кін. IV – кін. III ст). Особливу увагу приділено тому, як взаємодія грецьких і єгипетських релігійних традицій стала інструментом політичної легітимізації нової династії в поліетнічному середовищі. Завданням роботи є аналіз співвідношення греко-македонських та єгипетських складових легітимізації політичної влади, визначення основних моделей сакралізації влади Птолемеїв, вкремлення ключових релігійно-політичних механізмів, які забезпечували легітимність птолемеївських правителів.

Методологія

У дослідженні були використані історичний, порівняльний, системного аналізу, інституційний та герменевтичний методи.

Результати

Після ряду перемог над персами, найбільш значущою з яких була битва при Іссі, Александр відмовляє Дарію III у мирному розподілі територій переможеного та вирушає далі, в Єгипет.

У 332 році до н. е. Такімет все ще залишався перською провінцією, тяжко і криваво підкореною Артаксерксом III. Однак, після перемоги над Дарієм на Сході були очевидними наміри Александра підкорити останню область Східного Середземномор'я. Переговори із тодішнім персидським намісником Мазаксом почалися ще під час перебування Александра держава була віддана легко і без спротиву. Македонського царя місцеві жителі вітали як визволителя. Більш ніж чверть століття до цього елліни продемонстрували себе як дружня нація, допомагаючи єгиптянам у боротьбі проти азійського варварства і не демонструючи агресивних намірів. Крім того, Греція була ідеальним партнером для

египетської торгівлі. Очікуючи терпиме ставлення від Александра та розширення ринку збуту для єгипетських товарів, жерці об'являють його фараоном. Тут варто детальніше зупинитися на ідеологічному підґрунті такого рішення. Сам міф про походження фараонів. За словами Александра він був син земної матері Олім্পіади та бога Геракла; в Такіметі ж кожен фараон був втіленням Хора – сина Ра, котрі, як і Македонський, були народжені земною матір'ю. Залишалось лише накласти міфи один на одний та трохи змінити деталі. Таким чином у Мемфісі проходила підготовка до проголошення Александра сином Амона. Задля легітимації своєї влади над щойно завойованим Єгиптом Александр здійснив одну з чи ненайважливіших своїх подорожей – до оракула Амона в оазісі Сіва. Там Александр особисто від жерця отримав беззаперечне підтвердження свого божественного походження та визнання себе сином Амона. Таким чином македонський цар буквально в точності повторив ритуал сходження на престол нового фараону. З цього моменту ім'я Александра висікалося в картуші зі збереженням традиційної фараонської титулатури.

Важливо розуміти, що по відношенню до Єгипту Александр розраховував виключно на м'яку силу еллінської культури. Новопроголошений фараон прагнув дружби з жерцями, а тому всіляко догоджав єгипетській ідеології: будував храми в Карнасі та Лукросі, зберігав єгипетську систему адміністративного управління та вивів ідеологічне підґрунтя для пояснення свого права на правління. Разом з тим, напевно чи можна стверджувати, що Александр не переслідував жоден зі своїх інтересів у Єгипті. Так він намагався ввести систему децентралізованого управління, щоб зробити країну залежною від македонської імперії. Весь апарат управління зайняли собою греки та македонці, єгиптянам же залишалися більш дрібні посади та був заборонений в'їзд до Александрії – новопроголошеної столиці.

Єгипет у складі імперії Александра Македонського, не зважаючи на його багатство та історичну тяглість, вважався скоріше її «окраїною». Птолемеї I Сотер після смерті Александра Великого, однак, більш ніж задовольнився володарюванням над одним лише Єгиптом, не претендував на статус правителя всієї імперії Александра, а у війнах діадохів приймав участь побіжно. Головною ціллю Птолемея Лага було якнайшвидша його легітимація як єгипетського правителя. Поки залишався живим спадкоємець Александра Великого Александр IV, Птолемеї обмежувалися елліністичним титулом «басилевс», однак скоро після вбивства сина та вдови Македонського, правитель Єгипту проголосити себе повноцінним фараоном. Нам точно не відомо чи брав Птолемеї I участь у релігійних церемоніях, що проводилися під час сходження на престол кожного нового фараона, але він точно супроводжував Александра під час його церемоній в храмі Амона в оазісі Сіва та Мемфісі, а значить мав уявлення про традицію легітимації влади в Єгипті. Ще одним кроком для утвердження статусу фараона

було активне змагання за тіло та місце поховання Александра. Саме Птолемею Сотеру вдалося в кінці-кінців заволодіти тілом Македонського та з почестями поховати його в Мемфісі – це стало ще одним утвердженням влади елліністичного правителя. Так, після обряду поховання верховний бог Амон залишив тіло Александра, а отже колишній фараон ритуально «передав» владу своєму наступнику. Під час правління подальших поколінь Птолемеїв, апеляція до харизматичної влади Александра стала одним із вагомих інструментів легітимізації політичної влади. Починаючи з фараона Птолемея II Філадельфа в Александрії також вшановувався культ власне самого Александра та його діadoxa-наступника.

У цьому розрізі варто також згадати ритуал сакрального оновлення хеб-сед, що був одним із центральних важелів, які підтримували легітимність фараона та активно застосовувалася Птолемеями. Він являв собою багатоскладове урочисте дійство, покликане задля відновлення Маат – світового порядку і припадав зазвичай на тридцяту річницю правління фараона, а потім справлявся кожні три-чотири роки до самої смерті правителя. Хеб-сед неупинно практикувався в Єгипті починаючи з I династії і закінчуючи Птолемеївським періодом, про що свідчить царська титулара птолемеївських фараонів, починаючи з Птолемея III, за винятком Птолемеїв VII та XI, яка містила звання «володар хеб-седів».

Як яскравий приклад безпосереднього релігійно-політичного синкретизму згадаємо заснування Птолемеєм I Сотером культу Серапіса – греко-єгипетського синкретичного божества, що поєднувало риси Осіріса та священного бика Апіса з грецькими елементами. Безперечно Серапіс для населення Такімету мав символізувати єдність грецьких та єгипетських культур. Насамкінець, Александрія, заснована Македонським, розвинута та розбудована Птолемеями I та II стала культурним центром колишньої імперії, змістивши вектор уваги з Афін. Реставрація храмів та стрімкий архітектурний розвиток єгипетських номів – застосований класичний, але не менш ефективний метод утвердження влади в завойованих провінціях. Таким чином можна зробити висновок, що Александр та династія Птолемеїв на чолі з його діadoхом-послідовником тверезо розуміли його історичну тяглість Єгипту та вибрали найбільш ефективний спосіб співіснування, намагаючись прийти до синкретичного злиття єгипетських та грецьких культурних елементів та способів легітимізації політичної влади. Прихід еллінів назавжди поклав кінець політичній ізоляції країни. Єгипет став найбагатшою з провінцій колишньої імперії Македонського та став основою для процвітання майбутньої Римської імперії.

Бібліографія

Bosworth, A. B. (1976). Errors in Arrian. *The Classical Quarterly*, 26(1), 117–139.

Chaniotis, A. (2018). *Age of conquests: The Greek world from Alexander to Hadrian*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Droysen, J. G. (1963). *History of Alexander the Great* (W. P. Creswell, Trans.). New York: American Book Company. (Original work published 1833).

Schachermeyr, F. (1973). *Alexander der Grosse: Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.

ДО ПИТАННЯ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПОЛІТИЦІ ЗА ДЕБОРОЮ СТОУН

Ірина Лященко, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>, email: lyashchenko@knu.ua

ON THE QUESTION OF EQUITY IN POLITICS BY DEBORAH STONE

Iryna Liashchenko, PhD in Political Science, Associate Professor of Politology Department, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>, email: lyashchenko@knu.ua

Abstract

A society at war has a great demand for equity. This also applies to Ukrainian society. In this manuscript, we will turn to Deborah Stone's work on the interpretation of equity in the political sphere of public life. To do so, we will find out why the concept of equity is not exclusively an ethical issue, but a political one as well. Is there a universal approach to understanding equity, or does equity vary?

A systematic method was used to analyze the three dimensions of equity and the differences in the debate on fair distribution.

There are a number of approaches to interpreting politics. Deborah Stone correlates the concept of politics with equity as fair distribution. The author is convinced that a slogan like "equal opportunities for all" is just a slogan. And equity appears as a dilemma, because those who think about ensuring equity face the problem of classification (categorization). Therefore, equity has a contradictory interpretation in liberal and conservative circles and depends on value attitudes. On the one hand, this conclusion exacerbates the feeling of doom to inequity. On the other hand, it prioritizes the search for equity in order to maintain and build a proper socio-political system and state.

Ключові слова: *справедливість, політика, консерватизм, лібералізм, Дебора Стоун*

Keywords: *equity, politics, conservatism, liberalism, Deborah Stone*

Вступ

Суспільство у стані війни має великий запит на справедливість. Це стосується й українського суспільства в тому числі. Цей запит зумовлений загостреним відчуттям несправедливості з огляду на низку подій. Серед них: ядерне роззброєння України; невиконання Будапештського меморандуму; незаконне збагачення на війні одних та

зростаючі податки та ціни для інших; непрозорість процесів мобілізації та демобілізації, виплат та пільг тощо. Справедливості прагнуть всі, але тлумачить її кожен по-різному. Рішення, що виглядає справедливим для одних, може сприйматися як несправедливе для інших. У цій тезовій розвідці звернемося до наукового доробку Дебори Стоун щодо трактування справедливості у політичній сфері суспільного життя. Для цього з'ясуємо – чому поняття справедливості це не виключно етичне питання, а політичне в тому числі? Чи існує універсальний підхід до розуміння справедливості, чи справедливість різниться?

Методологія

У процесі дослідження було використано системний метод. З його допомогою було проаналізовано три виміри справедливості та розбіжності в дебатах про справедливий розподіл.

Результати

Існує низка підходів до трактування політики. Дебора Стоун співвідносить поняття політики з справедливістю як справедливим розподілом. Авторка підкреслює, що *державна політика це діяльність, котра спрямована на розподіл, а саме на справедливий розподіл* будь-чого – товарів, послуг, багатства, прибутків, можливостей тощо (Стоун Д., 2000, с. 41). Отож питання справедливості розглядається нею у комплексі з питанням розподілу, а саме рівного розподілу будь-чого. “Часом предмет розподілу матеріальний і піддається обліку, скажімо, гроші, податки чи будинки. Часом це щось менш уречевлене, скажімо, шанси потрапити до війська, захворіти, стати жертвою злочину чи бути обраним на державну посаду. Але завжди політичні проблеми означають розподіл” (Стоун Д., 2000, с. 51).

Гасла на кшталт “рівні можливості для всіх”, “розглядати всі випадки однаковими” залишаються лише гаслами. Справедливість і справедливий розподіл постає як дилема, адже той, хто розмірковує над забезпеченням справедливості постає перед проблемою класифікації. Іншими словами, перед проблемою правильної категоризації певних випадків як подібних чи як відмінних.

Для справедливого розподілу необхідно правильно класифікувати три складові. Перша – хто отримувач і скільки існує способів визначити цих отримувачів. Друга – що є предметом розподілу і скільки способів існує визначити цей предмет. Третя – шляхом яких процесів визначається розподіл. Ідеться про три виміри справедливості чи то справедливого розподілу, які є відповідями на три запитання: хто отримує? що отримує? як здійснюється розподіл? Отже, критеріями справедливого розподілу є критерій отримувачів, критерій предмету розподілу та критерій процесу розподілу (Стоун Д., 2000, с. 51).

Розбіжність щодо *критерію розподілу* є першою розбіжністю у дебатах про справедливий розподіл. Коли постають обговорення питання: “Що в першу чергу потрібно брати до уваги – критерії отримувачів, критерій предмету розподілу чи критерії процесу розподілу”?

Другою розбіжністю у дебатах про справедливий розподіл є розбіжність щодо міри втручання в особисту *свободу*. Тут постають обговорення: “Яке саме втручання в особисту свободу є прийнятною ціною за справедливий розподіл”?

Третя розбіжність стосується різного розуміння природи *власності*. Тут точаться дискусії на кшталт: “Як саме розуміти власність під час справедливого розподілу – як особистий чи як колективний здобуток”?

Остання, четверта розбіжність відбувається довкола розуміння *мотивів* людей. Тут шукають відповіді на питання: “Потреба чи потяг керує мотивами людей, які прагнуть справедливого розподілу”? (Стоун Д, 2000, с. 52-56).

У відповідях на поставлені вище запитання Д.Стоун змальовує два кола поглядів. Вони представляють соціальний консерватизм з одного боку і соціальний лібералізм з іншого. Перші визнають нормою відмінності між людьми, коли індивіди мають чесне право на чесно зароблені прибутки. Для других є нормою рівний розподіл основних ресурсів, коли суспільні цінності мають бути розподілені рівно. “*Консерватизм* розглядає справедливий розподіл як чесне набуття, свободу як свободу розпоряджатися своєю власністю, власність як продукт особистих зусиль, а працю як поведінку вмотивовану матеріальною потребою. *Лібералізм* розглядає справедливість розподілу як чесний поділ основних ресурсів, свободу як свободу від крайньої нужди, власність як суспільний продукт, а продуктивність як поведінку стимульовану забезпеченістю” (Стоун Д, 2000, с. 57).

Окрім існуючих полярностей консервативного та ліберального поглядів, авторка також наголошує наступне: “Навіть якщо зуміти розкласти на складові політичну проблему і розглянути виміри розподілу окремо, все ж залишається питання *особистої позиції*. Як вирішити, чи погодитися на вимогу, або яке поняття рівності застосувати? Позиція в питаннях розподілу визначається не стільки особливостями якоїсь окремої проблеми [...], скільки загальнішим *світобаченням*. Це світобачення складається з уявлень про *значення громади та природи власності*, уявлень, що виходять за межі окремих проблем” (Стоун Д, 2000, с. 51). Таким чином, до дискусії про справедливий розподіл також додається питання особистого ставлення/позиції/світобачення, цінностей, котрим слідує людина та суспільство.

Отже, справедливість має суперечливе тлумачення в ліберальних та консервативних колах та залежить від ціннісних установок. З одного боку, цей висновок загострює відчуття приреченості на несправедливість. З іншого – пріоритизує пошук справедливості заради

підтримки та розбудови належного суспільно-політичного ладу та держави. Якою буде справедливість “по-українськи” залежить від вибору власного тлумачення цієї категорії.

Бібліографія

Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Д. Стоун. – К.: Вид. дім “Альтернативи”, 2000. – 304 с.

References

Stone D. Policy paradox: the art of political decision making / D.Stone. - K.: “Alternatywy”, 2000. - 304 p.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ: ВІД ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАСАД ДО СУЧАСНИХ ПРАКТИК

***Владислав Лісичин** студент, Юридичний інститут, Київський національний економічний університет ім Вадима Гетьмана; e-mail: lisitsyn.lad05.6095@gmail.com*

***Надія Бабарикіна** доцент кафедри політичних технологій, Київський національний економічний університет ім Вадима Гетьмана; ORCID: 0000-0002-6167-3693; e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua*

Ключові слова: *справедливість, громадянське суспільство*

JUSTICE AS THE BASIS OF THE ORGANIZATION OF SOCIAL ORDER: FROM PHILOSOPHICAL PRINCIPLES TO MODERN PRACTICES

***Vladyslav Lisitsyn**, student, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; e-mail: lisitsyn.lad05.6095@gmail.com*

***Nadiia Babarykina** Associate Professor, Department of Political Technologies, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; ORCID: 0000-0002-6167-3693 e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua*

Keywords: *justice, civil society*

Вступ

У роботі аналізується феномен справедливості як ключового принципу організації соціуму. Розглянуто еволюцію уявлень про соціальну справедливість — від античної філософії до сучасних інтерпретацій, сформованих у відповідь на виклики індустріалізації та глобалізації. Особлива увага приділяється п'яти фундаментальним принципам соціальної справедливості, що визначають підходи до формування інклюзивного суспільства: доступу до ресурсів, справедливості, різноманіттю, участі та правам людини.

Методологія

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософський аналіз концептів із соціологічною інтерпретацією інституційних практик. Використано компаративний метод для зіставлення класичних та сучасних теорій справедливості. Окрему увагу приділено якісному аналізу позицій міжнародних організацій щодо соціальної справедливості.

Результати

У сучасному світі зростання кількості протестів, громадських кампаній та соціальних рухів, які апелюють до «справедливості», свідчить про актуальність та резонансність цього поняття в суспільній свідомості. У публічному дискурсі термін «справедливість» активно функціонує в засобах масової інформації, соціальних мережах і побутовому спілкуванні. Проте його багатовимірність та значна варіативність інтерпретацій потребують глибшого аналітичного осмислення.

У загальному розумінні, справедливість передбачає переконання, що всі члени суспільства повинні мати рівні права, можливості та доступ до суспільних благ — незалежно від етнічного походження, економічного статусу, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації чи інших характеристик. Концепція соціальної справедливості, зокрема, акцентує не лише на забезпеченні формальної рівності, а й на необхідності усунення структурних бар'єрів, які історично унеможливлювали рівноправну участь окремих груп у соціальному, політичному та економічному житті.

Різні інституції пропонують власні дефініції соціальної справедливості. Так, Організація Об'єднаних Націй розглядає соціальну справедливість як «справедливий і співчутливий розподіл вигод економічного зростання». У свою чергу, Національна асоціація соціальних працівників США тлумачить її як прагнення до забезпечення рівних економічних, політичних і соціальних прав та можливостей для всіх людей, з особливою увагою до маргіналізованих спільнот. Центр економічної та соціальної справедливості визначає її як моральний принцип, що лежить в основі формування соціальних інституцій, здатних забезпечити розвиток як індивідуальний, так і колективний, через постійне вдосконалення суспільних структур.

Історичні витоки ідеї справедливості простежуються ще у філософії Стародавньої Греції. Платон пов'язував справедливість з гармонією між складовими частинами душі — розумом, духом і бажаннями — а також з чітким розподілом функцій у державі. У його моделі ідеального суспільства кожен індивід виконує притаманну йому роль, що сприяє загальному добробуту. Хоча платонівський підхід суперечить сучасним принципам демократичного управління, сама ідея справедливого порядку, що забезпечує баланс між частинами цілого, залишається релевантною.

Поняття соціальної справедливості як окремої категорії формується у XIX столітті, в епоху індустріалізації. Зростання соціально-економічної нерівності, експлуатація робітничого класу, концентрація багатства в руках незначної частини населення спричинили потребу у переосмисленні принципів розподілу матеріальних ресурсів. Тодішній дискурс справедливості зосереджувався на рівному доступі до капіталу, власності та можливостей.

У XXI столітті парадигма соціальної справедливості зазнає трансформації. У фокусі опиняються права людини, інклюзивність і подолання системної дискримінації. До проблемних груп починають відносити не лише економічно уразливі верстви, але й представників меншин, що зазнають утисків за ознаками гендеру, віку, етнічної належності, культурної ідентичності, релігійної приналежності тощо. Сучасні політики у сфері соціальної справедливості орієнтовані на створення умов, що дозволяють компенсувати початкову нерівність через підтримку, субсидії, доступ до освіти й охорони здоров'я.

На концептуальному рівні соціальна справедливість базується на п'яти фундаментальних принципах: доступ до ресурсів, справедливість, різноманітність, участь і права людини. Кожен із цих принципів виконує важливу функцію в досягненні системної рівності.

1. Доступ до ресурсів передбачає рівні можливості отримання базових благ — освіти, охорони здоров'я, житла, зайнятості, тощо. У реальності ж доступ є глибоко нерівномірним: представники привілейованих верств суспільства мають значно ширші перспективи, тоді як особи з маргіналізованих груп часто позбавлені належних умов для розвитку.

2. Принцип справедливості означає надання індивідам саме тих ресурсів і підтримки, які відповідають їхнім унікальним потребам, на відміну від принципу рівності, що передбачає ідентичне ставлення до всіх. Це вимагає визнання соціальних, економічних та культурних відмінностей і гнучкого реагування на них.

3. Різноманіття як принцип наголошує на цінності широкого спектра соціального досвіду, поглядів і приналежностей. У освітній, професійній та культурній сферах забезпечення різноманіття сприяє підвищенню репрезентативності, взаєморозуміння і толерантності.

4. Участь означає залучення всіх соціальних груп до процесу прийняття рішень. Ігнорування голосів певних спільнот породжує відчуження і сприяє посиленню нерівності, тоді як інклюзивні механізми демократичного діалогу сприяють суспільній єдності.

5. Права людини є наріжним каменем соціальної справедливості. Гарантія основоположних свобод — політичних, соціальних, економічних і культурних — є передумовою функціонування справедливого суспільства. Захист цих прав вимагає не лише наявності юридичних норм, а й ефективних інституційних механізмів реалізації та підзвітності.

Таким чином, справедливість постає не лише як моральне чи філософське поняття, а як операційний принцип, що визначає справедливу організацію соціуму, здатного забезпечити гідне життя для кожного його члена. Її розуміння та імплементація потребують системного підходу, міждисциплінарного аналізу та постійного оновлення в контексті сучасних соціальних трансформацій.

Бібліографія

National Association of Social Workers. (n.d.). *Social justice*. Retrieved from <https://www.socialworkers.org>

United Nations. (2006). *Social justice in an open world: The role of the United Nations*. New York: United Nations Publications.

Center for Economic and Social Justice. (n.d.). *Defining economic justice and social justice*. Retrieved from <https://www.cesj.org>

Plato. (1991). *The Republic* (A. Bloom, Trans.). New York: Basic Books. (Original work published ca. 380 BCE)

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sen, A. (2009). *The idea of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

San Diego Foundation. (n.d.). *What is social justice?* Retrieved October 7, 2024, from <https://www.sdfoundation.org/news-events/sdf-news/what-is-social-justice/#:~:text=Social%20justice%20is%20the%20virtue,in%20our%20associations%20with%20others>

First Step Alliance. (n.d.). *What is social justice? Definition, key principles and examples*. Retrieved October 8, 2024, from <https://www.firststepalliance.org/post/what-is-social-justice>

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ЧАС ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2022 РОКУ У ФРАНЦІЇ

Христина Мацьопа, аспірантка II курсу Політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-9924-8441>, email: knikalaeva@gmail.com.

THE SPECIFICS OF THE USE OF INTERNET TECHNOLOGIES IN SHAPING PUBLIC OPINION DURING THE 2022 PRESIDENTIAL ELECTION CAMPAIGN IN FRANCE

Khrystyna Matsiopa, postgraduate in Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-9924-8441>, email: knikalaeva@gmail.com.

Abstract

The purpose of the study is to reveal the specifics of the use of Internet technologies in shaping public opinion during the 2022 presidential election campaign in France. The realization of this goal involves solving the following research tasks:

- to determine the role of the influence of Internet technologies on the nature of interaction between the state authorities and civil society and, accordingly, the formation of public opinion based on the experience of the 2022 presidential election campaign in France;
- to reveal the specifics of the use of Internet technologies in the interaction between the government and civil society, in particular, in shaping public opinion on certain issues in the context of the election campaign on the example of the candidates for the presidency of France in 2022, their methods and ways of self-presentation through networking;
- to identify the manipulative aspect in the practice of using new information technologies to shape public opinion in the form of creating and disseminating fake news in order to discredit and focus on the negative, sometimes criminal aspects of the opponent.

In accordance with the purpose and objectives of the research, several central methods were applied, namely: behaviorist, interdisciplinary, and case method. France is a country in which public opinion has repeatedly played a significant role in triggering revolutions or other important changes in the governance of the state. For decades, the main lever of influence has been the media, but in the twenty-first century, along with the development of IT, the Internet is being actively used as a tool. Thus, we can observe an interactive relationship between public opinion and the country's policy, which is typical for countries with developed democracies, where the former is a significant permanent factor in the state's activities.

Ключові слова: інформаційні технології, Інтернет, демократія, громадська думка, фейк-ньюз, дискредитація.

Keywords: information technology, Internet, democracy, public opinion, fake news, discreditation.

Вступ

Метою дослідження є розкрити специфіку застосування Інтернет-технологій у формуванні громадської думки під час президентської передвиборчої кампанії 2022 року у Франції. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- з'ясувати роль впливу Інтернет-технологій на характер взаємодії державної влади і громадянського суспільства та, відповідно, формування громадської думки на основі досвіду проведення президентської передвиборчої кампанії 2022 року у Франції;

- розкрити специфіку використання Інтернет-технологій у взаємодії між владою та громадянським суспільством, зокрема, у формуванні суспільної думки щодо певних питань у контексті передвиборчої кампанії на прикладі виокремлених у роботі кандидатів на пост президента Франції у 2022 році, їхніх методів та способів самопрезентації за допомогою мережевих засобів;

- виявити маніпулятивний аспект у практиці використання нових інформаційних технологій щодо формування суспільної думки у формі створення та поширення фейкових новин з метою дискредитації і зосередження фокусу на негативних, іноді злочинних сторонах опонента.

Методологія

Методи дослідження обрані у відповідності до мети та завдань наукового дослідження. Так, у процесі дослідження були застосовані кілька центральних методів, а саме: біхевіористський, міждисциплінарний, кейс-метод.

Біхевіористський метод зорієнтував у простеженні поведінки окремих індивідів та соціальних груп, обумовленої впливом Інтернет-технологій у формуванні владно-громадської взаємодії.

Міждисциплінарний метод був використаний для залучення не лише політичних студій, а й психологічних та соціологічних, що сприяло розширенню можливостей більш цілісного дослідження аналізованого явища та досягненню поставлених дослідницьких завдань.

Із зверненням до кейс-методу було розглянуто конкретні випадки застосування Інтернет-технологій у взаємодії певних представників політичних сил та громадян, виявлено специфіку їхнього контексту та окремі аспекти впливу Інтернету на процеси суспільно-політичного життя, зокрема формування суспільної думки, в умовах технологічно-цифрованої епохи.

Висновки

В умовах прискорення темпів розвитку інформатизації та комунікації сучасного суспільства інформаційні технології та створювані на їх основі інформаційні системи стають важливим інструментом для вирішення поставлених завдань, задоволення інформаційних потреб, що стосується, зокрема, і сфери політики, політичного життя та державного управління різних країн (Information technology and politics, 2023). Водночас, зважаючи на генезис формування владно-суспільної взаємодії, на сучасному етапі очевидною стає тенденція зацікавлення міжнародного співтовариства у розвитку демократії та громадянського суспільства. Визначальну роль у формуванні нового, демократичного стилю взаємодії між владою та громадянським суспільством відіграють новітні інформаційні технології, у площині чого Інтернет-технології займають передові позиції і разом з цим доповнюють інструментальний арсенал політичних технологій.

Франція є країною, у якій суспільна думка неодноразово відігравала значну роль, спричинивши революції або інші важливі зміни в управлінні державою. Протягом десятиліть основним важелем впливу були ЗМІ, але у ХХІ столітті, разом із розвитком ІТ, до таких інструментів активно залучається Інтернет (Information Technology for the 21st Century, 2006). Кандидати на президентський пост у Франції широко використовували ЗМІ у передвиборчих перегонах, але вже під час передвиборчої кампанії 2022 року відмічались факти застосування нових інформаційних технологій для створення необхідного іміджу кандидатів або дискредитації противників, серед яких головними стали чинний президент Еммануель Макрон та Марін Ле Пен. До прикладу, одним із пунктів програми останньої було обмеження міграції, для обґрунтування важливості чого вона використовувала різну статистику, яка згодом виявлялася хибною, оскільки, за даними уряду, Франція не веде окремої статистики про злочини іноземців, а цифри, які навела Марін Ле Пен, можна вважати результатом аналітичної роботи її команди (France election: How Macron and Le Pen's pledges for tech, cybersecurity, and social media compare, 2022). Крім цього, Марін Ле Пен згадала, що близько 60% усієї роботи адміністративних судів Франції стосується іноземців. Однак, згідно останньому звіту Державної ради щодо роботи адміністративних судів за 2020 рік, лише 37% усіх зареєстрованих адміністративних справ були пов'язані з іноземцями.

Вплив шляхом соціальних мереж здійснювали опозиційні сили для підвищення серед населення популярності правих настроїв загалом не лише в особі Марін Ле Пен. Показником такого впливу стала стрімка популярність Еріка Земмура – ультраправого журналіста, який на виборах 2022 року балотувався у президенти. Вже напередодні голосування було виявлено фейк від Еріка Земмура - його команда використала підроблені опитування щодо СМС та електронної пошти, за результатами яких Земмур хотів продемонструвати його лідерство

серед кандидатів (The economics of IT and digitization eight questions for research, 2021).

Чинний президент Франції Еммануель Макрон вів свою передвиборчу кампанію, відштовхуючись не лише від внутрішньої політики, а й від зовнішньої (Macron goes after online platforms, foreign 'propaganda' media, 2022). Важливу роль відіграла війна в Україні та ставлення до неї французів, як одного з основних важелів формування громадської думки на виборах 2022 року. Чинна влада Франції була обережною у висловлюваннях на початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, а вже у січні 2023 року президент Франції посилив риторику щодо Росії, закликавши союзників посилити військову підтримку України, щоб допомогти їй відобразити російське вторгнення, у чому визначальну роль відіграв тиск французів на свій уряд, що став стимулом для Макрона у встановленні власної позиції. Саме у цьому випадку можна спостерігати взаємодіючий зв'язок між громадською думкою та політикою країни, адже у країнах із розвинутою демократією главі держави не так просто змінити настрої народу шляхом впливу через соціальні мережі та ЗМІ. Існує зв'язок між політичними подіями в країні та громадською думкою, за якого остання, як елемент інформаційних процесів, перетворюється на істотний постійний чинник діяльності держави.

References

Information technology and politics. (2023). Retrieved from <https://www.tandfonline.com>.

Information Technology for the 21st Century. (2006). Retrieved from <https://www.researchgate.net>.

France election: How Macron and Le Pen's pledges for tech, cybersecurity, and social media compare. (2022, April 24). Retrieved from <https://translate.google.com>.

The economics of IT and digitization eight questions for research. (2021) Retrieved from <https://blog.mikezhang.com>.

Macron goes after online platforms, foreign 'propaganda' media. (2022, January 11). Retrieved from <https://www.politico.eu>.

DEMOGRAPHIC ASPECTS OF THE 2025 ELECTION RESULTS IN GERMANY

Vladyslav Moshkivskyi, student, Faculty of Philosophy (political science department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-2685-1930>, email: misterioray1108@gmail.com

Keywords: Germany, elections, electoral geography, german federal election, bundestag

Introduction

German election, which held in 23 February 2025, was absolutely important as for Ukraine and or Europe in general. Germany is on the second place for Ukrainian aid during full-invasion war so far, which was begun by Russian Federation in 24 February 2022. (Military aid allocated by Germany: 12.61 billion €). Future supplies to Ukraine were depended on that election too. Each party had its own position for Ukrainian aid, especially AfD, that was gaining popularity, was opposed. Moreover, Europe security is under potential threat by Russia Federation. Thus, unity between countries in that region is vital for further decades.

Methodology

The main method used in the research is the analysis of the empirical data of the election in Germany. Also research methodology is based on historical, systemic and comparative approaches.

Results

General elections to the Bundestag are held every four years, but this vote is an early one: it was called after the collapse of the government coalition and the announcement of a vote of no confidence in Chancellor Olaf Scholz. The turnout in these elections reached 82 percent, which is considered the highest figure in the last thirty years.

In total we have 630 seats in Bundestag, which is less by 105 than in 2021. CDU/CSU, as previously predicted, have reached first place. Official german election 2025 result consist of 28.5% for Christian Democratic Union of Germany/Christian Social Union, Alternative for Germany (20.8%), Social Democratic Party of Germany(16.4%), Alliance 90/The Greens(11.6%), Left(8.8%). To compare with previous election, which held in 2021, CDU/CSU added 11 seats, AfD – 69, Left – 25 whereas SPD lost 86 seats, Greens – 33. The FDP and Alliance Sahra Wagenknecht did not reach 5% and did not enter parliament.

Based on electoral statistics and their features we can obtain political portrait of voters in Germany's elections 2025. They are include age, gender, labor, education and place aspects of election demography.

According to the media der Spiegel, by age of group, youth people from 18 to 24 mainly gave their voices to Linke (25,0%) or AfD(21,0%). Yet, CDU/CSU was received 13,0 % and SPD - 12,0 %. Further, the older the age group, the more they voted for CDU/CSU and SPD. AfD was gaining popularity to group until 44 years old group.

From 25 to 34 years old we have next stats: AfD - 24,0%, CDU/CSU - 17,0%, Left – 16,0%, The Greens – 14,0%.From 35 to 44 years old: AfD - 26,0%, CDU/CSU - 24,0%, The Greens – 14,0%, SPD - 13,0%, Left – 8,0%.From 45 to 59 years old: CDU/CSU - 33,0%, AfD - 22,0%, SPD - 15,0%, The Greens - 12,0 %, Left – 5%.From 60 to 69 years old: CDU/CSU - 33,0%, SPD - 21,0%, AfD - 19,0%, The Greens - 11,0%, Left - 5,0%.

And by last age group: 70 and older we have 43,0% for CDU/CSU, 25,0% for SPD, 10,0% for AfD, 7,0% for The Greens and 5,0% for Left.

There was no significant difference by gender in party voting, as we could see by age group. The majority, both men and women, voted for CDU/CSU(27% and 30%), AfD(24% and 18%), SPD (15% and 18%), The Greens(11% and 13%), Lefts(7% and 11%).

The target audience for the AfD and SPD were groups without higher or with secondary education. While the CDU/CSU had a majority of votes from electorates with basic, secondary and higher education. By labor level, workers gave as many as 38,0% of their votes for the AfD, while pensioners voted mostly for CDU/CSU(39,0) or SPD(24,0%). It is noteworthy that self-employed people voted in most cases for CDU/CSU(35,0%). By financial status, people with low incomes voted for the AfD, while respondents with relatively well-off backgrounds voted for the CDU/CSU.

The most interesting was situations in the election results by comparison with Western part of Germany and Eastern. The western citizens voted mostly for CDU/CSU or SPD, meanwhile on the East voted for AfD. If we look at election map, we can draw a historical parallels, when Germany was divided into two countries. Eventually, voter's AfD map is a border of the former GDR, likewise, the analogy with the former FRG.

References

Bundestagswahl 2025 - Ergebnisse und Analysedaten | tagesschau.de. (2025, February 23). Retrieved from <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2025-02-23-BT-DE/index.shtml>

Grefe-Huge, C., Heber, M., Kuchlmayr, F., Kurt, C., Ohdah, D., Pauly, M., . . . Wilkin, R. (2025, February 24). a-6ace92df-43cc-48de-b183-2c98c7c19c2f. *DER SPIEGEL*, Hamburg, Germany. Retrieved from <https://www.spiegel.de>

Poloni, G. (2025, February 26). POLITICO Poll of Polls — German polls, trends and election news for Germany. *POLITICO*. Retrieved from <https://www.politico.eu>

ЕМОЦІЙНА МОВА В ПОЛІТИЧНОМУ КРАСНОМОВСТВІ

Юлія Наліжута, студентка філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0004-9952-4062>, e-mail: julia_nalizhuta@knu.ua

EMOTIONAL LANGUAGE IN POLITICAL ELOQUENCE

Yuliia Nalizhyta, student of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0004-9952-4062>, e-mail: julia_nalizhuta@knu.ua

Abstract

The paper examines the influence of emotional language in political eloquence as an effective tool for mobilising public support and shaping political beliefs. By analysing classical concepts of eloquence as well as modern strategies of political leaders, argues for the role of emotional means of influence in political campaigns. In particular, it examines how emotional language shapes national identity, inspires action, mobilises voters, and can become an instrument of social polarisation. The paper also provides an analysis of the effectiveness of emotional influence and its potential risks to the state.

Ключові слова: емоційна мова, політична риторика, емоційні апеляції, красномовство, маніпуляція, громадська думка.

Keywords: emotional language, political rhetoric, emotional appeals, eloquence, manipulation, public opinion.

Вступ

Емоційна мова – це одне з найпотужніших знарядь політичного впливу, здатне змінювати суспільні настрої, мобілізувати маси та навіть визначати хід історії. Систематичне осмислення цього феномену розпочалося ще з праць Арістотеля, у сучасному інформаційно перенасиченому світі значення емоційної мови лише зростає, оскільки політична конкуренція стає дедалі більш орієнтованою на емоційний вплив, ніж на раціональні аргументи. Цей аспект риторики базується на здатності апелювати до глибинних людських емоцій, що стимулює колективну дію. Двоїстий характер емоційної мови: вона може сприяти зміцненню соціальної згуртованості або ж стати стимулом поляризації суспільства. Тому так важливо розуміти, як використовувати цей інструмент для конструктивних соціальних змін.

Методологія

Результати дослідження отримані за рахунок використання загальнонаукових, філософських та спеціальних методів пізнання, зокрема методів порівняльного аналізу, теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати

Досі немає єдиного визначення поняття «емоційна мова». Під цим поняттям ми пропонуємо розуміти емоційну мову як стиль комунікації, орієнтований на передачу емоційно забарвлених оцінок, які суттєво впливають на аудиторію, з метою полегшення процесу переконання. Вона поєднує вербальні засоби (емоційна лексика), невербальні елементи (міміка, жести, інтонація) та є важливим інструментом політичної риторики, спрямованим на досягнення емоційного впливу для переконання та мобілізації аудиторії [2; с.153].

Перші теоретичні основи використання емоційної мови як інструменту політичного переконання були закладені ще в античності.

Аристотель наголошував, що емоційна мова повинна бути підпорядкована істині. Пропонуючи етичний підхід, у своєму трактаті «Риторика» вперше окреслив три основні засоби впливу на аудиторію: патос (апеляція до емоцій), етос (звернення до авторитету) і логос (раціональна аргументація). Він акцентував на перевагах логосу, вважаючи його менш ефективним, але безпечнішим засобом переконання [3; с.7-11].

Проте софісти, яких він часто критикував, розглядали емоційну мову здебільшого як інструмент практичного впливу, вільний від моральних обмежень. Використовуючи такі аргументи, як «до вигоди», «до пихи», «до освіченості» чи «помноження аргументів». Софісти вважали, що істина не є об'єктивною, а формується в процесі переконання, і це робило емоційну мову основою їхньої риторики [4; с. 353].

Це протистояння двох підходів – етичного та прагматичного – заклало основи для розуміння політичної риторики, сформувало традицію, яка залишається актуальною в сучасному політичному дискурсі.

Упродовж історії емоційна мова – це та універсальна складова, без якої промова стає холодним переліченням фактів, а лідер – звичайним оратором, позбавленим сили надихати. Перікл, А. Лінкольн, В. Черчилль, М. Л. Кінг, Н. Мандела, Т. Рузвельт. Головна функція їхніх промов – це мобілізація колективної енергії та створення морального імперативу для дій, що змінюють хід історії. Жодна з них не була б успішною без емоційної мови.

Емоційна мова в політичній риториці є одним з найефективніших інструментів переконань, оскільки базується на нейропсихологічних

процесах, які неможливо змінити, адже вони є невід'ємною частиною людської природи. Лімбічна система, зокрема мигдалина, обробляє емоційні сигнали швидше за неокортекс, що дозволяє людині миттєво реагувати на емоційні стимули ще до того, як відбудеться свідомо когнітивна обробка. Це біологічне явище є результатом еволюційно сформованої здатності організму швидко реагувати на загрози [5; с. 61-64].

Таким чином політичні оратори здатні викликати миттєву емоційну реакцію, ще до раціонального аналізу інформації. Цей механізм особливо ефективний у кризових ситуаціях або під час суспільної нестабільності, коли емоції, зокрема страх чи тривога, посилюються, люди шукають лідерів, здатних забезпечити відчуття стабільності.

Але не варто забувати, емоційна мова є інструментом, який може бути використаний для об'єднання суспільства не тільки задля благих цілей. Яскравим прикладом стала Нацистська Німеччина, Радянський Союз, Північна Корея. І навіть зараз, у XXI столітті, Росія розгортає перед світом катастрофу за допомогою деформованих образів реальності, що мають на меті спотворювати сприйняття. Пропагандисти часто використовують емоційно насичені висловлювання та підмінюють поняття, що подають агресивні дії як необхідні. Наприклад: "денацифікація", "захист російських громадян", "братські народи", "демілітаризація", "фашисти", «нацисти». Така стратегія створює уявлення про постійну загрозу, що виходить від "зовнішнього ворога", і змушує людей підтримувати війну.

Щоб не допустити таких ситуацій, Деніел Ґоулман пропонує концепцію емоційного інтелекту. Лідери, які володіють емоційним інтелектом, можуть ефективно використовувати емоційну мову для мобілізації і натхнення своїх громадян, уникаючи ризиків поляризації. Ці лідери володіють здатністю бути самосвідомими, розуміючи свої емоції і те, як вони можуть вплинути на інших. Вони не дозволяють емоціям змінювати їхні рішення або перетворювати на інструменти насильства. Завдяки цьому, їхні вчинки не обмежені лише політичними цілями, а стають вираженням справжньої людяності, що прагне до гармонії, а не до боротьби [1; с.160 – 200].

Емоційна мова є доленосним елементом політичної риторики протягом усієї історії людства. Як і будь-який потужний інструмент, вона має двоїсту природу: здатна надихати на великі звершення або ж вести до катастрофічних наслідків. Вплив залежить не від самого предмета, а від способу його використання та цілей, за для яких він застосовується. Політичні лідери, звертаючись до емоційної риторики, повинні усвідомлювати як її об'єднавчий потенціал, так і загрозу деструктивних наслідків. І бути свідомими у власних діях.

Бібліографія

Ґоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. – Харків: Віват, 2020. – 512 с.

Крикун В. «Емоційна мова» як засіб ефективного впливу в комунікації. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 42, 148–162.

Aristotle. Rhetoric. Translated by W. Rhys Roberts. The Modern Library, 2004. 304 p.

Aristotle. The Organon. Edited by Roger Bishop Jones. CreateSpace, 2016. 353–396 p.

LeDoux, J. The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life. Simon & Schuster, 2000. 384 p.

ON THE QUESTION OF THE DIFFERENCE OF THE CONCEPTS "EUROSKEPTICS" AND "EUROPHOBIA": POLITICAL ANALYSIS

Dmytro Nelipa, Doctor of Political Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, dmytro.nelipa@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5363-3990>.

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ» І «ЄВРОФОБІЯ»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Дмитро Неліпа, д.політ.н., проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, dmytro.nelipa@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-5363-3990>.

Annotation This study examines the concepts of Euroscepticism and Europhobia, analyzing their political nature, ideological foundations, and impact on European political processes. While Euroscepticism encompasses critical attitudes toward the European Union and its policies, Europhobia represents a more radical rejection of European integration and its fundamental values. The research applies a multidisciplinary approach, including political discourse analysis, comparative analysis, and structural-functional analysis. The findings indicate that Euroscepticism, though critical, seeks reforms within the EU, whereas Europhobia promotes the dismantling of the European project. The study also highlights the increasing relevance of these phenomena in the context of Russia's full-scale war against Ukraine, as Russian propaganda exploits Europhobic narratives to undermine European unity and weaken support for Ukraine. The research emphasizes the need for a strong, consolidated response from European institutions to counteract Eurosceptic and Europhobic tendencies, ensuring the stability of the EU and its role in global politics.

Keywords: Euroscepticism, Europhobia, European integration, political discourse, nationalism, populism, Russian propaganda, Ukraine, European Union, Brexit.

Introduction

Contemporary political science increasingly focuses on the study of phenomena such as Euroscepticism and Europhobia, which significantly influence political processes both within and beyond the European Union. In public and political discourse, these concepts are often conflated or used interchangeably. However, their substantive meanings and political implications differ considerably. The aim of this study is to analyze the nature and interrelation of Euroscepticism and Europhobia, as well as their impact on European political processes.

Methodology

This study employs a comprehensive approach to analyzing the phenomena of Euroscepticism and Europhobia, incorporating political discourse analysis, comparative analysis, and structural-functional analysis. Political discourse analysis enables the identification of key narratives and rhetoric used by proponents of Eurosceptic and Europhobic movements, as well as their influence on public opinion and political processes. The comparative method aims to identify both differences and commonalities between Euroscepticism and Europhobia across various European countries, facilitating a distinction between these concepts by considering ideological, historical, and social factors. Structural-functional analysis is utilized to examine the role of Eurosceptic and Europhobic parties and movements within the EU's political system, their influence on decision-making, political institutions, and public engagement.

Results

Euroscepticism is defined as a critical attitude toward the European Union, its policies, and institutions. It manifests in varying degrees, ranging from mild criticism of specific aspects of European integration to outright rejection of the EU as a political entity. The ideological foundations of Euroscepticism also differ: liberal Euroscepticism criticizes bureaucracy and regulatory policies, conservative Euroscepticism emphasizes the protection of national sovereignty and traditional values, while left-wing Euroscepticism opposes the EU's neoliberal agenda. Political parties advocating Eurosceptic ideas are represented in many European countries, including France, Germany, and Italy. Scholars generally distinguish between two types of Euroscepticism:

- **"Hard" Euroscepticism** entails a categorical rejection of the entire European political and economic integration project, opposing both accession to and continued membership in the EU. It disputes the existing forms of integration on the grounds that they undermine deeply rooted national values and embody negative ideological principles. An illustrative example is the claim that the EU is excessively liberal. A relevant case is the stance of the United Kingdom Independence Party (UKIP) regarding Britain's exit from the European Union. UKIP leader Nigel Farage and his supporters consistently argued that EU membership threatened national sovereignty, economic independence, and democratic governance. UKIP advocated for a complete withdrawal from the EU, rejecting even softer Brexit options such as a customs union or access to the single market. Their rhetoric centered on anti-immigration and anti-bureaucratic arguments, portraying EU institutions as exerting excessive control over Britain's internal affairs. The pressure exerted by hard Eurosceptics, including UKIP, played a decisive role in Prime Minister David Cameron's decision to hold the 2016 referendum, which ultimately led to Brexit.

- **"Soft" Euroscepticism**, by contrast, implies incidental opposition to European integration. "Political Euroscepticism" refers to opposition to measures aimed at deepening European political and economic integration (e.g., the Economic and Monetary Union (EMU)) or to specific political initiatives that expand the EU's competencies. An example of a soft Eurosceptic force is the Five Star Movement in Italy, whose leader, Beppe Grillo, has also referred to the "incompetent political class" as the people's main enemy [Corbetta, & Vignati, 2014: p.57]. The anti-institutional nature of Euroscepticism is reflected in criticism directed at the EU, its bodies, and its mechanisms. In this context, hard or ideological Eurosceptics may openly express distrust toward Brussels, following the logic of "Yes to Europe, No to the European Union", whereas soft or strategic Eurosceptics focus on exposing the weaknesses of EU institutions responsible for foreign policy, blaming the single market and visa-free regime for the rise in organized crime, and promoting Western Christian values as a counterbalance to Islam. Overall, portraying the EU as a distant and abstract entity disconnected from the needs of its citizens, controlled by Eurocrats rather than democratically elected national governments, is a common narrative among Eurosceptics of all types [Hartleb, 2015: p.20].

In contrast to Euroscepticism, **Europhobia** is a more radical phenomenon characterized by the categorical rejection of any form of European integration. It entails not only opposition to the EU's political mechanisms but also a fundamental repudiation of pan-European values such as human rights, democracy, and international cooperation. Europhobia is often intertwined with conspiracy theories about the EU's alleged totalitarian ambitions and nationalist isolationist tendencies. Its adherents are typically found among far-right or far-left political forces that reject supranational unions altogether.

One of the most prominent examples of Europhobic positions is the activity of the National Rally (formerly the National Front) in France under the leadership of Marine Le Pen. This party has long advocated for France's withdrawal from the EU (commonly referred to as "Frexit"), arguing that the union restricts national sovereignty, imposes economic constraints, and weakens French national identity. Similar positions have been held by the Freedom Party of Austria (FPÖ), the Hungarian Jobbik Party, and the Italian Lega. These movements are characterized by a combination of anti-immigration rhetoric, the defense of traditional national values, and opposition to globalization, which they perceive as a threat to their countries' independence.

Despite certain commonalities, **Euroscepticism and Europhobia differ significantly in their degree of radicalism and methods of political action**. While Eurosceptics critique the EU but seek its reform, Europhobes advocate for a complete withdrawal from the EU and its dissolution. The spread of **Euroscepticism and Europhobia** is driven by economic crises, growing migration challenges, the rise of nationalist movements, and increasing bureaucratization within European institutions. The political

consequences of these trends include the growing popularity of Eurosceptic parties, national referendums on EU membership (such as Brexit), the weakening of EU unity, and the increasing difficulty of reaching common political decisions.

Ultimately, the academic examination of **Euroscepticism and Europhobia** has become particularly relevant in the context of **Russia's full-scale war against Ukraine**, as these phenomena directly affect **EU unity, support for Ukraine, and the effectiveness of sanctions against the aggressor**. Russian propaganda actively exploits Europhobic narratives aimed at discrediting European institutions, fostering divisions within the EU, and undermining European support for Ukraine. The increasing influence of Eurosceptic and Europhobic political forces in EU member states may lead to a slowdown in military and economic assistance to Ukraine, which is crucial for **its defense and post-war reconstruction**.

Conclusion

Political analysis has demonstrated that **Euroscepticism and Europhobia** are two interrelated yet fundamentally distinct phenomena within the European political landscape. Euroscepticism encompasses a critical stance toward the **EU and its policies** but does not entail a categorical rejection of the **idea of European integration**. In contrast, Europhobia represents a more **radical phenomenon**, rejecting not only the institutional model of the **EU but also the very concept of supranational integration**, often accompanied by **isolationist and conspiratorial narratives**.

The study has shown that the proliferation of these ideas is linked to **economic and political crises, rising migration flows, and the increasing popularity of nationalist and populist parties**. The **political consequences of Euroscepticism and Europhobia** manifest in **growing support for Eurosceptic political forces in European parliaments**, initiatives advocating for the **withdrawal of certain countries from the EU** (such as **Brexit**), and the increasing **difficulty in reaching common decisions at the EU institutional level**.

Thus, while **Euroscepticism** can be part of a **democratic process aimed at revising and improving European integration**, **Europhobia** poses a serious challenge to the **stability of the EU** and requires particular **attention from political and academic circles**.

References

Corbetta, P. & Vignati R. (2014). Direct Democracy and Scapegoats: the Five Star Movement and C'apona. *The International Spectator*, Vol. 49, No.1, 51-63.

Hartleb, F. A. (2015). Thorn in the Side of European Elites: the New Euroscepticism // Wilfried Martens Centre for European Studies. P. 20. URL:

<http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/thorn-sideeuropean-elites-new-euroscepticism.pdf>

THE CRISIS OF ATLANTISM: IDEOLOGICAL DIVERGENCES AND THE FUTURE OF NATO

Petro Oleshchuk, *Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <http://orcid.org/0000-0003-1042-4539> email: Oleshchuk3@gmail.com*

Keywords: Atlantism, NATO, ideological crisis, U.S. isolationism, transatlantic relations, collective security, post-Cold War order

Abstract

The North Atlantic Treaty Organization (NATO) has long been both a military alliance and an ideological symbol of Western democratic solidarity. However, recent geopolitical shifts, ideological divergences, and the rise of isolationist tendencies—especially within the United States—have raised fundamental questions about the future of Atlantism. This paper analyzes the historical evolution of NATO, the emergence of ideological fissures among its members, and the implications of waning American leadership. The author explores whether Atlantism can survive without U.S. centrality and considers the prospects for a redefined European-led NATO framework.

Methodology

The study is based on general scientific and political science methods, including historical-comparative analysis, content analysis of political documents and discourse, and structural-functional analysis of NATO's institutional evolution. The work also employs elements of scenario forecasting to explore potential developments in the transatlantic alliance.

Introduction

In today's globalized world, security alliances such as NATO serve not only military objectives but also uphold shared ideological commitments. NATO, formed in 1949, was designed to deter Soviet expansion and reinforce a Western liberal international order. Atlantism emerged as the ideological framework uniting Western democracies in their pursuit of collective defense and promotion of democratic values. However, recent global transformations and internal challenges have led to increasing ideological divergences among member states, placing the future of Atlantism in question.

Results

Atlantism evolved during the Cold War as a synthesis of military

cooperation and democratic values. The alliance emphasized mutual defense, as outlined in Article 5 of the Washington Treaty, and presented a unified ideological stance against totalitarianism.

Democracy, rule of law, and pluralism formed the ideological pillars of the Western bloc, shaping NATO as not only a military but also a moral and political alliance. The collapse of the Soviet Union ended the binary geopolitical order and forced NATO to adapt to new security realities and redefine its strategic identity.

With the fall of the USSR, NATO entered a phase of transformation. The alliance expanded eastward, integrating former socialist countries and extending democratic norms. Yet, this expansion brought to light internal contradictions, especially concerning the role of the United States. As the primary military power, the U.S. assumed a hegemonic position, which, while stabilizing in some respects, also sowed seeds of imbalance.

Some member states began questioning the asymmetry of responsibility and influence, raising debates about equity and sovereignty within the alliance.

Today, NATO faces a multifaceted crisis. First, the absence of a clearly defined adversary undermines the clarity of its mission. Unlike the Cold War period, when the Soviet threat unified members, current security threats are more diffuse and regionally specific. Second, diverging national interests, political priorities, and internal dynamics lead to fragmented decision-making. Disagreements over defense budgets, strategic planning, and the role of the U.S. have intensified. The credibility of Article 5 has come under scrutiny, especially in light of Russia's aggression against Ukraine. Questions have emerged about whether all member states would respond equally to threats against their allies. More fundamentally, there is an ideological crisis. Definitions of democracy, international engagement, and multilateralism differ markedly across member states. These differences hinder the formation of a cohesive ideological platform and complicate strategic alignment.

One of the most consequential developments is the rise of U.S. isolationism. Several internal factors—including political polarization, economic priorities, and war fatigue—have led to a rethinking of international commitments.

Isolationist rhetoric argues that NATO obligations constrain U.S. sovereignty and divert resources from domestic concerns. Such views are gaining ground not only in fringe politics but within mainstream discourse.

This turn has destabilizing effects on NATO. The United States has historically been the backbone of the alliance, providing leadership, military might, and ideological vision. A retrenchment from this role leaves a void that Europe is not yet structurally prepared to fill.

The question of whether Atlantism can endure without the central role of the U.S. is both practical and philosophical. Practically, NATO without American power lacks the same deterrent capability. Philosophically, Atlantism was shaped in the image of U.S. democratic ideals and strategic

doctrine. Nonetheless, a shift toward European-led security is plausible. Europe possesses the economic and political resources to assume greater responsibility. Initiatives such as the EU's Common Security and Defence Policy (CSDP) indicate a move toward strategic autonomy. For such a transition to succeed, member states must develop new models of financial and operational cooperation, build consensus on shared threats, and deepen internal solidarity. While challenging, this evolution may produce a more balanced, multipolar Atlantism rooted in genuine multilateralism.

Conclusion

Atlantism today is at a crossroads. Internal ideological divergence, weakening American leadership, and shifting geopolitical realities require a reassessment of NATO's foundations and future. Rather than marking the end of Atlantism, the current crisis could catalyze its renewal. A collective European leadership model may offer a path forward, ensuring that the alliance remains relevant, resilient, and effective in facing 21st-century challenges. Reimagining Atlantism will require compromise, innovation, and a recommitment to democratic principles and shared security responsibilities.

ВПЛИВ ВЧЕННЯ МАКСА ВЕБЕРА НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВ

Платон Олійник, студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, e-mail: olejnikplaton@gmail.com

INFLUENCE OF MAX WEBER'S DOCTRINE ON THE FORMATION OF POLITICAL CULTURE IN DEMOCRATIC SOCIETIES

Platon Oliinyk, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, e-mail: olejnikplaton@gmail.com

Abstract

The paper examines the influence of Max Weber's doctrine on the formation of the political culture of democratic societies. The aim of the paper is to analyse the relationship between Protestant ethics, rationalisation processes and the development of political institutions in democratic states. The main objectives of the study are to determine the role of religion in socio-political transformations, to study the mechanisms of bureaucratisation and discipline in governance, and to assess the importance of Protestant traditions in strengthening democratic institutions.

The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach that includes historical, comparative, sociological and institutional methods. The paper analyses the concept of Weberian rationalisation, which contributes to the stability of political processes, as well as its impact on the structure of bureaucratic governance and the rule of law.

The results of the study confirm that Protestant ethics has significantly contributed to the formation of democratic societies, providing a basis for the development of the rule of law, political responsibility and civic engagement. The findings can be useful for understanding the processes of democratisation in the modern world

Keywords: *Max Weber, Protestant ethics, political culture, democratic societies, rationalisation.*

Ключові слова: *Макс Вебер, протестантська етика, політична культура, демократичні суспільства, раціоналізація.*

Вступ

Проблема впливу релігії на політичні та соціальні процеси є однією з центральних у політичній філософії та соціології. Німецький мислитель Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» стверджував, що релігійні переконання безпосередньо впливають на формування економічної та політичної культури суспільства. Зокрема, протестантська етика, що підкреслює раціональність, працьовитість і

самодисципліну, відіграла вирішальну роль у становленні капіталістичних відносин і модернізації державного управління.

Значущість веберівської концепції протестантської етики підтверджується як історичними прикладами, так і сучасними соціально-політичними реаліями. Від розвитку буржуазних демократій у Європі до функціонування сучасних політичних систем, ідеї Вебера допомагають пояснити закономірності формування раціонального бюрократичного апарату, принципів верховенства права та стабільних демократичних інститутів. Його теорія набуває особливої актуальності в контексті дослідження політичної культури сучасних демократичних суспільств.

Метою дослідження є всебічне вивчення впливу вчення Макса Вебера на формування політичної культури демократичних суспільств. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання наступних завдань дослідження:

- визначити роль релігії як основи соціальних і політичних змін у вченні М. Вебера;
- визначити процес формування політичної культури через механізми раціоналізації та дисципліни у політичній доктрині М. Вебера;
- проаналізувати протестантські традиції та їхній вплив на розвиток демократичних суспільств.

Методологія

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує історичний, компаративний, соціологічний, інституційний та культурологічний методи. Історичний метод дозволяє простежити еволюцію протестантської етики та її вплив на політичні й економічні трансформації демократичних суспільств. Компаративний аналіз використано для порівняння політичних моделей, сформованих під впливом протестантських і католицьких традицій. Соціологічний метод дає змогу оцінити вплив протестантських норм на суспільну поведінку та політичну культуру, тоді як інституційний підхід допомагає дослідити бюрократизацію та роль державних структур у забезпеченні стабільності політичного процесу. Культурологічний аналіз використовується для вивчення значення протестантських цінностей у демократичному врядуванні. Комплексне застосування цих методів забезпечує всебічне дослідження впливу ідей Макса Вебера на політичну культуру сучасних демократій.

Результати

Дослідження підтвердило, що вчення Макса Вебера суттєво вплинуло на формування політичної культури демократичних суспільств, зокрема через ідеї протестантської етики, раціоналізації та бюрократизації.

Протестантська етика, заснована на працелюбності, дисципліні та відповідальності, сприяла розвитку демократичних інститутів і громадянської активності. Концепція Beruf (покликання) сформувала ставлення до праці як до морального обов'язку, що згодом трансформувалося в політичну культуру, орієнтовану на особисту відповідальність та суспільний порядок.

Аналіз веберівської теорії бюрократії показав, що демократичні суспільства розвивали ефективні політичні інститути завдяки чітким правилам, професійній компетентності та неупередженості державного управління. Особливо це простежується у країнах Західної Європи та Північної Америки, де бюрократія стала основою політичної стабільності.

Протестантські традиції також сприяли утвердженню верховенства права. Вони заклали фундамент для правових систем, заснованих на чітких і раціональних нормах, що забезпечують легітимність влади та громадянські свободи. У країнах з протестантським впливом держава розглядається як механізм забезпечення загального блага, а не як засіб утримання влади.

Також доведено, що протестантська етика відіграла важливу роль в економічному розвитку, який став основою демократизації. Орієнтація на ощадливість, підприємництво та раціональне використання ресурсів сприяли формуванню середнього класу – ключового суб'єкта демократичних процесів.

Попри сучасні виклики, такі як секуляризація та криза довіри до інститутів влади, протестантські цінності залишаються важливими для стабільного функціонування демократичних суспільств. Їхній вплив простежується у принципах правової держави, відкритого діалогу та політичної відповідальності, що є актуальними і для сучасної України.

Бібліографія

Макс Вебер. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. Олександр Погорілий. – К.: Основи, 1994. – 273

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ ПРОБЛЕМА ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ У КОНСЕРВАТИВНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЕДМУНДА БЕРКА

Марія Овсеп'ян, студентка 2-го курсу, спеціальності «Політологія», філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, email: ovsepyanmariia@gmail.com

Ключові слова: консерватизм, парламент, конституційна монархія.

THE PROBLEM OF PARLIAMENTARY GOVERNMENT IN THE CONSERVATIVE CONCEPT OF EDMUND BURKE

Mariia Ovsepiyan, 2nd year student, majoring in Political Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, email: ovsepyanmariia@gmail.com

Keywords: conservatism, parliament, constitutional monarchy.

Вступ

Актуальність обраної теми роботи зумовлена необхідністю детального дослідження цього зрізу суспільно-політичної думки, зважаючи на значний вплив творчого доробку Едмунда Берка на формування класичного консерватизму як однієї з провідних ідеологічних і світоглядних течій, а також, беручи до уваги зростання популярності партій консервативного спрямування у світі, що спонукає до з'ясування вихідних політико-філософських положень цього феномену і їх співвідношення з основними постулатами демократії, звернувшись до вчення одного з перших ідеологів цього напрямку в політичній науці – Едмунда Берка.

Методологія

У ході дослідження було використано триосновні методи, серед яких: системний аналіз теоретичного матеріалу, за допомогою якого було детально вивчено праці Едмунда Берка «Роздуми про революцію у Франції» (1790), на основі якої було узагальнено погляди мислителя на державу, суспільство і право; структурно-функціональний метод, який полягає у тому, що в ході дослідження в політичному вченні Едмунда Берка було виділено окремі аспекти, як то прояви консерватизму у поглядах на державу і суспільство як взаємопов'язаних складових, що утворюють собою цілісну систему Беркового політичного вчення; та історичний аналіз, за допомогою якого було з'ясовано, як історичні події сформували ключові принципи консервативного світогляду Едмунда Берка.

Результати дослідження

Одним із засновників класичного консерватизму - світоглядної орієнтації та ідейно-політичної течії, яка спрямована на збереження певних традиційних засад суспільного розвитку, - вважається англо-ірландський мислитель, політичний діяч Едмунд Берк, який був одним з тих, хто виступив у ролі переконаного критика тенденцій, що виявилися під час Великої французької революції, побачивши в них те, що обіцяє згодом дати зовсім не ті плоди, на які розраховували її провідники, те, що є небезпечним не лише для французького, а й для британського суспільства.

Берк був переконаним прихильником поступових змін і наголошував на важливості спадкоємності у розвитку політичних інституцій. Він вважав, що суспільство має розвиватися еволюційним шляхом, а не зазнавати революційних трансформацій, які можуть призвести до хаосу та руйнування основ державності. Це проявилось у його критиці Великої французької революції, яку він сприймав як руйнівну силу, що знехтувала історичним досвідом і довела свою неспроможність забезпечити стабільний лад. Під впливом свого різкого несприйняття подій у Франції мислитель публікує у 1790 р. одну із своїх найвідоміших праць - «Роздуми про революцію у Франції», у якій Берк показав свою переконаність у тому, що свобода може бути лише в рамках закону та порядку і що реформи мають здійснюватися еволюційним, а не революційним шляхом.

Едмунд Берк побачив, що замість проголошуваних революціонерами принципів лібералізму та демократії, справжнім результатом їхніх дій стали гільйотина та масові репресії проти ворогів революції, що їх здійснювали нові «народні» представники. Таким чином, багато хто розчарувався в ідеалах революції, виникли настрої спрямовані проти радикальних змін, революційного терору, народної диктатури і їх нових цінностей.

У своїх поглядах на державу, Берк вважав, що людям властива природна повага до королів, парламентів, магістратів, аристократії. У цих звичаях зосереджена мудрість, вони передаються з роду в рід і втілюються в конституції, сила якої визначається її давністю, традицією. Він у «Роздумах про революцію у Франції» пише: «Ми відчуваємо страх Божий, ми з благоговінням підносимо погляди до королів, любимо свій парламент, ми підкоряємося представникам муніципальної влади, ми шануємо священиків і поважаємо дворян. Чому? Тому що, коли розум наш стосується подібних ідей, у нас прокидаються природні почуття, тоді як інші відчуття брехливі та нещирі, вони спокушають наш розум, відступають від основ моральності, роблячи нас непридатними для розумної свободи. Вони вчать нас холопському, розв'язному, нестримному нахабству, ми потішимося нею кілька розгульних днів, а в результаті вона якнайкраще підготує нас до цілком заслуженого рабства, яке ми будемо тягти протягом усього життя».

Берк був переконаний у тому, що представники широких суспільних мас не можуть мати здібностей та вмінь, потрібних для управління державою. Будучи переконаним прихильником конституційної монархії британського типу, в якій суверен, лорди, парламент, церква і громади посідали визначені місця, що врівноважували одне одного, згідно із законом, він вважав підривним погляд, що вся влада має виходити від народу. Водночас Берк був противником і поглядів «старих фанатиків єдиної виконавчої влади», котрі наполягали, що тільки абсолютна монархія, встановлена згори, може бути єдиною легітимною формою влади.

Берк дав свою інтерпретацію парламентського правління як необхідного елемента в діяльності монархії, аристократії та народу. Обов'язком члена парламенту, вважав Берк, є турбота про благо суспільства в цілому. Ця думка прозвучала в одній з його промов, звернених до виборців у Брістолі, яких він у свій час представляв у Палаті громад: «Ваш представник перед Вами в боргу не тільки в сенсі своєї діяльності, а й з точки зору своїх суджень; і він зраджує Вам замість того, щоб служити Вам, якщо він жертвує цим заради Вашої думки. Якби правління було справою волі будь-якої зі сторін, Ваша, поза всяким сумнівом, була б важливішою. Але правління і законодавство - справа розуму і суджень, а не схильностей.... Парламент - не з'їзд представників різних і ворожих інтересів, кожен з яких повинен захищати ці інтереси як агент і адвокат проти інших агентів і адвокатів; парламент - це дорадчий орган однієї нації, що володіє одним інтересом, як ціле; ... Ви справді обираєте члена, але коли Ви його обрали, він уже не член громади Брістоля, а член парламенту».

Парламентське урядування Берк бачив таким, що провадиться під керівництвом тісно згуртованої меншості, що переймається громадським духом і діє в інтересах всієї країни. Парламент мав би збалансовувати владні повноваження та запобігати надмірній концентрації влади в руках окремої особи.

Його погляди щодо цього відображалися у підтримці британської політичної традиції, яка забезпечувала стримування монархічної влади через представницький орган. Берк вважав, що парламент має діяти як виразник інтересів нації, але не як безпосередній виконавець волі народу. Він вважав, що обрані представники повинні керуватися не лише короточасними запитами суспільства, а й принципами загального блага, які враховують довгострокові інтереси держави. Таким чином, він захищав концепцію "представницької демократії", де депутати приймають рішення на основі своїх знань та досвіду, а не лише під впливом суспільного тиску чи популістських вимог.

Висновки

Отже, проаналізувавши погляди Едмунда Берка на парламентське урядування в його консервативній політичній концепції, можна робити

наступні висновки. Едмунд Берк, ґрунтуючись у своїх політичних поглядах на принципах традиціоналізму, критиці революційних, радикальних змін та необхідності збереження усталеного суспільного ладу, виступає прихильником конституційної монархії, де влада короля значною мірою обмежується парламентом. Берк сформулював концепцію, що поєднала принципи демократичного парламентського урядування та консерватизму. Фактично він критикував демократію більшості: «В одному я впевнений, що при демократії більшість громадян здатна здійснити найжорстокіше придушення меншості і, коли в політиці такого типу переважає жорсткий поділ, придушення меншості сильно розширюється і буде здійснюватися зі значно більшою злістю, ніж будь-коли можна було собі уявити при владі одного скіпетру...». Натомість, він бачив парламентське урядування таким, що провадиться під керівництвом тісно згуртованої, але перейнятої громадським духом меншості, за якою загалом охоче йшла країна, яка дійсно турбується про благо своїх громадян, вважаючи.

Бібліографія

Берк, Е. *Размышления о революции во Франции и о прениях в некоторых лондонских обществах касательно сего события, содержащиеся в письме, предполагающемся быть отправленным некоему благородному господину в Париж.* / Пер. с англ. Сима Векслер; под ред. Андрея Бабича; предисл. и примеч. Конор Круз О'Брайен. — London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. https://vtoraya-literatura.com/pdf/berk_razmyshleniya_o_revolyutsii_vo_frantsii_1992_ocr.pdf (Дата звернення: 30.03.2025 р.)

Консерватизм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. - К. : Смолоскип, 1998. - 597 с.

The Works of the Right Honourable Edmund Burke. 6 vols. London: Henry G. Bohn, 1854--56. https://archive.org/details/worksrighthonou20burkgoog__ (Дата звернення: 30.03.2025 р.)

УЛЬТРАПРАВИ ПАРТІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ЛАНДШАФТІ НІМЕЧЧИНИ: ПОТЕНЦІАЛ ВЛАДИ ТА РЕАЛЬНИЙ ВПЛИВ

Анастасія Палош, студентка 4 курсу бакалаврату, філософського факультету спеціальність «052-Політологія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, E-mail: anastaasssi2@gmail.com

FAR-RIGHT PARTIES IN THE GERMAN POLITICAL LANDSCAPE: POWER POTENTIAL AND REAL INFLUENCE

Anastasiia Palosh, a 4th-year student of the Department of Political Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, E-mail: anastaasssi2@gmail.com

Abstract

In political science, the increasing popularity of far-right parties in many Western European countries is a subject of lively discussion. The Federal Republic of Germany is no exception, where far-right forces, primarily the "Alternative for Germany" (AfD) party, demonstrate significant electoral support and influence the political discourse. This article aims to conduct an academic political science analysis of the possibilities of far-right parties coming to power in Germany and to assess their real impact on political processes. The article will examine the key factors determining the electoral dynamics of the far-right, analyze the institutional and political barriers to their participation in government, and evaluate their actual influence on the formation of public policy and public opinion.

Keywords: Far-right parties, Electoral support, Political influence, Institutional barriers

Ключові слова: Ультраправі партії; Електоральна підтримка; Політичний вплив; Інституційні бар'єри

Вступ

У політичній науці зростання популярності ультраправих партій у багатьох країнах Західної Європи є предметом жвавих дискусій. Федеративна Республіка Німеччина не є винятком, де ультраправі сили, насамперед партія "Альтернатива для Німеччини" (AfD), демонструють помітну електоральну підтримку та впливають на політичний дискурс. Метою цієї статті є здійснення академічного політологічного аналізу можливостей приходу ультраправих партій до влади в Німеччині та оцінка їхнього реального впливу на політичні процеси. Стаття розгляне ключові фактори, що визначають електоральну динаміку ультраправих, проаналізує інституційні та політичні бар'єри на шляху до їхньої участі в

уряді, а також оцінить їхній фактичний вплив на формування державної політики та суспільну думку.

Основна частина

Електоральна підтримка ультраправих партій у Німеччині демонструє тенденцію до зростання, особливо в контексті міграційних криз, соціально-економічної нестабільності та загального невдоволення діяльністю традиційних політичних сил. AfD, позиціонуючи себе як альтернативу існуючому політичному істеблішменту, зуміла залучити значну частину виборців, які поділяють націоналістичні, євроскептичні та антиімміграційні погляди. Їхня риторика, спрямована на критику мультикультуралізму, ліберальної міграційної політики та інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу, знаходить відгук серед певних сегментів німецького суспільства. Водночас, як зазначають О. Звоздецька та О. Лучик, наразі не існує уніфікованого визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм», що у підсумку і призводить до плутанини у розмежуванні, зокрема, таких понять як радикалізм, правий або ультраправий популізм [3; 89 с.]

Однак, попри зростаючу електоральну підтримку, перспективи приходу ультраправих партій до влади на федеральному рівні залишаються обмеженими через низку структурних та політичних чинників. Конституційна архітектура Німеччини передбачає складну систему формування уряду, яка вимагає коаліційної більшості в Бундестазі. На сьогоднішній день усі провідні демократичні партії Німеччини, включаючи Християнсько-демократичний союз (CDU/CSU), Соціал-демократичну партію Німеччини (SPD), Вільну демократичну партію (FDP) та Партію зелених (Bündnis 90/Die Grünen), публічно виключили будь-яку можливість коаліції з AfD як на федеральному, так і на земельному рівнях. Цей "кордон" (нім. *Brandmauer*) є ключовим бар'єром для участі ультраправих у формуванні уряду. Ф. Хюблет, М. Ланьйо та Й. Шлейєр відзначають, що концепція «санітарного кордону», який був бар'єром для участі ультраправих в ухваленні рішень з 1980-х років, почала розмиватися в 2010-2020 роках і може втратити актуальність. [1] Водночас, це передусім загальноєвропейський тренд, який може мати у Німеччині лише помірний вплив у перспективі.

Крім того, внутрішні розбіжності та радикалізація окремих елементів усередині ультраправих партій також ускладнюють їхню легітимізацію як потенційних урядових партнерів. Зв'язки деяких членів AfD з праворадикальними та екстремістськими угрупованнями, а також їхні контрверсійні заяви, що стосуються історичної пам'яті та національної ідентичності, викликають глибоке занепокоєння в суспільстві та серед інших політичних сил. Федеральне відомство із захисту конституції Німеччини класифікує окремі підрозділи AfD як такі, що становлять загрозу конституційному ладу, що також негативно впливає на їхній політичний імідж та можливості коаліціювання.

Попри обмежені можливості безпосередньої участі в уряді, ультраправі партії мають реальний вплив на політичний процес у Німеччині. Їхня присутність у парламентах різних рівнів дозволяє їм артикулювати свої погляди, ініціювати парламентські дебати та впливати на формування суспільної думки. Їхня критика існуючої політики змушує інші партії реагувати на їхні аргументи та переглядати власні позиції з окремих питань, особливо у сфері міграції та безпеки.

Ультраправі партії також відіграють значну роль у формуванні політичного дискурсу. Їхні популістські гасла та критика "мейнстрімових медіа" знаходять відгук серед частини населення, сприяючи поляризації суспільства та поширенню альтернативних наративів. Їхня активність у соціальних мережах та інших інформаційних платформах дозволяє їм обходити традиційні канали комунікації та безпосередньо звертатися до своїх прихильників, формуючи власну інформаційну екосистему. Дослідник феномену популізму у політиці К. Мюде вказує, зокрема, що популісти прагнуть переконати свої суспільства у тому, що допоки нинішні еліти залишаються при владі ніякий прогрес не є можливим. [2; 543 с.] Тим самим, політичні комунікації та вплив на політичний дискурс варто вважати особливими цілями для роботи ультраправих політиків у Європі загалом.

Однак слід зазначити, що вплив ультраправих партій часто є деструктивним для демократичного суспільства, оскільки він супроводжується поширенням ксенофобії, расизму та інших форм нетерпимості. Їхня риторика може створювати атмосферу ворожнечі та сприяти радикалізації окремих осіб та груп. Це становить серйозний виклик для соціальної згуртованості та демократичної культури в Німеччині. Дослідниця Г. Харлан відзначає, що Альтернатива для Німеччини поки не може брати повної участі у формуванні політики ФРН щодо Східної Європи, однак її проросійський курс викликає неабиякі застереження. [4; с. 322]

Висновок

Аналіз політичної ситуації в Німеччині свідчить про те, що, попри зростаючу електоральну підтримку, прихід ультраправих партій до влади на федеральному рівні в осяжній перспективі залишається малоімовірним через міцні інституційні бар'єри та консолідовану позицію інших політичних сил щодо відмови від коаліції з ними. Проте не слід недооцінювати їхній реальний вплив на політичний процес. Ультраправі партії активно впливають на політичний дискурс, змушують інші партії реагувати на їхні вимоги та сприяють поляризації суспільства. Їхня діяльність становить значний виклик для демократичної стабільності та соціальної згуртованості в Німеччині. Подальші дослідження мають бути спрямовані на глибокий аналіз еволюції ультраправих ідей, їхнього впливу на різні аспекти політичного

життя та розробку стратегій протидії їхньому деструктивному впливу на німецьке суспільство та європейську політику.

Бібліографія

Hublet F., Lanoë M., Schleyer J. Spelling out the European center-right's dilemma: Renewal of the Grand coalition or National-Conservative Alliance?. Groupe d'études géopolitiques. 2023.

Mudde C. The Populist Zeitgeist. Cambridge University Press, 2004. 541 – 563 с.

Звоздецька О., Лучик О. Правий екстремізм та тероризм як зростаюча загроза європейській безпеці. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. Наук. Праць. – Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т., 2024. Т. 14. С. 89–105.

Харлан Г. Трансформація позицій політичних партій ФРН щодо східноєвропейської політики (2005-2017 рр.). Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2017. С. 307–324.

КОНТРРЕВОЛЮЦІОНІЗМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕАКЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ: ДУХОВНІ ОСНОВИ РЕВОЛЮЦІЙ

Антон Пастухов, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), філософський факультет, <https://orcid.org/0000-0001-7256-521X>, e-mail: antonipastukhov@gmail.com

COUNTER-REVOLUTIONARISM OF THE EUROPEAN REACTION OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY: SPIRITUAL FOUNDATIONS OF REVOLUTIONS

Anton Pastukhov, PhD student, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine), Faculty of Philosophy, <https://orcid.org/0000-0001-7256-521X>, e-mail: antonipastukhov@gmail.com

Abstract

This research article examines the political and theological views of Joseph de Mestree, Louis de Bonald, and Juan Donoso Cortes, who played a key role in shaping counterrevolutionary thought in Europe in the first half of the nineteenth century. These authors analyze the spiritual causes of the French Revolution and its consequences from the point of view of traditionalist and Christian philosophy and try to explicate the essence of the revolutionary events, seeing them as an unavoidable necessity. From this point of view, the author points to the fundamental cathartic characteristic of revolutions in the thought of these three thinkers, who tried to decode this feature from different angles. At the same time, the ideas of divine order, the role of religion and authority in society are considered, and future projects for the regeneration of the socio-political organism in the conceptual models of these three thinkers are outlined.

Ключові слова: Ж. де Местр, Л. де Бональд, Х. Д. Кортес, континентальний консерватизм, контрреволюція, консервативна революція, палінгенесія, Велика французька революція, європейська реакція, провіденціалізм, порядок та авторитет.

Keywords: J. de Maistre, L. de Bonald, J. D. Cortes, continental conservatism, counterrevolution, conservative revolution, palingeness, the French Revolution, European reaction, providentialism, order and authority.

Вступ

Велика французька революція була епохальним і водночас трагічним явищем європейської історії ХVІІІ століття, оскільки її наслідки мали фундаментальний (і не завжди конструктивний) вплив на розвиток політичних, економічних та суспільних процесів. Вона спричинила багатогранні зрушення в суспільно-політичному та ідеологічному русі

думок усіх наступних поколінь європейських інтелектуалів. Мислителі того часу аналізували події революції, її причини, сутність та наслідки з досить полярних концептуальних позицій: одні вітали трансгресію суспільної свідомості в бік свободи та рівності, інші займали скептичну позицію щодо можливості впровадження революційних ідеалів, а дехто вбачав у ній закономірний підсумок деградації людського гуртожитку та руйнування основ стабільного й упорядкованого політичного життя.

Так, континентальні консервативні мислителі, такі як Ж. де Местр, Л. де Бональд і Х. Д. Кортес, розглядали революцію як наслідок глибокої духовної деградації, спричиненої занепадом релігійних цінностей та поширенням раціоналістичних ідеалів філософії Просвітництва. Вони визначали її як катастрофу для традиційної європейської свідомості. На противагу цьому, їхня контрреволюційна філософія, що ґрунтувалася на принципах божественного провидіння, необхідності існування сталих традицій, суспільного порядку та сильної державної влади, прагнула подолати ентропійні ідейні й практичні наслідки подій 1789 року. Втім, слід нюансувати, що саме інфернальні події революції стали певним каталізатором конструювання у їх свідомості формалізованих мисленневих моделей опису та функціонування політичних процесів і феноменів. Тому в цій роботі ми зробимо спробу деконструувати розуміння причин революції з точки зору трьох вищезгаданих інтелектуалів-реакціонерів.

Методологія

У дослідженні автор користувався наступними методами: системний, структурно-функціональний, описовий та діалектичний. Саме вони дозволили узагальнити та систематизувати інформацію, яка репрезентована роботі. У даній роботі автор намагається розкрити тему дослідження використовуючи принципи системності, причинності, онтологічної відносності та комплексності – які виступають певними метоконцептуальними орієнтирами вирішення наукової проблеми.

Результати

Ж. де Местр, Л. де Бональд та Х. Д. Кортес у різний час і за несиметричних обставин відчули на собі наслідки Великої французької революції, але одноставно усвідомили її пейоративний характер та буттєву необґрунтованість не лише самої її сутності, а й екзистенції революційних начал загалом. Вони з різних теоретичних диспозицій інтелектуально атакували ті підірвні засади й методи насильницької зміни суспільного устрою, які розглядали як прояв духовної кризи людської свідомості. Першопричиною цього вони вбачали трансмутацію уявлень про природу Бога, релігії та людини, що була закладена ще в процесі розгортання подій Реформації – «однієї з найбільших бід людського роду, що вийшла з монастирської тіні» [6, с. 47], – а також у

поширенні ідей просвітницької філософії раціоналізму. Саме такі інтроспективні духовні передумови сформували підґрунтя для усвідомлення можливості насильницької зміни суспільно-політичних форм життя, що знайшло своє втілення у подіях 1789 року.

Контрреволюційні концептуальні установки Ж. де Местра органічно виростили з його провіденціалістського світогляду: «усі ми прив'язані до престолу Всевишнього гнучкими узами, які утримують нас, не поневолюючи. Одне з найбільших чудес у загальному порядку речей – це вчинки вільних істот під божественною долонею», де Бог виступає в ролі «первинного геометра, який уміє поширювати, обмежувати, зупиняти або спрямовувати волю, не спотворюючи природи» [6, с. 11]. З позицій провіденціалізму граф Ж. де Местр намагався розшифрувати сутність і причини Французької революції, яку розглядав як прояв волі Провидіння, актуалізований у тотальності дії. Він був переконаний, що революція 1789 року була водночас і великою карою, і великим порятунком для французького соціуму, оскільки «великі злочини, на жаль, потребують великих покарань» [6, с. 27], які повинні привести до оновлення політико-державного життя. З яких же позицій французькому суспільству з безальтернативною необхідністю слід було пройти через горнило революційного всезнищення заради переродження? На думку мислителя, Франція мала найшляхетнішу місію серед європейських держав – очолити весь християнський світ і нести в собі ідеал Христа, проте вона відступила від свого призначення та захлинулася у порочи скверни демократизації, релятивізму, атеїзму та ліберального вільнодумства. Водночас він був переконаний, що хоча революція й була актом Провидіння, вона цілком розглядається як інфернальне явище, оскільки за своєю суттю є концентрованим злом та згубним розкладанням духу, адже «вчене варварство, систематична жорстокість, обдумана розбещеність та особливо зневіра ніколи нічого не створювали. Молодість веде до зрілості; розкладання не призводить до нічого» [6, с. 67]. Таким чином, як можемо побачити, для Ж. де Местра революція була квінтесенцією всіх пороків минулого: Просвітництва, Реформації та Відродження.

Однак сама сутність та історична роль революції полягає в тому, що вона повинна знищити всі паростки антитрадиційності та антирелігійності в суспільно-політичному житті французів, щоб підготувати фундамент для рекапітуляції істини Монархії та істини Християнства. Як вважає Ж.-Л. Драсель, Ж. де Местр намагається декодувати метаполітичне та метафізичне призначення революції, оскільки він «відчув у Революції не тільки руйнування релігійного, політичного і соціального порядку, а й глибоке потрясіння старого світу: час випробування, що невідступним чином ставить проблему присутності зла, але зла неминучого, провісника відродження як індивідів, так і націй» [4, с. 205]. Для мислителя в цьому й полягає універсальність будь-яких радикальних революційних зламів та пертурбацій; саме тому криваве насильство революції неминуче,

оскільки воно служить спокуті й очищенню суспільства. На підставі цього він робить висновок, що контрреволюціонізм є природним явищем відродження та нового становлення суспільства і конституювання істинних політичних порядків. Більше того, він не може базуватися на насильстві, оскільки його сутність полягає у «знищенні руйнування», тобто в ліквідації революції та звеличенні Християнства і Монархії. Французький реакціонер переконаний, що заради реконструкції порядку король, який повернеться, неодмінно покличе на свій бік усі чесноти та християнські максими, оскільки його найвищим інтересом буде забезпечення союзу милосердя і справедливості.

Певною парадоксальністю та, на наш погляд, оригінальністю умонастрою мислителя є накладання божественного та диявольського начал в революції: тут Бог може використовувати зло в його абсолютному значенні – як знищення буття – для того, щоб спрямувати та направити індивіда, суспільство або націю на праведний шлях.

В свою чергу, Л. де Бональд намагався окреслити інвазивний та крамольний вплив революційних ідей на соціальні порядки та на існування сталого та дієздатного суспільства. Наслідуючи Жозефа де Местра, французький мислитель вважав, що магістральною причиною Великої французької революції став прояв божественної волі, яка консеквентно перейшла до таких насильницьких методів упорядкування людства через те, що індивіди егоїстично повіривши в ідеали необмеженої та самореферентної здатності людського розуму до самовдосконалення, з нехтувальною пихатістю оголосили бунт проти християнської церкви та релігії, що було посяганням на першооснови природних законів. Проте, на відміну від попереднього автора, Л. де Бональд не бачить в цьому процесі *виключної ролі акту дії Провидіння*, а вказує на *конкретні прояви неспроможності політичної еліти Франції підтримувати порядок та релігійну конституанту суспільного буття*, яка виступає єдиним онтологічним центром людського соціуму. «Революційні уряди..., сліпі зняряддя нерозважливої філософії, зруйнували суверенітет релігії, авторитет моралі, вплив хорошої освіти, принцип будь-якої влади, підставу будь-якого зобов'язання», – пише він [2, с. 181]. Але оскільки він більше акцентував увагу на соціально-філософських аспектах революції, тому для нього найстрашнішим виявом цього явища стала ймовірна незворотність того перевороту, який стався у свідомості людей і проявився у падінні авторитету монархії та церкви – тих двох основ, які виступали стовпами стримування людської сваволі в рамках етичної та нормативної соціальної дії. Саме тому, з метою повернення до традиційного порядку та універсальної політичної системи, заснованої на позараціональних постулатах божественного одкровення, необхідно прийняти імператив того, що «революція – це хвороба політичного тіла, яка перешкоджає розвитку його конституції..., і з якою необхідно боротися за допомогою жорстких криз від дефективних законів» [3, с. 278]. Цю боротьбу він делегує «більш просвітленим урядам», які повинні відновити усталене

та упорядковане політичне життя суспільства шляхом реалізації жорстких обмежувальних законів правового та морального гатунку.

Як бачимо, його теорія суспільства стверджувала, що революція є наслідком поступового розкладання традиційних цінностей, і без їх відновлення цивілізація приречена на занепад. Тому він наочно демонструє, що без сильної владної вертикалі охоронного толку не тільки неможливо повернутися до оптимальних форм співжиття та урядування, а й взагалі призупинити або «заморозити» анархічні бродіння політичних процесів. Ідеал свободи, проголошений революцією, повинен бути оповитий та кванторизований повагою до авторитету та порядку, які є віддзеркаленням божественного задуму. Йдеться про перевизначення світу й універсальних правил, що ним керують, навмисно розмитих софістами, які потім навмисно вислизнули від діячів-революціонерів, що просто втілили в життя й завершили своє підривне прагнення спотворити сенс речей, дискваліфікованих із системи буття за самою своєю фантастичною природою. Саме на нове покоління, яке «почало своє життя в ненависті до влади і в незнанні свого обов'язку», державі слід звернути всю міць відновлювальної роботи, оскільки саме в душі людини надовго оселилася революційна недуга. Відштовхуючись від власної філософії «суспільної людини», яка не може існувати індивідуально, він вважає, що виховання моральної людини перебуває винятково в руках суспільства, і що головне зараз – це посилити вплив на молодь за допомогою освітньої та просвітницької роботи під чітким керівництвом держави з метою викорінення всіх гангрени революційного умонастрою.

Л. де Бональд дотримувався оптимістичного погляду, вважаючи, що радикальні антионтологічні революційні події стали наслідком тривалої кризи, за якою має неодмінно настати не просто відновлення, а структурне оновлення суспільно-політичного організму. «Революції, – пише він, – ці величезні збурення суспільства, неминучий результат людських пристрастей, які влада не вважає за потрібне придушувати, стають у руках вищого законодавця способом удосконалити устрій суспільства» [1, с. 15]. Революції, таким чином, допомагають перебудувати суспільства не з руїн, а з самого фундаменту. На цій підставі він формує досить оптимістичний проект майбутньої контрреформаційної діяльності, що має виконувати функцію «знаття» усіх абстрактних та неефективних апорій минулого. Більше того, він висловлює сподівання, що революція, будучи найвищим проявом антисоціального елементу, у підсумку сприятиме відновленню релігійної та політичної єдності Європи, а також природної гармонії між владою релігії та владою держави. Відтак контрреволюцію він розглядає у якості «революції істини», яка неодмінна повинна постати як реакція на «революцію упередженості».

Х. Д. Кортес був вихідцем з Іспанії й народився у 1809 році, тому не міг особисто відчувати всі осоружності революційних подій 1789–1799 років. Проте неспокійна ситуація на його батьківщині, перманентний

інтелектуальний тиск із боку французьких доктринальних кіл, а також зацікавлення всесвітньою історією ще з юних років компенсували Д. Кортесу брак безпосереднього досвіду революційних змін. До того ж слід зауважити, що Д. Кортес пройшов досить цікавий шлях еволюції поглядів: розпочавши свою діяльність на ниві ліберально-консервативного конституціоналізму, він завершив життя як містик-монархіст і традиціоналіст клерикальної школи.

Іспанський інтелектуал розглядав революцію як наслідок кризи віри та поширення раціоналізму в контексті популяризації просвітницької пошесті про примат людського розуму. Такий самовпевнений раціоналізм не призводить до конструктивного осмислення суспільно-політичної реальності, оскільки «усіяка політична або суспільна істина неодмінно трансформується в істину богословську» [6, с. 93], – іншими словами, у будь-якому фундаментальному питанні про устрій, форму держави, функціонування конкретної політичної або соціальної системи все завжди індуктивно пов'язано з наукою про Бога. Люди, повіривши в необмежену здатність власних інтелегібельних можливостей, вирішили вилучити цю науку з опису природи світу, суспільства та людини, що і призвело до духовної деградації людства, а це, своєю чергою, спричинило революційні осциляції. Він вважає, що лозунгом будь-якої революції є бажання «бути богами», тобто абсолютне неусвідомлення глибинності власної людської природи через пихатість егоїстичного індивідуалізму. «Слідом за софізмами йдуть революції, а за революціями – палачі», – переконаний філософ [6, с. 93]. Саме тому в його логічній моделі революція є закономірним наслідком просвітницької ідеології, яка акумулює сили розкладу соціального цілого та призводить до кривавих безчинств.

Він формує маніхейську концепцію діалектичної боротьби двох начал в історії людства та підкреслює, що людське суспільство неминуче зазнає конфронтації між духовними силами добра, які узасаднені в природі Божества, і матеріалістичними силами зла, що маніфестуються в грішній природі людини. Боротьба «агресивних сил» (які філософ синонімічно іменує «силами вторгнення») і «сил опору» триває перманентно. Саме з динамічної гри цих сил народжуються диктатури та революції: якщо соціальне тіло органічно поглинає ці підступні інтервенційні начала, вони природним чином перетворюються на оборонні політичні структури; якщо ж інтервенціоністські сили згуртовуються в політичні асоціації, вони розпочинають відкриту й гласну боротьбу із силами порядку, які, захищаючи власну самість, перевтілюються в диктатуру. Коли така диктатура виявляється безсилою, відбуваються революції, і сили агресії, вторгаючись у соціальне тіло, вносять у нього заразу розпаду й загибелі. Саме діти раціональної філософії – демократія та лібералізм – є проявами експансіоністських сил світового зла, які закладені в іманентній конституції людини через її гріхопадіння та ведуть до анархії й тоталітаризму. Таким чином, історія – це гігантський і фундаментальний

дуалізм, що проявляється в антагонізмі між силами порядку й диктатури (градом божественним) та силами революції (градом мирським). Д. Кортес підкреслює у своїх творах, що в кінцевому підсумку «усіяка революційна агресія проти суспільства і людини виходить до формули першого бунту людини проти Бога» [6, с. 72]

Цьому зламу історично виправданої, традиційної ієрархії речей і цінностей, що неминуче веде до загибелі цивілізації, Д. Кортес протиставляє необхідність виступу сконцентрованих сил, що чинять спротив, добру, тобто диктатури і порядку. Для іспанського мислителя єдиною альтернативою хаосу була сильна, авторитарна влада, здатна захистити суспільство від морального розкладання і безві'я. Лібералізм, на думку Кортеса, руйнує єдність нації, послаблюючи державу і породжуючи індивідуалістичну роз'єднаність. Він наполягав на тому, що порятунок Європи можливий тільки через відновлення християнських цінностей і визнання невід'ємної ролі релігії в політичному житті, *а для цього суспільства повинні пройти через горнило революцій, яким, в його провіденціоналістській філософії, відводиться роль свого роду божественної відплати людству за його зріхи*, нагадуючи про те, що людина пустилася до демонічного стану, коли вона намірилася бути як боги. На підставі цього він стверджує, що «Французька революція мала неодмінно з'явитися кривавим коментарем і передбачуванним результатом емансипації людського розуму та одночасно останньою з його оманливих думок» [5, с. 34] на шляху до повернення до істинної природи речей.

Контрреволюційна думка Ж. де Местра, Л. де Бональда і Х. Д. Кортеса демонструє важливість духовних аспектів у функціонуванні та становленні політичних процесів. Їхній аналіз причин революції підкреслює, що без міцної релігійної та моральної основи держава неминуче занепадає. Ба більше, спільним у їхній характеристиці революційних феноменів є принцип палінгенезії, тобто переродження суспільства через страшні граничні випробування, які призводять до самоанігіляції соціального організму. Така катарстична роль революції в телеології контрреволюціонерів розглядається як очисне випробування. Це діалектичний процес повернення до істинного порядку речей через заперечення екзистенції буття, його розчленування революційними діями в ім'я відтворення втраченої повноти й сили традиції. У кінцевому підсумку, як писав Ж. де Местр: «Що ніколи до цього Божество не являло себе настільки очно в людських подіях. І якщо воно вдається до наймерзенніших знарядь, то тому, що карає заради відродження» [6, с. 18].

Бібліографія

Bonald L. de. Essai analytique sur les lois naturelles de l'ordre social, ou Du pouvoir, du ministere et du sujet dans la societe. Paris, 1800 – 268 p.

Bonald L. de. *Legislation primitive, consideree dans les demiers temps, par les seules lumieres de la raison* // *Oeuvres de M. de Bonald*. Paris, 1802 – 358 p.

Bonald L. de. *Theorie du pouvoir politique et religieux dans la societe civile, demontree par le raisonnement et par Thistoire*. Paris, 1966. – 556 p.

Драсель Ж.-Л. *Местр и Революция*. Рассуждения о Франции. – М.: РОСПЭН, 1997. – 216 с.

Кортес Х. Д. *Сочинения*/ пер. с испанского А. П. Шурбелева. – СПб.: «Владимир Даль», 2006. – 627 с.

Местр Ж. М. де. *Рассуждения о Франции*. Рассуждения о Франции. – М.: РОСПЭН, 1997. – 216 с.

References

Bonald L. de. *Analytical essay on the natural laws of social order, or On power, ministry and the subject in society*. Paris, 1800 – 268 p.

Bonald L. de. *Primitive legislation, considered in recent times, by the sole lights of reason*// *Works of M. de Bonald*. Paris, 1802 – 358 p.

Bonald L. de. *Theory of political and religious power in civil society, demonstrated by reasoning and by history*. Paris, 1966. – 556 p.

Dracel J-L. *Mestre and the Revolution*. Discourse on France. - M.: ROSPAN, 1997. - 216 с.

Cortes H. D. *Essays* / per. from Spanish by A. P. Shurbelev. - SPb.: «Vladimir Dal», 2006. - 627 с.

Mestre J. M. de. *Discourse on France*. Rasudiations on France. - M.: ROSPAN, 1997. - 216 с.

THE SHIFTING DYNAMICS OF U.S. FOREIGN POLICY: STRATEGIC ASSERTIVENESS IN A MULTIPOLAR WORLD

Oleksandra Petrenko, MBA student at IPAG Business School (France) and former political science student at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Email: vichycatalanes@gmail.com

Illya Blekot, political science student at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Email: blekottt@gmail.com

Keywords: U.S. foreign policy, Trump administration, economic leverage, geopolitical strategy, China-U.S. relations, trade policy, military presence, Middle East policy, NATO alliance.

Introduction

This study examines the key shifts in U.S. foreign policy during President Donald Trump's second term. The administration's early efforts centered on economic leverage, employing tariffs against major trade partners and enforcing stricter border policies to achieve immediate strategic gains. Over time, its approach broadened to include a reassessment of alliances in the Middle East, marked by the withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) and the introduction of the Abraham Accords. While these moves were framed as strategic recalibrations, Palestinian concerns received less emphasis in diplomatic discussions. Meanwhile, NATO allies faced repeated pressure to increase defense spending, with the administration arguing that fair burden-sharing was essential to maintaining strong security commitments. This principle shaped U.S. interactions with both allies and competitors, reinforcing a transactional approach to international relations. U.S.-Russia relations, in particular, remained complex, fluctuating between sanctions and periods of diplomatic outreach, reflecting ongoing uncertainties about long-term strategic balance. Therefore, this paper explores how trade disputes, military strategy, and evolving alliances merged into a foreign policy approach deeply rooted in the "America First" doctrine, redefining the U.S. position in global affairs.

Methodology

This study was developed through an analysis of executive directives, press briefings, and policy announcements from the White House and the Department of Defense. Key sources included official justifications for withdrawing from agreements such as the JCPOA and the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF). To incorporate additional perspectives, we reviewed congressional hearings on arms control, immigration, and trade, along with reports from think tanks and academic journals. Overall, our research evaluated how different policy areas overlapped or conflicted. Economic measures like tariffs and sanctions sometimes clashed with diplomatic efforts, while domestic priorities such as immigration enforcement

influenced U.S. engagement in multilateral organizations. This paper focuses on four interrelated themes: the impact of U.S. policy shifts on Middle Eastern alliances, including sanctions and the Abraham Accords; the pressure on NATO allies to increase defense spending, linking security commitments to trade negotiations, the effects of domestic political priorities, such as stricter border policies and deregulation, on America's global role, and the administration's intensified efforts to counter China's global influence through strategic resource control, technology restrictions, military realignments, and economic measures aimed at limiting Beijing's access to key industries and geopolitical leverage.

Results

I. Iran and Middle East Alliances

By exiting the JCPOA, the U.S. administration sought to reduce Tehran's regional influence and pressure it to negotiate a broader agreement addressing ballistic missiles and other security concerns. European governments largely preferred continued dialogue, which created friction with Washington. Meanwhile, the Abraham Accords formalized new ties between Israel and certain Arab states, reshuffling some longstanding diplomatic dynamics. Critics argued this approach sidelined Palestinian interests, while supporters believed it opened new opportunities for economic and security cooperation.

II. NATO and Transatlantic Relations

The White House regularly emphasized defense spending thresholds of at least two percent of GDP for NATO members, portraying this figure as a fair standard for maintaining readiness. This stance intersected with trade disputes at times, since tariffs on automotive and agricultural products were discussed in tandem with defense contributions. This approach reinforced a transactional method of alliance-building, making U.S. commitments dependent on partner nations meeting specific spending benchmarks. However, linking trade and defense raised concerns about potentially weakening NATO's traditional foundation of collective unity.

III. Domestic Factors and Economic Tools

Domestically, the America First approach shaped policies linking immigration, manufacturing, and trade to broader national interests. Stricter border enforcement, including the use of tariff penalties for Latin American partners not meeting U.S. migration control demands, became a recurring pattern. Officials argued that economic measures such as tax cuts, deregulation, and reduced engagement with certain international bodies freed resources for core security priorities. However, distancing from global health and climate initiatives raised concerns about the ability to address transnational challenges. The reliance on unilateral trade measures also created tensions with longstanding allies, as seen in disputes over Canadian

and European exports. The administration also gave more attention to regions with strategic resources or shipping routes. In the Arctic, U.S. officials worried that growing Chinese investments and Russian military enhancements could shift the balance of power in a once-isolated area. Proposals to increase American military presence or promote U.S. commercial activities signaled an effort to remain competitive in zones deemed critical for trade and resource extraction. In some cases, these plans encountered skepticism from environmental groups and allied states that questioned the viability of large-scale projects in harsh climates, underscoring yet another dimension of global power competition.

IV. Intensifying Competition with China and Strategic Resource Control

The administration has taken aggressive steps to counter China's influence by securing key industries, limiting technology access, and reshaping global alliances. A major focus is strengthening U.S. semiconductor production, with Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC) expanding operations domestically to reduce reliance on Asian supply chains. Tightened export controls aim to prevent China from acquiring advanced chipmaking technology crucial to AI and defense sectors. The administration has recalibrated its stance on Russia, acknowledging that excessive weakening could deepen Moscow's economic and strategic dependence on China. In line with this shift, the U.S. is actively considering easing select sanctions on Russia, with officials from the State and Treasury Departments preparing a list of potential relaxations for upcoming negotiations. Additionally, people close to President Putin are working to restart the Nord Stream 2 pipeline with backing from U.S. investors, signaling a level of economic cooperation previously deemed unlikely. To counterbalance China's growing influence, Washington is also prepared to make concessions in mediating a Ukraine peace deal, even at the cost of international criticism. A Russia less reliant on China is now viewed as a strategic necessity to prevent Beijing from expanding its control over critical energy resources and military partnerships.

References

Agrawal, Ravi. 'Trump Is Ushering In a More Transactional World'. *Foreign Policy*, 7 Jan. 2025, <https://foreignpolicy.com/2025/01/07/trump-transactional-global-system-us-allies-markets-tariffs/>.

Aktar, Samim. 'Trump 2.0 and the China Containment Strategy: Continuity or Change?'. *Panorama*, 4 Mar. 2025, <https://www.uikpanorama.com/blog/2025/03/04/trump-china-sa/>.

Banco, Erin. 'White House Seeks Plan for Possible Russia Sanctions Relief, Sources Say'. *Reuters*, 3 Mar. 2025, <https://www.reuters.com/world/white-house-seeks-plan-possible-russia-sanctions-relief-sources-say-2025-03-03/>.

Brodsky, Jason M. 'The Stage Is Set for a US-Iran Showdown—Not a Deal'. *Atlantic Council*, 4 Mar. 2025,

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-stage-is-set-for-a-us-iran-showdown-not-a-deal/>.

Burwell, Frances. 'The Art of the Transatlantic Deal'. Atlantic Council, 3 Mar. 2025, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/the-art-of-the-transatlantic-deal/>.

Caldero, Rocco. 'TSMC's \$100 Billion U.S. Investment Reshapes Semiconductor Landscape'. The Rio Times, 3 Mar. 2025, <https://www.riotimesonline.com/tsmcs-100-billion-u-s-investment-reshapes-semiconductor-landscape/>.

Crabtree, James. 'U.S.–China–Southeast Asia Relations in a Second Trump Administration'. Asia Society, 26 Feb. 2025, <https://asiasociety.org/policy-institute/us-china-southeast-asia-relations-second-trump-administration>.

Hendrix, Cullen S. 'Trump's Five Percent Doctrine and NATO Defense Spending'. Peterson Institute for International Economics, 5 Feb. 2025, <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2025/trumps-five-percent-doctrine-and-nato-defense-spending>.

Yu, Katrina. 'China Sets 5 Percent Growth Target Despite Trade War with US'. Al Jazeera, 5 Mar. 2025, <https://www.aljazeera.com/economy/2025/3/5/china-sets-5-percent-growth-target-despite-trade-war-with-us>.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА: ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТА РАДИКАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПІДХОДИ

Євген Пфайфер, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0006-1505-349X>, email: pfaifer_yevhen@ukr.net

CIVIC EDUCATION: LIBERAL DEMOCRATIC AND RADICAL DEMOCRATIC APPROACHES

Yevhen Pfaifer, PhD Student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-1505-349X>, email: pfaifer_yevhen@ukr.net

Abstract

The proceedings present the results of a comparative analysis of two democratic approaches (liberal and radical) to the formation of civic education. The purpose of the study is to identify the opposing principles of the analyzed approaches. Achieving the goal involves solving the following tasks: to identify the principles of the liberal-democratic approach to educating a citizen; to clarify the fundamental provisions of the radical-democratic approach to the formation of a civic position; to compare the approaches to civic education of these two theoretical directions. The key methodological guidelines were the comparative and systemic methods. The first was used to identify the differences between the liberal and radical approaches, the second to identify their structural and content essence. As a result, it was found that the liberal approach is built on deliberative consensus, and the radical approach is based on non-violent dissent. Accordingly, civic education of the first approach is based on discussion and argumentation, and of the second one on the development of critical thinking and the study of social protest movements.

Ключові слова: демократія, радикальна демократія, ліберальна демократія, громадянська освіта, громадянин, обговорення, опір.

Keywords: democracy, radical democracy, liberal democracy, civic education, citizen, deliberation, resistance.

Вступ

Ліберальна концепція демократії була філософськи переосмислена наприкінці ХХ століття такими мислителями, як Дж. Ролз та Ю. Габермас. Завдяки їх ідейним новаціям стався «дорадчий» поворотний момент у демократії. На думку політичних філософів, демократію характеризує той факт, що рішення приймаються представницькими дорадчими органами. Ця філософська концепція надає почесне місце пошуку консенсусу.

Інші ж філософи висунули агоністичну концепцію демократії (поведінка, пов'язана з конфронтацією або суперництвом між індивідами), яка підкреслює важливість незгоди. Це стосується таких авторів, як К. Лефор, Ж. Рансьєр чи Ш. Муфф. Таку концепцію демократії називають «радикальною».

Таким чином, сучасна «ліва» політична філософія в основному поділяється на течію політичного лібералізму (яка, однак, не на користь економічного неолібералізму) і радикальну течію, однією з версій якої є лівий популізм.

Методологія

Ключовими методологічними настановами даного дослідження стали порівняльний та системний методи. Перший використовувався для виявлення відмінностей ліберального та радикального підходів, другий – для ідентифікації їх структурно-змістового наповнення.

Результати

Ліберальна концепція демократії породжує стандартне визначення громадянина, а отже, особливе бачення освіти для громадянства. Якщо демократія в її ліберальній версії базується на обмірковуванні, то мова йде про навчання студентів практикам обговорення.

У цьому відношенні можна взяти приклад «Дискусії з демократичною та філософською метою», розробленої педагогом М. Тоцці (Tozzi, 2017). Останній був натхненний дискусійною концепцією Ю. Габермаса. Цей підхід має на меті навчити студентів навичкам обговорення, таким як аргументація. Крім того, спираючись на інституційну педагогіку, на студентів покладаються обов'язки щодо ведення дискусій: президент, секретар, синтезатор тощо. Проте можна задатися питанням, чи повинен навчальний заклад брати до уваги лише ліберальну концепцію освіти для демократії. Дійсно, починаючи з XIX століття ми спостерігаємо значний прогрес у сфері громадянських, політичних, соціальних і культурних прав завдяки громадським рухам. Прогресивні закони, прийняті в дорадчих представницьких органах, часто були наслідком емансипаційних рухів: тред-юніонізму, фемінізму, ЛГБТ-руху, екологізму, антирасизму тощо.

Насправді, ми можемо назвати «радикальною демократією» концепцію демократії, яка вважає, що сучасні демократії не обмежуються представницькими інститутами, але також передбачають нетрадиційні політичні дії (петиції, демонстрації, страйки, громадянську непокору тощо). Радикальна концепція демократії полягає в тому, що права людини в сучасних демократіях були проголошені в результаті суспільних рухів. Американська та французька революції є прикладами тісного зв'язку між появою сучасних демократій і рухами соціального

протесту. Тоді постає питання про місце освіти для радикального громадянства.

Виховання радикальної громадянської позиції викликає різні труднощі. По-перше, це несе в собі ризик вважатися занадто пристрасним. Однак можна поставити мету, яка, не будучи консенсусною, відповідає ідеалу сучасних демократій, а саме боротьбі з дискримінацією. Дійсно, відмова від будь-якої дискримінації проголошується в деклараціях прав людини без досягнення консенсусу, як у випадку з правами ЛГБТ.

Виховання радикальної громадянськості може базуватися на вивченні історії суспільних рухів, починаючи з XIX століття. Окреме місце можна відвести питанню ненасильницької громадянської непокори. Дійсно, одна з особливостей XX століття полягає в тому, що важлива боротьба за емансипацію та рівні права велася через етичний спротив і, серед іншого, ненасильницьку непокору, чи то під керівництвом Ганді, чи Мартіна Лютера Кінга. Таким чином, у той час як деліберативна концепція демократії наголошує на консенсусі, радикальна концепція передбачає здатність до незгоди, до «відмови від співпраці». Як наголошують філософи-трансценденталісти, зокрема Г. Торо, мова йде про сміливість зробити так, щоб «власний голос» був почутий (Thoreau, 1849). Тому виховання радикального громадянства передбачає розвиток «критичної свідомості», яка вимагає розпізнавання, коли йдеться про співпрацю чи, навпаки, непокору.

Випадок, наприклад, статусу викривача з етичним попередженням є ілюстрацією того факту, що нинішня демократія не ґрунтується лише на обдуманій концепції, але навпаки, вона багато в чому завдячує радикальній концепції громадянства.

Бібліографія

Thoreau, H.D. (1849). *Resistance to Civil Government*. *Æsthetic Papers*; Edited by Elizabeth P. Peabody. Boston and New York: The Editor and G.P. Putnam. pp. 189–211.

Tozzi, M. (2017). *La discussion à visées démocratique et philosophique (DVDP), un dispositif de philosophie avec les enfants*. In J.-P. Simon & M. Tozzi (eds.), *Paroles de philosophes en herbe* (1–). UGA Éditions.

References

Thoreau, H.D. (1849). *Resistance to Civil Government*. *Æsthetic Papers*; Edited by Elizabeth P. Peabody. Boston and New York: The Editor and G.P. Putnam. pp. 189–211.

Tozzi, M. (2017). *La discussion à visées démocratique et philosophique (DVDP), un dispositif de philosophie avec les enfants*. In J.-P. Simon & M. Tozzi (eds.), *Paroles de philosophes en herbe* (1–). UGA Éditions.

РОЗМИТІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВЛАДУ: ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ХИБНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДЖЕРВІСА ДО ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

Георгій Попов, аспірант кафедри політології Київський
національний університет імені Тараса Шевченка
(Україна), <https://orcid.org/0000-0002-6898-4697>, email:
georgeslavin1997@gmail.com

BLURRED VISIONS OF POWER: APPLYING JERVIS'S MISPERCEPTION THEORY TO GLOBAL CRISES

George Popov, PhD student, Political Science Department, Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-6898-4697>, email: georgeslavin1997@gmail.com.

Abstract

This study examines the scholarly contributions of Robert Jervis, one of the most influential theorists in international relations, focusing on his concepts of the "security dilemma," "spiral model," and "security regimes." The author's contribution to applying these ideas to analyze contemporary geopolitical crises, particularly the Russia-Ukraine war, is analyzed. It is proven that misperception, lack of trust, and misinterpretation of signals are key factors in conflict escalation. The psychological aspects of decision-making in international politics, which Jervis explored in detail in his works, are examined. It is demonstrated how Jervis's ideas help to understand the dynamics of relations between major powers and predict their behavior in times of crisis. The concept of "security regimes" is proposed to analyze the trajectory of building new cooperation institutions in post-war settlement processes. Emphasis is placed on the need for further study and application of Jervis's ideas to address contemporary challenges, particularly in light of growing threats of nuclear escalation and cybersecurity. The research findings can be used to develop strategies for preventing escalation and establishing effective international security institutions.

Keywords: *Robert Jervis, security dilemma, spiral model, misperception, deterrence theory, security regimes, international security, nuclear escalation, cybersecurity, political psychology.*

Introduction

Robert Jervis, a prominent figure in international relations, made significant contributions to our understanding of security dynamics, signaling, and misperception in state interactions. His theories are highly relevant for analyzing contemporary geopolitical crises, such as the Russia-Ukraine war, where misperception and mutual distrust have played crucial roles. Despite the ongoing importance of Jervis's work, many of his theories remain

underutilized in today's international politics. This article addresses this gap by examining Jervis's key concepts and demonstrating how they can be applied to global challenges.

Methodology

The study conducts a qualitative analysis of Jervis's influential works, including *Perception and Misperception in International Politics* (1976) and *The Meaning of the Nuclear Revolution* (1989). It also engages with contemporary research that revisits his theories in light of digital misinformation, artificial intelligence, and cybersecurity. Additionally, the article includes case studies, such as the Cold War and the Russia-Ukraine conflict, to demonstrate the practical relevance of Jervis's ideas.

Results

Jervis's concept of the security dilemma, rooted in John Herz's works (1950), explains how states' efforts to enhance their security can inadvertently provoke insecurity in others, leading to mutual distrust and conflict escalation. This dynamic is evident in the Russia-Ukraine war, where actions perceived as defensive by one side are often interpreted as aggressive by the other. Jervis emphasized that the anarchic nature of international relations exacerbates this dilemma, as states cannot fully trust the intentions of others (Jervis, 1978).

Jervis's spiral model builds on Herbert Butterfield's idea of the "Hobbesian fear," where states misinterpret defensive actions as offensive, leading to a self-reinforcing cycle of distrust (Butterfield, 1951). Jervis argued that policymakers often fail to recognize how their actions contribute to this spiral, as seen in the Cold War and contemporary conflicts like the Russia-Ukraine war (Jervis, 1976). A critical aspect of this model is that neither side realizes how their own actions intensify mutual fear. In such conditions, effective signaling through words and actions becomes a significant challenge for policymakers attempting to prevent the escalation of mutual distrust. However, the first step toward overcoming this problem is recognizing that the parties may be trapped in a *spiral*—a cyclical process where each action is perceived as a threat, leading to increased tension and distrust. This understanding is crucial for developing strategies aimed at reducing conflict risks and building more stable interstate relations.

While the spiral model builds on Butterfield's idea that the security dilemma is a universal phenomenon in international relations, the *deterrence model* is based on Herz's conclusion that the security dilemma is not the sole explanation for all conflicts. Using the example of Nazi Germany, Herz argued that aggressive behavior could be driven not only by fear but also by ambition (Herz, 1950). As formulated by Jervis, the primary challenge for policymakers is accurately determining whether they are in a *spiral* or *deterrence* situation with potential adversaries and choosing the appropriate

response strategy. Specifically, Jervis emphasized that policymakers must recognize how their own actions may unintentionally intensify fear in adversaries, leading to a spiral of insecurity. He termed this awareness *sensitivity to the security dilemma*. This means that policymakers must consider how others perceive their decisions and actions and strive to minimize the risks of misinterpretation that could lead to tension escalation.

Jervis defined security regimes as "principles, rules, and norms that allow states to limit their behavior, confident that others will reciprocate" (Jervis, 1982). However, the lack of trust and transparency in contemporary international relations, as seen in the post-Cold War era, undermines establishing effective security regimes. For example, the failure to build trust with Russia after the Cold War contributed to the current tensions in Europe (Jervis, 2001). Jervis's focus on the psychological aspects of decision-making underscores the importance of understanding how policymakers perceive threats and signals. His work on misperception in international politics demonstrates that cognitive biases and errors in judgment often lead to conflict escalation. This is particularly relevant in the digital age, where misinformation and cognitive biases significantly shape state behavior.

In *The Meaning of the Nuclear Revolution* (1989), Jervis argued that while nuclear weapons prevent large-scale wars, they also pose risks of uncontrolled escalation due to misperception or miscalculation. This is evident in the ongoing tensions between nuclear-armed states, such as the U.S. and China, where the risk of accidental escalation remains high (Jervis, 1989). Although Jervis did not directly address cybersecurity, his ideas on signaling and misperception can be applied to analyze cyber threats. Cyberattacks often lack clear attribution and intent, creating risks of misinterpretation and unintended escalation. For example, a state may perceive a cyberattack as an act of aggression, even if the attacker's intentions were limited or exploratory. This ambiguity underscores the need for explicit signaling and transparency in cyberspace (Adams et al., 2023).

Jervis described the Cold War as a "deep security dilemma," where ideological fundamentalism and mutual distrust made long-term cooperation nearly impossible. This concept is relevant today, as rising tensions between the U.S. and China over Taiwan reflect similar dynamics of misperception and fear (Allison, 2017). The combination of excessive military optimism and diplomatic pessimism often serves as a catalyst for wars. States frequently make decisions based on flawed predictions, especially when they expect a "bandwagoning" effect (where weaker countries align with the strongest power) rather than "balancing" (forming coalitions to contain a dominant power). Jervis emphasized that the instinct for balancing is often underestimated, and policymakers typically seek to prevent the rise of powerful rivals. (Jervis, 2017)

Jervis proposed several strategies to reduce misperception and build trust, including transparency, confidence-building measures, and incremental agreements. These strategies remain relevant in addressing

contemporary challenges, such as the need for dialogue and cooperation in the Indo-Pacific region (Brooks & Wohlforth, 2020).

Conclusions

Robert Jervis's contributions to international relations theory are essential for understanding and addressing modern geopolitical challenges. His insights into the security dilemma, spiral model, and security regimes provide valuable tools for analyzing conflicts and developing strategies to prevent escalation. As the world faces increasing threats from nuclear proliferation and cyber warfare, Jervis's focus on the psychological aspects of state behavior and the importance of trust and transparency is more relevant than ever. Future research should continue to explore and apply Jervis's theories to emerging challenges in international security.

References

- Adams, Z., Osman, M., Bechlivanidis, C., & Meder, B. (2023). (Why) is misinformation a problem? *Perspectives on Psychological Science*, 18(6), 1436–1463. <https://doi.org/10.1177/17456916221141344>
- Allison, G. T. (2017). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap?* Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Brooks, S. G., & Wohlforth, W. C. (2020). *America abroad: The United States' global role in the 21st century*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Butterfield, H. (1951). *History and human relations*. London, UK: Collins.
- Herz, J. H. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, 2(2), 157–180. <https://doi.org/10.2307/2009187>
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167–214. <https://doi.org/10.2307/2009958>
- Jervis, R. (1982). Security regimes. *International Organization*, 36(2), 357–378. <https://doi.org/10.1017/S0020818300018993>
- Jervis, R. (1989). *The meaning of the nuclear revolution: Statecraft and the prospect of Armageddon*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Jervis, R. (2001). Was the Cold War a security dilemma? *Journal of Cold War Studies*, 3(1), 36–60. <https://doi.org/10.1162/15203970151032149>
- Jervis, R. (2017). *How statesmen think: The psychology of international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

FEATURES OF THE MONARCHY'S INSTITUTE IN SVALBARD

Andrii Rudyk, PhD in Social and Behavioral Sciences, Armed Forces of Ukraine, (Kyiv, Ukraine), ORCID: 0000-0002-7291-4341, E-mail: andronikimpaler@gmail.com

Keywords: *monarchy's institute, monarchy, Svalbard, Norway.*

Introduction

The Svalbard archipelago, despite its location, is not a dependent territory (biland) of Norway, like Bouvet Island or Peter I Island. However, unlike the continental counties (fylke), Svalbard is actually an unincorporated territory under the administration of Oslo. This, as well as the historical specificity of the establishment of Norwegian sovereignty over the archipelago and its limitations at the international legal level, form a number of features of the monarchy's institute in this territory.

Methodology

Comparative, institutional and concrete-historical methods of political science were used within this study. The comparative method is used to outline the differences in the political status of Svalbard from the continental districts of Norway. The use of the institutional approach is due to the need to consider the mechanisms of interaction between the central government in Oslo and local self-government in the archipelago. While the specific historical method is used to reveal the dependence of the features of the institution of monarchy in Svalbard on the specifics of the establishment of limited sovereignty of Norway over this territory.

Results

The Svalbard archipelago, formerly known as Spitsbergen, has been under the control of Norway since 1920. Moreover, unlike Greenland, this territory has never been a colony. Until 1920, the archipelago actually had the status of terra nullius. No less important is that Svalbard, at the time of its discovery by the Dutch in 1596, was not inhabited by people. However, since the second half of the 19th century, Norwegians have begun to settle in the archipelago, who still make up the absolute majority of its population. It is worth noting that it is almost entirely concentrated in Longyearbyen, the administrative center of this territory. At the same time, the local Norwegian population does not form a separate ethnic group or unique sub-ethnic group.

The international legal status of Svalbard is regulated by the Spitsbergen Treaty of 1920, while the internal governing structure is established by the Svalbard Act, adopted by the Norwegian Parliament in 1925. The first document, confirming Oslo's sovereignty over the archipelago, effectively

turns it into a zone of shared use by the ratifiers. This applies to fishing, coal mining, access to water resources, etc. It should be noted that Article 9 of the Svalbard Treaty prohibits any state, including Norway, from establishing naval bases and other fortifications and facilities on Svalbard that can be used for military purposes. At the same time, such a norm does not establish full-fledged demilitarization, since there are no restrictions on the movement of troops in Svalbard, for example, patrolling the territory of the archipelago by the Norwegian Armed Forces. The above-mentioned elements of the Spitsbergen Treaty establish significant restrictions on Norway's sovereignty over Svalbard. For example, in the context of obligations within NATO. If Great Britain can, at its discretion, deploy military facilities of the Alliance in Gibraltar, then Norway is prohibited from taking similar actions in relation to Svalbard.

The need to strictly adhere to the Spitsbergen Treaty, considering all its specific requirements, led to the system of governance of the archipelago established by the Svalbard Act. The governor (*sysselmesteren*), nominated by the king and appointed by the Ministry of Justice and Public Security, is also the chief of police. No governor of a continental district has such powers. Moreover, for quite a long time, the governor of Svalbard exercised a number of judicial functions. However, as the power of the monarch was transformed in Norway, the levers of influence of the governor of Svalbard also narrowed. True, until 2002, the population of the archipelago was actually not represented in the local governance system. After the corresponding amendments to the Svalbard Act, the Longyearbyen Community Council appeared – a representative body of the administrative center. However, *de facto* its powers extend to the entire archipelago, since, as noted, almost the entire population of the territory is concentrated in Longyearbyen.

At the same time, the Community Council is not a link in the system of checks and balances. This representative body does not in any way influence the decisions of the Governor of Svalbard. Moreover, local residents do not participate in elections to the Norwegian Parliament. The exception is Norwegian citizens living in the archipelago. They have the right to vote in elections to the Norwegian Parliament in the continental district of their last place of registration.

So, the main feature of the monarchy's institute in Svalbard is that the governor of the archipelago, being a representative of the king and his government, is independent from local self-government. The next feature is that the spheres of authority of the central and local authorities are clearly separated and practically do not overlap. The inhabitants of Svalbard are assigned to participate exclusively in local affairs, which is due to the cosmopolitan nature of the formation of the archipelago's population (a visa-free zone for anyone with the right to carry out economic activities). This situation emphasizes that Svalbard is *de facto* an unincorporated territory of Norway. At the same time, it is significant that the archipelago, unlike the practice of Greenland and the Faroe Islands, is not autonomous.

References

- Longyearbyen Lokalstyre. (2025). Retrieved from <https://www.lokalstyre.no/>
- Lov om Svalbard. (2023). Retrieved from https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-07-17-11/KAPITTEL_5#KAPITTEL_5
- The Svalbard Treaty. (n.d.). Retrieved from <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-11/svalbard-treaty.html>
- Governor of Svalbard. (n.d.). Retrieved from <https://www.sysselmesteren.no/en/>

ЯК ЗАХИСТИТИ ГРОМАДЯН ВІД «ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

Петро Шляхтун, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-7420-7325>, e-mail: polit-nauk@ukr.net

HOW TO PROTECT CITIZENS FROM «CIVIL SOCIETY»

Petro Shliakhtun, doctor of philosophy, professor, head of political sciences department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-7420-7325>, e-mail: polit-nauk@ukr.net

Abstract

In historical and philosophical thought, the idea of civil society has evolved from its identification with the state (T. Hobbes) to the differentiation of the state and civil society while recognizing the priority of the state (G. Hegel) and finally to the derivation of the state from civil society (K. Marx). The concept of civil society as a sphere of non-state social institutions and relations is substantiated. The political institutions of civil society are distinguished, including political parties, public organizations, local self-government bodies, and independent media. The role of political parties is revealed as a link between civil society and the state, serving as a mechanism for citizens to influence the government. Additionally, media are analyzed as intermediaries in the relationship between civil society and the state. Attention is drawn to the theoretical limitations and political inappropriateness of equating civil society solely with public organizations within the framework of the «third sector» concept. Such an identification excludes from academic research the political parties, local self-government bodies, and media as civil society institutions in their interaction with the state. This, in turn, leads to underestimation of their role in the political system of society while simultaneously overestimating the role of public organizations within it.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, політичні інститути громадянського суспільства, громадські організації, «третій сектор», «іноземні агенти».

Keywords: civil society, state, political institutions of civil society, public organizations, «third sector», «foreign agents».

Вступ

Обґрунтовується концепція громадянського суспільства як сфери недержавних суспільних інститутів і відносин, виокремлюються політичні інститути громадянського суспільства, розкривається

теоретична обмеженість і політична недоцільність ототожнення громадянського суспільства з громадськими організаціями.

Методологія

Історико-філософський аналіз ідеї громадянського суспільства, політологічний аналіз місця і ролі громадських організацій у політичній системі суспільства.

Результати

В історії філософської думки уявлення про громадянське суспільство та його взаємодію з державою неодноразово суттєво змінювались. Етапними у таких змінах є погляди Т.Гоббса, Г.Гегеля і К.Маркса.

У Т.Гоббса громадянське суспільство (*societas civilis*) – це одержавлене суспільство, яке шляхом укладення суспільного договору перейшло від природного стану (*societas naturalis*), «війни всіх проти всіх», до державного стану, в якому органічно поєднуються природне і державне. Філософ, отже, не розмежував державу і суспільство.

Г.Гегель був першим, хто розмежував державу і суспільство. Взаємодію держави і суспільства він розглядав в аспекті моральності, під якою розумів різні види людських відносин: сім'ю, громадянське суспільство і державу. Безпосередньо моральність виступає як природна єдність – сім'я; диференціація сім'ї викликає громадянське суспільство; вища єдність, яка примирює всі суперечності, дається державою. Державу Г.Гегель розглядав як найвище досягнення об'єктивного духу, «ходу бога у світі» [1]. Відповідно до свого ідеалістичного вчення у взаємодії громадянського суспільства і держави Г.Гегель безумовний пріоритет визнавав за державою.

К.Маркс, навпаки, ґрунтуючись на матеріалістичному розумінні історії, виходив із того, що держава є похідною від громадянського суспільства, в кінцевому підсумку – від виробництва як його матеріальної основи. Вторинність держави зумовлена тим, що виробництво, обмін і споживання, сім'я, громадянське суспільство загалом становлять передумови держави. «Візьміть певний ступінь розвитку виробництва, обміну і споживання, - писав К.Маркс, – і ви матимете певний суспільний лад, певну організацію сім'ї, станів або класів, – словом, певне громадянське суспільство. Візьміть певне громадянське суспільство і ви матимете певний політичний лад, який є тільки офіційним вираженням громадянського суспільства» [2].

Таким чином, за Г.Гегелем і К.Марксом, громадянське суспільство – це сфера недержавних суспільних інститутів і відносин, все те в суспільстві, що не є державою і державним. Елементами структури громадянського суспільства, як сфери недержавних суспільних інститутів і відносин, є приватна власність на засоби виробництва, соціальні спільноти (класові, етнічні, демографічні, професійні,

територіальні, сім'я), недержавні політичні організації (політичні партії, громадські організації, органи місцевого самоврядування, медіа), відокремлена від держави церква, недержавні культурно-освітні установи тощо.

Громадянське суспільство – це не стільки певна соціальна реальність, скільки наукове узагальнення, абстракція, яка не має юридичного виміру, його не можна «побачити», закріпити в яких-небудь правових актах, притягти до відповідальності тощо. Сенса ідеї громадянського суспільства існує лише в межах дихотомії «громадянське суспільство – держава» і полягає він у тому, щоб шляхом розмежування громадянського суспільства і держави робити їх соціальними партнерами, забезпечувати певну автономію громадянського суспільства від держави, заперечувати вивіщення держави над громадянським суспільством, доводити, що держава є похідною від громадянського суспільства і має слугувати йому, а не навпаки, як це зазвичай відбувається. Таким є, так би мовити, класичне розуміння громадянського суспільства та його взаємодії з державою.

У післявоєнний період у політичній думці Західної Європи утвердилось спрощене уявлення про громадянське суспільство, яке полягає у тому, що його ототожнюють винятково з громадськими організаціями. Відповідно до концепції «третього сектора» суспільство складається з трьох секторів; перший сектор – це держава, другий сектор – це бізнес, третій сектор – це громадські організації, які і є громадянським суспільством. Так, німецький дипломат і науковець Д.Штюдemanн стверджує: «Поняття «цивільне або громадянське суспільство» позначає основний принцип демократії: під державою і суспільством мається на увазі співтовариство зрілих громадян, котрі самі спільно визначають свою долю. У вужчому сенсі громадянське суспільство визначається як демократична форма самоорганізації суспільства, незалежно від держави і поза ринком»; «У Федеративній Республіці Німеччини існує розмаїття діючих осіб і організацій, які представляють «не державу і не ринок», а належать до третього сектора, громадянського суспільства. Це – профспілки, церква, вільні групи виборців, об'єднання захисту прав споживачів, а також спілка охорони прав квартиронаймачів, правоохоронні групи, організації сусідської взаємодопомоги, спортивні об'єднання, добровільна протипожежна служба, жіночі організації, організації самодопомоги для алкоголіків і наркоманів» [3].

Ототожнення громадянського суспільства з громадськими організаціями, по суті, позбавляє сенсу саму ідею громадянського суспільства як рівноправного партнера держави у суспільних відносинах, і має низку негативних наслідків у теоретичному і політичному відношенні. Воно позбавляє громадянське суспільство його економічної основи – приватної власності на засоби виробництва, оскільки вона стає складовою «другого сектору». А також залишає поза межами наукових досліджень політичні партії, органи місцевого

самоврядування, недержавні медіа саме як політичні інститути громадянського суспільства в їх взаємодії з державою. Політичні партії, наприклад, – це не державні, а громадсько-політичні організації, добровільні об'єднання громадян з метою впливу на здійснення державної влади. Передусім саме вони є сполучною ланкою між громадянським суспільством і державою. У разі оволодіння державною владою чи здійснення вагомого впливу на неї, вони діють уже як представники держави через органи державної влади. Засоби масової інформації називають «медіа» (від лат. *medius* – середній) саме тому, що вони виступають посередниками у відносинах між громадянським суспільством і державою.

Але головне полягає у тому, що ототожнення громадянського суспільства з громадськими організаціями призводить до невинновданого перевищення ролі останніх у політичній системі суспільства. Громадські організації є активними суб'єктами політики, виступають у ній як «групи інтересів», а за способами і засобами впливу на владу – як «групи тиску», що відображено у відповідній політологічній теорії. У політології є концепція «плюралістичної (множинної) демократії», згідно з якою демократія у суспільстві тим повніша, чим більше у ньому громадських організацій.

І все-таки не варто забувати, що громадські організації є виразниками не загальносуспільних, а часткових, іноді – вузькогрупових і навіть егоїстичних, інтересів, задоволення яких вони і домагаються від влади, прикладом чого може бути Україна. В роки незалежності в Україні на додаток до традиційних (професійних, молодіжних, жіночих, ветеранських) було засновано навіть не сотні, а тисячі громадських організацій політичного спрямування, у тому числі у формі «академій», «асоціацій», «інститутів», «центрів» тощо, багато з яких перебувають на утриманні іноземних держав і є провідниками їхніх інтересів, через що в деяких державах їх уже офіційно (на законодавчому рівні) називають «іноземними агентами», а їх діяльність ставлять під жорсткий державний адміністративний і фінансовий контроль.

Громадські організації, як представники громадянського суспільства, вже прагнуть на свою частку державної влади і навіть на державне фінансування. Одна з «академій», наприклад, заснована як громадська організація, домоглася статусу державної і тепер утримується за рахунок державного бюджету. В Україні за західним прикладом при органах державної влади із представників громадських організацій створюються «громадські ради», «комісії доброчесності», «комісії з етики» тощо, які покликані допомагати їм у вирішенні загальнодержавних справ. Однак відбір у члени таких «рад» і «комісій» та їх діяльність далекі від прозорості і не унеможливають їх використання у вузькогрупових інтересах. Обстоюючи вузькогрупові інтереси, громадські організації нерідко влаштовують активні пропагандистські кампанії, масові акції протесту, іноді надають платні

послуги щодо організації таких акцій. І все це відбувається під гаслом «громадянського суспільства», яке тільки вони начебто представляють.

Самі по собі громадські організації для демократичного суспільства вкрай необхідні. Проблеми полягають у тому, хто їх і з якою метою створює, утримує і використовує. На законодавчому рівні потрібно закріплювати не «громадянське суспільство», яке як абстракцію в принципі закріпити неможливо, а жорсткий державний контроль за організацією і діяльністю громадських організацій, тим самим захистивши громадян від «громадянського суспільства».

Таким чином, громадянське суспільство – це сфера недержавних суспільних інститутів і відносин. Політичними інститутами громадянського суспільства є не тільки громадські організації, а й політичні партії, органи місцевого самоврядування, недержавні медіа. Усі вони, а не тільки громадські організації, мають представляти громадянське суспільство у його взаємодії з державою.

Бібліографія

Гегель Георг Вильгельм Фридрих. *Философская энциклопедия*. Т.1. М., 1960. С.332.

Маркс К. Маркс – Павлу Васильовичу Анненкову в Париж, 28 грудня 1846 р. *Маркс К., Енгельс Ф. Твори*. Т.27. С.388.

Штюдemanн Д. Громадянське суспільство в Німеччині. Що таке громадянське суспільство і яку роль воно відіграє для нас, німців? *Дзеркало тижня*. 2002. 9 лютого.

References

Hegel, G. W. F. (1960). *Philosophical encyclopedia*. Vol. 1. M., p. 332.

Marx, K. (1846). Marx to Pavel Vasilyevich Annenkov in Paris, December 28, 1846. In K. Marx & F. Engels, *Collected works*. Vol. 27, p. 388).

Stüdemann, D. (2002, February 9). Civil society in Germany: What is civil society and what role does it play for us, Germans? *Mirror Weekly*.

INSTITUTIONAL TRUST AS A FACTOR INFLUENCING THE TRANSFORMATION OF POLITICAL PARTICIPATION IN CONTEMPORARY UKRAINE

Igor Symysenko, PhD student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0001-6218-4752>, email: igor.v.symysenko@gmail.com

Keywords: institutional trust, political participation, civil society, institutional networks

Introduction

Institutional trust stands at the center of political science debates because the rise or decline of citizens' confidence in governmental bodies directly affects the forms of political participation. Several Western scholars (Almond & Verba, 1963; Citrin, 1974; Barnes & Kaase, 1979; Levi & Stoker, 2000) argue that trust in public authorities prompts people to engage through elections, political parties, and public hearings, whereas the erosion of this foundation can lead either to political disengagement or to protests and calls for resignations (Gamson, 1968; Fraser, 1970). At various junctures in Ukraine's independence, fluctuations in the level of trust in its most critical institutions – particularly the presidency and parliament – had a tangible impact on citizens' political participation. Under these circumstances, the government was compelled either to take risks by making decisions without broad support or to resort to compromises that diluted the effectiveness of public policy. Ukraine's political system serves as a vivid illustration of how the degree of institutional trust directly determines whether political participation occurs through electoral procedures and engagement with politicians, or whether it shifts into non-conventional forms.

Methodology

This study is grounded in the neoinstitutional method, an economic approach to political research that examines the phenomena of state and power through categories such as maximization, efficiency, utility, and equilibrium. The institution of political participation is divided into formal (rules, laws) and informal (traditions, customs) subsystems, both of which are structured by the overarching concept of institutional trust, which lowers the level of political uncertainty. Shifts in political trust set the long-term trajectory of a society's political development, as they result in transformations of the legislative systems that determine individuals' behavior within the political sphere.

Results

The notion of institutional trust is examined with due regard to the distinction between trust in the state and interpersonal trust (Almond & Verba, 1963; Inglehart & Welzel, 2005). Interpersonal trust involves relations within one's immediate circle, including relatives and neighbors, and is formed at the level of everyday interaction. Institutional trust, by contrast, encompasses a broader range of actors: government bodies, courts, political parties, and the police. A key issue in Ukraine is that even when interpersonal trust is high, trust in official institutions remains extremely low, as they are traditionally perceived as unwilling to act in the interest of society at large. Some surveys (Vyshnyak, 2014, p. 142) show that people are capable of cooperating in small local networks or volunteer initiatives, yet they do not rely on the integrity of central authorities. If these attitudes persist, the state fails to gain potential participants who would operate within its rules, thereby affecting system stability (Mishler & Rose, 2001). A sense of alienation deepens, reflecting a condition of "political cynicism" (Citrin, 1974, p. 980), in which citizens distance themselves from official formats or believe they must act solely through protest.

Ukraine's experience in the 1990s illustrates how an initial wave of hopes gave way to skepticism in the absence of effective governance and as elites resorted to extra-institutional, and at times illegal, decision-making. Electoral participation declined in the wake of the political processes of the 1990s, while protest activity rose. This cycle repeated itself in subsequent years: trust in newly elected leaders initially rose and then fell again amid excessively slow reforms or continued extra-institutional decision-making. During phases of "political cynicism," people either withdrew from politics or shifted to more radical forms of participation. The Ukrainian "Maidans" exemplify scenarios in which a sharp decline in institutional trust provoked mass demonstrations capable of pressuring the authorities and temporarily boosting trust in new leaders. In our view, this context should be understood as marking instability and an individualized orientation of civil society, moving from short-lived waves of trust to fresh waves of "political cynicism." At the same time, only a few institutions—such as the military and certain volunteer organizations—have managed to prove their effectiveness and retain institutional trust (Stetsenko, 2018, pp. 46–47).

On the other hand, we must acknowledge that distrust of the authorities stems less from citizens' emotional perceptions of government *per se* and more from unsatisfactory evaluations of state apparatuses' efficiency (Mishler & Rose, 2001). If the public sector does not consistently demonstrate progress, especially with respect to reducing corruption or ensuring transparent appointments, citizens turn away from official channels. Political-participation mechanisms designed for communication (petitions, consultations, hearings) may yield positive outcomes in communities or sectors where authorities are prepared to meet them halfway. In other

cases, official indifference simply reinforces the same political cynicism, prolonging a state of widespread distrust.

For a considerable length of time, Ukraine has been experiencing a crisis of institutional trust (Burlachuk, 2018, p. 186). Under such circumstances, it is difficult to implement reforms that demand long-term public patience. Furthermore, in Ukrainian realities, institutional trust often depends on the personality of a given leader rather than on the system itself. Such a personalized dimension impedes the formation of deep respect for procedures and institutions. There is no firm conviction that, for instance, parliament or the courts remain worthy institutions regardless of who leads them. Instead, public assessments constantly swing between positive and negative, as citizens judge specific leaders rather than the stability of the system as a whole. This leads to “leaps” in both trust and forms of participation: enthusiasm and disillusionment alternate, hindering the gradual consolidation of democratic norms.

These challenges are compounded by the absence of a long uninterrupted period of democratic experience. In countries with more established traditions, voters may be dissatisfied with the government yet still regard parliament and the courts as legitimate. In Ukraine, however, reverence for procedures has not yet become firmly rooted. The public remains in search of a figure able to meet expectations rapidly—yet after a brief “advance of trust,” discontent reemerges (Heiets, 2010, p. 7). The snap elections, already a staple of Ukraine’s political system, reflect this pendulum, hampering institutional development. Consequently, we see instances where political trust quickly dissipates after new officials are elected, giving way to demands for radical change. Analysts nonetheless point out (Norris, 2002) that a mild degree of distrust can be constructive, as it spurs oversight of the government, whereas total disillusionment paralyzes the state, rendering it unable to function. This dynamic fosters a “culture of opposition” devoid of attempts to operate within official mechanisms, leaving society vulnerable to recurrent upheavals.

In our view, the solution lies in aligning institutional reforms with active citizen involvement, so people can be persuaded of the efficacy of state procedures. Transparent competitions and appointments, open reporting, and real anti-corruption oversight can at least reduce abuses of power, thereby strengthening perceptions of governmental capacity. These measures require that Ukrainians witness the state apparatus functioning properly, rather than merely hearing slogans. Successful case studies, where government bodies address social needs, encourage citizens to employ official channels of interaction. Generational renewal is also crucial: younger cohorts, unburdened by the Soviet legacy, are more prone to engage with government, to expose misconduct rapidly, and to initiate public pressure via social media (Knyazeva, 2019, pp. 9–10). The key is dialogue in which authorities are willing to pursue open policies, and citizens see that measures go beyond merely declarative promises. Failure to uphold these

principles inevitably provokes renewed waves of non-conventional political participation.

It is important to recognize that when trust grows, people are more inclined to use institutional tools and participate in conventional political forms. Yet if crises erode trust, there are two typical responses: a segment of citizens becomes passive, having lost faith in institutional channels, while others resort to active protest. This phenomenon intensifies the ambivalence of participation, ranging from a complete disengagement from politics to mass demonstrations undermining official channels (Stetsenko, 2018, p. 51). Each new wave of non-conventional activity may theoretically heighten citizens' internal sense of influence, but if protests result only in the replacement of a few officeholders rather than any systemic transformation, institutions themselves remain weak. Consequently, Ukraine finds itself in a cycle of legitimacy crises.

Institutional trust becomes especially urgent when a country simultaneously faces external aggression and pursues economic transformation. Without trust, it is nearly impossible to implement large-scale changes that require societal patience. A sustained level of support for government agencies provides a foundation for undertaking complex reforms, as it gives policymakers confidence in public reactions. Otherwise, long-term plans will continue to be derailed by fears that discontent will swiftly undo any progress, or by citizens' lack of faith in these institutions' capacity to fulfill their proclaimed commitments (Nazarenko & Levitsky, 2021, p. 53).

Overall, this analysis affirms the pivotal role of institutional trust in shaping the evolution of forms of political participation. It serves as a litmus test for whether people are prepared to engage with democratic procedures or prefer to stand aside. When trust ebbs, institutional mechanisms appear futile, while extra-institutional demonstrations of dissent or total disengagement prevail. The question remains how quickly a robust system can be built if trust itself is fleeting and susceptible to cyclical waves of disappointment. Observations suggest that Ukrainians are capable of significant self-organization, but large-scale social projects and reforms face stagnation if systematic institutional changes fail to materialize. First and foremost, steps must be taken to demonstrate state agencies' responsiveness to public demands, since it is clearly impossible to raise the level of trust solely by reshaping public opinion. Only the combination of effective reforms and active collaboration with citizens can ensure conditions in which trust becomes enduring. Otherwise, cycles of "enthusiasm–disillusionment–mass protests" will persist. Experience shows that institutional trust, above all else, underpins political predictability and offers a chance to avert recurrent surges in non-conventional participation. If political institutions prove effective, society will have reasons to engage in official mechanisms, thereby reducing the likelihood of further legitimacy crises.

References

- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London, England: Sage Publications.
- Barnes, S. H., Kaase. (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA: SAGE Publications.
- Burlachuk, V. (2018). The ghost of freedom: The fate of democratic institutions in Ukraine. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, (2), 185–203. [In Ukrainian]
- Citrin, J. (1974). Comment: The political relevance of trust in government. *American Political Science Review*, 68(3), 973–988.
- Fraser, N. (1998). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, participation. *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung*. No. FS I, 98-108.
- Gamson, W. A. (1992). *Talking Politics*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Heiets, V. M. (2010). Trust as an element of social capital. *Economic Theory*, (3), 7–19. [In Ukrainian]
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Knyazeva, O. (2019). Institutional trust in contemporary Ukrainian society: General trends and methodological aspects [Electronic resource]. *Theoretical and Applied Issues of State Building*, 25, 7–17. [In Ukrainian]
- Levi, M. (1998). A state of trust. In V. Braithwaite & M. Levi (Eds.), *Trust and governance* (pp. 77–101). New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Mishler, W., & Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative Political Studies*, 34, 30–62.
- Nazarenko, M., & Levitsky, A. (2021). Current state and ways to improve political trust under democratization. *Actual Problems of History, Theory, and Practice of Public Administration and Administration*, 1, 48–54. [In Ukrainian]
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Stetsenko, T. O. (2018). Trust as a social resource: From theoretical conceptualization to searching for practical management mechanisms. *Hrani*, 21(7), 44–52. [In Ukrainian]
- Vyshnyak, A. (2014). Trust in political institutions. In E. Holovakha, N. Kostenko, & S. Makeev (Eds.), *Society without trust* (pp. 139–166). Kyiv, Ukraine: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Russian]

INTER-AMERICAN RELATIONS AND LATIN AMERICAN POLICY OF THE USA DURING THE PRESIDENCY OF B. OBAMA

Oleg Tkach, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv, (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3131-1533> email : tio19@ukr.net

Anatoliy Tkach, postgraduate student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0003-3254-8161> email : aotkach@gmail.com

Keywords: USA, Latin America, foreign policy, democracy, internationalization of domestic politics, democratic deficit, subnational dimension of foreign policy

Introduction

The study of security issues in the region has a stable interest from foreign and domestic authors who are actively engaged in such issues as territorial disputes, development problems of the states of the region, the fight against crime and many others. If we talk about the security system in the region, which includes both traditional and non-traditional challenges and threats, the studies considered lack its comprehensive analysis. The focus of the study is mainly on aspects of the activities of international and regional institutions involved in the region, the conflict situation in specific Latin American countries.

The purpose of the study is revealing the evolution of the conceptual foundations, as well as the practical foreign policy of the United States and Latin American states regarding ensuring national interests, identifying directions of security policy based on interaction, in order to determine the prospects for the formation of a multi-level integrative security system in the region (Fauriol, Georges 2021).

Methodology

To achieve the specified goal, the following methods were applied: systemic, comparative, structural-functional, sociological. The systemic method was used to analyze the theory of foreign policy. The comparative method was used for the comparative analysis of foreign policy models. The structural-functional method allowed us to identify the elements of US foreign policy. The historical method helped to analyze the historical development of US foreign policy in the region.

Results

Researchers have identified changes in views and approaches to methodological issues in US foreign policy research, such as the negative

impact of security perceptions on economics and politics, the nature of Latin American regionalism based on integrative security theory, and the competitive struggle for world order through the active participation of stakeholders (Clinton, 2011).

It is important to reveal the methodological problems of radical reform of the security system; components of military doctrines, conceptual foundations of security of Latin American states; the relationship of the systemic approach to foreign policy, security policy and international positions of Latin American states (Congressional Budget Office. 2016).

Part of the research on the delimitation of the conceptual apparatus regarding new threats was carried out during the presidency of Barack Obama. For example, E. Montenegro, seeking to identify the characteristic features of new threats, emphasized that, unlike traditional ones, new threats go far beyond national borders and the jurisdiction of individual states. In addition, being a phenomenon of the criminal order, they have a rather impersonal nature, that is, identifying the country or actor that has become the source of the threat, for example, in the field of cybercrime, is quite problematic. The author also points out the important fact of the lack of a developed roadmap in the region regarding new threats. In this case, a serious deterrent to close interaction, according to E. Montenegro, is the "classical" concept of sovereignty widespread in the region, based on non-interference in the affairs of another state and the predominance of national interest. The inflexibility of countries in this issue does not allow for the proper development of intergovernmental and intraregional initiatives for cooperation in combating new threats.

In American science, a review of the traditional US security policy in the Latin American region is underway, since most governments do not share the US approaches to policy priorities (Hayes 1995), the LAC countries use cooperation tools, correlating national security interests with global cooperation.

It is argued that there is no unity of approaches, since some researchers adhere to the expediency of the temporary coexistence of several approaches to security: traditional for developed countries, neoliberal for developing countries (Pettiford 1996).

It is proven that the dispute between conservatives and liberals in American political science took shape in the form of a discussion regarding the sovereignty of Latin American countries. Conservatives identified the „dispersion“ of sovereignty in the works of neomodernism (Hoffman, 1996, Rosenau, 1992); regarding the radical positions of the United States in the Latin American region (Wiarda, 1992; Falkoff, 1992); such components of security as the fight against the threats of drug trafficking, terrorism, and crime. Neorealists determined that for the sake of ensuring "ideals", they are obliged to sacrifice sovereign rights.

Researchers study the interaction of new security approaches in foreign policy in the context of the integration of Latin American countries; the influence of external and internal factors, and effective areas of cooperation

between the Latin American and Caribbean States on security issues (Congressional Research Service, 2021).

Conclusions

It is determined that pluralism of opinions regarding the use of military force in US foreign policy does not find the full spectrum of its reflection in the practice of the conceptual and theoretical level and practical support of the US foreign policy sphere. Thus, the analysis of US National Security Strategies indicates support for the active use of force outside the national territory with minor adjustments.

It is substantiated that the problems that arise when attempting to classify the provisions on the use of military force in the works of representatives of US political thought are associated with insufficiently clear criteria that are taken as the basis for typologies and classifications. Of particular complexity and ineffective functionality are attempts to classify through the prism of traditional conventional and neoconventional approaches: realism and neorealism, liberalism and neoliberalism, conservatism and neoconservatism.

References

Clinton, Hillary Rotham. 2011. America's Pacific Century. US Department of State through Foreign Policy Magazine, October 11. <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>.

Congressional Budget Office. 2016. Cost Estimate HR 4939. United States-Caribbean Strategic Engagement Act of 2016. May 31. <https://www.cbo.gov/sites/default/files/114th-congress-2015-2016/costestimate/4939.pdf>.

Congressional Research Service. 2021. US Foreign Assistance to Latin America and the Caribbean: FY 2021 Appropriations, January 7, 2021. <https://sgp.fas.org/crs/row/R46514.pdf>.

Fauriol, Georges. 2021. The Caribbean Potential: Reimagining the Region's Policy Frameworks. FIU Kimberly Green Latin American and Caribbean Center, January. https://lacc.fiu.edu/research/publications/lacc-caribbean-working-paper-series/fauriol_caribbean-potential_wps1-2021.pdf.

Rosenau J., Czempiel E.-O. Governance without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge, 1992: Ohmae K. The Rise of the Regional State. - Foreign Affairs 1993, vol. 72, No. 2, p. 78-87.

Hoffman S. The Politics and Ethics of Military Intervention. - Survival, 1995-96, N4, p. 29-51.

Wiarda H. US Strategic Policy in Latin America in the Post-Cold War Era. - In: Evolving US Strategy for Latin America and the Caribbean. Washington, 1992, p.24-29.

Falkoff M. Desafios a la seguridad del hemisferio: Una vision norteamericana. - En: El fin del fantasma: las relaciones interamericanas despues de la Guerra Fria. Santiago de Chile, 1992, p.25-38.

Hayes M. Vision de los Estados Unidos - Seguridad Estrategica Regional - SER en 2000. Buenos Aires, 1995.N7, p.26-28.

Pettiford L. Changing Conceptions of Security in the Third World. - Third World Quarterly, 1996, N2, p. 289-306.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Дмитро Ткаченко, аспірант кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка ORCID ID <https://orcid.org/0009-0001-2805-6837> e-mail: dmitriy.tkachenko9919@gmail.com

Ключові слова: європеїзація, де європеїзація, демократія, інституційні механізми європеїзації, «стара» та «нова» Європа, інтернаціоналізація внутрішньої політики, дифузія, концепт соціальних ідентичностей, дефіцит демократії, напівдемократія, демократичний відкат, субнаціональний вимір європеїзації

EUROPEANIZATION AS A PROCESS OF INSTITUTIONALIZATION AND INSTITUTIONAL CHANGES

Tkachenko Dmytro, PhD student of the Department of Politology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2805-6837>, e-mail: dmitriy.tkachenko9919@gmail.com

Keywords: Europeanization, where Europeanization, democracy, institutional mechanisms of Europeanization, "old" and "new" Europe, internationalization of domestic politics, diffusion, concept of social identities, democratic deficit, semi-democracy, democratic rollback, subnational dimension of Europeanization

Вступ

Європеїзація передбачає появу нових інституційних і функціональних форм європейського правління. У такому трактуванні європеїзації акцент робиться на Європейському Союзі. Однак європеїзацію не слід розглядати як синонім процесу європейської інтеграції, а скоріше як концепцію, яка охоплює те, як ця процес змінив концепції управління на національному та наднаціональному рівнях. Йдеться про створення центру колективних дій, який, крім того, має забезпечити певний ступінь координації та узгодженості. Таким чином, європеїзація означає появу та розвиток політичних, правових та соціальних інститутів на європейському рівні, які формалізують взаємодію між різними акторами, а також появу політичних мереж, що спеціалізуються на створенні відповідних правил ЄС.

Методологія

Важливе місце в методології дослідження посідає метод порівняння. Так, на його основі здійснено аналіз та зіставлення особливостей розвитку відносин Україна – ЄС на різних етапах, факторів, які впливають на них і, відповідно, оцінено ефективність різних механізмів

європеїзації. Метод порівняння застосовується і при аналізі можливих шляхів розвитку ЄС та євроінтеграційної політики у цьому контексті. Серед використаних підходів можна виокремити системний, який дав можливість досліджувати проблемні питання європеїзації та налагодження співробітництва в ЄС.

Результати

Дослідники визначають, що європеїзація може бути задумана як подвійний процес. Це передбачає еволюцію на європейському рівні окремої системи управління, нової системи політичної структури, яка взаємодіятиме з однією з держав-членів. Отже, європеїзація має вимір «знизу вгору» і «зверху вниз». За європейськими правилами формуються установи, нові практики і правила, структури. Здійснюється вплив нових інститутів на інститути держав-членів. Проте більшість розрізняють два виміри.

Довгий час дослідження європеїзації зосереджувалися на вимірі «знизу вгору», який також називали «європеїфікацією» або «Vergemeinschaftung» (комунітаризацією) (Borzel, 2001). Європеїзацію проаналізовано як процес з інституційної поступової передачі компетенцій від держави до ЄС (раніше Європейське співтовариство). Теоретичні та емпіричні дослідження зосереджені на ролі та взаємодії різних акторів: європейських (Європейська комісія, Європейський парламент, Європейський суд, Комітет регіонів, групи інтересів ЄС); так і національних (уряди держав-членів, групи інтересів, регіони) у виробленні європейської політики. Основна динаміка, результат в новій європейській системі управління є основною залежною змінною.

Дослідники зосереджуються на потенціалі, який розвивається європейській системі управління («зверху вниз») через вплив європейської політики на: національні ідентичності (Borzel, 2001); судові структури (Sarogaso, 2001); макроекономічні установи (Dyson, 2007); виборча політика (Featherstone, 2003); територіальна політика (Hooghe, 2001); нормативний структур (Heritier, 2001); національний бюрократії; адміністративні структури (Knill, 1999); відносини між виконавчою і законодавчою владою; внутрішні системи посередництва інтересів (Risse, 1999).

Частіше дослідники дотримуються підходу до європеїзації «зверху вниз», або «перевернутого другого образу» (Gourevitch? 1978). стають все більш підпорядкованими європейській політиці. Цей процес, по суті, зумовлений передачею політичних повноважень від держав-членів до європейського рівня.

Залежною змінною дослідження є внутрішні інституційні зміни політики як джерело зміни в політичних інститутах (Borzel, 2001). Зміни в політичних уподобаннях і коаліціях домінуючих акторів також можуть мати наслідки для політичних інститутів (Keohane, Milner 1996). Дослідники аналізують механізми зміни інституцій. Інституції

визначаються як набір формальних і неформальних правил, практик що обмежити і включити акторів в діяльність з виділення ресурсів і забезпечення колективного розуміння того, якою вважається прийнятною поведінка в конкретних ситуаціях (Olsen, 2002). Таким чином, інститути структурують стосунки між акторами. Набір правил і практик, які розвиваються на європейському рівні, можуть змінити ті, що встановлені в державах-членах.

Висновки

Майбутнє європейської інтеграції залежатиме від того, наскільки успішно політичні еліти зможуть подолати зростаючий євроскептицизм і знайти спільні точки дотику серед різних інтересів і поглядів. Якщо це буде зроблено, кордони Європейського Союзу можуть перестати бути лише лініями розмежування та перетворитися на символи солідарності та єдності.

Європеїзація як виробництво політичної згоди щодо правил, процедур та інститутів Європейського Союзу (Schmidt, 2006), здається, серйозно підривається. Через акцент на критиці ЄС феномен євроскептицизму, який називають у публічних і академічних дискусіях, слід точніше позначити як ЄС-скептицизм.

Європейський Союз піддавався численним безпрецедентним випробуванням. Наслідки глобальної фінансової кризи, неминуча криза єврозони, драма Брекзиту та стрімке зростання кількості біженців та інших мігрантів ЄС — всі ці чинники сприяли виникненню розбіжностей і суперечок серед урядів держав-членів. Більше ніж будь-коли, залишається незрозуміло, як ЄС повинен вирішувати внутрішні суперечки, водночас створювати бачення свого майбутнього. Тим часом політичні дискурси на рівні ЄС та національних рівнях відображають зростаючу напругу між думками, які відображають європейський оптимізм, що апелює до „європейських цінностей” та старих ідей європейської інтеграції та європеїзації, і вираженням скептицизмом, який фундаментально ставить під сумнів європейський проект.

Бібліографія

Borzel, T. (2001), 'Non-compliance in the European Union: Pathology or Statistical Arte- fact?', *Journal of European Public Policy*, 8/5: 803–824.

Caporaso, J. and Jupille, J. (2001), 'The Europeanization of Gender Equality Policy and Domestic Structural Change', in M. Green Cowles, J. Caporaso, and T. Risse (eds), *Transforming Europe? Europeanization and Domestic Change*, Ithaca: Cornell Univer- sity Press, 21-43.

Dyson, K. (2007), 'Economic Policy', in P. Graziano and M. P. Vink (eds), *Europeaniza- tion: New Research Agendas*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 281–94.

Featherstone, K. (2003), Introduction. In the Name of "Europe", in K. Featherstone and C. Radaelli, *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press.

Hooghe, L. and Marks, G. (2001), *Multi-Level Governance and European Integration*, Lanham, ML: Rowman and Littlefield.

Heritier, A., Kerwer, D., Knill, C., Lehmkuhl, D., Teutsch, M., and Douillet, A.-C. (2001), *Differential Europe: The European Union Impact on National Policymaking*, Boulder, CO: Rowman and Littlefield.

Knill, C. and Lehmkuhl, D. (1999), 'How Europe Matters: Different Mechanisms of Europeanization', *European Integration online Papers*, 3/7.

Olsen, J. P. (2002), 'The Many Faces of Europeanization', *Journal of Common Market Studies*, 40/5: 921–52.

Risse, T., Green Cowles, M., and Caporaso, J. (2001), 'Europeanization and Domestic Change: Introduction', in M. Green Cowles, J. Caporaso, and T. Risse, *Europeanization and Domestic Change*, Ithaca: Cornell University Press, 1-20.

Schmidt, V. A. (2006), *Democracy in Europe: The EU and National Politics*, Oxford: Oxford University Press.

ГЛОБАЛЬНИЙ АНТИГЕНДЕРНИЙ ТРЕНД ТА КРИЗА ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Інна Тукаленко, кандидатка філософських наук, доцентка кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-4169-6457>, E-mail: innet@online.ua

THE GLOBAL ANTI-GENDER TREND AND THE CRISIS OF LIBERAL DEMOCRACY

Inna Tukanenko. Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of the Department of Political Science Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4169-6457>, E-mail: innet@online.ua

Abstract

The global anti-gender movement has emerged as a key factor in the crisis of liberal democracy, intertwining with populist strategies that erode democratic norms. This study examines the link between anti-gender rhetoric and authoritarian consolidation, highlighting its manifestations in post-communist Europe and beyond. By analyzing the rollback of gender policies and state antifeminism, this conference paper demonstrates how these trends contribute to broader democratic regression. Counteracting this process requires strengthening democratic institutions, promoting media literacy, and fostering international cooperation to defend human rights and constitutional liberalism.

Ключові слова: гендерна політика, антигендерний тренд, гендерна дедемократизація, популізм, ліберальна демократія

Keywords: gender policy, anti-gender trend, gender de-democratization, populism, liberal democracy

Вступ

Антигендерні наративи, що формувалися від 1990-х років, стали істотним викликом для сучасних ліберальних демократій. Різні антигендерні ініціативи об'єднали навколо своїх алармістських гасел консервативні, релігійні та правопопулістські рухи, які використовують риторику захисту «традиційних цінностей» як спосіб мобілізації населення. Такі рухи активно виступають проти ЛГБТ+ спільноти та їхніх домагань щодо легалізації одностатевих шлюбів, дозволу на усиновлення, права на гендерне самовизначення; проти сексуальної освіти, утвердження прав жінок на аборт та інших емансипативних прав. Тим самим особливого значення набуває потреба осмислення зв'язку між антигендерним рухом і загальним процесом демократичного відкату

та визначення ключових механізмів, за допомогою яких антигендерні ініціативи сприяють ерозії ліберальної демократії.

Методологія

Для аналізу феномену антигендерного тренду застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує політичну теорію, дискурс-аналіз та порівняльний аналіз. Основою дослідження є критичний аналіз політичних ініціатив і дискурсу антигендерних рухів у різних країнах. Дослідження використовує дані міжнародних організацій та академічних публікацій, що висвітлюють тенденції гендерної де-демократизації в глобальному масштабі.

Результати

Антигендерні рухи, які активно експлуатують наративи «шкідливої гендерної ідеології» та кидають виклик усталеним демократичним нормам і правам людини, не є капсульованим явищем. Вони є частиною світової хвилі неліберальних тенденцій, які проявляються в різних країнах на різних рівнях: від низових ініціатив громадського активізму до імплементації політичних рішень неліберальними урядами. В окремих країнах ЄС, зокрема в Угорщині та частково Польщі, такі ідеї отримали підтримку навіть на рівні державної політики. Давній та системний гендерний відкат в Росії й нещодавній антигендерний поворот в Сполучених Штатах Америки є свідченням тієї самої тенденції - загального демократичного регресу, який спостерігається вже майже друге десятиліття. Антигендерна риторика та державні заходи, спрямовані на обмеження прав жінок та сексуальних меншин, йдуть пліч-о-пліч із згортанням демократичних інститутів, формуючи новий тип гібридного режиму. Цей режим поєднує риси демократії та авторитаризму, підриваючи фундаментальні засади ліберальної демократії (Bogaards & Pető, 2022).

Феномен тривалого демократичного регресу підтверджують дані звіту Freedom in the World 2025, який засвідчує, що свобода у світі знижується вже 19-й рік поспіль. У 60 країнах зафіксовано погіршення політичних прав і громадянських свобод, тоді як лише 34 країни демонструють певний прогрес (Freedom House, 2025, p. 1). Однак ці дані ще не враховують один із найрезонансніших випадків демократичного відкату — ситуацію в США під час другого президентського терміну Дональда Трампа котрий, вже в перший день своєї нової каденції, скасував розпорядження про захист прав трансгендерів і припинив програми, спрямовані на забезпечення різноманіття, рівності та інклюзивності (DEI) у федеральному уряді, що знаменує початок масштабного згортання прогресивної політики.

Ці ініціативи закріплено у виконавчому указі з демонстративною назвою: "Захист жінок від екстремізму гендерної ідеології та

відновлення біологічної правди у федеральному уряді" (Defending Women from Gender Ideology Extremism and Restoring Biological Truth to the Federal Government). У документі зазначено: "Зусилля знищити біологічну реальність статі є фундаментальною атакою на жінок, позбавляючи їх гідності, безпеки та благополуччя. Стирання статі в мові та політиці має руйнівний вплив не лише на жінок, а й на легітимність усієї американської системи" (The White House, 2025). Показова поспішність видання указу, лексичне навантаження та стильові особливості тексту демонструють афективну мотивацію до прийняття даного рішення, яке скероване не лише на згортання раніше гарантованих прав та можливостей, але й містить відверто авторитарну есенціалістську риторику, що апелює до "природи", повертаючи мові крові й біології місце в обґрунтуванні дискримінаційних політичних рішень. Цей фрагмент є прикладом стратегічного використання мови для нормалізації політичного рішення, що обмежує права жінок і ЛГБТ+ спільноти. Він мобілізує страх, використовує есенціалістські аргументи та представляє антигендерну політику як необхідний захід для збереження соціального порядку. Звісно, декларовані норми, прямо вказують на фундаментальний відкат до неліберальної демократії, де порушуються принципи «конституційного лібералізму», в основі якого знаходиться захист автономії та гідності особи.

Рішучі дії Трампа спричинили шок у демократичній частині світу, однак його рішення та риторика — не унікальні, а лише відображають загальну, вище окреслену, тенденцію. Подібні зміни простежуються і в демократичній Європі, де правопопулістські партії поступово нормалізують антигендерні ідеї у своїх програмах.

Ще десять років тому професорка Рут Водак окреслила ці тенденції як "нормалізацію ультраправого популізму". Антиміграційні та консервативні гендерні політики поступово стали мейнстрімом, однак найбільш небезпечним зрушенням, за її визначенням, є "безсоромна нормалізація" (shameless normalization), яка включає не лише легітимацію ультраправого порядку денного, а й цілий спектр загрозливих змін, серед яких «порушення загальноприйнятих табу на расизм, антисемітизм, гомофобію, сексизм тощо... у деяких контекстах стало знову прийнятним озвучувати жінконебезпечні та сексистські, або антисемітські та расистські жарти» (Wodak, 2022, с. 221). А в умовах новітнього «реваншистського запаморочення» команди Трампа, знайшлося місце і для відродження символічних жестів, що є прозорою алюзією на арийський салют, і для комплексних дій («безсоромних» у своїй відвертості) зі згортання мережі демократичних інститутів, що слугували підтримкою світової демократії.

Як бачимо, антигендерна риторика і практика є щільно вплетеною у структуру ширших популістських стратегій, що спричинилися до масштабного демократичного відкату. Ерозія демократичних інститутів та цінностей неминуче зачіпає гендерну політику та змінює її цілі, пріоритети і шляхи реалізації. Досліджуючи феномен гендерної де-

демократизації у посткомуністичній Європі, Маттейс Богардс та Андреа Пето визначили три рівні антигендерних проявів: опозиція до гендеру – будь-яка діяльність, що протистоїть феміністичній політиці та рівності статей, впливаючи на політику чи законотворення; відкат гендерної політики – державне згортання раніше взятих зобов'язань щодо гендерної рівності, що включає делегітимацію, демонтаж політики, підрив реалізації та руйнування механізмів підзвітності; й державний антифемінізм – дії державних агентів, спрямовані на уповільнення або зупинку феміністичних ініціатив, що перетворює державу з партнера феміністичного руху на його супротивника. Всі три прояви антигендерної політики присутні, зокрема, в різних посткомуністичних країнах Східної Європи: у Словаччині – опозиція до гендеру, в Румунії – відкат гендерної політики, У Польщі та особливо Угорщині – державний антифемінізм (Bogaards, Pető, 2022).

Таким чином, антигендерна політика може розглядатися не лише як наслідок, але і як інструмент демократичного відкату. Вона проявляється на різних рівнях – від риторичної опозиції до гендерної рівності і аж до цілеспрямованого демонтажу політик гендерного паритету та державного антифемінізму. Це свідчить про те, що боротьба з так званою "гендерною ідеологією" стає інструментом авторитарного зміцнення влади та підриву демократичних норм. А радикальний правий популізм, очоливши боротьбу із "гендерною ідеологією," отримав "символічний клей", що універсалізував популістські стратегії на глобальному рівні й, водночас, озброїв антигендерний рух організаційними, фінансовими та комунікаційними інструментами, якими володіють правопопулістські партії.

Висновки

Зростання антигендерних рухів є серйозною загрозою для демократичних цінностей. Використовуючи популістські риторики та мобілізуючи суспільне невдоволення, ці рухи сприяють посиленню авторитаризму та згортання громадянських прав. Вони не лише гальмують розвиток гендерної рівності, а й підривають засади демократії, створюючи сприятливі умови для неліберальних режимів.

Можна оспорювати сталість цих тенденцій, їхній масштаб та здатність стати мейнстрімними, але точно не можна недооцінювати їхній вплив на суспільні настрої, ціннісні пріоритети та прийняття рішень. З огляду на стрімке розширення ерозійних процесів, демократична стратегія опору має спиратися на відстоювання засад конституційного лібералізму як фундаментальної цінності та боротьбу за кожен "міліметр" простору ліберальних свобод як у межах окремої країни, так і солідаризованими зусиллями міжнародної спільноти.

Для ефективної протидії необхідно зміцнювати демократичні інституції, підвищувати рівень медійної грамотності, створювати широкі та різноманітні коаліції, підтримувати активістів і організації, що

борються за права людини у всіх царинах, сприяти поширенню громадянської освіти та навичок громадянського активізму. Тільки комплексний і скоординований підхід дозволить ефективно боротися із загрозами, які, на плечах радикального популізму, несуть антигендерні рухи.

Бібліографія

Bogaards, M., Pető, A. Gendering de-democratization: Gender and illiberalism in post-communist Europe // *Politics and Governance*. 2022. Т. 10, № 4. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.17645/pag.v10i4.6245>.

Freedom House. Freedom in the world 2025. Freedom House, 2025. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-02/FITW_World_2025_Feb.2025.pdf.

The White House. Defending women from gender ideology extremism and restoring biological truth to the federal government [Електронний ресурс]. – The White House, 2025. – Січень. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/defending-women-from-gender-ideology-extremism-and-restoring-biological-truth-to-the-federal-government/>, вільний.

Wodak, R. Far-right populism and shame // Laruelle, M. (ред.). *Conversations on illiberalism: 50 scholars*. Illiberalism Studies Program, 2022. С. [220-225]. URL: <https://www.illiberalism.org/wp-content/uploads/2022/07/Laruelle-Conversations-on-Illiberalism-50-Scholars.pdf>.

References

Bogaards, M., & Pető, A. (2022). Gendering de-democratization: Gender and illiberalism in post-communist Europe. *Politics and Governance*, 10(4), 1–5. <https://doi.org/10.17645/pag.v10i4.6245>

Freedom House. (2025). Freedom in the world 2025. Freedom House. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-02/FITW_World_2025_Feb.2025.pdf

The White House. (2025, January). Defending women from gender ideology extremism and restoring biological truth to the federal government. The White House. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/defending-women-from-gender-ideology-extremism-and-restoring-biological-truth-to-the-federal-government/>

Wodak, R. (2022). Far-right populism and shame. In M. Laruelle (Ed.), *Conversations on illiberalism: 50 scholars* (pp. [220-225]). Illiberalism Studies Program. <https://www.illiberalism.org/wp-content/uploads/2022/07/Laruelle-Conversations-on-Illiberalism-50-Scholars.pdf>

ПОСТФУНКЦІОНАЛІЗМ: МІЖ ПОЛІТИЗАЦІЄЮ ТА ЄВРОСКЕПТИЦИЗМОМ

Дмитро Турчин, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-8829-3546>, email: turchyn_d@ukr.net

POST-FUNCTIONALISM: BETWEEN POLITICIZATION AND EUROSCEPTICISM

Dmytro Turchyn, PhD Student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-8829-3546>, email: turchyn_d@ukr.net

Abstract

The proceedings present the results of a study devoted to the study of the features of post-functionalism as a modern theory of European integration, which is designed to overcome the shortcomings of previous scientific constructs and respond to the modern challenges of the socio-political existence of the European Union. Accordingly, the purpose of the study was to reveal the current content of post-functionalism in the context of politicization and Euroscepticism. The goal was achieved through the implementation of two key tasks: revealing the general context of the functioning of post-functionalism as a modern idea of European integration and its "reaction" to the internal socio-political and economic problems of the EU. The study used a triad of scientific methods of cognition, namely - bibliographical, systemic and comparative methods. The first was applied in the selection and analysis of relevant scientific and research literature. The second was useful in identifying the core tenets of post-functionalism, and the third was used in a comparative study of the effects of politicization and Euroscepticism on post-functionalism. The solution offered by post-functionalists is multi-level governance and supranational identity.

Ключові слова: постфункціоналізм, євроскептицизм, політизація, багаторівневе управління, стримуючий дисенсус, інтеграція, ідентичність.

Keywords: post-functionalism, Euroscepticism, politicization, multi-level governance, restraining dissent, integration, identity.

Вступ

Соціальні, економічні та культурні чинники впливають на процеси євроінтеграції часто в деструктивному ключі. Кожна криза ставить під сумнів майбутнє об'єднаної Європи. Усе це піддає інтеграційні процеси високому тиску політизації. У результаті чого формується стійка євроскептична адженда як серед політиків, так і серед громадян.

Постфункціоналізм як один із найбільш актуальних теоретичних напрямів, який ставить собі за мету обґрунтувати доцільність подальшої євроінтеграції, націлений в той же час на протистояння політизації та євроскептичним настроям.

Методологія

Методологічним фундаментом даного дослідження стали бібліографічний, системний та порівняльний методи. Перший був застосований при доборі та аналізі релевантної науково-дослідної літератури. Другий став у нагоді під час виявлення стрижневих положень постфункціоналізму, а третій – було використано в компаративному дослідженні впливів політизації та євроскептицизму на постфункціоналізм.

Результати

Е. Моравчик, видатний американський вчений, який вивчає європейську інтеграцію, класифікував постфункціоналізм як одну з основних теоретичних рамок європейської інтеграції, поряд із ліберальним міждержавним принципом та історичним інституціоналізмом (Moravcsik, 2018). Незалежно від обґрунтування типології цього дослідника, слід підкреслити, що постфункціоналістський підхід до європейської інтеграції викликав значний інтерес і закріпив свій статус однієї з найпоширеніших концепцій у вивченні європейської інтеграції. Цей теоретичний напрям було оцінено як нову програму досліджень, спрямовану на краще розуміння тонкощів і недоліків політики ЄС. Постфункціоналізм спочатку був запропонований Л. Хуге та Г. Марксом, які поставили під сумнів позитивістське ядро неофункціоналізму, яке полягає в транснаціональній мобілізації, наднаціональному активізмі та політичному ефекті (Hooghe & Marks, 2006). Так само вони критично ставилися до ліберального міжурядового механізму через його редукціоністське розуміння європейської інтеграції як угоди щодо розподілу економічних здобутків між державами чи бізнес-групами. Будучи прихильниками моделі багаторівневого управління (Hooghe & Marks, 2001), учені стверджували, що компетенція прийняття рішень поділяється між учасниками на різних рівнях. Отже, державні виконавчі органи повинні прийняти значну втрату контролю над європейською (тобто наднаціональною) політикою. Держави-члени зберігають свою сильну позицію в архітектурі європейської інтеграції, оскільки вони є невід'ємною та потужною частиною ЄС, але вони більше не забезпечують єдиний інтерфейс між наднаціональними та субнаціональними аренами.

Л. Хуге та Г. Маркс відстоювали орієнтований на актора підхід до європейської інтеграції через складний порядок денний, що

визначається перерозподілом рішень на наднаціональний рівень, розповсюдженням контролю над порядком денним та інформаційною асиметрією. Вони помітили, що поява європейської політики, процес, що супроводжує перехід від державної політики до багаторівневого управління, була зумовлена партійною конкуренцією та політикою груп інтересів. Моделі політичних змагань культивували суперечку у сфері європейської інтеграції щодо значення та наслідків національної ідентичності (Hooghe & Marks, 2004). Л. Хуге та Г. Маркс підкреслюють, що юрисдикції, створені людьми, виражають їхню національну, регіональну та місцеву ідентичність. Вони підкреслили руйнівний потенціал зіткнень між функціональним тиском на наднаціональному рівні та винятковою ідентичністю на національному рівні. Це зіткнення призводить до політизації європейської інтеграції (Hooghe & Marks, 2018).

Політизація призводить до обмежувальної розбіжності, яка стримує управління, створюючи невідповідність між функціонально ефективними та політично можливими рішеннями. З огляду на те, що управління визначається не лише його функціональністю, а й емоційним резонансом, мобілізація масової громадської думки проти наднаціональних рішень накладає обмеження на ефективність європейських інституцій і політики.

Це посилює динаміку політизації, яка розвивається у три етапи:

- розбіжність між інституційним статус-кво та функціональним тиском для багаторівневого управління;
- відкриття арени прийняття рішень для масової політики;
- формування структури політичного конфлікту шляхом поляризації суспільств за культурними та соціально-політичними розколами (Hooghe & Marks, 2019).

Постфункціоналізм розглядає феномен євроскептицизму шляхом аналізу розподілу політичних уподобань серед громадян, виражених в опитуваннях громадської думки. Він вважає за краще згортати питання європейської інтеграції в лівий-правий вимір, підкреслюючи зростання консолідації поглядів уздовж ліберальної/націоналістичної протилежності. Поляризація розподілу думок, якій сприяють національні еліти та політичні партії, має вирішальний вплив на формування ідентичності (Down & Wilson, 2008). Це легітимізує стримуючий дисенсус на європейській арені, але не зменшує внутрішньополітичне змагання. Постфункціоналізм протиставляє мобілізацію ексклюзивної національної ідентичності функціональному тиску на співпрацю. Різниця в результатах інтеграції пояснюється варіаціями внутрішньої політизації.

Бібліографія

- Down, I., & Wilson, C. J. (2008). From “permissive consensus” to “constraining dissensus”: A polarizing union? *Acta Politica*, 43(1), 26–49.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). Multi-level governance and European integration. Rowman & Littlefield.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2004). European integration and democratic competition. *Europäische Politik*, 3, 1–8.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2006). The neofunctionalists were (almost) right: Politicization and European integration. In C. Crouch & W. Streeck (Eds.), *The diversity of democracy: A tribute to Philippe C. Schmitter* (pp. 205–222). Edgar Elgar.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2018). Re-engaging grand theory: European integration in the 21st century (EUI Working Paper RSCAS 2018/43). European University Institute.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2019). Grand theories of European integration in the twenty-first century. *Journal of European Public Policy*, 26(8), 1113–1133.
- Moravcsik, A. (2018). Preferences, power and institutions in 21st-century Europe. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56(7), 1648–1674.

References

- Down, I., & Wilson, C. J. (2008). From “permissive consensus” to “constraining dissensus”: A polarizing union? *Acta Politica*, 43(1), 26–49.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). Multi-level governance and European integration. Rowman & Littlefield.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2004). European integration and democratic competition. *Europäische Politik*, 3, 1–8.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2006). The neofunctionalists were (almost) right: Politicization and European integration. In C. Crouch & W. Streeck (Eds.), *The diversity of democracy: A tribute to Philippe C. Schmitter* (pp. 205–222). Edgar Elgar.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2018). Re-engaging grand theory: European integration in the 21st century (EUI Working Paper RSCAS 2018/43). European University Institute.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2019). Grand theories of European integration in the twenty-first century. *Journal of European Public Policy*, 26(8), 1113–1133.
- Moravcsik, A. (2018). Preferences, power and institutions in 21st-century Europe. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56(7), 1648–1674.

POLITICAL PARTIES' RELATION DYNAMICS WITHIN FRENCH NEW POPULAR FRONT (NFP)

Dmytro Tymchenko, masters student, Faculty of Philosophy (political science department), Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0008-5252-3109>, email: dmitrotimcenko@gmail.com

Keywords: political party, France, election, French left, electoral alliance, New Popular Front.

Introduction

In 2024 French parliamentary election, the highest share of seats in the National Assembly went to the newly created political electoral alliance – the New Popular Front (Nouveau Front Populaire). Nouveau Front Populaire (NFP) – is a broad left-wing electoral coalition of more than 100 political parties, that took part in 2024 French parliamentary elections and won 180 seats.

The creation and initial success of New Popular Front is an example of an ideology-based electoral alliance, that required coordination from over 100 political parties and organizations to work on a common election manifesto and program. The study of party dynamics within this alliance allows us to study the main patterns of coordination of political parties with similar ideologies in context of electoral campaign. The main aspects of this coordination include creating a broad and inclusive ideological manifesto, while balancing the ideas of all participating political parties, filing united candidates in 577 constituencies, dividing the number of candidates between the parties and building a united organization structure as an alliance of multitude of parties and organizations.

Methodology

Main method that was used is the method of Structural functionalism, that was used to divide an electoral alliance into different parts: party members or groups of parties and organizations that are connected by a similar ideology and to project how their participation shaped the alliance itself.

Another method that was used in the research is the analysis of the electoral results and manifestos to study the differences and similarities of the individual party programs and the alliance manifesto and based on the results describe the ideological and power dynamics within the alliance.

Results

New Popular Front (NFP) consists of more than 100 different political parties and organizations like trade unions or NGOs. But the vast majority of

candidates in 2024 French election were representing four major party-members: La France Insoumise (LFI), the Socialist Party (PS), European Ecologists – the Greens (EELV) and French Communist Party (PCF). Taking into the account broad character of this electoral coalition, it is important to describe the main ideological differences within 4 major parties and analyze the party dynamics in their cooperation.

The biggest member of NFP is La France Insoumise (LFI) – a party that was created in 2017 by Jean-Luc Melenchon – former member of the Socialist Party, than run for president in 2012, 2017 and achieved his best result in 2022 – finishing third in Presidential race behind Emmanuel Macron and Marine Le Pen. In 2017 and 2022 Melenchon's campaigns were conducted on left-wing populist, anti-austerity, soft Eurosceptic ideological base. La France Insoumise positioned itself as a more populist and more progressive alternative to the existing center-left moderate Socialist Party and French Communist Party, that represents more socially conservative Old Left.

The second biggest member of NFP is the Parti Socialiste (PS) or the Socialist Party (in English). The Socialist Party was the major left-wing party in the country for most of the history of the Fifth Republic. But in 2017, it suffered heavy losses in both presidential and parliamentary elections. This led to the electoral rise of other left-wing movements, particularly the LFI. Mainly, the NFP election manifesto is the compromise between left-populist LFI and center-left PS.

The Ecologists (EELV) are the least economically left-wing part of the alliance. As the majority of European green movements, EELV started as a protest movement, which then evolved into mainstream political party. EELV emphasized on more environmental commitments by French government and on socially progressive agenda. As well as the Socialist Party, the Greens are pro-European, in contrast to the LFI and PCF that share some amount of Euroscepticism.

French Communist Party (PCF) shares working-class electoral base in northern departments of France in industrial cities and suburbanized areas. The party is more sceptic towards immigration, which puts them against the vast majority of left-wing forces, that support immigration to France and the politics of multiculturalism. On the ideological spectrum the Communist Party is positioned as more towards the left of LFI when it comes to economic issues, but more towards the right when it comes to cultural issues.

The NFP manifesto shares a broad left-wing economic message of anti-austerity and income redistribution measures, without any furthermore radical agenda. This is done as a result of balancing between the positions of four major parties.

Compared to NUPES (the predecessor of NFP), which shared a more Eurosceptic program in 2022, NFP's program is not opposed to European Union, but argues for more social, environmental and progressive Europe. This shift from Euroscepticism is the results of party dynamics within the alliance. In 2022 legislative elections, LFI was represented by more than

60% of the candidates put forward by NUPES, while in 2024, due to relatively successful European election campaign by PS, their share of candidates rose to 30%, while LFI's share fell to 39%.

In foreign policy issues, NFP supports Ukraine and Palestine as a result of a compromise between 4 parties: taking into the account the support for Palestine from more left-wing parties. Center-left agreed to implement positions as recognition of Palestine as a state by France into the NFP alliance. In exchange, LFI and PCF agreed to implement support for Ukraine (including military aid) as a part of NFP manifesto.

References

Ivaldi, G. (2024, October). *A tipping point for Far-Right populism in France*. <https://doi.org/10.55271/rp0070>

Nelken, S., & Belaïch, C. (2024, June 12). *Législatives anticipées : «accord de principe» pour le Front populaire sur la répartition des circonscriptions*. Libération. Retrieved from <https://www.liberation.fr>

Nouveau Front Populaire. (n.d.). Contrat de législature. Retrieved from <https://lafranceinsoumise.fr/wp-content/uploads/2024/06/Programme-nouveaufrontpopulaire.pdf>

Stebach, A. (2024, February 17). *The French Left's territorial Standardisation: A Socio-Geographical analysis of Left-Wing candidates' results in the 2022 French presidential election*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4881909

SYSTEM OF CHECKS AND BALANCES IN ALBANIA

Alina Voichuk, *Doctor of Philosophy in social and behavioral sciences, assistant of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-1925-1307>, e-mail: alinavoychuk@ukr.net*

Keywords: *system of checks and balances, parliamentary republic, separation of state powers, government, parliament, president, judiciary, constitution.*

Introduction

The system of checks and balances is a key element of democracy aimed at ensuring a balance between the branches of government, preventing the usurpation of power and maintaining political stability. The peculiarity of the system of checks and balances in Albania is the combination of classical democratic mechanisms with the constant need to adapt to political, social and economic challenges.

Methodology

Among the methods that were used in the research, we should single out the following: the systemic method, the structural-functional method, the institutional method.

Results

Albania is a parliamentary republic. In a parliamentary republic, there are certain peculiarities regarding the system of checks and balances. The Council of Ministers (government) is formed in a parliamentary manner in Albania. The President of the Republic appoints the Prime Minister based on the proposal of the party or coalition that has a majority in the Assembly. If the prime minister does not receive the support of the majority of deputies, the president has the right to propose another candidate within ten days. If the unicameral parliament does not support the new prime minister, the head of state will propose a new candidate again. If the Assembly does not support this candidate for the post of head of government, the president dissolves the parliament. If the Assembly supports the new prime minister, the government must submit a program of its activities to the parliament within ten days. An absolute majority of votes is required to approve the government's program. Ministers are appointed and dismissed by the President of Albania on the proposal of the head of government within seven days (Articles 96-98 of the Constitution of Albania of 1998) [1].

The Council of Ministers is politically responsible to the Parliament. Thus, Article 104 of the Constitution of Albania of 1998 states that the head of

government and ministers are responsible to the parliament for the exercise of their powers [1].

As opposed to a vote of no confidence, the Prime Minister has the right to introduce a motion of confidence in the Council of Ministers to the Assembly. If less than half of all members vote in favor of the vote of confidence, the Prime Minister shall, within 48 hours of the vote on the motion, address the President of the Republic to dissolve the Parliament. The President of Albania dissolves the Parliament within ten days (Article 104 of the Constitution of Albania of 1998) [1].

In parliamentary republics, the participation of the parliament in the formation of the state budget is an element of the system of checks and balances that ensures democratic control over the financial policy of the state. The government submits a draft law on the state budget to the Assembly. The Parliament considers and approves the budget (Article 158 of the Constitution of Albania of 1998) [1].

An element of restraint of the executive branch by the legislature is the vesting of the Council of Ministers with the right of legislative initiative (Articles 81, 84 of the 1998 Constitution) [1].

Another element of the system of checks and balances in Albania is the institution of counter-signature. Acts of the head of state require the signature of the prime minister and/or the relevant minister.

The President of Albania is elected at a meeting of the Parliament by a qualified majority of 3/5 of its members. If the president is not elected within five rounds, the parliament is dissolved and new parliamentary elections are held. The newly elected parliament elects the president with an absolute majority of votes (Article 87 of the Constitution of Albania of 1998) [1].

The head of state has the right to veto a law passed by the parliament. An article 85 of the Constitution of Albania of 1998 contains provisions that after the law is returned by the President, the Parliament may re-adopt it and then the Head of State is obliged to sign it [1].

The President of Albania can be removed by the legislature through impeachment. The grounds for initiating this procedure are a serious crime and a gross violation of the Constitution (Article 90 of the Constitution of Albania of 1998) [1]. At least one fourth of the deputies must vote for the initiation of the impeachment procedure, and two thirds must vote for the dismissal from office. The parliamentary decision is then submitted to the Constitutional Court for consideration.

The Constitutional Court is a key institution in the system of checks and balances that ensures compliance with the rule of law, controls the activities of other branches of government and protects the constitutional order. The Constitutional Court consists of nine judges. Three judges are appointed by the President, three by the Parliament, and three by the Supreme Court (Article 125(1) of the Constitution of Albania of 1998) [1]. Judges of the Supreme Court are appointed by the President upon the recommendation of the High Council of Justice for a term of nine years (Article 136 of the Constitution of Albania of 1998) [1].

Thus, the system of checks and balances in Albania is characterized by the fact that the Council of Ministers is formed by the Assembly and is politically accountable to it, upon which it resigns. For its part, the Council of Ministers, through the parliamentary majority it relies on, influences the Assembly. The Council of Ministers has the right of legislative initiative and, under certain conditions, can initiate the dissolution of the Assembly by the head of state.

References

Constitution of Albania on 21 October 1998. URL:
<https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2008/en/72965>

APPROACHES TO THE DIVISION INTO RIGHT AND LEFT POSITIONS ON THE POLITICAL SPECTRUM

Yehor Voloshyn, PhD student, Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0006-8398-3795>, e-mail: yehorvoloshyn@knu.ua

Keywords: *political spectrum, political ideologies, political values, right-wing politics, left-wing politics, equality, inequality.*

Introduction

The classification of political forces and ideologies on the 'right-left' scale is one of the fundamental tools of political analysis. This dichotomy, which historically emerged during the French Revolution, remains relevant in contemporary political discourse, but has undergone significant transformations and complications over time. In today's environment, when the political landscape is characterised by a variety of ideological currents and their hybrid forms, there is a need to rethink the traditional criteria for dividing political forces into right and left.

This study is aimed at systematising and analysing the main approaches to distinguishing between right and left positions on the political spectrum. The aim is to identify the key criteria that allow positioning political forces in the coordinates of the 'right-left' scale.

Methodology

The study is based on a systematic approach to the analysis of political ideologies and a comparative method for comparing different criteria for classifying political forces. The study uses structural-functional analysis to determine the main parameters of the political positions.

Results

The terms 'right' and 'left' are commonly used to describe the position of certain forces on the political spectrum. The origin of this classification is linked to the location of the members of the French Constituent Assembly in the meeting room during the French Revolution. Supporters of the monarchy and the preservation of the traditional political system, the so-called 'conservatives', were seated to the right of the chairman of the parliament, while their opponents, supporters of radical changes, the so-called 'progressives', were seated to the left.

However, the approach that places all those who advocate the preservation of the current socio-political system and its conservation on the right flank of the political spectrum and all those who advocate radical reforms on the left flank is not appropriate or relevant today. Such a classification is frankly outdated, and politics has changed and become

much more complex in recent centuries, so in the course of historical and socio-political development, other different criteria for distinguishing between the right and left in politics have emerged.

Nowadays, there are several criteria for distinguishing between right and left political positions. In our opinion, at least the criterion of economic policy can be distinguished, according to which the right stands for economic inequality, private property, market economy, low taxes, reduction of social spending by the state and minimal interference (perhaps even complete non-interference) of the state in the economic sphere, while the left takes the opposite position - defends income equality, public property, planned economy, high taxes, increase of social spending by the state and maximum state interference in the economy, as well as a criterion (or rather a set of criteria) of socio-cultural policy, according to which the right can be considered to be the supporters of natural and legal inequality (elitism), order, security, traditions and 'traditional' values, preservation of established norms and the socio-political system, nationalism, racism, while the left stands for the support of minority rights (racial, ethnic, sexual, etc.), 'progressive' values, tolerance, equality (egalitarianism), solidarity and social justice. These criteria are the main ones in public discourse and political science, and their combination is used to define the right-left spectrum of certain parties and politicians, although this dichotomy may not be limited to them. In particular, we can distinguish between a right-wing political position on foreign policy based on defending national interests and/or isolationism, and a left-wing political position based on internationalism and globalism.

In our opinion, the most holistic approach is that of the Italian philosopher and political scientist Norberto Bobbio, according to whom the key criterion for differentiating between the right and the left is the attitude to the idea of equality. Thus, those who defend equality between people and advocate a more egalitarian society should be considered leftists, and those who assume the existence of natural inequality and defend elitism should be considered rightists (Bobbio, 1994; Stryjek, 2013, p. 134). In our opinion, this approach to analysing political and ideological positions and placing the object under study on the political spectrum actually combines the views of this object on both economic policy and socio-cultural policy, since the declared inequality in this sense includes both economic inequality, i.e. inequality of income, governmental cuts in social spending on the poor and other derivatives of the free market, and social inequality based on the classification of people by formal characteristics and the corresponding policy. Similarly, equality includes an economic aspect, which is the equalisation of people's incomes, redistribution of funds, public ownership, etc., and a social aspect, which means equality of people regardless of their origin, innate and acquired characteristics.

Norberto Bobbio proposed the attitude to the idea of freedom as a criterion for the internal division into moderate and radical forces among both the right and the left. Thus, the moderate right (centre-right) includes those political movements that respect the idea of freedom and defend the

principle of formal equality before the law (but not equality of opportunity). The extreme right (far-right) includes anti-liberal groups. That is, both groups on the right flank of the political and ideological spectrum are hostile to the ideas of egalitarianism, but differ in their attitude to the fundamental principles of a free society and democracy, and in the methods of implementing their policies. Similar criteria apply to the left. Thus, the leftists who sacrifice freedom in the name of equality and create systems with omnipotent state power are radicals (far-left). Leftists who maintain a positive attitude towards the principles of freedom should be considered moderate (centre-left) (Bobbio, 1994; Stryjek, 2013, p. 134).

Political forces can take different 'right-left' positions on different issues. For example, a certain party may advocate gender equality, which is typical for the left of the political spectrum, but completely ignore race, which moves it to the right. Similarly, a political force can support right-wing, conservative policies that protect traditions and preserve social inequality, but at the same time advocate active state intervention in the economy and redistribution of citizens' incomes, which is an indicator of left-wing economic policy. Thus, the location of certain players on the political scale is a complex task that requires detailed analysis, processing of various data, and their combination, and even under such conditions remains rather subjective and conditional.

The political coordinates also distinguish 'centrists', i.e. people who hold moderate positions and do not resort to radicalisation. Usually, representatives of the centre tend to compromise, cooperate, and reconcile political poles, and their large representation in parliament is a guarantee of political stability.

Supporters of the extreme (far) right/left trends are often not identified as antagonists at all. Thus, according to the 'horseshoe theory', representatives of extreme political ideologies are actually ideologically close and in many ways similar to each other.

The right-wing ideologies of radical or moderate orientation traditionally include conservatism, Christian democracy, national conservatism, national democracy, national liberalism, liberal conservatism, classical (conservative, right) liberalism, anarcho-capitalism, fascism, monarchism, etc. Moderate and extreme left-wing ideologies include socialism, social democracy, social liberalism, left-wing nationalism, communism, Marxism, Trotskyism, anarcho-communism, syndicalism, green politics, etc. Centrists are mostly liberal democrats.

References

Bilous, T. (2019). Why Hitler was not a leftist: Political spectrum and scientific approach [In Ukrainian]. Retrieved from <https://commons.com.ua/uk/politichnij-spektr-i-naukovij-pidhid/>

Bobbio, N. (1994). *Destra e sinistra. Ragioni e significati di una distinzione politica* [Right and left: Reasons and meanings of a political distinction]. Roma: Donzelli.

Budge, I. (2013). The standard right-left scale. The Manifesto Project. Retrieved from https://manifestoproject.wzb.eu/down/papers/budge_right-left-scale.pdf

Stryjek, T. (2013). Fascism or integral nationalism? The OUN in contemporary public debate and in historiographical and political science perspective [In Ukrainian]. *Modern Ukraine*, 20, 123-150.

SOCIAL INTERACTIONS AS A KEY TO UNDERSTANDING WAR AND PEACE

Oleksii Yakubin, Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer, Department of Sociology, Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ ЯК КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ВІЙНИ І МИРУ

Олексій Якубін, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри соціології факультету соціології та права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Вступ. Дослідження війни та миру вимагає розуміння різних типів соціальних взаємодій, які впливають на виникнення, розвиток та вирішення конфліктів. Соціальні взаємодії - це форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей чи соціальних спільнот. Головна особливість, соціальної взаємодії полягає у тому, що вона є процесом впливу індивідів один на одного. Інакше кажучи, у процесі взаємодії має місце вплив свідомості, інтересів, потреб, поведінських установок однієї людини на іншу та навпаки. Взаємодія є способом, за допомогою якого партнери узгоджують свої цілі і засоби їх досягнення, здійснюють розподіл дефіцитних ресурсів тощо. Дефіцитними вони стають тому, що є обмеженими і тому не можуть бути поділені порівну між усіма. Об'єктивно основою соціальної взаємодії є спільність чи розбіжність інтересів, близьких або віддалених цілей, поглядів. Три основні типи соціальних взаємодій, які є ключовими для цього дослідження, включають конфліктні взаємодії, кооперативні взаємодії та переговори.

Конфліктні взаємодії.

Конкуренція - це нормативно-регульований соціальний процес. В якому індивіди чи групи прямують до однієї і тої ж мети, досягнення якої одним вилучає інших, на відміну від кооперації. Конкуренція - це особливий тип боротьби, морально і юридично визнаної суспільством, метою якої є отримання певного зиску, прибутку, доступу до дефіцитних цінностей (грошей, популярності, престижу, влади).

Суперництво – це боротьба за суспільне (групове) визнання особистих досягнень і якостей.

Суть взаємодій: Конфліктні взаємодії виникають, коли індивіди або групи мають суперечливі інтереси, цілі чи цінності. Такі взаємодії часто характеризуються протистоянням, агресією та боротьбою за ресурси чи владу. Або ж вони виникають коли є боротьбою за один і той самий дефіцитний ресурс.

Важливість при дослідженні війни: Конфліктні взаємодії є центральними при вивченні війни, оскільки війна – це екстремальна форма конфлікту, де застосовується насильство для досягнення політичних або інших цілей.

Фактори, що впливають на конфліктні взаємодії: Сюди належать економічна нерівність, етнічні та релігійні розбіжності, історичні суперечки, боротьба за природні ресурси та політична влада.

Приклади: Громадянські війни, міждержавні війни, революції та терористичні акти є прикладами конфліктних взаємодій у контексті війни.

Кооперативні взаємодії.

Кооперація - це взаємодія індивідів чи груп, об'єднаних вирішенням спільних завдань. Кооперація виникає там і тоді, де і коли стає явною перевага об'єднаних зусиль над індивідуальними. Кооперація передбачає поділ праці.

Суть взаємодій: Кооперативні взаємодії виникають, коли індивіди або групи співпрацюють для досягнення спільних цілей. Ці взаємодії базуються на взаємній довірі, спільних інтересах та взаємодопомозі.

Важливість при дослідженні миру: Кооперативні взаємодії є ключовими для підтримання миру та вирішення конфліктів, оскільки вони сприяють стабільності, гармонії та розвитку спільнот.

Фактори, що сприяють кооперації: Економічна взаємозалежність, культурні та соціальні зв'язки, міжнародні угоди та спільні цінності сприяють кооперативним взаємодіям.

Приклади: Міжнародні миротворчі місії, програми співробітництва в галузі розвитку, регіональні союзи (наприклад, Європейський Союз) та громадські ініціативи з побудови миру.

Переговори.

Суть взаємодій: Переговори – це процес комунікації між конфліктуючими сторонами, спрямований на досягнення взаємоприйнятної рішення або угоди. Переговори можуть включати як формальні, так і неформальні обговорення.

Важливість при дослідженні війни і миру: Переговори є важливими як для запобігання конфліктам, так і для їх вирішення. Вони допомагають знайти компроміси, знизити напруженість та встановити довгострокові мирні угоди.

Фактори, що впливають на ефективність переговорів: Важливими факторами є готовність сторін до компромісу, наявність нейтральних посередників, міжнародна підтримка та чітке розуміння цілей і позицій сторін.

Приклади: Мирні угоди (наприклад, Дейтонські угоди), дипломатичні переговори, mediaція конфліктів міжнародними організаціями (наприклад, ООН, ОБСЄ).

Висновок. Конфліктні, кооперативні взаємодії та переговори є основними типами соціальних взаємодій, що мають вирішальне значення при дослідженні війни та миру. Розуміння цих взаємодій

допомагає розробляти ефективні стратегії для запобігання конфліктам, їхнього вирішення та підтримання стабільного миру. Комплексний підхід, який включає аналіз усіх трьох типів взаємодій, є необхідним для глибокого розуміння соціальних процесів, пов'язаних із війною та миром.

POLITICAL AND PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INTERACTION BETWEEN STATE POWER AND CIVIL SOCIETY IN THE HAROLD LASSWELL'S POLITICAL THEORY

Liudmyla Yevdokymova, PhD student in Political Sciences, Junior research fellow, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-3214-037X>, e-mail: levdokimova81@gmail.com

Keywords: interaction between state power and civil society; Harold Lasswell; state power; civil society, political psychology; psychopathology and politics.

Introduction

The study of contemporary political institutions and processes today necessitates a multidisciplinary approach, within which political psychology plays a crucial role. Traditional approaches to political science have largely focused on formal institutions of power, electoral systems, and the roles of political parties and interest groups. However, Harold Lasswell, in his seminal work *Psychopathology and Politics* (1951), introduced a new dimension to the understanding of the state and society by bringing the concept of the psychopathology of politics into academic discourse.

The relevance of this perspective is underscored by contemporary political developments, which suggest that formal-rational analysis does not always provide comprehensive explanations. Political behavior, in many cases, may be driven by unconscious motives, emotions, fears, and desires rooted in the personal experiences of political leaders or in collective historical memory.

In the context of democratic transformations and a relatively open information environment, civil society assumes a particularly important role. It is therefore essential to recognize that power and society exist in a state of mutual psychological penetration, characterized by attitudes and states of mind that may be either destructive or productive, depending on prevailing conditions and the functioning of institutional constraints (Lasswell, 1951).

This presentation is dedicated to outlining the key ideas of Harold Lasswell's *Psychopathology and Politics* in the context of improving the interaction between state power and civil society.

Methodology

The main methodological idea of the study is to use research methods and techniques developed in the disciplinary field of history and theory of politics and political psychology. The main method of this study was a systematic analysis of the available research literature on Harold Lasswell's political theory published in high-ranked academic journals.

Results

This report presents the following ideas on interconnection between state power and civil society.

In *Psychopathology and Politics* (Lasswell, 1951), Lasswell examines politics through the lens of unconscious drives, motivations, and potential personality disorders among political figures. In this sense, politics can be interpreted as a form of symbolic theatre in which each leader seeks to enact their own psychological patterns.

One of Lasswell's notable contributions is his typology of political personalities, categorizing them as "agitators," "administrators," and "theoretists." (Lasswell, 1951). While this classification is approximate and simplified, it provides valuable insight into how various psychological traits influence the style and approach to political activity.

According to Lasswell, civil society is not merely a collection of individuals responding to governmental actions. It possesses its own collective emotions, historical traumas, and cultural codes, which either stimulate or restrain political processes. This creates a kind of "hall of mirrors," in which politicians see in society a reflection of their own messages.

A significant component of the psychopathology of politics is its symbolic dimension. These symbols may take the form of flags, slogans, myths of a heroic past, or visions of an idealized future (Lasswell, 1951). When such symbolism strikes a chord with the collective unconscious, it evokes powerful emotional responses – ranging from enthusiasm to hatred.

Lasswell does not confine his analysis to democratic systems; he also addresses authoritarian and totalitarian regimes. He observes that in the absence of institutional restraints, the personal pathologies of a leader can become codified as state norms, and any form of dissent is repressed (Lasswell, 1951). When a society is in a traumatized state, it may even applaud such a leader, perceiving them as a "saviour" from external or internal threats.

According to Lasswell, the principal safeguard against destructive politics is a well-developed civil society, capable of critically analysing leaders' behaviour and exposing manipulations.

Discussion

Despite the value of the psychopathological approach, it has also generated considerable debate. Some critics argue that an excessive focus on the psychology of leaders and the masses may neglect real interests, economic factors, or structural conditions. For instance, there is a risk of portraying any politician seeking to challenge the *status quo* as neurotic, or explaining social unrest solely through the lens of trauma, while overlooking objective social inequalities.

According to Harold Lasswell's framework, the interaction between the state and civil society constitutes a complex web of psychological relations. Citizens bearing historical traumas and collective predispositions may either support or reject political leaders depending on how well their slogans and imagery resonate with the emotional needs of the masses. Leaders, in turn, project their inner conflicts into the public sphere, at times gaining legitimacy through symbolic manipulation or the mobilization of fear. Democracy has the potential to mitigate the destructive consequences of these dynamics, provided it ensures a space for critical discourse, empowers citizens with mechanisms to influence authority, and fosters a culture of self-reflection.

References

Batrymenko, O., & Melnyk, V. (2024). EFFICIENCY OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT: ANALYSIS AND PROSPECTS. *AD ALTA Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1), 51–57. <https://doi.org/10.33543/1401395157>

Daniliuk, I. V., Kurapov, A. O., & Yagiaev, I. I. (2019). *Ethnocultural psychology: history and present*. Monograph. ISBN 978-617-7814-01-5, in Ukrainian language https://www.researchgate.net/publication/359337867_Etnokulturna_psihologiya_istoria_ta_sucasnist

Huddy, L., Sears, D. O., Levy, J. S., & Jerit, J. (2023). *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press.

Lasswell, H. D. (1951). *Psychopathology and politics*. In *The political writings of Harold D. Lasswell* (pp. 1–294). The Free Press. (Original work published 1930 by University of Chicago Press)

Traverse, T. (2015). Peculiarities of implementation of the results of actors' solving of political tasks. *EUROPEAN RESEARCH STUDIES JOURNAL*, XVIII(Issue 1), 43–54. <https://doi.org/10.35808/ersj/438>

СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ДЖОНА РОЛЗА ТА РОБЕРТА НОЗІКА

Іван Зіневич студент, Юридичний інститут, Київський національний економічний університет ім Вадима Гетьмана; e-mail: zagniy.ivan@gmail.com

Надія Бабарикіна доцент кафедри політичних технологій, Київський національний економічний університет ім Вадима Гетьмана; ORCID: 0000-0002-6167-3693; e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua

Ключові слова: справедливість, філософія політики, свобода, рівність, суспільний договір.

JUSTICE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF JOHN RAWLS AND ROBERT NOZIK

Ivan Zinevych, student, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; e-mail: zagniy.ivan@gmail.com

Nadiia Babarykina Associate Professor, Department of Political Technologies, Vadym Hetman Kyiv National Economic University; ORCID: 0000-0002-6167-3693 e-mail: nadia_babarykina@kneu.edu.ua

Keywords: justice, political philosophy, freedom, equality, social contract.

Вступ

Поняття справедливості посідає центральне місце у філософії політики, оскільки воно визначає принципи організації суспільства, способи розподілу ресурсів і межі політичної влади. Особливого значення це поняття набуває в контексті теорій суспільного договору, де справедливість виступає критерієм узгодження індивідуальних і колективних інтересів. Робота присвячена порівняльному аналізу концепцій справедливості двох ключових постатей сучасної філософії політики — Джона Ролза та Роберта Нозіка. Розглянуто теорію справедливості як чесності, запропоновану Ролзом, та лібертаріанську концепцію справедливості як свободи, сформульовану Нозіком. Джон Ролз і Роберт Нозік, два впливові філософи XX століття, запропонували кардинально відмінні концепції справедливості, що сформували основи для сучасних дебатів у цій сфері. Відмінності між цими підходами відображають глибинні ідеологічні суперечності між ліберальним егалітаризмом та лібертаріанським індивідуалізмом.

Методологія

Методологічною основою роботи є порівняльний аналіз політико-філософських концепцій, заснований на текстуальному аналізі

першоджерел (праці Ролза та Нозіка) і вторинної літератури. В роботі застосовується логіко-аналітичний метод для виявлення основних засад кожної концепції, а також герменевтичний підхід для інтерпретації понять у відповідному філософському та історичному контексті.

Результати

Поняття справедливості є фундаментальним для філософії політики. Воно визначає основи суспільного порядку, легітимність інститутів влади та принципи розподілу ресурсів. У сучасній теоретичній традиції особливо впливовими є концепції Джона Ролза та Роберта Нозіка, які, незважаючи на спільне зацікавлення ідеєю суспільного договору, пропонують принципово різні бачення справедливості. Метою роботи є проаналізувати їхні концепції та показати, яким чином вони відображають різні підходи до свободи, рівності та ролі держави.

У праці «Теорія справедливості» (1971) Джон Ролз сформулював теорію, що ґрунтується на ідеях суспільного договору, рівності можливостей і моральної нейтральності. Центральним інструментом його концепції є уявний експеримент «завіса не знання», згідно з яким індивіди, що домовляються про засади суспільного устрою, не знають свого майбутнього соціального чи економічного статусу. Це, за Ролзом, стимулює до прийняття рішень, які були б вигідні всім, зокрема найбільш вразливим.

Ролз формулює два ключові принципи справедливості. Перший — принцип рівних свобод — гарантує кожному індивіду невідчужувані основоположні свободи, сумісні з аналогічними свободами інших. Другий — принцип диференціації — допускає соціальну й економічну нерівність лише за умови, що вона приносить максимальну користь найменш забезпеченим членам суспільства. Така модель поєднує формальну рівність з моральною відповідальністю, орієнтованою на добробут усього суспільства.

Роберт Нозік у праці «Анархія, держава і утопія» (1974) висунув альтернативну лібертаріанську концепцію справедливості, яка базується на непорушності індивідуальних прав, особливо права власності, і обмеженій ролі держави. Він рішуче відкидає ідею перерозподілу ресурсів, вбачаючи в цьому посягання на свободу та автономію особистості. За Нозіком, справедливість не визначається кінцевим розподілом благ, а залежить від історії їх набуття та передачі.

Його теорія складається з трьох основних принципів: справедливого набуття (власність є справедливою, якщо здобута без порушень прав інших), справедливого передання (перехід власності має відбуватися добровільно) та виправлення несправедливості (у разі порушень має відбуватися компенсація). Нозік категорично критикує ідеї Ролза щодо втручання держави задля соціального добробуту, вважаючи, що це прирівнюється до примусової праці й порушення природних прав індивіда.

Порівняльна оцінка підходів

Аспекти	Джон Ролз	Роберт Нозік
Концепція справедливості	Справедливість як чесність, розподільча справедливість	Теорія процесу справедливості, індивідуальна автономія
Основні принципи	Принцип свободи, принцип диференціації	Принцип справедливого передання, виправлення несправедливості
Відношення до нерівності	Нерівності допустимі, якщо покращують найменше привілейованих	Нерівність є природною, держава не повинна втручатись
Роль держави	Держава повинна забезпечити рівність можливостей та перерозподіл благ	Державне втручання повинно бути мінімальним, забезпечувати тільки захист прав людини

Незважаючи на спільну основу у вигляді теорії суспільного договору, концепції Ролза та Нозіка відображають фундаментальні ідеологічні розбіжності. Ролз виступає за активну роль держави у забезпеченні соціальної справедливості, вважаючи допустимою нерівність лише тоді, коли вона покращує становище найбільш вразливих. Натомість Нозік акцентує на індивідуальній автономії та праві власності, наполягаючи на тому, що держава не має права втручатися у добровільні обміни.

Ця відмінність є відображенням глибшого філософського конфлікту між цінностями свободи та рівності. Якщо для Ролза справедливість — це баланс між обома, то для Нозіка свобода є первинною, а рівність — вторинною і навіть загрозливою, якщо її досягають примусом. Обидва підходи пропонують аргументовані, хоча і суперечливі, бачення ідеального суспільного устрою.

Контекстуалізація справедливості у сучасній філософії політики проявляється кризою поляризацію. Майкл Кітч у праці *Political Philosophy: An Introduction* (2016) наголошує, що напруга між свободою і рівністю залишається головним викликом філософії політики. Аналізуючи концепції Ролза й Нозіка, він вказує, що обидві теорії є продуктами глибоких політичних переконань, що формують розуміння справедливості. Залежно від акценту — на колективному добробуті чи індивідуальних правах — визначається і роль держави, і межі її легітимного втручання.

Таким чином, дискусія між Ролзом і Нозіком виходить за межі суто академічної, формуючи основи політичних практик у реальних суспільствах. Їхні концепції залишаються актуальними, оскільки

пропонують дві взаємовиключні, але логічно послідовні відповіді на запитання: що означає жити у справедливому суспільстві?

Література

Kitch, M. (2016). *Political Philosophy: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Section 15

« APPLIED POLITICAL SCIENCE »

CONTEMPORARY DEMOCRATIC POLICYMAKING: EPISTEMIC FOUNDATIONS AND PARADIGMATIC APPROACHES

Oleh Batrymenko, *Head of the Department of Political Science, Taras Shevchenko Kyiv National University,*

Oleksii Tretiak, *Head of the Department of Sociology and Political Sciences, State University «Kyiv Aviation Institute»,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>. E-mail: batrymenko@ukr.net*

Keywords: *democratic policymaking, paradigmatic approaches, epistemic foundations*

Introduction

The paradigmatic approaches have a broader meaning than the theoretical foundations of research. It covers the author's research problem subjective choice, his or her values and author's world view guidelines. Also it embraces the possibilities of research results predicting and planning (even before it begins). An important issue of the project is relationship establishing between the paradigmatic approach and the subject field of public management research. It is also expedient to find out the key foundations of paradigmatic approach defining for different scientific schools.

In contemporary Ukraine and all over the world obtained the significant number of scientific schools of public management researches. They generally adhere to the principles of «multiparadigmality»: the validity and effectiveness of all scientific paradigms. However, the political and public administration sciences of Ukraine faces the task of unifying the meaning of paradigms of democratic public management research. This is necessary, firstly, in order to finally remove the influence of unreal (irrational, ideologically determined) methodological and theoretical ideas. Secondly, it is necessary to intensify research on consolidated democracy in Ukraine and other transitive countries and political aspects of sustainable development. For this, it is obvious that there is a need to compare the established paradigmatic ideas in Ukraine and in the leading countries of the political and public administration interdisciplinary science environment.

Methodology

The research methodology consists in the application of a systemic approach to the analysis of the complex impact of the paradigm on the research activity of democratic political management and practical decision-making (policymaking) activities. Based on the application of the elements of

the comparative method, discrepancies between the key paradigmatic approaches to democratic public management and policy making at the democratic level are revealed. Retrospective analysis makes it possible to establish precedents for the application of paradigmatic foundations within the framework of epistemic evaluation of the effectiveness of democratic policy and prediction of its results. The institutional approach allows us to consider the paradigmatic dimensions of the interpretation of the influence of the institutional affiliation of the democratic public policy actor on democratic political decision-making processes.

Results

The significance of the paradigms evaluation among other things is revealed in the paradigmatic foundations` of political science research identification. It provides essential empirical material for further research and possibly improvement of the regulatory framework for democratic public management. In particular, the real features and essential peculiarities of the paradigmatic choice of both postgraduate students and their supervisors will be revealed. This will make possible to raise questions about "decision-making standards" within the framework of democratic public management and further improve the theoretical and methodological basis. The question of the fundamentals` formation of an integral political theory (Grand Theory) also will be raised.

Collecting data on the content of the paradigmatic dimension of democratic public management research will allow to more fully realize the topic of scientific and scientific research. There is also an ambitious opportunity for democratic public management researchers and democratic policymaking actors to improve their understanding of the author`s (actor's) paradigm choice as part of their research.

Epistemic foundations of democratic public politics grounds on the provisions, which are underlying the understanding, analysis and formulation of political decisions in the sphere of democratic public governing. It is a broad field that encompasses various scientific disciplines, such as political science, sociology, economics, law, and others, which help to understand complex social problems and ways to solve them. This is especially evident against the background of the ontological space in which a list of alternatives for making democratic policy decisions is formed.

Sociology and psychology disciplinary paradigms are important for analyzing society's behavior and perceptions, and for understanding what factors influence political decision-making. Jurisprudence provides the basis for the development of laws and regulations that underlie public policy. The example of the discussion about the organization of education at the level of policymaking shows that interdisciplinary epistemic (paradigmatic) synthesis is important for the development of a consensus and mutually acceptable decision at the democratic level.

An interdisciplinary approach to the study of public policymaking makes it possible to understand the complexity of social problems and find effective solutions to solve them. The success of public policies and their impact on the lives of citizens depends on an understanding of epistemic foundations. Choosing the right political alternatives based on epistemological analysis involves the use of multidisciplinary (for example, economic and legal) scientific data and a mental strategy to understand the essence of the problem and possible solutions.

The possibility of choosing the «correct» (or appropriate) paradigmatic affiliation within the framework of democratic public management research or within the framework of applied management activities depends on the level of experience and competence of researchers or managers. The most optimal way of applying any paradigmatic approaches is the analysis of the expediency of applying the methodology and forecasting the achievement of scientific novelty or specific results of management projects. Accordingly, the possibility of making the «correct» decision in democratic public management requires broadening of views on the current situation. This, in turn, involves working in a multiparadigmatic mode. The legal or political paradigm of democratic public management largely depends on the initiative of actors of democratic management. At the same time, the presence of an impartial and rationally critical analysis of the problems and resources of the democratic community indicates the introduction of a scientific approach to management on an interdisciplinary basis. Therefore, in the context of further discussions regarding the paradigmatic justification of democratic public management and in general activities regarding the selection of political alternatives, it is appropriate to turn to the assessment of the potential of artificial intelligence in the context of adopting standard management decisions.

References

Baptista, N., H. Alves, and N. Matos. (2020). Public sector organizations and cocreation with citizens: A literature review on benefits, drivers, and barriers. *Journal of Nonprofit Public Sector & Marketing* 32, no. 3: 217–41. doi:10.1080/10495142.2019.1589623.

Bryson, J.M., B.C. Crosby, and M.M. Stone. (2015). Designing and implementing cross-sector collaborations: Needed and challenging. *Public Administration Review* 75, no. 5: 647–63. doi:10.1111/puar.12432.

Bueger, Ch., Littoz-Monnet, A. (2023) Epistemic Orders and Global Governance <https://theglobal.blog/2023/05/23/epistemic-orders-and-global-governance/>

Cawley, M. (2016) Relationships between local governance and local government and the role of the State: evidence from the LEADER programme in Ireland. *Noroi*, 241, 33-47.

СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Павло Білецький, аспірант кафедри політології, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0000-9613-0771>, e-mail: pavelbiletskyi87@gmail.com

INFORMATION SECURITY SYSTEMS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE: CHALLENGES AND PROSPECTS

Pavlo Biletskyi, PhD-student at the Department of Political Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0000-9613-0771>, e-mail: pavelbiletskyi87@gmail.com

Abstract

In the context of hybrid warfare, information security plays a crucial role in protecting the state from external threats. The increasing number of cyberattacks, disinformation campaigns, and information-psychological operations necessitates the development of effective countermeasures. This study examines the main challenges Ukraine faces in the field of information security, including the vulnerability of critical infrastructure, the need to improve legislation, and the importance of enhancing digital literacy among the population. The prospects for developing a national information security system are outlined, including international cooperation, the implementation of artificial intelligence technologies, and strengthening cybersecurity measures for state resources.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, гібридна війна, дезінформація, державна безпека.

Keywords: information security, cybersecurity, hybrid warfare, disinformation, state security.

Вступ

Сучасний світ стикається з новими викликами у сфері безпеки, де інформаційні загрози стали одним із ключових інструментів ведення війн чи локальних конфліктів. Інформаційна безпека охоплює не лише захист даних та кіберпростору, але й протидію дезінформаційним кампаніям, маніпуляціям суспільною свідомістю та інформаційно-психологічним операціям. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України інформаційна безпека набула стратегічного значення, оскільки держава-агресор активно використовує цифрові технології для впливу на суспільство, політичні процеси та військові операції.

Дослідження сучасних систем інформаційної безпеки дозволяє оцінити їх ефективність та визначити напрями вдосконалення для забезпечення національної стійкості перед інформаційними загрозами. У даних тезах розглядаються основні виклики інформаційної безпеки в умовах гібридної війни, а також перспективи розвитку державної політики у цій сфері.

Методологія

У дослідженні застосовано комплексний підхід до аналізу систем інформаційної безпеки в умовах гібридної війни. Основними методами дослідження є:

Аналіз та синтез – для вивчення концепцій інформаційної безпеки, визначення основних загроз та способів їх нейтралізації.

Порівняльний метод – використано для аналізу досвіду інших держав у сфері інформаційної безпеки та кіберзахисту.

Системний підхід – застосовано для оцінки взаємозв'язку між інформаційною безпекою, кібербезпекою, медіаграмотністю та державними інституціями.

Контент-аналіз – проведено аналіз інформаційних операцій, пропагандистських наративів та дезінформаційних кампаній.

Емпіричні методи – аналіз відкритих джерел, державних звітів, нормативно-правових актів та досліджень у сфері інформаційної безпеки.

Результати

У ході дослідження було визначено основні виклики, з якими стикаються системи інформаційної безпеки в умовах гібридної війни, а також перспективні напрями їх удосконалення. Інформаційна безпека є важливим аспектом загальної стратегії державної безпеки, особливо в умовах гібридної війни. Вона передбачає захист інформаційних ресурсів держави, суспільства та бізнесу від загроз, пов'язаних із дезінформацією, кіберзлочинністю та іншими формами інформаційного впливу.

За визначенням О. В. Ткаченка, «інформаційна безпека в сучасних умовах – це не просто захист даних, а цілий комплекс заходів, спрямованих на запобігання маніпуляціям, впливу на суспільну свідомість і втручання у функціонування критичних інформаційних систем» [1, с. 45].

Гібридна війна поєднує класичні військові дії з інформаційно-психологічними атаками та кіберзагрозами. Серед ключових викликів можна виокремити

дезінформацію та інформаційно-психологічний вплив. Ворог використовує фейкові новини, маніпуляції в медіа та соціальних мережах для підриву довіри до державних інституцій та дестабілізації

суспільства. Як зазначає Л. Г. Коваленко, «інформаційні атаки є невід'ємним елементом гібридної війни, оскільки вони впливають не лише на армію, а й на громадянське суспільство» [2, с. 78].

Кібератаки на критичну інфраструктуру. Напади на державні сервери, банківську систему та енергетичні об'єкти можуть мати катастрофічні наслідки. Наприклад, у 2016 році кібератака на українську енергосистему призвела до тимчасового знеструмлення частини регіонів [3].

Брак координації та правового регулювання. Незважаючи на посилення законодавчої бази у сфері кібербезпеки, державні установи та приватний сектор часто стикаються з недостатньою координацією у сфері інформаційної безпеки.

Крім цього, актуальною проблемою залишається низький рівень інформаційної культури населення, що призводить до зниження здатності громадян критично оцінювати інформацію та формувати власну думку. Це підвищує вразливість до фейкових повідомлень і маніпуляцій та загрожує стабільності суспільства. Військова складова інформаційної безпеки також вимагає посиленої уваги, оскільки інформаційно-психологічні операції ворога спрямовані як на цивільне населення, так і на військовослужбовців.

Висновок

У сучасних умовах інформаційна безпека відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності держави. Гібридні загрози потребують комплексного підходу, який включає технологічні, організаційні та освітні заходи. Впровадження передових методів аналізу загроз, кіберзахисту, оновлення нормативно-правової бази, співпраця з міжнародними партнерами та підвищення медіаграмотності суспільства є основними напрямками зміцнення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека сьогодні — це не лише технологічне питання, а й питання культури мислення громадян. Для ефективної протидії дезінформації та психологічним атакам необхідно підвищувати критичне мислення та інформаційну культуру населення, забезпечувати роботу інституційної системи національної безпеки та залучати міжнародну підтримку. Важливим завданням залишається розвиток власних інформаційних ресурсів, формування стійкості до зовнішнього впливу та інтеграція інформаційної безпеки в усі сфери державної політики.

Бібліографія

Ткаченко О. В. Інформаційна безпека держави: виклики та шляхи їх подолання. — Київ: Національна академія наук України, 2021. — 256 с.

Коваленко Л. Г. Гібридні війни та інформаційна безпека: аналітичний огляд. — Львів: Видавництво «Академія», 2020. — 198 с.

Звіт Національного координаційного центру кібербезпеки України, 2016. – [Електронний ресурс].

References

Tkachenko, O. V. State Information Security: Challenges and Ways to Overcome Them. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. – 256 p.

Kovalenko, L. H. Hybrid Wars and Information Security: An Analytical Review. Lviv: "Akademia" Publishing House, 2020. – 198 p.

Report of the National Cybersecurity Coordination Center of Ukraine, 2016. – [Electronic resource].

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ярослав Божко, аспірант кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. <https://orcid.org/0009-0006-0483-5509>, e-mail: yaroslavbozhkoo@gmail.com.

SECURITIZATION AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF POLITICAL DISCOURSE IN THE CONTEXT OF WAR

Yaroslav Bozhko, PhD Student, Department of Political Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv. <https://orcid.org/0009-0006-0483-5509>, e-mail: yaroslavbozhkoo@gmail.com.

Abstract

The thesis explores the increasing role of the security concept in shaping the legitimacy of state policy in Ukraine, particularly in the context of the Russian-Ukrainian war. It analyzes the shift in political discourse from democratic values to security priorities through the lens of the Copenhagen School's securitization theory. The possibilities and risks of using securitization practices are considered, including their impact on the restriction of citizens' rights and freedoms and the potential for abuse of power. The necessity of further research on the balance between security and democracy in the state policy-making process is emphasized.

Keywords: securitization, security, democracy, political discourse, Russian-Ukrainian war.

Ключові слова: сек'юритизація, безпека, демократія, політичний дискурс, російсько-українська війна.

Методологічна основа

Дана робота спирається на методологію дослідження безпеки Копенгагенської школи, що сформувала теорію сек'юритизації як аналітичної рамки. В рамках даної школи особливе значення мають також соціально-конструктивістські підходи та дискурс-аналіз як ключовий метод дослідження процесів сек'юритизації.

Результати

В умовах російсько-української війни безпека дедалі більше стає феноменом, через який формується легітимність заходів державної політики. Починаючи з 2014 року, і більш однозначно з 2022 року, рішення у сфері культурної, антикорупційної, економічної політик

України все частіше оцінюються як такі, що продиктовані безпековими інтересами держави. При цьому у вітчизняному академічному дискурсі продовжують домінувати саме класичні підходи до визначення безпеки, в рамках яких безпека розглядається передусім у тісній взаємодії з військовими аспектами або правоохоронною діяльністю.

В умовах гібридної війни, веапонізації нових сфер суспільного життя, економіки та культури стає дедалі нерелевантнішим дослідження безпеки у вузькому контексті. Вузькі підходи до безпеки здатні задовольняти лише середній рівень ухвалення рішень; приміром, безпека може розглядатися як аспект правозахисту громадян. У той же час національний рівень вироблення політики потребує розширення контексту уявлень про безпеку, що відповідає зміні характеру загроз у світі та трансформації розуміння поняття війни.

Поняття безпеки у широкому контексті розвивають представники Копенгагенської школи міжнародної безпеки (Я. Де Вільде, Г. Бузан, О. Вейвер), яку відносять до напрямку критичної безпекової теорії. Згідно з положеннями Копенгагенської школи, сек'юритизація за своєю суттю є дискурсивною практикою, а саме поняття безпеки в процесі сек'юритизації функціонує як мовний акт [1].

Активне звернення до поняття безпеки тим самим стає одним із наріжних каменів систем ухвалення рішень, виступаючи як засіб нівелювання протиріч, пов'язаних із обмеженням прав і свобод громадян. Водночас постулювання загроз безпеці дозволяє витіснити поняття демократії з центральної позиції у політичній дискусії. Дослідниця У. Хельберг, вивчаючи міграційні політики країн ЄС, доходить висновку щодо їхнього високого ступеня сек'юритизованості й стверджує: *«європейська безпекова спільнота створюється на основі артикуляції гіперболізованих і наявних загроз»* [3, с. 67]. Сек'юритизаційні процеси не є особливою характеристикою суто авторитарних політичних режимів і супроводжують цілу низку рішень у демократичних системах. Водночас методологічні зв'язки сек'юритизації з концептом Політичного Карла Шмітта створюють проблемний ефект: наслідки процесів сек'юритизації у своєму крайньому вираженні можуть завдати шкоди демократичним правам та свободам громадян. Як зазначає дослідник А. Зелінський, *«політика сек'юритизації, виходу за рамки прийнятих для ліберально-демократичних суспільств раціональних норм соціальної взаємодії [...], вимагає застосування іншого типу раціональності, що розвивається завдяки артикуляції загрози індивідуальному та суспільному формату буття»* [4]. При цьому, А. Зелінський називає сек'юритизацію моделлю ідеології національної безпеки.

Обмеження прав та свобод громадян можливе за умов їхньої суперечності заходам із досягнення безпеки. Водночас теорія сек'юритизації не дає чіткої відповіді на питання про розрізнення справжніх і уявних загроз безпеці, що підкреслює можливість використання сек'юритизаційних практик як інструменту для

безпрецедентного розширення владних повноважень. У рамках такої стратегії процес сек'юритизації може спиратися на дезінформацію, розпалювання ворожнечі та недоброчесні заходи політичної конкуренції. При цьому відмова від сек'юритизаційних заходів не видається можливою, оскільки вони сприяють досягненню соціально значущих цілей.

Висновки. Демократія в сучасних умовах перебуває між двома викликами одночасно: з одного боку, її супроводжує зростання дефіциту безпеки, з іншого – подолання цього дефіциту через заходи сек'юритизації здатне підважити демократію в її окремих проявах. Дискусія про межі безпеки, можливості її балансування з демократією та форми конструювання уявлень про неї залишаються перспективним напрямом для досліджень підходів до вироблення політики.

Бібліографія

Waever, O. (1998). Securitization and Desecuritization. In R. D. Lipschutz (Ed.), *On Security* (p. 31). Columbia University Press.

Buzan, B., Waever, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.

Хельберг, У. (2012). Сек'юритизація як політичний феномен. *МАГІСТЕРІУМ. Політичні студії*, 46, 64–67.

Зелінський А. Політика сек'юритизації як модель ідеології національної безпеки. *Магістеріум: Політичні студії*. 2016. Т. 64. С. 8–13.

ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ НА ШЛЯХУ ДО НАТО

Захар Братина, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0005-8341-3963>, e-mail:
bratyna_zahar_polit2023@ukr.net

THE EVOLUTION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR AS A TOOL FOR COUNTERING INFORMATION THREATS ON THE PATH TO NATO

Zahar Bratyna, Postgraduate student of Political Science Department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<https://orcid.org/0009-0005-8341-3963>, e-mail:
bratyna_zahar_polit2023@ukr.net

Abstract

This study examines the state of communication cooperation between Ukraine and NATO in the context of Euro-Atlantic integration and identifies the challenges hindering the development of strategic communications essential for building high-quality interaction between Ukraine and the Alliance. The paper outlines the key historical stages of strategic communications development in Ukraine, the challenges and prospects on the path to NATO membership, and highlights the factors influencing the effectiveness of strategic communications in the security and defense sector.

Keywords: strategic communications, defense sector, Ukraine, NATO, effectiveness.

Ключові слова: стратегічні комунікації, сектор оборони, Україна, НАТО, ефективність.

Вступ

У сучасних умовах гібридних загроз стратегічні комунікації (СтратКом) відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Інформаційна війна стала невід'ємною складовою міжнародних відносин, що спонукає держави до розробки ефективних механізмів комунікаційного впливу. Для України, яка перебуває на шляху євроатлантичної інтеграції, важливим завданням є вдосконалення стратегічних комунікацій сектору безпеки та оборони, що сприятиме зміцненню національної стійкості та ефективному протистоянню інформаційним загрозам.

Методологія

У цьому дослідженні застосовуються такі методи: аналіз документів, який дозволив розгляд нормативно-правових актів, доктринальних документів НАТО та України щодо стратегічних комунікацій; контент-аналіз дозволив проаналізувати сутність інформаційних кампаній сектору безпеки та оборони України; порівняльний метод дозволив вивчення досвіду держав-членів НАТО у сфері стратегічних комунікацій; системний підхід дозволив оцінити комплексність стратегічних комунікацій як складової державної інформаційної політики, виклики та її ефективність.

Результати дослідження

Розв'язана Росією безпрецедентна, широкомасштабна, нічим не спровокована війна проти України, зруйнувало безпекову архітектуру Європи і світу, знищила політико-правовий світопорядок, який був сформований після закінчення Другої світової війни. Натомість світові інституції, такі як ООН, ОБСЄ - які мали б запобігти подібним конфліктам, на жаль виявились безсилими. У цих умовах практично все залежить від боєздатності української армії і допомоги країн-членів НАТО, який у свою чергу переживає досить суттєві трансформації, пов'язані з адаптаціями до викликів часу, і зокрема з розбалансованою поведінкою американської адміністрації, яка ставить під сумнів доречність членства США в НАТО, називаючи організацію «мертвою». Тому європейські держави-члени Альянсу мають розраховувати лише на власні сили у питанні забезпечення безпеки в Європі, і бути готовими до будь-яких викликів та загроз з боку Російської Федерації. І хоча членство в НАТО залишається для Києва безальтернативною безпековою моделлю, Україна наразі концентрується здебільшого на комунікації з групами країн Центрально-Східної Європи, Франції та Великою Британією, доки трансформується Альянс. (FPRI, 2024). Однак комунікації між Києвом та Брюсселем потребують активізації.

1. Зазначимо *основні історичні віхи розвитку стратегічних комунікацій в Україні:*

- початковий етап формування стратегічних комунікацій - після здобуття незалежності та їхній зв'язок з оборонною реформою до 2014 року. Його можна охарактеризувати як відсутність системної політики стратегічних комунікацій;

- після 2014 року – активізація процесу адаптації до стандартів НАТО, створення органів стратегічних комунікацій у Збройних силах України (ЗСУ) та інших структурах сектору безпеки, як наслідок російської агресії 2014 року, окупацією Криму і частини Донецької й Луганської областей;

- розвиток концепції стратегічних комунікацій після підписання Програми розширених можливостей з НАТО (NATO, 2023a);

- з 2022 року – впровадження комплексного підходу з урахуванням досвіду війни проти Російської Федерації (НАТО. (2023 b);

- 12 липня 2023 року на Вільнюському саміті НАТО започатковано Раду Україна – НАТО, яка прийшла на заміну формату Комісії, що опікувалася розвитком відносин між Києвом та Брюсселем у період 1997-2023 рр.(НАТО, 2023 с). Основним завданням Комісії стало забезпечення належного виконання положень «Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО», оцінка і аналіз стану та розвитку відносин між Україною і НАТО, нагляд за плануванням спільних заходів, вироблення пропозицій щодо дій, які б дозволили вдосконалити співробітництво сторін.

2. Виклики на шляху до НАТО:

- використання Росією інформаційних операцій та гібридних загроз для підриву євроатлантичного курсу України;

- відсутність сталої інформаційної політики щодо НАТО серед населення та наявність міфів про Альянс;

- обмежені ресурси та недостатня кадрова підготовка у сфері стратегічних комунікацій;

- недостатня координація міждержавних інституцій у сфері стратегічних комунікацій.

3. Всебічний аналіз ефективності стратегічних комунікацій у секторі безпеки та оборони свідчить про його залежність від:

- вдосконалення комунікаційної координації між ЗСУ, Національною гвардією, Службою безпеки України та Міністерством оборони;

- збільшення рівня міжвідомчої взаємодії та посилення координації комунікаційних структур;

- підвищення рівня медіаграмотності серед військовослужбовців та цивільного населення; - підвищення рівня медіаграмотності серед військовослужбовців та цивільного населення;

- посилення кібербезпеки та інформаційної стійкості в умовах війни;

- використання соціальних мереж та традиційних медіа для контрпропаганди та формування позитивного іміджу ЗСУ;

- створення стійкого механізму стратегічних комунікацій між Україною та НАТО, адаптація найкращих практик;

- впровадження стандартів НАТО у українську систему стратегічних комунікацій.

Висновки

Стратегічні комунікації є важливим елементом безпекової політики України. Їхня еволюція відбувається в напрямку стандартизації відповідно до вимог НАТО, що сприяє підвищенню обороноздатності держави. Головними завданнями подальшого розвитку є забезпечення інформаційної стійкості, вдосконалення координації між державними інституціями та ефективне використання цифрових технологій у сфері стратегічних комунікацій.

Бібліографія

FPRI. (2024). *Безпекова угода Великобританії та України: заміник НАТО чи наріжний камінь нової архітектури безпеки в Європі?* fpri.kiev.ua. https://www.fpri.kiev.ua/articles_view/bezpekova-ugoda-velikobritanii-ta-ukraini-zaminnik-nato-chi-narizhnij-kamin-novoi-arhitekturi-bezpeki-v-evropi/

NATO. (2023a). Рада Україна – НАТО. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_217652.htm

NATO. (2023b). Відносини НАТО – Росія. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_50090.htm

NATO. (2023c). Комюніке Вільнюського саміту Видане главами держав і урядів країн-членів НАТО, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Вільнюсі 11 липня 2023 року. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm

References

FPRI. (2024). The UK-Ukraine security agreement: A NATO substitute or the cornerstone of a new security architecture in Europe? *fpri.kiev.ua*. https://www.fpri.kiev.ua/articles_view/bezpekova-ugoda-velikobritanii-ta-ukraini-zaminnik-nato-chi-narizhnij-kamin-novoi-arhitekturi-bezpeki-v-evropi/

NATO. (2023a). NATO-Ukraine Council. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_217652.htm

NATO. (2023b). NATO-Russia relations. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm

NATO. (2023c). Vilnius Summit communiqué: Issued by heads of state and government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Vilnius on 11 July 2023. *nato.int*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm

ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ У СОЦМЕРЕЖАХ

Олександр Черниш, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0002-9046-5663>, e-mail: o.chernysh@gmail.com

TECHNOLOGIES OF INFORMATSON INFLUENCE IN SOCIAL NETWORKS

Olexandr Chernysh, Postgraduate student of Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-9046-5663>, e-mail: o.chernysh@gmail.com

Abstract

The article is devoted to research on information influence and manipulation technologies that are actively used in social networks. The main manipulation techniques are analyzed, such as the spread of disinformation, the creation of "echo chambers", the manipulation of emotions, the use of bots and psychological techniques. The impact of these technologies on public opinion, political processes, and society as a whole is examined, especially in the context of information wars and hybrid conflicts. Recommendations on how to counter disinformation and manipulation, including increasing media literacy level, ensuring the transparency of social media algorithms, and developing international cooperation in the field of cybersecurity are also provided.

Keywords: *information influence, manipulation, social media, disinformation, propaganda, algorithms, echo chambers, fake news, cybersecurity, media literacy*

Анотація

Робота присвячена дослідженню технологій інформаційного впливу та маніпуляції, які активно використовуються в соціальних мережах. Проведено аналіз основних методів маніпуляцій, таких як поширення дезінформації, створення "ехо-камер", маніпулювання емоціями, використання ботів та психологічних прийомів. Розглядається вплив цих технологій на громадську думку, політичні процеси та суспільство в цілому, особливо в контексті інформаційних війн та гібридних конфліктів. Також пропонуються рекомендації щодо протидії дезінформації та маніпуляціям, включаючи підвищення медіаграмотності, забезпечення прозорості алгоритмів соцмереж та розвиток міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки.

Ключові слова: інформаційний вплив, маніпуляція, соціальні мережі, дезінформація, пропаганда, алгоритми, ехо-камери, фейкові новини, кібербезпека, медіаграмотність

Вступ

Соціальні мережі, як частина сучасного цифрового світу, стали невід'ємною частиною нашого життя та відкрили безмежні можливості для комунікації та обміну інформацією. Однак, разом з тим, перед нами постають нові виклики, які пов'язані з поширенням технологій інформаційного впливу та маніпуляції. Метою дослідження є аналіз основних методів маніпуляції в соціальних мережах, вивчення їхнього впливу на громадську думку та формування рекомендацій щодо протидії цим явищам. Ці технології, використовуючи спеціальні алгоритми, психологічні прийоми та соціальну інженерію, здатні непомітно впливати на наші думки, переконання та поведінку, що ставить під загрозу свободу вибору.

Методологія

Для аналізу технологій інформаційного впливу та маніпуляції у соцмережах було використано комплексний підхід, що включав: аналіз наукових публікацій та досліджень, що дало змогу виявити основні тенденції та закономірності у використанні технологій маніпуляції в соціальних мережах, а також визначити ефективні методи протидії цим явищам; аналіз конкретних прикладів дав змогу виявити типові сценарії та стратегії маніпуляцій, а також визначити їхній вплив на громадську думку та політичні процеси; аналіз алгоритмів дав змогу виявити механізми, які сприяють поширенню дезінформації та поляризації суспільства, а також визначити шляхи забезпечення прозорості та контролю над цими алгоритмами; дослідження методів протидії дезінформації та маніпуляції дало змогу виявити та проаналізувати ефективні стратегії та інструменти протидії дезінформації та маніпуляціям в соціальних мережах.

Результати

Технології інформаційного впливу та маніпуляції у соцмережах набули широкого поширення та стали потужним інструментом впливу на громадську думку. Серед основних методів маніпуляції можна виділити наступні:

- *поширення дезінформації та фейкових новин*. Цей метод включає створення та розповсюдження неправдивої інформації з метою формування певного ставлення до подій або осіб. Наприклад, під час виборів можуть поширюватися фейкові новини про кандидатів, їхні зв'язки з криміналом або неіснуючі скандали. У контексті війни це можуть бути неправдиві повідомлення про "перемоги" однієї зі сторін або "великі втрати" іншої. Такі повідомлення часто супроводжуються

емоційно забарвленими зображеннями або відео, що робить їх більш переконливими;

- *використання алгоритмів для створення "ехо-камер"*. Соціальні мережі, як Facebook або YouTube, використовують програми, які показують нам те, що, на їхню думку, нам сподобається. Таким чином, алгоритми соцмереж підбирають контент, який відповідає інтересам користувача, що призводить до ізоляції від альтернативних точок зору [Benkler, Faris, Roberts, 2018]. Якщо ми часто дивимось новини про певну політичну партію, вони показуватимуть нам ще більше таких новин. З часом людина може опинитися в "бульбашці", де буде бачити тільки ту інформацію, яка підтверджує її погляди, і не матиме змоги почути інші думки. Це створює середовище, де радикальні погляди можуть посилюватися, а діалог стає неможливим;

- *маніпулювання емоціями*. Використання емоційно забарвлених повідомлень, зображень та відео для впливу на почуття та реакції користувачів [Kohl, McAleer, 2018]. Наприклад, під час конфліктів можуть поширюватися відео з жорстокими сценами, щоб викликати гнів або страх у глядачів. Або ж можуть використовуватися зворушливі історії про "героїчні вчинки", щоб викликати патріотичні почуття. Такі емоційні маніпуляції можуть обходити раціональне мислення та спонукати до імпульсивних дій;

- *створення ботів та фейкових акаунтів*. Використання автоматизованих акаунтів для поширення пропаганди та "створення ілюзії підтримки певних ідей" [Yang, Menczer, Ciampaglia, 2021]. Наприклад, під час політичних дискусій можуть використовуватися боти, які поширюють пропагандистські повідомлення або атакують опонентів. Вони можуть створювати враження, що певна ідея має широку підтримку, навіть якщо це не так. Фейкові акаунти також можуть використовуватися для поширення дезінформації та маніпуляцій;

- *використання таких психологічних прийомів* як астосування технік переконання, навіювання та соціальної інженерії для впливу на поведінку користувачів. Наприклад, використання "авторитету" для переконання, тиск на почуття провини або сорому, використання "соціального доказу" (коли користувачеві показують, що "всі так роблять");

- *також, використання прийому "розділяй та володарюй"*, для створення конфліктів між групами людей.

Висновки

Безперечно, зазначені прийоми, за умови комплексного застосування, здатні створювати потужний ефект, формуючи упереджене сприйняття реальності та спонукаючи до певних дій.

Для протидії технологіям інформаційного впливу та маніпуляції необхідно: підвищувати рівень медіаграмотності населення, навчаючи критичному мисленню та розпізнаванню фейкових новин; розробляти та

впроваджувати ефективні методи виявлення та блокування дезінформації в соцмережах; забезпечувати прозорість алгоритмів соцмереж та їхній контроль з боку громадськості; розвивати міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки та протидії інформаційним загрозам. Лише спільними зусиллями можна захистити інформаційний простір від маніпуляцій та забезпечити вільний обмін інформацією в інтересах суспільства.

Бібліографія/ References

Yochai Benkler, Robert Faris, Hal Roberts. Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization Through Partisan Communication, 2018. 448 p.

Jeanette Kohl, Tony McAleer. Hate Crimes in the Global Village: The Psychology of Racial and Ethnic Violence, 2018. 224 p.

Kai-Cheng Yang, Filippo Menczer, Giovanni Luca Ciampaglia. Social Media Manipulation (Synthesis Lectures on Information Security, Privacy, & Trust), 2021.147 p.

SOLIDARITY IN A TIME OF CRISIS: CIVIL SOCIETY EXPERIENCES FROM UKRAINE

Oleksandra Demianenko, PhD in Political Science, Associate Professor, Postdoctoral Research Fellow, New Europe College - Institute for Advanced Study (Romania), <https://orcid.org/0000-0003-4428-3981>, email: oleksandra.demianenko.edu@gmail.com

Keywords: civil society, Ukraine, solidarity, volunteerism, crisis response, civil society organizations (CSOs), war

Introduction

This paper explores the role and transformation of civil society in Ukraine during the crisis, with a particular focus on the ongoing full-scale Russian war against Ukraine and its impact on civil society organizations (CSOs). The aim of this research is to examine how CSOs in Ukraine have responded and adapted during the crisis, contributing to humanitarian efforts, social support, and reforms. The objectives include understanding the evolution of volunteerism, strengthening of solidarity during the war, the activities of Ukrainian CSOs in Ukraine and abroad, and the changing dynamics of relations between civil society, government and the business sector. This study also examines the growth of trust in CSOs and their ability to mobilize resources in response to the ongoing crisis.

Methodology

This study uses both qualitative and quantitative research methods to analyze the role of civil society in responding to the crisis in Ukraine. Data sources include official government statistics such as the Unified Register of Legal Entities, reports from CSO networks, and opinion polls conducted by reputable Ukrainian research institutions (e.g., Razumkov Center and Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, Kyiv International Institute of Sociology). In addition, the report is based on case studies of specific CSOs and volunteer organizations that have been operating since the beginning of the war. The comparative analysis of trends and changes in CSO activities before and after the full-scale Russian invasion in February 2022 helps to contextualize the research in the broader context of crisis management and response.

Results

Civil society is a powerful and influential public actor in independent Ukraine. By strengthening the capacity of the government at the national and local levels, civil society organizations (CSOs) have sometimes replaced the state where necessary: from volunteering and helping those in need to pushing for reforms in Ukraine on its path to the European Union.

Civil society organizations in Ukraine work in various areas, such as human rights protection, representation of interests of different social groups, provision of social and educational services, charity and volunteer activities, implementation of educational and cultural projects, protection of cultural heritage, environmental protection, analysis of state policy implementation, monitoring of government activities and their transparency, anti-corruption activities, transparency of political financing, electoral processes, development of participatory practices, and more. Official statistics from the Unified Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs (State Statistics Service of Ukraine. Official web portal) show an upward trend in the number of CSOs in Ukraine in 2014, which I believe was due to the reaction of civil society to the outbreak of war in Donbas and the annexation of Crimea. This conclusion is also confirmed by the areas of CSOs' activities, namely assistance to internally displaced persons (IDPs), assistance to military personnel and civilians affected by the hostilities, etc. It is also important to note that this trend is probably also related to the intensification of reforms in Ukraine (decentralization reform, reform of law enforcement and judicial bodies, creation of anti-corruption bodies, etc.)

In any case, it is from this period, in our opinion, that we should start counting the newest stage of civil society development in Ukraine, which should be carefully studied in the context of a unique example of community response to emergencies and crises.

In January 2022, the majority of CSOs focused their activities on local communities and associations (64%), youth (57%), IDPs and war-affected citizens (54%). Every second CSO focused its activities on cooperation with representatives of state and local authorities (51%) ().

After February 2022, assistance to the army and victims of Russian aggression became a priority for 43% of CSOs. At the same time, 56.4% of organizations reoriented themselves to current needs (Ukrainian Civil Society under the War - 2022), which confirms the statement about the flexibility of Ukrainian civil society and its adaptability to the challenges of the times in a crisis.

An important aspect of civil society activity that intensified during Russia's full-scale invasion of Ukraine was volunteering as a one-on-one activity. According to official data, in 2022-23, the number of registered volunteers in Ukraine increased significantly - from 320 people in January 2022 to almost 7,000 at the end of 2023 (The Volunteer Register grew 2.5 times in a year. How has the number of volunteers changed since the beginning of the full-scale program? 2023). The level of citizens' involvement in volunteer initiatives and financial support for CSOs has also increased.

Despite the general deterioration of life, as mentioned above, Ukrainians continue to personally provide financial and other material assistance to the Armed Forces of Ukraine and internally displaced persons. Thus, 63% say that over the past 12 months they have personally transferred money to volunteers and charitable organizations that help the Armed Forces of Ukraine. At the same time, 46% transferred funds to a special bank account

of the NBU for the Armed Forces of Ukraine. Every second respondent (51%) helped internally displaced persons with money, clothes, food, or other things (The Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. December 27, 2023).

It should be noted that in 2023, Ukraine was ranked second in the world charity ranking according to the British organization Charities Aid Foundation (World Giving Index 2023). In 2024, Ukraine was ranked seventh (World Giving Index 2024), right after the United States, which means it is among the top ten countries despite the ongoing war. According to the Charities Aid Foundation, among adult Ukrainians, 77% of respondents help strangers, 67% donate and 27% volunteer (World Giving Index 2024).

Another trend in civil society in Ukraine at a critical time is the transformation of relations with the government. During 2022-23, CSOs in Ukraine developed new formats of cooperation, such as the formation and operation of networks of coordinators, humanitarian hubs, counseling centers to assist IDPs, cooperation in recording and verifying war crimes and crimes against humanity committed by the Russian occupiers, cross-sectoral cooperation with law enforcement agencies, etc.

The format of partnerships between the state and civil society and business has also changed and is now focused on addressing the problems of residents of territorial communities, supporting the Armed Forces of Ukraine and the military, assisting IDPs, evacuating people, providing shelters and further assistance in finding housing and work.

In general, in the context of a full-scale war, I structured the following areas of activity of Ukrainian civil society institutions:

1. In Ukraine:

1) Assistance to internally displaced persons: housing and job search support, psychological and humanitarian aid (e.g., Free training for internally displaced women and women from de-occupied territories, NGO Projector Foundation);

2) Creation and development of mental health programs for citizens (e.g., NGO "Union of large families 'Kryla' (international project 'Hibuki therapy' for children), 'Masha Foundation', NGO 'Human Rights Vector');

3) Assistance to the Armed Forces of Ukraine - humanitarian and military aid for those in the combat zone and other military units (Charitable Foundation "Come Back Alive", which is both a charitable foundation dedicated to providing competent assistance to the Ukrainian military and a non-profit organization focused on security and defense sector analytics, as well as implementing projects for veteran rehabilitation through sports)

4) Assistance to medical institutions - humanitarian aid to institutions that treat wounded soldiers (medicines, equipment, change of clothes and bedding for the wounded)

5) Assistance to educational institutions - construction of shelters, restoration of schools and other educational institutions after shelling (savED Charitable Organization);

6) Development of new formats of interaction with the government and

business to address the urgent issues related to the full-scale war;

7) Combating Russian propaganda and disinformation, developing programs to promote critical thinking among citizens (VoxUkraine, Internews Ukraine, Ukrainian Institute of Media and Communication);

8) Support for reforms in Ukraine (decentralization of power, reforms of law enforcement and judicial bodies, creation of anti-corruption bodies, etc.);

9) Tactical medicine courses for civilians and military.

2. Abroad:

1) Humanitarian and social-psychological assistance to Ukrainians who left Ukraine for other countries because of the war;

2) Collection and delivery of humanitarian aid to Ukraine;

3) Helping to organize medical treatment abroad for victims of Russian aggression;

4) Collecting evidence of war crimes against Ukrainian citizens and Ukrainian cultural heritage (NGO Center for Civil Liberties (received the Nobel Peace Prize in 2022), Zmina Human Rights Center);

5) Researching initiatives for the post-war reconstruction of Ukraine (ISAR Ednannia, Ukrainian Center for Independent Political Research (UCIPR), Center for Democracy and Rule of Law (CEDEM));

6) Advocacy of international support for Ukraine and post-war reconstruction of Ukraine (International Center for Ukrainian Victory);

7) Supporting reforms in Ukraine and communicating their success with Western Europe and the United States;

8) Fighting Russian disinformation and propaganda abroad (Internews Ukraine (UkraineWorld multilingual media)).

Due to their active and effective work, civil society institutions in Ukraine enjoy a high level of public trust. Volunteer organizations are trusted by 85% of the population, and public organizations - by 60% (Political results of 2022: Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities, trust in social institutions (December 2022). Sociological surveys conducted by The Razumkov Center, the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, and the Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) in 2023-2024 show approximately the same level, which means that Ukrainians have essentially stable trust in the SCO.

In conclusion, Ukraine's civil society has been a vital force of resilience during the ongoing Russian invasion. Civil society organizations (CSOs) have rapidly adapted to the crisis, providing essential humanitarian aid, supporting reforms, and strengthening solidarity among citizens. The rise in volunteerism, trust in CSOs, and increased charitable donations reflect the strength of Ukrainian civil society. CSOs have not only helped with local needs like supporting displaced people and the military, but also worked abroad, advocating for international support and documenting war crimes. The relationship between civil society and the government has evolved, with new partnerships emerging to better address the challenges of war. Ukraine's experience offers valuable lessons in solidarity, adaptability, and crisis management that can be applied globally. The continued role of civil

society will be crucial for Ukraine's recovery and its democratic development in the post-war period.

References

Charities Aid Foundation. (2023). World Giving Index 2023. URL: <https://www.cafonline.org/insights/research/world-giving-index>

Charities Aid Foundation. (2024). World Giving Index 2024. URL: <https://www.cafonline.org/insights/research/world-giving-index>

Razumkov Centre. (2023). Political Summary of 2022: Public Assessment of the Situation in the Country and Government Action. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/politychni-pidsumky-2022-roku-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-gruden-2022r>

State Statistics Service of Ukraine. (2023). Official Portal. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

The Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. (2023). Results of 2023: Public Opinion in Ukraine. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsiv>

The volunteer register has grown 2.5 times in a year. How has the number of volunteers changed since the start of the full-scale programme? (2023). Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>

Ukrainian Civil Society under the War – 2022. (2022). A Report Based on the Findings of the Study. Kyiv: Ednannia. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Ukrainian%20civil%20society%20under%20the%20war.pdf>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A THREAT TO DEMOCRACY

Nataliia Horbenko, *Doctor of Philosophy in social and behavioral sciences, assistant of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-3691-9268>, email: nataliia.horbenko@knu.ua*

Keywords: *democracy, electoral process, disinformation, manipulation of public opinion*

Introduction

The development of artificial intelligence (AI) is radically transforming the information space, creating new opportunities for communication and data analysis. However, alongside its positive aspects, this technology presents significant threats, particularly to democratic societies, where access to truthful information is crucial for the proper functioning of electoral processes and the adoption of socially substantial decisions. One of the greatest risks identified by experts in this context is the spread of disinformation, particularly AI-generated disinformation. According to the 2024 World Economic Forum Global Risks Report, the issue of disinformation created with the help of AI was previously identified as the leading challenge for the next two years. In the updated 2024–2025 Global Risks Perception Survey (GRPS), this concern was relegated to fourth place, behind interstate conflicts, extreme climate events, and geoeconomic tensions (World Economic Forum). However, in the short- and medium-term, the threat remains significant, as generative AI technologies greatly facilitate the creation of manipulative content and undermine trust in democratic institutions.

The author aims to investigate how the use of AI may threaten democracy and democratic processes, specifically by facilitating the spread of distorted information (including deepfake videos, falsified news, and images), enabling the manipulation of public opinion, influencing electoral processes, and exacerbating social polarization. Furthermore, the lack of transparency in the functioning of algorithms may contribute to the uncontrolled dissemination of false information, further deepening the crisis of trust in democratic societies.

Methodology

The study employed methods such as the systemic, structural-functional, and comparative approaches.

Results

AI as a threat to democracy can be examined in three key areas: disinformation and microtargeting, automated journalism, and political deepfakes (Brkan, 2019).

First, disinformation and microtargeting have become increasingly powerful tools for influencing public opinion. AI is driving the spread of fake news through automated bots on social media, as well as through psychographic microtargeting. This allows political actors to manipulate voters' emotions and behavior unprecedentedly, creating personalized information environments. As Robert Dahl noted, democracy requires "a government that is constantly responsive to the preferences of its citizens." However, when these preferences are shaped by manipulative information, government decisions may reflect the results of targeted disinformation campaigns rather than actual public sentiment. AI is capable of generating mass appeals to politicians, distorting their perception of public sentiment. In 2020, an experiment in the United States showed that legislators responded to AI-generated letters almost the same way as to real ones (Kreps & Kriner, 2023).

Second, while automated journalism has the potential to simplify content creation, it poses significant risks of spreading unchecked disinformation. Generative algorithms can independently produce articles, news, and analysis, but without proper human oversight, they can perpetuate distorted or false narratives. This may result in the manipulation of public opinion, even unintentionally, undermining democratic governance, which is based on an informed citizenry.

Third, political deepfakes present a particular threat to electoral processes. Political deepfakes are artificially created or altered images, audio, or video content produced with AI technologies, designed to manipulate political processes, and public perceptions of individuals, events, or ideologies. They are typically disseminated to mislead the public, influence election outcomes, or shape political opinions by distorting facts, altering reality, or fabricating false narratives.

Voters who trust such content may alter their political preferences without realizing its manipulative nature. As a result, democratic processes become vulnerable to external interference and information attacks. One notable example of large-scale AI-driven political manipulation is the viral anti-Trump videos on TikTok, created using generative algorithms. In the run-up to the U.S. presidential election, over 60,000 such videos were discovered, and distributed through 91 interconnected accounts from China, Nigeria, Iran, and Vietnam. Meanwhile, supporters of Donald Trump created and circulated deepfakes depicting the former president with Black voters to encourage African-American support for the Republican Party. Although Trump actively sought to engage Black voters, who could influence the 2020 election's outcome, no direct links between these deepfakes and his election campaign have been substantiated.

Political deepfakes generated by AI can both undermine democratic electoral processes and pose a threat to national security. An example is a fake video disseminated by Russian sources, in which Ukrainian President Volodymyr Zelensky allegedly announces his country's surrender. The video aimed to demoralize society and sow distrust in the government.

Artificial intelligence as a threat to democracy can also be considered in three dimensions: as a threat to representation, as a threat to accountability, and as a threat to trust (Kreps & Kriner, 2023).

Given the serious challenges posed by generative AI, it is crucial to establish effective mechanisms for regulating this technology. One important step in this direction was the adoption of the AI Act in the European Union.

On August 1, the EU's AI Act, the world's first comprehensive artificial intelligence law, came into force. The law aims to ensure safety, protect human rights, promote innovation, and create a harmonized AI market in the EU. It requires AI systems, such as chatbots, to inform users that they are interacting with machines. High-risk AI systems must meet strict requirements, while systems that threaten human rights will be banned. EU countries must establish national regulatory bodies by August 2025 to oversee compliance.

In Ukraine, work on AI regulation is ongoing. The Ministry of Digital Transformation of Ukraine has developed a "White Paper", outlining the national AI regulation strategy. This document follows the adoption of Ukraine's AI Regulation Roadmap.

The development of artificial intelligence technology brings significant benefits but also creates serious threats to democratic processes, particularly through the spread of disinformation, political deepfakes, and manipulation of public opinion. To effectively counter these challenges, it is necessary to improve AI regulations at the national and international levels, ensure algorithm transparency, and actively promote digital literacy among the population. At the same time, it is essential to develop mechanisms to detect and neutralize manipulations that undermine trust in democratic institutions and electoral processes.

References

Brkan, M. (2019). Artificial intelligence and democracy: The impact of disinformation, social bots and political targeting. *Delphi – Interdisciplinary Review of Emerging Technologies*, 2(2), 66 –71. <https://doi.org/10.21552/delphi/2019/2/4>

Kreps, S., & Kriner, D. (2023). How AI threatens democracy. *Journal of Democracy*, 34(4), 122–131. <https://doi.org/10.1353/jod.2023.a907693>

World Economic Forum. (2025). *The Global Risks Report 2025* (20th ed.). Retrieved March 30, 2025, from https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf

CYBER DEFENCE AS IMPORTANT ELEMENTS OF NATIONAL SECURITY

Dmytro Kazmiruk, PhD student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0006-5763-1665>, email: dmitrokazmiruk4@gmail.com

Keywords: information security, cybersecurity, hybrid warfare, digital transformation, national security, information technology, digitalisation.

Introduction

In today's world, information security is not only a technological but also a strategic component that requires a rapid response to the ever-changing conditions of global and domestic threats. Hybrid warfare, cyberattacks and information manipulation are becoming increasingly common methods of pressure on states, which requires them to develop effective strategies and measures to protect against such threats. In addition, the integration of digital technologies into public administration and public life increases the importance of cybersecurity, which challenges countries to ensure an adequate level of protection of information resources. Given this, consideration of information security issues in the context of globalisation and digital transformation is extremely relevant and important for the current stage of development of national and international security systems.

Methodology

To study the topic, a set of methods was used, including the analysis of academic literature and official documents, which makes it possible to identify the theoretical foundations and strategic framework of cyber defence within national security systems. Content analysis of cybersecurity strategies, policy papers, and international legal acts was applied to reveal the institutional and doctrinal foundations of national cyber defence. The case study method was used to examine specific examples of cyberattacks and national responses in selected countries. In addition, a comparative analysis of the approaches of NATO members and other states was conducted to highlight similarities and differences in national models of cyber defence.

Results

Information security is one of the priority areas of responsibility of a modern state, which determines its ability to protect its national interests and effectively counteract various threats, both internal and external. In this context, the development and implementation of a stable and modern information policy is the basis for ensuring national security. For its effective implementation, it is necessary to take into account a number of objective

factors, including the political, economic and geopolitical situation in the international arena, the general trend towards digitalisation of key areas of life, the development of information technology, and the need to protect national interests in the context of an active information war with an aggressor country (Mykoliuk, 2022).

Particular attention should be paid to the trends observed in the international arena, where data openness and access to information are becoming important aspects of public policy. However, the approach to this issue can vary significantly from country to country. In authoritarian regimes, information policy is characterised by strict centralisation and control, which defines clear and limited areas of access to information. However, the approach to this issue can vary considerably from country to country. In authoritarian regimes, information policy is characterised by strict centralisation and control, which defines clear and limited areas of access to information. In democracies, however, this process is accompanied by a significant involvement of various actors, which creates a situation of tension and debate. It is important to strike a balance between openness of information and its security, which is a difficult task for governments. Some researchers point out that in the face of a serious threat to national security, democratic states may lose their declared values of transparency and openness, as ensuring security in such cases may require significant restrictions on access to information.

The need for effective protection of information resources contributes to the convergence of democratic and authoritarian approaches to regulating this area, which leads to a shift in emphasis towards centralisation and controllability of information (Anderson, 2011; Rosenzweig, 2013). This transformation leads to an internal conflict, which is gradually escalating against the backdrop of the development of the global Internet. On the one hand, full transparency inherent in democratic norms stands in contrast to state secrets and secrecy, which are necessary for certain areas, such as national security or defence, and in which the interests of the executive branch may require special control. However, given the current geopolitical situation and the growing level of conflict and threats on a global scale, it can be argued that most governments now prioritise the security of critical information over its widespread dissemination (McChesney, 1996). For example, the expediency of publishing information on arms transfers in the public domain, which was previously available in the form of electronic reporting, is being reconsidered.

Current realities, in particular the escalation of hybrid warfare in the information space, have significantly increased the relevance of improving cybersecurity in Ukraine. Although a number of important measures have already been taken, such as the approval of the Cybersecurity Strategy of Ukraine, the adoption of the Law on the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine and the ratification of the Convention on Cybercrime (Zhytko, 2017), there is still a need for further development in this area. This is especially true when it comes to clearly defining the boundaries of cyberspace use in

military conflicts. Despite significant progress in the development of cybersecurity methodology, which proves that the elements of cyber warfare are cyber defence, cyber intelligence and cyber influence, the terminology formed on the basis of legal acts and guidelines does not yet allow for official recognition of this in the relevant documents (Grishchuk, & Danik, 2016).

Effective cybersecurity cannot be achieved without proper digital transformation of state institutions and adaptation of advanced information and digital technologies for use in the national security sphere. The current stage of development of digital technologies is accompanied by the emergence of numerous definitions of digital transformation, each of which focuses on different aspects of this process, but few of them take into account a comprehensive approach that involves the integration of strategic partnerships between all stakeholders, the simultaneous development of digital services and software, as well as the assessment of the level of this transformation. Thus, V.S. Kuibida, O.V. Karpenko, and V.V. Namestnik define digital transformation as a process of changes in human nature, thinking, life, and management caused by the use of digital technologies (Kuibida, Karpenko, & Namestnik, 2018). Y. Nikitin and O. Kulchytskyi specify that digital transformation is a process of transition to new ways of doing things, which is carried out through the introduction of digital technologies and services, based on the strategic partnership of all participants and involves the simultaneous development of software, assessment of the level of digital transformation and its integration into national strategies (Nikitin & Kulchytskyi, 2019).

The process of digital transformation is actively supported in Ukraine by the general trend towards digitalisation of most areas of life. Digitalisation, as a set of modern tools and processes, is a qualitatively new stage in the development of information and communication technologies that transform all spheres of public life. The term 'digitalisation' in English means 'digitisation', "digitalisation" or 'transformation into digital form' (Strutynska, 2019). In this context, digitalisation is not only a technological process, but also an important factor that ensures the integration of information technologies into various aspects of the functioning of state institutions, including in the security sector, which is key to the development of cyber defence and national security.

In today's transformational environment, the integration of technological, economic and social functions of the state is significantly increasing, which leads to the emergence of new approaches to governance and interaction between the state and citizens. The latest digital transformation leads to the emergence of a qualitatively new form of institutional interaction, within which information and communication technologies are actively implemented. The interconnection and interaction of public administration entities mediated by digitalisation give rise to new institutional requirements, in particular, to the acquisition of modern information technologies by participants in the management process and their adaptation to new forms of communication (Denisenko, 2023). This allows us to talk about a qualitative

transformation of the state's functions, which already includes innovative approaches to governance in the context of digitalisation.

However, along with the positive changes that accompany digital transformation, there are significant challenges and counteracting factors. Among them are the problems of the institutional environment, financial constraints and foreign policy threats that call into question the stability and existence of Ukrainian statehood in the face of constant external pressure. In this context, it is important to note that, despite significant achievements in the field of digitalisation, there are still certain problems on the way to full integration of information technology into public administration that need to be addressed systematically.

References

- Anderson, J. (2011). Public policymaking. Wadsworth Publishing, 384 p.
- Denisenko, V. A. (2023). Conceptual aspects of digital transformation as a determining factor in improving the effectiveness of national security in Ukraine. *Legal novels. Scientific legal journal*, 21(2), 184-189.
- Grishchuk, R. V., & Danik, Y. G. (2016). Fundamentals of cyber security: a monograph. Zhytomyr: ZhNAEU, 636 p.
- Kuibida, V. S., Karpenko, O. V., & Namestnik, V. V. (2018). Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual and categorical apparatus. *Information Technologies*, (1), 5-10.
- Mykoliuk, A. (2022). Public management of information security: digitalisation and information warfare. *Law and Public Administration*, 1, 156-161.
- Nikitin, Y. O., & Kulchytskyi, O. I. (2019). Digital paradigm as a basis for definitions: digital business, digital enterprise, digital transformation. *Marketing and digital technologies*, 3(4), 77-87.
- Rosenzweig, P. (2013). Cyber warfare: How conflicts in cyberspace are challenging America and changing the world. Praeger Publishers, 304 p.
- Strutynska, I. V. (2019). Definitions of the concept of 'digital transformation'. *Economics and management of enterprises*, 48-2, 91-96.
- Zhytko, A. O. (2017). Cyberwar as a component of hybrid warfare. Ukrainian society in the conditions of war: current challenges and prospects for peacebuilding. All-Ukrainian scientific and practical conference. Mariupol: DonDUU. 2017, 263-266.

LOCAL POLITICS AND LOCAL POLITICAL GOVERNANCE IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

Artem Khmelnykov, *Candidate of Political Sciences, Doctoral Student at the Department of Political Science of Taras Shevchenko Kyiv National University, e-mail: artemhmelnykov22@protonmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9343-8161>*

Keywords: *local political management, local governance, scientific discourse*

Introduction

The processes of decentralization in modern Ukraine have formed a new political reality in which local government officials have become powerful political players at the regional and national levels. In this regard, the assessment of the political effectiveness of each mayor, secretary of the city council, deputies, etc. remains beyond the scope of serious scientific study. The reason for this is the traditional bureaucratic approach and consideration of local political governance in the context of public administration practices. Instead, the political context of local management forms more and more events and processes that require consideration. These include decision-making, consolidation of local communities, the search for consensus, and ensuring an innovative model of development of a modern urbanized territory. The security challenges that modern Ukraine is currently experiencing also encourage a meticulous approach to local political management, since the self-sufficiency and effectiveness of local political leaders and managers are the key to Ukraine's institutional capacity in the long term.

Methodology

The system method allows us to identify the peculiarities of interpreting local political management within the framework of ensuring the vital activity of the territory. The structural-functional approach allows us to clarify the significance of the modernization of the administrative infrastructure as one of the leading issues for political discussions and their effective resolution. The above methods are the basic methodological basis for assessing the completeness of the reflection of the peculiarities of the scientific discourse on modern local political management.

Results

Local politics and local political governance are becoming increasingly relevant in modern political science scientific discourse. The processes of decentralization, which are ongoing in many countries of the modern world, are forming a new political model, in which the local political agenda is

formed on the basis of local political discussions and political relations. The specificity of local political management is that its features have long been overshadowed by more important and fundamental problems of the political macro-level. This applies to the recruitment of local political elites, relations within the local political space, the rules of local political competition, etc.

The theoretical foundations of the study of local political management are formed on the basis of the results of interdisciplinary generalizations of empirical practices of modern management. Local business processes and processes of public self-presentation make it possible to determine the main criteria of the leadership type of management. Among them, psychological requirements and criteria occupy a key place.

The conceptual foundations of the isolation of the conditions for the effectiveness of local political management are based on ideas about the optimal behavior of the official's personality. These conditions are determined on the basis of an analysis of the experience of managerial practices at the local level. In a democracy, the initiative and self-sufficiency of administrative centers, as well as their ability to establish contacts with the environment, are primarily important.

Adherence to universal human values is important for identifying promising principles for developing effective local political management in Ukraine. The European vector of political development requires attention to the humanitarian needs and preferences of territorial communities. Ethical principles of governance are also important, since the entire management process is public.

The innovative context of the modern political development of a democratic state encourages reflection on ensuring the conditions for innovation at the local level. The ability to ensure modernization and self-sufficiency of renewal processes is one of the promising opportunities for the development of local political management.

The modern discourse on local political management is a sphere of discussions of local government officials, public administration, and political forces of a specific territorial community aimed at ensuring sustainable development. Within the framework of existing theoretical approaches (discursive clusters), the local level is considered within the framework of the state-integrated and autonomous models. The essence of the first lies in the framework of local political management as part of a national mechanism. It is entrusted with the task of implementing certain aspects of national policy on the ground. On the other hand, the autonomist theoretical model provides greater initiative to local communities. At the same time, the political capacity of territorial communities remains a big issue. This is about the ability to provide political governance with high-quality and effective political management. It is also necessary to form the ability to rank local needs in order of their satisfaction.

Considerable attention is required to form a sustainable connection between communities and their political leaders. It is reasonable to argue that in modern scientific discourse local political management is separated

from other practices of public governance and bureaucratic management. This is primarily management, which is based on process-based decision-making and meeting the needs of major social groups within the community. It is also based on full representation of requirements and support. Local political management is already a consequence of the formation of self-sufficient local or urban political spheres as a matter of the national agenda. They are clearly differentiated from issues of community life, its innovative development and well-being.

References

Masharovska, S. Yu. (2013) Manipulative technologies in local political campaigns. *Humanities Studies*.. Issue 20. P. 235-242.

Savina, G. (2005) Strategic guidelines for a manager: I. A. Ignatieva. *Strategic management: theory, methodology, practice. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*.. No. 11. P. 81-82.

Semigina, T. V. (2012) Glocalization of political processes: synergy of global and local. *Scientific notes of the National Academy of Sciences of Ukraine. Political sciences*.. Vol. 134. P. 23-26.

Tit, O. G. (2014) Local political parties in Ukraine. *Philosophy and political science in the context of modern culture*.. Issue 8. P. 267-270.

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ПЕРЕГЛЯДУ ЧОРНОМОРЬСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ ЯК СТРАТЕГІЧНОГО

Максим Хилько, кандидат філософських наук, завідувач аналітичним відділом, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>, e-mail: khyenko@ukr.net

ON THE IMPORTANCE OF REVIEWING THE BLACK SEA SECURITY SPACE AS A STRATEGIC FACTOR

Maksym Khyenko, Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Analytical Department, Vernadsky National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>, e-mail: khyenko@ukr.net

Abstract

The thesis examines the importance of reviewing the Black Sea security space in light of contemporary geopolitical challenges, particularly against the backdrop of Russian aggression. Key strategic aspects of regional security, methods for analyzing security threats, and possible measures to enhance the defense capabilities of Ukraine and its regional partners are explored.

Keywords: Black Sea region, militarization of Crimea, Ukraine, Russia, NATO, security, stability.

Ключові слова: Чорноморський регіон, мілітаризація Криму, Україна, Росія, НАТО, безпека, стабільність

Вступ

Чорноморський регіон є стратегічно важливим вузлом, що поєднує Європу, Кавказ та Близький Схід. В умовах сучасних геополітичних трансформацій його безпекове значення суттєво зростає. Посилення військової присутності Російської Федерації, гібридні загрози та зміна балансу сил вимагають перегляду підходів до безпеки в Чорноморському просторі. Дослідження цієї проблематики дозволяє оцінити потенційні ризики та розробити стратегії їхнього мінімізації.

Методи дослідження

У процесі дослідження використано такі методи: **аналіз документів та міжнародних угод**, що дало змогу оцінити міжнародно-правові аспекти безпеки в Чорноморському регіоні; **порівняльний аналіз військових доктрин країн Чорноморського басейну**, який допоміг визначити основні напрями безпекової політики держав регіону; **метод**

SWOT-аналізу, що дозволив виділити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для безпеки в регіоні; **контент-аналіз медіа-джерел та експертних оцінок**, який сприяв виявленню ключових тенденцій і наративів у питаннях безпеки Чорноморського простору.

Застосування цих методів дало змогу комплексно оцінити ситуацію та запропонувати стратегічні рекомендації щодо забезпечення регіональної безпеки.

Результати

Переоцінка важливості чинника чорноморської безпеки для Європи, США і світу в цілому відбулася лише після і під впливом російської агресії проти України, яка змінила баланс сил у регіоні та поставила під загрозу глобальну архітектуру безпеки. Воєнне вторгнення Росії в Україну перемістило Чорноморський регіон з периферії в центр євроатлантичних безпекових процесів, а також показало, що цей регіон слід розглядати як невід'ємну складову загальної системи європейської безпеки. Повернення широкомасштабної війни в Європу змусило країни континенту більш тверезо оцінити свої вразливості, а також цінність колективної оборони в рамках НАТО.

Усвідомлення безпекових загроз, які стрімко масштабуються, підштовхнуло посадовців, експертів і науковців у Європі і США визнати стратегічну важливість Чорноморського регіону, необхідність формування чіткої стратегії щодо нього держав Заходу та їхніх регіональних союзників і партнерів, вживання невідкладних заходів для повернення до регіону миру, безпеки і стабільності (Hess, 2022).

Якими чинниками та викликами можна охарактеризувати Чорноморський регіон на сьогодні:

1. Геополітичні фактори впливу: наростаюча агресія Росії в Чорному морі, включаючи мілітаризацію Криму, обмежує свободу судноплавства та створює загрозу для прибережних держав; зростання ролі НАТО в регіоні та посилення військово-морських навчань як відповідь на загрози; Туреччина, як ключовий гравець регіону, зберігає баланс між Росією та Заходом, що впливає на безпекову ситуацію.

2. Військовий вимір: динаміка військової присутності в регіоні та модернізація збройних сил держав Чорномор'я; військово-морські стратегії України та партнерів у протидії загрозам; аналіз операцій НАТО в Чорному морі та їх вплив на баланс сил.

3. Економічні та енергетичні виклики: загроза стабільності енергетичних маршрутів через Чорне море внаслідок потенційних конфліктів; необхідність розвитку альтернативних транспортних шляхів та зміцнення енергетичної безпеки Європи; переосмислення інфраструктурних проєктів (Турецький потік, розвиток LNG-терміналів); морська торгівля та вплив воєнних дій на логістику.

4. Правовий вимір та міжнародне право: виконання міжнародних угод у Чорноморському регіоні (Конвенція Монтре, морське право ООН);

юридичні аспекти окупації Криму та мілітаризації акваторії; правові механізми реагування на загрози з боку РФ.

5. Гібридні загрози та інформаційна безпека: використання Росією інформаційної війни та кібератак для дестабілізації ситуації в регіоні; поширення дезінформації та маніпуляція суспільною думкою з метою підриву довіри до міжнародних організацій (Khylyk & Shelest, 2022).

Які можливі шляхи вдосконалення безпекової політики проглядаються на сьогодні:

- посилення координації між країнами регіону щодо спільних військових та інформаційних ініціатив;
- розширення військово-морської присутності НАТО та впровадження нових механізмів гарантування безпеки морських коридорів;
- зміцнення регіональних коаліцій, таких як ініціатива "Тримор'я", для розвитку економічної та безпекової співпраці.
- поглиблення регіональної співпраці країн ОЧЕС, ГУАМ та інших регіональних ініціатив у зміцненні безпеки;
- посилення координації України з країнами НАТО та ЄС (Polyakova, 2021).

Висновки

Чорноморський регіон залишається одним із найуразливіших у сучасній системі міжнародної безпеки. Домінування Російської Федерації, геополітична невизначеність та енергетичні виклики потребують перегляду стратегій безпеки. Країни регіону мають зміцнювати координацію, залучати міжнародні організації та активізувати військове партнерство з НАТО та ЄС для протидії сучасним загрозам. Посилення інформаційної безпеки та стратегічна переоцінка підходів до безпеки Чорноморського простору є ключовими завданнями для забезпечення стабільності регіону.

Бібліографія/Referens

Hess, M. (2022). 'Welcome to the Black Sea Era of War', *Foreign Policy*, 25 April 2022. Available at: <https://foreignpolicy.com/2022/04/25/black-sea-war-russia-ukraine-turkey> (Accessed: 24 May 2023).

Khylyk, M. & Shelest, H. (2022). 'Perceptions of the Black Sea Region Security Amid the Russian Invasion of Ukraine: View from Ukraine', *Caucasus Analytical Digest*. No. 130, pp. 2-12. Available at: <https://laender-analysen.de/cad/pdf/CaucasusAnalyticalDigest130.pdf> (Accessed: 24 May 2023).

Polyakova, A. (2021). *Black Sea Security: Reviving US Policy Toward the Region*. Available at: <https://cepa.org/black-sea-security-reviving-us-policy-toward-the-region> (Accessed: 24 May 2023).

КОНЦЕПТ РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Микола Хилько, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>, e-mail: mykola.khylko@gmail.com

THE CONCEPT OF RESOURCE AND ENVIRONMENTAL SECURITY OF UKRAINE

Mykola Khylo, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Taras Schevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>, e-mail: mykola.khylko@gmail.com

Abstract

The article examines the concept of resource and environmental security of Ukraine as a key aspect of the national security of the state. Modern threats, challenges, and possible ways to ensure ecosystem resilience and the rational use of natural resources are analyzed. A methodological approach to assessing the level of resource and environmental security is presented, and prospects for its strengthening are outlined. The principles of sustainable and environmentally safe socio-economic development are analyzed.

Keywords: resource and environmental security, ecosystem resilience, rational natural resource management, urbanization, anthropogenic pressure.

Ключові слова: ресурсно-екологічна безпека, стійкість екосистеми; раціональне природокористування, урбанізація, антропогенне навантаження.

Вступ

Ресурсно-екологічна безпека - це стан захищеності життєво важливих потреб держави і суспільства у природних ресурсах і середовища існування від внутрішніх і зовнішніх загроз. Водночас, це - система законодавчо закріплених політичних, правових, економічних та екологічних гарантій, які забезпечують за допомогою сукупності певних умов та заходів, створення та підтримка прийнятного рівня (з соціально-економічної позиції) захищеності держави і суспільства від дії дестабілізуючих чинників розвитку, в першу чергу таких як зростання дефіциту ресурсів, втрата (виснаження) компонентів природно-ресурсного потенціалу, життєво важливих для здоров'я і благополуччя населення, внаслідок порушення стабільності і функціонування екологічних систем різного ієрархічного рівня.

Проблема забезпечення ресурсно-екологічної безпеки в Україні, як і в цілому світі, є надзвичайно актуальною. Розвиток суспільства, стан

економічних та соціальних відносин невід’ємно залежить від якості та розмірів доступних до використання ресурсів навколишнього природного середовища, що свідчить про зрощення ресурсно-екологічних та економічних загроз. За останні три десятиліття кількість населення на планеті збільшилася на 2 млрд. осіб і відповідно збільшилися обсяги виробництва та торгівлі, що в свою чергу призвело до значного погіршення стану навколишнього середовища, обсяги викидів CO₂ збільшилися на 4 млрд. т, а темпи щорічного зростання накопичення відходів досягають 7%. В Україні кількість накопичених відходів складає 35-36 млрд. т. Все це свідчить про збільшення рівня загроз для національної безпеки України і в тому числі загрози ресурсно-екологічної спрямованості.

Ресурсно-екологічна безпека є критичним елементом сталого розвитку України, що визначає життєздатність економіки, добробут населення та екологічну стабільність. В умовах глобальних екологічних змін, урбанізації та зростання антропогенного навантаження на природні системи виникає необхідність розробки ефективних механізмів управління ресурсами та зменшення екологічних ризиків. Україна стикається з низкою загроз у сфері ресурсно-екологічної безпеки, серед яких: деградація земельних ресурсів, забруднення водних об’єктів, неефективне використання енергоресурсів, кліматичні зміни та наслідки військових дій для екосистем. Актуальним залишається питання розробки стратегії державної політики, яка б забезпечила збалансоване використання природних ресурсів та мінімізацію екологічних ризиків.

Методологія

У процесі дослідження використовувалися такі методи: **системний аналіз** – для виявлення взаємозв’язків між компонентами ресурсно-екологічної безпеки; **компаративний аналіз** – для порівняння досвіду забезпечення екологічної безпеки у різних країнах; **емпіричні дослідження** – для збору та аналізу даних щодо стану довкілля та використання ресурсів; **методи математичного моделювання** – для оцінки динаміки змін екосистем і прогнозування ризиків. Застосування цих методів дозволило отримати комплексну картину загроз, оцінити ефективність існуючих стратегій та сформулювати рекомендації щодо їх удосконалення.

Результати

Магістральний напрям підвищення рівня ресурсно-екологічної безпеки життєдіяльності людства був визначений на світовому екологічному форумі в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) і закріплений в Йоганнесбурзі (2002 р.) і полягає у радикальній перебудові взаємовідносин між людиною і природою на основі *переходу всіх без винятку країн на модель сталого, екологорівноваженого та*

екологобезпечного соціально-економічного розвитку, цілеспрямованої екологізації міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва, надання пріоритету ресурсо-екологічним чинникам при розв'язанні політичних, національних та інших проблем сучасності. З цією метою до вирішення окресленої проблематики повинні якнайактивніше підключатися не лише вчені, здебільшого екологи та біологи, а й економісти, політики і фахівці різних галузей промисловості та аграрного виробництва, діяльність яких пов'язана з масштабним використанням природних ресурсів і завдає великої шкоди всім складовим елементам довкілля та біосфері загалом.

При розробці зазначених прогнозів, за допомогою яких має здійснюватися *перехід на модель сталого й екологобезпечного соціально-економічного розвитку*, необхідно керуватися такими випрацьованими *наріжними принципами*:

- *пріоритет екології над економікою*, екологічних критеріїв, показників і вимог над економічними, тобто при оцінці та виборі варіантів господарських, техніко-технологічних й організаційних рішень перевагу треба віддавати тим, які є кращими не лише за економічними, а насамперед за екологічними критеріями і показниками;

- *оптимальне поєднання галузевого й територіального управління природокористуванням та охороною довкілля*, переміщення центру ваги і відповідальності за вирішення ресурсо-екологічних проблем на місцеві органи влади й управління при збереженні за центром функцій контролю за неодмінним дотриманням суб'єктами господарської діяльності екологічних обмежень, нормативів і стандартів;

- *жорсткий контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства*, раціональне використання ринкових та державних економічних інструментів, адміністративних важелів регулювання екологічних відносин, систем і методів природокористування та природоохорони;

- *інтеграція екологічного й економічного підходів* до розвитку і розміщення продуктивних сил держави в єдиний еколого-економічний підхід за допомогою прогнозування, планування, проектування й будівництва народногосподарських об'єктів з розробленням і використанням інтегральних еколого-економічних критеріїв, показників, нормативів і стандартів.

При цьому досягнення належного рівня ресурсо-екологічної та соціально-економічної безпеки життєдіяльності суспільства можливе тільки за умови *високої екологічної культури як управлінців, менеджерів так і пересічних громадян.*

Нинішній етап розвитку людської цивілізації конче вимагає, щоб суспільне виробництво і споживання, як головні економічні умови існування людини, з одного боку, найкращим чином "вписувались" у довкілля та біосферні процеси. А з другого - щоб при цьому не виникали негативні наслідки, шкідливі явища й незворотні зміни, спроможні

призвести до різкого погіршення природних життєвих умов, екологічної чистоти та якості атмосферного повітря, питної води і продовольства, а також до підризу відтворювального, відновлювального та асиміляційного потенціалів природи.

Саме тому збереження й оздоровлення довкілля, раціональне, екологорівноважене, екологобезпечне та високоефективне використання всіх природних ресурсів слід віднести сьогодні до найважливішого складового чинника соціально-економічної політики держави. Поки екологічні відносини, вимоги і потреби не стануть обов'язковим елементом цієї політики, нема підстав розраховувати на успіх у переході до моделі сталого розвитку. Раціональне, ощадливе природокористування, охорона довкілля, екологобезпечне ведення справ мають бути нерозривно пов'язані з метою будь-якої господарської діяльності, розвитку суспільного виробництва та бізнесу.

Висновки

Ресурсно-екологічна безпека України є важливим компонентом національної безпеки, що вимагає комплексного підходу до її забезпечення. Виявлені загрози потребують системних рішень, які включають удосконалення екологічного законодавства, активізацію міжнародної співпраці та впровадження інноваційних підходів до раціонального використання природних ресурсів. Стратегічний розвиток у цій сфері має базуватися на принципах сталого розвитку, що забезпечить гармонійне співіснування економічних інтересів та екологічних пріоритетів. Отже, соціально-економічний розвиток людства, його подальший прогрес тепер мають бути якнайтісніше узгодженими в усіх аспектах і вимірах з відтворювальними, відновлювальними та асиміляційними можливостями земної біосфери. Звідси витікає фундаментальна вимога-пересторога: або люди зроблять щоб було менше забруднень, або забруднення зроблять так, що стане менше людей.

ESTABLISHED DEMOCRACIES: THE PATH TO CONSOLIDATION IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Vasyl Kobulnyk, *Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Doctor of Science Program Student at the Department of Political Science, Taras Shevchenko Kyiv National University, e-mail: kobulnyk@ukr.net ORCID ID: 0000-0001-6927-4219*

Keywords: *established democracy, political transformations, digitalization*

Introduction

The concept of «established» democracy is a terminological tool that denotes the state of democratic transformations, when democratic procedures and practices and institutions are unstable. The functions of a democratic political system are largely formal. They are limited primarily to holding elections and forming institutions of power on the basis of the primary constituent representation of the main political groups.

In the context of the realities of contemporary Ukraine, judgments about the preliminary or constituent («immature») nature of Ukrainian democracy to a certain extent undermine the trust of key partners in the conditions of external aggression. Also, the state of established democracy orients international associations of democratic states (in particular, the EU, NATO) regarding the terms of Ukraine's involvement in a single European political community, as well as for revealing the prospects of a democratic political system of modern Ukraine.

Methods

The institutional approach is aimed at revealing the specifics of the consolidation of established democracies in the specific conditions of digital transformations of society and the state. The prognostic assessment is aimed at identifying the prospects for consolidation as a relevant process for ensuring the sustainability of democracy and the transition from one level of democratization to another.

Results

In the conditions of the post-war reconstruction of Ukraine, the development of methods and forms of consolidating democracy in the context of the challenges of digitalization will become relevant. They additionally narrow the multiplication of traditions of democratic political practices and force us to pay attention to reviewing the conceptual framework for assessing the successes of democratic traditions and modernization.

The digital dimension of democratic transit requires qualitative parameters at the pragmatic level and at the final stages of political development. Therefore, consolidation becomes a dynamic dimension of the interaction of political institutions in the context of achieving a state of sustainability of a democratic political system.

As it is well known, democratic institutional stability is based on the rule of law and the consistent application of democratic principles. Ensuring that laws are clear and uniformly enforced strengthens public trust and strengthens the legitimacy of democratic governance.

Another important factor for the stability of established democracies is the cultivation of a democratic political culture. Democratic political stability is not only a matter of institutional design, but also of civic engagement and political socialization. Educating citizens about their rights and responsibilities, encouraging active participation in political processes, and fostering tolerance and dialogue between different groups contribute significantly to institutional resilience.

In today's digital age, institutional stability also depends on the ability to adapt to technological change. While digital platforms can expand democratic participation, they can also undermine democratic norms through disinformation and polarization that fosters the popularity of «strong leaders».

In the context of strengthening established democracies, strengthening digital literacy, responsibly regulating digital platforms, and ensuring the security of electoral infrastructure are necessary steps to protect democratic institutions from digital threats. Thus, established democracies are a specific institutional setting in which the classical functions of entry and exit of the political system do not acquire connections with feedback mechanisms. Primary constituent democratic processes are often fixed at this primary level due to the lack of institutional dynamics and efforts to build capable institutions of representation of decision-making interests and operational political governance. Digitalization poses such challenges to political consolidation as the tendency of political and managerial teams to digital autocracy. In these practices, decisions are made on the basis of quasi-feedback based on the assessment of citizens' activity on social networks and social media platforms.

Accordingly, the trajectory of consolidation of a democratic political system from an established to a stable (stable) state is formed as a reaction of political and institutional actors to the tendency of irreversible establishment of the rules of the «democratic political game».

Under such conditions, participants in political representation, management and decision-making have no other alternative than constructive actions within the framework of political cooperation and increasing the institutional capacity of the system as a whole. The adaptation of consolidation processes to the course of digitalization occurs on the basis of expanding digital political participation, increasing the level of autonomy of

expert communities and increasing the openness of political motivation of political management processes.

References

Stapleton, J. (2020) New Report: Freedom in the World 2020 finds established democracies are in decline. URL: <https://freedomhouse.org/article/new-report-freedom-world-2020-finds-established-democracies-are-decline>

Brownlee, J. (2021) Kenny, M. Why Democracies Survive. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/debate-why-democracies-survive/>

Khaitan, T. (2019) Executive aggrandizement in established democracies: A crisis of liberal democratic constitutionalism. *International Journal of Constitutional Law*. Volume 17. Issue 1. January 2019. P. 342–356.

Freedom in the world 2024
URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/20202/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf

WORLD ORDER AS A CONCEPT AND PHENOMENON AND UKRAINE'S GEOPOLITICAL INTERESTS WITHIN IT

Lyubov Koronevska, student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9069-098>, email: koronevskalyubov@knu.ua

Keywords: world order, Ukraine, transformations, geopolitical interests

Introduction

In the context of global geopolitical instability, one of the key aspects of which is Russia's full-scale invasion of Ukraine, the issue of the world order and its transformations in recent years is becoming increasingly relevant. Russia's aggression against Ukraine, ongoing for 11 years now, is not a local military conflict but rather a manifestation of a large-scale shift in the balance of power in Europe and the world. It signifies the weakening or the destruction of collective security systems, the devaluation of international law, and the transformation of the geopolitical structure of the world. The Russian aggression against Ukraine has violated several international legal instruments, including the United Nations Charter (1945), the Helsinki Final Act of the CSCE (1975), the Budapest Memorandum (1994), and the Geneva Conventions (1949) and Additional Protocols (1977), which were considered among the foundational instruments of international law and declared the principles of maintaining global stability. The concept of "world order" could perhaps be replaced by "world disorder" because of the overall geostrategic uncertainty, and the reassessment of the established roles of many geopolitical actors. Nevertheless, at a time when politicians, experts, and world leaders frequently refer to the concept of "world order," emphasizing, in particular, the challenges of its transformation, it is critically important for Ukrainian political science to study this concept, as well as to theoretically comprehend Ukraine's role in the complex ongoing processes of world order transformation.

Methodology

This study employs analytical methods, including content and comparative analysis to define the concept of world order as a category of political science and international relations. The methodology of theoretical generalization has been used to systematize understanding of the world order and its elements. The study of Ukraine's geopolitical interests was conducted using synthesis, induction, and deduction methods, which enabled the formulation of a vision for the state's strategic priorities.

Findings

The world order is a complex concept in political science and international relations theory, making it difficult to provide a single, universal definition. Nevertheless, it is fundamental for understanding global political processes. To address questions regarding the definition of the world order, it is first necessary to know how theorists interpret order in general and political order in particular.

In “The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics”, the prominent British international theorist Hedley Bull notes that “to say that a certain number of things together constitute order is to say, in the simplest and most general terms, that they relate to each other in a certain way, that their relations are not random but structured according to a clearly defined pattern.” (Bull, 2002) Thus, order implies the presence of stable relationships, some level of permanence, and resilience. Undoubtedly, the elements of this order and their interactions may be dynamic, meaning that interaction will primarily occur according to established customs and rules, exhibiting a recurring nature.

Based on the definition of order, political order can be understood as an interconnected system of organizational and normative structural elements that ensure the stability and functioning of the political system. O. Mayboroda states: “Political order ... is carried out through the activities of political and administrative institutions, populated by a social substrate with a certain identity, including cultural and ethnic identity, which often guides its actions.” (Mayboroda, 2022) Political order is a broad mechanism for regulating interactions between various political institutions, between authorities and citizens — a comprehensive framework of formalized and informal rules and norms, traditions, customs, and elements of political culture. Consequently, what is referred to as the “world,” “international,” or “regional” order can be understood as a form of political order within the world, the system of international relations, or a specific region.

Also, it is necessary to examine the definition of “world order”. In recent times, this term has frequently appeared in the media. For instance, in recent months, the Ukrainian Ambassador to the United Kingdom and former Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, Valerii Zaluzhnyi, the President of the European Commission, Ursula von der Leyen, and other politicians have warned of its potential collapse. (Suspilne, Ukrinform, 2025) However, few academic sources offer a concrete definition of this concept. M. Yali emphasizes the importance of this concept: “...in the international system, there has almost always, albeit to varying degrees, been a need for order ... for regulating state actions in the external environment according to the prevailing views of the historical moment.” (Yali, 2009) A significant number of researchers have studied the problems of the world order, including John Ikenberry, Hans Morgenthau, Hedley Bull, Henry Kissinger, Francis Fukuyama, and others. However, while many examine the world order as a phenomenon, not all show a deep interest in its theoretical

definition. One of the most extensive theoretical studies of the concept of the world order was conducted by Henry Kissinger in his monograph *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History* (2014). Kissinger defines the world order as a concept formed within a particular region or civilization that pertains to principles of fair agreements and power distribution and is considered acceptable to the entire world. In his view, it is based on two key components: a coordinated set of norms and rules that define the boundaries of permissible behavior, and a balance of power that ensures deterrence in case of violations. Thus, the world order can be seen as a combination of norms and mechanisms of force. If the balance of power is disrupted, established rules change, or their violation goes unpunished, this indicates a transformation of the existing world order and the formation of a new model. (Kissinger, 2014)

The collapse of the world order of the late 20th and early 21st centuries occurred in 2014 as a result of Russia's military aggression against Ukraine. The lack of an adequate international response to these events was crucial in further destabilizing the global security system. Some scholars, including V. Horbulin, argue that this hybrid aggression marked the starting point of a new world order. (Horbulin, 2017) However, Russia's expansionist policies began long before 2014 (the conflict around the Tuzla, Chechen Wars, and Russo-Georgian War etc.). These events indicated a gradual testing of the international response to aggressive actions, which ultimately led to the invasion of Crimea and Donbas, later escalating into full-scale aggression against Ukraine, and now — to the fact of the destruction of the world order.

The question of the world order became particularly acute in early 2025, following Donald Trump's election as the 47th President of the United States. As A. Little noted, Donald Trump is the first U.S. president since World War II to question the role his country defined for itself many decades ago. His actions lead many to believe that the old world order is "dying," while the new one is only beginning to take shape. (Little, 2025) Controversial statements from U.S. officials, a diplomatic scandal in the White House, and Vice President J.D. Vance's speech at the Munich Conference demonstrated that the unity of values between the U.S. and the European community could no longer be taken for granted. This signals another shift in the global balance of power and a transformation in the role of the U.S. in the world order—from being the "global policeman" and "defender of democracy" to a geopolitical actor guided primarily by pragmatic and, at times, purely mercantile interests. According to historian Timothy Garton Ash, there are things that only the United States can provide today, but the main task is to gather enough strength during the transition period to a European version of NATO to defend ourselves, even if America refuses to help. (Little, 2025)

In shaping the new world order, Ukraine must establish itself not merely as an object but as a subject of geopolitical influence. Ukraine is already fulfilling this role by defending Europe and the world from Russian imperialism. Given the transformation of the world order, Ukraine must formulate a clear doctrine defining its strategic role in global instability. The

critical task is, first and foremost, the development of the defense-industrial complex, as Ukraine's geographical location entails constant threats from Russia. Secondly, Euro-Atlantic integration will contribute to strengthening Ukraine's political agency and enhancing its role in shaping regional security. Thirdly, this includes the de-occupation of territories and the restoration of control over the Black Sea, both of which are crucial for the geopolitical stability of the region. The fourth key point is the militarization of public life as an essential element of national security, aimed at increasing resilience to hybrid threats. Finally, Ukraine has a strategic interest in expanding its diplomatic alliances. While the format of cooperation with the United States is evolving, maintaining the partnership remains critically important. At the same time, a new international security system must be established. Ukraine is actively participating in this process alongside the "coalition of the willing": on March 27, 2025, a corresponding summit was held at the initiative of French President Emmanuel Macron, with the participation of representatives from 31 countries. (Suspilne, 2025) Significant steps included also the signing of the Agreement on a Century-Long Partnership between Ukraine and the United Kingdom (2025) and the Security Cooperation Agreement with Germany (2024). Ultimately, Ukraine is not merely adapting to global transformations—it is actively influencing them. By asserting its strategic priorities and championing a new security paradigm based on collective defense, deterrence, and the primacy of international law, Ukraine contributes to the foundations of a new world order. And it is precisely the ability of us and our allies to unite that now determines the democratic future of the world.

References

Bull, H. (2002). *The anarchical society: A study of order in world politics* (3rd ed.). Columbia University Press.

Horbulin, V. (2017). *World hybrid war: Ukrainian front : Monograph*. Kyiv: NISS, 496 p.

Kissinger, H. (2014). *World order: Reflections on the character of nations and the course of history*. New York, NY: Penguin Press.

Little, A. (2025, March 27). *How Trump blew up the world order and left Europe "with a broken cart"*. BBC News. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cm2djni0n22o>

Mayboroda, O. *Political order in crises discourse (on the example of transitional societies)*. *Political Studies*. 2022. No. 2. P. 7–25. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2022-2-1> (date of access: 28.03.2025).

Suspilne. (2025, March 27). *In Paris, the summit of the Coalition of the Willing leaders has begun*. Suspilne. <https://suspilne.media/980671-u-parizi-rozpocavsya-samit-lideriv-koalicii-ohocih/> (date of access: March 27, 2025).

Suspilne Media. (2025, March 6). *Zaluzhnyi stated that the U.S. is destroying the world order*. Suspilne. <https://suspilne.media/964157-zaluznii-zaaviv-so-ssa-rujnuut-svitovij-poradok>

Ukrinform. (2025, March 18). *Russia is preparing for confrontation with Europe – President of the European Commission*. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3972134-rosia-gotuetsa-do-konfrontacii-z-evropou-prezidentka-evrokomisii.html>

Yali, M. *Concepts and Approaches to the Interpretation of the World Order. Research of World Politics*. 2009. No. 48. P. 160–171. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16005/14-ljali.pdf?sequence=1> (date of access: 27.03.2025).

MILITARY-POLITICAL COMMUNICATION: APPROACHES TO DEFINITION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Andrii Kovalev, *Candidate of Political Sciences, Spokesperson of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, E-mail: Call-center_ZSU@mil.gov.ua.*

Keywords: *military-political communications, strategic communications, military information, military-civilian cooperation*

Introduction

In the conditions of modern political transformations, military threats and risks are one of the key factors in modifying the interaction of political elites and society. The ability to transmit critically important information in a short time in order to mobilize society to repel the enemy has become one of the foundations of Ukraine's stability in the conditions of a full-scale invasion by the Russian Federation. In the contemporary digital society, the concept of strategic communications is becoming a separate branch at the intersection of institutional development of the media sphere, democratic political interactions and strategic management. Consensus and coordination of actions between the military and political blocs in the conditions of specific challenges is a sign of the adaptability of the political system to the regime of countering external attacks. Military-political communication at the present stage is dynamically evolving within the framework of information flow management, the distribution of communication roles of military-political leadership, planning of specific consequences and effects from the transmission of information about the deployment of military operations. At the theoretical level, military-political communication requires differentiation from the concepts of political public relations, political technologies, political propaganda, etc. At the same time, the specific functionality of military-political communicators in wartime and peacetime requires personalization.

Methodology

The article uses an institutional method to identify discrepancies between the main concepts that characterize military-political communication interactions. A systemic approach is used to clarify the internal unity of military-political communications as a system of specific actors and components aimed at solving the tasks of military-political information.

Results

According to modern concepts, military-political communication is the activity of authorized persons of the state and democratic society to broadcast important messages both on the topic of military operations and within the framework of the functionality of status management positions

within the military organization of the state. Military-political communication involves the distribution of topics, areas of responsibility, target guidelines, information messages, and the adaptation of the roles of military-political communicators as representatives of relevant departments and the Defense Forces.

In the context of digitalization of information processes, military-political communication takes on the character of an organizational factor that organizes secret and open information, establishes a balance between the competence of military and civilian personnel, and provides citizens with operationally necessary information in conditions of military threat. The experience of the full-scale invasion of the Russian Federation has shown that the concentration of powers in the field of military-political communication should be adapted to the tasks of decentralization and horizontal coordination between state and public actors of military management.

High-quality and expedient construction of military-political communication as a factor of interaction between citizens and the military system guarantees unity and cooperation between different blocks and programming of corresponding results within the framework of the general military strategy of the state. The difference between military-political communication and military propaganda is that the propaganda toolkit should be used within the framework of strategic goals and on the basis of solving specific tasks of the general military-communication plan. Political technologies are also an instrumental means that are subordinate to the strategic tasks of the military organization of the state. However, political technologies can be used at the level of the highest military-political leadership and leadership of the state. Political public relations act as a means of establishing friendly communicative contacts within the framework of partnership interactions in military cooperation. In the context of Ukraine's post-war reconstruction, military-political communication should play a significant role in developing military-civilian interactions based on the best practices of the Euro-Atlantic community.

References

Choi, Seung-Whan & James, Patrick. (2008). Civil Military Structure, Political Communication, and the Democratic Peace. *Journal of Peace Research* - J PEACE RES. 45. 37-53. 10.1177/0022343307084922.

Department of Defense Standards of Conduct Office Political Activities URL:<https://dodsoo.org.osd.mil/DoD-Personnel/Ethics-Topics-for-DoD-Personnel/Political-Activities/>

Brown, R. (2003). Spinning the war: political communications, information operations and public diplomacy in the war on terrorism. In D. K. Thussu, D. Freedman (Eds.) *Spinning the war: Political communications, information operations and public diplomacy in the war on terrorism* (pp. 87-100). SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446215579.n7>

ПОПУЛІСТСЬКА КОМУНІКАЦІЯ В УКРАЇНІ: МЕЖІ, ПРОЯВИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роман Куліш, аспірант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-9858-956X>, e-mail: pan.roman.kulish@gmail.com

Ключові слова: політична комунікація, популізм, метод, Україна

POPULIST COMMUNICATION IN UKRAINE: BOUNDARIES, MANIFESTATIONS AND RESEARCH METHODS

Roman Kulish, PhD student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9858-956X>, e-mail: pan.roman.kulish@gmail.com

Keywords: political communication, populism, method, Ukraine

Вступ

Популізм є одним із найбільш дискусійних феноменів у сучасній політичній науці. Закордонні дослідники продовжують сперечатися про його природу, а іноді й саму наявність цього явища [1]. Водночас у вітчизняному політологічному дискурсі популізм вважається невід'ємною частиною української політики. Це засвідчує як визнання його атрибутивності для політичної комунікації, так і його неприйняття як норми для сучасної постіндустріальної держави. Відповідно, численні українські наукові праці завершуються рекомендаціями щодо необхідності боротьби з популізмом, хоча часто під цим розуміється перелік його характерних ознак без уточнення їхньої форми та механізмів операціоналізації.

За таких умов громадянам залишається покладатися на інтуїцію у процесі розпізнавання популізму у заявах політиків. Однак популізм, як явище політичної сфери, знаходить своє вираження передусім у політичній комунікації. Водночас автори досліджень популізму рідко вказують на необхідність аналізу саме комунікаційного виміру цього феномену. У цьому контексті вивчення комунікації українських політичних акторів дозволяє не лише глибше зрозуміти механізми функціонування популізму, а й віднайти підходи до його емпіричного аналізу.

Методологія дослідження

У цьому дослідженні використано загальнологічні методи.

Результати

Популізм може набувати різних форм: політичного стилю, руху, дискурсу чи ідеології. Українські та закордонні дослідники (М. Канован, П. Ворслі, Е. Лаклау, К. Судде) пропонують різні підходи до його визначення. Водночас інструменталістський підхід, що розглядає популізм як політичну технологію [2][3], видається найбільш релевантним для аналізу його комунікаційного виміру.

Політична комунікація є основним засобом, за допомогою якого політичні актори артикують та поширюють свої меседжі, включно з популістськими. Незалежно від ідеологічних орієнтацій, популістська риторика часто включає критику еліт та апеляцію до “волі народу” [4]. Оскільки популізм виявляється у дискурсивних практиках, його аналіз потребує застосування методів, здатних розкривати зміст і структуру політичних повідомлень. У цьому контексті контент-аналіз та дискурсивний аналіз є одними з найефективніших інструментів дослідження.

Серед досліджень популізму особливу значущість має робота Jagers & Walgrave, які розглядають популізм як стиль політичної комунікації, що передбачає безпосереднє звернення до народу [5]. Це визначення є операціоналізацією більш поширеного підходу, згідно з яким популізм є ідеологією, що поділяє суспільство на дві гомогенні антагоністичні групи — “народ” і “еліту” [6]. Таким чином, навіть якщо популізм розглядати як політичну технологію, він не існує у вакуумі, а має певні соціальні передумови.

До цих передумов належать нерозв’язувані економічні проблеми, неефективність державних інституцій, а також розширення аудиторії, залученої до політичної комунікації. Останнє стало можливим завдяки зниженню виборчих цензів, появі друкованих засобів масової інформації, а згодом — електронних комунікаційних платформ.

Попри відсутність ґрунтовних досліджень популізму у контексті політичної комунікації в Україні, в публічному дискурсі він часто асоціюється з окремими політичними фігурами, зокрема В. Зеленським та Ю. Тимошенко. Частково це пояснюється впливом медіа, які активніше включаються у пошук популізму. Водночас таке обмежене трактування популізму призвело до його надмірної прив’язки до передвиборчих кампаній, хоча його елементи можна виявити й у діяльності вже обраних політиків, зокрема у їхніх законодавчих ініціативах [7].

Популістська риторика найчастіше ґрунтується на закликах до “блага народу”, на яку відгукуються громадяни, що почуваться економічно вразливими після економічного занепаду рідних регіонів [8] або втрачають конкурентні переваги через культурні трансформації [9].

З розвитком цифрових технологій зростає кількість комунікаційних каналів, через які поширюється популістська риторика. Сьогодні можливо зберігати записи політичних виступів, аналізувати подкасти,

політичні тексти, а також вивчати сторінки політичних акторів у соціальних мережах (Facebook, X, TikTok). Водночас в Україні майже відсутні дослідження, які використовували б ці джерела для аналізу популізму.

Однією з основних перешкод для аналізу популістської комунікації в Україні є використання політиками різних фреймінг-стратегій, що дозволяють адаптувати меседжі до окремих груп виборців. Зокрема, у таргетованій рекламі політики можуть сегментувати аудиторію, змінюючи акценти своїх повідомлень залежно від її характеристик. Це ускладнює аналіз загальної стратегії політичної комунікації. Крім того, складнощі можуть виникати і на технічному рівні — зокрема, через обмежений доступ до масиву політичних дописів у соціальних мережах для їхнього подальшого комп'ютеризованого контент-аналізу.

Аналіз комунікації українських політичних акторів є ключем до глибшого розуміння популізму як політичного феномену, не лише як передвиборчого. Попри усталене сприйняття популізму через призму передвиборчих обіцянок, його риторичні елементи простежуються і в законодавчій діяльності, і в урядових комунікаціях. Використання методів контент-аналізу та дискурсивного аналізу дозволяє досліджувати популізм емпірично, в комунікації будь-якого політичного актора, з урахуванням специфіки сучасних комунікаційних платформ, оскільки передбачають операціоналізацію ознак популізму. Це відкриває можливості для подальшого дослідження: чи є популізм у політичній комунікації України тимчасовим явищем, чи ж він став невід'ємною рисою сучасного політичного дискурсу.

Бібліографія

Arditi, B. (2024). *Is there such a thing as populism?* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003406228>

Ророжа, М. (2020). Популізм в українській політичній культурі. *Українські культурологічні студії*, 2020(1), 50-60.

Божко, Я. (2019). Популізм: між народною волею та охлократією. *Medium*. <https://medium.com/nastupna/populism-1e6e5f603b6d>

Albertazzi, D., & Mueller, S. (2013). Populism and liberal democracy: Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland. *Government and Opposition*, 48(3), 343-371.

Jagers, J., & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3), 319-345.

Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.

Олійник, В. (2023). Королі популізму. Законотворча діяльність яких депутатів загрожує державності? *Главром*. <https://glavcom.ua/publications/koroli-populizmu-zakonotvorcha-dijalnist-jakikh-deputativ-zahrozhuje-derzhavnosti-959235.html>

Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189-209.

Inglehart, R. F., & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash. *Harvard Kennedy School Working Paper Series*.

EXCHANGE OF EXPERIENCE IN CYBERSECURITY AS A NEW VECTOR OF INTERNATIONAL COOPERATION

Nataliia Larioncheva, PhD student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0000-3605-0163>, email:
larionchevanatalia@gmail.com

Keywords: cybersecurity, information warfare, international cooperation, disinformation, hybrid conflicts, information operations, European integration.

Introduction

Common standards, information exchange and cooperation between countries can increase the effectiveness of measures to counter disinformation and cyberattacks. Today, there is a need to develop effective strategies for protecting against information threats and countering information interference. This article aims to identify the key areas of international cooperation in the field of cybersecurity to ensure protection against modern cyber threats and effective response to information wars, as well as to determine the prospects for the development of national strategies and mechanisms of protection in the context of hybrid conflicts.

Methodology

To study the topic, a set of methods was used, including the analysis of literature and documents, which allows identifying the theoretical foundations and regulatory framework for information warfare and cybersecurity. Content analysis of media materials and the case study method were used to study specific examples of modern conflicts, as well as a comparative analysis of the approaches of different countries to the protection of cyberspace.

Results

Modern military conflicts differ significantly from previous ones, as they have acquired new characteristics and features that require in-depth analysis and understanding. While in the past, the strategy of warfare was based mainly on coercion and direct military confrontation between the parties to the conflict, modern military conflicts are much more complex and diverse. The identification of these new characteristics has led to the emergence of terms such as proxy war, hybrid war, and network warfare (Horbulin, 2015). Classical wars before the invention of nuclear weapons were usually fought between states or coalitions with clear political goals, using large military formations and focusing on the use of force. In contrast, modern concepts such as 'information warfare' encompass not only electronic and cyber components, but also the management of information in computer networks. The term 'information operations' expands this approach

to include social media analysis and the human factor, including the impact on behaviour, decision-making and management processes (Stein, 1996).

According to the NATO concept, information warfare is aimed at achieving information superiority over the enemy, which is an important element of modern military strategy. It involves the use of information resources and technologies to manipulate information, influence public opinion and disorient the enemy. Achieving information superiority provides not only a strategic initiative, but also allows for effective influence on military, political and economic processes in a conflict. This aspect is especially important in the context of globalisation and the development of digital technologies, which significantly expand the possibilities for conducting information operations. Analysing the current realities of information warfare in the context of international relations, we can conclude that it is of critical importance and influence on geopolitical processes. At the turn of the twenty-first century, the image component of information warfare became one of the most important tools, as manipulation of information about events, distortion of facts and creation of illusions became key factors in shaping world views and influencing public consciousness. In this context, it is important to emphasise that the role of information technology in these processes is not only increasing, but also constantly changing, which requires adaptation to new challenges and strategies.

In particular, studies of cases of information interference in elections, as well as events in the international arena, show that information warfare is no less important today than armed conflicts. It can influence the geopolitical situation, changing not only political landscapes but also economic realities. In this regard, protecting against information threats requires a comprehensive approach that includes not only technical cybersecurity measures, but also the development of media literacy, support for an independent journalistic environment and promotion of transparency in government activities.

Given the global nature of today's threats, international cooperation in the field of cybersecurity is becoming increasingly important. Common standards, information exchange and active cooperation between states can significantly increase the effectiveness of measures aimed at combating disinformation and cyberattacks, which in turn can significantly reduce the risks associated with information wars at the international level. Sharing information about emerging cyber threats is critical to responding to potential attacks in a timely manner. When one country identifies a new threat, it can pass this information on to its partners, allowing other states to be prepared for possible attacks. Joint research and training in cybersecurity also allows countries to respond to new challenges, as cyberattack technologies and methods are constantly evolving. In this context, it is important to share experience and knowledge between states to create a more robust global defence system. Joint cooperation can also help build trust between countries, as clear and transparent international agreements can reduce the risk of conflicts that may arise from cyberattacks or information warfare.

In addition, cyber threats can have serious implications for global security, so it is important to have shared resources to respond to emergencies. For example, cyber attacks on critical infrastructure, energy systems or financial markets may require a rapid and coordinated response from many countries. International cooperation can mobilise resources, including technical assistance, expertise and human resources, to respond effectively to such threats. In the case of such emergencies, it is necessary to have agreed mechanisms for rapid mobilisation and action to prevent significant damage or threats to security at the global level. O. Polyakov notes that international cooperation is extremely important to overcome the legal vacuum created by the rapid development of information technology, which outpaces legislative initiatives in the field of cybersecurity. This vacuum is becoming an obstacle to effective counteraction to cyber threats, as national legislation is not always able to respond promptly to new challenges related to cybercrime and other types of cyber security. This issue can only be resolved through active international cooperation, which should become the basis for creating a single legal framework that provides effective protection against global cyber threats (Polyakov, 2021).

International cooperation has several key areas. First, it is aimed at strengthening mutual trust between countries in the field of cybersecurity. This process includes the exchange of information on cyber threats and methods of countering them, as well as joint exercises and training of cybersecurity specialists. Reliable international cooperation allows countries to respond more effectively to threats in cyberspace that are transnational in nature. Second, it involves developing common approaches to countering cyber threats. In this context, it is important to harmonise security standards, develop common strategies for responding to cyber incidents, and introduce mechanisms for cooperation in the event of global cyber threats. Such efforts help to avoid situations where countries acting separately may not achieve the desired result in the fight against cybercrime and other cyber threats. Thirdly, international cooperation in the field of cybersecurity includes the prevention of the use of cyberspace for illegal purposes, such as cyber espionage, cyber attacks on critical infrastructure, financial transactions or data manipulation. Coordinated measures by states can significantly reduce the likelihood of such threats, ensuring a more resilient global cyber infrastructure (Slyvka, 2022).

References

Horbulin, V. (2015). «Hibrydna viyna» yak klyuchovyy instrument rosiys'koyi heostrategiyi revanshu ["Hybrid war" as a key tool of Russian geostrategy for revenge]. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Retrieved from: www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyan.pdf [in Ukrainian]

Polyakov, O. (2021). Aktyvizatsiya mizhnarodnoyi spivpratsi u sferi zabezpechennya kiberbezpeky: shlyakhy udoskonalennya v realiyakh

s'ohodennya [ntensification of international cooperation in cybersecurity: Ways to improve in current realities]. Informatsiya i pravo, 2(37), 129–138. [in Ukrainian]

Slyvka, M. (2022). Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi zabezpechennya kiberbezpeky Ukrainy [International cooperation in ensuring Ukraine's cybersecurity]. Yurydychny naukovy elektronnyy zhurnal, 10, P. 489–491 [in Ukrainian]

Stein, G. J. (1996) Information warfare. Air University (USA) Press. Retrieved from:
<https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp01e61f.html>

СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Святослав Лешик, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<http://orcid.org/0009-0003-0333-4233>, e-mail: 7svl@i.ua

STRATEGIOS FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF INFORMATION POLICY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Svyatoslav Leshyk, Postgraduate student of Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<http://orcid.org/0009-0003-0333-4233>, e-mail: 7svl@i.ua

Absrtact

The main challenges of Ukraine's information policy in the context of European integration have been analyzed, and strategies for its improvement have been proposed to enhance the effectiveness of communication processes. It is substantiated that the issue of political information in Ukraine's European integration process is at the core of national discourse and the informatization of Ukrainian society. It is argued that the development of an effective information policy in the context of European integration requires an understanding of the legislative and regulatory framework governing the implementation and dissemination of digital technologies in Europe, an increase in media literacy levels, and the strengthening of efforts to combat disinformation.

Keywords: *information policy, European integration, disinformation, digital technologies, media literacy.*

Вступ

Європейська інтеграція є стратегічним напрямом розвитку України, що передбачає гармонізацію законодавства, економічних процесів та суспільних стандартів з нормами Європейського Союзу (ЄС). Водночас, успішна інтеграція неможлива без ефективної інформаційної політики, яка відіграє вирішальну роль у формуванні громадської підтримки реформ, боротьбі з дезінформацією та сприянні соціальній згуртованості.

Актуальність дослідження визначається тим, що в сучасних умовах інформаційний простір стає об'єктом гібридного впливу, зокрема з боку зовнішніх акторів, які використовують медіа як інструмент політичного тиску та маніпуляцій. Україна, перебуваючи в умовах військового конфлікту та інформаційного протистояння, має розробляти та

впроваджувати ефективні механізми інформаційного захисту та популяризації європейських цінностей.

Ключові слова: інформаційна політика, євроінтеграція, дезінформація, цифрові технології, медіаграмотність.

Методологія

За допомогою системного та порівняльного методів було досліджено наявну українську та європейську літературу та законодавчу базу України та Європейського Союзу. Це дало можливість відібрати праці, які сприяли дослідженню генезису інформаційної політики в процесі євроінтеграції України та з'ясувати її виклики. Причинно-наслідковий та прогностичний методи дозволили надати рекомендації щодо політичних рішень та практичних заходів, спрямованих на підвищення ефективності інформаційної політики в контексті європейської інтеграції України.

Результати

Інформаційна політика охоплює широкий спектр завдань, серед яких ключовими є: забезпечення доступу громадян до достовірної інформації про процеси євроінтеграції; формування позитивного іміджу України на міжнародній арені; посилення стійкості суспільства до інформаційних загроз; активізація громадянської участі у процесах ухвалення рішень через відкритість та комунікацію влади з населенням.

Ключовим аспектом ефективної інформаційної політики є забезпечення двостороннього діалогу між державними інституціями та громадянами, що сприятиме формуванню довіри до державних реформ.

Заразом слід зазначити і ті основні *виклики інформаційної політики* у контексті євроінтеграції, які має українська держава

- дезінформація та гібридні загрози. Україна постійно стикається з інформаційними атаками, спрямованими на дискредитацію євроінтеграційного курсу. Фальсифікація даних, маніпуляції у ЗМІ та соціальних мережах використовуються для формування негативного ставлення до реформ та створення соціальної напруги;

- недостатня медіаграмотність населення. Дослідження показують, що значна частина українців не має достатніх навичок для критичного сприйняття інформації, що робить їх вразливими до пропаганди та фейкових новин;

- нерівномірний доступ до інформації. У сільській місцевості та серед малозабезпечених верств населення рівень доступу до якісної інформації залишається низьким. Це створює нерівність у можливостях громадян отримувати достовірні відомості про європейську інтеграцію;

- фрагментація інформаційного простору. В Україні існує значна кількість медіа, які працюють у різних ідеологічних напрямках.

Відсутність єдиної інформаційної стратегії спричиняє неоднозначне висвітлення європейської інтеграції.

Для вирішення вищезазначених проблем пропонується реалізація наступних *стратегій з підвищення ефективності інформаційної політики*:

- створення єдиної державної комунікаційної платформи. Необхідно розробити державний портал та систему комунікацій, яка консолідує інформацію щодо всіх аспектів євроінтеграції. Це сприятиме прозорості та доступності інформації для громадян;

- посилення боротьби з дезінформацією. Це передбачає: створення центрів моніторингу інформаційного простору; підтримка незалежних фактчекінгових організацій; впровадження механізмів швидкого реагування на інформаційні загрози (StopFake.org, (2023);

- підвищення рівня медіа грамотності. Зокрема, запровадження освітніх програм з критичного мислення та медіа грамотності; проведення тренінгів для журналістів, вчителів та громадських активістів;

- використання цифрових технологій та соціальних мереж. Державні установи мають активніше використовувати цифрові платформи, що дозволить оперативно реагувати на фейки та маніпуляції, а також залучати молодіжну аудиторію до діалогу (Ministry of Digital, 2023);

- поглиблення міжнародної співпраці. Мова йде про вироблення спільних проєктів з європейськими ЗМІ та міжнародними організаціями, про обмін досвідом та інтеграція українських медіа у загальноєвропейський інформаційний простір (European Commission, 2023).

Висновки

Ефективна інформаційна політика є одним із ключових факторів успішної європейської інтеграції України. Вона має бути спрямована на протидію дезінформації, підвищення рівня медіаграмотності громадян, покращення доступу до достовірної інформації та активну співпрацю з європейськими партнерами. Запровадження зазначених стратегій дозволить підвищити рівень підтримки євроінтеграційного курсу серед громадян, зміцнити демократичні процеси та посилити міжнародний імідж України як надійного партнера Європейського Союзу.

Бібліографія

Європейська комісія. (2023). *Strategic Communication and Tackling Disinformation*. <https://ec.europa.eu>

Міністерство цифрової трансформації України. (2023). *Національна стратегія цифрової трансформації України 2025*. <https://thedigital.gov.ua>

StopFake.org. (2023). *Як працює російська дезінформація в Україні*.
<https://stopfake.org>

References

European Commission. (2023). *Strategic Communication and Tackling Disinformation*. <https://ec.europa.eu>

Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2023). *National Strategy for Ukraine's Digital Transformation 2025*. <https://thedigital.gov.ua>

StopFake.org. (2023). *How Russian Disinformation Works in Ukraine*.
<https://stopfake.org>

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ (ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Ганна Малкіна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-2307-4702>, e-mail: g.m.malkina@knu.ua

TO THE ISSUE OF HOLDING ELECTIONS DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

Ganna Malkina, doctor of political sciences, professor, professor of political science department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-2307-4702>, e-mail: g.m.malkina@knu.ua

Abstract

These theses are dedicated to the study of issues related to the organization of elections in Ukraine during the legal regime of martial law. Although democratic theory emphasizes the importance of the periodic change of power through elections, the practical aspects of electoral processes during wartime remain insufficiently explored. This necessitates a comprehensive scientific analysis of electoral processes under martial law, an assessment of possible models for their adaptation, and the development of approaches that can ensure a balance between democratic standards and the realities of wartime conditions. In the research process, methods such as normative-legal analysis, a systems approach, and political science analysis were used. Based on the analysis of historical examples, Ukrainian legislation and international legal acts concerning the organization and conduct of elections, arguments were presented regarding the impossibility of holding elections during the legal regime of martial law. The main reasons include issues with the territorial organization of elections, the occupation of part of Ukraine's territory, mass migration, security risks, logistical difficulties, and challenges in ensuring international election observation and administration. It is concluded that the inability to ensure voting across the entire territory of Ukraine and for all citizens threatens not only the formal electoral procedure but also the overall legitimacy of the elections.

Ключові слова: вибори, воєнний стан, легітимність, міжнародне спостереження

Keywords: elections, martial law, legitimacy, international election observation

Вступ

Питання проведення виборів в Україні під час дії правового режиму воєнного стану є складним і багатовимірним. З одного боку,

демократичні механізми функціонування держави повинні діяти навіть у кризових умовах, з іншого - реалізація виборчого процесу в ситуації активних бойових дій та тимчасової окупації частини території України стикається з низкою фундаментальних викликів. Відсутність аналогічних прецедентів у світовій історії ускладнює пошук універсальних рішень. Хоча теорія демократії наголошує на важливості періодичної змінюваності влади шляхом виборів, практичні аспекти проведення волевиявлення під час війни залишаються малодослідженими. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу виборчих процесів в умовах воєнного стану, оцінки можливих моделей їхньої адаптації та формування підходів, що зможуть забезпечити баланс між демократичними стандартами та реальними умовами воєнного часу.

Методологія

В процесі дослідження було використано такі методи, як нормативно-правовий аналіз для з'ясування конституційних та законодавчих обмежень щодо виборчого процесу в умовах воєнного стану, системний підхід для дослідження виборчого процесу у контексті загальної системи функціонування державних інституцій в умовах надзвичайної ситуації, політологічний аналіз для оцінки політичних аспектів виборів у контексті демократичної легітимності.

Результати

Відповідно до статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2015), під час дії воєнного стану забороняється проведення виборів президента України, а також виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади. Конституція України хоча і не містить пряму заборону на проведення виборів, але деякі положення вказують на неможливість їх організації в таких умовах. Наприклад, стаття 83 Конституції України (1996) встановлює, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час воєнного або надзвичайного стану її повноваження продовжуються до моменту обрання нового складу парламенту після скасування відповідного правового режиму. Стаття 64 Конституції України (1996) передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть обмежуватися окремі права і свободи громадян, за винятком тих, що прямо визначені як непорушні. Не вдаючись до ґрунтовного аналізу юридичних тонкощів, варто зазначити, що скорочення політичних свобод під час війни - не унікальний винахід українського законодавства, а поширена юридична практика. У Великій Британії парламентські вибори, які припали на перший воєнний рік, були проведені після завершення війни, тобто через п'ять років від конституційного терміну. У Канаді під час Першої світової війни вибори, заплановані на 1916 рік, були відкладені до закінчення війни, щоб уникнути внутрішніх розколів у суспільстві

(Кобрин, Радь, Романюк, 2024). Законодавство Франції та Польщі також передбачає можливість відкладення виборів у разі надзвичайного стану чи війни, що свідчить про поширену світову практику тимчасового обмеження виборчих процесів в умовах збройних конфліктів. Це дозволяє зробити висновки, що неможливість проведення виборів обумовлена в першу чергу українським законодавством, що тим не менш не суперечить практиці демократичних країн.

Ще одна проблема пов'язана з територіальною організацією виборів. Відповідно до статті 3 Виборчого кодексу України (2020) вибори президента та вибори народних депутатів є загальнодержавними виборами, тобто такими, що мають проходити по всій території України. Але станом на 2025 рік частина держави є тимчасово окупованою, а інша частина перебуває або безпосередньо в зоні бойових дій або під загрозою ударів далакебійною летальною зброєю. Це створює низку труднощів, які прямо впливають на легітимність виборчого процесу. По-перше, окуповані території Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та Криму не контролюються українською владою, проведення виборів там неможливе, а громадяни, які залишилися в цих регіонах, фактично позбавлені права голосу. По-друге, масова внутрішня та зовнішня міграція створює проблему з реєстрацією та організацією голосування виборців. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 16 січня 2025 року загальна кількість українських біженців у Європі оцінювалась в 6,303 мільйона осіб, а по всьому світу - в 6,863 мільйона осіб, значна частина яких є виборцями. Врахування їх голосів на виборах залишається складною проблемою: збільшення виборчих дільниць у посольствах, консульствах та додаткових пунктах голосування не вирішить проблеми через надвелику кількість людей, а розширення можливостей для голосування поштою або онлайн потребує змін у законодавстві та врахування всіх потенційних ризиків в частині фальсифікації результатів і зовнішнього втручання з боку РФ. На додаток, права голосу будуть фактично позбавлені тисячі військовослужбовців через безпекові ризики, логістичні труднощі, проблеми з формуванням виборчих списків військових, які постійно переміщуються між бойовими позиціями. Права голосу будуть позбавлені військовополонені та зниклі безвісті. Все це прямо суперечить принципу загального виборчого права, що передбачено статтями 71 і 103 Конституції України (1996) та міжнародним стандартам виборів, передбачених низкою міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії, які вимагають забезпечення рівного доступу виборців до голосування. Порушення принципів і процедур проведення виборів на кожному кроці може поставити під загрозу легітимність виборів, а також стати підставою для

скасування результатів виборів у судовому порядку, що призведе до електорального хаосу.

На останок варто звернути увагу на проблему забезпечення міжнародної легітимності результатів виборів, яка напряму корелюється з забезпеченням безпеки міжнародним спостерігачам і надання їм доступу для нагляду за виборчим процесом. Діяльність міжнародних спостерігачів є ключовим фактором у забезпеченні міжнародної легітимності виборів. Вона регулюється низкою міжнародних угод та рекомендацій, зокрема Декларацією про принципи міжнародного спостереження за виборами (ООН, 2005), Кодексом належної практики у виборчих справах (Венеційська комісія, 2002) та керівними принципами ОБСЄ для міжнародного спостереження за виборами, які визначають принципи прозорості, неупередженості та демократичності виборчого процесу. Якщо вибори проходять без незалежного міжнародного спостереження або спостерігачі фіксують масові порушення, їхні результати можуть бути визнані нелегітимними.

Таким чином, неможливість забезпечити голосування на всій території України та для всіх громадян ставить під загрозу не лише формальну процедуру виборів, а й їхню загальну легітимність. Відсутність волевиявлення мешканців окупованих і прифронтових територій створює ризики оскарження результатів, що може стати каталізатором політичної нестабільності та суспільного розколу. Враховуючи ці загрози, українське законодавство передбачає тимчасову заборону виборів під час воєнного стану як необхідний механізм для збереження принципів чесності, рівності та демократичності виборчого процесу. Це рішення спрямоване на те, щоб після завершення війни вибори відбулися в умовах, які гарантують справжнє народне волевиявлення та стійкість демократичних інститутів.

Бібліографія

Виборчий кодекс України: Кодекс України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 2-3. – Ст. 17.

Закон України "Про правовий режим воєнного стану": Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 250.

Кобрин В., Радь Т., Романюк П. (2024) Сім кейсів виживання демократії в умовах війни, окупації та воєнного стану в XX столітті. Retrieved from: https://www.oporaua.org/vybory/dosvid-provedennya-vivoriv-u-demokraticnih-krayinah-i-vizhivannya-demokratiyi-pid-chas-viyni-25343?utm_source=chatgpt.com

Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

References

Electoral Code of Ukraine (2020). The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR), Nos. 7–9, col. 48

Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" (2015). The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR), No. 28, col. 250

Kobryn V., Rad T., Romaniuk P. Seven cases of survival of democracy in the conditions of war, occupation and martial law in XX century (2024). Retrieved from: https://www.oporaua.org/vybory/dosvid-provedennya-viboriv-u-demokratichnih-krayinah-i-vizhivannya-demokratiyi-pid-chas-viyni-25343?utm_source=chatgpt.com

Constitution of Ukraine (1996). The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR), No.30, col.141

САМОВРЯДНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Андрій Матвійчук, кандидат політичних наук, заступник генерального директора з науково-технічної роботи, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>, e-mail: matvijchuk@nas.gov.ua

SELF-GOVERNANCE AS AN ELEMENT OF CIVIL SOCIETY

Andrii Matviichuk, Ph.D in political science, deputy executive director for scientific and technical development, Vernadsky National Library of Ukraine (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>, e-mail: matvijchuk@nas.gov.ua

Abstract

The report examines the concept of self-governance as an integral element of civil society. Its impact on the development of democratic institutions, political culture, and social stability is analyzed. Particular attention is given to the role of self-governance in times of war and crisis situations, which contribute to the mobilization of civic activity.

Keywords: Self-governance, civil society, democracy, decentralization, war, political culture.

Ключові слова: самоврядування, громадянське суспільство, демократія, децентралізація, війна, політична культура.

Вступ

Громадянське суспільство є основою демократичного устрою, а його ефективне функціонування неможливе без розвиненої системи самоврядності. Самоврядність передбачає здатність громадян до самоорганізації, участі у прийнятті рішень на місцевому рівні та незалежності від централізованої влади у вирішенні важливих соціально-економічних питань.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами, зокрема російською агресією проти України, що спричинила значні трансформації в громадянському суспільстві. Війна активізувала локальні ініціативи та зміцнила роль самоврядних структур, які беруть на себе функції організації допомоги населенню, територіальної оборони та інформаційного опору.

Методологія

У ході дослідження використано комплексний підхід, що включає: **порівняльний аналіз** – досліджено моделі самоврядності у різних

демократичних країнах; **соціологічний метод** – аналіз суспільних настроїв та рівня залучення громадян до самоврядних ініціатив; **історико-логічний підхід** – вивчення еволюції самоврядності в Україні; **кейс-стаді** – дослідження конкретних ініціатив в умовах війни. Застосування цих методів дозволило виокремити основні тенденції розвитку самоврядності та визначити її роль у стійкості громадянського суспільства.

Результати дослідження

Самоврядність у громадянському суспільстві виконує кілька ключових функцій:

1. Зміцнення демократичних процесів – активна участь громадян у прийнятті рішень сприяє формуванню відповідальної політичної культури. Самоврядність є одним із ключових механізмів демократичного управління. Вона забезпечує реалізацію принципів демократії через активну участь громадян у прийнятті рішень, що сприяє: формуванню відповідальної політичної культури; зменшенню відстані між громадянами та владою; зміцненню довіри до державних інституцій. У країнах із розвиненою системою самоврядування рівень політичної стабільності є вищим, оскільки громадяни безпосередньо впливають на прийняття рішень, що стосуються їхніх інтересів (Семенченко, 2023).

2. Децентралізація управління – розподіл владних повноважень дозволяє громадам ефективно реагувати на локальні виклики. Це Один із ключових факторів розвитку самоврядності. Децентралізація, яка передбачає передавання частини владних повноважень від центральної влади місцевим органам управління. В Україні процес децентралізації значно активізувався з 2014 року, що сприяло зміцненню спроможності місцевих громад до самостійного вирішення соціально-економічних питань; ефективнішому використанню ресурсів на місцевому рівні; зростанню політичної відповідальності місцевих еліт (Хилько, Матвійчук, 2023).

3. Підвищення громадянської активності – люди, залучені до самоврядних процесів, мають вищий рівень політичної свідомості. З початком повномасштабного вторгнення Росії самоврядність набула нового значення. Війна продемонструвала, що місцеві громади здатні самостійно організовувати життєдіяльність у критичних умовах. Зокрема це:

- **волонтерські ініціативи та громадянська мобілізація.** Громадянське суспільство в Україні активно долучилося до вирішення нагальних питань, пов'язаних із забезпеченням армії, гуманітарною допомогою та підтримкою постраждалих. Найбільш поширеними формами самоврядності стали: створення волонтерських центрів для забезпечення військових та переселенців; формування гуманітарних

хабів у містах та селах; організація логістики для евакуації мирного населення з прифронтових територій;

- **територіальна оборона та самоорганізація громад.** На початковому етапі вторгнення багато громад самостійно організували оборонні ініціативи, що включало: створення місцевих загонів територіальної оборони; координацію між населенням та військовими структурами; організацію блокпостів та патрулювання територій. Цей рівень самоорганізації став важливим фактором стримування агресії та підтримки правопорядку.

- **інформаційний спротив та цифрова самоорганізація.** Українське суспільство активно використовує цифрові технології для мобілізації громадян, організації допомоги та інформаційного протистояння. Основні прояви цифрової самоврядності включають: координацію через соціальні мережі та месенджери; розповсюдження правдивої інформації для протидії ворожій пропаганді; використання онлайн-платформ для збору коштів та ресурсів. Розвиток цифрової самоврядності значно підвищив оперативність громадянських ініціатив.

- **відновлення та розвиток місцевих громад.** Самоврядні структури відіграють ключову роль у відновленні інфраструктури після бойових дій. Найбільш важливими завданнями в цьому контексті є: координація міжнародної допомоги на місцевому рівні; залучення громади до процесів відбудови; підтримка соціальної згуртованості та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб. Війна продемонструвала, що ефективність державного управління значно підвищується за умови активної взаємодії з самоврядними структурами (Наші, 2023).

4. Формування соціального капіталу – довіра та кооперація між громадянами посилюють суспільну єдність. Після завершення війни Україна потребуватиме масштабної реформи у сфері місцевого самоврядування для посилення ролі громад у процесах відновлення та розвитку. Ключові напрями реформування включають: розширення фінансової самостійності громад; поглиблення децентралізації у сфері безпеки та оборони; розширення механізмів громадської участі в ухваленні рішень (Крисаченко, 2024).

Відновлення та розвиток місцевих спільнот – це швидке реагування на гуманітарні кризи, допомога в евакуації та соціальна адаптація. Таким чином, самоврядність є не лише інструментом ефективного управління, але й важливим чинником зміцнення національної стійкості.

Висновки

Самоврядність є основою громадянського суспільства та важливим чинником демократичного розвитку держави. В умовах війни її значення зростає, оскільки вона забезпечує швидке ухвалення рішень, мобілізацію ресурсів та підтримку громадян. Водночас самоврядність стикається з викликами, такими як недостатнє фінансування, ризик централізації у воєнний період та потреба в посиленні кадрового

потенціалу місцевих органів влади. Попри наявні труднощі, процес децентралізації та розширення прав місцевого самоврядування слід продовжувати, що сприятиме подальшій демократизації України та її сталому розвитку. І загальний вектор розвитку свідчить про незворотність цього процесу.

Бібліографія

Крисаченко В.С. Евристичний потенціал громадянського суспільства в реалізації стратегії європейської інтеграції України: концептуальні виміри. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. Київ: ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С. 225-242.

Наші в Конгресі: Українські волонтери виступили перед Гельсінською комісією США. *Благодійний Фонд Сергія Притули*. 19.01.2023. URL: <https://prytulafoundation.org/about/media/press-release/ukrayinski-volonteri-vistupili-pered-gelsinskoyu-komisiyeyu-s-sh-a>.

Семенченко Ф. Г. Щодо ефективності місцевого самоврядування. *Політологічний вісник. Збірник наукових праць* / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: ТОВ «Вадекс», 2023. Вип. 90. С. 313-325.

Хилько М. І., Матвійчук. А. В. Роль самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 94 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2023. С. 165-178.

References

Krysachenko, V. (2024). Heuristic potential of civil society in the implementation of the European integration strategy of Ukraine: conceptual dimensions. *Political Bulletin: Collection of scientific works*. Kyiv: LLC "Vadex", 2024. Issue 92, 225-242.

Nashi v Konhresi: Ukraini volonteru vystupyly pered Helsinskoiu komisiieiu SSHA [Ours in Congress: Ukrainian volunteers speak to the US Helsinki Commission]. *Serhiy Prytula Charity Foundation*. 19.01.2023. URL: <https://prytulafoundation.org/about/media/press-release/ukrayinski-volonteri-vistupili-pered-gelsinskoyu-komisiyeyu-s-sh-a>

Semenchenko, F. H. (2023). Regarding the efficiency of local self-government. *Political Science Bulletin: a collection of scientific papers* / edited by O. Batrymenko; Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv: Vadex LLC, Issue 90, 313-325.

Khylko, M. I. & Matviichuk, A. V. (2023). The role of self-organisation of Ukrainian civil society in the context of countering Russian aggression. *State and Law. Collection of Scientific Works*. Legal and Political Sciences. Kyiv: Institute of Political and Ethno-National Research of NAS of Ukraine, Issue 94, 165-178.

APPLIED POLITICAL SCIENCE
ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ ГІДНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ
КОНЦЕПЦІЇ Н. МАКІАВЕЛЛІ І СУЧАСНІСТІ

Ілля Мірзаєв студент 2-ої групи, 2 курсу Філософського факультету, спеціальності Політологія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: mirzaevilya2005@gmail.com

**TO THE HISTORY OF THE ISSUE OF THE PROBLEM OF DIGNITY IN
THE POLITICAL CONCEPT OF N. MACHIAVELLI AND MODERNITY**

Ilya Mirzaev, student of the 2st groups, 2st year of the Faculty of Philosophy, majoring in Political Science, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine), email: mirzaevilya2005@gmail.com

Abstract

Поняття гідності в політичній філософії Ніколо Макіавеллі займає особливе місце, оскільки воно безпосередньо пов'язане з питаннями влади, моралі та ефективного правління. У своїх працях, зокрема в "Державці", Макіавеллі аналізує поведінку правителів, ставлення до підданих та механізми утримання влади, при цьому не подаючи чіткого визначення гідності, а лише торкаючись її через категорії авторитету, репутації та політичного успіху.

Макіавеллі трактує гідність правителя та її взаємозв'язок із такими політичними категоріями, як сила, страх, любов і повага. Він аналізує, як гідність впливає на методи управління, дипломатію та взаємини між правителем і підданими. Він ставить питання, чи є гідність необхідною умовою для збереження стабільної держави або ж вона підпорядковується принципу політичної доцільності.

Крім того, слід звернути увагу на роль гідності в контексті макіавеллістського прагматизму: чи є вона лише інструментом для досягнення влади, чи все ж таки виступає цінністю, що може визначати політичну поведінку. Аналізуються історичні приклади правителів, які втілювали або ігнорували принципи гідності у своїй політичній діяльності — дозволяє зробити висновки про реальне значення цього поняття у політичному житті.

Пов'язуючи із сьогоденням, питання гідності та моральності влади залишаються ключовими для аналізу ефективності політичних рішень і стабільності політичних режимів. Особливу увагу приділено сучасному прикладу — Революції Гідності в Україні 2013-2014 років. Це явище стало яскравим підтвердженням того, що гідність може бути не лише індивідуальною цінністю, але й фундаментальною основою громадянського суспільства та рушійною силою політичних змін. Події Революції Гідності продемонстрували, що прагнення до

справедливості та захисту прав людини здатні трансформувати державні інститути та змінювати хід історії.

Ключові слова: мораль, моральні цінності, політика, патріотизм, етика, суспільство, чесноти.

Keywords: morality, moral values, politics, patriotism, ethics, society, virtues.

Вступ

Проблема гідності у політиці і в звичайному житті є завжди актуальною. Багато філософів трактували і трактують цю проблему з різних боків, але саме Нікollo Макіавеллі прям відкрито не висвітлював, а заклає її в своїй роботі *“Державець”*, щоби ми самі дійшли до вирішення цієї проблеми за допомогою “зачіпок” з *“Державця”*. Гідність - одна з оціночних характеристик особистості. Гідність виражає важливі сторони ставлення людини до самої себе на ґрунті адекватної самооцінки і ставлення до інших людей. Взагалі, ця людська риса свідчить про рівень вимогливості людини до самої себе. Гідність виступає якісним елементом суспільної ідеології і таким чином виявляє себе й в політиці, в управлінні державою. Проблема гідності є не тільки історією, а і сучасністю. Слід згадати доволі недавню проблему України – Революція Гідності. Це дуже обширна і специфічна тема, насичена подіями, у кінці моєї роботи ми повернемося до Революції Гідності і розглянемо її причини і сенс, а зараз слід розпочати із історії цього питання.

Методологія

Було проаналізовано такі роботи, як: *“Державець” Н. Макіавеллі, “Machiavelli: A Very Short Introduction” Quentin Skinner, “Machiavelli – The First Century” Sydney Anglo, “Morality and Politics in the Thought of Niccolo Machiavelli” Kieran A. Ojong and S. A. Apebende*. Ці дослідження сприяли глибшому аналізу розвитку цього питання, розширенню окремих аспектів та переосмисленню деяких із них.

Результати

Щоб перебороти егоїзм людей і забезпечити порядок у суспільстві, необхідне насилля, яке і здійснює держава. Н. Макіавеллі державу вважав вищим проявом людського духу, а служіння їй - метою і смыслом життя. Величі досягають ті держави, які турбуються про загальне благо, а не про благо окремих осіб. Будучи прихильником республіканської форми правління, був переконаний, що загальне благо визнає тільки республіка. Але оскільки вона робить відповідальним за долю держави кожного громадянина, стверджував, що така форма правління не завжди можлива. За відсутності в народу

громадянських чеснот республіканський лад загрожує великими бідами: «Із усіх... видів рабства найтяжчим є те, в яке тебе перетворює республіка».

Бібліографія

- "Державець" Н. Макіавеллі
"Machiavelli: A Very Short Introduction" Quentin Skinner. Cambridge University Press - 2001
"Machiavelli – The First Century" Sydney Anglo. OUP Oxford - 2005
"Morality and Politics in the Thought of Niccolo Machiavelli" Kieran A. Ojong and S. A. Apebende

Reverences

- "The Prince" by N. Machiavelli
"Machiavelli: A Very Short Introduction" Quentin Skinner. Cambridge University Press - 2001
"Machiavelli – The First Century" Sydney Anglo. OUP Oxford - 2005
"Morality and Politics in the Thought of Niccolo Machiavelli" Kieran A. Ojong and S. A. Apebende

CONFLICT RESOLUTION MECHANISMS IN A POSSIBLE CONFLICT BETWEEN GREECE AND TURKEY

Sampson M. Nathanailidis, PhD Candidate, Department of Politology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-8610-510X>, e-mail:
sampson.nathanailidis@gmail.com

Keywords: *Sense of Ownership, National Identity, Politicians' Motives,
Conflict Resolution Methods*

Introduction

According to Caspersen (2015), "Conflict can be both useful and unavoidable. Destructive conflict is neither," Dana Caspersen the author of *Changing the Conversation- The 17 Principles of Conflict Resolution* acknowledges that conflict can be useful. Since the conclusion of the Cold War, the world has significantly transformed within a decade. The National Research Council (2000), highlights that although the old system has elapsed and made it easier to pinpoint the changes, it is not yet established that a new system has emerged. Antiquity patterns have come unstuck, and if recent changes are materializing, it is a bit earlier to define and assess them. The National Research Council (2000) acknowledges the catalog of possible epoch-making alterations that are observable by now, including the conclusion of an era coupled with bipolarity, new democracies uprising, the prevalence of globalization strengthened by information and economic power, and periodical tasks at international coordination of security reforms. Also, strings of sometimes-aggressive assertions of claims to rights established on cultural identity and a revisiting and exploitation of sense of national identity and ownership towards the owned land and people's identity by leaders to take advantage of their citizens and the world community have been observed in the new system.

These changes are altering much in the world, such as, it seems, the image of organized crimes and the methods in which governments and other sovereignties attempt to set their limits. However, subnational ethnic and religious conflicts have significantly increased in the past years, calling for different conflict resolution methods in the changed international circumstance. World politics has fueled the presence of international disputes, which still encompass the old-fashioned war and brutal confrontation between countries acting through their military forces or allies with more than one state fighting outside its borders.

Presently, some conflicts are treated and addressed as threats to international peace and security, even when the rival nations are not at war. Whether they occur within their borders, such as violations of human rights and democratic governance, or outside their borders, such as border wars and maritime rivalry, they are treated as a threat to international peace. Perfect examples include the recent genocide in Rwanda, ethical cleansing

experienced in Bosnia, coup d'état events in Haiti, in the Ottoman Empire's collapse, through and before the Greco-Turkish war, and Ukraine- Russia conflicts (National Research Council, 2000).

Methodology

With the help of the traditional complex of historical and legal methods (text study, comparative analysis, legal analogy), were analyzed the Conflict resolution mechanisms in a possible conflict between Greece and Turkey. Structural and functional method allowed to isolate the conflict resolution efforts. Along with a focus on fostering a sense of ownership and national identity, Greece and Turkey can build a foundation for lasting peace. The generalization method was used to form our own conclusions.

Results

Addressing historical grievances is a vital component of conflict resolution. Encouraging a comprehensive reevaluation of historical events, acknowledging shared histories, and promoting joint efforts in memorialization can contribute to the transformation of national identities. A collective reinterpretation of historical narratives has the potential to redefine the sense of ownership over disputed territories and promote a more inclusive national identity.

Establishing truth and reconciliation commissions that bring together historians, scholars, and representatives from both Greece and Turkey can contribute to a comprehensive understanding of historical events. This process can help address historical grievances and promote mutual understanding. Encouraging joint historical research projects that involve scholars from both nations can facilitate a more balanced interpretation of historical events. Shared research initiatives contribute to a common understanding and help dispel misconceptions. Promoting open and structured historical dialogue initiatives allows for the respectful exchange of perspectives on historical events. These initiatives can help create a shared narrative that acknowledges different interpretations while fostering empathy. Implementing reforms in educational curricula to present a more balanced and nuanced view of historical events can contribute to reconciliation. Education plays a crucial role in shaping perceptions, and curricular changes can promote understanding and empathy. Collaborating on the preservation of shared cultural heritage sites can be a tangible way to demonstrate a commitment to reconciliation. Joint efforts to protect and celebrate historical landmarks contribute to a shared sense of identity. Official acknowledgments and apologies for historical wrongs, when deemed appropriate, can be a powerful step in the reconciliation process. Such gestures can help heal wounds and contribute to a positive atmosphere for conflict resolution.

Ensuring that decisions related to historical reevaluation and reconciliation involve diverse stakeholders, including historians, educators, cultural experts, and citizens, fosters a sense of ownership. Inclusivity contributes to a more comprehensive and accepted resolution. Engaging the public in discussions and initiatives related to historical reevaluation and reconciliation is crucial. Town hall meetings, public forums, and participatory decision-making processes allow citizens to feel connected to the resolution efforts. Encouraging civic initiatives that promote reconciliation, such as cultural exchanges, joint events, and collaborative projects, fosters a sense of collective responsibility. Grassroots efforts contribute to building a positive national identity.

Encouraging responsible journalism that supports historical reevaluation and reconciliation efforts is essential. Media outlets can play a significant role in shaping public perceptions and fostering a sense of national identity conducive to peace. Organizing shared cultural events that celebrate the historical and cultural ties between Greece and Turkey can contribute to a positive national identity. Festivals, exhibitions, and artistic collaborations promote unity and shared values. Emphasizing the interconnected histories of Greece and Turkey can contribute to a sense of shared identity. Highlighting historical periods of cooperation and coexistence fosters a narrative that transcends historical tensions. Engaging youth in initiatives that promote historical reevaluation and reconciliation ensures that future generations are actively involved in shaping a positive national identity. Youth programs and educational projects contribute to long-term stability.

Political leaders can play a crucial role in fostering a sense of ownership by leading efforts toward historical reevaluation and reconciliation. Public statements, policy initiatives, and diplomatic engagements can set the tone for a positive national identity.

By incorporating reconciliation and historical reevaluation into conflict resolution efforts, along with a focus on fostering a sense of ownership and national identity, Greece and Turkey can build a foundation for lasting peace. These approaches address deep-rooted issues, promote understanding, and contribute to the creation of a shared narrative that supports conflict prevention and resolution.

Conclusions

It is justified that the collective sense of ownership and national identity are factors of unity, national cohesion, strengthening in international confrontation, a factor the development of a democratic society through the creation of legislative conditions, rule-making, the development of democratic political decisions, the integrity of society, development of self-awareness of a responsible citizen, democratic political culture society, formation of civic identity, responsible citizen. The subjects of the process are political leaders, state governments, and civil society. The goal is to resolve national interests and achieve peace.

It has been proven that the effectiveness of collective sense of ownership and national identity influence the formation of a sense of cohesion of citizens and strengthening in international confrontation is the policy of formation of patriotism. Patriotism in the context of international politics involves the cultivation of sincere love for one's country, which goes beyond superficial manifestations, the cultivation of a sense of ownership, responsibility for the progress and well-being of the nation.

It has been explored and maintained that politicians have always thrived on the concept of identity politics. According to Fukuyama (2018), identity politics is built around the idea that we have inner selves that the society and politicians around us do not sufficiently address. It forms based on the natural human demand for self-esteem and the assertion of our self-inner dignity. This concept has been continuously abused by many political powers and politicians to set up political trends in contemporary society, from nationalism to Islamism to populism. The post-Cold War period advances itself as being characterized essentially by the concept of identity politics.

References

- Aall, P. (2001). *What Do NGOs Bring to Peacemaking?* In C. Crocker, F. Hampson, & P. Aall (Eds.), *Turbulent Peace* (pp. 365-383). Washington DC: United States Institute of Peace Press
- Bar-Siman-Tov, Y. (2004). *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195166439.001.0001>
- Caspersen, D. (2015). *Changing the conversation: The 17 principles of conflict resolution*. Profile Books
- Fukuyama, F. (2018, May). *Who I Am: The Role of Identity in Modern Politics?* Stanford Magazine.
<https://stanfordmag.org/contents/who-i-am-the-role-of-identity-in-modern-politics>
- National Research Council. (2000). *International conflict resolution after the Cold War*. National Academies Press.
- Nevola, G. (2011). *Politics, Identity, Territory. The "Strength" and "Value" of Nation-State, the Weakness of Regional Challenge*
Regional Challenge. DIPARTIMENTO DI SOCIOLOGIA E RICERCA SOCIALE- University of Trento

ВПЛИВ DIGITAL-ТЕХНОЛОГІЙ НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Ольга Науменко, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних технологій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-0136-460X>, email: naumenko.olha@kneu.edu.ua

THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE POLITICAL PROCESS

Olha Naumenko, PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Technologies, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-0136-460X>, email: naumenko.olha@kneu.edu.ua

Abstract

The article examines the influence of digital technologies on the political process. An analysis of the influence of digital technology on the development of electronic democracy in Ukraine is carried out. The research used a descriptive method and an analysis method. In particular, the comparative method shows commonalities and differences between various digital technologies, such as a chatbot, the Diya platform, and online voting. It was found that digital technologies contribute to optimizing the work of state bodies, making them transparent and accessible to citizens. Chatbots, which work on the basis of artificial intelligence, answer citizens' questions, help in solving problems and provide background information, have gained considerable popularity in the provision of administrative services.

Ключові слова: *digital-технології; онлайн-голосування; чат-бот; електронна демократія; штучний інтелект.*

Keywords: *digital technologies; online voting; chatbot; electronic democracy; artificial intelligence*

Вступ

Сучасні цифрові технології досить стрімко змінили державне управління і ландшафт політики. Процеси інформатизації і глобалізації суспільства покладають на державу ефективно і швидко реагувати на нові виклики. Цифрові технології здійснюють оптимізації роботи державних органів, сприяючи їх прозорості і доступності для громадян, надаючи нові можливості щодо підвищення ефективності, відкритості і прозорості влади, тим самим розширюючи можливості громадян щодо участі в політичному процесі. Стрімка цифровізація і розвиток

інформаційно-комунікаційних технологій сприяють трансформації державного управління в більшості країн (Руднева, 2024, с. 36–37).

Методологія

Для здійснення дослідження було використано описовий метод, який надає розуміння сутності та видам digital-технологій в політичній сфері і державному адмініструванні. Метод аналізу допоміг окреслити процес прийняття рішень як електронної демократії в залученні громадян до політичного життя. Порівняльний метод показує спільне та відмінне між різними digital-технологіями, такими як чат-бот, платформа «Дія», онлайн-голосування.

Результати

Застосування штучного інтелекту, блокчейн, чат-ботів, Mobile ID, sharing есопому, хмарних технологій, просування методики опрацювання великих даних (Big Data), Інтернет речей (IoT), електронного голосування в політичному процесі сьогоdnішньому політичному процесі набуває більшої багатогранності та помітності. Цифрові технології суттєво змінюють вигляд державного управління, сприяючи його ефективності, прозорості і орієнтованості на потреби громадян.

Цифрова трансформація державного управління є глобальним трендом, що значно змінює шляхи взаємодії влади з громадянами. Зокрема, модель електронне урядування (e-government), містить електронне надання послуг (e-services), та залучення громадян до процесів прийняття рішень (e-participation), і управління інформаційними потоками в державних установах.

Нові digital-технології здійснюють вплив на розвиток електронної демократії, формують умови для залучення громадян до політичного життя через цифрові платформи: обговорення законодавчих ініціатив, онлайн-голосування. За допомогою цифрових платформ відстежуються процеси прийняття рішень та реалізації державних послуг в режимі реального часу.

Україна має значні досягнення в сфері цифрового державного управління: платформа «Дія», концепція «Держава у смартфоні», кіберзахист, активна цифровізація під час війни. Використання digital-технології сприяє: поліпшення якості державних послуг, надання персоналізованих рекомендацій громадянам, здійснюючи допомогу з оформленням документів чи надаючи доступ до інформації в зручній формі.

Чат-боти, які працюють на основі штучного інтелекту, відповідають на питання громадян, допомагаючи у вирішенні проблем і надаючи довідкову інформацію. Цифрові технології відіграють вагомую роль у виявленні і протидії кіберзагрозам (Руднева, 2024, с. 37–39).

Також, в державних інституціях процес цифровізації пов'язаний з явищами цифрової бюрократії і цифрової дипломатії. Діяльність державної дипломатії зосереджується на веб-сайтах і сторінках в соціальних мережах міністерств закордонних справ і дипломатичних установ, що сприяє обізнаності громадян до своєї політики. Цифрова бюрократія, які відносини держави та суспільства реалізовується через функціонування Міністерства цифрової трансформації (Шманатов, 2021, с. 32).

Відбувається зростання розвитку цифрових платформ, які в майбутньому стануть альтернативою політичній системі у сфері формування політик та роботи з громадянами. Одним з аспектів розвитку цифрових платформ є персональні дані. Успіх процесу індивідуалізації громадян спостерігається на платформі «Дія» (Подгорна, 2021, с. 305–306). Цифрові технології даються змогу відстежувати виконання владних рішень. Застосування штучного інтелекту в сфері державних послуг є засобом впливу на політику.

Бібліографія

Подгорна В. Цифрові платформи та їхній вплив на політичну сферу. Проблеми політичної психології. 2021. Вип. 10 (24). С. 301–309. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-81>

Руднева А. О. Використання цифрових технологій у політичному та державному управлінні: новий вимір демократії. Сучасні політичні візії. 2024. № 2. С. 36–43. DOI <https://doi.org/10.32782/3083-5755/2024/2-6>

Шманатов М.С. Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроба концептуалізації. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології». 2021. Вип. 40. С. 29–35. DOI: 10.26565/2220-8089-2021-40-04

References

Podhorna, V. (2021). *Tsyfrovi platformy ta yikhnyy vplyv na politychnu sferu*. [Digital platforms and their impact on the political sphere]. *Problemy politychnoi psykholohii*. Vyp. 10 (24). 301–309. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-81>. [in Ukrainian].

Rudnieva, A. O. (2024). *Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u politychnomu ta derzhavnomu upravlinni: novyi vymir demokratii*. [The use of digital technologies in political and public administration: a new dimension of democracy]. *Suchasni politychni vizii*. № 2. 36–43. DOI <https://doi.org/10.32782/3083-5755/2024/2-6>. [in Ukrainian].

Shmanatov, M.S. (2021). *Tsyfrovi tekhnolohii yak faktor vplyvu na politychni protsesy: sprobа kontseptualizatsii*. [Digital technologies as a factor influencing political processes: an attempt at conceptualization]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriia*

«Pytannia politolohii». Vyp. 40. 29–35. DOI: 10.26565/2220-8089-2021-40-04. [in Ukrainian].

ГЕОПОЛІТИЧНЕ СУПЕРНИЦТВО США І КНР В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Ігор Назаренко, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0005-2078-8135>, email:
igor.nazarenko.go@gmail.com

GEOPOLITICAL RIVALRY BETWEEN THE U.S. AND CHINA IN THE ARCTIC REGION AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL SECURITY SYSTEM

Igor Nazarenko, Postgraduate student of Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<https://orcid.org/0009-0005-2078-8135>, email: igor.nazarenko.go@gmail.com

Abstract

This paper examines the geopolitical rivalry between the United States and China in the Arctic region as a factor in the transformation of the global security system. It has been revealed that Washington's primary priority is to ensure military-strategic dominance by strengthening its presence and deepening cooperation with NATO allies. The United States perceives the Arctic as a containment zone for China due to its potential access to the Northern Sea Route. In contrast, China's geopolitical strategy in the region focuses on economic and infrastructural expansion. This rivalry between the U.S. and China significantly impacts the global security system, leading to militarization and a gradual shift in the balance of power. Avoiding escalation requires coordinated international cooperation and the implementation of regulated mechanisms, such as the proposed concept of "regulated competition."

Keywords: geopolitics, Arctic region, USA, China, global security system, multipolarity, strategies, international cooperation.

Ключові слова: геополітика, Арктичний регіон, США, КНР, глобальна система безпеки, багатополарність, стратегії, міжнародна співпраця.

Вступ

У сучасних умовах зростання геополітичної конкуренції між Сполученими Штатами Америки та Китайською Народною Республікою, Арктичний регіон набуває стратегічного значення як нова арена суперництва. Зміни клімату, що відкривають доступ до ресурсів та транспортних шляхів, а також посилення глобальних амбіцій обох держав, трансформують Арктику в ключовий елемент світової політики

та безпеки. США прагнуть зберегти свій вплив у регіоні через військову присутність і співпрацю з союзниками, тоді як КНР активно просуває економічні ініціативи. Це суперництво не лише впливає на баланс сил у регіоні, а й сприяє зміні у глобальній системі безпеки, викликаючи потребу в аналізі його причин, проявів та наслідків. У цьому контексті дослідження геополітичного протистояння США та КНР в Арктиці є актуальним для розуміння еволюції безпекових відносин у XXI столітті.

Методологія

Дослідження базується на *системному підході*, що дозволяє розглянути Арктичний регіон як цілісний об'єкт геополітичного суперництва в контексті глобальної системи безпеки. Застосовано *порівняльно-історичний метод* для аналізу еволюції стратегій США та КНР у регіоні, а також контент-аналіз офіційних документів. *Принцип об'єктивності* забезпечує врахування як позитивних, так і негативних аспектів конкуренції, а *сценарний підхід* використано для прогнозування можливих наслідків ескалації суперництва.

Результати

Дослідження геополітичних стратегій США в Арктичному регіоні виявило, що основним пріоритетом Вашингтона є забезпечення військово-стратегічного домінування через посилення присутності та поглиблення співпраці з союзниками по НАТО. Згідно з "Арктичною стратегією Міністерства оборони США" (2019), акцент робиться на модернізації військової інфраструктури, зокрема баз на Алясці та в Гренландії, а також нарощуванні льодокольного флоту для захисту національних інтересів у регіоні (U.S., 2019, p. 9). Шайло Рейнвотер зазначає, що США сприймають Арктику як зону стримування "некооперативних акторів", зокрема Китаю, через його потенційний доступ до Північного морського шляху, що підкреслює безпековий вимір американської політики (Rainwater, 2013, p. 65). Ця стратегія набула нового імпульсу в 2025 році, коли Дональд Трамп, повернувшись до політичного впливу, заявив про намір "приєднати" Гренландію до США, обґрунтовуючи це потребами безпеки та ресурсним потенціалом острова. Такі амбіції, хоча й залишаються на рівні риторики, викликали напругу у відносинах із Данією, яка контролює Гренландію, та Канадою — арктичним сусідом і союзником США в НАТО (Trump, 2025, p. 1).

На противагу цьому геополітична стратегія КНР у регіоні зосереджена на економічній та інфраструктурній експансії. У "Білій книзі Китаю щодо політики в Арктиці" (2018) проголошено концепцію "Полярного шовкового шляху", що передбачає інвестиції в транспортні маршрути та видобуток ресурсів у співпраці з Росією (White, 2018, p. 4). Анн-Марі Брейді звертає увагу на те, що Китай активно використовує науково-дослідницькі проєкти, як-от станція "Жовта ріка" на

Шпіцбергені, не лише для науки, а й для зміцнення свого геополітичного впливу (Brady, 2017, р. 135). Масштабність цього підходу підтверджується інвестиціями КНР у розмірі понад 90 мільярдів доларів у арктичні проекти, зокрема в газові родовища Ямалу, що ілюструє економічно орієнтовану модель присутності Китаю в регіоні (Brady, 2017, р. 142).

Це суперництво між США та КНР має відчутний вплив на глобальну систему безпеки, спричиняючи мілітаризацію Арктики та поступову зміну балансу сил. Кліматичні зміни, які, за прогнозами науковців, зроблять Північний морський шлях судноплавним до середини століття, лише загострюють боротьбу за контроль над ним (Blunden, 2012, р. 119).

Американська політика стримування, підсилена заявами Трампа про Гренландію, ускладнює відносини з Канадою, яка відстоює власні інтереси щодо Північно-Західного проходу, тоді як китайські економічні ініціативи формують альтернативний центр впливу, підриваючи традиційну гегемонію Заходу та сприяючи становленню багатополярного світу.

Запобігання ескалації цього протистояння потребує створення ефективних багатосторонніх механізмів. Маргарет Блунден наголошує на потенціалі Арктичної ради як платформи для діалогу, хоча й зазначає її обмеженість через ігнорування безпекових питань (Blunden, 2012, р. 126). Сценарний аналіз дозволяє виокремити три ймовірні траєкторії розвитку подій: ескалацію через мілітаризацію за відсутності узгодження амбіцій США та КНР; економічну кооперацію за участі Росії, якщо Китай отримає ширший доступ до ресурсів; або гібридний сценарій із локальними напруженнями, але без повномасштабного конфлікту. У цьому контексті Йон Стаун пропонує модель "регульованої конкуренції", яка базується на міжнародних угодах про демілітаризацію та справедливий розподіл ресурсів, як дієвий шлях до стабільності (Staun, 2017, р. 68). Отже, конкуренція між США та КНР в Арктиці не лише трансформує регіональну динаміку, а й ставить перед міжнародною спільнотою завдання пошуку нових підходів до збереження глобальної безпеки.

Висновок

Геополітичне суперництво між США та КНР в Арктичному регіоні виступає важливим чинником трансформації глобальної системи безпеки, впливаючи на баланс сил і провокуючи як мілітаризацію, так і становлення багатополярності. Стратегія США, спрямована на військове домінування, та економічна експансія Китаю через "Полярний шовковий шлях" створюють нові виклики для стабільності Арктики, ускладнені амбіціями на кшталт риторики Трампа щодо Гренландії. Уникнення ескалації потребує скоординованої міжнародної співпраці та впровадження регульованих механізмів, таких як запропонована "регульована конкуренція". Подальше вивчення цього протистояння

залишається критично важливим для прогнозування еволюції світового порядку та розробки ефективних стратегій його стабілізації.

References

U.S. Department of Defense Arctic Strategy. Washington, DC, 2019, 22 p. URL: <https://media.defense.gov/2019/Jun/06/2002141655/-1/-1/1/2019-DOD-ARCTIC-STRATEGY.PDF> (дата звернення: 25.03.2025).

Rainwater, S. (2013). Race to the North: China's Arctic Strategy and Its Implications. *Naval War College Review*. Vol. 66, No 2, 62–82.

Trump on annexing Greenland: 'I think it will happen'. *Politico Europe*. 2025. URL: <https://www.politico.eu/article/donald-trump-greenland-annex-island-us-nato-china-russia/> (дата звернення: 25.03.2025).

White Paper on China's Arctic Policy / State Council of the People's Republic of China. Beijing, 2018, 12 p. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281475584076.html (дата звернення: 25.03.2025).

Brady, A.-M. (2017). China as a Polar Great Power. Cambridge: Cambridge University Press, 292 p.

Blunden, M. (2012). Geopolitics and the Northern Sea Route / M. Blunden. *International Affairs*. Vol. 88, No 1, 115–129.

Staun, J. (2017). A Model of Regulated Competition in the Arctic. *Arctic Review on Law and Politics*. Vol. 8, 56–74

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ОДИН ІЗ НАУКОВО-ОСВІТНІХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Микола Обушний, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-9121-5095>, email: mobushnyy@gmail.com

INTERDISCIPLINARY APPROACH AS ONE OF THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL METHODS OF STUDYING POLITICAL SCIENCE DISCIPLINES

Mykola Obushnyi, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of the Political Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-9121-5095>, email: mobushnyy@gmail.com

Анотація

У статті проаналізований міждисциплінарний підхід як один із важливих науково-освітніх методів, що нині широко впроваджений та використовується при вивченні соціогуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти (ЗВО) України. На основі аналізу навчальних програм курсів, доведено, що цей метод ефективно використовується і при викладанні політологічних дисциплін на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: міждисциплінарність, міждисциплінарний підхід, інтегративність, диференціація, інтегроване об'єднання, сходінки пізнання нових знань.

Abstract

The article analyses the interdisciplinary approach as one of the important scientific and educational methods that is currently widely implemented and used in the study of socio-humanitarian disciplines in higher education institutions (HEIs) of Ukraine. Based on the analysis of course curricula, it is proved that this method is effectively used in teaching political science disciplines at the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Keywords: *interdisciplinarity, interdisciplinary approach, integrative, differentiation, integrated association, steps of learning new knowledge.*

Сьогодні людство перебуває у надзвичайно тісному взаємозв'язку та взаємовпливу між усіма сферами життя: соціального, політичного, культурного, економічного, побутового, особистісного тощо. Практично усе, що відбувається нині у світі стає глобальним. Не випадково ж у

«...сучасних системах освіти Європи та Америки, - підкреслює вітчизняна науковця Козолуп М., - інтеграційні процеси набули значного поширення. В їх рамках створюються скоординовані міжпредметні програми, міждисциплінарні інтегровані навчальні курси, публікуються різноманітні навчально-методичні та наукові праці» [1, с. 60]. За таких умов не буде помилкою стверджувати, що саме глобалізаційні процеси чи не найбільше актуалізують необхідність впровадження у науково-освітні програми міждисциплінарних курсів у ЗВО України.

Саме глобалізаційні процеси, що охопили усі сфери суспільного життя, потребують нових наукових знань, котрі б дали їм теоретичне обґрунтування та пояснення на якісно новому рівні. Накопичені ж раніше вузькоспеціалізовані знання, сьогодні потребують доповнення та оновлення. Одним із важливих інструментів на цьому шляху може стати ширше використання потенціалу міждисциплінарного підходу для вивчення якого доцільно використовувати інтегративну методологію дослідження.

На перший погляд, назва статті нібито не потребує розкриття змісту інтегрованої (базової), для аналізу цього підходу, категорії «міждисциплінарність». Проте, при глибшому вивченні цієї категорії, виявилось, що такого роду «ігнорування», не можна вважати продуктивним, оскільки саме поняття «міждисциплінарність» є комплексним і аж надто складним, а, відтак, і його похідні, зокрема, і «міждисциплінарний підхід», об'єктивно не може вивчатися, як при з'ясуванні сутності так і меж його впровадження та використання. Окрім того слід враховувати, що розуміння поняття «міждисциплінарність» ускладнюється ще і різновекторністю тих процесів та явищ, що знаходяться поза його межами.

Український вчений-економіст А.М. Колот пропонує використовувати міждисциплінарність в економічних дослідженнях «...як мінімум з дев'яти позицій» [2, с. 76]. Проведений аналіз запропонованих дослідником позицій для характеристики міждисциплінарності, показує, що переважну їх більшість можна застосовувати при характеристиці усіх не тільки соціогуманітарних, але і природничих наук. До таких слід віднести:

«Міждисциплінарність – це запозичення і перетікання підходів і методів різних наук (дисциплін).

Міждисциплінарність – це здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що стає доступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) за використання методів та інструментарію інших наук (дисциплін).

Міждисциплінарність – це розширення міждисциплінарних зв'язків у якості «противоядія» надмірній вузькості предмету, сфери наукових досліджень.

Міждисциплінарність – це запозичення взаємопов'язаними науками (дисциплінами) як методів, інструментарію, так і отриманих результатів дослідження та постійне звернення до їх теоретичних схем, моделей, категорій, понять.

Міждисциплінарність - це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним в межах окремо взятої науки (дисципліни) з її специфічним вузькоорієнтованим об'єктом, предметом, і методами дослідження.

Міждисциплінарність у широкому, функціональному її розумінні - це зіткнення взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання» [2, с. 76-77].

Набутий автором науково-освітній досвід роботи в університеті наочно підтверджує, що для впровадження міждисциплінарності доцільно використовувати два основні підходи. Перший являє собою неформальне об'єднання різних наук (дисциплін) зі збереженням їхньої диференціації, а, відтак, і самостійності. У цьому контексті міждисциплінарність виступає як надбудова, спосіб взаємодії окремих наук (дисциплін), а пізнання досягається лише при їх поєднанні (як приклад - політологія, партологія, етнополітична безпека тощо). Другий підхід - міждисциплінарність виступає як інтегроване (формальне) об'єднання наук (дисциплін) та поява нової науки (дисципліни), подальше вивчення якої є важливим як для розвитку науки так і освіти (як приклад - українознавство як наука та навчальна дисципліна). Не буде перебільшенням вважати, що саме ці два підходи міждисциплінарності використовуються та впроваджуються в науково-освітньому процесі й на інших факультетах Київського університету імені Тараса Шевченка. Так як поняття «міждисциплінарність» - комплексне, тому для його аналізу слід застосовувати ті ж дослідницькі методи та інструментарій як до окремо взятої науки так і їхньої сукупності. На практиці це означає можливість перенесення цього дослідницького інструментарію для аналізу навчальних програм курсів, що рекомендовані студентам політологам. Низка навчальних програм, що проаналізовані автором, стосовно запропонованої вище методології, розуміння поняття «міждисциплінарність» наочно засвідчує, що усі навчальні курси більшою чи меншою мірою розроблені на основі саме міждисциплінарного підходу.

Одним із свідчень міждисциплінарності курсів, що викладаються студентам – політологам є використання (іноді навіть рівною мірою) базових категорій, що органічно поєднують не тільки категорії самої політології, але й інших соціально-політичних наук. Зокрема, такою є категорія «політика». Про міждисциплінарність того чи іншого навчального курсу свідчить також і використання у підручниках та навчальних посібниках, поряд з категоріями політології категорій інших, не обов'язково, соціально-політичних наук.

Відзначаючи важливість категорій для визначення предмету міждисциплінарності тієї чи іншої науки та навчальної дисципліни слід підкреслити важливість саме категорій як вузлових пунктів, як сходинок пізнання нових знань. Саме у категоріях розкриваються необхідні

зв'язки та суттєві елементи структури науки, специфіка категорій полягає в тому, що вони розкривають різні сторони розвитку тієї чи іншої науки.

У цьому зв'язку слід лише застерегти, з одного боку від абсолютизації, а, з іншого боку ігноруванні міждисциплінарного підходу у науково-освітньому процесі, зокрема при викладанні вузькоспеціалізованих дисциплін.

Отже, вище проведений аналіз наочно показує, що міждисциплінарний підхід є одним із ефективних науково-освітніх методів, який може успішно використовуватися при викладанні переважної більшості навчальних дисциплін у ЗВО України у тому числі і на філософському факультеті (відділенні політології) Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Успішне впровадження міждисциплінарного підходу у навчальний процес залежить від рівня фаховості професорсько-викладацького складу, який нині залучений до реформування політологічної освіти відповідно до Європейських стандартів, що потребує удосконалення наявних освітніх програм, застосування сучасних технологій в освітньому процесі, публікації підручників нового покоління тощо [3, с. 4].

Бібліографія

Козолуп М.С. Міждисциплінарний підхід до формування академічної комунікативної компетенції у студентів природничих спеціальностей в університетах США / М. Козолуп // Науковий вісник Ужгородського університету.-2014. Серія Педагогіка, соціальна робота Випуск 30, с.60-63

Колот А.М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності / А.М. Колот // Соціальна економіка. 2014, №1-2, с.76-83.

Філософський факультет за роки Незалежності. Монографія, 2024, 322 с.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В'ячеслав Пашковський, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-4471-2400>, e-mail: filer7773@gmail.com

INFORMATION SECURITY OF THE STATE IN TIMES OF WAR

Viacheslav Pashkovskyi, Postgraduate student of Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-4471-2400>, e-mail: filer7773@gmail.com

Abstract

The key aspects of state information security in wartime conditions are examined. The threats of information influence, methods of countering disinformation, and strategic approaches to shaping an effective information policy are analyzed. Special attention is given to Ukraine's experience in information resistance in the context of Russian aggression.

Keywords: information security, disinformation, cybersecurity, hybrid warfare, state policy.

Ключові слова: інформаційна безпека, дезінформація, кібербезпека, гібридна війна, державна політика.

Вступ

Інформаційна безпека є одним із ключових елементів національної безпеки, особливо в умовах військових конфліктів. У сучасній війні інформаційний компонент відіграє не меншу роль, ніж традиційні військові дії, адже маніпуляції суспільною думкою, кібератаки та інформаційні диверсії можуть мати руйнівний ефект на стійкість держави. Україна, перебуваючи в умовах гібридної війни з Росією, накопичила значний досвід у сфері протидії інформаційним загрозам, що робить актуальним дослідження цієї теми.

Методологія

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що включає аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів, методів контент-аналізу медіапростору та кейс-стаді українського досвіду інформаційної протидії. Використано порівняльний аналіз стратегій інформаційної безпеки різних країн.

Результати

Інформаційна безпека України в умовах широкомасштабної війни з Російською Федерацією є одним із найважливіших аспектів національної безпеки (Туренко, Перепелиця, 2024; Мазуренко, 2022). Гібридна війна, що ведеться проти України, включає не лише військові дії, а й інформаційні операції, спрямовані на дестабілізацію суспільства, маніпуляцію громадською думкою та дискредитацію державних інституцій.

Основні виклики інформаційної безпеки зводяться до наступного. Це:

- дезінформація та пропаганда. Російська федерація використовує широкий спектр інформаційних інструментів для розповсюдження фейкових новин, що спрямовані на підрив довіри до влади, армії, міжнародних партнерів та волонтерського руху (Мальована, Руднев, 2022);

- кіберзагрози. Війна супроводжується масштабними кібератаками на державні установи, критичну інфраструктуру, банківський сектор, що може призводити до витоку конфіденційної інформації та порушення роботи важливих систем (Трофименко, 2022);

- психологічний вплив на населення. Ворог використовує інформаційні технології для нагнітання паніки, розповсюдження панічних настроїв, а також для формування почуття безнадії та недовіри серед громадян;

- маніпуляція міжнародною громадською думкою. Пропагандистські ресурси намагаються сформувати в західних суспільствах хибне уявлення про події в Україні, дискредитувати українське керівництво та спотворювати факти щодо причин і перебігу війни.

Стратегії забезпечення інформаційної безпеки. Для протидії цим викликам Україна застосовує комплексний підхід, що включає наступні заходи:

- *посилення інформаційної політики держави.* Важливу роль відіграє оперативне і достовірне інформування громадян про перебіг війни, рішення влади та поточну ситуацію. Державні установи активно співпрацюють із медіа та соціальними платформами для протидії фейковим новинам;

- *кібербезпека.* В умовах війни було значно посилено заходи з кіберзахисту, включаючи координацію з міжнародними партнерами, впровадження сучасних технологій для запобігання кібератакам та навчання спеціалістів у цій сфері;

- *медіаграмотність населення.* Підвищення рівня критичного мислення та вміння розрізняти дезінформацію є важливим елементом інформаційної безпеки. В Україні реалізуються освітні програми та проекти, спрямовані на розвиток медіаграмотності громадян (Дуцик, 2023);

- *блокування ворожих інформаційних ресурсів*. Українська влада запровадила санкції проти російських пропагандистських медіа, а також блокує їхній доступ на території країни. Такі заходи спрямовані на обмеження впливу дезінформації на українське суспільство;

- *міжнародна підтримка та співпраця*. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як НАТО, ЄС та ООН, у сфері інформаційної безпеки. Західні партнери надають технічну та експертну допомогу для зміцнення захисту інформаційного простору (Чітак, Усманов, 2023).

Настав час скорегувати як Доктрину інформаційної безпеки (Доктрина, 2017) так Стратегію інформаційної безпеки (Указ, 2021).

Висновки

В умовах війни інформаційна безпека України стала критичним чинником національної стійкості та протидії агресії. Важливим завданням є не лише захист від дезінформації та кіберзагроз, а й активне формування наративів, які сприятимуть зміцненню національної єдності, мобілізації суспільства та підтримці міжнародної солідарності з Україною. Впровадження ефективних механізмів захисту інформаційного простору є запорукою успішного протистояння російській агресії та збереження суверенітету держави. Подальші дослідження повинні зосереджуватись на вдосконаленні технологій інформаційного захисту та розробці стратегій міжнародної співпраці у цій сфері.

Бібліографія

Доктрина інформаційної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

Дуцик Д. Формування соціальної стійкості та критичної медіаграмотності — до та під час війни. Українські медіа в умовах війни: правові норми та досвід. 2023. С. 241-248.

Мальована Ю., Руднєва А. Інформаційний фронт російської агресії в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. №34. С.186-192.

Мазуренко Л.І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; серія «Питання політології». 2022. №42. С. 50-57. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>

Указ Президента України № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» [Електронний

ресурсу]. Режим доступу до ресурсу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

Трофименко О. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану. Захист інформації. 2022. Випуск 21. № 3. С. 150-157.

Туренко В. Е., Перепелиця Н. О. Гуманітарна політика та інформаційна безпека як основні аспекти протидії поширенню війни Росії проти України. Політологічний вісник: збірник наукових праць. Київ: ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С.331-343.

Чітак, В., Усманов Ю. Міжнародний і національно-правовий аналіз стану інформаційної безпеки України в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Том 2. № 76. С. 271-277.

References

On the Doctrine of Information Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine No.47/2017 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (in Ukrainian).

Dutsyk, D. (2023). The formation of social stability and critical media literacy - before and during the war. У Glapiak, A. (Red.), *Ukraińskie media w obliczu wojny : regulacje prawne i przyskie* = Ukrainian media in the conditions of war: legal norms and experience, 241-248. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej.

Malovana, Y. & Rudneva, A. (2022). Information front of Russian aggression in Ukraine 2022 *Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies*, 44, 186–192.

Mazurenko, L. (2022). Information security in the terms Russian-Ukrainian war: challenges and threats, *The Journal of V.N.Karazin Kharkiv National University, Series Issues of Political Science*, 42, 50-57.

About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine 2021: Decree of the President of Ukraine No. 685/2021 dated October 15, 2021 «On Information Security Strategy». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].

Trofimenko, O. G. (2022). Cybersecurity of Ukraine: analysis of the current

state. *Information Protection*, 21(3), 150-157.

Turenko, V. & / Perepelytsia. N.(2024). Humanitarian policy and information security as main aspects counteractions spreading war Russia against Ukraine. *Political Bulletin: Collection of scientific works*. Kyiv: LLC “Vadex”, 2024. Issue 92. 331-343.

Chitak, V. & Usmanov, Y. I. (2023). International and national legal analysis of the state of information security of Ukraine in the conditions of armed conflict. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series PRAVO*, 76(2), 271-277.

APPLIED POLITICAL SCIENCE
РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗМІН ТА
ІСТОРИЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У БАЧЕНІ Г.В.ПЛЕХАНОВА

***Мирон Павленко** студенти 3-ої, 2 курсу Філософського факультету, спеціальності Політологія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: mironpavlenko2004@gmail.com*

**THE ROLE OF PERSONALITY IN THE FORMATION OF
REVOLUTIONARY CHANGES AND HISTORICAL LAWS IN THE VISION
OF G.V. PLEKHANOV**

***Miron Pavlenko**, students of the 3st groups, 2st year of the Faculty of Philosophy, majoring in Political Science, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine), email: mironpavlenko2004@gmail.com*

Abstract

Georgy Valentinovich Plekhanov is one of the most prominent Marxist theorists who considered the problem of the role of the individual and historical laws in the development of society. In his works, in particular "On the Role of the Individual in History", he emphasized that revolutionary changes are a consequence of objective socio-economic conditions, but at the same time he recognized the significant influence of outstanding personalities on their course.

Plekhanov argued that a person cannot change the course of history contrary to its objective laws, but his role arises in accelerating or slowing down historical processes. He emphasized that revolutionary leaders, having the appropriate abilities and charisma, can mobilize the masses and effectively direct their energy in the appropriate direction. However, their activities are not a self-sufficient factor of change, but only one of the mechanisms for implementing social trends.

A person can accelerate the course of history if his activities correspond to objective social needs and laws of development. Outstanding leaders, reflecting the interests of the broad masses, are able to mobilize society for radical changes. This is especially evident in periods of revolutions, when charismatic and decisive figures, relying on the support of social classes that seek change, are able to significantly accelerate transformations. However, such acceleration is possible only when social relations have already reached a certain level of maturity, and economic and social conditions are ready for transformation, as was the case, for example, during bourgeois revolutions. At the same time, an individual can also slow down historical development if his actions objectively correspond to social trends or are aimed at preserving outdated orders.

Rules that try to stop minor changes, using power resources to preserve the existing state of affairs, can temporarily delay progress. For example, autocratic leaders who seek to preserve feudal orders in conditions of the growth of the bourgeoisie, by their actions, slow down social development. However, according to Plekhanov, even in such cases, the main driver of history remains socio-economic conditions, which ultimately defeat any attempts to artificially restrain change.

Ключові слова: матеріалізм, доброчесність, історичні закономірності, особистість, революції.

Keywords: materialism, virtue, historical patterns, personality, revolutions.

Вступ

Завданням цього дослідження було проаналізувати бачення Г.В.Плекханова у таких питаннях, як, - яку роль відіграє особистість у формуванні революційних настроїв? До яких змін призводить «особисті якості та погляди»? Які історичні закономірності проглядаються в різних епохах? Визначити практичну складову ідей Плекханова та оцінити практичність, а саме застосування в сьогоденні. Головною метою було аналізування основних положень та тверджень теоретика в області визначення методів «прямого знаходження» - лідера! Проаналізувати твердження автора за та проти. Порівняти його ідеї з іншими мислителями різних епох. Визначити яким чином концепція «історичності формування особистості» використовувалась протягом людської історії. Оцінити, чи може дана концепція бути й на далі актуальною в наш час.

Методологія

Було проаналізовано такі роботи, як: *«До питання ролі особистості в історії»*, *«Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte»* (*«Вісімнадцяте Брюмера Луї Бонапарта»*), *«Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus»* (*Протестантська етика і дух капіталізму*), *«On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic in History»* (*Про героїв, поклоніння героям і героїчне в історії*). Дані роботи допомогли у проведенні соціо-історичного аналізу, котрий розширив окремі моменти та деякі з них допоміг переосмислити. Оскільки бачення та розуміння філософів XVII-XIXст., можуть не співпадати із сучасними інтерпретаціями.

Результати

Г.В. Плекханов обґрунтував діалектичний взаємозв'язок між особистістю та історичними закономірностями, стверджуючи, що революційні зміни зумовлені об'єктивними соціально-економічними

факторами, а не лише діями видатних особистостей. На його думку, революційні лідери є продуктом своєї епохи, і їхня роль визначається соціальними умовами, в яких вони діють. Він підкреслював, що особистість може прискорити або сповільнити історичні процеси, але не здатна змінити їхню об'єктивну логіку розвитку. Послугувався прикладами історичних особистостей, таких як Наполеон та Петро I, доводячи, що їхні дії мали вирішальне значення лише в рамках існуючих суспільних передумов. Також критично відносився до ідеалістичних концепцій історії, які приписували особистостям абсолютну роль у зміні суспільства. Плеханов розвинув ідеї марксизму, доповнивши їх аналізом того, як особистість взаємодіє з масами та соціальною боротьбою. Я вважаю, що саме його дослідження показали, що поява харизматичних лідерів є результатом об'єктивних потреб суспільства, а не випадковістю чи винятковістю індивідуальних якостей, а на необхідності розуміння історичного процесу приписував як діалектичну єдність масової боротьби та ролі окремих особистостей.

Бібліографія

- G.V. Plekhanov: (On the question of the role of the individual in history) - 1956
K.Marx: (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon) - 1851
M.Weber: (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) - 1905
T.Carlyle: (Heroes and the heroic in history) - 1837 G.V. Plekhanov: (On the question of the role of the individual in history) - 1956
K.Marx: (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon) - 1851
M.Weber: (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) - 1905
T.Carlyle: (Heroes and the heroic in history) – 1837`

Reverences

- G.V. Plekhanov: (On the question of the role of the individual in history) - 1956
K.Marx: (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon) - 1851
M.Weber: (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) - 1905
T.Carlyle: (Heroes and the heroic in history) - 1837 G.V. Plekhanov: (On the question of the role of the individual in history) - 1956
K.Marx: (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon) - 1851
M.Weber: (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) - 1905
T.Carlyle: (Heroes and the heroic in history) – 1837`

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE BUREAUCRACY IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST UKRAINE

Nataliia Perepelytsia, PhD (Political science), Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), e-mail: n.perepelytsia.n@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2889-3990>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮРОКРАТІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Наталія Перепелиця, доктор філософії у галузі політології, асистент кафедри політології філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), e-mail: n.perepelytsia.n@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2889-3990>

Abstrac

The study explores the transformation of Ukraine's bureaucracy amidst Russia's full-scale war, highlighting the interplay between centralization and adaptability, digitalization and security challenges, governance efficiency, and corruption risks. The research identifies key changes in bureaucratic processes, including the reinforcement of central authorities, digitalization of administrative procedures, enhanced interagency coordination, and the engagement of civil society in governance. Additionally, the study examines anti-corruption measures and the balance between bureaucratic control and operational flexibility. The findings contribute to both practical governance strategies and theoretical frameworks for understanding bureaucratic transformations in crisis conditions, with implications for post-war recovery planning.

Keywords: *bureaucracy, centralization, digital governance, corruption control, mobilization management, crisis administration, public sector transformation.*

Introduction

The functioning of bureaucracy in the context of full-scale war is a critically important aspect of ensuring the resilience of public administration, resource mobilization, strategic decision-making, and the organization of societal life under existential threat. War significantly alters the dynamics of bureaucratic processes, strengthening the role of central authorities, accelerating certain administrative procedures, while simultaneously posing challenges related to governance efficiency, institutional stability, and the adaptation of the state apparatus to new realities. Ukraine, facing a full-scale invasion, has demonstrated unique mechanisms for transforming its bureaucratic system—on the one hand, preserving traditional administrative procedures, and on the other, introducing flexible forms of governance that

enable rapid responses to wartime challenges, ensuring the coordination of military, economic, and humanitarian processes.

Methodology

The research methodology is based on a comprehensive analysis of sources, including official legal and regulatory acts, reports of state institutions, international studies on the functioning of bureaucracy in wartime conditions, as well as analytical materials highlighting the experiences of other countries in similar situations. A structural-functional approach is employed to identify key changes in bureaucratic procedures, a comparative method is used to analyze differences between pre-war and wartime state administration, and a case study method is applied to examine specific governance decisions made under wartime conditions. Additionally, a historical method is used to identify previous crisis management practices in Ukraine and beyond, allowing for the tracing of the evolution of bureaucratic mechanisms under extraordinary circumstances.

Results

One of the key characteristics of bureaucracy functioning during a full-scale war is the centralization of governance, aimed at ensuring the promptness of decision-making and reducing the risks of administrative disintegration. In wartime conditions, the administrative hierarchy is reinforced, reflected in the expansion of the powers of central executive authorities, the concentration of managerial functions within key ministries, and the active involvement of military structures in decision-making processes. This creates conditions for a rapid response to wartime challenges; however, it may simultaneously lead to a decrease in the flexibility of local self-government and a restriction of its autonomy, which, in the long term, could affect the balance of powers between different levels of government.

Another significant aspect is the digitalization of bureaucratic processes, which minimizes time spent on administrative procedures, ensures the uninterrupted functioning of the state apparatus even in crisis conditions, and enhances the efficiency of public service delivery. As noted in scholarly analyses, under such extreme circumstances, "under the influence of information and communication technologies, alongside the formation of e-democracy, e-government, and e-governance, a digital bureaucracy emerges, which involves the development and implementation of new algorithms for interaction between the subject and object of politico-administrative activity. In such conditions, digital bureaucracy can, to some extent, reduce the impact of ineffective reforms in various spheres of life. For instance, in Ukraine, to enhance interaction and develop state-citizen relations in the context of digitalization and online opportunities, an online

space is being formed through the legislative initiatives 'State in a Smartphone' and 'State and I' (Diia)" [Pravove zabezpechennia 2023: p.30].

Furthermore, the bureaucratic apparatus of Ukraine during the war has demonstrated a high level of adaptability in the field of mobilization management, which includes not only the direct organization of mobilization processes but also the effective management of defense resources, oversight of military equipment and arms supplies, and coordination of international aid. In this context, effective interagency coordination plays a crucial role, enabling prompt decision-making under conditions of limited time and resources. The war has also stimulated active civil society engagement in governance processes, manifesting in the creation of volunteer initiatives, humanitarian hubs, and crisis coordination centers, which have effectively become part of the bureaucratic mechanism, filling gaps in state administration.

A significant challenge for bureaucracy in wartime conditions is the fight against corruption, which, on the one hand, may be exacerbated by the increase in military and humanitarian budgets, and on the other, necessitates strict control over resource distribution. The implementation of anti-corruption mechanisms in crisis conditions requires increased transparency in budgetary processes, enhanced public oversight, the use of digital tools for monitoring government expenditures, and the introduction of rapid-response mechanisms to corruption threats. At the same time, it is necessary to balance the need for stringent control with the requirement for prompt managerial decision-making, which is critical in wartime.

Thus, it is entirely logical that among the key recommendations for supporting and developing civil society organizations (CSOs) during the war, one of the primary aspects is the reduction of bureaucracy and reporting requirements, as well as the simplification of procedures. This includes:

- Reducing excessive state intervention;
- Simplifying bureaucratic procedures and increasing donor flexibility;
- Streamlining and improving legislation to ensure that processes are simple, clear, require minimal effort from CSOs, and do not hinder their effectiveness. Specifically, this involves simplifying registration procedures (e.g., online registration) and financial reporting requirements;
- Facilitating the access of foreign donor representatives to customs clearance of humanitarian aid to simplify the import process [Hromadianske suspilstvo, 2024: p.14].

Thus, the functioning of bureaucracy during Russia's full-scale war against Ukraine demonstrates a complex interplay between centralization and adaptability, digitalization and security challenges, increased governance efficiency, and corruption risks. The war compels the state apparatus to undergo rapid transformations, striking a balance between flexibility and control, adopting new governance models, and employing unconventional mechanisms to ensure the stability of public administration. As noted in scholarly analyses, the main stumbling block for the

development of armaments and military equipment is corruption schemes, which, in turn, are followed by bureaucracy. Ukraine does not need a personnel overhaul but rather qualitative reforms.

The analysis of Ukraine's experience in this context holds not only practical significance for improving the efficiency of administrative processes in the current circumstances but also theoretical relevance for further studies on the transformation of bureaucratic structures in crisis situations. Moving forward, a critical task will be the development of strategies for adapting public administration to the conditions of post-war recovery. This will require a careful balance between returning to standard bureaucratic procedures and maintaining the flexibility and efficiency that have been achieved.

Conclusion

The functioning of bureaucracy during Russia's full-scale war against Ukraine reflects a dynamic balance between rigidity and flexibility, efficiency and challenges. The state apparatus has rapidly adapted to wartime conditions through increased centralization, digital transformation, and intersectoral coordination, while also integrating civil society into governance processes. However, ongoing threats such as corruption and excessive bureaucratization necessitate continued reforms. Future strategies should focus on maintaining the administrative efficiency achieved during wartime while ensuring a smooth transition to post-war governance, preserving institutional resilience, and enhancing transparency and accountability in public administration.

References:

Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny (2024). Zvit z kompleksnoho sotsiologichnoho doslidzhennia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu:

https://ednannia.ua/images/Procurements/Громадянське_суспільство_України_в_умовах_війни_звіт_з_комплексного_соціологічного_дослідження.pdf.

Pravove zabezpechennia rozvytku tekhnolohii tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva (2023). Monohrafiia / za red. O. V. Shapovalovoi, K. V. Yefremovoi. Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ РИЗИКУ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ

Ігор Петренко, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-3328-4102>, email: i.petrenko.knu@gmail.com

FEATURES OF POLITICAL POLARIZATION RISK ASSESSMENT

Ihor Petrenko, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3328-4102>, email: i.petrenko.knu@gmail.com

Abstract

Political polarization is one of the most significant risk factors affecting the stability of political systems. This paper examines the causes, manifestations, and consequences of political polarization, with a focus on quantitative and qualitative methods for risk assessment. The study proposes a framework for evaluating the degree of polarization and its potential to destabilize governance structures. Key methodological approaches include discourse analysis, systemic, structural-functional, historical, comparative, case study, and behavioral analysis. The results demonstrate that increased polarization correlates with decreased institutional trust and higher likelihood of social conflicts.

Keywords: *political polarisation, political risk assessment, governance stability, institutional trust, social conflicts*

Анотація

Політична поляризація є одним з найбільш значущих чинників ризику, що впливає на стабільність політичних систем. У цій статті розглядаються причини, прояви та наслідки політичної поляризації з акцентом на кількісні та якісні методи оцінки ризиків. У дослідженні пропонується система оцінки ступеня поляризації та її потенціалу для дестабілізації владних структур. Ключові методологічні підходи включають дискурс-аналіз, системний, структурно-функціональний, історичний, порівняльний, кейс-стаді та поведінковий аналіз. Результати дослідження демонструють, що посилення поляризації корелює зі зниженням інституційної довіри та вищою ймовірністю соціальних конфліктів.

Ключові слова: *політична поляризація, оцінка політичних ризиків, стабільність урядування, інституційна довіра, соціальні конфлікти*

Introduction

Political polarization is a significant factor influencing the stability of political systems and exacerbating societal conflicts. Politically polarized societies exhibit declining trust in state institutions, heightened social tensions, and increasing difficulties in shaping effective public policies. The study of political polarization is particularly relevant in the context of global instability and information warfare.

Methodology

This study employs both quantitative and qualitative methods to assess the risks associated with political polarization. The primary methodological approaches include:

- *systemic analysis* – examining political polarization as a complex process comprising interdependent elements and factors;
- *structural-functional approach* – investigating the role of political institutions in shaping polarization;
- *historical approach* – analyzing political polarization over time to identify historical patterns and trends;
- *comparative analysis* – studying polarization processes across different countries to uncover general trends;
- *discourse analysis* – evaluating the rhetoric of political actors, media, and social networks;
- *case study* – conducting an in-depth examination of specific instances of political polarization in selected countries;
- *behavioral approach* – analyzing the impact of political polarization on citizens' behavior.

Results

An analysis of existing studies and empirical data reveals the following key trends:

Destabilization of Democratic Institutions. Political polarization weakens democratic institutions, increases distrust in electoral processes, and complicates political decision-making (Levitsky & Ziblatt, 2018; Carothers & O'Donohue, 2019). In highly polarized environments, legislative bodies become less effective, and achieving compromises between political forces becomes significantly more challenging.

Social Conflicts and Radicalization. A high level of polarization correlates with intensified protest movements, extremism, and the increased risk of internal conflicts (McCoy & Somer, 2019). Polarization fosters the formation of radical groups that reject alternative viewpoints and may resort to violence.

The Role of Social Networks. Digital platforms and algorithmic mechanisms contribute to the creation of «information bubbles», which limit

exposure to diverse perspectives and deepen societal divisions (Tucker et al., 2018). Political disinformation and manipulative strategies disseminated via social networks influence public sentiment and perceptions of reality.

Inclusive Political Strategies. Countries that implement mechanisms for engaging diverse societal groups in dialogue and decision-making demonstrate higher levels of social stability (Norris & Inglehart, 2019). Political reforms aimed at mitigating polarization include:

- civic education – improving political literacy and critical thinking among citizens to reduce susceptibility to manipulation;
- independent media – ensuring pluralism in the information sphere and countering disinformation;
- enhancing political accountability – expanding mechanisms for government transparency, increasing the accountability of political leaders, and strengthening democratic institutions;

To mitigate the risks of political polarization, it is essential to develop mechanisms for inclusive political dialogue, enhance media literacy among the population, and reinforce institutional independence. Future research should focus on developing more detailed models for predicting the consequences of political polarization.

References

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing Group.

Carothers, T., & O'Donohue, A. (2019). *Democracies divided: The global challenge of political polarization*. Brookings Institution Press.

McCoy, J., & Somer, M. (2019). Polarization and the global crisis of democracy. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 16-42.

Tucker, J. A., Guess, A., Barberá, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D., & Nyhan, B. (2018). *Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature*. Hewlett Foundation.

Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.

Bibliography

Levitsky S., Ziblatt D. *How Democracies Die*. – Crown Publishing Group, 2018. – 312 p.

Carothers T., O'Donohue A. *Democracies Divided: The Global Challenge of Political Polarization*. – Brookings Institution Press, 2019. – 264 p.

McCoy J., Somer M. *Polarization and the Global Crisis of Democracy*. – *American Behavioral Scientist*, 2019. – Vol. 62(1). – P. 16-42.

Tucker J.A., Guess A., Barberá P., Vaccari C., Siegel A., Sanovich S., Stukal D., Nyhan B. *Social Media, Political Polarization, and Political*

Disinformation: A Review of the Scientific Literature. – Hewlett Foundation, 2018. – 95 p.

Norris P., Inglehart R. Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. – Cambridge University Press, 2019. – 528 p.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ВІРМЕНІЇ

Вікторія Петренко, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5348-1803>, e-mail: vvv-556@ukr.net

FEATURES OF THE POLITICAL REGIME OF ARMENIA

Viktoriia Petrenko, candidate of political science, associate professor, associate professor of the department Political Science Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5348-1803>, e-mail: vvv-556@ukr.net

Abstract

The article highlights the features of the formation and functioning of the political regime of Armenia. The formation of the political regime of Armenia since the declaration of its independence is considered, as well as the trends and characteristic features of the political life of this country. It is found that there is a hybrid regime in Armenia. At the same time, in recent years, the hybrid regime of Armenia has demonstrated a tendency to improve democratic indicators. It is revealed that the change of power in Armenia to a more democratic one occurred as a result of the revolution. The country is a parliamentary republic with a dominant political party. In Armenia, there are frequent protests from society and there are problems with competitive and transparent elections, with freedom of speech, political influence on the judiciary, and corruption.

Ключові слова: політичний режим, Вірменія, Грузія, гібридний режим, опозиція, права людини, свобода ЗМІ.

Keywords: political regime, Armenia, hybrid regime, opposition, human rights, freedom of the media.

Вступ

Сьогодні регіон Південного Кавказу, й зокрема Вірменія, проходять через суттєві геополітичні трансформації. Вирішення нагірно-карабахського конфлікту з Азербайджаном, перегляд відносин країни з Росією, пошук нових союзників на міжнародній арені, турбулентність у внутрішній політиці – все це означає, що Вірменія вступає в нову епоху, і тому важливо розібратися в тонкощах тих політичних процесів, які відбуваються в цій країні. З огляду на це, метою статті є розкриття особливостей політичного режиму Вірменії.

Методологія

В процесі дослідження було застосовано ряд методів, зокрема такі методи як системний та історичний. Історичний підхід був використаний для розгляду в хронологічному порядку подій політичного життя Вірменії, що дозволило прослідкувати основні політичні тенденції, які склалися в цій країні за період її незалежності. За допомогою системного підходу було проаналізовано сукупність різних аспектів, які характеризують політичний режим країни, що дало можливість визначити тип політичного режиму Вірменії.

Результати дослідження

На початку незалежності Вірменії в 1991 році першим президентом цієї країни став Левон Тер-Петросян. Незважаючи на те, що він був обраний демократичним шляхом, згодом Л. Тер-Петросян вибудував жорстку систему президентської влади, зібравши всі аспекти державного управління в своїх руках. З того часу на довгі роки у Вірменії утвердилась президентська форма правління з домінуванням влади президента. Наступним президентом Вірменії в 1998 році став Роберт Кочарян, який теж зосереджував владу в своїх руках. Його звинувачують у вбивстві в 1999 році своїх політичних опонентів під час теракту в парламенті країни. Вважається, що ця подія дала поштовх зміцненню влади Р. Кочаряна. Останнім проявом його «залізної руки» став силовий розгін протестів в 2008 році. З 2008 р. наступним президентом Вірменії стає Серж Саргсян, якого вважають наступником і продовжувачем політики попереднього президента Р. Кочаряна.

Домінування президентів у Вірменії також поєднувалося з домінуванням провладних політичних партій в парламенті. Спочатку це була партія «Вірменський національний рух», а згодом «Республіканська партія Вірменії».

В 2015 році до Конституції Вірменії були внесені зміни, завдяки яким в країні була впроваджена нова форма державного правління – парламентська республіка. Цей важливий крок давав можливість для чинного президента С. Саргсяна після закінчення його президентства залишитись при владі ще й в якості прем'єр-міністра, що згодом і сталося. Це призвело до масових протестів в країні, внаслідок яких на посаду прем'єр-міністра було призначено представника опозиції Нікола Пашиняна. Згодом на дострокових парламентських виборах його політичний альянс «Мій крок» отримав більшість місць у парламенті і починаючи з 2018 року він залишається на посаді прем'єр-міністра Вірменії.

Однією з особливостей політичного режиму Вірменії є домінування в країні великих партій. Причиною цього є, по-перше, тісні зв'язки великих партій з бізнесом та використання владою адміністративного ресурсу,

по-друге, – відсутність чіткої ідеології та недостатність фінансових ресурсів у менших партій (Bulvinskyi, p.266).

Однією з найважливіших проблем політичного режиму Вірменії є порушення виборчого процесу, під час якого нерідко відбувалися фальсифікації. Це ставалося як під час президентських, так і під час парламентських виборів, що неодноразово призводило до масових протестів з боку населення. Фальсифікації на парламентських виборах забезпечували перебування при владі певних політичних партій протягом тривалого часу. Так, свого часу домінувала «Республіканська партія Вірменії», колишніх президентів Р.Кочеряна та С. Саргсяна, а нині домінує партія «Громадянський договір», лідером якої є нинішній прем'єр-міністр Н. Пашинян. Останні роки ситуація з виборами покращилася і передостанні та останні парламентські вибори були визнані вільними та конкурентними. Згідно зі звітом «Freedom House» «Свобода в світі» у Вірменії відбулося зменшення втручання уряду та правлячої партії в мирну політичну діяльність партій і рухів, включаючи передвиборчу агітацію (Freedom, 2024).

Щодо опозиції у Вірменії, то вона протягом довгого часу майже не мала шансів для отримання перемоги на виборах. Її діяльність активувалася під час виборів у 2008 році, а в 2018 році їй нарешті вдалося прийти до влади.

Ще однією особливістю політичного режиму Вірменії є часті протести з боку суспільства. Громадяни Вірменії загалом є досить політично активними і регулярно вдавалися до мітингів, які нерідко розганялися силовими структурами. Вперше такий протест стався у 1996 році після оголошення результатів президентських виборів. Один з найвідоміших протестів відбувся в 2008 році за часів президентства Р. Кочеряна. В 2018 році громадяни знову вийшли на протести тепер вже проти президента С. Саргсяна. Ці події назвали «Вірменською оксамитовою революцією». Протести також відбувались і в наступні роки, зокрема в 2020 –2021 роках тепер уже щодо відставки прем'єр-міністра Н. Пашиняна. Тож, протести для Вірменії – це звичне явище.

Традиційними для Вірменії є проблеми зі ЗМІ та свободою слова. Протягом певного часу свобода слова в країні зазнавала обмежень з боку влади. В часи, коли Вірменією керували президенти, ЗМІ зрідка критикували владу, оскільки більшість приватних ЗМІ належали лояльним до неї бізнесменам. Також журналісти нерідко зазнавали ушкоджень з боку правоохоронних органів під час протестів. З 2018 року з приходом до влади Н. Пашиняна відбувається поступове зменшення обмеження доступу до мережі Інтернет, але журналісти все ще стикаються з переслідуваннями за критику влади. Тобто, ситуація зі свободою слова в країні залишається неоднозначною.

Судова влада у Вірменії продовжує стикатися з політичним впливом та корупцією. Корупція в країні набула поширення ще за першого президента й досі залишається однією з ключових проблем країни. Судді стикаються з переслідуваннями та тиском, а міжнародна

правозахисна організація «Freedom House» вважає, що незалежність судової влади у Вірменії знаходиться на низькому рівні (Freedom, 2024).

Отже, огляд політичної ситуації у Вірменії дає нам підстави вважати політичний режим цієї країни гібридним. Вірменія є парламентською республікою з домінуючою політичною силою – партією «Громадянська угода» Н. Пашиняна. В країні довгий період часу існувала влада, яка мала авторитарні тенденції, а в 2018 році внаслідок революції відбулася зміна влади на більш демократичну. Однак, Вірменія має низку проблем, які гальмують її демократизацію.

Ключовою проблемою країни, яка все ще має вплив на її політичний режим, є конфлікт з Азербайджаном щодо території Нагірного Карабаху. Також, однією з найбільших проблем Вірменії до недавнього часу було порушення виборчого процесу, хоча починаючи з 2018 року ситуація з виборами покращилася, і вони були визнані вільними та конкурентними. Особливістю вірменської політики також є часті протести з боку суспільства. Для Вірменії традиційними є проблеми зі свободою слова, політичним впливом на судову владу, корупцією. Однак показники демократичності після 2018 року у Вірменії покращуються.

Бібліографія

Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія. Ред. А. Г. Бульвінського. - Київ: Ін-т всевіт. історії НАН України, 2017. - 288 с.

Armenia. Freedom in the World 2024. URL: <https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-world/2024>

Referenses

Peculiarities of socio-political modernization of post-Soviet countries: monograph . (2017) Ed. A. H. Bulvinskyi. Kyiv: University of the Universe. of History of the National Academy of Sciences of Ukraine., 288 p.

Armenia. Freedom in the World 2024. - URL: <https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-world/2024>

ШАХІВНИЦЯ СПРИЙНЯТТЯ: ТЕОРІЇ ДЖЕРВІСА В РОЗВІДЦІ ТА СТРАТЕГІЇ

Георгій Попов, аспірант кафедри політології Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-6898-4697>, email: georgeslavin1997@gmail.com_

THE CHESSBOARD OF PERCEPTION: JERVIS'S THEORIES IN INTELLIGENCE AND STRATEGY

George Popov, PhD student, Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-6898-4697>, email: georgeslavin1997@gmail.com.

Abstract

This study explores the key aspects of Robert Jervis's work, particularly his analysis of cognitive and perceptual challenges in intelligence and strategic decision-making. The causes of intelligence failures, such as the 1979 Iranian Revolution and the 2003 Iraq War, are examined, demonstrating the inevitability of such failures due to human cognitive limitations and systemic biases. Jervis's theories, including the spiral and deterrence models, are analyzed, highlighting the importance of perception in shaping interstate relations and the difficulties of accurately predicting adversarial behavior. The author contributes to understanding these theories by integrating them with modern approaches from cognitive psychology and historical case studies. Special attention is given to the application of social science methods and critical thinking to improve intelligence analysis while also acknowledging the inherent limitations of the field. The article emphasizes the importance of historical experience for modern intelligence practices and strategic planning.

Keywords: Robert Jervis, intelligence failures, cognitive biases, perception, spiral model, deterrence model, social science methods, critical thinking, politicization of intelligence.

Introduction

This study aims to analyze Robert Jervis's theoretical contributions to the field of intelligence and strategy, particularly his concepts of cognitive biases, perception, and the spiral and deterrence models. The main objectives of the research include (1) examining the causes of intelligence failures through the lens of cognitive limitations, (2) analyzing the role of perception in strategic decision-making, (3) evaluating the effectiveness of social science methods in improving intelligence analysis; (4) investigating the politicization of intelligence and its impact on analytical objectivity; and

(5) extracting lessons from historical case studies for modern intelligence practices. The study draws on Jervis's works, such as *Perception and Misperception in International Politics* (Jervis, 1976) and *Why Intelligence Fails* (Jervis, 2010), as well as research by other scholars, including Daniel Kahneman (Kahneman, 2011) and Richard Betts (Betts, 1978).

Methodology

The research is based on a qualitative analysis of Robert Jervis's theoretical frameworks, historical case studies, and the integration of other scholarly approaches. Using social science methodology, the authors critically analyze Jervis's key concepts, such as cognitive biases, the spiral and deterrence models, and the politicization of intelligence. Historical case studies, including the 1979 Iranian Revolution, the 2003 Iraq War, the Cuban Missile Crisis, and the Yom Kippur War, illustrate the practical application of Jervis's theories. The methodology also includes a comparative analysis with other studies, such as Amy Zegart's (Zegart, 2007) work on organizational and political pressures in intelligence activities.

Results

Robert Jervis's analysis of intelligence failures, such as the 1979 Iranian Revolution and the 2003 Iraq War, highlights the inevitability of such failures due to inherent cognitive limitations. Like all individuals, intelligence analysts are prone to cognitive biases such as confirmation bias, seeking information that aligns with their pre-existing beliefs, and the "dog that did not bark" phenomenon, where the absence of expected evidence is overlooked (Jervis, 2010). Jervis introduces the concept of "non-disconfirmability," which refers to the difficulty of disproving core beliefs until after events have unfolded. For example, in the case of Iran, analysts assumed the Shah would suppress any threat to his rule, failing to consider that this assumption was untestable until the revolution had already occurred (Jervis, 2010). This aligns with broader cognitive psychology research, such as Daniel Kahneman's work on System 1 and System 2 thinking, which explains how intuitive judgments often override analytical reasoning (Kahneman, 2011).

Jervis's concept of perception is central to understanding how states and actors interpret each other's actions. In *Perception and Misperception in International Politics*, Jervis argues that decision-makers often misinterpret signals due to their preconceptions and the ambiguity of international events (Jervis, 1976). The spiral model illustrates how states may perceive defensive actions as offensive, escalating tensions unnecessarily. For instance, during the Cold War, the U.S. and the Soviet Union misinterpreted each other's defensive measures as aggressive, fueling an arms race (Jervis, 1976). Conversely, the deterrence model shows how overconfidence in one's strength can lead to miscalculations. Jervis's frameworks

emphasize the importance of understanding an adversary's perceptions and intentions, which is difficult for intelligence analysts.

Jervis advocates for the application of social science methods to improve intelligence analysis. He argues that analysts must consciously articulate their assumptions and consider alternative explanations for the evidence they observe (Jervis, 2010). This approach, rooted in critical thinking, would help mitigate the impact of cognitive biases. For example, Jervis suggests that analysts ask: What evidence would disprove the hypothesis? Are there other factors that could explain the available information? This method echoes Karl Popper's philosophy of falsifiability in scientific inquiry, emphasizing rigorously testing and challenging hypotheses. By fostering a culture of critical thinking, intelligence agencies can reduce the likelihood of catastrophic failures.

Despite efforts to reform intelligence practices, Jervis cautions that some failures are inevitable due to the nature of the task. Intelligence involves predicting the behavior of complex systems and actors, often with incomplete or ambiguous information (Jervis, 2010). While reforms such as improved collaboration and peer review can enhance analysis, they cannot eliminate the fundamental challenges of uncertainty and human fallibility. Jervis's insights resonate with the work of scholars like Richard Betts, who argue that intelligence failures are a natural byproduct of the adversarial and secretive nature of international politics (Betts, 1978).

Jervis also explores the politicization of intelligence, where policymakers' preferences influence analytical judgments. This dynamic creates a tension between the need for objective analysis and the desire to support policy decisions (Jervis, 2010). For example, in the lead-up to the Iraq War, intelligence assessments were shaped by the Bush administration's determination to remove Saddam Hussein. Jervis's analysis aligns with those scholars like Amy Zegart, who highlight the organizational and political pressures that distort intelligence processes (Zegart, 2007). The politicization of intelligence undermines the credibility of analytical products and increases the risk of policy failures.

Jervis's examination of historical case studies, such as the Cuban Missile Crisis and the Yom Kippur War, offers valuable insights into contemporary intelligence and strategy (Jervis, 1976). These cases highlight the significance of understanding an adversary's decision-making processes and the role of perception in influencing outcomes. For example, during the Cuban Missile Crisis, President Kennedy's ability to empathize with Soviet Premier Khrushchev's perspective was crucial in avoiding nuclear conflict (Jervis, 1976). Jervis emphasizes that analyzing history is essential for intelligence professionals, as studying past successes and failures can inform their judgments. By learning from history, analysts can better anticipate and address future challenges.

Looking ahead, Jervis's theories provide a valuable framework for enhancing intelligence analysis. Analysts can minimize the chances of catastrophic failures by integrating social science methods, encouraging

critical thinking, and recognizing the limits of human cognition (Jervis, 2010). However, Jervis also cautions that policymakers may not always embrace improved analyses and often prefer straightforward and decisive recommendations. This tension underscores the necessity for a nuanced approach that balances analytical rigor with the practical decision-making requirements. Intelligence agencies must work to offer policymakers a comprehensive understanding of the complexities and uncertainties inherent in international relations, even when such insights complicate the decision-making process.

Conclusions

Robert Jervis's work provides a comprehensive framework for understanding the cognitive and perceptual challenges of intelligence and strategy. By integrating cognitive psychology, social science, and historical analysis insights, Jervis offers valuable tools for improving intelligence practices. However, his theories also remind us that some failures are inevitable, given the world's complexity and human cognition's limitations. As the chessboard of perception evolves, Jervis's insights will remain essential for navigating the intricate interplay of intelligence, strategy, and decision-making.

References

- Betts, R. K. (1978). Analysis, war, and decision: Why intelligence failures are inevitable. *World Politics*, 31(1), 61–89.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton University Press.
- Jervis, R. (2010). *Why intelligence fails: Lessons from the Iranian Revolution and the Iraq War*. Cornell University Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Zegart, A. B. (2007). *Spying blind: The CIA, the FBI, and the origins of 9/11*. Princeton University Press.

COMBAT FOOTAGE AS A MEANS OF POLITICAL MANIPULATION

Kyrylo Pyrogov, Senior Researcher of the Scientific-Research Section of Problems of Pedagogy in the Military Sphere of the Scientific-Research Department of Military and Humanitarian Research of the Scientific-Research Centre of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0008-5940-1286>, email: kyrylo.pyrogov@knu.ua

Keywords: *combat footage; media; political communication.*

Introduction

Combat footage is often used in political campaigns and to manipulate public opinion. This phenomenon is observed in global practice. On a global scale, combat footage is used to shape public opinion, mobilize support, or discredit opponents. Accordingly, the following research purpose was set: to describe the use of combat footage in political campaigns in global practice. The implementation of this purpose requires the implementation of the following research objectives:

- to analyze the scientific literature and the information space of modern digital media;
- to determine the ways of usage of combat footage in political campaigns.

Methodology

During the research, content analysis of scientific literature and social networks was used as the main research method. A systematic analysis of the practical issues of distributing combat footage through social networks was also used. A critical and interdisciplinary methodological approach was used, which allowed us to consider the issues through a wide range of scientific research.

Results

Combat footage can be used to discredit political opponents, manipulate public sentiment, or evoke emotional responses that support a given political agenda. The effectiveness of combat footage in political campaigns lies in its emotional impact. Images and videos from combat operations zones are often raw and visceral, provoking strong feelings of empathy, fear, or anger. As scholars such as Andrew Hoskins and Ben O'Loughlin have discussed (Hoskins, A., O'Loughlin, B., 2010), the emotional power of images is crucial in shaping the global political landscape. Combat footage taps into these emotions, making it a powerful tool in political rhetoric.

Moreover, in recent years the distribution of combat footage has been transformed by the advent of social media and digital platforms. Platforms

like TikTok, YouTube, X (formerly Twitter), Facebook, and Instagram have become key tools for spreading combat imagery. This digital media landscape allows political campaigns to bypass traditional media outlets, distributing combat footage directly to the public and enabling viral dissemination. A notable example of this is the 2016 United States presidential election, where videos of military actions, such as the ISIS beheadings (Hughes HC, Waismel-Manor I, 2021) or drone strikes, were widely shared and used by political groups (Ballotpedia, 2016) to influence public opinion on terrorism and national security. Videos of combat are often re-shared, remixed, or taken out of context to serve a specific political narrative.

As an example is the latest armed conflict between Israel and Hamas in 2023, when fake photos and videos were distributed on social networks, in particular on the X platform (formerly Twitter). These materials, including footage from video games or old videos from other conflicts, were presented as current events, misleading users (it is important to emphasize that not only ordinary users, but also experienced OSINTers) and intimidating Israelis. Russian propagandists also used (Filter analyzed how misinformation..., 2023) this conflict to divert attention from their actions in Ukraine and discredit the United States as a guarantor of peace in the region.

References

Hoskins, A., O'Loughlin, B. (2010). *War and Media: The Emergence of Diffused War*. Publisher: Polity Press. ISBN: 978-0745638508

Hughes HC, Waismel-Manor I. (2021). The Macedonian Fake News Industry and the 2016 US Election. *PS: Political Science & Politics*. 54(1):19-23. doi:10.1017/S1049096520000992

Ballotpedia. (2016). 2016 presidential candidates on ISIS and terrorism. Retrieved from: https://ballotpedia.org/2016_presidential_candidates_on_ISIS_and_terrorism

Filter. (2023). Filter analyzed how misinformation about the Israel-Hamas war has flooded X (Twitter). Retrieved from: <https://filter.mkp.gov.ua/filtr-proanalizuvav-yak-dezinformacziya-pro-vijnu-izrayilyu-ta-hamas-zapolonyla-x-twitter/>

CIVIL SOCIETY COOPTATION AS A METHOD OF AUTHORITARIAN CONTROL

Denis Ratushnyi, first-year PhD student in political science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0009-4022-2162>, email: denizioratushchini@gmail.com

Abstract

The study is devoted to the substantiation of the concept of coopted civil society, which is one of the forms of authoritarian control in various political regimes. Since a developed civil society is generally one of the prerequisites for democratic transit or the preservation of democracy, the ruling political elite, seeking to strengthen its power, stimulates the emergence of a counter-project — a coopted civil society dependent on its funding, support, and decisions, either directly or indirectly. The study provides a historical retrospective of the change in the classical paradigm of the government-civil society relationship; three models of civil society cooptation were identified and a vector for future research on coopted civil society was set, in particular in the context of the phenomenon of «illiberal democracy».

Keywords: civil society, political regime, cooptation, authoritarian control, illiberal democracy.

Introduction

Civil society plays an important role in the establishment of a stable democratic order. Although its impact is not always unambiguous, as Sheri Berman shows in her study of civil society in the Weimar Republic (Berman, 1997), it can be generally argued that it promotes political pluralism, improved interaction between different sectors and actors of society, and is a kind of safeguard against the merge of different branches of power, as well as the development of a number of negative phenomena, ranging from nepotism to extremism. At the same time, the latest political practices in hybrid regimes and information autocracies (Guriev, Treisman, 2022) are changing the classical paradigm of relations in the government-civil society system. Autocratically-minded leaders are trying not to destroy civil society institutions and actors directly, as classical dictatorships did, but to create a certain imitation of civil society, its parallel version. In other words, they are trying to create coopted civil society (CCS). This cooptation is the subject of the study.

Methodology

The study was based on an institutional and spatial understanding of civil society as both a set of civil norms and a network of free associations of citizens. The concept of a political regime was interpreted in the institutional

paradigm, but a sociological interpretation was also allowed. The study involves a comparative analysis of co-opted civil society in different countries and the historical method to clarify the preconditions for the development of this phenomenon.

Results

One of the ideas that filled the content of the concept of civil society when it was actively used by Eastern European dissidents in the 1980s was the creation of a kind of «parallel state» as a counterweight to the system offered by the totalitarian state (Havel, 1985). Therefore, they considered virtually any non-state form of activity to be civil society. In particular, the response to the regime's one-party system was illegal parties; instead of the state planned economy, they used underground entrepreneurship; instead of official culture, they used a variety of subcultures; instead of a single ideology, they used ideological pluralism (Linz and Stepan, 1996). Finally, perhaps the most important components of civil society were the notions of solidarity and dignity, things that gave citizens values beyond the purely state-centered view.

Civil society has performed and continues to perform a similar function not only in post-totalitarian regimes of the past, but also in modern democratic, hybrid, and authoritarian regimes; wherever it exists, its main meaning and content is precisely in the opposition of social institutions (whose formed agents are civil society actors) to regime institutions — the ruling majority or minority. In other words, even outside of the post-totalitarian context, it is a project of a «parallel community», an embodiment of the ideal of social self-regulation. No wonder that one of the most popular definitions of civil society describes it as a «third sector», as a space of free cooperation (association) of people outside the state and business, i.e., purely power or economic interests (Keane, 1999).

Indeed, for these reasons, civil society has been seen as an important factor in democratic transitions. For example, Gene Sharp, in his works aimed at the mass reader, written in the form of manuals for example, «From dictatorship to democracy» (Sharp, 2010) — lists non-violent ways of fighting autocracies, which actually boil down to various civic practices and associations. Accordingly, autocracies themselves considered civil society institutions and organizations to be a threat to them and used violent methods to control or destroy them.

However, the situation has changed, and we are now seeing more and more examples of cooptation of civil society in different regimes on the democratic-authoritarian spectrum. In addition, in retrospect, it becomes clear that such cooptation has occurred before, but was covered differently or ignored by researchers altogether. If civil society originally emerged (and was understood) as a project parallel to the state/ruling regime, we can now say that the *ruling political forces in different regimes have learned to create their own, alternative «civil society» — or «parallel» one.* On the surface, this

civil society is the same as the regular one. The differences become apparent if we look at the system in action rather than in stasis, as this is the only way to understand whether certain civil society actors have real subjectivity and meet the requirements for a true civil society.

What forms can this cooptation take? In general, the following key models can be distinguished. First, it is the creation of new associations (NGOs, media, movements) to perform their functions of supporting or legitimizing the regime. Second, existing associations that are already under pressure may be taken over and their leadership replaced by those affiliated with the regime through direct or indirect pressure. Thirdly, independent associations may be subject to co-optation, which will not be forced to directly synergize with the regime, but will be subject to a system of «rewards and punishments» that will eventually force them to act as coopted associations. A vivid example of the use of different models of civil society cooptation is modern Hungary, whose case gave impetus to the choice of this particular area of research as a component of «zombie democracy» (Ágh, 2022).

Promising areas of research are thus defined as: defining the framework and means of functioning of coopted civil society as a «parallel» project; clarifying the role of coopted civil society in legitimizing hybrid and authoritarian regimes, as well as in strengthening the authoritarian ruling elite in democracies; analyzing and understanding examples of counteracting the cooptation of civil society. The connection between this CSC and «illiberal democracy» (Zakaria, 1997) also requires special attention, as coopted civil society seems to be an ideal candidate for the role of embodiment or instrument for achieving such a distortion of classical ideas about democracy.

References

- Ágh A. (2022). The Orbán regime as the 'perfect autocracy': The emergence of the 'zombie democracy' in Hungary. *Politics in Central Europe*, 18.1-25.
- Berman S. (1997). Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics*, 49. 401-429
- Bogaards M. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization*, 16:2, 2009. P. 399-423.
- Guriev S., Treisman D. (2022). *Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century*. Princeton University Press
- Havel, V. (1985). *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central-Eastern Europe*, edited by J. Keane. Armonk, NY: M. E. Sharpe
- Keane J. (1999). *Civil Society. Old Images, New Visions*. Stanford University Press. 201 p.
- Kopecký, P., & Mudde, C. (2003). Rethinking civil society. *Democratization*, 10 (3), 1-14

Linz J. J., Stepan A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Johns Hopkins University Press. 502 p.

Sharp, G. (2010). *From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation* (4th ed.). Cambridge, MA: Albert Einstein Institution. 97 p.

Svolik, M. W. (2012). *The Politics of Authoritarian Rule*. Cambridge University Press. 254 p.

Walzer, M. (2009). *The Concept of Civil Society*. In M. Walzer (Ed.), *Toward a Global Civil Society* (1st ed., pp. 7–28). Berghahn Books

Zakaria, F. (1997) *The Rise of Illiberal Democracy*. *Foreign Affairs*, 76(6). P. 22-43.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Владислав Роїна, аспірант філософського факультету 1-го року навчання, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0005-1330-2125>, email: roina@knu.ua.

FEATURES OF THE INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY IN WARTIME CONDITIONS

Vladyslav Roina, 1st year postgraduate student, faculty of philosophy, Taras Shevchenko National university of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-1330-2125>, email: roina@knu.ua.

Abstract

The relevance of this research is determined by the need to understand the specifics of state and civil society interaction in the context of war. During wartime, society and the state face unique challenges related not only to security but also to maintaining democratic values, social unity, and the effective functioning of civil institutions. Civil society plays a crucial role in supporting state institutions by providing humanitarian aid, volunteer activities, and informational resistance while promoting societal mobilization. However, this interaction is not always harmonious due to a lack of coordination, resources, or differing crisis management approaches.

Ukraine, currently experiencing full-scale war, serves as a prime example of how conflict reshapes state-civil society relations. Studying this experience is valuable for both Ukraine and other nations facing similar challenges. The dissertation aims to identify the most effective mechanisms, forms, and principles of interaction between the state and civil society in wartime, contributing to social resilience, security, and democratic preservation. The research will analyze legal frameworks, state policies, challenges, and successful case studies, while also conducting comparative analysis of international models of state-civil society cooperation in crisis conditions.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, соціальна стійкість, волонтерство, гуманітарна допомога, врядування, антикризовий менеджмент, Україна.

Keywords: state, civil society, war, democratic values, social resilience, volunteerism, humanitarian aid, governance, crisis management, Ukraine.

Вступ

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування найбільш ефективних механізмів, форм і принципів взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах воєнного часу, які сприятимуть

посиленню соціальної стійкості, забезпеченню безпеки та збереженню демократичних цінностей.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно виконати наступні **завдання**:

- З'ясувати роль взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного часу;
- Здійснити аналіз зарубіжного досвіду особливостей взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного часу;
- Вивчити історичні приклади демократичних режимів, що зіткнулися з військовими викликами;
- Визначити ключові фактори, що впливають на стійкість демократичних інститутів у кризових умовах.

Методологія

Для виконання поставлених завдань будуть використовуватися такі методи дослідження: системний, порівняльний, структурно-функціональний, історичний, контент-аналіз, метод експертних оцінок.

Результати

1. Розробка рекомендацій для державної політики у сфері взаємодії з громадянським суспільством: результати дослідження можуть стати основою для створення ефективних стратегій взаємодії держави та громадянського суспільства у воєнний час, що допоможе покращити якість інформаційного простору, знизити рівень паніки, децентралізувати роботу управлінських інститутів та зміцнити національну безпеку.

2. Підвищення ефективності взаємодії держави та громадянського суспільства: дослідження допоможе елементам громадянського суспільства, громадським організаціям, активістам, територіальним громадам краще зрозуміти, як комунікувати з державою та населенням, підвищуючи обізнаність, залученість та підтримку в умовах воєнного часу.

3. Вдосконалення методів боротьби з дезінформацією та пропагандою: результати дослідження можуть бути використані для створення ефективних механізмів протидії дезінформації, інформаційним атакам і пропаганді, що є критично важливим для підтримки інформаційної безпеки країни.

4. Розробка освітніх програм та тренінгів: результати дослідження можуть бути використані для створення навчальних програм для представників державних інститутів щодо етики, відповідальності та ефективності взаємодії з громадським суспільством у кризових ситуаціях.

Бібліографія

Бернс, Л. (2018). «Медіа в умовах війни: Аналіз інформаційних стратегій і тактик». — Київ: Видавничий дім «Стилос».

Мельник, І. (2020). «Інформаційні війни та медіакомунікація: сучасні виклики та загрози». — Харків: Видавництво «Ранок».

Попова, О. (2021). «Громадянське суспільство та медіа: Взаємодія в умовах кризи». — Львів: Видавництво «Каменярь».

Hromadski, M., & Piekarska, M. (2022). "Media and Information Warfare in Eastern Europe: A Case Study of Ukraine". — Warsaw: Centre for Eastern Studies.

References

Berns, L. (2018). *Media in wartime: Analysis of information strategies and tactics*. Kyiv: Stylos Publishing House.

Melnyk, I. (2020). *Information wars and media communication: Contemporary challenges and threats*. Kharkiv: Ranok Publishing.

Popova, O. (2021). *Civil society and media: Interaction in times of crisis*. Lviv: Kamenyar Publishing.

Hromadski, M., & Piekarska, M. (2022). *Media and information warfare in Eastern Europe: A case study of Ukraine*. Warsaw: Centre for Eastern Studies.

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL CORPORATIONS ON GLOBAL POLITICS

Anatolii Rybalkin, PhD student of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9069-098>, email: Anatolii_rybalkin_@ukr.net

Keywords: International corporations, political influence, globalisation, lobbying, economic power.

Introduction

In the era of globalisation, international corporations (ICs) have transformed from purely economic entities into influential political actors. Their financial power, cross-border operations, and lobbying activities allow them to shape national policies, international relations, and socio-economic development. This growing influence raises questions about the role of corporations in modern governance and the balance of power between states and private entities. The relevance of this study lies in the need to understand how ICs impact political decision-making, regulatory frameworks, and global economic stability. Given their ability to influence legislation, diplomacy, and even environmental policies, analysing their mechanisms of power is crucial. The aim of this research is to explore the extent of corporate influence in world politics, examining key areas such as lobbying, resource control, digital governance, and economic policy. Understanding these dynamics will help develop effective regulatory frameworks to ensure transparency and accountability in corporate-political interactions.

Methodology

The main research method is analysis and synthesis, which allows for a comprehensive consideration of the impact of international corporations on world politics. Analysis involves dividing the phenomenon under study into its component parts, including consideration of the economic, political and social impact of international corporations on states and international relations. The analysis uses the methods of comparison, statistical data and analysis of specific cases of TNCs in different countries. Synthesis allows to generalise the results and identify general patterns of corporate influence on the modern political system. This includes the integration of different aspects of the study to form a holistic view of the role of corporations as political actors.

Results

In today's globalised world, international corporations (ICs) are playing an increasingly important role in world politics, acting not only as economic entities but also as influential political actors. Even today, they can be

perceived in the international arena as alternative centres of key political decision-making, and their high cross-border efficiency, flexibility, financial and information capabilities have allowed them to become new actors in world politics (Burdyak, 2013]. Their influence extends to decision-making processes in national states, international relations and socio-economic development of societies. Therefore, the study of the mechanisms and consequences of IC activities in the political sphere is extremely relevant.

International corporations play a key role in the global economy. Companies such as Amazon, Apple, Google, and Microsoft have capitalisations that exceed the GDP of individual countries. For example, in 2023, Apple's market value exceeded USD 3 trillion, which is higher than the annual GDP of the United Kingdom. Significant financial resources enable corporations to influence the economic policies of governments through investment, job creation, and control over production chains. Changes in the production strategies of corporations can have significant consequences for national economies. For example, Ford's decision to move production from Mexico to the United States in 2019 triggered an economic crisis in the respective regions that were dependent on the automotive industry. Such trends demonstrate the significant economic influence of MNCs, which can both stimulate development and cause economic instability.

Lobbying activities of international corporations are an important tool for their participation in political processes (Mykolenko, O. I. & Mykolenko, A. I., 2019). In the United States, according to the Centre for Responsive Politics, in 2022 alone, corporations spent more than \$3.5 billion on lobbying in Congress. For example, pharmaceutical companies, including Pfizer and Johnson & Johnson, are actively influencing legislative initiatives to regulate drug prices.

International corporations also have powerful mechanisms of influence in the European Union. For example, in 2021, tech giants Google, Amazon, and Facebook (Meta) spent more than €97 million on lobbying activities to influence digital market and data protection regulation in the EU. Multinational companies not only interact with individual governments, but also form international economic ties. For example, Chinese state-owned corporations, such as Huawei and China National Petroleum Corporation (CNPC), are key participants in the Belt and Road Initiative, which covers more than 140 countries. This project not only ensures economic development, but also changes the geopolitical balance, strengthening China's influence in the international arena.

Another example is sanctions policy, in which corporations play an important role. After Russia's military actions against Ukraine began in 2022, more than 1,000 international companies, including McDonald's, Coca-Cola, and Shell, ceased operations in Russia, which significantly affected the Russian economy. This demonstrates the ability of the MC to participate in international sanctions mechanisms, complementing the diplomatic and economic measures of states.

Control over natural resources is another factor in the political influence of corporations. For example, energy companies such as ExxonMobil, Chevron and BP set the trends in the global oil and gas market. The OPEC+ policy, which includes both state-owned and private corporations, has a significant impact on the world's energy security. The influence of corporations on the market for rare earth metals, which are critical for the production of electronics, including chips and batteries, is also significant. Chinese companies, which control more than 60% of the world's rare earths production, use this resource as a geopolitical lever in their relations with Western countries. In today's information society, international IT corporations play a crucial role in shaping public opinion. For example, Facebook (Meta) was involved in the Cambridge Analytica scandal, when the personal data of millions of users was used for political advertising during the 2016 US elections. Another example is the role of Twitter (X) in regulating political discussions. After the acquisition of the company by Elon Musk in 2022, significant changes were made to the content moderation policy, which affected the information space and public discourse.

Large international corporations also influence environmental policy. For example, Tesla promotes the development of renewable energy, while ExxonMobil has been criticised for contributing to climate change through the use of fossil fuels. In 2021, the European Union introduced the Green Deal, which envisages a transition to a carbon-neutral economy. At the same time, corporations are trying to adapt to the new requirements by investing in sustainable technologies and reducing emissions. Thus, international corporations have become an integral part of modern global politics. Their influence can be seen in the economic, political and social spheres, as well as in international relations. Given their role, it is necessary to develop effective mechanisms for regulating corporate activities at the global level.

In particular, an important task is to ensure transparency of lobbying activities, control over the information space and development of international law to regulate the activities of multinational companies (Peresypkina, I., & Cherdak, 2023). It is important to understand how modern foreign policy is changing and what factors influence its formation. In a globalised world, no country can no longer pursue a traditional foreign policy. At the same time, modern integration processes lead to the fact that new full-fledged TNCs, international intergovernmental and non-governmental organisations (Grebesheva, O. M., & Nekrasova, T. S., 2016).

In the future, relations between states and corporations will remain a key factor in shaping global policy. Cooperation between governments, business and civil society can help create a more equitable and stable environment for the development of the international community.

References

Burdyak, O. V. (2013). The Growing Role of TNCs in International Political Relations in the Context of Globalization. *Historical and Political Problems of the Modern World*, 25–26, 233–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lppss_2013_25-26_47.

Grebesheva, O. M., & Nekrasova, T. S. (2016). Transnational corporations in the economy of the state: levers of influence and consequences for development. *Strategy of economic development of Ukraine*, 38, 11–29. pp.76-80

Mykolenko, O. I., & Mykolenko, A. I. (2019). The impact of the activities of international corporations on political processes in the world in the context of globalization. *SCIENTIFIC BULLETIN OF PUBLIC AND PRIVATE LAW* Issue 2, volume 2, pp. 215-219

Peresyphina, I., & Cherdak (2023), A. The influence of transnational corporations on the foreign and domestic policies of states. *Strategic directions of foreign policy and diplomacy of countries of the world*, 76.

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ганна Сащук, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>, e-mail: 9026206@gmail.com

HUMANITARIAN POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Hanna Sashchuk, Doctor of Political Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>, e-mail: 9026206@gmail.com

Abstract

The humanitarian policy of Ukraine is examined in the context of the Russian-Ukrainian war. The study analyzes key areas of state humanitarian policy, the challenges it faces, and ways to overcome them. Special attention is given to the protection of human rights, humanitarian assistance for internally displaced persons, information policy, and cultural diplomacy.

Keywords: humanitarian policy, humanitarian resilience, humanitarian initiatives, humanitarian aid, cultural diplomacy, national identity/

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарна стійкість, гуманітарні ініціативи, гуманітарна допомога, культурна дипломатія, національна ідентичність.

Вступ

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року та перейшла у фазу повномасштабного вторгнення у 2022 році, спричинила масштабну гуманітарну кризу. Україна стикається з безпрецедентними викликами у сфері захисту прав людини, внутрішньої безпеки та соціального забезпечення населення. У цьому контексті гуманітарна політика держави стала ключовим інструментом подолання наслідків війни та підтримки громадян.

Методи дослідження

Для дослідження гуманітарної політики України використано методи аналізу нормативно-правових актів, статистичних даних та документів міжнародних організацій, порівняльний аналіз гуманітарних ініціатив інших країн, а також експертні оцінки й контент-аналіз публікацій у засобах масової інформації, які і дозволили з'ясувати сутність, особливості та проблеми здійснення державної гуманітарної політики в умовах російсько-української війни.

Результати дослідження

Гуманітарна політика — це цілеспрямована, планомірна, безперервна і скоординована система спільної діяльності державних, регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства з інтегрованого та синхронного здійснення комплексу гуманітарних, людино-орієнтованих політик. Важливим тут є синхронність і взаємодоповнюваність для створення належних умов для вільного розвитку людини, формування гармонійно розвиненої особистості, підвищення якості характеристик населення для досягнення ціннісно-цільових параметрів успішності гуманітарного розвитку країни [Лясота, 2019, с. 88]. Державна гуманітарна політика включає сукупність механізмів країни, які призначені для досягнення фундаментального розвитку загальнолюдських та національних цінностей. Гуманітарна сфера є предметом гуманітарної політики держави [Демиденко, 2021, с. 26, 34]. Серед головних з них виділимо наступні:

1. Захист прав людини та соціальна підтримка населення

Українська держава розробила комплексну систему правового захисту для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зокрема спрощення реєстрації, соціальні гарантії та правову підтримку. Важливим кроком стала адаптація законодавства щодо соціальних виплат для військових і цивільних осіб, які постраждали від війни. Також реалізовано масштабну програму реабілітації ветеранів, що включає фізичну, психологічну та соціальну адаптацію.

2. Гуманітарна допомога та міжнародна підтримка

Значні зусилля були спрямовані на співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, Червоний Хрест, Європейський Союз. Внаслідок цього Україна отримує регулярну гуманітарну допомогу у вигляді продуктів харчування, медикаментів, одягу та тимчасового житла для ВПО. Волонтерські ініціативи також відіграють важливу роль у забезпеченні потреб населення в умовах війни. Крім того, уряд розробив стратегію довгострокового житлового забезпечення для тих, хто втратив домівки через бойові дії.

3. Інформаційна політика та протидія дезінформації

В умовах гібридної війни інформаційна безпека стала пріоритетом гуманітарної політики. Було запущено низку державних програм з підвищення медіаграмотності населення, що допомагає протидіяти російській пропаганді та фейковим новинам. Також активно використовуються цифрові платформи для спростування дезінформації, а кібербезпека стала одним із ключових напрямів роботи уряду.

4. Культурна дипломатія та національна ідентичність

Україна посилено розвиває культурну дипломатію, спрямовану на підтримку національної ідентичності та популяризацію української культури у світі. Важливою частиною цього процесу є активна

деколонізація історичного наративу, відмова від російських культурних впливів і просування української мови. Водночас відбувається розширення міжнародних культурних зв'язків через мистецькі проекти, літературу та кінематограф (Сащук, 2024).

Висновки

Гуманітарна політика України в умовах війни є багатовимірним явищем, що охоплює соціальний захист, гуманітарну допомогу, інформаційну безпеку та культурну дипломатію. Вона спрямована не лише на подолання наслідків війни, а й на зміцнення національної стійкості та міжнародної підтримки. Незважаючи на значні виклики, держава та суспільство продовжують адаптувати гуманітарні механізми, підвищуючи ефективність реагування на кризові ситуації.

Бібліографія

Лясота А. Є. Сучасна гуманітарна політика: інституційний діалог держави та громадянського суспільства. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2019. № 2 (1). С. 86–94.

Демидко Д. Л. Державна гуманітарна політика у становленні громадянського суспільства в контексті національної безпеки України. Дис. ... д-ра філос. : 281. Львів : Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехн. імені С. З. Гжицького, 2021. 235 с.

Сащук Г. М. Гуманітарна політика як інструмент подолання кризи громадянської ідентичності. *Політичне життя: наук. журнал*. 2024, № 1. С.50-55.; Сащук Г. М. Державне регулювання гуманітарної політики в умовах гібридної війни. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. Київ: ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С. 313-321.

References

Lyasota, A. E. (2019). Modern Humanitarian Policy: Institutional Dialogue between the State and Civil Society. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*, No 2 (1), 86-94.

Demydko, D. L. (2021). State humanitarian policy in the formation of civil society in the context of national security of Ukraine. PhD dissertation : 281. Lviv : Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Hzhyskyi, 235 p.

Sashchuk, H. M. (2024). Humanitarian policy as a tool for overcoming the crisis of civic identity. *Political life: scientific journal*, No1, 50-55; Sashchuk H. (2024). State regulation of humanitarian policy in the context of hybrid warfare. *Political Bulletin: Collection of scientific works*. Kyiv: LLC "Vadex", Issue 92, 313-321.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ АЛЬЯНСІВ У ХХІ СТОЛІТТІ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анастасія Штельмашенко, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна) <https://orcid.org/0000-0002-7998-3729> , e-mail: shtelmashenko_ad@knu.ua

TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL ALLIANCES IN THE 21ST CENTURY: POLITICAL ANALYSIS

Anastasia Shtelmashenko, PhD (Political Science), Associate Professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0002-7998-3729> , e-mail: shtelmashenko_ad@knu.ua

Annotation These theses analyze the transformation of international alliances in the 21st century, focusing on political, economic, and security factors. The twenty-first century has witnessed a shift from a unipolar global order to a more multipolar and complex system of alliances. Traditional alliances like NATO have expanded and adapted to new threats, while emerging powers have formed alternative coalitions and partnerships. Economic interdependence—exemplified by China's growing influence through trade and investment networks—has introduced new dynamics to alliance relationships. Security challenges such as terrorism, regional conflicts, and great power competition (e.g., between the United States and China, or the West and Russia) have led to the creation of new alliances and the redefinition of existing ones. Through a review of current research and case studies, this paper highlights how international alliances are evolving to address the changing geopolitical landscape of the 21st century.

Keywords: international alliances; global unions; 21st century; geopolitical changes; economic interdependence; security challenges; multipolarity.

Ключові слова міжнародні альянси; глобальні союзи; ХХІ століття; геополітичні зміни; економічна взаємозалежність; безпекові виклики; багатополарність.

Вступ

На початку ХХІ століття міжнародна система альянсів зазнала суттєвих трансформацій під впливом нових глобальних реалій. Після закінчення холодної війни світовий порядок поступово змістився від однополярності (зі США як домінуючою силою) до більш складної багатополарної конфігурації, де з'явилися нові центри сили. Як зазначають дослідники, сучасні альянси та стратегічні відносини у світі фактично переосмислюються під впливом війни Росії проти України та зростаючої конкуренції між США і Китаєм [German Marshall Fund of the

US, 2023] Одночасно відбувається зміна балансу впливу: економічна потуга та дипломатичний вплив поступово зміщуються в бік Азії, що кидає виклик традиційному домінуванню Заходу [Lalani, A., 2024]. У цих умовах актуальним є дослідження того, як міжнародні альянси адаптуються до нових політичних, економічних та безпекових реалій XXI століття.

Методологія

Дослідження проведено на основі якісного аналізу вторинних джерел – зокрема, аналітичних доповідей, наукових статей та звітів провідних міжнародних організацій, що вивчають питання глобальної безпеки та міжнародних відносин. Застосовано компаративний підхід: проведено порівняння еволюції різних альянсів і партнерств (таких як НАТО, альянси в Індो-Тихоокеанському регіоні, коаліції на Близькому Сході та об'єднання країн, що розвиваються) у контексті змін, що відбуваються після початку XXI століття.

Результати

Політичні зміни та перерозподіл сили серед провідних держав суттєво вплинули на конфігурацію міжнародних союзів у XXI столітті. Як відзначається в аналітичних оглядах, Сполучені Штати за останні роки більше зосереджуються на власних інтересах, Росія знову нарощує вплив за межами своїх кордонів, а Китай виступає не лише економічною, а й “дипломатичною та розвитковою супердержавою” [Rt Lord McConnell, 2020] За таких умов традиційні уявлення про “Захід” як єдиний блок зазнають змін, адже інші центри сили висувають власні міжнародні ініціативи.

Зростання ролі регіональних держав і блоків також стало помітним політичним трендом. Країни так званого Глобального Півдня (Азія, Африка, Латинська Америка) дедалі активніше заявляють про свої інтереси на міжнародній арені. Формуються нові коаліції серед середніх держав, які прагнуть не приєднуватися однозначно до жодного з блоків наддержав. Деякі дослідники називають такі країни “глобальними хиткими державами” (global swing states) — вони співпрацюють як зі США та Європою, так і з Китаєм чи Росією, вибудовуючи гнучку багатовекторну дипломатію [Alexandra de Hoop Scheffer, 2023].

Якщо говорити про економічну взаємозалежність, то глобальні зміни в економічному балансі сил є ще одним ключовим чинником трансформації альянсів. Глобалізація та стрімкий ріст економік ринків, що розвиваються, зокрема Китаю та Індії, спричинили перерозподіл економічного впливу. За даними досліджень, обсяги торгівлі Китаю з країнами Глобального Півдня вже перевищують торгівлю цих країн із Заходом, причому Китай є найбільшим торговельним партнером для 120 держав [Lalani, A., 2024].

Крім торговельного впливу, Китай просуває глобальні інвестиційні та інфраструктурні ініціативи, які об'єднують десятки країн. Найбільш масштабною є «Ініціатива поясу і шляху» (Belt and Road Initiative, BRI), до якої приєдналися вже близько 155 країн, що сумарно представляють понад половину світового ВВП [Lalani, A., 2024]. Хоча BRI формально не є військово-політичним альянсом, ця ініціатива створила нові економічні блоки впливу та тісні двосторонні партнерства між Китаєм і багатьма державами Азії, Африки, Латинської Америки та навіть Європи.

Паралельно постають нові міждержавні об'єднання, які намагаються інституціоналізувати співпрацю країн, що розвиваються, та забезпечити їм спільний голос на світовій арені. Яскравим прикладом є група БРІКС (BRICS – Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка), яка в останні роки розширюється. БРІКС не є формальним військовим союзом, а радше коаліцією великих не-західних економік, які координують зусилля в економічній та дипломатичній сферах, маючи на меті створити альтернативу домінуванню Заходу у глобальних інституціях [Mariel Ferragamo, 2024].

Водночас, проблеми міжнародної безпеки в XXI столітті стали більш комплексними, що спонукало альянси трансформуватися у відповідь на нові загрози. У 2022 році держави-члени НАТО ухвалили оновлену Стратегічну концепцію, де Росію прямо названо «найбільш значною і прямою загрозою» безпеці союзників, а вперше в історії згадано і виклики з боку Китаю [NATO, 2022].

Поза межами Європи також формуються нові безпекові альянси та партнерства. Так, у 2021 році було оголошено про новий тристоронній безпековий пакт AUKUS між Австралією, Великою Британією та США, який передбачає тісну співпрацю у військово-морській сфері та розвиток передових оборонних технологій. Цей союз розглядається як крок до посилення військової присутності союзників у Індо-Тихоокеанському регіоні і стратегічного стримування Китаю. Як зазначає Рада з міжнародних відносин (CFR), AUKUS став прикладом того, як США та їхні союзники зміцнюють оборонну кооперацію, щоб врівноважити зростаючу силу Китаю в регіоні [Lauren Kahn, 2023].

Важливим безпековим фактором є й надійність та довіра між союзниками. Певні події підірвали довіру до традиційних безпекових гарантій, що спонукало союзників шукати додаткові страховки. Наприклад, нерішучість Заходу перед обличчям порушень “червоних ліній” (як у випадку застосування хімічної зброї в Сирії) чи хаотичне виведення військ США з Афганістану у 2021 р. створили у партнерів відчуття нестабільності підтримки з боку провідних держав. Як зауважив один з аналітиків, не завжди послідовні дії США (скажімо, щодо Сирії чи Афганістану) змусили деяких союзників засумніватися у надійності американського лідерства [Lalani, A., 2024].

Висновки

Аналіз трансформації міжнародних альянсів у XXI столітті демонструє, що система союзнництва стає дедалі багатовимірнішою та динамічнішою. Політичні чинники – поява нових центрів сили, посилення регіональних акторів та конкуренція між великими державами – розмивають старі блокові межі. Економічні взаємозв'язки здатні як зміцнювати союзи, так і стримувати розкол світу на ворогуючі табори, адже країни прагнуть зберегти доступ до ринків і інвестицій з різних сторін. Безпекові виклики нового часу змушують альянси переглядати стратегії та формувати нові партнерства, щоб ефективно протистояти як традиційним військовим загрозам, так і нетрадиційним небезпекам (тероризм, кіберзагрози, кліматичні катастрофи).

Бібліографія

Alexandra de Hoop Scheffer, GMF (German Marshall Fund of the US) (2023). *Alliances in a Shifting Global Order: Rethinking Transatlantic Engagement with Global Swing States*. [Online]. Available: <https://www.gmfus.org/news/alliances-shifting-global-order-rethinking-transatlantic-engagement-global-swing-states#:~:text=Alliances%20and%20strategic%20relations%20around,ategic%20interests%20and%20priorities%20is>

McConnell, J. (Lord) (2020). *New alliances for the 21st Century*. The Foreign Policy Centre. [Online]. Available: <https://fpc.org.uk/new-alliances-for-the-21st-century/#:~:text=The%20multilateral%20balance%20is%20changing%3A,security%2C%20diplomacy%20and%20development%20too>

Lalani, A. (2024). *New global alliances leave the West behind. The World Today* (Chatham House), Feb/Mar 2024. [Online]. Available: <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2024-02/new-global-alliances-leave-west-behind#:~:text=For%20the%20first%20time%20in,trading%20partner%20for%20120%20countries>

NATO (2022). *NATO leaders approve new Strategic Concept*. NATO News, 29 June 2022. [Online]. Available: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197281.htm#:~:text=The%20document%20defines%20Russia%20as,NATO%20Lisbon%20Summit%20in%202010

Kahn, L. (2023). *AUKUS Explained: How Will the Trilateral Pact Shape Indo-Pacific Security?* Council on Foreign Relations – In Brief (12 June 2023). [Online]. Available: <https://www.cfr.org/in-brief/aukus-explained-how-will-trilateral-pact-shape-indo-pacific-security#:~:text=AUKUS%20is%20another%20prime%20example,%E2%80%9D>

Dr Sanam Vakil, Dr Neil Quilliam Chatham House (2023). *The Abraham Accords and Israel–UAE normalization* (Summary report). [Online]. Available: <https://www.chathamhouse.org/2023/03/abraham-accords-and-israel-uae-normalization>

Mariel Ferragamo CFR (Council on Foreign Relations) (2024). *What Is the BRICS Group and Why Is It Expanding?* (Backgrounder, updated 12 Dec 2024). [Online]. Available: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-brics-group-and-why-it-expanding#:~:text=The%20group%E2%80%99s%202024%20expansion%20comes,to%20transition%20to%20clean%20energy>

ЛЕГІТИМНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Сергій Танасков, аспірант кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Україна), <https://orcid.org/0009-0005-8913-5378>, email: serhiitanaskov@gmail.com

LEGITIMACY OF PUBLIC AUTHORITY THROUGH THE PRISM OF SOCIAL VALUES

Serhii Tanaskov, PhD Student of the Department of Political Science and Philosophy, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0005-8913-5378>, email: serhiitanaskov@gmail.com

Abstract

The proceedings systematically present the results of a study devoted to identifying the content of the legitimacy of state power through the prism of a value approach. Accordingly, the purpose of the study was to substantiate the value principles of the legitimacy of state power in the context of assessing the activities of public institutions. The implementation of the goal involved the implementation of the following tasks: to reveal the value of a public organization for society; to clarify the relationship between the legitimacy of state power and the orientation of a public organization to the implementation of a collective goal. The study used a psychological method, axiological and socio-cultural approaches. The psychological method contributed to the identification of the subjective principle in assessing the activities and legitimacy of public organizations, the axiological approach made it possible to substantiate the significance of social values in the relevant assessment, and the socio-cultural approach was useful in clarifying the significance of cultural markers in the public reflection of state power. State power undergoes a complex process of legitimation through public reflection of the activities of its organizations, approval and support for the activities of the latter. The value dimension is of great importance in the positive assessment of the activities of public institutions and their legitimate nature. If a public organization responds to the demands of society and offers solutions aimed at implementing social values, the legitimacy of state power will be strengthened.

Ключові слова: легітимність, державна влада, суспільні цінності, процес легітимації, суб'єктивність.

Keywords: legitimacy, state power, social values, legitimation process, subjectivity.

Вступ

Державна влада проходить складний процес легітимації через суспільну рефлексію діяльності її організацій, схвалення та підтримку діяльності останніх. Вагоме значення у позитивній оцінці активностей публічних установ і їх легітимного характеру має ціннісний вимір. Якщо державна організація відповідає на запити соціуму, пропонує рішення, націлені на реалізацію суспільних цінностей, легітимність державної влади буде зміцнюватися.

Методологія

Дослідження формувалося на спеціально розробленій методології, яка включала психологічний метод, аксіологічний та соціокультурний підходи. Психологічний метод сприяв виявленню суб'єктивного начала в оцінці діяльності та легітимності державних організацій, аксіологічний підхід дозволив обґрунтувати значущість суспільних цінностей у відповідній оцінці, а соціокультурний підхід став у нагоді при з'ясуванні вагомості культурних маркерів в суспільній рефлексії державної влади.

Результати

Аналіз науково-дослідної літератури доводить, що цінність є активно створюваною, відносною та еволюційною конструкцією. Різні наукові школи з філософії, економіки, політології та психології тощо переконливо демонструють, що не існує такої речі, як «об'єктивна» цінність. Швидше навпаки, своєрідний характер цінності полягає в її суб'єктивності. Ця теза охоплює концепцію цінності, запропоновану школою суспільних цінностей, яка розуміє цінність як впливання з процесу оцінювання досвідчених відносин між оцінюючим суб'єктом та об'єктом (Meynhardt, 2009). Таким чином, основний момент дослідження того, що робить державну організацію цінною в очах суспільства, полягає в розумінні впливу організаційної діяльності на суспільство і, що більш важливо, як ця діяльність сприяє задоволенню основних потреб людини. Чотиривимірною структура суспільних цінностей перетворює базові потреби на чотири виміри суспільних цінностей і, таким чином, забезпечує структуру для емпіричного спостереження сприйнятих утилітарно-інструментальних, гедоністично-естетичних, утилітарно-інструментальних і політико-соціальних ризиків і можливостей організаційних дій для особи та суспільства в цілому. Державна організація створює суспільну цінність, коли вона позитивно впливає на основні потреби громадськості. Це наближає нас до розуміння того, як громадськість «насолоджується та терпить» соціальні результати державної влади загалом та організацій, які її представляють зокрема.

Легітимність виникає в результаті процесу легітимації, який, у свою чергу, визначає, чи є державна організація цінною та чи «має сенс» для громадськості її існування (O'Flynn, 2007). Таким чином, надання емпіричної реальності питанню про те, що робить публічну організацію цінною для суспільства, по суті, пов'язує дві концепції, легітимності та суспільної цінності. Створення суспільної цінності глибоко узгоджує державну організацію з вимогами та системою цінностей її середовища. Обґрунтування суспільної цінності у сприйнятті та базових потребах громадськості допомагає організації зрозуміти та спрямувати свої дії на колективно цінну мету, яка «має сенс». Ця мета створення цінності для громадськості «має сенс», оскільки вона глибоко заснована на потребах громадськості. Це, у свою чергу, вказує на те, що мета державної організації має значення для громадськості та відповідає її системі цінностей. Важливість визначення колективно цінної мети для організаційної легітимності державної влади є dokonаним фактом в політичній науці. Урахування суспільних цінностей дозволить державній організації отримати краще розуміння динаміки, що відбувається в її середовищі, дозволить їй брати участь у дискурсі та краще реагувати на задоволення суспільних потреб. Це дозволяє державним організаціям змінити свою точку зору з «зсередини назовні» на «ззовні всередину», виходячи за межі суто внутрішніх міркувань того, що вже зроблено, до точки зору того, що, по суті, сприймається та визнається як створення цінності. Ці міркування є глибоко антропоцентричними, оскільки вони починаються з індивідуального акту оцінки. Психологічний підхід до суспільної цінності обґрунтовує легітимність і допомагає включити те, що раніше здавалося нематеріальним.

Бібліографія

- Meynhardt, T., & Metelmann, J. (2009). Pushing the Envelope: Creating Public Value in the Labor Market: An Empirical Study on the Role of Middle Managers. *International Journal of Public Administration*, 32(3-4), 274–312.
- O'Flynn, J. (2007). From New Public Management to Public Value: Paradigmatic Change and Managerial Implications. *Australian Journal of Public Administration*, 66(3), 353–366.

References

- Meynhardt, T., & Metelmann, J. (2009). Pushing the Envelope: Creating Public Value in the Labor Market: An Empirical Study on the Role of Middle Managers. *International Journal of Public Administration*, 32(3-4), 274–312.
- O'Flynn, J. (2007). From New Public Management to Public Value: Paradigmatic Change and Managerial Implications. *Australian Journal of Public Administration*, 66(3), 353–366.

ЗМІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ярослав Телешун, кандидат політичних наук, асистент кафедри політології, Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-8059-8791>, email: teleshun.iaroslav@knu.ua

Володимир Шаповал, студент Факультету інформаційних технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0009-0002-6676-2975>, email: volodymyr.sh.05@gmail.com

MEDIA AS A FACTOR IN SHAPING PUBLIC OPINION UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

Iaroslav Teleshun, PhD in Political Science, Associate Professor, Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8059-8791>, email: teleshun.iaroslav@kmu.ua

Volodymyr Shapoval, student of the Faculty of Information Technology at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-6676-2975>, email: volodymyr.sh.05@gmail.com

Abstract

Over the past decades, with the advancement of telecommunications technologies, the media have played a crucial role in shaping public opinion. Through mass media, people worldwide receive news about both foreign and domestic politics, which influences their views, attitudes toward the government, and future choices during elections. Traditional media, such as newspapers and television, now compete with social networks, which have become a convenient and accessible platform for obtaining up-to-date information. However, with the development of digital technologies, the issue of spreading fake and provocative news has emerged, contributing to information wars aimed at manipulating public opinion and distorting facts. The goal of our research is to analyze and assess the role of modern mass media in shaping public opinion and political preferences during a state of war.

Ключові слова: ЗМІ, медіа, громадська думка.

Keywords: Media, mass media, public opinion.

З початку повномасштабного вторгнення в Україну, медіа набули особливої значущості та стали ледь не основним фактором

формування суспільних поглядів, думок та переконань. Безумовно, газети, журнали, радіо та телебачення залишаються важливим, а подеколи й основним джерелом новин для населення, особливо старшого віку. Однак, в цей час соціальні мережі, як Telegram, Facebook, Twitter тощо, почали витіснити традиційні медіа, дозволивши людям отримувати найголовнішу інформацію простими словами надзвичайно швидко, практично миттєво. Це зробило їх основним джерелом інформації для молодого покоління та активної, заінтересованої у політиці, частини суспільства. Але очевидною проблемою сучасного медіа стало розповсюдження великої кількості неперевіраних, фейкових новин, що не несуть жодного інформаційного контексту, окрім як кричущих заголовків. Це значно ускладнює подання суспільству дійсних новин та формування об'єктивного світогляду на події.

Під час воєнного стану ЗМІ загалом відіграють важливу роль, як у підтримці морального духу суспільства, так і формуванні його до опору. Яскравим прикладом стало звернення Президента України Володимира Зеленського зранку 24 лютого 2022 року: «... Ми працюємо! Армія працює! Працює весь сектор безпеки й оборони України!.. Без паніки, ми сильні, ми готові до всього, ми всіх переможемо, бо ми – це Україна! Слава Україні!» В момент, коли сотні тисяч людей затамували подих в очікуванні невідомого, по ЗМІ почали транслювати заклики до збереження спокою, віри в перемогу та готовності до боротьби. І самі такі гасла підняли моральний дух та згуртували народ.

Згодом, державні органи та медіа згуртувалися та утворили спільний інформаційний фронт, спрямований на боротьбу з ворожою дезінформацією та пропагандою, а також на підтримку єдності всередині країни та міжнародної солідарності. І саме тоді постало питання достовірності джерел інформації. Тому державні та волонтерські організації активно працюють над пошуком правдивої інформації, задля спростування ворожих фейків.

Інформаційні кампанії також мають великий вплив на формування суспільної думки та формування політичних вподобань громадян. Завдяки регулярним зверненням військових, політиків та громадських діячів в ЗМІ, відбулося зміцнення довіри до влади та зросла підтримка патріотичних настроїв. Варто наголосити, що завдяки медіа була підсилена роль громадськості у волонтерських кампаніях.

Водночас українські медіа також відіграють важливу роль на глобальному рівні, залучаючи міжнародну спільноту до підтримки нашої країни. Інформаційні кампанії зосереджують увагу світової громадськості на подіях в Україні, що посилює тиск на міжнародні інституції та політичних лідерів інших країн. Завдяки медіа, зокрема соціальним мережам, громадяни України мають можливість ділитися правдивою інформацією безпосередньо із закордонною аудиторією, що позитивно впливає на прийняття політичних рішень за кордоном.

Під час воєнного стану засоби масової інформації здійснюють вагомий вплив на населення, як позитивний так і негативний. До останнього варто віднести діяльність ЗМІ-колаборантів, котрі здійснюють дезінформування населення [Возник та ін., 2023, с. 20]. Ворог застосовує різноманітні методи розповсюдження неправдивих відомостей з метою посіяти паніку та дестабілізувати суспільство, агітуючи до повстань та протестів проти уряду. Безумовно, такі інформаційні атаки спрямовані на підрив морального духу та руйнування єдності населення. Новини, зазвичай, професійно замасковані під правдиві, розповсюджуються в популярних соціальних мережах, месенджерах, а також на популярних новинних сайтах. У період війни надзвичайно важко відрізнити правдиву інформацію від дезінформації, що значно ускладнює роботу аналітичних центрів та інформаційних служб.

Як зазначив Б. Черевак, перший заступник Голови Держкомтелерадіо України, убезпечити споживачів медіа продуктів від впливу спотвореної інформації, маніпулювання свідомістю можливо за умови істотного оновлення технічних засобів [Державний комітет телебачення та радіомовлення України, 2021]. Тож ми вирішили запропонувати декілька концепцій вирішення цієї проблеми.

З кожним днем центр протидії дезінформації намагається покращити заходи з регулювання контенту та задовольнити все більш складні вимоги. Новим підходом до управління та захисту ресурсів є цифровий відбиток пальця. Він забезпечує чітку характеристику ідентичності контенту через його представлення сигналу, відомий як "ідентифікація на основі контенту", подібно до того, як людські відбитки пальців однозначно розрізняють індивідуальні ідентичності [Chen та ін., 2024]. Ця технологія дозволяє відслідкувати джерело походження контенту, забезпечуючи значно більшу прозорість в медіапросторі. До того ж, цифрові відбитки дозволяють визначити дійсність інформації, автора публікації, а отже, знизити ризик поширення фейкових новин. Завдяки такому підходу, кожен елемент медіаконтенту може отримати унікальний код – ідентифікатор, що буде підтверджувати достовірність матеріалу та його відповідність до оригіналу, що мінімізує розповсюдження дезінформації.

Також не варто забувати про вже існуючі способи боротьби з фейками. Перш за все, це перевірка джерела надходження інформації. Якщо новини походять з анонімних джерел або неіснуючих інформаційних платформ, то не варто вірити кричущим заголовкам. По-друге, варто враховувати наслідки розповсюдження цих новин. Тобто варто задати собі запитання, який результат очікується після публікації, щоб зрозуміти, чи несе новина пропаганду, чи є вона провокативною, агітаційною тощо. На останок, є ще один спосіб, як визначити оригінальність. Це зробити прямий запит до автора новини, щоб отримати більше деталей, які б змогли підтвердити або спростувати його інформацію.

Якщо дотримуватися цих, на перший погляд, елементарних правил, можна значно знизити об'єм поширення ворожої дезінформації, що дасть перевагу в інформаційній війні.

Як висновок, хочемо зазначити, що пропозиції щодо покращення заходів регулювання контенту, подані у цьому дослідженні, не зможуть усунути всі проблеми та ризики, що виникають при публікації новин у соціальних мережах та інших ЗМІ, оскільки з плином часу відбувається розвиток нових методів створення фейків та їх поширення в мережі. Однак дотримання наших рекомендацій не лише працівниками інформаційних агентств, а також читачами, дозволить значно знизити рівень поширення дезінформації та підвищить рівень обізнаності людей в перевірці джерел, звідки можна отримувати достовірні новини.

Бібліографія

Возник, М. В., & Улянченко, Ю. О. (2023). Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. *Київський часопис права*, (2), 15-20.

Державний комітет телебачення та радіомовлення України. (2021, 21 травня). Протидія фейкам в Україні як складова інформаційної безпеки держави. <https://comin.gov.ua/news/protidiya-feykam-v-ukraini-yak-skladova-informatsiynoi-bezpeki-derzhavi>

Chen, W., Gan, W., & Yu, P. S. (2024). Digital Fingerprinting on Multimedia: A Survey. *arXiv preprint arXiv:2408.14155*.

References

Voznyk, M. V., & Ulyanchenko, Y. O. (2023). The role of mass media under martial law in counteracting the Russian Federation. *Kyiv Journal of Law*, (2), 15-20.

State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine. (2021, May 21). Countering fake news in Ukraine as a component of state information security. <https://comin.gov.ua/news/protidiya-feykam-v-ukraini-yak-skladova-informatsiynoi-bezpeki-derzhavi>

Chen, W., Gan, W., & Yu, P. S. (2024). Digital Fingerprinting on Multimedia: A Survey. *arXiv preprint arXiv:2408.14155*.

U.S. POLICY IN LATIN AMERICA DURING BARACK OBAMA'S PRESIDENCY

Anatoliy Tkach, postgraduate student at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine) aotkach@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3254-8161>

Keywords: USA. Latin American policy, Obama administration, Cuba, Plan Colombia, democracy, Merida initiative

Introduction

The states of the region are responding to emerging challenges by establishing special units within current state structures and augmenting collaboration with other actors. It is crucial to analyze the implementation of these adaptations and to what extent the strategies for countering traditional threats are applicable to emerging ones. This entails examining state responses to these challenges, identifying the most resource-efficient strategies, and investigating the potential for disputes to migrate into the information domain. Currently, there is a significant gap in comprehensive analysis; most research tends to focus on individual conflicts or specific security issues rather than the broader regional context. But when it comes to contemporary security studies, there is a clear gap between the reality and how they are conceptualized and politically analyzed.

Methodology

Systematic method made it possible to analyze the concept and essence of the use of foreign policy strategy and the theoretical generalization of its mechanisms. Comparative method made it possible to find out the experience and conduct a comparative analysis of the use of means and methods of influence on the countries of Latin America. Structural - functional method made it possible to analyze political mechanisms and methods of conflict resolution.

Results

Latin America had high expectations after Barack Obama's win. Obama was supposed to improve relations between the United States and other countries, which the George W. Bush administration had neglected. However, the United States no longer considered Latin America "the most dangerous territory in the world." The economic downturns and global issues that the Obama administration had to deal with made this possible. (Biegon 2017).

The military's overthrow of the Honduran president was one of the first problems facing the new government. The US adopted a practical posture and avoided getting involved in the Honduran war. The Obama

administration made a significant contribution to the success of the peace process in Colombia. Both internal and external conditions must be ensured in order to guarantee the execution of a foreign policy strategy with regard to the target. Internal factors: the willingness and ability of the state leadership to carry out the will of the United States of America; the character, ideology and political psychology of the leadership of the geostrategic object; the degree of consolidation of the leadership and the strength of its positions within the country; the ability of the leadership to influence the opposition and influential domestic political groups, including to neutralize the former; the internal socio-psychological atmosphere in the country (Buxton 2011, p. 33].

External factors for the formation and implementation of a foreign policy strategy may include: historical traditions and attitudes of the state's behavior in the international arena (conflict, imperial traditions, lack of political will, maneuvering); the existing level of interstate and interethnic hostility; the presence of relapses of armed violence in historical practice and within the country (freezing of the national problem); the presence of formal and informal obligations between the object of geostrategy and the outside world; the existence of security guarantees from a stronger state; the degree of involvement in international infrastructures; the current state of forces and means for participating in armed conflicts; the general level of forces and means that can be used to resolve military crises (mobilization capabilities of the state); the comparability of the objectives accomplished and potential costs and losses (CEPAL 2018).

B. Obama's 2011 trip to Latin America changed the nature of U.S.-Latin American ties. The interests of the Latin American nations in their dialogue with the United States were diverse and extended beyond the Western Hemisphere. From the point of view of Latin Americans, the priorities in the inter-American partnership were: developing effective measures to prevent global financial crises; complete involvement of Latin American nations in the establishment of international regulatory bodies and systems; creation of new free trade areas between the United States and Latin American countries; interaction in the development of traditional energy sectors and environmental protection (Rosen 2015).

This administration's most significant accomplishment was the genuinely revolutionary normalization of relations with Cuba. This was made feasible by pressure from Latin American nations, a shift in the Cuban regime's attitude toward the US, and a shift in US public opinion and mindset toward normalization of relations. (Kassab 2016).

Conclusions

Thus, the security system was in a state of transition. The fact that conditions are being established to determine the future role of the forms of relations and cooperation between the United States and the Latin American countries highlights the significance of the intermediate stage. The following

development of the concept of multi-level security and the interpretation of its subject field with particular emphasis to cross-border threats coincided with a rise in the participation of Latin American states. The ability of the Latin American nations to counterbalance the influence of the United States is one of the most important requirements for their continued efficacy and sustainability.

References

Biegon, R. 2017. *US Power in Latin America. Renewing Hegemony*. New York: Routledge.

Buxton, J. 2011. Forward into History: Understanding Obama's Latin American Policy. *Latin American Perspectives* 38 (4): 29-45.

CEPAL. 2018. Exploring new spaces for cooperation between America Latina and the Caribbean and China. Santiago.

Crandall, R. 2011. The Post-American Hemisphere. *Power and Politics in an Autonomous Latin America*. *Foreign Affairs* 9 (3): 83-95.

Rosen MB and JD Rosen (eds), *Drug Trafficking 2015. Mission Creep: The US Military's Counterdrug Role in the Americas*. In B, *Organized Crime and Violence in the Americas Today*. Miami: University Press of Florida, pp. 87-108.

Kassab HS and JD Rosen. 2016. *The Obama Doctrine in the Americas: Security in the Americas in the Twenty-First Century*. Lanham: Lexington Books.

FACTORS OF THE RISE OF POPULISM WITHIN LIBERAL DEMOCRACY

Solomiia Trachuk, Master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0009-0002-5631-2428>, email: solomiia.trachuk@knu.ua

ЧИННИКИ ЗРОСТАННЯ ПОПУЛІЗМУ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Соломія Трачук, студентка ОР Магістр, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0009-0002-5631-2428>, email: solomiia.trachuk@knu.ua

Abstract

This study explores the growing phenomenon of populism within the context of liberal democracies, emphasizing the complex interplay between institutional fragility, socio-economic disparities, political polarization, and the transformative impact of digital technologies—particularly social media. It analyzes how populist movements gain momentum by capitalizing on public frustration, distrust in traditional political elites, and the perceived failure of democratic institutions to deliver on their promises. Key drivers identified include widening economic inequality, cultural backlash against progressive social changes, and the erosion of civic trust. Special attention is given to the role of digital communication platforms, accelerating the spread of polarizing narratives. By synthesizing economic, cultural, and technological explanations, this research provides a multidimensional framework for understanding the conditions under which populism thrives. The findings contribute to a broader comprehension of the current challenges facing liberal democracy and highlight the urgent need to strengthen its institutional foundations and civic norms in the face of rising populist pressures.

Keywords: cultural backlash, economic inequality, social media, political discontent, political polarization, Larry Diamond, Yasha Mounk.

Introduction

While often associated with the right to vote, democracy in its full form - liberal democracy encompasses far more. As Larry Diamond emphasizes, it includes strong protections for fundamental freedoms such as expression, religion, association, and assembly, along with equal treatment for racial and cultural minorities and the consistent application of the rule of law. [Diamond, 2019: p.16] Yet in many parts of the world today, these core features of liberal democracy are being gradually weakened. While democratic institutions may remain intact on paper, their substance is increasingly

hollowed out. This is not happening by accident, but under the pressure of rising populist movements that exploit public frustration and distrust.

This paper argues that populism is a political style or logic that purports to represent the unified will of “the people” against elite, often bypassing institutional norms and undermining liberal democratic principles. In Larry Diamond’s framework, populism is characterized by anti-elitism, anti-institutionalism, plebiscitary leadership, and a majoritarian impulse. However, it becomes particularly dangerous when it turns anti-pluralist, illiberal, and nativist—rejecting opposition, curtailing rights, and targeting minorities. [Diamond, 2017] To understand how populism has gained such traction, we must look more closely at the underlying forces that have fueled its rapid ascent.

Methodology

The research methodology is based on a comprehensive analysis of academic and analytical sources, including books, articles, and survey-based studies on the causes and characteristics of contemporary populist movements. A comparative approach is used to identify and contrast the main explanatory frameworks—economic, cultural, and technological. Theoretical works by leading scholars such as Larry Diamond, Ronald Inglehart, Pippa Norris, Yasha Mounk, and others form the basis for interpreting the main features and causes of populism. Additionally, an interpretive method is employed to analyze the role of social media in shaping political communication and amplifying polarization. This combined approach helps reveal the multidimensional nature of populism’s rise in modern democratic contexts.

Results

There are two main theories explaining the rise of populism: economic inequality and cultural backlash. The economic inequality approach emphasizes the profound transformations of society, such as the growth of the knowledge economy, automation, the decline of the industrial sector, and the impact of globalization and austerity policies. These changes have created economic uncertainty for working-class people, forcing them to turn to populists that oppose “us” and “them.”

For much of the 20th century, especially after WWII, liberal democracies offered rising living standards. Economic growth and relative equality gave citizens confidence in the system. But over recent decades, growth has slowed while inequality has surged. In the U.S. and much of Europe, many citizens now experience stagnant wages and declining social mobility. This breeds frustration—not necessarily due to poverty, but from a sense of being left behind. The promise of progress has vanished. This doesn’t always translate to direct support for populism among the poorest, but rather among those anxious about downward mobility and regional decline.

Ronald Inglehart and Pippa Norris in their survey-based study compare the influence of cultural values and economic insecurity as factors in support for populist parties. They conclude that the "cultural backlash thesis" has a greater explanatory power than economic factors. However, the theory of cultural backlash explains populism by reactions to progressive cultural changes. It is based on the concept of the "quiet revolution," which argues that post-war prosperity in Western countries has contributed to the spread of post-materialist values such as cosmopolitanism, multiculturalism, and human rights. This trend has contributed to the growth of support for left-liberal parties and green movements, which advocate for minority rights and gender equality. However, this progressive "cultural escalator" has provoked a backlash from traditionalists, especially among older generations, less educated men, and groups that have lost their social status. [Inglehart & Norris, 2019]

While economic stagnation and cultural anxiety have significantly contributed to the conditions conducive to the rise of populist sentiment, they do not fully explain the speed and scale with which populist movements have gained traction. A third, increasingly decisive factor is the transformation of the information landscape through digital technologies. In particular, the rise of social media has reshaped how political messages are produced, distributed, and consumed—enabling populists to bypass traditional gatekeepers, mobilize supporters more effectively, and amplify polarizing narratives with unprecedented reach.

Historically, elites controlled information. Before the printing press, mass communication was nearly impossible due to high costs and manual labor. This preserved religious and political orthodoxy. The printing press broke that monopoly, and today's digital technologies, especially social media, mirror this transformation, as Yasha Mounk admits. [Mounk, 2018: p.149] The internet eliminated traditional gatekeepers like newspapers and TV networks. Now, anyone can reach a global audience instantly. While this has democratized expression, it also amplifies lies, conspiracies, and extremist voices. It shifted communication from "one-to-many" to "many-to-many," dissolving elite control and fueling political volatility. The decline of centralized control over communication has empowered political outsiders. Previously, to influence public opinion, one needed access to publishing platforms or large media budgets. Today, populists and radicals can go viral with a single post.

D. Drache and M. Froese offer a useful classification of populism based on its underlying causes: cultural, socio-economic, and anti-establishment. [Drache & Froese, 2021: p. 24] Each type reflects a distinct source of social discontent that contributes to the rise of populist movements. It demonstrates that populism lacks a single root cause; instead, it reflects a range of grievances—cultural, economic, and political - that resonate with different segments of society and help explain its global rise.

The rise of populism within liberal democracies is a multifaceted phenomenon driven by a combination of economic, cultural, and

technological factors. Economic inequality and fears of downward mobility have eroded public confidence in traditional political institutions. Simultaneously, cultural backlash against progressive values has mobilized segments of the population who feel alienated by rapid social change. The digital revolution—particularly the rise of social media—has further accelerated the spread of populist rhetoric, enabling political outsiders to bypass traditional gatekeepers and polarize public discourse. These dynamics collectively challenge the resilience of liberal democratic systems by undermining pluralism, weakening institutional norms, and fostering distrust. Understanding the complex roots of populism is essential not only for academic analysis but for the defense and renewal of democratic values in an increasingly volatile political landscape.

References

Diamond, L. (2019). *Ill winds: Saving democracy from Russian rage, Chinese ambition, and American complacency*. New York, NY: Penguin Press.

Diamond, L. (2017). *When does populism become a threat to democracy?* Stanford University. URL: <https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/speeches/when-does-populism-become-threat-democracy>

Drache, D., & Froese, M. (2021). *Has populism won?* Toronto, ON: University of Toronto Press.

Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Inglehart, R. F., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. New York, NY: Cambridge University Press.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ІСТОРИЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Микола Волківський, аспірант кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна),
<https://orcid.org/0009-0007-5899-9370>, e-mail: n.volkovski@gmail.com

FEATURES OF THE IMPACT OF HISTORICAL AND CULTURAL FACTORS ON THE FORMATION OF CIVIC STRUCTURES IN UKRAINE AND POLAND

Mykola Volkivskyi, Postgraduate student of Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine),
<https://orcid.org/0009-0007-5899-9370>, e-mail: n.volkovski@gmail.com

Abstract

The paper examines the impact of historical and cultural factors on the formation of civic structures in Ukraine and Poland. It analyzes the historical prerequisites for the development of civil society, the role of cultural traditions, as well as contemporary challenges and prospects for the development of civic institutions in both countries. The study is based on a comparative analysis of historical events and social processes that influence the formation of civic structures.

Keywords: *civil society, social transformations, historical events, cultural traditions, Ukraine, Poland.*

Ключові слова: *громадянське суспільство, соціальні трансформації, історичні події, культурні традиції, Україна, Польща.*

Вступ

Формування громадянського суспільства є одним із ключових аспектів демократичного розвитку держав. Україна та Польща мають спільні історичні корені, однак розвиток їхніх громадянських структур відбувався за різними сценаріями. Важливими чинниками цього процесу є історичні події, традиції політичної культури, соціальні трансформації та культурні особливості.

Метою наукової розвідки є аналіз впливу історичних і культурних факторів на формування громадянських структур у Польщі та Україні, визначення подібностей та відмінностей у цьому процесі, а також окреслення сучасних тенденцій розвитку громадянського суспільства в обох країнах.

Методи дослідження

Дослідження базується на таких методах: історичний метод дозволив простежити вплив ключових історичних подій на розвиток громадянських інститутів; політико-культурний аналіз сприяв виявленню культурних традицій, які впливають на моделі поведінки громадян і політичні процеси; порівняльний аналіз дозволив виявити відмінності та спільні риси у формуванні громадянських структур України та Польщі; соціологічний аналіз був спрямований на дослідження громадських настроїв і активності населення у процесі формування громадянського суспільства.

Результати

1. Виявлено, що історичні передумови формування громадянських структур в Україні та Польщі були дещо різними.

Так, у Польщі традиція громадянського суспільства сформувалася ще в часи шляхетської демократії XVI-XVIII ст., коли політична активність шляхти і розвиток концепції "золотих вольностей" сприяли формуванню сильних громадських структур. Польща пройшла через періоди поділів, що, однак, не зруйнувало громадянську активність, а навпаки – стимулювало розвиток національної самосвідомості.

Натомість в Україні громадянські структури розвивалися під впливом різних імперій, що ускладнювало їхню інституціоналізацію. Українське козацтво стало одним із перших прикладів організованого громадянського суспільства, однак після включення України до складу Російської імперії громадські ініціативи зазнали утисків (2022 civil).

2. Вплив культурних факторів на формування громадянського суспільства.

Польська культура традиційно орієнтована на сильну національну ідентичність та активне залучення громадян до суспільно-політичного життя. Католицька церква відіграла значну роль у підтримці громадянських ініціатив, особливо під час соціалістичного періоду.

В Україні культура громадянського активізму зазнала значного впливу радянської доби, що сприяло формуванню патерналістських настроїв у суспільстві. Однак з початку 2000-х років активізація громадських рухів, таких як Помаранчева революція та Революція Гідності, свідчить про посилення громадянської активності (Крисаченко, 2024).

3. Сучасний стан та перспективи розвитку громадянського суспільства.

У сучасній Польщі громадянське суспільство є високорозвиненим, з численними неурядовими організаціями, активними громадянськими ініціативами та впливовими медіа. Польща є членом ЄС, що додатково стимулює розвиток громадянських структур.

В Україні громадянське суспільство продовжує розвиватися, особливо у контексті боротьби за демократичні цінності та європейську інтеграцію. Війна з Росією стала каталізатором громадянської активності, сприяючи посиленню волонтерського руху, самоорганізації населення та активізації антикорупційних ініціатив (Калініченко, 2024).

Висновки

Формування громадянських структур у Польщі та Україні відбувалося під впливом історичних та культурних факторів, що визначали темпи та специфіку цього процесу. Польща має тривалу традицію громадської активності, що підтримувалася політичною культурою та католицькою церквою. В Україні розвиток громадянського суспільства мав складнішу динаміку через імперське минуле та радянську спадщину.

Попри ці відмінності, в обох країнах спостерігається тенденція до посилення ролі громадянського суспільства, зокрема в умовах сучасних викликів. Для України важливими завданнями є подальший розвиток інституцій громадянського суспільства, підтримка волонтерських ініціатив та активне залучення громадян до політичного процесу задля зміцнення демократичних інституцій.

Таким чином, історичні та культурні фактори мають значний вплив на громадянське суспільство, проте його розвиток значною мірою залежить від сучасних соціально-політичних умов та активної участі громадян.

Бібліографія

2022 civil Society organization sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.fhi360.org/wp-content/>

Калініченко Б. М. Реальний стан та перспективи розвитку громадянського суспільства України та Польщі. Політологічний вісник: збірник наукових праць: ТОВ «Вадекс», 2024. Вип. 92. С. 243-253.

Крисаченко В. С. Громадянське суспільство України та діаспора: культурно-освітні пріоритети збереження ідентичності. *Політичне життя*. ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. № 1. С. 127-132. DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.18.

References

2022 civil Society organization sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.fhi360.org/wp-content/uploads/drupal/documents/csosi-europeeurasia-2022-report.pdf>

Kalinichenko, B. (2024). The real state and development prospects of civil society in Ukraine and Poland. Political Bulletin: Collection of scientific works. Kyiv: LLC "Vadex", Issue 92, 243-253.

Krysachenko V. (2024). Civil society of Ukraine and diaspora: cultural and educational priorities of preserving identity. Political life, 1, 127-132.

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ У ТВОРІ «МІРКУВАННЯ ПРО ПЕРШУ ДЕКАДУ ТІТА ЛІВІЯ» НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ

Олександр Возний, студент 2-ї групи, 2-го курсу Філософського факультету, спеціальності Політологія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), email: alekx.voznyi@gmail.com

ANALYSIS OF POLITICAL IDEAS IN THE WORK "DISCUSSIONS ON THE FIRST DECADE OF TITUS LIVIUS" BY NICCOLO MACHIAVELLI

Oleksandr Voznyi, 2nd group, 2nd year student of the Faculty of Philosophy, majoring in Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), email : alekx.voznyi@gmail.com

Abstract

It is no secret that Niccolò Machiavelli was an outstanding political thinker. It is not for nothing that he is considered the father of modern political science, since it was he who began to consider politics as a separate type of activity. Of course, he mentions philosophical ideas, and sometimes religion, but politics in Machiavelli has more independence than in previous thinkers. All his life he wanted to get high political positions in order to implement his ideas, free Florence from the tyranny of the Medici and try to unite Italy. In this report we will consider a brief biography of the author, some interesting ideas, such as: the emergence of the state, selected forms of government, instructions for statesmen and the people, how to preserve freedom in the state and what the problem of "stepping on the same rake" is.

It should also be noted that the work, although easy to read, due to its good structure, still has about a hundred, if not more, different ideas, so ALL of them will not be presented in the speech, since the author cares about the audience's time and does not want the listeners to fall asleep. In addition to analyzing the ideas themselves, the goal of the speech is to familiarize the listeners with Machiavelli's ideas, which could have slipped past their eyes, and also to encourage them to read the book on their own, since "The Prince" is a work better known to the masses, but it is in "Reflections" that more ideas are presented and they are presented in more detail, simply because the work was written later than "The Prince".

In the speech, the speaker will take time to explain the difference between the understanding of Machiavelli's ideas by the broad masses, whose knowledge is too limited, and between the real understanding, since the work of the Florentine was intended specifically for political figures. Due to the fact that in most cases it is analyzed NOT from a political point of view, a lot of false statements and explanations of the ideas of the outstanding philosopher appear. However, we insist on rejecting such

populist statements and call for a thorough analysis, as a result of which it will be possible to come to the truth, and understand that these are work-guidelines, instructions for those who want to engage in politics. This is a manual that tells us how to act in a particular situation, and how not to.

Ключові слова: Республіка, закони, сила, слабкість, розбещеність, свобода, порядок.

Keywords: Republic, laws, strength, weakness, corruption, freedom, order.

Вступ

Метою цього дослідження є аналіз політичних ідей, що видатний Флорентійський мислитель виклав у своєму структурованому творі. Аналіз проводився не тільки на наявність політичних ідей як таких, а й заради виявлення їх практичності та доцільності як у часи Макіавеллі, так і наші. Нами було сформовано певне загальне враження, яке буде викладено в кінці доповіді, після аналізу окремо взятих тез.

Методологія

Аналіз ідей було проведено шляхом вивчення 3 розділів(книг) з яких власне і складається твір Макіавеллі. Ідеї та настанови мислителя було якісно обмірковано виходячи не тільки з його творів, а й ідей його попередників, оскільки, як ми знаємо, багато однакових ідей кочують скрізь час від одного філософа до іншого. Так у роботах Макіавеллі можна вбачати вплив і античних філософів, і мислителів середньовіччя, таких як М. Падуанський.

Результати

Макіавеллі у своєму творі обґрунтовував багато різних ідей. Яким повинен бути правитель? В яких умовах краще встановити демократію, а в яких диктатуру? Як з'являються республіки? Всі ці і багато інших питань розглядає мислитель, базуючись на історії власної Флоренції та історії Риму. Слід зазначити, що суть роботи Макіавеллі полягає у тому, аби з історичної точки зору надати критику тим чи іншим політичним подіям чи діям минулого. Його твердження, загалом йдуть у хронологічному порядку, що знову дає нам зрозуміти, що це саме історичний аналіз, а не просто якісь вигадки автора. Обміркувавши твір Макіавеллі, можна із впевненістю відкинути популістські заяви багатьох людей, котрі вважають флорентійця винахідником людиноненависницького підходу до життя. Оскільки сам філософ лише надав інструкцію та план дій для тієї чи іншої ситуації в межах саме політичної діяльності, а не буденого життя.

Бібліографія

Макіавеллі Н. «Державець» - 1513р.

Макіавеллі Н. «Міркування про першу декаду Тіта Лівія» - близ.
1517р.

References

Machiavelli N. "The Statesman" - 1513

Machiavelli N. "Reflections on the First Decade of Titus Livius" - ca. 1517

.

Special section 1
« Philosophical Ideas of F. Schelling in Ukraine:
Towards the 250th Anniversary of His Birth »

**F. SCHELLING'S HISTORICAL CONCEPT OF UNIVERSITY
EDUCATION**

*Natalia Boboshko, Candidate of Philosophical Sciences (Kyiv), email:
nmboboshko@gmail.com*

**ІСТОРИЧНА КОНЦЕПЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ
Ф.ШЕЛІНґА**

*Наталія Бобошко, кандидат філософських наук (м. Київ), email:
nmboboshko@gmail.com*

Анотація. В даній статті йдеться про створення ідеальної моделі академічного навчання, яке б забезпечувало цілісне виховання інтелектуальної культури індивіда й сприяло кращому розумінню історичності буття соціуму. В ракурсі реконструкції ідей Ф. Шелінґа здійснюється переосмислення освітніх цінностей. Відкривається евристичний потенціал, придатний до втілення в ідею нової освіти.

Ключові слова: жива Істина, пошук Пзнання, конструктивна роль викладача, звичаєвий зміст вищої освіти.

Annotation. The content of this article is development of academic study ideal model. It would provide integral development of individual intelligence culture. It would also contribute to better comprehension of society being historicity. In the perspective of reconstructing F. Schelling's ideas, a rethinking of educational values is being carried out. A heuristic potential opens up, suitable for implementation in the idea of a new education

Key words: living Truth, search for Primary Knowledge, constructive role of teacher, moral (customary) matter of higher education.

Реалії сьогодення кидають виклик усталеним цінностям, серед яких чільне місце посідає університетська освіта, яка забезпечує суспільство не лише кваліфікованими фахівцями, але й формує громадянську самоідентичність. Тому, слід зауважити, що зараз освіта виступає не лише чи ненайвпливовішим соціальним інститутом, а й є предметом досліджень спеціальних наукових галузей, які окрім впровадження новацій досить часто послуговуються досвідом минулих поколінь. При такому ретроспективному підході можуть стати у нагоді здобутки філософії німецького ідеалізму, зокрема, Ф. Шелінґа.

Один з найвидатніших представників німецького ідеалізму Фрідріх Вільгельм Йозеф Шелінґ (1775-1854) є знаним широким науковим загалом як майстер спекулятивних конструкцій в царині Абстрактного. Попри позірну асистематичність його філософського вчення існує декілька тематичних векторів, котрі виконують роль інваріантної основи творчості мислителя. 3-поміж них не останню роль відіграє філософія історії, котра не тільки виконує роль «містка» між раннім та пізнім Шелінґом, але й найяскравіше розкриває зміст його трансценденталізму. Представники історико-філософської науки, як вітчизняні так і зарубіжні, як класичні так і сучасні (зокрема, К. Фішер, В. Віндельбанд, В. Асмус, І. Бойченко, А. Гулига, М. Желнов, В. Кузнецов, І. Філіна та ін.) досліджуючи шелінґівську філософсько-історичну проблематику у переважній більшості випадків звертаються до аналізу наступних праць: «Система трансцендентального ідеалізму» (1800), «Філософські дослідження про сутність людської свободи» (1809), «Філософія міфології», «Філософія одкровення» тощо. Однак видається не зовсім доречним оминати тут увагою «Лекції про метод академічного навчання» (1803), невеликої за обсягом роботи написаної на основі однойменного курсу, прочитаного Ф. Шелінґом 1802 р. в Єнському університеті, та опублікованої у посмертному виданні зібрання творів 1856-1862 рр.

Ця праця ще раз переконливо доводить, що освіта не може існувати як статичне соціальне утворення. Вона завжди діалектично включена в історію, тому, що відповідаючи нагальним запитам сучасності, має зберігати й утримувати вічні цінності, зокрема ідею живої Істини. Наука, як і релігія, не може звести свою справу до монотонного повторювання одного разу вже установленної істини. Щоби забезпечити життя Істини, потрібно сприяти життєвості наукової самосвідомості.

Для більшої ясності Шелінґового задуму університетської реформи, мабуть, не зайвим було б звернутись, хоча б побіжно, до історії ідеї освіти в тогочасній Німеччині. Адже ще до спроб новаторства Шелінґа на території німецьких земель XVIII ст. складається своєрідна традиція пошуку шляхів універсального виховання людства. Піонерами тут були Г. Лессінґ та Й. Гердер.

В епоху Просвітництва ідея вищої освіти була орієнтована на філософсько-історичні запити, котрі піднімають питання природної людини. Природна людина – це понятійний конструкт, який вживається на протигагу «людині культурній», що втратила зв'язок з першообразом світу. Первинно-природна людина вважається живим віддзеркаленням Всесвіту. Первинність уособлює цілісність людства, яке диференціювалось в процесі окультурення. Прообразом і метою розвитку людства є відродження пралюдських форм духу, зокрема, геніальності, віри та почуття. Відповідно, до цих запитів долучились ще й представники ірраціональної філософії Г. Гаман та Ф. Якобі. Згідно їхніх поглядів відправною точкою має слугувати поняття живої людської індивідуальності, яка вміщує в собі увесь світ як єдину істину.

Паралельно цим переконанням рухались в своїх теоріях І. Кант та Й. Фіхте. Перший, як уособлення вершини Просвітництва, виходить з примату практичного розуму у своїй моделі університетської освіти. Для нього держава стає понад усе, відповідно освіта має бути орієнтована на потреби держави, а вже потім на моральну установку суспільства. Це знаходить своє відображення в праці «Суперечка факультетів» (1798). Розглядаючи структуру університету Кант обґрунтовує доцільність існуючого поділу факультетів на вищі (юридичний, медичний, теологічний) та нижчий (філософський). Справа в тому, що реальне громадянське суспільство досить відсторонене від свого ідеалу. Народ, як його жива основа, «вбачає своє благополуччя не в свободі, а перед усім в своїх природних потребах» [1, с. 327], і замість того, щоб користатись здоровим глуздом воліє мати «поводирів», які б робили життя легшим і зрозумілішим, тобто творили благо. Держава потребує захисників вічного, громадського та тілесного блага, тобто духовенства, юристів та лікарів, підготовку яких мають здійснити вищі практичні, з точки зору держави, науки. Філософський факультет, який виходить виключно з приписів свободи, обстоює думку, що забезпечити ці блага людина спроможна через самодисципліну, а це не зовсім легко та зручно. Згідно з його приписами «людина сама може і повинна робити: жити *чесно*, ні з ким не чинити *несправедливо*, бути *помірною* в насолодах, *терплячою* в хворобі та розраховувати на самодопомогу організму» [1, с. 327]. Реалізувати це без зовнішнього впливу пересічному громадянину майже нереально, бо треба цілковито підкорити свої схильності розуму. Це пояснює попит держави в системі академічної освіти на теологію, юриспруденцію та медицину.

Уподібнюючись Канту намагається вибудувати свою модель університету Й. Г. Фіхте. В праці «План нового Берлінського університету» (1807) він обстоює думку, що університет має давати ту освіту, якої потребує і на яку розраховує держава забезпечуючи процес національного виховання. На переконання Фіхте університет повинен бути перш за все виховним, а вже потім навчально-освітнім закладом. Виховання не повинно редукуватись до наративності, його головною метою є наука для науки. У такій формі наука перетворюється на мистецтво.

Майже одночасно і незалежно від Фіхте Ф. Шелінґ в своєму баченні функціональної значущості вищої школи максимально естетизує науку. Зважаючи на Шелінґовий особливий методологічний пієтет щодо ролі мистецтва у філософії, можна тільки здогадуватись про масштаби мистецтва науки. Адже мистецтво уможлиблює тотожність розрізненого, утримує на межі можливості неможливого, забезпечує реальність ідеального. Відповідно, головна мета академічної освіти полягає не стільки в підготовці фахівців певних галузей, скільки в окультуренні розуму студента, в його долученні до живої Істини.

Методика університетської освіти полягає в дійсному та істинному зв'язку всіх наук, без якого все видається мертвим і бездушним,

одностороннім і обмеженим. Прагнення цілого є головною вимогою того часу, однак цілісність відкрита не всім. Лише молодь, котра ще не затуманила свій мозок пересічними утилітаристськими настроями, не обтяжила свою духовність різними традиційними упередженнями є вразливою до цієї інтеграції істини. Тут молоді якраз і може прислужитись університетська освіта.

Мислитель задається питанням щодо тих вчених, хто буде у змозі допомогти молоді у формуванні такого цілісного світогляду. Першим кроком на цьому шляху має виступити внутрішній геній кожного, а вже потім до справи мають братися вчені, але не будь-які. Дисципліні розуму найбільшу увагу можуть приділити лише філософи. Подібну думку висловив і Фіхте в своїх «Лекціях про призначення вченого». Адже вчений-філософ – це єдиний вчитель, котрий не просто передасть істину в її незмінному вигляді, але й покаже всі потенції її доцільності, через призму усвідомлення історії. Історичність знання забезпечує постійний ретроспективний інтелектуальний погляд на головну ідею Празнання. «Це ідея самого по собі безумовного знання – абсолютно Єдине, в якому будь-яке знання також є лише єдине, ідея того Празнання (Ur-wissen), котре, розділяючись на різних ступенях ідеального світу, що виявляється, простягається на все бесконечне дерево пізнання» [2, с. 12].

Виходячи із засад філософії тотожності будь-яку норму освіти, чи ідеал науки Шеллінг постійно опирає на свій понятійний конструкт Єдиної Ідеї. Бо знання у своїй всезагальності – це один безпосередньо-абсолютний вияв універсуму, його буттєвість або природа – інший. В царині реального панує дискретність, в сфері ідеального – безконечність; перше виступає через необхідність, друге має бути саме собою завдяки свободі. Людина, взагалі розумна істота, яка покликана до завершення світового явища, а з її діяльності має розвинути те, чого бракує для тотальності божественного одкровення. Природа тільки починає в реальному всю божественну сутність Істини, розумній істоті належить віднаходити її ідеальний вираз.

Надаючи науці піднесеної форми Шелінг тим самим запобігає усім досить розповсюдженим запереченням безумовності науки. Головним аргументом виступає теза, що саме знання є лише частиною вияву Абсолютного, що проєціюється в безконечність. Знання це засіб діяльності науки, яка стає самоціллю.

Шелінг намагається також трансформувати ідею університету в якості соціального інституту. Він є не просто закладом, який має передусім виконувати життєві потреби держави. Університет – це зосередження не тільки науки вищого ґатунку, але й принципово нових моральнісних запитів суспільства. Та попри трансформацію змісту ціннісних орієнтацій людства сам сенс науки, відповідно, й істини, не змінюється. «Але час не виключає вічності, і наука (будучи за своїм виявом витвором часу) спрямована все ж таки на обґрунтування в тимчасовому Вічного. Істинне є тим, що подібно до прекрасного й

справедливого саме по собі вічне за своєю природою, і, виявляючись у тимчасовому, не має жодного стосунку до часу» [2, с. 14]. Тимчасове допускається в науковому тільки через причетність до неї індивідуального. Окремі особи є причетними до знання, однак носієм істини, як і запорукою історії, є людський рід, котрий через неосяжний досвід поколінь крок за кроком викристалізовував істину. Відповідно, наука – це справа роду, що подібно до життя передає істинне знання від індивіда до індивіда. Саме процес передавання є укоріненням власне людського в бутті, переходом від дикості до культурності, від інстинкту до свідомості, від страху до переконання. Але відомості про первинну точку відліку історичності людської культури залишаються через брак наукових засобів у стадії гіпотетичності. І тільки поступ знання, закріплений в писемності дозволив вийти із сутінків здогадок на незворотній шлях певності. Наступним кроком у цьому розвитку виявилась перша царина прояву спекулятивності мислення – державність, яка через свої витвори спромоглась зберегти в людині паростки божественного на відміну від тварного. Вершиною в діяльності державності стало узасадничення звичаєвості, що в свою чергу призводить до збереження цілісності й цінності Єдиного знання.

Епоха модерну все більше тяжіє до роздільності, що знаходить собі застосування не тільки в соціальних сферах, але й в науці. Причиною тотальної диференціації стало одночасне перебування в двох темпоральних вимірах: минулому й сьогоденні. На цю подвійність наштовхує зіткнення двох струменів: романтичного – туга за величним минулим (золотим віком) та емпіричного – апробація часом (апеляція до давнього авторитету). Якщо в першому випадку йдеться переважно про відновлення втраченого, в силу культурних змін, ідеалу, то в другому – відбувається ствердження власної спроможності через історичну дієвість (прикладом цього у філософії є посилання спершу на Аристотеля, потім на Картезія та Спінозу). Вчені потрапляють під вплив цих струменів, і тут головну складність становить зберегти власний творчий потенціал не замінюючи його на досвід знаних авторитетів. Оскільки викладач, який не переживає і не реконструює знання, а тільки ретранслює варіанти запропоновані іншими, по-перше, не викликає належної поваги в учнів, по-друге, не здатний пробудити в молоді любові до істини.

Незважаючи на те, що Шелінґ намагався накласти ніби кальку свою філософію тотожності на принципи облаштування академічного навчання, він висловив декілька досить цікавих ідей, які зберегла й до теперішнього часу свій евристичний потенціал. Видається продуктивним є його розуміння науки як самоцінності та самоцілі. Але найбільш впадає в око та характеристика, якою наділяє мислитель ідеального викладача – вченого-філософа, котрий не просто вкладає істину в голови учнів, а залучає їх в процес творчого її відтворення, стимулюючи тим самим їхнє переживання індивідуальної співпричетності до

загальнолюдського пошуку Познавання, як реального втілення живої Істини.

Бібліографія

Кант И. Спор факультетов.// Кант И. Сочинения в шести томах. (Под общ. ред. В.Ф. Асмуса и др.) – М.: «Мысль», 1966. – с. 311-348.

Шеллинг Ф.В.Й. Лекции о методе университетского образования. / Пер. с нем. и вступ. ст. И. Фокина. – СПб.: Издательский дом «Миръ», 2009. – 442 с.

MOTIVES OF FRIEDRICH SCHELLING'S PHILOSOPHY IN THE PHILOSOPHY OF IVAN BOICHENKO

Mykhailo Boichenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>, email: boichenko.m@knu.ua

Keywords: *Friedrich Schelling's philosophy, Ivan Boichenko's philosophy, German idealism, Ukrainian philosophy, philosophy of cosmism, philosophy of nature, forms of social knowledge.*

Introduction

In the formation of his monadological approach to understanding history, Ivan Boichenko received one of the strongest initial impulses from the philosophy of Friedrich Schelling. The idea of the ceaseless spontaneous development of life as the basis of all that exists became the ontological basis and value orientation that determined the methodology and worldview of Ivan Boichenko as a philosopher. Schelling had a humanistic and romantic influence on Ukrainian philosophy in general and, in particular, on the formation of the Kyiv philosophical school. The greatness and irrepressibility of the human spirit, the undying power of nature, which receives its flowering and powerful surge in man and his creativity, – all this became not only the philosophical and scientific, but also the artistic and cultural impulse that Schelling's philosophy gave to Ukrainian philosophy in general. Schelling's philosophy was one of those primary sources of the post-war revival of philosophical culture, which determined that romantic interpretation of the natural basis of the anthropological and worldview searches of those philosophers whom we today recognize as classical representatives of the Kyiv philosophical school – and Ivan Boichenko occupies among them his distinct and only proper place.

Methodology

The methodology of this research is determined by the works of the author himself (Boichenko 2012; Boichenko 2015; Boichenko 2018; Boichenko 2021), as well as the analysis of the methodological concept “monadological approach to understanding history” carried out by Ivan Boichenko (Boichenko 2000; Boichenko 1982).

Results

In the early years of his studies at the Faculty of Philosophy, Ivan Boichenko was fascinated by the philosophy of Georg Hegel, found ways out of the linguistic labyrinths of his works and reconstructed the strict dialectical logic of his philosophical thinking. The impression he soon had from the

discovery that many fundamental tenets of Hegel's philosophy are a detailed and complicated exposition of simple and irrefutable philosophical intuitions and elegant philosophical schemes proposed by Friedrich Schelling was just as strong. As much as Hegel impressed with the justification of the perfection of philosophy as an ideal scientific-conceptual system, Schelling fascinated with the persuasiveness of his extra-scientific philosophy – all of which, by and large, turned out to be a philosophy of freedom to the same extent as Hegel's philosophy was a philosophy of necessity. Philosophy of nature, philosophy of mythology, philosophy of revelation, philosophy of art and finally philosophical methodology – all these hypostases of Schelling's philosophy of freedom opened up a new deep meaning in the sometimes too dry and "official" philosophy of the late Hegel. If in his early works Hegel borrows a lot from Schelling's philosophy or competes with him in the poetics of the philosophy of romanticism, then the further Hegel develops as a completely original philosopher, the less Schelling's ideas are guessed in his works. But nevertheless, they remain there! And the new reading of Hegel's works through the eyes of Schelling's philosophy of creativity can be compared to the new reading of the Old Testament from the standpoint of the New Testament: it is a rethinking of the Law from the standpoint of Grace – but no longer religious law and religious grace, but philosophical law and grace. Although one should not completely reject the fact that Kant, Fichte, Schelling and Hegel to a greater or lesser extent also felt themselves to be reformers of Christianity – taking their philosophical ideas from the Christian intellectual tradition and enriching this tradition with their philosophy.

Of course, in Soviet times, these Christian motives could not be publicly discussed and, even more so, carried out scientific research on this topic. However, the representatives of the philosophy of German idealism themselves, and especially Fichte and Schelling, tried to create their own religion – a philosophical one, which in many respects already went beyond Christianity. We can say that these were no longer pure religious ideas in philosophy, but *the philosophy of German idealism itself appeared as a new religion*. If we turn to Schelling's philosophy, then to a large extent, this was the philosophy of cosmism – in any case, what would later become such a philosophy of cosmism among Schelling's followers in Ukraine.

By a twist of fate, Ivan Vasyliovych Boichenko was to deal with historical materialism as the main subject of his work as an integral component and one of the pillars of the philosophy of Marxism. But even in the research works carried out by Ivan Boichenko in this area, the influences of the ideas of Schelling's philosophy – in particular his philosophy of nature – are palpable: "Working on the philosophy of nature and the philosophy of man, I hope to overthrow the established applied philosophy. Through the first (i.e., through the philosophy of nature – M. B.) – natural science, through the second (i.e., through the philosophy of man – M. B.) – history must receive a volitional basis" (Schelling 1803: V). This volitional principle is not the arbitrariness of the researcher and is not an arbitrary choice of historical

figures, but is a manifestation of a deep will, inherent in nature itself, which gradually develops in dialectical ways until it reaches the peaks of human creativity (Schelling 2009). However, the basis always remains natural will, that is, what positivists will later call evolution.

Investigating the forms of social knowledge, Ivan Boichenko pays great attention to their diversity, continuous development and mutual influence – as real living forms of social thinking and as natural manifestations of social life that require their typology: “Typology is carried out according to the essential, essential characteristics of the objects of typology. It makes it possible to distinguish the most important aspects, trends and laws of the social process from the totality, to identify the most stable and essential ones from the variety of forms of social phenomena and processes, and accordingly to distinguish and understand the specifics of the main forms of social knowledge, in which these trends and laws, phenomena and processes are reflected” (Boichenko 1982: 31). At the same time, Ivan Boichenko devotes a significant place to the analysis of non-scientific forms of social knowledge (Boichenko 1982: 85-95). For example, his thesis is completely in the spirit of Schelling, and not at all Hegel: “In the life of society, the essence of phenomena and the forms of their manifestation often do not coincide. Their connection is usually carried out with the help of mediating links. Therefore, in a number of cases, certain phenomena that are on the surface of social life only fragmentarily reflect the essence of social processes, which leads to a kind of “aberration” of it” (Boichenko, 1982: 83).

This is just one example of the numerous influences of Schelling's philosophy on the philosophical work of Ivan Vasyliovych Boichenko. However, this example alone can give an impression of the ways in which Schelling's philosophy was received in Ukraine in the second half of the 20th century, and how in the work of representatives of the Kyiv philosophical school the materialist philosophy of Marxism acquired the features of creative natural philosophy in its broadest sense.

References

Boichenko, I. V. (2000). *Philosophy of History*. Textbook. Kyiv: Zhannia, 724 p.

Boichenko, I. V. (1982). *The methodological role of historical materialism in the analysis of forms of social knowledge*. [In Russian]. Kyiv: Naukova Dumka, 150 p.

Boichenko, M. (2021). Human Evolution: the Limits of Technocentrism. *Anthropological measurements of philosophical research*, 19, 15-22.

Boichenko, M. (2012). Philosophical rethinking of the concept of “scientific school” and the scientific heritage of I. V. Boichenko. [In Ukrainian]. *Humanitarian studies: Collection of scientific works*, 14, 66-73.

Boichenko, M. (2018). The concept of the real and the concept of “reell” in German idealism. [In Ukrainian]. *German idealism: Germany-Ukraine. To*

the 260th anniversary of the birth of Johann Baptist Schad. Materials of the international scientific conference, October 18-19, 2018. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, pp. 42-47.

Boichenko, M. (2015). The fate of scientific schools in modern domestic philosophy: in the light of change of philosophical generations. [In Ukrainian]. *Philosophical thought*, (3), 46-61.

Schelling, F. W. J. (1803). *Ideen zu einer Philosophie der Natur: als Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft*. Landshut: bei Philipp Krüll, Universitätsbuchhändler, XVI, 492 S.

Schelling, F. (2009). On the relationship between the real and the ideal in nature. Trans. from German. Guberskyi, L. V. (ed.). *Philosophy: A Reader (from the Origins to the Present)*. Kyiv: Znannia, pp. 194-205.

**ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦТВА Ф.В.Й. ШЕЛЛІНГА
І ФІЛОСОФСЬКЕ МИСТЕЦТВО Г.С. СКОВОРОДИ
В МЕТОДОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТАХ
МЕТААНТРОПОЛОГІЇ**

***Назип Хамітов**, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Президент Міжнародної асоціації філософського мистецтва.*

<https://orcid.org/0000-0001-8193-9383>, e-mail: nez.swetly@ukr.net

**PHILOSOPHY OF ART OF F.W.Y. SCHELLING
AND PHILOSOPHICAL ART OF H.S. SKOVORODA
IN THE METHODOLOGICAL COORDINATES OF
META-ANTHROPOLOGY**

***Nazip Khamitov**, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of philosophical sciences, professor, leading researcher of the Institute of Philosophy named after H.S. Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine, President of the International Association of Philosophical Art.*

<https://orcid.org/0000-0001-8193-9383>, e-mail: nez.swetly@ukr.net

Abstract

The purpose of this work is a comparative analysis of the positions of F.W.Y. Schelling with his philosophy of art and G. Skovoroda with his practices of philosophical art.

From the standpoint of the methodology of metaanthropology, the philosophy of art and philosophical art can be understood as manifestations of theoretical and practical philosophy, the unity of which is an important condition for the development of criticality and creativity of individual thinking.

By philosophy of art we can understand the theoretical comprehension of the nature of art, its cognitive and creative possibilities. By philosophical art in the strict sense, we propose to understand various practices of philosophy in artistic forms - primarily philosophical prose, poetry and aphorisms. In the methodological coordinates of metaanthropology, philosophical art is understood as one of the most important components of practical philosophy.

The philosophy of art of F.W.Y. Schelling as a predominantly theoretical philosophy organically complements the philosophical art of H.S. Skovoroda – as a predominantly practical philosophy. Their combination is extremely relevant for modern times, as it enhances the humanistic influence of philosophy on the individual. In this context, the combination of scientific and artistic dimensions in academic philosophy, both in research and teaching,

means the acquisition of true academic integrity, which also generates academic charisma.

Keywords: Schelling F.W.Y., Skovoroda H.S., philosophy of art, philosophical art, theoretical philosophy, practical philosophy, meta-anthropology, philosophical worldview.

Ключові слова: Шеллінг Ф.В.Й., Сковорода Г.С., філософія мистецтва, філософське мистецтво, теоретична філософія, практична філософія, метаантропологія, філософський світогляд.

Вступ

Метою даної роботи є порівняльний аналіз творчості Ф.В.Й. Шеллінга з його філософією мистецтва і Г.С. Сковороди з його практиками філософського мистецтва, а також осмислення значущості їх підходів для сучасності.

З позицій методології метаантропології філософію мистецтва і філософське мистецтво можна осмислити як вияви теоретичної й практичної філософії, єдність яких є важливою умовою розвитку критичності й креативності мислення особистості, що веде до актуалізації філософського світогляду.

Методологія

Евристично значущими для даної роботи є підхід Ф.В.Й. Шеллінга (Schelling, 1859) щодо можливості досягнення Абсолюту у формі мистецтва й дієвості філософської рефлексії щодо цього досягнення, а також підхід Г.С. Сковороди (Сковорода, 2002) до філософії як практики діалогів, оповідань, притч, віршів й афоризмів. Таким чином філософська творчість Ф.В.Й. Шеллінга і Г.С. Сковороди стає як предметом дослідження, так і породжує його методологічні вектори.

Осмислення філософського мистецтва як одного з виявів філософії у культурі стає можливим завдяки методологічній оптиці метаантропології (Хамітов, 2023а), в координатах якої маємо типологію теоретичної, есеїстичної й художньої філософії (філософського мистецтва), що дозволяє зрозуміти їх специфіку в буденному, граничному й метаграничному вимірах буття людини, яким відповідають буденний, особистісний і філософський типи світогляду. Порівняння творчості Ф.В.Й. Шеллінга й Г.С. Сковороди буде здійснюватися передусім на цій методологічній основі, яка, разом із тим, розвиває й поєднує підходи цих великих мислителів.

Результати

Порівнюючи філософію мистецтва Ф.В.Й. Шеллінга і філософське мистецтво Г.С. Сковороди, слід передусім дати визначення. Під філософією мистецтва пропоную зрозуміти теоретичне досягнення

природи мистецтва, його пізнавальних і творчих можливостей. Осмислена таким чином, філософія мистецтва постає найважливішою частиною естетики. Під філософським мистецтвом у строгому сенсі можна розуміти різні практики філософії в художніх формах – передусім філософську прозу, поезію й афористику. Філософське мистецтво і теоретична філософія на кожному етапі культури взаємодіють між собою. «Філософське мистецтво є *образно-персоналістичним* розгортанням філософських категорій» (Хамітов, 2023а, с. 196). В широкому сенсі філософське мистецтво може включати в себе й філософську есеїстику, але в даній роботі воно розуміється передусім в строгому сенсі. В методологічних координатах метаантропології філософське мистецтво осмислюється як одна з найважливіших складових практичної філософії, яка актуалізує розвиток людини від буденного світогляду до особистісного й філософського (Хамітов, 2023а, с. 41-45). Слід зазначити, що в просторі метаантропологічного дискурсу саме філософський світогляд, який означає самостійність, критичність, творчість, системність і гуманістичність, постає найбільш конструктивним для людини.

Якщо ми окреслимо основу філософського мистецтва Ф.В.Й. Шеллінга, то на різних етапах свого творчого шляху (і на етапі філософії тотожності, вираженої в системі трансцендентального ідеалізму, і на етапі філософії одкровення) мислитель вважає, що більш глибоким є осягнення Абсолюту *мистецтвом*, а не *наукою*. Прямо протилежну позицію займає Г.В.Ф. Гегель, для якого не художнє, а понятійне й категоріальне – наукове мислення – постає найбільш адекватним способом пізнання Абсолюту, основою буття Абсолютного Духу, який осягає Абсолютну Ідею.

За Ф.В.Й. Шеллінгом осягнення Абсолюту в актах художньої творчості дозволяє осмислити і пережити його як тотожність суб'єкта і об'єкта (Гармаш, 2014, с. 142-146, с. 162-165); необхідна й тотожність художнього й наукового розуму, тому теоретична філософська рефлексія постає доповненням художніх прозрінь митців (Schelling, 1859). Однак Ф.В.Й. Шеллінг вважає, що саме мистецтво грає «першу скрипку» в осягненні Абсолюту. Тому «Філософія мистецтва» (Schelling, 1859) є однією з головних робіт Ф.В.Й. Шеллінга, в якій, на відміну від «Феноменології духу» й «Науки логіки» Г.В.Ф. Гегеля маємо осмислення мистецтва вершиною духовного пізнання.

При цьому Ф.В.Й. Шеллінг в своїй творчості демонструє передусім *теоретичне філософське мислення*, яке дозволяє осягати трансцендентальне, а не трансцендентне, *не позамежне*, а *умови можливості його пізнання*, в тому числі пізнання художнього. Тому його філософія мистецтва розвивається у *мистецтво наукової філософії*, але сама не набуває художніх форм.

Натомість Г.С. Сковорода розвиває саме філософське мистецтво – осягнення граничності (межовості) й метакраничності (позамежності) людини і світу у філософських діалогах, віршах, оповіданнях (Хамітов,

2023b). В них світоглядні проблеми ставляться й розв'язуються не лише в монологах, і навіть не лише в діалогах, а у вчинках і стосунках героїв творів. При цьому в творах Г.С. Сковороди маємо глибоку концептуальність, яка пронизує всі його твори й ґрунтується на ідеї єдності Мікрокосму й Макрокосму (Сковорода, 2002), але через безпосередньо-художнє, сердечне осягнення трансцендентного.

Цікаво, що на останньому етапі свого творчого розвитку Ф.В.Й. Шеллінг, створюючи філософію одкровення, зближується з тим способом філософування, який є характерним для Г.С. Сковороди – способом філософування не лише через розуміння, а й через екзистенціальне переживання; вже у XX-XXI століттях це стане характерною рисою таких напрямів і традицій як екзистенціалізм, персоналізм, а також екзистенціальна антропологія, метаантропологія, екзистенціальний психоаналіз, філософський психоаналіз, андрогін-аналіз та ін.

Висновки

Філософія мистецтва Ф.В.Й. Шеллінга як *переважно теоретична* філософія органічно доповнює філософське мистецтво Г.С. Сковороди – як *переважно практичну* філософію. Їх поєднання є надзвичайно актуальним для сучасності, адже посилює гуманістичний вплив філософії на особистість. В цьому контексті поєднання наукового й мистецького вимірів в академічній філософії (Хамітов, 2022) – як в дослідницькій, так і у викладацькій діяльності – означає набуття *дійсної* академічної доброчесності, яка породжує й *академічну харизму* (Шашкова, Крилова, 2023).

Актуалізація єдності теоретичної філософії, *відкритої до філософського мистецтва*, й *самого філософського мистецтва* в культурі тієї чи іншої країни, розвиває критичність й креативність мислення представника народу цієї країни, який стає здатним до моральної краси вчинків і відносин (Крилова, 2022). Це посилює цивілізаційну суб'єктність країни (Пирожков, Хамітов, 2020), що є особливо важливим в часи екзистенціальної війни в Україні (Khamitov, 2023), і відновлення після неї в надскладних умовах протистояння *неототалітаризму* й *оновленого гуманізму* (Khamitov, 2023), який завжди продукується філософією.

Бібліографія

Гармаш Л. (2014). Фрідріх Вільгельм Йозеф Шеллінг: філософія тожності. У кн.: Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником 3-є видання перероблене та доповнене. Київ: КНТ.

Гармаш Л. (2014). Пізній Шеллінг: умоглядна містика. У кн.: Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником 3-є видання перероблене та доповнене. Київ: КНТ.

Крилова С.А. (2022). Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу: монографія. Видання 2-е, видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ.

Пирожков С.І., Хамітов Н.В. (2020). Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. К.: Наукова думка.

Сковорода Г. (1983). Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ: Наукова думка.

Хамітов Н.В. (2022) Академічна філософія як наука і мистецтво. Вісник НАН України, № 4.

Хамітов Н. (2023а). Філософська антропологія. Актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ.

Хамітов Н.В. (2023b) Філософське мистецтво Григорія Сковороди і дискусії щодо розвитку гуманітарної сфери України. Вісник НАН України, № 6.

Шашкова Л.О., Крилова С.А. (2023). Академічна доброчесність і академічна харизма вченого: цінності відкритості й довіри. Софія. К.: 22 (2).

Khamitov N. (2023). The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. KIBEA Publishing.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (1859). Philosophie der Kunst (in: Sämtliche Werke. Abt. 1, Bd. 5). Stuttgart.

References

Garmash L. (2014). Friedrich Wilhelm Joseph Schelling: philosophy of identity. In the book: Khamitov N., Garmash L., Krylova S. History of philosophy: the problem of man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as metaanthropology. Textbook with a dictionary, 3rd edition, revised and supplemented. Kyiv: KNT.

Garmash L. (2014). Late Schelling: speculative mysticism. In the book: Khamitov N., Garmash L., Krylova S. History of philosophy: the problem of man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as metaanthropology. Textbook with a dictionary, 3rd edition, revised and supplemented. Kyiv: KNT.

Krylova S.A. (2022). Human beauty in the daily practices of culture. Experience of social and cultural metaanthropology and androgynous analysis: monograph. 2nd edition, revised and supplemented edition. Kyiv: KNT.

Pyrozhev S.I., Khamitov N.V. (2020). Civilizational subjectivity of Ukraine: from potentials to a new worldview and human existence. Kyiv: Naukova Dumka.

Skovoroda H. (1983). Poems. Songs. Fables. Dialogues. Treatises. Parables. Prose translations. Letters. Kyiv: Naukova Dumka.

Khamitov N.V. (2022) Academic philosophy as science and art. Bulletin of the NAS of Ukraine, No. 4.

Khamitov N. (2023a). Philosophical anthropology. Current problems. From theoretical to practical turn. 5th edition, revised and supplemented. Kyiv: KNT.

Khamitov N.V. (2023b) The philosophical art of Hryhoriy Skovoroda and discussions on the development of the humanitarian sphere of Ukraine. Bulletin of the NAS of Ukraine, No. 6.

Shashkova L.O., Krylova S.A. (2023). Academic integrity and academic charisma of a scientist: values of openness and trust. Sofia. K.: 22 (2).

Khamitov N. (2023). The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. KIBEA Publishing.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (1859). Philosophie der Kunst (in: Sämtliche Werke. Abt. 1, Bd. 5). Stuttgart.

ШЕЛЛІНГ ПРО ЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФІЇ І РЕЛІГІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОДНОЙМЕННОГО ТРАКТАТУ).

Олександр Сарапін, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри релігієзнавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-9339-2338>, email: tenasand@gmail.com

SCHELLING ABOUT THE CONNECTION OF PHILOSOPHY AND RELIGION (BASED ON THE MATERIALS OF THE EPONYMOUS TREATISE)

Alexander Sarapin, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Religious Studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-9339-2338>, email: tenasand@gmail.com

Abstract

These theses propose an analysis of one storyline notable in Schelling's treatise «Philosophy and Religion». We are talking about the features of Schelling's solution to the problem of the relationship between philosophy and religion. The hermeneutic method of comprehending the text of the aforementioned treatise is used. Schelling's attempt to restore the lost inner connection between philosophy and religion is worth considering. The author of the treatise sees the reasons for the loss of such a connection primarily in the profanation by the religion of the mysteries. Philosophy, on the other hand, moves into the realm of pure reflection, thereby renouncing religion. Schelling sees the way out of this situation in the esotericisation of religion. In his view, true religion can be found only through reflection on the subjects of its study. In this case, the union of philosophy and religion will be inevitable. However, for Schelling, the absolute can only be known through intellectual contemplation. The disagreement over the identification of the absolute leads to Schelling's rejection of his philosophy of identity. In summary, Schelling sees the unity of philosophy and religion only in an ideal.

Ключові слова: Фрідріх Йозеф Вільгельм Шеллінг, філософія і релігія.

Keywords: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, philosophy and religion

Вступ

У 1804 році виходить у світ трактат Ф.В.Й. Шеллінга «Філософія і релігія». Поява згаданого трактату зумовлена була полемікою Ф.В.Й. Шеллінга з К.А. Ешенмаером. Останній у своєму трактаті «Філософія в її

переході до нефілософії» (1803) наголошував на необхідності виведення рефлексивних вольностей зі сфери теології. Відтак питання віри потребують усунення з філософії і в жодному разі не можуть претендувати на статус проблеми. Принагідно, К.А. Ешенмаєр також торкався питання співвідношення філософії і релігії, яке стає одним із сюжетів однойменного трактату Ф.В.Й. Шеллінга. Відтак метою пропонованої наукової розвідки є аналіз особливостей розв'язання Шеллінгом проблеми зв'язку філософії і релігії, опираючись безпосередньо на текст його трактату 1804 року.

Методологія

В роботі використовується герменевтичний метод дослідження змісту трактату Шеллінга «Філософія і релігія». При цьому особлива увага приділяється виявленню тих підтекстів у судженнях німецького філософа, які приховують в собі вказівки на розв'язання ним обраної тематики.

Результати

Лейтмотивом цього трактату слід визнати пошуки його автором шляхів відновлення втраченого внутрішнього зв'язку філософії та релігії, який в історії людства виявився розірваним. На початку вступу Шеллінг згадує про той час, «коли релігія, відокремлена від народних вірувань, уподібнюючись священному вогню, зберігалася в містеріях, а філософія поділяла з нею святилище» [Schelling, 2008, S. 13]. Іншими словами, філософія і релігія змістовно і тематично не вирізнялися між собою.

За міркуваннями Шеллінга, у пізніші часи містерії стають надбанням громадськості і запламували себе, пристосовувались до вимог натовпу. Відтак філософія, задля збереження своєї чистоти, змушена була відмовитися від релігії і на противагу їй все більше ставати езотеричною. Отже, філософія позбавившись тих предметів, якими вона опікувалася завдяки релігії, поринула у сферу, обмежену винятково інтелектом. Внаслідок цього філософія набуває відчутних рис догматизму, «в якому вона набуває повсюдного і значного поширення у світі, але повністю пожертвувала своїм характером» [Schelling, 2008, S. 14]. В подібній ситуації розриву «релігія в цьому минушому образі є просто проявом Бога в душі, оскільки остання також перебуває у сфері рефлексії та роздвоєння» [Schelling, 2008, S. 16]. Але в такому образі релігії бракує знання про абсолютне, або про Бога. Причину такого стану речей Шеллінг вбачає у своєрідній екзотеризації релігії. Точніше, йдеться про надмірне занурення релігії у сферу публічного життя, яке Шеллінг вважав тим «злочином, що потребує покарання» [Schelling, 2008, S. 53].

Натомість, філософія зберігає статус «необхідно вищої і начебто спокійної досконалості духа, бо вона завжди перебуває у цьому абсолютному, не побоюючись того, що абсолютне вислизатиме від неї» [Schelling, 2008, S. 16]. До того ж, воно постає прерогативою філософії, оскільки «можливі форми вираження абсолютного суть лише його прояви в рефлексії» [Schelling, 2008, S. 18].

Невже тоді шляхи філософії та релігії остаточно розійшлися? Чи все-таки у перспективі можливою буде їхня внутрішня узгодженість? Шеллінг пропонує оптимістичний сценарій. Для нього «справжня релігія, пам'ятаючи про свій ідеальний характер, відмовляється від публічності і переходить до священного мороку містерій» [Schelling, 2008, S. 53]. Відповідно, Шеллінг не допускав змішування реального та ідеального в релігії, при умові, що йдеться про її адекватну, «справжню» форму. Звісно, що такого роду релігія повинна уникати не тільки публічності, але й міфологічного нашаровування. Шеллінг вважав, що міфології «не місце в релігії, яка відноситься безпосередньо до нескінченного і може мислити про єднання божественного з природним тільки як про знищення останнього» [Schelling, 2008, S. 54]. Інакше кажучи, «справжня релігія» уможливорюється через рефлексії з приводу предметів її вивчення, вона повинна бути «пізнанням абсолютного ідеалу» [Schelling, 2008, S. 43].

В такому разі її завдання збігається із завданням філософії. Шеллінг писав про філософію, «шанувальники якої виявляються природно висвяченими і через це вона перебуватиме у вічному союзі з релігією» [Schelling, 2008, S. 57]. Проте такого роду «союз» набуде чинності при умові позбавлення релігією претензій на панування усім зовнішнім і виведенням її з під суто моральної опіки. Тим самим релігія у Шеллінга уподібнюється знанню про предмети, що мають стосунок до абсолютного. Тоді слід визнати, що Абсолют стає проблемою, яку намагається розв'язати інтелект. Однак для автора трактату абсолютне може пізнаватися тільки завдяки інтелектуальному спогляданню (*intellektuelle Anschauung*). Принагідно, Шеллінг уподібнював такого кшталту споглядання «сутності душі, яка є одним з абсолютом і з самою собою; вона не може мати до нього нічого, окрім безпосереднього відношення» [Schelling, 2008, S. 18]. Для автора трактату інтелектуальне споглядання постає протиположним рефлексивному мисленню. В такому разі навряд чи зв'язок філософії та релігії ґрунтується на раціональних засадах.

Між іншим, Г. Гейне на основі ознайомлення зі змістом цього трактату зауважив: «Тут у pana Шеллінга закінчуються філософія і поезія, а я хочу ще сказати, що починається глупота.. <... > Я думаю, що спробою інтелектуально розглянути абсолют закінчилась філософська кар'єра pana Шеллінга» [Гейне, 2003, с. 563]. Малоімовірно, що філософська кар'єра Шеллінга завершилась публікацією трактату «Філософія і релігія». Радше його автор, усвідомивши логічні неузгодженості у питанні ідентифікації абсолюту,

змушений був відмовитися від розробленої ним філософії тотожності. Принаймні абсолютне як таке вже не є ототожненням ідеального та реального. Натомість, воно мислиться ним тільки у сфері ідеального. Надалі у Шеллінга були нові проби філософування, в яких вже помітними стають поступки ірраціоналізму.

Бібліографія

Гайне Г. (2003). Из праці «До історії релігії і філософії у Німеччині» / з нім. пер. Г. Кімак // Мислителі німецького романтизму. Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. с. 541-576.

Schelling F.W.J. (2008). Philosophie und Religion (Interpretationen und Quellen). Freiburg / München: Verlag Karl Alber GmbH. S. 11-57.

ФІЛОСОФІЯ ШЕЛІНґА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Віталій Терлецький, кандидат філософських наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу історії філософії України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-3212-043X>, e-mail: terletsky.v@gmail.com

SCHELLING'S PHILOSOPHY IN UKRAINE: PAST AND PRESENT

Vitali Terletsky, PhD in Philosophy, Senior Researcher, Department of the History of Ukrainian Philosophy, H. Skovoroda Institute of Philosophy, the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine). <https://orcid.org/0000-0003-3212-043X>, e-mail: terletsky.v@gmail.com

Schelling's philosophy became known in Ukraine in the first decades of the 19th century and for a long time it remained the mainstream of intellectual life in Ukraine. The first professor of philosophy at Kharkiv University, J. B. Schad, and the first rector of Kyiv University, M. Maksymovych, were close in their philosophical views to Schelling's certain ideas. A significant circumstance is that one of the pioneers of the spread of Schellingianism in the Russian Empire was a graduate of the Kyiv Academy, Daniel Vellansky, who personally listened to Schelling's lectures at the University of Würzburg in 1804-1805. In the 20th and 21st centuries, separate articles and studies devoted to various aspects of Schelling's philosophy were published in Ukraine. In recent decades, two theses on Schelling's philosophy have been defended, and fragments of Schelling's works have also been translated into Ukrainian.

Ключові слова: філософія Шелінґа, українська філософія, рецепція.

Keywords: Schelling's philosophy, Ukrainian philosophy, reception.

250 років із дня народження видатного німецького філософа Фрідріха Вільгельма Йозефа Шелінґа (1775-1854) – це гарна нагода для того, щоб осмислити значення ідей філософа для інтелектуального життя в Україні.

Історики вітчизняної філософії однастайні в тому, що філософські, естетичні, історіософські й особливо натурфілософські ідеї Шелінґа і його послідовників були досить поширеними і впливовими на українських теренах. Такі непересічні постаті, як Й. Шад, А. Дудрович, Й. Кронеберг (Харків), М. Курляндцев, К. Зеленецький і Й. Міхневич (Одеса), М. Максимович і П. Авсєнев (Київ), К. Екеблад (Ніжин) у своєрідний спосіб презентували і обстоювали позиції шелінґіанства. Його впливовість була значно підсилена ще тією обставиною, що починаючи з 20-х рр. XIX ст. в Україні набуває поширення романтичний світогляд (Чижевський, 1926, 95; Чижевський, 1931, 75-79; Мірчук, 1949,

722; Горський, 1997, 110, 122, 134-136; Огородник/Огородник, 1999, 282-286).

Також дослідники однієї думки щодо того, що першим, хто заповзівся пропагувати філософію Шелінґа в Російській імперії, був українець, вихованець Київської академії, Данило (Кавунник) Велланський (1773-1847). Прикметним є не лише той факт, що він «на все життя зберіг любов до України» (Огородник/Огородник, 1999, 281), хоча мешкав у Петербурзі, але також те, що Велланський слухав лекції самого Шелінґа і познайомився з модною тоді натурфілософією романтизму (Стефенс, Окен). Щоправда, у цьому пункті досі панувала розпливчастість. Загальник полягав у тому, що Велланський «слухав лекції Шелінґа» і навіть особисто познайомився з ним (Чижевський, 1926, 90; Чижевський, 1931, 74; Мірчук, 1949, 722). Утім, як хронологічні рамки його перебування за кордоном (1802-1805 рр.), так і вказівка на те, що він слухав Шелінґа в університеті Вюрцбурга (Огородник/Огородник, 1999, 280; Білодід, 2002, 29), потребували більшої конкретики, що обґрунтована фактами.

Як нам вдалося встановити на підставі матрикул Вюрцбурзького університету, Данило Велланський записався до нього 23 грудня 1804 р. Власноручний запис такий: Daniel Wellansky von Petersbourg, Doctor Medicinae (Merkle, 1922, 874). Отже, Велланський міг слухати такі курси лекцій Шелінґа, які він читав у зимовому семестрі 1804-1805 років: «Загальна методологія», «Система всієї теоретичної (природа) і практичної філософії» і «Критика дотеперішнього застосування натурфілософії до медицини». Вочевидь, останній із курсів справив на Велланського помітний вплив.

Хоча шелінґіанство і було досить впливовим філософським явищем на теренах України в XIX ст., але воно з часом поступилося місцем ще більш потужнішому впливу гегельянства, а згодом позитивізму, марксизму та іншим тогочасним «модним» філософським напрямкам. Проте і в Російській імперії, і в Радянському союзі філософія Шелінґа була предметом уваги і поваги, його твори перекладали і вивчали. Утім, для нас більш вагомо те, як досліджувалася філософська думка Шелінґа в Україні.

Одна з перших, ідеологічно незаангажованих, розвідок про Шелінґа була опублікована не в Україні й не українською мовою. Це була стаття Дмитра Чижевського (1894-1977) про «Вплив філософії Шелінґа (1775-1854) в Україні». Увага Чижевського до філософії Шелінґа не в останню чергу була зумовлена «філософським романтизмом», який мав «велике значення для розвитку національних рухів у XIX ст., зокрема серед слов'ян», як відзначає сам Чижевський (Čiževsky, 1956, 1130).

У радянській Україні одним із перших, хто звернувся до спадщини німецького філософа, був Михайло Булатов (1936-2020). Він у своїх публікаціях, починаючи ще з 70-х років XX ст., торкався різних аспектів філософської системи Шелінґа, передусім філософії природи (Булатов, 1975, 60-69). Найдокладніше він виклав своє розуміння філософії

Шелінґа в окремому розділі свого підручника, що присвячений історії німецької класичної філософії (Булатов, 2003, 266-314). Також Юрій Кушаков (1946-2016) присвятив Шелінґу у своїх «Нарисах» окремий розділ, в якому розглянуті його натурфілософія, діалектика і порушено питання про те, чи можлива сьогодні філософія природи (Кушаков, 2006, 254-313). У різний час були опубліковані окремі статті, які стосувалися різноманітних аспектів філософії Шелінґа: рецепції філософії Шелінґа на теренах України (Пашкова, 1975, 70-78), ставлення Шелінґа до методології Геґеля (Филина, 1986, 50-58), філософії історії Шелінґа (Бобошко, 2009, 63-73).

До цієї невеликої кількості публікацій про філософію Шелінґа варто додати також дві кандидатські дисертації. Наталія Бобошко захистила дисертацію на тему «Філософія історії Ф.В.Й. Шеллінґа» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2005 р.) і Максим Бурковський захистив дисертацію на тему «Концепція міфу у філософській творчості Ф.В.Й. Шеллінґа» у Харківській державній академії культури (2013 р.).

Рецепція творчості кожного мислителя так чи так опосередкована мовою реципієнта, тож мовиться про переклади. Доводиться констатувати, що до сьогодні не перекладено українською мовою жодного вагомого твору цього філософа. Ми маємо лише уривки (!) із таких праць Шелінґа: «Про суть німецької науки», «Про відношення образотворчих мистецтв до природи» «Вступ до філософії мітології» (Рудницький / Фешовець, 2003, 354-383). І нещодавно був опублікований некролог Шелінґа на смерть Канта (Шелінґ, 2024, 122-129).

Отже, хоча колись філософія Шелінґа і була фаворитом на теренах України, проте з часом і вона сама, і її дослідження поступово підупали. Як засвідчує вищеподаний огляд, не можна стверджувати, що геть нічого не було і нічого немає. Однак зважаючи на те, як інтенсивно зараз провадяться дослідження спадщини Шелінґа в цивілізованому світі, варто було б і нам докладати зусиль у цьому напрямі.

Бібліографія

Білодід, В. (2002). Велланський (Кавунник) Данило Михайлович. *Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник*. К.: Пульсари. С. 29-30.

Бобошко, Н. (2009). Трансформація філософсько-історичних поглядів Шелінґа. *Sententiae*, 21(2), 63-73.

Булатов М. (2003). *Немецкая классическая философия. Часть I. Кант. Фихте. Шеллинг*. – К.: Стилос.

Булатов, М. (1975). Суперечливий характер ідеалістичної філософії Шеллінґа. *Філософська думка*, 3, 60-69.

Горський, В. (1997). *Історія української філософії. Курс лекцій*. 3-те вид. К.: Наукова думка.

Кушаков, Ю. (2006). *Нариси з історії німецької філософії Нового часу*. К.: Центр навчальної літератури.

Мірчук, І. (1949). Історія української філософії. У: Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Під головною редакцією проф. д-ра Володимира Кубійовича і проф. д-ра Зенона Кузелі. Мюнхен, Нью-Йорк. Т. 2, с. 718-724.

Огородник І., Огородник В. (1999). *Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій*. К.: «Вища школа», «Знання».

Пашкова, А. (1975). Інтерпретація Шеллінга у вітчизняній філософії на початку XIX ст. *Філософська думка*, 3, 70-78.

Рудницький, Л. / Фешовець, О. (Упор.) (2003). *Мислителі німецького Романтизму*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ».

Филина, И. (1986). Шеллинг как критик гегелевской методологии. *Проблемы философии*, 70, 50-58.

Чижевський, Д. (1931). *Нариси з історії філософії на Україні*. Прага: Український громадський видавничий фонд.

Чижевський, Д. (1926). *Філософія на Україні. Спроба історіографії*. Прага: Сіяч.

Шелінґ, Ф. В. Й. (2024). Імануель Кант. *Філософська думка*, №4, с. 122-129.

Čiževsky, D. (1956). The Influence of the Philosophy of Schelling (1775-1854) in the Ukraine. In: *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* New York, , 5/2-3 (16-17). P. 1128-1139.

Merkle, S. (1922). (Hrsg.). *Die Matrikel der Universität Würzburg*. Т. 1, Н. 2.

References

Bilodid, V. (2002). Velannsky (Kavunnyk) Danylo Mykhailovych. [In Ukrainian]. In: *Philosophical Thought in Ukraine: Biobibliographic Dictionary*. Kyiv: Pulsary. P. 29-30.

Boboshko, N. (2009). Transformation of Schelling's Philosophical and Historical Views. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 21(2), 63-73.

Bulatov M. (2003). *German Classical Philosophy. Part I. Kant. Fichte. Schelling*. [In Russian]. Kyiv: Stylos.

Bulatov, M. (1975). The Contradictory Nature of Schelling's Idealistic Philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka [Philosophical Thought]*, 3, 60-69.

Chyzhevsky, D. (1926). *Philosophy in Ukraine. An Attempt at Historiography*. [In Ukrainian]. Prague: Siyach.

Chyzhevsky, D. (1931). *Essays on the History of Philosophy in Ukraine*. [In Ukrainian]. Prague: Ukrainian Public Publishing Fund.

Čiževsky, D. (1956). The Influence of the Philosophy of Schelling (1775-1854) in the Ukraine. In: *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* New York, , 5/2-3 (16-17). P. 1128-1139.

Filina, I. (1986). Schelling as a Critic of Hegel's Methodology. [In Russian]. *Problems of Philosophy*, 70, 50-58.

Horsky, V. (1997). *History of Ukrainian Philosophy. Lecture Course*. 3rd ed. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka.

Kushakov, Yu. (2006). *Essays on the History of Modern German Philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Center for Educational Literature.

Merkle, S. (1922). (Hrsg.). *Die Matrikel der Universität Würzburg*. T. 1, H. 2.

Mirchuk, I. (1949). History of Ukrainian Philosophy. In: *Encyclopedia of Ukrainian Studies. General Part*. Editors Prof. Dr. Volodymyr Kubyiovych and Prof. Dr. Zenon Kuzely. [In Ukrainian]. Munich, New York. Vol. 2, p. 718-724.

Ohorodnyk I., Ohorodnyk V. (1999). *History of Philosophical Thought in Ukraine. Lecture Course*. [In Ukrainian]. Kyiv: «Vyshcha shkola», «Znannya».

Pashkova, A. (1975). Interpretation of Schelling in Ukrainian Philosophy at the Beginning of the 19th Century. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 3, 70-78.

Rudnytsky, L., Feshovets, O. (Compilers) (2003). *Thinkers of German Romanticism*. [In Ukrainian]. Ivano-Frankivsk: «Lileya-NV».

Schelling, F. W. J. (2024). Immanuel Kant. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 4, 122-129.

Special section 2

« Self-organization by Scientists as a Way of Science to Be the Open Science »

ВІДКРИТА НАУКА ЯК ПРОЕКТ І САМООРГАНІЗАЦІЯ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Любов Бевзенко, Доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАНУ. (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-4020-1937>, email: bevzenko@gmail.com

OPEN SCIENCE AS A PROJECT AND SELF-ORGANIZATION, SOCIO-CULTURAL ASPECT

Lyubov Bevzenko, Doctor of Sociological Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, NASU. (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-4020-1937>, email: bevzenko@gmail.com

Abstract

The focus of attention is on the Open Science project in its public and educational dimension, in which elements of the new Enlightenment can be seen, the need for which is increasingly emphasized. The main issue to which attention is paid is the question of how much the socio-cultural circumstances and crisis trends in the world, up to a complete reset of the world order, provide a chance for the implementation and success of this project, and how this can happen. As methodological principles, the reliance is placed on the opportunities opened up by the complexity paradigm. The models of social dynamics that arise here indicate the presence of two mechanisms of social change - organizational and self-organization. The global socio-cultural bifurcation that we are currently observing significantly weakens the organizational side of all social institutions, and social self-organization comes to the fore. It is argued that the Open Science project has little chance of being implemented due to formal projects (organizational mechanisms) within the institutions of science and education. This will be manifested – and is already manifesting itself – in the emergence of self-organizing scientific communities that will unite scientists not by affiliation with any formal organization, but primarily by the principle of sincere interest in finding scientific answers to their own questions about how this world works.

Ключові слова: Відкрита наука, нове Просвітництво, глобальна соціокультурна біфуркація, організація і самоорганізація в інституційному полі науки

Keywords: Open science, new Enlightenment, global sociocultural bifurcation, organization and self-organization in the institutional field of science

...

Вступ

Термін «Відкрита наука» з'явився як результат появи на початку двотисячних років такого напряму наукової політики Європейського Союзу та деяких інших держав західного світу, що стало відповіддю на посилення комерціалізації наукових досліджень, публікації результатів в закритих виданнях. Це призводило до того, що деякі результати виявлялися недоступними для подальшого використання і виявлялися мало досяжними для критичного розгляду. В 2018 році з'являються положення про відкритий доступ до публікацій, грантове фінансування таких проектів. Нас далі буде найбільше цікавити те відгалуження цього масштабного проекту, що стосується відкритості науки назовні, збільшення доступу суспільства, пересічних громадян до актуальних наукових результатів. Стосунки між наукою і суспільством попадають і фокус уваги дослідників цих процесів саме з цих часів [Lakotý; Hlavová; Machackova, 2019]. Наголошується на потребі вивчати комунікації науки з суспільством, участь громадян в цих процесах, навіть пропонується поняття «громадська наука», значну увагу пропонується приділяти питанням довіри до науки, а також тим ризикам, які виникають при здійсненні цього проекту.

Що ми можемо побачити в появі таких тенденцій з відстані значно більшого масштабу, ніж просто наукові або навколо наукові проекти? Як можна це трактувати з перспективи глобальних соціокультурних процесів, в яких наука є лише однією з інституційних складових? З нашого погляду, тут неявно міститься відповідь на потребу в посиленні просвітницьких тенденцій, що назріли в світі, приховану реакцію на те, що з цими задачами вже не справляється інститут освіти. І тут виникає питання, на яке будемо пробувати дати відповідь – *наскільки наявні у світі соціокультурні обставини і тенденції дають шанс на реалізацію і успішність проекту «Відкрита наука» в його громадсько-просвітницькому вимірі?* Світова турбулентність, яку вже важко не помічати, підвищує актуальність поставленого нами питання, виводить його за межі внутрішньо наукових проблем.

Методологія

В плані методологічних засад, на які будемо спиратися в пошуку відповіді на поставлене питання, ми звернемося до тих можливостей, які відкриває новітній напрям міждисциплінарних досліджень, який

частіше позначається як парадигма складності [Grobman, 2005], або синергетика [Добронравова 1990]. Нас цей підхід буде цікавити саме в його суспільствознавчому аспекті. Як і все нове, він досить небезпроблемно пробиває собі шлях в сферу гуманітарних і суспільних наук, оскільки витоки має в загальнонаукових розвідках, спрямованих на вивчення поведінки складних нелінійних систем. Але недавно з'явилася потужна робота, яка відслідковує усі етапи цього шляху в західній гуманітарній науці і вказує на ті перспективи, які він відкриває [Castellani; Gerrits, 2024]. Для нас важливими в даному разі будуть ті наголоси в моделях суспільних змін, побудованих на цій методологічній базі які підкреслюють суттєву відмінність картини суспільної динаміки в стабільні (чи відносно стабільні) часи в порівнянні з тим, що відбувається в періоди кризових турбулентностей суспільних процесів, високого рівня соціальної напруженості [Бевзенко, 2018]. Саме з цим ми маємо справу зараз, причому, як свідчать події останніх місяців, говорити маємо про події не лише на локальному рівні нашої країни, а і в глобальних масштабах [Бевзенко, 2024]. До подій в різних інституційних полях зокрема і науки. це має безпосередній стосунок.

Результати

Головні положення авторської концепції соціальних змін [Бевзенко, 2002], на які ми тут будемо спиратися, полягають у твердженні наявності двох дуже відмінних механізмів цих змін – *організаційного і самоорганізаційного*. Перший спирається на людську раціональність, інтелект, здатність до проектного планування майбутнього, поетапного руху в цьому напрямі. Місце науки – саме в цих механізмах, вона є його рушійною силою як основне знання, на яке ці проекти спираються. Натомість самоорганізація в основі своїй має людські емоції, інтуїцію, здатність по емпатії. Тут вже людина є задіяною усією своєю свідомістю і несвідомим, інтелектом, психікою і навіть соматикою. Іншими словами – усією цілісністю, яка, власне, і визначає людську поведінку. Оскільки в даному разі ми говоримо про науку як про соціальний інститут, то і тут маємо наголосити на наявності організаційної (формальної) і самоорганізаційної (неформальної) складової цього інституційного поля. З часів становлення і зміцнення культури модерну як основи впорядкування західного світу, тривалого і успішного розвитку проекту Просвітництва, в рамках цього культурного ареалу основний акцент робився саме на організаційних складових усіх соціальних інститутів. Наукова раціональність тут була безумовною основою усіх рішень і довіра до неї довгий час не викликала сумніву, наука залишалася основою світогляду людини цієї культури. Але що маємо зараз, в ситуації високого рівня світової нестабільності і глобальної хаотизації світового порядку, що лише зростає?

Тут я звернуся до одного кейсу досить великого масштабу, який вказав на те, що часи ефективності рішень, що спирається на спроби

імплементувати в життя наукові рекомендації шляхом організаційних інституційних важелів, вже минули. Вони виявляються нежиттєздатними і результати тривожними.

Стосовно того, що зараз ми маємо ситуацію світової біфуркації, вже мало в кого є сумніви. Стрічка новин кожного дня і зміни у власному повсякденні є свідченням цього навіть для простих громадян, і це вже не потребує особливих наукових доказів. Але ще зовсім недавно це не було помітним на соціальній поверхні, життя продовжувалося у звичному режимі, і лише глибокі наукові спостереження, розвідки і дослідження вказували на кризу, що латентно вже наближається чи наблизилася. В даному разі я маю на увазі доповідь Римського клубу, яку вони зробили у 2018 році. Вона мала назву – попередження: «Come On! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети» [von Weizsaecker, Wijkman, 2018]. *Основна ідея та висновок – старий світ приречений, новий світ невідворотний.*

Для міждисциплінарної групи аналітиків Римського клубу вже тоді було очевидним – світ переступає межі допустимої втрати рівноваги, і потрібне радикальне оновлення для повернення на траєкторію життєздатності. В цій доповіді були прописані бажані контури нової ціннісно-смысловой матриці, які, на думку авторів, мають складати основу цього нового, життєздатного світу. Це, перш за все, ключова ідея *балансу і рівноваги, примирення протилежностей*. Наголошувалося, що ця ідея більш притаманна східним філософським традиціям (наприклад, баланс інь-янь), але наявна і в роботах західних філософів, які не є зараз у філософському мейнстрімі (здаються імена Г.Гегеля, Кена Уілбера, Ф.Капра). У конкретних аспектах бажаного балансу йдеться про наступне: 1) баланс індивідуального і колективного; 2) рівності і справедливості; 3) природи і людини; 4) жінок і чоловіків; 5) церкви і держави; 6) науки і інших форм знання (релігії); 7) матеріальних і постматеріальних цінностей. Прикметним і важливим для наших подальших міркувань є те, яким бачиться шлях до такого балансу провідникам Римського клубу. В доповіді для західного світу пропонується *шлях нового Просвітництва*, через яке ця ідея балансу і синергії має просуватися.

До певної міри до цих настанов Римського клубу дослухалися, судячи з усього, ліберально-демократичні уряди багатьох країн, адже ця інституція довгий час була авторитетною науково-експертною інстанцією в плані моніторингу процесів, спрямованих на сталий розвиток, якого прагнув західний світ після закінчення холодної війни і розпаду СРСР. Інституційні зміни у запропонованому Римським клубом напрямі почали запроваджуватися досить активно, зокрема і адміністрацією Дж. Байдена в США останніми роками. Рівність, кліматичні зміни, права тварин, інклюзивність різного роду, гендерна рівновага – це стало основним трендом інституційних впроваджень на рівні держави. Цілком логічно припустити, що нове Просвітництво через відкриту науку було частиною цього проекту. Багато соціальних і

соціологічних досліджень останніми роками присвячені саме зазначеним темам, і їх відкритість громадськості, популяризація результатів мали, як могло передбачатися, зрушувати уяву людей про соціальні норми саме в це бік.

Але що сталося насправді? Судячи з наявних подій, такі смислові і нормативні зміни не влаштовує багатьох в США і навіть в Європі. В США маємо перемогу консерваторів на чолі з Д.Трампом, в багатьох країнах Європи перемагають праві партії, які до цього були в маргіналіях.

Прикметним для нас в плані поставленого дослідницького питання є те, що довіра до науки як витоку знання про світ і життя, яким людина послуговується, різко падає саме серед тих, хто зараз бере вверх в політичних перегонах. Згідно з аналізом загального соціального дослідження 2021 року, проведеного Центром досліджень зв'язків з громадськістю Associated Press-NORC [Associated Press-NORC], політичні розбіжності щодо довіри до наукових спільнот розширилися. Хоча 48% американців загалом мають велику довіру до науки, але зараз між демократами та республіканцями існує розрив у 30 балів у порівнянні з дев'ятибальним розривом у 2018 році. У 2021 році 64% демократів мають велику довіру до наукового співтовариства, тоді як лише 34% республіканців сказати те саме.

Побічною ознакою того, що наука перестає бути основним витокм знання, на яке люди спираються, вибудовуючи свої стосунки зі світом, є наявне швидке зростання цікавості до релігії, містики, езотерики. В дослідженні Інституту соціології НАН України 2024 року на питання про те, чи існують, на думку респондентів, вищі сили, що впливають на життя людини, лише 19 % респондентів дали негативну відповідь, 64% у різній формі відповіли ствердно.

Про що все це говорить в плані відповіді на поставлене нами питання стосовно успішності-неуспішності проекту «Відкритої науки» як частини нового Просвітництва? Відповідь тут напрошується не надто оптимістична – схоже, соціальні процеси ідуть в інший бік не дивлячись на сподівання і зусилля тих, хто прагне інституційним шляхом вивести світові процеси на бажаний новий формат, близький до описаного в доповіді Римського клубу.

Які коментарії і прогнози можна тут зробити, спираючись на запропоновану концептуальну рамку?

Та світова соціокультурна біфуркація, яку зараз спостерігаємо, значно послаблює організаційний бік усіх соціальних інститутів, і спроба проводити зміни шляхом тривалих і послідовно розписаних проектів не обіцяє успіху. Саме про це і свідчить наведений кейс. Вітчизняні проекти впровадження відкритої науки теж, швидше за все, чекає подібна участь. Досить подивитися на добре прописаний проект таких змін в НАПН України [Концепція розвитку відкритої науки в НАПН України на 2024-2030 рік]. Питання про важелі його реалізації відразу постають у

кожного, хто з цим познайомиться, хоча в плані формальних пунктів там все виглядає логічно і схвально.

Де ж можна чекати альтернативу цьому? Відповідь в рамках запропонованої концепції соціальних змін є наступною: в процесах соціальної самоорганізації і інституційних полях науки і совіти. Для нашої країни самоорганізаційна активність в різних інституційних полях є вже досить звичною і набирає потуги починаючи з подій Майдану 2014 року, усіх років війни з росією починаючи з 2014, року.. Йдеться перш за все про наше волонтерство, яке компенсувало на самоорганізаційному рівні ті функційні прогалини, які спостерігалися і спостерігаються в таких інститутах, як армія, медицина, військова медицина, соціальна допомога. Саме чогось подібного ми маємо чекати в рамках інститутів науки і освіти. Проявлятися це буде – і вже проявляється – в появи міждисциплінарних наукових спільнот, які будуть об'єднувати науковців не за ознакою належності до формальної організації, а, перш за все, за принципом щирої зацікавленості в пошуку наукових відповідей на свої власні питання щодо того, як влаштований цей світ. Прикладом такої спільноти, яка працює вже тривалий час, може бути Українське синергетичне товариство. Багато зародків таких об'єднань вже виникають на платформах різних соціальних мереж, зокрема Фейсбуку. Одна з найчисельніших зараз в нашій країні - Ukrainian Scientists Worldwide (32,9 тис. учасників) [Ukrainian Scientists Worldwide]. Її робота, швидше, спрямована на усунення недоліків, що накопичуються в рамках формальної частини інституту нашої науки. Але це теж складова відкритої науки, і є необхідною в часи радикальних інституційних трансформацій, які і маємо зараз.

Бібліографія

Бевзенко Л. (2002). Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций – К.: Институт социологии НАНУ. – 437с.

Бевзенко Л. (2018). Інтегративна концепція соціальної напруженості – методологія, концептуальна схема, прагматика. // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – № 3. – С. 43-74. (Частина 1); – 2018.– №4. – С. 73-104. (Частина 2).

Бевзенко, Л. (2024). Війна і новий світовий порядок: варіанти очікуваних сценаріїв у контексті парадигми складності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 150–178, <https://doi.org/10.15407/sociology2024.02.150>

Добронравова И.С. (1990). Синергетика: становление нелинейного мышления . К.: Лыбидь, – 147с.

Концепція розвитку відкритої науки в НАПН України на 2024-2030 пок. <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/3373/>
Associated Press-NORC, <https://gss.norc.org/>

Castellani, B., & Gerrits, L. (2024). In *The Atlas of Social Complexity*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Retrieved Jul 10, 2024 Pages: 508. from <https://doi.org/10.4337/9781789909524.00021>

Grobman G. M . (2005). Complexity theory: a new way to look at organizational // Administration Quarterly. – № 29 (3).

Ukrainian Scientists Worldwide

https://www.facebook.com/groups/314070194112/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permaLinks=10163172068159113

Lakomý, M., Hlavová, R. & Machackova, H. (2019). Open Science and the Science-Society Relationship. Soc 56, 246–255. <https://doi.org/10.1007/s12115-019-00361>

von Weizsaecker, E., Wijkman, A. (2018) Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. - Springer, - 220 p.

КОНЦЕПЦІЯ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Мирослав Бугров, асистент кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна). WoS Researcher ID AGX-7227-2022, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-8965-5006>, E-Mail: myroslav.bugrov@knu.com

THE CONCEPT OF OPEN SCIENCE AND ITS SIGNIFICANCE

Myroslav Bugrov, Assistant of the Department of Philosophy and Methodology of Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). WoS Researcher ID AGX-7227-2022, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-8965-5006>, E-Mail: myroslav.bugrov@knu.com

Abstract

Open Science represents a fundamental shift in the way scientific research is conducted and disseminated, moving towards greater accessibility, inclusivity, and transparency. This transformative approach has garnered increasing global recognition as a crucial mechanism for addressing complex societal challenges and achieving the United Nations Sustainable Development Goals. The traditional model of scientific practice often confined knowledge within the boundaries of academic institutions and commercial entities. However, the evolution of Open Science reflects a growing societal expectation for broader access to and participation in the scientific process, signifying a departure from this historically more restricted ecosystem. The advent of digital technologies has not only highlighted the limitations of the traditional model but has also provided the necessary tools and platforms to facilitate a more open scientific environment.

Ключові слова: відкрита наука, поширення наукових знань, цінність науки, свобода пересування знань.

Keywords: Open Science, dissemination of scientific Knowledge, Value of Science, Freedom of movement of Knowledge.

Відкрита наука являє собою парадигму науково-дослідницької діяльності, яка базується на принципах прозорості, доступності та співробітництва. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розглядає відкриту науку як фундаментальну зміну у підходах до створення та поширення наукових знань. Згідно з визначенням ЮНЕСКО, відкрита наука є настановою щодо вільного характеру створення та поширення досліджень, виступаючи каталізатором розвитку не лише знань і технологій, а й наукової свободи як засадничої суспільної та культурної цінності [1].

Такий підхід до здійснення наукової діяльності передбачає забезпечення доступу до об'єктів дослідницької інфраструктури, наукових результатів і науково-технічної інформації з можливістю їх багаторазового використання, обміну й розповсюдження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Важливим аспектом цього визначення є наголос на тому, що відкрита наука базується на повазі до академічних свобод і прав людини, сприяючи забезпеченню високої якості досліджень через об'єднання різноманітних джерел знань та надання вільного доступу до методів досліджень і наукових результатів для їх ретельного аналізу та перевірки.

Європейська комісія також надає своє визначення відкритої науки, розглядаючи її як підхід до досліджень, заснований на відкритій спільній роботі, що підкреслює обмін знаннями, результатами та інструментами на якомого більш ранньому етапі та в найширших масштабах. Підхід Європейської комісії акцентує увагу на більшій доступності наукової інформації, даних та результатів, а також на їхньому надійному використанні за активної участі всіх зацікавлених сторін [там само].

Слід зазначити, що відкрита наука, згідно з позицією Європейської комісії, залежить не лише від прозорості дослідницького процесу та його результатів, а й від залучення широкого кола учасників до наукової діяльності. Асоціація європейських університетів (EUA) виділяє три ключові сфери відкритої науки:

- універсальний і постійний відкритий доступ до наукових результатів у справедливій екосистемі наукових публікацій;

- дослідницькі дані, доступні відповідно до принципів FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) [4];

- інституційні підходи до оцінки досліджень [3].

Концепція відкритої науки об'єднує різні рухи та форми діяльності, мета яких — зробити різномовні наукові знання відкритими, загальнодоступними та придатними для багаторазового використання, розширити наукову співпрацю та обмін інформацією на благо науки і суспільства. Це сучасний підхід до проведення наукових досліджень і поширення знань прозоро та спільно.

Філософія відкритої науки продовжує поширюватися серед дослідницьких кіл у всьому світі, що є початком у напрямі покращення доступності, прозорості і якості наукових досліджень. Використання відкритої науки означає, що будь-які дослідники та інші представники суспільства різних країн отримують можливості для вивчення сучасних результатів, інструментів та методів дослідження з будь-якої тематики. Однією з цілей запровадження відкритої науки є підвищення цінності та результативності науки в цілому, а також якості освіти [5].

У документах Європейської комісії Відкрита наука розглядається як новий підхід до наукового процесу, заснований на спільній роботі та нових способах розповсюдження знань за допомогою цифрових технологій та нових інструментів спільної роботи. Відкрита наука уможливорює свободу пересування знань і є п'ятою свободою (разом зі

свободою пересування товарів, послуг, осіб і капіталу) в Європейському Союзі.

References

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949>

Там само.

Open Science. Режим доступу <https://scienceeurope.org/our-priorities/open-science/>

FAIR Principles. Режим доступу <https://www.go-fair.org/fair-principles/>
Using Open Educational Resources (OER) - Emory Libraries. Режим доступу <https://libraries.emory.edu/research/open-educational-practices/using-open-educational-resources-oer>

SELF-ORGANIZATION BY SCIENTISTS OF TRANSDISCIPLINARY SCIENTIFIC COMMUNITY AS NEW PARADIGM BEARER

Iryna Dobronravova *Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Philosophy and Methodology of Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <http://orcid.org/0000-0002-8767-4045>, email: irinadobronravova@knu.ua*

Keywords: *self-organization, transdisciplinary community, new synergetic paradigm*

Introduction

The purpose of this text is to show the role of self-organization by scientists to provide the existence of science as open public affair capable of development and getting new objective true knowledge.

Methodology

Synergetic methodology is the best methodology to research self—organization, this methodology was created especially to research the processes of self-organization in any nonlinear media with different kind of elements, including such social systems as scientific communities.

Results

Science as open self-organizing system

There are few aspects of existence and learning of science: science as knowledge, science as social institute, as kind of culture, as research activity. Taking into account the productivity of scientific activity and high prices of scientific research technologies, it is possible to understand the desire of investors to scientific researches, corporative or state ones, to provide leadership in relations with scientists to have benefit from their efforts. Nowadays, in time of scientific revolution, connected with becoming of nonlinear science, people comprehended that science itself is nonlinear phenomenon. It means the uncertainty in points of choice between different variants of nonlinear dynamics and great importance of governing decisions. The nature of scientific development may be always had nonlinear features. However now pace of development has increased and the dream about sustainable development is associated with project of open science as science, open to social needs and to social influence.

Methods which were elaborated in nonlinear science for researching the processes of self-organization have to be applied to understand the science itself, and first of all a science as human affair. It means we have to learn the self-organization of scientists. Scientists are depend on leadership decisions by people, who define the financial support to certain trends of researches (actors in terms by B. Latour). However just the scientists themselves create the variety of such trends. It means that to be open science in relation with

social needs of humankind the scientists have to be open for communication with their colleagues. It is especially important on the phase of becoming the new paradigm.

It is interesting that post non-classical nonlinear science is becoming in transdisciplinary way beyond the frames of disciplinary paradigms. It is easier for scientists to overcome the uncertainty of bifurcation points in scientific discussions on the wave of the enthusiasm of becoming the new knowledge and new methodology in communication with adherents of the same nonlinear methods.

Exit out of old fashion disciplinary habits and rules in open transdisciplinary realm makes for scientists the feeling of free will and creative inspiration.

It is appropriate to remind here the classical book by Michael Polany "Personal Knowledge", in which this great scientist wrote about the role of such feeling for creative activity of scientists. The subtitle of the book "Towards a Post-Critical Philosophy". He meant philosophy of critical rationalism by Carl Popper. Polany stressed the necessity to stop to regard the scientists as exclusively rational agents.

It is important for our topic, that social medium becomes nonlinear, i.e. capable for self-organization at the expense of human feelings. Ukrainian sociologist Ljubov Bevzenko shows it in her book "Social Self-Organization", where she described such kinds of self-organization by people, as exited crowd, games and myths.

Scientific activity can be associated with a myth as a space of new senses during creation of new worldview in new synergetic paradigm.

Synergetic methodology has transdisciplinary features because the processes of self-organization have the same nature in different realms of reality. So the scientific community as bearer of new paradigm can't be organised by disciplinary authorities. It is a result of self-organization by scientists, who like to meet understanding of their new colleagues in public organization instead of non-acceptance by supporters of old paradigms in their official affiliations.

Scientists in non-linear science know how to provide the sustainable development of their science with its uncertainty and variety. They are doing it on the ground of synergetic methodology in the frames of their public organizations like our Ukrainian synergetic society.

References

- Bevzenko L. (2002) Social Self-Organization. Kyiv: Institute of Sociology of NASU (in Russian)
- Dobronravova I. (2017) Practical Philosophy of Science. Sumy: *University Books*
- Latour B. (1987) Science in Action. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts)
- Polany M. (1985) Personal Knowledge. (Russian translation Moscow: "Nauka")

GOOD SCIENCE, BAD BELIEFS? HONESTY AND EXPERTISE IN QUESTION

Olena Komar, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Philosophy and Methodology of Science, Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine) <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6762-0074>, e-mail: okomar@knu.ua

Keywords: *ethics of science, expertise, bad beliefs, honesty, epistemology, scientific community*

Honesty and expertise are the bedrock of the scientific ethos. Together with proper methods, rational guidelines, and critical attitudes of the scientific community, they are supposed to guarantee protection against bad beliefs. A belief is called 'bad' if it is (1) unjustified, (2) conflicts with the relevant or more accurate beliefs held by the epistemic authorities, and (3) held despite the widespread public availability of evidence that supports justified true beliefs (Levi 2022). In other words, they are the exact opposite of the very essence of scientific knowledge. Bad beliefs are problematic because they are based on trust instead of truth, are guided by peer agreement instead of expert judgment, and are driven by unreliable practices that contradict normative epistemic procedures.

Among the most disturbing contemporary trends in knowledge is the spread of disinformation and lower standards for assessing the quality of beliefs, as well as 'epistemic pollution' (N. Levy). The development of artificial intelligence technologies without proper ethically responsible control poses a threat of developing and using hostile affective technologies against gullible consumers. Since science is traditionally credited as a model of epistemic virtue, one might wonder whether these processes are associated with a decline in public trust in it.

Yet, many studies in the field of cognitive science reveal that the social aspect of understanding phenomena such as the spread of fake news, conspiracy theories, or trust in propaganda is still underestimated (Lewandowsky et al., 2017)(Byford, 2011; Douglas et al., 2019). And science is no exception. For example, Cailin O'Connor and James Weatherall, in their book 'The Misinformation Age: How False Beliefs Spread', show that disagreements over beliefs and values, such as the debate over ozone depletion, polarize groups of scientists (O'Connor, Weatherall 2019). Climate change deniers ((Stevenson, 2021) or anti-vaxxers behave like partisans, trusting only sources internally approved by the group, thus demonstrating the echo chamber effect, and expressing distrust of official science or medicine. Their behavior is destructive, but ultimately not irrational. Conspiracy theories are examples of some of the worst kinds of bad beliefs (Douglas et al., 2019). However, among conspiracy theorists are some famous intellectuals and brilliant specialists. The example of Covid skepticism by influential intellectuals such as the philosopher G. Agamben or Holocaust denial by the philosopher of science J. Friman poignantly

demonstrates why belonging to the scientific community reduces the chances of acquiring bad beliefs, but does not guarantee it.

The scientific community must reassess the established norms of scientific ethics in this context. One of the most problematic issues in this regard is whether science lacks openness or, on the contrary, whether disclosure of internal problems in the organisation of scientists' activities damages their reputation and reduces public trust. I consider the case of the public debate about academic dishonesty of world-renowned scientists, in particular, the case study of Francesco Gino and Dan Ariely, to be particularly illustrative here (Kristal et al., 2020).

I raise the question of whether science can resist the flow of disinformation with traditional normative rules of ethics of belief if not only terms such as "post-truth", "alternative facts", and "counter-knowledge" have become the subject of vigorous scientific debate, but even "bullshit" has turned into a scientific term. The Elsevier Mendeley reference manager offers 85 pages of scientific references on the request for "bullshit" alone, demonstrating the issue's relevance. I suggest that the legitimization of such terms poses a certain threat to the epistemology of science, as it blurs the boundaries of the concept of 'scientific truth' and provides additional grounds for critics of science from science deniers, for whom honesty and expertise are matters of trust, which they deprive science of. The claim that "truth is the sole fundamental epistemic good" (Pritchard, 2014) is challenged because "It is impossible for someone to lie unless he thinks he knows the truth. Producing bullshit requires no such conviction." (Frankfurt, 2005). I argue that the recent epistemic terminology, such as post-truth, alternative facts, etc., is more harmful than beneficial because it partly contributes to the normalisation and even legitimisation of the phenomena denoted by these terms.

The openness of science should not be reduced to equating any of the epistemically unequal ways of forming beliefs and giving the same weight in the discussion to all voices, regardless of the assessment of their rationality, reliability and credibility. At the very least, the other side of openness should be an equal degree of responsibility for the consumption of information and the dissemination of beliefs (Komar, 2024, 2025).

References

- Byford, J. (2011). Conspiracy theories: A critical introduction. In *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. <https://doi.org/10.1057/9780230349216>
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 40(S1). <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Frankfurt, H. G. (2005). *On bullshit*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Komar, O. (2024). Responsibility for Bad Beliefs and Moral Relativism. *Kultura i Wartości*, 38, 33–56. <https://doi.org/10.17951/kw.2024.38.33-56>

Komar, O. (2025). Does science need regulation: ethos and self-organisation in science? *Filosofiya Osvity*. *Philosophy of Education*, 30(2), 199–220. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-2-13>

Kristal, A. S., Whillans, A. V., Bazerman, M. H., Gino, F., Shu, L. L., Mazar, N., & Ariely, D. (2020). Signing at the beginning versus at the end does not decrease dishonesty. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(13). <https://doi.org/10.1073/pnas.1911695117>

Levy, N. (2022). *Bad Beliefs: Why They Happen to Good People*. Oxford University Press.

Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4). <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>

O'Connor, C., & Weatherall, J. O. (2019). *The misinformation age: How false beliefs spread*. Yale University Press.

Stevenson, H. (2021). Reforming global climate governance in an age of bullshit. *Globalizations*, 18(1), 86–102. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1774315>

OPEN SCIENCE AS A CHALLENGE FOR THE TRANSFORMATION OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION: SELF-ORGANIZATION AND RE-INSTITUTIONALIZATION

Yurii Mielkov, Doctor of Philosophical Sciences, Senior Researcher, Chief Research Fellow of the Department of Social and Institutional Transformations in Higher Education, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8186-0357>, email: uka7777@gmail.com.

Keywords: *open science, transformation of higher education, social crisis of science, social re-institutionalization of science*

Introduction

Since October 2022, when the Ukrainian government approved the National Plan regarding Open Science – as “another step on the path of Ukraine’s integration into the European Research Area” (Ukraine has joined the EU countries... 2022), the topic of Open Science remains in our country one of the most popular and urgent of the ways of transforming science (and even all the academic research and higher education activities in general). However, if we look at the contents of the aforementioned “National Plan”, we can see that the planned individual measures relate mostly to the implementation of open access to scientific publications and scientific information, open access to research infrastructure, and the creation of conditions for the successful management of information and research infrastructure. And that’s too narrow a vision of Open Science! Besides, even such a limited approach leads to questioning the transformation towards Open Science as a way of trying to organize science and academic activity in some external and administrative way, which is clearly opposed not only to the democratization of science but to the very core values of Open Science itself. And that makes it necessary to consider Open Science from the perspective of self-organization.

Methodology

The paper employs methods of analysis, comparison, philosophical comprehension, and dialectics in order to consider the phenomena of openness and self-organization of science and its status in today’s world.

Results

In my opinion, Open Science is a complex multi-layered phenomenon that can be shown to have three levels in it. The first level, the most obvious and applied one, consists of guidelines related to procedures, practices, and behavior, including, but not limited to, Open Access: that is historically the first and the most well-known aspect of Open Science. The second level can

be described as methodological and organizational: it consists primarily of infrastructure, technologies, and services, with Open Science appearing under this perspective as a platform for ensuring international and interdisciplinary cooperation of academics. Finally, the third level corresponds to the deepest theoretical and value foundations, even social ideals (Mielkov 2021). Open Science is actually aimed at achieving not just open access to academic publications, but *social re-institutionalization* of science as well – as a response to the crisis of science in today's society. Open Science is even considered to be a kind of “citizen's science” that brings research and society closer together. And the way to achieve this goal is said to be, in particular, a radical change in the way society evaluates, rewards, and stimulates academic activity, by getting rid of the emphasis on publications, their numbers, and their impact factor, while searching for alternative ways of evaluating academic activity and achieving wider dissemination of academic research results in society (Mielkov 2023).

In fact, just as the values of Open Science are actually based on the Mertonian principles of the ethos of science (with ‘openness’ directly corresponding to both *universalism* and *communism*), social re-institutionalization of science could be traced to the classical unity of science and democracy, to the ideal and the reality of *République des Lettres*. That reality gradually faded after in the 19th and 20th centuries centralized nation states took their administrative control over the sphere of education and especially higher education: science became a sphere of organization rather than self-organization. It could be argued that such an approach was quite effective during the age of Modernity when both higher education and science were changed from being a leisure activity of the few to a mass profession required by the growing industry.

However, in the 21st c. with its trend of personalization and humanization, a centralized administrative approach to science and education is no longer totally legit. Reforms planned and conducted by governments meet some opposition in academic circles – particularly the efforts of ministries of education to ‘measure’ science to ensure its quality seem to lead rather to results that are exactly opposite. Not only in Ukraine but in much larger countries such as China, Brazil, or India, the pursuit of formal quantitative indicators of academic activity under the requirements set up by government bodies leads but to the loss of quality: publications in “predatory” journals, falsification of reviews, destruction of humanities, green light for the enterprising and money-hungry, not the talented and honest academics, placing publishing on a business stream, opening the path to pseudoscience, etc., etc. (Onie 2020; Tymoshyk 2021). That is what can be called “a *pokazuha*-science”, as coined by Estonian researcher Jüri Eintalu (2021:117).

The reason for that is exactly the crisis of science, which could even be called its “institutional degeneration”: “...it may turn out that the scientific institutions are not producing science, while the “non-scientists” are doing real science” (Eintalu, 2021:116). The same can be probably said about self-

organization as well: it is a “closed”, professional science that faces challenges of being opened and organized with mixed results, while the activities of “non-scientists” are already purely open and self-organized. However, it would be a mistake to call it the desirable “citizen’s science”, as most, if not all forms of “folk science” have little to do with the ideals and methodology of rational inquiries, up to being frank pseudoscience.

If the “organized professional” science finds it difficult to comply to the ethical principles of *communism* and *disinterestedness*, then the self-organized “alternative science” clearly contradicts the fourth Mertonian principle of *organized skepticism*! Still, such self-organization of pseudoscience is rather a lawful offspring of the public disillusionment with the institutionalized science, a result of a forced excessive trust turned into mistrust, maybe even a rejection of science as a whole, with all its knowledge and methods. As stated by Christian Fuchs, in the age of “post-truth politics” and fake news spreading globally through social media, people no longer trust facts and experts – they do not rationally examine “what is real and what is fiction, but assume something is true if it suits their state of mind and ideology” (Fuchs 2023:283).

Still, I think that the crisis in question is the crisis of science as a social institution, and not as a sphere of activity aimed at searching for the Truth. It is not that we do not have any ways of “trusting facts and experts” – it is that traditional institutional criteria of recognizing the facts and the experts are insufficient. The problem is not that the “professional” science is necessarily corrupted – the problem is that in today’s society it faces challenges it can’t overcome just by itself. And even if there are ways of achieving some degree of *self-regulation* among the scientists (Komar 2025), there are still more problems than answers there.

In short, the question of the transformation of science and its self-organization as an Open Science remains, well, open. Will the academics find enough courage to conduct the necessary social transformation of science and its re-institutionalization by their self-regulation, while trying to comply with the ever-actual Mertonian ethical principles? One thing is clear though: Open Science can’t be a result of external compulsory administrative regulation, as it would lead to just the opposite of what Open Science could and should be.

References

Eintalu, J. (2021). Institutional Degeneration of Science. *Philosophy Study*. Iss. 11 (2), P. 116–123. DOI: 10.17265/2159-5313/2021.02.005. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3801335

Fuchs, Ch. (2023). *Digital Democracy and the Digital Public Sphere*. L.; N.Y. : Routledge.

Komar, O. (2025). Does science need regulation: ethos and self-organization in science (In Ukrainian). *Philosophy of Education*. Iss. 30 (2),

P. 199–220. DOI: 0.31874/2309-1606-2024-30-2-13 URL: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/862/734>

Mielkov, Yu. (2021) The Notion of 'Open Science': its Values and Meaning for the Higher Education System. *Philosophy of Education*. Iss. 27 (2), P. 8–23. DOI: 10.31874/2309-1606-2021-27-2-1. URL: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/680/607>

Mielkov, Yu. (2023). Democratization of scientific activity in the context of implementing the concept of "Open Science" as a means of increasing the research capacity of Ukrainian universities in the conditions of war and post-war renovation (value dimensions) (In Ukrainian). *Theoretical and methodological foundations of modernization of mechanisms for increasing the research capacity of Ukrainian universities in the context of the implementation of the concept of "Open Science" and the post-war renovation of Ukraine as a strong European country: monograph (In Ukrainian)* / ed. by V. Luhovyi, I. Drach, O. Petroye. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2023. P. 71–86 URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/doslidn-univ-vidkryta-nauka_IVO-2023-173p.pdf

Onie, S. (2020). Redesign Open Science for Asia, Africa and Latin America. *Nature*. Iss. 587, P. 35–37. DOI: 10.1038/d41586-020-03052-3. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-020-03052-3>

Tymoshyk, M. S. (2021). Scopus as a diagnosis of Ukrainian science: Instead of renewal – adaptation, corruption, unprofessionalism, opaque business (In Ukrainian). *Granite of Science*. URL: <https://un-sci.com/ru/2021/01/09/skopus-yak-diagnoz-ukra%D1%97nsko%D1%97-nauki-zamist-onovlennya-pristosuvanstvo-korupcziya-neprofesionalizm-neprozorij-biznes/>

Ukraine has joined the EU countries that have an approved plan for implementing the Open Science principles (2022). Government Portal, 8th October. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-pryiednalas-do-krain-ies-shcho-maiut-zatverdzhnyi-plan-realizatsii-pryntsyviv-vidkrytoi-nauky>

TRANSIT FROM VUCA TO RESILIENT MODEL IN OPEN SCIENCE

Marja Nesterova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of Jean Monnet Centre of Excellence ESSIE, Austrian Philosophy Society (Austria) <http://orcid.org/0000-0001-6703-7797> email: marja@nesterova.eu

Abstract

In the context of the digital revolution, climate instability, socio-political crises, wars, and pandemics, science not only produces knowledge but also becomes an active actor of societal change. Open Science, which implies accessibility, inclusiveness, and transparency at all stages of the scientific process, has become a basic model for global scientific communication. However, openness alone is not enough — in today's world, resilience is needed. This research proposes a conceptual and methodological transition from the VUCA and BANI models, which describe the nature of crisis in the modern world, including in science, to the RESILIENT model as an ethical and operational framework for the development of Open Science. This paper introduces a conceptual and methodological shift from the VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) and BANI (Brittle, Anxious, Nonlinear, Incomprehensible) models, which reflect the crisis-laden nature of contemporary society and science, toward a RESILIENT model of Open Science. Based on philosophical analysis, strategic content review, and synthesis of interdisciplinary perspectives, the RESILIENT model is presented as a nine-dimensional framework encompassing Reflexivity, Ethics, Sustainability, Inclusiveness, Learning, Interconnectedness, Engagement, Novelty, and Transparency. The model reinterprets the scientific ethos in the light of current global instabilities, aligning with UNESCO's call for a culture of Open Science and suggesting that science must function not only as a neutral knowledge system but as an adaptive (and even proactive), value-driven, and socially engaged dimension. The RESILIENT model is proposed as both a philosophical foundation and a practical tool for guiding the transformation of science into a proactive and ethically grounded platform for collective response and renewal in times of uncertainty.

Keywords: *ethos of science, open science, resilience, social innovation, synergetics, systemic approach.*

Introduction

Nowadays we are currently experiencing global transformations that present 21st-century science with new societal challenges. The VUCA model is an analytical framework for understanding and overcoming the challenges of a world characterized by volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity. The term was first introduced by the U.S. Army War College to describe the nature of operations in the post-Cold War period, but it is

considered that this model described the world before the COVID era, before the beginning of the 2020s (Stöttinger, 2023). It should be noted that in recent decades, science as a social institution has found itself in conditions that can be described using the VUCA model. Science experiences volatility due to rapid technological shifts, funding crises, politicization of research, and loss of stability in the academic environment. Mainly, there is uncertainty - as the future of science and scientific careers is becoming less and less predictable. Not only scientific and technological tools and methods, but also systems of evaluation and incentives are becoming less understandable and stable. The complexity of modern science is expressed in the already obvious need for interdisciplinarity, transnational cooperation, and the integration of scientific knowledge into managerial and political processes. And ambiguity manifests in the blurring of boundaries between science, activism, commerce, and media, in ethical dilemmas of open access, in debates about truth and trust. Thus, modern science today is not only a tool for analyzing VUCA-reality but also exists within a VUCA environment itself, which requires new models of adaptation, resilience, and ethical reflection.

But since the early 2020s, the VUCA paradigm has proven insufficient to describe the scale of instability and disorientation. American futurist Jamais Cascio, in his essay "Facing the Age of Chaos," published at the beginning of the COVID-19 pandemic, proposed the BANI model as an evolutionary continuation and intensification of VUCA.

And BANI's abbreviature means: Brittle, Anxious, Non-linear, Incomprehensible. This model emphasizes that we live in a world where structures seem stable but collapse easily; where anxiety becomes the background of everyday life; where habitual cause-and-effect relationships lose predictability; and where reality itself becomes less and less amenable to rational comprehension (Stöttinger, 2023).

Science in the BANI environment faces not only the acceleration of change but also the radicalization of uncertainty and fragility, and that is precisely why there is a need for a model that has a solid value-based foundation (the proposed RESILIENT model) as a response to this challenge.

Modern science turns to the concept of values, to the socio-cultural aspects of science in times of severe crises, when a deep verification of the foundations of this sphere of human activity takes place. Thus, the concept of the ethos of science was developed by Robert Merton in 1942, during World War II. The classical concept identifies four main norms of the scientific ethos. Firstly, universalism - when scientific claims are evaluated according to logic and evidence, not based on the personality of the scientist. Secondly and thirdly (obviously in times of crisis, according to the evolutionary mechanisms) - communism/communalism, meaning knowledge belongs to the scientific community and not to individuals, as well as disinterestedness - acting in the interest of science, not for personal gain. And, of course, verification, elimination of errors and misconceptions: principle of organized skepticism.

In the context of the ongoing global crisis, ethos is further enhanced by reflexivity and transparency, which include an honest acknowledgment of the limitations inherent in one's data and methods. Also, interdisciplinarity, related to the complex self-organization of scientific knowledge, is based on respect for different methodologies and approaches. And, undoubtedly, an important social component of science — its inclusiveness and responsibility, including openness to the participation of various social groups and consideration of the impact of science on society. All these aspects contribute to the development and support of the modern concept of Open Science.

In these conditions, science must change its functional nature: from a neutral tool to an adaptive space capable of being a hub of resilience. This implies not only a change in the organization of science but also a rethinking of its philosophical and ethical foundations. Open Science in this context appears as a complex, human-measurable system that exists in cyclic determination with society. It not only responds to challenges but also forms new contexts of meaning, acts as an attractor capable of guiding society from chaos to development scenarios oriented towards sustainability, cooperation, and trust. According to the UNESCO Recommendation (2021), Open Science is an inclusive, constructive process that unites scientists, policymakers, and citizens to ensure open access to scientific knowledge, methods, data, and technologies. Among the key objectives are the formation of a culture of Open Science and alignment of incentives for its implementation. These very aspects form the foundation of the proposed RESILIENT model, which can serve as a tool for both the ethical transformation of science and the creation of a practical framework for implementing UNESCO's strategic guidelines.

Methodology

The development of the RESILIENT model is based on a philosophical-analytical approach, combined with content analysis of strategic documents of international organizations and the activities of research institutions. Primarily used were the UNESCO Recommendation on Open Science (UNESCO, 2021), the LERU Roadmap on cultural transformation in universities (LERU, 2018), as well as research results from contemporary think tanks, such as the Laszlo Institute. These sources make it possible to outline the normative framework of Open Science as a global phenomenon and proceed to the development of a relevant model. RESILIENT, as a conceptual model, was created through the interpretation of the aforementioned sources within the framework of systems and synergetic approaches: Open Science is considered as a complex, human-measurable dynamic system with a high level of both adaptability and proactivity, existing in cyclic determination and interdependence with society in a feedback mode.

In addition to these approaches, critical analysis of the VUCA and BANI concepts was used, which serve as analytical frameworks for describing the global context in which modern science operates. Conceptual modeling was also introduced, enabling the proposal of the RESILIENT model as a response to the societal challenges. The model synthesizes ideas from the philosophy of science (ethos of science, Open Science, etc.).

Another methodological foundation of the study is ethical reflection, based on a modern rethinking of Merton's ethos of science and incorporating the requirements of integrity, inclusiveness, and social responsibility.

The present study is not the result of empirical research but represent a theoretical proposal that integrates various responses to the pressing challenges of contemporary science. Although the study currently remains in the sphere of theoretical generalization, it is well-positioned to transition into the empirical domain - for example, by studying the level of resilience of Open Science in universities, following the principle of empirical surveys on the state of Open Science in universities (LERU, 2018).

Results

As an attempt to explain the current transition of Open Science, a nine-element RESILIENT model is proposed as a philosophical and practical framework for the functioning of science in the BANI world. In this context, Open Science requires not only transparency and accessibility but also resilience. This research proposes the conceptual RESILIENT model as an acronym of the key characteristics of the science of the future:

Reflexivity - the ability for critical rethinking of theories and practices;

Ethics - the ethical foundations of Open Science, with reference to the ethos of science;

Sustainability - ethical, ecological, social, and financial sustainability;

Inclusiveness - not only the participation of broad groups and regions but also equality and fairness of access;

Learning - continuous learning and development as the basis for the self-organization of science as a self-educated and knowledge-transfer system;

Interconnectedness – interdisciplinary and interpersonal interaction;

Engagement – involvement of society and the public in the scientific process;

Novelty – openness to innovation, especially social innovation;

Transparency – transparency of both data obtaining and usage processes.

Each of these principles combines ethical and operational dimensions. In this logic, science does not appear as a closed hierarchical structure but as an open complex social system. It could be considered as dynamic nonlinear space for the social construction of knowledge, where civil, academic, digital, and political actors create innovative solutions in cooperation.

Through the integration of social innovations into Open Science practices, the RESILIENT principles form a value-based infrastructure that allows science to be both adaptive and proactive, while remaining ethically and socially responsible. This not only ensures trust in science but also enhances its ability to become an attractor to positive social transformations. Moreover, the RESILIENT model directly responds to UNESCO's call for fostering a culture of Open Science and aligning incentives for its sustainable development. Thus, in today's BANI world, dominated by brittleness, anxiety, nonlinearity, and unpredictability, science can no longer limit itself to the function of accumulating objective knowledge. It must fulfill adaptive (and even more – proactive), moral, and integrative functions. It should become an open dimension for developing meanings and responses to the complexities of global instability.

In this sense, the RESILIENT model is not merely a reaction to circumstances, but a demand for a new ethos of science, based on reflexivity, ethics, openness, interdisciplinarity, sustainability, and innovation. This model proposes a shift from a partially technocratic vision of Open Science (as a set of tools and platforms) to a value-oriented, philosophically grounded scientific paradigm that recognizes the complexity and interdependence of the world and the human being within it. The RESILIENT model opens the possibility of rethinking scientific practices: from research management to education, from open access policies to the design of scientific institutions and their modes of interaction with society. Special attention in this model is given to the integration of social innovations, which allows us to consider Open Science as a platform for cooperation, engagement, decision-making, and adaptive response to societal demands. It is precisely such openness, a rapid response to social issues, that not only increases the resilience of science itself (as a complex open social system), but also significantly expands its sphere of influence, thereby restoring science its original status as a public good. And a public good that is not only accessible but also reliable, responsible, and resilient. In this context, it is important to understand the process of scaling successful social innovation initiatives. Scaling them in different contexts strengthens their effect, contributing to societal resilience and sustainable development as a whole (Terstriep, 2017).

However, every crisis is an opportunity, an invitation to awakening. It is precisely through these trials that humanity is offered the chance to rise, transform, and evolve. Ervin Laszlo emphasizes that this awakening is not only a path of personal growth but also a collective shift in consciousness. The paradigm shift lies in the need to transition from fragmented, egocentric views to a holistic understanding of our interconnectedness.

The possibility of a new attractor will be conditioned by the realization that every one of our actions resonates through the global fabric of life. Therefore, only through unity can we pass through a time of chaos and uncertainty (The Laslo Institute, 2025).

Thus, the conceptual development of the RESILIENT model constitutes a contribution to the modern philosophy of science. It can serve as the basis for developing empirical research (e.g., the study of the resilience level of Open Science in universities), the creation of educational programs, and changes in approaches to scientific communication. According to the principles of dialectics and cyclic determination, Open Science (following the proposed RESILIENT model) can become a hub of resilience not only for itself but also for society, becoming an island of hope, an attractor for a favorable scenario in conditions of global unpredictability and deep turbulence.

References

- Ervin Laszlo's philosophy for our time. Changing the Course of History. (2025). The Laszlo Institute. Retrieved from: <https://thelaszloinstitute.com/2025/01/08/changing-the-course-of-history/>
- Open Science and its role in universities: A roadmap for cultural change (2018). ADVICE PAPER. N 24 - May 2018. Retrieved from: <https://www.leru.org/files/LERU-AP24-Open-Science-full-paper.pdf>
- Stöttinger B. (2022). BANI vs. VUCA: How Leadership Works in the World of Tomorrow. Executive Academy. Retrieved from: <https://executiveacademy.at/en/news/detail/bani-vs-vuca-how-leadership-works-in-the-world-of-tomorrow/>
- Terstriep J (2017). Boosting SI's Social & Economic Impact. Innovation 49 (209.17), 07-139
- UNESCO. (2021). Recommendation on Open Science. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949>

ВІДКРИТА НАУКА: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Ольга Руденко, доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-1755-2624>, [email: orudenko@knu.ua](mailto:orudenko@knu.ua)

OPEN SCIENCE: PROSPECTS AND CHALLENGES

Olga Rudenko, Associate Professor, PhD, Associate Professor of Philosophy and Methodology of Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-1755-2624>, [email: orudenko@knu.ua](mailto:orudenko@knu.ua)

Abstract

The concept of Open Science unites various movements and forms of activity, the purpose of which is to make multilingual scientific knowledge open, publicly available and suitable for multiple use, to expand scientific collaboration and information exchange for the benefit of science and society. It is a modern approach to conducting scientific research and disseminating knowledge in a transparent and collaborative manner. Monitoring the development of Open Science is mainly focused on scientific results, while less attention is paid to the processes, values and impact of Open Science. Modern prospects for social development are associated with significant benefits that scientists, researchers, academic institutions, politicians, and the general public receive by applying the principles of Open Science. However, there are also a number of caveats associated with the challenges of Open Science.

Ключові слова: відкрита наука, прозорість, інновації, наукова колаборація.

Keywords: Open Science, transparency, innovation, scientific collaboration.

Вступ. Упродовж останнього десятиліття концепція відкритої науки набула значного поширення в усьому світі. Спостерігається суттєве зростання кількості наукових публікацій, що знаходяться у відкритому доступі. Розвиваються платформи для обміну дослідницькими даними, що сприяє більш широкому використанню та аналізу наукової інформації. Дослідження показують, що статті у відкритому доступі мають тенденцію до вищого рівня цитування порівняно з публікаціями за передплатою. Змінюються підходи до фінансування наукових досліджень, де все більша увага приділяється проектам, що передбачають відкритий доступ до даних та результатів. Спостерігається також зростання кількості міжнародних наукових колаборацій, що стало можливим завдяки полегшеному обміну інформацією та ресурсами.

Однією з важливих тенденцій є підвищення прозорості наукових досліджень, що проявляється у зростанні популярності таких практик, як попередня реєстрація досліджень та відкрите рецензування. У 2021 році ЮНЕСКО було прийнято Рекомендацію з відкритої науки, що є першим міжнародним нормативним інструментом у цій сфері, спрямованим на формування спільного розуміння відкритої науки та визначення шляхів її досягнення [1].

Результати. Незважаючи на загальний прогрес, розвиток відкритої науки є нерівномірним у різних країнах та регіонах світу, причому багаті країни та організації демонструють швидші темпи впровадження. Моніторинг розвитку відкритої науки переважно зосереджений на наукових результатах, тоді як процесам, цінностям та впливу відкритої науки приділяється менше уваги. Розглянемо сучасні перспективи та виклики відкритої науки.

Запровадження практик відкритої науки приносить значні переваги широкому колу зацікавлених сторін, включаючи науковців, дослідників, академічні установи, політиків та широку громадськість.

Для науковців та дослідників відкрита наука пропонує численні переваги. Це сприяє підвищенню видимості та впливу їхньої роботи, оскільки результати досліджень отримують більш широке поширення та, як правило, отримують вищі показники цитування [2]. Принципи відкритої науки також сприяють розширенню можливостей для співпраці з іншими дослідниками по всьому світу, долаючи географічні та інституційні бар'єри. Крім того, наголос на прозорих методологіях і обміні даними покращує точність і відтворюваність досліджень, підвищуючи довіру до них [3]. Відкрита наука розширює можливості науковців та дослідників, забезпечуючи їм ширшу аудиторію та сприяє співпраці, що зрештою прискорює темпи нових відкриттів та підвищує якість досліджень.

Академічні інституції також отримають значну вигоду від прийняття відкритої науки. Підвищення інституційної видимості та покращення репутації досягаються завдяки демонстрації відкрито доступних результатів досліджень, що робить установу більш привабливим центром для досліджень та навчання [4]. Відкрита наука сприяє підвищенню ефективності дослідницької діяльності, заохочуючи повторне використання даних і методологій, таким чином уникаючи непотрібного дублювання зусиль. Інституції, які відстоюють відкриту науку, також мають більше шансів залучити талановитих дослідників і студентів, які цінують відкрите та спільне дослідницьке середовище [5]. Приймаючи положення про відкриту науку, академічні установи можуть позиціонувати себе як лідерів у створенні та поширенні знань, плекаючи культуру інновацій та співпраці [6]. Це узгоджується з фундаментальною місією академічних установ просувати та ділитися знаннями на благо суспільства.

Політики отримують вигоду від відкритої науки через доступ до ширшої та більш доступної бази доказів, що має вирішальне значення

для прийняття обґрунтованих рішень у різних секторах. Підвищення прозорості та підзвітності досліджень, що фінансуються державою, допомагає виправдати інвестиції в науку та технології для громадськості [7]. Відкрита наука також сприяє підвищенню довіри громадськості до науки та уряду, роблячи процес дослідження та його результати більш прозорими та доступними. По суті, відкрита наука надає політикам надійну та доступну інформацію, необхідну для ефективного вирішення суспільних проблем і зміцнення довіри суспільства до наукових зусиль [8].

Громадськість отримує значні переваги від принципів відкритої науки. Відкрита наука також пропонує громадськості можливість брати активну участь у науковому процесі через громадські наукові ініціативи, стираючи межі між дослідниками та спільнотою [9]. Також, відкрита наука демократизує доступ до знань, дозволяючи громадськості ставати більш поінформованою та активно брати участь у науковому прогресі, сприяючи таким чином збільшенню наукової грамотності суспільства [10]. Наука не повинна залишатися в межах академічних кіл; відкрита наука діє як важливий місток між дослідниками та громадськістю, роблячи наукові відкриття доступними та актуальними для повсякденного життя.

Незважаючи на численні переваги відкритої науки, її запровадження має низку викликів, які необхідно вирішити. Найбільш важливими серед них є наступні:

Фінансові обмеження є значною перешкодою для переходу до відкритої науки. Витрати, пов'язані з публікацією у відкритому доступі (наприклад плата за обробку статей APC) можуть бути непомірно високими для багатьох дослідників, особливо для тих, хто має обмежений доступ до фінансування. Крім того, розробка та підтримка надійних відкритих наукових інфраструктур і послуг потребують значних фінансових інвестицій, які не завжди можуть бути легкодоступними [11]. Фінансові відмінності між установами та країнами можуть ще більше загострити ці проблеми. Фінансові наслідки переходу до відкритої науки вимагають ретельного розгляду та розробки стабільних моделей фінансування, щоб забезпечити справедливую участь усіх дослідників та установ, незалежно від їх фінансового стану.

Культурні та ментальні бар'єри в дослідницькій спільноті також створюють проблеми для впровадження відкритої науки. Це проявляється в тому, що деякі дослідники можуть виявляти опір ділитися своїми даними, кодом або методологіями через занепокоєння авторськими правами, можливістю неправильного використання або побоювання посиленого контролю над їхньою роботою. Відсутність обізнаності та розуміння фундаментальних принципів і практичних переваг відкритої науки серед певних дослідників та установ ще більше сприяє цьому опору [12]. Щоб подолати ці культурні бар'єри, потрібен багатогранний підхід, який би вирішував проблеми дослідників, забезпечував комплексне навчання та підтримку практик відкритої науки

та ефективно висвітлював її відчутні переваги як для індивідуальних кар'єр, так і для ширшої наукової спільноти.

Технічні та інфраструктурні проблеми представляють ще один ряд перешкод для впровадження відкритої науки. Відсутність стандартизованих форматів даних, узгоджених схем метаданих і надійних структур сумісності може значно перешкодити ефективному обміну та повторному використанню дослідницьких даних у різних дисциплінах і платформах [13]. Крім того, недостатня інфраструктура для належного зберігання даних, ефективного управління та довгострокового збереження, особливо в середовищах з обмеженими ресурсами, може обмежити можливість повного застосування практик відкритих даних [14]. Забезпечення довгострокової стійкості відкритих наукових платформ і сховищ, які мають вирішальне значення для надання доступу до результатів досліджень, також залишається серйозною проблемою. Вирішення цих технічних та інфраструктурних проблем потребує значних інвестицій у розробку надійних і сумісних відкритих наукових інфраструктур, які можуть сприяти безперебійному обміну даними та співпраці між різними дисциплінами та географічними кордонами.

Юридичні та етичні міркування, що пов'язані з занепокоєнням щодо прав інтелектуальної власності, законів про авторське право та відповідного ліцензування результатів досліджень у контексті відкритого доступу та відкритих даних. Існування різних законодавчих рамок і нормативних актів у різних країнах і регіонах ще більше ускладнює глобальне впровадження відкритої науки. Для ефективного вирішення цих юридичних та етичних аспектів розробка чітких правових рамок і комплексних етичних рекомендацій має важливе значення для вирішення проблем, пов'язаних з інтелектуальною власністю, забезпечення відповідального обміну даними та захисту конфіденційності даних у відкритому науковому середовищі [15]. Вирішення цих важливих аспектів є фундаментальним для зміцнення довіри та забезпечення відповідального розвитку відкритої науки.

Висновки. Аналіз концепції відкритої науки свідчить про її зростаюче значення як на глобальному рівні, так і в контексті розвитку науково-дослідницької сфери в Україні. Визначення відкритої науки, запропоновані ЮНЕСКО, підкреслюють важливість вільного доступу до наукових знань, даних та інфраструктури, а також необхідність активної співпраці та залучення широкого кола зацікавлених сторін. Переваги відкритої науки є значимими для наукового співтовариства, суспільства та економіки. Для науковців вона відкриває нові можливості для співпраці, підвищує видимість їхніх робіт та сприяє прискоренню наукового прогресу. Для суспільства відкрита наука забезпечує ширший доступ до знань, підвищує довіру до науки та сприяє вирішенню глобальних викликів. Економіка також отримує вигоди від відкритої науки через стимулювання інновацій, зниження витрат на доступ до інформації та створення нових бізнес-можливостей. Незважаючи на

численні переваги, на шляху впровадження відкритої науки існують певні виклики та перешкоди, включаючи фінансові аспекти, опір з боку різних зацікавлених сторін, недостатню обізнаність та компетентність, юридичні та етичні питання.

References

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949>

The fundamentals of open access and open research. Open science. Springer Nature. Режим доступу: <https://www.springernature.com/gp/open-science/about/the-fundamentals-of-open-access-and-open-research>

What is Open Access and Why Does it Matter? LibGuides at Brown University. Режим доступу: <https://libguides.brown.edu/oa>

Open Access. UNESCO. Режим доступу: <https://www.unesco.org/en/open-access>

What is open research? University of Exeter. Режим доступу: <https://www.exeter.ac.uk/research/openresearch/about/explained/>

Концепція принципів відкритої науки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Режим доступу: https://senate.knu.ua/wp-content/uploads/2024/11/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8.pdf

Open Access. Там само.

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

Open Science Elements | Open Science at CERN. Режим доступу: <https://openscience.cern/OS-elements>

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

What is open science? Center for Open Science. Режим доступу: <https://www.cos.io/open-science>

Understanding open science. UNESCO Digital Library . Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383323>

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

UNESCO Recommendation on Open Science. 23.11.2021. Там само.

ПРАКТИКИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ: ПОГЛЯД МЕТОДОЛОГА

Лідія Сидоренко, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та методології науки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-4232-4081>, email: 16sidorenko16@gmail.com

PRACTICES OF OPEN SCIENCE: A METHODOLOGIST'S VIEW

Lidia Sydorenko. Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Philosophy and Methodology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-4232-4081>, email: 16sidorenko16@gmail.com

Abstract

The term “open science” has been widely used in recent years. It has become popular. Ideologist and researchers of open science note that it is not a completely new concept, because scientific journals, conferences, etc. as forms of demonstrating the results of scientific research have existed for a very long time. In fact, the principles of openness of science were defined in the science of the New Age. In addition, if we talk about the classical ethos of science – the principles of scientific ethos formulated by R. Merton, then the principle of collectivism (Communism) is, in fact, a requirement for the openness of research results for the scientific community. However, in my opinion, we are now talking about a certain new reality of the existence of science. Therefore, open science is an interesting object for reflection by methodologists and philosophers of science and sociologists.

Ключові слова: *відкрита наука, практики відкритої науки, відкритий доступ, громадянська наука, краудсорсинг*

Keywords: *open science, open science practices, open access, citizen science, crowdsourcing*

Вступ

Термін «відкрита наука» - Open science почали широко використовувати останніми роками. Він став популярним. Ідеологи та дослідники відкритої науки відзначають, що вона не є абсолютно новою концепцією, бо наукові журнали, конференції тощо як форми демонстрації результатів наукових досліджень існують вже дуже давно. По суті, принципи відкритості науки означалися ще в науці Нового часу. Крім того, якщо говорити про класичний етос науки - принципи наукового етосу, що сформульовані Р. Мертоном, то принцип колективізму (Communism) – це, по суті, вимога відкритості результатів досліджень для наукової спільноти.

Однак, на мою думку, зараз йдеться про певну нову реальність буття науки. Тому відрита наука є цікавим об'єктом для роздумів методологів та філософів науки та соціологів.

Методологія

Перше, що відрізняє сучасну відкриту науку – це глобальність характерних рис та процесів, які вона представляє. Перш за все, це стосується такої характеристики, як «відкритий доступ». Емпірично йдеться про рух науковців, які в зрозумілому, спрощеному вигляді (але не примітивному) – прості досліді, яскраві відео, графічна форма, зустрічі з бажаними «побачити» науку», дні науки на відкритому просторі тощо – доносять науку до пересічних людей.

Отже, відкрита наука - це рух, що має на меті зробити наукові дослідження доступними для всіх спільнот. Водночас, відкрита наука – це своєрідна форма захисту. В умовах, коли наступ конспірології та невігластва на доведені результати науки наростає, наука має захищатися.

Отже, відкритість була притаманна класичній науці. Але не була практикою науки як соціального інституту. Класичні дослідницькі практики включали вимогливий процес експериментування, ретельну перевірку результатів, написання статей. Результати ставали доступними для використання через наукові публікації, які демонстрували успіх ученого та ставали основою його наукового авторитету. Класичні дослідницькі практики створювали умови для дослідницької конкуренції учених. Відповідно, таке не сприяло охопленню наукою широкої спільноти – учених, громадськості.

Практики відкритої науки мають на меті подолати ці обмеженості. Для цього залучаються відкриті освітні ресурси з можливістю широкого доступу до матеріалів. Головна риса – це відкритий доступ до наукових досягнень.

Результати

Практики відкритої науки реалізують свої можливості як способи демократизації науки. Можливо, це подолання саме того «шовінізму науки», який відзначав Пол Фейєрабенд, говорячи про її претензію на прерогативу істини. Шовінізму, що звужує ступені свободи людини. Таке стосувалося класичних дослідницьких практик. А відкрита наука намагається це подолати

Комунікаційна діяльність є важливою частиною відкритої науки. Відкрита наукова комунікація стосується залучення різних зацікавлених сторін і діяльності на різних етапах дослідження та стосується аспектів співпраці, доступності та прозорості.

Це також практики спрощення для масової свідомості – графіка, кольорові схеми, відео. Так наукові практики беруть до уваги,

враховують особливості сприйняття реальності, інформації новими поколіннями. Наочне мислення, максимально стисле викладення – врахування того, що влучно позначили як «кліпову свідомість».

З відкриттю наукою пов'язане і постання нової естетики науки. Як того, що приваблює людину та «втягує» в сферу науки. Ми знаємо про красу математичної теорії, будь-якої гарної теорії. Але це рівень високої абстрактності. Недоступний пересічній людині. А от фото кровоносних судин ока - загадкове павутиння - це вражає на чуттєво-емоційному рівні і без професійних знань науки. А потім вже інтерес до науки виникає.

Комунікація в певному сенсі «забезпечується» відкритим доступом і відкритими дослідницькими даними. Тобто, оскільки дані досліджень і результати стають більш відкритими, збільшується проблемна сфера, в якій люди можуть спілкуватися. В результаті виникає феномен «громадянської науки», оскільки широке залучення громадян є як метою, так і чинником відкритої науки.

Формою такого залучення громадян, які «займаються наукою», є, зокрема, краудсорсинг - використання колективного інтелекту з різних джерел для вирішення досліджуваної проблеми. Також «громадянська наука» - це здатність розуміти науку та спілкуватися з науковцями_через блоги, соціальні медіа, встановлення пріоритетів для фінансування тощо.

Отже, наука як соціальний інститут набуває іншого вигляду завдяки новим соціальним практикам – практикам відкритої науки, взаємодії з великими спільнотами людей. Наукові знання набувають форми, так би мовити, «прямого впливу» на масову свідомість через соціальні практики, зокрема практики повсякденності, а не лише через спеціалізовані структури (школи, університети, науково-дослідні інститути, наукові лабораторії, проекти тощо).

Однак, залишається питання про адекватність розуміння результатів науки в межах непрофесійної широкої спільноти та вплив такого розуміння на буття людини та суспільства. Та й на саму науку.

SELF-ORGANIZATION OF ODESSA SCIENTISTS IN WAR CONDITIONS — INHUMAN CONDITIONS. HOW WAS IT?

Iryna Yershova-Babenko, Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Innovative Technologies of Socio-Cultural Activities, Institute of Public Management and Administration, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-2365-5080>, email: chokaiv@gmail.com

Unusual scientific communication was born in wartime. Its form was classic scientific seminars with reports, homework, discussions, explanations of terms, etc.

What happens in wartime with human communication, with human psychometry? What holds it together? What do people complain about most in the tense conditions of today's war-oriented society?

There is a lack of real, non-digital communication, live communication.

What is behind these words?

Why, in the very difficult first months of the war, did three scientists, representatives of two generations of scientists - two professors and one doctoral student, travel to a joint meeting across the city despite many obstacles?

What guided them?

Who are they?

Doctor of Philosophy, professor, scientific consultant to the doctoral student; Doctor of Technical Sciences, professor, head of the laboratory and head of the department, a student of the first; a doctoral student of the department.

They were guided by two goals.

The first is to unite, to combine our efforts in order to maintain at least some form of life, in a state of life, in self-restraint, because alone there was not enough strength - neither moral nor physical, but none.

The second is social responsibility for the training of a doctoral student.

These two professors took on the function of compensating for the lack of "contact" scientific communication. Previously, it was performed by the "contact" society, because there were many "contact" forms of organizing the training and education of highly qualified scientific personnel. In our case, doctors of philosophical sciences. These two professors did not have the opportunity to use their social "contact" experience.

What to do?

A decision was born - to imitate the "contact" scientific environment and create an individually oriented path in wartime conditions and the absence of a traditionally organized by society "contact" system of educating a specialist of the highest category - a future doctor of philosophical sciences.

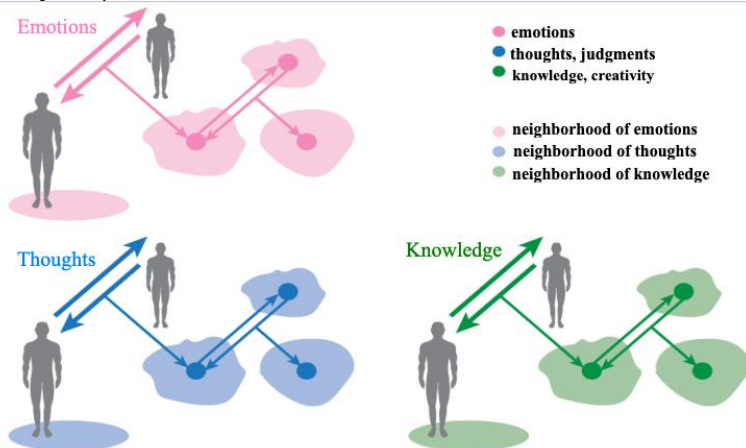
Today we are reporting on this for the first time.

What have we understood? What guides us? The need for communication?

Why do we go across the city to a “contact” meeting without light and heat at the other end of the city, although there is an opportunity to communicate by phone, via computer – digitalized communication lines?

We lack “contact” scientific communication and “contact” communication in general.

Why this particular form of communication and what does it consist of?

The answer is in this picture.

Your attention is drawn to the conceptual model (new philosophical category) “whole as a whole/whole-as-a-whole” as a model of psychometrics of social reality – psychometric “contact” socio-cultural communication, communicative-informational-energy exchange of a person with a person, of an individual among themselves and with society and its neurophysiological mechanism, as well as contactless digitalized “communication” (Yershova-Babenko, 2020, p. 195).

The peculiarities of modern conditions are that there is a very high rate of change – social, informative, etc.. A lot of new things around. All this together and separately requires from the researcher not only known competencies, but also fundamentally new, more creative, creative ones. Such skills and competencies are largely based on associativity, creating something new, seeing analogues in nature, society, information and human psychometrics. One of the examples of the formation and development of analog thinking in the practice of our “22-23 years seminar in the conditions of the war in Ukraine” was the discovery by astrophysicists of the phenomenon of a “wormhole” or “wormhole” and the answer to the question – is it possible to imagine the thinking of a researcher by analogy, or the work of the human brain? Wormholes in the physical literature are called tunnels that connect remote regions of the Universe or “bridges” that connect different universes. For the first time, such solutions appeared during the time of Einstein. A wormhole or “wormhole” (wormhome) is a

topographic feature of space-time, which at each moment of time represents a "tunnel" in space. These areas can be either connected and, apart from the wormhole, represent a region of a single space, or completely disconnected, representing separate spaces connected to each other only by means of a wormhole.

Visual image: we put a sheet of paper on which we created two holes diagonally of the sheet, connected the holes with a pencil. Now let's imagine that information flows through the sheet and pencil. If we consider the work of the human brain from the same positions, we see that the analogy of a "molehole" in relation to the organization of the brain's work is less suitable. Such analog skills and competencies in relation to the thinking of a researcher are of great importance, because they teach us to see the difference between the psychometric nature of a person, his biological nature and naturalness during research. It is also important to understand that the existing social reality is presented in different guises in human thinking and behavior. Such social reality can be psychometric. In conditions of deep digitalization, the potential of a person's psychometric nature, ensuring his human-dimensional creativity, suffers.

By the way, how did it happen that the scientific picture of the world does not have a person in it? Scientists say "transformation is needed" (Prigogine, Stengers, 1984).

But what is transformation and what is change? Let's look at the interpretation of these terms.

Transformation does not mean essential changes, for example, of a biological object, or its development. More simply, it is a kind of superficial change. Usually this term is used in information objects, applied to the form, to everything social, without assuming that it means only the surface layer.

Change is a process that implies the development of a biological object or essential, structural, meaningful changes in both information and social reality. In society, we can demonstrate this phenomenon with an example.

Here, if one person and another person communicate with each other, then from the point of view of neurophysiology, each of them has an individual non-repeating indicator, for example, the ratio of blood flow velocity to brain frequency is the starting alphabet.

The flow of energy goes from one person to another. And in return, the second person also emits a flow of energy and frequency, and this is a real exchange that exists in real life between any living beings and between humans too.

And here is another situation when a person is in front of a computer screen, as we are now in front of a computer screen. In this case, there is no reverse flow and energy exchange in the form of an individual blood flow rate or frequency of brain activity.

As neurophysiologists and morphologists show us in the functioning of the brain system, a person in this case will be in a situation of depletion of his energy, because he emits, but receives nothing in return. Nonlinear feedback - the basis of the energy exchange of a living person is absent.

If the time that a person spends in front of a screen is more than the person's adaptive potential, psychometric potential, supported by neurophysiological potential, then we have a disease, a weakening of health, a very bad condition.

The fact is that there is a ratio between the speed of current, blood flow (energy) and the frequency of human brain activity.

This is the real energy of the individual "emission" of a living person during communication, for example, arising at the neuro-physiological level of communication (life) (1). If energy (1) changes, then the frequency of the brain changes. And we observe a weakening of memory, attention - especially in children, students, and adults too. For this case, there is such a concept, accepted in the literature as "critical difference" - this is when the indicators of mutual exchange reach a critical difference between interacting objects, subjects, or indicators.

From this point of view, in a situation where a critical difference occurs, we have a significant fluctuation, even a violation of brain processes, that is, in the neurophysiological aspect, which is reflected in the mental state, nervous imbalance.

The concepts of "critical difference", "frequency ratio", as well as "nonlinearity" are associated with the name of the outstanding Belgian scientist, Nobel laureate in 1977, Ilya Romanovich Prigozhin. His ideas are implemented by the Odessa Scientific School in the humanitarian, socio-humanitarian and medical-rehabilitation spheres (Yershova-Babenko, 2022, Yershova-Babenko, Shinkevych, 2023). Therefore, today we decided to consider this phenomenon of "critical difference", this critical difference with which we deal when a person communicates with gadgets. In our opinion, we do not quite understand that it is related to both the neurophysiological state and the mental, socio-cultural, because they are connected in a living person, in his activity, because in his life they always exist together. This point of view is presented in the form of the concept "b-p(m/c,...)" "brain – psyche (mind/consciousness, ...)" (Yershova-Babenko, 2019).

And therefore our point of view is that we need to emphasize the potential of human psychodimension as a value and ideology – because this potential is not limitless, it has a limit.

References

Yershova-Babenko I. V. (2022). "Man as Integrity: Traditions and Innovations". Conceptualization of the Problem of Human Macointegrity – the Concept "Brain-Psyche (Mind/Consciousness...)": *Electronic Collection of Materials of the Participants of the V International Scientific Conference Odesa*, 76-95

Yershova-Babenko I. V. (2020). Psychosynergetics: Methodological Status, Theory and Practice. Anniversary Collection of Scientific Works of Prof. Yershova-Babenko I. V. Odesa: Phoenix, 256 p.

Yershova-Babenko I. V., Shinkevych O. S. (2023). Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023. The Phenomenon of “Critical Difference” in Social Self-Organization – a Controlling Parameter in the Movement “From a Person to a Digital Subject”. *The problem of psychometrics in relation to digitalization: electronic collection of materials of the participants of the International Scientific Conference*. Kyiv: VPC “Kyiv University”, 609-614.

Prigogine I., Stengers I. (1984). ORDER OUT OF CHAOS. Man's new dialogue with nature. Heinemann. London, 430 p.

Yershova-Babenko I. (2019). Hypertheory “brain-psyche-mind-consciousness” – is post-non-classical general solution of the problem and methodology of the study of psychometry. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 29. P. 45-50

CONTENTS

Section 1 HISTORY OF PHILOSOPHY

Svitlana Balinchenko

M. FOUCAULT'S BIOPOLITICS TRANSFORMATION
IN THE CONTEXT OF THE WAR: MARTIAL GOVERNMENTALITY 5

Volodymyr Barkhat

INDIVIDUAL EXISTENTIAL CRISIS AND WAYS OUT OF IT 8

Danil Chernukha

HUSSERL'S REVIVAL OF THE ANCIENT PHILOSOPHY 11

Illia Davidenko

SOME REMARKS ON NORMATIVITY AND DESCRIPTIVITY
IN HEGEL'S THEORY OF THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS 14

Elizabeth Demenchuk

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL JUSTICE
IN THE 21ST CENTURY 16

Sviatoslav Didkovskyi

THE RELIGIOUS BASIS OF THE FIRST PROJECT OF PERPETUAL
PEACE OF THE 17TH CENTURY AND ITS SECULARIZATION 20

Marta Dmytriv

DISCOVERING BEING THROUGH THE EXPLORATION OF HUMAN
EXISTENCE IN SØREN KIERKEGAARD'S "SICKNESS UNTO DEATH" .. 26

Stanislav Hrubiznyi

THE SIGNIFICANCE OF KIERKEGAARD'S RELATION
TO HEGEL IN CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL STUDIES 30

Anna Ilyina

HOW IS THE SYNTHESIS OF TRANSCENDENTAL AND PRAGMATIC
POSSIBLE? K.-O. APEL'S VERSION 33

Alexander Kihno

THE PROBLEM OF THE USE OF FORCE IN NEO-VEDANTIC, UKRAINIAN
AND WESTERN WORLDVIEW AND PHILOSOPHICAL THOUGHT OF THE
20TH CENTURY 39

<i>Maksym Koval</i> MEDIA IN THE PUBLIC SPHERE: FROM INFORMATION CHAOS TO THE CRISIS OF PUBLIC CONSENSUS.....	45
<i>Vadym Kovalenko</i> DIGITAL PERSONA: ISSUES OF SUBJECTIVITY, INFLUENCE, AND ETHICAL CHALLENGES IN THE NETWORKED WORLD	48
<i>Yevhen Kucher</i> ETHICS OF SCHOPENHAUER IN ESTIMATION OF THE PROFESSORS OF THE ST. VOLODYMYR UNIVERSITY	53
<i>Maksym Kulyk</i> THE CONCEPTS OF "INTELLECTUS POSSIBILIS" AND "INTELLECTUS AGENS" IN THEORY OF KNOWLEDGE OF THOMAS AQUINAS	59
<i>Varvara Lavreniuk</i> THE ILLUSION OF IMMORTALITY: CULTURAL AND PHILOSOPHICAL DIMENSIONS	62
<i>Maksym Leshchenko</i> INTERNATIONAL LAW THROUGH THE PRISM OF THE AMERICAN PHILOSOPHICAL TRADITION	67
<i>Vitaliy Lyakh</i> HUMANISM AND POSTHUMANISM OF J.-P. SARTRE: PRE-REFLEXIVE COGITO VS BIO-SOCIAL NEEDS	69
<i>Maksym Liashko</i> PHILOSOPHY OF LAW IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE, INTELLECTUAL PROPERTY, AND PRIVACY	73
<i>Pavlo Litvinov</i> JOHN LOCKE'S VISION OF THE RIGHT TO RESIST TYRANNY: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE	76
<i>Vladyslav Mavrin</i> PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF UPDATING THE STATUS OF A CIVIL SERVANT IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION.....	80
<i>Arsenii Pastushenko</i> AUGUSTINE, PYRRHONISM AND THE TWO TRAVELLERS.....	83

<i>Iryna Petlenko</i>	
HISTORY AS A MEANS OF IMPERIALIST PROPAGANDA: POSTCOLONIAL CRITICISM OF ROMILA THAPAR	86
<i>Inna Savynska</i>	
WILL AND UNDERSTANDING IN DESCARTES'S CONCEPTION OF HUMAN ERRORS.....	89
<i>Pavlo Sobolievskyi</i>	
STANDARD, METAPHYSICAL, AND INVESTIGATIVE ORDINARY LANGUAGE PHILOSOPHY: MODERN VIEW	91
<i>Yaroslav Sobolievskyi</i>	
NATURE AS A LIVING THOUGHT: EMERSON'S TRANSCENDENTAL VISION AND ITS PHILOSOPHICAL IMPLICATIONS	94
<i>Yeva Sychova</i>	
SILENCE AS A BRIDGE TO THE DIVINE: A PHILOSOPHICAL EXPLORATION	97
<i>Vitalii Turenko</i>	
COGNITIVE CLASSICS AS METHODOLOGICAL APPROACH IN THE STUDIES OF ANCIENT PHILOSOPHY	100
<i>Yaryna Yurynets</i>	
THE DISCUSSION OF DIALECTICIANS AND MECHANISTS IN THE 1920S-1930S: IDEOLOGICAL CONTRADICTIONS OR METHODOLOGICAL DISPUTE?	105
<i>Valerii Zahorodniuk</i>	
HAS EPISTEMOLOGY DIED AFTER KANT AND HEGEL?	109

Section 2 THEORETICAL AND PRACTICAL PHILOSOPHY

<i>Mariia Abysova</i>	
INFORMATIONALITY AS A FACTOR OF SOCIAL DYNAMICS: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS	115
<i>Oksana Beldii</i>	
TELEOLOGY OF MEDICINE AND PHYSICIAN'S ACTIVITY IN THE CIVILISATIONAL PARADIGM OF THE XXI CENTURY ACCORDING TO MYKOLA AMOSOV	118

<i>Antonina Boiko</i> HETEROGENEITY OF URBAN HETEROTOPIAS: MALLS AND UNDERGROUND	121
<i>Rostyslav Chaplinskyi</i> SPATIAL TURN IN PHILOSOPHY	125
<i>Denys Chernetskyi</i> DISABILITY STUDIES: MOVING FROM A SOCIAL MODEL TO A POSTPHENOMENOLOGICAL FRAMEWORK	128
<i>Dmytro Galchynskyi</i> PROPERTIES OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE	131
<i>Oleksandr Herasymenko</i> PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF PROPAGANDA IN ANCIENT GREECE.....	134
<i>Valeriia Kalchenko</i> PHILOSOPHY OF MASS COMMUNICATION: SOCIAL SELF- ORGANIZATION BETWEEN INFORMATIONAL AUTONOMY AND CONTROL.....	139
<i>Mykhailo Kalganov</i> THE STRUCTURE OF THE INFORMATION SPHERE AND THE MAN PLACE IN IT	142
<i>Vsevolod Khoma</i> LIBERAL INTERNATIONAL ORDER AND EXTENSIVE POLITICAL LIBERALISM	147
<i>Anna Korniietska</i> METAPHILOSOPHICAL POTENTIAL OF PHILOSOPHICAL COUNSELLING	150
<i>Oleksandr Korol</i> CONSTRUCTING AND TRANSFORMING REALITY WITH THE HELP OF THE MASS MEDIA	153
<i>Svitlana Krylova</i> HUMAN VOCATION AND ALTRUISM AS A PROBLEM OF PRACTICAL PHILOSOPHY	159

<i>Anton Maleiev</i> CONSCIOUSNESS, FREE WILL, AND GENERAL AI: BETWEEN IMITATION AND SUBJECTIVITY	164
<i>Yuliia Malysheva</i> EPISTEMOLOGICAL PSYCHOLOGISM AND EPISTEMOLOGICAL SOCIOLOGISM (S. FULLER)	169
<i>Nazar Matovka</i> METAPHYSICS AS AN INTEGRAL ASPECT OF PHILOSOPHICAL THINKING ACCORDING TO THE EARLY PHILOSOPHY OF LUDWIG WITTGENSTEIN	172
<i>Andrii Minenko</i> THE CONCEPT OF MEMORY CULTURE.....	177
<i>Oleksandra Moniatovska</i> MIND AND MEMORY: HUMANITY BETWEEN REFLECTION AND NOSTALGIA.....	180
<i>Serhii Ordenov</i> PHILOSOPHICAL RECEPTION OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE ANCIENT INDIAN RELIGIOUS AND POLITICAL TRADITION	183
<i>Valeriia Ostapenko</i> “WHAT IS AN ANIMAL?” OR “WHO IS AN ANIMAL?”: WHY WE HAVE TO GIVE UP ON THE FIRST QUESTION	187
<i>Artem Pankratov</i> MILITARY CHAPLAINSHIP AS A PHENOMENON OF MODERN UKRAINE	191
<i>Polina Opria</i> TOPOGRAPHY OF MOVEMENT: DIALOGUE BETWEEN PHENOMENOLOGY AND THEATRE.....	197
<i>Veronika Ponuliak</i> META-ANTHROPOLOGICAL POTENTIALISM AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE STUDY OF THE PHENOMENON OF FREEDOM	200
<i>Volodymyr Prykhodko</i> FRIEDRICH SCHLEGEL'S POSITIVE PHILOSOPHY: EXISTENTIAL OVERCOMING THE NEGATIVENESS OF COGNITION	204

<i>Vladyslav Rashko</i> UNDERSTANDING THE OTHER: THEORY-THEORY, SIMULATION THEORY, AND PHENOMENOLOGY IN THE STUDY OF EMPATHY	207
<i>Maksym Sahan</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN SIMULATION AND CONSCIOUSNESS.....	212
<i>Daniela Savchuk</i> FEMINISM AND WOMEN'S IDENTITY IN A SOCIO-HISTORICAL CONTEXT	215
<i>Denys Shapran</i> THE CONCEPT OF HYPERTEXTUALITY IN THE CONTEXT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE	218
<i>Tetiana Shorina</i> TRANSFORMATION OF SUBJECTIVITY IN THE CONTEXT OF THE METAPHYSICS OF THE INFOSPHERE	222
<i>Mykyta Shpylovyi</i> THE INFLUENCE OF PROPAGANDA ON THE FORMATION OF SOCIAL CONTEXT	226
<i>Kateryna Skrypnyk</i> IMMANUEL KANT AND DE SADE: POINTS OF INTERSECTION AND DIVERGENCE IN THE INTERPRETATION OF JACQUES LACAN.....	229
<i>Yelyzaveta Smyrnova</i> NARRATIVE AS INSTRUMENTAL THINKING	234
<i>Borys Stadnyk</i> JUSTICE IN WAR	239
<i>Mykola Stadnyk</i> PHILOSOPHY OF SOCIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION	243
<i>Valentyna Yakubina</i> "WOMEN'S TIME" AND "GENDER": THE PERSONAL AS POLITICAL IN THE SOCIO-HISTORICAL EVENTFULNESS	246
<i>Valerii Zahorodniuk</i> RESENTMENT: CASE-STUDY OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ...	251

<i>Anton Zakharov</i>	
THE FUNCTIONING OF THE SYMBOL AND SIGN IN THE WORK OF MEMORY	253
<i>Zarmina Zarifi</i>	
THE PROBLEM OF SOCIAL JUSTICE AND MORAL RESPONSIBILITY IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM	257
<i>Maria Zhovnodi</i>	
THE DANGERS OF MUSIC	260

Section 3 HISTORY AND PHILOSOPHY OF SCIENCE

<i>Larysa Karachevtseva</i>	
METHODOLOGICAL REVISION OF THE FOETAL-MATERNAL PROBLEM	264
<i>Sofiia Kholodova</i>	
WHAT ROLE DO NATURAL SCIENCES PLAY IN MODERN PHILOSOPHY AND WHY DOES PHILOSOPHY NEED PHYSICS?	268
<i>Marina Moskalchuk</i>	
HUMAN MENTAL ACTIVITY AS PRECONDITION FOR THE RECEIVE OF KNOWLEDGE IN THE PHILOSOPHY OF ANTHONY FLEW	271
<i>Wladimir Nosko</i>	
PARADIGMATIC PERSPECTIVES OF MODERN HUMANITIES AS A PROJECT	276

Section 4 PHILOSOPHICAL ISSUES OF HUMANITIES

<i>Victor Besida</i>	
PHILOSOPHICAL EXPLICATION OF THE CONCEPT OF “RESENTMENT” IN HUMANITARIAN DISCOURSE	280
<i>Yurii Boreiko</i>	
THE PHENOMENON OF THE EVENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL LIFE	286
<i>Valeriia Gorobets</i>	
THE PHILOSOPHY OF CONSUMPTION: ESSENCE AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES	291

<i>Yuriy Hryhorak</i> THE SPECIFICITY OF UNDERSTANDING RELIGIOUS TOLERANCE IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY	295
<i>Taras Kovalskyi</i> EXPLICATION OF “JUST WAR” IN ANCIENT PHILOSOPHICAL CULTURE	300
<i>Yevheniia Levcheniuk</i> FEATURES OF EXPERIENCING “CULTURAL SHOCK” AMONG FORCED MIGRANTS	304
<i>Wladimir Nosko</i> CONTEMPORARY HUMANITIES AS A METHODOLOGICAL CONCEPT	308
<i>Bogdan Padalko</i> CLASSIFICATION OF COGNITIVE STATES: CONCEPTUAL ANALYSIS AND SYSTEMATIZATION	313
<i>Sophia Parkhomenko</i> THE PHILOSOPHY OF POST-TRUTH: COGNITIVE BIASES AND MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS	318
<i>Victoria Poliukhovych</i> PHILOSOPHY OF ECONOMIC JUSTICE AND ITS IMPLEMENTATION IN INTERNATIONAL AGREEMENTS AND ECONOMIC SANCTIONS	322
<i>Iryna Rohashko</i> PHILOSOPHY OF POVERTY AND WEALTH: ESSENCE AND FEATURES	325
<i>Vitalii Shkafer</i> CREATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION	328
<i>Nazar Shostak</i> THE PHENOMENON OF ADMINISTRATIVE CULTURE IN UKRAINE: PAST AND PRESENT	331
<i>Mykhailo Skliarenko</i> THE INFLUENCE OF THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES	335

<i>Dmytro Tovmash</i> IN THE SHADOW OF DIGITAL PIRACY	337

<i>Anna Trepiaiko</i> PHILOSOPHY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: ESSENCE AND IMPACT ON THE HUMANITIES.....	340

<i>Vitaliy Turenko</i> PHILOSOPHICAL EXPLICATION OF MEMORY IN ARISTOTLE: THE RELEVANCE OF THE ANALYSIS FOR THE HUMANITIES	343

<i>Danylo Uhrinovych</i> THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE DEVELOPMENT OF THE HUMANITIES	347

<i>Maria Vasylenko</i> PSYCHOANALYSIS AND NEO-FREUDIANISM: THE PHILOSOPHICAL CONTENT OF THE CONCEPT OF THE UNCONSCIOUS	350

<i>Fedir Vlasenko</i> "BRAIN DRAIN" AS A CHALLENGE TO UKRAINE'S HUMANITARIAN SECURITY: SOME SOLUTION MECHANISMS	354

<i>Kateryna Voloshyna</i> PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY	358

<i>Olha Vynnychuk</i> POLITICAL PHILOSOPHY AS A BASIS FOR THE FORMATION OF STATE POLICIES.....	361

<i>Siuzanna-Mariia Yakymiak</i> THE PHENOMENON OF SIMULACRUS IN THE ECONOMIC AREA.....	365

Section 5 UKRAINIAN PHILOSOPHY AND CULTURE

<i>Nataliia Borodina</i> LEGITIMATIONS OF CRUELTY AND VIOLENCE IN SOVIET PHILOSOPHY: WORKING WITH CULTURAL MEMORY IN THE CONTEXT OF DE-SOVIETIZATION.....	368

<i>Yaroslava Demydenko, Bohdana Matviichuk</i> THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PERFUMERY (XX CENTURY): HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT	374

<i>Serhii Dudnikov</i> UKRAINIAN IDENTITY AS A UNIQUE SOCIO-CULTURAL PHENOMENON	377
<i>Viacheslav Gapon</i> MAX WEBER'S SPIRIT OF CAPITALISM AND UKRAINIAN NATIONAL ETHOS TRANSFORMATION DURING THE WAR.....	381
<i>Oleksandr Hladchenko</i> SEMIOTICS OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FOOD PRACTICES OF UKRAINIAN CULTURE.....	384
<i>Inna Hurova</i> CULTURAL PRACTICES: SOCIOLOGICAL VS CULTUROLOGICAL APPROACH	386
<i>Viktoriia Kozachynska</i> OVERTONES OF WILL IN THE EXPANSES OF THE UKRAINIAN PRESENT	391
<i>Viktoriia Omelchenko</i> SONIA DELANOVA: WOMAN. ARTIST. FASHION DESIGNER	394
<i>Anatolii Pavko</i> FUNDAMENTAL PROBLEMS OF V. SHINKARUK'S PHILOSOPHICAL HERITAGE	398
<i>Daria Pohribna</i> THE PROBLEM OF WAR IN THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF J. VASSYIAN	405
<i>Vasyl Semykras</i> PHILOSOPHICAL AND LEGAL VIEWS OF PAMFIL YURKEVICH	408
<i>Tasenko Mykhailo</i> "THE ENAMEL BOWL" BY VICTOR PETROV: ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE PHILOSOPHY OF PSYCHIATRY	410
<i>Oleksandr Ushchapivskyi</i> SHIFTING PRIORITIES IN UKRAINE'S CULTURAL POLICY DURING MARTIAL LAW	414
<i>Roman Yaroshenko</i> NATIONAL MEMORY AS A SPECIFIC TYPE OF COLLECTIVE MEMORY	418

<i>Olena Zarutska</i>	
UKRAINIAN VISUAL ART IN AN ERA OF CHANGE.....	421

Section 6

LOGIC. THEORY OF ARGUMENTATION. RHETORIC

<i>Nataliia Kolotilova, Olena Shcherbyna</i>	
ARGUMENT FROM SILENCE AND CONFIRMATION BIAS IN PROPAGANDA.....	426

<i>Anatolii Konverskyi</i>	
LOGIC IN NATURAL LANGUAGE: ON THE POSSIBILITY OF INFORMAL REASONING.....	430

<i>Vitaly Krikun, Tamila Baulina</i>	
RHETORICAL ASPECTS OF PHATIC COMMUNICATION	432

<i>Vitaliia Myroniak</i>	
TRENDS IN LOGICAL KNOWLEDGE IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY	435

<i>Ivan Savchuk</i>	
INTERCONNECTION BETWEEN CLICKBAIT HEADLINES AND UNEXPRESSED PREMISES.....	439

<i>Nataliia Viatkina</i>	
WRITING, LETTERS, AND INTENTIONAL DIALOGUE: SEMIOTIC VS ANALYTICAL	443

<i>Arina Zavhorodnia</i>	
DOUBLE INDEXING IN MEDIATIZED CONTEXT	444

Section 7

ETHICS

<i>Mykhailo Dyhun</i>	
TRANSFORMATION OF THE VALUE ASPECT OF HAPPINESS IN WESTERN PHILOSOPHY: ANTIQUITY AND MODERN TIMES.....	449

<i>Mykhailo Hryshko</i>	
ARISTOTLE'S ETHICS OF VIRTUE AND ITS SIGNIFICANCE FOR MODERN BIOETHICS.....	455

<i>Yuliia Humeniuk</i>	
PROGRAM OF EMPIRICAL RESEARCH OF ALTRUISTIC PERSONALITY ORIENTATION.....	458

<i>Oksana Hutsalenko</i>	
ESG AND ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY: REDEFINING THE INTERACTION BETWEEN BUSINESS, SOCIETY, AND THE ENVIRONMENT	464

<i>Ruslana Koperlos</i>	
ETHICS AND THE PROBLEM OF GOOD AND EVIL	468

<i>Liubov Sobolievskia</i>	
BERTRAND RUSSELL: ON DEFINITION OF THE TERM MORALITY	471

<i>Matvii Zinchenko</i>	
THE PROBLEM OF THEODICY AS AN ORIGIN OF NOTIONS OF GOOD AND EVIL	473

Section 8 AESTHETICS

<i>Oleg Kutsenko</i>	
UGLINESS AS AN AESTHETIC CATEGORY IN EUROPEAN PAINTING	475

Section 9 CULTURAL STUDIES

<i>Oleksii Ananov</i>	
“CULTURAL INSTITUTE” AND “CULTURAL INSTITUTION”: AN ATTEMPT TO CLARIFY THE CONCEPTS	478

<i>Diana Andriievskia</i>	
REPRESENTATION AS A CULTURAL STUDIES CONCEPT: DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THEORIES	486

<i>Oleksandr Avdieiev</i>	
ETHICAL ASPECTS OF HUMOUR IN THE THEORETICAL APPROACHES OF AMERICAN RESEARCHERS	490

<i>Rostyslav Fanahei</i>	
GERMAN THEORY OF CULTURAL TECHNIQUES AS AN ORIENTATION FOR UKRAINIAN CULTURAL STUDIES	494

<i>Ksenia Idrichan</i>	
“ATTACK ON TITAN” (2013-2023) IN THE CONTEXT OF CULTURAL GLOBALIZA-TION: TOPICS, IMPACT, REACTION	500

<i>Margaryta Korobko</i>	
SYMBOLISM IN LUIS BUÑUEL'S FILM VIRIDIANA (1961)	505

<i>Iryna Kravets</i> SOCIO-CULTURAL DIMENSIONS OF THE HOLODOMOR: IMPACT ON UKRAINIAN CULTURE AND NATIONAL IDENTITY	509
<i>Valentyn Kryshchenko</i> TOTALITARIAN MATRIX OF EDUCATION AND ITS OVERCOMING: EXISTENTIAL PARADIGM	514
<i>Bohdana Nosenok</i> FIXATION ON THE ABSENT AS A HERMENEUTIC PRACTICE	520
<i>Bogdan Pavlichenko</i> WESTERN UKRAINIAN CULTURAL AND ARTISTIC SOCIETIES OF THE 1920S – 1930S: CULTURAL ANALYSIS OF THEIR HISTORY	526
<i>Iaroslav Petik</i> EARLY BAUDRILLARD'S VIEWS ON THE TECHNOLOGICAL SIDE OF THE CONSUMERIST SOCIETY	531
<i>Elina Pokotylo</i> INTERPRETATION OF A CULTURAL FORM AS A SELF-MOTIVATED ACT IN A SOCIAL SITUATION THROUGH THE PRISM OF K. BURKE'S DRAMATISM.....	533
<i>Anastasiiia Romanenko, Artem Turchynik</i> AUDIOVISUAL/EXPRESSIVE IN MUSIC FOR FILMS AND THEATRE BY MYROSLAV SKORYK	539
<i>Maksym Soklakov</i> INFORMATIONAL INFRASTRUCTURES OF OCCUPIED TERRITORIES AS A SOURCE OF CULTURAL STUDY	545
<i>Polina Tiurnikova</i> SECRETS OF NORSE MYTHOLOGY: SACRED KNOWLEDGE THROUGH THE PRISM OF HISTORY	548
<i>Anastasiiia Tormakhova</i> DIGITAL DIMENSIONS OF UKRAINIAN MODERNISM: TRANSFORMATIONS IN CONTEMPORARY EXHIBITION AND EXPOSITION PRACTICES.....	553
<i>Daria Zinchenko</i> THE ROLE OF MODERN CULTURE IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY	556

Section 10 RELIGIOUS STUDIES

<i>Illia Bohdashevskyi</i> THE ORTHODOX CHURCH IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: THEOLOGICAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS	560
<i>Vladyslav Bogdashevskyi</i> VATOPED. SANCTIFIED BELTS OF THE MOST HOLY MOTHER OF GOD ON ATHONIA	565
<i>Mariia Dudnyk</i> THE SACRED SIGNIFICANCE OF UTAKI IN RYUKYUAN RELIGION	567
<i>Iryna Fenno</i> RELIGIOUS FREEDOM IN UKRAINE DURING THE WAR: RISKS AND THREATS	570
<i>Artur Ishkhanishvili</i> RELIGIOUS JUSTIFICATION OF BLOOD VENGEANCE AS A MECHANISM OF SOCIAL JUSTICE	574
<i>Danyil Kharytonov</i> APOPHATIC THEOLOGY IN MODERN GERMANIC HEATHENRY	581
<i>Iryna Kondratieva, Veronika Kondratieva</i> PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF RELIGIOUS EXPERIENCE IN THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF W. JAMES.....	587
<i>Oleksander Kostiuk</i> RELIGIOUS URBANISM: INSTITUTIONAL ASPECT	592
<i>Maryna Kulinichenko</i> FORMS OF EXPRESSION OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS: SACRED ARCHITECTURE	596
<i>Anna-Valeriia Lavyniukova</i> VIRTUALIZATION OF RELIGIOUS EXPERIENCE: OPPORTUNITIES AND RISKS	599
<i>Ihor Maksymenko</i> INTERPRETATIVE CROSS-SECTIONS OF THE PHENOMENON OF RELIGIOUS FAITH IN REPRESENTATIVES OF THE KOLIVAD MOVEMENT	602

<i>Nazariy Malanyak</i>	
THE MOST SIMILAR STORIES ABOUT «NOAH'S ARK» IN THE FOLKLORE OF THE PEOPLES OF THE WORLD	606
<i>Yeva Motychak</i>	
PERSONALIZATION OF THE PHENOMENON OF HOLINESS ON THE EXAMPLE OF ST. AGAPIT OF PECHERSK	610
<i>Bohdana Nosenok</i>	
TRANSNATIONAL INFLUENCE OF OCHRID IN THE CONTEXT OF THE CYRIL-METHODIAN TRADITION	613
<i>Volodymyr Novikov</i>	
SOCIAL ASPECTS OF RELIGIOUS SECURITY	617
<i>Oleksandr Pasichnik</i>	
METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING RELIGIOUS SYMBOLISM IN CINEMA	624
<i>Denys Predko</i>	
THE EXPERIENCE OF RELIGIOUS FAITH AS A FACTOR OF “MITIGATING” ANXIETY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR	627
<i>Olena Predko</i>	
RELIGIOUS SECURITY/DANGER IN THE CONTEXT OF THE SPREAD OF NEW RELIGIOUS MOVEMENTS	630
<i>Mykola Ptytsia</i>	
VALUE AND SEMANTIC FEATURES OF RELIGIOUS FAITH IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	633
<i>Yuliia Soloviova-Kalish</i>	
RELIGIOUS, MYSTICAL, AND TRANSCENDENTAL EXPERIENCES: AN ANALYSIS OF ALTERED STATES OF CONSCIOUSNESS IN THE WORKS OF WILLIAM JAMES AND STANISLAV GROF	636
<i>Dmytro Valiukh</i>	
SPIRITUAL CENTER “REVIVAL”	640
<i>Serafima Zhernova</i>	
RELIGIOUS REFORM OF AMENHOTEP IV	642

Section 11 THEOLOGY

Andrii Malaniak

LOCALITY AND CONCILIARITY OF MODERN ORTHODOX TENDENCIES:
CANONICAL AND ELESIOLOGICAL ASPECTS..... 645

Oleksandr Ziakun

APOLOGETIC MODELS OF JUSTIN MARTYR 649

Section 12 PHILOSOPHY OF EDUCATION

Larysa Didenko

METHODOLOGICAL PRINCIPLE 'QUADROLEX' 652

Section 13 PHILOSOPHY AND METHODOLOGY OF SCIENCE

Ruslana Koperlos

HUMAN AS A SUBJECT OF ECOLOGICAL ACTIVITY: A NONLINEAR
APPROACH 657

Section 14 HISTORY AND THEORY OF POLITICS

Elmira Akhmedova

US SATELLITES IN THE MIDDLE EAST: STRATEGIES, INFLUENCE,
PERSPECTIVES..... 661

Volodymyr Atamanenko

SPECIFIC POLITICAL IDEOLOGY OF AUTHORITARIAN LIBERALISM. 664

Vasilisa Loki Briki

GAME THEORY IN THE ANALYSIS OF POPULISM AND
EUROPEANIZATION: STRATEGIC INTERACTIONS IN THE EUROPEAN
POLITICAL SPACE..... 671

Ilya Dyachuk, Nadiia Babarykina

THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN BUILDING A RULE OF LAW 675

Danylo Gubin, Nadiia Babarykina

JUSTICE AS A DETERMINANT FACTOR OF POLITICAL SYSTEM
STABILITY 679

<i>Andrii Karaschuk</i> REGULATORY FUNCTION OF STATE AUTHORITY	682
<i>Maksym Khmelnytskyi</i> THE CONCEPT OF POLITICAL ACCOUNTABILITY AS A TYPE OF SOCIAL ACCOUNTABILITY	685
<i>Mykola Kliashtorny</i> OLIGARCHIZATION AS AN ALTERNATIVE TO DEMOCRACY	689
<i>Victor Koval, Nadiia Babarykina</i> THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN ADVOCATING THE PRINCIPLES OF JUSTICE	692
<i>Oleksandra Kucherenko</i> PECULIARITIES OF LEGITIMISATION OF POWER IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND POLITICAL SYNCRETISM IN HELLENISTIC EGYPT	697
<i>Iryna Liashchenko</i> ON THE QUESTION OF EQUITY IN POLITICS BY DEBORAH STONE .	702
<i>Vladyslav Lisitsyn, Nadiia Babarykina</i> JUSTICE AS THE BASIS OF THE ORGANIZATION OF SOCIAL ORDER: FROM PHILOSOPHICAL PRINCIPLES TO MODERN PRACTICES	706
<i>Khrystyna Matsiopa</i> THE SPECIFICS OF THE USE OF INTERNET TECHNOLOGIES IN SHAPING PUBLIC OPINION DURING THE 2022 PRESIDENTIAL ELECTION CAMPAIGN IN FRANCE	710
<i>Vladyslav Moshkivskyi</i> DEMOGRAPHIC ASPECTS OF THE 2025 ELECTION RESULTS IN GERMANY	714
<i>Yuliia Nalizhyta</i> EMOTIONAL LANGUAGE IN POLITICAL ELOQUENCE	716
<i>Dmytro Nelipa</i> ON THE QUESTION OF THE DIFFERENCE OF THE CONCEPTS “EUROSKEPTICS” AND “EUROPHOBIA”: POLITICAL ANALYSIS	720
<i>Petro Oleshchuk</i> THE CRISIS OF ATLANTISM: IDEOLOGICAL DIVERGENCES AND THE FUTURE OF NATO	725

<i>Platon Oliinyk</i>	
INFLUENCE OF MAX WEBER'S DOCTRINE ON THE FORMATION OF POLITICAL CULTURE IN DEMOCRATIC SOCIETIES	728
<i>Mariia Ovsepiian</i>	
THE PROBLEM OF PARLIAMENTARY GOVERNMENT IN THE CONSERVATIVE CONCEPT OF EDMUND BURKE	731
<i>Anastasiiia Palosh</i>	
FAR-RIGHT PARTIES IN THE GERMAN POLITICAL LANDSCAPE: POWER POTENTIAL AND REAL INFLUENCE.....	735
<i>Anton Pastukhov</i>	
COUNTER-REVOLUTIONARISM OF THE EUROPEAN REACTION OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY: SPIRITUAL FOUNDATIONS OF REVOLUTIONS.....	739
<i>Oleksandra Petrenko</i>	
THE SHIFTING DYNAMICS OF U.S. FOREIGN POLICY: STRATEGIC ASSERTIVENESS IN A MULTIPOLAR WORLD	747
<i>Yevhen Pfaifer</i>	
CIVIC EDUCATION: LIBERAL DEMOCRATIC AND RADICAL DEMOCRATIC APPROACHES	751
<i>George Popov</i>	
BLURRED VISIONS OF POWER: APPLYING JERVIS'S MISPERCEPTION THEORY TO GLOBAL CRISES.....	754
<i>Andrii Rudyk</i>	
FEATURES OF THE MONARCHY'S INSTITUTE IN SVALBARD	758
<i>Petro Shliakhtun</i>	
HOW TO PROTECT CITIZENS FROM "CIVIL SOCIETY"	761
<i>Igor Symysenko</i>	
INSTITUTIONAL TRUST AS A FACTOR INFLUENCING THE TRANSFORMATION OF POLITICAL PARTICIPATION IN CONTEMPORARY UKRAINE.....	766
<i>Oleg Tkach, Anatoliy Tkach</i>	
INTER-AMERICAN RELATIONS AND LATIN AMERICAN POLICY OF THE USA DURING THE PRESIDENCY OF B. OBAMA	771

<i>Dmytro Tkachenko</i> EUROPEANIZATION AS A PROCESS OF INSTITUTIONALIZATION AND INSTITUTIONAL CHANGES.....	775

<i>Inna Tukalenko</i> THE GLOBAL ANTI-GENDER TREND AND THE CRISIS OF LIBERAL DEMOCRACY	779

<i>Dmytro Turchyn</i> POST-FUNCTIONALISM: BETWEEN POLITICIZATION AND EUROSCEPTICISM	784

<i>Dmytro Tymchenko</i> POLITICAL PARTIES' RELATION DYNAMICS WITHIN FRENCH NEW POPULAR FRONT (NFP)	788

<i>Alina Voichuk</i> SYSTEM OF CHECKS AND BALANCES IN ALBANIA	791

<i>Yehor Voloshyn</i> APPROACHES TO THE DIVISION INTO RIGHT AND LEFT POSITIONS ON THE POLITICAL SPECTRUM	794

<i>Oleksii Yakubin</i> SOCIAL INTERACTIONS AS A KEY TO UNDERSTANDING WAR AND PEACE.....	798

<i>Liudmyla Yevdokymova</i> POLITICAL AND PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INTERACTION BETWEEN STATE POWER AND CIVIL SOCIETY IN THE HAROLD LASSWELL'S POLITICAL THEORY	801

<i>Ivan Zinevych, Nadiia Babarykina</i> JUSTICE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF JOHN RAWLS AND ROBERT NOZIK	804

Section 15

APPLIED POLITICAL SCIENCE

<i>Oleh Batrimenko, Oleksii Tretiak</i> CONTEMPORARY DEMOCRATIC POLICYMAKING: EPISTEMIC GROUNDS AND PARADIGMATIC APPROACHES	808

<i>Pavlo Biletskyi</i> INFORMATION SECURITY SYSTEMS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	811

<i>Bozhko Yaroslav</i> SECURITIZATION AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF POLITICAL DISCOURSE IN THE CONTEXT OF WAR.....	815
<i>Zahar Bratyna</i> THE EVOLUTION OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR AS A TOOL FOR COUNTERING INFORMATION THREATS ON THE PATH TO NATO.....	818
<i>Olexandr Chernysh</i> TECHNOLOGIES OF INFORMATION INFLUENCE IN SOCIAL NETWORKS	822
<i>Oleksandra Demianenko</i> SOLIDARITY IN A TIME OF CRISIS: CIVIL SOCIETY EXPERIENCES FROM UKRAINE.....	826
<i>Nataliia Horbenko</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A THREAT TO DEMOCRACY	831
<i>Dmytro Kazmiruk</i> CYBER DEFENCE AS IMPORTANT ELEMENTS OF NATIONAL SECURITY	834
<i>Artem Khmelnykov</i> LOCAL POLITICS AND LOCAL POLITICAL GOVERNANCE IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE	838
<i>Maksym Khyenko</i> ON THE IMPORTANCE OF REVIEWING THE BLACK SEA SECURITY SPACE AS A STRATEGIC FACTOR.....	841
<i>Mykola Khyenko</i> THE CONCEPT OF RESOURCE AND ENVIRONMENTAL SECURITY OF UKRAINE	844
<i>Vasyl Kobylnyk</i> ESTABLISHED DEMOCRACIES: THE PATH TO CONSOLIDATION IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION.....	848
<i>Lyubov Koronevskaya</i> WORLD ORDER AS A CONCEPT AND PHENOMENON AND UKRAINE'S GEOPOLITICAL INTERESTS WITHIN IT	851

<i>Andrii Kovalev</i> MILITARY-POLITICAL COMMUNICATION: APPROACHES TO DEFINITION AND DEVELOPMENT PROSPECTS	856
<i>Roman Kulish</i> POPULIST COMMUNICATION IN UKRAINE: BOUNDARIES, MANIFESTATIONS AND RESEARCH METHODS	858
<i>Nataliia Larioncheva</i> EXCHANGE OF EXPERIENCE IN CYBERSECURITY AS A NEW VECTOR OF INTERNATIONAL COOPERATION	862
<i>Svyatoslav Leshyk</i> STRATEGIOS FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF INFORMATION POLICY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	866
<i>Ganna Malkina</i> TO THE ISSUE OF HOLDING ELECTIONS DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW	870
<i>Andrii Matviichuk</i> SELF-GOVERNANCE AS AN ELEMENT OF CIVIL SOCIETY	875
<i>Ilya Mirzaev</i> TO THE HISTORY OF THE ISSUE OF THE PROBLEM OF DIGNITY IN THE POLITICAL CONCEPT OF N. MACHIAVELLI AND MODERNITY ...	879
<i>Sampson M. Nathanailidis</i> CONFLICT RESOLUTION MECHANISMS IN A POSSIBLE CONFLICT BETWEEN GREECE AND TURKEY	882
<i>Olha Naumenko</i> THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE POLITICAL PROCESS.....	886
<i>Igor Nazarenko</i> GEOPOLITICAL RIVALRY BETWEEN THE U.S. AND CHINA IN THE ARCTIC REGION AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL SECURITY SYSTEM	890
<i>Mykola Obushnyi</i> INTERDISCIPLINARY APPROACH AS ONE OF THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL METHODS OF STUDYING POLITICAL SCIENCE DISCIPLINES	894

<i>Viacheslav Pashkovskyi</i> INFORMATION SECURITY OF THE STATE IN TIMES OF WAR.....	898
<i>Miron Pavlenko</i> THE ROLE OF PERSONALITY IN THE FORMATION OF REVOLUTIONARY CHANGES AND HISTORICAL LAWS IN THE VISION OF G.V. PLEKHANOV	902
<i>Nataliia Perepelytsia</i> FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE BUREAUCRACY IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST UKRAINE...	905
<i>Ihor Petrenko</i> FEATURES OF POLITICAL POLARIZATION RISK ASSESSMENT	909
<i>Viktoriia Petrenko</i> FEATURES OF THE POLITICAL REGIME OF ARMENIA	913
<i>George Popov</i> THE CHESSBOARD OF PERCEPTION: JERVIS'S THEORIES IN INTELLIGENCE AND STRATEGY	917
<i>Kyrylo Pyrogov</i> COMBAT FOOTAGE AS A MEANS OF POLITICAL MANIPULATION.....	921
<i>Denis Ratushnyi</i> CIVIL SOCIETY COOPTATION AS A METHOD OF AUTHORITARIAN CONTROL.....	923
<i>Vladyslav Roina</i> FEATURES OF THE INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY IN WARTIME CONDITIONS.....	927
<i>Anatolii Rybalkin</i> THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL CORPORATIONS ON GLOBAL POLITICS.....	930
<i>Hanna Sashchuk</i> HUMANITARIAN POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	934
<i>Anastasia Shtelmashenko</i> TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL ALLIANCES IN THE 21ST CENTURY: POLITICAL ANALYSIS	937

<i>Serhii Tanaskov</i> LEGITIMACY OF PUBLIC AUTHORITY THROUGH THE PRISM OF SOCIAL VALUES	942
<i>Iaroslav Teleshun, Volodymyr Shapoval</i> MEDIA AS A FACTOR IN SHAPING PUBLIC OPINION UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW	945
<i>Anatoliy Tkach</i> U.S. POLICY IN LATIN AMERICA DURING BARACK OBAMA'S PRESIDENCY	949
<i>Solomiia Trachuk</i> FACTORS OF THE RISE OF POPULISM WITHIN LIBERAL DEMOCRACY	952
<i>Mykola Volkivskyi</i> FEATURES OF THE IMPACT OF HISTORICAL AND CULTURAL FACTORS ON THE FORMATION OF CIVIC STRUCTURES IN UKRAINE AND POLAND	656
<i>Oleksandr Voznyi</i> ANALYSIS OF POLITICAL IDEAS IN THE WORK "DISCUSSIONS ON THE FIRST DECADE OF TITUS LIVIUS" BY NICCOLO MACHIAVELLI	960

SPECIAL SECTIONS / СПЕЦІАЛЬНІ СЕКЦІЇ

Special section 1.

Philosophical Ideas of F. Schelling in Ukraine: Towards the 250th Anniversary of His Birth

<i>Nataliia Boboshko</i> F. SCHELLING'S HISTORICAL CONCEPT OF UNIVERSITY EDUCATION	963
<i>Mykhailo Boichenko</i> MOTIVES OF FRIEDRICH SCHELLING'S PHILOSOPHY IN THE PHILOSOPHY OF IVAN BOICHENKO	969
<i>Nazip Khamitov</i> PHILOSOPHY OF ART OF F.W.Y. SCHELLING AND PHILOSOPHICAL ART OF H.S. SKOVORODA IN THE METHODOLOGICAL COORDINATES OF META-ANTHROPOLOGY	973

Alexander Sarapin

SCHELLING ABOUT THE CONNECTION OF PHILOSOPHY AND
RELIGION (BASED ON THE MATERIALS OF THE EPONYMOUS
TREATISE) 979

Vitali Terletsy

SCHELLING'S PHILOSOPHY IN UKRAINE: PAST AND PRESENT 983

Special Section 2.

Self-organization by Scientists as a Way of Science to Be the Open Science

Lyubov Bevzenko

OPEN SCIENCE AS A PROJECT AND SELF-ORGANIZATION, SOCIO-
CULTURAL ASPECT 988

Myroslav Bugrov

THE CONCEPT OF OPEN SCIENCE AND ITS SIGNIFICANCE 995

Iryna Dobronravova

SELF-ORGANIZATION BY SCIENTISTS OF TRANSDISCIPLINARY
SCIENTIFIC COMMUNITY AS NEW PARADIGM BEARER 998

Olena Komar

GOOD SCIENCE, BAD BELIEFS? HONESTY AND EXPERTISE IN
QUESTION 1000

Yurii Mielkov

OPEN SCIENCE AS A CHALLENGE FOR THE TRANSFORMATION OF
SCIENCE AND HIGHER EDUCATION: SELF-ORGANIZATION AND RE-
INSTITUTIONALIZATION 1003

Marja Nesterova

TRANSIT FROM VUCA TO RESILIENT MODEL IN OPEN SCIENCE... 1007

Olga Rudenko

OPEN SCIENCE: PROSPECTS AND CHALLENGES..... 1013

Lidia Sydorenko

PRACTICES OF OPEN SCIENCE: A METHODOLOGIST'S VIEW 1018

Iryna Yershova-Babenko

SELF-ORGANIZATION OF ODESSA SCIENTISTS IN WAR CONDITIONS
— INHUMAN CONDITIONS. HOW WAS IT? 1021